
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00007182 9

P. VIRGILII MARONIS
OPERA,
VARIETATE LECTIONIS

ET

PERPETUA ADNOTATIONE

ILLUSTRATA,

A

CHR. GOTTL. HEYNE,

GEORGIÆ AUGUSTÆ PROF. ET BIBLIOTHECARIO
M. BRITANN. REGI A CONSIL. AUL.

ACCEDIT

INDEX UBERRIMUS

EDITIO TERTIA EMENDATIOR ET AUCTIOR.

TOMUS SECUNDUS.

ÆNEIDOS, LIB. I.—VI.

Londini:

TYPIS T. RICKABY:

IMPENSIS T. PAYNE, B. & J. WHITE,
R. FAULDER, & J. EDWARDS.

MDCCXCIII.

LIBRARY
MAY 22 1973
UNIVERSITY OF TORONTO

PRÆFATIO.

NONDUM me pœnitet consilii, aut instituti et moris, quem in interpretando poëta ante hos XV annos sequutus sum: non quidem ut omnes aut multos poëtas simili commentario instructos esse velim; verum un *uno aliquo exemplo in poëtarum principe proposito accuratæ interpretationis notionem et rationem* assequi et imbibere possint ii, quibus institutio bona et docta non contigit; quam eandem illi etiam ad alios poëtas et scriptores, adhibito nonnullo judicii acumine, transferant. Æneidis autem laudibus cum toties aures perstrepere sentiant, nec tamen, quidnam illud sit, quod carminis hujus dignitatem et præstantiam constituat, diligenter satis expositum videant: eos habere volui diligentiorem præceptionem de ratione carminis, orationis poëticæ, cujus præcipuus auctor Virgilius est, natura, inprimisque de poëtæ doctrina, qua ille tantam sui admirationem inter populares obtinuit. Qua de re ex prioris edi-

tionis præfatione apponere juvat ea quæ ad rem facere videbuntur:

Inter Virgiliani carminis dotes præcipuas *doctrinam poëtæ* et *sermonis poëtici præstantiam* me habere, ex iis, quæ passim a me dicta sunt, intelligitur. Ut eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo juvenilis ætas exquisitioris doctrinæ initia imbibere solet, præter cætera boni interpretis officia, propositum mihi in Commentariis meis esse, jam in præfatione ad priorem Tomum professus sum. Quam operam iis maxime præstare volui, qui non in eo acquiescendum sibi esse putant, ut universe sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poëtam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinæ copia orationisque pulchritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi sæpius, quod et aliis evenire solet, ut hunc vel illum locum sive audirem sive ipse bene sentirem esse sublimem, magnificum, divinum; dictionem præclaram, poëticam; ut tamen nec intelligerem, nec, si intelligerem, declarare possem, *qua* tandem *in re* pulchritudo illa,

illa, dignitas, et majeſtas Virgiliani carminis ſpectanda eſſet. Habebam ſenſum aliquem præclaræ alicujus pulchritudinis, ſed obſcurum, judiciumque mentis confuſum et turbidum, quod nec mihi expedire poſſem, multo minus aliis, niſi ut exclamarem, pulchrum locum eſſe! Neque aliter rem ſe habere vidi in vernaculorum poëtarum lectione; intellexi enim difficile multis eſſe, diſerte ſatis exponere, quæ tandem in iis quæ pulchre et præclare conſcripta mirarentur, pulchritudinis cauſſæ eſſent; rerumne inventio, an tractatio, an enuntiatio, laudis ſummam contineret, et, quando oratio tam laudabilis eſſet, qua tandem re præclara illa orationis virtus ſpectanda vel declaranda videretur. Poteſt enim aliquis verborum ſenſus tenere perbene; poteſt poëtarum lectione eſſe tritiſſimus, in libris quoque, qui de ſenſu pulchritudinis agunt, noſtrates æſtheticos vocant, verſatiſſimus; fac critica quoque opera eſſe exercitatum; tamen is non parum forte hæreat, ſi ab eo poſtuletur, ut rerum a poëta expoſitarum claras notiones expoſitioniſque virtutes, tractationis artificium, orationis ornatum, aliis perſpicue et plane declaret. Hoc illud eſt, quod plerumque in ſummis criticis animadvertas, ut in detegendo

ulcere in verbis latente et in medela invenienda miram ſagacitatem adhibeant, argumenti tamen tractationem locorumque difficiliorum ſententias parum ipſi aſſequantur; quid? quod haud raro ne ſuarum quidem emendationum aut interpretationem commodam afferre aut rationem idoneam reddere poſſunt.

Difficultatem hanc ſenſi objectam maxime tum, cum *poëticam orationem ad ſolutam revocare* vellem. Mox tamen *in hoc ipſo rerum cardinem verſari* vidi, ſi quis poëtici ſermonis vim et naturam, copiam, ornatum, percipere velit, ut tum demum profeciſſe aliquid ad eam rem ſibi videri debeat, ubi eaſdem res ac ſententias communi ſermone exponere et poëtico habitu et ornatu nudatas animorum ſenſibus exhibere in promtu fuerit; ita enim in ſenſum oculoſque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poëta eædem exornatæ et commendatæ ſint. Non niſi in præſtantioribus vel difficilioribus locis, nec ſemper nec ubique, hoc eſſe faciendum, per ſe intelligitur.

Ut

Ut itaque ornatiſſimam poëtæ orationem declararem et explicarem; id vero breviter facere, conſilium et ingenium meum ſuadebant; nulla mihi ratio viſa eſt commodior, quam ut, verſu indicato, *ſententiam ſoluta oratione*, ſed *verbis propriis* ſubjicerem, iiſque dilectu, poſitu, et junctura ita temperatis, ut poëtici ornatus ſemina et cauſſas continerent; unde adeo adoleſcens, ſemel monitus, comparatis poëtæ verbis, facile aſſequi poſſit, qualis poëtici phantaſmatis ratio et natura per ſe ſit, qualiſque amplificatio et exornatio poëtæ arte acceſſerit, unde color poëticus, ſententiæ dignitas vel ſublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus ſit; quid in ipſis verbis, verborum dilectu, ſtructura, collocatione, gravitate, pondere, ornatu, copia, exquiſitiore aliqua flexione, aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inverſo vulgari ordine, poëtæ artem et judicium commendare debeat.

Pleraque *verbo* tantum monui; ſed ut verbum illud rei et conſilio meoque ſenſui ſatis conſentaneum reperirem et exputarem, etſi illud nunc, cum a me appoſitum eſt, ſatis obvium, et vulgare forte, videri poteſt, ſæpe

tamen

tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copiosioribus notis conscribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo hæsisse viderem: nam faciebat ea res probabile, fieri posse, ut etiam alius ad eundem scopulum offenderet, etsi meo sensu locus nihil difficultatis habere visus erat; sed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione subjecta; quæ si cui otiosa vel levis visa fuerit, antequam de ejus inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores evolvendos sibi esse putet.

Cæterum operæ meæ etsi tumultuariæ fero et, interjectis temporum et officiorum intervallis, desultoriæ, cum post priorem Tomum vulgatum, per plures annos sepositum poëtam moxque repetitum, per mensium sæpe plurium decursum, aliæ curæ manibus excuterent: ratio fere hæc fuit, ut *primum* particulam aliquam poëtæ ad meum sensum interpretarer, quæque monitu necessaria viderentur, adscriberem, *tum* Interpretes consulerem primum veteres tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici,

ſpici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in ſexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illuſtrari vel obſcurari. Poterunt poſt me alii aliunde opes novas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etſi ſuper Virgilio multa dicere facile eſt, at, pauca recte dicere, ſatis difficile. Ego quidem cum non poſſem evolvere omnes, ſumſi in manus optimum, ſaltem doctiſſimum, Cerdam, cujus tamen copia et eruditio non raro plus moleſtiæ quam fructus boni habere ſolet, tum Germanum Valentem Guellium inſpexi, et e recentioribus Trappium et Wartonum, Pierii, Heinſii, et Burmanni copiæ ad lectionis varietatem et veritatem ſpectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Servium accurate comparavi, tum Ruhnkenii, doctiſſimi et humaniſſimi viri, monitu excitatus Julium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Servio, nonnulla ſervavit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis poteſt forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quæ utilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiæ

thologiæ Latinæ. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium convertat! non ut ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poëtæ illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere eum laborant, sæpe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quæ ex pristina lectione memoria retineret, aut quæ passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Ut tandem *poëtæ artem ac doctrinam* declararem, cum ingenii et judicii, quo ille celebratur, laus ea in re imprimis emineat; vanum enim est, quod multos judicare audias, poëtam omnia ingenio, nihil arti, debuisse; investiganda esse putavi, quæ essent vel inventa a poëta vel aliunde, maxime e Græcis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque ejus partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quæ res cum non semper

nota

nota aliqua commode comprehendi poſſet, ſed in diſputationem paullo longiorem excurreret, præſtare putavi, ut in *Excurſus poſt ſingulos libros inſertos* talia rejicerem.

Quæ mihi propoſita fuerint, ingenue expoſui. Nollem me tam longe abeſſe ab eo, quod ſequutus ſum. Sed mihi ſatis eſt, exemplum poëtici cultus ornatusque declarandi omninoque poëtæ interpretandi propoſuiſſe, quod nec minus ad poëtarum, etiam recentiorum, lectionem rite inſtituendam utilitatem habere poſſit. Scr. in alma Georgia Auguſta d. XXII Aprilis cIↃIↃCCLXXI.

Quæ in nova hac editione acceſſerint, ambitioſo recenſu annumerare vel appendere nihil attinet. Sufficit pauca movere: Cum in priore editione verba recenſionis Burmannianæ exprimi curaſſem, in quibus etſi multa caſu ac ſocordia operarum mutata, nonulla etiam depravata, deprehendebam, tamen aliquid novare nolebam: nunc emendatiorem lectionem in multis locis exhibui; id quoque curavi, ut orthographia ſemel recepta ſibi conſtaret; quamquam ea in re ſummam ſubtili-

tatem ſequi nec volui nec potui: ſi enim ratio et analogia erat ſervanda, innumera fuerant mutanda; tum vero Romani in ſcribendi rationem conſtantem ac perpetuam non magis conſenſerunt quam noſtrates, aut ulla alia natio; nec minutiis his aut meum aut aliorum ingenium onerare volui, inprimis cum mihi longe alia eſſent in hac opera propoſita. Cæterum ex iis, quæ in poëtæ contextum recepi, pleraque jam erant acumine critico V. C. Brunckii probata in nova recenſione Virgilii ſuperiore anno edita; niſi quod mihi multo pauciora licere putavi. Ea igitur, quæ non ita ad liquidum perducta eſſe videbam, ut quovis pignore contendere poſſem, ita ſcripta fuiſſe a poëtæ, aut, ubi manifeſta quidem eſſet corruptela, emendandi tamen ratio haud una, intacta relinquere æquius eſſe cenſebam. Rejeci hæc in Variantem Lectionem, cui acceſſere cum alia, in praef. Vol. I. commemorata, tum editionum Aldinarum et Juntinæ utiliſſima comparatio, lectio cod. Erfurt. inprimiſque virorum doctorum animadverſiones et conjectationes, publice privatimque ad me miſſæ: ex hoc genere primo loco *Jo. Schraderi* ſchedæ mſſ. commemorandæ mihi ſunt, quæ cum V. C. *van Santen* officioſa cura ad me

me pervenissent, iis ita utendum esse judicavi, ut, quæ subtili viri doctissimi acumine haud indigna essent, a me apponerentur. Communicavit alia mecum *Jacobus Bryant*, Britannus eruditissimus. Nihil horum, quod quidem utilitatem aliquam ad poëtam habere visum erat, interversum a me aut dissimulatum est. Cum autem omnis hæc opera in eorum gratiam suscepta esset, qui exemplum aliquod seu criticæ rationis seu interpretationis diligentius factæ ante oculos positum habere cupiunt, interposui nunc sæpius, quam antea factum erat, judicium meum, saltem verbo. Eodem consilio innumeris locis non emendavi modo, verum auxi quoque et locupletavi interpretationem subjectam, non modo ut nihil esset quod obscurum ac difficile videri posset iis, qui vulgari more verba poëtæ in transcursu legunt, verum multo magis ut erigerem et assuefacerem animos acutiorum ad animadvertenda innumera, quæ modo in dictione modo in sententiis et rerum expositione aut præclara sunt, aut reprehensionem admittunt. Volebam enim in hac omnis animorum intentionis remissione et hoc severioris studii bonarum literarum neglectu, quo verendum est ne intra haud multos annos obsolescant omnes hæ litterulæ Romanæ

manæ ac Græcæ, extaret ſaltem exemplar aliquod, quo de meliore et fructuoſiore veteres poëtas legendi et interpretandi ratione conſtaret iis, quibus bona inſtitutio haud contigiſſet. Nec minus conſtanter inſtitutum meum retinui in poëtæ doctrina declaranda, quod illud cum voluptatis tum utilitatis fructum habere uſu expertus eram incredibilem: itaque Excurſus non modo veteres paſſim retractavi, verum novos quoque aliquot attexui: Quo quidem illud effectum putavi, ut hac poëtæ ſummi enarratione magna omnis melioris litteraturæ liberaliorifque inſtitutionis pars contineretur, vereque adeo dici poſſet, perlecto rite poëta principe ad omnem elegantiorem doctrinam aliquantum te profeciſſe. Scr. M. Julio MDCCLXXXVI.

DISQUISITIO I.

DE CARMINE EPICO VIRGILIANO.

De *carmine epico* univerſe multa diſputare, cum tot habeamus libros, in quibus copioſe et accurate de eo præceptum eſt, et cum pauci ſint, quibus expediat, ut in præceptis diu detineantur, inutile eſſe arbitror. Neque etiam talis diſputatio ullam ad adoleſcentum animos habere poteſt vim aut ullam afferre utilitatem, niſi uno jam vel altero carmine epico perlecto diligenter et docte enarrato; ne nunc illud moneam, præceptis iſtis et diſputationibus omnino plus promitti quam præſtari. Pleraque enim, quæ utilitatem aliaquam habent, talia ſunt, ut ab ingenio liberaliore, ubi unus vel alter poëta perlectus fuerit, vel, nemine monente, facile animadvertantur; vanis autem et inanibus ſubtilitatibus et argutiis ætas illa melius caret. Tum utilitas illa, quam præſtant, intra judicium de aliorum ingeniorum monumentis qualecunque ferendum ſubſiſtit; ut ii vero, qui ingenii ſui vires ipſi experturi ſunt, ex illis

præceptionibus paullo plus quam ex uno vel altero bono exemplo proficiant, expectari non poteſt. Eos tamen, qui adoleſcentibus poëtas interpretantur, librorum illorum doctrina imbutos eſſe velim quam maxime; nam ita demum, ubi ipſi virorum doctorum diſputationes accurate cognoverint et animo teneant, in promtu habebunt, in ſingulis rebus et cauſſis monere commode et cum fructu enarrare ea, quæ adoleſcentum ingenia alere, judicia acuere, elegantiæ et virtutis ſenſum aut inſtillare aut excitare animis poſſint. Omnino enim præcipiendi hiſce de rebus utiliter et cum fructu ad adoleſcentum animos genus eſt unum et fortaſſe ſolum, ut non univerſo de genere multa ſubtiliter diſputentur, verum ut in ipſa interpretatione poëtæ in ſingulis locis, rebus, perſonis ac ſententiis ea moneantur ſalubriter ac breviſſimis, quæ ex re præſenti et oculis ſubjecta claritatem ſuam habent et veritatem. Adoleſcens quidem, qui tam beatus fuerit, ut Homerum et Virgilium interpretis alicujus opera in hunc, quem dixi, modum inſtituta enarratum audierit, diſputationes illas *æſtheticas* (quidni enim hoc nomine utamur, cum rei deſignandæ vocabulum aliud idoneum non ſuppetat?) forte non ſine fructu aliquo

poſthæc

posthæc cognoscet; sed initio a tali lectione facto si quis ad poëtas cognoscendos pergere voluerit, an is ex subtili illa disputatione ad intelligendos et judicandos poëtas multum profecisse se intellecturus sit, admodum dubito, nec, cui illud contigisset, quemquam vidi. Sed ut perversis hominum nostrorum studiis occurratur, si modo occurri potest, satis hæc dicta esse arbitror.

I. Quæ hic a me exponenda sunt, pauca quidem et summatim, ad Virgilianum carmen sunt referenda. Ad hujus rationem intelligendam satis est tenere, *carmen epicum* universe nihil aliud esse, quam *narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam* seu *narrationis genus præstantissimum et iis virtutibus, quae huic generi inesse possunt, cumulatum; carminisque* adeo *epici naturam positam esse in rei gestæ magnæ et arduæ narratione ad admirationem efficiendam instituta.* Ejusmodi enim narratio præstantissima est ex toto hoc rerum genere. *Admiratione* animis injecta quæritur hic ea, quæ omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis caussis proficiscitur, *delectatio;* quæ utique, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et

 utilitate

utilitate sejuncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior, et plenior est, quo majora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant; ut adeo, si quis carmini epico magnum aliquod ac praeclarum virtutis et vitae, inprimis publicae, praeceptum subjectum esse debere dixerit, ad rerum utique veritatem dixisse ille videatur: sed poëtae epico talis utilitas ad philosophicas rationes exacta non ita proposita esse potest, ut poëticas rationes inde petat aut metiatur; *ut rerum narratarum admiratione animi afficiantur*, hoc summum est quod ille sequitur*. Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, ut, quod a virtute et utilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim satis magnam habere nequeat. Non igitur ulla ratione evenire potest, ut bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et civilem utilitatem valere possit. Contra vero magna et ardua consilia,

* Hactenus bene veteres, etiam Grammatici. Auctor Vitae Homeri (seu potius de virtutibus Homeri cum dictionis, tum sententiarum ac rerum); κὴ τὸ μὲν ὅλον παρ᾽ αὐτῷ διήγησις τῶν πραγμάτων παράδοξος κὴ μυθώδης κατεσκεύασται, ὑπὲρ τοῦ πληροῦν ἀγωνίας κὴ θαύματος τοὺς ἐντυγχάνοντας, κὴ ἐκπληκτικὴν τὴν ἀκρόασιν καθιστάναι. Gale Mythogr. p. 285, vel in Homer. Ernest. p. 153.

excelsi,

excelſi, et magnifici animorum ſenſus, virtus ultra vulgarem mortalitatis modulum et morem animoſa et fortis, nullis adverſis caſibus et periculorum terroribus infracta mens, ſalus civium et imperii majeſtas vel parta vel ſervata ac defenſa, hæc eadem illa ſunt quibus maxime hominum animis admiratio injici poteſt, quæ adeo inprimis epico carmini idoneam materiam ſuppeditant. Conjuncta itaque cum eadem illa admiratione eſt utilitatis ratio, de qua non minus multa ſunt diſputata, quatenus poëtæ epico propoſita eſſe debeat. Narret ille magna, grandia, præclara; utilitas proficiſcitur ex hoc ipſo, quod magnos ſenſus et affectus, magnum animi robur, factis actiſque expreſſum videmus.

II. Admiratio itaque, neceſſe non eſt, ut a rerum et naturæ miraculis petatur; ſed, quod facile unuſquiſque intelligit, *admiratione* animos noſtros afficiunt omnino *res a magna animi virtute* profectæ; non quidem, qualem præcepta philoſophiæ informaverint; ſed vim dicimus animi inſignem in excogitandis conſiliis, vel in iis exſequendis prudentiam, conſtantiam, audaciam; etiamſi illa a gloriæ et

laudis ſtudio, aut ab ira, odio, vindictæ cupiditate profecta fuerit aut ad immania et ſæva facta eruperit*. Convenit itaque omnino, ut a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, caſus et pericula, magnis præſidiis et auxiliis, magnis de cauſſis ſuſceptæ et geſtæ res ſint; atqui eædem fere res etiam eventu claræ et inſignes magnique exempli eſſe ſolent, ut aut magni alicujus viri aut populi vel civitatis aut generis adeo humani fortunas in utramque partem contineant. Magnitudinis adeo vim, notionem ac ſenſum, tamquam animam, omnia permeare, animare et movere vides. Non difficilis eſt ad cognoſcendum in rhetoricis et poëticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli eſt accommodata, ſed ea maxime, quæ a ſenſibus et a phantaſmatibus proficiſcitur, quippe quæ eadem ad animos movendos et admiratione imbuendos inprimis valet; ſed hæc quidem paſſim a viris doctis ſatis diſerte ſunt expoſita.

* Etiam pravos mores ferre carminis epici naturam, ab eodem vetere Grammatico, quem paullo ante excitavi, pronuntiatum, etſi alio forte ſenſu: poëtam neceſſe eſt (ſenſus requirit τȢτον γὰρ δεῖ, nam παρόντα δὲ corruptum eſt) μιμεῖσθαι ȣ̓ μόνον τὰ χρηστὰ ἤθη, ἀλλὰ καὶ τὰ φαῦλα· ἄνευ γὰρ τȣ́των παράδοξοι πράξεις ȣ̓ συνίστανται.

III. Jam

III. Jam ipſa natura ita fert, ut, qui magnæ et mirandæ rei narrationem inſtituit, ejus magnitudine contactum et graviter affectum animum habeat, motuſque adeo animi ſui vultu, geſtu, inprimiſque ipſa oratione prodat; laborabit mens, rerum ſpecie percuſſa, ut, quæ ſentit, aliis impertiat, incidet in nova rerum phantaſmata, adhibebit troporum, figurarum, gravium aut ornatorum verborum tamquam machinas ad efficiendum quod vult. Altera ex parte non minus in aperto eſt, ut admiratione tanto magis teneatur audientis animus, non modo rem geſtam, quæ narratur, et actionem eo attemperatam eſſe debere, ut mirationem faciat; verum etiam *narrationis genus et rationem* ad admirationem efficiendam vel tuendam idoneam requiri. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus eſſe debere nec humile nec molle, ſed forte, acre, magnificum, ornatum, etſi pro argumenti diverſa natura diverſe attemperatum, et quæ ſunt alia. Ab eadem hac cauſſa proficiſcitur illa neceſſitas, ut *carmine* inſtituenda ſit narratio; quandoquidem id genus orationis eſt præſtantiſſimum (*perfectum* noſtri homines, hoc eſt ſuis numeris abſolutum, dicunt), idemque

 poten-

potentiſſimum ad tenendos et delectandos animos audientium, ad ſenſus magnos affectuſque movendos, rerumque mirabilium phantaſmata cum elicienda et conflanda tum exprimenda vivide et animanda.

IV. A binis hiſce tamquam principiis, ut et res narratæ admirationem faciant et ipſa narratio animum admirationis voluptate delinitum teneat, repetenda ſunt omnia, quibus carminis epici argumentum, perſonæ epicæ, facta, virtutes ac characteres, ſententiæ, oratio ac dictionis genus conſtituuntur; verbo *admiratione quæſita delectatio moderatur in hoc genere omnia.*

Poteſt autem accidere mentibus noſtris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore modo cum graviore animorum impulſu; miramur enim alia attonitis ſimiles, alia terrore perculſi, alia cum ira, odio, alia miſeratione commoti; interdum magno cum animi æſtu miratio eſt conjuncta, interdum cum leniore ac remiſſiore impetu, et cum molliore et ſuaviore animi affectu. Quo ipſo ſequitur, ut magna in hoc genere eſſe poſſit varietas pro argumenti diverſa natura, utque inanis ſit virorum

rorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumſcribere voluerunt.

Eam admirationem rerum, quæ cum terrore aut cum miſeratione et graviore omnino animi affectu mentem impellit, imprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturæ humanæ eſſe conſentaneum intelligat? Res ex parte animadverſa in opinionem induxit Marmontelium*, ut intra tragicos affectus non minus epicùm genus contineri, et idem argumentum in utrumque uſum accommodari poſſe exiſtimaret. Sed dramate latius patere carmen epicum, hoc eſt, narrationem per cauſſas et conſilia expoſitam; et magnos affectus non niſi unam eſſe ex pluribus admirationis movendæ cauſſis, ex ſuperioribus facile intelligitur. Ne illud moneam, epici carminis virtutes multas ex narrationis bonæ indole et natura eſſe petendas, ad quam utique cum cæteris et hoc ſpectat, ut tanto dulcior ſit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel miſeratione exagitat; ut vero,

* *Poëtique Françoiſe*, T. II, p. 234 ſqq.

quod

quod vir elegantiſſimus arbitratur, ſutilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, valde vereor. Alia res eſt, ſi quis profiteatur, ex epici carminis partibus bonas tragœdias fieri poſſe, de quo jam Ariſtoteles egit Poët. c. 23 et 26.

Illud interea negari nequit, cum id, quod admirationis majoris vim et cauſſam habet, ad animos noſtros movendos tanto ſit potentius, *heroica argumenta* genus epici carminis nobiliſſimum conſtituere; inprimis ſi *ex heroicis temporibus* petitum fuerit, quibus *deorum interventu* res aut geſtæ ſunt aut geri creditæ; etſi minus bene a Batteuſio et aliis tota epici carminis vis ab his deorum miniſteriis deduci cœpit. Nec quicquam infelicius cedere poteſt, quam ubi deorum aut geniorum opera uti voluere poëtæ iis in rebus exponendis, quas non niſi hominum conſilio et manu geſtas eſſe ſatis conſtabat.

V. Reliqua, quæ de carmine epico præcipi ſolent, partim *ex narrationis bonæ ratione ac præceptis*, partim *ex poëticæ orationis genio*, quatenus in utroque ſumma perfectaque ratio quæritur, repetita ſunt et facile repeti poſſunt;

ſunt; v. c. quæ de epiſodiis argute magis quam vere diſputantur; et quæ de unitatis lege præcipiuntur. Una debet eſſe actionis ſumma, ſi quidem ſummus in hoc admirationis injiciendæ genere effectus propoſitus eſt poëtæ; ne diſtrahatur audientis animus infringaturque adeo ſenſus affectuſque vis et intentio, ſi ad plura avocatur. Neque in his animos generoſiores diu detineri velim. Pleraque enim ſunt talia, ut, niſi quis tardiſſimi ſit ingenii, primo ſtatim rerum objectu ea percipiat. Quorſum enim operoſe multa conſcribere aut commemorare, ut factum, quod argumentum epicum contineat, doceas eſſe debere unum, et abſolutum, et intra juſtum temporis ſpatium comprehenſum? quorſum de nectendo et diſſolvendo nodo h. e. de difficultatibus aut motis, aut objectis? de epiſodiorum affinitate et nexu cum epica narratione? Hæc intelligere et aſſequi haud adeo difficile eſt*; difficultates paullo majores tunc naſcuntur, ſi in rem præſentem deducendæ ſunt iſtæ diſputationes, ut appa-

* Expoſita ea ſunt a multis: præferam tamen dicta a Sulzero in *Allgemeiner Theorie der ſchönen Künſte* in voc. *Heldengedicht*; etſi nonnulla ſunt, in quorum cauſſis reddendis aliter ſentiam. Multo minus ei adſtipulabor in altero loco: *Æneis.*

reat,

reat, qua ratione et arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, ut ad unitatem deducatur res. Hoc ingenio poëtæ relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis præceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Ut vero admiratio rei magnæ animum tenere et delectatione perfundere possit, quis porro non videt, ea omnia a poëta curari et sagaciter provideri debere, *quæ ad illud consilium prodesse*, caveri debere ea, *quæ obesse possint?* adeoque ante omnia lectoris animum *argumenti notione aliqua* esse imbuendum, ut nec tamen exsatietur; *in mediam rem esse rapiendum*; cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, *rerum objectarum præstigiis ita deliniendum et fallendum, ut* jam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi, et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitæ tenorem constitutus, *in nihil incidat, quo* expergefactus quasi ex aureo somnio *sibi lusum fieri animadvertat*; id quod sine indignatione et pœnitentia aliqua ejus, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa disputata sunt *de probabilitate poëtica ac mythica et*

de

de verisimilitudine, quam poëta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc *illusionem*, quam recentiores commode vocant, pleraque, quæ de carmine epico cum utilitate aliqua præcipi possunt, revocare in promtu est; et ad hanc norman vel maxime revocare soleo ea, quæ de multis Virgilii locis a viris doctis disputata sunt.

VI. *Virgiliani* igitur *carminis*, nam ad hoc ea, quæ dicenda habeo, revocanda mihi sunt, dotes ut recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, *ut, quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, considerent*. Exponitur a poëta *Æneæ ex Troja capta profugi, post longis errores, in Latium adventus a fatis monstratus, et condita ab eo in his locis Trojanorum colonia novaque parata sedes*. Quis autem non facile intelligat jam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus aliquis ex urbe incensa et exul fatis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, novas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus, in

navigatione et mox in Italia objectis, inque malis aut fortiter toleratis aut animose depulsis, novam admirationis efficiendæ videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile unusquisque carminis interpres.

VII. *Rerum* quidem *inveniendarum* laudem Virgilius habet admodum diversam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Alterum cum eo comparem, qui veræ historiæ exornationem suscipit, alterum cum Milesiæ narrationis auctore *. Scilicet Homerus id agebat, ut narrationem institueret rei ex sua

* Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scientt. lib. II, c. 13, p. 80. Opp T. I. non reprehendendus ille, si ad epicam poësin revocetur: "*Cum mundus sensibilis sit anima rationali dignitate inferior, videtur poësis hæc humanæ naturæ largiri, quæ historia denegat, atque animo umbris rerum utcunque satis facere, cum solida haberi non possint. Si quis enim rem acutius introspiciat, firmum ex poësi sumitur argumentum, magnitudinem rerum magis illustrem, ordinem magis perfectum, et varietatem magis pulchram, animæ humanæ complacere, quam in natura ipsa post lapsum reperire possit. Quapropter* &c." Dignus enim totus locus est qui perlegatur.

opinione

opinione ac perſuaſione vere ita geſtæ, cujus magnitudine contactam et inflammatam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipſam rerum famam ſequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipſe temporum decurſus omnia in majus auxiſſet, et, ut in majorum factis et priſci ævi rebus fieri ſolet, humana facta ad divinam aliquam ſpeciem ac dignitatem evexiſſet; deorum itaque miniſteriis omnia exſequebatur, quoniam priſcis hominibus hoc erat perſuaſum, humanis rebus gerendis intereſſe deos præſentes multoque magis præſentes adfuiſſe rebus geſtis patrum ætate, injicere eos hominum animis bona vel prava conſilia, objicere pericula ac diſcrimina, iraſci, dolere, metuere, ſperare; verſabatur ſub eodem cœlo et adierat ea loca, in quibus res illæ, a fama tam magnifice ornatæ, fuerant geſtæ; utebatur ſermone, natura ſua poëtico, hoc eſt, per philoſophorum ſubtilitatem, et rhetorum ac grammaticorum argutias, nondum fracto et attenuato, ſed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui ſermonis. Eſt autem omnium rudium linguarum genius is, ut res ad ſenſum revocet, adeoque ſenſa animi et cogitata, etiam

etiam physicas et ethicas sententias, per rerum naturas, proprietates, vices, utilitates, propter similitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declaret; quibus omnibus poëtica vis vel maxime inest. Hæc si ad sermonem priscum Græcorum transferimus, non mirabimur evenisse, ut philosophorum quoque antiquiorum opiniones vel præceptiones, rudium ingeniorum impetu pronuntiatæ, speciem narrationis factorum et eventorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum ab iis erat enarratus. Successit ecce Homerus, qui ea maxime ingenii sollertia est usus, ut videret, narrationes has poëtarum superiorum, quibus illi philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poëticarum loco inservire posse, ita ut, quæ a poëtis ante se ex prisci sermonis genio exposita essent symbolica rerum cogitatarum adumbratione, ea a se pro factis et fatis deorum narrarentur. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poëticam et systema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poëtarum inde patrimonium illud cessit,

ſit*. Ut rem abſolvam verbo, Homerico ingenio obſtetricabantur, et, ut ſine doctrina doctrinam, ſine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quæ, ſi ab iſto ævo diſceſſeris, omnibus poëtis deeſſe neceſſe eſt. Virgilius itaque a libero iſto ingenii et mentis impetu et præcipite motu interclusus, et tot enthuſiaſmi fovendi, excitandi, et inflammandi adminiculis plane deſtitutus, priorum poëtarum exemplis tamquam cancellis circumſcriptus, ingenio frenis jam tum ab Ariſtotele aliiſque injectis, ab arte neceſſe habuit petere omnia. Alio ævo, ab heroica ætate nimis remoto, inter diverſiſſimas hominum, rerum, temporum, locorum ac cæli rationes, ſuum opus erat aggreſſus. Sine doctrinæ et multæ ac variæ lectionis copiis, nulla jam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel ſic magnum ejus etiam in inveniendis rebus ingenium ex his agnoſcas: Primum vidit carmen epicum Homericum,

* Diligentius ab eo inde tempore de his, quæ ſummam veteris poëtices et mythices continent, a me actum eſt in Commentatione *de origine et cauſſis fabularum Homericarum* 1777 (in *Novis Commentariis Soc. Reg. Gotting.* To. VIII.) Add. Proluſio de *cauſſis mythorum veterum phyſicis* 1764 (nunc recuſa in *Opuſcul.* To. I, p. 184) et de *Apollodoro et litt. myth.* Commentat. in *Not. ad Apollod.* To. III, p. 911 ſq.

hoc

hoc eſt, heroicum poſſe perfici et ornari; tum ejus vix eſſe poſſe argumentum idoneum, niſi ex ultima antiquitate et ætate heroum proprie ita dictorum petitum. Eſt enim a natura res ita comparata, ut priſcorum heroum ipſa nomina, res geſtæ et fata etiam per ſe non adeo memorabilia, animum humanum teneant et admiratione afficiant. Eſt porro illa ætate morum ac vitæ ſimplicitas ea, quæ poëticum ornatum ſublimeſque rerum formas et ſententiarum gravitatem multo magis ſuppeditet, quam vita hominum elegantior; quando etiam ipſa facta corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute gerebantur, quam conſiliorum ſagacitate, et artis vel ingenii ſubtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipſi dii interfuiſſe credebantur. Ita deorum miniſteriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quæ vellet, depromere poterat. Italicis autem mythis novam et Græcis incognitam ſuavitatem adjecit *. Tum vero præclaro judicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poëta, nec tamen plane intactum, et Homerico aliiſque carminibus quaſi contiguum ac finitimum.

* De hoc vid. Excurſ. IV. V. VII. VIII ad lib. VII, tum plures alios ad libros ſeqq.

mum *. Ita enim confequutus eft hoc, ut materiam haberet copiofam, nec rudem, fed poëtica tractatione ab aliis jam fubactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Perfonas et characteres, mores ac facta jam aliunde nota, commendata, conftituta ac definita, optaverit fibi poëta unufquifque †. Illud vero ad intelligendum proclive eft, quam expedita ac facilis effe debeat copia ornamentorum et epifodiorum in tali argumento tam late fufo et patente; quod ipfum Homerus aut vidit aut fenfit, cum ex toto belli Trojani decurfu unum heroëm, unum factum, felegit, adeoque infinitis aliis rebus ex iftius belli hiftoria ad exornandum et amplificandum argumentum recte uti potuit. Hoc uno fuo judicio plurima præclara carminis fui præfidia et uberrimos fructus tulit Maro. Non novus et ignotus eft lectoribus rerum prifcarum notitia aliqua imbutis heros, cujus fata ille exponit, nec Trojanorum nomen ac fortuna tam obfcura, quin ab initio ftatim miferatione afficiamur et virtutis admiratione.

* Vid. mox Difquif. II, et Excurf. I ad lib. II, Excurf. XVII ad e. l. et al. loc.

† Eo fpectant verfus Horatiani in Ep. ad Pifon. 131. 131 fqq. *Rectius Iliacum c.*

Deorum autem interventus, Junonis et Veneris iræ et ſtudia, ac partes iis tribuendæ, egregie erant jam ab Homero definitæ. Quando itaque primo ſtatim Æneidis ingreſſu Junonis *memor ira, irarumque cauſſæ, ſævique dolores* memorantur, odia Junonia ex Homero ſtatim ſuccurrunt legenti et jam ab initio gravem de Æneæ fortuna ſollicitudinem injiciunt *.

VIII. Poëtæ ſollertiam et acumen etiam in hoc ſpectari volo, quod non modo ex nobiliſſima antiquitatis parte, qualis rerum Troïcarum eſt, verum etiam ex eo temporum articulo Æneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decurſum ingentem vim illuſtrium facinorum ac memorabilium caſuum converſioneſque rerum mirabiles cum Græciæ et Aſiæ tum Italiæ comprehendit. Nam exciſo Ilio dici vix poteſt, quantopere ubique turbatum ſit. Victi victoreſque ad novas ſedes quærendas per totum terrarum orbem diſperſi vagabantur †, et verſus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Græ-

* Conf. Excurſ. I* ad lib. I.

† Egregius eſt eam in rem Strabonis locus lib. I, p. 48 B, et lib. III, p. 150 A.

cis

cis notus erat, ut Circes insulam (Circeios Latii) pro extremis occidentis finibus habere et ad hæc loca, tamquam incognita et rerum miraculis gignendis idonea, tot fabulose narrata referre posset Homerus. Primum tum a Græcis navigatio ultra Siciliam frequentari cœpit, cum ad illud tempus Phœnices illa maria tenerent, nisi quod e Creta aliisque forte insulis paucæ naves Siciliam adibant.

Errores isti *heroum ab Ilio redeuntium* variis Græcorum *carminibus epicis*, Νόστοι ea inscripta erant, materiam et argumentum præbuerant; quæ si ad tempora nostra pervenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius institerat; quandoquidem in simili argumento cum iis versabatur. Sed eædem historiæ seu fabulæ de Achivorum reditu magnæ *tragœdiarum Græcarum* parti materiam subjecerant, ut inprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Græcorum autem tragœdiis, inprimis Euripidis, omnino poëtam plurimum profecisse ex iisque orationis suæ dignitatem passim et majestatem, sententiarum quoque acumen, granditatem, pon-

dus, interdum tragico propius *, affectuumque gravitatem tragicam, ut in Amata, in Didone, in Pallante, in Niſo et Euryalo, comparaſſe equidem ſuſpicor. Magna earum pars a ſuperioribus poëtis latine jam erat reddita †; quæ res poëtæ non parum adjumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit.

IX. Veniamus ad *dilectum in heroë*, quem ſibi ſumſit poëta, *factum*. Primum perſona ejus, genus, fortuna, nomen ac virtus, et olim unumquemque liberaliter inſtitutum, adeoque Homerica lectione imbutum, tenere debuit, et nunc tenet; qui caſus eum in Italiam adduxerit, diſcere avemus; Trojanorum autem e patria incenſa profugorum fata lubenter cognoſcimus. Longa navigatio per mare iſta ætate parum navibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturæ erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Æneæ virtus in admirationem ſui rapere

* Inprimis hoc in noviſſimis Æneidis libris animadvertere licet, maxime in orationibus, ut Junonis lib. VII, 292 ſq. Turni IX, 128 ſq. Veneris et Junonis X, 16 ſq. 62 ſq. Drancis et Turni XI, 336 ſq. 376 ſq. Junonis ad Juturnam XII, 139 ſq.

† Conf. ad lib. II. Excurſ. I, pag. 11 ſq.

poterat? Infeſtæ deæ ira aſperrima et ex altera parte tot deorum monitus expectationem faciunt magnam *. Quæ omnia cum ad rerum magnitudinem, quæ animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabilitatem egregie quoque ſunt comparata. Sed cum plura hujus generis narrari poſſint, et in Notis et Excurſibus paſſim notata ſint, in dilectu tamen Æneæ magni poëtæ ingenium ac judicium doctum et exquiſitum nihil magis arguit, quam quod eum potiſſimum Carminis ſui heroëm circumſpexit, qui in Italiam Trojanorum coloniam deduxerat, novum regnum in Latio conſtituerat, unde Albæ Longæ, adeoque etiam Romæ origines repetebantur, quique adeo, etſi nec nobis in-

* Singularis eſt *Marmontelii* cenſura in Virgilium (*Poëtique Franç.* T. II, p. 237), ſoli ſuperſtitioni ſuperſtructum eſſe Æneæ in Italiam adventum, adeoque niſi ad animos ſuperſtitione ſimili tactos vim nullam habere poſſe. Ut verbo rem abſolvam: Ponamus Æneam poſthabitis deorum monitis in alia terra conſediſſe, apud Didonem ſedem fixiſſe, quod vir acutiſſimus malebat; et cogitemus, quo animo illud laturi ſimus inter legendum vel audiendum. Aliud eſt *Batteuſii* acumen, qui narrationi de adventu Æneæ et Trojanorum in Italiam nihil ineſſe videt, quod humanitatis ſenſum attingat. Quid vero? alienum a te, ſi homo es, putabis, an magnus et virtute clarus vir ex incenſa patria profugus, e clade ſuorum ſuperſtes, poſt tot ærumnas, et caſus fortiter perlatos, tandem ad tutam ſedem delatus ſit?

gratum esse potest, tanti imperii primas origines cognoscere, tamen Romanis, antiquitatis suae tantopere studiosis, unus omnium maxime acceptus et commendatus esse debuit. Argute itaque et ingeniose in primis statim versibus poëta audientibus pollicetur narrationem rerum, a quibus origo Romae deducta esset: *genus unde Latinum Albanique patres atque altae moenia Romae.* Quam magnifica haec promissio in fronte novi operis et ad animos expectatione erigendos idonea! De Ænea ejusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore servatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; attigerat quoque Trojanas res Ennius in Annalibus, ut colligo v. c. ex fragm. p. 6, eundemque Æneam in nonnullis, quae interciderunt, Graecorum carminibus partes sustinuisse non obscuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib. XI. et ex Dictye. Cum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Ænea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias Maroni ad manum fuisse apparet. Quae ejus felicitas

licitas cum vulgo parum nota et intellecta ſit, paullo accuratius mox ea de re *, variis etiam deinceps Excurſibus de ſingulis partibus †, agemus. Cum tandem poëta rerum ordine in Italiam deductus eſſet, nova rerum, hominum, et locorum genera ac nomina ſubnaſcebantur, contingebatque adeo, quod in votis ille habere debuit, ut præter ea, quæ a Græcis tractata ſatis erant, nova et intacta ipſe afferre poſſet ‡.

Judicium poëtæ in dilectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquiſitum ſit, etiam ita judicari poſſe puto, ſi quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, ut Herculis vel Theſei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum vel Titanum pugnam; quæ omnia etſi ſumma cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum ſplendorem excoli potuiſſent, neque ſatis momenti ad ani-

* Diſquiſ. II.

† Excurſ. I ad lib. III. Excurſ. II et ſqq. Tum ad lib. V Excurſ. I. II. VI; add. Excurſ. IX et XVII ad lib. II et plures Excurſus ad lib. VII et ſqq.

‡ Vid. ad lib. VII Excurſ. II. IV. V. VII. VIII; ad lib. VIII Excurſ. I. II. III; ad X Excurſ. I; ad XI Excurſ. I; ad XII Excurſ. III.

mos

mos impellendos advertendosque habuissent; cum contra ad popularium inprimis mentes tenendas Æneæ fata tantam vim habere deberent, quantam paullo ante diximus; accedente quoque Penatium et Vestæ æternique ignis religione, in conspectu posita *; ut taceam sacra antiquitus accepta, quæ a Trojanis tradita vulgo ferebantur. Adeo omnia ea, quæ Dionys. Halic. I, 49 ad adstruendam Æneæ in Italiam adventus veritatem memorat, simul ad poëtæ sapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἔν τε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά· ὧν οὐκ ἄν τις, ὡς εὐπρεπείας ἕνεκα συγκειμένων ὑπερίδοι· πολλὰ δὲ καὶ παρ' Ἕλλησι γνωρίσματα, φανερὰ καὶ εἰς τόδε χρόνου λείπεται &c.

X. Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiæ copiis poëtæ ingenium defuit; immo vero ingeniose inventis ille non minus ingeniose usus est, et in rebus tractandis, ornandis, et carmine persequendis non minus felix fuit, quam in inveniendis et excogitandis. Vellem id uno in loco a me exponi posset! Sed factum hoc est in singulis carminis

* Vid. mox Disquis. II et Exc. IX ad lib. II ac passim.

partibus

partibus ſingulisque locis opportunius, et, ne hoc loco in immenſum rerum campum evagetur diſputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quæ quidem præcipua et graviſſima videbuntur. Spectant ea partim *ad Homericam imitationem* cum in deſcriptione carminis tum in ſingulis partibus ac locis; partim *ad elegantiorem phantaſmatum et narrationis omnino habitum*; partim denique *ad orationis dignitatem et ornatum*.

XI. Ipſam *Æneidis ideam*, *deſcriptionem*, et *diſpoſitionem partium ad Homericum* partim Odyſſeæ partim Iliadis *exemplum factam* eſſe negari nequit; pauca quoque carminis lumina locaque inſigniora, et rerum orationiſque ornamenta eſſe arbitror, quæ a Virgilio ſine exemplo inventa et tum primum ex ipſa rerum natura adumbrata et deſcripta eſſe affirmari poſſe putem. Certe pauciſſima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut ſemina aut materias modo rudes modo inchoatas ac præformatas ex Græco aliquo poëta excitare aliquis poſſit. Atqui ex Græcis poëtis tam pauci ad nos pervenerunt; quid ſi plures eſſent ſuperſtites, maxime Alexandrini? eos enim inprimis, quod ſuſpi-

cor, Virgilius assidue tractavit et orationis colorem inde duxit. Neque dici potest, non studio, sed casu aut necessitate, Græcum et Romanum poëtam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu pervagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc utique et sæpe. Nec alterum, quod forte moneas, negari potest, multa passim ab Ursino, Guellio, Cerda, Clarkio, forte et ab aliis pro imitatis et adumbratis afferri temere et sine judicii acumine, quæ partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, ut sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis usurus sit; cujusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, ut comparatione facta saltem delectent. Maroni tamen innumeris in locis Græca, Homeri inprimis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum latine conversi, tot loca, quæ exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditæ naturæ produnt, quæ ea simplicitate, ut reliqua, enuntiaturus

erat,

erat, nisi fuisset, qui jam occupaverat; fieri enim solet, ut, si qua ab alio jam proprie dicta sunt, ne in eadem verba incidas, ornate ea et acute eloquaris; porro græca ratio flectendi verba vel orationem, quæ ad indolem poëticæ dictionis Virgilianæ et genium pertinet; tum poëtæ ipsius professio Ge. III, 10 *Primus ego in patriam mecum--Aonio rediens deducam vertice Musas*; tandem veterum auctoritas, ut Senecæ Suasor. III, qui Virgilium *non surripiendi caussa, sed palam imitandi, hoc animo, ut vellet agnosci*, in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta hæc imitationis Homericæ vestigia in quam diversas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere*. Aliis nihil divinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil jejunius et sterilius. Equidem hoc in loco multa esse video, quæ nec laudi magnopere nec veniæ locum faciant, sed quæ rei naturæ et rationi ita sunt consen-

* Comparationes Virgilii et Homeri instituerunt multi inde a Macrobio Sat. V. Librum singularem concinnavit Fulv. Ursinus. Sed piget videre viros doctos plerumque accedere ad eam rem studio in alterutrum poëtam incensos, adeoque id agere, ut alterum deprimant, alterum immodicis laudibus extollant, facereque adeo eos utrumque sine subtili judicio. Hærent porro in verbis et versibus singulis, nec summam carminis et partium concentum respiciunt, adeoque animum ab eo avocant, quod in considerationem adduci debebat.

tanea, ut, quomodo aut quare aliter ſe habere debeant, cauſſa idonea non appareat. Cum ſemel ad Odyſſeæ et Iliadis tamquam magiſterium Æneidem compoſuiſſet poëta; quidni Homerum in partibus quoque aut ſingulis locis ſequendum putaret? et, cum omnino veſtigiis ejus inſiſteret, quandoquidem argumentum affine ac ſimile tractabat, difficile erat cavere, ne in eaſdem paſſim rerum ideas, eadem phantaſmata, eaſdem ſententias, eadem πάθη incurreret. Sunt autem multa, quæ uno tantum modo recte dici et efferri poſſunt; multa, quæ, ſi naturæ conſentanea eſſe debent, variare velle ineptum ſit. Præterea non facile aſſequare, quomodo poëta doctus et Græcorum poëtarum lectione ſubactum habens et ornatum ingenium, cum ſe ad opus ſuum converteret, ita omnia, quæ legerat, animo expellere et exturbare potuiſſet, ut nihil ex priſtina lectione obverſaretur animo: maxima autem eorum, quæ imitatione expreſſa dici poſſunt, pars ejuſmodi eſt, ut non tam data opera et ſtudio Homerica verba aut ſententias reddere voluiſſe videri poſſit, quam ut potius in ea incidiſſe videri debeat, ipſa re ea, quæ olim lecta et cognita in ſimili argumento memoria tenebat, iterum ad

animum

animum revocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abeſt, ut reprehendi poſſit (etſi nonnulli id faciunt in noſtris quoque poëtis, etiam in ingenioſiſſimo, Wielando), ut poëtam doctum nihil magis arguat et deceat. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminerant viri docti, poëtam, etiamſi ingenium eum ad nova et intacta tuliſſet, hoc ſuæ ætati ſuiſque popularibus tribuere debuiſſe, aut ſaltem in opinione ejus temporis communi excuſationem habere, cum ad artem poëtæ et ad majorem carminis ſuavitatem pertinere crederetur, ſi multa ex Græcis eſſent expreſſa vel adumbrata,

XII. Hoc ætatis ſuæ judicio, a noſtro forte ſenſu prorſus alieno, continetur defenſio poëtæ, et cauſſa perorata eſt, ſi illud demonſtratum dedero. Romani litterarum lumen a Græcis acceperant; ſermonem ſuum ad Græca expolierant et locupletarant; ex Græcis primi poëtæ fabulas, mox et epica carmina, converterant*; ad Græca exempla

* Ita Cn. Matius Iliadem (unde fragm. apud Scalig. ad Varron. de LL. VI, pag. 149 Steph.) Varro Atacinus Argonautica.

ſe compoſuerant ii, qui primi elegantiæ et venuſtati orationis ſtuduerant *. Perluſtret mihi aliquis veterum poëtarum ante Virgilium fragmenta, inprimis Ennii, pleraque ex Græco aliquo poëta aut latine expreſſa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Græcis vel ad Græcos comparati et conſtituti ſunt. Ad Græca prorſus ingenia ſe compoſuere Romani; in Græcis pueritiam et adoleſcentiam conſumebant. Ex multis ſcriptorum, inprimis Ciceronis, locis notior res eſt, quam ut plura de ea monenda ſint. Itaque, etſi exculto jam ſermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum fœtibus in publicam lucem eductis, tamen ne ſub Auguſto quidem deſtiterunt ſummi viri Græca exprimere latine, cum Græcis ornatu certare, eorum inventa ſua facere, multo magis ſi novum carminis genus in Romanas litteras inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Græcis Lyricis adumbrata eſſe nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex iſtis lyricis ſer-

* Græca expreſſit in epicis Catullus. Hoc idem fecerat C. Helvius Cinna in Smyrna ſua, Auguſtei autem ævi memorantur multi, qui epe ex græcis fabulis compoſuerant. conf. Ovid. Epp. ex Ponto IV, 16.

vata

vata vix unum et alterum eſt, cujus non imitationem ab Horatio factam excitare poſſis; quid itaque futurum putabimus, ſi Lyricos Græcos integros cum Horatio comparare liceret! Neque aliter ſe rem cum Catullo, Ovidio, Propertio aliiſque habituram eſſe credere fas eſt, ſi Græci Elegorum ſcriptores, inprimis Alexandrini poëtæ, adhuc extarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium ſuorum ſenſum, judicium ac morem, ſequutus totum ſe ad Græcos poëtas in ſuis carminibus exprimendos applicuit? Nova accedere videbatur voluptas, quæ delectationem in majus auctam afferret, ſi præclara et ſuavis ſententia ſimul græci loci recordationem faceret, unde eſſet expreſſa. In Æneide itaque pauci ſunt mores (ſeu characteres), vix ullum factum notabilius, vix locus aliquis præſtantior, in quo non poëtæ alicujus Græci, inprimis Homeri, veſtigia agnoſcas. Sed in eadem Æneide multo doctiorem et ingenioſiorem imitatorem agnoſcas facile, quam in Bucolicis, in quibus multa paſſim aliena a rerum veritate et ratione poſita notavimus, et alia facile notari poſſunt, in quæ poëta imitandi ſtudio parum ſubtili incidit, ut cum paſtor indoctus Ararim et Oaxem memorat,

aut

aut in illis: *nuper me in littore vidi*, aut: *novimus et qui te*, et id genus alia. Neque vero hæc Græcorum imitatio aut ingenio carere aut judicio putanda eſt; eſt enim illa nequaquam ſervilis aut affectata, cujuſmodi ab ingenio exili et ignavo proficiſci ſolet, neque in alterius poëtæ verbis, modis, et figuris variandis turpiter ingenii vires attrivit poëta; ſed, ubi occurrerat aliquid ab alio ingenioſe cogitatum vel inventum, illo tamquam phantaſmate tactus Maronis animus, vel, uti fieri ſolet, ſi ſcintilla idoneo fomite excepta eſt, flamma correptus incaluit, et magno incendio exarſit. Hinc novæ rerum formæ, nova genera, novæ interdum naturæ. Nemo facile, ſi ſingula recognoſcat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam ubi preſſe ſequitur, modo caſtigatiore, pulchriore, vel auguſtiore rei ſpecie, Latini ſermonis elegantia, aut novo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus ſententia vel oratione, certaſſe cum Græco poëta. Inprimis autem ſe Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Auguſtei ſæculi, quo ſimplicitas inculta, et horrida interdum Homeri vetuſtas, aut iners languor, modo ad honeſtiorem et mitiorem cultum a Marone,

modo

modo ad elegantiorem ornatum aut ad incitatiorem vim temperata eſt. Hoc nomine ipſe Æneas quoque commendabilior videri potuit: omnibus ejus factis, moribus ac dictis major aliquis humanitatis cultus ineſt; apparatus rerum ſunt ornatiores; ornamenta dignitas, ſplendor et elegantia, μεγαλοπρέπεια, ſed heroum perſonis digna, illuſtrat. Quæ quidem res in longam diſputationem adduci poſſet, ſi animi magis lubitum quam ſcriptionis conſilium proſequi mallemus*; monemus ſaltem, unicuique Virgiliani carminis virtutes rite æſtimaturo alte hoc menti inſidere debere, ut reputet, qua ætate, quo in populo, qua in urbe, quos inter homines poëta vixerit, quem

* Scripta hæc erant, cum in manus ſumſimus *Hurdii*, elegantiſſimi Britanni (nunc Epiſcopi Worceſtrienſis graviſſimi), diſputationem de imitatione poëtica, qui præclare rem expedit, quatenus et rerum a poëtis tractandarum et ingeniorum tantam inter ſe eſſe affinitatem docet, ut plures eadem aut eodem modo eloqui neceſſe ſit; bene etiam notas veræ imitationis apponit. (Adjiciamus nunc illud, quod non minus in conſiderationem venit, carmen epicum jam antea ab Ennio tentatum fuiſſe Annalium libb. XL, quod ſane hiſtoricum potius fuit quam epicum, multis tamen luminibus et virtutibus probatum et laudatum; niſi quod ſermo horridus, ingenium nulla arte expolitum, et verſuum inertia venuſtioribus diſplicebat; Virgilio adeo allaborandum fuit, ut carmen ad majorem orationis cultum, quem ex ſæculi genio paratum habuit, eveheret, ſi exempla Græca exprimeret.)

inde

inde colorem carmen ejus duxerit, ut, etsi salvo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior, et castigatior esset carminis habitus, affectus et πάθη alia mitiorem alia graviorem naturam omninoque cultioris ævi dignitatem haberent, heroumque mores, sententiæ ac dicta, etsi heroicæ ætati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia sæculi, urbis et aulæ, in qua poëta vixit.

XIII. Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat *orationis indoles*, quippe quæ in simplicitate mirabili dignitatem servat et gravitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poëtici nitore, orationis dignitate et gravitate, sententiarum pondere, Homerum longissime antecellit, cujus laus hac in parte præcipua in proprietate et simplicitate posita est (nam sermonis Ionici epicæ narrationi tam præclare accommodati felicitatem ætati suæ debuit), etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei desit. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores, nec modo poëtæ, multa orationis

tionis ſuæ pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; male in pedeſtrem illatis iis, quæ carmini erant propria. Certe poëtici ornatus elegantis nec affectati præſtantiſſimum et unicum exemplar eſſe arbitror carmen Virgilianum; in hoc ſermonis poëtici genium primo conſtitutum et ad certa rerum principia ac leges exactum deprehendere, et troporum ac figurarum naturas inverſionumque rationes deſcriptas, et, tamquam a magiſtro norma propoſita, conſtitutas diſcere licet*. Quæ ipſa res animadverſa me adduxit, ut in ſermone Virgilii poëtico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in ullo alio ſcriptore recte conſumi a me poſſe putem. Nolim enim, id quod ſæpe profeſſus ſum, aliis auctor eſſe, ut omnes poëtas eodem modo interpretatione perpetua opéroſe nimis inſtruendos eſſe ſibi perſuadeant; etſi facile intelligo, iis, qui Statium aut Valerium Flaccum aut ſimiles cum fructu edituri ſunt,

* Diſcere adeo licebit et illud, in quo magnos poëtas falli videmus, non omnem orationem, omneſque formulas ac modos loquendi, per inverſiones eſſe mutandos et detorquendos; ne naturalis cultus omnis defluat, et ne ſuccedat oratio contorta, ſalebroſa, obſcura. Hic eſt ille ſcopulus, ad quem jam olim offenderunt Virgilii imitatores Statius, Valerius Flaccus, Claudianus; quos propter hoc ipſum inverſionum intempeſtivum ſtudium a paucis cum voluptate legi videmus.

ad orationem illustrandam non minus, quam ad lectionem constituendam, convertendum esse studium; a me id saltem spectabatur, ut iis, qui bona institutione egerent, exemplo aliquo proposito, et quidem in poëtarum principe, de vera enarrandi ratione constaret, ad quam se, etiam nullo alio magistro adhibito, comparare possent. Attamen in hac ipsa poëtici sermonis constitutione poëtæ laus et virtus non tam in inveniendo quam in invento aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos usus transferendo cernitur. Alexandrinis enim poëtis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poëtici sermonis exquisitioris indoles et natura unice est accepta referenda; hoc eorum docent scripta, in summa simplicitate cultum, nitorem, et ornatum admirabilem, quem nulla alia ætas assequuta est, referentia. Videntur scilicet poëtæ doctissimi et Ptolemæorum contubernio expoliti animadvertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica simplicitate temperari et natam inde orationis gravitatem ætatis suæ elegantia quodam modo imbui, adeoque dignitatem cum venustate consociari posse. Hos Maro auctores habuit, cum tanto majore judicii laude, quod Ennius et cæteri, qui præcesserant, de orationis

tionis elegantia et ornatu caſtigatiore parum laboraverant. Inter hæc prætereundum non eſt, non minus ex popularibus ſuis profeciſſe Virgilium haud parum. Quantum auri ex Ennio aliiſque legerit, ſtudioſe docuere Grammatici, in primiſque Macrobius in Saturn. Spectant pleraque ad verba ſignificantia, propria, antiqua, tum ad formas poëticas et phantaſmata. Interdum verſus integri et loci, paucis fere mutatis, fuere tranſlati. Quod vero multo magis memorabile eſt: non videtur dedignatus eſſe Virgilius mutuare rerum tractandarum modos, et epiſodia transferre ex antiquioribus. Unum eſt exemplum, quod laudabo, ex Macrob. VI, 2. extr. *In principio Æneidos tempeſtas deſcribitur, et Venus apud Jovem queritur de periculis filii, et Jupiter eam de futurorum proſperitate ſolatur:* hic locus totus ſumtus a Nævio eſt ex primo libro belli Punici. *Illic enim æque Venus Trojanis tempeſtate laborantibus cum Jove queritur; et ſequuntur verba Jovis filiam conſolantis ſpe futurorum. Item de Pandaro et Bitia aperientibus portas* (Æn. XI, 672 ſq.) *locus acceptus eſt ex lib. XV. Ennii, qui induxit Hiſtros duos in obſidione erupiſſe portam, et ſtragem de obſidente hoſte feciſſe.* Etiam epi-

ſodio de Didone Nævium in bello Punico locum dediſſe colligere licet e Servio ad IV, 9.

XIV. Placet nunc in fine ſubjicere nonnulla et per ſaturam monere, quibus virorum doctorum *opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas*, tacite aut expreſſe a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam deſcendere nec ingenii noſtri nec moris eſt.

XV. Primum *de conſilio*, quod poëta in Æneide conſcribenda ſequutus ſit, et *de fine*, quem propoſitum habuerit, multi varia comminiſcuntur. Nihil quidem magis alienum eſſe poteſt ab epico carmine quam *allegoria*; jugulat enim totam ejus vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et æſtum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis ſuis Æneæ perſonam nobis eripere et Auguſtum ſubmittere allaborarunt. Etiam ex parata nova in Latio ſede miſeros Trojanos exturbarunt; adumbratum eſſe a poëta novum tum Romæ conſtitutum unius principatum. Simili acumine alii arcana, neſcio quæ, dominationis Auguſteæ

conſilia,

consilia, in Æneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita *Spencius*, elegantis ingenii vir*, πολιτικὸν epos esse Æneidem sibi persuasum habebat, neque aliud quicquam poëtam spectasse, quam ut animis libertatis ereptæ desiderio ægris fomenta admoveret, et novum principem approbaret. Nihil tamen Æneæ personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respondeat; nullus in Æneide populus est liber, qui dominum accipiat; nulla regni seu imperii, monarchiam vocamus, bona videas exposita aut commendata; verbo nihil occurrit, quo libertatis amore contacti animi adduci aut allici possint, ut a bono principe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentium dominatione vexari. In Juliæ gentis honorem, quæ ab Iulo Æneæ filio originem ducere videri volebat, nonnulla passim suaviter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inseri, ipsa carminis lectione manifestum fit, et a veteribus quoque Grammaticis jam monitum est locis pluribus; sed, quantam vim ea res ad dominationem Augusti commendandam habere potuerit, mihi non satis constare lubenter

* Polymetis *Dialogue* III, p. 17 sqq., quem passim sequuntur *Warton*, *Holdsworth*, et alii.

benter fateor. Neque, ſi nova Æneæ ſedes in Latio divinis humaniſque juribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum novo Auguſti regno partum ſit, intelligo; ut adeo, ſi demonſtrari hoc poſſit, poëtæ conſilium illud in Æneide condenda propoſitum fuiſſe, parum feliciter eum in eo perficiendo et exſequendo verſatum videri dicerem.

In eandem tamen opinionem jam ante Spencium inciderat vir doctus inter Francogallos *, qui inprimis ſimilitudinem inter Æneæ et Auguſti perſonam et fortunam diſerte perſequitur. Ingenioſe eum ludere non neges; et convenit ei cum multis aliis doctis viris, qui opinantur, Auguſtum ſub Æneæ perſona eſſe adumbratum; eo ſpectare virtutes Æneæ a poëta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie ſibi placere in hoc invento, ut undique conquirant et venentur ea, quæ ad Auguſtum accommodari poſſint. Sic oris dignitas (lib. I, 589 *Os humeroſque deo ſ.*) cum aſſentatione in Auguſtum memorata eſt †. Ignoſcenda hæc

* L'Abbé *Vatry. Diſcours ſur la Fable de l'Eneide Mem. de Litterat. Tom. XIX, p.* 345.

† Plura hujus generis v. c. apud *Jortinum,* elegantia haud minore quam doctrina imbutum virum, Diſſ. VI, pag. 248 et apud alios reperias.

putem

putem alicui ex media aſſentatorum turba, qui Æneide lecta unam vel alteram Æneæ laudem ad Auguſtum traheret, ut Principi palparet. Sed, ut Maro tam diſſimiles perſonas, fortunas, virtutes et facta et res geſtas inter ſe comparare voluerit, mihi quidem, ſi ejus judicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur. Sapientior erat poëta et rei poëticæ intelligentior, quam ut talem cogitationem in animum admitteret. Nam, præterquam quod Æneæ characterem non invenit, ſed ab aliis jam traditum accepit, circumſpiciendæ erant a poëta virtutes Æneæ ejuſmodi, quæ in epico argumento vim et ſplendorem haberent, et factorum, quæ enarranda erant, cauſſas idoneas ſuppeditarent. Quod ſi ille ſtudium ſuum ponere voluiſſet maxime in hoc, ut Æneas Auguſto aſſimularetur, quam multa et quam parum conſentanea epicæ narrationi, argumento, operis characteri, temporum rationi, illaturus in carmen ſuum fuiſſet!

Eadem fere via carmen πολιτικὸν conditum a poëta viſum jam olim erat R. Patri *le Boſſu* *,

* *Tr. du poeme epique* Lib. I, cap. 11. Alio opinio fuit Warburtoni, Præſulis graviſſimi, voluiſſe poetam per Æneam adumbrare reip. condendæ et legum ferendarum auctorem: de qua cf. Excurſ. X ad lib. VI Æneid.

ut

ut Romanos partim ad amplectendum et probandum præsentem rerum statum adducere, partim Augustum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia revocare voluerit. Sed nec huic consilio ulla ex parte respondet Æneidis sive argumentum sive tractatio; profugus ex urbe incensa Æneas novam sedem quærit, armis vim illatam propulsat, et sic porro; quid tandem his inest, quod ad imperandi artes ac virtutes spectet? Fabulæ tamen Virgilianæ universe inesse et in singulis carminis partibus aut locis ac versibus occurrere talia, quæ principibus pro salubribus præceptis commendari possint, nemo neget; quin potius inter utilitates, quæ poëtarum carminibus debentur, præcipue hoc commemorandum est. Verum non propterea dici potest ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale præceptum propositum poëtæ fuisse, cujus explicandi caussa narrationem institueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et arduam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quæ inde accipitur, cum utilitate ad omnes hominum ordines, inprimisque ad principum animos conjuncta est, hoc epicæ narrationi per se consentaneum est;

ipsa

ipsa enim rei natura ita fert, ut magnorum virorum facta magna et præclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem, fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio. Vana est hactenus et intra verborum ambages ac tricas vagans disputatio, sitne mera voluptas ac delectatio, an utilitas aliqua proposita cum poëtis, tum aliis ingeniosarum artium auctoribus. Fieri scilicet nullo modo potest, quo minus voluptas per ingenii facultatem parata utilitatem ad aliorum ingenia habeat; enimvero voluptas satis magna (perfectam dicunt nostri homines) esse non potest, nisi cum honesti, pulchri, ac veri sensu illa conjuncta sit. Delectandi quidem modi ac mensuræ sunt infinitæ: delectationem summam nihil affert, nisi quod suis numeris absolutum est. Decedit adeo voluptati ex Æneidis seu Iliadis lectione capiendæ omne id, quod in alterutra sensui, quem diximus, non satis facit. Contra signa Apollinis vel Veneris, quoniam illum sensum, etiam supra naturæ modulum, ea explent, voluptate summa afficiunt, quæ nec minus ad animi mores et affectus componendos vim habere debet. Adeo vera voluptas cum

cum vera utilitate conjuncta est; uti contra speciosa aliqua præstantia, aut in aliquo tantum genere constituta, vel in adjuncto aliquo inclusa, speciosam tantum aut ex parte haustam voluptatem affert, adeoque etiam utilitatem iisdem finibus circumscriptam.

XVI. Dissimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt esse Æneam; inferiorem Achille et Ulysse; *sola pietate insignem*. Quid igitur? si Æneas alter esset Achilles? alter Ulysses? annon exscriptum potius et servili imitatione expressum eum dicturi sint? Non ego is sum, qui cæco aliquo poëtæ mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorem materiam et epicæ gravitatis haud paullo plus habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii; regnat in Homericis heroibus naturalis affectus, animi impetus, injuriæ acceptæ sensus, qualem et ipse habeo, desiderium reditus ad Lares, quale ipse sentiam; in Æneide sunt consilia de novis sedibus in terra ignota parandis; nihil quod magnopere animum impellat et percutiat. Enimvero non

 omnia

omnia carmina epica ex uno et eodem genere procedere poſſunt; poſt Achillis autem iras et Ulyſſis in ſe ex caſibus et periculis objectis expediendo ſapientiam ſeu vafritiem, quæ et priſcæ ætati et epico carmini accommodatior erat, quam ſapientia, cum variandum et novandum eſſet aliquid poëtæ, quidni Æneæ virtutem, quam cum cæteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obſequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipſa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quæ de Æneæ erroribus et adventu in Latium tradita a ſuperioribus poëtis erant, revocabant. Monitis deorum et oraculis omnia ab Ænea ſuſcepta et confecta, Penates et ſacra patria ab eo in novas ſedes illata, narraverat antiquitas (v. Diſquiſ. II); quid itaque magis rei conſentaneum, quam ut heros inſignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poëta, ad rerum magnitudinem et auguſtam aliquam dignitatem religioſas res, cauſſas et conſilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine præclare eſt uſus, ut prædictionibus variis animos ſpe et expectatione teneret ſuſpenſos, religioſamque aliquam et auguſtam ſpeciem

rerum

rerum eventibus prætenderet *. Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Æneæ virtus; et, licet concedendum sit, epicam vim majorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei sæculi elegantius et mollius judicium. Cum itaque omnino Æneidis alius ac diversus prorsus sit character quam Iliadis, quis non videt importunum esse, in Æneide requirere ea, quæ Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, æstus, tempestates? insunt Æneidi alia, quæ probes; quidni in his aequiescas? Sed infinitum esset omnia persequi, quæ ab iis, qui subtiles poëtarum judices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, caussas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, inprimis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant. Sed nobis retundendus est omnis, quo abripi possemus, impetus. Itaque nec Warburtoni sententiam

* Multus est Servius passim in hoc, ut Æneam ex Flaminis alicujus vel Pontificis persona plurima egisse doceat v. c. IV, 29, pravo utique acumine, cujus tamen fundus aliquis esse debuit. cf. Macrob. III, 1 sq.

attinge-

attingemus *, qui perfectum legum ferendarum auctoris exemplar in Ænea exhibitum esse a poëta voluit; imprimis cum alio loco (ad Lib. VI, Exc. X) eam opinionem attigerimus.

Æneidis argumentum in septimum annum produci, alii cum reprehensione monuere. Perperam utique. Æneæ errores septem annos explere verissimum est (v. Excurs. II. ad lib. III). Sed ipsa carminis narratio non nisi *cum septimi anni æstate exordium habet* (v. ibid. pag. 5. 6) *eodemque anno absolvitur*. Pari errore Odysseæ argumentum octo, novem vel decem, annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perduci manifestum sit ei, qui animum adverterit.

XVII. Multo minorem esse *characterum*, hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium, numerum ac varietatem in Æneide quam in Iliade conqueruntur passim multi; nec sine poëtæ reprehensione versus memorant ex Æn. I, 220 sqq. *fortemque Gyam fortemque Cloanthum*; inique admodum et ut sibi ipsi,

* *Divine Legation of Moses T. I, B. II, Sect. IV.*

2 quid

quid velint, parum conſtare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum perſonæ vim aliquam habere debeant epicam; non magis quam *Aſius Imbraſides Hicetaoniuſque Thymœtes Aſſaracique duo* etc. X, 123 et ſic alii; ſed veniunt illi viri in cenſum et turbam eorum, qui tantum nomine laudandi et epitheto ſuavitatis cauſſa ornandi ſunt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel cæſi ἐσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, αἰχμηταὶ, et ſic porro. Excuſant Voltarius et Addiſonus poëtam, ſed tam argute, ut ſummorum virorum ſubtilitatem mireris: alter, cum Homerus, inquit, ceſſantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Æneide ſecus ſit; alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Auguſtum vellet adumbratum, neminem ei virtute parem adjunxerit. Enimvero cum argumenti indoles et natura totius tractationis menſura et regula ſit, plures utique factorum et rerum geſtarum ſocii et participes eſſe nequeunt, quam quos res ipſa poſtulat. Quod ſi adeo paucos alios, qui virtute emineant, in carmen ſuum induxit poëta, argumenti neceſſitati id condonemus, concedamuſque, hactenus Homericam copiam et

varietatem

varietatem morumque diversitatem plus delectationis afferre; at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes unus Æneas insignis virtute eminet, nec ejus splendori quisquam alius, nisi Turnus forte, officit*. Quæ res tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut acceptus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

XVIII. De versu Virgilii epico ejusque ad aurem suavitate ac gravitate nonnulla disputare juvaret, nisi majorem subtilitatem ea res haberet, quam ut legentium animos et oculos tenere possit. Illud unum monebimus, in errorem inducere juvenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, ut ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persuadere mihi volo, magnum aliquem poëtam æstu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus

* Vid. ad lib. VII procem.

equestris

equeſtris vel tubæ vel aliarum rerum reddendo laborare; Attenuat ea res et deprimit ingenium poëtæ et artis poëticæ dignitatem. Sunt tamen, ais, tales verſus in optimo quoque poëta. Recte; ſunt utique multi; etſi plures alios ad hoc luſus genus accommodare ſolet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent: Quis enim, niſi jam animum ad leves hos luſus deflexerit, ſtudium aliquod poëtæ agnoſcat in illis ac ſimilibus, cujuſmodi ſunt: *Patris* magni *parere parabat Imperio.* Aut: *Avia* tum reſonant *avibus* virgulta ſonoris. Mihi utique ad poëtices indolem propius eſſe videtur ſtatuere, ipſam orationis naturam ita eſſe comparatam, ut multarum rerum ſonos exprimat; inflammatum autem phantaſmatum ſpecie objecta animum, cum, rerum ſpecies ſibi obverſantes ut oratione vivide exprimat, laborat, neceſſario in iſta vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graves et celeres, lenes ac duros, ſonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quiſque bonus et multo magis poëta. Aliud eſt, in quo viri docti argutantur, quod verſus imperfectos non ei cauſſæ, quam ipſi Maronis familiares prodiderant, quod opus ab eo non abſo-

abſolutum fuit, verum judicii alicujus ſubtilitati tribuere voluere. Caſu fieri poteſt, ut verſus imperfectus et abruptus in ſermone abrupto occurrat, adeoque laudem neſcio quam poëtæ facere poſſit, v. c. Æn. IV, 361 *Italiam non ſponte ſequor*, abrupto Æneæ ſermone; ubi Servius: " et oratorie ibi finivit, ubi vis argumenti conſiſtit." Atqui hoc acumen eſt declamatore dignum, non poëta; multo magis ab epica gravitate abhorret, nec poteſt placere in oratione metro illigata verſus metro imperfecto relictus, μέτρον ἄμετρον. Aliter res ſe habet in oratione pedeſtri, in qua propoſitionum ad aurium judicium menſura eſt liberior, quæ adeo variari poteſt. At in Æneide ubique manifeſtum fit ſtudium poëtæ properantis ad novam ſententiam et locum novum; cum ingenium conſumere nollet in explenda et expolienda ſententia antecedente, cujus ſumma capita appoſuerat. Sed nolo in his tædium facere; attigi quoque rem To. I ad Donati Vitam Virgilii § 59.

DISQUISITIO II.

DE RERUM IN ÆNEIDE TRACTATARUM INVENTIONE.

Quale in inveniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis novis rerum generibus, nec audax ad ſuſcipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum ſucceſſus eſſet dubius et incertus; ſed, quæ nec minor laus eſt, natum et factum ad inventa priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulæ, quam ſibi carminis argumentum fecit, natura ſit et quantum in hoc dilectu judicium emineat: ſuperiore Diſquiſitione expoſitum eſt. Reſtat, quod illo loco polliciti ſumus, ut paucis declaremus, *unde poëta fabulam ſuam ejuſque tam copioſe inſtruendæ et ornandæ materiam acceperit*, ut inde clarius appareat, quæ et quanta inventi laus poëtæ ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et ſubtile ejus fuerit

fuerit judicium in deligendo ſibi argumento ejuſmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias ab aliis jam paratas et ſubminiſtratas, ut doctrina tantum et judicii ſagacitate opus eſſet ad dilectum faciendum.

I. Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita ſtatuere, ut poëtam famam aliquam obſcuram de Æneæ in Italiam adventu ſequutum eſſe dicant. Enimvero ex iis, quæ a Dionyſio Halic. lib. I, 49 ſq. 53 ſq. 72*, a Strabone lib. XII, a Plutarcho in Romulo, a Feſto in *Roma*, Solino c. 1, Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Servio paſſim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore hiſtoriæ cognitione, manifeſtum fit, *fuiſſe hanc de Æneæ erroribus, deductaque Trojanorum in Latium colonia, narrationem inter illuſtriores et a multis Græcis*

* Omnino is ea, quæ de Æneæ in Italiam adventu narrata erant, ſtudioſe eſt perſequutus inde a c. 45; quod ipſe profitetur ab initio: βούλομαι δὲ καὶ περὶ τῆς Αἰνείου παρουσίας εἰς Ἰταλίαν —μὴ παρέργως διελθεῖν, τάς τε τῶν Ἑλλήνων καὶ τὰς Ῥωμαίων τῶν μάλιστα πεπιστευμένων ἱστορίας παραβαλών. Ita legendum. Fatendum tamen, Dionyſium ſuo et aliorum Græcorum more veteres fabulas in hiſtorias accurate ad pragmatici ſcriptoris exemplum expoſitas mutaſſe c. 46, in quo tamen Hellanicus jam præiverat, ut c. 48 pr. ipſe declarare videtur.

Romanisque scriptoribus poëtisque expositas ornatasque historias. Poterant hoc docere saltem ea, quæ, etsi diverso consilio, congessit Ryckius in Diss. de primis Italiæ colonis et Æneæ adventu (ad calcem Holstenii Notar. ad Stephan. Byzant.) Præterea, id quod primo loco erat commemorandum, communis ac tantum non publica illa erat Romanorum persuasio, quam religiones patriæ, Lavinii ad seriora usque tempora celebrari solitæ, firmabant: v. Strab. V, pag. 355 A. erant sacra Penatibus et Vestæ a magistratibus Romanis facta: Macrob. Sat. III, 4. cf. Dionysii locum sup. Disqu. I. s. IX. appositum et Strab. lib. V, pag. 355 A. Obversabatur adeo Romanorum oculis auribusque Æneæ Trojanorumque memoria; nec Maro adeo aliud argumentum clarius et illustrius excogitare potuit.

II. Omnino quidem *de Æneæ in Italiam adventu* fabulæ (si *fabulam* dicimus, non ficta ac commentitia res ponitur; sed fabula, μῦθος, omnem veterem historiam et narrationem a majoribus acceptam designat, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi cœpisset*), hujus igitur fabulæ fundus

* [Vid. ad Apollodor. pag. 911.]

habetur

habetur Homeri ille locus notissimus Iliad. Υ, 307. 308 *, ubi Neptunus diis auctor est, ut Æneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne ejus morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Jupiter præ cæteris liberis diligat omnibus; at Priamum cum progenie Jovi nunc esse invisum; itaque Æneam ejusque posteros Trojanis esse imperaturos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Æneæ posterorumque ejus declarari manifestum est; sed quo in loco illud fuerit, parum certa apud veteres fama fuit; quandoquidem de Æneæ erroribus ac sedibus tam diverse traditum erat †, cum alii eum in Thraciæ littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quæ fama tandem præ cæteris credita ac celebrata est, consedisse et vitam finiisse narrassent: fuerant quoque qui in ipsa Troade regnum illud consti-

* Translatus ille ac repetitus in H. in Vener. 197. 198, ut pro prædictione Veneris ad Anchisen facta esset: copiose ornatus a Quinto Smyrnæo XIII, 300 sq. inpr. 336 sq., et a Virgilio præclare in oraculum Delphis Æneæ datum conversus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris Et nati natorum et qui nascentur ab illis* III, 96—98. Et hinc versus illi pulcherrimi lib. IX, 446—449 expressi.

† Vid. ad Æn. III Excurs. I.

tutum

tutum esse vellent. Non nobis jam id quæritur, quæ harum narrationum cæteris verisimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, ut ex hac ipsa narrationis varietate manifestum fiat id, quod volumus, non obscurum aliquem in vetere historia aut inter poëtas virum fuisse Æneam, nec ejus fata et res a Virgilio demum inventas esse et excogitatas. Illa enim ipsa narrationis diversitas arguit diversitatem auctorum, qui de Ænea tradiderant, et poëtarum qui idem argumentum tractaverant. Ut enim poëta quisque in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ita, ut suo consilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere, solet. Diversis itaque modis eandem rem exponi necesse est. Historici autem Græci dum suæ civitatis seu populi origines repetebant, popularem famam sequebantur. Sollenne enim hoc Græciæ civitatibus, ut stirpis vel urbis conditorem aut haberent aut haberi vellent clarum aliquem ex ultima antiquitate heroëm. Ejusmodi famam popularem per multas ætates propagatam quis adeo constare sibi expectabit, ut nulla diversitas narrationis inter plures tribus aut civitates incidat? quemadmodum altera

ex

ex parte eandem veterem famam ad se revocant et sibi vindicant plures ab communi stirpe profectæ familiæ? Eodem modo cum multæ passim per varia loca sparsæ essent Trojanorum coloniæ, quid mirum, eas omnes originem suam ad Æneam referre maluisse? Unde diversitas illa, partim consensio, famæ et narrationis necessario oriri debuit. Non itaque, ut hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diversitas; manet enim semper fundus aliquis non magis veritate sua destitutus quam quæ ab auctoribus pravissimis traduntur; et nescio an sint fabulæ veterum, quibus plus veræ rerum fidei insit, quam multis historicorum fide copiose, diserte et ornate, expositis, sive in antiqua sive in recente historia; his enim fundus quidem aliquis, ut iisdem priscis mythis, subest, accessere tamen reliqua, quæ illi superstruuntur, ex ingenio vel audacia, interdum impudentia, narrantis. Si *fabulas* itaque *Trojanas* loquimur, narrationes majorum auctoritate acceptas et a poëtis scriptoribusque ornatas intelligimus; et præclare hactenus Thessalus Hippocratis f. in Πρεσβευτ. Οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκὰ ἀλλ' ἔργα: adeoque vanam disputationem instituisse videri possunt Cluverius et Bochartus, qui ex ista

iſta opinionum diverſitate probare voluerunt, Æneam nunquam ad Italiam acceſſiſſe. Acriter ſatis eorum impetum retudit Ryckius in diſſ. laudata, ſed argumentis promiſcue effuſis et judicio parum ſubtili. Nec enim aliter, quam ut eam famam certam ac conſtantem obtinuiſſe doceas, quæſtio illa de Italia ab Ænea adita expediri et firmari poteſt; eſt tamen talis fama in omni remotiore antiquitate uſque ad ea tempora, quibus res ſcripto conſignare cœptum eſt, pro fide ac probabili ratione, in qua acquieſcere et quam ſequi neceſſe eſt; nec fuit aut eſt antiquiorum temporum ulla alia hiſtoria, quam mythica, ſeu fama ac narratione majorum accepta, mox litteris conſignata, cujus adeo fidem ne is quidem, qui primus litteris mandavit, præſtare poteſt niſi hactenus, quod candide ac diligenter famam veterem expoſuit aut in diverſitate narrationis ſano cum judicio dilectum fecit.

Jam poëtæ ne iſta quidem rerum fides ac probabilitas nimis religioſe eſt ſectanda. Si tamen ille ſatis tenere animos vult, nec committere, ut paullo doctiores auditores commentorum licentia offendantur, ea narratio ipſi ſequenda eſt, quæ celebritate et claritate

 ad

ad popularium animos maximam vim habere poteſt. Etſi itaque inter Græcos ſcriptores magnus erat ea de re diſſenſus, cum tamen Romani ſcriptores de Trojanorum in Italiam adventu Albæque Longæ originibus ab Ænea ejuſque progenie repetitis uno ore traderent *, jure ſuo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam præferre cæteris potuit ac debuit.

III. Antequam ad alia progrediamur, *de loco Homerico* ſupra memorato pauca adhuc monebimus. Produnt Homeri verba ſatis aperte regnum aliquod, quod Æneas ejuſque poſteri obtinuerant. Homerus itaque, qui propior ætate ad Trojana tempora vixit, famam, ut ſolet, aliquam illo tempore ſuperſtitem ea de re ſequutus eſt; niſi forte ipſe in itineribus ſuis in poſteros Æneæ incidit. Fuiſſe regnum illud in ea ipſa Troade, in qua Priamus regnaverat, ea eſt verborum ſententia, quæ legentibus locum prima occurrit; atque ita veteres locum ſunt interpretati (v. Strab. XIII, p. 608 C, 906 A, Almel.). Ornata etiam eſt narratio apud Schol. ad e. l. ex Acuſilao: ubi memoratur Venus propter hoc

* Ut p. LXX declaratum eſt; v. inpr. Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.

ipſum

ipſum cum Anchiſe eſſe congreſſa, quod audierat, fatale eſſe, ut, Priamidis exciſis, regnum Trojæ ad Anchiſæ ſtirpem aliquando rediret. Nato itaque Ænea, cum ei vellet regnum maturius parare, Paridi illa Helenæ amorem inſtillavit bellumque concitavit, ut Priami ſtirps tanto celerius excideretur. Fuerunt, qui, cum Æneam in aliis potius terris, quam in Ilii ſolo æquati ruinis, regnum condidiſſe mallent, interpolatione facta πάντεσσιν pro Τρώεσσιν, in duas partes poëtam traherent. Alii diverſum ab Anchiſæ Venerisque filio Æneam fuiſſe ſtatuebant; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Aſcanium eſſet revocandum; alii denique Æneam rebus in Italia conſtitutis Trojam eſſe reverſum ex eodem illo loco ſibi perſuaſerant. v. Dionyſ. Halic. I, 53. Quam celebrata inter veteres et nobilis debuit eſſe narratio, quæ cum tanta opinionum varietate in diverſas partes tractaretur!

Strabo quidem vulgari narrationi de Æneæ erroribus et Italiæ aditu omnino repugnare locum Homericum exiſtimabat; in hoc enim innui, Æneam ad Trojam (ἐν τῇ Τροίᾳ) manſiſſe, in regnum ſucceſſiſſe idque poſteris ſuis reliquiſſe.

reliquiſſe. Potuit tamen Trojanis imperari ab Ænea etiam aliis in locis, etiam in Italia; et vel hoc poſito, ſententia ſua Homerico loco conſtat; quod jam Dionyſ. Halic., acutus ſcriptor, vidit, lib. I, cap. 53. Quod tam obſcure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, ad naturam et morem vaticiniorum accommodate factum eſt. Ratio ejus rei reddi poteſt etiam hæc ipſa, quod in terris longinquis regnum illud Æneæ conſtitutum erat; unde non niſi obſcura et incerta fama inter Græcos de eo eſſe poterat. Quam parum enim frequentatum Græcis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri ætate fuerit, vel ex Odyſſeæ fabulis intelligas, quæ intra illa maria continentur, neque ſatis probabiliter a poëta narrari potuiſſent, niſi ejus popularibus parum adhuc nota adeoque fabulis idonea plaga illa fuiſſet.

IV. Ut tamen Troja everſa diſceſſuque Achivorum facto diſperſos fuga Trojanos iterum in ea loca conveniſſe et regni aliquam ſpeciem reſtituiſſe credamus, plura fidem faciunt, et eo plures poëtarum narrationes alludunt; illud tantum in incerto eſt, quo duce, auctore aut rege, exules convenerint. Alii

Alii Antenorem, alii Hectoridas, alii Æneam, Ascanium alii, res Trojanas restituisse narraverant (v. de his ad lib. II Exc. XVII, p. 2 sqq.) Suspicari licet in regno hoc seu condendo seu condito turbas factas inter viros principes ex regia stirpe oriundos, et hinc nova discidia, novos discessus, et in alia loca profectiones et inde iterum reditus sequutos, ut adeo diversi restituti Ilii auctores prodi potuerint. Hoc quidem modo diversissimæ istæ scriptorum rationes componi et conciliari inter se facile possunt.

V. Sed, ut diximus, nobis non tam id agendum est, ut diversitatem narrationis in consensum redigamus, quam ut *copiam rerum narratarum*, quæ poëtæ *pro materia carminis* esset, *ex hac ipsa varietate* declaremus. Sunt autem multæ, quæ, etsi ab aliis alia ratione tradantur et ornentur, fundum tamen communem priscæ alicujus et a majoribus acceptæ narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conveniunt, uti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Æneas Penates cum Palladio abstulerit (vide ib. c. 68. 69, adde Lycophr. 1261 sqq. Xenoph. de Venat. non

longe

longe a pr.); quod patrem et filium ſecum duxerit (v. partim ibid. partim Auct. de Orig. G. Rom. 2. 9 et 11 et inprimis egregius ex Sophoclis Laocoonte locus ap. Dionyſ. I, 48 Νῦν δ᾽ ἐν πύλαισιν Αἰνείας, ὁ τῆς θεᾶς, Πάρεσ᾽, ἐπ᾽ ὤμων πατέρ᾽ ἔχων κεραυνίου Νῶτου καταστάζοντα βύσσινον Φάρος. Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν, Συμπλάζεται δὲ πλῆθος, οὐχ ὅσον δοκεῖς, Οἳ τῆσδ᾽ ἐρῶσι τῆς Φρυγῶν ἀποικίας; ita enim lego pro οὐχ ὅσον δοκεῖ· Σοι, τοῖς δ᾽ ἐ. *confluit multitudo major, quam tu putas* (eorum), qui *huic Phrygum diſceſſui intereſſe cupiunt* *. conf. inf. Exc. XVII ad II, p. 4.) A Strabone XIII, p. 607 inter πολυθρύλλητα memoratur et hoc, et alia, de quibus ſigillatim ſuis locis videbimus, inprimiſque quod in Latium diſceſſerit Æneas, et ſecundum oraculum eo loco conſederit, ubi menſam comederant. Vulgarem hanc inter Italos fuiſſe fabulam, ut et alteram illam de ſue gravida †, copioſe docet Dionyſ. Halic. I, 55. 56, Conon Narrat. 46 et ex Lutatio, Catone et Cæſare, Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12; e quo omnino patet, ex ſcriptoribus Romanis antiquis non facile ullum fuiſſe, qui Æneæ fata et adventum in Italiam non expo-

* Et ſic nunc editum video e Tyrwhitti emendatione in nova edit. Sophocl.

† Vid. Excurſ. II ad lib. VII.

fuiſſet.

ſuiſſet. Item Varro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250 ſqq. (ubi male πύργους τριάκοντα jungunt, jam inde a Scholiaſte; ſed per πύργους exponi puta χώραν, et τριάκοντ᾽ ἐξαριθμήσας γονὰς ad ſuem ſpectare). Inter cætera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Græci ſcriptores dudum ante Auguſti tempora originem Romanorum a Trojanis Æneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Ænea verſibus ad eos tranſtulerunt; v. Conon Narrat. 46 et inprimis Lycophron v. 1226 ſqq. Apponerem loca, niſi brevitati ſtuderem; erit etiam nonnulla ex his perſequendi commodior locus, quando de ſingulis agetur. Eſt enim nobis hoc inprimis propoſitum, ut veſtigia, etiam obſcura, veteris hiſtoriæ perſequamur, quibus inſtitiſſe ubique poëta videri poteſt. Nec enim ille facile ſine auctore loquitur. Simul adoleſcentes exemplum mature habere cupimus, nam præceptis hæc res non facile expediri poteſt, quo conſilio, qua ratione, ac quo ſtudio in narrationibus mythicis cognoſcendis verſandum ſit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoſcere ac quærere et in unum locum congerere, quid hic vel ille et ſexcenti alii eadem in re tradiderint, cenſuerint, ſomniaverint,

hoc

hoc eſt, opera et otio abuti. Contra utilitatis illi ſtudio et honeſtatis ineſt plurimum, ſi modo veteres hiſtorias populorumque origines modo priſcorum hominum mores ac vitam vel ſermonem vel religiones, modo poëtarum inventa, notiones, ſententias, inde illuſtres, addiſcaſque quæ illi, quos nobis fortuna ſervavit, ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerint, quomodo illa variaverint, ornaverint, quid in quaque re, in quoque conſilio, quod ſequerentur, ſpectaverint; utque ab ingenuis poëtarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum, commenta diligenter diſcernas. Simili ſtudio verſandum ſibi eſſe teneant adoleſcentes in oratione, ejuſque ſtructura, ſinguliſque loquendi formis obſervandis. Ut in aliis liberalibus ſtudiis, ſic in hoc antiquiorum litterarum, propoſita eſſe debet ſaltem utilitas aliqua, otio noſtro, hoc vitæ viriumque modulo digna, honeſta et liberalis. Nihil autem jejunius eſſe poteſt iſta doctrinæ oſtentatione, qua modi loquendi rariores ac difficiliores, exemplorum turba undique conquiſita et ad digitos diſpoſita, illuſtrantur: niſi ſimul aut ipſis locis lux aliqua inde affunditur, aut orationis proprietas, elegantia et ornatus, declaratur,

ratur, ita ut ad rei notionem ſeu ſpeciem menti inſidentem accedat inde aliquid, quo illa vividior, plenior, apertior, jucundior, fiat. Hoc ſaltem modo is, qui eos modos animo et memoria tenuerit, ubi lectione ad illa et ſimilia loca perrexerit, lucratus eſt ex illa doctrinæ copia hoc, quod ſenſum eorum, quæ legit, habet et veriorem et acriorem. At enim nihil aliud tenere quam formulas loquendi exquiſitas et raras, miſerum et inane ſtudium eſt, non minus, quam illud, ſi in auctoribus claſſicis legendis id unice agas, ut, emendandi et corrigendi, ſaltem conjectandi, ſagacitatem quo loco adhibere poſſis, circumſpicias, de ipſis autem rebus et ſententiis, propter quas de verbis laborandum erat, parum ſis ſollicitus. Sed nunc univerſe nonnulla, quæ ad fabulam Æneidis ſpectant, ſummatim exponere conſilium erat.

VI. Quod *per prædictionum ambages* totus Æneidis decurſus præcipitatur, inter ingenioſiſſimi poëtæ inventa a me numeratum eſt *. Miram enim ad hominum animos vim habent futurarum rerum denuntiationes, et ex iis

* Sup. Diſq. I ſ. IX. XVI.

eventus.

eventus. Quippe ea eſt generis humani tamquam infantia, ut majore miratione contacti ſimus omnes, ſi futura, etiam male gerenda, provideri, quam ſi præſentia bene conſtitui videamus. Eſt porro accommodatiſſima poëticæ arti et orationi illa expectatio, quam vaticinia faciunt, et poëtæ ſpiritum nihil majore cum vi impellit et inflammat, quam vatum furor, et oraculorum ambages. Tandem Virgilius ea ætate vivebat, qua totus terrarum orbis miro vaticiniorum et oraculorum amore inſaniebat: cf. Argum. Ecl. IV. ita ut iſta expediendæ narrationis epicæ ratio pro feliciſſimo invento vulgo haberi deberet. Eſt tamen etiam hoc commentum ita comparatum, ut rem non excogitaſſe ſed commode oblatam ſapienter in uſus ſuos convertiſſe dicendus ſit. Miro enim omnium ſcriptorum conſenſu tota de Ænea narratio per vaticinia, oracula, ſomnia, auguria et omina exigitur, ſive hoc poëtarum, a quibus ab initio ea fuit tractata, ſive antiquorum hominum, a quibus poſteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum eſt. Trojani ſane e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac divinandi artium quaſi matre ac ſede, digreſſi multas hujus ge-

neris fabulas in Græciam et Italiam apportare debuerunt. Fuiſſe adeo, qui diſciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Servio ad lib. III, 359 diſcas; etſi Tyrrhenos jam antea communi barbarorum ſuperſtitione eas artes tenuiſſe credendum eſt. Omnino enim priſco tempore, antequam naturæ ſtudium ſubtilius et philoſophiæ acumen increbuit, gens fuit nulla, quæ non ſignificari futura, et a quibuſdam intelligi prædicique poſſe cenſeret (Cic. de Divin. I pr.) *. Inprimis vero in deducendis coloniis ſumma oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod ſatis vel ex uno Herodoto conſtat (cf. Cic. l. c. c. I f.) †. Ad ſedes itaque Trojanis in Italia conſtituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poëta certe egregie hanc veterum ſuperſtitionem ſeu religionem eſt amplexus, majorumque fama et hiſtoriarum fide in Trojanis ſuis eo uſus eſt, ut per fatorum decreta ac deorum interventum omnia ab eo narrata procederent. Inde Æn. X, 33 *ſin tot reſponſa ſequuti Quæ*

* [Nunc de eo accuratius actum in Proluſ. I. II. *Hiſtoriæ naturalis fragmenta ex oſtentis, prodigiis et monſtris* 1784.]

† [Conf. Opuſc. T. I, p. 315. 316.]

ſuperi

ſuperi Maneſque dabant. Fuit in his idem illud de Anchiſæ ſtirpe, quod Venerem ſequutam eſſe ſup. ſ. IV ex Acuſilao vidimus traditum. Etiam Apollinis Grynei et Lycii ſortes, quibus Italiam quærere juſſus erat, memorat Æneas apud Didonem lib. IV, 345. 346. add. IV, 59—61. (At quod in Cypriis ab Heleno in Paridis profectione editum vaticinium a Proclo memoratur, ad belli Trojani mala ſpectavit.) Callide autem ab obſcuris et incertis ad certiora magiſque definita progreſſus diſcendi cupiditatem ſubinde novis ſtimulis incendit. Etſi enim Caſſandra dudum *profectionem in Italiam* prædixerat; factum tamen erat obſcure (in *Heſperiam*, terram aliquam occidentem verſus ſitam) et ab ea vate, cui nemo fidem haberet: Æn. III, 183 ſqq. ubi Anchiſes: *Sola mihi talis caſus Caſſandra canebat: Nunc repeto, hæc generi portendere debita noſtro Et ſæpe Heſperiam, ſæpe Itala regna vocare. Sed quis ad Heſperiæ venturos littora Teucros Creaeret, aut quem tum vates Caſſandra moveret?* et ignorabatur ſitus Italiæ: vid. Heleni verba III, 381 *Principio Italiam, quam tu jam rere*

propinquam, Vicinosque, ignare, paras invadere portus, Longa procul longis via dividit invia terris. cf. 478. 479. Recte adeo Æneas dicere poterat lib. III, 7 se Troja profectos *Incertos, quo fata ferant, ubi sistere detur.* cf. Excurs. XV ad lib. II. Verum in ipso rerum narratarum ordine apud poëtam primum lib II, 281 sqq. Hectoris umbra Æneæ per somnum suadet fugam, *novamque in alia terra, ultra mare,* quod Troadem alluit, *coloniam* promittit. Mox auspicium, primum flammæ in Iuli capite, II, 681, tum exorti subito meteori v. 692 receptum ad Idæ munita loca et *spem posteritatis ex Iulo* ostendunt; nec non Creusa *Hesperiam* sedem futuram interpretatur v. 781 sqq. (ubi Excurs. XV videndus). In Delo Phœbi oraculum alia de ea terra declarat, *quod inde Trojani originem ducant, et quod ibi magnum imperium constituturi sint Æneæ posteri* III, 94 sqq. quæ, cum illi auctore Anchise, qui Teucrum e Creta oriundum meminerat, male de Creta acciperent, inque hac considere vellent, Penates per somnum Æneæ oblati de Italia manifestius exponunt, v. 163 sqq. Inprimis ingeniosum est, quod Trojanorum origines ex Italia repetuntur per Dardanum,

lib. III, 167 ſqq. VII, 203 ſqq., fabulis diverſi generis confuſis, ſed exemplo aliorum: v. Excurſ. VI ad lib. III. Quibus narratis ab Ænea Anchiſes vaticiniorum Caſſandræ de adeunda Heſperia et Italia reminiſcitur v. 183 ſqq. Poſt hæc recte jam illa ab Ænea dici potuerunt lib. I, 380 ſqq. *Italiam quæro patriam Matre dea monſtrante viam, data fata ſequutus.* Unum aliquid adjiciunt Harpyiæ de comeſis poſt epulas menſis, tamquam futuræ ſedis ac coloniæ ſigno, III, 254 ſqq. Tandem Helenus in Epiro omnes caſus errorumque ordinem manifeſte ac clare exponit III, 374 ſqq., etjam de ſue XXX porcellos enixa, et de menſis comeſis, alia a Sibylla expectanda eſſe monet v. 441 ſqq. Sæpe in ſomnis Anchiſes Æneam admonuerat: IV, 351 ſqq., eadem Anchiſæ anima in Sicilia per ſomnum deſcenſum ad inferos, V, 730 ſqq., apud Cumas autem Sibylla acceſſum ad Lavinium, bellum et Evandri ſocietatem, prædicit VI, 83 ſqq. Adde his poſteritatis recenſum apud inferos, et VI, 891. 892 *Exin* (Anchiſes) *bella viro memorat quæ deinde gerenda Laurentiſque docet populos urbemque Latini Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem*

laborem. Omnia hæc ſecundum aliquam auctoritatem apponi, partim in ſingulis locis videbimus, partim ex ſequentibus patebit. Nec minus apud Latinos prædictus erat Fauni oraculo, tum variis oſtentis monſtratus exterorum adventus et Laviniæ conjugium cum advena: v. lib. VII, 58. 64 ſq. 71 ſq. 96 ſq. 254 ſq. 267.

VII. Scilicet omnino jam a primis inde temporibus prædictionem aliquam jactatam fuiſſe, qua, everſo Ilio, Anchiſæ Æneæque major rerum ordo, majora fata promitterentur, ipſi Homerici verſus declarant ſupra (ſ. II.) memorati, ex Iliad. υ, 307. 308. Tum in Sophoclis Laocoonte Anchiſen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem*, de fuga cogitare filiumque, ut in Idam ſe reciperet, hortari intelligas ex fragmento ap. Dionyſ. I, 48, quod forte noſter reſpexit, dum Venus Æneam hortatur lib. II, 619 *Heu fuge, nate dea* etc. Omnino Venerem Æneæ ſæpius obviam factam notavimus ad Æn. I, 407. Eadem viæ dux fuiſſe filio Troja excedenti narratur Æn. II, 382 et ap. Quint. Smyrn. XIII, 326, et ſtellam,

ſtellam, quæ profectionis augurium fuerat, Æn. II, 694 ſq., ei debitam fuiſſe probabile ſit: cum contra alii Mercurio aliquas ea in re partes tribuiſſe videantur, quantum ex Marcelli in Regillam Herodis uxorem carmine, a Salmaſio reſtituto, intelligitur: nam ibi lunula in Senatorum calceis inde repetitur, quod Luna lucente (v. II, 255. Exc. II ad lib. III pr.) Mercurius miſſus Æneam urbe capta eduxerat. Aliud Veneris monitum apud Cononem narratum fuerat; a Photio male excerptum habemus c. 46 Æneas Troja excedit, πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα ᾤχετο κατὰ Ἀφροδίτης ἐπίσκηψιν; debuit utique *ad occidentem* ſolem pergere. Mox mugiente bove Idæa terrarum circa Ænum Macedoniæ imperium ſuſcipit; τοῦτο γὰρ Ἀφροδίτη ἐπέσκηψε: cf. de hoc Cononis loco Exc. I. ad lib. III, p. 3. Etiam prædictionem illam, ſedis condendæ locum fatalem illum fore, ubi fame compulſi menſas comediſſent, jam pridem Anchiſæ a Venere factam, e Cæſare lib. I et Lutatio lib. II monet Victor O. G. R. 11 *Tum Anchiſa conjiciente, illam eſſe miſeriarum erroriſque finem, quippe meminerat, Venerem ſibi aliquando prædixiſſe* etc. et cap. 9 ex Alexandro Epheſio lib.

lib. I de bello Marſico—*Idam petit, ibique navibus fabricatis—oraculi admonitu Italiam petit*; et Dionyſ. I, 55—ne in ulteriores Europæ partes claſſis Trojana navigaret, οἵ τε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον. Narrat inde portenta in appulſu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra proſilientes, menſas abſumtas, et vocem ex luco repente auditam. At Sibyllæ monitus, quos alii ibid. ap. Dionyſ. I, 55 Erythris acceptos narrarunt, quoſque Tibullus II, 5 novo exemplo, œſtro vaticinantis in elegiam illato, arripuit, præteriit Maro, cum Sibyllæ alius locus in carmine, aliæ partes eſſent, in lib. VI. Interea Apollini omnino honos ille manſit perpetuus, ut ad eum fatorum Æneæ et poſterorum, Italiæque ab iis occupatæ, fatalis ordo referretur. Nobile illud Horatii in Carmine ſæculari: *Condito mitis* et ſeqq. *Roma ſi veſtrum eſt opus, Iliæque Littus Etruſcum tenuere turmæ Juſſa* (oraculo) *pars mutare Lares* etc. add. C. IV, 6, 3. 21.

VIII. Fuiſſe

VIII. Fuiſſe etiam *ſomnium* aliquod Æneæ celebratum a multis, ex Cic. de Div. I, 21 apparet: *Sint hæc, ut dixi, ſomnia fabularum, hiſque adjungatur etiam* Æneæ ſomnium: *quod in Numerii Fabii Pictoris Græcis annalibus ejuſmodi eſt*, ut omnia, quæ ab Ænea geſta ſunt, quæque illi acciderunt, *ea fuerint, que ei ſecundum quietem viſa ſunt.* Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui, dum græce ſcripſit, Græcos auctores ſequi potuit, ſomnium, quo fata Æneæ exponerentur per quietem ex ordine, quæ deinde eventus comprobavit.

Etiam *Penatium monitus*, quos per ſomnum acceperat Æneas, paſſim fuiſſe memoratos, ex Servii loco diſcere licet ad III, 148 Penates—*quos quidam dicunt, ideo inductos a poëta monere per ſomnum: monitu nam eorum per quietem cum Latino fœdus feciſſe; eorum etiam monitu Latinum Æneæ ſe conjunxiſſe* (hæc eadem apud Dionyſ. I, 57 occurrunt); *eoſdem tradit* (Varro) *viſos aliquotiens in ſomnis, quid fieri vellent, imperaſſe, eaque noſtros publice curaſſe majores.* Etiam dubitationem poſt appulſum ad Laurentem agrum de loco novæ urbis capiendo ſecundum nonnullos oblati per quietem

quietem Æneæ dii patrii diremerant ap. Dionyſ. I, 56. Deſcripta et hæc e Catone in origine gentis Romanæ, quem eo toto loco Dionyſius ſequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur iſta ap. Auct. de O. G. R. c. 12 extr.

IX. Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, ut generum ſibi ſumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic Virg. Æn. VII, 58 ſq. 81 ſq. 254 ſq. Paria ex Catone (non ex O. Lutatio) prodit Victor de O. G. R—*utpote qui* (Latinus) *in hoc conſilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac ſomniis ſæpe admonitus erat tutiorem ſe adverſus hoſtes fore, ſi copias ſuas cum advenis conjunxiſſet.*

X. Similiter etiam in cæteris, quæ ab Ænea in Italia geſta ſunt, poëtam id egiſſe, ut antiquas hiſtorias narrationeſque de oraculis et oſtentis ſuis conſiliis accommodaret, ex iiſdem auctoribus clarum eſt, et infra quoque ſuo loco ſigillatim monebitur. Quam auctoritatem in excidio Trojano ſequutus ſit, pluribus Excurſibus ad lib. II declarabitur.

XI. Ex

XI. Ex iis, quæ adhuc dicta ſunt, ſatis, puto, intelligitur, non male hoc a me pronuntiatum eſſe: materiam carminis poëtæ mira fortuna oblatam fuiſſe, non ab eo excogitatam et inventam; tractationem autem et ornationem etſi non magis poëta a ſe petiit, cum Homeri veſtigiis inſiſteret, ita tamen eum illa in re verſatum eſſe, ut elegantiore judicio, majore cultu et exquiſitiore ornatu, omnia perſequeretur.

Etiam hanc argumenti, quod poëta tractandum ſibi ſumſerat, felicitatem aliquam habendam eſſe ſupra (Diſqu. I. ſ. VIII) diximus, quod, cum *per deorum miniſteria* res eſſet exſequenda, offerrent ſe Junonis et Veneris numina, quæ poëtæ cauſſæ tam præclare ſerviunt, potentiſſima illa, et ipſa fabula jam dudum conſecrata; nam, quod inſigni Veneris cura habitus eſt Æneas, id ex Homero familiare ſibi habet lector, et Junonis odium in Trojanos non minus ex Homero notum eſt. Jam eximio aliquo fortunæ beneficio res ita ferebat, ut alterius deæ numen Carthaginienſibus et mox Turno accommodari poſſet, altera autem dea non modo tamquam Romano-

rum

rum tutela conſtanti religione coleretur (conf. Lucret. I pr.), verum etiam Juliæ gentis prima ſtirps et origo haberetur. v. ad lib. I Excurſ. I*. In Junonis autem odio tractando et ad poëticam vim temperando poëtæ prodeſſe potuere etiam Ἡρακλεῖαι, carmina, quæ olim extabant de Hercule, quale v. c. Steſichori fuit. Junonis enim odiis plurima in his videntur fuiſſe expedita; qua in re jam tot in locis Homerus præiverat, v. c. Iliad. τ, 119. ξ, 256 ſqq. ο, 25 ſeqq.

Maturate fugam — Aen. I, 137.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER PRIMUS.

ARGUMENTUM.

TROJA capta Æneas, Anchisæ et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine præditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam navigat, immissa ab Æolo rege ventorum, rogatu Junonis, gravissima tempestate ad Libycum litus adpellitur 1—169: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine cervos sagittis prosternit, singulosque in singulas naves (tot enim ex dispersa classe collegerat) æqualiter distribuit: sociosque deinde, longis jam erroribus fatigatos, spe futuræ quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur—222. Interea Venus Æneæ sui Trojanorumque caussam apud Jovem agit, omniumque calamitatum illarum caussam Junoni imputat. Jupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiæque Romanorum, filiæ dolorem consolatur—304. Cujus oratione confirmata Venus, Æneæ suo, locorum ignaro et explorandæ regionis caussa huc illuc oberranti, sese obviam præbet: navesque dispersas salvas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam

quam tunc in iis locis condebat Dido—409. Æneas itaque, matris beneficio cava nube cinctus, una cum Achate Carthaginem ingreditur: ubi et socios salvos reperit, et a Didone benigne excipitur—656. Venus tamen, quod neque Junonio hospitio neque muliebri inconstantiæ satis fideret, sopito in Idaliæ lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginæ amorem inspirat Æneæ.

ILLE ego, qui quondam, gracili modulatus avena
Carmen, et, egressus silvis vicina coëgi,
Ut quamvis avido parerent arva colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Ille ego. Vulgaris sententia est, quatuor hos versus auctorem habuisse Virgilium, sed a Vario esse sublatos. Quod si ita res se habuit, acutior sane Varius Virgilio fuit. Sed totum illud commentum Pseudodonati fide nititur, v. T. I. Vita Virg. § 60, et nobis quidem verisimilius est, a Grammatico aliquo versus hos esse assutos; factum enim est hoc idem in aliis poëtis; etiam olim in Hesiodi opere rustico hoc sibi permiserunt Rhapsodi. Cæterum rejecti ii versus sunt doctissimorum virorum suffragiis,

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat quisquis hos versus scripsit. Sententia integra: *Ille ego—nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem, tam longa oratione interjecta, poterat illud *at* in apodosi præfigi, quod toties factum videmus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic jungenda: qui, *modulatus—et egressus silvis,* (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3.) *quondam coëgi arva vicina, ut parerent colono quamvis avido,* ut, licet ille frugum terræ sit avidissimus, tamen agri, proventus ubertate, cupiditati ejus satisfacerent. cf. Burm. *Parent arva et arva coguntur,* agricolæ studio et opera, quæ declaratur a poëtis per *imperium, vim,* et similia: dicuntur agri *domari, servire, parere.* At h. l. de poëta, super re rustica præcepta dante, idem bene e poëtica ratione, qua ad præcipientem, tanquam auctorem, refertur id, quod facere præcipit, dicitur; at forte non nisi in pedestri oratione dictum est: *cogere arva, ut pareant.* Arva *vicina* possint non incommode dicta videri, iisdem *silvis,* h. e. pascuis, subjecta. *Arma horrentia* nolim accipere horribilia, nisi novatum hoc esse censeamus, nam exemplum hujus usus adhuc desidero, sed ut *tela horrentia, hastæ horrentes,* dum erectæ, protensæ, stant: Nec aliter *horrens umbra* dicta inf. 165. 311. cf. ad lib. X, 237. Notio horroris sane et sic inest.

1—3. De

ARMA, virumque cano, Trojæ qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lavinia venit

v. Burm. ad h. l. Burm. Sec. in Miſc. Obſſ. Vol. VI T. III p. 523 et in præf. Virgil. partim quod ab optimis codd. imprimis Medic. et, quantum æſtimare licet, a Romano abſunt (cf. Heinſ. it. Miſcell. Obſſ. Vol. VI. p. 523. e noſtris non habet Goth. tert.); partim quod ab Ovidio et aliis Æneis a verbis: *Arma virumque*, tanquam principio carminis deſignatur; quod tamen argumentum paullo levius eſt; poterant enim verba laudari, quæ commodiſſime in eam, quam volebant, ſententiam transferri poſſent, ut in illo: *Tranſtulit in Tyrios arma virumque toros*; cum *Ille ego* incommodum eſſet. Poterat etiam omiſſa præfatione ipſius tractationis initium laudari. Sunt, quibus verſus Virgilii ingenio indigni eſſe videntur. Omnibus tamen argumentis gravius eſt hoc, *quod rationi epici carminis adverſantur*, cujus majeſtas non modo, ſed et ingenii, quod poëta rerum narrandarum magnitudine occupatum, earumque mole laborans, habere debet, impetus, atque etiam lectoris ſtudium, avocato ad poëtæ luſus animo, infringitur: multo autem pejus id fieret in ipſo carminis exordio. Quod quidem tanto poëtæ obſervatum non fuiſſe, credere vix licet. Nam Orphicorum auctoritates ad carmen cultiſſimum nullam vim habere poſſunt; ſi forte in ejus exordio poëtam de ſe mentionem facere memineris idque exemplum ad Virgilium trahere volueris.

2 *Lavinia* Medic. a m. pr. aliique codd. ſed pauciores. Commendabat illud Heinſ. recepit Burm. Sic tamen jam editum ed. Junt. 1520 per Nic. Angelium, unde in alias edd. venit. aliæ retinuere *Lavinaque*. Eadem varietas apud Gell. X. 16, et al. Enimvero *Lavinia arva* inf. IV, 236, et ſic alii poëtæ. Etiam Græcis Λαουΐνιον et Λαουινία. Nihil autem niſi forte Λαῦνα ap. Dionyſ. Halic. I, 59 (ubi tamen Vat. Λαουϊνία habet) occurrit, quod *Lavinum* ſcribatur. Apud Propert. II, 25, 64 igitur *Lavinis litoribus* erit pro *Laviniis*. Eſt tamen Juvenalis verſus Sat. XII, 71 *novercali ſedes prælata Lavino*: ubi nulla contractio locum habet: quod jam monui ad Tibull. Obſſ. II, 5, 49.

1—3. De Æneidis argumento hoc et poëtæ profeſſione monitum ac diſputatum eſt in præmiſſis Diſquiſ. I. II. *Arma*, h. e. bella (ſub Æneæ adventum in Italia orta), *virumque cano, qui venit*: hoc eſt, ut verbis vulgaribus diceres, et adventum viri a Troja profugi in Latio, eo quidem loco, quo Lavinium poſthæc ab Ænea fuit conditum. Eſt autem hæc Æneidis ſumma, quæ abſolvitur ſede in Italia accepta, Turni cæde et ex fœdere cum Latino: XII, 117 ſqq. *Arma virumque* melius ita nos et epici carminis dignitati convenienter

Litora; multum ille et terris jactatus et alto,

3 *et* ante *terris* abest in nonnullis ap. Burm. Cæterum non bene major interpunctio poni videtur ante *multum*, ut nova sententia exsurgat. Sed jungendum: *virum, qui venit—Italiam, Lavinia litora: multum ille jactatus et t. et a.* Neque video, cur infra v. 6 ante *Genus* major sit distinctio illata.

nienter interpretari putamus, quam pro *armato viro*, ut aliis locis recte dicitur, v. c. inf. XI, 747, aut, ut *vir* ad sex priores, *arma* ad sex posteriores libros pertineat, aut cum Burmanno ita accipere, quemadmodum in solenni formula: *arma virosque ad bella polliceri*, et in similibus. Videtur enim hæc alia loquendi forma eaque aliena ab h. l. et gravitate epica haud satis digna esse; et exsisteret sensus: apparatum bellicum canere incipio. *Fato* præclare ponitur, ut ad deorum interventum poëta viam muniat; *profugus venit:* ornate illud adjectum, et melius jungitur: *Trojæ ab oris profugus venit.—primus:* videri potest simpliciter dictum, respectu suæ stirpis ac gentis novæ in Italia, cujus ille fuit auctor ac princeps; primus hactenus fuit, qui veniret in hæc loca: *primus qui venit I.* Interpretes multa moliuntur in h. l. quoniam Antenor jam ante ad Italiam accesserat. Si tamen jungendum est *primus Trojæ ab oris*, quod verborum positus facere suadet, ita intelliges, ut primus e Trojanis *in has certe Italiæ partes ad Lavinium* (quod jam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1 monuit) pervenerit Æneas, nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiæ parte, quæ Galliæ Cisalpinæ erat, appulerat. cf. inf. 247. Quamquam et, *aliorum Italiæ proprie dictæ colonorum respectu*, primus Æneas, utique *e Trojanis*, Italiam adiit; nam qui ante eum Italiam frequentarant, Œnotrii, Evander et Hercules, ex Græcia advenerant. Sed, ut diximus, arguta hæc potius quam vera putamus; et poëtæ animo hoc unicum insidere debuit, quod ab antiquissima memoria repetita res est. *Primus, primo, interdum omnino veterem memoriam declarat.* A. VIII, 219. *Primus ab æthério Saturnus venit Olympo. venit Italiam,* Homerica ratione; ἧκε πόλιν et innumera, omisso εἰς. Omnino hoc infigendum animo, ut semel monitus sis, poëtam Græco more præposita ista, *in, per, ad,* negligere. *Italiam* et *Lavinia litora* declarative cumulata sunt; *Lavinia* autem *litora,* in quibus aliquando urbs Lavinium erat condenda, ut solent poëtæ petere epitheta etiam a postmodo factis.

3. 4. *Venit jactatus et passus* interponitur ex more *ille.* postquam magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis nova sede, toleraverat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμόν. Odyss. α, 4. *Vi superum,* numine ac voluntate deorum: ἐκ θεοῦ. ἐκ θεῶν. *memorem J. ob iram,* proprie *Junonis memoris*; cujus ira cum acceptæ injuriæ pertinaci memoria erat conjuncta, adeoque et ipsa ira *memor.*

Sic

Vi ſuperum, ſævæ memorem Junonis ob iram:
Multa quoque et bello paſſus, dum conderet urbem,
Inferretque deos Latio; genus unde Latinum,
Albanique patres, atque altæ mœnia Romæ.
Muſa, mihi cauſſas memora, quo numine læſo,

4. *et* ante *ſævæ* auctoribus libris et edd. ant. abjecit Heinſ. poſt Pierium. ——6. *inde* Zulich. a m. pr.——8. *quo n. læſa* conj. Scioppii. ſed v. Heinſ.

Sic et Græci. Exempla cumulavit Guellius ad h. l. Sufficit unum, *μνάμων μῆνις* Æſchyl. Agam. 161. Ad rem cf. Æn. V, 781 ſqq. Revocatur autem hoc verſu rerum narratarum ordo ad interventum Junonis et cæterorum deorum: *de quorum miniſteriis*, quæ hic ſtatim ab initio pollicetur poëta, v. Excurſ. I* ad h. v.

5—7. *Multa* quoque *paſſus*, etiam *bello*. Quamquam *quoque et* pro ſimplici *quoque* etiam alibi occurrit. *dum conderet urbem*, donec Lavinium condidit ſedemque ibi imperii fixit; cujus rei ſignum certiſſimum, ſi patria religio inſtituta eſt, unde: *Inferretque deos Latio.* cf. XII, 194. quo etiam ſplendidior facta eſt oratio: quam ſi in Latio eum conſediſſe audias. Cæterum in hoc et ſeq. verſu poëta operis characterem ex fine propoſito ſatis declaravit: ſedem novam in Italia, poſt toleratos in erroribus et in ipſo acceſſu labores et diſcrimina. Importunum itaque eſt, Achillis irati vehementem affectum in Æneide deſiderare, quem poëta exhibere noluit nec debuit. At illud præclaro cum judicio in prima ſtatim fronte egit, quod rerum narrandarum ſummam ad Romanorum originem retraxit ac deduxit, adeoque popularium ſuorum ſtudium audiendi excitavit. cf. Diſquiſ. I, de Carm. epico ſ. IX. *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium penates Troja advectos. A re, quæ religionem et venerationem habet, acceſſum Æneæ præclare deſignat. *Unde*, alii ad *Latium* et ad *urbem* retulere, alii ad *Æneam*, Melius: *qua ex re, quo factum eſt*, ut Aborigines cum Trojanis æquati communi Latinorum nomine ſint comprehenſi (cf. Æn. XII, 823 ſq.), ut ab Aſcanio Alba ſit condita, et ex ejus poſteris *urbis Romæ conditores* ortum habuerint. *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* deſignat, h. e. ſenatu, tamquam a nobiliore populi parte. cf. IV, 682. VII, 727. *Romam* autem per *altæ mœnia Romæ*, pleniore ore.

8. *Muſa, mihi c. memora:* Nam quæ deorum interventu aut

Quidve dolens, regina deum tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores
Inpulerit: tantæne animis cœlestibus iræ!

Heuman. conj. *quo nomine læsa.* sed v. Burm. Nisi in fronte libri talis erroris suspicio nimis temeraria videri posset, ex Lucani imitatione conjectet aliquis scriptum olim fuisse: *quo crimine læsa.* Nam sic ille VII, 847 *Thessalia infelix, quo tanto crimine, tellus, Læsisti superos, ut te tot mortibus unam, Tot scelerum fatis premerent?*——9. *Quidve Deum R. dolens.* Hamb. pr.——11. *Impulerat* Rom. cum aliis ap. Heins. ad. v. 4.

aut consiliis et machinationibus alicujus dei eventum suum habuerant, nisi a dea edoctus, poëta scire non poterat. Itaque ille munit viam sibi, ut iis commode uti possit. *quo numine læso.* Cum *numen* sit voluntas, tum potestas ac majestas dei, (unde tandem pro ipso deo ejusve natura aut nomine ac titulo ponitur) potentiæ autem partes esse possint, ut in Junone divitiarum, regnorum, conjugiorum, partus, Burmannus post Catrœum (cur tamen hunc nomines, cum jam in Servio, Cerda, et aliis eadem explicatio occurrat?) ita accepit, ut esset, *qua parte potentiæ ejus læsa.* Enimvero ut uni deo *plura numina* inesse dicantur, nec usu nec ratione mihi quidem liquere videtur. Si poëtæ de uno deo *numina* memorant, id fit poëtica ratione, ut pluralis pro singulari ponatur. Simplicissimum esset accipere: *quo deo læso:* sic I, 674 *ne quo se numine mutet*; poëta tamen ipse statim numen illud subjicit, Junonem; ex Musa igitur illud quærere non potest; nisi eam alterius dei læsi caussam suscepisse dixeris; quemadmodum Ajacem Oilei ultus est Jupiter in Palladis gratiam; unde modo ipsi modo Palladi naufragium Ajacis tribuitur, v. Odyss. γ, 130 sqq. et inf. v. 43. Verum nec satis consentaneum aut jucundum hoc in argumenti expositione esset, nec, quisnam ille deus esse potuerit, cujus caussam Juno susceperat, apparet: suas illa iras, sua odia, exercuit. Possis et illam rationem experiri: *quo deo læso, et, si Junonem illud numen fuisse satis constat, qua de caussa illa tantopere ad iram provocata, Æneas tot discrimina adierit.* ut adeo poëta structura verborum deserta ad aliam deflexerit. Quam durum tamen et hoc sit, facile sentias. Omnibus igitur tentatis et expensis, (nisi conjecturam in V. L. propositam admiseris) quamquam duriorem, præferas rationem jam a Servio propositam: *quo*, qua re, qua in caussa, *numine læso,* majestate divina, h. e. ipsa Junone. Si poëta duriore hac ratione offensus fuisset, facile *qua*, quatenus, qua in re, vel *qui*, quomodo, rescribere potuisset. Subjicitur pro explicatione: *quidve dolens—impulerit* dea virum (exquisite, h. e. coëgerit) *tot casus volvere,* h.

Urbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Oſtia, dives opum, ſtudiiſque aſperrima belli:
Quam Juno fertur terris magis omnibus unam

12. Cur *Tyrii t. coloni* parentheſi includantur, non video. Eſt enim ea poëtica forma, ut abſoluta enuntiatione dicatur, quod in proſa eſſet, urb fuit, *quam T. c. tenuere*, habitarunt.——13. *Karthago* Medic. cum multis aliis: item Goth. ſec. Alii *Cartago*, ut et apud alios. *Tiberina* omnes h. l., cum alias tantopere varient libri in ſcriptura. *Hoſtia* Mediceus. it. Goth. pr. et tert. pro corrupta ſequiorum ſæculorum ſcriptura.——15. *Hunc* Bigot. *fertur terram* Sprotianus pro var. lect. *una* Parrhaſ.

e. ut ſubiret, adiret. Quæ enim gravia, difficilia et moleſta ſunt, et quæ magna cum difficultate movemus, machinamur, molimur, perficimus, ea *volvi* poëtis dicuntur; nunc et ea, quæ tolerantur.

12. Cur a Carthagine initium narrandi faciat poëta, v. mox ad v. 94. Urbs *fuit*, quoniam illa tum erat everſa, a Tyriis condita et habitata. *antiqua*, non tam quoniam nova Carthago deducta nuper a Cæſare colonia erat, ut fere interpretes: ſed quoniam antiqua origo inprimis in urbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troja: *Urbs antiqua ruit.* et de Italia: *Terra antiqua, potens.*

13. 14. *Longe*, procul ſita, magno interjecto maris intervallo, ex adverſo Italiæ et quidem Romæ, quam per *Tiberim* deſignari puto. *ſtudiiſque aſperrima belli*, graviter dictum pro: *dedita, vacans ſtudiis belli:* quod *aſperum* dici ſolet; tum poëtis ſtudium dicitur aſperum, tandemque *urbs aſpera ſtudiis belli.* Virtus bellica a poëtis per *iram* exprimitur ejuſque attributa. *Exaſperatur* autem is, qui offenditur et ad iram provocatur. Itaque *aſper*, τραχὺς, modo iratus, vehemens, ferus, ferox, ſævus, modo fortis, bellicoſus, modo acer, ardens, concitatus, flagrans, ut h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, δριμεῖς, mox ſtrenui, πρακτικοὶ, tum vehementes, δεινοὶ, et ſic fortes. Semel monuiſſe expedit ad poëticam orationem, quam inprimis perſpectam eſſe volumus, declarandam.

15. Quam Juno fertur unam omnium maxime amaſſe, etiam Samo prætuliſſe, in qua antiquiſſima et celeberrima Junonis religio erat. De templo Junonis Samiæ v. Herodot. III, 60. Carthagine ſub *Uraniæ* nomine h. e. ea appellatione, quæ græce ita reddi poſſet, Juno fuit culta, aut coli credita. Nam comparatio illa deorum apud exteras gentes coli ſolitorum parum docte a Græcis et Romanis facta eſt: ita ab aliis hæc ipſa Pœnorum dea cum Venere comparata eſt.

Posthabita coluisse Samo; hic illius arma,
Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, jam tum tenditque fovetque.

16. Ad hiatum in hoc versu impugnandum neminem video quicquam attulisse, ut mirum sit, cur ad alios offenderint.——17. *regni* Goth. pr. ——18. *Sinunt* Medic. a m. pr. et pr. Moret. *sinent* editi quidam et Goth. tert. *si quæ* Zulich. *intendit* Puget. et Parrh. a pr. m. quæ varietas et alibi occurrit. cf. Burm. *favetque* tres ap. Burm. *vovet* conj. Heumanni. v. Not.

vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, c. 2.

16. *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant. v. Il. ϑ, 441. ε, 194. traducta illa, ut alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui in iis locis, quæ potissimum frequentarent dii et colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poëtis eæ urbes eaque templa, quæ celebriore aliqua religione eminent. Egregius hanc in rem locus Il. ν, 21 sqq. de Ægis Neptuno sacris. Junonis autem currus e nobili Homeri loco Il. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Flacc. V, 184. Poëtica tamen potius quam vera descriptione uti videri debet poëta. Nam Carthaginienses non currui sed leoni insidentem expressisse memorantur cœlestem suam deam. cf. Apuleius Met. VI, 6. Porro *arma* Junoni tribuuntur, non, quatenus inter reliquos deos deasque armata præliis ante Trojam interfuit, ut Il. υ, 70 et Æn. II, 614 *Juno ferro accincta*. cf. Valer. Flacc. V, 288. 289. debent enim *arma* h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; ut adeo de *Junone armata* cogitandum sit, qualis Ἡρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858, et ἱππία h. e. curru vecta Olympiæ ap. Pausan. V, 15 p. 414. Hasta tamen ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Juno Curitis*. cf. Cerda. Sed optime Servius: *Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, ubi sic precantur: Juno curulis, tuo curru clipeoque tuere meos curiæ vernulas sane.* Locum nostri poëtæ expressit Ovidius Fast. VI, 45 *Pœniteat, quod non fovi Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.*

17. 18. Carthagine, Romæ æmula, præclare utitur poëta h. l. ut ea urbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Juno *jam tum*, prisca illa Æneæ ætate, ante Romam conditam, *tendit*, contendit, allaborat, operam dat, *fovetque*, pro vulgari studet; *fovet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione.

19—22.

Progeniem ſed enim Trojano a ſanguine duci
Audierat, Tyrias olim quæ verteret arces;
Hinc populum, late regem, belloque ſuperbum,
Venturum excidio Libyæ: ſic volvere Parcas.
Id metuens, veteriſque memor Saturnia belli,
Prima quod ad Trojam pro caris geſſerat Argis:
Nec dum etiam cauſſæ irarum ſævique dolores

19. *Trojano ſanguine*, ſine *a* Moret. pr. et Leid. ſed v. Heinſ. Judicium de hoc verſu obſcurum Quinctiliani Inſt. IX, 3, 14. ubi v. Interpp. ——20. *quæ everteret* duo ap. Burm. alii ap. Pier. ut et alibi variatur. *averterat* tert. Rottend. *quum verteret* Puget.——21. *Hic* Schol. Cruqu. ad Horatium Epod. 5. *Si hunc populum* legere liceret, reprehenſioni inanis repetitionis nullus locus foret.——22. *Libyes* ed. Ven.——24. *Agris* Medic. *geſſerit* Moret. qu.——25. *necdum jam* fragm. Moret. *ſævique labore*, Pierii Longob. cum aliquot aliis ex vulgari permutatione. ſed *dolores* proprie irarum inprimis muliebrium. cf. Burm.

19—22. Enimvero e Trojana ſtirpe ortum habituram eſſe acceperat gentem, quæ Carthaginem aliquando eſſet everſura. Populum enim ab ea gente eſſe oriturum, qui ad exſcindendam Carthaginem in Africam ſit copias ſuas trajecturus. Si ita expoſueris, poëtam forte aliqua ex parte a reprehenſione inanis tautologiæ liberes, nec Cerdæ (ad lib. X. 213. 214) nec P. Angelii Bargæi ſubtilitate indigeas, in Epp. Clar. Viror. lib. I. pag. 85 (Lugd. 1561), qui, ut ne eadem res bis dicta eſſet, explicabat: *venturum*, futurum et evaſurum late regem ab excidio Libyæ. Jam expende rationem poëticam. *Hinc*, ex hac progenie, poſteritate Trojanorum. *Populum late regem* pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων. cf. inf. I, 235. *Hinc fore ductores*, &c. *bello ſuperbum*, exquiſitius quam potentem, ferocem, utpote victorem, κυδιόωντα, ſemel de hoc uſu vocis apud poëtas monemus. *Libya* nunc plenius pro Carthagine in ea Africæ parte ſita. *venturum exitio*, ad exitium, ut *auxilio*, *ſubſidio*. v. Burm. Audierat *Parcas ſic volvere* ſive fila ſua nere et cum iis fata, ἐπικλῶσαι, ſive hæc *moliri*, *machinari*: hoc alterum verius.

23. 24. *Veteris belli*, paullo ante geſti, ut *vetus* et *antiquus* interdum. v. Burm. *prima*, primum, prius. *Argi* pro *Argivis*.

25—28. In parentheſi eſſe poſitos puta. *Id metuens et belli memor*, *quod geſſerat*,— *arcebat Troas*. Cum autem alias

Exciderant animo; manet alta mente repoſtum
Judicium Paridis, ſpretæque injuria formæ,
Et genus inviſum, et rapti Ganymedis honores:
His adcenſa ſuper, jactatos æquore toto
Troas, reliquias Danaum atque inmitis Achilli,

26. *Exciderent* unus Leid. *in* inter *alta* et *mente* jam Pierius ſuſtulerat. ——28. *raptis* Rom. ——30. *atque* aliquot in codd. abeſt. v. Pierium. *Achilli* Medic. aliique ap. Pier. et Heinſ., quem vide hic et ad 120 et ad Ecl. VIII, 70. ſive quod etiam *Achillus* olim fuit, ut *Patroclus* et *Patrocles*, ſive ex *Achilleus*, pro *Achillei*, quod veriſimilius; niſi ſic ſcribendum erat. Mox v. 41 *Oilei* in Med. eſt *Oili.* nam ab *Achilles* fruſtra ducere id Grammaticos puto. Vulgo h. l. *Achillis.*

alias cauſſas interpoſuiſſet, *iniquum Paridis judicium, quo Junonis forma inferior pronuntiata fuerat, et Ganymedis raptum,* addit v. 29 *His accenſa ſuper,* cum, ſuper cætera, inſuper, etiam his ſibi factis injuriis eſſet inflammata. Aliorum interpretum ratio, ut *id metuens* cum antec. *Audierat* jungas, orationem efficit elumbem et languidam. Anacoluthum agnoſcere ſatius eſſet, ſed neceſſe non eſt. *Manet repoſtum* pro vulgari, eſt repoſitum in animo *alte,* profunde. Comparanda autem cum his Homerica Il. ω, 25—30. Formam adumbravit Statius Theb. I, 246, ubi Jupiter: *neque enim arcano de ectore fallax Tantalus et ſævæ periit injuria menſæ.* Hinc Ovid. Faſtor. VI, 43 *Cauſſa duplex iræ: rapto Ganymede dolebam: Forma quoque Idæo udice victa mea eſt.* Cæterum verſus eſt ex ornatiſſimis. *ſpretæ injuria formæ* adjectum ad declarandam judicii indolem. *ſpreta forma,* eſt Junonis pulchritudo pulchritudini Veneris poſthabita; et, quandoquidem id cum Junonis injuria factum, hoc plenius: *ſpretæ formæ injuria. Genus inviſum,* propter Dardanum, Jovis et Electræ, pellicis, filiæ Atlantis, filium, a quo Trojani ducunt originem. *Serv.* v. Exc. VI ad lib. III. Poteſt forte *genus inviſum* ad ſolam Priami progeniem revocari: quid tamen inde lucri poëtæ accedat, non video. Fuit inviſum Junoni omne nomen Trojanum omnino, atque adeo etiam Æneas cum comitibus; nec ſolum ii, qui a ſtirpe Priami erant oriundi. *rapti* (v. Æn. V, 255) *Ganymedis honores,* miniſterium poculorum, ad quod receptus eſt, remota Hebe. *Serv.*

29—33. *His accenſa ſuper,* inſuper. v. ad v. 25. *reliquias Danaum,* a Danais et ab Achille relictos Trojanos; qui Achivorum manus effugerant. Mox *multos* annos h. e. ſeptem. v. Exc. II ad lib. III. *acti fatis.* non tam, quoniam

Arcebat longe Latio: multoſque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantæ molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conſpectu Siculæ telluris in altum
Vela dabant, læti et ſpumas ſalis ære ruebant;
Quum Juno, æternum ſervans ſub pectore volnus,

35. *ſalis* in Medic. ſupra adſcriptum, aberat, ut eſſet hiatus. Sed et X, 214 *campos ſalis ære ſecabant.*——36. *in pectore* Zulich. ex gloſſa. aut *in* ex alio ordine, qualis in Dorvill. *ſervans æternum.*

quoniam hoc Junonis odium fatale erat, ut Serv.: Sed potius, quoniam hi ipſi Trojanorum errores fatales erant. *molis*, molitionis, difficultatis. In proſa: *Tam difficile erat*, ut Trojani in Latium pervenirent, ibique ſtirpis, e qua Romani orituri eſſent, auctores fierent.

34. Hic, ut in Odyſſea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia ſolverit Æneas, qui tum claſſe in Italiam tendebat, infra videbimus ſub finem libri III. Sed tempeſtate mox orta a curſu avertitur et ad litus Africæ, tantum non naufragio facto, ejicitur. Rerum autem ordinem ipſamque adeo dictionem ad Homeri exemplum inſtituit Odyſſ. ε, ubi Ulyſſes ex Calypſus inſula Ithacam petens, cum jam Phæaciam in conſpectu haberet, tempeſtate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Æolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. cf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen major rerum varietas narrationiſque ſuavitas. Ceterum in primo hoc libro multa ex Nævio adoptaverat Maro: Macrob. VI, 2 extr. p. 588 *In principio Æneidos tempeſtas deſcribitur, et Venus apud Jovem queritur de periculis filii, et Jupiter eam de futurorum proſperitate ſolatur; hic totus locus ſumptus a Nævio eſt ex primo libro belli Punici.*

35. *Vela dabant*, cum per epexegeſin hoc vellet explicare, ſaltem verbis erat ornandum, cum ſententia eadem maneret; itaque *ſpumas ſalis*, ἅλμης, maris; occurrit et alibi. *ære*, ærata navi, (nec modo *roſtra ærata* ſed et *puppes æratæ et æreæ*, ut Æn. V, 198) *ruebant*, ſecabant, ut terra *ruitur* ſulco facto, eruitur. *læti*, alacres, Italiæ, laborum metæ, nunc tandem propiores, πρόθυμοι, cf. II, 394. 395. *Serv.* Habuit forte poëta ante oculos verſum 269 Odyſſ. ε, γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς.

36—38. *Æternum volnus*, qui v. 25 *ſævi dolores.* ita gr. ἕλκος. Adumbrata autem Junonis indignatio ex Odyſſ. ε, 281 ſqq.,

Hæc ſecum: Mene incepto deſiſtere victam,
Nec poſſe Italia Teucrorum avertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallaſne exurere claſſem
Argivum, atque ipſos potuit ſubmergere ponto,

38. *Nec poſſum* Rottend. ſec. *non poſſe* Puget. et ſic Donatus legit. *evertere* Goth. pr. *avertere gentem* tres ap. Burm. et Goth. tert. *claſſem* Zulich. pro var. lect. ex verſu ſeq.——40. *ipſo* Græv. male. *potuit atque ipſos* tert. Moret. *ſubvergere* unus Leid. ſed ſuperſcripto altero.

281 ſqq., ubi ſimilis oratio Neptuni. Hinc nullus fere eſt poëta. qui non eundem ad modum iram alicujus dei finxerit. Similem prorſus locum videbis inf. lib. VII, 286—320; quem comparaſſe non pœnitebit. Ex utroque Bacchi Jovi ſupplicis verba finxit Statius lib. VII Theb. 151 ſq. 182 ſeq. Cæterum legenda hæc ſunt oratione per iræ et indignationis impetum intercepta: ut ſolemus in magno animi motu eloqui. *victam* poëtica copia adjicitur. *Teucrorum regem*, ducem.

39 ſqq. Potuit tamen Pallas, vel contra fata (h. e. quamvis fauſtus reditus fato erat deſtinatus), Achivorum claſſem cœleſti igni comburere et fluctibus opprimere, unius Ajacis ulciſcendi cauſſa. Ab Euripide hæc ſumta eſſe, Macrob. V Sat. c. extr. monet. Male Urſinus ad *Ajacem Oileum* fabulam Euripideam provocat, quæ nulla fuit, ſed Οἰλεὺς credita fuit, quæ Συλεὺς legi debet, ut Heathius V. Cl., docuit. (Ex eo nunc fragmenta vid. ap. Valk. in Diatr. et ap. Muſgrav. De Syleo v. ad Apollod. p. 443) Sed Euripidis locus, quem Virgilius reſpicere debuit, eſt in Troad. v. 77—86. unde etiam verſus 23 ſqq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulæ fundus eſt in Homero Odyſſ. γ, 135 ſq. et multo magis δ, 499 ſqq., ſed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerva facit: *Illum exſpirantem — Turbine corripuit.* Homerum autem ſequuti poëtæ cyclici, varie et copioſe, inprimis in Νόστοις ſuis, tractaſſe videntur hanc narrationem, ut ex Quinto Cal. colligo, qui copioſe Ajacis fata exponit lib. XIV, 420 ſqq. Etiam Lycophron in Caſſandra v. 392. 3. cum vulgari narratione conſentit. Virgilianam tamen rationem, præter ſchol. ad Il. ν, 66 ex Callimacho, ἐν Αἰτίοις, Hyginus habet fab. CXVI. unde colligo, Tragicum aliquem Minervæ partes has olim dediſſe, quas Homerus Neptuno dederat; quamquam et hic ipſe huic variationi locum feciſſe videri poteſt, dum interdum totam reditus Achivorum calamitatem ad ſolam Minervam refert, ut Odyſſ. α, 326. 7. γ, 135. 145.

40. 41. *Ipſos* Argivos; niſi doctiorem rationem vis ſequi, ut

Unius ob noxam et furias Ajacis Oilei?
Ipſa, Jovis rapidum jaculata e nubibus ignem,
Disjecitque rates, evertitque æquora ventis;
Illum, exſpirantem transfixo pectore flammas,
Turbine conripuit, ſcopuloque infixit acuto.
Aſt ego, quæ divom incedo regina, Joviſque
Et ſoror et conjunx, una cum gente tot annos

41. *furiis* Pierii obl. quod defendi poſſet. cf. Burman. *Oili* Medic. v. ad v. 30.——42. *e navibus* tert. Rottend. et Menag. a m. pr. *unum* pro *ignem* Goth. tert.——43. *Dejecitque* tres ap. Burm. quem vide. *everrit* Giphan. Ind. Lucr. et van Hoven Campenſ. Faſc. III, p. 232. *invertit* Hamb. ſec. ap. Cort.; ſed *evertere* pro *ſubvertere* efficax verbum.——44. *ſpirantem* Mentel. pr. *transfixo corpore* Sprot. et Menag. ſec. *tempore* Probus legit in Servianis, quæ vide.——45. *Inflixit* legerunt nonnulli ap. Pierium, et ſic Junt. et jam olim Cornutus ap. Serv. Sed *acuto* ſcopulo *infigi* melius.——46. *Divom* Burm. ex Gud.—47. *annis* Hamb. pr. et Zulich. perpetua variatione.

ut poſt claſſem *nautas* intelligas; uti nonnunquam fit. cf. Burm. ob *Ajacis Oilei* f. inſanam libidinem, ſtupro Caſſandræ illato in Minervæ templo, in conſpectu ipſius deæ. Caſſandram ab Ajace vi ab ara deæ abſtractam videre licet in gemmis anaglyphiſque nonnullis; in tabula Polygnoti apud Delphos eadem res expreſſa erat teſte Pauſ. X, 26. v. inf. ad II, 403. Etiam *Ajax fulmine incenſus* picturæ argumentum erat ab Apollodoro Athenienſi factæ; Plin. XXXV, 9, ſ. 36, 1. Facinus hoc honeſte, graviter tamen, declaratur per *noxam* et *per furias*.

42. En exemplum deæ fulmen moderantis. Sed talia jam vulgata ſunt poſt Cuper. Harpocr. p. 100. Burmann. Jov. Fulgur. c. 15 et Winkelm. *Monumenti antichi* T. II, cap. 2. Res etiam in gemmis obvia. Sed piget in his diſſertum eſſe: ad poëtæ locum cf. Quintum Calab. XIV, 445 ſqq. 508. 532. et Serv. ad h. l.

42—45. Facta navium diſperſione ad Caphareum, Eubœæ (cf. inf. XI, 260) promontorium, Ajax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum inſulam, actus naufragium fecit. Ipſum vero Pallas fulmine percuſſum procellæ vi ſcopulo etiam illiſit. Commentarii loco eſſe poteſt Senecæ imitatio in Agamemnone, quo loco Achivorum reditum narrat 528 ſqq. adde Quintum l. c. XIV, 547 ſqq. Philoſtr. Imagg. II, 13, cf. Lennep. ad Phalar. Epp. p. 50.

46. 47. Cf. Æn. VII, 304. 307—310. *incedo*, h. e. quæ ſum;

Bella gero. Et quiſquam numen Junonis adoret
Præterea, aut ſupplex aris inponat honorem?
Talia flammato ſecum Dea corde volutans,
Nimborum in patriam, loca feta furentibus auſtris,
Æoliam venit. Hic vaſto rex Æolus antro

48. *aut quiſquam* Pierii Longob. cum aliquot aliis; item quinque ap. Heinſ. Voſſ. *haud qu.* ap. Pierium alii: *aut quis jam*, vel *ecquiſquam* Goth. ſec. *et quis jam* edit. Mediol. et Goth. pr. *en quiſquam.* Sed præſtat *et.* Porro *nomen* nonnulli, ut ſolent. *adorat et imponet* Rom. et alii ap. Heinſ. et Burm. it. Goth. tert. inter quos nonnulli *imponit.* Vulgatam defendit Burm. Heinſius vero alteram, et meo quidem judicio rectius. Major enim vis abſolutæ orationi ineſt. *impendit* Moret. ſec. *imponit odorem* Mentel. alt. a m. ſec. *honores* Goth. tert. Hamb. ſec. in Exc. Cort. ed. Ven. 1472.——51. *loca plena* Leid. unus ex interpr.

ſum; ſed illud majore cum dignitate. Inceſſus dearum, inprimis Junonis, gravitate ſua notus. Propert. II, 2, 6 *incedit vel Jove digna ſoror*, h. e. tamquam altera Juno. *Jovis ſoror et conjux* ex Homerico: κασιγνήτην ἄλοχόν τε Il. π, 432. cf. Cerda.

48. Præclare ad invidiam *bella gero*, pro, eam perdere cupio. *numen Junonis*, me. at quanto gravius! Adumbrata autem hæc ex Odyſſ. ν, 128 ſqq.

49. *Præterea*, poſt talia, in poſterum. eſt Homericum ἔπειτα. *honos*, ſolenne poëtarum de ſacrificiis, libationibus &c., quæ in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expreſſit verſum Ovid. Am. III, 3, 33 *Et quiſquam pia thura focis imponere curet?* Jam vides *honorem* plus dignitatis epicæ habere. Majus etiam decus adjecto *ſupplex*, vocabulo religioſo, quod omnino, ut *ſupplicare*, ad cultum deorum refertur, ſacris vel precibus factis.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis conſilium Juno exponit, ſed ſtatim, quid ea peregerit, ſubjicitur. Habuit autem poëta ante oculos Il. ξ, 230 ſqq. ubi Juno Somnum adit.

51. 52. *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aëris, repentinarumque ac precipitum pluviarum* cauſſæ ſunt. *feta* poëticum, ut *gravida*, plena *auſtris*, omnino ventis, ſed *auſtri* ſunt ſæviſſimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. ad *inſulam Æoliam* venit, h. e. unam ex Æoliis ſeu Vulcaniis et Liparæis. Sed unam tantum norat Homerus Odyſſ. κ, 1 ſq. v. Excurſ. ad h. l.

52—56. Ornati verſus: Æolus incluſos tenet ventos. *vaſto antro*, naturale enim eſt, ut loca concava (ſubterranea) plena

Luctantis ventos tempeſtateſque ſonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis
Circum clauſtra fremunt: Celſa ſedet Æolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras cœlumque profundum
Quippe ferant rapidi ſecum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens ſpeluncis abdidit atris,

53. *luctatos* Gud.——54. *et v.* Nonius et duo Burm.——55. *vaſto cum me.* Oudart. et Leid. ſolenni variat.——56. *circum* Heinſ. ex ſcriptis omnibus. vulgo: *circa. circum caſtra* Hamb. ſec. *Ferunt* Menag. pr.——57. *tenet* Dorvill. *molliſque* unus Heinſ.——58. *Ni faciant* Priſcian. et Medic. Etiam Pomponius Sabinus.——59. *rabidi* Moret. ſec. *vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *verſantque* Vratiſl. *traherentque* Oudart. *traerent*-*que* Leid. unus. *ruerentque* Hugen. ſed *verrant* egregie pro diripiant, ſpargant; et eſt omnino voc. ventorum. *per aures* Junt. ed.——60. *addidit* tres Burm. inter quos Hamburg. pr. *addidit imis* pro var. lect.

plena ſint ventis. vid. Seneca Qu. nat. VI, 18.

54. *imperio premit*, gravius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur. non enim compedes eſſe poſſunt. Sunt igitur pro cuſtodia.

55. Optime junges: *fremunt cum murmure montis.* Certe *murmur montis* recte jungitur. nam quæ oculorum auriumve ſenſu accipiuntur aliquo in loco, ea ipſi loco tribuuntur. cf. inf. 124. Præivit autem noſtro Lucret. VI, 196 *Speluncas — venti cum, tempeſtate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clauſi.* Virgilius vero Statio Theb. I, 347 *Jam clauſtra rigentis Æoliæ percuſſa ſonant* &c. item Valerio Fl. I, 574 ſqq. inprimis 591 ſqq.

56. 57. *Celſa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tanquam in ſpecula, infra 140 *aula* dicta, ſ. regia. Sic apud Homerum Odyſſ. κ pr. habet regiam Æolus, ut et apud Quintum l. c. 475. *mollit animos*, mitigat, h. e. domat, δαμᾷ, reprimit ac coërcet eorum impetus.

58. *Ni faciat — quippe ferant* exquiſitius quam vulgare, *quod ni faciat Æolus, ferant utique. profundum cœlum*, altum, v. ad Georg. II, 288. Habuit poëta ante oculos, Lucret. I, 279. 280 *Venti—corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli Verrunt ac ſubito vexantia turbine raptant.*

60—64. Primum ventos ſpeluncis incluſit, *inſuper*, præterea *molem et* (quæ *molis* eſt explicatio)

Hoc metuens: molemque et montis insuper altos
Inposuit, regemque dedit, qui fœdere certo
Et premere, et laxas sciret dare jussus habenas.
Ad quem tum Juno supplex his vocibus usa est:
Æole, namque tibi divom pater atque hominum rex
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento,
Gens inimica mihi Tyrrhenum navigat æquor,
Ilium in Italiam portans victosque Penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:

61. *Id metuens* tres ap. Burm. ex v. 23.——63. *lapsas* et *jussus dare sciret* iidem.——66. *emulcere* Mead. *ventos* Donat. Acro et edd. nonnullæ; etiam Hamburg. sec. male. cf. Burm.——68. *Ilion Italiam* sex ap. Burm. cum ed. Ven. 1472. *in* omittit etiam Goth. pr. *in Italia* Leid. at Ovid. Ep. VII, 51. *Ilion in Tyrios transfer felicius urbem.* cf. Burm.——69. *que* abest a Ven. *summersasque* Rom. et alii. *subversas* conj. nonnulli ap. Pierium, quia *obrui* prius quam *submergi*; male in poëta.

catio) *montes altos* iis imposuit. *fœdere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coërcere (v. 54 *frenare*) modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari. *jussus* a Jove. cf. 77.

65—69. *Æole, namque*— poëtica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ v.c. Iliad. ω, 334, ubi cf. Ern.) prosaicam formam relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Æole*, quandoquidem *tibi Jupiter*, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, *dedit hoc, ut possis tempestates excitare et sedare, Incute vim ventis—ponto, ut obruatur fluctibus classis mihi invisa. Mulcere fluctus*, reprimere, *et tollere* eos *vento*, h. e. concitare, ut alte insurgant. cf. Cerda et Burm. Sumtum ab Ennio Annal. XVII Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant.* Odyss. κ, 21. 22 Κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων, Ἢ μὲν παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν', ὅν κ' ἐθέλησι. Illustrat et Dionysii Perieg. versus 464 Αἰόλου, ὃς θνητὰ μετ' ἀνδράσιν ἔλλαβε δῶρα, Κοιρανίην ἀνέμων κλονεόντων θ' ἱσταμένων τε. *navigat* per *æquor.* 68. Pulcherrimus versus verborum dilectu! ut in Italia novam sedem quærat. cf. VIII, 12. quo ipso Ilium restitutum videri poterat in Italia. Ovid. Fast.

Aut age diverſos; et disjice corpora ponto.
Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ,
Quarum, quæ forma pulcherrima, Deiopeam
Connubio jungam ſtabili propriamque dicabo:
Omnis ut tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem.
Æolus hæc contra: Tuus, o regina, quid optes

70. *diverſos* Heinſ. reſtituit e Codd. conſenſu etiam ap. Pierium. vulgo *diverſas*, quæ vulgaris ratio foret. Habent hoc pauci codd. (ut Goth. tert. a m. pr.) ſed legitur ap. Diomedem in arte Grammat. et Donatum in Andr. Terent. et Schol. Lucani IV, 457. *diſſice* ſcribunt fere poſt Medic. et Rom. libri; ſolent enim veteres et librarii et marmorarii e duabus literis *i* alteram tantum exhibere. v. Heinſ. *corpora diſſice* Oudart. *divide* Reg. pro gloſſa. *diſcute* alter Hamb. *vento* pro *ponto* Moret. pr. et Leid. a m. pr. eadem diverſitas VII Æn. 528, Lucan V, 570. Burm.——72. *Quæ formam pulcherrima* Medic. Heinſio notante, cui græca ratio impenſe placet; non tamen ita expreſſum a Fogginio, ſed *forma*. *quæ eſt forma* Hamburg. pr. *quæ forma eſt* Bigot. *Deiopea* non modo Medic. ſed et Rom. cum aliis Pierianis, Heinſianis tribus exceptis, Zulich. tres Goth. Librorum itaque auctoritate erat recipiendum, niſi lubrica in fine τοῦ *m* ſedes eſſet. Porro alii *Diopea*, *Diopeam*. Gr. eſt Δηϊόπη et Δηϊόπεια. cf. ad Georg. IV, 343.——73. In *connubio* noli cum Grammaticis putare mediam corripi, aut ſyſtole aliqua id fieri poſſe; ſed pronuntiandum *connubjo*, ut ſint tres ſyllabæ.——75. *faciat te prole beatum* Bigot.——76. *Æolus e contra* ſex ap. Burm. a librario barbaro, ut fere ſemper. *quod* nonnulli ex Heinſianis; item ex Pierianis. *quod optas* duo Hamb. et ed. Ven. 1472. ut et alibi.

Faſt. IV, 251 *Cum Trojam Æneas Italos portaret in agros.* 69. *Incute*, ut injicere, immittere, *vim*, impetum, iram, *ventis*, tertio caſu. Sic melius. Servius ex Ennio: *dictis Romanis incutit iram*. *ſubmerſas obrue* gravius quam, ſubmerge. *age diverſos*, diſſipa, diſperge per diverſa, ut Serv., et *disjice corpora*, h. e. eos, ſed præclare, *corpora*, quippe naufragio facto mari merſos. Atque ſic factum vides inf. 118. 128. 129.

71. Locus expreſſus ex Iliad. ξ, 267 ſqq. Alias Junoni Charites vel Horæ adſunt; h. l. Nymphæ: quod obſervandum. Vid. Exc. II ad h. l.

73. Verba *ſtabili propriamque dicabo*, h. e. dabo ſimpliciter, ad ornatum et declarationem refer τῶν *connubio jungam*. æmulatus

Explorare labor; mihi juſſa capeſſere fas eſt.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu ſceptra Jovemque
Concilias; tu das epulis adcumbere divom,
Nimborumque facis tempeſtatumque potentem.
Hæc ubi dicta, cavum converſa cuſpide montem
Impulit in latus; ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.

77. *labos* Zulich.——78. *quodcunque hic r.* Goth. pr.——79. *Concilia* Rom.——80. *parentem* Hamb. ſec.——82. *at v.* tres Burm. non male.

æmulatus poëta eſt illud Δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν.

77. *Explorare*, recte ſecuſne id fiat, quod velis fieri. h. e. Rectene hæc an ſecus a me poſtules, tu ipſa videris. Præmunit tranſitum ad Neptuni indignationem de Æoli audacia v. 130 ſqq. Simplicius Homerus Iliad. ξ, 195 Αὔδα, ὅ, τι φρονέεις, τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγε, Venus ad Junonem; quem verſum et alibi repetit, ut Odyſſ. ε, 89.

78. Verba hanc ſententiam fundunt: tuis in me officiis debeo totum hoc ventorum regnum, quod mihi a Jove impetraſti, quin et ipſum inter deorum ordines locum; is enim deſignatur antiqua poëſi per iſtud: *epulis accumbere Divum.* ut de ſomno Homer. l. l. v. 241 εἰλαπινάζων. Obſcuriorem aliquam fabulam ſubeſſe neceſſe eſt; ſcilicet antiquiores poëtæ, qui aërem per Junonem declararunt, ejus beneficio Æolum deum factum narraſſe videntur; quandoquidem aër concitatus ventos creat. Certavit autem Maro cum Homero Iliad. ξ, 238, ubi Juno Somno θρόνον ab Vulcano affabre fabricandum promittit. Cerda ita illuſtrat, ut veteres dicat credidiſſe, in Junonis poteſtate regna et imperia eſſe; parum commode.

81—83. Hæc eadem ap. Quintum l. l. XIV, v. 479 ſqq. Æolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ—βίῃ δ' ἐῤῥηξε κολώνην. (non male epitheton adjecit noſter *cavum* montem, propter antrum.) Egregie autem dei et potentia et impetuoſum obſequium declaratur, uno ſub ictu monte (non, ut olim accipiebam, in latus dimoto, verum) latere montis percuſſo haſta dei, perrupto et ſic patefacto. *In latus* eſt pro in latere, ut inf. v. 114 *Unam—in puppim ferit.* Alius poëta (quamquam et noſtrum idem facere volunt interpretes v. Burm.) repagula oſtiorum ſolvi juſſiſſet. Simplicior Home-

Incubuere mari, totumque a ſedibus imis
Una Euruſque Notuſque ruunt creberque procellis
Africus, et vaſtos volvunt ad litora fluctus.
Inſequitur clamorque virum ſtridorque rudentum.
Eripiunt ſubito nubes cœlumque diemque
Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus æther:

84. *tortumque* legebat et hic Marklandus Epiſt. crit. p. 52. ubi illud *tortum* in plura poëtarum loca reducere allaborat.——85. *crebriſque* Mead. Goth. tert. a m. pr. Cæterum nullus habet: *Una Eurus Boreaſque ruunt*, vel *Una Euruſque Aquiloque r.* hunc tamen in hac tempeſtate inprimis expectes, qua ad Libyam deferatur claſſis.——86. *Affricus* multi ſcribunt. *Affricos* Rottend. et Goth. pr. *ad ſidera* Bigot. et idem Goth. pr. *tollunt ad ſidera* Hugen. pro div. lect. ſcilicet ex v. 103.——87. *It cœlo clamorque v.* ap. Priſcian. libro VII, ſed aliter ſcripti et Eutyches Grammaticus ap. *Heinſ.*——88. *Arripiunt* Hamb. pr. forſ. *Abripiunt* Burm. ——90. *et* abeſt a Sprot. Hamb. pr. et ed. Ven. et malim deeſſe; habet Schol. Horat. I od. 34 c. cætt. Sed infinita loca in poëta ſunt, ubi aurium judicium aut ſententiæ vis poſtulant, ut ejiciatur copula, quæ tamen tuta latet ſub codicum præſidio et tutela. Nihil adeo novare licet. *aër* MSS. Græv.

rus Od. ε, 291 ſq. nec tamen minus ſublimis. Statius Virgilii veſtigiis inſtitit; *dubiamque jugo fragor impulit Oeten In latus.* Theb. II, 119. *converſa cuſpide*, haſtæ; quam diis geſtare ſolenne eſt, hanc intorquet, immittit, ruptaque rupe viam ventis facit, qua erumpant.

84—86. *Incubuere*, incumbunt, ἐνέπεσον, ἐπέχραον, ἐνέσκηψαν. *a ſedibus imis ruunt*, h. e. eruunt a fundo; inf. II, 419 *imo Nereus ciet æquora fundo.* Sequitur tempeſtatis deſcriptio omnium fere poſt Virgilium poëtarum imitatione nobilitata, in qua obſervandum, quomodo omnia ſint ad terrorem et admirationem narrata. Quod undique venti erumpere narrantur, non eo ſpectat, ut uno eodemque temporis momento omnes venti ſpirent: verum uti, quod natura tempeſtatis fert, crebræ aëris mutationes ab omnibus inde cœli plagis ſibi ſuccedant, cf. Exc. III ad h. v.

87. Laudat Servius ex Pacuvio in Teucro; *armamentum ſtridor et rudentum ſibilus*; funium nauticorum.

88. 89. Odyſſ. ε, 293 σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε Γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ. cf. Odyſſ. ι, 66—69 et inf. III, 198, ubi *nimbi*, qui h. l. *nubes.* Mox *poli* pro cœlo ſimpl.

92. Na-

Præſentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Æneæ ſolvuntur frigore membra.
Ingemit, et, duplicis tendens ad ſidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati!
Quis ante ora patrum Trojæ ſub mœnibus altis
Contigit oppetere! o Danaum fortiſſime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuiſſe, tuaque animam hanc effundere dextra!

91. *montem* Medic. a m. pr.——92. *Extimplo* ſcribitur in nonnullis.——93. *tendens geminas* Bigot.——95. *ora deum* pr. Hamb. Super *quis* Servius ita eſt intelligendus: Duplex fuit forma: *qui*, *quorum*, *quis*. (non autem *queis*) et *ques*, *quium*, *quibus*, ſive ab initio, *queis*, *queium*, *queibus*.——96. *o* deeſt ed. Ven. 1472.——*Tytide* multi male ſcribunt. Eſt Τυδείδης. mox: *decumbere flammis* Hamb. pr. ſed cum Diomede in campo ante Trojam congreſſus eſt. v. not.——98. *hanc animam* Parrh. *tua hanc animam* Bigot. *animamque tua hac* (ſaltem deb. *hanc*) Moret. pr.

92 Naturæ veritatem ſequutus poëta, exemplo Homeri Od. ε, unde locus expreſſus, v. 297 *καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ*, Æneam ſuum metu vacare non jubet. Aliud eſt Achillis exemplum, qui mortem a Xanthi eluvie inſtantem ſimiliter exhorreſcit Iliad. φ, 272. Antiquam ſepulturæ religionem huc advocare, qua, cum inhumati jacerent, qui mari abſorpti eſſent, tanto gravior naufragii horror eſſe debebat, nimis argutum arbitror, Priſcis heroibus et metuere et flere haud indecorum eſt.

93. *Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμὸν* v. 298 Od. ε, et ſequitur ſimilis oratio Ulyſſis, ut hic Æneæ.

94—96. ibid. 306 *Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ* etc. Compara locum. conf. Iliad. φ, 279 ſqq. noſtrum imitatur Seneca Agam. 515 ſqq. *oppetere mortem*, vulgare; poëta abſolute poſuit: ut *obire mortem*, mox, *obire* ſimpliciter.

96—98. Diomedem, Tydei f., potiſſimum inter Achivos memorat, quoniam cum eo congreſſus Æneas a Venere morti ereptus fuerat. v. Iliad. ε, 239 ſqq. 311 ſqq. *Fortiſſimum* eum appellat ex Iliad. ζ, 98, ubi Helenus de eodem: *Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι.* (Aliena affert Schottus II. Obſſ. 15.)

Sævus ubi Æacidæ telo jacet Hector, ubi ingens
Sarpedon: ubi tot Simois conrepta ſub undis
Scuta virum galeaſque et fortia corpora volvit.
Talia jactanti ſtridens aquilone procella
Velum adverſa ferit, fluctuſque ad ſidera tollit,
Franguntur remi: tum prora avertit, et undis

99. *et ingens* unus Pierii, unde Gifan. facit *ut*.——100. *Sarpedo* Medic. a pr. m. *ſub undas* alii ap. Serv. Verſum hunc repetit inf. VIII, 539.——101. *pectora* Oudart. Hamb. ſec. et Leid. nec non Goth. tert.——103. *averſa* una Juntina ed. *fluctumque* Medic. a m. pr. cum aliis. v. Burm. ——104. *proram avertit* (ſ. procella ſ. navis) Medic. et Gud. item Rom. cum nonnullis aliis. *proram vertit* Sprot. ſed cedit codd. auctoritas poëticæ rationi, qua *avertere*, pro ſe a., abſolute dici ſolet. cf. Heinſ. et Burm. *proram advertit* Leid. a m. pr.

99. Odyſſ. γ, 108 Neſtor facta Achivorum ante Trojam recenſens ἐνθάδ' ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄριστοι. Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ' Ἀχιλλεὺς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος—ἔνθα δ' ἐμὸς φίλος υἱός. ſuaviſſimus locus! *ſævus Hector* ſimpl. pro fortis, ut *acer*, *aſper*, v. 14. Scilicet, ut ſemel moneamus, cum *ſævus* proprie ad iram, furorem, ac vehementiam ſpectet, pro communi epitheto, ſæpe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quæ ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, juſſa; ad mare, ventos, tempeſtates, pertinent. Quo fit, ut nonnunquam per *fortis, magnus, potens,* declarari poſſit, ut Homerica δεινὸς, αἰνὸς, ἀπηνής. *telo*, haſta, v. Iliad. χ, 319. *jacet*, periit, κεῖται. quamquam et corpus Hectoris ſepulturam ſub mœnibus urbis habuit, v. Iliad. ω, 786; non vero Sarpedonis, qui in Lyciam fuit abductus. Sarpedon *ingens*, πελώριος.

100. 101. Contendit cum Homero Iliad. μ, 22 ſq. καὶ Σιμόεις ὅθι (in cujus litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. cf. inf. v. 119. Inf. XI, 257 *Quos Simois premat ille viros*. Prælia autem inter Simoëntem et Scamandrum facta. (cf. Comment. de acie Homerica p. 154. To. VI Comm. Soc. R. G.) Poteſt ſane oratio nimis ornata videri ex Æneæ perſona; ſed innumeris locis poëtæ cum epici tum tragici ac lyrici ſibi indulgent in ornatu, etiam ubi alios loquentes inducunt. Vide v. c. inf. Junonis verba 229 ſqq. et Jovis 257 ſqq. neque hoc, niſi in immodica pigmenta excurrat poëta, vitio dabis, ubi ſemel memineris, Jovem et Junonem non propriis, ſed poëtæ verbis uti.

102—105. *jactanti* ſimpl. dicenti. Homerus Od. ε, 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ' ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύ-

Dat latus: insequitur cumulo præruptus aquæ mons.
Hi summo in fluctu pendent: his unda dehiscens
Terram inter fluctus aperit; furit æstus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, Aras:

105. *proruptus* alter Hamb. cf. inf. 247.——108. *adreptas* sex Burm. *arreptas* Goth. tert. *ad* s. Sprot. *ducit* Hamb. pr.——109. *mediisque in fl.* Medic. et duo alii etiam pr. et sec. Goth. et quinque Heins. *mediis quæ fluctibus*, quo ducit Mentel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, et, nisi aliam normam semel præscriptam sequendam mihi esse putarem, cum Brunckio *mediis quæ fluctibus*, reponerem. Montalb. cum ms. Helmstad. *mediis in fl.* etiam hoc rotundius. Sed totum versum ab impura Grammatici manu accessisse

μενον—μέσον δέ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα· Locum Iliad. ο, 624 sqq. non bene comparant viri docti. *stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens.* Magna igitur vis a septemtrione veniens *ferit velum* et lacerat, *adversa*, a prora irruens, excitatque fluctum ingentem, quo utrinque citra navis latera se provolvente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur*; Græcorum παρασύρειν τοὺς ταρσοὺς. cf. Diodor. XI, 18. unde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis jam obliquo cursu fertur navis, adeoque *prora avertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et navis *undis*, fluctibus, *dat latus:* quod nolim cum Cupero Obss. II, 2, a palæstra arcessere. Illustrantur hæc ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 9. cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. ι, 70 sqq. de Ulysse a Ciconibus progresso: ingravescit aquilo et naves αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἱστία δέ σφιν Τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἲς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum adversa ferit*). Locus est e præstantissimis. *insequitur mons aquæ præruptus cumulo*, h. e. præruptus, propter altitudinem cumulatæ aquæ. Intelligit autem *decumanum fluctum* (Græci τρικυμίαν dicunt, forte pro maris diversa natura), ut jam Scaliger vidit, qui aliis minoribus ipse major succedit. Eo autem insequente alterum navis latus, aut altera pars, alte deprimitur, altera exstat. Itaque *Hi*, alii ex iis, qui in navi sunt, v. c. in prora, aut in transtris dextris, *pendent s. in fl.*, alii, qui sinistris, aut in puppi sunt, merguntur mari. Nisi placet v. 106 sejungere a superioribus, et de aliis navibus accipere.

108—112. *Aras* proprie dictas

Dorsum inmane mari summo. Tris Eurus ab alto
In brevia et syrtis urguet, miserabile visu,
Inliditque vadis, atque aggere cingit arenæ.
Unam, quæ Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit: excutitur, pronusque magister

accessisse censeo. Saltem valde alienum est a poëtæ judicio in medio tempestatis æstu interponere observationem grammaticam. Suppetit forte ratio aliqua, qua labes poëtæ, si non elui, at dilui saltem potest, si *Aras*, ut fecimus, scribas, non *aras*: ita ut sit certus in mari locus; tum si interpungas: *Tres Notus a. in saxa latentia torquet*, *Saxa*, (inquam) *vocant Itali mediis quæ fluctibus Aras*, *Dorsum immane m. s.* h. e. in scopulos Aras dictos. Jejuna tamen vel sic exit oratio: delendus itaque indignus tanto poëta versus: quod etiam Bryant V. C. statuebat.——111. *Syrtis* v. Pier. *mirabile* sex Burm.——112. *Impellitque* Hamb. *illuditque* Comm. Cruqu. ad Horat. I, Od. 3.——113. *ipsumque vehebat* Puget. v. Burm. *Oronten* ut *Ænean*, *Achaten*, *Acesten*, firmat Heins. alii *Orontem*, *Oruntem*.——114. *ingenti vertice* h. e. procella conj. Lennep. Animadv. ad Coluth. p. 97. sed v. not.

tas seu *Ægimuri insulas* designat, ex adverso Carthaginis in mari sitas, in nostris quoque tabulis geographicis obvias. Vid. Excurs. ad h. v. *saxa latentia*, ἕρματα ὕφαλα, ut sæpe—*dorsum* alias *tænias* appellant. *mari summo*, sub maris superficie latentes scopuli, οἷόθι δ' ἄλμη Ἀπλόος εἴλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα Apollon. IV, 1270. 71. e quo loco, ubi in Syrtes inciderunt Argonautæ, plura transtulit Virgilius. 111. *Syrtes* interpretatur poëta per *τὰ brevia*, τὰ βραχέα, vadosa loca, qualia alias littorum sunt: opp. *profunda*, *alta* vel *aperta*. Inf. v. 221 de scopulis *brevia vada*; plerumque tamen arenosa loca dicuntur *brevia*; eadem mox *vada*. Non autem de Syrtibus proprie ita dictis, majore ac minore, in Libyæ littore, cogitandum; nec Notus et *Eurus* proprie dicti sunt. v. Exc. laud.

113—115. *Unam ingens pontus* (δεινῶς pro fluctus, quod imitatus Valer. Fl. IV, 666 *effluit imber spumeus et magno puppim procul æquore vestit*) *ferit in puppim*, ictu in puppim delato, κατὰ πρύμναν, (non ἐπὶ πρύμναν, quæ diversa plane res est, ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν) *a vertice*. h. e. desuper, v. sup. ad Georg. II, 310, (non vero a prora) alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. ε, 313. ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi itaque depressa inclinatur gubernator et labante vestigio prolabitur: quamquam et ipse fluctus adjuvare satis casum hominis potuit.

115—119. Vides Homerum I. I.

Volvitur in caput: aſt illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat æquore vortex.
Adparent rari nantes in gurgite vaſto;
Arma virum, tabulæque, et Troïa gaza per undas.
Jam validam Ilionei navem, jam fortis Achatæ,
Et qua vectus Abas, et qua grandævus Aletes,
Vicit hiems: laxis laterum conpagibus omnes

116. *iſtam* Hugen.——117. *et* deeſt in binis. *Vertex* ſcribit Medic. ſemper. v. Heinſ. et Pier.——118. *gurgite ſummo* Hugen. pro var. lect. ——119. *Troica* alii. Sed græca ratio poëtis frequentata.——120. *Jam invalidam* Sprot. *navim* Moret. pr. et qu. v. Heinſ. *qua* f. Hamb. pr. et Sprot. *Achati* agnoſcit Chariſ. Inſt. Grammatic. lib. 1 quod illuſtrat Heinſ. cf. ſup. ad v. 30.——121. *Aletes* cum melioribus Heinſ. ex Ἀλήτης, male vulgo *Alethes*, *Alætes*.——122. *Vincit* unus Heinſ. cum Cod. Argent. Bœcleri ap. Cuningham. *laterum laxis* Hamb. pr.

1. l. Od. ε, 314. περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν. Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς (Ulyſſes) πέσε· πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον δέ οἱ ἱςὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπεῖρον καὶ ἐπίκριον (velum et antenna) ἔμπεσε πόντῳ. Τόν δ' ἄρ' ὑποβρυχα θῆκε etc. Obſervanda autem in Virgilio variatio in diverſis navium caſibus. *Magiſtrum* nominat Æn. VI, 334 ſqq. *Leucaſpim et Lyciæ ductorem claſſis Oronten:* ubi in eundem Orontem in locis inferis incidit Æneas. et, quod *pronus volvitur in caput*, tranſlatum eſt ex verbis: ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν—Odyſſ. μ, 413. Mox *vorat* v. 117 eſt abſorbet, καταπίνει.

118. *rari* epith. ornans, ut et *vaſtum*, nihil amplius. *gurges*, μέγα λαῖτμα θαλάσσης. Conſpiciuntur paſſim nantes (cf. Odyſſ. μ, 417. 418) et *arma* h. e. clipei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuiſſe? Laudant Liv. I, 34 *multique mortales— in flumine ipſo periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi.* Adde Æn. VIII, 539 *quam multa ſub undas Scuta virum galeaſque et fortia corpora volves, Tibri pater!* cf. Dorvill. ad Chariton. p. 627, qui et Manil. V, 51 laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata. inf. v. 183, ubi Serv. X, 80. Navium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virum* dicit.

120. 121. Nomina ſunt ex Homero, non autem ipſi homines.

122. *Vicit hiems*, tempeſtas, χειμών, labefactavit, ſolvit navium

Adcipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum, 124
Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis
Stagna refusa vadis, graviter conmotus; et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.
Disjectam Æneæ toto videt æquore classem:
Fluctibus oppressos Troas cœlique ruina.

123. *remis* Goth. tert.——124. Heins. malebat *pontus*. ut *misceri* esset infinitivus historicus, quod sane non insuave esset.——125. *Immissamque* Bigot. et Reg. male. emissa erat ab Æolo. *Immensamque* Zulich. et unus Leid. superscripto *i.* vulgari variatione. *sentit* duo alii ap. Burm. *hiemem ut sensit* emendat Markland ad Stat. V, Silv. 2, 113. Sed et alterum poëtæ usitatum est: quorsum igitur conjicimus alterum!——126. Interpungebatur vulgo: *Interea—sensit Neptunus, et imis Stagna refusa vadis; graviter commotus, et alto Prospiciens, summa placidum caput extulit unda.* Ita gravis et difficilis crisis exorta, quomodo idem Deus *graviter commotus*, iratus, *placidum* tamen *caput* extollere possit. Commenta virorum doctorum v. in Excursu ad h. v. Dispulsam nubeculam vides virgula sublata et alio traducta. nunc pontum misceri sentit graviter commotus, et a. P. vide not. *ab alto* Leid.——128. *dejectam* Bigot. cf. v. 43. *disectam* Græv. *disjectamque* Leid. *toto Æneæ* Bigot. *vidit* Mentel. tert. *navem* Zulich. a m. pr.——129. *ruinam* Rom. et ed. Junt. nec male hoc: præstat tamen alterum, quod propius ad consilium poëtæ spectat.

vium latera, ut aqua subiret. *imbrem*, aquam maris post Ennium et Lucretium dixit; et post Virgilium sæpe alii poëtæ, ut Stat. III Theb. 250. 251. *inimicum* gravius accipiendum pro *exitioso*. Materiem ornatissimi loci habuit hæc verba: ἀπὸ τοίχȣς λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα.

124—126. Apud Homerum l. l. Od. ε, 334 Ulyssem prospicit Leucothea et offert suum κρήδεμνον, at servat eum Minerva v. 382 sqq. nam a Neptuno tempestas fuerat immissa. *Sensit* Neptunus *pontum misceri* magno cum murmure et *sensit hiemem* emissam,—*et stagna* refusa. Duplex structura, ut sæpe. *stagna* pro mari, quod *refusum*, erutum et exturbatum erat ex *imis vadis*, fundo; quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόθεν, nisi cum Servio, quem Cerda sequitur, per *stagna* profunda maris velis indicari. Sed *stagna* pro mari novasse videtur poëta ex λίμνη apud Homerum.

126—129. *Graviter commotus.* turbatus συγχυθεὶς rei novitate, sensit Neptunus tempestatem in mari commotam; tum ille e mari capite sublato prospicit

Nec latuere doli fratrem Junonis et iræ.
Eurum ad ſe Zephyrumque vocat; dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia veſtri?
Jam cœlum terramque meo ſine numine, Venti,
Miſcere, et tantas audetis tollere moles? 134
Quos ego. Sed motos præſtat conponere fluctus.

132. *noſtri* Sprot. et Hamb. pro var. lect. et Lutat. ad Stat. II, Theb. 4.——133. *terram cælumque* Parrhaſ.——134. *audetis et tantas* Menag. pr.——135. *Quis* Bigot. a m. pr. Vir doctus conj. *Vos ego*, quod vel in pedeſtri oratione deterius eſſet; ut præclare jam monuit elegantiſſ. Ruhnkenius in docto Comment. ad Aquil. Rom. p. 147. Scilicet intelligendum: (Vos—audetis,) *quos ego* ulciſcar graviſſime; quod exquiſitius eſt, quam

proſpicit. *placidum caput:* proprium hoc deo ac perpetuum habendum; etſi aliis in locis, alio reſpectu ad maris furores habito, eidem Neptuno truculentus vultus tribuitur. Difficultates ab aliis in h. v. motas v. Excurſu ad h. v. Expreſſit locum Silius VII, 254 ſqq. *Ut cum turbatis placidum caput extulit undis Neptunus, totumque videt totoque videtur Regnator ponto; ſævi fera murmura venti Dimittunt, nullaſque movent in frontibus alas: Tum ſenſim infuſa tranquilla per æquora pace Languentes tacito lucent in litore fluctus. alto proſpiciens* int. ex fundo maris, in quo regia dei eſt. *disjectam—oppreſſos.* v. ſup. v. 69. 70. *cæli ruinam* graviſſime dixit pro vento ac procella.

130. Statim Neptuno in animum veniebat, Junonis machinatione, ut exſatiaret odia ſua erga Teucros, hanc tempeſtatem eſſe conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuiſſe fertur poëta ante oculos Homer. Iliad. α, 536, 7. Sed verba ex Apollon. IV, 753 Οὐδ᾽ ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον. Simile argumentum vide tractatum ab Ovid. I Met. 601 ſqq.

131—135. Duo ventos pro toto ventorum agmine manifeſte ponit tanquam poëta; nam neutrius in hac tempeſtate partes debuere eſſe præcipuæ. *generis veſtri.* non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiæ in vobis, in veſtris viribus, habetis? Argutantur h. l. Interpp. poſt Nonium, cum videant in natalibus Ventorum, ap. Heſiod. Theogon. 378. 379, nihil eſſe reprehendendum. *meo ſine numine*, voluntate, juſſo. *tantas moles*, rerum perturbationes, tempeſtatem.—*Quos ego* graviſſime

Poſt mihi non ſimili pœna conmiſſa luetis.
Maturate fugam, regique hæc dicite veſtro :
Non illi imperium pelagi ſævumque tridentem,
Sed mihi ſorte datum. Tenet ille inmania ſaxa,
Veſtras, Eure, domos: illa ſe jactet in aula
Æolus, et clauſo ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida æquora placat:
Conlectaſque fugat nubes, ſolemque reducit.

quam *Vos ego.* Jo. Schraderus, qui iſtam emendationem propoſuerat in Obſſ. I, 5, eandem defendit in præf. Emendatt. p. LII. argumentum, quo emendationem firmabat vir poëtices callentiſſimus, petitum erat ex imitatione Statii IV, 514, ubi Tireſias evocatis Umbris venire ceſſantibus : Ne ſpernite ſenectam, inquit, nam graviora quoque carmina novi : *Jamque ego vos.* Quæ quam diverſa ſint, ex ordine hoc rerum manifeſtum fieri arbitror. Alia præterea adverſus Schraderum monet Ouwens V. C. in Noctib. Hagan. p. 613 ſqq.——138. *pelagi imperium* Parrhaſ. *magnumque tridentem* Leidenſ. pro var. lect. ex gloſſa.——140. *domus* Mentel. pr. Rottend. tert. et Goth. pr. *jactat* Hamb. alter. Oudart. Goth. tert. *regnat* alter Menag. et Hugen.——142. *citius dicto* Hamb. pr. *timida* alter Menag.

ſime ulciſcar, puniam ; vel, punire poſſem, vel deberem. Notus locus.

136. *Non ſimili,* ſed graviore, *pœna.* Porro *poſt* et *commiſſa* ſenſu junge, ſi in poſterum tale quid auſi eritis, non impune feretis.

137. *Maturate fugam,* accelerate receptum in antra veſtra ; *mature* h. e. ocyus diſcedite. Inepta eſt apud Servium Macrob. VI Sat. 8 et Gellium X, 11 in h. l. interpretando ſubtilitas.

138. *imperium—tridentem.* præclare, ut v. 78 quodcunque hoc *regni—ſceptra.* Et ſic ſæpe poëtæ. Hinc et *ſævus tridens,* quia poëtis *ſævum imperium,* v. ad v. 99.

139. *ſorte,* ſortitione inter fratres. cf. Iliad. ο, 187 ſqq. *immania ſaxa,* vaſtum antrum v. 52.

140. *Veſtras, Eure, domos.* Nota figura, adſcitis in regimen verbi ſociis Euri. Ita IX, 525. XI, 686. 7. Totus autem locus adumbratus ex Homer. Iliad. α, 179 Οἴκαδ' ἰὼν σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισι, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At ornatius noſter extulit : *ſe jactet—aula,* regia. cf. ad 56.

142. Aliter ſimile argumentum tractatum vides ab Ovidio I Met. 330 ſqq. *dicto citius.*

Cymothoë, ſimul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt navis ſcopulo: Levat ipſe tridenti;
Et vaſtas aperit Syrtis, et temperat æquor;
Atque rotis ſummas levibus perlabitur undas.
Ac, veluti magno in populo quum ſæpe coorta eſt

144. *Cymothe, Cymothee, Cymothæe*; male ſcribitur; eſt Κυμοθόη.——145. *Detendunt* Goth pr. *levat atque* Hamb. pr. *ille* Dorvill. *tridentem* Goth. tert. non male: niſi alterum doctius eſſet.——146. *Et magnas* Græv. v. ad 55 et 138.——147. *pellabitur* al. v. Pierium.——148. *Et veluti* quatuor ap. Burm. *in magno populo. in populo magno. magno populo.* varietates v. ap. eumd. *magna* Moreti ſec. et Montalb. et ſic Ge. Fabricius legi viderat, ut eſſet, *magna ſeditio.* temere. cf. Burm. *cum forte* Hamb. pr. in excerpt. Cort. Interpretamentum hoc eſſe τοῦ *ſæpe*, atque hoc eo ſenſu

citius non, antequam diceret; aut, citius quam dici poteſt, ut Serv., ſed, antequam orationem finiiſſet. Nondum omnia erat eloquutus, cum jam mare eſſet placatum. Quale illud vulgatum: Dictum factum. ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον, et Iliad. τ, 242 Αὐτίκ' ἔπειθ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

144. Splendidi hi quatuor verſus v. 144—147. quantarum ſcilicet rerum adumbratio! Habuit forte ante oculos Apollon. IV, 930 ſqq. ubi Thetis cum Nereidibus navem Argo inter erraticas rupes ſalvam deducit, et 1609 ſqq. *Cymothoë* una ex Nereidibus: Apollod. I, 2, 7. inter Oceani filias ap. Heſiod. Θ. 245. *Detrudunt naves ſcopulo* refer ad eas v. 108 quas *Notus in ſaxa latentia torquet.* Porro ipſe N. *levat* n. naves: itaque poſt *ſcopulo* nolim plene interpungi, ita ut N. *Syrtes levaſſe* dicatur: quod non bene fieret.

146. *Aperit ſyrtes*, via ex arenoſis vadis facta, ut naves expedire ſe poſſent: ut ſæpe poëtæ de aditu facto; ſic *mare aperitur.* refer autem ad tres naves v. 110. 111. et *temperat undas*, fluctus placat.

147. Talis Neptunus quadrigis vectus etiam in gemmis occurrit: *Mill.* I, 1. n. 121. *Dactyl. Lipp.* Alias laudatas v. a *Saxio* V. C. ad *Virgil. Juſtic.* T. V, p. 37. Eſt enim et ibi ſimilis gemma expreſſa. Conf. Æn. V, 817 ſqq. Pulcre autem ſingula celeritatem exprimunt, etiam τὸ *labi per undas.* VIII, 91 *Labitur uncta vadis abies.*

148—153. In proſa: *ut ſæpe in m. p. cum coorta eſt ſ.—ſilent.* Comparationis, quæ quidem quoad ſeditionem cum mari comparatam, ſatis frequens eſt et ab Homero Iliad. β, 144—146. ducta, novam ac præclare ornatam tractationem facile intelligis, inprimis in voc.

magno—

Seditio, ſævitque animis ignobile volgus;
Jamque faces et ſaxa volant; furor arma miniſtrat:
Tum, pietate gravem ac meritis ſi forte virum quem
Conſpexere, ſilent; adrectiſque auribus adſtant;
Iſte regit dictis animos, et pectora mulcet:
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, æquora poſtquam
Proſpiciens genitor, cœloque invectus aperto,
Flectit equos, curruque volans dat lora ſecundo.

ſenſu eſſe accipiendum, ut ſit *ἴσως, τάχα,* exiſtimabat Abreſch. Diluc. Thucyd. P. I, p. 174. Opinionis auctoritatem aliam deſidero; tum h. l. langueret oratio, ſequitur enim ſtatim 151 *ſi forte.* Enimvero poëtis *ſæpe* eſt in comparatione ſolenne; ut ſit idem, quod *interdum, nonnunquam,* ſine definita aliqua notione numeri: ut in Gr. *οἷά τε πολλά.* Sic v. c. Æn. X, 723 *Impaſtus ſtabula alta leo ceu ſæpe peragrans* etc. V, 273 *Qualis ſæpe viæ deprenſus in aggere ſerpens* etc. Retrahenda autem eſt dictio *ſæpe* ad majus membrum: *ac veluti ſæpe, cum coorta eſt* ſ. *coborta* ſcribunt tres Burm. Goth. tert. *coacta* Oudart.——149. *fervetque* Schol. Horatii Cruqu. lib. I. Od. 1.——150. *jam ſaxa* ed. Cuning. ex MS. Berſman. *volunt* jam Servii ætate legebatur, quem vide. *Jam faſces* Bigot. a m. pr. *et tecta* Hamb. ſec. *et tela* Zulich. a m. pr. *ſudes et ſaxa* Freinſhem. ad Flor. III, 21 emendarat; Heinſ., ut refellat, docet quidem, *faces* et *ſaxa* etiam alibi jungi: ſed de hoc nemo dubitet, docendum erat, unde in ſeditione, quæ interdiu fit, *faces* ad manum ſint. Scilicet cogitandum eſt de domo ejus, in quem populus exarſit, diruenda et incendenda.——151. *gravem populi* Hamb. alter.——152. *arreptiſque* quatuor Burm. *erectis* Zulich. et Leid. pro var. lect. *abſtant* Montalb. v. Heinſ. *aſtant* al.——153. *Ille* Erfurt. ——154. *Sic omnis* Moret ſec. *pelagi cunctus* Bigot. *cecidit pelagi* Erfurt. *cecidit furor* Puget. *æquore* conj. Heumannus. ſed v. Burm.——155. *Aſpiciens* Sprot. *que* abeſt a pr. Moret. Miror neminem maluiſſe: *pontoque invectus aperto.*——156. *flectat* Leid. a pr. m. *flexit* tert. Mentel. a m. ſec. *fluctuque volans* Romanus et alii aliquot ap. Pier. minus poëtice.

magno—coorta eſt ſævitque animis (ira) *ignobile vulgus* (ut vile, epith. ornans) ſeu, quæ nuda oratio eſſet: *ardet ira vulgus, furit.*

151. *Gravem,* venerabilem, *pietate ac meritis,* religione erga deos et ſanctitate, beneficiiſque in patriam ac cives collatis. Utrumque hominibus auctoritatem conciliat.

155. 156. *Cœlo aperto,* ſereno, quod adhuc nubibus erat obductum, *invectus* per mare.

Defessi Æneadæ, quæ proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyæ vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus: Insula portum
Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto

157. *Ænidæ* Leid. unus. *Æneidæ* Goth. alt. Αἰνειάδαι et Αἰνεάδαι pronuntiatum esse debuit: Sane in Orphic. Argonaut. I, 138 Βύτης Αἰνειάδης. Sed corruptum hoc. Vox ipsa Αἰνεάδαι occurrit apud Oppian. de Venat. pr. Vid. ad Ge. IV, 355. *quæ littora proxima* alter Hamburg.——160. *objectum* Menag. alter. *amnis* Hamb. pr. a m. sec.

mare. *Equus* Neptuni v. Homer. Iliad. ν, 23. 24. Seriores poëtæ tribuunt Neptuno hippocampos. v. Stat. Theb. II, 45—47. cf. Georg. IV, 389. *curru secundo*, celeri; proprie cursus est secundus; ductum a navi, quæ secundo amne devehitur. Cæterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254—259 et Statius Theb. V, 704—709. *genitor*, pater: Sic proprie omnes seniores dii, mox et quicunque alii, ut Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, sancti. At Burmannus vult *ita dici deos rerum, quibus præsunt*; in quo nihil paternæ notionis videas.

157. Nunc Trojani ad Libyæ littus, haud longe a Carthagine, deferuntur. *Defessi*, fessi, jactati tempestate, ut sæpe poëtæ.

159—169. De toto loco vide Excursum. Primæ ejus lineæ petitæ sunt partim ex Odyss. ε, 404 et 411 sqq. ubi Ulysses enatat naufragio in Phæaciam, partim Odyss. ν, 95 sqq. ubi in Ithacam escendit. *in secessu longo*. Sinum secretum interpretatur Servius. Saltem tractum littoris remotum et infrequentem designat poëta, cujus aditum et conspectum intercipit navigantibus insula ex adverso objecta et continenti prætexta. Hæc *insula* efficit *portum objectu laterum* suorum; tam late illa prætenditur; *portum* appellat tutam navium stationem, quoniam insula objecta ventorum et fluctuum vim excipit: *lateribus* enim, ad insulæ latera, *omnis unda*, fluctus, *ab alto frangitur*: hoc ornavit: *in sinus scindit sese u. r.* sinuoso flexu fluctus recedunt: cf. ad Ge. IV, 420. solent enim fluctus allisi longo tractu retrorsum acti dissolvi.

159. Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit Odyss. ν, 97, sed est alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in descriptione terræ Cyclopum Odyss. ι, 116 Νῆσος ἔπειτα λάχεια παρὲκ λιμένος τετάνυσαι Γαίης Κυκλώπων, ὄτε σχεδὸν, ὄτ' ἀποτηλοῦ, 'Υλήεσσ'. Ex eodem loco cervi inf. 184 poëtæ in in mentem venere.

160. 162. In portu Phor-

Frangitur inque ſinus ſcindit ſeſe unda reductos;
Hinc atque hinc vaſtæ rupes geminique minantur
In cœlum ſcopuli, quorum ſub vertice late 163
Æquora tuta ſilent: tum ſilvis ſcena coruſcis
Deſuper, horrentique atrum nemus inminet umbra:
Fronte ſub adverſa ſcopulis pendentibus antrum;
Intus aquæ dulces, vivoque ſedilia ſaxo;
Nympharum domus: hic feſſas non vincula navis

161. *ſcinditur, inque ſ.* Hamb. ſec. *ſeſe ſcidit unda* Sprot. cf. Ge. IV, 420 ubi idem verſus.——162. *rupes vaſtæ* Puget. Male poſt *rupes* interpungebatur, ut suppleretur *ſunt*. Immo vero minantur rupes et ſcopuli.——163. *lato* Rottend. alt.——164. *ſcæna* Medic. aliique præſtantiores. vel ſic tamen male. *ſtat ſilvis umbra c.* Hamb. pr. non male; niſi ſequeretur *umbra*.——165. *eminet* Puget. minus bene.——166. *Fronde* Græv. *averſa* Goth. pr. *pandentibus* Erfurt.——168. *Hinc* f. Menag. pr. *navis* Heinſ. e Priſciano et ſcriptis,

cynis l. l. Od. ν, 97 ſqq. Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι. (mutuo ad ſe vergendo, in cornua coëundo, προσπεταννύουσαι ἑαυτὰς κατὰ τοῦ λιμένος. ita nunc video interpretanda eſſe hæc) Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν *(ab alto)*.

162. ſqq. Nunc ad interius littus, continentis nimirum, procedit. Eſt hoc rupibus conſitum, prominentibus ad dextram et ſiniſtram duobus ſcopulis; omnia ſilvis obſita. Ingreſſis receſſum hunc ex adverſo occurrit antrum ſubter littore ſcopuloſo.

164. Hanc *ſcenam*, h. e. proſpectum, *ſilvarum coruſcarum*, tremula inter intervalla luce micantium (cf. inf. XII, 701. 2), et hoc *nemus* Virgilius ex una olea ap. Homer. 102 propagavit, tamquam ex ſurculo. *horrenti umbra* cf. ſup. ad procem. 4.

166—168. Hoc antrum itidem ex Homero v. 103—112. Sed apud hunc tam auguſta loci facies, tam veneranda antiquitatis ſanctitas, ut Virgilius ab antro ornando plane abſtineret. Atqui et hoc judicium magni poëtæ eſt. *Fronte ſub adverſa:* de interiore continentis littore (non de inſula) hoc eſt accipiendum: quod eſt adverſum intrantibus ſinum. *Nympharum domus* etiam Od. μ, 318 de antro in inſula Solis: ἔνθα δ' ἔσαν Νυμφέων καλοὶ χοροὶ ἠδὲ θόωκοι (h. *planities*, quam ad choreas aptam diceres, *et ſedilia)*.

Ulla tenent; unco non adligat ancora morſu.
Huc ſeptem Æneas conlectis navibus omni
Ex numero ſubit: ac, magno telluris amore
Egreſſi, optata potiuntur Troës arena,
Et ſale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum ſilici ſcintillam excudit Achates,
Suſcepitque ignem foliis, atque arida circum

169. *æquora* alter Rottend. *ullo non* emendabat Scaliger.——171. *ſubiit* Parrh. *et* m. *at* m. nonnulli.——172. *Troës potiuntur* tres ap. Burm. cum uno Goth. at tert. *ſpaciantur* T.——174. *At primum* aliquot Burm. et ed. Junt. *Hinc* unus Heinſ. *ſilici* præclare Heinſ. e melioribus libris et e Grammaticis. vulgares libri *ſilicis*. Etiam in codd. parte et ed. Ven. male *excuſſit*.——175. *ſuccepit* olim Servius in libris habebat, quem v. 144 et ſic alter Mentel. it. Goth. pr. et ed. Mediol. cf. Scalig. IV poët. 16.

168. 169. *Ἔντοσθεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.* ibid. v. 100. 101. Vides ubique Virgilium, ſi ſententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendiſſe. At indicabimus et hujus ornatus lineas: Odyſſ. ι, 136 *Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι* etc. vides *vincula et ancoram*, ſed ornate: *unco non alligat a. morſu*; tranſlato epitheto ancoræ ad *morſum*. Inf. XII, 274 *mordet fibula*. Simile Nymphæum ad Heracleæ Ponticæ agros tranſtulerant veteres poëtæ, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 ſqq. verſibus non malis. *Hic feſſas*. Jam hæc non de antro, ſed omnino de ſinu pone inſulam latente, eſt accipiendium.

170—173. *Septem navibus*, una, qua Æneas vehebatur, tres e ſcopulis a Tritone, treſque aliæ e ſyrtibus, ſeu vadis arenoſis, a Neptuno expeditæ. Cæteras præter unam ſervatas mox videbimus; fuit enim (vid. v. 381) tota claſſis XX navium. cf. Exc. I ad lib. III.

172. Præclarus verſus! Odyſſ. ε, 463 *ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν.* *arena*, littus: et telluris *amor*, *πόθος*, deſiderium, ſoli attingendi cupiditas. *tabentes artus ſale*; unda marina reſperſos, madidos, ſimpliciter. Poëtæ enim *tabem* proprie de humore corrupto, mox de quocunque, inprimis ſordido. *Θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ Ἂν στόμα τε ῥῖνάς τε.* Odyſſ. ε, 455.

174. Reprehendit hic et in ſqq. inprimis 210 ſqq. poëtam Homius (*Elements of Criticiſm*, T. III, p. 232. 229), quod eadem orationis gravitate res humiles

Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem conruptam undis Cerealiaque arma
Expediunt feſſi rerum; frugeſque receptas
Et torrere parant flammis et frangere ſaxo.
Æneas ſcopulum interea conſcendit, et omnem

176. *ex fomite* Oudart. Leid. et Hamb. pr. pro var. lect. nec hoc male; ſed *in f.* doctius. *a fomite* pr. Moret. *flammas* aliquot Burm. et Goth. tert.——177. *correptam* Exc. Burm.——179. *Extorrere* Zulich. et Hamb. pr.

humiles narrat, qua grandes et ſublimes. Voluit ſane Virgilius hoc ipſo verborum ornatu nobilitatem tenuibus rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et præceptum ſane primum in tali re eſt, leves res leviter eſſe attingendas, ut obiter tantum lectoris animum præſtringant. Sed habet poëta unuſquiſque ſæculi ſui Genium, cui in nonnullis eſt litandum; et verborum ornamenta alia ſplendoris et ſublimitatis ſunt, alia elegantiæ et ſuavitatis, quæ, ut in hoc et ſimilibus locis factum, recte rebus etiam humilibus accommodari poſſunt.

176. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite ſubjectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. cf. Serv. Virgilium hic Theocr. Idyll. XXII, 33 et Hymn. in Merc. v. 110 imitatum eſſe, locis inſpectis vix probabile habeas.

177—179. Hic vides priſcorum hominum rationem et artem panis conficiendi, non ingratam illam et injucundam cognitu hominibus, qui, a quibus initiis vita humana ad hunc cultum progreſſa ſit, quæri ſciant a philoſophis, qui humanæ vitæ annales aut condere aut cognoſcere cupiunt. *fruges*, h. e. grana, *torrent*, ut exuant glumam et facilius comminui poſſint, tum *frangunt ſaxo*, ut multi populi etiamnum grana ſaxis contundunt. (cf. Goguet *Origine des Loix* etc. *P. I. Liv. II art.* 2 et ſupra Georg. I, 267). *Cerealia arma* puta eſſe hæc ipſa ſaxa, porro mactram, ſeu alveum, quo farina ſubigeretur. De fermento enim nondum cogitabant; ſed farinam illam ſubactam, ſeu pultem, continuo in quadrarum forma ſub cinere coquebant. Recte Servius honeſtatem ſermonis hic commendat. Aliter ἔντεα δαιτὸς Odyſſ. η, 232. *feſſi rerum*, ex calamitatibus et caſibus, quos ſubierant, (ita *res* poëtis) exhauſti viribus, quæ propterea cibo erat reficiendæ.

180—184. *Omnem proſpectum late petit pelago*, in proſa: proſpectum capit, proſpectat, quantum licet, per omne pelagus. cf. Od. κ, 146 ſq. et 95 ſq.

Proſpectum late pelago petit; Anthea ſi quem
Jactatum vento videat, Phrygiaſque biremis,
Aut Capyn, aut celſis in puppibus arma Caici.
Navem in conſpectu nullam: tris litore cervos
Proſpicit errantis: hos tota armenta ſequuntur
A tergo, et longum per vallis paſcitur agmen.
Conſtitit hic, arcumque manu celeriſque ſagittas
Corripuit; fidus quæ tela gerebat Achates;

181. *pelago late* tres Burm. *Anthea* libri potiores ex ἄνθος. al. *Antea.* *ſi qua* a multis olim lectum fuit, quod et Cariſius teſtatur. cf. Pier. et Fabric. retinuit Cuning. in ſua edit. Sed voc. *aliquis* cum nomine proprio eleganter jungi ſatis docuere viri docti.——183. *Capin*, et *Capim* alii, ut Goth. *Caici*, a nomine fluvii Myſiæ. al. *Cayci.*——184. *Navim* aliquot ap. Heinſ. et Goth. ſec. cf. ad v. 120.——185. *Aſpicit* Puget. Hemiſtichium idem Æn. XII, 719. *quos tota* et *tot armenta* vett. nonnulli ap. Pierium.——186. *et* abeſt Bigot. *et valles, per longum* Menag. pr.——188. *quæ et tela* Menag. pr.

95 ſq. *ſi videat*, pro: ut v., ſollenni more, Homeri exemplo: εἰ. ἐὰν. εἴπως. pro ἵνα, ὥστε. v. c. εἴποτ' ἀϋτῆς σχοίατο Iliad. β, 97. *In biremibus* non eſt hærendum. Poëta ſimpl. pro navibus poſuit. In v. 183 *aut Caicum*, debebat dicere vel Caici navem; nunc ponit *arma Caici in puppibus celſis. arma* in puppibus religata cum Servio intelligere vix poſſis, quippe haud facile e longinquo conſpicua; nec commodum exemplum ex Æn. X, 80. Inſignia navis h. e. paraſemum male interpretantur alii; erant ea in prora, non in puppi. Saltem aut de apluſtribus ſimpliciter aut de tutela navis erat accipiendum; illud quidem melius. Verum poëtico ornatu omnino dicta puto *arma in puppibus*, ſ. arma puppis ſ. navis Caici, ut arma navis, ſeu armamenta, dicta ſint pro ipſa navi, quam proſpicere volebat Æneas. illud verius.

184. *Cervos* ex Homeri capreis fecit, v. ſup. ad 159. Nullos tamen cervos in Africa inveniri Herodotus, Ariſtoteles, et Plinius poſt illos VIII, 33 ſ. 51 affirmaverunt. Firmat tamen ſe ipſum Virgilius Æn. IV, 154 et Lucan. IX, 921. Oppianum et Philoſtratum memorant præterea Cerda et alii. Forte eos cum adverſariis ita in gratiam revoces, ut aut cervos poſt Ariſtotelem in Africam illatos aut cervi nomen latius ab iis uſurpatum dicas. Sunt certe, quod hiſtoriæ naturalis auctores docent, varia cervorum et capreolorum genera

Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit; tum volgus; et omnem
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum navibus æquet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes
Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Dividit, et dictis mærentia pectora mulcet:

193. *fundit* et *æquat* Hamb. pr. cum Goth. tert. quod tueri licet usu poëtarum, substituendi modum indicativum, quoties vulgaris usus subjunctivum amat. alii *fundit* et *æquet*, aut *fundat* et *æquat*. Hoc placet Burmanno. Sic jungenda *absistit* et *æquat*. *Fundet* Goth. alt. *humo* Medic. cum aliis præstantioribus it. Goth. tert. at Romanus *humi*. pro *numerum* Moret. pr. *meritum*.——195. *deinde bonus quæ vina* Hugen. et sic jam codd. ap. Pierium.——196. *Tenario* Zulich. sed *c* superscr. *abeuntibus illis*. Bigot. *abeuntibns hospes* Medic. Pierii. non malo lapsu.

nera per Africam sparsa. Verum cervos etiam proprie dictos nunc per oras Africæ versus septentrionem sitas errare, affirmat, ut *Leonem Africanum*, *de la Croix*, et alios taceam, *Shaw's Travels*, p. 243. cf. inf. ad V, 37.

189—193. *Cornibus arboreis*. Ecl. VII, 30 *ramosa cornua*. *Capita alta cornibus*, vulgari ratione, *capita altis cornibus*, vel *alta c. habentia*. Etiam *ferentes* pro exili voce, *habentes*. *Miscet agens turbam*, ornate, pro agit, agitat, perturbat, ut promiscua fuga se ipsi invicem trudant, cum antea *longo agmine* incederent; *septem ingentia corpora* grandius, quam *cervos*. *victor*, ornatus poëticus. Mox *portum* non proprie dixit, sed pro statione navium: v. sup. ad 159.

195—197. *Deinde vina, quæ* etc. In Drepani portum, qui Siciliæ est, classis Trojana delata fuerat Æn. III, 707, non longe aberat *Ægesta* vel *Segesta*, quam Græci et *Egestam* scribunt, condita ab *Ægesto* Troë, quem Virgilius *Acestam* appellat: cf. V, 31. 61 et Exc. I ad e. l. Benigne fuerant ab ipso excepti, ut etiam inf. I, 558. 570. hinc *bonus*. Idem iterum hospitio Æneam excipit Æn. V, 36 sqq. Quod vina commendat, ut Acestæ munus ξενήιον, id ut poëta, et Homeri imitatione, facit: Odyss. ι, 197 sqq. *Vina onerare cadis* quasi

O ſocii, (neque enim ignari ſumus ante malorum)
O paſſi graviora; dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllæam rabiem penituſque ſonantis
Adceſtis ſcopulos: vos et Cyclopia ſaxa

198. *enim* abeſt a Moret. ſec. *ſumus ignari* Voſſ. *neque enim immemores ſumus* Medic. Pierii.——199. *Et paſſi* Rottend. pr.——200. *vos ad S.* Rottend. pr. *Scyllæus* recte: eſt Σκυλλαῖος. uti ap. Athenæum VII, p. 311 F. Σκυλλαῖος πορθμός.——201. *ſcopulis* Moret. pr. *adceſtis* Heinſ. puto reſcripſit, ut ſibi conſtaret. *acceſtis* Medic. et Rom. *Cyclopea* multi; ſed in hoc et ſimilibus penultimam produci docuit Heinſius. cf. inf. ad 665. nonnulli etiam *Cyclopeia* male.

quaſi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari *cados o. vinis.*

198. 199. In proſa: O ſocii! ſatis meminiſtis, vos graviora his, quæ modo experti ſumus, paſſos eſſe: ſpem itaque retinete, habitura eſſe finem etiam hæc mala præteritis leviora. *ante mala,* τὰ πρὶν κακά. Horat. I Carm. 7, 30 *O fortes pejoraque paſſi Mecum ſæpe viri.* Locus autem expreſſus ex Odyſſ. μ, 208 Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν. Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακὸν, ἢ ὅτε Κύκλωψ Εἴλει ἐνὶ σπῆϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν. Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε, Ἐκφύγομεν· καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω. Macrob. V Sat. 11 Maronem in his locupletiorem Homero exiſtimat. At inter Serviana legitur: *Totus hic locus de Nævio belli Punici lib. tranſlatus eſt.* Scilicet is ipſe Homerum latine loqui fecerat.

200. *Scyllæam rabiem,* ſeu quoniam Scylla canibus cincta, v. ſup. ad Ecl. VI, 75, quorum *rabies* proprie dicitur; ſeu ſimpliciter, quatenus furor, ſævitia, rabies, mari, tempeſtati, procellis, tribuitur. *ſonantes ſcopuli,* fluctibus alliſis, et quidem *penitus,* in interioribus adeo rupis receſſibus et antris, ſunt ii ipſi, quibus Scylla inſidebat. *Ter ſcopuli clamorem inter cava ſaxa dedere,* III, 566. *acceſſiſtis* ad eos, hactenus, quod jam fretum Siculum ingreſſi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores ſtatim ad lævam convertunt curſum. v. inf. III, 555. 8. 566. 7. *Cyclopia ſaxa,* littus Cyclopum ſaxoſum in Sicilia, cujus illi rupes et antra incolebant in Ætnæ vicinia. v. inf. III, 569. 644. 675. Acceſſerant (doctius dixit, *experti* erant) ſcilicet et ad hoc littus et in portu eſcenderant, ſed ab Achæmenide moniti fugiunt. Eſt quidem in Servianis docta nota: *Quidam tamen hæc ſaxa inter Catanam et Tauromenium in modum metarum ſitu naturali dicunt eſſe, quæ Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentiſſimum Galate dicitur.* Sed ſunt hæc a poëta aliena.

203

Experti. Revocate animos, mæſtúmque timorem
Mittite. Forſan et hæc olim meminiſſe juvabit.
Per varios caſus, per tot diſcrimina rerum,
Tendimus in Latium: ſedes ubi fata quietas
Oſtendunt. Illic fas regna reſurgere Trojæ.
Durate, et voſmet rebus ſervate ſecundis.
  Talia voce refert: curiſque ingentibus æger
Spem voltu ſimulat, premit altum corde dolorem.
Illi ſe prædæ adcingunt dapibuſque futuris:
Tergora deripiunt coſtis, et viſcera nudant.

202. *animum* ſec. Moret.——205. *ſedes ibi* codd. ap. Pier. *quietis* ſc. nobis, vetus MS. ap. eundem.——207. *durare* et *ſervare* unus Heinſ.——209. *alto corde* Rottend. pr. alter Hamb. Puget. Leid. un. etiam aliquot codd. Pierii, nec hoc indocte.——210. *Illic* Goth. ſec. *Accingunt ſeſe prædæ* Puget. Diſtinctionem ita inſtitui vult Burmannus: *prædæ accingunt, dapibuſque futuris Tergora deripiunt c.*——211. *Deripiunt* Heinſ. ex ratione grammatica, quam tamen unus Rottend. tuetur. Sic jam emendarant Turnebus et Giſan. v. Cerd.

203—207. *Forſan et hæc o.* nobilem ſententiam illuſtrant Cerda at alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII Sat. 2 laudat, Ὡς ἡδύ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων, latine converſum a Cic. de Fin. II, 32; et ante Euripidem Homeri locus Odyſſ. ο, 397—400. Ingenioſa imitatione hæc ſequutus eſt Statius I Theb. 472 *Forſan et has venturus amor præmiſerit iras, Ut meminiſſe juvet.* 204. Per hos ipſos caſus, per hæc *diſcrimina rerum:* pleonaſmus poëtis frequentatus. Poſſunt tamen *res* pro rebus adverſis, periculis, accipi, ut v. 178. *ſedes ubi fata q. Oſtendunt* h. e. oracula et auguria prædicunt, promittunt. *Oſtendere* egregie inprimis poëtæ, hac in re. Iidem *fas* eſſe dicunt ea, quæ fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt. De ipſa re cf. ſup. Diſqu. II ſ. VI. et Excurſum XV ad lib. II. *Durare* pro durare ſe, animum ſuum, poëtæ primum, mox alii ſcriptores, ut Tacitus. Τλῆτε, φίλοι. Il. β, 299. cf. Cerda.

209. *Premit*, occultat, ut ſæpe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, ſed docte poëta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipſo fit intimus et altus dolor.

210—215. Sequentia cenſenda ſunt ex ornatu rerum exilium. cf. Iliad. α, 459 ſqq. ubi ἔδειραν: hic ornatius: *Tergora*

Pars in frusta secant, veribusque trementia figunt:
Litore aëna locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu revocant vires: fusique per herbam
Inplentur veteris Bacchi pinguisque ferinæ.
Postquam exemta fames epulis, mensæque remotæ:
Amissos longo socios sermone requirunt;
Spemque metumque inter dubii, seu vivere credant,

212. *verubus* al. v. Pier. et inf. ad V, 103.——213. *Littoreque aëna* Montalb. *flammisque* Hugen. quod dictum esset, ut *velis ministrare* Æn. VI, 302 et alia. Burm.——214. *renovant* Voss. *r. animos* Sprot. ex 202 repetitum. *per herbas* unus Heins.——215. in sec. Moret. τῷ *ferinæ* subjungitur *munere* cum glossa: *hemistichium*; ut sit unus ex versibus, quos imperfectos Maro reliquit. Sed amat casus secundos Maro. Et laudatur hic ipse versus a Grammaticis eam in rem. v. Heins. *farina* Rottend. pr. et duo in Exc. Cort.——216. *excepta f.* Zulich. a m. pr. *exstincta* Hamb. pr. *epulis exemta f.* Oudarti.——218. *Credunt* Mentel. Post *inter* distinguunt nonnulli Codd. et edd. ut sit: *dubii seu v. credant.* Burm.

gora alii deripiunt costis et viscera nudant. Recte Serv. *viscera*, quicquid sub corio est, h. e. carnes. 212. Totus ex: Μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia, ut et Serv. Non equidem suavem in hoc epitheto imaginem sensui objici dixerim. *Aëna locant*, quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non utebantur, ut notum est. Et, ne ab illo more recessisse putes poëtam, laudato forte Valerio Fl. VIII, 254 aut Ovidio Met. I, 228., torreri carnes in antec. versu significatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Æn. VI, 218. 219, ut se lavent ante epulas, ex more. cf. Cerda. Serv. Quærere velle, unde tot lebetes habuerint Trojani naufragi, putidum esset. *Flammas ministrant*, ornate, ut omnia in h. l., pro, *subjiciunt aënis ignem.* 215. Satiant se et carne ferina et vino. Jam excute ornamenta verborum.

216. Hoc est Homericum: Αὐτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. cf. inf. VIII, 184. *mensæ remotæ* noto vetere more, quo mensa cum epulis convivæ apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur? Itaque vel improprie dictum, vel *mensæ* pro ipsis cibis.

217. *Longo sermone*, non tam qualis post cœnam esse solet, quam potius multis cum querelis. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*, Ovid. Met. XIV, 242. *requirunt socios*, declarat voc. *requirere* desiderium

Sive extrema pati, nec jam exaudire vocatos.
Præcipue pius Æneas, nunc acris Oronti,
Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et jam finis erat: quum Juppiter æthere summo

219. *seu extrema* duo ap. Burm. *seu jam e.* Puget.——220. *Orontes* plures Codd. et edd. etiam ap. Pier. Scilicet est Orontes, Ὀρόντης, Oronteus, Orontei et Oronti. v. sup. ad v. 30. *Oronti* etiam fragm. Vatic.——221. *Amici* alii. *Tunc Anthei* Hamb. pr. *casus* Leid. et Sprot. Illud *secum* non debet offendere. nam *gemit secum* A. c. *Lycus.* idem memoratur lib. IX, 556.——222. *Giam* multi, etiam nostri, vel *Gian. Cloantum* castigatiores, notante Heinsio, ut Goth. pr. *Choantum* Leid. Nomina promiscue posuit, ut poëta. Amycus, Ἄμυκος, ad exemplum regis Bebrycum, de quo Apollon. II pr. et inf. V, 373. diversus est ab illis qui inf. X, 704. IX, 772. XII, 509. eodem nomine occurrunt. *Lycus* inter Trojanos iterum IX, 545 s. *Gyas* et *Cloanthus* in ludis in Sicilia editis lib. V, 118 sqq. Diversi sunt Gyas inter Etruscos X, 318. et forte alius XII, 460.——223. Noli in vulgarius incidere, ut emendes: *Et jam finierat. Juppiter:* in his ac similibus novare aliquid nolui. Si mei arbitrii res esset, scriberem *Jupiter*, ex antiquiore ac veriore ratione, quam in Virgilio redhibitam esse volumus: ut statim 225 *litora.* Scilicet antiqui litteras in his geminabant pronuntiatione, non scriptura; recentiores etiam scriptura: recte et hoc: sed tum tenendum est alterutrum constanter et in omnibus, quibus eadem ratio subest.

desiderium amissorum sociorum. v. Burm. ad h. l. conqueruntur, lamentantur, eos sibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ ἔπειτα φίλους ἔκλαιον ἑταίρους, Odyss. μ, 309. Vulgari oratione diceres: multa de sociis amissis inter se conqueruntur.

219. H. e. sive jam esse mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. l. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi, *nec jam exaudire vocatos*, h. e. esse mortuos, quos invocari ab amicis et conclamari notus mos erat, inf. III, 67: VI, 505. cf. Odyss. ι, 65. Ad prosaicam sane subtilitatem debuisset antecedere: num extrema eos *passos esse* credant, et jam conclamatos? Sed in poëta illa non requiritur.

223. *Et jam finis erat* sc. longi sermonis, h. e. querelarum, aut omnino cœnæ factæ. Pompon. Sabinus *finem diei* interpretatur. nam mox dormitum concedunt, v. inf. 305. Ergo omnino sic accipe: Postquam hæc finita erant, s. his factis, Jupiter prospexit etc. Qui sequitur locus, e præstantioribus est habendus, cum poëta hoc ipso et miraculum addat hospitio Æneæ apud Didonem, et, quod multo majus,

Deſpiciens mare velivolum, terraſque jacentis,
Litoraque, et latos populos, ſic vertice cœli
Conſtitit, et Libyæ defixit lumina regnis.
Atque illum talis jactantem pectore curas
Triſtior, et lacrimis oculos ſuffuſa nitentis,

224. *Reſpiciens* Bigot. *diſpiciens* duo, et *proſpiciens* duo alii ap. Burm. ſed *deſpiciens* etiam Macrob. VI Sat. 4. *terraſque latentes* Hamb.——226. *terris* Puget.——227. Miror neminem in *tales* hæſiſſe, et *tacitas curas* conjectaſſe. Sed cf. not.——228. *atque oculos lacrymis ſ.* Priſcianus et Alcuinus ap. Heinſ. *offuſa* Servius citat inf. ad 482.

majus, Romanorum animos in carminis ſtatim aditu in Æneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas hujus artificii videas in Odyſſ. ε, 5 ſqq., ubi Minerva apud Jovem (ut jam Odyſſ. α pr. fecerat) de intercepto Ulyſſis reditu conqueritur, mittitur etiam tum Mercurius. Venerem Jovi ſupplicem nota gemma, ſed a recentiore, ſuſpicor, manu, expreſſam ad Virgilii plane ductum videre licet (cum alibi tum in *Suite des Pierres gravées par Mme le Hay n. XV.)*

In verſſ. 223—227 plura Homeri loca ante oculos habuit: inprimis Iliad. ν, pr. et θ, 51. 52. *mare velivolum* exquiſite, in quo vela volant, cum proprie naves ſint *velivolæ. terras jacentes* præclare, reſpectu quidem Jovis ex alto proſpicientis, porrectæ ſub ipſo et late patentes; quamquam *terræ jacentes, gentes jacentes*, et alibi ap. poëtas occurrunt ſimpliciter *poſitæ:* ſimiliter *lati populi* ſunt dicti. *ſic, αὔτως*, non ſemper eſt temere vel fruſtra, ſed, ſic, uti res ſe habet, quo ſtatu illa eſt: *ſicut erat*, Romanorum poëtarum, cf. Iliad. ε, 255; et habet fere μιμητικὸν aliquid, ut Iliad. γ, 220 φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά θ' αὔτως. cf. Iliad. ζ, 400. η, 100. κ, 50. λ, 388. et al. Non temere Jovem oculos in Africæ littora et Æneæ naufragium intentos habuiſſe, arguunt illa: *defixit lumina— tales jactantem pectore curas.* Igitur accipiendum: *ſic*, ut erat, *deſpiciens conſtitit*, pro ſimplici, proſpexit terras. Ornate, *conſtitit*, quod homines facere ſolent, qui oculos animumque in aliquam rem intendunt, (ſtantem autem contra morem, non ſedentem Jovem hic cogitare neceſſe eſt) et *defixit oculos regnis Libyæ*, in littore Africæ, ad quod Æneas naves ſubduxerat. Notabili autem orationis brevitate Jovem cogitabundum ſtetiſſe declarat poëta, et *curas*, cogitationes et conſilia, de Trojanorum calamitate agitaſſe. Itaque reſpectu τȣ̃ *ſic* ſubjicit, *tales*

curas

Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque
Æternis regis imperiis, et fulmine terres,
Quid meus Æneas in te conmittere tantum,
Quid Troës potuere? quibus, tot funera paſſis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, volventibus annis,

229. *Adloquitur* ſcripſit Heinſ. cum Medic. aliis et numiſmatis antiquis, in quibus *Adlocutio.* *deorumque* malint Heinſ. et Bentl. ad Horat. I Od. 12, 14.——231. *Quod* Diomedes.——233. *Cluditur* poſt alios Gudianus.——234. *hinc* abeſt a ſec. Moret. *Certe hic* Ven. *Certe in Romanis* Zulichem. a m. pr.

curas jactantem, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Æneæ fatis eſſet defixus. 228. Obſerva artem poëtæ. Ut miſerationem faciat Venus, *triſtis*, *flens* et *pulchra* inducitur.

229. Macrob. VI Sat. 2 *In principio Æneidos tempeſtas deſcribitur, et Venus apud Jovem queritur de periculi filii, et Jupiter eam de futurorum proſperitate ſolatur. Hic locus totus a Nævio ſumtus eſt ex primo libro belli Punici. illic enim æque Venus Trojanis tempeſtate laborantibus cum Jove queritur: et ſequuntur verba Jovis filiam conſolantis ſpe futurorum.* Comparari poteſt etiam Minervæ et Jovis ſuper Ulyſſe altercatio Od. α, 44 ſqq. et multo magis Thetidis alloquium Jovis Iliad. α, 497 ſqq.

230. *Et fulmine terres*, poſſit otioſum videri poſt illa: *qui res—imperiis*; ſed *fulmen* inſigne ſummi imperii; gravius autem *fulmine terres*, quam, *fulmen geris. jacis.*

231. Manifeſta adumbratio verſuum ex Iliad. δ, 31 Δαιμονίη, Jupiter ait ad Junonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις etc. ipſa autem orationis forma ex Odyſſ. α, 44 ſqq. expreſſa, ubi Minerva apud Jovem de Ulyſſis ærumnis conqueritur, et ubi v. 62 τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ. tum Jupiter ſimili modo atque hic reſpondet.

232. *Quibus, tot f.* agnoſce poëticam orationem, pro, quid potuere committere, ut iis—clauderetur? *tot funera* h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam*, propter Italiæ aditum, ne ad Italiam accedant, in toto t. orbe nullus confidendi locus iis relinquitur. nam ſeptem annos omnibus terris et maribus erraverant, ut Æn. I, extr.

234—236. *Hinc*, ab his Trojanis, *hinc*, *a ſanguine Teucri revocato*, a ſtirpe T. inſtaurata per novam progeniem, (cf. ſup.

Hinc fore ductores, revocato a sanguine Teucri,
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,
Pollicitus. Quæ te, Genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Trojæ tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos

235. *a* omissum in Gud. Moret. pr. et multis aliis, etiam ap. Pierium; et in fragm. Vatic. a pr. m. ut fere et alibi cf. Burm. Equidem abesse malim.——236. *dicione* omnes vetustiores Heins. *terras omnis* fragm. Vatic. a Campiglia expressum, cujus lectionis etiam Servius meminit, Nec diffiteor hanc lectionem multo magis epicæ dignitati convenire videri, quam subtilem omnium generum potestatis comprehensionem.——237. vide an lenior fluat oratio, si distinxeris: *Certe hinc—pollicitus, quæ te, genitor, sententia vertit?* h. cum sis pollicitus. Durum enim illud *pollicitus* sine *es* in fine sententiæ absolutæ.——238. *casum* quatuor Burmanni. *casus* Bigot.

sup. I, 19 sqq.) *fore*, orituros esse, *Romanos—ductores*, populum regnatorem, *qui m. qui t. —tenerent.* Si quidem sup. v. 21 *populum late regem* simili modo dixit. Alioqui *ductores Romanos* intelligeres Cæsarem et Octavianum. *Volventibus annis* sc. se, nota poëtica ratio, quoniam annus in orbem redit περιπλομένων ἐνιαυτῶν. *omni ditione*, Serv. omni potestate, pace, legibus, bello. Præstat dicere: *omni*, hoc est summa potestate. Est enim poëtis sollennis ille usus; interdum et aliis scriptoribus: *omni ope annixus*, summa. Æn. X, 53 *magna ditione—Carthago premat Ausoniam.* Sed v. Var. Lect.

237. *Quæ te sententia vertit* exquisite, quod novum consilium vertit te, mutavit animum tuum? Vulgari ratione *vertitur* sententia, animus, consilium, mox *occasum Trojæ solabar* etiam exquisite, ut fere semper poëtæ. Ut semel dicam: proprie *solamur animum*, solamur nos, h. e. fractos nos erigimus, recreamus: tum solamur dolorem, curam, luctum; sic *cantu longum solata laborem* Ge, I, 293; tandem earum rerum caussas, mala et casus *solari* dicimur, h. e. solando aut tollimus aut minuimus seu mala, seu sensum malorum. Sic h. l. *excidium Trojæ* solatur Venus, dolorem inde animo conceptum levat.

239. *Fatis contraria fata rependens.* etiam hoc docte; *rependens:* compensans, *fata contraria*, Trojanorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, novo Italiæ regno, h. e. sperans, fortunam Trojanorum futuram esse tanto lætiorem. Plane

aliter

Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achivis,
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus 243
Regna Liburnorum, et fontem superare Timavi:

241. *rex summe* Hamb. sec. in Exc. Cortii.——242. *delapsus* alter Hamb. et Franc.——245. *magno* Parrhas. ex v. 55. *cum vasto* alter Hamb.

aliter *contraria fata* dicuntur Æn. IX, 136. Quem *das* finem, pro, facis, constituis? Poëticæ orationi et hoc propius: δοῦναι, dare, pro facere.

242—249. v. Excurs. ad h. l. ubi de toto loco judicium fertur. Livius I, 1—*casibus deinde variis Antenora—venisse in intimum maris Adriatici sinum*; hic sinus poëtæ doctius *Illyrici sinus*, namque Illyricum majori Adriatici sinus parti prætenditur; idem *intima regna Liburnorum*, nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei, in quorum sedes Veneti successerant. Spectat autem ad dignitatem orationis poëticæ, ut declarentur regiones non vulgari, sed exquisitiore nomine, v. c. a finibus ac finitimis populis petito: quod si teneas, poëtam male a Servio accusatum dices, quod Antenorem Illyricum et Liburniam tenuisse ille dixerit, nec minus male post Corradum a Burmanno defensum ex usu voc. *penetrasse*, quod h. l. sit, transiisse. Immo vero a poëta finibus latius constitutis Venetorum ora his ipsis vss. 243. 4 doctius declaratur, quam nudo nomine geographico. Quod vero *tutus*, seu incolumis, ad Venetos pervenit, hoc simpliciter ad errorum discrimina referam. Potuere tamen et alia esse Antenoris fata, quæ nunc ignorantur. Ita colligo ex Sex. Aurel. Victor. de orig. G. Rom. c. 1. *Quare autem addiderit* tutus, *suo loco planissime annotavimus in commentatione, quam conscribere cœpimus, recognitam ex eo libro, qui inscriptus est de Origine Patavina.* (Sic enim locum illum forte constituas). Tandem etiam, modo dicto poëtarum more, qui a finitimis locis multa designant, (scilicet ut ornatum inde et novarum rerum notionibus suavitatem versibus suis quærant,) *Timavum*, quamquam paullo remotiorem fluvium, sed notiorem et veterum forte poëtarum usu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. *Fontem Timavi superavit* Antenor, quatenus classe littora legens (neque enim aliter, nisi cursu propius ad Illyricum littus servato, mare Adriaticum tuto navigari potest: cf. Liv. X, 2) prætervectus erat sinum Tergestinum, in quem Timavus immittitur. Non autem longe a mari in Carnorum finibus ille inter rupium cavernas compluribus

Unde per ora novem vasto cum murmure montis
It mare proruptum, et pelago premit arva sonanti.
Hic tamen ille urbem PatavI, sedesque locavit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa; nunc placida conpostus pace quiescit. 249

246. *proruptum* defendit Heinsius hic et alibi. cf. inprimis ad Silium III, 51. Est sane exquisita vox hoc sensu, pro *prorumpens*. multi *præruptum*, cf. Cerda. etiam Fragm. Vatic. a pr. m. et ap. Senec. Qu. nat. III, c. 1. quod sane defendi posset. cf. sup. 105. *præruptum* Ed. Ven. *in mare proruptum* Moret. pr. et Franc.——247. *urbes* Zulich. *sedemque* Exc. Burm. ——249. *Troica* tres ap. Burm. *cum placida c. p. quievit* Menag. alter.

compluribus ingentibusque aquarum fontibus erumpit, qui paullo post in unum alveum delati flumen faciunt, quod, ubi vix M. passus emensum est, lato ostio in mare exit. Fontes olim habiti sunt *novem*; ex iis prorumpit aqua magno cum fragore: *vasto cum murmure montis*; statimque in unum flumen collecta maris speciem refert late agros inundantis: *It mare proruptum et pelago premit arva sonanti.* Latius hæc illustrata v. in Excursu ad h. v. *Hic tamen,* noli hærere ad fontem Timavi; sed latius. in oris his littoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos, qui tum hæc loca tenebant, Patavium ille condidit, et *genti nomen dedit;* at quale? dicunt *Antenoridarum:* apud poëtas utique; non vero vulgare nomen. sed *Venetorum* nomen, quod vulgo veteres ab *Henetis* Paphlagoniæ, quos Antenori viæ socios fuisse aiebant, ductum esse volunt. *armaque fixit Troïa,* pace sc. et tranquillo otio parto; quod suavi rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi arma suspenderent et figerent. cf. Pompon. Sab. ad h. l. *Nunc placida compostus pace quiescit:* quo sensu hæc dicta sint, dubitare licet; aut enim de morte aut de otio et tranquillitate, qua Antenor reliquam vitam exegit, accipi potest; in utroque tamen duri aliquid inest. Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere.* inf. IX, 445 *placidaque ibi demum morte quievit.* VI, 321 *Sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.* Veneris tamen consilio, dum Æneæ calamitatibus Antenoris fortunam secundam comparare vult, parum conveniret, Antenoris *mortem placidam* laudare. At si de quietis sedibus, rebus placatis, vita tranquilla agitur, tum fere *res compositæ* memorantur, non *ipsi homines*; aut si hoc fit, tum adjectum aliquid videas: *ad pacem, ad modestiam* etc. Atque ita etiam in iis ipsis locis fit, quæ h. l. a Burmanno laudantur. Dicen-

Nos, tua progenies, cœli quibus adnuis arcem,
Navibus (infandum) amiſſis, unius ob oram
Prodimur, atque Italis longe disjungimur oris.
Hic pietatis honos? ſic nos in ſceptra reponis?
Olli ſubridens hominum ſator atque deorum
Voltu, quo cœlum tempeſtateſque ſerenat,
Oſcula libavit natæ; dehinc talia fatur:

251. *Infande* duo Burm. (et ſic apud Servium legendum: *infandum* pro *infande* poſuit.) *amiſſis infandum* Dorvill.——252. Dubitat Burmannus, an *aque* ſit ſcribendum. Verum etſi non ſcribitur, ſubintelligendum tamen: *atque* ab *Italis oris disjungimur*, interjacente mari et aliis terris. *arvis* Leid. unus et Hamb. ſec. et Oudart.——255. *tempeſtatemque* Bigot. ——256. *dein* tert. Goth.

dum itaque, aut poëtam h. l. *compoſitum* novo exemplo adhibuiſſe, ut et voc. *quieſcere*, pro, vitam quiete exigere; quieſcit *rebus compoſitis*, adeoque et ipſe *compoſitus*; aut manendum, quod equidem et ipſe malim, in priore ſignificatu: ut a Venere interpoſitum hoc ſit, tranquillitatem Antenori ad extremam uſque vitam contigiſſe. Ita *pace* pro morte.

250. Magno cum artificio ſe ipſam facit unam ex Trojanis, qui injuriam tulerint: *Nos, tua p., quibus annuis arcem cœli*, h. e. cœlum, promittis Æneam poſt mortem inter Deos iri relatum. cf. mox v. 259. Callide et invidioſe etiam illa: *unius* ob iram ſc. Junonis, et *navibus a.* pro navium parte et *prodimur*, per fraudes perdimur, per inſidias Junonis calamitatibus vexamur.

253. *Pietatis*, qua Æneas inſignis. At ipſa ſuam perſonam interponens: hæc pietatis et amoris erga te præmia? *in ſceptra*, in promiſſum Italiæ regnum, cum Trojano exciderat, *reponis*, pro vulgari, reſtituis.

254—296. Sequitur nobiliſſimus locus, in quo ſub vaticinii ſpecie, arte non improbabili, explicantur Romæ origines, incrementa ſplendorque imperii Auguſti.

254—256. Aliter hæc Virgilius adſtruxit, quam Homerus ſua, cum Thetidi annueret Jupiter Iliad. α, 517 ſqq. in quibus Jovis majeſtas auguſtior. At hic placidi, μειλιχίη, Jovis ſuavis imago. Oſculum Veneris ori impreſſum ex Iliad. ε, 372 poëtæ in mentem veniſſe videtur, ubi Dione mater Venerem amplectitur. In ſingulis tamen obſerva decorem. Vſ. 254 ſecundum Ennium: *Olli reſpondet rex Albai longai* et alia. *ſubridens*, μειδιόων. In v. 255 Ennium ante oculos fuiſſe notat Servius: *Jupiter hic riſit; tempeſtateſque ſerenæ Riſerunt omnes riſu Jovis omnipotentis.*

Parce metu, Cytherea; manent inmota tuorum
Fata tibi; cernes urbem et promiſſa Lavinl
Mœnia, ſublimemque feres ad ſidera cœli 259
Magnanimum Æneam: neque me ſententia vertit.
Hic (tibi fabor enim, quando hæc te cura remordet,

257. *Cytherea.* Mirum ex τὰ Κύθηρα, Κυθήρεια, factum eſſe Κυθέρεια, etiam Κυθερήϊα.——258. *et* in al. deeſt, monente G. Fabricio, conterraneo noſtro, quem ſequutus eſt Cuningamus.——260. *vertet* Rottend. ſec. Moret. ſec.——261. Antiquæ edd. jungunt fere: *Hic tibi.* Ex Græv. notat Burm. *Hinc (Tibi f. enim) q.* Duo *hinc.* *quando te hæc* Menag. alt.

omnipotentis. Sed Ennius, utut oratio horrida ſit, multo vividius rem expreſſit: *Ridet Jupiter; et tempeſtates arrident.* Apud Gudium Inſcr. p. V, n. 3 *Jovi Opt. Max. Serenatori* legitur. *Oſcula libare* poteſt ſane cum Salmaſio poſt Servium accipi, os alterius leviter labiis ſuis perſtringere; ſed ſi *libare,* delibare, ſummo ore carpere, pro *dare oſculum* accipias, poëticæ dictionis genio et carminis dignitati conſules. *libare,* (ut XII, 434 *Summa per galeam delibans oſcula*) *oſcula* libando, leviter attingendo ſumere; ut in illis, *amnem, fluvium, libare,* *Natæ* cum energia adjectum, licet jam *olli* anteceſſiſſet; ut revocaretur in animum perſona ejus, de quo agitur. Ita ſemper fere Homerus: τῷ δ'—Ἕκτορι et al. Non videbat hoc Servius. *Parce metui,* parce metuere, noli—φείδεο τῦ δεῖσθαι. *Cernes urbem;* ſentis quam ἐνεργῶς ſit expreſſum. Mox *manent* pro exili *ſunt.*

259. Propter v. 250 *cœli quibus annuis arcem.* Bene addidit *feres,* ut gratius eſſet, quod per ipſam fieret, pulchre monente Servio. Recipietur utique olim Æneas inter deos Æn. XII, 794 *Indigetem Æneam ſcis ipſa, et ſcire fateris, Deberi cœlo fatiſque ad ſidera tolli.* Utrumque ex Ennio I Annal. *Unus erit, quem tu tolles ad cærula cœli Templa;* qui verſus non ex Veneris, ut Columna putat ad e. l. p. 34, ſed ex Martis oratione ſervatus eſt. Docent hoc ſequiorum poëtarum loca, qui Ennium ante oculos habuerunt, inprimis Ovidii Faſt. II, 487, ubi Mars ad Jovem: *Redde patri natum* (Romulum)—*Unus erit, quem tu tolles in cærula cœli,* (quæ ipſa lectio ex Ennio tuenda) *Tu mihi dixiſti. Sint rata dicta Jovis.* Adde Met. XIV, 813 ſqq.

260. *Neque me ſententia vertit.* ad v. 237 *quæ te g. ſententia vertit?* Cæterum *magnanimus,* ut ſemel moneamus, male de generoſa animi indole accipiunt; eſt *fortis, animoſus,* ex μεγάθυμος,

Longius et volvens fatorum arcana movebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis
Contundet; moresque viris et mœnia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit æstas,
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
* Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno) *

262. *evolvens* Hamb. pr, Paris. a pr. m. Dorvill. Ed. Ven, uti Waddel. Animadv. Crit. p. 10. emendarat; et sane de temporum historiis commode *τὸ evolvi.* Sed non bene copula desideretur; et epicæ orationi accommodatissimum: *movebo volvens longius*, pro petam, repetam. Hoc fere Ge. II, 295 Æsculus—*immota manet multosque nepotes, Multa virum* volvens *durando sæcula* vincit, et sic alibi *volvens* simili sensu: *Tum genitor veterum* volvens *monumenta virorum—ait* Æn. IV. 102. *ac volvens* Parrh. Sed *et v.* etiam fragm. Vatic. *monebo* ed. Dan. et quæ eam sequuntur. *docebo* Puget. et un. Guelf. in Exc. Cort.——264. *mortesque* Zulich. *mœnia condet* Oudart. et Hamb. pr. pro var. lect. a glossatoris manu.——266. *transierant* qu. Moret. *cum* alter Hamb.——267. *Iulus* Exc. Burm. sed *Iulo* defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. p. 33. ap. Burm. *quoi* fragm. Vatic.——268. Versus suspectus. aut totus insertus, aut suppletus post *additur.* v. Excurs. VIII, ad h. v.

μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, μέγα φρονέων, quæ omnia ad bellicam virtutem referenda.

262—266. Quandoquidem hæc cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et *longius volvens fatorum arcana movebo*, h. e. fata altius repetam. Usum *τοῦ movere* exemplis bene declaravit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. Ratio in eo inest, quod quæ ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifesta facimus, declaramus, proprie *movere* dici possumus. *longius volvens*, evolvens, repetens. Præclare autem poëta *e Jovis persona* fata Æneæ et posterorum potiora recenset. ad totum locum cf. Exc. III ad lib. XII, 189. *Italia*, in Italia, more Græcorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *pop. feroces contundet.* vides prælia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari. *Moresque viris et mœnia ponet*, urbem condet Lavinium et novum imperium fundabit legibus, (leges ponet, *νομοθετήσει*,) per illud triennium, quo regnum tenebit. Hæc ornat: *Tertia dum* h. e. *donec. terna hiberna*, pro hibernorum temporibus h. e. per tres hiemes, tres annos. *Rutulis subactis*, Turno victo ac cæso.

267. Inter Trojanos, dum Trojanum regnum fuit incolume, Ilus dicebatur, *regno*, sub

Triginta magnos volvendis menſibus orbis
Imperio explebit, regnumque ab ſede LavinI
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic jam ter centum totos regnabitur annos

269. *annos* Longob. Pierii, ſollenni lapſu.——270. *ab ſ.* Heinſ. e Medic. et al. adde Rom. antea: *a ſ.* Sprot. et Parrhaſ. *a ſede Latini.* Cæterum ſi *Lavinium* unice verum eſt, cf. ſup. ad v. 2, ſcribendum hic et v. 258 *LavinI.*——271. *magna vi* Zulich. ut et alibi. v. Burm. *vi multa* Oudart. et ſic alii ap. Pier. *muniet urbem* ſec. Hamb.——272. *tercentos* Montalb. et Ven. *treſcentum* fragm. Moret. *Hinc* Serv. et MS. Berſmanni, quos ſequitur Cuningamus; et ſic aliquot Heinſiani; *hoc* duo. Cum *regnabitur* abſolute dictum ſit, tum autem ex more dicendum eſſet, *genti Hectoreæ* h. e. ab *g. H.* Burmannus, Vir latiniſſime doctus, emendat: *Hæc* ſc. Alba regnabitur. Neſcio tamen, annon vulgata ad eundem loquendi modum accedat: *regnatur* eſt regnum tenetur, habetur, *ſub gente H.* ut Homeri ὑπὸ, cum notatione obſequii aut imperii, quod patitur quis. *Hæc* tamen expeditior eſt lectio.

ſub regibus. Sed v. Excurſ. ad h. v.

269—271. Trigeſimo regni anno Aſcanius Albam Longam condidiſſe, ſedemque regni a Lavinio in novam urbem tranſtuliſſe traditur. Quod ſi is verborum ſenſus eſſe debet, antique locutus eſt poëta pro: Aſcanius XXX annos imperio explebit, *cum* regnum transferet. Si tamen ad communem rationem grammaticam verba accipias, nihil definit poëta, ſed Aſcanium XXX annos eſſe regnaturum, et in hoc regni tempore urbem novam conditurum ait. Prius tamen illud cum poëtæ rationibus convenit: cf. inf. VIII, 42, 47, 48. *orbes*, annos, *magnos*, longos, ut alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium menſium ſpatia in ſe comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11 et Serv. cum aliis interpretibus in h. v. In Ecl. IV, 12 *magni menſes* vim habere poſſunt ex reliqua oratione. *volvendis menſibus*, qui volvuntur volvunt ſe. *muniet* exquiſitius quam *exſtruet*. *multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu; at Burm. contendit eſſe, magno impetu, animi ardore, ſtudio.

272. Per CCC annos reges e Trojana ſtirpe Albæ Longæ eſſe regnaturos ait ad Romulum uſque. De rationibus hiſtoricis olim in Excurſu III ad lib. XII, 189 diſputabitur. *Gens Hectorea* eſt Trojana ſimpl. ut V, 190 *Hectorei ſocii.* ſic et alii: v. Burm. Ex Trojana ſaltem ſtirpe, ſi forte non omnes ex Æneæ proſapia, oriundi fuerunt reges, qui Albæ Longæ imperarunt, quamvis illa non modo Trojanos ſed etiam Latinos Aborigines

Gente ſub Hectorea; donec regina ſacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupæ fulvo nutricis tegmine lætus
Romulus excipiet gentem, et Mavortia condet
Mœnia, Romanoſque ſuo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum nec tempora pono:
Imperium ſine fine dedi. Quin aſpera Juno,
Quæ mare nunc terraſque metu cœlumque fatigat,

274. *Partu geminam* ſec. Hamb.——275. *tectus* Vratiſl.——276. *accipiet* Hamb. pr. cum uno Guelpherb. in Exc. Cort. nec hoc male.——277. *ducit* alter Hamb.——278. *metam* Bigot. minus poëtice.——280. *quæ terraſque* quidam codd. ap. Burm. et Pier. ſed ſic melius *que* abeſſet.

gines haberet incolas. *regnabitur ſub g.*, regnum durabit ſub Trojanæ ſtirpis regibus. cf. Var. Lect. Æn. XII, 826 *Sit Latium*; *ſint Albani per ſæcula reges* etc.

274. *Ilia,* tamquam Trojana ſtirpe oriunda, poëtis dicta, ab Ilio Trojæ, Rhea Sylvia, *ſacerdos*, Virgo Veſtalis, *regina*, h. e. regio ſanguine orta, ut βασίλισσα, *Marte gravis*, e Marte gravida, gemellos uno partu edet.

275—277. Romulus Romam condet. Quam ornate et ſplendide hoc poëta extulit! ut *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro caſſide lupæ exuvias, ſeu lupinam pellem, geſſiſſe narrat. *Et galea hirſuta comta lupina coma*, etiam Propert. IV, 10, 20 de Romulo. Hoc igitur habitu occurrere debuere vetera Romuli ſigna. *lætus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *tegmen lupæ* pro exuviis lupæ. v. Burm. Nec vero accipiendium, quaſi lupæ ipſius, a qua nutritus fuerat, pellem detractam ſibi impoſuerit; ſed ornat epitheton *nutricis lupæ:* quia ex eo genere fuit illa, a qua ipſe nutritus eſſet; ut bene obſervat Mejerotto V. C. *R. excipiet gentem* imperium gentis Hectoreæ, ſ. Trojanæ; ſuccedet in regno Albano Romulus. De voc. *excipere* v. ad Ge. IV, 207. Sunt hæc omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore expoſita, quam in oratione Jovis ad filiam exſpectari poterat. *Mœnia Mavortia*, Roma a Martis filio condita; ut ſæpe al.

278. 279. *Rerum metas*, h. e. limites *imperii*. *ſine fine*, æterna urbs, ut in numis et monumentis. A poëtis hæc innumeris in locis ornata et variata.

280. *Quæ m.—metu c. fatigat*, ſi *metu*, h. e. præ metu,

Consilia in melius referet, mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus ætas,
Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Servitio premet, ac victis dominabitur Argis.

281. *mecumque juvabit* sec. Moret. sollennis varietas. cf. Burm.——282. *Progeniem rerum dominos* Bigot. Sed *Romanos* firmat Sueton. Aug. 40 et, qui et ipse versum repetit et ad Domitiani laudes transfert, lib. XIV, 124, Martialis.——283. *placitum est* Leidens. male cum aliis ap. Pier. v. Burm. ad Lucan. II, 5, et. inf. ad Æn. II, 428.——284. *Pythiam*, *Phythiam* male scribitur.——285. *Imperio* Parrhas. ex interpretatione. *et v.* duo. *cunctis* Hamb. pr. cum nonnullis Pierianis.

Juno fatigat omnia sc. precibus, hortatu, minis; habes auctoritatem v. 23 *Id metuens veterisque memor Saturnia belli* etc. Sic tamen tenue nescio quid infertur orationi. Sin *Juno fatigat metu* h. e. terroribus, *mare*, *terras*, *cælum*, verearis forte, ne turgere videatur oratio. Sed subest sententia: Junonem omnia nunc miscere, ut Trojanos perdat. Inf. XI, 400 *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu.* et VII, 301 *Absumtæ in Teucros vires cælique marisque.* *Fatigare* ut exercere, præclare hoc sensu, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium utaris; unde turbare, affligere, vexare. cf. ad VIII, 93.

281. Junonem animo mutato in meliorem partem, *εἰς τὸ βέλτιον*, jam consulentem (sic XI, 426 *Multa dies—Rettulit in melius*, tulit, mutavit) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3 *Gratum elocuta consiliantibus Junone divis* etc.

282. Augusto frequentatum hunc versum, ex Sueton. Octav. 40 notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias. at post *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis enim nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis? Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poëta: *Romanos*, *rerum dominos*, h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc sine armis? sine bellica virtute? Jam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togæ, h. e. pacis, artes ac virtutes. Et cogitandum, majorem dignitatem in toga olim fuisse quam nunc in ullo vestimenti genere. *The enrob'd people* diceret non minus graviter Britannus aliquis; ut belle monebat me Brandes. V. C. *Sic placitum*, ita ego constitui, decrevi. De formula agit Burm. ad Æn. II, 428.

283—285. Splendide Romanorum

Naſcetur pulchra Trojanus origine Cæſar,
Imperium Oceano, famam qui terminet aſtris;
Julius, a magno demiſſum nomen Iulo:
Hunc tu olim cœlo, ſpoliis orientis onuſtum,
Adcipies ſecura: vocabitur hic quoque votis.

287. *Et famam* ſec. Hamb. *fama* deleta lit. *m* Regius. *terminat* Oudart. et duo Leid. a m. pr.——288. *dimiſſum* plerique vitioſe.——289. alii olim *honeſtum*, ſec. Serv. natum ſcilicet ex *honuſtum*, ut ſcribebatur.——290. *Adſpicies* Fabricii MS. cum Goth. tert. et quatuor ap. Burm. qui *accipies*

manorum bella cum Græcis, et Achaiam in provinciam pop. Rom. redactam, deſignat. In ſimili acumine verſatur Epigramma Adriani Imp. ſeu verius Germanici, in Ilium novum Anthol. Gr. lib. I, p. 98 Steph. et latine, ſed minus venuſte, Anthol. Lat. lib. I, ep. 103. *luſtris*, doctius quam, annis. *domus Aſſaraci*, Romani a Trojanis oriundi, inter quos Aſſaracus, Trois filius, ex Æneæ fuit majoribus. v. Apollod. III, 12, 2 et Not. Conon. c. 12. Græcia præclare per *Phthiam*, utpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat; (Iliad. β, 559 ſq.) erant tamen illi tantæ tum dignitatis, ut apud Homerum tota Græcia per *Argos*, et totus exercitus *Argivorum* nomine inſigniretur. inf. VI, 839 *Eruet ille Argos, Agamemnoniaſque Mycenas.* Graviſſima vocabula et iſta: *Servitio premet—dominabitur.*

286 ſeqq. Ad Auguſtum referas haud dubie verius quam ad Julium Cæſarem cum Servio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287 facile Cæſari tribuitur, neque *is ſpoliis Orientis onuſtus*, neque ab eo pax reſtituta v. 290. Contra de Auguſto illa ubique obvia. v. inpr. Æn. VI, 793 ſq. Et *is Cæſar, Julius* adoptionis jure, hinc *Trojanus*, ab Aſcanio Trojano genus ducens; itaque *Julius, nomen demiſſum a m. I.*, h. e. naſcetur Cæſar, Julius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulchra origine* ſimpl. clara. Non ad Venerem reſpici poſſe puto, per ſermonis uſum. 289. *Hunc tu o.* hæc illa perpetua poëtarum inprimiſque Virgilii de Auguſti in Parthos expeditione vaticinatio. v. Vit. Virg. ad ann. 724. 725. 734. cf. ad Georg. II, 170. neque in unum certum annum ea cogere neceſſe eſt; quin, adeo ante ſigna a Parthis reddita, poëticus ingenii fervor hæc ita recte efferre potuit. 290. *ſecura*, nemine intercedente, Junone placata. *vocabitur h. q. votis*, præclare honores

Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis.
Cana Fides, et Veſta, Remo cum fratre Quirinus,
Jura dabunt: diræ ferro et conpagibus artis
Claudentur Belli portæ: Furor inpius intus,
Sæva ſedens ſuper arma, et centum vinctus aënis
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Hæc ait: et Maia genitum demittit ab alto;
Ut terræ, utque novæ pateant Carthaginis arces

accipies Schol. Cruqu. Horat. auctoritate et Ge. I, 28. *et te maximus orbis—Accipiat*. Sed eſt omnino gravius, et habet plus ἐνεργείας reſpectu Veneris. Sic v. 259 *ſublimemque feres*.——291. *miteſcunt* Hamb. alt. Cæterum Burm. conj. *Aſpera quum p.—Cana Fides—jura dabunt*. Sed hoc eſt, vaticinationis impetum et vim infringere. Sunt ſcilicet talia abruptis ſententiis efferenda.——293. *Et* deeſt Bigot. *arctis* al. ut male ſcribi ſolet.——295. *Sceva* Franc. et Parrh.——297. *Maiæ* ſec. Moret. et ſic Rom. a m. pr. *demittit* ex melioribus repoſuit Heinſ. Vulgo *dimittit*. *demiſit* Ald. et Junt. *dimiſit* pr. Goth. *demittit Olympo* Goth. ſec.——298. *atque* al. et ſic vulgo ante Heinſ.

honores divinos habendos Auguſto oſtendit, ut Georg. I, 42.

291. Ad Janum clauſum U. C. 725 et pacem per terrarum orbem reſtitutam recte refertur. cf. Virg. Vit. ad h. a. Nec tamen hinc probare aliquis ſuſcipiat, hoc ipſo anno primum Æneidos librum eſſe ſcriptum. *ſæcula aſpera miteſcent*, tempus illud erit pacatum, finitis bellis. Quæ ſequuntur, v. 292—296 magnifice expreſſa ſunt: v. Excurſ. ad h. v. ait fidem, religiones patrias, et civium concordiam, exſtinctis bellis et diſcordiis, rempublicam eſſe temperaturas. *Fides cana*, priſca, antiqua, qualis majorum fuit. *Veſta*, patria eaque antiquiſſima religione Romanis culta. Cum his *Romulus* et *Remus jura dabunt*, imperio Romano præerunt, ita ut ad priſtinam illam temporum ſanctitatem et integritatem, quæ ante parricidium Remi a Romulo commiſſum fuit, rediiſſe res videri debeat. *Bellum*, ὁ Πόλεμος, h. l. dei perſonam ſuſtinet; idem mox *Furor*. *Belli portæ* reſpiciunt Jani templum (cf. Æn. VII, 607), quod pace reſtituta clauſum quaſi pro carcere et cuſtodia belli haberi poteſt. Reliqua vſſ. 294, 5, 6 ad terrorem animorum compoſita ſunt.

297. Obſerva, quam ſuccincta in ſeqq. narratio ſit. Bene autem in hoſpitio Teucris parando miniſterium deorum interponitur, ne res miraculo

Hoſpitio Teucris: ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum
Remigio alarum: ac Libyæ citus adſtitit oris.
Et jam juſſa facit: ponuntque ferocia Pœni
Corda, volente Deo. In primis regina quietum
Adcipit in Teucros animum mentemque benignam.
  At pius Æneas, per noctem plurima volvens,
Ut primum lux alma data eſt, exire, locoſque
Explorare novos; quas vento adceſſerit oras,
Qui teneant, nam inculta videt, hominesne feræne,
Quærere conſtituit, ſociiſque exacta referre.

300. *æthera* Leid. et al. *aëra multum* ed. Ven.——301. *ac* deeſt pr. Moret.——302. *Omnia juſſa* Oudart. *At jam j. gerit* Hamb. pr.——306. *alta* ſec. Moret. *locoſque Quærere conſtituit, quos vento a.—Explorare* Menag. pr. Ex quibus illa poſſis tenere: *locoſque explorare novos, quos vento acceſſerit oras Qui teneant,—hominesne feræne.* Apud Rufin. de Schem. Lex. p. 253 corrupte; *Expl. locos, q.*——307. *acceſſerat* Leid.——308. *vident* Medic. a m. pr. *videns* Erfurt. *feræve* male multi.——309. abeſt *que* a Longob. et al. Pierio non probante.

culo careat. 299. *Fati*, ſeu quo Trojanis Italia erat petenda; ſeu omnino numinis voluntate ac juſſu, adeoque fato Trojanos ad Libyæ littus eſſe delatos; quod ignorans Dido, ne advenæ in his littoribus ſedem figere vellent, vereri, eoſque ab eſcenſu in terram prohibere poterat; cf. 527 ſqq. Mox *remigio alarum* ornate. Alæ avium cum navium remis comparari ſolent.

302. Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne advenarum conſpectu exterriti armis eos propulſent. *quietum animum*, ἥκηλον, ſ. εὔκηλον, pro placidum, propitium, εὐμενῆ.

305—308. Paratur nunc acceſſus Æneæ ad Carthaginem; cui et ipſi mater Æneæ intervenit. *Per noctem plurima volvens.* οὐκ Ἀτρείδην—Ὕπνος ἔχε γλυκερὸς, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα Iliad. κ, 4. *lux alma*, grata, jucunda. Ut ſemel moneamus, *almus* convenit fere cum noſtro *wohlthätig*, quo poëtæ utuntur. 307. Explorat loca nova, et explorat, ad quas oras acceſſerit, venti vi, ſeu tempeſtate, appulſus—*exacta*, quæ exploraſſet, comperiſſet, *referre.* 308. Color ductus ex Odyſſ.

Claſſem in convexo nemorum, ſub rupe cavata,
Arboribus clauſam circum atque horrentibus umbris
Occulit: Ipſe uno graditur comitatus Achate;
Bina manu lato criſpans haſtilia ferro.
Cui mater media ſeſe tulit obvia ſilva,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma
Spartanæ: vel qualis equos Threiſſa fatigat

310. *convexu* Zulich. Oudart. Leid. a m. ſec. et Exc. Burm.——311. iidem fere verſus inf. III, 229, 230.——312. *Achatæ* Medic. ſed *Achate* firmat Heinſ. Priſciani auctoritate. *atque uno* Hamb. pr. et Puget.——313. *lati ferri* Hamb. pr. pro var. lect. quod ex Servio eſſe derivatum Burm. vidit. cf. IV, 131.——314. *ſeſe obtulit* novem ap. Burm. quod recte rejicit. Sed ratio eſt, quod *ſeſe tulit* exquiſitius eſt; ut et illud: *obvia ſe tulit*, quam *tulit ſe obviam*.——315. *ferens* Sprot. et Hamb. pr. *Virginis— et virginis Spartanæ* miror nemini diſplicuiſſe ſic juncta, quippe parum ſuaviter. Aſſimulaverat ſe facie ac veſtitu *puellæ*, et erat armata *puellæ Spartanæ* more. Nec importunitatem mutata interpunctione ſuſtuleris. Exſpectabas Nympham vel Dianam: *Naidos os habitumque gerens*, aut ſimile quid; ut Ovid. Met, I, 691. 5 *Naias una fuit—ritu quoque cincta Dianæ Falleret, et credi poſſet Latonia.*——316. *Virginis arma Sarranæ* h. e. Tyriæ (cf. Georg.

Odyſſ. ζ, 119 ſqq., ubi Ulyſſes in Phæacum inſula expergiſcitur; et multo magis ex Odyſſ. κ, 144 ſqq., ubi Ulyſſes ad Ææam inſulam appellit.

310. Claſſem occultat ſub convexa rupe nemoribus conſita 162—165. *horrentibus* umbris; arboribus. v. ad X, 237 et ſup. proœm. 4. I, 165.

312. 313. *Criſpans*, exquiſitius quam vibrans, habens. Binas haſtas gerere, mos fere heroum cum apud poëtas, cf. XII, 165, tum apud artifices. Res vana eſſet exempla congerere. *Achates* Æneæ comes datus, ut ap. Homer. θεράποντες heroum et ἑταῖροι: Idomenei Meriones, Diomedis Sthenelus.

314. Antequam ſilvam littoris eſſet egreſſus. *ſeſe tulit*, ſe egit, inceſſit, facta *obvia* (cf. inf. 503) ei Venus, puellæ venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur, Homerum Odyſſ. η, 19 ſqq.: ν, 221 ſqq., ubi Minerva altero loco puellæ, aqualem geſtanti, in altero paſtori aſſimulata Ulyſſi obvia et viæ dux fit. Sed non infeliciter rem variavit Virgilius.

316. Arcum cum ſagitta habebat, et veſte ſuccincta erat, puellæ Spartanæ vel Threſſæ more.

Harpalyce, volucremque fuga prævertitur Eurum.

Georg. II, 506) ingeniosa est emendatio Marklandi ad Statii Silv. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Æneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanæ autem vel Threissæ virginis species occurrere jam ante Æneæ debuerat. De Spartana tamen non minus dubitare licet, an uspiam Æneæ visa fuerit. Enimvero pëota non declarat, qualem sibi Æneas deæ speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam repræsentare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum propterea, quod ipsam comparationem jugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formæ habitusque notissimi sunt; his igitur uti debuit poëta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subjici satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum jam expositura esset, qui essent, qui hæc loca incolerent. *Threissa*, Θρᾷσσα, Θρῆσσα, Θρῄισσα, ut Θρᾷξ, Θρῆϊξ.——317. al. *Arpalyce. Harpalice.* Sed est Ἁρπαλύκη. Mox vulgo legebatur *Hebrum;*

more. Hoc structuræ forma variavit. De Spartanarum puellarum exercitatione, quam huc vocant interpretes, palæstrica nota res. Enimvero tum *nudæ* erant, ut tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille classicus in Lycurgo p. 47 F. et— *More tuæ gentis nitida dum* nuda *palæstra Ludis*, Paris ad Helenam apud Ovid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1, ubi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III. t. 9. inst. 4. In nostro autem poëta vestitæ illæ sunt et arcu pharetraque instructæ. Itaque ad communem potius puellarum Lacænarum habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo brevibus tunicis, iisque ad femur usque diffutis, uterentur, ut nudum femur in incessu appareret (unde φαινομηρίδες Spartanæ puellæ; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo p. 76. F. Eurip. Andromache 596 sqq., ubi v. Barnes. et hic Cerdam. Pollux VII, 55. adde Clem. Alex. II, Pædag. 10). Hic tamen, idque observatione dignum, ab eo, potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum sagittis gerit; et probabile fit, puellas Spartanas venationibus quoque operam dedisse. Nam coma soluta ad eas non spectat; si vel Horatium memineris: *incomtum Lacænæ more comam religata nodum* II, Carm. 11, 23 (quem locum intactum esse relinquendum putamus). *Threissa Harpalyce.* Si omnino puella Thressa memoraretur, de Amazone hæc acciperem: cf. inf. ad lib. XI, 659. Idem sequerer, si de Harpalyce Amazone mihi constaret. Cæteroqui *Harpalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Aristoxeni ὑπομνήμασι narrat Athenæus XIV, 3 p. 619. F. Alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13 narrat. Hic tertia, paullo notior

Namque humeris de more habilem fuſpenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque ſinus conlecta fluentis.

Hebrum: at *Eurum* Rutgerſii, Huetii aliorumque (v. Cuningam. ad h. l.) emendatio eſt, obvia ſane et in quam quilibet facile incidat. Docte de ea egit Burm. ad h. l. cf. Bentl. ad Horat. I Carm. 25, 20, ubi recte Euro Hebrus ceſſit; etiam nuper in Epit. Iliad. 737 ap. Wernſdorf. V. C. In noſtro loco *Hebrus* defendi poteſt uſu poëtarum comparandi motus curſuſque celeritatem cum fluviorum impetu. Neque obſtat, quod Hebrum nonnulli leni et placido flumine procedere tradunt; poëtarum enim non ſemper eſt in his ſumma ſubtilitas. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 180. *Eurum* tamen toti comparationis conſilio accommodatiorem h. l. eſſe, negari nequit; nec ſatis in fluvium, etiam rapidiſſimum, cadit *fuga*, *volucer*, *prævertí;* ac de ventis hæc verba ſunt ſollennia. Itaque, Brunckii quoque V. C. exemplo, *Eurum* reduxi. Inf. VIII, 223 *fugit ilicet ocyor Euro.*——319. *comam* Heinſ. ex ſcriptis, ut magis poëticum; et ſic omnes meliores, etiam Pieriani. Al. *comas. defundere* Sprot. et Rottend. pr. *diſpergere* Leid. un. ex gloſſ.

tior illa cæteris, Harpalyci, Amymnæorum (ita legendum, ſic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciæ regis filia, quæ in ſilvis educta venatibus et curſibus ſeſe duraverat. De ea v. h. l. Serv. et Hygin. f. 193. Ea nunc v. 317 ventos curſus velocitate ſuperat. *fuga*, φυγή, *fugere*, φυγεῖν, ſollennia poëtis de curſu celeri.

318. *De more*, qui venantum mos eſſe ſolet. Vulgaris fuiſſet oratio: *more venatricis. habilem arcum*, qui facile haberi, tractari, poteſt; εὖ ἀραρότα, cf. inf. ad IX, 365. h. l. levis, ut Valer. Fl. III, 523 *levis omnibus arcus:* I, 109 *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Geſtat Hylas.* Sane alias *habile telum* poteſt et de magno gravique dici, ſi ſcilicet is, qui gerit, ſit robuſtior, v. c. de Æneæ clipeo Æn. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7 et Burm. ad Ovid. II Met. 531. *dederat ventis comam diffundere*, δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι, h. e. ὥςε, diffundendam; ſcilicet comam ſolutam habebat. Amplificavit hæc, ut ſolet, Claudianus de R. P. II, 33 ſqq.

320. *Nuda genu*, adeoque ſuccincta, ut venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 11, ubi v. Spanhem., et ad Oppian. I Cyneg. 97, cothurno tamen ſuras revincta, ut v. 337 ſubjicitur. *Sinum collegerat nodo*; poſſis intelligere fibulam, ut inf. IV, 139 *aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem*, ubi cf. not., et de Charonte VI, 301 *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus*; et Claudian. de R. P. II, 40 *Collectæ teneri nodantur jaſpide veſtes.* Sed, ea *ſinum* non colligit, nec in tunica, (nam, ſi bene meminimus, fibulæ in humeris,

Ac prior, Heus, inquit, juvenes, monſtrate mearum
Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Subcinctam pharetra et maculoſæ tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra ſic filius orſus:
Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum,
O, quam te memorem? virgo; namque haud tibi voltus

321. *Et prior. At prior. Ac prius* in al. *inquit, nobis m.* Goth. ſec.——322. *Si quam hortantem* Zulich.——323. *pharetram* habebant codd. Priſciani tempore et ſic Hamb. ſec. et aliquot Pieriani. Ita ſcribendum etiam eſſet *tegmina*, ut Gudian. a m. pr. *maculoſo* Mentel. pr. *aut m.* Menag. pr.——325. *at* Serv. et edd. Ald. Junt. Scilicet erat ea vulgaris lectio, quam Pierius e codd. conſenſu emendavit. *ſic f. inquit* ſec. Hamb. quod meliorem ſonum facit, addit Burm. niſi forte *infit* præſtat.——326. *mihi eſt* Franc. *nec* Goth. pr.——327. *O quid te* ed. Ven. *voltus* e Gudiano. *cultus* Hamb. ſec. Interpunctionem horum verſuum mutavi.

meris, non in pectore, uſus in tunica eſt) nec in chlamyde et aliis veſtibus tunicis ſuperinjectis. Igitur melius de cingulo accipiemus; Cerda Livii Andronici notos verſus apud Terentian. Maur. p. 2426 Grammat. Putſch. poëtæ ante oculos fuiſſe ſuſpicabatur; *Et jam purpureo ſuras include cothurno, Balteus et revocet volucres in pectore ſinus.* Scilicet *Nodus* omnino pro quovis vinculo.

321. Quo ſermone ac lingua hic in Africæ oris, Venus et mox Dido, et ſic alii in Sicilia et Italia, cum Ænea uti potuerint, ut, quæ dicerent, ab hoc intelligi poſſent, aliena a poëſi epica eſt quæſtio, ne dicam inepta. Omnem enim ejus vim, illecebras et gratam fraudem interciperet talis ſubtilitas. Conventum eſt inter poëtam et lectorem tacite in hoc, ut communi ſermone inter ſe uti putentur Trojani et Achivi et ſic porro. Semel monuiſſe ſatis eſt.

323. *Succinctam pharetra*, ut gladio, ferro, ſuccinctum dicimus: ſcilicet *ſuccingere* eſt interdum inſtruere ita, ut cinctus ope adjungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. Apud Homerum eſt ἀμφὶ vel περὶ—ἐβάλετο ξίφος ſimili more. *tegmen lyncis* vid. ad v. 275.

324. Georg. III, 413 montiſque per altos *Ingentem clamore premes ad retia cervum.* Hic etiam doctius pro *apro, curſum apri premere*, inſequi.

327 ſqq. Lineas horum verſuum videas in Odyſſ. ζ, 141 ſqq.

Mortalis, nec vox hominem ſonat; o, Dea certe;
An Phœbi ſoror? an Nympharum ſanguinis una?
Sis felix, noſtrumque leves, quæcumque, laborem:
Et, quo ſub cœlo tandem, quibus orbis in oris
Jactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vaſtis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras noſtra cadet hoſtia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore:
Virginibus Tyriis mos eſt geſtare pharetram,

328. *vox hominum* Gud. a m. pr. cum al. *neque vox* un. Moret.——329. *Aut-aut* vet. exempla ap. Pier. it. Oudart. et Bigot. præſtat *an-an.* Sed, ſi accuratius interpungas: *An P. ſoror? an N. ſ. una?* non vero: *an P. ſoror, an.* Non enim eſt pro *utrum an*; ſed ſunt duæ diverſæ interrogationes.——330. *quemcunque* Hamb. ſec. et Parrhaſ——331. *et quo ſub tandem cælo* Parrhaſ.——332. *jactamur*, Leid. *locorum* et *locumque* nonnulli.——333. *et vaſtis* Heinſ. e libris, ſuadente jam Pierio. antea *vaſtis et*, ut multi boni codd. cum Romano, quos v. ap. Cuningam. item, omnes Gothani.——335. *tum* Heinſ. e ſcriptis v. *tunc.*——336. *pharetras* Bigot. et Exc. Burm.

ſqq. 149 ſqq., ubi Ulyſſes in ignota terra Nauſicaam ſimili modo alloquitur; et Nauſicaa reſpondet fere v. 192 ſqq. ut Venus v. 338. Adde Odyſſ. δ, 376 ſq., ubi Menelaus cum Idothea ſermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 ſqq. 107 ſqq. at proxime videntur Maroni ante oculos fuiſſe verſus Apollonii IV, 1411 ſqq. Imitatus eſt uſque ad faſtidium copioſus Statius IV, 746 ſqq. cf. mox ad 334.

328. Nec tibi vox humana eſt. *homo* pro abſtracto: humanum quid. 329. *ſanguinis*, e genere Nympharum una. 330. *Sis felix*, χαῖρε θεά, ἵληθι, ſis propitia. cf. Ecl. V, 65. *quæcunque*, qualiſcunque dea es, noſtris malis ſuccurre, docendo, ſub qua parte cœli etc. 332. *jactemur*, verſemur; nam et hoc exilius erat: et mox *erramus* pro ſumus. Hæc et ſimilia niſi obſervaveris, poëtici ſermonis vim et indolem non aſſequeris. Cæterum Odyſſ. π, 183 ſqq. Telemachus Ulyſſem a Mercurio anguſtiore forma ac corporis ſpecie ornatum, tamquam deum aliquem, alloquitur ſimili fere oratione. Neque diſſimile Alcinoi dictum Ulyſſiſque reſponſio Od. η, 199 ſqq. 208 ſqq.

335. *Tali honore*, ex v. antec. int. hoſtia, ſacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea.

Purpureoque alte ſuras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris urbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.
Imperium Dido Tyria regit urbe profecta,
Germanum fugiens. Longa eſt injuria, longæ
Ambages: Sed ſumma ſequar faſtigia rerum.
Huic conjunx Sychæus erat, ditiſſimus agri

——337. *que* abeſt a Reg. *altæ* Gudian. *aptare* Servius citat ad Ecl. VII, 32.——338. *urbes* Medic. a m. pr.——339. *ſunt fines L.* Bigot. *Libyci fines* Dorvill. *fines Libye* Goth. tert. et Guelpherb. unus a Cortio collatus. *genus inſuperabile* Pieriani aliquot, Moret. quart. et Goth. ſec. Leid. et Reg. pro gloſſ. forte ex IV, 40. *intractabile ferro* Oudart.——342. *Veſtigia* Parrhaſ. Menag. pr. Hamb. pr. et Rottend. pro var. lect. Nec hoc male. ſed *faſtigia* ſunt capita narrationis.——343. Mirum, in *Sychæus* priorem ſyllabam produci, mox autem v. 348 poſt tam paucos verſus corripi; ut ſemper aliis in locis corripitur. *Sychæus* ad ſcripturam Medicei Cod. aliorumque vetuſtiorum ſcripſit Heinſi us; cum antea eſſet *Sichæus*; quam ſcripturam retinuerat lib.

337. Venantum habitus, cothurnus. Res nota, ne a ſentibus et filicibus læderentur crura. Verſus ex Livio Andronico adumbratus. *Sed jam purpureo ſuras include cothurno.* cf. ſup. Ecl. VII, 32.

338. *Agenoris urbem;* a progenie Agenoris conditam, quem Græcorum mythi (vid. Apollod. II, 1, 4. III, 1, 1) Phœnicum conditorem, ex Ægypto oriundum, et ejus poſteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quæ multo ſerius et floruit et Græcis innotuit. Sidonii—*Tyron urbem ante annum Trojanæ cladis condiderunt,* Juſtin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari.

339. *Sed fines Libyci* ſunt, h. e. ſolum eſt Libyæ pars; (fines ſæpe pro ipſa regione, vide vel Burm.) ſimulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, aſper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phœnices, hoc ſpectat; *genus intractabile bello,* indomitum, ἀμαιμάκετον, ἄαπτον. Mox *imperium regit* exquiſitius quam tenet, habet.

341. 342. In proſa eſſet: longa eſſet narratio; ſed rem ſummatim exponam. Etiam in talibus poëticam vim agnoſce. *faſtigia* ſunt rerum capita, κορυφαὶ λόγων. Pind. O. 7, 125.

343. Sichæus ditiſſimus inter Phœnices agris ſ. agrorum poſſeſſione. vid. Burm. *miſeræ dilectus,* τῇ σχετλίᾳ, pro

Phœnicum, et magno miseræ dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque jugarat
Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
Quos inter medius venit Furor. Ille Sychæum

lib. IV, 502, 552. In Pier. nonnullis *Suchæus* erat. Heinsius tamen *Synchæum* a poëta exaratum fuisse autumabat. nam sic scribi ap. Græcos (apud Eustath. tantum, si recte memini, ad Perieget. v. 196). Brunckius V. C. *Sycchæus* edidit, Συκχαῖος, præclare. Verum sic alia, eaque multo magis ingrata, varietas ejusdem vocis intra decem versus diversimode scriptæ infertur. Alioqui simile exemplum variatæ pronuntiationis est in *Sicania*, I, 557, et *Sicani* V, 293, et al. Collegit plura Drakenb. ad Silium IV, 778. Ex *Sicharba* nomen *Sichæi* fecisse poëtam Servius ait. *Acervas* aut forte verius *Adherbas* Justino dictus. *Huic Sichæus erat conjux* Goth. tert. *ditissimus auri* jam Huetiana emendatione tritum est. Me non tam v. 349, 358. 9 et 363 moveret, quam hoc, quod in tali gente, qualis Phœnicum, mercatu et navigatione inclita, ex *auri* potius copia quam ex latifundiis declarari debuisse videntur divitiæ. Et Justinus XVIII, 4, 6 *Huic* (Elissæ marito) *magnæ sed dissimulatæ opes erant*, aurumque *metu regis non tectis sed terræ crediderat.* Enimvero potuit et inter illos esse, qui multas terras in ditione haberet adeoque servorum et clientum opibus valeret; et habuit forte poëta historicos, quos sequeretur, ut ex scriptoribus apparet, sequioribus quidem, sed qui vetustiores exscripsere, ut Jo. Malala p. 206 ed. Oxon., qui Servium compilavit, sed alium, quam qualem nunc habemus, et Cedren. Hist. Comp. p. 140 B. διαφθονέμενος αὐτῷ ὡς πολυευπόρῳ καὶ δυνάστῃ. Verbo: speciosa est emendatio *auri*, quam et ipse amplectar; nec tamen talis, ut alteri renuenti hoc idem persuadere possim, aut ut altera lectio pro inepta et absurda haberi queat. Etiam inf. X, 563 *ditissimus* agri *Qui fuit Ausonidum et tacitis* regnavit *Amyclis*, et Silius V, 260—266.——344. *misere* Zulich. sed hoc jam in *magno amore* latet.——345. *jugavit* Menag. pr.——346. Pro *Ominibus*, *Connubiis* Hamb. alter, Menag. sec. *annis* Bigot. utrumque ex interpretatione. ——348. *quos inter medios* Medic. et Moret. pr. Leid. unus a m. pr. etiam nonnulli

pro *a misera*, græce; et hoc pro, *ab ea*, ornate. *Misera* autem amore; uti aliqua *misere* amare dicitur pro, valde amare.

345. *Intactam*, Homericum κουριδίην ἄλοχον pulchre expressum, *primisque jugarat Ominibus*, h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; unde traxit *omina*. Guellius laudat e Propertio (III, 19, 14): *Contineant nobis omina prima fidem* pro amore. *Pater* autem Belus, ex poëtæ narratione v. 621.

346. *Germanus* int. Didonis. Rem

Inpius ante aras, atqui auri cæcus amore,
Clam ferro incautum ſuperat, ſecurus amorum
Germanæ: factumque diu celavit, et ægram,
Multa malus ſimulans, vana ſpe luſit amantem.
Ipſa ſed in ſomnis inhumati venit imago
Conjugis; ora modis adtollens pallida miris,
Crudelis aras trajectaque pectora ferro
Nudavit; cæcumque domus ſcelus omne retexit.
Tum celerare fugam patriaque excedere ſuadet,

nonnulli in Servianis, duoque Gothani. Utrumque dicitur; ſed *medius*, puto, exquiſitius.——349. *aram* ſec. Moret. *incautum ante aras—Clam ferro immitis ſuperat* Bigot.——350. *amorem* Medic. *amore* videtur Rufinianus legiſſe, ut Rottend. ſec. habet.——352. *una ſpe* Pierius ex uno ant. et ſic Goth. pr. *ſpe vana* Bigot. *eluſit* Zulich. *Multa malus, ſimulans,* male in Burm. edit. interpungitur.——353. *in ſomnos* Voſſ. ſec.——354. *tollens pallentia* ed. Ven. Diſtinctio poſt *conjugis* eſt a Burmanno; antea non niſi poſt *miris*.——355. *Transjecta* Menag. alt. Goth. pr.——356. *domus et ſcelus* Medic. *cæcumque dolis* Dorvill. non male. *ſcelus eſſe* un. Heinſ. *ſcelus ore retexit* Goth. pr.——357. *patriæque* Medic. quod illuſtrat. Heinſ. *patriamque* antiquiſſima aliquot exemplaria Pierii, alter Hamb. Franc. et Witt. quod haud dubie doctius. Sed *fugam* præceſſerat; unde errori

Rem etiam Juſtinus expoſuit, etſi paullo aliter lib. XVIII, 4 ſq. *Quos inter,* int. Sichæum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam inimicitia!

350. *Securus amorum g.* nil curans; ne ea quidem cogitatione a ſcelere revocatus, quod ſorori, quæ miſere conjugem amabat, ſummos luctus crearet. VII, 303 *optato conduntur Tibridis alveo Securi pelagi atque mei.* Mox *malus* ad fraudem ac dolum ſpectat.

353—356. *Inhumati c.* auget rei atrocitatem et ſomnii narrati probabilitatem epitheton hoc, ſi memineris, inſepultos, niſi humentur, quieti reddi non poſſe. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum: *ſimulacra modis pallentia miris,* h. e. miro modo pallida. *Crudeles aras,* h. e. ſcelus ad aras in ſe commiſſum, *trajectaque pectora ferro,* h. e. cædem ſuam, *Nudavit,* cum clam facta eſſet, manifeſtam fecit; nam *nudare* exquiſite pro retegere, recludere, monſtrare. hinc *cæcum ſcelus,* occultum, *domus,* a fratre in ſororis marito commiſſum. cf. Ovid. Ep. VII, 113. De reliquis v. Excurſ. ad h. l.

361.

Auxiliumque viæ veteres tellure recludit
Thefauros, ignotum argenti pondus et auri.
His conmota fugam Dido fociofque parabat.
Conveniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: navis, quæ forte paratæ,
Conripiunt, onerantque auro. Portantur avari
Pygmalionis opes pelago: Dux femina facti.
Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes
Mœnia, furgentemque novæ Carthaginis arcem:
Mercatique folum, facti de nomine Byrfam,
Taurino quantum poffent circumdare tergo.

errori illud deberi poteft; tum minus ingratum eft auribus *patria*, quod præfert poft Henr. Steph. Burmannus.——358. *auxilioque viæ* Mediceus Pierii. *veteris* nonnulli, fed ambigua fieret oratio. Burm.——359. *thenfauros* veteres fcribunt. v. Pier. ad h. l. *ingens* Zulich. fed altera lectione fuperfcripta.——362. *metus æger* Goth. fec. non male, fed *acer* fortius fpirat. *naves funt forte p.* Zulich. an: *naves tunc f. paratas Corripiunt.* Burm.——363. *arripiunt* Græv. *ornarunt auro* qu. Moret. idem *portentur.*——364. *facta eft* Puget. *facta* Goth. tert.——365. *cernes* recte defendit Burm. fuperato demum colle inf. 419. Mediceus tamen cum multis *cernis.*——366. *furgentefque arces* Oudart.——367. *Burfam* Zulich. Leid. Goth. fec. *mercatique* fc. funt *folum*, etfi durius, maluit poëta, quam *mercatumque folum*, emtione paratum, fc. cernes, ut orationem variaret nova junctura.——368. *Taurinum* Goth. pr. *quantum taurino* Sprot. *poffint* Medic. *poffunt* pr. Voff.

361. *Odium crudele*, μῖσος ἀπηνές: proprie quale eft immanis animi. Sic *fævus*, *crudelis*, *atrox*, et fimilia, poëtis pro, magnus, ingens. *metus* autem *acer*, δριμὺς, vehemens, proprie de animo exafperato. 364. In *Pygmalionis opes* vis et acumen ineft; fcilicet quas ille animo et fpe jam præceperat.

366. Sane Didonem arx Byrfa tamquam propriam conditricem habuit; urbem enim jam illa adventante ftetiffe probabile fit. At hic nolim ita argutari. *Arx Carthaginis* eft Carthago. Ἴλιυ ἄκρα. 367. Devenere—et mercati funt folum, Byrfam h. e. locum, in quo Byrfam arcem condiderunt, feu *Byfram* verius; ut poft Scaligerum ad Eufeb. Chron. multi, quos enumerare ambitiofum foret, docuerunt. Sed recte βόειον βύρσαν, fabulam a Græcis haud dubie ortam, poëta fequitur.

Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quove tenetis iter? Quærenti talibus ille
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum:
Ante diem clauso conponet vesper Olympo.

369. *quibus aut venistis* Heins. e Medic. aliisque revocavit; et confirmant id Nonius Marcellus et Priscianus. Romanus tamen cum Oblongo et Mediceo Pierii aliam codicum sectam facit, *quibus advenistis;* hanc sequitur Cuning. scriptura per *t* caussam varietati dedit.——370. *quave* Mentel. pr. *quodve* Menag. pr. *quoque* Hamb. pr.——371. *ab p.* fragm. Moret. *de p.* Franc. Menag. pr. et Erfurt.——372. *primum* Hamburg. alt.——373. *et placet* Franc. a m. pr. *tantorum a. l.* Macrob. III Sat. 2, sed alio loco vulgata exhibetur. *nostrorum a. parentum* vetus codex Pierii, quod frustra ille firmat.—374. *vesper componet* Hamb. pr. *componat* Corradus ait alios legere. v. Burm. Sunt scil. codd. ap. Pierium.

tur. In *taurinum tergum*, provide vulgare *corium* evitat. 369. *Qui tandem* operose eliquat Burm. Præstat simpliciter dicere, interrogationis vim augeri particula, (τί ποτε. τίπτε ap. Homer.) et desiderium sciscitantis intentius inde elucescere. 371. Βαρυστενάχων Homer., ut Iliad. α, 364 et sæpe alibi. ἐξ ὑπάτοιο στήθεος ἀμπνεύσας Apollon. II, 207.

372—374. Si ego fata nostra ordine exponere, et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Od. γ, 113 sqq. et ξ, 196 annos pro die ponit, *repetens pergam*, pro, si repetam. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III, Sat. 2 et post eum alii. Gravius est vocabulum quam narratio, historia, adeoque magis epicum. *Cælum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis prætentis, ut h. l. Nec huc trahenda *porta cæli* Georg. III, 261. *Vesper componet diem* quasi mortuum et sepultum; inquit Cerda post Scaligerum et Turnebum; qua imagine poëtæ noctem repræsentare non refugiunt. v. Cerdam et quos laudat. Vellem idoneis exemplis hoc firmassent viri docti. Dies *obire* et *occidere* alio modo dicitur. Recte Burmannus monuit, *componere* simpl. esse *finire*. Sic et Serv. ad XII, 109; sed quæritur de caussa vocis. Ducta scil. notio a cogitatione Solis s. Diei quieti se reddentis et componentis se ad somnum, dum occidit. Neque simile est illud; *condere diem*, ut Ecl. 9, 52 *condere soles*, et illud Horatii: *Condit quisque diem collibus in suis*, IV, 5, 29. Nam in

Nos Troja antiqua, ſi veſtras forte per auris
Trojæ nomen iit, diverſa per æquora vectos
Forte ſua Libycis tempeſtas adpulit oris.
Sum pius Æneas, raptos qui ex hoſte Penates
Claſſe veho mecum, fama ſuper æthera notus.
Italiam quæro patriam, genus ab Jove ſummo.

Pierium. Poſt v. 374 in Græv. cod. ſpurius verſus ſubjectus erat: *Quam tibi noſtrorum ſtatuatur ſumma laborum.*——375. *Veſtras ſi forte* Heinſ. unus. ——376. *init* Zulich. *jactos* unus ap. Pierium.——377. *forte* Bigot. a m. pr. et al. *forte mala* Zulich. pro var. lect. *applicat* Sprot. quod Burm. præferre malit. Equidem vim ac virtutem lectionis non capio.——378. *qui* non agnoſcit Moret. pr. et ſane concinnius ſubintelligitur. v. Heinſ. ——379. *æquora* Menag. pr. et ſec. Rottend.——380. et ante *genus* ſuſtulit

in his occultare, tegere, eſt, adeoque exigere diem, donec ſol occiderit.

375—377. *Troja antiqua*, epitheton cum dilectu poſitum; tanto clarior urbis fama eſſe debet, quo antiquior illa eſt. *ſi per auras iit*, variavit vulgare: ſi pervenit ad aures veſtras. *diverſa æquora*, ſimpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis: Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν. *tempeſtas appulit*, δεῦρο πέλασε κῦμα. *forte ſua*, caſu, qualem tempeſtas afferre ſolet. Habuit in his, quam ſequeretur, poëta orationem Ulyſſis ad Polyphemum Od. ι, 259 ſqq.

378. *Sum pius Æneas.* v. Exc. ad h. v. *pius* eſt religioſus, quoniam omnia ad deorum oracula exſequutus eſt. Itaque *caſtum* dixit Horat. C. S. 42. *Penates.* v. lib. II, 293 et ad e. l. Exc.

380. Fabulam poëta ſequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum eſſet tranſlatus ſimilitudine nominis. v. Æn. VII, 205 ſqq. 240 ſq. VIII, 134 ſq. adde III, 167, 8, ubi v. Excurſ. III. Hinc lib. VII, 122: *Hic domus, hæc patria eſt.* II, 620 *tutum patrio te limine ſiſtam.* Hactenus Italia eſt Æneæ patria; et hactenus *genus, a Jove* ductum, *petit*, h. e. ſtirpem et originem generis a Jove ducti, quatenus Dardanus, Jovis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus eſt. cf. III, 94 ſqq. At Burmannus eam rationem ſequitur, ut *genus* nominandi caſu poſitum accipiat: *ego Æneas, genus a Jove*, h. e. Jovis, ut V, 45, quæro patriam. Quæ ratio per ſe eſt bona, ſed dura eſt oratio, et hæc ſtirpis memoratio paullo ſerius, quam reliqua oratio fert, ſubjici videtur.

381.

Bis denis Phrygium conſcendi navibus æquor,
Matre Dea monſtrante viam, data fata ſecutus ;
Vix ſeptem convolſæ undis Euroque ſuperſunt.
Ipſe ignotus, egens, Libyæ deſerta peragro,
Europa atque Aſia pulſus. Nec plura querentem
Paſſa Venus medio ſic interfata dolore eſt: 386
Quiſquis es, haud, credo, inviſus cœleſtibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adveneris urbem.

tulit Burm. auctoribus libris Montalb. Hamb. alt. Bigot. cf. not. *ab J. magno* Romanus.——381. Inepte Grammatici ſuper *Bis denis* commentantur : *viginti* fuiſſet pedeſtris orationis forma.——382. *ata fata* Græv. eraſa prima littera, quaſi voluerit *rata*. Sed vulgatam firmat Burm. *data f. ſequuntur* Goth. pr.——383. *convolſæ* Romani et Medic. adeoque optimorum ſcriptura.——384. *pererro* Hamb. pr. eadem diverſitas IV, 72. Burm.——386. *dolori eſt* Erfurt. *eſt* abeſt a nonnullis. v. Burm.——388. *carpis vitalis* Montalb.

381. *Phrygium æquor*, littori Troadis ſeu Phrygiæ minoris prætentum. *conſcendi æquor navibus* doctius dictum, pro vulgari, *conſcendere naves*. Qui enim *in altum* evehitur, is et *æquor conſcendere* dici poteſt. 382. *Matre dea m. v.* ex Æn. II, 589 ſqq. eſt dilucidandum. Sane ibi nihil de via a Venere monſtrata monetur ſed tantum de fuga v. 619, 620. Verum fuere aliæ in eam rem fabulæ : v. ſup. Diſquiſ. II, ſ. VII. Quæ Servius et Pomponius ex Varrone de Veneris ſtella hic incommode fatis memorant, potuere inſidere poëtæ animo in libro II, 693 *de cælo lapſa* etc. *data fata*, monſtrata cum per auſpicia tum per oracula III, 95 ſq. 163 ſq. 375 ſq.

In 383—385. obſerva magnificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* Serv. exponit *quaſi* propter v. 379 *fama ſ. a. notus*. Enimvero eſt in terra ignota, inter homines, quibus ipſe ignotus eſt. Sic *ſolus* aliquis errare dicitur in ſolitudine. 385. Eum interpellavit, ſ. non *paſſa querentem*, pro, *non paſſa eum queri plura*, græca ratione ; ſ. *interfata querentem*. *non paſſa* ſc. queri *plura : οὐδ' ἔια χλαίειν* Iliad. η, 427. Semper autem apud Homer. ἐᾶν cum infinitivo ; non cum participio.

387. 388. Ornate. O carum te ſuperis, cum Carthaginem delatus ſis ! Expreſſit autem illud, quod aliquoties apud Homerum : *οὐ γὰρ ὀΐω Οὔ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε*, ut Od. γ, 27. *vitales auras* ex antiquo ſermone habet,

v. c.

Perge modo, atque hinc te reginæ ad limina perfer.
Namque tibi reduces ſocios claſſemque relatam
Nuntio, et in tutum verſis aquilonibus actam:
Ni fruſtra augurium vani docuere parentes.
Adſpice bis ſenos lætantis agmine cycnos,
Ætheria quos lapſa plaga Jovis ales aperto
Turbabat cœlo: nunc terras ordine longo
Aut capere, aut captas jam deſpectare videntur.
Ut reduces illi ludunt ſtridentibus alis,
Et cœtu cinxere polum, cantuſque dedere:
Haud aliter puppeſque tuæ pubeſque tuorum

389. *ad r. l.* Exc. Burm. *ad* omittit Rottend. ſec. quod forte doctius. *teque hinc r.* Parrhaſ. et. Venet. *ad lumina* fragm. Moret. et edit. Genev. *profer* Leid. ſed v. Burm.——390. *ſocios reduces* Dorvill. *claſſemque receptam* Sprot. Hamburg. pr. Leid. un. et Zulich. ſed *relatam* recte defendit Burm. Ego addam: hoc exquiſitius eſſe altero; et, ut *ferri in portum* proprium in re nautica eſt, ſic poëtica oratione *referri* ex alto vel tempeſtate jactatum in portum bene dictum. *relictam* Goth. tert.—393. Heinſius varie tentat, ægre ſcilicet ferens procedentes eodem tenore caſus *bis ſenos lætantes.* Malit *lætanti bis ſenos*, vel *bis ſeno lætantis a.* vel *bis ſenos lætanti examine.* Sed vulgatam et codd. et Priſcianus defendunt; unus Sprot. pro var. lect. *luctantes.* Tu vitio ſic occurre, ut accuratius interpungas et legendo moram facias: *Adſpice bis ſenos, lætantes agmine, cygnos.*——394. *Ætheria quos forte plaga J. ales ab alto* un. Heinſ. et Parrhaſ.——395. *turbavit* Dorvill. *turbarat* ed. Ven. cum aliquot codd. Pierianis. *turbabit* Romanus.——396. *captis* Mentel. tert. pro var. lect. Reg. a m. pr. ſed adverſatur ſententiæ. *reſpectare* Gudian. a m. pr. *jam nunc ſpectare* Dorvill. *jam* abeſt Franc. *deſperare* eſt vitium operarum edit. Heinſ.——398. *ut cœtu* Moret. pr. a m. pr. v. inf. 486. *cœtum* Medic. ſed *m* notatum. *cinxere ſolum* conj. Burman. ſed v. not.——399. *pubeſque tuæ puppeſque* Bigot. v. Burm.

v. c. ap. Lucret. III, 406 et al.

390. *Claſſem relatam*, reductam, reducem. *verſis aquilonibus*, h. e. ventis ſimpliciter. Mox *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur, quæ præſtare nequit, ſed et qui profitetur vel falſam vel inanem doctrinam. cf. Serv.

393—400. Duodecim naves cum Antheo, Sergeſto, Cloanthoque

Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo.

400. *portus* Hamb. pr.

thoque servatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos, ab aquila modo agitatos et dispersos, hoste abacto ludibundos plaudentesque terram advolare ostendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabat, insequebatur. *aperto cælo* alii sereno, ut sup. v. 155, ego malim pro libero, pervio volantibus. Quæ sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Difficultas est in voce *capere* et *captas*, cujus notio exquirenda est, quæ cum voc. *despectare* conveniat: siquidem terra *jam capta*, occupata, *despectandi* locus esse non videtur. *Capere* autem est aut occupare, aut oculis designare, eligere, petere. Plerique Intpp. *terras aut capere* h. e. tenere, insidere, aut *captas jam despectare*, h. e. despicere in terram jamjam *capiendam*, cui jam adpropinquant volatu, ut capiant, occupent; qui quidem modus loquendi, etsi durus, non infrequens est, ut in illo: εἰ δύναμαι τελέσαι γε καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστιν. Od. ε, 93. Burmannus *captas* intelligit a prioribus, qui in terram jam descenderant, captas. Quod jejunum esset. At Serv. *capere*, eligere. In Georg. II, 230, quem laudat, est *capere oculis*. Jam si *despectari* aliquid dicitur, quod jam *captum* est, debuit utique τὸ *capere* antecedere; præferendumque adeo hoc, ut sit: cygnos terram aut petere, volatu ex alto deorsum facto, aut ad eam, petitam et oculis volatuque designatam, jam propius ferri, ideoque eam despectare, et nunc ludere in orbem facto volatu, donec humi considant aut amne mergantur. Scilicet cogitandum est, cygnos adhuc recto volatu per aërem fugisse, nunc deorsum ferri versus terram, littus puta maris vel fluminis, quod antea insederant: (nam 397 *ut reduces illi*). Igitur hæc ratio per se optima esset, nisi id, ad quod mox comparatio transfertur, alio duceret: nam v. 400 classis *aut portum tenet* (atqui hoc erat *terras capere*) *aut pleno subit ostia velo* (hoc *despectare*). Hæc igitur satis declarant poëtam aliter hæc non accepisse quam, cygnos aut *capere*, occupare, tenere, terram, aut eam *despectare*, volatu deorsum facto: adjecit ornatus poëtici caussa *captam*. pro despectare *et capere*; ita ut in eo essent ut jam caperent, et, tantum non captam, terram prospicerent. Conveniunt hæc cum participiorum usu apud poëtas. Jam et ii, qui devolabant, et ii, qui consederant, ex terra evolando per aërem ludunt: quippe metu depulso. *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. *cætu cinxere polum*, agmine facto *cingunt* (ad oculorum sensum; ut alias cœlum subducunt oculis in aëre visa) *polum*, cœlum, aërem; in hunc alis sublati ludunt volando in orbem, ut solent, vel gyrum. Ita puto omnia satis expedita, in quibus et Burm. hærebat. Cur autem augurio e cygnis utatur poëta, subtiles rationes

Perge modo, et, qua te ducit via, dirige greſſum.
Dixit, et avertens roſea cervice refulſit,
Ambroſiæque comæ divinum vertice odorem
Spiravere; pedes veſtis defluxit ad imos,
Et vera inceſſu patuit dea. Ille, ubi matrem
Adgnovit, tali fugientem eſt voce ſecutus:

401. *quo te* Pierii Longob. et multi ap. Burm. quod equidem dicerem vulgarius eſſe. *ducet* ed. Ven. *duxit* Zulich. *via ducit* Bigot. *derige* Gud. et Rom.——402. *advertens* Hamb. ſec. male.——403. *A vertice* octo ap. Burm. quod probat vir doctiſſimus propter *τὸ avertens*. Sed ſemper lubricum in talibus judicium; poëtica enim eaque exquiſitior ratio præpoſitionem reſpuit; et tamen plurimis locis poëtæ vulgari ratione utuntur; ut, ubi ea librario potius quam a poëta profecta ſit, dictu ſit difficile.——406. *eſt* abeſt Menag. pr. et Hamb. ſec. male. *fugientem tali eſt v. ſ.* Longob. Pierii.

rationes afferunt interpretes. v. Serv. et Cerda. Præſtat hoc unum monere, quod *Cygnus in auguriis nautis gratiſſimus ales: Hunc optant ſemper, quia nunquam mergitur undis;* laudat verſus Servius ex Ὀρνιθογονίᾳ, Macri ſcilicet Æmilii. (v. Brouckh. ad Tibull. p. 275, ex Iſidoro XII, 7.) Nec prorſus alienus a Venere ales eſt cygnus; nam et curru cygnis juncto fertur Venus; ut alias columbis aut paſſeribus. *Diſſident autem olores et aquilæ* auctore Plinio X, 74 ſ. 95. cf. Cerda. Athen. IX, p. 393 D μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος. Et hinc ap. Homerum in cygnorum anſerumve gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Iliad. ο, 690 ſqq. 399. *Pubes tuorum* dictum puto ut *turba tuorum*. *Oſtia* docte h. l. ut V, 281 aditus portus.

402. Numen ſuum Venus ſub diſceſſum prodit, more deorum, qui ſpeciem humanam mentiti mortalem aliquem convenerunt. Declaratur autem divina Veneris forma per ſummam pulchritudinem, h. l. cervicis, comas ambroſia delibutas et odorem late ſpargentes, tum per pallam et per inceſſum. Vid. Excurſ. ad h. v. Si in *roſea cervice* non tam Horatii I Carm. 13, 1 auctoritatem, quam rationem deſideras, aut puta *roſeum* eſſe omnino ſuave vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidiſſima pellucentem. *Ambroſias comas*, ambroſia, deorum hoc unguentum eſt, delibutas, ab Homero habet, Iliad. α, 528. *palla* Veneris vel ex illo nota, quod legitur Iliad. ι, 315 πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα et 338 Ἀμβροσίου διὰ πέπλου, ὅν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί. habitum itaque deæ declarat; *inceſſum* autem cogita levem illum et volatui

Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus? cur dextræ jungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad mœnia tendit.
At Venus obscuro gradientis aëre sæpsit;
Et multo nebulæ circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,
Molirive moram, aut veniendi poscere caussas.

408. *dextras* Rottend. pr. *dextram j. dextræ* Hamb. pr.——409. *aut veras* alter Rottend. *et v.* tert. Goth. *ac reddere* sec. Hamb. *et notas audire ac r.* Parrhas. ex VI, 689.——410. *vertit* Bigot. *ducit* Puget.——411. *gradientem* Hamb. sec. *sæpsit* scriptura est Medicei et Romani.—— 412. *fundit* Bigot. *fulsit* Wallian.——413. aberrant codd. in *ne quis* et *neu quis* v. Burm. *possit* plurimi, male. *neu qui cognoscere pissint* Voss. unus.——414. *Molirive viam* Hamb. pr. *que* Bigot. *moram veniendi ac p.* ed. Ven. *discere caussas* post Longobard. et alios, Pierio inspectos, Rottend. uterque et Hamb. un. pr. var. lect. forte ex Æn. VI, 488. in edd. nonnullis esse videtur *exposcere.* aliquot codd. ap. Pier. *exquirere.*

volatui similem, columbarum instar κατὰ ῥύμην τινὰ ἀέριον καὶ ὁρμὴν ἀπαραπόδιστον, sec. Eustath.

407. *toties.* Sæpius igitur Venus jam ante nato visa fuerat. Sic Æn. II, 589 *Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit Alma parens* etc.

408. 409. Cf. verba Ulyssis ad matrem inter umbras. Od. λ, 209 sqq.

412. Densa nube circumfudit eos. Ab Homero eum hoc traxisse notum est, apud quem sæpe hoc occurrit; inprimis compara Odyss. η, 14. 39-43, quem locum jam monstravit Macrob. V, 4, de Ulysse, quando Alcinoi regiam intrat; ad cujus exemplum totus Æneæ ad Carthaginem et Didonem aditus est expressus. adde Apollon. III, 210—214, et alios. cf. h. l. Cerda. Totum locum expressit Valer. Fl. V, 400 sqq. Facile vero principes hujus phantasmatis auctores ipse oculorum sensus, nebulis ac nubibus vicina loca obducentibus, illud docere debuit; multo magis cum deos quoque nube amictos et oculis subductos vulgo narrarent.

413. 414. *Contingere*, malum inferre. *moliri moram* ponderosius quam facere, excitare. Est enim struere vel movere poëtis *moliri.*

Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedeſque reviſit
Læta ſuas: ubi templum illi, centumque Sabæo
Ture calent aræ, ſertiſque recentibus halant.
 Conripuere viam interea, qua ſemita monſtrat;
Jamque adſcendebant collem, qui plurimus urbi
Inminet, adverſaſque adſpectat deſuper arces.

415. *Paphon* Hamb. pr. cum al. ant. *adit* aliquot ap. Burm. et Pier.—— 420. *adſpectant*, ut ad Æneam cum comite referatur, Gudianus a m. ſec. cum Rottend. pr. et aliis ap. Burm. quem vide; item fragm. Vatic. Bottar. p. 170. Sed collis *adſpectat* haud dubie melius; nec temporum conſequentia aliter permittit. *exſpectant* Leid. un. *exſpectat* Puget.

415. Cf. ad v. 16. Verſus ex Homero ſed ornatius expreſſi Odyſſ. ϑ, 362 ſq. Compara Hymn. in Vener. 58. 59 ſqq. et Odyſſ. η, 80. 81 ſqq. de Minerva. At ex Virgilio Statius V Theb. 61 *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens.* Quod autem turis et ſertorum odores exhalantium tantum fit mentio, non victimarum cæſarum, ſatis docte interpretes referunt ad morem ſacrorum Veneris, quod aræ nullus ſanguis offundebatur, maxime Paphiæ Veneri. v. Tacit. Hiſt. II, 3. cf. h. l. Cerda. Alius cum elegantiæ ſenſu ad id, quod deam deliciarum et voluptatis arbitram decere poſſit, referat: quomodo enim, inquit, aut victimarum nidore illa delectari, aut inter odores turis et florum iſtum nidorem deſiderare poteſt? Comparat locum Callimachi de Apollinis Carnei ara H. in Apoll. 80 ſqq. Guellius. *læta* v. 416 accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabæo* v. Georg. II, 117.

418. *Corripere viam*, doctius quam, *iter*, h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; ſic *corripere greſſum*; doctius etiam V, 144 *corripuere campum currus.* Similiter *rapere* dictum occurrit. v. ad Valer. Fl. I, 4.

419. *Qui plurimus urbi imminet* ad magnitudinem refero montis ſub ipſis urbis mœnibus accubantis; Servius *longum*, Cerda *altum* exponunt. Simpliciter in vulgari oratione dixiſſes: *Imminet urbi collis aliquantum editus, et Byrſam deſpicit. Hunc jam adſcenderant.* Pro *magno monte* poëta diceret *multum montem*, ut Georg. III, 52 *plurima cervix*, longa et craſſa. Minus commode diceres dictum pro *collis plurimum imminet.* Cæterum poëta hoc ſumſit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles aſperos et difficiles in ipſo aditu Iſthmi, in quo Carthago ſita erat, deſcribit Polyb. lib. I, c. 46 τῶν γεωλόφων τῶν ἐπιζευγνύντων τὸν αὐχένα τὸν συνάπτοντα τὴν Κ. etc.

Miratur molem Æneas, magalia quondam:
Miratur portas, ſtrepitumque, et ſtrata viarum.
Inſtant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus ſubvolvere ſaxa:
Pars optare locum tecto, et concludere ſulco.
Jura magiſtratuſque legunt, ſanctumque ſenatum.

421. Unus Leid. aberrat in *mapalia.* Hæc ſup. Georg. III, 340 vidimus eſſe *ædificia calamis canniſque plexa,* (v. Silius XVII, 89. 90) *oblonga, incurvis lateribus tecta, quaſi navium carinæ ſunt* ex Salluſt. Jug. 21, qualia adhuc ſunt tuguria in conum exeuntia plurimorum populorum, et ea quidem *plauſtris vecta,* adeoque *mobilia.* At *magalia,* priore etiam ſyllaba producta, ſunt agreſtia ædificia *ſtativa,* eoque nomine inprimis veniebant ſuburbia Carthaginis. v. Bochart. Chan. I, 24 et II, 9: Waſſe ad Salluſt. l. l. et Geſner. in Theſ. h. v. Omnium fundus Servius ad h. l.——422. *aſtra v.* fragm. Vatic. ſed *ſtrata* in marg. *virorum* Hugen.——423. *ardentes inſtant* Moret. ſec.——424. *molirive* a. *ac* m. Parrhaſ. *ſubducere* Rottend. alter. Vulgata eſt ap. Schol. Cruqu. Horat. III Carm. I.——425. *aptare* plurimi Heinſio et Burm. inſpecti. etiam Rom. a pr. m. perpetua varietate. cf. inf. 552. *conducere* tert. Moret. cum gloſſa, id eſt, *deducere.* perperam. *tecta et c. ſ.* tert. Goth. a m. pr. *tecto* ſingulari numero magis poëticum h. l.——426. Verſus a loco alienus: de quo ſecundis curis ſtatuendum fuiſſet a Marone. v. not. cf. ad lib. V, 758. not.

421. Sic Ulyſſes Phæacum urbem: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐΐσας etc. Od. η, 43 ſeqq. quem totum locum poëta ante oculos habuit. Magnum ædificii opus bene cum caſis et tuguriis componitur: ea ſunt *magalia,* de quibus v. var. lect. Dixeritne autem poëta hoc, *magalia quondam,* ex Æneæ perſona, an ex ſua, dubitare poſſis cum viro docto (*Mejerotto* in *Dubiis* p. 34), et ſi illud, an recte dictum ſit. Poterat tamen etiam Æneas auditu hæc accepiſſe; nec neceſſe poëtæ ut hoc moneret. *ſtrata viarum* doctius quam viæ ſtratæ. Exempla ſimilia collegit Cerda. Viarum autem cura in nova colonia ſatis eſt memorabilis: occurrit ea quoque in Cyrene recens condita apud Pindar. P. 5, 117—124.

423—425. *Inſtant* operi Tyrii; ut plene extulit Silius II, 407 ſqq. in loco hinc expreſſo. *ſubvolvere* bene, ut declaret, in altum educi arcem. *optare,* ut III, 109, eſt eligere h. l. v. Cerdam et al. *concludere ſulco,* foſſam ducere, definire ædium ſitum ac locum foſſa facta, in quem fundamentum immittatur ſeu crepido. Male de aratro cogitant.

426. *Jura* ſunt judicia, uſu ſollenni, adeoque h. l. ipſi judices.

Hic portus alii effodiunt: hic alta theatris
Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes æstate nova per florea rura
Exercet sub sole labor; quum gentis adultos
Educunt fetus, aut quum liquentia mella

427. *Hinc* sec. Hamb. *portas* Montalb. et Leid. cum al. etiam ap. Pier. Sed de his jam v. 422. *fodiunt* qu. Moret. *lata* fragm. Vatic. Desidero utique aliud epitheton pro *alta*, quod tertio versu iterum legitur: in quo offendebatur quoque b. Schraderus. *theatris* lectio est fragmenti Vaticani; porro codicis Romani cum tota familia, quæ eum sequitur; et hoc Heins. prætulit. Alteram ducit Mediceus, *theatri*, quod Burm. revocavit, quia non verisimile sit, ut in nova urbe theatra exsistant. Si tamen ad hanc subtilitatem descendere velimus, theatri mentio hic omnino nulla fieri debebat. v. not. Sed alterum est magis epicum.——428. *Fundamenta petunt* alii ap. Pier. etiam fragm. Vatic., quæ alterum in marg. habet.——429. *exscindunt* Zulich.——430. *florida* pr. Moret.——431. *gentis adultæ* Hamb. sec. Traducta nonnulla e Ge. IV, 163 sqq.——432. *excidunt* Græv. a m. pr. *perducunt* Oudart. an *producunt?* addit Burmannus. Sed *educunt* ex alveariis; et Macrob. V Sat. 2 defendit. *et conliquentia* Goth. tert. *stillantia mella* Hamb. pr. cf. Ge. IV, 164.

judices. Habentur igitur *comitia creandis judicibus, magistratibus et senatoribus.* ita equidem interpretor. Nam si *jura* loca sint, ubi jus dicitur, durum sic, *legere jura*; et quid tum, *legere magistratus? senatum?* Debebunt scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi, h. e. pro locis, ubi illi conveniant. Burmannus *jura magistratusque* magistratus juridicos, qui jus dicant, explicat. Sed cogitandum erat, Æneam de monte prospicientem ea omnia, quæ hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Unde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus juridicos nunc legi. Si mecum omnino ad *comitia*, quæ habentur, referas, tolerabilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat; quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo cæteris adnectitur, nec sententia ipsa colligatur; nam reliqua omnia ad ædificia nova, quæ excitantur, spectant.

427—429. An theatri structuram Phœnicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poëta; Græcarum sane civitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res præclare ob oculos posita. Portus *cothon* dictus proprio nomine ap. Liv. et al. v. Bochart Chan. I, 24.

430—436. Expressa ex Georg. IV, 163—169, ubi v. quæ

Stipant, et dulci diftendunt nectare cellas:
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum fucos pecus a præfepibus arcent:
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum jam mœnia furgunt!
Æneas ait, et faftigia fufpicit urbis.
Infert fe fæptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, mifcetque viris; neque cernitur ulli.
  Lucus in urbe fuit media, lætiffimus umbræ,

433. *diftentent* malit Cuning. fed v. ad Ecl. IX, 31. adde Ge. IV, 164. *aut d.* Zulich.——434. *excipiunt* Bigot.——436. *Fragrantia tecta* malit vir doctus in Obff. mifc. crit. T. II, p. 29, quia *mella* jam v. 432: ratione parum idonea. cf. Burm. *flagrantia* etiam hic codd. ut alibi; fic Goth. tert.——438. *fufcipit* tres ap. Burm. c. Goth. pr. *confpicit* Hamb. pr. *profpicit* Vratifl. meræ utique aberrationes. Ædificia alta et excelfa *fufpicimus* proprie. Commode itaque poëta hac voce ufus eft, ut altitudinem ædificiorum eo ipfo fubjiceret animis. Hinc etiam *faftigia urbis* dixit pro tectis.——439. *fe fæptum* alter Menag. et Erfurt.——440. *viros* Bigot. et unus Heinf. Et fic jam Pierius fuiffe memorat, qui legerent: *Per medios mifcetque viros* fc. fe.——441. *umbræ* tanquam exquifitius recepit et docte illuftravit Heinf. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vel Probi auctoritas

v. quæ ad interpretationem faciunt, inprimis de mellificio. cf. Æn. VI, 707. 8. 9. Comparationem, quam mireris cuipiam difplicere potuiffe, adverfus H. Stephanum diff. de Criticis p. 111 defendit Burm. Præiverat Homerus Iliad. β, 87—90. *fub fole* Burm. vult effe, fole oriente, fummo mane. Georg. IV, 185 *mane ruunt portis*. Sane ita res fert. Verum *fub fole* per fe eft, fimpl. interdiu, per diem. Ita nec *fub die*, *fub nocte*, tam angufte accipitur a poëtis. Supra quoque Ecl. II, 13 *fole fub ardenti* aliter dictum non eft.

437. Egregie ad affectum hæc exclamatio! quid enim his rebus confpectis Æneæ per maria et terras erranti, ut novam fedem quæreret, nova urbe condita optabilius videri debuit!

439. 440. Obferva, quomodo in fingulis profaicam formam evitaverit; etiam ipfo græcifmo: μίσγεται ἀνδράσιν, immifcet fe turbæ, nec cernitur ab ullo, οὐδενὶ ὁρᾶται. Confer tamen Homerica Od. η, 37—42.

441. Templum in luco conditum, ex vetere more; et

Quo primum, jactati undis et turbine, Pœni
Effodere loco signum, quod regia Juno
Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per sæcula gentem.
Hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine divæ:

auctoritas in Servianis, et latius in Pomponio Sabino, satis erat gravis; accedebat Codex Montalb. et inter Burman. codd. Bigot. et tert. Mentel. a m. sec. Vulgo *umbra.*——443. *effudere* vitiose Exc. Burm. *locum signo* ed. Ven. ap. Maittair. *quo r J.* Leid. et Voss.——444. *Monstrabat* Gud. Zulich. Græv. *monstravit* Montalb. et Hamb. alter. *monstraret* fragm. Moret. *signam* (ex *sic nam*) et ab alt. manu *signum* Gudian. *signum* tres al. ap. Burm. et jam ap. Pierium.——445. *facilem victus* conj. olim Burm. ad Val. Fl. VI, 323, sed *victu* eodem sensu accipi posse ad h. l. fatetur. Esset tamen alterum elegantius. Turbas, de quibus in Exc. ad h. v. egi, fecit in hac forma, quod permutata fuit cum altera illa, quasi *facilis victu* esset dictum ac *facilis visu*, *auditu*, *cognitu*. ductum quoque illud modo a *vivere*, modo a *vincere*: unde fuit vir doctus, qui *haud facilem victu* corrigeret. Sed *victu facilis* ducendum erat ex *victus facilis*. Qui victum habet facilem, is *victu facili esse*, et exquisitius *facilis victu* vel *victus* dicitur. Gens *victui facilis* iterum diversum quid designaret, ut vel exemplo intelligas: *ager pecori facilis*, qui præclaris suis pascuis pecus facile alit.

et quidem *eo in loco, quo* portentum se obtulerat terram fodientibus, caput equinum, pro omine acceptum.

443. *Signum*, omen intelligam. *Ostentant caput effossa tellure repertum Bellatoris equi, atque omen clamore salutant*, Silius II, 411. servatum inde in numis Carthaginiensium *equi caput*. v. c. Raschii Lexic. numismat. voc. *Carthago*. Poëtam agnosce in hoc, quod non simpliciter inventum, sed *a Junone monstratum*, objectum fodientibus, narrat. *Sic nam* (ex voc. *signum*) portendebatur, fore Pœnos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539 sq.) et *facilem victu*, hoc est, quæ habitura esset victum facilem et expeditum, annonam affluentem ex agrorum ubertate et cultu. De hoc v. Excurs. XIV ad h. v.

446. *Templum donis opulentum et numine divæ. dona* de vasis, utensilibus totoque apparatu sacro intelligo: *numen* cum Servio accipio de simulacro deæ ex auro aliave pretiosa materia facto, quod τὸ *opulentum* postulare videtur; (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen divæ* pro *diva*, et hæc ad simulacrum refertur.) Alii *numen* eo referunt, ut numinis præsentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burmannus malit. Ita vero

Ærea cui gradibus ſurgebant limina, nexæque
Ære trabes: foribus cardo ſtridebat aënis.
Hoc primum in luco nova res oblata timorem
Leniit; hic primum Æneas ſperare ſalutem

448. *nixæ* multos legere jam Servius notavit. Eandem lectionem codices a Burmanno enumerati habere videntur, non, *nexæ*. *Trabes ære nixæ* Catrœo arriſerunt, ut ſint columnæ æneæ epiſtylio ſubjectæ, quod adeo columnæ ex ære innititur: res ipſa vera eſt, *capitulis æreis columnas* uſitatas aliquando fuiſſe. cf. Plin. XXXIV, 7. Enimvero de portarum poſtibus agi ea, quæ utrinque adjunguntur: *ſurgebant limina—foribus cardo ſt. a.* ſatis declarant. Poſſent et ipſi poſtes æneis baſibus innixi dici: verum ſic de limine bis poëta memoraret.——449. *cardo ſtr. ahenus* vir doctus legit Miſcell. Obſſ. Voll. II T. I p. 85, inutili plane emendatione. ——450. *Hic* tres ap. Burm. *in templo* Puget. *res ablata* Hamb. pr.—— 451. *Hoc* primum (ſc. in luco) Longob. Pierii. *ſpectare* Zulich. Goth. tert.

vero *opulentum* paullo durius pro *inſtructum* accipiendum; et ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Pœni, declarandam magis idonea eſſe videtur prior interpretatio; neque omnino in templo exſtruendo numinis præſentia operis faciendi pars eſt.

448. 449. Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex ære fecit. Unam laudabo Alcinoi regiam Odyſſ. η, 86 ſqq. Homerus eandem elegentiam ad deorum ſedem, Olympum, tranſtulit. Quid? quod Romæ talis magnificentia erat frequens, cujus adhuc in Pantheo veſtigia deprehenduntur, ut Spencius bene monuit. Ornatiſſime autem ſingula extulit. *Ærea gradibus ſurgebant limina*, h. e. limen erat ex ære: ſeu ut *limen* pro foribus dictum accipias, ſeu ut *proprie* dictum ſit, id quod malo; quia fores mox memorantur. *Surgere* non modo ædificium, ſed et ſingulæ partes dicuntur, quæ in eo ſunt, inprimis editæ et altæ: ſurgunt itaque limina gradibus, per gradus, fiunt ſubjectis gradibus per quos ad ea adſcenditur. Sed quid eſt alterum: *nexæ ære trabes ſurgebant?* *trabes* haud dubie ſunt poſtes; *ære nexæ* vulgo ſic accipi videas, ut *poſtium*, h. e. trabium ex ligno, v. c. abiegnarum, vincula et clavi ſeu unci ſint ex ære. At hoc pro reliqua templi magnificentia quam eſſet jejunum: quod recte ſenſit Catrœus. Alii indutos poſtes æreis laminis intelligunt; at nec hoc ſive ſenſui ſive judicio noſtro ſatisfacit. *Nexas ære trabes* putabam olim dictos poſtes æneis cardinibus junctos; idque patere vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237 *ferrati poſtes; immenſaque nectit clauſtra*

Aufus, et adflictis melius confidere rebus.
Namque, fub ingenti luftrat dum fingula templo,
Reginam opperiens, dum, quæ fortuna fit urbi,
Artificumque manus inter fe, operumque laborem,
Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas, 456
Bellaque jam fama totum volgata per orbem,
Atridas, Priamumque, et fævum ambobus Achillem.

455. *labores*, quod in vulgaribus nonnullis edd. vifitur, duo Goth. Menag. pr. et fic alibi variatur. v. Burm. Vide porro annon accuratius diftinguatur: *dum, quæ f. fit urbi, artificumque manus inter* fe, (fc. quæ fint) *et* (dum) *o. l. miratur.* Sed *miratur manus inter fe* eft exquifite, fc. dum *inter fe comparat.*——457. *Volgante* Sprot.——458. *Atridem* Seneca Ep. CIV, forte ille cauffæ, inquis, quam ubi agit, ferviens. *Atridam* Bigot. et *Atridem* ex Seneca Cerda recepit. *Atriden* etiam Cuningham. Jam fi rationes criticas audias, levior ifta eft auctoritas, quam ut ei aliquid tribui

claustra chalybs, h. e. ex chalybe erant cardines immenfarum valvarum. Non videram verborum ordinem effe hunc: *nexæque* liminibus, adjunctæ et impofitæ limini *trabes*, poftes, *furgebant*, erant ex, *ære*. Tandem *foribus cardo ftridebat aënis*, h. fores erant aënæ. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ovid. II Met. 107.

452. *Afflictis melius confidere rebus.* de *rebus affl.* explet Serv. et cæteri. Sed et abfolute fic ponitur etiam apud Ciceronem; nunc *magis* fiduciam habere fortunæ fuæ cœpit, bene de ea fperare.

455. *Artificum manus* h. e. opera, et *operum labores*, opera affabre elaborata. *inter fe*, dum varii generis et artificii opera comparat. Picta autem in pariete fuiffe ea putanda funt, quorum argumentum mox exponitur, area difpertita in plures areolas, quæ fingulæ fingula argumenta capiebant. Commemorantur ex iis *feptem*, obfervatu etiam pictorum ingeniis digna: 1) pugna Trojanorum et Achivorum, fortuna varia; 2) Rhefi noctu oppreffi cædes. 3) Troilus fugiens. 4) matronarum Trojanarum pompa peplum in Palladis templum deportantium. 5) corporis Hectorei redemtio. 6) pugna Memnonis. 7) pugna Amazonum ad Trojam. Occurrere autem in pluribus tabulis Achillis perfona debuit, modo cum Agamemnone litigans, modo Troilum cædens, modo Memnonem, modo Penthefileam. De cæteris v. Excurf. ad h. v.

458. *Sævum ambobus Achil lem*

Conſtitit; et lacrimans, Quis jam locus, inquit, Achate,
Quæ regio in terris noſtri non plena laboris?
En Priamus. Sunt hic etiam ſua præmia laudi:
Sunt lacrimæ rerum: et mentem mortalia tangunt.

tribui poſſit. Poſſunt tamen altera ex parte librarii videri repoſuiſſe pluralem *Atridas* tamquam ſibi notiorem; cum non viderent, durum eſſe et inſolens, ut *ambobus* ad tria capita referatur; tum uni tantum Atridæ, Agamemnoni, ſævum fuiſſe Achillem, non utrique. Studioſe tamen poëta *ambobus* poſuiſſe videtur, cum *ſævum cuſpide Achillem*, vel alio modo dicere potuiſſet (locum Homer. Odyſſ. δ, 335—339, poſſit aliquis pro exemplo laudare, nam et ibi νεβροὶ cum matre cerva in ἀμφοτέροις ſpectati videri poſſunt; ſed hinnulos ibi poëta binos a matre relictos ponit). *ſcævum* Moret. qu. *Priamum ſævumque* Voſſ. *ferumque* Goth. alt. *Achillen* Probus et Cledonius Grammaticus, ut Dorvill. et al.——459. *Quis non* Bigot. *quis nam* Leid. unus. *qui* Cuning. edidit e cod. Mark.——460. *in* omittunt tert. Mentel. et Regius, hic cum gloſſa: *ſcilicet in. noſtris* ed. Junt.—*in noſtris terris* alter Menag.——461. *ſunt hic et* Franc. *hæc* Parrhaſ. ——462. *En lacrimæ* Parrhaſ. Heinſ. in ora cod. ſui mutaverat diſtinctionem: *ſunt lacrimæ: rerum et m. m. t.* Arridebat hoc Burmanno, ut *mortalia rerum* ſint, res mortales; quod illuſtrat. Et hoc quidem ita dici poſſe, nemo dubitet. Sed primum illud durum, quod interſertum ita datur;

lem; *ſævus* fuit in Priamum, Hectore cæſo; in Agamemnonem ſæviit ira et pervicaci odio propter ereptam Briſeidem: itaque ſævum omnino accipiam, exquiſite pro infeſtum, iratum. (nam *ſævus* poëtis de iracundo). Si *Atridas* recte legitur (v. V. L.), *ambobus* notabili novitate poſitum eſt, ut *et illos et hunc* deſignet; etſi non ſine exemplo, niſi memoria fallit. Si tamen alteri ex Atridis infenſus fuit, quidni et fratrem odio habitum dicat poëta? Ut *ambobus* de utroque exercitu accipiam, nihil præceſſit, quod, ut faciam, inducat me.

460. *Noſtri laboris* pro, laborum, πόνων. h. e. famæ de noſtris calamitatibus. Eſt autem hoc rhetoricum. Ap. Severum in Ethopœia III in Gale Rhet. ſelect. p. 222 Hercules: τόπος οὐδεὶς τῶν ἐμῶν ἀμάρτυρος πόνων καθέστηκε. 461. *Laudi* pro virtute, et rebus geſtis, quæ laudem merentur, ut ſæpe. v. Cerd. et Burm. ſcil. ex Homerico κλέος. ut contra ἀρετὴ pro laude ſæpe apud Pindarum. Virtuti etiam hic honos ſuus habetur.

462. *Sunt* etiam hic *lacrimæ*, h. e. miſeratio, *rerum*; deflentur res h. e. caſus humani; ſunt hic pectora, quæ lacrimas impertiant caſibus et calamitatibus

Solve metus; feret hæc aliquam tibi fama salutem.
Sic ait, atque animum pictura pascit inani, 464
Multa gemens, largoque humectat flumine voltum.

datur: *rerum et mentem mortalia.* Sensisse hoc videtur ipse Burmannus; itaque apponit alterum: *sunt lacrimæ, et rerum m. m. t.* Tamen vel sic manet alterum, quod monere volebamus, ut illud nude positum: *Sunt lacrimæ,* sibi quid velit, non videas. Tentabat idem vir sagacissimus: *et gentem mortalia tangunt*; ita vero poëtica vis plane jugulatur. Scilicet accidere hoc nostrum cuique solet, ut semel offusa menti nube in sudum emergere nequeamus. Burmanno sensu carere videbatur illud: *lacrimæ rerum.* Sed *res* simpliciter pro rebus humanis, casibus mortalium, atque etiam de rebus adversis passim dici, virum doctissimum non latebat; ut in illo *quantum spes ultima rerum libertatis habes?* Lucan. VIII, 454. *tanta homines rerum inconstantia versat* Ovid. Met. XIII, 646. Rebus humanis si illacrimamur, ferunt illæ et accipiunt lacrimas, quæ ipsis debentur; sunt *illis* lacrimæ; et doctius: *sunt lacrimæ rerum.*——463. *metum* multi scripti et editi. scilicet hoc vulgare et pedestri orationi magis consentaneum. Ita etiam doctius dixit: *solvere metum* quam *solvere metu* sc. animum. *fert hæc* Franc. v. Burm.——464. *Hic ait* Franc.

tibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt,* et res humanæ casusque, quibus jactari solent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miseratione. Tali interpretatione satis lucis affusum versibus videtur; nisi fallimur. Illud vero præclarum, quod humanitatis cultum ex conspectis artis operibus, ex eorumque argumentis, colligit; paullo aliter, quam Aristippus, qui, naufragio ad Rhodum cum enatasset, conspectis in littore figuris geometricis, bono animo esse jussit comites, hominum enim se vestigia videre: Vitruv. VI, præf. Imitationem loci habes in Val. Flacco lib. I, 723. 724.

463—465. *Hæc fama* quod Trojanorum calamitates in his ipsis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed, cum majore benevolentiæ significatione, ad Achatem amicum retulit: *tibi.* Mox de *pictura* v. Excurs. ad 455. *pascit,* βουκολεῖ. *inanem* appellat epitheto ornans a natura artis, non ipsas res, sed rerum imagines quocunque modo repræsentantis, petito. Cæterum in seqq. observa artificium poëtæ in descriptione rerum et h. l. quidem tabularum, quando v. 474 tempestive transit ad eam orationis formam, qua res quasi ante oculos geri videntur, non pictæ adspici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad nostri sermonis morem non est exigendum: non magis, quam Homericum, δακρυχέων ὥστε κρήνη μελάνυδρος; et *humectat* est exquisite pro irrigat; neque adeo *humectat* jejunum putandum post, *largo flumine.* Tum *multa gemens,* πολλὰ

Namque videbat, uti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Trojana juventus
Hac Phryges; inſtaret curru criſtatus Achilles.
Nec procul hinc Rheſi niveis tentoria velis
Adgnoſcit lacrimans; primo quæ prodita ſomno
Tydides multa vaſtabat cæde cruentus; 471

467. *Grai* Mentel.——468. *Ac* nonnulli ap. Burm.——469. *haud* vel *non p.* Gud. *haud* etiam Montalb. et tert. Rottend. pro *niveis* Græv. *juvenis*; librarii errore.——470. *adgnoſcit* ſcriptum cum Medic. et Gud. hic et al. ut inf. 438, conſentiente adeo Vaticano fragm. *agnovit* Zulich. *dedita ſomno* Zulich. fruſtra. nam proprie poëtis: *prodi ſomno*, et cf. Heinſ. ——471. *Vaſtavit* alter Hamb. *cruentis* alter Gud.

πολλὰ στενάζων. Habuiſſe autem inter Græcos videtur poëta, quos in hoc loco ſequeretur. Apud Ariſtot. enim Poët. c. 13, al. 16, l. 15, 3, inter agnitionum genera in tragœdia etiam eſt ex Dicæogenis Tragici Κυπρίοις (fabula erat οἱ Κύπριοι, a choro inſcripta) aliquis, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν—ὅθεν ἀνεγνωρίσθη.

466—468. Reſpicit potiſſimum pugnam Patroclo occiſo factam, cum verſus caſtra fugerent Achivi inſequentibus Trojanis et inſtante Hectore, Iliad. ρ, quo facto die ſequenti Achilles novis a Thetide acceptis armis prodit et Trojanos fugat, Hectorem occidit Iliad. τ. Cum adeo Rheſus mox ſequatur, noluiſſe poëta temporum ordinem ſervare dicendus eſt. Cum v. 467 bene comparant Iliad. ξ, 14 Τὸς μὲν ὀρινομένους, τὸς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν et Iliad. ο, 7. In *criſtatus* v. 468 Servius vim quærit; nam ſecundum Homerum in Achillis criſtis terribile quiddam; fuiſſe Iliad. τ, 380. Verum id quidem; ſed, ut ab cæteris armis, ita a galea et criſta ſæpe petunt epitheta poëtæ. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ.

469—473. De Rheſo Iliad. κ, 433 ſqq. 470 ſqq. *tentoria primo ſomno prodita*, h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulchre autem ſomno tributum τὸ *prodere*, quod per ſomnum factum. *Diomedem* ſine Ulyſſe nominare, liberum erat poëtæ. *niveis tentoria velis.* De his vid. Excurſ. ad h. l. Dixit ea poëta deſerto priſcæ ætatis more: erant enim Achivorum et Trojanorum κλισίαι potius tuguria, ſtipitibus viminibuſque intertextis, et terræ aggere munita. *ardentes equos* acres dixit; ſi loquendi uſum audias. Si de colore accipias, quod durum eſſe puto; non *candentes* cum Servio, ſed *fulvi* αἴθωνες eſſent *ardentes.* at hoc repugnat Homero et Euripidi. v. var.

Ardentiſque avertit equos in caſtra, prius quam
Pabula guſtaſſent Trojæ Xanthumque bibiſſent.
Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis,
Infelix puer, atque inpar congreſſus Achilli,
Fertur equis, curruque hæret reſupinus inani,
Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur
Per terram, et verſa pulvis inſcribitur haſta.

472. *albentes—equos* ſec. Moret. habet; quem ſane colorem conſtanter Rheſi equis tribuunt Homer. l. l. 437 τȢ δὴ καλλίςȣς ἵππȣς ἴδον, ἠδὲ μεγίςȣς· Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι. Et ſic Rheſi drama v. 304 Πώλων—χιόνος ἐξαυγεςέρων. cf. 616—619. Sed ſic *candentes* equi erant dicendi ut XII, 84. Homericum tranſtulit, *qui candore nives anteirent, curſibus auras*. et Epit. Iliad. 735 de Rheſi equis: *multo candore nitentes.* Nam *albus* color minus gratus Georg. III, 82 *color deterrimus albis*. An poëta evitare voluit concurſum τῶν: *niveis velis et candentes equos?* Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri ſectatus v. 547. ubi hi Αἰνῶς ἀκτίνεσσιν ἐοικότες ἠελίοιο? Quamquam et hoc ipſum *candore* potius fuiſſet exprimendum. Aut itaque manendum eſt in hoc, ut *ardentes*, acres, alacres, impetuoſos accipiamus; ut *calentes*, *igneos*; aut, quod mihi plus quam probabile videtur, ſcribendum *candentis:* priore littera extrita reſtabat *andentes*, unde factum *ardentes*. Porro *arbentes* a m. ſec. Hamb. prior habere dicitur. Videtur et is *albentes* a prima manu agnoviſſe. Idem *evertit* habet, et alii ap. Burm. *advertit*. male. *Avertere* de præda abigenda ſatis frequens, ut h. l. Burm. Drakenb. ad Sil. III, 311, et al. v. inf. X, 48.——475. poteſt per parentheſin interpoſitus accipi.——477. *tenens tantum* Montalb. Quintilianum VII, 9, 7 mireris dubium facere, ſitne *tamen* ad *tenens* an ad ſeqq. trahendum. *tenet* aliquot ap. Pier. male. *Hinc* duo Burm.——478. *verſa* eſt κεκλιμένον δόρυ; a *verrendo* duci nequit. Sic enim *pulvis* verritur, non *haſta*.

v. var. Lect. *avertit* eſt abigit exquiſite; non, intercipit.

472. 473. Fatale hoc fuiſſe ſive Rheſo ſive Trojanis, ſi equi guſtaſſent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; ut ex poëtæ lectione promtum cuique eſſe poteſt; neque is, quem Euripidem non eſſe nuper poſt alios evicit Valkenarius, auctor Rheſi. Nam v. 600—604 vix eo referre poſſis. At memorat eam rem, tamquam oraculo proditam, Euſtath. et Schol. ad κ, 435, nec non Serv.

474—478. De *Troilo* v. Excurſ. ad h. v. Congreſſus hic Priami filius cum Achille, ante Iliadis

Interea ad templum non æquæ Palladis ibant
Crinibus Iliades paſſis, peplumque ferebant
Suppliciter triſtes, et tunſæ pectora palmis:
Diva ſolo fixos oculos averſa tenebat.
Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo:
Ut ſpolia, ut currus, utque ipſum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conſpexit inermis.

480. *Sparſis* multi a Pierio et ab Heinſ. inſpecti, et ed. Ven. Sed, *ſparſos* crines furentibus, ſupplicibus *paſſos* convenire arbitratur Burm.—— 481. neſcio an melius *ſuppliciter ferebant* jungas. *tonſæ* al. *tonſis* Parrhaſ. ——482. *adverſa* multi.——483. *tractaverat* alii ap. Corrad.——486. *Currum* fragm. Moret. et Hamburg. pr. ſed magis poëticum: *currus*, ut ap. Homer. ἅρματα. *curſus* Hamb. alter. *atque* alii. male.——487. *conſpectat* Voſſ. Non bene cum Burmanno tollas diſtinctionem poſt *inermis*, ut continues proſaica aliqua forma: *ut conſpexit* et ſe *quoque agnovit*. Porro *inermem* Goth. alter.

Iliadis tempora vulnere accepto exciderat curru, pedibus inter lora impeditis, ita ut ſupina cervice traheretur, *armis amiſſis*, clipeo ex manu dimiſſo; nam haſtem tenebat, ſed inverſam, ut adeo per terram tracta illa ſulcos faceret.

479—482. Ex Iliad. ζ, 269—312, ubi Heleno monente Hector ad urbem regreſſus Hecubam ad Minervæ templum in acropoli Trojanarum matronarum *(Iliadum)* pompam ducere, donariique loco deæ peplum egregie elaboratum conſecrare jubet, ut Diomedis impetum illa reprimeret. *Interea* non ad tempus poſſe referri videtur; ſed inter cætera tabularum argumenta, ecce, occurrit hoc, quod—*non æqua*, iniqua, Trojanis infenſa, irata Pallas. *Diva ſolo f. o. a. tenebat.* Hom. l. c. v. 311 Ὣς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Πάλλας Ἀθήνη. ſed in Virgilio ſuavior rei imago eſſe videtur, *averſa* illa facie, *oculis in terram fixis*, quam in Homero *renuens caput*. Peplum autem illud interdum deæ ſigno injiciebatur pro amictu, interdum tantum ad genua apponebatur; ut apud Homerum l. c. ſic Athenis in Panathenæis Minervæ; cf. inf. ad Cirin. v. 21 ſeq. Junoni Olympiæ et ſic porro. cf. Excurſ. de Palladio inf. ad II, 293.

483—487. Novum argumentum

Se quoque principibus permixtum adgnovit Achivis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.

488. *agnoſcit* præſens tempus picturæ convenientius arbitrabatur Ge. Fabric. idque jam v. 470 vidimus. Et hoc habet Romanus, cum fragm. Vatic. teste Bottario p. 170, ut adeo, ſi auctoritatem ſequaris, quod etiam Cuning. feciſſe videmus, recipiendum ſit, cum totus orationis tenor id flagitet. Nec minus tamen ferri quoque poteſt alterum, *adgnovit*, et variaſſe videri poteſt poëta. Sic et cenſebat Brunck.

mentum in pariete expreſſum: *redditio corporis Hectorei*, ex Iliad. ω. Bene vel ad artis rationem: *raptaverat*; nam hoc anteceſſerat, et corpus lacerum et fœdatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Expreſſum autem putetur Achillis tentorium, ipſe Achilles ſedens, *ſupplex ei factus Priamus* (vide Iliad. ω, 478 ſqq.) et divinum illud: Μνῆσαι πατρὸς σεῖο—jamjam fari incipiens; in conſpectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia; ἀπερείσι' ἄποινα (—χρυσȣ͂ δὲ ςήσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα. unde v. 484 *auro corpus v. A.*) adſtant ex alia parte *ſpolia*, h. e. arma quibus cæſum Hectorem ſpoliaverat victor, *currus*, cui illigatum eum raptaverat, et *ipſum corpus amici*, ſc. Hectoris, ex curru ſupinum pulveri incumbens, quod die quoque orto ter circa Patrocli tumulum ductare ſolebat Achilles. v. Iliad. ω, 14 ſqq. Si ita repræſentata ſingula fingas, nihil jam eſt, quod cum Conrado, Burmanno aliiſque vel deſideres vel hæreas. Poſſis et illa 485—487, diverſum aliquod opus facere, *raptationem cæſi Hectoris*, non illam circa muros factam, ſed hanc, qua ad naves oneratum ſpoliis et cadavere alligato currum agitaret victor; ex Iliad. χ, 395 ſqq. (cf. Dictys III, 15, 16) non tamen, ut arbitror, ſatis commode. De v. 483 vide Excurſum. 487. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo ſpectat, quod intraverat hoſtilia caſtra ſupplex ad genua Hectoris procubiturus. Totus hic locus eſt ex feliciſſimis.

488. Cum Achivis *permiſtum* prælio, προμάχοις μιχθέντα, ſeu pugnantem, Æneam ſæpe ap. Homer. invenias, inprimis Iliad. ε et υ.

489. Agnovit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum* appellat et *Eoas acies* memorat, id eo pertinet, quod, quandoquidem auxilia ex terris ab oriente ſitis, quæ tum ſub Aſſyriorum ditione fuiſſe videntur, Auroræ ille filius adduxit, re in majus aucta, Indos et Æthiopes adduxiſſe fabuloſe dicitur. Vide Excurſ. ad h. l.

Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
Aurea subnectens exsertæ cingula mammæ
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Hæc dum Dardanio Æneæ miranda videntur,

490. *duxit* Menag. pr. et Zulich. *ducit* etiam Schol. Stat. et Nonius habet. v. Burm. In v. 491, 492 distinctionem in fine versuum sustuli. —— 492. *Exsectæ* codd. ap. Pier. male. cf. Æn. XI, 649 et 803. —— 494. *hæc cum* Dorvill. et ita Rufin. ap. Burm. Idem *Æneæ* pro *ab Ænea* positum esse contendit. Recte, si quid video. Nam, si exponas: *ei videntur esse miranda*, pedestrem habeas orationem, non poëticam.

490—493. De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. Argumentum hoc expressum videbis in *Monum. inedit.* Winkelmanni n. CXXXVII, ut ipsam Penthesileam sæpe in gemmis, et in lorica, humili pariete, ante signum Jovis Olympii ducto, a Panæno pictam legimus, ap. Pausan. V, 11, p. 402, et fuere jam olim certamina artificum in Amazonibus: cf. Plin. XXXIV, 19. pr. supersunt quoque signa ejus generis haud ignobilia, inprimis in Museo Capitol. III, 46, et in Vaticano Museo, ex Mathæorum villa translatum (*Raccolta* t. 109.) *peltæ lunatæ* proprie Amazonum fuere. *subnectens cingula mammæ*, s. mammis, exquisitius quam *subnectens mammam cingulo*. Læva scilicet papilla erat nudata. Nota omnia. vid. Cerd. et al. ut Petitum omnino de Amazonibus. cf. inf. ad XI, 649. Induxerunt autem Amazonas in belli Trojani historiam poëtæ, qui post Homerum scripsere, et in his præcipue Arctinus in Æthiopide, quia celeberrimæ erant in antiqua historia Amazonum impressiones in Asiam minorem factæ, inprimis in Phrygiam et Lydiam; quarum una in Priami tempora incidit. v. Iliad. γ, 189. De reliquis loca classica apud Strabonem sunt. *ardet*, furit. fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. *audetque viris c. virgo* ex Homerico—'Αμαζόνας ἀντιανείρας Iliad. ζ, 186, γ, 189, natum videri, notarunt jam alii. Totus hic de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494 sqq. Cum hac œconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. η, 133 sqq. et de v. 498—503. v. Exc. ad h. v. Comparatio est splendida Didonis cum Diana, quam tractavit poëta post Homerum Od. ζ, 101 sq. et Apollon. Rh. III, 875 sqq. *qualis*, pro qualiter, quo habitu; pro qualis est, cum *exercet choros*, ducit, instituit. Frequentantur autem

Dum ſtupet, obtutuque hæret defixus in uno:
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Inceſſit, magna juvenum ſtipante caterva.
Qualis in Eurotæ ripis, aut per juga Cynthi,
Exercet Diana choros; quam mille ſecutæ
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; ille pharetram
Fert humero, gradienſque deas ſupereminet omnis;
Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus:
Talis erat Dido, talem ſe læta ferebat
Per medios, inſtans operi regniſque futuris.
Tum foribus divæ, media teſtudine templi,

495. *obtuituque* duo. *diffixus* pr. Rottend. *in imo* duo Goth. frequente lapſu.——497. *juvenum magna* Sprot. *comitante* poſt Romanum Menag. pr. Hamburg. pr. *Juvenes* Tyrios principes eſſe, nil dubites cum Burmanno.——499. *ſecuntur* Parrhaſ.——501. *ingredienſque* ap. Macrob. ſcripta nonnulla; ſed v. Heinſ. *gradienſque dea* ex ſcriptis Giphan. Ind. Lucret. et Rom. cum al. ap. Pierium, it. Goth. alt. Sed major vis in *deas*, et abſorptus ſibilus ſequente littera.——502. *Latonæ et* un. Heinſ. et Parrhaſ. male. *prætentant* pr. Hamb. *pertentat* duo Heinſ.——504. *opere* Rom. a pr. m.——505. male jungunt alii poſt Servium: *inſtans o. r. futuris, Tum foribus Divæ. in foribus* Nonius in *teſtudines. in media* Parrhaſ. *media in t.* Goth. ſec. Offendebat aures b. Schraderi, *medios* et *media* in binis verſibus. Medelam tamen nullam video.

autem a poëtis lubenter Nympharum chori, ducente eos Diana. Colebatur illa præcipuo cultu Lacedæmone et in Delo inſula. *Illa pharetram fert humero:* debebat junctum eſſe; *ferens gradienſque*; adjecta autem hæc ſapienter, obverſatur quippe oculis noſtris extans inter cæteras dea humeris tenus. Decus autem ejus potenter declaravit poëta per tacitam lætitiam matris Latonæ; *tacitum pertentant gaudia pectus*, h. e. gaudia tacita. Sic IV, 364 *totumque pererrat luminibus tacitis*. Etiam *pertentant* feliciter pro, ſubeunt; cf. lib. V, 828. Ge. III, 250.

504. Urbem condendam præclare *opus regnumque futurum* appellat. 505. 506. *Media teſtudine templi*, h. e. medio templo, latino uſu, quate-

nus

Sæpta armis, ſolioque alta ſubnixa, reſedit.
Jura dabat legeſque viris: operumque laborem
Partibus æquabat juſtis, aut ſorte trahebat:
Quum ſubito Æneas concurſu adcedere magno
Anthea Sergeſtumque videt fortemque Cloanthum,
Teucrorumque alios: ater quos æquore turbo
Diſpulerat, penituſque alias avexerat oras.
Obſtupuit ſimul ipſe, ſimul percuſſus Achates
Lætitiaque metuque; avidi conjungere dextras
Ardebant: ſed res animos incognita turbat.

506. *Sæptam* fragm. Vatic. *alto* Mentel. pr. et Moret. ſec. cum Erfurt. ut veteres nonnulli ap. Pierium. Sed *alte ſubnixa* exquiſitius, ad ornandum *τὸ reſedit*. Cogita ſedes dearum et heroinarum. Sic Helena Odyſſ. δ, 136 Ἕζετο δ᾽ ἐν κλισμῷ, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν. *reſidit* al. male.——508. *ac ſ.* Hamb. alter. *haut ſ.* fragm. Vatic. *ſorte ferebat* Goth. tert.——509. *tum ſ.* Leid. *jam curſu* alter Moret. *cum curſu* Zulich. Voſſ. *aſcendere* Victorin. ap. Heinſ.——510. *Sereſtum* Montalb. vitioſe.——512. *avexerat*, non, *advexerat*, meliores ap. Pier. et Heinſ. cum binis Goth. In Medic. *d* appictum ab alia manu. *averterat* Gud. et duo Rottend. cum fragm. Vatic. *adverterat* Sprot. et Montalb. *aduxerat* Dorvill. *adduxerat* unus Pier. *altas* alter Goth.—513. *Obſtipuit* veterrimos ad unum omnes hic ut et in aliis poëtarum exemplaribus (et inf. 613) ſcribere, monet Heinſ. cf. Pier. Etiam ita Romanus; et *obſticuit* vetuſtiſſ. fragment. Vatican. a Bottario editum; idem cum Romano aliiſque Pierianis (item binis Goth.) *percuſſus* habet, cum in Mediceo aliiſque optimis Heinſianis miro conſenſu legatur *perculſus*, quod bene rejectum ab Heinſio, cum, *percuſſus lætitiaque metuque*, conjungendum ſit. Malim adeo majorem diſtinctionem poſt *metuque* ponere.——514. *Lætitiamque metumque* alter Hamb. *lætitiaque avidique metu* Montalb. *contingere* alter Hamb. et Zulich. ac Gud. a m. pr.——515. *animos ſed res* quartus Moret.

nus intra fores conſederat; cum omnia dicantur *media*, quæ ſunt poſt principia, adeoque non ſibi repugnant: *in foribus et in media t. templi*. *Septa armis*, armatis, ſatellitibus; quod vulgare eſt monitu; ut et hoc, *jura legeſque dare* nihil eſſe aliud quam *jus dicere*. In templis ſenatum cogi, ad fores tribunalia poni, notus Romanorum mos, ad quem poëta hoc refinxit. *ſolio alte ſubnixa reſedit* ornate. Erant autem throni excelſi, ideoque pedibus ſubjecta ſcabella.

507. 508. Opus ædificationis *partiebatur* inter cives ſuos vel

Diſſimulant; et nube cava ſpeculantur amicti,
Quæ fortuna viris; claſſem quo litore linquant;
Quid veniant: cunctis nam lecti navibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Poſtquam introgreſſi, et coram data copia fandi;
Maxumus Ilioneus placido ſic pectore cœpit: 521
O Regina, novam cui condere Juppiter urbem,

516. *quia nube* Menag. ſec.——517. *claſſes* Hamb. pr. *claſſim* Sprot. *quo in litore* unus Heinſ. *linquent* alter Goth. In *linquant* ſentis continuatam actionem, adeoque pro, *liquerint*, poni potuit. Sic v. 546, 547 *quid* eſt ex τίπτε pro διὰ τί.——518. *cuncti*, quod mireris, lectio antiquiſſimorum fere et optimorum eſt codd. interque eos Romani, Vatic. fragm. a m. pr. Medicei, qui alias non facile in dubia lectione in idem conſentiunt, nec non Servii et Donati. *cunctis*, quod haud dubie verius, in pauciſſimis occurrere videtur; ut in duobus Heinſ. et binis Gothanis; fuit tamen lectio vulgata jam ante Pierium. *cunctis nam lectis* Gud. a m. pr. *lectis* et *læti* aberratur etiam in aliis. *leti* in Rom. a m. pr.——519. *et* ab Hamb. pr. abeſt.——521. *placito* duo. *nunc* pro *ſic* Hamb. pr.

vel de ſententia vel ſorte. *ſorte trahebat opus* doctius, quam trahere ſortem, ducere, ad aſſignandum opus; ſorte ducta opus aſſignare. Mox *concurſus* aut cum plurium concurſatione, aut ſimpl. curſus, accurſus. 510. Cf. ſup. 220 ſq.

516. *Diſſimulant*, pro vulgari, reprimunt ſe, quo minus prorumpant: quia rerum eventus et præſentem ſtatum non ſatis perſpectum habebant.

519. *Orantes veniam* ſimpl. propitiam et benevolam voluntatem, ut ne eſcendere ac littus tenere prohiberentur. Scilicet, ut ſequens oratio v. 525 ſqq. ad intelligendum expedita ſit, cogitandum, naves illas in littus, quod raro adiri ſolebat, rejectas pro prædatoriis, ληϛρικαῖς, fuiſſe habitas. Accurrunt itaque Pœni, prohibent Trojanos eſcendere, ſin faciant, igni naves comburere velle minantur.

521. *Maximus I.* ſc. natu; ut 654 *natarum maxima* abſolute, niſi univerſe eſt princeps inter ipſos, et auctoritate eminens. Ita ſimpliciter alibi Æn. III, 107 *Maximus unde pater—Teucrus. placido pectore*, h. e. nil turbatus, nullo rerum metu impeditus ac perculſus; nihil aliud. *Ilioneus* autem male h. l. a Pomponio et aliis ad eum refertur, qui Iliad. ξ, 489 ſqq. occiditur, Phorbantis f. Alium in Trojæ everſione ab Diomede cæſum, δημογέροντα, videbis apud Quint. Cal. XIII, 181 ſqq.

522 ſqq. Oratio egregie

ad

Justitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a navibus ignis;
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere prædas:
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt,

523. *Servare* alter Hamb.——524. *circum m.* Hamb. pr. ex v. 32, et Cuningham. conjiciebat: *circum* vel *huc per*, ad ductum Æn. VII, 228, frustra. Nam præpositiva docte a poëta ad Græcorum ductum omittitur. ——525. *infandis* Zulich. a m. pr.——526. *parce, precor* alter Hamb. *et* deest Montalb. *res accipe* pr. Hamburg. sed vid. not.——527. *Tyrios* Bigot. *Iliacos* Sprotianus; neutrum male: sed in *Libycos* consentiunt libri.——528. *advertere litora prædas* Venetus Heinsii. *ad litora tollere* Sprot. *a litore vertere* Leid. cum aliquot codd. Pierii.——529. *animo est* Sprot. *animis non tanta* ed. Venet.——530—533. repetuntur III, 163 sqq.

ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Æn. VII, 213 sqq. Præclarum hoc: *novam cui condere J. urbem.* hæc enim ex Trojanorum sensu votorum summa; et grave ex altera parte ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. Similiter expende reliqua. 523. *gentes superbas,* int. Afros, non Pœnos. *justitiam* ad totum mitiorem vitæ cultum *legesque ac jura data* refer, quibus feritatem eorum mitigavit.

525. 526. *Infandos ignes,* qui adversus fas jusque gentium inferuntur. *pium genus* Trojani h. l., qui nullam injuriam, nullum nefas, commiserant, prædas agendo. *propius adspice res nostras,* accuratius inspice: sc. deprecatur judicium de se ex primo rerum adspectu fortunæque specie, postulatque a regina, ut accuratius sibi, qui sit, exponi patiatur.

527. Non se ad deprædandos incolarum terras ac sedes venisse ait. Comparat Cerda Orphica Argonaut. 827 sqq. sententia saltem non adeo dispar est. Add. Apollon. III, 386 sqq. 528. *Vertere prædas* exquisite pro avertere, abigere: ut est lib. VIII, 208. X, 78. 529. *Ea vis,* audacia, ut alias. eadem mox *superbia,* insolentia.

530. Ex Enniano: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant,* expressum esse, jam

Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ :
Œnotri coluere viri : nunc fama, minores
Italiam dixiſſe ducis de nomine gentem.
Huc curſus fuit : 534
Quum ſubito adſurgens fluctu nimboſus Orion
In vada cæca tulit, penituſque procacibus auſtris,
Perque undas, ſuperante ſalo, perque invia ſaxa
Diſpulit : huc pauci veſtris adnavimus oris.

531. *Patens* Goth. pr. *arvis atque v. g.* mera aberratio.——532. male al. *Oenotrii.* Græcum eſt Οἴνωτροι. cf. l. l. a Burm.——534. Medic. cum multis bonis : *Hic curſus fuit*; quod accipiendum eſt : is fuit c.—*huc cunctis* (fuit) *ire voluntas*, expletur verſus in Dorvill. inepte. ——538. *Perpulit* Dorvill. a pr. m. *voſtris* Aruſian. Meſſ. laudat. *advenimus* aliquot ap. Pier. ex interpretatione.

Servio notatum et Macrobio VI, 1, elegantiore utique oratione. Cæterum ad hos vſſ. 530—533. cf. Excurſ. *Eſt locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica ſubtilitas. Quod autem *Heſperiam* pro Italia dicit, majorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Græcum nomen inter Tyrios memoret, ſuper hoc argutari in poëta epico nefas. cf. ſup. ad v. 321. 531. Nobiliſſimus inter veteres verſus. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obſcura; *potens armis atque ubere glebæ*, incolarum fortitudine et ſoli ubertate excellens, *uber glebæ* ductum videri poteſt ex Homerico οὖθαρ ἀρούρης, vix tamen priſco illo ſignificatu, quo uber ſeu mamma ac lac ſoli de fertilitate uſurpari ſolebat; ſed *uber* pro ubertate dictum Grammatici docent. Poëtæ tamen veterem loquendi morem non ignorarunt. Callimach. in Del. 48. νήσοιο μαστὸν dixit. *Œnotri* Pelaſgi, qui principio agrum in interiore littore inferioris Italiæ occupaverant; unde Œnotria dicta primum ager, tum tota regio. *minores*, proprie *natu*, Virgilius ad poſteros vel ſeriores transferre ſolet, ut v. 733 et al. *gentem* autem doctius poſuit pro *terra* Homerico more; δῆμος Φαιήκων pro inſula.

535—538. *Subito fluctu*, repentina tempeſtate, commota, *aſſurgens*, ut *mare aſſurgit fluctibus*, cum proprie *fluctus aſſurgant in mari.* *Orion* dictus omnino pro tempeſtatibus ac procellis, quales fere ejus ortu vel occaſu exoriri ſolent. alioqui Orion etiam cum judicio a poëta poſitus eſſe videri poteſt. Incidit enim ejus ortus, etiam in his Africæ plagis, in menſem Junium. Æſtas

Quod genus hoc hominum, quæve hunc tam barbara morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenæ.
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma:
At ſperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Æneas nobis, quo juſtior alter,

539. *Nam g.* Goth. ſec. *Quæ genus hæc h.* fragm. Moret. *Quod g. eſt h.* Menag. pr. *quæ hunc* tres ap. Heinſ. *quæve tam* Leid. Poteſt interpungi: *Quod genus hoc hominum?* ſc. eſt. Sed non hoc quæri poterat; verum: qui homines, *quæ patria*, quæ tam barbara, eſt *hæc terra veſtra*, ut permittat hunc morem?——540. *patriam* pr. Moret. a m. ſec *hoc ſpatio* Menag. pr. miro caſu.——541. *conſidere* Oudart. ſollenni varietate.——542. *et* deeſt in nonnullis, etiam Pierianis.——543. *deas* Voſſ *fandique nefandi* quinque ap. Heinſ.

autem agebatur tum. v. inf. v. ult. *in vada cæca* vid. v. 110. *procacibus Auſtris*, ornate; ventorum procelloſorum vi, a tempeſtate victos, partim per altum, partim inter ſcopulos penitus nos disjecit. *procaces auſtri*, venti vehementes: Horatio *protervi*, Gr. ἀσελγεῖς. vid. Cerda. *ſuperante ſalo*, victa a maris ac procellarum vi navigantium arte et labore. Ita ſup. *vicit hiems*, et inf. II, 311 *Vulcano ſuperante*. *adnavimus*, appulimus, ut poëtæ ſolent.

539. Furium, ſive is M. Furius Antias ſeu Bibaculus fuit, VI. Annal. præiviſſe poëtæ Macrob. VI, 1, exiſtimat; *Quod genus hoc hominum? Saturno, ſancte, create.* Sed ex his et ſimilibus poëta vix multum proficere potuit: nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc, ne ejus auctoritatem in his negligamus.

540. *Hoſpitio p. arenæ*, ornate, pro, a littore p., ab eſcenſu in littus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnoſce poëtici ſermonis indolem; pro abſtracto: ſi *humanitatem*, humanitatis jura et officia, et vindictam injuriæ, quam humana ira exigere a vobis poteſt, (hæc enim ſunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis: ſaltem illud reputate, deos eſſe juſti injuſtique inſpectores injuriæque adeo ultores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Odyſſ. β, 66. In *ſperate* ineſt notio τοῦ *metuere*, quod frequens eſt Græcis Latiniſque poëtis.

544. *Juſtior pietate*, ut vulgo jungi video, mihi quidem duriſſimum videtur. Præſtat interpungere: Quo *juſtior alter*, *Nec p.* h. e. Quo nec alter juſtior,

Nec pietate fuit, nec bello major et armis. 545
Quem ſi fata virum ſervant, ſi veſcitur aura
Ætheria, neque adhuc crudelibus occubat umbris;
Non metus, officio ne te certaſſe priorem
Pœniteat. Sunt et Siculis regionibus urbes, 549
Arvaque, Trojanoque a ſanguine clarus Aceſtes.

545. *Non pietate* Dorvill. *bello nec* ſec. Moret. Argutatur h. l. Burm. qui cum Servio diſcrimen facit inter *bellum* et *arma;* ſane eandem rem declarant ſed tropis diverſis.——546. *et veſcitur* pr. Hamb.——547. *neque adhuc* conſtanter codd. Heinſ. et multi Pier. alii *nec. occupat* tres Burm. ——548. Vulgata erat lectio: *officio nec te*: in quam mirum eſt optimum quemque codicem, atque etiam Grammaticos, (v. Heinſ.) conſpirare; eſt enim manifeſto falſa: *nec te c.* vel *neque te.* Senſus quidem qualiſcunque extorqueri inde poteſt; ſed occurrit unicuique in oculos, legendum eſſe: *Non metus, officio ne te c. p. P.* ὁ φόβος, μή. Non metuendum eſt, ne te pœniteat aliquando beneficiis nos priorem demeruiſſe. Et exſtat hæc lectio in Hamb. a m. ſec. Habent edd. ut, Cerdæ. Cuningh. In fragm. Vatic. totus locus deſideratur. *Nec metus* Medic. Pierii cum aliquot aliis.——550. *Arvaque.* Vulgo legebatur *Armaque.* Etiam hanc lectionem pravam eſſe arbitrati mutavimus, etſi a Servio, Cod. Romano aliiſque præſtantioribus libris agnoſcatur. *Arma* qnidem aiunt memorari ad timorem Pœnis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis conſilio rerumque facie, potiuſque ad animos exaſperandos idoneum. Medic. cum Colot. Urſini legit *arva;* et hoc verum. Nam eo ſpectat oratio, ut metum intercipiat, ne in his terris confidere velle videantur. Sunt in

juſtior, nec major fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Iliad. γ, 179.

546. 547. *Veſci aura* antiquum eſt, et ex Lucretio notum, pro *frui. occubat umbris,* exquiſite ſecundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos verſus liberatum it Cerda. Sed ratio in hoc quærenda, quod ea maxime notio dilucidius exponitur, quæ rei ſummam continet, et cui adeo animus maxime immoratur ſeu deliberatione, ſeu animi affectu. cf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poëta illa: Εἴπερ ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο. εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισιν etc. Od. υ, 207. ξ, 44 et al.

548. *Non metus, ne:* non metuendum eſt, ne te pœniteat aliquando beneficiis nos provocaſſe.

550.

Quaſſatam ventis liceat ſubducere claſſem,
Et ſilvis aptare trabes, et ſtringere remos.
Si datur Italiam, ſociis et rege recepto,
Tendere, ut Italiam læti Latiumque petamus.
Sin abſumta ſalus, et te, pater optume Teucrum,
Pontus habet Libyæ, nec ſpes jam reſtat Iuli:
At freta Sicaniæ ſaltem, ſedeſque paratas,
Unde huc advecti, regemque petamus Aceſten.
Talibus Ilioneus. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ.
Tum breviter Dido, voltum demiſſa, profatur:

in Sicilia urbes, et agri, et popularis noſter Aceſtes. Et explicatur hoc idem v. 557 *At freta Sicaniæ ſaltem* ſedeſque paratas—*regemque petamus Aceſten.* adde reſponſionem Didus v. 572 et inf. IV, 311. Porro *Trojano a. ſ.* Moret. qu.——551. *vento* Hamb. pr.——552. *optare* Montalb. quod ornat Heinſ. *tangere* Hamb. ſec.——553. *Auſoniam* ſec. Moret.——554. *at I.* Heinſ. conj. at ſequitur hoc v. 557 et vide not.——555. *abrupta* ſolus Hugen. *nec jam ſpes* tres Burm.——556. *Libyes* Oudart.——557. *Ad* quatuor ap. Burm.——558. *hunc* Rom. *petemus* ſec. Hamb. *Aceſtem* multi.——559. *cunctis* Medic. a pr. m. e ſequente littera.——561. *vultu* alter Mentel. *dimiſſa* tres Burm.

550. De *Aceſta* cf. ſup. ad 195. Ejuſdem urbs *Ægeſta* intelligenda.

551. *Subducere claſſem*: ἐρύειν ἤπειρόνδε Homero. vulgo καθέλκειν. κατάγειν. 552. In ſilvis trabes aptare navibus, et *ſtringere* ferro, amputare, dolare, adeoque, id quod antecedit, omnino incidere arbores, quæ pro remis ſint, h. e. naves reficere. Mox *rex* pro duce, ut ſæpe.

554. *Ut I. petamus:* docte omiſſo, ex Græcorum more, verbo, a quo *ut* cum ſubjunctivo pendeat. Nam ſi continuares: *aptare t. et ſtringere remos, eo conſilio, ut I. p.*, proſaicum id foret: ſimiliter v. 557. 558.

555. 556. *Sin abſumta ſalus*, ſin periimus, ſiquidem is periit, in quo res noſtræ poſitæ ſunt, una cum Iulo; *ſpes Iuli* bene pro Iulo. 557. Siciliam iterum petere liceat.

559. *Fremitus* h. l. ac murmur adſenſum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum: Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

561. *Vultu demiſſo* et *breviter* fatur Dido. Adde hæc ad

Solvite corde metum, Teucri: ſecludite curas.
Res dura, et regni novitas me talia cogunt
Moliri, et late finis cuſtode tueri. 564
Quis genus Æneadum, quis Trojæ neſciat urbem,
Virtuteſque viroſque, aut tanti incendia belli?
Non obtuſa adeo geſtamus pectora Pœni;
Nec tam averſus equos Tyria Sol jungit ab urbe.

562. *Solvite corda metu* Parrhaſ. forte cum aliis. v. Burm. Sic ſaltem Erfurt. quod vulgarius eſſet. *corde metu* un. Moret. *pellite corde metum* Bigot. Sed *ſolvere metum* exquiſite; ut ſup. 463 *ſ. c. metus* plurali numero, antiqui pleriqui codd. teſte Pierio; et hoc doctius. *ſeducite curas* Bigot.——563. Malit Burmannus cum edd. quibuſdam antiquis diſtinguere et legere; *Res dura: at regni*, h. e. durum quidem eſt, fateor; ſed—Enimvero, ferri quidem poteſt, fateor; ſed doctior eſt vulgata lectio. v. not. *res dira* Goth. ſec.——564. *finis* ex Medic. *lato* ed. Ven. *forti c.* Bigot. *teneri* ſec. Hamb. et a pr. m. alter Rottend.——565. *Trojam* Græv. *neſcit et urbem* ed. Venet.——566. *tanta* in vulgg. edd. ante Heinſ. *ac tanti* duo Burm. *et t.* ed. Dan. et aliæ jam ante Pierium.——567. *obtunſa* ſcribit Rom. Medic. cum aliis Heinſ. *obſcura* Zulich.——568. *adverſus* multi, ut ſemper. Bene Burm. Gronov. laudat ad Senecæ Medeam 10. *ſubjungit ab u.* ſec. Hamburg. *ſol mergit* Menag. pr. *vergit* Ven. Heinſii. ſed v. Burm.

ad 496 ſqq. et obſerva, qua arte poëta deſcriptionem faciat; et vide quid adhuc deſit, ut Didonem unice ſtudio tuo dignam habeas. Jam in ipſa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum ſumma humanitate maxime eluceſcunt.

562. 563. *Secludite curas:* exquiſitius quam excludere, ejicere, deponere, ſollicitudinem ac metum. cf. Serv. *Res dura,* quod vulgo: res duræ, dura rerum conditio, quæ cogit aliquid vel invitos facere *(moliri)*. Mox *cuſtos* pro viris in cuſtodia finium et præſidio locatis.

566. Poſſis ſane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen utrumque vim habet ſuam; nec amplectar facile jejunam figuram hendiadyein. *virtutes*, res præclaræ, fortiter geſtæ, ut ἀρεταὶ v. c. apud Pindar.

567. 568. Non adeo *obtuſa pectora*, h. e. ſtupida ingenia, habemus, non tam barbari ſumus, ut Trojanorum res præclare geſtas et fata ignoremus. *Nec tam averſus equos Tyria ſol jungit ab urbe*, h. e. nec tam remotas a ſole terras incolimus. Id quod tandem ad eandem ſententiam redit, quatenus *frigus* ad animi ſtuporem adeoque ad feritatem et immanitatem

Seu vos Heſperiam magnam Saturniaque arva,
Sive Erycis finis regemque optatis Aceſten:
Auxilio tutos dimittam, opibuſque juvabo.
Vultis et his mecum pariter conſidere regnis?
Urbem quam ſtatuo, veſtra eſt. Subducite naves.
Tros Tyriuſque mihi nullo diſcrimine agetur.

570. *Finem* ed. Ven. *regnumque petatis* Menag. et Hamb. pr. et quart. Moret. Porro v. 571 et 573 a Goth. tert. aberant.——572. *et his* Sprot. et Bigot. *pariter mecum* Ven. *ſin vultis mecum* Wall. quod proſaico eſſet propius. *conſiſtere* aliquot Pierii et Burmanni tres cum Parrhaſ. cf. inf. 629. Burmannus conj. *confidere*, parum feliciter, et quid tum *pariter mecum?* *c. terris* Romanus; quod poëticam dignitatem minus ſpirat.——573. Piget ineptiarum ſuper hoc verſu. *Quam urbem ſtatuo, ea veſtra eſt:* Græcorum loquendi more. *ſubd. remos* Puget.—574. *Tyrioſque* Medic. a m. pr. *agentur* Sprot. *habetur* apud Nonium Marcellum

immanitatem transfertur, et remotiores a ſolis orbita terræ pati id creduntur. Alienum plane eſt, quod Servius et Pomponius Atrei et Thyeſtæ fabulam huc advocant. Aliter hic *ſol averſus* ob horrorem et averſationem ſceleris; ut et alii poëtæ de nefando facinore. Sic cæſis maritis Lemniis Stat. V, 297 *Averſum Lemno jubar et declinia Titan Oppoſita juga nube refert.* Sapientius hoc, quam in alio verſu, ubi Virgilianum locum imitatus eſt Theb. I, 683 ſq. *Scimus, ait, nec ſic averſum fama Mycenis Volvit iter. Regnum et furias oculoſque pudentes* (pudore eruptos) *Novit.* Extremæ terræ partes ita omnino deſignantur, ut *extra ſolis vias* eſſe dicantur, quatenus vel intra duo Tropicos vel intra temperatiores zonas non comprehenduntur. Quo igitur magis terræ verſus ſeptentrionem vel verſus auſtrum recedunt, eo magis *averſus* h. e. ſimpliciter remotus (nam argutantur in hac voce) ab iis *Sol jungit equos* h. e. oritur iterque ſuum diurnum conficit. adeoque pro, non tam *averſus eſt.* (Male Cerda aliter.) Jam in Virgilio hæc non eſſe ſubtiliter exigenda apparet, ſi Africæ clima cogites; ſed hoc unum tenendum, Pœnos non eſſe barbaros, non adeo eſſe remotos a clementiore cœli terræque plaga, reſpectu Trojanorum.

569. *Heſperiam magnam* ſimpl. potentem. Aliter *Græcia magna* dicitur. *Eryx.* vid. V, 759.

571. *Auxilio tutos*, quod in proſa: rebus neceſſariis inſtructos, munitos. Pedeſtris eſſet oratio, ſi acciperes: *dimittam tutos* cum *auxilio.* Mox *ſtatuo* exquiſite pro condo: ut ἱδρύω.

575. *Compulſus*, non, coactus; hoc tenue eſſet; ſed, huc depulſus,

Atque utinam rex ipse, Noto conpulsus eodem,
Adforet Æneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyæ lustrare extrema jubebo;
Si quibus ejectus silvis aut urbibus errat.
His animum adrecti dictis, et fortis Achates
Et pater Æneas, jamdudum erumpere nubem
Ardebant. Prior Æneam conpellat Achates:
Nate dea, quæ nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides: classem, sociosque receptos.
Unus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi

Marcellum, ex interpretatione. Guyetus legebat: *habetor*. Sed *agetur* est eruditius; in pedestri oratione: *nullo d. habebitur*, vel *nullum eorum discrimen habebitur*.——575. *c. ibidem* Puget.——577. *Emittam* Sprot. *videbo* Ven.——578. *aut montibus* Montalb., qu. Moret. et Zulich. et probat Burmannus: *quum raræ admodum in Africa essent urbes, certe sub ditione Didonis hoc tempore, neque proprie in illis* errare *dici quis posset, sed* per urbes oberrare; *in montibus vero passim* greges errare *etiam dicantur, ego* montibus *præferrem.* Enimvero nec de Didonis ditione hic agitur; nec urbes magnas civitates necessario designant; et *urbibus errare* docte dictum, pro, per urbes; et si greges errant in montibus, an et propterea naufragi? Immo vero *montibus* damnandum propter hoc ipsum, quod *silvæ* et *montes* fere jungi solent adeoque librarii lapsum facile produnt. Heins. conj. *rupibus*; littorum scil. respectu. Sed quidni tempestatibus in ignotas terras delati vicinos vicos petant? et *Gætulæ urbes* IV, 40. *erret* Exc. Burm.——579. *animi* Parrhas. Ven. a m. pr. minus docte. *animum erecti* Zulich. et ed. Ven., quæ est interpretatio exquisitioris voc. *arrecti*. *dictis arrecti* qu. Moret. *animum* pro *animos* dixit. v. Burm.——580. *erumpere nube* pr. Moret. et duo Rottend. a m. sec., quod scilicet vulgare est. *nubem* doctius. cf. Burm. *abrumpere* codd. Pieriani aliquot, Rom. a m. sec. Montalb, et al. inscite.——582. *animum s. vertit* Bigot. *animos s. vertit* ed. Ven. ——583. *reductos* Menag. pr. Ven. et Parrhas. cf. v. 390.——584. *medio fluctu* Puget. *medio quem fluctu* Montalb. sine *in*, ut toties alibi.

depulsus, delatus. Mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit, non respectu perfidiæ Pœnis exprobrari solitæ; sed *certi* dicti pro iis, qui certa nuntient; similiter aliquis *fidos* assumsisse dicitur. *Dimittam*, in diversas partes mittam.

582. *Animo sententia surgit*, ad eam formam, qua *stare*, *sedere*, *insidere* dicitur.

584. *Unus*, Orontes. v. 113 sqq.

585. Sup. 390 sqq.

586.

Submerſum: dictis reſpondent cetera matris.
Vix ea fatus erat, quum circumfuſa repente
Scindit ſe nubes, et in æthera purgat apertum.
Reſtitit Æneas, claraque in luce refulſit,
Os humeroſque deo ſimilis: namque ipſa decoram
Cæſariem nato genetrix, lumenque juventæ

586. *ita f.* alter Rottend. *circum cum fuſa* emendabat Cuning. *quæ circumfuſa*; *r.* notabilis lectio fragm. Vatic. a Bottario editi.——587. *in aëra* Montalb. et Dorvill. ſed pro vulgata Nonius Marcellus.——588. *adſtitit* Vratiſl. *conſtitit* Parrhaſ. utrumque vulgare, etſi eodem ſenſu.——589. *ſimiles* Sprot. *os humeros ſimiliſque deo* Franc.——590. *genetrix nato* pr. Rottend.

586. Οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε. Odyſſ. π, 11.

587. *Purgat* ſe ſolvitur, extenuatur nebula: καὶ τότε δή ῥ' αὐτοῖο πάλιν χύτο (non λύτο: nam πάλιν Homero eſt pro ἀνὰ, refundi, reſolvi) θέσφατος ἀήρ. Odyſſ. η, 143. *ætherem apertum*, ut aër purus redderetur, et *clara lux*, remota nebula, et *refulſit* pro vulgari: apparuit, nihil amplius.

589. *Humeros* int. latos ac toroſos, herois vel dei, v. c. Mercurii vel Martis, qui corporis robur viriumque efficaciam declarant; quod apparet in ſtatuis veterum, et obſervatum eſt poſt Junium a Winkelmanno, idemque tradunt ipſi picturæ linearis magiſtri. Locus iuſignis eſt Valerii Fl. II, 491, ubi Heſione Herculi: me eripe— *namque potes. neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum jungeret aſtris*; *nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Cæterum notatum jam aliis, locum effictum ad Homericam formam Odyſſ. ζ, 229—235, et (niſi huc iidem tralati) ψ, 156—162, ubi Ulyſſi Minerva ſimile decus divinum impertit. Conferenda ſunt a ſtudioſo talium rerum ſingula; ſed nec Scaliger, neque alii temere audiendi, qui de hoc vel illo præferendo pronuntiant. Ita *os humeroſque deo ſimilis* tantum ornatius exprimunt formam auguſtam et divinam, quam Homerus ſimplicius: θῆκε— Μείζονά τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Odyſſ. π, 174 ſq.

590. *Ipſa decoram cæſariem nato genetrix — adflarat*, non quaſi comas ejus breviores res in promiſſiores mutarit; ſed comæ ejus adflavit, divinitus affudit, decus, effecit, ut ſimilis eſſet comæ promiſſæ Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles cæſarie ſua. At Homerus Ulyſſi a Pallade *criſpos crines* affingi facit? καδδὲ κάρητος Οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει

Purpureum, et lætos oculis adflarat honores.
Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo
Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.

591. *lætosque* Montalb. *latos* duo Burm. *lætis* Goth. tert. Sed tuentur vulgatam grammatici. v. Burm.——593. *Argento* pr. Moret. *Pariusque* Wall. *circumdatus* codd. ap. Servium ad Æn. III, 126.

ἄνθει ὁμοίας. scilicet Mercurio eum assimulare volebat; uti et aliis in locis corpus athleticum Ulyssi tribuit. *lumen juventæ purpureum* ornate pro *juventa* eximia et pulchra. *lumen* est nitor; nitor autem juventæ proprie tribuitur. *purpureus* pro pulcher, notum, v. ad Horat. IV Carm. I, 10, qui idem III, 3, 11. 12 ad divinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens* purpureo *bibit* ore *nectar*. Juventam autem cum cæsarie junxit Tibull. I, 4, 37 *Solis æterna est Phœbo Bacchoque juventas, Nam* (f. Ac) *decet intonsus crinis utrumque deum*.

591. *Lætos oculis afflarat honores:* inerat oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος. Primum *lætos honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine; res nota. *lætos* non tam ad hilaritatem, quæ adspersa fere est oculis nitidis et pulchris (ὄμματα φαιδρά), quam potius ad oculorem fulgorem, qualis in lucido juventæ et pulchritudinis flore esse solet, referes; nam *læta* poëtis proprie lux, nitor. Sic *tempora læta*, fulgida, lib. VIII, 681. *afflarat*, quod Homerus dixit, affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις. et — κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *afflare*, ab initio proprie dictum videtur de oris anhelitu, quo quis aut crederetur, aut, tamquam symbolico actu, videretur inspirare alteri vim aliquam aut suam aut præternaturalem. Ita Apollo afflasse narratur ore nonnullos, quibus divinandi vim impertiret. De nutrice vel matre nutricium halitu suo fovente dictum est in Hymno in Cer. 238 et in locis ibi laudatis. Inde omnino *afflare* contingere est, proprie quidem leviter, quia contactus hoc genus est, parum sub sensum cadens; itaque et vates et poëta *afflari* dicuntur, quippe *contacti, percussi*. Ita et *fulmen afflare* dicitur, ut lib. II, 649. Alio sensu *afflare* et *adspirare* a navigatione et vento secundo ductum est. Etiam aliud est, si de exhalationibus corporis, ambrosiæ, *spirare* et *afflare* dictum occurrit.

592. 593. Versus olim sic accipiebam, ut *decus*, h. e. pulchritudo, juvenilis nitor et oculorum insolitus splendor, Æneæ esset affusus, quale decus (pulchritudo) illud est, quod manus (artifex) addunt ebori vel argento vel marmori Pario, quando auro circumdatur, includitur

Tum ſic reginam adloquitur, cunctiſque repente
Inproviſus ait: Coram, quem quæritis, adſum
Troïus Æneas, Libycis ereptus ab undis.
O ſola infandos Trojæ miſerata labores,
Quæ nos, reliquias Danaum, terræque mariſque
Omnibus exhauſtos jam caſibus, omnium egenos,
Urbe, domo, ſocias, grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, Dido, nec quidquid ubique eſt
Gentis Dardaniæ, magnum quæ ſparſa per orbem.
Di tibi, ſi qua pios reſpectant numina, ſi quid

594. *Tunc* Goth. pr. cum aliis.——595. *I. adeſt* pr. Hamb.——596. *abreptus* ſec. Hamb.——598. Idem fere verſus ſup. 30.——599. *exactos* Zulich. a m. pr. *jam copiis omniumque* Parrhaſ. ſed in marg. *exhauſtis jam caſibus*; quod deterius foret.——601. *Nil opis* Zulich. *noſtri* Menag. pr. *eſt* omittunt tres Heinſ. *o Dido* Goth. ſec.——602. *Dardanidæ* tres ap. Burm. *quæ magnum* pr. Moret. et Bigot. *aſperſa* ſec. Rottend. Sed hemiſtichium hoc abeſſe forte malis? Auget tamen ſententiæ vim. Confederant autem Trojani exſules partim in vicinis Troadis oris, partim in Thracia, Creta, Epiro, Sicilia, Venetorum oris.——603. *reſpectent* ed. Junt.——

cluditur. Ita cum Jenſio de ſtilo Homer. p. 296 poëtæ judicium deſiderabam. *Juventæ lumen purpureum* et *læti honores* multo plus ſplendoris habere videbantur, quam ea, quibuſcum comparantur v. 592. 593. Enimvero vidi poſt hæc comparationem ita male vulgo inſtitui: eſſe potius eam retrahendam ad Æneam *nube circumfuſum*, quod *clara in luce refulſit*, ut opus vel ornamentum eburneum, argenteum vel marmoreum auro incluſum, aurea ora ambiente, qua ex auri ſplendore ipſum opus, quod incluſum eſt, auctum nitorem mutuatur. cf. Æn. X, 135 ſqq. et adi Excurſ. ad h. v., qui eſt XXII. Verba autem ſic interpretanda: *quale manus* (artificis) *addunt ebori decus*, h. e. quale eſt decus operis eburni aut argenti marmoriſve candidi auro circumdati.

595 ſq. Præclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum*, a Danais relictos; paſſive, ut aiunt; ſtragi Trojanorum cædique ab Achivis perpetratæ ſuperſtites. *exhauſtos*, attritos, conſumtos, vexatos, cf. Burm. *ſocias*, de conatu, recipere vis.

603. *Si quid uſquam juſtitia eſt:* ſi non inane nomen eſt: cf. V. L. Ante oculos fuit

Uſquam juſtitia eſt et mens ſibi conſcia recti,
Præmia digna ferant. Quæ te tam læta tulerunt
Sæcula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluvii current, dum montibus umbræ
Luſtrabunt convexa, polus dum ſidera paſcet;

604. *ſi quid Uſquam juſtitia eſt.* Ita reſcripſi, etiam Brunckio V. C. adſtipulante. Ut vulgo legitur, etiam in fragm. Vatic., *ſi quid uſquam juſtitiæ eſt*, impedita fit ratio ejus, quod ſequitur: *et mens ſibi conſcia recti*; quod adeo jungendum cum ſup. *Dii et mens ſ. c. r. Præmia digna ſerant.* Et hactenus ſecundum Stoicos poëtam locutum dicere potuit Servius. Legenti tamen facile cuique occurrere poteſt: *ſi quid uſquam* Juſtitia eſt *et mens ſibi conſcia recti*, h. e. in ullo pretio eſt. Quo altera interpretatio Serviana ſpectat: *ſi valet apud homines juſtitia.* Et lectionem hanc præferunt Gudianus, qui inter præſtantiſſimos eſt, cum ed. Dan. Heinſ.; ſicque conj. H. Stephanus, qui tamen rationem emendationis non perſpexit. Habet ſcilicet majorem δεινότητα oratio, ſi ſic procedat: ſi pietatis, h. e. recti juſtique ex metu deorum, reſpectus eſt apud deos; ſi juſtitia rectique conſcientia non inane nomen ſunt habendæ; dii tuam humanitatem remunerabuntur. *recti eſt* Puget.——605. *ferent* vir doctus in Obſſ. Miſc. I, p. 7, ut IX, 254 *dii moreſque dabunt veſtri.* Sed nec *ferant* damnandum, quod omnes libri habent, etiam Vatic. fragm. *quæ te jam* Goth. pr. *tulere* duo Burm. ut emendabat Cuninghamus.——606. *talem tanti* Parrhaſ.——608. *Convexa* veteres librarii (præter fragm. Vatic. Pieriique oblongum, in quibus recte poſt *convexa* interpunctio poſita) et ſcholiaſtæ fere cum *ſidera* conjungunt; male utique. nam cœlum eſt convexum

fuit Ulyſſis ad Nauſicaam oratio pulchrarum ſententiarum plena, ubi Odyſſ. ζ, 180 Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς etc.

605. Felix hominum ætas, in qua te tam generoſam feminam naſci contigit! *læta* ſunt fauſta, felicia ſ. Compara l. c. Od. ζ, 154—157. De forma laudandi hac v. Ovid. IV Met. 322 ſq. et ibi Burm.

607—610. Quod Tibullus I, 4, 65 nude: *dum robora tellus—vehet*, hoc ornatius extulit Virgilius: donec in montibus umbræ ſilvarum *convexa* montium, h. e. latera et ambitus, obſcurabunt, et ornatius, *luſtrabunt*, umbra pro flexu ſolis procedente et circumagente ſe. *polus paſcere ſidera* dici poteſt, pro ſidera paſci in polo, quatenus ſtellæ errare et vagari per cœlum videntur. Et Callimachum expreſſum eſſe a noſtro, jam ab Anna Fabri aliiſque et ante omnes a Germano Valente ad h. l. eſt notatum, in Del. 176—Τίρεεσιν, ἡνίκα πλεῖϛα κατ' ἠέρα βȢκολέονται. Cum tamen Lucretianum I, 232

Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
Quæ me cumque vocant terræ. Sic fatus, amicum
Ilionea petit dextra, lævaque Serestum:
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum,
 Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido;
Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est:
Quis te, nate dea, per tanta pericula casus
Insequitur? quæ vis inmanibus adplicat oris?

vexum, non astra. Hoc tamen posito Heins. conjiciebat: *dum montibus umbræ Lustra dabunt.* ingeniose; nisi *convexa* obesset, et *Lustrabunt* multo etiam magis esset ingeniosum. Pro *lustrabunt*, *instabunt* Bigot. et pr. Hamburg. pro var. lect.: unde Burm. conj. *constabunt*, parum feliciter. Etiam Marklando ad Stat. Silv. p. 102 locus visus est corruptus; nam interpungebat et ipse post *lustrabunt.* at v. infra notam. *polis dum s.* nonnullæ edd., male. *polum dum s. pascent* Hamb. alter. *palus* misere emend. Brodæus II Misc. 17. *pascit* Medic. c. al. ap. Heins. quod mireris. *poscet* fragm. Vatic.——610. *quo* sec. Hamburg. et Parrhas. *vocent* alter Rottend. a m. sec. et Goth. sec.——611. *Sergestum*, *Serestrum*, *Segestum* al. hic et alibi. v. Burm. et Pier. *Sergestum* et *Serestum* unum eundemque esse, statuere video V. C. Brunck. I, 343, quod vix feram ne in malo quidem poëta; et quid faciemus versui XII, 561 *Mnesthea Sergestumque vocat fortemque Serestum?* Etiam mox *Gigam*, *Giam.*——613. *primum* malebat Heins., sed *primo* eodem sensu capi par est.——614. *Casum deinde viro* Hamb. sec.——616. *quæ vis immanibus applicat ausis* emendat Marklandus ad

I, 232 *unde æther sidera pascit?* et alia loca, inprimis V, 384 sqq., multo magis videri possint poëtæ animo insedisse: Servianam interpretationem non plane spernas, ut ad philosophorum opinionem referas, qua astra marinis terrenisque humoribus attenuatis (ἀποῤῥοίαις) ali putabantur, vid. Cerda et l. l. ab Burm., quemadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44.

609. 610. Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero.

610—613. Lætus et gratus benevolentiæ et amicitiæ affectus in his versibus obs.

613. Respexit h. l. Silius II, 412 sqq. *casus* est fortuna, ut statim v. 615.

616. *Immanibus oris* Libyæ, cujus immanes et feri incolæ, sive etiam horridæ et asperæ incultæque terræ. Pompon. Sab.

Tune ille Æneas, quem Dardanio Anchisæ
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad undam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, nova regna petentem
Auxilio Beli: Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore jam ex illo casus mihi cognitus urbis
Trojanæ, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat,
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat:

ad Stat. Silv. III, 3, 17, hoc sensu: *quæ vis major admovet te tam immanibus ausis, tam ingentibus cœptis?* ingeniose quidem Markl. ut semper. Enimvero quod ad littus Libycum tempestate erat delatus, casui debebatur; nihil magni conatus et ausi in hoc. Frigide et contra decorum Didonem sua regna *immanes oras* vocare ait. At Libyæ vicinas gentes intelligit. cf. 339. IV, 40 sq., ut bene Burm. ad h. l. monuit. *implicat* Bigot.——617. *An tu ille* Ven. *Anchise* nonnullos legere Pierius monet.——618. *genuit Phrygii* Ven. *Simountis* Leid. un. *in unda* Menag. pr. *ad undas* Schol. Statii, duo Heinf., sed recentes, cum Dorvill. tuentur vulgatam Donat. et Priscian.——619. *memini Teucrum* tres ap. Burm. et sic Rom.——621. *cum B.* Menag. pr. et Leid.——622. *ditione premebat* Menag. pr. male, inquit Burm.: an quia hoc de aspero tantum imperio putabat dici? Sane *ditione tenere* et alibi, sup. 236, VII, 737 variatur, at X, 53 *premere* constanter; exquisitius scil. quam *tenere.*——626. *ab* Heinf. e Medic. et aliis. Olim *a.* cf. ad Georg. I, 171. Æn. VIII, 130. *ab* vel *a* deest plane in fragm. Moret. et Sprot. *a stirpe videbat* sec. Moret.

Sab. de intempestuosis littoribus accipit. *applicat,* ita fert, ut navem applicueris; ut v. 377 *appulit.*

617. 618. Secundum versus Iliad. *β*, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poëtæ. v. Germanus.

619—626. Vide Excurs. XXII. ad h. v. Teucer, a Troja redux, a patre Telamone non admissus (cf. Horat. I, 7, 21), cum Cyprum petiisset, accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, ut, cum ab eo copiæ in Cypro haberentur, earum auxilio adversus incolas insulæ ipse uteretur, quos in nova sibi sede, Salamine, paranda alienos et infestos experiebatur. *Opimam C.* dixit, quam in prosa, *opulentam,* et *laude ferebat* pro efferre laudibus. *reges Pelasgi,* pro Achivorum ducibus etiam hoc

Quare agite, o tectis, juvenes, ſuccedite noſtris.
Me quoque per multos ſimilis fortuna labores
Jactatam hac demum voluit conſiſtere terra.
Non ignara mali miſeris ſuccurrere diſco.
Sic memorat: ſimul Ænean in regia ducit
Tecta; ſimul divom templis indicit honorem.
Nec minus interea ſociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga ſuum, pinguis centum cum matribus agnos,

627. *o juvenes, noſtris ſ. tectis* Zulich. *o juvenes, tectis* quatuor alii: *o noſtris, j. ſ. t.* Parrhaſ.——628. *poſt multos* Dorvill. ed. Junt.——629. *hac* deeſt Medic. *conſidere* Gud. tertius Moret. pro div. lect. Hamburg. pr. et Bigot. cf. v. 571. Sed poſt *jactatam* melius *conſiſtere*.——631. *ſub regia* quart. Moret.——632. *divom* Heinſ. ſecundum Gudianum. *divis* Sprot. *honores* Montalb. et pr. Hamb.——634. *Triginta* alter Hamburg. in Sax. Exc.——635. *centum pingues* Montalb. *cum m. hædos* Menag. ex Ecl. I, 23.

hoc licentius et ſeriorum poëtarum græcorum exemplo; nam Homero Pelaſgi diverſus ab Achivis ſunt populus. *Teucros*, Trojanos; ab antiquiore illo Teucro, a quo Dardanus fuit exceptus, cum in terram Trojanam e Samothrace trajeciſſet. v. Apollod. III, 12, 1, et notæ p. 738. 739. Ab his originem ducere videri volebat Teucer Telamonius, propter maternum genus, ut recte Serv. Erat enim ex Heſione Laomedontis filia natus, quam Telamon a ſodali Hercule muneris loco acceperat. vid. Sophocl. Aj. 1319 ſqq.

630. Nobiliſſimus verſus; graviſſima ſententia; cujus, cum v. 628. 629, vi percepta, ſi adoleſcentem non voluptate geſtire videas, næ illum a poëtæ lectione ſtatim abigas, ſuadeo. Turbas Burm. poſt Servium facit. Senſus: ipſa οὐκ ἀπειρόκακος, ipſa tot adverſa experta, animum habeo pronum ad ſuccurrendum aliis, qui et ipſi fortuna adverſa jactantur. *diſco*, teneo, novi.

632. *Simul divum templis indicit honorem.* Si de ſupplicatione diis propter felicem Æneæ hoſpitis adventum decreta cum Serv. Donato et Pomponio intelligimus, amore antiqui ſæculi recedere dicendus eſt poëta et deflectere ad ſuæ ætatis vitam. Nam ut ex toto Homero ſatis conſtat, heroicis temporibus hoſpitis adventu in domo ſtatim ſacrum fit, cæditur victima et ex ea epulo ſacro hoſpes excipitur. Veterem illum heroum morem plane deſeruit Valer. Fl. II, 650. 651.

634. *Horrentia* ſetis ſeu pilis,

Munera lætitiamque dii.
At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediiſque parant convivia tectis.
Arte laboratæ veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, cælataque in auro

636. Gell. IX, 14 *in illo verſu nibil dubium eſt, quin* dii *ſcripſerit pro* diei: Munera lætitiamque dii. *Quod imperitiores*, dei, *legunt ab inſolentia ſcilicet vocis iſtius abhorrentes. Sic autem* dies dii *a veteribus declinatum eſt*, ut fames fami (igitur veteres *fames*, *famei ?*), pernicies pernicii, progenies, progenii, luxuries luxurii. Ita et legebat, monente Heinſio, Julius Romanus in libello de Analogia, teſte Soſipatro. Occurrit eadem lectio in Servianis ſimul cum altera, *die*, id eſt, diei. Commemorat etiam Pompon. Sab. cum Gelliano loco (qui conferendus cum editis; habet v. c. *extra dabantur*, ubi nunc *extrudebantur*), N. Heinſ., ut hanc lectionem probaret, a ſe impetrare non poterat. Mihi tamen unice vera videtur; primum quidem, quod exquiſitior illa lectio et eadem antiquiſſimæ auctoritatis, tum autem, quod lenius decurrit: *mittit tauros, ſues, pecudes, munera lætitiamque diei:* quibus diem tam fauſtum ac feſtum exhilararent, ut hoſpitalibus donis fieri mos erat, quam altera: *munera lætitiamque dei*; quocunque tandem modo illam exponas. *Munera lætitiamque dei* alii jungunt, ut vinum munus et γάνος Διονύσου, χάρμα Βάκχου dictum ſit; atque hoc puto leniorem orationem efficere. At alii cum Heinſio *munera* tum ſuperioribus jungunt: *mittit—munera*, ſimul cum his, *lætitiam dei*, h. e. vinum lætificum. Nolim quidem ſenſu abundare; dure tamen et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur *lætitia dei*; ferrem *lætitiam Bacchi*. Aliter quoque γάνος βοτρύων, ἀμπέλου. Aliter etiam infra: *Adſit lætitiæ Bacchus dator*, v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona* duxiſſe videtur. Sane in codd. fere *dei*; ſic ipſe Romanus; occurrit et in Servianis, et in Donati interpretatione. Et ſic jam Rufius Apronianus, monente Pomponio Sabino (male in ed. Lucii *die* excuſum eſt) legerat; quod ſine dubio ad eam recenſionem pertinet, e qua Mediceus codex prodiit: nam, cum in eo ab initio *de* eſſet, *i* rubro adſcriptum eſt, ut *dei* ſit. Sunt tamen et codd., in quibus alterum occurrit; nam Pierius tres illas lectiones ſigillatim e codd. laudat; et, *die* Dorv. *Diæ* Parrhaſ. recepit quoque *dii* Brunck. V. C.——639. *ſuperbæ* Hugen. a m. ſec.

pilis, et *terga ſuum* pro ſuibus. In toto loco ante oculos poëta habuit Od. ϑ, 59 ſqq.

637. Jam Catullus dixerat LXI, 46 *quocunque opulenta receſſit Regia—Tota domus gaudet regali ſplendida gaza.* cf. reliqua. *luxu* præclare pro apparatu regali.

639. Brevitatis, utpote in narratione, et poëticæ elegantiæ ſtudium omiſſionem verbi peperit: *ſunt*, vel *inſtruuntur*. int. autem veſtes ſtragulas purpureas magna cum arte textas. *Oſtrum ſuperbum*, ſplendidum; inf. 697 et 700 *aulæa ſuperba* et *oſtrum ſtratum.*

640. Vaſa magna argentea et aurea, eaque cælata e more veterum

Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,
Per tot ducta viros antiqua ab origine gentis.
Æneas (neque enim patrius conſiſtere mentem
Paſſus amor) rapidum ad navis præmittit Achaten,
Aſcanio ferat hæc; ipſumque ad mœnia ducat.
Omnis in Aſcanio cari ſtat cura parentis.
Munera præterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre jubet; pallam ſignis auroque rigentem,

642. Vulgatum ante erat *antiquæ ab origine gentis*. At, quod nunc cum Brunckio V. C. dedi, *antiqua ab origine gentis*, obtulerant Gudianus, duo vetuſtiores Rottend., tres alii c. fragm. Moret. et quatuor Burman. cum Goth. pr. Et ſic Medic. Pierii et Longob. cum aliis aliquot ap. eum, quod equidem præfero tamquam doctius et melius; et ſic jam editi nonnulli habere videntur. *primaque ab o.* pro diverſa ſcriptura in alt. Hamb. *ducta ſuæ antiqua* ed. Ven.——643. *mente* apud Germanum fuere, qui legerent. male. *mentem* omnes libri tuentur. Mens *non conſiſtere*, ſed fluctuare, dicitur, quando curis et ſollicitudinibus agitatur; uti et animus vel mens quaſſa, concuſſa, conquaſſata.——644. *ad navem* Oudart. *tranſmittit* Menag. pr. *permittit* Moret. ſec. et Græv. Burmannus conj. *remittit*; quod tamen metrum ferre negabat Schrader. Emendatt. præf. p. XLIII. IV. At tenendum, *præmittere* poëtis dici ut προπέμπειν: προϊέναι. pro ſimpl. πέμπειν. *Achaten* e Grammaticis firmavit Heinſ. vulgo *Achatem*.——645. *Aſcanio ut ferat* Venet. *ipſaque* pr. Moret. a m. pr. *ſecumque ad m. d.* Parrhaſ. *ad limina* Menag. pr.——646. *ſtat cari* Montalb.

veterum admodum frequentato, et h. l. quidem factis majorum Didonis anaglypho opere, ſeu extantibus figuris, expreſſis; de quo quidem conſtanter *cælare* et *cælatura* dici obſervavi. (cf. *Antiquar. Abhandl.* P. II p. 135.)

645. *Ferat*, nuntiet omnia hæc, quæ accidiſſent, ut bene jam Donat. et Servius, qui idem bene illuſtrat. In v. ſequ. τὸ *ſtat* pro *eſt*, vulgari verbo. *cari patris* φίλου πατρὸς, h. l. pro amantis.

647—656. Apud Homerum munera fere ξεινήια hoſpitibus advenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco jubet Æneas apportare e navibus, quæ Didoni donet. *palla ſignis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Iſthm. VI, 58. 59 Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν. Sed hoc illuſtraret *pateram aureis ſignis horrentem*, h. e. aſperam ſignis extantibus. Sed *rigent veſtes* plenæ ac denſæ auro. v. Burm.

Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argivæ Helenæ : quos illa Mycenis,
Pergama quum peteret inconceſſoſque Hymenæos,
Extulerat, matris Ledæ mirabile donum.
Præterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxuma natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam.

649. *circumtexto* ſec. Moret. *achanto* ſcribunt nonnulli hic ut alibi. ——650. *Ornata* Leid. f. ex *ornamenta.*——651. *Dum p.* Menag. pr. *peteres* Fabric. laudat.——652. *Abſtulerat* alii, male. Commode laudat Burm. ad Sueton. Neron. 49, ubi adde not. Erneſti et Oudendorp. Sic Gr. ἐκφέρειν. ἐξαίρειν. Odyſſ. ν, 137 πόλλ' ὅσ' ἂν οὐδέποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεὺς etc. cf. Guell.——653. *Ilionæ*, ut ſic *ſceptrum Ilionæ*, habent Mentel. pr. duo Rottend. et Leid., nec ab eo refugit Heinſ. Enimvero nimis nude ponerentur tum illa : *quod geſſerat olim.*

Æn. XI, 72 *Tunc geminas veſtes auroque oſtroque rigentes Extulit Æneas: quas Dido— tenui telas diſcreverat auro. rigentes togas* ex noſtro duxit Claudian. I, 205. *Et c. c. velamen acantho,* prætextum acanthi foliis, veſtis oram ambientibus. De *acantho, branca urſina,* vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, ubi in poculis anſæ acantho circumlitæ, ut apud Ovid. Met. XIII, 701 crateris os. *croceum* quidem ejus genus eſt; nam vulgare eſt flore albo. ſaltem a ſemine luteo vix appellari eum *croceum* puto; quamquam hoc veſtes tingi olim potuere, quod e Schol. MSt. N. Heinſ. ad Claudian. p. 180 b notavit. Calpurnius Ecl. IV, 68 *rutilum* dixit, ubi Tityrum *cantantem rutilo ſpargebat acantho Nais.* et ſimiliter, puro, *Sidonium* Statius in loco ex noſtro expreſſo III Silv. I, 37, 38 *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celſum pulvinar acantho* (h. e. cui intextus ſit ex purpura acanthus) *Texitur, et ſignis creſcit torus aſper eburnis.* Veſtes apud Servium ex acantha vel acanthio, ſpinæ genere, factæ, bombycinis ſimiles (v. Plin. XXIV, 66), alienæ ſunt ab h. l. Homerico vero more v. 650—652 commendatur *velamen* illud, h. e. peplum; Servius *cycladem* memorat, forte, quod hoc inter feminea veſtimenta inprimis lautum. Abſtulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore ſenſu, etſi Spartanam jam Homerus appellaverat. cf. Germanus) Paris multas veſtes et ornamenta, κειμήλια, quæ ipſa cum Helena repetebant Achivi. v. Iliad. γ, 70 et al.

653. Habes ſceptrum h. e. haſtam vel ſcipionem, inſig-

Hæc celerans, iter ad navis tendebat Achates.
At Cytherea novas artis, nova pectore verſat
Conſilia: ut faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Aſcanio veniat, doniſque furentem
Incendat reginam, atque oſſibus inplicet ignem.

656. *Nec c.* Goth. pr. *Hac celerans* alter Mentel. a m. ſec.: unde *Accelerans* pr. Rottend. Montalb. Vratiſl. *Has celerans* Oudart. *Aſcelerans* tert. Moret. Vides quam parum talibus variationibus ſit tribuendum. *præmittit Achaten* Erfurt. a pr. m.——658. *mutatuſque* Franc. ——660. *atque* tenuit Heinſ. propter conſenſum librorum edd. que vett. *ac* pr. Moret. *utque* nonnullæ edd. vide ad v. 298 et 486.

ne puellæ regiæ, ut omnino hominum genere vel honore inſignium. v. Stat. Theb. VI, 81. Sic. ap. Eurip. Troad. 150 Hecuba Σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros ſe celebraſſe dicit. *Ilione* e Priami filiabus fuit: v. Excurſ. ad h. v.

655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis diſtinctum, quo in monumentis, inprimis Etruſcorum, ſæpe deas ornatas videas. Ovid. Met. XIII, 704 *Dant pateram, claramque auro gemmiſque coronam.* neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem (ſententia tamen ex Homero expreſſa Iliad. χ, 470. 1 Κρήδεμνόν θ', ὅ ῥα etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235, ubi Venus Medeam ornat: *ipſa ſuam duplicem Cytherea coronam Donat*; nam ipſe Flaccus ſeſe interpretans ſubjicit: *et arſuras alia cum virgine gemmas*; et paullo anteceſſerat ſimilis forma: *ipſa ſuas illi c. ſ. veſtes I.* Vix accedam, ſi, ut interdum ſolet, *duplicem* ſimpliciter pro magna, præclara, accipias poſitam. Diverſo ſenſu *geminas coronas* Claudian. X, 203 ſimpl. pro binis; etſi Geſn. ibi aliter.

657 ſqq. Scilicet Venus, filio ſuo Æneæ timens, Didonem amore ejus inflammat; eodem metu impulſa in nuptias conſentit inf. IV, 107 ſqq. Viderunt jam Germanus et Urſinus, in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuiſſe Apollonium, quem cf. lib. III, 7 ſqq: inpr. 25 ſq. 112 ſqq.

659. 660. *Donis furentem* vix niſi dure admodum dicas; quamvis v. 713 *Expleri mentem nequit ardeſcitque tuendo.* Melius ut *donis incendat reginam furentem*, amore inter hæc ipſa actam; quo Serviana interpretatio ſpectat, *oſſibus implicet ignem*, exquiſitiore forma, quam *oſſa implicet igni*, h. e. ipſis oſſibus ac medullis (ut de amore loqui mos eſt, v. Cerda et al.) flammas inſerere, immittere, inſinuare: dictum, ut *involvere omnia flammis, incendio*;

Quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
Urit atrox Juno, et sub noctem cura recursat.
Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
Nate, meæ vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoïa temnis;
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.

662. *reversat* Franc. v. IV, 3.——663. *Ergo quis* Goth. pr. *dictis compellat* un. Guelpherb. in Sax. coll.——664. *mea regna* sec. Rottend.——665. *Typhoëa* omnes, ipse Medic. c. fragm. Vatic. Τυφωεὺς, Τυφώειος, ut Ἀχιλλεὺς, Ἀχίλλειος, Ὀρφεὺς, Ὄρφειος. Dubito equidem, an hoc e ex ει natum a poëta corripiatur. cf. sup. ad v. 201. Apud Serv. multi, *Typhoia*; hoc itaque esset verius: ut ductum sit a *Typhos*, itaque cum Brunckio recepi. In Franciano erat *Typhea* et superscr. *on*, *Typhonea*; debebat saltem *Typhonia*, ut est in Goth. sec. Apud Claudian. de R. Prof. III, 183 *Typhoia* recte expressum in Heins., male *Typhoëia* in aliis, adversus metrum: Τυφώηιος.

cendio; quoniam etiam in vulgari oratione *flamma involvit domum*. Quod autem donis mox afferendis tantopere confidit Venus, quodque Dido regina, quæ cum thesauris effossis Tyro fugerat (v. 358. 363), donis illis tantopere movetur (709 sqq.), offendebat Schraderum, acutum poëtarum judicem. Scilicet artem et auctorem in illis inprimis probari putabimus.

661. 662. *Domum ambiguam* Serv. incertam, in qua habitat mutabilis femina; dure, meo quidem sensu. Malim *domum* pro stirpe, gente, dictam et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Æn. IV, 96, 97 aliter se habet. Recte itaque jungitur ipsius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues* eodem sensu, h. e. fallaces. *Urit Juno*, cogitatio de Junonis in Æneam odiis et consiliis eam cruciat. *sub noctem:* narratum de dea secundum humanum morem, quo nocte ingruente curæ recrudescunt. Vesperi hæc geruntur, v. inf. 726.

664—666. *Meæ vires*, *mea m. potentia*, splendide pro, per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, ut Statius I Silv. II, 137 *tu*, *mea summa potestas*; adde Ovid. V Met. 365, quod a poëta forte græco Virgilius sumserat. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur; unde et Tragici: v. c. Eurip. Troad. 570 Astyanax Ἕκτορος ἶνις. Contemtus, quo Amor Jovis fulmina habet, elegans poëtarum et artificium veterum lusus, suavi cum varietate expressus passim

Frater ut Æneas pelago tuus omnia circum
Litora jactetur, odiis Junonis iniquæ,
Nota tibi: et noſtro doluiſti ſæpe dolore.
Hunc Phœniſſa tenet Dido, blandiſque moratur
Vocibus: et vereor, quo ſe Junonia vertant
Hoſpitia: haud tanto ceſſabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo ſe numine mutet:

666. *et* deeſt in binis. *tua munera* duo alii ap. Burm. *lumina* Goth. tert. omnia ſolito errore.——668. *jacteturque*, maxima codd. pars apud Pierium, Heinſ. et Burm., atque adeo ipſi Medic. Rom. et fragm. Vatic., in quo tamen forte a m. ſec. Etiam ſic Servii Codices exhibebant. *jacteturque dolis* Voſſ. pr. *jactatuſque* Goth. ſec. omnia a prava manu, quæ cavendum eſſe putabat, ne ultima in *tactetur* laboraret. *Junonis acerbæ* Longob. Pierii et fragm. Vatic. a m. pr. Similis commutatio a Burm. notata lib. XI, 587.——670. *Nunc* alii ſcripti et editi apud Pier. Heinſ. et Burm. et ſic fragm. Vatic. a m. pr. et habet, quo placeat.——671. Heinſ. conj. *ut vereor*. Heumannus olim: *At v.*——673. *quodcirca* Bigot. *arte* Oudart. et Leid. un. *flammis* ſec. Moret.

paſſim occurrit, etiam in gemmis, v. c. Muſ. Flor. T. II t. 16, 1. *tela Typhoia*, quibus Jupiter uſus eſt in Typhœum, εἰς Τυφωέα. Pomponius Sabinus *Ætnæa* reddit, quatenus Ætna, Cyclopum, qui fulmina fabricantur, officina, Typhoëi pectori impoſita eſſe a nonnullis dicta. *Typhois Ætna* Ovid. Ep. XV, 11. *tua numina poſco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat.

667—672. *Nota tibi* ſunt (ut Græci pro, notum tibi eſt), quemadmodum Æneas fr. Magna autem cum arte et cum dilectu ſingula orationis membra ſunt effictа; ut illud: *frater tuus*.

670. Adumbratum putant ex notis verſſ. Odyſſ. α, 55—58, ubi Ulyſſes ſimiliter a Calypſo retinetur.

671. 672. Sollicita eſt Venus et metuit, ne hoſpitium hoc Æneæ in Junonia urbe ad ejus exitium vertat (cf. IV, 96 etc.), Junonis in Æneam odiis. *tanto cardine rerum*, in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res ſumma agitur, an Trojani ab Italia fatalique regno averti poſſint, illa ſc. Juno *non ceſſabit*, ſed novas adverſus Æneam machinas parabit, quo eum perdat.

673. *Cingere flamma*; ut X, 119 *mœnia cingere flammis*. Sic *flamma involvere*, *circumdare*.

Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.
Qua facere id poſſis, noſtram nunc adcipe mentem:
Regius adcitu cari genitoris ad urbem
Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
Dona ferens, pelago et flammis reſtantia Trojæ:
Hunc ego ſopitum ſomno, ſuper alta Cythera,
Aut ſuper Idalium, ſacrata ſede recondam:

675. *Ænean* Medic. a m. pr. *mecum Æneæ* Sprot. *mecum magno Æneæ* Moret. ſec.——676. *Quo* aliquot ap. Pierium et Heinſ., qui conj. *qui. Quo facile* Zulich. a m. pr. *quam* Gudian. a m. ſec. addita intp. *prout* vel quomodo. v. Georg. III, 309. *quid* Leid.; ſed recte *qua*, qua via et ratione, tuentur Heinſ. et Burm. *poſſes* Romanus.——677. *accitus* fragm. Vatic.——678. *puer ille* pr. Hamburg.——679. *et* abeſt a Dorvill.——680. *Nunc ego* fragm. Moret. ut ſup. 670. *Citheron* Parrhaſ. ——681. *Idaliam* Bigot. ſec. et Rottend. tert., ſcilicet ut conveniret cum v. 693 *Idaliæ lucos*; ſed v. not. *Idalia* Goth. alter. *ſecreta* Leid. et pr. Hamburg. *reponam* Sprot. a m. pr.

dare. h. l. amore, ut *amore irretiti, illaqueati*, tenentur. *ne quo ſe numine mutet:* ne Junonis machinatione aliqua animus ejus mutetur. 675. *Sed magno Æneæ mecum teneatur amore.* Sane, ſi jungas *magno mecum*, qui primo occurrit ſenſus, eſt: amet A. tanto amore, quanto ego eum amo. Sed, cum hoc abſurdum ſit, potius junctis his; *teneatur mecum*, ut *magno* pro epitheto ornante ſit, ſenſus eſto: amet Æneam, quem ego amo, tueor, tamquam mater. In Servianis altera occurrit interpretatio: *mecum, per meos amores, me adnitente* (h. e. per me), quam et Cerda amplexus eſt. Laudatur IV Æn. 115 *Mecum erit iſte labor*, h. e. apud me, fiet per me, meus erit. Silius VIII, 330 *mecum erit hæc prorſus pietas*, h. e. aderit, inerit mihi. Lenior ratio non ſuccurrit. Verſum tamen habent omnes.

677. *Aſcanius* deſignatur per *regium puerum*, quatenus *Rex Æneas* ſæpe dictus. *maxima cura*, h. e. amor, carus Veneri. 676. Cf. 647.

680—688. *Eſt Paphus, Idaliumque tibi, ſunt alta Cythera* inf. lib. X, 86. Cythera, τὰ Κύθηρα, inſula ipſa, Laconicæ objecta, h. l. *alta*, quatenus montoſa eſt, hinc etiam *ſuper*; niſi forte aliquis montes in ea deſignari malit, ut et Idalium τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; et ſequuntur utique v. 692 *alti Idaliæ luci*; etſi et ipſa urbs *Idalium*; τὸ Ἰδάλιον. v. Stephan. h. v., quæ paullo poſt 693 *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, ut *Venus Idalia*, dicta. Urbem ſaltem altero loco intelligas X, 86.

Ne qua ſcire dolos, mediuſve occurrere poſſit.
Tu faciem illius noctem non amplius unam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus:
Ut, quum te gremio adcipiet lætiſſima Dido,
Regalis inter menſas laticemque Lyæum,
Quum dabit amplexus atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, fallaſque veneno.
Paret Amor dictis caræ genetricis, et alas
Exuit, et greſſu gaudens incedit Iuli.

682. *ne quis* multi ap. Burm. *mediuſque* Hamb. alter.——683. *ipſius* pr. Moret.——685. *Et* Goth. tert. *ut te cum* unus Guelpherb. in Sax. collect. *accipiat* ſec. Moret. male.——686. *Regales epulas inter* Montalb. ——688. *obſcurum* alter Hamburg. *fallaxque venenum* ed. Venet., non infelici errore.——690. *et vultu* Schol. Stat. II Theb. 96. *greſſu gradiens* Sprot. a m. pr. *inceſſit* Dorvill.

X, 86, quia cum Papho Idalium memoratur; et ante v. 51 erat: *Eſt Amathus, eſt celſa mihi Paphos atque Cythera, Idaliæque domus.* Sic Γόλγοι καὶ Ἰδάλιον ap. Theocr. XV, 101. Erat autem templum in monte poſitum cf. Strab. XIV, p. 1001 c. cum nota Caſ. (urbem et montem intellige ap. Bion. Idyll. 1, 36. 37, ut expedias interpretes), Sed *ſuper alta Cythera,* pro, ſuper Cytheris (ut I, 295 *ſedens ſuper arma),* eſt pro *in:* ut ὑπὲρ ſimili modo dictum occurrit. Niſi malis ad motum referre, ut lateat notio τȣ̃ *abductum* ſuper Cythera et Idalium. *ſacrata ſede,* ἐν τεμένει. *ne qua,* ratione ac via, *ſcire* pro reſcire dictum. *medius occurrere,* in medio negotio, ſup. 348 *Quos inter medius venit furor.* h. l. de eo, qui impedimentum affert. *faciem falle,* mentire, ſimula, falſam exhibe. cf. German. *facies* pro toto corpore et habitu. v. h. l. Burm. cf. v. 658. *notos vultus,* ex more poëtarum, pro vultu ſuo proprio. *laticem Lyæum* pro vulgari: latex Lyæi. Sed poëtarum more pro derivato adjectivo, *latex Lyæius,* quod ipſum vix uſus ferret, ponitur. *inſpires ignem,* nonne paullo durius hoc? et jungitur etiam nova rei imago: *fallaſque veneno,* h. e. per fraudem venenum ei inſtilles. Quod autem hoc ita adſtruit poëta, ut Didonem inter convivii hilaritatem, quæ animum relaxat, amore inflammet, naturæ humanæ convenienter comminiſcitur.

690—694. *Gaudens* ſuaviter

At Venus Afcanio placidam per membra quietem
Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliæ lucos: ubi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adfpirans conplectitur umbra.
Jamque ibat, dicto parens, et dona Cupido
Regia portabat Tyriis, duce lætus Achate.
Quum venit, aulæis jam fe regina fuperbis
Aurea conpofuit fponda mediamque locavit.
Jam pater Æneas, et jam Trojana juventus

691. *placitam* follenni vitio aliquot ap. Pier.——694. *floridus* et *amplectitur* Zulich. cum Parrhaf.——697. *convenit* Goth. tert., fed in eo fere femper *con* pro *cum*.——699. Malim cum fuperioribus jungere: *Cum venit, a. jam fe regina f. compofuit—Jam pater A. conveniunt*, h. e. jam etiam p.

ter adjectum ut alias, *lætus paret*, h. e. lubens, et mox 696 *duce lætus Achate*,—*quietem irrigat*, ut *fomnum infundere*, et, vulgatiore ratione, *perfundere fomno*, *irrigare membra quiete*, habet ab antiquioribus poëtis, Lucretio et Furio Antiate, apud Macrob. VI, 1. Et hi duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum *nocti*, tum *fomno* adjuncta; unde ὑγρὸς ὕπνος. Ex eo ipfo artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel fomnia; non inverfe, ut vulgo creditur. *fotum gremio*, ornatius quam, *pofitum*. hærent interpretes. cf. 718 *interdum gremio fovet*. *amaracus*, fampfuchum vel *majorana*, quæ inter coronarias eft. v. Plin. XXI, 11 f. 35. 39 *in Cypro laudatiffimum et odoratiffimum*, ibid. c. 22. f. 93, et, ut *umbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi nafci debet. Suaviter autem fingula in v. 693. 694. *complectitur adfpirans*, adhalando odores, ἡδύπνοος. 695. 696. *Duce lætus A.* ornate pro habens ducem. cf. 690.

697. 698. *Aulæa* funt veftes ftragulæ: v. 639, et fubjicitur *fponda*. Aliter res fe habet Georg. III, 25. Cerda cum aliis de velis appenfis, quæ proprie *aulæa*; ut Horat. II Sat. 8, 54. *fe compofuit*, pulchre pro confedit. *fponda aurea* jungendum, ne *fponda* nude fit pofita. Dicta autem *fponda* exquifitius quam lectus. *mediamque locavit*, inter Æneam et falfum Iulum, in triclinio. Copiofe explanat Cerda. Verba tamen tantum hoc fuppeditant: eam confediffe in lecto; et

Conveniunt, ſtratoque ſuper diſcumbitur oſtro.
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque caniſtris 701
Expediunt, tonſiſque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulæ: quibus ordine longo
Cura penum ſtruere, et flammis adolere Penates.

700. *convenient* Rom. a m. pr. *decumbitur* Commelin. *ſtructoque* ed. pr. Burmanni. adde Pierium, unde male adſcriptum Pomponio in edit. Baſil. Lucii. *diſc. auro* Erfurt.——701. *Dant manibus famuli* Medic. (hic utique: *Dant m. famulæ)* Gudianus cum al. optimis; item Romanus, Longob. aliique Pieriani; adde quos Cuningamns laudat. Vulgatum ordinem retinuiſſe Heinſ. videtur Priſciani auctoritate motus. *Dant f. lymphas manibus* Hamburg. pr. *lympham* Hamburg. ſec.——702. *tunſis* Medic. *mantelia* Heinſ. poſt Pierium cum vetuſtiſſ. Rom. Medic. aliiſque. Vulgo *mantilia.* v. Georg. IV, 377.——703. *longam penum* a Virgilio dictam, Cariſius lib. I. inſtit. auctor eſt. Duplex ſcriptura jam Gellii ætate circumlata eſt. v. IV N. A. c. 1. *longam penum* expreſſit etiam Auſonius. Donatum et Servium fruſtra laudat Ge. Fabric. Retinuit tamen Heinſ. *ordine longo* præclare, propter codd. conſenſum, et Nonii Marcelli Eugraphiique auctoritatem. Adde etiam poeticam rationem, quod *ordine longo* gravius ac dignius dictum. *inſtruere* porro legitur ap. Gell. l. c.

et *mediam* ſe *locavit* ad poëticum ſermonem referendum. 700. *Strato oſtro,* ſuper toro purpurea veſte, ſtragula, ſtrato, cf. 639.

701. 702. *Poſt diſcubitum* hoc loco (etſi non ſemper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Od. δ, 52 ſq. η, 172) aqua affertur ad manus lavandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad menſas integendas, ut quidam commentantur; hoc enim ut nc opus eſſet, menſas cum ipſis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα lævia ac mollia (v. ad Georg. IV, 377) ſimulque inſtruitur menſa pane e caniſtris depromto et appoſito. Apud Homerum panis (quippe cruſtæ vel placentæ noſtræ ſimilior) in caniſtris apponitur, ut Odyſſ. α, 147 et al., quod preſſius ſequitur noſter Æn. VIII, 180, 181.

703. 704. In interiore ædium parte erant feminæ, quæ *obſonia pararent* et *carnes coquerent.* Nam hoc eſt, iis curam fuiſſe, *ſtruere penum* (cf. Gell. IV, 1), inſtruere et adornare edulia ac cibos. *longo ordine,* quoniam L. numero, (reſpexiſſe putatur Odyſſ. η, 103 ſq. de Alcinoi regia, cujus convivium expreſſit in ſqq. ex Odyſſ. θ, 57 ſq.) *et flammis adolere Penates.* Penates aut pro aris ac focis, aut pro ipſo penetrali, omninoque pro domo accipi poſſunt. Jam *eos adolere flammis* dixit Virgilius poëtico orationis

Centum aliæ, totidemque pares ætate miniſtri, 705
Qui dapibus menſas onerant, et pocula ponunt.

706. Antea *onerent. ponant.* Sed *onerant. ponunt.* Rom. cum pleriſque aliis pervetuſtis Pierii, quod recte illi probatur, tamquam quod neſcio quid picturatius habeat, quum res ipſa ita geri videatur. Scilicet omnino hoc in Marone obſervare licet (vide v. c. IV, 27); recedit ille ab hac conſequentia temporum, cui tantopere ſtudebat Cicero, et ex qua dicendum eſſet, quod antea hic editum erat: *Centum miniſtri* ſunt, *qui—onerent et ponant. dapibus onerant* iidem; et Giphan. Indic. Lucret. p. 462 e ſcriptis vindicat. *onerant et ponunt* etiam Ald. pr. Parr. c. Goth. pr. et tertio, *onerant et ponant* ed. Ven. Junt. Aldd.

tionis more, pro, flammas adolere in Penatibus. h. e. in aris ad P. ut VII, 71 *caſtis adolet dum altaria tædis* pro tædas in altari, exquiſitiore ratione, ut paſſim alibi, *adolere focos* et alia. Eodem modo Ge. IV, 378. 379 *Panchæis adoleſcunt ignibus aræ:* h. e. tura in aris adoleſcunt vel ardent. Nec ſatis ſcio annon ita acceperit Statius, qui totum h. l. expreſſit, ſed, ut ſolet, ad faſtidium uſque productis ſingulis rerum momentis I Theb. 512 ſqq., ubi *adolere focos, epulaſque recentes inſtaurare jubet. Adolere focos*, etiam Silius dixit XI, 278 in loco, qui et ipſe ex noſtro eſt adumbratus; quod jam ante Cerdam vidit Pomponius. Jam autem quæras, quorſum, in vita utique heroica, inter epulas in foco ignis incendi ſolitus ſit? Non ſane frigoris depellendi cauſſa; nec ad carnes coquendas: Verum perpetuus ille, etiam per ſequiora tempora, religioſus mos fuit, ut in feſtis ſaltem epulis focus igni luceret, in deorum utique honorem, Penatium maxime vel Genii vel Laris; facta quoque in focum libatione vini, ſeu ture cremato; heroica vita etiam carnis profectis in ignem injectis. De ture teſtatur locus e Ge. IV, 378. 379 excitatus. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuiſſe, ſed ſubſtitiſſe tandem in uno rerum genere, quod incrementum habet continuum, ſeu quod continuatur, ſcilicet primum flammæ in fomite nutritæ; unde *adolere* eſt cremare; tum fumi et odoris ex cremata victimæ carne vel ture; unde *olere* eſt odorem emittere. Nonnulla de his jam in Perizon. ad Sanct. p. 757 occurrere video.

705. 706. Ducentis aliis miniſterium dapum et vini apponendi mandatum. *pares ætate*, int. pueros, ex more. Valer. Fl. II, 653, loco hinc expreſſo: *centumque pares primæva miniſtri Corpora.* Quæ de poculis in ſecunda demum menſa adhibitis memorat Burmannus h. l. et ad v. 737, ad heroica tempora referenda non erant. Cibus et potus ap. Homer. ſtatim ab initio apponuntur; majores calices ad libationem faciendam ad finem cœnæ; ut et hic inf. 723.

Nec non et Tyrii per limina læta frequentes
Convenere, toris juſſi diſcumbere pictis.
Mirantur dona Æneæ; mirantur Iulum,
Flagranteſque dei voltus, ſimulataque verba,
Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Præcipue infelix, peſti devota futuræ,
Expleri mentem nequit, ardeſcitque tuendo
Phœniſſa, et pariter puero doniſque movetur.
Ille, ubi conplexu Æneæ colloque pependit,
Et magnum falſi inplevit genitoris amorem;

707. *limina nota* Dorvill.——708. *viſi d.* Menag. pr. ut ſæpe. *diſcrimine* Goth. pr.——710. *flagrantis* Medic. c. Mentel. pr. Parrhaſ. et al. Etiam ſic Rom. qui alias quartos caſus per *es* effert. ſed *flagrantem deum* vix feras; et epitheton h. l. requiritur in *vultus*. *flagrantis* multi alii. *fulgentiſque* Sprot. e gloſſa, quæ in Leid. un. *vultum* Menag. pr.——711. *Pallamque*—Verſum hunc poſt ſuperiorem abeſſe æquo animo ferrem.——713. *videndo* Hamb. pr. ex interpr.——714. Vulgata erat: *puero pariter doniſque*. *pariter puero* omnium librorum Pierii, Heinſ. et Burm. lectio eſt, quam etiam Cariſius agnoſcit, ut mireris eam non eſſe receptam: id quod cum Brunckio V. C. nunc fecimus: inprimis cum obſervatum nobis ſit, illam inter duas voces copulatas aut inter nomen et epitheton interponendæ vocis rationem eſſe exquiſitioris utique elegantiæ, naturalem autem hunc poſitum priſcæ ſimplicitatis et majeſtatis. Vulgatam Hamb. pr. et Goth. pr. tuentur, et Ven. cum pr. Moret. *pariter donis pueroque*.——716. *Huc oculis* Goth. tert. *et pectore* pr. Hamb. et Junt.

707. 708. *Per limina læta*, ſimpl. in domo. Mox *tori picti* iterum ſunt veſtes ſtragulæ.

710. *Flagrantes dei vultus.* Servius: *ardentes divinitate*; ſed hoc parum clare. Nec clarius Donatus. Ut de roſeo genarum color. cum Cerda accipias, vix loquendi ratio fert. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, utpote Amoris: ſæpe ap. Ovidium *igne, ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi, flagrantia lumina amantum*. Mox *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex 649.

712—714. *Peſti devota futuræ* δεινῶς, pro amori exitiabili deſtinata, eo amore jam contacta. Vis poëtica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardeſcit* et quod *tuendo* pro intuendo. Mox *movetur* cum dilectu plus quam, *delectatur, tenetur*.

716. Deſiderium ex abſentia, quo pater tenebatur, dixit *amorem magnum*, quem puer nunc

Reginam petit. Hæc oculis, hæc pectore toto
Hæret: et interdum gremio fovet, inſcia Dido,
Inſidat quantus miſeræ deus. At memor ille
Matris Acidaliæ, paullatim abolere Sychæum
Incipit, et vivo tentat prævertere amore
Jam pridem reſides animos deſuetaque corda.
Poſtquam prima quies epulis, menſæque remotæ;
Crateras magnos ſtatuunt, et vina coronant.

719. *inſidat* Medicei et optimorum codd. ap. Heinſ. eſt lectio, quam et Serv. ac Donatus agnoſcunt, cum Nonio, tamquam archaiſmum, adeoque doctiorem. Vulgo *inſideat*: quam codd. et edd. familiam ducit, ut alias, Romanus. De voc. vi v. German. Val. *quantum m. d. ac memor* Franc.——720. *obolere* alter Menag.——721. *pervertere* Montalb. Leid. *pervertere amorem* ed. Ven. et ſic Romanus antiquiſſ. *pervertère tentat amore* Puget. *vino t. p. amorem* Goth. tert.——722. *diſſueta* qu. Moret. et Wall.——723. Idem fere verſus ſup. 216.——724. *crateres* aliquot ap. Burm. *magnas* tert. Rottend. et Leid. quaſi a *cratera* ductum ſit. *Crateras læti ſ.* Nonius et *Crateras longe ſt.* Lutatius, ap. Burm., forte ex Æn. VII, 147.

nunc explevit, ſatiavit, amplexu. Cf. Exc. ad h. v.

717 ſq. *Hæret* in puero— *gremio fovet*, noli ex noſtro ſedendi more æſtimare (quod etiam Valeſium fefellit in Valeſianis p. 63); nam Iulus jam tum pubeſcere debuit, ſi quidem ante ſeptem annos patris ductu e Troja egreſſus eſt. Sed accumbentium ſitus animo repræſentandus eſt. *miſeræ* pro *ſibi*, quanta cum vi! et tota poëtæ cogitatio egregie eſt inſerta: *inſcia D.—deus*. *Acidalia* Venus ab Acidalio fonte, qui eſt in Orchomeno Bœotiæ civitate, in quo ſe gratiæ lavant, quas Veneri conſtat eſſe ſacratas. *Serv*. *abolere Sichæum*, h. e. Sichæi memoriam, deſiderium, amorem, *prævertere* exquiſite pro ſimplici, occupare amore. Nam, quod occupamus, in eo ſimul prævertimus alios, ne occupent. *amore vivo*, ut *flamma viva*; opp. *reſides animi*, animus ad amandum, ut bene Servius, iners et qui deſuevit amare. *Amor* autem *puber* h. l., ut in vet. ſignis ap. Winckelm. *G. d. K.* p. 233.

723. *Poſtquam prima quies e.*, h. e. cumprimum epulandi finis eſſet factus. Nam *libatio* ad finem cœnæ facta, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273, 279, 280. De ſpatio inter primam et ſecundam menſam fruſtra Cerda multa. *menſæ remotæ*. cf. ad v. 216.

724. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας

Fit ſtrepitus tectis, vocemque per ampla volutant
Atria: dependent lychni laquearibus aureis 726

725. *It ſtrepitus tectis* Gud. a m. pr. pr. Menag. Rottend. tert. Leid. a m. ſec., quod et in Servii codice fuit, nec Burmanno diſplicet. Mihi quidem nimis in majus rem ferre videtur, cum de ſtrepitu, ſermonibus et clamoribus inter vina agatur. Scythicum foret, ſi *ſtrepitus ad tecta it*, ut *clamor cælo it.* Aliter infra IV, 666. Didonis morte cognita: *It clamor ad alta Atria. voceſque* Bigot. alter Rottend. cum Schol. Cruqu. ad Horat. III, od. 19. *perampla* una voce nonnulli Pieriani cum pr. Moret. *per alta* Longob. cum aliis Pierianis, item Zulich. ex lib. IV, 665, obſervante Burmanno.——726. *lychyni*, *lichini*, aberrationes ap. Burm. Præclare Serviana: Græco ſermone uſus eſt, ne vile aliquid introferret; nam offendiſſet *lucerna*. *lacuaribus* ab aliis ſcriptum fuiſſe, ibidem monitum videas. *laquearibus altis* unus Guelpherb. in Collat. Cort.

κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729) Iliad. α, 470, 471. Alter verſus etiam alibi repetitur ut Odyſſ. α. 149. δ, 339. Meminiſſe autem neceſſe eſt ex Homero, ſtatui ad cœnam majora vaſa, crateras, et minoribus poculis ex iis hauſta vina diſtribui inter ſingulos convivas, apud Homerum quidem per præconem ad ſingulos convivas accedentem, v.c. Odyſſ. θ, in Alcinoi convivio, quod Virgilius reſpexit. Sedebant enim convivæ in ſoliis parietem ambientibus, et unicuique apponebatur menſa cum cibo. Jam *vina coronant:* quo ſenſu dictum a poëta ſit, vix ſatis definiri poteſt. Si ad Homeri locum, unde reliqua adumbrata ſunt, reſpiciendum eſt, et, ſi κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expreſſum eſt: aliter quam de impletis uſque ad ora poculis intelligi nequit. (et ſic Pomponius et Servius, qui tamen et alteram interpretationem habet). Sic et Iliad. θ, 232, ubi de copia cibi potuſque: πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. Alia brevitatis ſtudio omittimus. *Vina* tum dicta ſunt pro *poculis*, quorum oram ambit, coronat, στέφει, vinum infuſum. Altera interpretatio eſt minus recondita, ut coronata ſint pocula, ſertis impoſitis. De corollis his cogitare heroici temporis mos ſane non patitur, cf. Athen. I, 15. De ſequiore vero ævo non dubitatur, ut Georg. II, 528 *ſocii cratera coronant.* Hoc ſi tenemus, dicendum, poëtam maluiſſe ſui temporis morem inferre, quam antiquum retinere; quod idem commiſit inf. lib. III, 525 *Tum pater Anchiſes magnum cratera corona Induit implevitque mero.* cf. Hotting. V. C. Muſ. Turic. T. I.

725. Comparant illud: Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα, Odyſſ. α, 365 et alibi repetitum. Lectiſſimis verbis uſus et noſter, inprimis in *volutant.*

726 ſq. Continuatum in multam noctem cœnam indicare vult poëta. Verbis ſimilibus utitur Statius I Theb. 520. 521 et

Incenſi, et noctem flammis funalia vincunt.
Hic regina gravem gemmis auroque popoſcit
Inplevitque mero pateram: quam Belus, et omnes
A Belo ſoliti. Tum facta ſilentia tectis:
Juppiter, hoſpitibus nam te dare jura loquuntur,
Hunc lætum Tyriiſque diem Trojaque profectis
Eſſe velis, noſtroſque hujus meminiſſe minores.
Adſit lætitiæ Bacchus dator, et bona Juno.
Et vos, o, cœtum, Tyrii, celebrate faventes.

729. *qua* magna pars codd. ap. Heinſ. item ed. Ven. et pr. Goth. ſed recte rejectum; eſt enim minus doctum. *a bello* Zulichem. addita gloſſa: feſtivis diebus.——730. *dum f.* Longob.——733. *que* abeſt Menag. alteri. ——734. Ante Pierium vulgo lectum, *adſis*. Sed omnes ejus libri habebant *adſit* vel *aſſit*; neque aliter Heinſiani cum Macrob. III Sat. 4. Comment. Cruqu. ad Horat. I od. 18; utramque lectionem agnoſcit Servius. *At ſit* Medic.——735. *O Tyrii cœtum* quatuor ap. Burm.

521 et Silius XI, 281. 282, jam ſupra laudati. cf. Cerda. Obſerva et hic v. 726. 727 ſummum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra poſuit, ſed *lychnos*, *funalia*, h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyſſ. η, de regia Alcinoi, 100 ſqq.

728—730. Etiam hinc ſua duxit Statius l. c. 539 ſqq. *ſoliti*, ſc. implere, h. e. qua uſi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum ſtirpem ducebant Græci. v. Serv. ſup. ad 642. Apollodor. II, 1. conf. Salmaſ. Exerc. Plin. p. 402. Ex noſtro idem Silius I, 87 ſq.

731—735. Præces inter libandum ad Jovem ξένιον, hoſpitalem, factæ. *hoſpitibus te dare jura*, præeſſe, ſub tutela eos habere; (non aliter uſus loquendi fert, quatenus *dare jura* ſimpliciter interdum eſt, imperare. Dicerem eſſe, *qui hoſpitibus illatas injurias ulciſceris*; ſed, an *dare jura* pro ulciſci dicatur, dubito). Expreſſa autem illa Homerica Odyſſ. η, 179 ſqq. Adde Odyſſ. ν, 50 et plur. al. loca. Illud *nam* cauſſam interponens Homericum eſſe ſatis conſtat. conf. Erneſt. V. V. ad Odyſſ. μ, 320. *minores*, nepotes, ſup. 532. *Bacchus lætitiæ dator*; Germanus laudat Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Heſiod. Op. et D. 614. *bona Juno*, propitia, χρηστὴ, ἀγαθή. Invocatur ante hic, ut patrium Tyriorum numen. cf. ſup. v. 15. *cœtum celebrate*, bene Serv. convivium; *faventes* interſitis huic convivio.

Dixit, et in mensam laticum libavit honorem,
Primaque, libato, summo tenus adtigit ore.
Tum Bitiæ dedit increpitans. Ille inpiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas

736. *in mensa* vulgg. sed *in mensam* Macrobii, optimorumque librorum et exemplorum copia firmavit post Pierium Heins. Redit res eo, quod doctius dicitur hoc, quam illud. nonnulli etiam apud Pierium, et nostri tres Gothani, cum Erfurt. *immensum*, quod eodem alludit. adde lib. VIII, 279.——737. *libatos* n. latices conj. Heins. et alii viri docti. Nec infitiandum, versum ornatiorem et suaviorem inde exire. *libatos latices attigit* h. e. poculum, unde pars vini in mensam jam erat effusa. *libatum* alter cod. Hamburg. videlicet honorem. *sacro tenus* Sprot. *cum Bithiæ* Hamb. pr. *Biciæ*, *Byciæ* al.——739. *summo s. p.* Menag. pr. *profluit* Oudart. *s. p. ore* nonnullos libros legere Pierius docet.

736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum. *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato laticum honore, alteri tradit poculum, unde primo loco gustaverat regina, ut et ille libatione facta biberet; quod et is lætus lubensque facit. προὔπιεν illa et *dedit*, propinavit, *increpitans*, simpl. adhortans, invitans, ut et ipse biberet; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Objurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginæ vel epici poëtæ persona talis sarcasmus: ut nec illud ex poëtæ mente fit, quod Didonis verecundiam in bibendo, Bitiæ aviditatem, prædicant. Aliena hæc a loco et consilio poëtæ omnia. Sed dicendum: quod poëtæ memorandum erat, eum cum decoro extulisse, inprimis antiquorum temporum more, cum matresfamilias vino non uterentur. *Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. *pleno auro se proluit*, poculum vini plenum epotavit, quod tantum labris attigerat Dido; dictum puta, ut *vino perfundi*, *madere*, *tingui*, de ebriis; quæ omnia notiora sunt. Burmannus docte, non eleganter, hæc illustrat. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I Serm. 5, 16.

740. Ad Homeri imitationem, inprimis Odyss. θ, 62 sq. Heroicis temporibus semper ἀοιδὸς conviviis, quæ fere cum re divina erant conjuncta, aderat. cf. Quintil. I, 10, 10; quem locum sine auctore affert Pomponius. *crinitus*: proprius is citharœdorum habitus, comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat*, canit cithara ea, *quæ docuit*, cecinit prior, *Atlas*. Sic

Perſonat aurata, docuit quæ maxumus Atlas.
Hic canit errantem lunam, ſoliſque labores;
Unde hominum genus, et pecudes; unde imber, et ignes;
Arcturum, pluviaſque Hyadas, geminoſque Triones; 744
Quid tantum Oceano properent ſe tinguere ſoles

741. *docuit quem* Medic. cum parte codd. Heinſ. nec non Romanus cum aliis Pierianis. Etiam Servius: *quæ* legendum, non *quem*. *docuit quam* Græv. *Atlans* Romanus, et ſic Mentel.——742. ſcripſiſſe nonnullos *is*, Pierius monet. Scilicet *hic* ejus loco poſitum. Atque is quidem (Iopas) canit etc.——743. *unde genus hominum et pecudum*—Hamb. pr. *pecudes, aqua imber et i.* ed. Ven. ſcil. *aqua* ex gloſſa. *et ignis* Sprot. et Rottend. tert. *et pecudes, genus unde ferarum* Medic. Pierii.——744. *Pliadaſque Hyades* plures ap. Heinſ., et duo Goth. *Plyadaſque hyades* ed. Ven. *Pleiadaſque* Parrhaſ., ſcilicet quoniam alias *Pleiadeſque Hyadeſque* jungi norant (ſup. Georg. I, 138. Iliad. σ, 486. Ovid. Met XIII, 293): invito metro, plane ut Æn. III, 516, ubi idem verſus recurrit, factum videmus; v. Heinſ. ad e. l. *ſeptemque triones* Hamb. alter.——745. *Qui* Goth. ſec. *properant* tres Burmanni. *ſe intingere* pr. Moret., qui et mox, *obſtat.*

poëtis *ſonare* et *docere*, διδάσκειν. Præclare et hoc ad illorum temporum, quibus omnis philoſophia naturæ qualicunque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex coſmogonia et ex phyſicis petitum eſt. Quod autem Atlantem cantus magiſtrum facit, fabulam alicujus poëtæ Græci exquiſitiorem redolet, veluti quod Ecl. VI Silenus phyſica decebat. Atlanti vulgo tributa ſiderum notitia ac ſphæræ inventum. cf. Intpp. Ovid IV Met. 631 etc.: ad Apollod. Not. p. 681 ſq. Idem inter primos philoſophos recenſetur a Diogene Laert. in procem. Quamquam hæc omnia ad ſolum aſtronomiæ ſtudium referri poſſunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Pœnus, citharœdus inducendus eſſet a poëta, acute Atlantem, e vicinis Mauretaniæ montibus auctorem carminum, quæ caneret, ei arceſſivit. *maximus Atlas.* Æn. VIII, 136 *maximus Atlas—ætherios humero qui ſuſtinet axes.* Eſt autem ſimpliciter dictum pro magnus. Sic *maxima Juno*, et alia.

742—746. *Errantem lunam*, pro *lunæ errores* ſeu curſus. *ſolis labores*, defectus, eorumque cauſſas. cf. Georg. II, 478. *imber et ignes*, h. e. fulgura, ex nubium afflictu. *Arcturus* ſtella pone caudam

Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obſtet.
Ingeminant plauſu Tyrii, Troëſque ſequuntur.
Nec non et vario noctem ſermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa ſuper Priamo rogitans, ſuper Hectore multa:
Nunc, quibus Auroræ veniſſet filius armis: 751
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.

746. *tum quæ* Goth. ſec. non male. Iidem hi duo verſus 745. 6 ſupra Georg. II, 481. 2 occurrebant.——747. *plauſum* vulgares libri habent. Sic etiam in Servianis. Sed *plauſu* Romanus c. aliis vetuſtiſſ. Pierii, item Medic. cum cæteris Heinſ. præter Sprot. et Ven. adde Waſſ. ad Salluſt. b. J. 5. *plauſu* etiam duo ex Goth. In tert. Moret. *plauſus.* Sed præclare *plauſu* revocat Heinſius, qui et exemplis illuſtrat promiſcue poſitis, quibus tamen apparet tantum hoc *ingeminare* abſolute dici: *ingeminat clamor, ingeminat plauſus* (ſc. ſe) et ſic alia. Scilicet dicendum: *plauſu ingeminare* eſſe doctius et exquiſitius dictum, quam *plauſum*, uti multa alia ſimiliter immutari ſolent, ut poëtica dictio a vulgari recedat. cf. Heinſ. ad Æn. II, 207. Sic illud Ovid. Faſt. VI, v. extr. *increpuitque lyra* pro, i. *lyram* apud Horatium.——748. *trahebant* ed. Ven.——750. *ſuper Hectora* Gudianus.——751. miror neminem conjeciſſe: *quibus A. veniſſet filius oris.*

caudam majoris Urſæ, poſita in ſigno Boötæ, et *Hyades* ſtellæ in fronte Tauri. cf. Serv. ad h. l. *geminique Triones:* ſunt Helice et Cynoſura, Urſa major et minor, *teriones*, h. e. boves, dictæ (v. ad Georg. III, 381), quia ab antiquis hominibus ſub boum, jugo junctorum, forma ſidera hæc comprehenſa fuiſſe videntur; hinc iiſdem, et interdum majori Urſæ ſoli (ut Odyſſ. ε, 273), tributum nomen ἅμαξα, *plauſtrum*; et hinc *Boötes*, qui deinde, Urſarum formis et nominibus ſubjectis, *Arctophylax* dici cœpit. Uſus etiam tulit hoc, ut ſeptem in altero horum *terionum*, Urſa majore, ſtellæ clariſſimæ (cf. Cic. N. D. II, 41) *ſeptentriones* appellarentur.

747. 748. *Ingeminant plauſu*, exquiſitius dictum, quam *ingeminant plauſum.* cf. V. L. ductum ex eo, quod *ingeminare* abſolute quoque dicitur. *Noctem ſermone trahebat* doctius quam alterum, *ſermonem trahere in noctem.* *longum bibebat amorem*, imbibebat, quaſi longo hauſtu. Metaphora per ſe frequens.

751. 752. Ornate pro: ſuper Hectore, Memnone, Diomede

Immo age, et a prima, dic, hoſpes, origine nobis
Inſidias, inquit, Danaum, caſuſque tuorum,
Erroreſque tuos. Nam te jam ſeptima portat
Omnibus errantem terris et fluctibus æſtas.

753. *Nunc age* Hugen.——756. *Fluctibus—omnibus æſtas* alii. *ac fluctibus* Menag. *et terris et fluctibus* aliquot libri ap. Pierium, quod, inquit, ſententiam reddit uberiorem. Et ſic quoque MS. Berſman. et ed. Cuning. In Goth. pr. ſubjicitur: *Funera Dardaniæ narrat fletuſque ſecundo.*

mede et Achille. Debuit autem in armis Memnonis aliquid memorabile eſſe, quemadmodum in cæteris quoque. Vid. Excurſ. ad h. v.

753. *A prima o.* excidium Trojæ a ſimulato inde Achivorum reditu equoque fabricato. Male alii poſt Servium: a raptu inde Helenæ.

755. Annorum numerum vel ex ipſo Ænea vel ex Teucro ſcire potuit. cf. 619 q. De ipſo annorum computo v. Excurſ. ad lib. III. pr. Cæterum Homius c. XXII Elem. crit. reprehendit libri clauſulam, cum ipſa πραγματεία nullum hic, ad quod illa incidi potuerit, momentum ſuppeditet. Monitum hoc, ut plura a ſummo viro, ſubtilius quam verius. Cum Æneæ narratione novus plane rerum ordo exſurgit, adeoque memorabilem interquieſcendi locum ſubjicit. De clauſulis et exordiis librorum Æneidis non male diſputantem video Joſ. Trappium ad h. l.

Ipsa Paphum ſublimis abit. Aen. I, 415.

EXCURSUS I*.

De ministerio deorum, inprimis Junonis, in Æneide.

I, 4. *VI superum, sævæ memorem Junonis ob iram.* Cum omnino exordium hoc multo cum judicio et verbis significantibus elaboratum sit: quippe quod omnia, quæ in actione hac epica potiora sunt, complectatur; quo ipso Virgilius Homeri simplicitatem arte superavit, qui hoc unum narrare se velle profitetur, quomodo ob simultatem, quæ inter Achillem et Agamemnonem intercesserat, magna Achivorum strages facta sit; tum hic versus statim ab initio expectationem facit ministerii deorum, inprimisque pericula et labores ex odiis Junonis minatur; discrimina enim, quæ quis a diis objecta adit, tanto graviora esse probabile sit, facitque adeo ea res ad notionem magnitudinis. Cum de re ipsa alio jam loco actum sit universe (Disquis. I, de Carm. epico s. VII. s. IX), agedum exponamus uno loco, quomodo Virgilius in toto carminis sui tenore invento hoc usus sit. Intelligimus scilicet, verum esse quod illo loco dictum est, valde diversam illam rationem esse ab ea, quam Homerus sequutus est; hic enim afflatu divino abreptus omnia cum fide narrat, tamquam quæ sibi persuasit ita gesta esse; in Marone vero studium fingendi ea, quæ aliis persuadere cupit, subtile acumen, et mira sagacitas in rebus Romanis cum Trojanis consociandis eminet.

Primo quidem Juno, cum jam alias satis graves irarum in Trojanos caussa haberet (lib. I, 23—28), nunc multo majore eos odio persequitur, quod Carthagini suæ metuit; quandoquidem resciverat ex Trojanis populum exoriturum esse, a quo aliquando Carthago delenda esset (I, 12—23). Illa igitur, ut ab Italia, destinata Æneæ a fatis sede, Trojanos arceret, nihil intentatum relinquit. Etiam tum, cum a Sicilia solverant, tempestate Æoli ope mota eos a cursu in Italiam dejicit; ita Carthaginiensium littori admotæ, tempestate a Neptuno sedata, ad littus illud, una amissa, naves Trojanæ appellunt I, 158 sq.; Neptuni autem opera ad Æolum coërcendum satis erat accommodata.

Parandum

Parandum nunc erat inter barbaros tutum Trojanis hoſpitium (I, 223), nec minus Junonis Pœnis ſtudentis conſilia metuebat Venus (IV, 96. 97): Exoratus a Venere Jupiter mittit Mercurium: is Didonem propitiam in advenas reddit Pœnoſque placat (297—304). In ſermonibus inter Jovem et Venerem habitis (v. 229 ſq.) multa præclare exponuntur, quæ Romanos ad carmen legendum advertere poſſent: A Trojanis orituros eſſe Romanos terrarum dominos (234—237); fata Æneæ in Italia; Aſcanii regnum; Alba condita; Romæ origines; Junonis odia olim placanda; Græcia a Romanis ſubacta; Julius Cæſar diis adſcribendus; Pax terrarum orbi reddita ab Auguſto (258—296).

Interea Æneam novas terras explorantem mater Nymphæ ſpeciem mentita occurrens edocet, in quæ loca venerit, ejus animum firmat (305—417), et nube ſeptum tuto in mediam urbem deducit. Eadem, ut Didonem penitus devinceret Æneæ, amore eam incendit (657—722). Juno cum ſua conſilia ad perdendos Trojanos eluſa videt, id ſaltem machinatur, ut Æneas cum Didone conjugio junctus Carthagine ſedem figat; ita enim fore, ut fatis ei deſtinatum imperium in Africam transferatur (IV, 102—106). Venus fraudem ſubodorata ſaltem conjugium paciſcitur 127—129); ita enim Æneam tanto tutiorem ab inſidiis fore videt. At Jupiter, quem Iarbæ Mauri, qui Didonem procatus erat, precibus motum poëta narrat (196—218), mandatis Mercurio datis Æneæ denuntiat, ut Carthagine decedat (v. 220 ſqq.) Etiam in his Jovis mandatis iterum memorantur fatis datæ Æneæ in Italia ſedes, poſteris ejus terrarum imperium et primo loco Aſcanii regnum (229—236).

Poſtquam Æneas Africa relicta iterum Siciliam appulerat, ut diſceſſu ex inſula et aditu Italiæ eum intercluderet, novam fraudem molitur Juno; Iride miſſa et in anum Beroën mutata mulieres Trojanas hortatur, ut claſſem incendant (V, 605 ſqq.). Parte tamen Trojanorum Segeſtæ relicta, naves, quæ ſupererant, conſcendit Æneas et curſum in Italiam abſolvit: ut tuta eſſet navigatio, Venus Neptunum exorat (779—824).

Eſcenſu in lævum Tiberis littus facto et animis portento menſarum comeſarum firmatis caſtra ponunt, et ad Latinum regem legatos mittunt VII, 1 ſqq. Qui et ipſe, multis portentis et vaticiniis jam ante de exterorum adventu edoctos, non modo hoſpitium et ſocietatem regni, verum et conjugium filiæ Laviniæ pollicetur (VII, 1—285). Tum Juno (VII, 286 ſqq.), cum fata

fata se retexere posse desperat, id saltem meditatur, ut rerum eventus differat: idque bello adversus Trojanos moto (313—322). Belli hujus semina hunc in modum a Junone jacta, ut Alecto, Furiarum una, missa, Amatam, Laviniæ matrem, quæ filiæ matrimonium Turno pacta erat (341—403), tum Turnum ipsum, ira et furore inflammaret (408—457), Latinos quoque in Trojanos exasperaret, Ascanio venanti objecta cerva sacra, quam ille vulnerat (475—502), tum Tyrrhei filio in tumultu agrestium cæso (531—539). Ita bellum conflatur. Jani portas ipsa Juno reserat (620—623).

Æneam de novis rerum casibus sollicitum Tiberis deus confirmat per somnum, portentumque suis cum XXX porcellis paullo post occursurum edocet, utque, Pallanteum profectus, Evandrum cum Arcadibus in societatem belli adsciscat, hortatur (VIII, 1—80): Objicitur portentum suis, quam Æneas Junoni mactat, ejusque iras deprecatur (81—89. 59—61). Tum Venus arma ipsi a Vulcano fabricanda petit (VIII, 370—453), mox demissa illa cœlo (523—540. 608—ad f.).

Interea dum Æneas apud Evandrum et Etruscos auxilia conquirit, Turnus castra Trojanorum oppugnat. Facit illud Junonis monitu, missa ad eum Iride (IX pr.) In hac castrorum oppugnatione, ut Ascanius e pugnæ discrimine subduceretur, Apollo in Butæ speciem mutatus a pugnando eum absterret (638—663). Turnus, postquum per portam patentem in castra irruperat, Trojanos perterritos fugat, Junone ipsi favente; donec Jovis jussu ab Iride avocatur (802 sqq.) Omitto Cybeles interventum in classe Æneæ servanda, navibus in Nymphas mutatis (IX, 69—122, X, 219—250).

Consilio deorum facto, Jupiter dissidia moventes objurgat: differre saltem odia in illud tempus jubet, quo Carthago et Roma concursuræ sunt (X, pr.). Venus de injuriis et periculis Æneæ creatis conquesta, ut saltem Ascanius incolumis discedat precatur; satius alioqui fuisse, ut Trojæ fatum commune experti essent pater et filius (X, 18—62). Juno refellit Venerem et Turnum defendit (62—99). Tandem Jupiter neutri parti se studere, sed fatis totam rem committere velle significat (100—115). Interspersa sunt alia nonnulla: Lausum et Pallantem congredi vetat Jupiter (X, 436), Mezentium ad pugnam instigat (X, 689), inde Tarchonem (XI, 725). Venus monstrat herbam, qua Æneæ vulnus sanatur (XII, 111). Graviora sunt, quod Turno adest Juturna nympha soror (X, 439. XII, 139). Æneæ advent

ventu Trojani tandem castris erumpunt, et copias utrinque jungunt; belli itaque tota mole in Turnum conversa, Juno a Jove precibus consequitur, ut eum pugna subducere liceat (X, 606—688).

Tandem, rerum summa ad pugnam inter Turnum et Æneam deducta, Juno, ne ipsa nec pactioni nec pugnæ intersit, discedit, Juturnam hortatur, ut fratri, quacunque possit ratione, succurrat (XII, 134—160) *, quod illa variis modis frustra facere tentat (468 sqq. 623 sq. 784 sq.). Novissimo enim certamine congrediuntur Turnus et Æneas. Nunc Jupiter, ut illam placaret, accurate cum ea agit, ejusque precibus hoc tribuit, ut, Trojanorum nomine abolito, Latinorum nomen obtineat, sermone quoque Latino servato, Trojano extincto; oriundos ex mixta hac gente Romanos pietate in ipsam Junonem insignes fore (791—841). Inde Jupiter omen instantis Turno mortis mittit bubonem: quo viso Juturna, desperata fratris salute, discedit (843—886). Si hoc modo rerum momenta ponderantur: deorum interventum haud dubie magnam vim et utilitatem ad res epica cum gravitate expediendas habere apparet.

EXCURSUS I.

De insula Æolia.

I, 51. 52. *Ventorum in patriam, loca fœta furentibus austris, Æoliam.* in insulam Æoliam, *venit* Æneas, h. e. unam ex Æoliis, quas et Vulcanias et Liparæas appellant. Unam *Æoliam* memorat Virgilius Homeri exemplo Odyss. κ, 1. Cum plures et nunc sint et olim fuerint: septem veteres nominant: quænam ex iis Æoli sedes ac regia fuerit, nec Homerus declaravit, nec Virgilius. In *Strongylen* tamen (nuuc *Stromboli*) consensisse videtur antiquitas: Strab. VI, p. 424 B. Στρογγύλη—ἐνταῦθα δὲ τὸν Αἴολον οἰκῆσαι φασίν. add. Plin. III, 9 s. 14. *Hieram* autem (*Volcano* nunc dictam) Vulcano plerique assignant; alii Liparam: v. ad Æn. VIII, 416. Variasse in his veteres mirum non est, cum ipsa illa natura, a qua ductæ fabulæ sunt, pluribus insulis commnnis sit, sive flammarum erumpentium, sive ventorum subterraneorum fremitum cogites: uti præter Strabonem, principem auctorem de his insulis VI p. 422 sq. aliosque veteres a Cerda ad h. l. Apollonii Schol. IV, 761. III, 41. Spanh. ad Callim. in Dian. 47. Cluver. in Sicilia lib. II, c. 14 laudatos, e recentioribus

* Ad novissima hæc cf. Exc. II ad Lib. XII.

tioribus inprimis Hovel (*Voyage pittoreſque de Sicile, de Malte et de Lipari*, To. I, C. XI), Strongyles proſpectum ediderat Illuſtr. Hamiltonus in *Campis Phlegræis* (*To.* II, *pl.* 37). Videndus de hac inſula quoque Ætna v. 431 ſqq. Ut autem veteres ventorum et Æoli, qui eos regeret, ſedem has inſulas, ſeu unam ex illis, facerent, naturalis haud dubie eos adduxit habitus; ſive antra, quæ ex antiquioribus ignibus ſupererant, ventis ſubterraneis pervia, ſeu quod obſervatum erat, ex fremitus diverſa ratione, flammæque, fuliginis et efflationis, prænoſci poſſe ventos ſurgentes; etiam, quis tertio poſt die ſpiraturus ſit ventus: vid. Strabon. VI, p. 423 C. ſq. (276). Plinius l. c. Strongyle *in qua regnavit Æolus*; *quæ a Lipara liquidiore flamma tantum differt*; *e cujus fumo, quinam flaturi ſint venti, in triduum prædicere incolæ traduntur*; *unde ventos Æolo paruiſſe exiſtimatum*. Æoli autem mythum alio modo ornavit Homerus, cum Anni vertentis ſymbola in eum tranſtulit Odyſſ. κ, 1, quo toto loco comparato intelliges, Æolum Virgilii plus dignitatis habere, etiam in hoc, quod *utres*, quibus venti includuntur, abſunt; qui ſane in Homericis fabulis locum ſuum tuentur, in Virgilio autem abſurde poſiti fuiſſent. Comparato tamen Quint. Cal. loco XIV, 474 ſqq, intelligere mihi videor, præiviſſe Virgilio ex cyclicis poëtis aliquem, qui tempeſtatem in Græcorum claſſem, Ajacis Oilei f. ulciſcendi cauſſa, excitatam ſimili modo deſcripſerat. Nam Quintus, qui illum ſine dubio expreſſit, loco Virgiliano multa habet conſentanea. Virgilium in hac fabula expreſſit Valer. Fl. I, 576 ſqq. ſic ut facile imitatorem intelligas; brevius narrationem exſequitur Silius IX, 491 ſqq. Apollonii exemplo IV, 777.

EXCURSUS II,

Nymphæ Junonis comites.

I, 71. *Sunt mihi bis ſeptem præſtanti corpore Nymphæ.* Habet igitur etiam Juno ſuas Nymphas, non modo Diana. Memorantur earum nomina ap. Pompon. Sab. ad h. l. Sed ne fallare, exſcripta ea eſſe teneas ex Georg. IV, 336 ſqq., ubi Nereides Clymenes comites enumerantur. Locus autem Virgilii expreſſus ex Iliad. ξ, 267 ſqq., ubi tamen Juno Somno promittit Χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων. Charites enim Junoni adſunt antiqua religione. Ita ap. Pauſan. II, 17. Sed fingunt poëtæ nonnullæ præter religiones. Sic Statius Palladi non minus quam Dianæ comites dat Theb. II, 239. Alioqui Horæ Junoni adſunt, quas ad quatuor

tuor anni tempora revocat Quintus Cal. X, 336 ſqq. In Homero multa ſunt, quæ minus diſplicent. *Somno* conjugem promitti, magis eſt conſentaneum, quam Æolo, XII jam ex uxore filios habenti v. Odyſſ. κ, pr., cui ideo nec v. 74 aliquid præclari admodum promittitur, pulchra eum prole parentem futurum. Dicendum tamen, Virgilium hac in parte fabulæ ab Homero receſſiſſe, Æolumque nondum uxori junctum poſuiſſe. In 74. 75 voluit poëta Homericis verbis ex l. l. Iliad. ξ uti; ibi v. 269 Somno promittitur Paſithea ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα, *cujus amore tu flagras ab omni inde tempore*, cujus amore jam dudum teneris (vide 276, cf. Odyſſ. ε, 210, 219): quæ multo melior eſt muneris commendatio. Sed Virgilius, niſi in diverſam ſententiam verſus Homericos deflexit, ita accepiſſe videtur, *quam tu ſemper amabis*, ἐέλδεαι pro futuro tempore; quod et ipſum accommodatum eſt priſco uſui loquendi. Vide v. c. Hymn. in Venerem v. 149, et Odſſ. ζ, 281 ἕξει δέ μιν ἤματα πάντα. Unde apparet, vetere ævo omnino hanc fuiſſe formulam deſignandi conjugii.

EXCURSUS III.

I, 85. *Una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus.* Aquilonem cum his non memorari miror equidem. Nam, quod Seneca Nat. Qu. V, 16, ubi h. l. excitat, *Una*, inquit, *Eurusque Notusque—Africus, et*, qui locum in illa rixa non habuit, *Aquilo*, verum non eſt; niſi tantum hoc dicere voluit, omiſſum eſſe Aquilonem a poëta. Nam ad claſſem Æneæ, quæ a Siciliæ littore occidentali evecta curſum ad Italiam tenebat, verſus Africæ littora rejiciendam, Aquilonis ſane, aut alterius venti ex vicino cardine, partes eſſe debuere præcipuæ. Sed eum omiſſum tanto magis mireris, quandoquidem in loco Homeri, quem verbis expreſſit, Odyſſ. ε, 295, ubi Ulyſſes ex Calypſus inſula redux gravi tempeſtate opprimitur, cum cæteris ventis Βορέης αἰθρηγενέτης memoratus ſit. Et in altero loco Odyſſ, ι, 80. 81, ubi Ulyſſes, qui ultra Maleas provehi non poterat, verſus Libyæ littus, ad Lotophagorum inſulam, Meningem eſſe putant, rejicitur, Borea vento, et quo alio vento fieri id potuiſſet? id factum memoratur. Similiter de Argonautis apud Apollonium IV, 1231, quos ex Ionio mari in ſyrtes tempeſtas impingit, καὶ τότ' ἀναρπάγδην ὀλοὴ βορέαο θύελλα Μεσσηγὺς πέλαγός τε Λιβυστικὸν—φέρ'. Habuit autem et hunc ipſum locum ante oculos Virgilius, ut e pluribus veſtigiis intelligas. Dicendum itaque, poëtam ventos promiſcue h. l. poſuiſſe, nec ad ſubtiliorem aliquam rationem;

in

In una ſaltem procella ipſum Aquilonem nominat inf. v. 102. Porro aliam difficultatem in h. l. movere videri poteſt Seneca l. l., ubi, recitatis his verſibus, *in unam tempeſtatem omnes ventos congregari poſſe negat:* res ſcilicet ita ad libramentum rediret, et Aquilonem reprimeret Auſter, et ſic porro. Poëtarum uſu defendit noſtrum poëtam Cerda cf. inf. II, 417, et alterius Senecæ imitationem Agamemn. 473—476 habes. Enimvero cogitandum eſt de ſubitis ventorum converſionibus, ac procellarum ab omnibus plagis circumagentium ſe viciſſitudine. Naturam rei clare expreſſit Hom. Od. ε, 331. 332: Navem ἀμπέλαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα, Ἄλλοτε μέντε Νότος Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι· Ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν. Cæterum in Senecæ N. Q. loc. laud. vereor ne verba: *quod fieri nullo modo poteſt*, ab alio aſſuta ſint.

EXCURSUS IV.

Aræ in mari ex adverſo Carthaginis.

I, 108–112. *Tris Notus abreptas in ſaxa latentia torquet: Saxa vocant Itali, mediis quæ in fluctibus, aras. Dorſum immane mari ſummo. Tris Eurus ab alto In brevia et ſyrtis urguet, miſerabile viſu.* Aut *Itali*, Romani, omnino quæcunque ſaxa, omnes ſcopulos, medio in mari *aras* vocant, quemadmodum *ara* omnem crepidinem et eminentiam veteri ſermone deſignabat. Notus locus Scalig. Auſon. Lect. II, 22. At ſic frigidiſſima eſſet oratio. Aut de certo aliquo loco agitur. Erant autem ex adverſo Carthaginis, CCXXX ab urbe ſtadiis, inter Apollinis et Mercurii promontoria (cf. inf. Exc. VI ad v. 159) duæ inſulæ ſeu verius ſcopuli, ſæpius pro una inſula habiti, nunc Afris *Zowa-moore*, in geographicis tabulis *Zimbra*, vitioſe in Gallicis libris, *les Iſles des Imbes* dicta, (de qua v. *Shaw Travels* p. 146) olim *Ægimorus* vel *Ægimurus* inſula. Plin. V, 7 *Contra Carthaginis ſinum duæ Ægimori Aræ, ſcopuli verius quam inſulæ, inter Siciliam maxime et Sardiniam* (Compara Liv. XXX, 24). *Auctores ſunt, et has quondam habitatas ſubſediſſe*; ut adeo ſub mari laterent (*ſaxa malignis ſubmerſa vadis* Statius diceret I Theb. 373). Varro ap. Serv. d h. l. *verentur in pelago latentem inſulam, quem locum vocant Aras.* Eas *Neptunias* fuiſſe vocatas idem Servius e Claudio Quadrigario docet, at Siſenna *propitias* appellaverat. Jam *Aræ* poſſunt dictæ videri, quia ſcopuli ſunt ſuper aquam eminentes. At Servius: *quod ibi Afri et Romani fœdus inierunt et fines imperii ſui illic eſſe voluerunt.* Inducias quidem in ea inſula ruptas ſub finem belli Punici ſecundi Livius l. l. memorat; non pacem ibi factam.

factam. Et fines imperii in pacis conditionibus apud Polyb. III, 22 ſqq. aliter conſtituuntur. Sed, qui iſtum Servianis adſuit pannum, *Ægates* inſulas, Lilybæo Siciliæ oppoſitas, ad quas victi a C. Lutatio Catulo Pœni bello Punico primo finem fecerunt, cum Ægimuro confudit. Quod et a Pomponio Sabino factum video. Alia lacinia in Servianis docet, in his ſaxis, quæ inſulæ ſubmerſæ olim reliquiæ eſſent, Pœnorum ſacerdotes rem divinam facere ſolitos. Hactenus de vocis *aræ* interpretatione, nunc de toto verſu, quem ſolent laudare docti viri, tamquam doctrinæ, quæ in poëta fuit, argumentum. Recte quidem. Sed quis poëtam ferat in medio rerum æſtu, cum omnia tempeſtate magna turbata ſunt, cum omnia mortem intentant, grammaticam aliquam ſubtilitatem alieniſſimo loco interferentem? Senſiſſe hoc frigus jam alios non dubito; et eundem ſenſum ſe habere privatis aliquando ad me litteris ſignificabat Artium inter populares noſtros ſoſpitator, Hagedornius. Niſi igitur alia eſt poëtam defendendi ratio: præſtat dicere, totum verſum a mala manu eſſe illatum. Sed alia difficultas occurrit in locorum ac ventorum deſcriptione Tres naves *Notus* in *Aras* abripit; atqui ad eas *Aquilo* ferre debebat naves a Sicilia in altum evectas? Verum et hic *Notum* temere pro quocunque vento ponere potuit; ut Æn. V, 2 Æneas ex Africa verſus Italiam tendens *fluctus Aquilone ſecabat.* Potuit enim claſſis jam tum ad occidentales vel auſtrales Ararum partes delata eſſe, unde Notus in Aras propelleret. Paullo poſt v. 110 *Eurus tres alias naves in brevia et ſyrtes* agit. Jam vulgo omnes, quotquot vidi, interpretes Syrtes proprie ita dictas (de quibus v. Salluſt. Jug. 78) intelligunt. Enimvero, ut taceam, ab occidentali Siciliæ littore provectos Eurum non potuiſſe ad has partes abripere; huic enim dubitationi eodem, quo modo uſi ſumus, modo occurri poteſt; omni, quantum video, geographicæ rationi hoc repugnat, ut tam ingenti marium ſpatio ad Syrtem minorem, multo magis ut ad majorem, delata Trojanorum claſſis pars fuerit, cum altera pars Aris, h. e. inſulis Carthagini obverſis, adhæſiſſet. Porro tempeſtate ſedata jactatæ naves v. 158 *proxima littora* petere dicuntur; et appellunt ſane illæ ad Carthaginenſe littus. At quantum littoris hoc eſſet intervallum inter Carthaginem et Syrtim minorem; nam major multo etiam longius remota. Quo efficitur, ut, niſi poëta dormitavit (quod fere eſt, ut verearis, ſi cf. V, 192. VII, 302. VI, 60 cum V, 51. IV, 41), Syrtes ſaltem appellative de arenoſis locis quibuſcunque accipiamus; quem in modum Syrtin illam, in quam ἐκπεσεῖν timet navis Paullum vecta Act. Ap. XXVII, 17, de loco

aliqua

aliquo arenoſo circa Clauden inſulam, non de magnis Syrtibus, accipiendam putamus. Fuiſſe igitur in ea maris parte, circa Aras ſeu Ægimuri inſulas, loca arenoſa credendum eſt, in quæ pars navium Trojanarum incidit.

EXCURSUS V.

Neptunus graviter commotus idemque placidus.

I, 124—129. *Interea magno miſceri murmure pontum Emiſſamque hiemem ſenſit Neptunus et imis Stagna refuſa vadis:* graviter commotus *et alto Proſpiciens ſumma* placidum caput *extulit unda.* Hic *graviter commotus,* ira, et *caput placidum* habere videntur primo obtutu, quod ſibi repugnet. Obſervarunt jam alii et nuper Ill. Homius in Element. Critic. Nec tamen defuere jam olim qui defenderent. Sed Grammaticorum veterum leviſſima eſt ratio, ut alterum ad Æolum, alterum reſpectu Æneæ, dictum ſit. Artificum autem, quibus animi motus in deorum ore ita ſunt exprimendi, ne placida numinis majeſtas inde minuatur, exemplo et ratione, ad quam Spencius provocat, tueri poëtam nolim. Nam diverſa eſt in his poëtices et plaſtices ratio atque indoles. Plaſtes enim vel pictor iram etiam placidi vultus exprimere poteſt; et in Neptuni ore iram ita pingi poſſe, ut placidi vultus veſtigia non modo maneant, verum etiam ipſam iram temperent et mitigent, nemo dubitat. Verum poëta, cum *graviter commotum* et *placidum* ſigillatim unum poſt alterum ponit, diverſis animi ſenſum ac contrariarum rerum imaginibus impellit, adeoque alterum altero ſubeunte jugulat. Meliorem rationem ac viam defendendi poëtæ ſuppeditabat *Brandeſius,* Vir ſummus, artium litterarumque politiorum egregius arbiter, cum et ipſis poëtis eam legem ſcriptam et ab Homero (ut in ipſo Neptuno Odyſſ. ε, 282 ſqq.) et præſtantiſſimo quoque poëta obſervatam eſſe diceret, ut dignitatem et majeſtatem deorum etiam in ira vel exſultatione aliove affectu animi ſervarent, eique hactenus conſulerent, ne faciem aut ira tumentem aut rictum cachinno diductum, legentium ſenſui objicerent. Etiam in illis: *Quos ego—ſed præſtat* placida illa dei majeſtas a poëta eſt prodita. Tamquam numinis itaque proprium omnino habendum eſt *placidum caput,* quod et placato et irato convenit ac manet, adeoque h. l. mari effertur etiam ab irato. Sed nec videas, quare *graviter commotus* de gravi ac vehemente ira, qua exardeſceret, acceptum ſit. Eſt enim nihil aliud quam, quod Neptunus,

Neptunus, cum ortam subito, ignota de caussa, tempestatem sensisset, rei miraculo turbatur. Est Homericum συγχυθείς. Aliam dubitationem facere possit, quod Neptuni et animus et os atque vultus, mythologorum ac poëtarum consensu, paullo tristior, iracundus et torvus exhibetur, adeoque *placidum caput* ei præter naturam tribui videtur. Multa hic dici possunt; nam in talibus disertum ac doctum esse non adeo difficile est; sed etsi Neptuni ingenium et os τὸ μειλίχιον Jovis non semper habere solet, tamen ista vultus tristitia, qua a Jove discernitur, non ad iram ac furorem assurgit. Si autem poëtarum loca sunt, in quibus oris truculentia aut animi sævitia paullo insignior ei tribuitur, videndum, an poëta non potius maris, cujus imperium deus habet, ingenium respexerit; ut in illo: *suisque immanior undis.* Hactenus ad communes rationes a me disputatum erat. Nunc illud monebo: omnem difficultatem sublatam esse interpunctione mutata. v. Var. Lect. ad v. 126.

EXCURSUS VI.

De loco littoris Libyæ, ad quem Æneas appulit.

I, 159—169. *Est in secessu longo locus. Insula portum Efficit objectu laterum, quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos. Hinc atque hinc vastæ rupes geminique minantur In cælum scopuli: quorum sub vertice late Æquora tuta silent. Tum silvis scena coruscis Desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra. Fronte sub adversa scopulis pendentibus antrum: Intus aquæ dulces, vivoque sedilia saxo; Nympharum domus. Hic fessas non vincula navis Ulla tenent: unco non adligat ancora morsu.* Cum de hac loci, ad quem Æneas appulerit, descriptione in diversas abierint sententias interpretes, accuratius de ea mihi erit agendum. Videamus primum verba eorumque ornamenta. *In longo secessu*, sinu, *est locus. Insula*, quæ continenti est objecta, *efficit portum objectu laterum* suorum (hoc ipso, quod objecta, opposita est), *quibus*, ad quæ, *omnis unda ab alto*, omnis fluctus, *Frangitur et in sinus reductos*, in interiores sinus recessus, *sese scindit*, fracta recedit. *Hinc atque hinc*, haud dubie adhuc in ipsa insula, ab utraque ejus extremitate *vastæ rupes geminique scopuli minantur in cælum* (duo scopuli eminent), *quorum sub vertice* (subter quibus) *late Æquora tuta silent.* Hæc et pulchre dicta et intellectu facilia. *Tum*, præterea, *desuper imminet* (supra est) *scena silvis coruscis*, prospectus silvarum (quæ micant, coruscant,

 dum

dum vento agitantur) *et atrum nemus imminet horrenti umbra* (etiam hoc in ipsa insula). *Sub adversa fronte*, in littore adeo continenti, ex adverso insulae, *antrum* est *scopulis pendentibus—Hic* (non tam in hoc antro, quam in tota hac sinus parte, quae pro portu est) *fessas non v.* Nolo jam longus esse in commemorandis aut refellendis aliorum rationibus, quibus totus loci situs in aliam formam mutatur. Ita jam v. 162 sqq. *Hinc atque hinc vastae rupes* sqq. ad terram continentem referunt omnes fere, praeter Scaligerum *Poëtic.* V, 3, interpretes. Potest poëta ita pressius videri sequutus esse Homerum, apud quem δύο προβλῆτες ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες in ipso continenti visuntur. Sed in Homero nulla omnino insula objecta; et, si ita facias, *fronte sub adversa* v. 165, quomodo interpreteris, aut quomodo cum Cerda *tum* ad alterum littoris latus trahas, non habes. Porro *sinus reductos* Cerda et alii de intervallis inter insulae latera et scopulos continentis accipiunt. Sed poëta totum interiorem sinum post insulam intelligit. Exoritur altera disputatio, in qua Africae parte, et quidem in vicinis Carthagini littoribus iste locus sit, aut fuerit. Jam cum talem locorum situm a nemine alio commemoratum viderent, Interpretes post Servium, quem habemus, et Pompon. Sabinum fere in eam sententiam discessere, ut totum locum poëtae ingenio deberi, neque eum unquam vere extitisse existimarent. Et verum utique est, quod jam Macrob. V Sat. 3 et Servius ad h. l. notarunt, poëtam expressisse nobilissimum Homeri locum de Phorcynio portu et Nympharum antro Odyss. ν, 96 sqq. atque adeo transtulisse ea, quae Homerus de insula Ithaca memoraverat, ad ornandum littus Africae. Enimvero mutavit non pauca, ut sive certasse cum Homero sive certi loci naturae sua accommodasse videri debeat. Fuere porro interpretes, qui, secundum Servium, poëtam portum suum ad portus novae Carthaginis in Hispania speciem adumbrasse putarent; quoniam apud Livium descriptio istius portus est huic loco simillima: lib. XXVI, 43 *Caeterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniae ora, maxime Africo vento oppositus et quingentos passus introrsus retractus,—hujus in ostio sinus, parva insula objecta ab alto portum ab omnibus ventis, praeterquam Africo, tutum facit, ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita urbs est.* Prospectum urbis delineatum dedit Cerda. cf. Silium XV, 220—229. Addisonus (*Remarks on several Parts of Italy* p. 153 sqq.) sinum Neapolis urbis Virgilii oculis esse obversatum putabat, nec ab eo dissentit, qui haec loca adiit, Grosleius (*Nouveaux Memoires*

Memoires sur l' Italie T. II, p. 105. 106) et potest hoc speciem aliquam habere, si poëtam Neapoli otium suum consumsisse reputes, et Capreæ insulam objici littori montibus et silvis munito memineris. In his tamen omnibus nonnulla sunt, quæ probare vix possis. Parum sapientem parumque gnavum poëtam dicas, qui in littore Italiæ objecto, quod quotidie tot Romani frequentarent, quodque adeo notissimum esset (nam aliter res se haberet in ignota regione), vellet locum fingere, qui nuspiam esset, et tantum hoc agere, ut locum ex Homero latine converteret. Simili ratione Nympharum antrum apud Homerum poëtica licentia effictum multi voluere. At habemus Artemidori Ephesii fidem ap. Porphyr. de A. N. cap. 4, qua constat verum hujus descriptionis fundum fuisse. Quod descriptio porro loci cum situ portus Carthaginis novæ et Neapoleos convenit, id mirum non est, cum multorum portuum idem situs sit, idque pro præstantissimo facile portus genere habeatur, quod objectu insulæ efficitur: cujusmodi plurimi memorari possunt portus. Talis erat Brundisii, de quo v. Lucan. II, 613—621, Alexandriæ Cæs. B. Civ. III, 112. Maneat itaque, etsi nunc ignoratur littoris hujus Libyci vera ratio, aut immutata est ejus facies naturalibus de caussis, Virgilium tamen veri loci situm adumbrasse, quamquam additis forte nonnullis, quæ ad poëticam amœnitatem et ornatum facerent; quod, ut poëta, recte facere potuit. Atque hæc ne Virgilii magis studio quam aliqua veri specie arbitrari videamur, *Shavium*, doctissimum virum, auctorem laudare possumus, qui similem in Carthaginiensi littore locum deprehendisse sibi visus est. In Tunitano sinu, in quo eodem Carthago olim fuit sita, inter promontoria Apollinis et Mercurii, quorum hoc quidem, nunc *Cap Bon*, ab Oriente, illud, nunc *Cap Zibeeb* vel *Zebibi*, ab Occidente, sinum claudit, in hoc itaque sinu, cujus os inter duo promontoria undecim leucas patet, supra *Misuam*, versus promontorium Mercurii, seu Hermæum *(Cap Bon)* circum ea loca, in quibus *Aquilaria* olim fuit sita, (nunc vicus *Lowhareah*, qui unam tantum leucam a promontorio illo abest) a littore inde usque ad vicum hunc mons procedit, qui totus effossus et excavatus, a mari inde ad vicum iter subterraneum præbet. Patet enim via, ad cuniculi speciem, a solo ad verticem ad viginti vel triginta pedes, relictis per intervalla ad montis molem sustentandam columnis et arcubus seu fornicibus; spiramentis etiam passim aër et cœlum desuper admittitur. Fuisse has lapicidinas

dinas Straboni XVII, p. 1191, A. commemoratas, suspicatur idem *Shavius*; recte, nec ne, nunc non disputamus; unde Carthago, Utica, et aliæ vicinæ urbes materiam peterent. Mons ipse silva obsitus. Antri ostia versus mare patent, iisque objecta est Ægimurus insula (de qua sup. ad v. 108—112). In antri aditu fontes aliquot inter rupes prorumpunt; in prospectu passim sedilia e vivo saxo, quibus operæ olim pepercerant, dum cætera exciderent. Hunc locum itaque *Shavius* (*Travels*, p. 159. cf. mappam geogr. ad p. 146) poëtæ ante oculos fuisse non dubitat, dum locum describebat, ad quem Æneas appulit. Videntur sane omnia sic satis esse accommodata. Accedit locus ap. Cæsarem de B. Civ. II, 23 *C. Curio in Africam profectus—appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abest a Clupea passuum XXII millia, habetque non incommodam æstate stationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur.* Intelligenda scilicet hæc eadem duo promontoria Apollinis et Mercurii supra commemorata. Insula tamen scrupulum facere potest, si Ægimurus illa est, cum eandem illam per Aras declarari supra viderimus. Sed Ægimurum seu duas potius insulas, *Zimbras*, seu *Zowamores*, ita esse sitas, constat, ut ipsi Mercurii promontorio subjacere videantur, major quidem quatuor leucas, at minor parum remota a littore. Potuit igitur ad majorem pars classis adhærere; at altera minor habeatur pro insula littori objecta. *Nemus* sane v. 164. 165 non recte in continentem transfert *Shavius*; sed et ipsa insula olim silvis obsita esse potuit. Potuit etiam poëta ornare locum, aut sequi famam, qua Ægimuri scopuli olim insula fuisse memorabantur. Nec tamen poëtam levitatis et vanitatis accusare possemus, ne tum quidem, si nullum hujus locorum situs vestigium in Africano littore nunc compareret. Totum enim istius tractus littus maris alluvie incredibili modo est immutatum, et, quod vel ex Shavio satis apparet, procedunt nunc littora inter Ruscinonem et Carthaginem multo altius in mare, quam olim. Si quis ultra instare et calumniari velit, a monte per Shavium designato ad Carthaginem usque locorum intervallum esse majus forte, quam ut altero die Æneas navibus progressus satis mature Carthaginem pervenire potuerit, eum dicemus poëtam in ordinem cogere et historiæ severiori legi obnoxium facere. Cæterum hæc et illa sup. ad v. 108 sqq. paullo subtilius disputasse non pœnitebit, inprimis si descriptionem geo-

graphicam errorum Æneæ, qualis ipſi Virgilio Burmanni præfixa eſt, inſpexerit aliquis; in qua Nympharum antrum ultra Mercurii promontorium verſus Syrtin minorem, naufragium vero claſſis ad Syrtin majorem, et ex altera parte Aræ in partibus occidentalibus ultra Carthaginem expreſſæ ſunt.

EXCURSUS VII *.

De Antenore.

I, 242 ſqq. *Antenor potuit, mediis elapſus Achivis, Illyricos penetrare ſinus atque intima tutus Regna Liburnorum, et fontem ſuperare Timavi: Unde per ora novem, vaſto cum murmure montis, It mare proruptum et pelago premit arva ſonanti: Hic tamen ille urbem PatavI ſedeſque locavit Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit Troïa; nunc placida conpoſtus pace quieſcit.*

Fuit Antenor inter eos, in quorum rebus ornandis ii maxime ſcriptores laborarunt, qui narrationes Homericas novis commentis de ſuo onerarunt; non aliter ac ſi delectatio a mere fabuloſis et temere effuſis figmentis proficiſceretur. Scilicet non tenebant, narrationes illas Homericas fide majorum, fama antiqua, acceptas ex antiquo quidem ſermone, ingenii impetu, poëticoque ornatu, adſcititios colores traxiſſe, mox multis modis et multis de cauſſis, ut in tragœdia, eſſe variatas. At illi homines, inepti rhetores et grammatici, laudem quærebant ex eo, ut res, quas Homerus ſeu ſummatim expoſuerat, ſeu ſtrictim percurrerat, in hiſtorias, copioſe et ordine omnibus, quæ inciderant, enarratis, converterent aut clarorum heroum nominibus facta et fata commentitia aſſignarent: quorum nihil, interdum ne veſtigium quidem, in antiquioribus extaret; alia ex Cypriis carminibus aut e Leſcheo aliiſque poëtis cyclicis arripuere, ſaltem ex rivulis inde ductis hauſere. De *Antenore* perpauca ab Homero memorata ſunt. Clarior eſt ejus uxor, *Theano*, Hecubæ e Ciſſeo ſoror, Minervæ ſacerdos (v. Iliad. ζ, 297 ſqq.), nec non filii, paſſim in pugnam prodeuntes; ipſe inter ſeniores, qui prudentia alios antecellebant: Iliad. γ, 148. idem ſuadet, ut Helena reddatur, η, 347 ſqq. et Ulyſſem cum Menelao, antequam arma ſumta erant, ad res repetendas Trojam miſſum hoſpitio exceperat: Iliad. γ, 205 ſqq.

Hoc

Hoc tamquam fundo superstruxere fabulatores illi, e quibus Pseudodictys et Pseudodares adhuc superstites sunt, alia, v. c. de Antenore a Laomedonte Delphos misso (Serv. ad Æn. II, 318) inprimis vero plurima de proditione urbis ab eo et a filiis facta. cf. Serv. ad v. 242. Præiverant tamen alii antiquiores, ut Lycophr. 340 sqq., nec dubito in his unum ex cyclicis poëtis fuisse. Proditionis ab Antenore factæ auctoritatem jam olim Polygnotus agnoverat in tabula sua ap. Pausan. X, 27. p. 865. Sophoclis fuere Ἀντηνορίδαι, qua ex fabula Strabo XIII, p. 905 B. memorat pantheræ pellem Antenoris foribus injectam, ut tuta esset domus ab Achivorum injuriis; id quod factum in gratiam hospitii pristini ap. Quintum XIII, 293 sqq. De Antenoridis Lysimachus ἐν Νόστοις egerat; adierant illi Libyam, et Cyrenen insederant: seu quod cum Græcis versari nollent, ut Lysimachus tradiderat, seu quod Menelaum et Helenam sequuti tempestatis vi de cursu dejecti fuerant: quod Pindarus sequutus est Pyth. 5, 108 sq., ubi v. Schol.: add. Schol. Lycophr. 874, ubi pro περὶ τὴν Κρήτην et ἐν Κρήτῃ leg. περὶ τὴν Κυρήνην et ἐν Κυρήνῃ. Nam in hac fuit *Antenoridarum collis.* Antenori a Tragicis partes facundi senis datæ, ut in vss. Eurip. ap. Athen. XV, pr. Fuit et Largi carmen epicum, *Antenoris*, (Ἀντηνορὶς) cujus memoriam servavit Ovid. ex P. IV, 16. 17. *Ingeniique sui dictus cognomine Largus, Gallica qui Phrygium duxit in arva senem.*

Fuit tamen ex iis commentis unum cæteris illustrius, quo profugus ex urbe capta in Italiam Henetos duxisse et Patavium condidisse narratus est. *Heentorum* nomen (Ἑνετῶν) poëta memorat *, Paphlagoniæ populi, cujus regio mulis silvestribus abundabat; e quo Pylæmenes, Paphlagonum dux, oriundus erat. Hos igitur Henetos Antenorem sibi adjunctos in Italiam adduxisse et Venetos ibi in sedibus suis collocasse narrarunt †. Nominis similitudinem etiam in hu-

* ἐξ Ἑνετῶν. Male Zenodotus refinxerat ἐξ Ἐνετῆς. v. Strab. XIII, p. 830 C. 819 A.

† V. inprimis Strab. XII, p. 819 A. B. XIII, p. 905 B. V, p. 325 A. Veriora ille de Venetorum origine a Venetis Belgica gente ducenda monuit lib. IV, p. 297. 8, cum Herodotus ex Illyriis eos ortos esse tradidisset lib. I, 196. Polybius II, 17, ubi de Venetis, quos ille Gallis simillimos moribus et cultu, at sermone diversos esse dixerat, περὶ ὧν οἱ τραγῳδιογράφοι πολύν τινα πεποίηνται λόγον καὶ πολλὴν διατίθενται τερατείαν. in quibus ille tragœdias Antenoris et Antenoridarum nomine inscriptas respicere putandus. In iisdem fabulas Phaëthontis et Eridani variis modis expositas fuisse suspicor.

jus populi origine ludificatam esse veteres, in aperto est. Qui primus fabulæ auctor fuerit, incerta res est. Strabo jam sua ætate inter vulgo narrato (τὰ θρυλλούμενα) refert lib. XIII p. 905 B. C.) : idem Menandrium scriptorem memorat tamquam testem idoneum (p. 830. A. B.). Antiquiorem auctoritatem non memini quam Scymni Chii (*Perieg.* 388. 9). Nec tamen sive in duce Antenore, sive in populo, quem adduxit, nec in cursu, quem tenuit, omnes consensere; ut facile appareat, a multis poëtis ac scriptoribus rem narratu acceptam tractatam fuisse. Ita fuere, qui Henetos a Troja reduces, fuga dilapsos, aut, Pylæmene duce, in Thraciam se recepisse, atque inde errando longius processisse dicerent (cf. Strab. l. c. et Eustath. ad Dionys. 378, qui Strabonem exscripsit). Avide commentum arripuere Romani scriptores, qui Antenorem cum Ænea compararunt: in his ipse Liv. I, 1 et jam Nepos, teste Plinio VI, 2 et inde Solino c. 44, Catonem forte sequutus, qui idem narraverat, ut e Plinio discimus III, 19. s. 23. *Antenoridem* scripserat *Largus*, Ovidio æqualis IV. ex P. 16, 17 *Ingeniique sui dictus cognomine Largus, Gallica qui Phrygium duxit in arva senem.* quem Ælium Largum ap. Dion. LIII esse acute suspicatur Wensdorf. V. C. ad Poet. min. T. IV, p. 582.

Servata sunt nonnulla ex antiquioribus in personato *Messala de Augusti progenie* c. 19 *Antenor ex Ionio æquore ad dexteram flectens, inter Dyrrhachium et Brundisium, per latissimas superi æquoris fauces, ad septentrionem conversus, hinc Dalmatas liquens, Illyricos ac Liburnos, illinc Apulos atque Picenum, ad caput Adriatici maris cursum tenuit*; *et, relicto æquore, adverso flumine, quod Brentesia dicitur* *, *sursum contendens, terra potitus, sedem sibi suisque elegit, et expugnatis Euganeis, qui tum ea incolebant loca, Patavium condidit. Is inter cæteros comites, Enetorum multitudinem numerosam secum duxerat; qui Paphlagonia orti, patria pulsi, exules ad Trojam, quæ bello tum laborabat, concesserant. Hi in proxima finitimorum prædia longe lateque diffusi, quia multitudine cuncta compleverant, ex se gentibus nomen dedere, et Venetiæ regio dicta. De hoc Antenoris adventu sic meminit Virgilius :* Antenor potuit etc. Sequitur inde apud hunc scriptorem mirum acumen super versu: *armaque fixit Troïa*; alloquitur Imperatorem, qui, *quodnam insigne vexillis Antenori et Æneæ fuisset*, dubitaverat; accepe-

* Meduacus major.

rat

rat itaque ille *arma* de vexillo: tolerabilius foret, ſi ſaltem de inſignibus clipei intellexiſſet; etſi et hoc abſurde. Reſpondet ſcriptor, armorum inſigne fuiſſe ſcrofam; *Troja namque vulgo Italice Latineque ſcrofa vel ſus dicitur.* Quid expectabis ab hominibus, qui in poëtarum lectione argutias tam vanas captabant? Cæterum de Antenore Patavii ſepulto vetus fuit opinio; et detectum Antenoreum ſepulcrum a. 1274, inter recentiores fabulas ſatis vulgata eſt. v. Pignor. in Anten. c. 8, Urſat. in Monum. Patav. lib. I. ſ. 10. Acceſſit epitaphium, quod inſertum quoque legitur Anthol. Lat. lib. I. ep. 111, ubi v. Burm.

EXCURSUS VII.

De Timavo fl.

Sequitur nunc locus de Timavo: *fontem ſuperare Timavi* (eo loco), *unde per ora novem vaſto cum murmure montis It mare proruptum, et pelago premit arva ſonanti.* Primum verſus hi, licet pulcherrimi, cum tamen non poëta hæc narret, cui ſane ornatum ſectari licet, verum ex Veneris perſona Jovi ſupplicantis pronuntientur, alieno loco Timavi deſcriptionem intrudere videri debent; quod jam Urſinus recte vidit, qui ſimili loco Homeri Odyſſ. δ, 708 excuſare rem velle videtur. Fit ſane omnino hoc graviſſimorum poëtarum more et exemplo, ut etiam, quando ex aliena perſona oratio fit, ornatus idonei materia, qua variari oratio et delectari legentis animus poſſit, non dimittatur manibus; cum delectationis major ſit ratio habenda, quam judicii animorum ſedati. Potuit adeo fluvius ille, etiam in Veneris oratione, verbis ornari, inprimis cum ejus natura, ad hunc modum deſcripta: *unde per ora novem—It mare pr.*, ad amplificationem periculorum, quæ tamen ab Antenore ſuperata ſunt, facere poſſint. Tametſi forte hunc in modum excuſari verſus 245 et 246 poſſunt, nullo tamen modo probare ſe poſſunt judicio paullo acutiori; et erant illi haud dubie inter eos, quos ſublatos Virgilius mallet. Improbarunt hos verſus et alii, et Jac. Bryant V. C. Quibus autem in terris fluvius ille quærendus ſit, magna fuit inter viros doctos controverſia. Si enim notus ille Iſtriæ fluvius eſt, quid ille cum Patavio commune habere poteſt, ut v. 247 *Hic tamen ille urbem Patavi—locavit?* (ſed v. ad e. v.) Maluere itaque alii referre ad Meduacum

Meduacum s. Brentam, nonnulli adeo ad Padum: quos ipsa res refellit et Paullus Pincius cum aliis doctis viris a Burmanno praef. Tom. VI. Thes. Ital. nominatis. Si tamen Timavus Istriae fluvius est, difficultates contra hos versus vel sic, non Catroeus primus, sed multi ante eum viri docti (v. c. Cerda) moverunt, qui Timavum aut plane nullum, aut hujus, quem poëta narrat, admodum nunc quidem dissimilem esse contenderent. Sed frustra; nam Strabonis lib. V, p. 214. 215, et Melae auctoritas poëtam defendit, ut Timavi olim istam naturam fuisse dubitari nequeat. Scilicet inter Aquileiam et Tergeste, in Carnorum finibus, apud vicum S. Joannis, non longe a castello Duino *(Tywein)*, qui totus tractus saxeus et scopulosus est (sunt autem montes calcarii *), complures ingentesque inter rupium antra aquarum fontes prosiliunt: quorum praecipuos sex numerabat Cluverius, qui haec loca adiit et singula accurate exploravit (v. *Italia ant.* p. 192), nec plures *Valvasor*, quem cum eo comparavimus, in *Crainia* T. I, p. 272 sqq, 612 sqq. † Hi fontes tribus alveis paullulum delati, mox in unum flumen confluunt, quod vix mille passuum viam emensum uno ostio in mare exit. Italis etiam nunc *maris parentem (la madre del mare)* appellari *Holdsworthus* tradit; quod nomen jam Polybii aetate frequentabatur. vid. Strab. l. c. p. 214 D., ac si mari magna aquarum accessio inde fieret, Cum autem Strabo cum aliis *septem*, Mela cum Virgilio *novem ora* seu *capita*, et fontes (sic *ora* et alii v. c. Statius IV Theb. 832) memorent, alias in vicinia scaturigines, quae in eosdem alveos deferuntur, quarumque una ex lacu prodit, a veteribus adnumeratas esse suspicatur Cluverius. Hoc idem diligenti investigatione prosequutum videmus *Holdsworthum*, elegantissimi ingenii virum, dum viveret, p. 600. 601. Verum, id quod primo loco monendum erat, immutavit longa aetas locorum faciem, et invalescente indies versus hoc littus boreale mari Adriatico reprimitur aquae in ipsis fluminis ostiis impetus, ita ut nunc longe minore spatio

* V. *Franc. Griselini Lettera nel Giornale d'Italia.* To. XI, p. 118.

† Antiquiorem tabulam videre licet in libro apud Juntas expresso Ven. 1553. fol. *De Balneis omnia quae extant apud Graecos, Latinos et Arabes,* p. 306.

flumen,

flumen, ſub ipſos fere fontes ſtagnans, per planitiem ad mare deferatur *. Cæterum cum per ſubterraneas cavernas mari ad Timavi fontes iter pateat, cum æſtu maris magnam illi aquarum molem accipiunt; quo fit, ut ingenti cum fragore et mugitu ſubterraneo Timavus inter rupium antra prorumpat (hoc eſt noſtro, *vaſto cum murmure montis)*, nec, jam in unum alveum coactus, contineri in eo poſſit, ſed vicina late loca inundet, antequam ad mare perveniat. Hinc ille *it mare proruptum*, ad maris ſpeciem, magnos fluctus volventis (quod magna aquæ vi prorumpit ſe, effunditur, ut Pompon.), et *premit arva*, operit, inundat, *pelago*, aquarum vi pelago ſimili, *ſonanti*, ſeu propter aquarum copiam et impetum, ſeu inter agros ſcopulis conſitos †. De origine Timavi multa diſputant iidem, quos memoravimus, auctores. Cum plena ſit Carnorum regio fluminibus ſubeuntibus terram moxque iterum emergentibus, etiam Timavus ſimili ratione idem eſſe flumen videtur, quod XIV millia paſſuum (XVIII vel XX. Irenæus de Cruce *Iſtoria di Trieſte* lib. I. c. 2 et V, 10 memorat) ſupra hos fontes ad vicum D. Catiani *(S. Kazian)* bis terve ſubter rupium cava viam ſibi facit, tandemque cuniculo ſubterraneo totum conditur. *Rekam* id flumen eſſe, Valvaſor docet, qui rectius hæc exponit, quam Cluverius. Enimvero jam apud Strabonem lib. V. p. 329 A. Poſidonium hoc idem tradidiſſe videas, e montibus delatum Tìmavum voragine terræ abſorberi, εἶθ' ὑπὸ γῆς ἐνεχθέντα περὶ ἑκατὸν καὶ λ ϛαδίȣς (XVII millia paſſuum) ἐπὶ τῇ θαλάττῃ τὴν ἐκβολὴν ποιεῖσθαι male accipitur: *in mare effluere*. Vert. *ad mare, non longe a mari, emitti iterum.* Reſtat ut hoc moneamus, *fontem Timavi* h. l. pro ipſo Timavo dici; eum autem ita *ſuperaſſe* Antenor intelligendus, ut curſu navium juxta littora ſervato, nam cum claſſe hæc loca adiit, oſtia fluvii prætervectus ad ulteriores plagas et interiorem ſinum pergeret. Eſt enim is poëtarum v. c. eorum, qui Argonautica

* Cf. *Schlözer. Briefwechſel* II Th. Heft XII, p. 340.

† Minus bene *Wood* V. C., loco mox laudando, antiquam interpretationem revocat, qua *mare proruptum* de ipſo mari Adriatico accipiebatur, quod, quoties exæſtuat, in interiora littoris exundans Timavi curſum reprimit. Hoc locorum naturam ita ferre nemo neget: ſed verborum ſtructura ſermoniſque ratio manifeſte repugnat iſti ſenſui: eſt enim *fons, unde h. e. ex quo mare proruptum it*, non vero, fons *in quem, verſus quem*, mare procedit.

exponunt,

exponunt, mos, ut in navigatione facta litteris vicini populos, urbes, et amnes enumerent. Aliam rationem, eamque subtiliorem suppeditavit *Wood* l. c., cum docuerit, navigationem ex Ionio mari in interiora Adriae aliter tuto fieri non posse, quam ut littus Illyricum legatur * : ubi ad intima Istriae perventum est, etiamnum recta trajicitur mare adversus Venetias. cf. Liv. X, 2. Quae observatio, etsi huic loco expediendo prorsus necessaria non est, alterum tamen locum illustrat in Ecl. VIII, 6. 7, ubi de navigatione Asinii Pollionis versus Parthinos Illyrici: *seu magni superas jam saxa Timavi, sive oram Illyrici legis aequoris.* Caeterum hunc locum certatim expressere Lucanus, Silius et Statius, qui Timavo etiam ex hoc loco ad ipsos Patavinos fines designandos poëtico more usi sunt. Unde inter recentiores inanis et vana de hoc fluvio, sitne Patavino agro an Istriae adnumerandus, orta est controversia; de qua v. Burman. praef. T. VI Thesauri Italiae p. 13. Sed praestat illud adjicere, nostro judicio, si verum quidem hujus moris sensum animus imbibit, ex anteriore poëta, et quidem Graeco, qui nunc interiit, Virgilium sua transtulisse videri; unde et eodem amne usus est ad Asinii Pollionis navigationem declarandam l. c. Fuit enim et in ornando nimius, quod fere in talibus locis solet, et ornamenta paullo exquisitiora cumulavit.

EXCURSUS VIII.

De Iuli cognomine Ascanio indito.

I, 267. 268. *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo Additur, Ilus erat, dum res stetit Ilia regno.* Ab Iulo vulgo ducta gens Julia; sed h. l. etiam nomen gentis Juliae ab Iulo, *cognomine* Ascanii, derivatur. Sane, licet alia gentium nomina ducta fere sint a praenominibus, ut ab Aulo Auliae, ab Marco Marciae, non tamen nominum gentiliorum exempla desunt, quae a cognominibus venisse videntur, ut Gentis Flaviae, Fulviae, Rutiliae, al. v. Cerda ad h. l. Jam porro hoc cognomen Iuli formatum poëta esse vult ab *Ili* nomine, quod Trojanum fuit, et quo Laomedontis pater fuit appellatus; sed ratione grammatica plane refragante. Verum in Etymologiis cum Graeci tum Romani argutias plerumque captant, non sermonis rationem et analogiae veritatem sequuntur. Nec multo subtilior altera ex Julii Caesaris Pontifical. lib. II, et Catone in Origg. memorata etymologia, ut Iulus a Jove, *Iobus*, *Iolus*, *Iulus*, ductum sit. v. Auct. de Orig. G. Rom. c. 15. Altera in h. l. quaestio est, an pro carminis epici

* *Wood's Essay on the original Genius of Homer.* p. 54. sqq.

majestate,

majeſtate, et in Jovis oratione, eaque ad Venerem, Æneæ matrem, etymologia talis recte inſerta eſſe videri poſſit. Partem difficultatis vidit Britannus in *Miſcell. Obſſ.* Vol. I p. 5 et 82, adverſus quem et ibi doctiſſ. Editor et ad h. l. Burmannus diſputant, neſcio an commode ſatis. Poteſt quidem, ſuffragante *Brandeſio* noſtro, V. Cl. poëta defendi hactenus, quod in Auguſti gratiam et ad majorem, quam populares ſui inde capere poterant, voluptatem etiam præter πιθανότητα et ſubtilitatem, intexere aliquid non dubitavit. Poteſt etiam videri Jupiter Veneri rem in memoriam revocare: ut Eſchenburg, elegantiſſimi ingenii vir, cenſebat. Nec tamen minus ita alterum verſum ab aliena manu acceſſiſſe ſuſpicor, ſive totum, ſive poſt *Additur*, cum a poëta ſcilicet imperfectus eſſet relictus. Nam interpretatio iſta: *Ilus erat, dum res ſtetit Ilia regno*, per ſe inepta, multo etiam magis a loco hoc aliena eſt. Tum an *regno* ſatis latine adjectum ſit, neſcio; dum reſp. Trojana, regnum Trojanum, ſtetit, duravit, *regno?* niſi putes defendi poſſe ex lib II, 88 *Dum ſtabat regno incolumis* Palamedes. Certe judicio acutiori parum ſe probare poteſt verſus tam jejunus. De *Aſcanio* v. Exc. XVII ad lib. II.

EXCURSUS IX.

I, 291—296. *Aſpera tum poſitis miteſcent ſæcula bellis. Cana Fides, et Veſta, Remo cum fratre Quirinus, Jura dabunt: diræ ferro et compagibus artis Claudentur Belli portæ. Furor inpius intus Sæva ſedens ſuper arma, et centum vinctus aënis Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.* Splendidiſſimus locus et Jove vaticinante dignus. Fidem ait, religiones patrias et concordiam abolitis bellis ac diſcordiis eſſe regnaturas. Mutata hæc in perſonas, et quidem deos deaſque: *Fidem, Veſtam, patrem Quirinum. Fides cana*, quia alias *priſca, antiqua*, dicta. *Veſta*, quippe Romanis patria eaque antiquiſſima religione culta cum ipſis Penatibus, cf. Æn. II, 296, et imperii præſes, in cujus æde ignis ſacer ſervabatur (Ut *pudicitia* per eam deſignetur, Romano equidem more fieri poſſe non arbitror). Quod autem *Quirinum cum fratre Remo* nunc *jura dare*, h. e. regnare, imperio Romano præeſſe, rem Romanam tueri, ait, in his concordiam quidem civium innui poſſe, Burmanno non refragabor, ut forte pro eo, quod diceres, fore ut concordia et pax bellis civilibus et diſcordiis ſopitis vigeat ac floreat, poëta Romulum et Remum, quos dira diſcordia disjunxerat, iterum regnaturos eſſe dixerit: Meo tamen ſenſu rei ſermonique poëtæ accommodatius eſt hoc: Bellorum civilium noxa interdum a Remi cæde repetebatur, qua tota poſteritas

ritas culpæ et piaculo erat obligata; jam bellis civilibus expiatus Remi ſanguis videbatur, ut v. c. Horat. Epod. 7, 17. Itaque ea poëtæ mens: Temporum antiquorum integritatem et puritatem iri reſtitutum, qualis illa fuerit, antequam fraternus *ſanguis in terram defluxit* primumque illud parricidium fuit commiſſum. Pacatis iterum animis et fraterna concordia priſtina rem Romanam moderari et tueri quaſi videbuntur Remus ac Romulus. De Agrippa cum Servio et aliis cogitari non poſſe, recte Burmannus monuit. Quod vero poëtæ animum ad has rerum imagines deduceret, ut *Fidem*, et *Veſtam*, cum *Remo* ac *Romulo* commemoraret, fuiſſe ſuſpicor etiam hoc, quod, ut ex topographiis Romæ diſci poteſt, in Palatino monte, adeoque circa Palatinam Cæſaris domum, templa Fidei, Veſtæ, ac Romuli Remique erant. Majorem igitur hæc omnia ſuavitatem habere debuere, ſi Romanus ea legeret, qui illa templa ante Auguſti domum poſita meminiſſet. Mox v. 293. 294 *Bellum* hic perſonam dei induere puto. Diverſa Belli a Bellona et Marte perſona. Apud Plin. XXXV, 36, 16 Apelles *Belli imaginem reſtrictis ad terga manibus* pinxit, *Alexandro in curru triumphante*. Eam cum altera tabula Apellis Auguſtus in Fori ſui partibus celeberrimis dicaverat. Ut tamen picturam hanc Virgilius hic ante oculos habuiſſe videri debeat, quod jam in Servianis ſuſpicatus aliquis, neceſſe non eſt. Notio hæc admodum obvia et communis, ut Diſcordiam, Bellum, Martem, vinctos, religatis poſt tergum, manibus cogitemus; inprimis inter eos, qui triumphum agi, in eoque hoſtes captos, vinctis poſt tergum manibus duci viderant. Occurrit quoque ſimile argumentum in artis priſcæ operibus. Erat Spartæ vetus ſignum Martis vinculo impediti. Pauſan. III, 15. p. 245. Noſtrum ante oculis habuit Calpurn. I, 46 de Numeriano Cæſare: *dabit impia vinctas Poſt tergum Bellona manus, ſpoliataque telis In ſua veſanos torquebit viſcera morſus, Et, modo quæ toto civilia diſtulit orbe, Secum bella geret.* Hujus *porta dira*, quia dei diri et abominandi, clauditur *ferro et compagibus artis* ſ. vinculis h. e. foribus ferratis. Hom. θύραι πυκιναὶ et πυκινῶς ἀραρυῖαι. *Jani templum*, quod *Janus Quirinus*, vel *Janus Quirini*, vel *Janus geminus* appellatur, reſpicere putatur et recte. Æn. VII, 607 *Sunt geminæ Belli portæ, ſic nomine dicunt. Centum ærei cludunt vectes, æternaque ferri Robora, nec cuſtos abſiſtit limine Janus.* ubi vid. Not. Plutarch. de Fort. Rom. p. 322 B. ἐκλείσθη δ' οὖν τότε (ſub Numa) καὶ τὸ τοῦ Ἰανοῦ δίπυλον, ὃ πολέμου πύλην καλοῦσι, ut recte jam Xylander vertit non τύχην. Pax occludit Janum ap. Lucan. I, 61. 62.

4 Contra

Contra Pacem clauso Jano inclusam teneri, interpretatio et sententia Ovidii esse videtur Fast. I, 281, si locum recte capimus. Apud Aristoph. in Pace 222 sqq. Πόλεμος Pacem antro incluserat. Adeo variis modis et accipi et reddi potuit res, cum antiqua Jani ædicula, ad modum templi amphiprostyli utrinque pervia, quæ, bello indicto, prisco more patebat adeuntibus et supplicantibus, pace facta occludi soleret; visum enim est Bellum modo coërceri portis clausis, ne ille deus portis apertis foras erumperet, modo Pax inclusa teneri, ne avolaret. Itaque idem templum et Jani et Belli et Pacis habitum. Si Valer. Flacc. III, 253 *tunc porta trucis coit infera belli* hunc locum respexit, probabile sit, alteram in eo loco lectionem, *porta effera* veram esse. Jam porro *Furor impius*, h. e. Bellum civile; ut apud Horat. Petron. et al. Ovid. I ex Pont. 2, 126 de Augusto: *Clausit et æterna* civica bella *sera*. cf. Petron. B. Civ. 256 sq. *nodi* exquisite pro vinculis, catenis. Virgilium ante oculos habuisse videtur Manil. jam Cerdæ laudatus, I, 921 *jam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincta catenis Æternos habeat frenos in carcere clausa.* et Ovid. I Fast. 702 *Gratia Dis domuique tuæ: religata catenis Jampridem nostro sub pede Bella jacent.* At ipsi Virgilio præiverat Ennius apud Horat. I Serm. 4, 60 *postquam Discordia tetra Belli ferratos postes portasque refregit.*

EXCURSUS X.

Mercurius ad Pœnos placandos missus.

I, 297. *Hæc ait: et Maia genitum demittit ab alto* sqq. Videtur hunc poëtæ locum expressisse cælator gemmæ non ignobilis e Museo *Bourdalovii*, post Montefalc. in Virgilio Londinensi, Justiciano et Ambrogiano repetitæ, in qua Jupiter in medio sedens, Venus juxta cum Amore Jovi supplicans, ex altera parte Mercurius cum mandatis Jovis discedens; modo satis liquido constaret, an a manu antiqua opus illud profectum sit; mihi vero omnes illæ gemmæ Virgilianæ, ut aliæ Romani argumenti, recentia ingenia prodere videntur; non enim id fuit suorum poëtarum studium Romanis, nec Græci artifices latini carminis peritiam tantam habuisse videntur; contra sæculo XV et XVI cum Græcæ fabulæ vulgo ignorarentur, ad Romanam historiam ac ritum revocari prisca monumenta, ad eundem alia recentia opera confici, passim solebant. Cæterum celeritati bene consulitur a poëta, omni Jovis sermone omisso, quo mandata Mercurio data erant; quænam illa fuerint intelligimus ex iis, quæ Mercurius

curius exsequitur. Mercurius autem animis, ut h. l. Didonis et Pœnorum, molliendis et flectendis inprimis idoneus deus, qui *feros cultus hominum recentum*, adeoque et barbarorum, quales Pœni erant, formavit. Scilicet hoc ad persuasionis vim pertinet, in monendo, consiliis dandis, et sic porro; ut Odyss. α, 37 ad dehortandum a scelere Ægisthum Mercurius mittitur. Omnino œconomia fabulæ hujus primi libri est eximiæ artis. Carthaginis adversus Æneæ fata tuendæ studio (v. sup. 13. 19) Juno Æneam immissa tempestate perdere voluerat. Atqui hac ipsa tempestate in Carthaginis hujus, cui Juno metuit, littus ejicitur Æneas. Jam mireris utique poëtam hoc casu non eo uti, ut tanto majorem nobis super Æneæ discrimine ac periculo, ex Junonis odiis in illa ipsa terra et urbe, quæ deæ tantopere curæ cordique erat, impendente, sollicitudinem faciat. Sed poëta aliam viam est ingressus. Ne Æneas ullum in his locis periculum adeat, mittitur Mercurius ad Pœnorum Didonisque inprimis animos placidos et propitios efficiendos. Quo facto, cum tamen vel sic Venus haberet, quod Junonis odia et iras metueret, Cupidinis mox illa opera utitur (inf. 670 sqq.), ut Didonis animum amore in Æneam inflammet, quo minus illa Junonis aliquo monitu in diversa consilia impulsa in ejus perniciem conspiret. Interea Juno, dum his jam malis aliter occurri non posse videt (v. IV, 90 sqq.), hoc ipso Didonis et Æneæ amore ad avertendum ab Italia Æneam et intercipienda adeo Romæ fata uti constituit; sed quo minus illa res exitum habeat, Jupiter, cui fatorum ordo inprimis curæ esse debet, cavet (ibid. v. 223 sq.). cf. sup. Excurs. I *.

EXCURSUS XI.
Dido a Sichæi Umbra monita.

I, 353—359. *Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis, ora modis attollens pallida miris, Crudelis aras trajectaque pectora ferro Nudavit, cæcumque domus scelus omne retexit; Tum celerare fugam patriaque excedere suadet, auxiliumque viæ veteres tellure recludit Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.* Quæ de mariti specie per somnum oblata narrantur, a poëta ipso adornata videntur, nec incommode ad epicam poësin, ut miraculo animum teneat. Forte poëtæ, præter historiam, debetur etiam illud ad rei atrocitatem adjectum v. 349 *ante aras.* Nam vulgo, cum venatum exiisset, a fratre uxoris insidiis petitus interiisse Sichæus traditur;

traditur: vide Cedrenum p. 140 B. et Jo. Malalam Chronograph. p. 68 (p. 206 ed. Oxon.), qui Servium ad h. l. descripsit, sed, ut apparet, multo integriorem quam qualem nunc habemus. cf. Eustath. ad Dionys. Perieg. v. 195. Sed, ut poëta ante aras id factum mallet, occasionem fingendi præbere potuit hoc, quod maritus Didonis sacerdotio Herculis functus esse memoratur. cf. Justin. XVIII, 4. Jam somnii visum potest illud quidem ita accipi, ut ipsum facinus, quasi Dido rei gestæ interesset, somniantis animo fuerit objectum. Sed poëticæ rationi magis consentaneum, ut, quæ a Sichæi Umbra verbis sunt exposita, tamquam gesta enuntientur; ut in notis exposuimus. Similiter Umbra Sichæi mox abditos thesauros indicat, quo loco repositi sint, ut itineris subsidium ac viaticum Didoni fugienti sint. Sic Hectoris Umbra inf. II, 297 *effert* sacra, efferenda esse gestu significat. Thesauri Didonis adhuc Neronis tempore lusum avaritiæ fecere. v. Tacit. Annal. XVI, pr.

EXCURSUS XII.

Pius Æneas.

I, 378. 379. *Sum pius Æneas, raptos qui ex hoste Penates Classe veho mecum, fama super æthera notus.* Notati hi versus, quod Æneas egregie se ipsum commendat. Recte, nostris moribus si rem æstimes; secus, si heroicis; ut ex toto Homero satis constat. Exempla aliorum v. ap. Pierson. Verisim. p. 206: adde Spencium (in *Essay on Pope's Odyssey P. I. p.* 52). Hic ipse versus ex Homero adumbratus Odyss. ι, 19. Ulysses apud Alcinoum: Εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν Ἀνθρώποισι μέλω (*carus et honoratus sum propter sagacitatem consiliorum in re bellica*) καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. *fama super æthera notus*, ex poëticæ orationis genio, nihil aliud quam simpliciter, celeber et inclytus. Inclytum autem ac notum se calamitatibus suis dicere, minus habet offensionis etiam nostris moribus; et pietatis mentio facta hominum animos benevolos ipsi reddere poterat. Verum et *pius*, ut omnino in Æneide, perpetuum est Æneæ attributum, quod, Homerico more, proprio nomini tamquam alium proprium adjungitur. Sic et *pater Æneas*, quod antiquiore sermone honoris vocabulum fuit, ac reverentiæ amorisque, inprimis regibus tributum. Sic Odyss. θ, 145 ξεῖνε πάτερ. Cum autem *pietatis* notio tam late pateat: quæri potest, quo tandem sensu poëta accipi voluerit. Fuit enim Æneas *pius in patrem:* unde III, 481

de Anchise: *o felix nati pietate*, fuit *in filium, in patriam, in deos*: Scilicet hoc ultimo respectu dictus est *pius* a poëta, θεοσεβὴς, religiosus. Docent hoc adjuncta, h. l. *raptos qui ex hoste Penates classe veho mecum.* Lib. II, 691 *Jupiter, adspice nos, et, si pietate meremur, Da deinde auxilium.* Cum pietate justitia jungitur inf. 544. 545. Quod autem in Penatibus, de quibus v. Exc. IX ad lib. II, secum abductis Æneas inprimis gloriatur, ad veterem religionem pertinet. Nondum excisa plane et eversa videbatur resp. superstitibus adhuc diis tutelaribus seu patriis, eorumque vasis et sacris instrumentis. Qui in coloniam mittebantur, sacra metropoleos suæ secum abducebant. Si sacra, h. e. dii patrii et eorum utensilia, essent seu vi seu fraude et furto ablata, gravissima calamitas ea habebatur. Ut deos elicerent, qui urbem oppugnabant, aut ut deos vinculis ligarent, qui obsidione gravi premebantur, ad eandem religionem pertinebat. Capta igitur urbe, præcipua ea cura inprimis sacerdotum, ut deorum signa et vasa salva essent, dum aut absconderent ea, aut secum asportarent. Sic Panthus Apollinis sacerdos II, 319 fugiebat, *sacra manu victosque deos* ferens. Sigillatim hæc satis exposita passim sunt a viris doctis; nobis curæ fuit, ut ad rationes suas et caussas ea referrentur; idque teneri velim etiam in aliis.

EXCURSUS XIII.

De iis quæ deorum præsentiam arguunt.

I, 402. 404. *Dixit, et avertens rosea cervice refulsit, Ambrosiæque comæ divinum vertice odorem Spiravere; pedes vestis defluxit ad imos, Et vera incessu patuit dea.* Habemus hic exemplum ἐπιφανείας numinis insigne. Non injucundum erit, paucis exponere, quibus modis poëtæ, Virgilius et Homerus, deorum præsentiam vel in discessu arguant, inprimis cum viri docti, qui in hunc locum inciderunt, sequuti fere sint Heliodori Æthiop. lib. III p. 148. 149 ed. Bourd., a quo tamen non tam poëticas rationes, quam theosophorum commenta exposita esse manifestum fit.

Quoties igitur poëtæ, inprimisque principes isti, deos cum hominibus agere iisque interesse faciunt; faciunt autem hoc sæpissime, ex recepta inter veteres persuasione, ad quam divinæ naturæ species humana vulgo credita necessario ducere debuit, in priscorum hominum et heroum vita, fere ut in vita patriar-

charum

charum, deos invisere homines, iis occurrere, sermones ac consilia communicare solitos; quoties igitur deos inter homines agere memorant poëtæ: si modum quidem et rationem exponunt, quam tamen sæpe declarare negligunt: aut dii, etsi cum hominibus agunt, plane se hominum visui non subjiciunt, aut in conspectum veniunt manifesti, aut forma humana adsumta se offerunt, ut tamen mox, saltem in discessu, divinæ præsentiæ nonnunquam signa aliqua edant.

In variandis his sequuntur poëtæ nonnullas alias opiniones inter priscos homines receptas: primo quidem, deos propria sua ac divina specie a mortalibus aut omnino cerni non posse aut sine vitæ discrimine, saltem oculorum cæcitate, (v. c. Hymn. inVener. 188. v. ad Callim. L. P. 82 Spanhem. et ad 102) non posse cerni: nisi forte ab hominibus, qui θεοφιλεῖς, a diis amati essent: οὔπω γὰρ πάντεσσι θεοὶ φαίνονται ἐναργεῖς, Odyss. π, 161. Contra χαλεποὶ δὲ φαίνεσθαι ἐναργεῖς, Iliad. υ, 131. cf. Spanhem. Callim. Ap. 9. Quoties igitur alios homines adeant dii, specie eos humana assumta illis occurrere: esse vero divinam speciem humana majorem, longeque pulchriorem; itaque quoties, pulchritudine insignis aliquis mortalis sese offert, numen sub ea specie latere suspicari solent; ut in Hymno in Dionys. 19. 20: porro deos nube modo candenti modo caliginosa amictos ad homines, quibuscum agunt, accedere. Quæ omnia cum sensuum nostrorum judicio ita conjuncta sunt, ut omnium temporum populorumque opinione, nisi qui aut belluino more vivunt aut ad summam philosophiam expoliti sunt, recepta ea fuerint. Jam si *in hominum conspectum*, quibuscum tamen agunt, omnino *non veniunt dii*: solent fere verba eorum tantum audiri, quibus is, quem alloquuntur, facile numen agnoscere potest, vel quod deus suum nomen effatur, vel quod dei vox jam olim nota et sæpius audita erat. Ita Ulysses (Iliad. κ, 512) et Achilles de Minervæ vel non conspectæ voce nihil dubitant, et notum Ajacis illud apud Sophoclem: Ὦ φθέγμ' Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν, Ὡς εὐμαθές σου, κἂν ἄποπτος ᾖς, ὅμως Φώνημ' ἀκούω etc. Diversa ratio est, qua Apollo Iliad. π, 788 sqq. loco inter paucos splendido, Patroclo etsi invisus terrorem infert.

Sin *in conspectum veniunt* dii *manifesti:* divina specie, hoc est majores ac pulchriores humana forma, tum apparent; multa fere luce oculos obtundunt: ita ut hæc ipsa lux præsentiam numinis arguere credatur. Sic inf. IV, 358 *Ipse deum* (Mercurium) *manifesto in lumine vidi Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.* Etiam plena luce domus memoratur, v. c. Hymn. in Cerer. 188. 190,

190, ubi cf. Ruhnk. Interdum tamen ad terrorem omnia comparata sunt: species, oculi, habitus; ita nube caliginosa et atra amicti sunt dii, ut Venus lib. XII, 416. Juno vero cum procello venit: lib. X, 633 *cælo se protinus alto Misit agens hiemem, nimbo succincta, per auras.* Enimvero hoc spectat jam propius ad illa, quæ a consilio nostro aliena sunt, cum deorum præsentia omnem naturam sensu aliquo perfundere creditur: dum dii modo cum aëris, ventorum, marisque tranquillitate et auræ silentio adveniunt: in quam rem loca congesta v. ap. Valken. ad Theocr. 2, 38: modo ventorum marisve tumultus præsentiam dei arguit. Cum his conjunctæ sunt ἐπιφάνειαι deorum in templis, sub sacrorum sollennium aut oraculorum edendorum tempus: de quibus nunc non agitur, et copiose actum ab aliis, inpr. a Spanhem. ad Callim. Itaque nec attingam, quæ ex his ipsis deorum apparitionibus ad Manes aut Umbras per somnum oblatas translata sunt; ut de Creusa Æn. II, 773: tandem etiam ad homines divinitus afflatos, ut de Sibylla VI, 49. 50. Verum ut ad illum deorum conspectum redeamus, quo, quoties eorum ministerio poëta utitur, illi prodeunt: si manifesto numine occurrunt, fieri id fere animadvertas vel occursu alterius dei, vel ut filio, marito, aut amato a se homini, in conspectum veniant. Sic inter pugnas dii sibi occursant in Iliade, sic Achilli Thetis, et Æneæ se mater Venus—*non ante oculis tam clara, videndam Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit—confessa deam, qualisque videri Cælicolis, et quanta, solet,* lib. II, 591. Veniunt quoque dii in conspectum unius tantum, etsi in magna hominum frequentia, ita ut cæteri omnes ne sensum quidem numinis præsentis habeant: sic uni Ulyssi ejusque canibus manifesta fit Minerva, Od. π, 160. Sic soli Peleo Thetis apud Apollon. IV, 854 sqq. et Achilli in media Achivorum concione, sed soli, conspicitur Minerva, statimque agnoscitur, δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν, Iliad. α, 200. Iliad. ρ, 334 Æneas Apollinem ἔγνω ἐσάντα ἰδών. Cæterum ex loco hoc Heliodorus illud duxisse videtur, quod ex fixo et constanti obtutu deum intelligi dixit. Species autem divina modo ab æterna deorum juventute, ac pulchritudine, modo cum attributis ex poëtarum et artificum doctrina et usu, declaratur.

Verum frequentissima ratio ea est, ut ud eum, quem volunt, accedant eumque alloquantur, *humana forma induti,* noti fere alicujus et familiaris, sicque ei ludum faciant, ut cum mortali se agere ille putet; Tumque dii consequuti id, quod volebant, interdum abeunt, ut nec agnoscantur: v. c. Iliad ρ, 70. cf. φ, 285 sqq.

ſqq. χ, 226 ſqq. Sic etiam inobſervati diſcedunt, qui per ſomnum ſe offerunt, ut Minerva Od. ζ, 41 ſqq. δ, 795 ſqq. et cum Tiphy illa per ſomnum adſtat Orph. Arg. 538. 554. Interdum, ut numen ſuum prodant, forma humana depoſita, divina conſpicui fiunt: Sic Venus in Anchiſæ amplexibus: Hymn. in Ven. 181 ſqq. 175. cf. Burm. ad Anthol. Lat. IV, 13, 12 ſi irati ſunt *majores majoreſque* fiunt: Callimach. in Cer. 59. cf. Weſſel. ad Herod. VIII, 38: aut inter dicendum agendumque oculis, voce, toto corporis habitu mortali forma majore produnt ſe, ut omnino divinæ naturæ indicium vel originis habita eſt oris corporiſque majeſtas, vel pulchritudo. *ſpecto*, ait ille ap. Ovid. III Met. 609, *cultum faciemque gradumque: Nil ibi, quod poſſet credi mortale, videbam.* Ita Iris, quæ Beroën ſimulabat, Æn. V, 647 *divini ſigna decoris Ardentiſque notate oculos, qui ſpiritus illi, Qui vultus, vociſque ſonus vel greſſus eunti.* cf. Odyſſ. ν, 288, ubi Minerva, proditura ſe deam, repente inter dicendum femina fit eximia ſpecie; de Cerere autem Hymn. 188. 189, ubi v. Ruhnk. Inprimis autem huc ſpectat Iliad. γ, 396 ſq., ubi Veneris anui aſſimulatæ conſiliis obſequi cum nollet Helena, tum illa manifeſta adſtat dea, *καί ῥ' ὡς οὖν ἐνόησε θεᾶς περικαλλέα δειρὴν, Στήθεά θ' ἱμερόεντα καὶ ὄμματα μαρμαίροντα, Θάμβησέν τ' ἄρ' ἔπειτα·* quem ipſum locum Virgilius verſibus ſupra adſcriptis ante oculos habuit, rem tamen aliter tractavit: *avertens roſea cervice refulſit* etc. Scilicet occurrit apud poëtas tandem et illa ratio, ut *non niſi ſub diſceſſum*, modo ad terrorum faciendum, modo ad numen teſtandum, mortali forma exuta, divina ſpecie numen ſpectantium oculos præſtringat. Itaque h. l. divinam ſpeciem numenque arguit pulchra cervix, coma ſuaviter ſpirans, palla deæ defluens, cum antea venatricis more eſſet ſuccincta, tandemque inceſſus. Videamus de ſingulis.

Scilicet ſi abeuntes numen manifeſtum ac confeſſum faciunt, ſignis fere atque notis id faciunt ſequentibus: Peractis mandatis modo diſcedunt ſic ut ad Olympum redeant, ut de Mercurio juvenis faciem mentito Od. κ, 307. 308 Νῆσον ἀν' ὑλήεσσαν ille ad Olympum redit; modo ſubito ex conſpectu eorum, quibuſcum loquebantur, auferuntur, evaneſcunt vel avolant. Alias abeuntes, forma adſcititia abjecta, divinam ſpeciem a tergo oſtendunt. Sic Apollo in Butæ formam converſus: *Mortales medio adſpectus ſermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram. Adgnovere deum proceres divinaque tela Dardanidæ, pharetramque fuga ſenſere ſonantem*, Æn. IX, 657 ſq. Apollinem hic vides in

aërem ſublatum; cum alibi nube vel obſcura caligine involvant ſe dii, quippe qui omnino, ut inviſi ſint, nube ſe operiant, atque eos quoque, quos ſubducere vel occultare volunt, nube obducant, ut toties ap. Homerum fit. Sed aliis locis abeuntes deos declarat inceſſus levis ac celer, et volanti ſimilis, ut vix pedibus terram attingant; qualis omnino deorum inceſſus eſſe fertur, ἄτε χθόνα μάρπτε πόδεσσιν, Iliad. ξ, 228. cf. 284. 5, modo ſtellæ fatuæ cadenti Iliad. δ, 75, modo columbæ, modo accipitris volatui comparatus. Notus locus Iliad. ε, 778 Αἱ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἴθμαθ᾽ ὁμοῖαι. Harpæ etiam, quæ ex aquilarum genere eſt, Minerva cœlo deſcendens aſſimulatur Iliad. τ, 350. 1, et Neptunus Calchantis habitu Achivos ad pugnam adhortatus Iliad. ν, 62 ſqq. Αὐτὸς δ᾽, ὥς᾽ ἴρηξ ὠκύπτερος ὦρτο πέτεσθαι etc. et ſubjicit Ajax: non hic fuit Calchas: Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων Ῥεῖ᾽ ἔγνων ἀπιόντος (levi ſcilicet et ſuſpenſo greſſu)· ἀρίγνωτοι δὲ θεοί περ. At in Odyſſ. α, 320 Minerva, cum ſub Mentæ perſona Telemachi animum erexiſſet, ἀπέβη, Ὄρνις δ᾽ ὡς ἀνόπαια διέπτατο, et Odyſſ. γ, 371. 2 eadem apud Neſtorem ἀπέβη Φήνῃ εἰδομένη· θάμβος δ᾽ ἔλε πάντας ἰδόντας. Serpentis lapſum ac tractum nuſquam a poëtis Græcis vidi deorum inceſſui aſſimulari: vide tamen Spenc. ad h. l. Singulare eſt inf. IX, 15. 19, quod Iris arcu et ſereno cœlo diſceſſum ſuum mirabilem facit.

Cum dei diſceſſu conjunctum interdum illud, ut præter naturam mira aliqua vi affici ſentiat modo animum modo corpus is, qui cum deo in mortalem mutato egerat. Sic ſupra memorato loco Iliad. ν, 62 ſq. Neptunum, qui Calchantis perſonam induerat, agnoſcit Ajax manuum pedumque inſolito vigore viriumque refectione, v. 74. 75, et tetigerat eum deus diſcedens ſceptro ſuo. Imitatus hoc eſt Quint. Cal. XI, 142—144. Aliud exemplum habes Iliad. υ, 81. 110 Apollinis Æneam reſtituentis: Ὣς εἰπὼν ἔμπνευσε μένος μέγα ποιμένι λαῶν, et Odyſſ. α, 320 Minerva diſcedens Telemacho non modo inceſſu, ſed et ex eo manifeſta fit: τῷ δ᾽ ἐνὶ θυμῷ Θῆκε μένος καὶ θάρσος. Hoc idem faciunt interdum dii tacite et occulte, ut Pallas Menelaum novis viribus recreat Iliad. ρ, 569.

Quandoquidem in ipſo diſceſſu divina ſpecies humanæ formæ ſuccedit, commemorantur quoque illa, quæ in ſpecie divina memorabilia ſunt: ſumma oris pulchritudo aut majeſtas, corpus humano majus et auguſtius, cum pulchritudine candor corporis, comæ promiſſæ, quales perpetuam deorum juventam decent, ut in Cerere, Hymn. v. 277. 8, et in loco noſtro Virgilii.

Quod

Quod inter præſentis numinis ſigna refertur gratus odor, quem ſive totum corpus ſive coma exhalat: uti in Venere, h. l. *ambroſiæque comæ divinum vertice odorem Spiravere;* et Dianæ nec in adſpectum prodeuntis præſentia ex divino odore agnoſcitur ab Hippolyto apud Eurip. Hippol. 1391: id quidem ductum eſt ex antiqua vita, quando regiæ opulentiæ erat, unguentis ſuavibus delibutum corpus habere, antequam frequentioribus commerciis copia majore et expeditiore ſumtu unguenta Aſiæ in Europam illata ſunt. A regum autem luxu, qualis tum erat, adumbrata deorum vita, adeoque in eam traductum etiam unguentum ambroſia dictum. Sic de Junone Iliad. ξ, 170 ſqq. et de Venere Odyſſ. ϑ, 364. 365 et ſup. Georg. IV, 415 ſqq. Hoc tamen divinæ naturæ argumentum non niſi in elegantioribus diis locum habere poteſt; ut in Venere et Apolline; in Diana etiam ap. Eurip. l. c.; in Flora apud Ovid. Faſt. V, 376: alia exempla v. ap. Burman. ad Anthol. Lat. IV, 13, 30. Inſignius cæteris eſt in Hymno Homer. in Cer. 274 ſqq., quod apponam, quia reliqua quoque præſentis numinis argumenta ſub diſceſſum continet: *ὣς εἰποῦσα θεὰ μέγεθός τε καὶ εἶδος ἄμειψε, Γῆρας ἀπωσαμένη· περί τ' ἀμφί τε κάλλος ἄητο, Ὀδμὴ δ' ἱμερόεσσα θυηέντων ἀπὸ πέπλων Σκίδνατο. τῆλε δὲ φέγγος ἀπὸ χροὸς ἀθανάτοιο Λάμπε θεῆς, ξανθὴ δὲ κόμη κατενήνοθεν ὤμους· Αὐγῆς δ' ἐπλήσθη πυκινὸς δόμος, ἀστεροπῆς ὥς· Βῆ δὲ δι' ἐκ μεγάρων.* Videmus hic ſub diſceſſum Cereris formam divinam receptam: pulchritudinem, ambroſium odorem, candens corpus, comam promiſſam; lucem per domum fuſam. Imitatione quoque expreſſa res in templis: v. c. de Dea Syria et in teletis: ut ap. Apulei XI.

Et hi quidem priſcæ et epicæ poëſeos præcipui modi divinam præſentiam declarandi, ſuper quibus multa poſſint argutius diſputari, niſi hoc a conſilio noſtro eſſet alienum; et facere hoc cuivis ex ſuperioribus eſt in promtu. Quando autem de origine et cauſſa hujus phantaſmatis hominum mentibus ſubnati quæritur, ablegandus eſt lector ad Exc. I ad lib. IX, 638. Nec tamen exiſtimandum eſt, ſemper hæc tam accurate et diſerte a poëtis tractari. Quin ſæpe ſatis habent, deum memorare cum mortali agentem, numen ſuum manifeſtantem, et a mortali agnitum, nulla tamen re adjecta, qua intelligatur, quomodo id fieri potuerit. Scilicet jam ab initio inter poëtam et lectorem tacito conſenſu convenerat, poſſe et ſolere a diis fieri ea, quæ naturæ morem deſerunt eoque ipſo mirationem faciunt. Exempla vide Iliad. *υ*, 319, ubi Neptunus Æneam non latet, et *ρ*, 334 Apollinem idem *Ἔγνω ἐσάντα ἰδών.* adde Iliad. *β*, 172. *ε*,

K 2 794.

794. 815. Sic inf. XII, 632 *Juturnam* ſororem agnoſcit Turnus, nec additur, quo ſigno vel argumento.

EXCURSUS XIV.

Equi caput omen Carthaginienſium fortunæ.

I, 442—445. *Pœni Effodere loco ſignum, quod regia Juno Monſtrarat, caput acris equi; ſic nam fore bello Egregiam et facilem victu per ſæcula gentem.* Caput equinum adeo auſpicium et omen fuit futuræ fortunæ; fore Pœnos gentem bellicoſam et rerum copiis (ex agricultura, navigatione et commerciis populorum) affluentem. Juſtin. XVIII, 5, 16 *Ibi quoque equi caput repertum*, bellicoſum potentemque *populum futurum ſignificans, urbi auſpicatam ſedem dedit.* Quas fidiculas verbis, *facilem victu* fore gentem, interpretandis adhibuerint viri docti, vide ap. Cerd. Burm. Trapp. Si Carthaginienſium hiſtoriam inſpicere meminiſſent viri docti, in multis hujus et quarti libri locis minus turbaſſent. Celebrata ſatis inter veteres res eſt, Carthaginienſes agri colendi ſtudioſiſſimos fuiſſe, et totum illum Africæ tractum lætiſſimo cultu ſummæ fertilitatis effloruiſſe. Itaque præclare iis portenditur perpetua victus copia et affluentia; et *facilis victu* eſt is, qui facilem et paratum victum habet: εὔπορος, ut agrum *frugibus* vel *frugum facilem* dixere veteres. Tenendum ſcilicet, ea, quæ in vulgari oratione τὸ *facilis* pro adjectivo adjunctum habent, poëtice ita efferri; ut ſi *alloquium regis facile* exprimendum ſit, *facilem regem alloquio* vel *alloquii* dicat poëta, ut Val. Fl. V, 407 *littus quod faciles appulſus habet*, idem *littus facile appulſibus.* Ita, quæ *victum facilem* fundit humo *tellus* Georg. II, 460, eſt etiam *tellus victu facilis*; et ſic *gens victu facilis*, quæ habet victum, alimenti copiam paratam, affluentem, propter agrorum ſcilicet fertilitatem et ubertatem. Simili modo infinita alia ad proſaicam formam comparanda ſunt. Æn. VIII, 318 *aſper victu venatus*, h. e. qui victum aſperum, qualis eſt vitæ aſperæ, duræ et pauperis, præbet. *nox aſpera curis*, Val. Fl. III, 362, quæ curas aſperas ſecum affert et ſic porro. *Equus* autem quidni ferax et lætum ſolum, equis alendis idoneum, ominetur? quum hoc armentum pabuli copiam et uberem agrum inprimis ſibi poſcat. Vide, ſi talis res auctoritate indiget, Columellam de R. R. VI, 27. Varia quidem de hoc portento inter fundamenta urbis reperto fuit narratio, nam alii (v. Juſtin. l. c. Serv. et Pompon.) primo caput bubulum, alii palmam ſimul

repertam

repertam tradiderant, proxime tamen ad noſtrum alii ap. Euſtath. ad Dionyſ. Perieg. 195 *εὗρον κεφαλὴν ἵππου, καὶ συμβαλόντες σημαίνεσθαι σχολὴν αὐτοῖς καὶ παρ᾽ ἄλλων δόσιν τροφῆς, καθὰ τοῖς ἵπποις, ἔκτισαν ἐν τοιούτῳ τόπῳ Καρχηδόνα.* ſane diverſa interpretatio de otio ac pacis ſtudiis, inprimis ex mercatibus; vides tamen hoc ipſum, *facilem victu*, ita expreſſum, ut ſine multo labore victum inveniant. Quod Æn. III, 540 ſqq. diverſum ex equis augurium petitur, nihil officit. Poterant enim eædem res diverſis temporibus et rerum conditionibus ad diverſa trahi omina. Ita *ἵππον πολέμιόν τε καὶ ἐπήλυδα*, *bellicoſum et advenam* interpretabantur vates Telmeſſenſes ap. Herodot. I, 78.

EXCURSUS XV.

Pictura in templo Carthaginis ab Ænea perluſtrata.

I, 453 ſqq. *Namque ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo, Dum—Artificumque manus inter ſe operumque labores Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas.* De pictura vulgo hæc accipiuntur; et v. 464 *picturam* expreſſe appellavit. Quod ſi verum eſt, adverſus temporum rationem peccare poëta maluit hæc commemorans, modo gratis rerum imaginibus delectaret. Nam *Iliacis temporibus non fuiſſe* pingendi artem *apparet.* v. Plin. XXXV, 6. Obſervatum hoc jam eſt Gogueto *de origg. legg. art. et diſcipl.* Tom. III, p. 346. Et Homerum ſculpturæ opera in omni metallorum genere memorare, *nulla picturæ*, unicuique Homerum legenti facile ſuccurrit. Videndum igitur, an Virgilius non de pictis tabulis, ſed de anaglypho opere, et quidem ex ære, quod antiquiſſimum fuit genus, et quo ducunt fores ex ære factæ v. 448. 449, agere dicendus ſit? Nam, quod *picturam* dixit, hoc poëtica elegantia de quovis opere, quod figuras rerum ac ſigna repræſentat, bene memorare potuit. Accipiendum autem ita eſſet de ſculptorio opere in foribus templi ac valvis ex ære facto: in his enim, ut et in faſtigiis, templorum pariter ac palatiorum frequens cælatura: cf. Pauſ. I, 24. V, 10. X, 19. VIII, 45. cf. Drakenb. ad Silium II, 32. Ovid. Met. II, pr. et ſolent poëtæ in argumentis ejuſmodi ſculpturæ ſibi placere: ut iiſdem in locis. Non picturam ſed ſculpturam expreſſit etiam, qui hæc imitatur, Silius in Eliſæ noſtræ templo: *ſtant marmore mæſto Effigies, Beluſque parens, omniſque nepotum A Belo ſeries*, Pun. I, 86. Habuit tamen ille ante oculos ſimul alterum locum Æn. VII, 177, ubi Pici regia ſimiliter deſcribitur. At Valer. Fl. V, 411 in faſtigio templi

(ita

(ita quidem nobis videtur) et in foribus 417—465 expressas historias apud Colchos memorat; sapienter quidem hoc; sed idem in operis summa infelix; non enim apparet, quorsum ista descriptio anaglyphi inserta sit. At noster poëta ad confirmandum Æneæ animum his rerum imaginibus egregie utitur. Anaglypha idem et alibi memorat, ut inf. 640. Inter hæc tamen commento illi sculpturæ h. l. non magis confidam, quam ei, quod multo minus probabiliter in animum venit viro docto, ut crederet, hic de textura agi. Nisi vim facias verbis, non nisi de tabulis pictis agere poëta potuit: et dicendus ille est maluisse morem Italiæ suæ sequi, in qua passim visebantur porticus templorum pictæ. Res Trojanas inter argumenta fuisse, vel ex Petronio 29 et 89 discere licet: cf. Wernsdorf. V. C. P. Min. T. IV, p. 605. Nihil frequentius eodem more inter Græcos, quos, parietes templorum et porticus picturis exornasse, multa docent exempla apud Plinium et Pausaniam, ut Athenis I, 17 in Thesei templo; I, 18 in templo Dioscurorum; I, 20 in t. Bacchi; cf. c. 25. 26. Athenæum X, p. 456 extr. Trojani autem belli historiæ, etsi in populo, qui nihil cum Trojanis et Græcis commune haberet, recte tamen poterant operis ab arte profecti argumentum præbere. Solet enim ars externas historias, inprimis claras et nobiles, sibi materiem facere; et ab Etruscis similiter belli Trojani historiam, quamquam illa aliena ab hoc populo erat, in tot monumentis, inprimis sepulcralibus, expressam videmus. Cæterum ea, quæ mox memorantur, non continui alicujus operis uniusque tabulæ argumentum sunt habenda; certe nihil in poëta video, quod ita statuere jubeat; sed singulæ historiæ singulorum operum argumentum constituere putandæ.

EXCURSUS XVI.

De Rheso.

I, 469. *Nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis.* Novavit plura in rebus Trojanis Maro, ab Homero aliena, et morem ætatis suæ prætulit; Tragicos ea in re sequutus, qui equites, tubas, et alia memorant, quæ heroica vita ignoravit. Nunc *tentoria* narrat *niveis velis:* in quibus non tam illud me movet, quod *nivea* tentoria fecit, eo scilicet, ut vel noctu nitore fulgentia late essent Diomedi et Ulyssi speculantibus conspicua; sed

ſed quod Trojanis temporibus tentoria nondum erant *lintea.* Achivorum κλισίαι ſtipitibus ligniſque conſtabant, vimine intertexto humoque aggeſta, adeoque tuguria potius. v. Iliad. ω, 449 ſqq. cf. Euſtath. ad Iliad. α, 185. Recte et Tzetza in Antehomericis, quæ MS. apud me habeo: Achæi: τεῦξαν δὲ κλισίας πλεκτάς, σταβάρχαις (h. e. σταυροῖς) ἀραρυίας. Thraces vero illa nocte ne in talibus quidem tentoriis, ſed, ut erant, nuda humo recubabant; πεδοστιβεῖς ut in Rheſo 763 ſqq. quid? quod totus Trojanorum exercitus ſub dio noctem agebat, quantum ex Homerica lectione memini. Etiam Rheſi Trag. auctor tantum εὐνὰς Thracum et κοίτας memorat.

EXCURSUS XVII.
De Troilo.

I, 474—478. *Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis, Infelix puer, atque impar congreſſus Achilli, Fertur equis, curruque hæret reſupinus inani, Lora tenens tamen; huic cervixque comæque trahuntur Per terram, et verſa pulvis inſcribitur haſta.* Troilus Priami f. (aliis Apollinis. cf. Not. ad Apollod. p. 762) admodum puer, h. e. in prima juventa conſtitutus (*impubem Troilon* Horat. dixit II, 9, 15: *nimium cito Congreſſe Achilli Troile* Senec. Agam. 747. 748) ab Achille victus. Factum jam ante Iliadis tempora. Nam libro ultimo inter occiſos ab Achille filios Priamus Τρώϊλον ἱππιοχάρμην memorat, Iliad. ω, 257. Meminit etiam Quintus Paralip. IV, 155. 419 ſqq. inter ſuperiorum temporum res ab Achille geſtas; et in hoc præiviſſe auctorem Cypriorum carminum, e Proclo MS. didici. Alii ſerius et poſt Memnonis demum interitum collocaſſe videntur, ut ex Lycophrone 307 ſqq. et Tzetza ad e. l. colligas. Et ſic maniſeſte Dictys qui vulgo fertur IV, 9. Poſt Hectorem Auſonius Epitaph. 18, qui h. l. expreſſit. Omnino varie hanc narrationem a priſcis poëtis tractatam fuiſſe neceſſe eſt. Inprimis tamen infames fuere Achillis amores in Troilum pulcherrimum puerum, vid. Tzetza ibid. et ad e. Canter. Nov. Lect. II, 9, et h. l. Cerda poſt Servium: quamquam Tzetza pro ſolita ſua ſtultitia ſponſione certat, Troilum magnum jam natu fuiſſe. Nata autem ſine dubio eſt ea fabula e poëtarum luſibus, qui puerorum amores inprimis Achillis exemplo defendebant; quam ad rem ſummum illud occiſi Patrocli deſiderium memorari ſolebat. Fuere ex eo genere plures, ut Phanocles, cujus Ἔρωτες ἢ Καλοὶ nuper

nuper in memoriam revocati fuere fragmento a Ruhnkenio V. C. retractato. cf. Notæ ad Apollod. p. 532 sqq. Illud mireris, quod jam Lycophron fabulam hanc Troili interpolatam sequutus esse videtur l. l. et Aræ auctor carminis, quod inter Simmiæ παίγνια habetur. Cæterum Virgilius Troili cædem ita narrat et tractat, ut is cum Achille congressus vulnere accepto curru exciderit, pedibus tamen ita impeditus, ut supinus e curru delapsus ab equis raptaretur (compara Iliad. ζ, 42. 43), cum interea nec hastam nec frena e manibus dimitteret; itaque hasta inversa per terram tracta sulcos in pulvere tractim faciebat; nisi cum Servio eum malis hastam Achillis, qua erat transfixus, traxisse vulneri inhærentem, exquisitius autem: *pulvis inscribitur hasta*, quam, ut *hasta scribat in pulvere*. Aliter Dictys l. l. Dares c. 33. Josephus Iscanus VI, 289 sqq. Tragœdiæ Troili nomine inscriptæ fuere olim Sophoclis, et aliorum.

EXCURSUS XVIII.

De Hectore circa Trojam raptato.

I, 483. *Ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros Achilles.* Observatum et hic et ad Homerum jam ab aliis (add. Wernsdorf V. C. ad Epit. Iliad. P. M. T. IV, p. 742), Homerum raptati circa Trojam Hectoris non meminisse. Ter circa urbis muros fugit Hector (Iliad. χ, 208), cæsus autem e curru ligatus statim ad naves trahitur, v. Iliad. χ, 399 sq., ubi ter quotidie circa Patrocli tumulum raptare eum solebat Achilles, Iliad ω, 14 sqq. Tractum igitur Hectoris cadaver circa muros aut uni ex Cyclicis aut ex Tragicis deberi puto, qui omnia fere belli Iliaci facta variis modis tractata et ornata pro consilii ratione sæpe inflexerant et variaverant. v. Excurs. ad Æn. II, pr. Fuere autem hujus argumenti tragœdiæ olim plures Æschyli, Timesithei, Dionysii Tyranni, Ennii, Ἕκτορος λύτρα inscriptæ, aliorum Πρίαμος, Ἀχιλλεύς. Virgilius tamen inprimis ante oculos habuisse videtur Euripidem, quem inter cæteros ille probavit, Androm. v. 105. 106. Hanc Ennius latinam fecerat, exque ea hic ipse locus de miserabili Hectoris cæde superest: v. Fragm. Ennii p. 239. Est ex ea vox sonora et splendida *raptaverat* petita. cf. inf. II, 272.

EXCURSUS XIX.

De Memnone.

I, 489. *Eoasque acies et nigri Memnonis arma:* Memnonis ad Trojam adventus, et pugna cum Achille ac cædes, inter res Iliacas post Iliadem celebre argumentum, quod inprimis nobilitavit *Arctinus Milesius*, cujus *Æthiopis* libris V olim fuit lectitata: Ejus argumentum a Proclo servatum e cod. Vatic. datum vid. in Biblioth. philol. nova. unde intelliges, carmen illud initium cepisse ab Penthesileæ accessu ad urbem, atque etiam post Memnonis mortem complexum esse Achillis extrema, ludos funebres ei factos et judicium armorum inter Ulyssem et Ajacem. Nihil itaque mirum, quod Schol. Pindar. I, 4, 58 Ajacis *αὐτοχειρίαν* ex illo carmine docet. Etiam in Tabula Iliaca a Fabretto edita Αἰθιοπὶς κατὰ 'Αρκτῖνον τὸν Μιλήσιον adscripta, tamquam ex qua rerum expressarum pars petita sit. Arctinum ad Olymp. IX Suidas, ad IV refert Eusebius Hieronymi MCCLIV, ubi v. Pontac. Scalig. Vallars. item Salmas. ad Solin. p. 599. 600 Ryck. de prim. Ital. colon. p. 440. Eidem 'Ιλίȣ Πέρσις tributa, de qua v. Excurs. I ad lib. II pr. Secundum veteres, quos amisimus, late describitur Memnonis fatum a Quinto Paralip. lib. II et Dicty IV, 4. VI, 10. Multis etiam olim tragœdiis fuit celebratus Memnon, Æschyli inprimis et Sophoclis, cujus Αἰθίοπες ejusdem argumenti fuisse videntur, et, quod probabile fit, una eademque cum *Memnone* fabula. Memnonem etiam Homerus ipse memoravit Odyss. δ, 188. λ, 521 et quidem tamquam pulcherrimum juvenem. Virgilius tamen *nigrum* appellat. Scilicet Tithoni et Auroræ filius Indos et Æthiopes adduxisse fertur, ut Trojanos opem ferret. Obscurior est fabula, et quæ modo ad Ægyptum superiorem, modo ad Assyriorum adeo origines revocetur. Vide a Pocockio congesta ad Memnonis signum illustrandum in ruinis Thebarum (*Descript. of the East* Tom. I, p. 101 sqq. et in Inscription. ant. græcis p. 80 sqq. 91 sqq.). Sed ne poëtæ absurda commenti esse videantur, hoc saltem monebimus, Assyriorum imperium videri illo tempore usque in Asiam minorem prolatum, atque ex iis finibus, adeoque ex Oriente (hinc *Eoæ acies*), non vero ex Assyria proprie dicta, fingi vel tradi aliquem Memnonem copias Trojanis adduxisse; Indos et Æthiopes poëtæ vocant; quo nomine omnes ad Orientem sitos populos, in australibus inprimis plagis, declarabant veteres. Ornata deinde variis modis et amplificata fabula, cf. Pausan. X, 31 p. 875.

Schol.

Schol. Pind. Nem. 6, 85. 3, 106. add. inf. ad v. 751. Confusa tandem cum alio Memnone Ægyptio, *Phà-menopha* apud Pauf. I, 42 p. 101, alibi *Amenophis*, f. Amun-no-phi, fec. Jablonfk. de Memnone p. 31. Erat is fol oriens: id quod ftatua quoque fub orientem folem vocalis declarabat.

EXCURSUS XX.

Dianæ et Nympharum choreæ.

I, 498—503. *Qualis in Eurotæ ripis aut per juga Cynthi Exercet Diana choros, quam mille fecutæ Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram Fert humero, gradienfque deas fupereminet omnes; Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus. Talis erat Dido; talem fe læta ferebat Per medios.* Expreffa fuaviffima formæ Didonis et fpeciei corporis proceræ cum Diana comparatio, cujus femina jam in nobiliffimo illo verfu de Helena Odyff. δ, 121. 122 Ἐκ δ' Ἑλένη θαλάμοιο θυώδεος ὑψορόφοιο Ἤλυθεν, Ἀρτέμιδι χρυσηλακάτῳ εἰκυῖα latent, et Odyff. ζ, 101 fqq. Τῇσι δὲ Ναυσικάα λευκώλενος ἤρχετο μολπῆς. Οἵη δ' Ἄρτεμις εἶσι κατ' οὔρεος ἰοχέαιρα, Ἢ κατὰ Τηΰγετον περιμήκετον ἢ Ἐρύμανθον Τερπομένη κάπροισι καὶ ὠκείῃς ἐλάφοισι, Τῇδε θ' ἅμα Νύμφαι, κοῦραι Διὸς Αἰγιόχοιο, Ἀγρονόμοι παίζουσι, γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ: Πασάων δ' ὕπερ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται; καλαὶ δέ τε πᾶσαι. Ὣς ἥγ' ἀμφιπόλοισι μετέπρεπε παρθένος ἀδμής. In qua Homerum cum Virgilio contulerunt viri docti, iniquo fere judicio, cum modo in fingulis partibus hærerent, et ex accefforiis rebus vim totius comparationis definirent, modo alterius poëtæ cæco amore omnem laudem ad eum, contemto altero, traherent. Probus, etiam Pomponio Sabino ad h. l. laudatus, ap. Gell. IX, 9 (cf. Macrob. V Sat. 13 et 14) *nihil quidquam tam improfpere Virgilium* ait *ex Homero vertiffe*—quem locum ibi vide et expende Grammatici pravum acumen. Nam fingula refellere non vacat. Contra Jul. Cæf. Scaliger in Poëtice V, 3 p. 219 *Virgilianos verfus a magiftro, Homericos vero a difcipulo confectos* oftendere vult. Sed erat fummus Vir omnino Homero iniquior. Probum vel Scaligerum exfcripferunt vel fequuti funt plurimi alii, etiam nuper Martorellus (in *gli Euboici fecondi Abitatori di Napoli* p. 405). Nobis quidem, ut in aliis, inventi laudem, quæ haud dubie eft major, Homerus, majoris ornatus commendationem habere videtur Virgilius; et effe in utroque, quod probes, quod mireris. *Choros* egregie fubftituit Virgilius, cum Homerus

rus *lusum* memoret: παίζουσι, quod, etsi et ipsum de choreis ac saltatione sollenne, ut v. c. Odyss. θ, 250. 251 (et paullo ante μολπὴ cantus cum saltatione. v. Græv. Lect. Hesiod. c. 19); vix tamen Homerus, quæ ejus verba sunt, alia de re quam de incessu et discursitatione venantium cogitare potuit. Variavit itaque Virgilius rem, et multo splendidiorem speciem exhibuit χορευούσας, non discurrentes, Nymphas. Vituperant tamen in Marone choros Dianæ, deæ venatrici, tributos, et præferre hactenus possis Silium, qui in re venatoria substitit in loco e nostro expresso lib. XV, 772 sqq. *Ut, cum venatu saltus exercet opacos Dictynna, et lætæ præbet spectacula matri, Aut Pindi nemora excutiens, aut Mænala lustrans, Omnis Naiadum plenis comitata pharetris Turba ruit, striduntque sagittiferi coryti;—exsultat vertice montis Gratam perlustrans oculis Latonia prædam.* aut illam Claudiani R. P. II, 62—70, ubi Amazonum *cohors* memoratur. Scilicet non meminere viri docti, cum antiquorum hominum more solennis in solennibus festis et sacrificiis esset saltatio cum cantu, traductas esse choreas, ut alia vitæ humanæ gaudia, ad beatam deorum vitam. Inprimis autem puellares choreas dederunt veteres Veneri cum Gratiis et Nymphis; quod ex iis in suum carmen derivavit Horat. I, 4, et Dianæ cum Nymphis, v. c. apud Callim. in Dian. 170 sq., unde ejus Nymphæ χορήτιδες v. 13. 14. In talibus autem choris haud dubie, quæ procerior et pulchrior est corpore, eminet super cæteras. Aliam viam ingressus erat Apelles, qui *Dianam* pinxerat *sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus* videbatur, *id ipsum describentis.* Plin. XXXV, 36, 17. Velim utique Plinium aut disertius aut subtilius rem exposuisse; si sacra facientes puellæ chorum ducebant, non bene intelligitur, quo jure Dianam illis inserere potuerat Apelles: cui enim sacra faciebat dea? aut quomodo sacris seu suis seu alienis interesse illa poterat? Tum quomodo artifex Homeri versus vincere dici potuit *id ipsum describentis!* cum Homerus longe aliam Dianæ cum Nymphis ludentis speciem expresserit. Dubitare quoque licet, sitne *sacrificantium virginum chorus* de choro proprie dicto accipiendum; an *chorus* dictus sit pro turba ac multitudine: ut ap. Ovid. II Met. 441 sqq. *Ecce suo comitata choro Dictynna per altum Mænalon ingrediens* etc. *Eurotam* tribuit Dianæ Virgilius, Laconicæ fluvium, qui *Taygetum montem* alluit, quem Homerus

Homerus memoraverat. Nec *Cynthus* inepte nominatur, utpote Deli insulæ mons. Magnus numerus Nympharum bene declaratur: *quam mille sequutæ O. hinc atque hinc glomerantur*. Nympharum comitatum Latonam circumstantem pulchre etiam Apollon. expressit in loco insigni et cum hoc comparando III, 875 sqq.: incedit ibi Diana curru vecta Nympharum comitatu stipata, sacro interfutura. Alio invento Penthesilea inter Amazones eminens cum Luna inter sidera et cum Aurora comparatur a Quinto Smyrnæo I, 36 sqq., quod proxime accedit ad illud Horatianum: *velut inter ignes Luna minores*. Quod *pharetram fert humero* Diana, otiosum (quamquam vel sic positum, ornaret tamen; cum dea sit ἰοχέαιρα) haberi nequit, siquidem Nymphas *supereminet omnes*: conspicuique adeo sunt humeri deæ. Jam hoc quidem ornatius extulisse Homerum, negari nequit: Πασάων δ' ὕπερ ἥγε κάρη ἔχει ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖά τ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι. in quibus inprimis novissima verba præclare dicta sunt. Recte itaque ab his abstinuit poëta Romanus. In versu autem 502 cum Homero certasse videri potest: cujus γέγηθε δέ τε φρένα Λητὼ reddidit: *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus*: quod enim Homerus in medio collocaverat, ipse in fine subjecit. Est etiam hoc in artificio magnorum poëtarum, ut in fine comparationis adjiciant adjunctum vel factum aliquod, quod illam notionem, ad quam illustrandam tota comparatio erat instituta, inprimis animo audientis infigit. Feliciter illud interdum ab aliorum sensu et opinione ducitur, aut a vi, quam res ad eorum animos et affectus habet. Ita h. l. præclara Dianæ species mirifice declaratur Latonæ matris sensu, quæ si miratione filiæ defixa fuit, quid de aliorum judicio expectabimus? *Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus*: exsultat tacite et in sinu gaudet, animadversa hac filiæ suæ divina formæ majestate. Atque hoc decus Virgilius sibi conflavit ex illo, quod temere inter cætera abjectum repererat: γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. Conf. imitationem Claud. R. P. II, 69 sq. In illis: *gradiensque deas supereminet omnes*, multi certarunt cum Virgilio. Statius I Silv. 2, 115 *Latias, metire, quid ultra Emineat matres, quantum Latonia Nymphas Virgo premit, quantumque egomet Nereidas exto*. Juvat tandem observare et hoc, post alios, nisi fallimur: in forma Didonis describenda uno epitheto defungi poëtam: *pulcherrima Dido*: tam parum

poëta

poëta ulteriore pulchritudinis descriptione immorandum sibi esse putabat: nec facile corporis formosi speciem per partes describere ullus poëta, si sapit, laborabit.

EXCURSUS XXI.

De antiquo Italiae nomine.

I, 530—533. et III, 163—166. *Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt—Oenotri coluere viri; nunc fama, minores Italiam dixisse ducis de nomine gentem.* Nomina Italiae omnia a Graecis venisse videntur; an inter incolas toti huic terrarum tractui nomen commune impertitum fuerit ac quale, ignorari, aut verius, nullum omnino ab initio fuisse, putamus. Ita enim fert rerum hominumque ratio ac mos, ut nomina non imponantur rebus nisi iis aut ab aliis aut inter se discernendis; adeoque nec terris ac regionibus imposita fuere nomina nisi hominum commerciis subnatis; ut aut diversarum stirpium ac gentium sedes designarentur, aut ut accolae ac fines dirimi ac regi possent. Inventa itaque terrarum nomina partim inter tribules ac populares, partim ab advenis. Prioris generis nomina, id quod ipsa rei ratio credere jubet, ad angustos tractus, quos aliqua stirps, tribus, vel gens tenebat, spectarunt; alia nomina in his substitere, alia inde latius ad proxima quaeque loca proferri coeperunt. Aliter res se habere potuit in nominibus, quae ab advenis seu negotiandi seu visendi caussa fines ingressis invenirentur; quippe quae magnum terrarum tractum jam ab initio declarare possunt, dummodo, fines aut oram ac littus aut populum tam late protendi, primo statim aditu constabat. cf. Exc. II extr. ad lib. VIII. Potuit adeo isti terrarum tractui, quam Italiam appellamus, nomen impositum esse a Phoenicibus, quod tamen nunc ignoramus. Nomina, quae tenemus, Graecae fere originis sunt: verum Graeci non nisi exiguos littoris tractus ab initio cognitos habuere. *Saturniae* quidem nomen, quod Dionysius Halic. I, 34 putabat, vix fuit commune ac vulgare, sed est poëtarum; etsi primo ad locum aliquem circa Tiberim spectasse dicitur: v. ad lib. VIII Exc. II extr. *Hesperiae* nomen, terram ad occidentem sitam declarans, commune fuit cum Hispania; ut satis appareat, Graecis ex omni Europa primam innotuisse Italiam, nec nisi navigatione

navigatione ad ulteriora facta, Iberiam quoque in notitiam venisse. Reliqua Italiæ nomina, cum certo agro vel certæ regioni, quam primum adierant vel coloniis frequentarant Græci, essent propria, ad remotiores terras, modo angustius modo latius, tandemque ad totum hunc ab Alpibus procurrentem tractum fuere traducta. *Œnotria* ab initio fuit ager inter Lameticum s. Terinæum sinum ac Scylacium, qui serioribus temporibus Bruttiorum erat. Appulerunt enim Œnotri Pelasgi in littore hoc Italiæ interiore, atque Ausonibus hinc ejectis protulerunt fines suos primum versus Laum fluvium et Metapontum urbem, mox usque ad Silarum et Bradanum, forte etiam latius; Dionysius quidem hos ipsos Pelasgos ad Latium progressos Umbris Siculisque expulsus et cum Aboriginibus permixtos ea loca tenuisse narrat; sed ex opinatione ita statuens; cum non meminisset, alteram Pelasgorum multitudinem in mare Adriaticum evectam aliunde per Umbriam ad ista loca penetrasse. Propter cognationem stirpis tamen, aut etiam secundum illam Dionysio quoque probatam opinionem, Œnotri totam Italiam obtinuisse dici possunt, et ipsa Italia *Œnotria*, uti a prioribus incolis *Ausonia*, et a Chonibus, Œnotrorum parte, *Chonia*. Accuratius hæc secundum Aristotelem de rep. VII, 10 et Strabonem VI p. 391 comparato Dionysio I, 11 sq. 35 sq. post Cluverium a nobis exposita sunt in *Guthriani* operis *(Allgemeine Weltgeschichte)* recensione T. IV p. 75 sq. et al. Successit *Italiæ* nomen, idque paullo serius; *nunc fama,* minores *Italiam dixisse ducis de nomine gentem;* Ergo Trojani saltem belli tempore in Œnotriæ locum alterum Italiæ nomen successisse, audierat Virgilius. Convenit hoc fere cum eo, quod Dionys. Halic. habet, XVII γενεαῖς seu ætatibus h. e. 459 annis ante bellum Trojanum, Œnotros Italiam accessisse: etsi hoc conjectura tantum, neque ea satis probabili, apposuisse videri debet: cf. Exc. IV ad lib. VII Add. Commentat. *de fabulis Gr. inter Etruscos* in T. III. *Nov. Comm. Soc. Sc. Gotting.* p. 35. 36. Ipsum *Italiæ* nomen ab initio illi parti fuit proprium, intra cujus fines Œnotria principio includebatur, Antiocho Syracusio teste apnd Strabonem VI, p. 391, et Dionys. Halic. I, 34. Ab *Italo,* qui ex regibus post Œnotrum gentis conditorem fuit, nomen ductum idem Antiochus tradiderat, v. loca laudd. Hellanicus autem Lesbius cum Timæo ap. Gell. XI, 1 aliisque a *vitulis,* ἰταλοῖς (Leguntur eadem in Apollodoro II, 5, 10, sed v. Notas p. 400 sqq.;

400 sqq.); utrumque tamen conjecturæ potius Græcanicæ, quam acceptæ a majoribus narrationis fidei, deberi videtur. Saltim hoc ex iisdem locis teneri forte potest, circa Herculis Thebani demum tempora Italiæ nomen invaluisse. Omnino super nominis origine multa alia aut commenti sunt aut tradidere veteres. v. Serv. ad h. l. I, 533. adde his Bocharti somnia (*Canaan* I, 33). Siculorum regem appellat Italum etiam Thucydides VI. cf. Cluver. Ital. I, p. 10 sqq., qui tamen frustra conatur efficere, ut Italiæ nomen Latio proprium fuisse videatur. Cæterum, quod in Servianis ad v. 532 lib. I legitur: Œnotria, *ut Varro dicit, ab Œnotro, Sabinorum rege,* videndum est, an a seriore manu inculcatum sit. Consentit enim cum iis, quæ a Catone Anniano p. 6 traduntur.

EXCURSUS XXII.

Auro inclusum ebur, marmor, argentum.

I, 588—593. *Restitit Æneas, claraque in luce refulsit, Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flavo Argentum Pariusve lapis circumdatur auro.* Comparationem vulgo male institutam in altera editione deserueram: recte quoque adversus illam disputavit Mejerotto V. C. in Dubiis p. 35. Primum conferenda cum h. l. inf. X, 135 sqq. Homer. Odyss. ζ, 229—235. ψ, 156. 162. De statua ex ebore, argento, vel marmore facta vix recte hæc accipias; quorsum enim pertinere τὸ *circumdatus* dixeris? nam ad inaurandi artificium multo minus bene hoc referas. Cogitandum saltem de sculptura vel anaglypho. Enimvero accipere præstat simpliciter de ornamento aliquo vel cimelio, ex ebore, argento, vel marmore facto, quod intra aliam materiam, h. l. aurum, comprehensum et inclusum est, ut ita auri splendore repercusso interioris materiæ candor et nitor tanto clarius effulgeat. Ad similem modum viri divina oris dignitate ornati species erat tanto magis insignis et præclara, quod *nimbus fulgidus* eum circumdabat. Quod etiam multo magis patet ex altero loco lib. X, 135 sq. *Qualis gemma micat, fulvum quæ dividit aurum* (auro inclusa) *Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem* Inclusum buxo, *aut Oricia terebintho Lucet* ebur. Ascanius scilicet inter cæteros pugnantes conspicuus est oris nitore et pulchritudine. At Homerus, e quo uterque locus expressus, dum Ulyssem lotum et unctum nova corporis dignitate enituisse declarare vult, simpliciter *argentum auro inclusum* memorat, versibus tamen

 nitidis-

nitidissimis; inprimis ad declarandam notionem τε· τῶ περι-χευε χάριν, adhibet illud: Ὡς ὅτε τὶς χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ Ἴδρις — in quo argentum, h. e. ornamentum aliquod et ἄγαλμα, muliebris v. c. ornatus, ex argento, ferruminatione (κολλήσει, συναφῇ), inclusum auro, intelligere in promtu est; in quo argenti nitor ac candor inter aurum suavius ac vividius elucescit; auri enim rutilantis splendore repercusso argenti nitor multo magis efflorescit. Apparet ex his ipsis locis talem argenti aurique in uno opere consociandi usum ac morem viguisse, et placuisse Homeri saltem ætate: Talis erat calathus Helenæ ex Ægypto apportatus Odyss. δ, 132 τάλαρον Ἀργύρεον· χρυσῷ δ' ἐπὶ χείλεα κεκράαντο. Talis erat crater ibid. v. 615. Omnino variis metallis vas vel utensile exornandi morem fuisse declarat v. c. lectus Ulyssis Odyss. ψ, 200. At eboris aurique, inprimis in anaglypho opere, miscendi mos a Græcis Romanisque est frequentatus. cf. Ge. III, 26. Cœpit quoque *lignum ebore distingui, mox operiri:* Plin. XVI, 43 s. 84.

EXCURSUS XXIII.

Teucri ad Sidonios accessus.

I, 619—626. *Atque equidem Teucrum memini Sidona venire, Finibus expulsum patriis, nova regna petentem Auxilio Beli: genitor dum Belus opimam Vastabat Cyprum et victor ditione tenebat.* Multa cum arte ac sagacitate hæc ex tragicorum fabulis ad majorem rei probabilitatem traduxit poëta. Teucer, redux a Troja, a patre Telamone aspere acceptus, sive quod fratrem Ajacem non esset ultus, sive alia de caussa)v. Serv.), neque in insulam Salaminem admissus, sorte Phœbi accepta, profectus, novam Salaminem in Cypro condidit. Plures fuere hujus argumenti tragicæ fabulæ. Nunc ea de re Helena Eurip. 89 sqq. 144 sqq. est consulenda. Extiterunt forte etiam lyrica carmina, unde Horatius I Carm. 7 expressit, nisi is Pacuvium ante oculos habuit. v. Cic. II de Or. 46. Jam Cyprum a Phœnicibus coloniis fuisse frequentatam, atque etiam ditione habitam, vel ipse insulæ situs probabile facit. Forte tamen et historiarum monumenta tradiderant, a Tyriis vel Sidoniis, et quidem a Belo aliquo, Cyprum fuisse bello petitam. Paullo tamen licentius in his, jure quidem suo, versatur poëta. Facit Beli, Tyri regis, sedem

sedem *Sidonem*, quæ tamen, Trojanis saltem temporibus, suos reges ipsa habuit (cf. ad *Guthrium* T. I, p. 439). Paridem Sidonem venisse et urbem evertisse, narratum erat in Cypriis, ut ex fragmento Procli Escurial. MS. didici. Accesserat mox ad Cinyram Palamedes in Cyprum missus ad societatem belli petendam: quod ex eodem, ut suspicor, carmine narratur in Alcidamantis Or. in Palamed. p. 73. Fundus erat Iliad. λ, 20—23. Porro *Beli* nomen, tamquam mollius, recte prætulit poëta vero nomini, quod pater Elisæ et Pygmalionis, Tyri rex, habuit *Mutgonis* vel *Matgeni* ap. Joseph. in Apion. I, p. 927, *Mettinum*, *Mettem*, *Methrem* appellant alii, v. ad Justin. XVIII, 4, 3. Adde Serv. ad Æn. I, 343.

EXCURSUS XXIV.

De Ilione.

I, 653. *Præterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim.* Ilionen inter Priami filias ab Apollodoro et similibus memorari non videas, ab Hygino tamen fab. 243 et 109 ex tragœdia scilicet Græcorum aliqua, quæ interiit. Est ibi illa Polymnestori Thracum regi nupta, et ad eam frater Polydorus educandus mittitur. Etiam Pacuvii tragœdia hoc nomine fuit; et Accii Ilionen ex Nonio laudari videas, male ab aliis, etiam a Columna, inter Ennianas fabulas commemoratam. Ex ea dictum illud: *Mater te appello* e Cic. Acad. Qu. IV, 27 et Horat. II Serm. 3, 61 notum. adde Serv. ad h. l. et III, 15. Laodicen frustra huc vocat Cerda, de qua v. Quint. Cal. XIII, 544 sqq. Tryphiod. v. 648 et Pausan. X, 26.

EXCURSUS XXV.

I, 716. *Et magnum falsi implevit genitoris amorem.* Videamus paullo accuratius de h. l., in quo mihi dissentiendum est a doctiss. Interprete. Nam, quæ prima legentis cogitationi occurrat, sententia esse videtur hæc, ut Ascanius falsus desiderium patris, a quo absentiam filii impatienter ferente arcessitus erat, primis amplexibus et osculis expleret. Ita *magnum* amorem bene dixit, et *falsus genitor* est elusus, deceptus, vel simpl. cujus verus filius Amor non esset. *Implere amorem*, ut, *dolorem*, *luctum*, bene dicitur; communius *explere*. Burmannus tamen Corradum, qui ita exposuerat, reprehendit, alteramque rationem proponit, ut sit: *partes filii, patrem vehementer amantis, bene egit*; erga patrem amorem ostendit omnibus numeris ita perfectum, ut is crederet, esse verum filii af-

 fectum,

fectum. Sane *amor genitoris* est etiam amor in genitorem; et ut *impleri officium* dicitur, cui satisfacimus, ita *amor* recte videtur dictus *impleri*, cum debitus amor præstatur. Sed primum toti rationi subesse aliquid coacti ac duri videtur; nec, quorsum *magnus* amor pertineat, dicere in promtu est; et Æneæ desiderium potius erat explendum, cujus omnis in Ascanio cura stabat et animus hærebat. Cæterum Servius locum obscure interpretatur, nec Donatus vel Pompon. Sab. quidquam juvant.

EXCURSUS XXVI.

I, 750—753. *Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; Nunc, quibus Auroræ venisset filius armis; Nunc, quales Diomedis equi; Nunc, quantus Achilles.* Memnonis (de quo vid. Exc. XIX sup. ad 489) *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quidquam habent præcipui. Apud Hesiodum Theog. 984 Memnon χαλκοκορυστής, sed hoc simpliciter *armatus*, ut passim alii heroës. Nisi itaque poëta fabulam parum nunc notam sequutus est, nec commentitium est, quod in Servianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatum, a Trojano more diversum, referendum est. cf. Dictyn IV, 4 et 5. Quod nisi probare malis, accipienda verba sunt simpliciter, ut sit variata oratio pro vulgari: *multa rogitans—porro super Memnone, et Diomede et Achille.* Similis forma orationis Ecl. VI, 80. 81 *Quo cursu deserta petiverit, aut quibus ante Infelix sua tecta supervolitaverit alis,* pro, quomodo ille narraverit, quemadmodum Philomela primum in solitaria loca fugerit, mox vero, in hirundinem mutata, pristina sua tecta iterum petierit, et circum ea volaverit. Sed, ut in nostro Æneidis loco rationi propositæ non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489 *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis ejus innuere videntur; tum in hoc ipso loco v. 752 *Diomedis equi* subjecti similiter certa aliqua ratione sunt dicti, etsi nec, illi quidnam præcipui habuerint, dicere in promtu est. Si equi sunt currus, quos Sthenelus regebat: Iliad. δ, 366. 367, non memini ulla insigniore laude eos a poëta commendari. Sin equi sunt Rheso cæso abducti: sup. v. 469 sq., ii Rhesi erant dicendi, non Diomedis; qui etiam aliis equis, Æneæ abductis, superbiebat in ludis funebribus Patrocli, Iliad. ψ, 290 sq. Quod Servius Diomedis equos a Diomedis Thracis equis carnivoris originem ducere dicit, inter Grammaticorum acumina referendum esse videtur. Tandem *quantus Achilles,* quam magnus corporis viribus et animi virtute.

dextrae ſe paruus Iulus
Implicuit ſequiturque patrem non paſſibus aequis. Aen. II, 723.

P. VIRGILII MARONIS
Æ N E I D O S,
LIBER SECUNDUS.

ARGUMENTUM.

Didonis voluntati morem gerens Æneas, excidii Trojani ſeriem narrat; ea eſt hujuſmodi: Græci decimo belli Trojani anno attritis jam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: nocteque ea, quæ urbis incendium anteceſſit, fugam ſimulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Trojano equo ligneo tantæ magnitudinis, ut portis urbis recipi non poſſet, ejus utero lectiſſimum quemque procerum includunt. Trojani partim fraude Sinonis impulſi, partim Laocoontis ſupplicio territi, diruta muri parte, equum in arce ſtatuunt 1—249. Nocte intempeſta Græci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, urbem invadunt. Sinon reſerato equi utero armatos emittit: omnia ferro flammiſque fœdantur—267. Æneas

interim ab Hectore in ſomnis admonetur, ut ſibi fuga conſulat, deoſque patrios incendio eripiat—297. Ille tamen, honeſtam mortem turpi fugæ præferens, fruſtra in arma ruit: ſatis feliciter primus impetus ſuccedit Trojanis, donec Corœbi conſilium ſecuti, ſumtis Græcorum armis, ſuorum telis obruuntur—437. Interea Priami regia oppugnatur, Priamuſque ipſe a Pyrrho Achillis filio interficitur—558. Æneas itaque fruſtra tentatis omnibus, cum jam nihil ſpei reliquum eſſet, ſacra Anchiſæ patri committit, eoque in humeros ſuos ſublato, aſſumtiſque Aſcanio filio Creuſaque uxore, fugam arripit—728. Græci a tergo inſequuntur. In eo tumultu Creuſam uxorem amittit: cujus quærendæ cauſſa per totam urbem oberranti obvia fit uxoris Umbra, virumque mortis ſuæ certiorem facit—794: ipſe ad ſocios revertitur; quo jam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, ejus auſpicium, quocunque terrarum abducere vellet, ſequi paratus.

ÆNEIDOS, LIBER SECUNDUS.

CONTICUERE omnes, intentique ora tenebant;
Inde toro pater Æneas ſic orſus ab alto:

2. *Ab alto eſt* Medic. Pierii.

Hic et tertius liber Epiſodium de Trojæ excidio Æneæque erroribus complectuntur, quod præclare poëta intexuit, quippe cum Æneæ fatis inprimis conjunctum, et ad admirationem excitandam natura ſua et magna rerum inter homines fama eximie aptum. Quod autem Æneæ narrantis partes tradidit, in eo illud commodi aſſequutus eſt poëta, ut tota narratio habeat majorem auctoritatem, magiſque miſeratio-

nem

Infandum, Regina, jubes renovare dolorem;
Trojanas ut opes et lamentabile regnum
Eruerint Danai: quæque ipſe miſerrima vidi,
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumve, aut duri miles Ulixi,

3. *renovare jubes regina* Hamb. pr.——4. *opis* Hugen.——5. *ipſa* Franc.——7. *diri* Goth. tert. *Ulixi*. vulgo *Ulyſſei*. Franc. *Ulixis*. Goth. pr. et tert. et edd. nonnullæ *Ulyxei*. At *Ulixi* ſcriptura eſt Medic. Romani

nem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipſe; Delectus porro rerum ita relictus erat poëtæ, ut proferre tantum ea liceret, quæ vel movent inprimis vel ornatum admittunt: Tandem ipſe audientium conſeſſus poſt ſollennes epulas, et Didonis in Ænea hærentis vultus, habet, quod legentis animum quodammodo afficiat. Noctem ipſam, jam provectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Eſt hic liber inter perfectiſſimas operis partes ipſius poëtæ judicio habitus; quippe quem cum quarto et ſexto Auguſto ſpeciminis loco prælegerit. v. ſup. T. I Vita V. c. 12 §. 46 ſq. Quem autem ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Trojæ exponendo, diſputatum eſt in Excurſu ad hujus libri princ. ſcilicet Iliadem parvam cum Euripidis tragœdiis.

1. *Intenti ora tenebant*, ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et converſos in Æneam, Mox v. 2 *altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiæ cauſſa alti; accedebant pulvini.

3. Cf. Odyſſ. ι, 12 ſqq. et η, 241. 242, ſed in Virgilio omnia ornatiora; ut v. 4 ornate pro, ut *regnum Trojanum everterint Achivi*, *eruerint* et *Trojanos opes* dixit, et *regno* adjecit epitheton, *lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit. Eadem expreſſit Statius ſuo more Theb. V, 28 ſqq.

6 ſq. Reluctatur Æneas narrationemque principio deprecatur: nimium enim ſibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achivi quidem, cladis auctores, ſine lacrimis narraturi ſint; noctem præterea extremam (cf. Od. λ, 329 ſqq.) vix adhuc longam narrationem ferre—*quorum pars m. fui*, quarum calamitatum magna pars me ipſum attingit, ad me ſpectat. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum ejus f. ſpectant. vid. Iliad. β, 684. cf. inf. 29. *durus* autem Ulyſſes, ut *ſævus* III, 273 (melius h. l. quam, ſi *patiens*). *miles Ulixi*, h. e. Ithacenſium aliquis. Mirum eſt, quod de Achæmenide

Temperet a lacrimis! et jam nox humida cœlo
Præcipitat, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos.
Sed, ſi tantus amor caſus cognoſcere noſtros,
Et breviter Trojæ ſupremum audire laborem;
Quamquam animus meminiſſe horret, luctuque refugit;
Incipiam. Fracti bello, fatiſque repulſi,
Ductores Danaum, tot jam labentibus annis,
Inſtar montis equum divina Palladis arte
Ædificant, ſectaque intexunt abiete coſtas:

Romani aliorumque codd. etiam Priſciani ap. Heinſ. ſcilicet pro *Ulixei*: Sic *Oronti* I, 220. inf. 30 *Achilli*. cf. ad Ecl. VIII, 70. Habet ſcriptura *Ulixes* vel *Ulixeus* auctoritatem codd. (v. ad Ovid. Epp. I, 1) non rationem: nam ex Ὀδυσσεὺς ſaltem fieri debuit *Ulyſſeus*.——8. *Temperat* Gud. et Goth. ſec.——10. *Sed cum* Hamb. pr. *Et ſi* Franc. *agnoſcere* Gud. cum aliis vett. ap. Pierium. *cognoſcere tantos* Græv. in marg. vel *c. tantos*.——12. *luctumque* ſec. Moret. Parrhaſ. et ed. Ven. præter aliquot codd. Pier. et Donatum, quod mireris Burmannum probaſſe, inprimis poſt Catrœum; nam eſt vulgare et tenue præ altero, ubi de horrore (h. l. ex recordatione rerum triſtium; itaque *luctus*) et averſatione rei ingratæ et moleſtæ agitur. Quod proprie de membris vel de ſanguine dicitur, ad animum transfertur. *luctus* Cariſius habet, notante Pierio.——15. *divinæ* Menag. pr.——16. *factaque* Ven.

nide (vide lib. III, 614) accepiſſe Aſinium Pollionem memorant Servius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 ſqq.

8. 9. Nox deſcendit in Oceanum, quaſi curſu per medium cœlum ab occidente ad orientem facto; inde et ſidera *cadunt*, occidunt. Vid. Excurſ. ad h. l. cf. IV, 351. 352. *Suadent ſidera cadentia* ſomnum elegantius, quam invitant ad ſomnum.

11. *Supremum laborem*, cladem, ipſum urbis excidium. Mox *refugit*, ad formam aoriſti, exquiſite, cum in re, quæ per plura momenta durat, etſi vulgari uſu præſens frequentetur, præteritum tamen non minus locum habeat. E Cicer. Phil. XIV. expreſſum eſſe verſum volebat Muret. Var. Lect. V, 3. Saltem ibi ſimilia ſunt: *Refugit animus P. C. eaque formidat dicere, quæ*—. Locum expreſſere alii v. c. Seneca Agam. 416 ſqq.

13. *Fatis repulſi:* quoniam fatale erat, non niſi poſt novem annos Trojam capi. v. Iliad. β, 313 ſqq.

15. 16. De Equo Trojano vid. Excurſ. ad h. v. *Inſtar montis*,

Votum pro reditu simulant: ea fama vagatur.
Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt cæco lateri, penitusque cavernas
Ingentis uterumque armato milite conplent.
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, dives opum, Priami dum regna manebant;

18. *dilecta* Gud. a m. pr.——20. *ingentis* Heins. scripsit cum veterrimis et Prisciano.——21. *Tenedus* Rom. cum al. antiquis ap. Pier.——22. *manerent* Bigot.

montis, ad montis magnitudinem; breviter magnam imaginem rei animo objecit, statim ab initio. *Palladis arte*, ὑποθημοσύνῃσι.—τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Odyss. θ, 493. *intexunt costas abiete secta*, h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem ulteriorem τοῦ *ædificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*. *Texere* autem de trabibus junctis et in fabrica e ligno, inprimis navium, frequens est. v. Cerda, inf. 112.

17. Sparserant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, ut poëta, extulit. Servius *votum* pro participio habet, id est vovisse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Minervæ donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* cf. Hygin. f. 108 et ibi not. Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt Quint. XII, 38. 370. In idem etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq.

18—20. Ductores Danaum *sortiti*, sortitione facta, *includunt huc cæco lateri*, h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquisite pro, *viros delectos*; hoc idem declarative exornavit in iis quæ subjicit: *penitusque c.— conplent.* Ornate omnia pro, equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Ulyssis præcipuæ ea in re partes. Odyss. θ, 494 Ὃν ποτ' ἐς ἀκρόπολιν, δόλον, ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεύς, *duxit, fecit, ut duceretur in arcem.* et sic cæteri, ut Quintus XII, 22 sq., apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Ulysse subjiciente, at apud Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troja profugus. Tandem observasse non pœniteat, quam ornate poëta equum extulerit ejusque notionem quam mirifice variaverit; quod jam Serv. ad v. 230 et Cerda ad h. l. monuit, ut *cavernam, uterum, latebras, curvam compagibus alvum*, et sic porro.

21—23. *Tenedos* insula, olim *Leucophrys*, agro Trojano prætenta XL stadiis a continente abest. *dives opum* propter incolarum

Nunc tantum ſinus, et ſtatio male fida carinis:
Huc ſe provecti deſerto in litore condunt.
Nos abiiſſe rati, et vento petiiſſe Mycenas:
Ergo omnis longo ſolvit ſe Teucria luctu.
Panduntur portæ. Juvat ire, et Dorica caſtra
Deſertoſque videre locos lituſque relictum.
Hic Dolopum manus, hic ſævus tendebat Achilles:
Claſſibus hic locus: hic acie certare ſolebant.

24. *projecti* Longob. ſed eſt: *huc provecti condunt ſe.* In Goth. tert. *condunt* in marg. vel *ponunt.*——25. *Vos et abiſſe* ed. Ven. *ventoque petiſſe* Menag. pr. et Leid. *abiſſe* et *petiſſe* etiam in Romano.——26. *ſolvit longo ſe* Montalb. *ſe* deeſt Moret. ſec. *poſuit ſe* Schol. Horat. IV Od. 6, ſcilicet explicuerat per *poſuit luctum.*——27. *ad Dorica c. Deſertoſque locos, lituſque videre relictum* Wittian.——29. *ſcævus* Franc. ut al. *Ulixes* pr. Hamburg.——30. *acie* Heinſ. e melioribus, inprimis Rom. Medic. Gud. vulgo *acies*, quod præter codd., inter quos omnes Gothani, Rufinianus de Schem. Lex. p. 33, nec non Pomponius Sabinus agnoſcunt. Burmannus utrumque illuſtrat. Sed dicendum: *hic acie certare ſolebant* eſſe exquiſitius adeoque poëta dignius; alterum proſaicum.

colarum divitias; niſi ad templum maxime Apollinis Sminthei reſpicit, quod in inſula erat, Iliad. α, 38. Eodem, quod *notiſſimam (fama* poëtice ornat) vocat, pertinere puto. nunc tantum *ſinus et ſt.*, h. e. ea vaſtities in inſula facta, ut ea hoc uno nota ſit, quod *naves* tempeſtate jactatæ in littorum receſſu, quem *ſinum* appellat, *ſtationem*, etſi *parum tutam*, habeant. Eodem mox ſpectat *deſertum littus*, quo condunt ſe Achivi.

25—30. *Mycenas* exquiſitius quam Græciam. *vento*, vento ſecundo. *omnis Teucria* ſc. gens, ait *Serv.*, omnes utique Trojani. malim de regione accipere. Sic *Dardania*, v. c. 282, pro ipſis Teucris. *ſolvit ſe luctu* exquiſitius quam ſolvere, deponere, finire luctum. *ſolvere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, triſtitia, mœror, congelare, contrahere, adſtringere, vincire, dicuntur. cf. Burm. *Dorica caſtra.* Habet hoc a ſerioribus poëtis. Homerus Achæos, Argivos vel Danaos memorat. *Dorum* nullæ fuere opes, niſi poſtquam cum Heraclidis in Peloponneſum deſcenderant, LXXX annis poſt Trojam captam. Porro obſerva poëticum ornatum v. 27. 28 pro, *caſtra deſerta et relicta.* Homerus etiam hoc addit, caſtris ab ipſis Achivis fuiſſe ignem ſubjectum, Odyſſ. ϑ, 501. Sequitur

Pars ſtupet innuptæ donum exitiale Minervæ,
Et molem mirantur equi: primuſque Thymœtes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Sive dolo, ſeu jam Trojæ ſic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior ſententia menti,
Aut pelago Danaum inſidias ſuſpectaque dona
Præcipitare jubent, ſubjectiſve urere flammis:

32. *Thymœtes* varie corrupta vox in libris. v. ap. Heinſ. et Burm. Sed eſt Θυμοίτης. ——33. *inter* Ven. *infra* ſec. Moret. *in arce* qu. Moret.—— 34. *manebant* pr. Hamb. *parabant* alter. *volebant* Montalb. ſed vide Burm. Trappius, non adeo inelegantis vir judicii, verſus malebat ſic diſponi: *Et molem—Sive dolo—Duci intra*; quod mollius quid habere ipſi videbatur. Recte quidem. Sed, ut nunc eſt, gravior eſt oratio.——35. *m. ſ. ſurgit* ſec. Hamb. ex I, 582. pro *menti*, *cordi* Goth. tert.——37. *jubent* habet codd. et grammaticorum auctoritatem; non minus tamen gravis eſt fides τῷ *jubet*. v. Heinſ. Mox legebatur: *ſubjectiſque u. f.* Recte inter Serviana: *que—disjunctiva, quæ hic eſſe debuit.* Nec dubito, *ve* eſſe ſcribendum. Nam diverſa haud dubie inter ſe apponuntur. Ita et ἠὲ—ἠὲ Odyſſ. l. c.

quitur id Quintus Cal. XII, 331 et 30, Tryphiod. v. 138. 207 ſqq. et cæteri. *claſſibus* h. e. navibus in terram ſubductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poëta eos, quos Euſtathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accenſos crediditſſe. v. Iliad. ι, 480 et β, 684. *tendebat*, tentorium habebat. militare verbum. cf. Cerda. Cæterum comparandus cum poëtæ verecundia notus Ovidii luſus Epiſt. I, 31 ſqq. *Atque aliquis poſita monſtrat fera prælia menſa —Hac ibat Simois* etc.

31—34. In *ſtupet—miratur* male argutantur; eſt poëtis utrumque idem, et jungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter expoſita. *innuptæ*, epitheton manifeſte expreſſum ex Eurip. Troad. 536 χάριν ἄζυγος (h. e. ἀγάμυ, παρθένυ), h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Minervæ*, h. l. quod oblatum Minervæ. *Serv.* Sapientius autem Virgilius de equo conſilia inire Trojanos facit, antequam in arcem deductus erat, quam ap. Homerum deducto jam in arcem equo, Odyſſ. θ, 504 ſqq., e quo loco pleraque hic expreſſa. *Thymœten* nominat ex priſca auctoritate, quantum quidem ex Servio ad h. l. conſtat: fuit

is

Aut terebrare cavas uteri et tentare latebras.
Scinditur incertum ſtudia in contraria volgus.
  Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva,
Laocoon ardens ſumma decurrit ab arce:
Et procul, o miſeri, quæ tanta inſania, cives?
Creditis avectos hoſtis? aut ulla putatis
Dona carere dolis Danaum? ſic notus Ulixes?
Aut hoc incluſi ligno occultantur Achivi,
Aut hæc in noſtros fabricata eſt machina muros,
Inſpectura domos, venturaque deſuper urbi;
Aut aliquis latet error; Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id eſt, timeo Danaos et dona ferentis.

40. *ante alios* aliquot Pieriani. At Goth. alter: *primus ibi juvenum*, notabilis lectio. Sic enim durum illud, quod τῷ *ante omnes* inhærere videbatur: ſublatum eſſet; et poſſit hoc ex gloſſa irrepſiſſe videri; Jungendum adeo: *juvenum magna c. caterva.*——41. *Lauchoon*, *Laochon*, *Lachoon*, *Laucon*, hic et infra, aberrationes codd. *Laucoon* Medic. ſemper. Et v. 230 *Laocounta* Dorvill.——42. *infamia* alter Menag. ſollenni varietate. *Burm.*——43. *aut illa* Goth. alter et tert.——44. *et ſic* Menag. pr.——45. *hic* ſec. Moret. *incluſo* Wallian.——47. *domus* Leid.——48. *nec c.* aliquot. Donati auctoritate a nonnullis male diſtinguitur: *latet error equo*; *Ne.* v. Heinſ. et Pier.——49. *hæc dona* Parrhaſ.

is inter ſenes Iliad. γ, 146 recenſitos.

35—39. Ornate ſingula. Capys et quibus melius conſilium placebat. *tentare* exquiſite pro explorare equi cavitatem. *Vulgus ſcinditur in ſtudia contraria*, in diverſas partes; additur ad ornatum, *incertum*. *Capys* videtur eſſe is, qui mox inter Æneæ comites fuit: ſup. I, 183. X, 145.

40. De Laocoonte v. inf. 201 ſqq. *primus ante omnes*, quia ſequitur, *magna c. caterva*, quam turbam ille decurſantem *ardens* ira antevertebat. cf. Burm. *Arx*, Πέργαμος ἄκρα.

47. Ut, qui incluſi ſunt, ex ea, tamquam ex turri, ſpeculari urbem et muros deſuper ex altiore loco conſcendere poſſint. *error* mox pro fraude, exquiſite.

49. H. e. habeo Danaos ſuſpectos etiam, cum ultro offerunt dona.

50.

Sic fatus, validis ingentem viribus haftam
In latus inque feri curvam conpagibus alvum
Contorfit. Stetit illa tremens, uteroque recuffo
Infonuere cavæ gemitumque dedere cavernæ.
Et, fi fata deum, fi mens non læva fuiffet,

50. *validis contorquet viribus* fec. Moret.——51. Quantopere veteres Grammatici in *feri* trepidarint, ex lacinia intelligitur, quam Pomponius h. l. ex vett. Scholiis fervavit: FERI, *id eft equi, nam lib. VII,* 489 *ferum appellat cervum. Apronianus legit* Ferit, pro *percuffit curvam alvum in compagibus* (hoc in Cod. Mediceo habetur, quamquam a nemine adhuc notatum). *Alii legunt* Feri, *ut fit ferus, feri, pro equo, ut fera, feræ,* pro *quadrupede. Alii legunt* Feri, *ut fic fit, id eft feram, propter verba fimiliter cadentia* (ultima non capio)—Porro *feri c. compaginis a.* MS. Prifciani p. 134 notatum in Collect. Sax. *alvom* Gud.——52. *Intorfit* fec. Rottend. quod defendi poffit. *recufo* Reg. a m. pr. et tert. Mentel. cum binis Goth. *reclufo* pr. Hamb. et fec. Moret. perperam. ——53. *fonitumque* Bigot. ex interpret. *catervæ* Sprot. pro var. lect. quod prima fronte arridere poteft, fi v. 243 memineris: *utero fonitum quater arma dedere.* Sed nec *gemitus* nec *cavæ* refpondent.——54. *non cœca* duo Guelpherb. in Collect. Sax.

50. *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatiffime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *alvus,* quæ in unum juncta, non eft argutandum. Junguntur a poëtis fynonyma fine omni fubtilitate. Etiam Tryphiod. 61 Ποίει δ' εὐρυτάτης μὲν ἐπὶ πλευρῆς ἀραρυῖαν Γαστέρα. Infra v. 231 *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque defignatione fummam libertatem orationis poëticæ indoles ac ratio fert. *ferum* exquifite dixit pro equo, ut docent Lexica et viri docti ad Phædrum. cf. h. l. Cerda ac Petron. 89, 12 *alvus curva compagibus* h. e. ex compage lignorum curva. *ftetit tremens,* pro contremuit. *utero recuffo,* repercuffo. *cavernæ* doctius quam caverna h. e. equus cavus, κοῖλον δόρυ. Odyff. ϑ, 507. *gemitus* pro fonitu refultante.

54 fq. *Et—impulerat,* Et fane impuliffet Trojanos, effeciffet, ut equi latera refringerent, puta fecuri impacta etc. et interiora aperirent. Enimvero, *ecce manus juvenem* etc. *fi fata deum non fuiffent* h. e. fi non fatale fuiffet (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Odyff. ϑ, 511. Quintus Cal. Palladem nominat XII, 387). *mens læva,* ftultitia Trojanorum v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius junxeris; *mens non læva* h. e. fana, fi fatum et mens fana fuiffet. *fi fata fuiffent* inf. v. 433. cf. III, 16. *Argolicas latebras,* equus quo latebant Argivi. *fædare,* exquifite pro lacerare, ut aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, ut αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, fed et fimpl. pro vulnerare: v. inf. III, 241 et ibi not. VII, 575; unde et cum ea voce jungitur: II, 286, h. l. diffringere

Inpulerat, ferro Argolicas fœdare latebras;
Trojaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus juvenem interea post terga revinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidæ: qui se ignotum venientibus ultro,
Hoc ipsum ut strueret, Trojamque aperiret Achivis,
Obtulerat, fidens animi, atque in utrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certæ occumbere morti.

55. *Impulerant* Hugen. male. *tentare latebras* Hamb. pr. pro var. lect. repetitum, ut Burm. monet, ex v. 38. *aperire* Hamb. sec. *fodere* Goth. tert. ex interpretatione. v. not.——56. *staret et maneres*, hoc a m. pr. Medic. ad Servianam normam; " Si *staret* legeris, *maneres* sequitur, propter ὁμοιοτέλευτον." Etiam alii codd. variant. v. Heins. Sed *stares—maneres* Romanus, omnes Pier. aliique probi codd. Pomponius Sabinus hæc habet: *staret* et *maneret* legit Apronianus. Esset tamen hoc altero vulgarius.——57. *manu* Montalb. *juvenum* duo ap. Burman. cum Rufiniano edit. Steph. male.——59. *Dardanidem* sc. regem, ap. Barth. Adverf. XII, 2, e quatuor libris. *quis se* Servius, cum septem ap. Heins. et Leid. pro var. lect. Goth. tert. a m. pr. pro *quibus*; quod placebat Tollio ad Auson. p. 566, sed vulgata lenius decurrit.——60. *ut* deest Moret. pr. *instrueret* Goth. tert.——61. *fidensque* pr. Moret. *fidens animo* Romanus. *ad utrumque* Oudart. v. Burm.——62. *versare dolo* Longob. Rottend. a m. pr. Sprot. pro div. scriptura. Leid. a m. sec., quibus adde Servium. Hoc ita dici posse docet Burm., nec de eo dubitatur; quid? quod etiam doctius ita dicitur; *versare dolis Trojanos*, uti, *versare animum consiliis, curis* pro, curas animo; ut et Græci, v. c. quod modo in manu habemus, Tryphiod. 112 Αὐτὰρ ὁ δαιμονίῃσι νόον βουλῇσιν ἑλίσσων. At h. l.

fringere et dissolvere machinæ compagem. Ad verbum omnia expressa ap. Petron. c. 89 v. 20 sq.

57. De Sinone episodium v. Excurs. IV. eum *trahebant*, cum festinatione adducebant, ut VI, 753 *Conventus trahit in medios.* Serv.

59—62. Qui se iis ultro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studio adjecta. *hoc ipsum ut strueret*, sc. ut adduceretur ad regem. *struere* voc. insidiarum et doli. v. Cerda. *fidens animi* exquisitius quam, *animo*; et hoc pro prosaico: animo fidenti; vel

Undique visendi studio Trojana juventus
Circumfusa ruit, certantque inludere capto.
Adcipe nunc Danaum insidias, et crimine ab uno
Disce omnis. 66
Namque, ut conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu, quæ nunc tellus, inquit, quæ me æquora possunt 69
Adcipere? aut quid jam misero mihi denique restat?
Cui neque apud Danaos usquam locus: et super ipsi

h. l. ultima littera a sequentis voc. initio intercepta esse videtur. *certæ morti*, quod ipsa ratio monstrabat, Heins. recepit ex Nonio Marcello, Longob. Pierii, Moret. sec. et Rottend tert. Vulgo *certe*. Notabilis Pomponii Sabini nota: *certe* adverbium est; sic legit Apronianus.—— 64. *certatque* Romanus, Witt. et Parrhas., sed alterum doctius.——65. *Aspice* Dorvill. male. *Accipe* est audi, ut sæpe. *crimen ab u.* ed. Junt. Habuit idem in suo codice Donatus: legitur et in Servianis. sed ab interpolatore est: *A. n. D. insidias et crimen : ab uno Disce omnes.*——67. *in* abest a multis codd., etiam Gud.——68. *Phrygia circum agmina spexit* Moret. pr., quod non de nihilo est, judice Heinsio; eodemque Venetus alludit: *Phrygia circum agmina vidit.* utrumque tamen interpolatoris esse videtur, qui metro consultum esse volebat. Hamb. un. *Ph. a. circum vidit* ex glossa. *spexit Ph. a. circum* alter Goth.——69. *quæ me tellus* Cuning. ex citat. ap. Quintil, IX, 2. *quænam nunc tellus* Moret. pr. *possent* alter Hamb.——71. *unquam* edd. Junt. perpetuo lapsu. *et, super* h. e.

vel fidens, confidens, *versare dolos*, ut consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adjuncta notione, efficere, ad exitum perducere.

63. 64. Ornatius quam Quintus Cal. XII, 356 ἄλλοθεν ἄλλοι Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. *circumfusa ruit*, ornate, pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, αἰκίζουσι.

65. *Ab uno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari, ex unius scelere, et h. l. quidem fraude, ex uno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio.

69. Quorsum confugiam?

71. 72. Et quem, tamquam hostem, insuper ipsi Trojani extremis afficient suppliciis. *pœnas,*

Dardanidæ infenſi pœnas cum ſanguine poſcunt.
Quo gemitu converſi animi, conpreſſus et omnis
Inpetus. Hortamur fari, quo ſanguine cretus,
Quidve ferat; memoret, quæ ſit fiducia capto.
(Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur.) 76
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor

h. e. præterea, bene Pier. et Heinſ. ex librorum opt. conſenſu defendunt. Vulgares, *inſuper*. duo Moret. *et inſuper*.——73. *compreſſi* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *comprenſus* Dorvill.——75. Interpunctione locus adjuvandus. Male diſtinguitur : *Quidve ferat memoret*, qua oratione nihil jejunius poſt *hortamur fari*. *memorem* alii legunt in Servianis. *cepto* Zulich. a m. pr., cui Burm. favere ait VIII, 15 *Quid ſtruat his cœptis*.——76. Verſus hic abeſt a Medic. et Mentel. pr. item a Witt. In Mentel. ſec. Gudiano, Rottend. pr. Græv. et Regio ab alia manu eſt ſcriptus. Etiam rationibus eum deturbat ſede Heinſ. quod lib. III, 612 iterum legitur, et quod Sinoni, homini audaci, non conveniat, depoſita formidine, et quod v. 107 *Proſequitur pavitans*. Ei accedit Brunck. adde ſimilia apud Cerdam. Enimvero, ut hæc ſatis gravia ſunt, ita non minus altera parte ſunt quæ moram faciunt : fingit Sinon et hoc, quaſi depoſuerit formidinem; ut v. 67 *turbatus conſtitit*, h. e. qui vellet videri turbatus (*timentem turbatumque oculis* Æn. VIII, 222). Nec h. l. bene abeſſet verſus : nec ita abrupte verba ordiri ſolent loquentes apud noſtrum. Etiam Quintus XII, 365 ὁ δ' ἐνθέμενος φρεσὶ κάρτος, Τοῖάδ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευσε. Et poteſt caſu verſus in uno apographo omiſſus eſſe. Nam Mediceus, Gudianus, Rottendorphius primus, nec non Menteliani, unam faciunt familiam, ut multis locis cognovimus. Enimvero ex Pomponii ſcholio, ad h. l. referendo, didici, Apronianum, e cujus recenſione Mediceus Codex eſt, verſum ſuſtuliſſe, quod Virgilii eſſe non putabat : quod ita accipiendum : Mediceum hoc verſu carere, quem ille pro Aproniana lectione habebat. Itaque judicium grammatici habemus, non auctoritatem criticam.——77. *quidem* Medic. Pierii. v. h. l. Burm. *fuerit quodcunque* Pierius et Heinſius,

nas cum ſanguine, h. e. vita ipſa, *poſcunt*.

73. *Converſi* h. l. mutati.

75. *quæ ſit fiducia capto* pro *ei*, num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre poſſit. Similis oratio inf. III, 608 ſq. Cum v. 59—61 comparat Burm., qua fiducia ſe ipſe captivitati obtuliſſet.

77. Hæc Sinonis oratio eximio artificio eſt compoſita, quod facile in ſingulis declarabit interpres, vel unuſquiſque ſibi

Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo.
Hoc primum: nec, ſi miſerum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque inproba finget.
Fando aliquod ſi forte tuas pervenit ad auris
Belidæ nomen Palamedis, et incluta fama
Gloria: quem falſa ſub proditione Pelaſgi

Heinſius, optimorum codd. et Phædri, Servii, Donatique auctoritate defendunt. Vulgo, *fuerint quæcunque.*——78. *Vera, nec Argolica me jam de* ed. Ven. ab interpolatare, qui *inquit* non ferebat poſt *fatur.*——79. *ne ſi* Ven. et ed. Ven.——80. *fingit* Gud. e. tribus aliis. *fingat* ed. Ven. *finxit,* Goth tert. *jam vanum et mendacem* Dorvill.——81. *aliquod* præclare Heinſ., ſc. *nomen,* ex optimis codd. Vulgo etiam apud Grammaticos *aliquid.* v. Heinſ. et Burm.——82. Cariſius notat, veteres legiſſe *Belida,* quomodo Σιμωνίδα et Λεωνίδα pro Λεωνίδης et Σιμωνίδης dicebant, notante Heinſio. In Zulich. pro div. lect. *Nauplide.* In *Belidæ* pro *Naupliadæ* proſodia

ſibi lector. A veris incipit dicere et in falſa deſinit, ut bene Serv. Nota enim erant et confeſſa, quæ de Palamede et Ulyſſis odiis narrat; verum, etiam Calchantis reſponſum ſed a Tragicis fere ad Polyxenæ ſacrificium in Achillis tumulo tractum. Præterea, ut animi audientium tanto magis capiantur, etiam miſerationem movet; inprimis v. 137 ſqq., quos ſine motu animi vix perlegas. Videtur hæc oratio, niſi ex tragœdia eſt ducta, tota Virgilio deberi. Certe in iis, quos habemus, Quinto Calabro et Tryphiodoro, qui exſcripſere veteres, Quintus quidem propius ad noſtrum, a Sinone ea, quæ in fraudem finxerat, ſimpliciter exponuntur. *Cuncta fatebor vera,* vere, *fuerit quodcunque* h. e. quicquid evenerit, mihique exinde acciderit. Bene Serv. *i, e. quicunque me ſequatur eventus.*

79. *Hoc primum* ſc. verum fatebor. Sic junge. Reliqua ex Accio in Telepho ſumta Macrobio teſte Sat. VI, 1 *Nam ſi a me regnum Fortuna atque opes Eripere quivit, at virtutem non quiit.*

81—85. *Fando* h. e. narrando, aliorum narratione. Formula exordii etiam apud alios obvia: v. c. Apollon. II, 1141, ubi Brunck. notavit Ovid. Met. XV, 497. *gloria inclita* adjecto *fama* ornatum eſt. *Pelaſgi* h. l. Achivi, ſeriorum Græcorum more. Nam Homerus nunquam ita: agnoſcit ille tantum Pelaſgos in Theſſalia Lariſſam incolentes Iliad. β, 840: porro Pelaſgos inter Trojanorum ſocios cum Lelegibus, Cauconibus et aliis: Iliad. κ, 429. *bella vetabat,* diſſuadebat

Insontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demisere neci: nunc cassum lumine lugent:
Illi me comitem, et consanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc misit ab annis.

prosodia hæreo ambiguus inter rationem grammaticam et usum. Si a *Belus* est, esse debet media brevi *Belides:* ut Æolides, Phylacides. Nec producta illa esse potest, nisi, ubi orta fuerit ex ευς vel ης. v. Etymol. M. in Ἀτρείδης. Aut itaque dicendum, patronymicum h. l. ductum esse a Βηλεὺς, quod non occurrit; aut formandum *Beliades:* quod non magis occurrit. Cum igitur et hoc exemplo careat; omnino autem permutationem duorum Naupliorum epitheton illud arguat (v. Exc. IV ad h. l.); statuere malebam, vitium lectioni insidere, et amissa priore syllaba *Belidæ* superesse ex vetere lectione *Naupliadæ;* hoc etiam Brunck. V. C. reposuit. Inter hæc tamen non ausim quicquam movere: nam etiam Statius VI, 291 *Belidæ fratres*, et Ovid. Ep. XIV, 73 *surge age, Belide.* Nolo commemorare *Tyrrhidæ* inf. VII, 484 a *Tyrrhus*, nam hoc verius *Tyrrheus* legi arbitror. At Ovid. in Ibi v. 503 *Quique Lycurgiden letavit;* huic quid faciemus? Et sunt alia, quæ in his variant: ut docte nuper pluribus declaravit Ouwens, eruditus vir. in Noctib. Hagan. III, 23, ut in multis duplex forma admissa esse videatur. Hæc igitur et similia dicendum est observanda esse, non mutanda. Ita et illud, quod male me habuit, Mars *Gradivus* prima longa a *gradiendo:* Æn. V, 208 *trudes* a *trudendo, disertus* a differendo. cf. ad Ge. IV, 355.——84. *qui* vitium est edit. Gotting. *quos* pr. Hamburg. f. *quod*, ut est in Goth. tert., qui porro: *bella vocabat.* ——85. *Dimisere* multi h. l. ut alibi, male. v. Heins. et Burm. *nec c.* Goth. tert.——86. *et* deest sec. Hamb.; id quod ipse malim. *et sanguinitati* Parrh. et Ven. Pro declarativa particula *et* h. l. est habenda, ut conjicere necesse non sit: *ut c. pr.*——87. *in annis* Witt. *ab armis* Bigot. Idem fere versus inf. III, 595.

dissuadebat bellum et oppugnationem *Trojæ.* *demittere neci*, exquisite, ad similitudinem alterius formæ: *demittere Orco, umbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν, ubi v. Clark. *falsa sub pr.* h. e. sub falso crimine proditionis, ut bene Serv. nam litteras ejus ad Priamum datas, sed a se fictas, protulerat Ulysses. *cassum lumine*, privatum vita, antique et docte. *Palamedes* hic Nauplii f. *Belides* h. l., quoniam ejus avia Amymone, Danai filia, Beli neptis. v. Excurs. ad h. v. De Belo v. not. ad Hygin. f. 157. Quæ ad h. l. illustrandum faciant, possunt fere ex Ovid. Met. XIII, 56—60 peti; nisi quod ibi alia odii caussa.

86. Ita plures apud Homerum comites data heroibus. Sic Achilli Phœnix, Ajaci Telamonio Teucer. Versus 87 eximii artificii. cf. inf. III, 614 sq. et copiosiorem locum Ovidii

Dum ſtabat regno incolumis, regumque vigebat
Conciliis: et nos aliquod nomenque decuſque
Geſſimus. Invidia poſtquam pellacis Ulixi
(Haud ignota loquor) ſuperis conceſſit ab oris;
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et caſum inſontis mecum indignabar amici.

88. *regio incolumis* Goth. tert. a pr. m. *regumque* Heinſ., ſecundum optimos codd. Vulgo *regnumque*. Obſcurior verſus, in quo hæſiſſe quoque acutum judicem Jo. Schraderum e ſchedis intelligo.——89. *Conciliis* Medic. cum melioribus. Alii *Conſiliis*, ut omnes Pieriani, duo ex Goth. Gudian. Mentel. Moret. pr. Sane Regum ſeu Principum de regno deliberantium fuere *conſilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poëtæ videntur id ſequi, quod a vulgari uſu recedit, et ponunt *concilia*.——90. *fallacis* multi codd. ap. Heinſ. et Pierium, quem v., quod eſt vulgare. cf. Bentl. ad Horat. III Carm. 7, 20. *Ulyxi* Heinſ. h. l. ut ſup. v. 7, ubi vide. alii *Ulyxei* vel *Ulyxis*. *infelicis Ulyxis* Zulich. ex III, 613.——91. *loquar* unus Leid. a m. pr. *exceſſit* Longob. *deceſſit* Puget. *diſceſſit* Zulich. quæ omnia vulgaria ſunt. Vulgatam lectionem etiam Donatus agnoſcit. *ab auris* Exc. Burman., ſoliti lapſus.——92. *adflictans* alii monente Taubmanno. *vita*, eraſa littera *m*, Regius Cod. *luctumque* Franc. a m. pr.——93. *caſu* Venetus.

Ovidii Met. III, 583—596. *miſit in arma*, h. e. ad bellum. Quod *pater pauper* eſt, ad amplificationem Homericæ ſimilem pertinet; uti aliis in locis, quod *pater dives* eſt; nec in eo argutandum. *primis ab annis*, ab initio belli, bene Burm. poſt Servium.

88. 89. *Dum ſtabat regno incolumis* Palamedes. Durior oratio: dum erat ipſe incolumis, *regno*, per regnum, h. e. poteſtatem ſeu auctoritatem, quam habebat; aut *dum regnum ejus ſtabat, erat, incolume, ut regnum* ſit auctoritas, qua quis *regnare* dicitur, hoc eſt, potens eſſe, opibus valere: nam, ut regnum ſit dignitas regia, multo durius fieret. Eſto ergo: quamdiu ille erat incolumi inter cæteros Achivorum principes auctoritate, unde ille quoque *vigebat*, valebat, *in conciliis regum;* etiam ego propter P. cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *ſtare* dicuntur, qui florent rebus proſperis, auctoritate, opibus; ut notum. Summa autem Palamedis erat ſapientiæ ac conſilii in principum conſeſſibus auctoritas; quippe σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam litterarum, inventis clariſſimus. etiam nos *aliquod nomen* ac *decus*, h. e. honorem, *geſſimus*, habuimus.

90—93. *Pellax* Ulyſſes exquiſitius quam fallax, qui in

Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
Si patrios umquam remeassem victor ad Argos,
Promisi ultorem: et verbis odia aspera movi.
Hinc mihi prima mali labes: hinc semper Ulixes
Criminibus terrere novis: hinc spargere voces
In volgum ambiguas, et quærere conscius arma.
Nec requievit enim, donec Calchante ministro—
Sed quid ego hæc autem nequidquam ingrata revolvo?

94. *Nec t. infelix* pr. Moret. *et fors me si qua* ed. Ven. *fors* multi, vitio sollenni.——95. *usquam* duo. *remearem* Sprot. *ad agros* idem, sec. Hamb et Ven. *in agros* Leid. et duo pro div. lect. Malim equidem ita scripsisse, cum de homine privato agatur, non de Diomede, cui tale quid convenientius esset: *si remeassem victor ad Argos.*——96. Lectio, quam Faber ex Servio ad h. l. exsculpsit et Cuning. recepit, *hinc ascita mihi labes,* nihili est et plane nulla. Nam recentior Grammaticus explicuerat vocabulum *adscita* rarius, quod in Servii explicatione occurrit, per vulgare *adsumta,* nullo ad ipsum poëtam respectu.——99. *In vulgum ambiguam* Sergius in Artem Donati; sed v. Heins. In altero hemistichio etiam Jo. Schraderum hæsisse, lubens cognovi.——100. *magistro* Goth. alter. Quia in media sententia interpellat se, inepti quidam in MSS. supplerunt: *Hostia tum* (sum) *miser ac sacras reputatus ad aras.*——101. *autem* deest fragm. Moret. et ed. pr. Burm. *sed autem,* ut ap. Plaut. Rud. II, 5, 15. *nequiquam* ap. Macrob., ut passim in MSS. v. Pierium h. l. *ignota revolvo* ed. Venet.

fraudem pellicit. v. Cerda et var. lect. Est Homer. πολύμητις. ποικιλομήτης. *superis ab oris,* e vita, ad loca infera. sup. 85 *Demisere neci.* v. 92. 93 pulchri versus. *in tenebris,* inclusus domi, vitatis hominum conventibus.

96. *Promisi ultorem,* minatus sum: ut alibi quoque. v. Serv. h. l. et Burm. *verbis odia aspera movi* exquisite pro, Ulyssis odium exasperavi, exacerbavi.

97—99. *Prima mali labes* elegantius quam origo vel caussa. κακῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή Iliad. λ, 603: sive ut labes serpentis ulceris vel morbi primam maculam et notam denotet, sive ut primam compagis solutionem, antequam ruina fit. Explicat Justinus Cerdæ laudatus (XVII, 1): *Hæc* prima mali labes, *hoc* initium impendentis ruinæ *fuit. Criminibus terrere novis,* eleganter pro crimina nova proferre, eum criminationibus

Quidve moror? ſi omnis uno ordine habetis Achivos,
Idque audire ſat eſt; jamdudum ſumite pœnas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridæ.
Tum vero ardemus ſcitari et quærere cauſſas,
Ignari ſcelerum tantorum artiſque Pelaſgæ. 106

102. *in ordine* Exc. Burm.——104. *Hæc I.* Marius Victorinus in Arte Grammat. v. Heinſ. inf. ad 664.——*hoc magno* tres Moret. Menag. pr. Leid. et Schol. Horat., nec diſplicet; ſcil. ut copula abſit. *Ithacus*, Ἴθακος cum Euripide, v. c. Cyclops v. 103 et aliis. Apud Hom. Ἰθακήσιος.——105. *Dum vero* Leid. *ſcitare* Exc. Burm. *ſcrutari* Goth. ſec., quod vulgare eſſet.——106. *Pelaſgi* Excerpta eadem.

minationibus exagitare. *et quærere conſcius arma.* Varie hæc in Servio expoſita videas; nam e recentioribus nihil proficias. *Arma* eſſe poſſunt conſilia, quæ agitabat Ulyſſes ad depellendum imminens ſibi a Sinone periculum, ſic *conſcius* ſc. periculi imminentis; poſſunt etiam eſſe fraudes et inſidiæ, quas in Sinonem parabat, *conſcius*, tacite intra ſe; aut *conſcius* eſt cum aliis, communicato ſcilicet cum aliis conſilio. Hoc verum videtur, cum ſtatim Calchantem conſiliorum ſocium aſſumſiſſe dicatur. *Neque* ſane (δὴ *enim*) *requievit* etc. *Arma* autem dicta de conſiliis et inſidiis, fere ut *machinæ*, μηχανήματα, μηχαναὶ, τεύχεα. Mox reticere Sinonem ſumma cum arte, tum, quum maximam expectationem excitaſſet, facile quiſque ſentit.

102—104. *Uno ordine*, pro vulgari, *uno loco.* Servius *uno reatu*, et a cauſſarum claſſibus vel ordinibus explicationem nimis docte petit. *idque audire ſat eſt.* Varie et hoc exponitur et exponi poteſt. Placet, *audire id*, eſſe me unum ex Achivis; et ad primum enuntiationis partem refero: *ſi ſat eſt.* Ad apodoſin retuliſſe videtur Cerda, ut ſit, vel hæc audire ſatis eſt, nil ut amplius addam neceſſe. Sed *id* et *que* et *audire* pro *audiviſſe* valde duram orationem efficerent. Manendum adeo in prima interpretatione, quam et Servius agnoſcit. Mox *jamdudum* ita poſitum, ut poſſit per *quam primum* exponi, ut ſæpe. cf. Burm. Vulgo diceremus: jamdudum ſumere debebatis p. Verſus 104 illuſtratur ex Iliad. α, 255 Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιό τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, Εἰ —*Ithacus* pro Ithacius Ulyſſes, ut *Itala gens* et ſimilia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacenſis. mercentur* elegantius quam magno emant.

Prosequitur pavitans, et ficto pectore fatur.
Sæpe fugam Danai Troja cupiere relicta
Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque utinam! sæpe illos aspera ponti
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.
Præcipue, quum jam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt æthere nimbi.
Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phœbi
Mittimus, isque adytis hæc tristia dicta reportat:

108. *voluere* Carisius p. 193, ubi *sæpe* pro *aliquoties* explicat. *Burm.*—— 109. *et* abest Parrhas. *decedere* nonnulli, ut editum a Germano et Cerda. Enimvero aut *decedere* absolute vix bene diceretur, aut *decedere bello*, ut, *nocti* III Georg. 467, *calori* IV Georg. 23, alium sensum daret. Contra *discedere* est proprium de exercitu dimisso. v. Burm.——110. *et sæpe* sec. Rottend. *portum* Montalb. a m. sec., scilicet ut esset; *illis a. portum I. hiems.*——112. *jam cum* Medic. *cum hic* Dorvill. *confectus* pr. Hamb. *contectus* Menag. alter. *concestus* Franc.——114. *Eurypilum*, *Euripilum*, *Euriphilum* librariorum lapsu. Est Εὐρύπυλος. *scitatum* defenditur ab Heins. et Burm. Plerique codd. *scitantem*, etiam Gud. a m. pr. at Medic., inquit Heinsius, probe *scitatum*. Sed ne mireris, Gudianum a Mediceo hic diffidere, tenendum, in Mediceo a prima manu *scitantum* esse scriptum, quod erratum esse potest ex *scitantem*, veriorque adeo hæc et eadem doctior lectio, quam et ex Longob. Pierius affert et Servius exponit. Pomponii memorabilis est nota; *scitatum* non *si tantum*. Igitur Aproniana, quam ille fere sequitur, lectio, ac potius correctio, est *scitatum*; eam exhibent tres Goth. post Regium; etiam Carisius memorat. v. Pierius, et in Servianis aliquis. Porro *scitari* Puget. cum Bigot. et binis Hamburg. pro var. lect., quod græcum esset. sed recte Burmannus monet, græcissmum non ubique contra codd. esse intrudendum. *scitatem* ed. Mediol. *citatum* Zulich. vitiose.——115. *que* abest ab Parrhas. *in que* alter Hamb. *susque* Montalb. *tristia dona* pr. Hamb.

107. *Ficto pectore*, ad fraudem composito animo, h. e. subdole et fraudulenter. Mox *moliri fugam* grave vocabulum pro parare, v. sup. I, 404; et *fessi longo bello* eleganter adjectum τῷ *discedere*.

111—113. *Terruit euntes*, ire volentes, ut Serv. deterruit, vel quo minus irent, navigarent, ut Græci etiam poëtæ. Mox *trabes acernæ*, supra v. 16 ex *abiete*. *contextus* (v. sup. v. 16). *staret*, esset; ut mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant.

114—119. *Suspensi*, solliciti

Sanguine placastis ventos et virgine cæsa,
Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quærendi reditus, animaque litandum
Argolica. Volgi quæ vox ut venit ad auris:
Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quæ sint ea numina divom,

116. *placasti* alter Hamb.——118. *animamque Argolicam* alter Hamb. cum Longob. *litandum est* Medic. Pierii.——120. *animi* Servius. Sic et Dorvill. cum Gothanis et aliis sine dubio codd. et edd. nonnullis, quod esset vulgare: hoc tamen maluit Heins. inf. IX, 123 *Obstupuere animis Rutuli. Obstipuere* scribitur et hic in codd.——121. *parant* Hamb. sec. *petant* alter Goth. *paret* conj. Viri docti misc. Obss. crit. T. II, p. 86, ut *Apollo* intelligatur; quod haud dubie leniorem juncturam facit. Receptam tuetur Burm.——122. *Hinc* Sprot. *magno vatem* tres ap. Burm. et tert. Goth. *Calcanta* male scribunt librarii. *Calchante* Montalb.—— 123. *ea munera* pr. Hamb. perpetuo lapsu.

Serv., dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad Ovid. Met. XIII, 357: celeberrimus Telephi f., qui Trojanis auxilio venit et poëtis cyclicis atque etiam tragicis argumentum nobile suppeditaverit. De quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. At h. l. intelligendus is, qui fere apud Homerum occurrit, Euæmonis filius, ex Ormenio Thessaliæ copias ducens. v. Iliad. β, 734 sqq. *virgine:* expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerva. Sed, cum hæc fabula post Homerum demum adscita et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85 sequitur: *Aulide quo pacto Triviai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine fœde* etc. cum *venistis,* venire volebatis. *animaque litandum Argolica,* verba cum dilectu, ex religionum formula.

121. *Cui fata parent,* h. e. metuentium, cui hoc fatis, h. e. oraculo, destinatum sit, ut mactetur pro victima. Ut *parent* sc. mortem, suppleas, fieri non potest; nam *mortem* omitti non potuisset. Dictum uti: *quid fata parent,* et, *in quem.* Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis, deorumque voluntate.

123. *Quæ sint ea numina divum,* quod numen, h. e. quæ voluntas Phœbi et sententia oraculi sit. Recte Servius: *numina*

Flagitat. Et mihi jam multi crudele canebant
Artificis ſcelus, et taciti ventura videbant.
Bis quinos ſilet ille dies, tectuſque recuſat
Prodere voce ſua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,
Conpoſito rumpit vocem, et me deſtinat aræ.
Adſenſere omnes: et, quæ ſibi quiſque timebat,
Unius in miſeri exitium converſa tulere.
Jamque dies infanda aderat: mihi ſacra parari,
Et ſalſæ fruges, et circum tempora vittæ.

125. *ventura timebant* Hamburg. pr. pro div. lect., ſed v. Burm. *taciti* eraſum erat in Gudiano. v. eund. *pavidi* conj. Jo. Schrader.——126. *bis ſenos* Bigot.——127. pro *aut* neminem video legere *atque*.——128. *magni* editio Dan. Heinſ., vitioſe. *clamoribus auctus* Zulich.——129. *Compoſitam* Longob. et Goth. pr. *rupit* Medic. cum majore librorum parte, etiam ap. Pier. *compoſitor rupit* Vratiſlav. *ut me* Goth. tert.——130. *timebant* Gud. a m. pr., non male, ut etiam in Servianis monitum. *ſibi q. parabat* Goth. tert. a m. pr.——132. *Ergo dies* ap. Nonium in *dies*, ſed v. Heinſ. ad Ovid. III Met. 519. *dies infeſta* Goth. tert. *parantur* Goth. pr.

numina divum pro oraculis poſuit, id eſt ut ambiguitatem oraculi interpretetur; et quærit modo, non quid dicant, nam planum; ſed, quis debeat immolari. Nolim Burmannum ſequi, qui malebat: quænam ſint tam crudelia numina, quæ iterum ſanguinem poſcant. Nam hæc eſſet et otioſa quæſtio, et reſponſio parum conſentanea, v. 129 et 127.

124. *Multi canebant*, vaticinabantur, divinabant, ut *videbant*, providebant; *taciti*, apud ſe, ſecum; aut etiam ſecreto inter ſe. cf. Burm.

126. *Tectus*, ornate additum, eſt diſſimulans, ut ſæpe etiam apud Ciceronem; ſcilicet tamquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare.

129. *Vocem rumpit*, ut ῥῆσσει. Sic ſæpe Græci et Latini. v. Burm. et Cerda., qui et illuſtrant τὸ *deſtinare*, voc. proprium de damnatis. exquiſite etiam *compoſito* pro *ex* vel *de compoſito*. Cæterum Calchantis tergiverſationem adumbraſſe videtur ex Iliad. α, 69 ſqq.

131. *Converſa tulere*; exquiſite pro *converterunt*. 133. *Salſæ fruges*, mola falſa, h. e. far toſtum contuſum ſale adſperſo,

Eripui, fateor, leto me, et vincula rupi:
Limoſoque lacu per noctem obſcurus in ulva
Delitui, dum vela, darent ſi forte, dediſſent.
Nec mihi jam patriam antiquam ſpes ulla videndi,
Nec dulcis natos exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad pœnas ob noſtra repoſcent
Effugia, et culpam hanc miſerorum morte piabunt.
Quod te, per ſuperos, et conſcia numina veri,

134. *leto fateor* tres ap. Burm. *fateor me leto* duo ibid.——135. *lacus* Goth. pr. Sic deb. Limoſaque *lacus—ulva*, quod imitatione expreſſum putare poſſis a Lucano in noto illo: *Exſul limoſa Marius caput abdidit ulva*, II, 70.——136. *dilicui* Menag. alt. *daret* fragm. Moret. *ſi forte tuliſſet* alter Hamb., ſolita variatione in hoc verbo; niſi putes: *ſi fata tuliſſent*. Senſum commodum verſui ſubjeci interpunctione mutata: ut ſit, *dum vela dediſſent*, *ſi forte darent*. Vulgo legebatur jejune et incommode; *dum vela darent*, *ſi forte dediſſent*. Multa argutantur Servius et Donatus; nihil, quod ad rem faciat. Itaque malebam ſuſpicari, verſum imperfectum: *Delitui, dum vela darent*, ab aliena manu male eſſe ſuppletum.——138. Ex Servianis apparet, fuiſſe olim, qui *duplices* legerent, quia *dulces* leve eſſet et commune epitheton librorum. Inepte.——139. *fors et p.* Medic. Gud. et Rottend. tert., quibus adde Servium. ut ſit: *quos forſan etiam illi pœnas repoſcent*. *poſcere* cum duobus accuſativis illuſtrat Heinſ., ſed recte monet Burmannus, iis locum eſſe, ubi aliquid poſcimus, quod ille ipſe, a quo poſcitur, dare vel facere poſſit; at filii ipſi Sinonis vice puniendi poſcebantur. *fors et* ortum ex ſcriptura antiqua *at* pro *ad*. Junxere apud Servium alii *forſet* pro *forſit*, fors ſit, fortaſſe. Vulgatam habet Pomponius. *Quos illi ad p. forſan* ed. Ven.——140. *refugia* Bigot.

ſperſo. Σπονδάς τ' ὐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας Quintus Cal. XII, 375.

134 ſq. *Vincula* non ſunt vittæ, ſed, quibus ligatus ſervabatur, et ad aram adducebatur, etſi jam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero ſoluta ſtabat hoſtia. Multa h. l. argutantur Serv. et Cerda.

137. Sequentia egregie ad miſerationem ficta. In quibus reſpexiſſe videri poteſt Iliad. ε, 408. 409. *patriam antiquam*, priſtinam. nihil amplius. Omnibus colonis, exſulibus, tranſfugis prior patria eſt *antiqua patria*. cf. Cerda. *Ob noſtra effugia*, plenius quam exile: ob fugam meam—*piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, ulciſcentur, exquiſite.

141. *Quod*, qua in re, ut ſæpe tranſitui ſervit. Serv. propter quod te oro. cf. Burm. Eſt ex Gr. ὃ pro καθ' ὅ, δι' ὅ.

conſcia

Per, si qua est, quae restet adhuc mortalibus usquam
Intemerata fides, oro, miserere laborum
Tantorum: miserere animi non digna ferentis.
Hic lacrimis vitam damus, et miserescimus ultro.
Ipse viro primus manicas atque arta levari 146
Vincla jubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc jam obliviscere Graios;
Noster eris: mihique haec edissere vera roganti.
Quo molem hanc inmanis equi statuere? quis auctor?

142. *restet* ab Heins. receptum, quippe elegantius post *si qua est*, ex Medic. a m. sec. Gudiano sec. et tert. Rottend. et Menag., adde Goth. tert. Vulgo *restat. unquam* Medic. a m. pr. et alii, vitiose.——143. *horum m. laborum* Bigot. *malorum* Ven.——144. *miserere viri* Bigot.——145. *veniam* MS. Petav. sollenni varietate, sed bene Burmannus monet, h. l. *veniam* per *vitam* potuisse explicari, non facile *vitam* per *veniam. ultra* pr. Hamb. pro var. lect. Caeterum possit distingui ante *ultro*; nec tamen satis bene.——146. *Ipse ultro primus* Sprot. *manicas primus* alter Hamb. *alta* Hugen. *arta atque* Graev. *levavit* Goth. tert., deberet sequi: *Vincla senex* vel *bonus Priamus.* Pro *ita fatur* Goth. tert. *adstat*, forte ex *adfatur.*——148. *hic* Leid. et alt. Rottend. *hinc nam* pr. Moret. *hinc obliviscere* Bigot.——149. *mihi haec* hiatu relicto Leid. Montalb. alt. Hamb. *mihique hoc* Sprot. *mihique edissere* duo aut tres Heins. Sed *mihique haec* agnoscit etiam Donat. ap. Burm.——150. *quid molem* Hugen. *qui* pr. Moret. a m. pr. *hanc* abest sec. Hamb. *stravere* Ald. *quis actor* Hamb. pr.

conscia numina veri, inspectores ac testes harum rerum, quas narro. Mox 143 *fides, quam* hic inclamat, est justi rectique observantia, h. l. juris divini et humanitatis.

145. *Hic lacrimis,* exquisitius quam propter has lacrimas; uti alicujus *poenitentiae, ignoscimus. ultro* est libenter, facili promtoque animo. Mox *levari* est laxari proprie, ut bene Burm.; sed tum poëtis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾶν.

148. *Hinc,* porro, in posterum, *amissos Graios* dixit ut liberos, amicos, *amissos,* quibus privati sumus, exquisite.

149. Iliad. κ, 384. et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοι τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον.

151.

Quidve petunt? quæ religio? aut quæ machina
belli?
Dixerat. Ille dolis inſtructus et arte Pelaſga,
Suſtulit exutas vinclis ad ſidera palmas:
Vos, æterni ignes, et non violabile veſtrum
Teſtor numen, ait: vos aræ, enſeſque nefandi,
Quos fugi, vittæque deum, quas hoſtia geſſi;
Fas mihi Graiorum ſacrata reſolvere jura,

151. *petant* tres Burm. *petit* Sprot. a m. pr.——153. *exhauſtas* Leid. unus. *exuſtas* Goth. alter.——154. *veſtrum N.* Speciofiſſima eſt Marklandi emendatio ad Stat. p. 7 *Veſtæ N.*, qui etiam præclare advocat verſus inf. 296. 297. Firmat eam codex Ge. Fabricii, forte et hoc, quod Sinon, qui jam Trojanus civis videri volebat, numen Trojæ tutelare invocat. Obſtat tamen, quod jam a viris doctis monitum, non *ad urbem et arcem*, in qua ſervabatur ſacer ignis, *converſum*, ſed *manibus ad ſidera ſublatis* hæc dicere Sinonem. cf. Burm.——156. *vittæque, deum q.* ita diſtinguitur in Mentel. et in Pierii codd., et ſic jam olim diſtinctum Servii tempore. Placebatque Cerdæ ea ratio. Sed *vittæ deum* ſunt divinis rebus adhibitæ. *et vittæque* Witt.——157. *ſecreta* Leid. Hamb. ſec. et pro var. lect. alter Leid., quod a Couterio male defenſum recte rejecit Burmannus. *revolvere* Hamb. pr. et Menag. alter.

151. Quid in equo fabricando ſpectarunt? num religionis cauſſa, ut deo alicui conſecrarent, an ut machina bellica eſſet, fabricati ſunt? Mox v. 152 *dolis inſtructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων Iliad. δ, 339.

154. *Æterni ignes* vix alii eſſe poſſunt quam ſol, luna et ſidera, de quibus et Serv. ac Donatus acceperunt. nam paullo ante: *Suſtulit ad ſidera palmas.* Iis æternitatem, numen, et locum in jurejurando tribui, jam ſatis docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad perjurii ultionem retulit; minus bene Servius ἄφθαρτον exprimi putabat. De Penatibus aut Veſtæ igne, quem etiam Pomponius ad h. l. vocavit, qui Trojanorum eſſe deberet, vix Sinon loqui ſine aliqua affectatione potuit, inprimis cum *aræ enſeſque, quos fugit*, ſequantur, qui cum iſtis nihil commune habebant. cf. var. lect. *Enſes*, μάχαιρα, σφαγὶς, invidioſe pro ſingulari.

157. *Sacrata Graiorum jura* ſunt, noſtro judicio. civitatis jus, quod *reſolvere* ſe dicit, ut patriis legibus ſolutus in

civitatem

Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriæ nec legibus ullis.
Tu modo promissis maneas, servataque serves
Troja fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, et cœpti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Inpius ex quo
Tydides sed enim, scelerumque inventor Ulixes,

158. *ac o.* Oudart. *et cuncta* qu. Moret. *et cunctas* Menag. pr., omnes vitiose.——159. *patriæ teneor* Leid., meo sensu mollius. *tenear* Heuman. conj., non male; vide tamen Burm.——160. *Dum modo* Wall. *jurataque* tert. Moret. *promissaque* Goth. tert.——161. *si vera rependam* Menag. alter, ex priore loco. *repandam* nonnulli apud Pierium. Sed magnam mercedem pro salute sua persolvit, arcana Græcorum retegendo.——162. *capti* Vratisl. *cœpti et* Ven. cf. v. 75.——163. *auxilio* tres Burm., quod vulgare esset. *semper fuit* Bigot.——164. *Titides* libri, vitiose. *scelerumque repertor* Græv. ex glossa. vid. Burmann.

civitatem Trojanam transeat, amplius jam Græcus non sit, sed unus e Trojanis. itaque subjicit: *patriæ teneor nec legibus ullis.* In hunc fere sensum, at a sua quasi patria tamquam familia se abdicet, Donatus. At Serv. et Pomponius ad sacramentum militare referunt, quale scilicet inter Romanos erat, quo ad bellum exiens miles adigebatur. Burmannus multo etiam argutius de conscripto sacrata lege exercitu, qua jurabant se non redituros domum nisi victores. Sed *sacrata jura* simpl. pro *jus sacrum*; *resolvit* jus, qui eo se liberat; quale illud sit, declarat v. 159. Mox 158 debebat sequi: Fas mihi sit ex justo odio in eos omnia arcana (hæc sunt, *si qua tegunt*) proferre. In inversione agnosces poëtam.

160. *Servata* egregie adjectum, ut, quod *revelaturus sit*, ad Trojanorum salutem pertinere videatur. *si v. feram*, pro vulgari, dicam.

162. *Fiducia* est eadem quæ spes certa; *belli* docte adjectum, de belli exitu, ut et *stetit* pro vulgari, *posita fuit in.*

164. Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurs. IX ad II, 293. nam vulneratum Martem et Venerem minus bene huc revocares. Celebritatem autem accepit hoc Diomedis et Ulyssis facinus multo magis per gemmas hujus argumenti nobiles quam per poëtas: etsi diversis modis ab iis res narrata est; inprimis de ortis inter utrumque iris, cum Ulysses Palladium clam Diomede surripere vellet: stricto ense in Ulyssem ille irruit; tum eum ante

Fatale adgreſſi ſacrato avellere templo
Palladium, cæſis ſummæ cuſtodibus arcis,
Conripuere ſacram effigiem, manibuſque cruentis
Virgineas auſi divæ contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri
Spes Danaum, fractæ vires, averſa deæ mens.
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum; arſere coruſcæ
Luminibus flammæ adrectis, ſalſuſque per artus
Sudor iit: terque ipſa ſolo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens haſtamque trementem.

165. *egreſſi* Græv. *advellere* Menag. alter pro *abvellerè.*——168. *virgineaſque* ed. Dan. Heinſ. *divas* Menag. alt. *ſunt divæ auſi* Ven. et Parrhaſ.——169. *retro ac ſ.* Menag. *et retro* duo Burm. *ſublata* Hamb. pr. et pro div. lect. Zulich., ſed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem verſus Georg. I, 200, ubi pro *fluere*, *ruere.* Sane, quæ retro labuntur, *ruunt* proprio voc., ſed *fluere* exquiſitius pro hoc ipſo *ruere.* Et h. l. poëta non de monte ſed de flumine petiiſſe notionem videri poteſt.——170. *adverſa* Gud. cum quinque aliis, ſollenni varietate. ——173. *arreptis* Zulich., vitioſe; idem *frementem.* Porro expectabat forte aliquis *parmam* vibrans *haſtamque tr.* aut ſimile quid paullo fortius. Sed ſobrie ac pudenter poëta in tali τερατείᾳ; maluit is deæ formam declarare, et ſatis habuit *trementem* addere, deæ ſigno a terra ſubſiliente, tamquam præ ira.

ante ſe agit, ne a tergo inſidias machinetur. v. Conon Narr. 34. add. Zenob. in Διομήδειος ἀνάγκη. Heſych. et ibi laudd.

165—168. Graviſſime ſingula—etiam quod *vittas virgineas* deæ memorat; nam eſt nihil aliud quam deam virginem (ſupra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittæ* h. l. eſſe debent in capite Minervæ; adeoque fuit ſine caſſide: nam, ne vittas ſigno vel aræ injectas intelligas, vetat epitheton *virgineas*, quod ad ipſam deam ſpectat.

169. 170. Ornate, ut jam Georg. I, 200. Ex illo tempore ſpes bona Achivorum evanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro ſublapſa referri* pro proſaico, retro ferri, labi, de mole, quæ in altum erat evecta.

170—175. Unde *Tritonia* Pallas dicta ſit, jam veteres ignorarunt. E pluribus, quæ memorantur,

Extemplo tentanda fuga canit æquora Calchas:
Nec poſſe Argolicis exſcindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curvis ſecum avexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas,
Arma deoſque parant comites, pelagoque remenſo

177. *Non* Goth. tert. *excindi* multi ſcribunt etiam ap. Burm.; adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich.——178. *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich., ab interpolatione, ex iis, quæ ſequuntur.——179. *pelago et curvis carinis*, ornate ſatis, ſed forte ſecundis curis a Virgilio delendum. *avexere* poſt Pierium debetur Heinſ. e melioribus codd. petitum. vulgo, *advexere* (quod tamen et ipſum fragm. Vatic. exhibet), et Voſſ. un. cum Goth. tert. *adduxere*, male.——180. *Et nunc quæ* Menag. pr.——181. *parent* Parrhaſ. *parant ſocios* Goth. tert., non malo lapſu.

memorantur, cauſſis maxime probabilis eſt, quod a τρίτω, quod Æolibus caput eſt, ſit appellata Τριτογένεια, capite Jovis nata. Alii modo ab amne, modo a palude ſeu Libyæ, ſeu Bœotiæ, ſeu Theſſaliæ, ſeu Argolidis ductum nomen eſſe volunt. *monſtra* h. l. oſtenta—*arſere coruſcæ luminibus flammæ arrectis*, ornate, oculi Palladii exarſere ira; *lumina arrecta* exquiſitius quam erecta; ut ſemper poëta, v. c. v. 206, *erigere oculos, vultus*, ut contra, *demittere, dejicere.* porro Palladium ſudavit, ſubſiliit clipeo haſtaque mota; quibus ipſis ejus habitus a poëta declaratur. (Quod in Serv. ad 173 eſt, *ſudor ſalſus:* " Hoc autem Ennius de Lamis dixit;" leg. *de lacrimis.* Locus eſſe debuit, qualis Accii in Phœniſſis: *Salſeis cruorem gutteis lacrimarum lavi.* Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI. 2 *Neque miſeræ lavere lacrumæ ſalſum ſanguinem).*

176—179. *Tentanda fuga æquora*, ornate, pro revertendum eſſe. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, ut Servius et Pomponius jam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auſpicia repetenda ac renovanda Romam nonnunquam ex caſtris reverti ſolebant, ſi v. c. malum omen inciderat. Itaque ſimiliter ſtatuit, eſſe Achivis Græciam repetendam, auſpicia ibi inſtauranda, et cum ipſo Palladio avecto, ut reſtituatur in ſedem ſuam, revertendum.

180. 181. Et nunc quod in Græciam redierunt, hoc eo pertinet, eo conſilio factum eſt, ut parent—ſed poëta exquiſite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas inſtaurant, *deos parant comites* factis ſacris placatos.

Inprovisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.
Hanc pro Palladio, moniti, pro numine læso
Effigiem statuere; nefas quæ triste piaret.
Hanc tamen inmensam Calchas adtollere molem
Roboribus textis, cœloque educere jussit:
Ne recipi portis, aut duci in mœnia possit;
Neu populum antiqua sub religione tueri.
Nam si vestra manus violasset dona Minervæ, 189

182. *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Heins., librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not. ——183. *Et pro n.* Rottend. tert. *numine rapto* Oudart., sed *læso* doctius; nam læsa dea, quod fuerat rapta.——185. *Hanc adeo* MS. Fabric. cum Mediceo Pierii; nisi hunc eundem Fabricius respexit. *tamen* recte, quod vim propriam hic habere, intelliges ex nostra interpretatione. *immensum* Goth. tert., ex interpretatione, ut sit pro immense.——187. *Neu recipi* Priscianus lib. XVII cum codd. aliquot. *in portis* sec. Moret. *nec duci* primus Moret. *posset* Priscian. ibid. c. Gudiano et al.——188. *Nec* alii. Sed in his varietas MSS. ad fastidium. *teneri* Priscian. l. c., vitiose.

182. *Ita digerit omina C.*, h. e. hanc auspiciorum petendorum rationem præscribit, aut, quod melius, ita *omina*, monstra v. 171 h. e. ostenta. *digerit*, ordinat, interpretatur Calchas. Sic Servius quoque accepisse videtur.

183. Interea *moniti*, Calchantis monitu, Palladii vice, quo rapto deæ sibi iram conflavere, ad sacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi signum, statuerunt; quod quatenus Palladi poni potuerit, quæsitum est Excursu III ad v. 15. 16.

185—188. Quam ornate, si singula expendas! Ne tamen votivus hic equus in urbem inferri, et pro numine tutelari statui possit, ad tantam magnitudinem Equum fieri (ad tam ingentem molem extollere et tantum, ut ad cœlum pertingere videatur) jussit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poëtam agnoscis. *antiqua religione*, h. e. ea, qua surreptum Palladium antea coluerant; ne nunc pro Palladio Equus haberetur, quo cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, ut ante, tutelam colenti populo præstaret. cf. Serv.

189 sqq. Melius hæc quam apud Tryphiod. 288 sqq., si conferre lubet.

Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipſum
Convertant!) Priami imperio Phrygibuſque futurum.
Sin manibus veſtris veſtram adſcendiſſet in urbem;
Ultro Aſiam magno Pelopea ad mœnia bello
Venturam, et noſtros ea fata manere nepotes.
Talibus inſidiis perjurique arte Sinonis
Credita res, captique dolis lacrimiſque coactis,
Quos neque Tydides, nec Lariſſæus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinæ.
Hic aliud majus miſeris multoque tremendum

190. *excidium* Priſcian. ibid. alter Hamb. et Voſſ.——191. *convertent* Puget. *Phrygiis* Hamb. pr. cum aliquot codd. Pierii et fragm. Vatic. antiquiſſimo. Burmannus laudat Drakenb. ad Sil. VIII, 243. *Frigibus*, *Frugibus* male ſcribitur.——192. *veſtris manibus* Parrhaſ. et Ven. cum Goth. tert.——193. *magnam* Hamb. pr. *Pelopea* Heinſ., recte, cum Mediceo et Schol. Statii. adde Goth. ſec. Vulgo *Pelopeia*, quod et ipſum bene ſcribitur, ſed non h. l. *ad Pelopeia* ſec. Hamb., interpolate.——194. *in noſtros* Witt. *et veſtros* Bigot.——196. *coactis* Heinſio acceptum ferendum, qui Medicei optimorumque codd. et Grammaticorum, Servii inprimis, forte et Donati auctoritatem recte ſequutus eſt. Probat quoque [Tyrwhittus apud] Daweſ. Miſc. crit. cum Burgeſſ. V. C. p. 386. Sic et Pomponio lectum et infragm. Vatic. Illuſtrat *lacrimas coactas* Heinſ. et h. l. eas defendit ipſa rerum ratio ac veritas. Vulgo *coacti*, ſicque omnes Pierii.——199. *Huc aliud* Donat. *miſeris majus* pr. Hamb. *timendum* idem. vulgata eſt apud Noninm in *tremere*.

192—194. Sin a vobis in urbem inductus eſſet equus, Trojanos, converſis fatis, Argos eſſe bello petituros et exciſuros.

195—198. Egregium epiphomena, incluſum ſententia aliqua inprimiſque ad miſerationem aptum. *Achilles Lariſſæus* ſimpl. Theſſalus; alias non ſatis accurate; nam Lariſſa tum Achilli non parebat, ſed Letho; et a Pelaſgis habitabatur. v. Iliad. β, 840 ſqq. *mille carinæ* numero paullo craſſius expreſſo, ut ſolent poëtæ. v. Popium ad Iliad. β. Barneſ. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. 97 fab. etiam Cerdam ad h. l. et Urſin. nuper quoque Wernſdorf. V. C. P. M. T. IV, p. 645.

199. Sequitur locus de *Laocoonte*,

Objicitur magis, atque inprovida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno forte facerdos, 201
Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta

200. *Objicitur monstrum* Bigot. Sed id jam peti poterat ex 171. *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.* Sed *aliud* eſt alia res. *ac impr.* Leid. un. ——201. *Laucoon, Lachoon* in Gothanis; et ſic ſine dubio etiam in aliorum libris fuit. Ita enim fere librarii. v. ſup. 41. cf. ad Petron. 89, v. 19 et 43. Burm. Anthol. lat. lib. I, ep. 110. *Neptuni* Bigot. et a m. pr. Hugen. a ſec. Hamb. pr. Sed alterum doctius.——202. *taurum immenſum* ſec. Hamb. *ingentes m. ad aras* Goth. pr. Porro *ſollennis ſacerdos* olim junxere viri docti. v. Pompon. Sabin.; at cf. not.——203. *a Tenedo gemini* Hamb. pr., quod mollius.

coonte, in quo animadvertendum, quam accommodate poëta omnia ad terrorem extulerit quem oſtentum hoc injicere Trojanorum animis debebat. Vide v. 288 ſqq. Vid Excurſ. V ad hoc v.

199. Homericum locum Iliad. β, 305 ſqq., quo Neſtor oſtentum Achivis Aulide occluſis objectum memorat, Virgilio ante oculos fuiſſe, conjectura eſt ingenioſi viri, *Herderi* (*Critiſche Wälder* P. I, p. 98 ſqq.). Res ipſæ inter ſe ſatis diſpares eſſe videntur; formulæ tamen, qua orditur uterque narrationem, eſt aliqua ſimilitudo. *objicitur* eleganter, ut de oſtentis et rebus miris vel inopinatis, pro, *evenit.* *improvida pectora,* h. e. Trojanos, qui tale quid non præviderant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit. cf. Cerda.

201. 202. *Ductus ſorte.* Sive ex hiſtoriis hoc habuit, interemto enim Neptuni ſacerdote ex aliis, ut mos erat, ſacerdotibus Laocoon, qui Apollinis erat, forte obtingente, Neptuni ſacra curabat, cf. Serv. ex Euphorione; Sive unum ſacerdotii adipiſcendi modum e pluribus poſuit, ut poëta. Quod autem in his adjunctis paullo copioſior eſt, in eo artem poëtæ agnoſce; facit enim expectationem. *aras ſollennes* dixit docte, ad quas ſollenne ſacrificium parabatur; ut *ſollennis circus,* in quo ſollennes ludi habentur, Ovid. V Faſt. 597: *ſollennia theatra,* I Art. 133: *campus ſollennis,* Claudian. de VI. Conſ. Hon. 5. Cæterum, quod in primo ſtatim lætitiæ publicæ tumultu de ſacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri poteſt. Videtur hoc Servio obverſatum: *mactabat,* inquit, *ſcilicet, ut Græcis mala naufragio provenirent.* Poteſt tamen ſimplicior ratio reddi, ut ſoluta obſidione inter cæteros deos etiam Neptuno ſacra parata ſint χαριστήρια, et quidem in ipſo littore, ut et ap. Hygin. 135 *ut ſacrum faceret Neptuno ad littus*; et ſic alibi ap. Homer. Neptuno ſacra fiunt.

203—209. Ornatiſſimus locus.

(Horresco referens) inmensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt:
Pectora quorum inter fluctus adrecta jubæque
Sanguineæ exsuperant undas: pars cetera pontum
Pone legit, sinuantque inmensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo: jamque arva tenebant,
Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni,
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

mollius. *geminæ—angues* pr. Moret., ut solet nonnunquam. Sed uni libro tali in re non parendum.——205. *incumbent* Mentel.——206. *erecta* pr. Hamb. et Bigot., quod vulgare. cf. not. ad 173. *arrepta* Goth. tert. ut ibidem codd.——207. *superant* omnium librorum lectionem esse apparet, præter recentem Venetum Heinsii. Nam Pierius nec ipse in suis codd. aliud invenisse videtur, et *superant* etiam in priscis edd., quas evolvi, extare vidi, præterquam in Juntinis et Stephan., in quibus vulgaris lectio *exsuperant* comparet, ut ex Aldina adeo primum profecta esse videatur. Mireris itaque, cur eam Heinsius retinuerit. Sed varianda forte visa oratio propter v. 219 *superant capite et cervicibus altis. superant undis* nonnulli Pieriani; alterum tamen, *superant undas*, doctius arbitror dictum. ——208. *Pone secat* Zulich. a m. sec. *sinuantque* ab Heinsio revocatum ex Mentel. pr. et aliis pluribus; etiam Pierianis, adde Goth. sec., ut *terga sinuant* absolute dictum sit, pro sinuant se; cujus formæ multa exempla ad h. l. congessit. Sic modo *superant*, inf. 229 *insinuat*, 235 *accingunt*, et infinita apud ipsum Virgilium. Vulgo *sinuatque*, etiam in Serv., ut Georg. III, 192 *sinuatque alterna volumina crurum.*——209. *solo* alter Menag.—— *suffecti* vel *infecti* Zulich., male. *igne* alii multi. v. ad Valer. Fl. I, 822 Burm.

cus, *incumbunt pelago*, præclare pro innatant, sed cum significatione magnitudinis. *jubæ sanguineæ*, φόνιαι, hydrorum, nam hoc genus intelligendum, fulvæ barbæ seu comæ. cf. Cerda ad h. l. Ap. Homer. Iliad. β, 308 δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφοινός. *exsuperant undas*, eminent supra mare. *legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie. *sinuantque i. v. terga*, h. e. pars posterior serpentum sinuat se in immensum volumen, spiram. v. V. L.

209—211. Etiam hæc valde ornata. *arva* pro littore. *suffecti*, h. e. oculis suffusis sanguine, rubentibus. *ora sibila*, ut Ge. III, 421 *colla sibila*, συρίζοντα. *Lingua vibrans* et *lambens*, λιχμῶσα, in præcipuis est ornamentis poëticis, quoties de serpentibus agitur: cf. Hesiod. Θ. 826: Sc. 235. De hoc ipso serpente, de quo noster loquitur, sed minus ornate,

Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo
Laocoonta petunt: et primum parva duorum
Corpora natorum serpens amplexus uterque
Inplicat, et miseros morsu depascitur artus.
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Conripiunt, spirisque ligant ingentibus: et jam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et cervicibus altis.

212. *exanimes* Oudart. *ex agmine* Sprot. *agmine cepto* pr. Moret. a m. pr. *agmine facto* tres ap. Burm., quod scilicet et alibi occurrit.——214. *jam amplexus* Rottend pr. *complexus* Moret. fragm. *conplexus* Hamb. pr. perpetua variatione.——215. *teneros m. d. artus* Vir doctus conj. in Obss. Misc. Crit. T. I, p. 29. IV, p. 29, quia puerorum corpora. Et ferri sane id possit. Sed poëtæ aliter placuit. *miseros artus* exquisite pro artus miserorum puerorum.——216. *auxilium* Moret. sec. et Hugen. *et tela* Bigot. et Hug. *tela parantem* fragm. Moret. et Sprot.——217. *collo bis* alter Menag.——219. *collo* unus Guelpherb. in Collect. Sax. *et crinibus* Voss. *alte* Goth. sec.

nate, Quintus XII, 448 *ἐπεσμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διΐσατο· τοί δ' ἐφέροντο, Αἰνὸν λιχμώοντες.* Cæterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poëtarum loca (cf. Cerda), ut de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interematis, comparanda illa quidem non sine fructu, si otio abundes, ita tamen, ut judicium in cognoscendo rerum delectu, varietate narrationis et suavitate, acuas, non, ut inanem lectionis copiam ostentes jejunamque inde verborum rerumque similium copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hausere Ovid. IV Met. 688 sqq. et Manil. V, 540, 579 de bellua Andromedam, et Valer. Fl. II, 479 sqq. de bellua Hesionen invadente: Silius II, 584 sqq. inprimis VI, 149 sqq. de hydro ad Bagradam cæso. Adde Statium VI Theb. 506 sqq. de serpente qui Archemorum puerum devorat, et Petron. c. 89. v. 29 sqq. de eodem monstro, de quo noster agit.

212. *Agmine certo,* exquisita latinitate, pro uterque simul destinato in eum lapsu.

215. *Implicat,* circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *morsu depascitur,* ἐπινέμεται, ornate pro, admordet, devorat (sic poëtæ, *morsu lacerare, consumere*); nec aliter intelligendus Lycophronis *παιδοβρῶς Πόρκης.* *tela ferentem,* cum telo in manu approperantem. *bis circumdati collo squamea*

Ille simul manibus tendit divellere nodos,
Perfusus sanie vittas atroque veneno;
Clamores simul horrendos ad sidera tollit:
Qualis mugitus, fugit quum saucius aram
Taurus, et incertam excussit cervice securim.
At gemini lapsu delubra ad summa dracones
Effugiunt, sævæque petunt Tritonidis arcem;
Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur.

220. *devellere* Mentel. pr. et Moret. pr. cum aliis vett. ap. Pierium.—221. *perfusas* aliquot ap. Burm. *saniæ* Gud. et Voss.——223. *Qualis* Grammaticorum et Codicum anctoritate recepit Heins. Vulgo *quales*. Est tamen et *qualis* de plurali accipiendum. *mugitus veluti* ap. Macrob. II Sat. 5, at idem lib. VI, 13 *Qualis m.* Apud Lactant. de M. Persec. 33 vitiose laudatur: *quales mugitus fingit saucius taurus*. *aram* Heins. ex libris, post Pierium, probavit. Vulgo *aras*.——224. *securim* per *i* Virgilium scripsisse, Probi Valerii testimonio constat apud Gell. XIII, 20.——225. *lapsi* alter Hamb., sed vid. not.——226. *Diffugiunt* alter Hamb. in Collect. Sax. *Tritonidos* ap. Macrob. IV Sat. 4, et edd. Fabric. et Cuning.——227. *clypei sub* Franc.

mea terga, cum collum ejus, h. e. omnino superiorem corporis partem, tractibus inferioris corporis sui bis circumdedissent, super ejus caput eminent, emicant suis capitibus.

220—224. Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad miserationem facit v. 221, quod *vittas*, infulas sacerdotis, narrat, *Clamores*: super his v. Excurs. ad h. v.; sunt autem præclare comparati ad terrorem animis injiciendum. *incertam securim* non satis certo et valido ictu depressam. Imitationem Senecæ Agam. 777 *cervice taurus vulnus incertum ferens* laudat Burm. Adde aliam apud Silium V, 64, 65. Sapienter autem bove non quacunque, sed, ut dignitatem res haberet, bove victima in comparatione usus est; quod jam fecerat Homerus loco, quem ante oculos habuit Iliad. υ, 403—405. Male comparant Iliad. ρ, 520 sqq.

225. *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt; ne *lapsu* nude stare putes. *delubra ad summa*, Minervæ templum in arce summa. Minerva h. l. *sæva*, irata Trojanis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus, v. 164; unde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diversum ab illo arcanæ religionis Palladio. cf. Excurs. IX extr. ad II, 293. *sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post

Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis
Inſinuat pavor: et ſcelus expendiſſe merentem
Laocoonta ferunt, ſacrum qui cuſpide robur
Læſerit, et tergo ſceleratam intorſerit haſtam.
Ducendum ad ſedes ſimulacrum, orandaque divæ,
Numina conclamant.
Dividimus muros, et mœnia pandimus urbis.
Adcingunt omnes operi, pedibuſque rotarum
Subjiciunt lapſus, et ſtuppea vincula collo

228. *trema facta* Reg.——229. *expandiſſe* Menag. pr. v. Burm.——230. *ſacrum quia* pr. Moret. *qui ſacrum* Puget.——231. *torſerit* Zulich. 232. *ſedem* Zulich. a m. pr. *ſedis* pr. Moret. *horrendaque* Franc. a m. pr.——233. *conclamat* tert. Mentel. a m. pr.——234. *diffidimus* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 16 ad v. 13 *diffidit urbium portas Vir Macedo.* At vulgata retinenda non modo propter librorum conſenſum, ſed et quod doctior et exquiſitior eſt. cf. Markland. ad Stat. I Silv. I, 10 *Hunc neque diſciſſis cepiſſent Pergama muris*, quo in loco, ex Virgilio expreſſo, Marklandi emendationem *diviſis* non bene ſpernit Burm. ad h. l.——235. *operi omnes* alter Hamb. cum Goth. tert. *ſtuppea* ſcribunt optimi.——236. *ſubiciunt* multi, veteri ac ſollenni more in talibus, ut *obicit*, *obicitur*.

clipeum. Egregie hoc a poëta adumbratum ex eo, quod Palladis ſigna (ξόανα) interdum draconem pedibus adporrectum habent: ut in ipſo illo præſtantiſſimo Phidiæ ſigno in arce Athenarum. v. Pauſ. I, 24.

228—232. *Scelus expendiſſe*, exquiſite, pœnas pro ſcelere, ſacrilegio, in equum, Minervæ donum, commiſſo. *tergum*, v. ſup. ad. v. 50, ubi *latus* et *alvum* dixerat. At variavit ut poëta; et patet *tergum* latius. *ad ſedes*, deæ, h. e. templum, quod in arce erat. *ſimulacrum.* Homericum μεγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον Odyſſ. θ, 509. *orandaque divæ Numina*, numen ejus exorandum, placandum.

234—237. *Dividimus muros*, exquiſite pro diſſolvere et dirumpere, ut aditus fiat, aut ut h. l. latius pateat; nam de porta Scæa agitur, a qua non longe ſtabat equus; ἐν πύλαις, ut Eurip. Troad. 521. *mœnia* h. l. proprio ſignificatu, ut ædificia intra muros ſint. v. Burm. h. l. et Lexica. *accingunt* ſe, v. var. lect. ad v. 208. *rotarum lapſus* egregie pro ſimplici, *rotis*, quæ *labentes* dicuntur poëtis, quando volvuntur —ſic et *intendunt* exquiſitius, quam illigant, innectunt. cf. IV, 506. Cæterum poëtam

Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis. Pueri circum innuptæque puellæ
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa ſubit, mediæque minans inlabitur urbi.
O patria, o divum domus Ilium, et incluta bello
Mœnia Dardanidum! quater ipſo in limine portæ
Subſtitit, atque utero ſonitum quater arma dedere.

238. *pueri circum* Heinſ. ex optimis codd. Vulgo *circum pueri.*——241. *Ilion inclyta* nonnulli libri et Priſcian. ap. Heinſ. *Ilion et* duo Burm. cum Goth. ſec.——242. *ipſe* Ven. v. Burm. *limine poſte* Exc. Burm.

ad thenſas Romanorum ſuorum ſacramque pompam reſpexiſſe non improbabile eſt.

237—240. *Scandit muros,* h. e. transſcendit, major imago quam ſi portam *intrat,* quæ, murorum impoſitorum et attingentium parte dejecta, erat dilatata, conf. inf. VI, 514. 515, et *machina fatalis,* exitium fatale Trojanis afferens, et *feta armis,* plena armatis viris; ut jam ἐγκύμον' ἵππον τευχέων ap. Euripidem Troad. 11, h. e. ἔνοπλος, ut ibid. v. 520: ſupra 20 *uterum* dixerat. *gravis* inf. VI, 515 *et armatum peditem gravis attulit alvo.* Locus autem ex Ennianis expreſſus apud Macrob. VI, 2 *nam maximo Saltu ſuperavit gravidus armateis equus—Qui ſuo partu ardua perdat Pergama. Sacra canunt* h. e. hymnos, ut bene Serv.; ſcilicet quemadmodum alias apud poëtas, *canere, dulce, ferale.* Hic, et in toto loco, manifeſta Euripidei chori veſtigia Troad. 522 ſqq. *mediæ urbi,* omnia media dicuntur poſt initia, adeoque tota urbs intra muros; etſi utique per mediam urbem ad arcem ductus eſt equus, ut Palladis in templo collocaretur cf. Eurip. l. c. 540, 1 et Odyſſ. Θ, 504. *minans* ſimpl. ad altitudinem ref. Nam, quæ altitudine ſua ſuper cætera eminent, minari iis dicuntur. cf. Æn. IV, 88 et Serv. Melius autem jungitur *illabitur urbi mediæ, minans;* quam *minans mediæ urbi,* quod tenuius.

241—243. *divum domus,* incertum eſſe poteſt, quo ſenſu dixerit poëta. Proprie tamen urbs ita appellari debet propter auguſta templa et religiones; et ex perſona pii Æneæ hæc acceptio eſt convenientiſſima. Sic et in numo ap. Eckhel. V. C. Numi vet. anecd. p. 170 urbs Germanicopolis Paphlag. dicta eſt ἑςία θεῶν· ut et de aliis urbibus dictum meminimus. Cæterum v. 241 totus Ennianus eſſe fertur ap. Servium. Vs. 241. 242 ad omina pertinent, quæ putide exſequitur Quintus Cal. XII, v. 491 ſqq. Expreſſa e noſtro eſſe Senecæ

Inſtamus tamen inmemores cæcique furore,
Et monſtrum infelix ſacrata ſiſtimus arce.
Tunc etiam fatis aperit Caſſandra futuris
Ora, dei juſſu non unquam credita Teucris.
Nos delubra deum miſeri, quibus ultimus eſſet
Ille dies, feſta velamus fronde per urbem.
Vertitur interea cœlum, et ruit oceano Nox,
Involvens umbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fuſi per mœnia Teucri
Conticuere: ſopor feſſos conplectitur artus.

247. Male ab aliis ad antec. referri *dei juſſu*, monet Burm. *juſſo* Oblongus Pierianus.——249. *per urbes* alter Hamb.——253. *amplectitur* tres ap. Burm.

Senecæ Agam. v. 626 ſq., jam Cerda monuit.

244. *Inſtamus tamen*. Quintus Cal. XII, 419 οἱ δ' ἅμα πάντες Εἷλκον ἐπιβρίσαντες etc. *immemores* h. l. improvidi, incogitantes (cf. eund. v. 512 ſqq.), quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Trojani eorum monitum intellexere. *monſtrum infelix* præclare de Equo portentoſæ magnitudinis, qui exitium urbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatale prodigium portentumque* pro pernicioſo homine.

246. 247. De Caſſandra vate, cui ne nunc quidem creditum et fides habita, copioſius Quintus Cal. XII, 516 ſqq. Tryphiod. v. 346 ſqq. in Tab. Iliaca n. 99, in qua Priamus eum retrahere videtur. *dei juſſu*, Apollinis. res nota. Adi vel Servium h. l. *tunc etiam* int. pro *etiam tunc*. alias languet.

248. 249. *Velare* proprium hac in re, ſuſpenſis ſuper templorum poſtibus coronis ac ſertis, etiam frondibus, infuliſque. Traduxit aliis locis poëta ad quodcunque coronandi genus, etiam victimarum vel ſacerdotum, ſupplicum quoque, ſola corona vel infula ac vitta.

250—253. *Vertitur cælum*. Circumacto cœlo (quaſi hoc ſingulis noctibus fiat: v. Excurſ. II ad hunc libr.). *ruit* exquiſite pro venit, ſurgit. *umbra magna*, v. ad Georg. II, 338. *M. dolos*, quam ingenioſe adjectum et vere tamen! *per mœnia* nunc eſt per urbem diſperſi. *ſopor f. c. artus*. Non moratur poëta in comiſſationibus Trojanorum, quas adtingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII pr.

254.

Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat
A Tenedo, tacitæ per amica silentia lunæ,
Litora nota petens: flammas quum regia puppis
Extulerat: fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos utero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras

254. *At jam* sec. Moret. *falanx*, *phalans*, male in libris. *ibant* aliquot ap. Pierium cum Donato, et probat Heinsius.——255. *tacite* duo Goth. ——256. *flammas tum* pr. Moret.——257. *fatis divum* Zulich. quod malim; nam copula parum commode interposita est. *fatisque dei* Gud. pro div. lect. v. Burm.——258. *Danaos utero* Puget.——259. Post *Sinon* finita priore sententiâ novam ordiendam puto. *Laxat claustra*

254. 255. *Phalanx* docte pro classe. *tacitæ per amica silentia Lunæ* ornate pro noctu. *Silentia noctis* sæpe apud poëtas; eadem *tacita silens*, *taciturna*. Nunc Virgilius *silentia* ad *Lunam* transtulit; quod magis etiam poëticum; cumque *silentia Lunæ* per se dici recte possint pro *nocte*, sive Luna fulgeat sive lateat; poëta tamen versu 340 *oblati per Lunam*, satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Trojam plenilunio excisam tradiderant. v. laudd. a Burmanno, inprimis vero Vet. Schol. Euripideæ Hecub. 913 apud Ursin. ad h. l. et Petron. 89, 54. 55. Præclare de h. l. egit Burm. Nihil expedierat cum aliis Parrhas. Quæs. per epist. I. Sunt sane etiam *silentia maris et ventorum*, et possunt illa cum silentio noctis conjuncta esse; de his tamen poëta nunc nihil memoravit. *amica s.* h. e. grata et faventia insidiis Achivorum.

256. 257. Fax sublata, signum profectionis, e navi prætoria; nunc reditus versus littus Trojanum v. Excurs. VIII. *fatisque d. d. i.*: *fata deum* ex more, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit, sc. Trojanis infesta. *defensus*, servatus Sinon a Trojanis. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, uno verbo duobus nominibus adcommodato, proprie diversis; aperit et Danaos emittit. ἐκλύσας apud Lycophr. 343, quod Brunck. ad Apollon. I, 955 e cod. restituit, pro illustratione esse potest: γαςρὸς ἐκλύσας ζυγὰ, est *soluta alvi compage*.

259—264. Vid. Excurs. III ad h. lib. *se promunt.* prodeunt ἱππόθεν ἐκχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες Odyss. θ, 515. *Thessandrus*, seu verius Thessander, Polynicis et Argiæ f., secundum Serv, (*ex Ætolia*

Reddit equus, lætique cavo ſe robore promunt
Theſſandrus Sthenelusque duces, et dirus Ulixes,
Demiſſum lapſi per funem, Acamaſque, Thoaſque,
Pelideſque Neoptolemus, primuſque Machaon,
Et Menelaus, et ipſe doli fabricator Epeos.
Invadunt urbem ſomno vinoque ſepultam:
Cæduntur vigiles, portiſque patentibus omnis
Adcipiunt ſocios, atque agmina conſcia jungunt.

ſtra Sinon. Illos p.—Epeos. Invadunt urbem etc. Vulgata diſtinctio parum commoda. Mox poſt *promunt* interpunct. mutavi. Porro *Laxat caſtra* e nonnullis Heinſ. laudat Burm. ad Petron. 89, v. 7.——260. *cavo ſe r. promunt* major librorum pars; et ſic proprie hac in re dicitur. Enimvero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius reſpicere videtur, *produnt* habet: quod ſane exquiſitius, *ſe prodere.* I que Heinſio illud probatum ad Claudian. IV Conſ. Honor. 643, et Ovid. V Faſt. 508. *promit* fragm. Moret. *cavo de r. promunt* Leid. cum Goth. tert. a m. ſec.——261. *Tiſandrus, Theſandrus,, Therſandrus* in libris ſcribitur et in edd. hic et alibi. In Græcis eſt Θέρσανδρος, ut ap. Pind. Ol. 2, 76. Apollod. III, 7, 2. Pauſ. IX, 5 et al. Ita et pro *Sthenelus* aberratum *Stenelus, Scelenus, Schelemus, Schœneus.* Porro *durus* Ven. et Franc. poſt Longob. Vide Pierium, qui et *divus* e codd. et grammaticis memorat. *divus* etiam a m. pr. fragm. Vatic ——262. *dimiſſum* alii, ex more. *demiſſam* Rottend. alter. *Acamas* bene poſt Pierium ab Heinſio reſtitutus e libris. Vulgo *Athamas*, perpetua varietate.——264. *Epeos* Heinſ. e libris, vulgo *Epeus.* Ἐπειός. Medic. *Epæos.* Gud. a m. pr. cum aliis *Epios.* tres *Epius.* Alii vitioſe: *Epyus, Opeus, Ipeus, Ypheus, Ephеus, Efeus, Ephius, Epheos.*——265. *ſomnoque meroque* Hamb. ſec. *vino ſomnoque* Goth. tert. et *ſopitam* alter.

Ætolia ait Pompon. ad h. l. et Dictys lib. I, c. 14. adde c. 17. f. leg. *ex Bœotia*). Deſideratur ſane inter cæteros heroes nomen aliquod clarum; verum Therſander Polynicis f. locum vix tueri poteſt; cum ubique ille tradatur in pugna cum Telepho in principio b. Trojani cecidiſſe. v. Pauſ. IX, 5. Dictys II, 2. Et ſic Cypria carmina tradiderant, ut e Proclo MS. didici. Aut itaque alius hic Therſander habendus, aut *Tiſandrus* verior eſt lectio. In Homero neutrum nomen occurrit. De *Acamante*, altero Theſei filiorum et Demophoontis fratre, v. *Intpr.* ad Hygin. f. 108 et h. l. Heinſ.; de cæteris ſaltem Servium. *Demiſſum lapſi per funem*, h. e. delapſi fune demiſſo. Ex hiſtoria hoc acceperat; v. Excurſ. III: at egregie ad magnitudinem equi declarandam accom-

Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
Incipit, et dono divum gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos mæstissimus Hector
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, ut quondam, aterque cruento
Pulvere, perque pedes trajectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo

268. *erat*, *cum* fuere qui legerent teste Guellio; sed utrumque dici mos est.——270. *Insomnis* una voce, multi ap. Heins. *insomnes* Montalb. *insompnis* Leid. un.; sed non insomnem fuisse Æneam patet ex v. 302, ubi *excutitur somno*; quod jam Burm. monuit. *in somnis* divisim etiam fragm. Vatic.——271. *refundere* Medic. Pierii. *fluctus* aliquot Pier. *fletus* Hamb. alter, v. inf. 298.——272. *bijugis* Rottend. tert., quod Heins. præferebat.——274. *Ei* Medic. fragm. Vatic. Rottend. pr. *heu* alii. Cæterum Gronov. Diatribe Stat. c. 22, p. 124, ordinem verborum ita instituendum edicit: *ut quondam erat raptatus.—heu mihi! qualis? q.* Durissime.

accommodavit. Itaque emphasin Quintil. agnovit Inst. VIII, 3, 84, ubi v. not. et Ursin. ad h. l. *primusque M.* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc jam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor, G. Rom. c. 1. *doli fabricator.* Sic δόλον pro equo ad insidias facto Hom. Odyss. θ, 494.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poëtis excitari possint, quoties per somnum species objicitur, adumbratus videtur ex Iliad. ψ, 62 sq., ubi Patrocli Umbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V Theb. 265 sq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sq. *mortalibus ægris*, sane ut alias miseris, οἰζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. Burmannus fessos laboribusque et curis diurnis fatigatos interpretatur. *serpit*, quando latenter membris infunditur, Serv. *raptatus*, v. sup. I, 483. *ater* plus quam respersus, inquinatus. cf. versus Homericos Iliad. χ, 401 sqq. *tumentes*: οἰδᾶν similiter in fabula Œdipodis.

274—279. Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet, fortunæ pristinæ et præsentis comparatione. Similia loca congessit Cerda. Versum 274 Ennii esse Servius docuit. *qui redit* pro qualis redibat, paullo insolentius; inf. 279 *accepit*, pro acceperat; græca, saltem Homerica, structura, qua tale tempus ponitur. *exuvias A.*, arma Achillea Patroclo detracta. *Danaum puppibus*, in naves Achivorum. respicit ναυμαχίαν Iliad.

Hectore, qui redit exuvias indutus Achilli,
Vel Danaum Phrygios jaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam, et concretos ſanguine crinis,
Volneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Adcepit patrios. Ultro flens ipſe videbar
Conpellare virum, et mæſtas expromere voces:
O lux Dardaniæ, ſpes o fidiſſima Teucrum,
Quæ tantæ tenuere moræ? quibus Hector ab oris
Exſpectate venis? ut te poſt multa tuorum
Funera, poſt varios hominumque urbiſque labores
Defeſſi adſpicimus! quae cauſſa indigna ſerenos

275. *exuviis* aliquot ap. Pier. et Burm. *inductus* aliquot apud utrumque. *Achilli* Heinſ. cum melioribus etiam h. l. Vulgo *Achillis* et *Achillei.* cf. ſup. I, 30.——276. *jaculatum* Goth. pr.——277. *et* abeſt Franc. *concretoque* qu. Moret. *et concreto ſ.* Menag. pr. a m. ſec., quod vulgarius eſſet. conf. Burm.——278. *Vulnera illa* Leid. *vulnera et illa* Bigot. *vulneraque ipſa* Franc. et Witt. Stat. III Theb. 364. *Vulneraque iſta ferens putri inſiccata cruore.*——280. *Incertas exp.* fragm. Moret. *mæſtas promere* Exc. Burm. et Menag. alter a m. ſec. *has promere* Bigot. *effundere* Menag. pr. Moret. qu. Vulgata eſt apud Nonium in *mæſtas.*——281. *Dardanide* alter Hamb. et Franc. cum Goth. ſec. et tert. *Dardanidum* aliquot Pierii. *ſpes o ſanctiſſima* Schol. Cruqu. Horatii I Sat. 7 et IV Od. 5. Sed vulgatam etiam Macrob. IV Sat. 2 habet. *fidiſſuma* ſcribunt codd. antiquiores ap. Pierium, et in uno *firmiſſima* vel *fortiſſima.*——283. *quem te poſt* Zulich. *multa dierum* Gud. a m. pr. *poſt tanta* unus Guelph.——284. *per varios* Oudart., ut lib. I, 628. *poſt hominum varios u.* Bigot.——285. *accipimus* Hamb. pr. et Goth. tert. a m. ſec. Et poteſt exquiſitius videri. *ſeveros* Hugen. a m. ſec.

Iliad. ν ſqq. et π, 122 *τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηῒ θοῇ*——. *concretos ſanguine crines*, fœdum quidem, ſed quod horrorem non minus quam miſerationem facere queat. Porro *vulnera* omnino in pugnis cum Achivis factis accepta, non, ut ap. Servium, cum extinctus Hector male ab Achivis haberetur Iliad. χ, 369.

282—286. Quaſi immemor cædis Hectoris, eum objurgat, quod tam diu abſuerit et nunc demum ad auxilium Trojanis ferendum adveniat. Etiam

Fœdavit voltus? aut cur hæc volnera cerno?
Ille nihil: nec me quærentem vana moratur:
Sed graviter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troja.
Sat patriæ Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent: etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troja Penates:

286. *et cur* Leid.——287. *Ipse* Montalb. *nec quærentem me* sec. Hamb. *nec me remoratur vana querentem* Menag. pr. *fata moratus* ed. Ven.——288. *de p. fundens* Parrhas.——289. *Heus f.* Leid. un. *tete* corr. Cuning. *eripe telis* Dorvill.——290. *a* deest Dorvill. Menag. pr. et Mediceo Pieriano. Adde Goth. tert. In secundo *Alte a. c. alto culmine* superscripto *a* fragm. Vatic. *ab c.* Leid. unus. Dorvillius bene conj. *ruit alta a culmine Troja*, quod significantius est, et sic Acronem legisse, Jani V. C. vidit ad Horat. IV Carm. 6, 3 et Homer. Iliad. ν, 773 ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή. adde Iliad. ο, 557. 558.——291. *Priamo patriæque* sec. Hamburg. *datum est* Witt.——292. *possint* alter Rottend. Olim distinxere nonnulli —*defendi possent etiam, hac d.* pro adhuc. v. Serv.

Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cujus versus ap. Macrob. VI, 2 *O lux Trojæ, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? Aut, qui te sic respectantibus tractavere nobis? Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de *salute* accipiendum, si quidem ex Homerico φάος expressum, quo is hoc sensu plerumque utitur; excepto forte loco Iliad. ϑ, 282. *ut te p.*, ὡς, h. e. qui, quomodo. *defessi* cladibus, ut eleganter poëtæ v. c. Horat. II Carm. 4, 11 *Tradidit fessis leviora tolli Pergama Graiis. serenos fœdavit v.*, quoniam et *fœda tempestas* proprie dicitur. cf. Serv.

290. *Ruit alto a culmine T.* (etiam inf. v. 603) ex Homerico, quod sæpius occurrit, κατ' ἄκρης. cf. Var. Lect. Videtur tamen hoc paullo diverso modo dictum. Ad 291. 292 cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quæ a te ad ipsum defendendum fieri ac præstare poterant. *etiam hac*, δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.

293. *Penates* sunt Trojæ publici, patrii dii, urbis tutela. Vid. Excurs. IX ad h. v. *Sacra* et *Penates* possunt pro eadem re haberi, ut illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Sic mox v. 320 *Sacra manu victosque deos—trahit.* Et sic sæpe *sacra* universe, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus. v. c. Ovid. Fast.

Hos cape fatorum comites: his mœnia quære,
Magna pererrato ſtatues quæ denique ponto.
Sic ait: et manibus vittas Veſtamque potentem
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.
  Diverſo interea miſcentur mœnia luctu:
Et magis atque magis, quamquam ſecreta parentis
Anchiſæ domus arboribuſque obtecta receſſit,
Clareſcunt ſonitus; armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, et ſummi faſtigia tecti

294. Heinſ. diſtinguere volebat: *his mœnia quære magna, p.* et ita in Witt. erat. Contra Burm. diſputat magis ſubtiliter quam vere. Declaranda res ex eo, quod elegantior loquendi modus, ſi epitheton vel adjectivum poſt relativum ponitur: *mœnia, quæ magna*, pro vulgari, *mœnia magna, quæ.*——295. *qui* Longob. et alii ap. Pier.——297. *affert* duo ap. Burm. v. ad Georg. IV, 311 et ad Ecl. VIII, 64.——298. *m. fletu* Leid. unus. v. ſup. 271.——299. *at magis* Medic. a m. pr.——300. *obtexta* Guelpherb. un. in Collect. Sax., non male.——301. *concreſcunt* cod. antiquiſſimus Pierii. Videtur Heinſ. etiam *crebreſcunt* inveniſſe. cf. Burm. *que* abeſt Franc. *irruit* Goth. tert., male. *ingruunt* bene de iis quæ accedunt, propiora fiunt. *error* pro *horror* pr. Moret., perpetua aberratione.

Faſt. I, 527. cf. Cerda. Mox tamen v. 296, 267 *vittas Veſtamque et ignem ſacrum* memorat, quæ omnia cum Penatibus aſportavit; an hæc per *ſacra* declarare voluit? *Vittas* religioſe poſuit, cum *Veſta vittata* (non enim ad Palladem vittæ referri poſſunt, quod Burm. fecit) aut *cum vittis* dicenda eſſet. vide ſup. ad v. 168 *Virgineas auſi divæ contingere vittas. Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum, viæ, caſuum! Mœnia* int. urbem Lavinum. *magna* dixit reſpectu Romæ inde oriundæ; ut et III, 159.

298—301. Interea *urbs miſcetur luctu*, h. e. in urbe miſcetur *luctus*, ejulatus, clamor, (mox v. 301 *ſonitus) diverſus*, a diverſis urbis partibus. *domus ſecreta receſſit* ornate pro, eſt ſecreta, remotior a littore et porta Scæa, eaque parte, qua Achivi urbem ingreſſi erant. Statii imitationem notat Burm. Theb. V, 242 *et ſi læta receſſit Urbe domus.*

302—308. *Adſcenſu ſupero*, pro adſcendo, ornate, in re tenui. Comparantis et comparati ratio primo intuitu non ſatis aperte declarata eſſe videtur. Latet autem in illis: *ar-*

Adſcenſu ſupero, atque adrectis auribus adſto:
In ſegetem veluti quum flamma furentibus auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens
Sternit agros, ſternit ſata læta, boumque labores,
Præcipiteſque trahit ſilvas: ſtupet inſcius alto
Adcipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.
Tum vero manifeſta fides, Danaumque pateſcunt
Inſidiæ. Jam Deiphobi dedit ampla ruinam,
Volcano ſuperante, domus: jam proxumus ardet
Ucalegon: Sigea igni freta lata relucent.

305. *ſaxi de vertice torrens* Schol. Horat. IV Od. 14 ex v. 308 *ſaxi de vertice paſtor. montano a vertice* Bigot. ex VII, 567 *et torto vertice torrens. rapidos* pr. Moret. et Franc. *a flumine* Moret. tert.——306. *hominumque labores* pr. Hamburg. pro div. lect. ex I Georg. 118 *hæc quum ſint hominumque boumque labores Verſando terram experti—laborem.* Voſſ. et fragm. Moret. *bovumque labores* fragm. Vatic.——307. *ſedet* pro *ſtupet* Quintil. VIII Inſt. 6, memoriæ vitio.——308. *aſpiciens* Sprot. pro var. lect.——310. *alta* Hamb. ſec., ut ſæpe alias.——312. *Uchalion* Rottend. ſec. In aliis codd. alio modo vitioſe. *Sigeoque igni* Parrhaſ.

rectis auribus adſto, et *ſtupet accipiens ſonitum:* ſive ut in his: *arrectis auribus adſto*, ſtuporem ſimul cogites et jungas: *adſto,—veluti—ſtupet paſtor*; vel, quod melius, ut ſic componas: *adſto arrectis auribus*, aures arrigo, veluti paſtor *accipit ſtupens ſonitum.* Quæ ſequitur, comparatio adumbrata eſt ex Iliad. β, 455. 456. λ, 155 ſqq. et Iliad. δ, 452—455. adde ε, 87 ſq. λ, 492 ſqq. Lucret. I, 282—290. Conf. inf. 496 ſq. Georg. II, 304 ſqq. Æn. XII, 523 ſqq. et X, 405 ſqq. Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum ſimpliciter, poëtam Homeri inventa egregie ſuis verbis reddidiſſe et ornaſſe. Niſi forte in hoc reprehendendus videri poteſt, quod *ex Æneæ narrantis perſona* talis comparatio non ſatis commode intexta ſit. Quod et Wartono ita viſum video. Sed illius narrantis recordationem ſuavitas narrationis jamdudum animis audientium excuſſit. *furentibus auſtris* dicit ut poëta pro, ventis flantibus. *torrens*, χείμαῤῥος, *rapidos montano flumine*, auctus aquarum colluvie e montibus. 308. Iliad. δ, 455 Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

309—313. *Tum vero m. fides* ornate, uti *rebus fides fieri* dicitur eventu, manifeſta jam

res

Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec ſat rationis in armis;
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem
Cum ſociis ardent animi. Furor iraque mentem
Præcipitant; pulchrumque mori ſuccurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapſus Achivom,
Panthus Othryades, arcis Phœbique ſacerdos,
Sacra manu, victoſque deos, parvumque nepotem
Ipſe trahit, curſuque amens ad limina tendit.

315. *et currere* Sprot. *ad arcem* Moret. pr.——317. *Præcipitat* Gud. *præcipitent* ſec. Hamb——318. *Achivom* Heinſ. e Medic. et Gud. Vulgo *Achivum*. *Achivis* pr. Menag. Sprot. et alter Hamburg.——319. *Pantos*, *Panteus*, *Pantheus*, *Phantheus*, hic et mox vitioſe in MSS. Eſt Πάνθοος et Πάνθους. In Sprot. *Panthoys* et mox *Panthoy*, expreſſa enuntiatione græca. v. Heinſ. *Otriades*, *Otyriades*, *Oetriades* male vulgo hic et infra. Ὀθρυάδης.——320. *jactos* tert. Rottend. *victus* Gud., ſed v. Burm.——321. *curſumque* Moret. qu. et ſic legebatur Servii ætate. *curſuſque* Menag. pr.

res erat. Alii interpretes aliter. *Deiphobi* domus prima incenſa; duxerat enim Helenam poſt Paridis mortem, ut jam Servius. cf. Quint. Cal. XIII, 354 ſqq. Odyſſ. θ, 517 ſqq., qui locus fundus fabulæ. cf. Exc. XII. proxima domus Ucalegontis, qui e principibus erat et in conſilio Priami Iliad. γ, 148. *Sigea i. f. l. relucent*, proſpicienti ex urbe per tenebras. cf. Quint. ibid. 464 ſqq. *lata* cum dilectu h. l. poſitum: nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. cf. Cerda. Male, puto, Servius et Pompon., quod illic fretum Helleſpontiacum incipit dilatari. Denique *tubarum clangor*, Euripidis et Tragicorum exemplo, memoratur, etſi Iliacis temporibus nondum fuere tuba et lituus.

314—317. *Nec ſat rationis*, h. e. parum conſilii, *in armis*, nec mihi ſatis ipſi conſtabat, quantum his armis profuturus eſſem captæ et incenſæ jam urbi. *ardent animi glomerare manum bello*, ardeo, hic unus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum ſociis*) in arcem ad regem concurrere. 317. et illa una cogitatio animum ſubit, quam pulchrum ſit, fortiter pugnando mori. cf. Georg. IV, 218.

318—321. Panthus ſacerdos

Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem? 322
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:

pr. et Witt. Eadem varietas et alibi. v. Burm. Utrumque autem recte etiam in poëta dicitur, videtur tamen *cursum* remotius a vulgari esse—*ad litora* paucissimorum librorum videtur esse lectio; unum Hamburg. pr. laudat Heins. Cæteri, quotquot inspecti sunt, etiam e nostris unus (in duobus *lumina)* et vett. edd.; porro Servius, Donatus, Pomponius, *ad limina* præ se ferunt: quod adstipulante Brunckio recepi. Alterum illud ex sollenni lapsu in h. v. ortum videri potest, et subiisse primum Aldinam; unde in Juntina, quam ex illa expressam conjicio, et in al. excusum video. At eam deseruit Rob. Stephan. Consensum librorum firmat ipsa rerum ratio et ordo. Nondum consilia exsequi cœperat Æneas: vide v. 314—317, antequam domo exeat, ecce tibi offert se ei Panthus, qui ad ejus domum, quippe in remota urbis parte sitam (vide v. 299. 300) confugiebat. Forte et hoc ipsum poëta ad Æneæ pietatem retulit, ut religionum minister ad eum confugiat. Pomponius hæc habet: limina *domus meæ: in hoc auctoritas et dignitas Æneæ videtur.* Servius autem: *Æneæ et religio laudatur et virtus. limina* igitur ipsa re satis definita, quod sint Æneæ. Sic XI, 267. Quæ pro altera lectione dici possint, v. ap. Burm.——322. *Quo res s. loci?* pr. Rottend.; sed v. Burm. Idem vir doctissimus conj.: *qua prendimus arcem?* qua via, ratione, ad arcem pervenire possumus? Mihi quidem hoc tenuiter dictum videtur; et adi notas. *qua tendimus arcem* conj. Jo. Schrader.——323. *eram gemitu, cum* distinguit Leidens.

dos Apollinis, cujus templum erat in arce. Ponunt autem poëtæ primo loco continens, tanquam latius: *arcis Phœbique s. Panthus* inter primores Trojanorum est Iliad. γ, 146; filii ejus Polydamas et Euphorbus, Πανθοΐδαι, sæpe Homero commemorati. Nunc Othryos filius ille editur. Sacerdotis persona ducta ex Iliad. ο, 522, ubi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Fabula de Pantho, Delphis abducto, quam Servius memorat, etiam ap. Eustath. p. 900 l. 47 occurrit, seriorum forte poëtarum commentum. Etiam mox genus primo loco, *sacra,* et tum finitius, *deos,* h. e. simulacrum Apollinis. cf. v. 293 *Sacra suosque—Penates.* Non ignoro, vasa et utensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam invidiose! Deorum autem simulacrum in excidio templi et urbis ex more secum ferre et servare studet sacerdos, ut Æneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed semel monenda. *trahit* cum dilectu positum pro ducit.

322. Frustra laborant in interpretatione, qui *arcem* de

Pergamo

Venit ſumma dies et ineluctabile tempus
Dardaniæ. Fuimus Troës: fuit Ilium, et ingens
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Juppiter Argos
Tranſtulit. Incenſa Danai dominantur in urbe.
Arduus armatos mediis in mœnibus adſtans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miſcet,
Inſultans. Portis alii bipatentibus adſunt,
Millia quot magnis umquam venere Mycenis.

324. *ineluctabile fatum* Macrob. V, 1 recitat; ex lib. VIII, 334.—— *inevitabile tempus* ed. Ven., quod et in Witt. Cod. ſupraſcriptum.—— 325. *Dardanidæ* Moret. tert. *Ilion* nonnulli, ut ſup. 221.——326. *omina* Bigot. pro var. lect. Et ſunt, quæ pro hac lectione dici poſſint. cf. ſup. ad 178. Transferuntur enim auſpicia, et auſpiciorum habendorum jus, cum imperio; ſed argute magis, quam vere.——328. *mediiſque* aliquot ap. Burm.——329. *fudit* nonnulli codd. Heinſ. et Burm., nec male hoc. Servius vulgatam lect. intepretatur; et habet *fundit* grandius quid, quam *fudit*. Nimis argute τὸ *fundere* h. l. a partu repetunt, quia v. 238 *feta armis*. Eſt ſimpl. emittit. Odyſſ. Θ, 515 ἱππόθεν ἐκχύμενοι. *que* abeſt Regio. *fictorque Sinon* conj. Waddelius; ſed. v. Burm. *victor*, propoſiti effector, recte interpretatur Servius——330. *Exſultans* Menag. pr., quod minus eſſet. *alii portis* ſec. Moret. et Leid. unus. *portiſque alii* Menag. et Sprot. *alibi patentibus* Gud. *alii patentibus* Rottend. a m. pr. *alii in bipatentibus* Leid. et Moret. tert. *aliique petentibus* ed. Venet.——331. *umquam* Heinſ. cum libris potioribus; alii, ut vulgo, *nunquam*, quod et Priſcianus lib. XVII habet. Sed totum verſum abeſſe malim: quot enim ex illis millibus per decem annos cæſos eſſe putare licet! Etiam Jac. Bryant. V. C. ſuſpectum habebat verſum. Ut defendas, dicendum: alii ad portas ruunt, tanto numero, ut vix plures prima ſtatim profectione e Græcia exiiſſe putares.

Pergamo accipiunt. Optimum factu, ut *arcem* pro perfugio accipias: quo confugimus?

324 ſqq. Admirabilis oratio, gravitatis et doloris plena, et ea quidem ſacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione! Euripidis illa Troad. 581 ſi reſpexit poëta; Πρίν ποτ' ἦμεν. Βέβακεν ὄλβος. Βέβακε Τροία, quantum ille de ſuo attuliſſe videri debet!

326. *Ferus Juppiter*, ut alias *ſævus*, h. e. iratus, crudelis. *omnia Argos tranſtulit*, Argivis victoriam et rerum ſummam permiſit, Troja nunc everſa.

329—335. *Mediis in mœnibus*, in media urbe, nam in arce. cf. 240. 252. *incendia miſcet*,

Obſedere alii telis anguſta viarum
Oppoſiti: ſtat ferri acies mucrone coruſco
Stricta, parata neci: vix primi prœlia tentant
Portarum vigiles, et cæco Marte reſiſtunt.
Talibus Othryadæ dictis et numine divom
In flammas et in arma feror, quo triſtis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et ſublatus ad æthera clamor.
Addunt ſe ſocios Rhipeus, et maxumus armis
Epytus: oblati per lunam Hypaniſque Dymaſque:

332. *Obſidere* ſec. Moret. et Goth. tert. a m. pr. inf. v. 450.—— 333. *oppoſitis* Gud. cum magna parte codd. Heinſ. et Pierian., quod Heinſio non diſplicebat. Etiam Pomponius *telis oppoſitis* exponit. Videtur tamen alterum, quod etiam Goth. pr. et ſec. habent, exquiſitius, poëticaque adeo dictione dignius eſſe. Adhæſerat *s* ex ſequenti voc., v. Burm. *ferrea acies* Hamb. pr., v. Heinſ. *ſtat pernicies* nonnulli codd. ap. Pierium cum Donato. *ſtant* Goth. ſec. *umbone coruſco* ed. Ven.——335. *reſiſtent* ſec. Rottend.——338. *quod fr.* Gud. *quo gemitus* Dorvill. et Witt. *in æthere* ſec. Hamb. *ab æthere* pr. Moret.——339. *ſociis* Menag. pr., ſed Ecl. VI, 20 *addit ſe ſociam.* Mox *Ripheus*, *Repheus*, *Rypheus*, ſcribitur. Ῥιπεὺς eſt. Quæ ſequuntur, obſcura nomina ſunt, nec in iis morandum, *maximus annis*, quod a nonnullis legi Pierius et Ge. Fabricius teſtantur, interpolatum per eos, qui v. 435 *Iphitus ævo Jam gravior* meminerant, quaſi idem cum Epyto eſſet.——340. *Epytus*, Ἤπυτος, ex libris Heinſ. reſtituit. Medic. *Æpitus* (Æpytus, Αἴπυτος non minus recte diceretur), in aliis vitioſe: *Epitus*, *Epithus*, *Ephitus*, *Æphitus*, *Iphytus*, *Et Pythus*: et mox *Hyphanis*, *Hipanis et Dimas*, *Dumas*. cf. inf. 394. *oblecti* Wall. a m. pr. *per lucem* conj. Waddelius; at v. Burm. Forte autem ſuavior junctura erit, ſi interpungas: *addunt ſe ſocios Rhipeus et—Epytus, oblati per Lunam, Hypaniſque Dymaſque Et lateri agglomerant noſtro.*

miſcet, plus, quam promiſcue, paſſim, facit. ita *miſcere cædes.* hærent in h. v. interpretes. *alii,—millia quot*, h. e. tot millia, quot eorum etc. pro vulg. reliqui omnes. *partis bipatentibus*, ornatius, quam ſimpliciter patentes, apertæ. Intelligendæ autem portæ Scææ. cf. ſup. v. 266 *portiſque patentibus omnes Accipiunt ſocios.* *Obſedere oppoſiti* ornate et hoc adjectum. *ſtat—ſtricta* pro ſtricta eſt; *ſtat*, quippe ſublatus et erectus enſis. *cæco Marte*, nocturno prælio, quo cerni ac diſcerni hoſtis nequit.

336—338. *Numine divum* tamquam a deo aliquo actus—in medium incendium et pugnas ruit. *Erinnys*, quæ ante *Furor*, h. e. animi impetus.

341—346.

Et lateri adglomerant noſtro: juveniſque Corœbus
Mygdonides. Illis ad Trojam forte diebus
Venerat, inſano Caſſandræ incenſus amore:
Et gener auxilium Priamo Phrygibuſque ferebat.
Infelix, qui non ſponſæ præcepta furentis
Audierit.
Quos ubi confertos audere in prœlia vidi;
Incipio ſuper his: Juvenes, fortiſſima fruſtra

341. *glomerant* Reg. *Corœbus* unice vere; ab Heinſio reſtitutum ex Κόροιβος. Vulgo fere *Chorœbus, Chorebus, Corebus.* Puget. *Thorebus* —— 342. *Mirdoneis* Goth. tert. in litura. *illis qui* ante Heinſ., qui Medicei et vetuſt. libb. (adde Servii) auctoritate *qui* ſuſtulit; ut jam Pierius e ſuis libris auctor fuerat. Suadet idem poëtici ſermonis genius. cf. ſup. ad I, 378. *illis qui Trojam* Parrhaſ.——343. *Caſandræ* in multis ſcribitur; et ſic fere in geminanda littera ſemper variant veteres. cf. Heinſ. neque adeo in eo hærendum, modo teneas, antiquiores unam litteram pinxiſſe, ſequiores adjeciſſe alteram. *accenſus* quatuor ap. Burm. *captus amore* quinque ibid.——346. *audierit* concinnius Heinſ. e Medic. et melioribus; adde Colot. Urſini. Vulgo *audierat.*——347. *concretos* Goth. tert. a m. pr. *confectos* Franc. *conſertos* Wall. et Witt. cum aliis ap. Pierium, qui e melioribus libris *confertos* tuetur. v. Burm., qui et conj. *ardere in p.*, quia *audentem* v. 349 ſtatim redit.——348. Quæ ſequuntur, meo judicio aut ſic, ut feci, ſunt interpungenda, ut parentheſis intra *(quæ ſit—ſuccurritis urbi Incenſæ)* contineatur; ut ſit: *ſi vobis cupido eſt audentem extrema ſequi, moriamur*; cauſſis a principio ſtatim, ut plerumque fit, commemoratis; aut ſic ſunt conſtituenda ſine parentheſi: *Juvenes, fortiſſima fruſtra Pectora, ſi vobis audentem extrema cupido Certa ſequi* (agite, ſequimini me; quod membrum orationis ita omitti ſæpe videas), *quæ ſit rebus fortuna, videtis: Exceſſere—Di, quibus imperium hoc ſteterat; Succurritis urbi Incenſæ. Moriamur et in media arma ruamus.* Explicationem v. in notis. In vulgari ratione et interpunctione, quæ hæc erat: *(quæ ſit rebus f. v.—Di quibus imperium*

341—346. *Adglomerant*, docte, ſe adjungunt. cf. ſup. 315. Suaviter rerum miſerabilis facies diſtinguitur epiſodio brevi de Corœbo Mygdonis filio, de quo v. Exc. X ad h. v. *gener* autem h. l. ſpe. *præcepta* h. l. ſunt monita vatis a deo actæ: ſcil. ne communi Trojanorum cladi ipſe tamquam pars accederet, nec ſuas nuptias ſperaret. *Infelix* ſuaviter, ut ſæpe poëtæ per epiphonema. Sic νήπιος, ut ſtatim Iliad. β, 38.

347—354. *Audere in prœlia* exquiſite, cum audacia procedere

Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi (quæ sit rebus fortuna videtis:
Excessere omnes adytis arisque relictis
Di, quibus imperium hoc steterat:, succurritis urbi
Incensæ): Moriamur, et in media arma ruamus.
Una salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis juvenum furor additus. Inde, lupi ceu
Raptores atra in nebula, quos inproba ventris
Exegit cæcos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis; per tela, per hostis
Vadimus haud dubiam in mortem: mediæque tenemus

imperium hoc steterat) in hac, inquam, *succurritis* nihil habet, quicum commode copuletur. Servius quidem *frustra succurritis* jungit parenthesi incipienda a *si vobis*. Sed intricate et contorte omnia. *fortissima frustra* separanda non sunt.——349. *nobis* Goth. tert. *audendi* duo Goth., aliquot ap. Heins. et Servium nonnulli *audendi* vel *audenti;* etiam Donatus *audendi* interpretatur. *in extrema* Franc. ut 347. *cupido est* etiam tres.——351. *adytis omnes* Zulich.——352. *hoc* aberat sec. Rottend. et Leid. a m. pr. *succurrimus* Parrh.——354. *superare* Goth. tert.——356. *in* deest fragm. Moret. et uni Leidensi.——359. *in mortem haud dubiam* Oudart. et Leid. un.

dere in pugnam. *super his*, simpl. pro posthæc, inde. Quæ sequuntur, sic ordinare juvat: O juvenes, frustra fortes, si vobis cupido certa est, sequi audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adeat, agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quæ sit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac præsides Trojæ nos plane deseruisse; *succurritis urbi incensæ!* sero ad patriam defenfendam properatis, quippe *jam captam et incensam*. Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur, etc. v. 351 ex veteri superstitione satis nota interpretandus, qua urbes captæ vel capiendæ a diis deseri credebantur. v. Ursin. et Cerda ad h. l. Muret. Var. Lect. V, 19. qui argutatur. Euripidis locum e Troad. 23. jam Macrob. V cap. extr. comparavit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. hinc evocatio deorum, de qua h. l. Servius. 354. *Una salus*, int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. 355. *Furor additus*. Laudat Burm. Statium V Theb. 33 *O miseræ, quibus hic furor additus.*

355—360. Homerus comparatione luporum sæpe utitur

Urbis iter. Nox atra cava circumvolat umbra.
Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis æquare labores?
Urbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim

360. *Nox a.—umbra.* Hæc assuta esse et versum imperfectum reliquisse Virgilium, credebat Ortuinus ap. Burm. At optimo poëta hoc hemistichium admodum dignum videtur. Nisi quod *atra* bis redit.——361. *fœnera* alter Mentel. *vulnera* Sprot., perpetua variatione. *talia* Dorvill. ex hujus libri initio.——362. *lacrimis possit* Ven. *per lacrimas* Dorvill. e glossa. *possit animis æquare* ed. Ven. *lacrimis explere* Sprot. pro var. lect. Porro *æquare dolores* pr. Hamb., perpetua aberratione. *dolorem* nonnulli codd. apud Macrob. V, 1. Tandem *lacrimas æquare dolori* Vratisl., quod sane et ipsum dicitur, sed vulgarius; et forte natum e glossa; Nam etiam Pompon. interpretatur: *laboribus æquare lacrimas.*——363. *fuit* Hugen. *durata* Goth. alter, ex compendio scripturæ orto vitio.

v. c. Iliad. λ, 72 οἱ δὲ, λύκοι ὣς, Θῦνον. inde et alii, ut Apollon. II, 123 sqq. *lupi raptores* ex epitheto σίνται Iliad. π, 353 natum videtur. et π, 56 λύκοι ὣς, Ὠμοφάγοι. item Odyss. ζ, 133 de leone: κέλεται δέ ἑ γαστὴρ Μήλων πειρήσοντα—ἐλθεῖν. *quos improba* (magna) *ventris Exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *cæcos rabies*; quantum ornatius! ut etiam reliqua: *atra in nebula*, ex observatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. a Burmanno laudatus II, 124 ἤματι χειμερίῳ lupos prædari facit, et Homerus Βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόνον, ἀννεκύας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα *(per tela, per hostes)* Iliad. κ, 297. 298. Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius, ne cum Trappio hæreas. *Vadimus*, impetum et furorem notat verbum. v. Burman. *Nox circumvolat*, quippe alata: inf. VIII, 369, ut Somnus, Somnia. v. ad Tibull. II, 1, 89. *cava umbra*, quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem.

361. Odyss. γ, 114 τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων; imitatus Silius V, 421 sqq. et II, 650 sqq. ubi plura in Sagunto eversa ex altero Æneidis libro petita sunt; Sic illa mox 363, quæ inter eximia loca equidem ponere soleo, *Urbs antiqua ruit*, belle translata sunt ibid. v. 654 sqq.

364. *Inertia corpora*, possunt esse sine vita et motu, si modo *sternuntur* est, *strata sunt, jacent*; verum *sternuntur corpora inertia*, inertium hominum, malim accipere de imbellibus, senum, infantum, feminarum. Bene hactenus Serv. et Pompon. exponunt: non repugnantia,

Corpora, perque domos, et religiosa deorum 365
Limina. Nec soli pœnas dant sanguine Teucri:
Quondam etiam victis redit in præcordia virtus;
Victoresque cadunt Danai. Crudelis ubique
Luctus, ubique pavor, et plurima mortis imago. 369
Primus se, Danaum magna comitante caterva,
Androgeus obfert nobis, socia agmina credens
Inscius; atque ultro verbis conpellat amicis:
Festinate, viri, nam quæ tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque 374
Pergama: vos celsis nunc primum a navibus itis?
Dixit: et extemplo (neque enim responsa dabantur

365. *domus* duo Heins. *perque vias et religiosa d.* omissis mediis Voss. unus.——366. *dant pœnas* qu. Moret.——367. Legitur et *quædam* teste Ge. Fabricio. Sed vulgatam etiam grammatici firmant.——369. *noctis imago* aliquot ap. Pier.——370. *Primus sed* Rottend. *magna Danaum* Dorvill.——371. *Androgeus* rescripsit Heins. post Pierium cum libris potioribus. Vulgo *Androgeos*. v. Heins. *se offert* alii ap. Pier. *effert* Hugen. ——372. *affatur* Bigot.——373. *tam lenta* Witt., sed in marg. *sera.*——375. *nunc* deest Menag. *a* deest Parrhas. et Goth. tert. *nunc primum celsis a navibus* Exc. Burm. *vos nunc a navibus* Lutat. ad Stat. VII Theb. 229. *a puppibus* Hamb. sec. In fine versus interrogationem addunt duo Heinsiani.——376. *neque jam* Bigot.

tia, ut pecora. ut inf. IV, 158. Mox *pœnas dant* pro cæduntur, moriuntur, ut Serv. bene.

367. Sententia eadem, aliter tamen expressa, Iliad. ξ, 480. 481.

368. 369. *Crudelis luctus*, ut, *sævus dolor*, qui in nos sævit. *plurima mortis imago*, h. e. *ubique* cædes facta cernitur; passim cæsorum cadavera projecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias cædis formas et genera intelligere.

370. *Androgeos* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Mnesthei, ducis Athenarum*; nescio unde habeat. Diversus est Minois filius VI, 20.

374. *Rapiunt, feruntque*, ἄγουσι καὶ φέρουσι, ut notum. v. Cerda. Modo quænam segnities tam *sera*, quæ seros facit, id est, tardos. Serv.

376. *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quæ fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius

Fida ſatis) ſenſit, medios delapſus in hoſtis:
Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Improviſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit,
Adtollentem iras, et cærula colla tumentem:
Haud ſecus Androgeus viſu tremefactus abibat.
Inruimus, denſis et circumfundimur armis;
Ignaroſque loci paſſim et formidine captos
Sternimus. Adſpirat primo fortuna labori.
Atque hic ſucceſſu exſultans animiſque Corœbus
O ſocii, qua prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur.

377. *delapſus* meliores, ut Medic. Gud. a m. pr. Moret. pr., item alii apud Pier., vulgares *dilapſus*. Apud Priſcian. XVIII *illapſus*, qui interpretatur, *ſe illapſum eſſe*. Sed hoc proſaico propius. *ad hoſtis* etiam nonnulli apud Pierium.——378. *retorſit* pr. Hamb. pro var. lect.——379. *improviſam* Hugen. v. ſup. v. 203. *qui in ſentibus* Menag. pr. *anguen* alter Rottend.——380. *gradiens trep.* Parrhaſ. ex interpr. *nitens pedibus trep.* Wittian.——381. *colla moventem* Oudart.——382. Poſt verſum 378 abeſſe poterat alter hic. Eum otioſum eſſe, ſenſit quoque Jo. Schrader: ſed idem bene obſervavit ſimilitudinem Homerici loci, ex quo hæc expreſſa diximus: Iliad. γ, 31 *κατεπλήγη* etc. et 36 *ὣς αὖθις* etc.——383. *circumfundimus* multi ap. Pier. et Heinſ., quem v.; Gud. a m. pr. *circumfudimus*.——384. *et paſſim* Ven. et Goth. ſec.——386. *ſucceſſu exſultans* Heinſ. e libris poſt Pierium. Vulgo *exſultans ſucceſſu*.——387. *quæ prima* aliquot. *quam* Rottend. ſec. et Gud. a m. pr., addita intp. *in quam partem*. Rottend. tert. *qua primum* non male. *quod prima* Leid. a m. pr.——388. *qua ſe oſtendit* ſec. Hamb. *ſe* abeſt a Zulich. et Goth. tert. *ſed* alter. *extendit ſe dextra* fragm. Moret. et ejuſdem codex quartus.

Statius II Theb. 535—537. *ſenſit delapſus*, ἤσθετ' ἐμπεσὼν, ut notum, ad formam græcam, intellexit ſe in hoſtem incidiſſe.

379—381. Comparatio ab Homero petita, ſed variata Iliad. γ, 33 ſqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Juven. I, 43 noto verſu: *Palleat; ut nudis preſſit qui calcibus anguem.* *humi nitens*, pedem figens. *attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque ſimpliciter, erigentem ſe vel caput præ ira et rabie. III Georg. 421 *tollentemque minas et ſibila colla tumentem.*

388. *Qua oſtendit ſe dextra:* fortuna

Mutemus clipeos, Danaumque insignia nobis
Aptémus; Dolus, an virtus, quis in hoste requirat?
Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argivum adcommodat ensem.
Hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas, omnisque juventus
Læta facit: spoliis se quisque recentibus armat.
Vadimus inmixti Danais haud numine nostro,
Multaque per cæcam congressi prœlia noctem
Conserimus: multos Danaum demittimus Orco.

389. *mutamus* Gud. a m. pr. *mittemus* Reg. *ciclopes* Goth. pr.——390. *quis ab hoste* aliquot Pier. *requiret* nonnulli apud eund. *requirit* Hugen. et Goth. alt. et apud Macrob. V, 16. *revisat* alter Hamb.——391. *Arma? dabunt ipsi.* Ita Servius distinguit; minus bene. *dabunt hostes* Bigot. *dabunt* int. dictum pro *dent*, ministrent. *clade* pro *deinde* Goth. sec.——392. *Androgeo* nonnulli ap. Pier. et Dorvill., ex interpolatione, ut inf. 425. *Peneleo.* cf. VI, 20. *clipeique i. decori* sunt qui legant ap. Pierium et sic Goth. tert.——395. *armant* Gud.——396. *non n. n.* Witt. *nomine nostro* Gud. a m. pr. vel *omine bono* Zulich. ex interpr.——397. *per totamque* ed. Ven. *lumina* pro *prœlia* Menag. pr.——398. *Dimittimus* Medic. c. cæteris fere omnibus. cf. Heins. etiam Goth. duo, at tertius *committimus.* *demisimus* Leid.

fortuna *se dextram,* faventem ac propitiam, ostendit. 389. *Insignia* nimis argute de clipeorum insignibus ac sculpturis vel de galeis et crista; Enimvero poëtica ratione vel ipsi *clipei* sunt *insignia,* quatenus Danai his ipsis insigniuntur, ut mox *clipei insigne*; vel, ut malim, omnino arma. Illud tamen verum est, in tragicis, forte et in cyclicis, Achivorum et Trojanorum clipeos insignia habere. De mutatione autem clipeorum cf. Pausf. IV, 28 f.

390. *Dolus, an virtus* adhibeatur. Mox *comantem galeam* ἵππουριν—et *clipeum induitur,* loro super humeros injecto et inserta manu ansæ, ὀχάνῃ. cf. inf. 671. 672.

395. *Spoliis recentibus,* exquisitius quam, novis, aliis, quam quæ habuerant, armis.

396. *Haud numine nostro,* h. e. averso, nobis non propitio. *at si—Audiat aversa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28, ubi v. not. et h. l. Cerda. Nimis acute cum aliis apud Serv. Pomponius: *quia ferebant* Minervam, Græcorum numen, in clipeis, non Neptunum, Trojanorum insigne. Mox v. 402

invitis

Diffugiunt alii ad navis, et litora curſu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi
Scandunt rurſus equum, et nota conduntur in alvo.
Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
  Ecce trahebatur paſſis Priameïa virgo
Crinibus a templo Caſſandra adytiſque Minervæ,
Ad cœlum tendens ardentia lumina fruſtra:
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.

399. *defugiunt* Sprot. et Menag.——401. *Scandere* Moret., bene, niſi *conduntur* ſequeretur. v. Burm.——402. *quicquam* Wall. *quamquam* Bigot. *quenquam confidere* ed. Ven.——403. *ſparſis* tres cum ed. Ven. *parſſis* et a m. ſec. *ſparſis* Goth. tert. *virgo P. ſparſis* Wall. a m. ſec.——405. 406. Iidem verſus in Ciri 402, 403 occurrunt. Verſus 406 *Lumina nam t.* pro Virgilii epica gravitate paullo levior nimiſque ingenioſus videri poteſt. Jac. *Bryant* V. C. eum ſublatum eſſe volebat; revocatus tamen mox ea ratione, quod auctor Ciris eum verſum jam legere debuit, quia illum ex Virgilio tranſtulit. *jam t.* Bigot. *geminas* Moret. ſec.

invitis divis, ἀέκητι θεῶν. *nox cæca*, in qua nihil cerni poteſt, ut jam ſupra.

401. *Scandunt rurſus equum.* Forte dictum nolis a poëta; nimis enim portentoſum hoc, et indignum Achivorum virtute, ſed *formidine turpi* adjecit. Vidit hoc elegantiſſ., dum viveret, Holdſworthius.

403—406. Vim Caſſandræ ab Ajace Oilei f. coram Pallade illatam eſſe vulgo memorant. Neque aliter ipſa apud Lycophr. 348. 358. Poſſit igitur ad poëtæ pudorem aliquis hoc trahere, qui alterum, quod *captiva abſtracta eſt*, quippe eadem mox in partem prædæ Agamemnoni ceſſura, narrare maluerit; verum ſollenne, etiam verborum uſu, ut τὸ ἕλκεσθαι, *abſtrahi*, pro eo quod ſequitur, pro vi illata, ponatur. Eurip. Troad. 69. 70 ὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναὺς ἐμὺς; Οἶδ', ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κάσσανδραν βίᾳ. nec aliter Lycophron. l. c. ἑλκυσθήσομαι. Conſulunt tamen poëtæ pudori in hoc, quod malunt plerumque alterum commemorare, quod illa abſtrahitur et raptatur ab Ajace, h. l. quidem e templo. Pari ratione argumentum frequens priſcæ artis apud Pauſaniam X, 26 et Plinium, et adhuc in anaglyphis et gemmis, eſt Caſſandra ab milite, ab Ajace ſcilicet, prenſa vel abſtracta: cf. Tabula Iliaca n. 99. Graviorem auctoritatem nunc dare poſſumus Proclum in argumento Arctini Ἰλίου πέρσιος: Κάσσανδραν δὲ Αἴας Οἰλέως πρὸς βίαν ἀποσπῶν, συνεφέλκεται τὸ

τῆς

Non tulit hanc ſpeciem furiata mente Coroebus,
Et ſeſe medium injecit periturus in agmen.
Conſequimur cuncti, et denſis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis
Noſtrorum obruimur, oriturque miſerrima cædes,
Armorum facie et Grajarum errore jubarum.
Tum Danai, gemitu atque ereptæ virginis ira,
Undique conlecti invadunt; acerrimus Ajax,
Et gemini Atridæ, Dolopumque exercitus omnis.
Adverſi rupto ceu quondam turbine venti

408. *jecit* Ven. et Parrhaſ. cum Goth. tert. v. Burm. *medium mittit* Witt. *periturus* Heinſ. poſt Pierium e melioribus. Vulgo *moriturus*, ſollenni permutatione. v. Burm.——409. *concurrimus* alter Hamb.——411. *Obruimur noſtrorum* idem.——412. *horrore* Witt., ut ſup. 301; idem *tubarum* a m. pr., ut et alibi.——414. *vadunt* ed. Ven., vide ſup. 359.——415. *Dolopumve* ſcripti et edd. multi.——416. *diverſi magno* Macrob. VI, 2, ſed vulgatam idem alibi et Lutat. ad Statium agnoſcunt. v. Burm. *adverſo rupti* Witt. *quondam rupte ceu* alter Hamburg.

τῆς Ἀθηνᾶς ξόανον. ἐφ᾽ ᾧ παροξυνθέντες οἱ Ἕλληνες καταλεῦσαι βουλεύονται τὸν Αἴαντα· ὁ δὲ ἐπὶ τὸν τῆς Ἀθηνᾶς βωμὸν καταφεύγει καὶ διασώζεται ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. *ardentia*, ira, pudore erepto. *arcebant*, antique, continebant, coërcebant, εἶργον. Verſus 405 præclarus eſt: at 406 *Lumina. nam t.* Ovidiano luſui propior eſt; maxime per repetitionem *Lumina, Lumina.* Ovidius tamen caſtior nunc ipſo Virgilio, Met. XIII, 410. 411 *tractata comis antiſtita Phœbi Non profecturas tendebat ad æthera palmas.* Defendebat Ebert V. C. Maronem Andromachæ verſſ. ap. Euripidem 572 ſq. et Ovidii Met. XIII, 681—3.

409. *Denſis i. armis*, irruimus in hoſtium denſum agmen. cf. v. 383.

410. *Delubrum* int. Minervæ, ex quo Caſſandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur jam pervenerat Æneas, mediam per urbem v. 359.

412. Quod arma, quæ induerant, Græca erant, et criſtæ Græcæ.

413. *Gemitu*, h. e. dolore, *atque ira ereptæ virginis*, propter Caſſandram ſibi a Coroebo cæteriſque ereptam, *invadunt undique*,

Confligunt, Zephyruſque, Notuſque, et lætus Eois
Eurus equis: ſtridunt ſilvæ, ſævitque tridenti
Spumeus atque imo Nereus ciet æquora fundo.
Illi etiam, ſi quos obſcura nocte per umbram
Fudimus inſidiis, totaque agitavimus urbe,
Adparent: primi clipeos mentitaque tela
Adgnoſcunt, atque ora ſono diſcordia ſignant.

417. *confugiunt* Goth. tert. a m. ſec.: forte cum fuiſſet *confugunt*. *Zephyrique* Rottend. ſec. *notus Eois* pr. Hamb.——418. *aquis* Ge. Fabric. emendare volebat; et ſic in uno Leid. ſuperſcriptum. Male. v. not. *ſtrident* aliquot; ſed *ſtridunt* etiam Probus agnoſcit ap. Heinſ.——419. *ponto* Menag. ſec.——420. *obſcuram* Menag. ſec. *per umbras* pr. Hamb. *ſub umbram* aliquot Pieriani, et Leid.——421. *Fundimus* Gud. a m. pr. et quinque Heinſ. cum binis Burm., quibus adde duo Goth. *totamque a. urbem* Longob. Pierii. *agitamus in urbe* ſec. Hamb.——422. *apparent primi:* alii diſtinguunt apud Pier. et *apparent primo* aliquot codd. ap. Heinſ. *clipei primos* Goth. pr.

undique, collecti. Ajax eſt idem ille nefandus ſtuprator, Oilei f. Mox *gemini Atridæ,* δισσοὶ Ἀτρεῖδαι ap. Eurip. *Dolopes* v. ſup. II, 7.

417—419. Ad Homeri ductum Iliad. ι, 4—7 et Ennii ex Annal. XVII ap. Macrob. VI, 2, ſed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte, in comparationibus ei ſollenni, effectum rei attexuit: *ſtridunt venti* etc. *Eurus lætus Eois equis,* ad ornatum ſpectat. Bigis vecti venti apud poëtas et ſculptores. Nec Ζέφυρον ἱππεύσαντα Eurip. Phœniſſ. 220 et *Eurum equitantem Siculas per undas* Horat. IV Carm 4, 44 aliter accipere debebant quam de curru invectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam priſco illo tempore, quo religioſæ hæ notiones primnm in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis inſidentes, conſpiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Jovem et ſic porro. Vana adeo Spencii ad h. l. ſubtilitas: *lætus* autem, ut ſuperbus, geſtiens, ἀγαλλόμενος. cf. I, 690. 276 et ſæpe. Cæterum Virgilium plures expreſſerunt. cf. Columna ad Ennium p. 114; adde inf. X, 356 ſqq. IV, 440 ſqq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. ſpuma maris adſperſus, ſpumoſus. *ſævit tridenti* eleganter, ut alias *flagris, verbere,* infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos.

420—423. *Illi etiam,* v. ſup. 370. 383 ſqq. *mentita tela,* falſa, quæ nos Græcos eſſe

Ilicet obruimur numero. Primusque Coroebus
Penelei dextra, divae armipotentis ad aram,
Procumbit: cadit et Rhipeus, justissimus unus
Qui fuit in Teucris et servantissimus aequi:
Dis aliter visum; pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas nec Apollinis infula texit.
Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Testor, in occasu vestro nec tela nec ullas
Vitavisse vices Danaum; et, si fata fuissent,

424. *Illic* ed. Ven. *illicet* fere in libris scriptum; sed v. Pier. *illico* Goth. alt. *irruimur* Parrhas.——425. *Peneleo* Dorvill. a m. sec. Vide sup. 392. *Pelenei* Sprot.——426. *procubuit* Caris. lib. I Inst. Grammat. et Macrob. IV Sat. 3, cum Dorvill. a m. sec.——428. *visum est* aliquot Burm., quem v. ad Lucan. II, 5.——429. *Confossi* Vratisl. *a* deest Montalb., qui et a m. sec. *confisi.* *ab sociis* Exc. Burm. *Pantheu* Wall. *Phantu* Goth. alt.——430. *neque A.* Gud. c. binis aliis.——432. *nostro* Vratisl. *in hoc casu nostro* Goth., non infelici lapsu.——433. *manus* pro *vices* pr. Hamb. *si fata dedissent* Leid. tert. *tulissent* Bigot. et Zulich. pro var. lect., quod verum putat Burm., quoniam proprie ita dici solet. Ita vero quid facias sup. v. 54 *si fata deum, si mens non laeva fuisset.*

esse mentiebantur, ut Serv. Mox 423 *signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone, et *σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι.* Porro *ora sono discordia,* ad poëticae orationis genium, pro discordia et discrepantia sermonis; quippe qui Trojani essent, diversaque uterentur dialecto.

424—430. *Divae a. ad aram,* in ipso adeo templo Minervae sup. 403, nisi ante templum in *προνάῳ* vel in *περιβόλῳ,* ut et expressum vides in Tab. Iliaca n. 104. *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Boeotorum dux: nam is ab Eurypylo fuit occisus, Telephi filio; Pausan. IX, 5 f. Dictys IV, 17. Eurypylum Antenoris filium memorat Pomponius ad h. l.; non video quo auctore. *cadit et Rhipeus, justissimus unus* omnium — *et servantissimus aequi,* qui adeo cadere non debuisset, communi hominum judicio; sed *diis aliter visum,* de caussis et rationibus, quae nos homines latent. Copiose de h. l. agit Burm. Laudant etiam Homericum Odyss. α, 234 Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ, κακὰ μητιόωντες.

431—434. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione,

Ut caderem, meruiſſe manu. Divellimur inde:
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus ævo
Jam gravior, Pelias et volnere tardus Ulixi:
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nuſquam
Bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
Sic Martem indomitum, Danaoſque ad tecta ruentis

434. *mea* pro *manu* Sprot.——435. *Yphitus*, *Iphytus*, *Ephitus*, *Hyphitus*, *Iphicus*, in libb.——436. *Pelia et v.* Barth. codex ad Stat. XI Theb. 310. *et* abeſt etiam a Parrhaſ.; Burm. conj. *Pelias ex vulnere t. U. Ulixi* Heinſ. e libris potioribus, ut et expreſſum ap. Gell. IX, 12. vulgo *Ulyſſi.* alii *Ulixis*, *Ulixei*. v. Heinſ. Verſus 435 et 436 Quintil. Inſt. IX, 3, 35 laudat, ut exemplum regreſſionis.——437. *vocari* Heinſ. conjiciebat, ut ſit pro vocamur. Interpungebat adeo plene poſt *Ulixi.* Heumannus, probante adeo, quod mireris, Burmanno diſtinguebat: *Divellimur inde, I. et P. mecum (quorum—Ulyſſi) Protinus ad ſedes P. c. vocati.* Poſſit ſententia uſque ad *Cernimus* continuari, ut ſit: *Ulixi*, *Protinus—vocati*, *Hic vero—Cernimus.* Sed neutro opus. Jungenda ſunt: *divellimur inde*; *Iphitus et Pelias mecum* (ſc. divelluntur a cæteris), *clamore vocati ad ſedes Priami.* Dum alii diſcurrunt, hi tres ad arcem pergunt.——440. *Hic M.* tres Heinſ. cum Zulich. a m. ſec. Male puto. *ad bella* Exc. Cortiana Saxii, *quæ* non male abeſt a Goth. tert.

one, ſe incolumem abiiſſe narrat! cf. Senecæ Troad. 28 ſqq. Poteſt dubitari, *Iliaci cineres* et *flamma extrema meorum* ſintne de rogo, an de incendio urbis accipienda. *Iliaci* tamen *cineres* ex loquendi uſu ad Ilium in cineres verſum ducunt: tum, et vos, o mei, quibus incendium urbis pro rogo fuit; niſi ſimplicius eſt, alterum hoc ad rogum et mortem ſuorum referre. *in occaſu veſtro*, ſup. I, 238 *occaſum Trojæ triſtiſque ruinas.* *vices* fortunæ, caſus, et quidem h. l. pugnæ. Recte adeo Servius omnino per *pugnas* interpretatur. *manu m.*, ſtrage, quam inter hoſtes edebat. Bene Serv. *id eſt fortiter dimicaſſe*; *hi enim merentur occidi.* Centies autem manus pro pugna. At Pompon. *meruiſſe*, dimicaſſe; idem eſt merere, pugnare, dimicare. Reſpexit ſcil. ſtipendia. Junxere alii *manu ut caderem.* Male. *ſi fata f.* cf. ſup. 54.

436. Gell. IX, 12 laudato loco: *quum diceret vulnus, non quod accepiſſet Ulyxes, ſed quod dediſſet.* Sunt autem hic Iphitus et Pelias diverſi ab iis, quos Homerus memorat.

438. *Ceu nulla prius lamenta, nec atri Manaſſent imbres* Sta-

Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Hærent parietibus scalæ, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti objiciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidæ contra turris ac tecta domorum

441. *alta* Hamb. pr. Bigot. et Zulich. Parrhasius in marg. scripserat *atra* (*f.* pro *arta*, ut in Silio mox laudando nonnulli legunt), perperam; sed et, *atra* superscripto, *acta* fragm. Vatic. *Testudo* proprie *agi* dicitur, etiam cum scutorum est. Eadem varietas ap. Silium I, 365 *condensis actæ testudinis armis.*——443. *ac tela* Medic. Gud. cum aliis apud Heins. et Pier.; it. Goth. pr., quod pravum est. Etiam in Servianis occurrit cum altera lectione. *ad tecta* nonnulli Pieriani, cum fragm. Vatic. superscripto *tecta*. *que* abest post *clipeos* in tert. Moret. *clipeisque* Hugen.; unde Heins. conj. *clipeisque ad tela sinistras P. o.*——444. *pressant* duo, et *pensant* alter Menag., solita aberratione. *dextris f. prensant* tres ap. Burm.——445. *e contra* pr. Moret., male. v. Burm. *turres et* aliquot Pier. *tota domorum* post Medic. Pierii, Moret. tert. et Hamb. sec. pro var. lect. et idem cum altera lectione in Servianis laudatur. *tuta d.* Moret. qu. Sunt et viri docti, qui *Culmine* legunt, h. e. a culmine, ut v. 603, sed v. not.

tius III Theb. 122, monente Burmanno.

441. *Acta testudine* scutorum haud dubie; συνασπισμῷ. nimis enim alienæ forent ab illa ætate machinæ bellicæ. Præiverant antiquiores poëtæ græci, ut colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq., ubi simili modo oppugnantur mœnia Trojæ (cf. mox 443. 444). Mox *hærent*, in prosa, admotæ sunt.

442. *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus* Si simpliciter *gradus* accipias, quibus ad januam palatii adscenditur, communis loquendi usus servatur. Et dictum *niti*, ut eniti. At mox quomodo hi *prensant fastigia dextris?* Commodius hoc dictum forte videatur de iis, qui scalas admoverant. An igitur *gradus* h. l. scalarum sunt? et erant utique *fastigia* in templis et palatiis frons tecti. Ἐπάλξεις in simili re memorat Homerus. Cogitandum tamen de veterum domorum forma, quæ, cum plura tabulata non haberent, fastigium in fronte ædium habebant satis humile; et voluit poëta cumulare uno in loco plures pugnæ species. *objiciunt sinistris clipeos ad tela protecti*, ut adversus tela superne missa protegerent se,

445. *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I Georg. 397. Agitur autem de una Priami domo: cui magnificentiorem speciem adjecit, quam quæ apud Homerum erat.

Culmina convellunt: his ſe, quando ultima cernunt,
Extrema jam in morte parant defendere telis:
Aurataſque trabes, veterum decora alta parentum,
Devolvunt; alii ſtrictis mucronibus imas
Obſedere fores: has ſervant agmine denſo.
Inſtaurati animi, regis ſuccurrere tectis,
Auxilioque levare viros, vimque addere victis.
  Limen erat, cæcæque fores, et pervius uſus
Tectorum inter ſe Priami, poſteſque relicti

446. *hi* Sprot. et ed. Ven. *hiſce et q.* Parrhaſ. et Goth. tert. a m. pr. Cæterum quorſum parentheſis hoc et ſequ. verſu faceret, non videbam: itaque eam ſuſtuli.——447. *in* abeſt a magna librorum parte, ut fere alibi; ſed eſt in fragm. Vatic. et al. *parent* Parrhaſ.——448. *Æerataſque trabes* antiqui codd. apud Pierium, quod recte h. l. rejicit. *aëriaſque* Hamburg. pr. pro var. lect., ſed v. Burm. *alta* in duobus aut tribus antiquis omiſſum viderat Heinſ. et in Gudiano eraſum; Pierius autem in nonnullis: *decora illa*; hoc et fragm. Vatic. habet, ſuperſcripto *alta*; quod defendi poſſit, et *decora ampla* ed. Ven., ſed *decora alta* verum eſſe, vel ex Statii imitatione apparet V Theb. 422. 423. Adde ſup. lib. I, 429 *columnas—ſcenis decora alta futuris.*——449. *fractis* Hamb. pr. *unas* duo ap. Burm. cum aliquot Pierianis, perpetuo vitio.——450. *Obſidere* pr. Moret. cum fragm. Vatic. Vide ad IV Georg. 436: ſup. 332, et al. *quas ſervant* Menag. pr. *aſſervant* Leid. unus a m. pr. *adſervant* in Servianis. *ordine longo* Bigot., memoriæ lapſu, ex aliis locis.——451. *animis* pr. Moret. Montalb. ſec. Rottend. et Witt. Nec diſplicet, ut *ſuccurrere* infinitivus hiſtoricus ſit. Vulgatam etiam fragm. Vatic. habet et Pompon. Sab. interpretatur.——452. *viros levare* Wall., male. *et vim* Menag. pr. *vimque addere victi* conj. Heinſ. (ſcilicet, ſi *addere* pro finito modo poſitum eſt). *a. tectis* Bigot. et Wall. a m. ſec.——453. *devius* Goth. tert. a m. ſec.

451. Hoc ipſo rerum adſpectu renovatum in Ænea conſilium ac propoſitum, quod jam pridem ceperat (v. 315 *concurrere in arcem)*, ut regiæ Priamoque ſuccurreret. Reprehendebat vir doctus in *Dubiis* p. 39, quod Æneæ nulla præclara præ cæteris facinora commemoravit poëta. Enimvero Æneas excidium urbis ſuamque fortunam exponere volebat ac debebat, non cædes, quas fecerat. cf. Æn. I extr.

453—458. Cum aditus ad regiam obſideretur ab hoſtibus, poſtica

A tergo: infelix qua ſe, dum regna manebant,
Sæpius Andromache ferre incomitata ſolebat
Ad ſoceros, et avo puerum Aſtyanacta trahebat.
Evado ad ſummi faſtigia culminis: unde
Tela manu miſeri jactabant inrita Teucri.
Turrim in præcipiti ſtantem, ſummiſque ſub aſtra
Eductam tectis, unde omnis Troja videri,
Et Danaum ſolitæ naves, et Achaïa caſtra,
Adgreſſi ferro circum, qua ſumma labantis

455. *quo* duo Burm. cum Goth. pr. *qua ſe infelix* Menag. pr. *cum r.* aliqui in Serv.——456. *Andromacha* alter Menag.——457. *Aſtyonacta* Wall. *Aſtianacta* alii. Totus verſus deerat Goth. pr.——458. *ad* omittit Eugraph. in Eunuch. Terent., ſane elegantius; ſed ſcriptis contra dicentibus; præter Goth. pr.: Guiet. conj. *Evado hac ſ. f.*, quod et Servius ſupplet. *inde* Sprot.——459. *jactabant undique* Excerpta Burm. *inertia* a m. pr. fragm. Vatic.——460. *turrem* Cariſius lib. I Inſt. Gramm. agnoſcit. At Gellius XIII, 19 Valerium Probum *turrim* legiſſe teſtis eſt; nec aliter ſcripti. v. Pierium, Heinſ. et Erythr. Ind. h. v.——461. *inde* Sprot.——462. *Achaïa*, forma poëtæ ſollenniore, Heinſ. tantum in recentioribus repererat; at accedentibus Franc. Witt. Parrhaſ. et Ven. et Dorvill., quibus addendi nonnulli codd. Pierii, et primo omnium loco fragm. Vatic. p. 171, repoſuit Burmannus. Vulgo *Achaica.* Totus verſus deerat Goth. tert.——463. *circum ferro* Parrhaſ. *quæ* Gud. a m. pr. *labentes* duo Burm. cum binis Goth.

poſtica porta eam intrat Æneas, et a tergo pervenit ad tectum regiæ, qua parte pugnatur. Illa porta poſtica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere poſſe, ut bene Segraiſius jam obſervavit, deſignatur per quatuor determinationes: eſt *limen*, ſunt *cæcæ*, h. e. ignotæ aliis nec cognitu faciles et obviæ, *fores—pervius uſus tectorum Priami inter ſe*, h. e. qua commeare et convenire ſe invicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos, ut apud Homerum eſt, vel palatii partes diſperſa. *poſtes relicti a tergo*, h. e. porta, quæ a tergo erat, oppoſita illi, quæ eſt in ædium fronte (Duriter alii poſt Servium). *ad ſoceros*, Priamum et Hecubam,—*trahebat*, accommodatum brevibus pueri greſſibus; pro ducebat. Sic ſup. v. 320 *parvumque nepotem Ipſe trahit. evado*, ſc. hac porta ingreſſus regiam.

460—467. *In præcipiti*, turrim in editiore loco poſitam, eandemque

Juncturas tabulata dabant, convellimus altis 464
Sedibus, inpulimusque; Ea lapsa repente ruinam
Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
Incidit; Ast alii subeunt: Nec saxa, nec ullum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus

464. *imis* Hugen. pro var. lect., ex interpretatione. In hoc et sequ. versu distinctionem mutavi. Nam sententia non absolvitur nisi post *impulimusque.*——465. *que* abest Franc. *et ea* Dorvill. *Elapsa* pro *ea lapsa* Gudianus cum nonnullis aliis ap. Heins. et Burm., nec non cum Pierianis plerisque et duobus Gothanis; vitio tamen. *ruinas* Vratisl.——466. *agmine* ed. Dan. Heins.

eandemque altissimam, hanc e vicinis locis, ut equidem arbitror, ferreis uncis et contis quassatam et labefactatam tandem in obsidentes dejiciunt. *qua summa tabulata dabant juncturas labantes.* Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et contignationum; quarum tigna vel trabes, capitibus suis, immissæ esse debent parietibus. Jam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, caussa idonea non est: hoc facile admittebat uncos et contos in *juncturis* suis (h. e. qua parte trabes insertæ et fultæ erant pariete), quæ facilius cedebant et insertum uncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se. Servius bene: *faciles ad resolutionem*: et *dabant juncturas*, plus quam *habebant*; præbebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus convulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. *ruinam trahit* exquisitius quam *facit.* Ἔλχ', ἡ δ' ἕσπετο πᾶσα Iliad. μ, 398, qui locus comparandus in τειχομαχίας narratione. Subeunt tamen alii in cæsorum locum v. 467, et interea ex posterioribus ordinibus tela e longinquo ingeruntur. Narratio inde in solo Neoptolemo subsistit. v. 461 *unde omnis T. v.* illustrant intpp. ex Iliad. ν, 13. 14; etsi ipsa turris poëtæ ex Iliad. φ, 526 sqq. nata esse videtur, ubi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Trojanis. Egregia autem cum arte hæc inserta sunt a poëta ad rerum faciem variandam, quod etiam Wartono observatum.

469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum Achillis f., qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum*, h. e. januam, qua illud intratur, *primoque in limine.* Egregie autem eum repræsentavit:

Exſultat, telis et luce coruſcus aëna.
Qualis, ubi in lucem coluber mala gramina paſtus,
Frigida ſub terra tumidum quem bruma tegebat;
Nunc, poſitis novus exuviis nitiduſque juventa,
Lubrica convolvit ſublato pectore terga,
Arduus ad ſolem, et linguis micat ore triſulcis.

470. Vulgo interpungitur *Exſultat telis*, quod mutavi. *coruſcat* Montalb. Wall. et ed. Ven. *ahena* ſcriptum a ſec. manu in perveteri exemplari Gell. II, 3 teſtatur.——471. Præſtat interpungere poſt *tegebat;* ut ſit: *Qualis* ſc. exſultat. *in lucem* offendit poſt *et luce* verſu ſup. et quod otioſum eſt, et quod *exſultare in lucem* vix bene dicitur. Burmannus Homericum ἐπὶ χειῇ comparans conj. *e luſtro*, ut referatur ad: *micat arduus* (malim vel ſic: *in luſtro c. m. gr. paſtus)*, dubitat tamen an *luſtrum* de ſerpentis cubili et latebra dicatur. Mihi videbatur *ingluvies* latere in corrupta lectione, quo ducere poſſunt *mala gr. paſtus* et *tumidum. paſtus ingluviem mala gramina*, paullo exquiſitius, ſed propter hoc ipſum forte a librariis corruptum. Georg. III, 431 de ſerpente cherſydro: *hic piſcibus atram Improbus ingluviem raniſque loquacibus explet:* ex quo loco etiam alia in hanc comparationem traducta mox videbis. Ut igitur ibi *explere ingluviem*, ſic h. l. dictum eſt *paſcere ingluviem*, fore ut alibi *paſcere ventrem.* Silius autem *ſatiare ingluviem* dixit imitatione Virgilii lib. VI, 155 *Ingluviem immenſi ventris gravidamque venenis Alvum deprenſi ſatiabant fonte leones.* Malebat Valk. ad Theocr. p. 252 inter loca habere, quæ Virgilius retractaturus fuiſſet. Schrader. varie tentabat locum: *in lucis. in ſilvis.* ut apud Silium XVII, 449, loco ex noſtro expreſſo, eſt *in campis.* Poſſis etiam: *Qualis ubi exiluit.*——472. *ſub terram* Parrhaſ. v. IV Georg. 43 et Sil. VI, 150, et ſæpe. *gelidum*, ſed correctum, *timidum* Dorvill.——473. *Tum* pr. Hamb. *cum* aliquot apud Burm. *conpoſitis* alter Rottend. et Leid. a m. pr. *compoſitis* ſec. Hamb., quod non diſplicebat Heinſio. Similis varietas III Georg. 437, ubi hic idem verſus repetitur.——474. *corpore* Cod. Thuan. Macrobii V Sat. 5, perpetua variatione. *ſublato pectora tergo* MS. ap. Pierium; male. Georg. III, 426 *anguis ſquamea convolvens, ſublato pectore terga*; hinc τῷ *convolvit terga*, quia fit *ſublato pectore*, addi poterat ornate: *Arduus ad ſolem.*——475. idem verſus III Georg. 439. cf. Silius VI, 222. 223.

repræſentavit: *exſultat*, pro pugnat, *telis et luce coruſcus aëna*, h. e. armis, thorace, clipeo et galea, æreis ſplendentibus; ut ſæpe ap. Homerum λαμπόμενος ſimili in re, Iliad. ν, 341 ὄσσε δ' ἄμερδεν Αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἀπὸ λαμπομενάων.

471—475. cf. alterum locum Ge. III, 437—9. Reſpexit locum Nicandri Ther. 31—34, ſimul tamen ad Homeri ductum,

Una ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon, una omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina jactant.
Ipſe inter primos conrepta dura bipenni
Limina perrumpit, poſteſque a cardine vellit
Æratos: jamque excisa trabe firma cavavit
Robora, et ingentem lato dedit ore feneſtram.

476. *Peryphas*, *Peryfas*, *Perifas*, male in libris ſcriptum.——477. *Automedon* et *Syria*, *Schiria*, *Seria* vitioſe in libris. *Autumedon* Pompon. Sab. *omnes* Medic.——478. *ſuccedunt muro* Servius inf. ad v. 723, ubi et in MSS. *et flammam ad faſtigia jactant.*——479. *correcta* unus Leid.——480. *prorumpit* Menag. pr. *prærumpit* Venetus. *a. c rumpit* Wall. a m. pr.——481. *auratos* pr. Hamb. *ferratos* Voſſ. *et jam* Menag. pr. *excisſa* Oudart. *cavabat* Longob.

tum, ſed ornatius et cum variatione, Iliad. χ, 93—95 *Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι Βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ'* (*mala*, noxia et venenata, ut ſæpe, *gramina paſtus*) *ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνὸς, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ* (*lubrica convolvit pectora*). *ὣς Ἕκτωρ—οὐχ ὑπεχώρει.* At apud Virgil. Pyrrhus non ſuſtinet hoſtem ſed aggreditur. Porro *in lucem* trahendum aut ad *exſultat*, aut ad *convolvit*: ſed v. var. lect. *tumidum*, quoniam *mala g. paſtus*, adeoque ſuccis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Ap. Nicandr. 285 *ἐπεί τ' ἐκορέσσατο φορβῆς*· at in Homero ſunt *κακὰ φάρμακα.* Expreſſere hunc locum certatim alii, ut Statius IV Theb. 95 ſqq. Silius XVII, 448—451. XII, 6—10. VI, 155 et paſſim alii.

476—478. Occurrit Periphas apud Homerum, ſed non hic; Automedontis *ἱππηλάτε*, aurigæ Achillis, ſæpius fit mentio. *Scyro*, inſula de Cycladibus una, copias adduxerat Pyrrhus, ab avo Lycomede acceptas, cujus filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Iliad. τ, 326 ſqq. Odyſſ. λ, 505 ſq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. *ſuccedunt tecto*, h. e. fores adoriuntur.

479—482. *Ipſe*, Pyrrhus, quis dubitet: ex 469. 470 et 491. *dura limina*, ipſas fores e dura materia, ilice, factas; eas etiam per *poſtes*, et quidem ære obductos, *æratos*, intelligo, quos *vellit*, movet, labefactat, *a cardine*. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 388 ſimilibus fere verbis: *Ὤρμηναν δὲ πύλῃσι θεηγενέος Πριάμοιο Ἀθρόοι ἐγχριμφθέντες ὑπ' ἀμφιτόμοις πελέκεσσι Ῥῆξαι τείχεα μακρὰ, πύλας δ' εἰς οὖδας ἐρεῖσαι Θαιρῶν ἐξερύσαντες.* Tandem perruptæ

Adparet domus intus, et atria longa patefcunt:
Adparent Priami et veterum penetralia regum:
Armatofque vident ftantis in limine primo.
At domus interior gemitu miferoque tumultu
Mifcetur; penitufque cavæ plangoribus ædes
Femineis ululant; ferit aurea fidera clamor.
Tum pavidæ tectis matres ingentibus errant,
Amplexæque tenent poftes, atque ofcula figunt.
Inftant vi patria Pyrrhus: nec clauftra, neque ipfi

487. *clangoribus* quatuor ap. Burm., follenni varietate.——490. *poftes* ex Probi fententia. *poftis* alii. v. Pier. *poftefque et* Witt. *fingunt* Ven. et Leid. unus a m. pr., ut fæpe alibi.——491. *neque ipfi* Heinf. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*.

perruptæ et perforatæ fores laxata afferum vel tignorum coagmentatorum compage: *jamque cavavit robora firma*, fores roboreas, *excifa trabe*, et *dedit*, effecit, *feneftram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine.

483 fqq. Ad affectum hæc magna cum arte traducta effe, jam alii poft Scaligerum viderunt. 485. *Armati* funt, qui v. 449. 450. memorabantur.

486 fqq. Proprie *clamor*, *lacrimæ*, *gemitus mifcetur*, quatenus promifcue a pluribus vel diverfis fit; hinc, fi quo in loco hoc factum fignificatur, ut h. l. in domo ipfa, *domus mifcetur gemitu*. Mox *cavæ* cum dilectu pofitum epitheton ad fonum. *ululant* exquifitius quam *refonant*; exemplo Græcorum *βοᾶν* in fimili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Porro verfum 486 ex Ennii Anal. II de Albæ excidio effe tranflatum Servius ad h. l. notat. cf. inf. XI, 213 fqq. et Livius de Alba I, 29. *Quod matres* familias *errant*, difcurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclufæ alias latebant. *ofculantur poftes* (cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413), quippe ultimum vale dicturæ, jamjam ab hofte abftrahendæ. Apollonium IV, 26 jam Servius huc advocavit; et Ariofti locum egregium (*Cant.* XVII *Stanza* 13) Wartonus.

491—493. *Vi patria.* πατρὸς ἑοῦ καταείμενος ἀλκὴν Quint. Cal. XIII, 219. *fufferre*, fuftinere Pyrrhi impetum non potuere nec *clauftra*, h. e. fores roboreæ v. 481. 482 firmitate fua, *nec ipfi cuftodes*, qui v. 485 et 449. Burmannus mavult: *fufferre*

fc.

Cuſtodes ſufferre valent. Labat ariete crebro
Janua, et emoti procumbunt cardine poſtes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primoſque trucidant
Inmiſſi Danai, et late loca milite conplent.
Non ſic, aggeribus ruptis, quum ſpumeus amnis
Exiit, oppoſitaſque evicit gurgite moles,
Fertur in arva furens cumulo, campoſque per omnis
Cum ſtabulis armenta trahit. Vidi ipſe furentem
Cæde Neoptolemum, geminoſque in limine Atridas
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras

492. *ſubferre* aliquot. *proferre* ſec. Moret.——493. *emoto cardine* Nonius ap. Pierium, Hamburg. et ed. Ven. Sane utrumque recte dicitur, etiam a poëta. v. exempla ap. Heinſ. et inf. v. 610. VI, 382; vulgatam tamen ſuaviorem eſſe puto. *remoto c.* Franc. *ordine p.* Bigot.——494. *irrumpunt* Hamburg., minus bene. *rapiunt* MS. Fabricii, bene, ſed non h. l.——496. 497. *cum ſpumeus exit Amnis et oppoſitas evincit* Hamb. pr., a manu interpolatrice.——497. *ejecit* Ven. *erupit* Macrob. V, 5. *trahit de g.* Scheffer ex v. 499. *oppoſitas evincit* Goth. tert.——498. *arma* duo ap. Burm. *tumulo* ed. Ven.——499. *rapit* Menag. pr., ut et alibi permutatur cum *trahit*. *parat* Hamb. ſec. *frementem* Parrhaſ., quod præferas poſt *furens* 498.——500. *que* abeſt Bigot. *Atrides* pr. Hamb.

ſc. ſe, ſuſtinere ſe. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inventum Trojanis temporibus ſerius eſt. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulſatione ac concuſſione forium ad arietis inſtar. 494. *Rumpunt aditus*, faciunt ſibi aditum; at quanto potentius illud!

496—499. v. ſup. ad 305, ubi hujus comparationis ſemina in locis Homericis et Lucret.: ſed ornatius omnia Virgilius ſuoque more. Expende ſingula. *fertur cumulo* aqua cumulata. v. ſup. 105 *inſequitur cumulo præruptus aquæ mons.*

499. 500. Καὶ τὸν φυτουργὸν Πρίαμον—τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασι Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' ἑρκίῳ πυρᾷ Eurip. Troad. 481 ſqq.

501. *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filiæ, totidem filiorum uxores ſeu nurus. Mox 503 *quinquaginta thalami* ſecundum Homer. Iliad. ζ, 243 ſqq.

 502. In

Sanguine fœdantem, quos ipse sacraverat, ignis.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi,
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis
  Forsitan et, Priami fuerint quæ fata, requiras.
Urbis uti captæ casum, convolsaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem;
Arma diu senior desueta trementibus ævo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum

503. *Q. intus th.* Goth. pr. non male. *spes illa* legunt nonnulli apud Pierium, et sic ed. Junt. *spes quanta* unus Pierii, ab interpolatore. *ampla* Medic. Pierii, Gud. ed. Ven. cum Goth. sec. *alta* Scheffer.——506. *fuerint Priami* Oudart. *fuerunt* Franc. a m. pr. *requiris* tres Burm. *requires* Witt. Voss. et Carisius Grammat.——507. *uti* Heins. reposuit e Mediceo aliisque melioribus. Vulgo *ubi*, quod interpretamenti loco esse potest: *ubi hic* Ven. et Parrhas. *casus* Hamb. pr. *collapsaque vidit* Schol. Juven. ad Sat. X, 268.——508. *mediis penetralibus* et *mediis in p.* passim codd. ap. Pierium, Heins., et Burm., manifesta corruptela exquisitioris formæ: *medium in p. hostem.* vide sup. I, 348, et sæpe alibi. cf. Burm. *in* omissum in nonnullis.——509. *senio* Goth. pr. *distincta* Wall. *timentibus* Rottend. sec.——510. *nec quicquam* Franc. cum al.

502. In toto loco ante oculos Enniana illa apud Ciceronem Tusc. Qu. I, 35 ex Andromacha *O pater! o patria! o Priami domus—Vidi ego te, adstante ope barbarica* (ut hic v. 504)—*Priamo vi vitam evitari, Jovis aram sanguine turpari. fœdantem* plus quam cruentantem. *Sacraverat*, accenderat diis Penatibus.

503—505. *Q. illi thalami*, illi tam magnifice exstructi, prostrati jacent. *Barbaricum aurum*, h. e. Phrygium, ut sæpe poëtæ; et modo Ennius, quem Maro expressit. Vide vel Cerdam et Guellium, quosque Burm. laudavit. cf. inf. XI, 769. 770. Nec in eo argutandum, quod h. l. verba Trojani illa sunt: utitur enim ille sermone Romano, adeoque usum ejus sermonis sequitur. Petiere eum usum Romani a Græcis, quibus Trojani, et hinc Phryges, inprimis dicti barbari. *postes spoliis superbi*, ornati, Romanorum notissimo more. v. inf. VII, 183—186. *Tenent D.*, h. e. partim igni partim ferro grassantur.

506. 512. Cf. Excurs. XI de Priami nece.

519.

Cingitur, ac denſos fertur moriturus in hoſtis.
Ædibus in mediis, nudoque ſub ætheris axe,
Ingens ara fuit; juxtaque veterrima laurus
Incumbens aræ, atque umbra conplexa Penates.
Hic Hecuba et natæ nequidquam altaria circum,
Præcipites atra ceu tempeſtate columbæ,
Condenſæ, et divom amplexæ ſimulacra ſedebant.
Ipſum autem ſumtis Priamum juvenalibus armis
Ut vidit: quæ mens tam dira, miſerrime conjunx,
Inpulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit.
Non tali auxilio, nec defenſoribus iſtis
Tempus eget: non, ſi ipſe meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede: hæc ara tuebitur omnis:
Aut moriere ſimul. Sic ore effata, recepit
Ad ſeſe, et ſacra longævum in ſede locavit.
Ecce autem elabſus Pyrrhi de cæde Polites,
Unus natorum Priami, per tela, per hoſtis

511. *hac denſos* tres Burm. *moriturus fertur* Oudart. *ad hoſtes* aliquot Pierii codd.——515. *altaria cingunt* Goth. tert.——517. *ſedebant* Heinſ. iterum reduxit vetuſtiorum codd. etiam Pierianorum auctoritate; et recte idem Burmannus monet convenire τῷ *altaria circum* et *condenſæ*. Vulgo *tenebant*, quod cum multis aliis Medic. a m. pr. habet et Ge. Fabricius ex Ovid. XIII Met. 413 defendere volebat. *ferebant* alter Moret.——518. *juvenalibus* Heinſ. cum Medic. et aliis melioribus etiam Pierii. Vulgo *juvenilibus*, at poëta rarius ſequi debet.——521. *non def.* Montalb. *def. aſtis* Menag. pr.——522. *meis* Montalb., male. v. I, 232. III, 489 Burm.——524. *Vel m.* Parrhaſ. *affata* plures Burm.——525. *longævom* Gud. *in* abeſt Excerptis Burm. et Goth. tert. *a ſede* Bigot.

519. Græcis poëtis erat ara Jovis Hercei in atrio ædium Priami, ἐν αὐλῇ, v. Exc. laud.; eam aram Virgilius in impluvium tranſtulit, ut Penatium ara eſſet; propius hoc ad Romanum morem. *Mens dira.* quæ dira, male ominata, abominanda conſilia agitat.

525. *Sacra ſede*, ara, v. 513. 515. 523. *eget*, non locus eſt.

528—530

Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat
Saucius. Illum ardens infesto volnere Pyrrhus
Insequitur, jam jamque manu tenet, et premit hasta.
Ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media jam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iræque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis,
Di, si qua est cœlo pietas, quæ talia curet,
Persolvant grates dignas, et præmia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios fœdasti funere voltus.

528. *fuit* duo Burm., ut forte alibi. *fugiens vacua* Bigot.——529. *infecto* sec. Moret. et ed. Dan. Heins. *infausto* Menag. pr. *infesto in vulnere* Oblongus Pierii, saucius enim erat Polites; quod ferri posset.——531. *evasit et ante p.* quidam Pieriani, e glossa.——532. *et vitam multo* Wall. *fundit* plerique Pieriani.——533. *in* deest sec. Menag. Hamb. sec. et Parrhas., quod et ipse abesse malim. *media jam in* pr. Moret., vide sup. 508.——535. *Ac tibi* ed. Ven. *Et t.* Voss. *pro scelere tanto* pr. Hamb.——536. *si qua cœlo* Bigot. *si qua cœlo est* Dorvill. *in cœlo* Leid. *est pietas cœlo q. t. curat* Menag. pr. *curent* Medic. et Parrhas.——539. *f. vulnere v.* Ven. Parrhas. sec. Hamb. et Goth. pr. *sanguine* Bigot.

528—530. *Porticibus longis.* Si Homerica et non sua potius tempora sequutus est, αἴθουσαν expressit, quæ αὐλὴν ab utraque parte ornabat. Mox *lustrat* h. l. discursu, et *vacua* cum dilectu, ut significet Trojanos jam fuga dispersos, cf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. *infesto vulnere insequitur*, infeste, hostili more, ut vulnus inferat; sed alterum multo magis poëticum, *vulnere infesto*. *Vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm., ut sane sæpe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533. X, 140. XII, 376: scil. quando de telo ita agitur, ut vulnus ab eo actum simul memoretur, *premit hasta*, exquisitius quam transfigit. cf. IX, 330.

533—543. *Media morte*, præsenti mortis periculo. *abstinuit* exquisite, continuit se. 536. *pietas* h. l. respectus ac miseratio ejus, qui indigna patitur.

At non ille, ſatum quo te mentiris, Achilles
Talis in hoſte fuit Priamo: ſed jura fidemque
Supplicis erubuit, corpuſque exſangue ſepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remiſit.
Sic fatus ſenior, telumque inbelle ſine ictu
Conjecit: rauco quod protinus ære repulſum,
Et ſummo clipei nequidquam umbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo hæc, et nuntius ibis

Bigot. a m. pr. Dorvill. et Wall., quæ ſollennes ſunt aut aberrationes aut interpolationes. Poſterius quidem non diſplicere video Burmanno ad Antholog. Vet. Lat. p. 338, nec, quod ad ſenſum attinet, diſſentias; ſed *funus* haud dubie exquiſitius poëtaque dignius. *Feciſti, patrios f. et v.* ſec. Moret. *vultos* Medic. pro *voltus*. v. Heinſ.——540. *a quo te* Reg.——542. *exhibuit* Bigot, *que* abeſt a nonnullis Pierii, Heinſ. et Burm.——543. *receſſit* Parrhaſ.——544. *fatur* Bigot. et Leid. un.——545. *Projecit* Parrhaſ., quod admodum ſe commendat, ut hoc verbo irritum ictum notet, vel Burmanno judice. *repulſum eſt* Puget. Parrhaſ. et ed. Ven. cum Goth. tert. *ſepultum* et *ſepultum eſt* e ſuis codd. laudat Pierius, unde Giſanius faciebat *repultum*. antique pro *repulſum*; Male v. Burm.——546. *E ſummo* Vratiſl., ut dudum ipſe malueram. *et* non citat Lutat. ad Stat. I Theb. 377. *repellit* alter Hamb,——547. *Cum P.* tertius Moret. *tum* ſec. Moret.

titur. *grates* h. l. pœna: et ſic *præmia* frequentius. *patrios fædaſti funere vultus*, graviſſimis verbis et atroci ſpectaculo accommodatis. Re funebri pollui et contaminari homines, religioſa erat opinio; et adſperſo ejus, qui cæditur, cruore fœdatur, cruentatur, aliquis, h. l. ipſi *vultus*, tantum non adſperſi et contaminati *funere*, cæde, ſanguine. *funus* per cadaver interpretatur Servius. Forma verſus 540 *At non ille* ſqq. illuſtratur a Burmanno ad Anthol. Poët. Lat. p. 388. *in hoſte* exquiſitius quam *in hoſtem*. v. Drakenb. ad Liv. XXVIII, 43, 8. Reſpicit autem redditum Priamo cadaver Hectoris Iliad. extr. *jura fidemque ſupplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, ſanctitatem ſupplicis, nam de *fide* proprie dicta et ſupplici data h. l. agi nequit. Sed ſupplex *in fidem alicujus* h. e. tutelam venit; debetur itaque ei *fides* h. e. incolumitas. *ſepulcro*, ad ſepulturam. *in mea regna*, in regiam. Sequutus eſt noſtrum Seneca Troad. 1103.

544—549. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; ſed perforato corio, quod ſcutum erat inductum, ab ære reſiliret. κωφὸν βέλος dixit Hom.

Pelidæ genitori. Illi mea triſtia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.
Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipſa trementem
Traxit et in multo labſantem ſanguine nati,
Inplicuitque comam læva; dextraque coruſcum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit enſem.
Hæc finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Trojam incenſam, et prolabſa videntem
Pergama; tot quondam populis terriſque ſuperbum

548. *illic* Zulich.; et mirum veteres *illi* pro adverbio h. l. accepiſſe. Sic Donatus et Servius. *fata* ſec. Moret. Sprot. et Donat. ad Terent. ap. Heinſ. *dicta* Nonius in *triſte*. Sed v. not.——550. *Hoc* Heinſ. conſenſu codicum, etiam Pierianorum; vulgo *hæc*.——551. *laxantem* Ven. pr. Hamb. et Goth. pr.——552. *implevitque* ſec. Hamb. *coma* Gud. a m. pr., non male, ſi *lævam* legas cum Burm.——553. *ſcapulo* Sprot. a m. ſec. et Witt. *addidit* idem cum Goth. ſec.——554. *Hæc finis* v. Gell. XIII, 20, et Heinſ. ad Æn. III, 145. *Hic f.* duo Goth. *Hic f. Priami, hic fatorum exitus* Francian. *hac exitus illum ſorte tulit* conj. Heinſ.——555. *et lapſa* aliquot ap. Burm.——556. *populis quondam* Parrhaſ. et Wall.

Hom. Iliad. λ, 390. *rauco ære*, æreo clipeo, qui percuſſu raucum ſonitum edebat—et, *nequicquam*, ſine effectu et vulnere: etſi Serv. per, non, interpretatur. *pependit* in clipei pelle, ut Burm. (Male Servius). Sæpe talia apud Homerum, v. c. Iliad. γ, 347 ſqq. *triſtia facta*, atrocia h. l. Mox de ſarcaſmo ex Homero ducto: *Referes ergo hæc* etc. videndus eſt Popius ad Iliad. XIII Obſ. 31.

550 ſqq. Seneca expreſſit Troad. 44 ſqq. (ubi *Æacidæ* retinendum). In ipſa ara tamquam victimam immolavit Priamum Neoptolemus. *implicuit comam*, ergo cum cæteris armis v. 509 ſq. galeam non ſumſerat. *extulit enſem*, non, vagina extraxit, monet Burmannus, ſed ſuſtulit, intentavit. Verſu 529. 530 *haſta* utebatur Pyrrhus; cum eminus peteret Politen.

554—559. Epiphonema ad commiſerationis affectum præclare compoſitum; ſimplex tamen et obvium. Placet non minus illud de Achille ap. Ovid. Met. XII, 615. 616. *ſorte*, fatali neceſſitate abſtulit. Serv. *Aſiæ*, magnæ ſaltem partis Aſiæ minoris, v. Strab. XIII pag. 875 A. *regnatorem populis*, pro populorum. *jacet ingens*

Regnatorem Asiæ. Jacet ingens litore truncus,
Avolsumque humeris caput, et sine nomine corpus,
At me tum primum sævus circumstetit horror:
Obstupui; subiit cari genitoris imago,
Ut regem æquævum crudeli volnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,

557. *æquore* pro littore Dorvill., Burmannus conj. *limine* sc. regiæ. Non est sollicitanda bona lectio, quam confirmant Manilius et Seneca. v. not.——588. *avolsumque* Gud. cum Medic. *abscissumque* Oudart. et Leid. unus; sed atrocius *avulsum*. v. Burm.——559. *Ut me* Menag. sec. *cum primum* quatuor Burm. *at mecum p.* Witt. *error* Hugen.——561. *funere* Oudart. et Parrhas. a m. pr. v. sup. 539.——562. *subit et* multi Pierii, Heinsii et Burm. Cur vero ante *Subiit* majore distinctione sententiam jugulent vulgo editiones, non video; itaque eam mutavi.

gens littore truncus. Scilicet insepultum projectum fuit Priami corpus. Hoc alii simpliciter narrant, nulla apposita loci notione; præter Quintum XIII, 241. 244. Seneca Troad. 54 sqq. Auson. Epitaph. 23, quod ex nostro adumbratum est. Adjiciunt alii *littoris* notionem, ut adeo corpus *ad littus tractum, et illic relictum sine capite* fuerit, ut Pompon. Sab., quæ unice vera interpretatio, obvia eadem in Servianis; unde etiam intelligitur, ad Pacuvii tragœdiam poëtam respexisse; quamquam locus, qui ibidem adscriptus fuerat, excidit. Nisi forte fuere verba illa Ennio ab aliis tributa Tusc. Qu. I, 44 *Heu reliquias semiassi regis denudatis ossibus Per terram sanie delibutas fœde divexarier.* Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65. *Priamumque in littore truncum, Cui nec Troja rogus,* et Seneca ex hoc eodem loco Troad. 140 *magnoque Jovi victima cæsus Sigea premis littora truncus. Littus* de Troja, tamquam *littorali plaga,* accipere, durum arbitror. Quod Servius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo dumtaxat pertinet, quod hujus loci major ac suavior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. *sine nomine corpus,* sine nota, qua agnosci posset, quatenus sine capite et vultu erat.

559 sqq. Hic artem poëtæ agnosce. Quis Æneæ in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore expectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput erat, Æneæ discessum, converteretur? Et quam accommodata hæc Æneæ personæ! et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiæ pietatis convertendos?

Et direpta domus, et parvi caſus Iuli.
Reſpicio, et quæ ſit me circum copia luſtro.
Deſeruere omnes defeſſi, et corpora ſaltu
Ad terram miſere aut ignibus ægra dedere.
[Jamque adeo ſuper unus eram; quum limina Veſtæ

563. *ut d.* codices ap. Pier. *et deſerta* alii ap. eund.——564. *Deſpicio* Oudart. *me circum* Heinſ. e codd. ut mollius; vulgo *circum me.* In Wall. a m. pr. *quæ ſit rerum mihi copia.*——566. *dederunt* Bigot.——567. Verſus hi XXII uſque ad v. 588 ab omnibus Pierii, Heinſii, et Burmanni codd. aberant, excepto Menag. alt., in quo recentiore manu erant adſcripti, addita ſubſcriptione: *Iſta metra non ſunt de textu.* In nonnullis ap. Burmannum (non in omnibus libris, ut Catrœus jactat) non hic ſed initio Æneidis exarati reperiuntur. Neque hos verſus Servius, Donatus, et Pomponius interpretantur. Deſunt etiam in edd. nonnullis antiquis, ſed paucis. E Codicibus unum Dorvillianum, nullius auctoritatis codicem, Burmannus memorat, in quo illi legebantur. At e noſtris Gothanis primus et ſecundus eos exhibent, ut et Bongarſ. alter in Excerptis Cortii et Vaticani nonnulli, ſed omnes recentiores. v. præf. Bottarii ad Fragm. Vatic. p. VIII. Jam hos verſus Virgilianos eſſe, non eſt, quod dubites, ſi eorum indolem et numeroſam venuſtatem exquiras. At relictos mox ab ipſo vel ab aliis refectos eſſe neceſſe eſt. In Dorvilliano adſcriptum erat: *Tucca et Varus* (l. Varius) *detraxerunt hæc Virgilia carmina, quum emendarent hunc librum juſſu Octaviani* (cf. Vitam Virgilii c. 14. 15.) Similis nota in aliis quoque occurrit, ut in Brunckianis. Etiam in Hamb. ſec. et in Guelpherb. uno, quod in Excerptis Cortii notatum video, ſimilis nota occurrebat; addita ratione: *Sed Tucca et Varus hoc* (quod Æneas Helenæ manum inferre volebat) *non competere ſtilo heroico, quia turpe eſſet viro forti in mulierem manus injeciſſe, illos ſubtraxerunt.* Hauſta videntur hæc ex Servio, quem v. ad v. 592, ubi additur alia cauſſa, cur ſublati fuerint, quod contraria his (et ſup. verſibus 310 ſq. *jam D.*) dicantur

563. *Direpta domus*, in proſa, direptio domus meæ animo obiiciebatur, quaſi jam facta. Mox *copia* docte pro copiis, notant Grammatici. cf. Burm.

565. Æneam e turri pugnantem meminiſſe neceſſe eſt, ſupra v. 458. 460 ſqq. incendio jam per regiam Priami ſparſo deſiliunt alii in terram, alii in ignem. *corpora ægra*, quia *defeſſi* pugnando, exhauſti viribus.

567—574. Sequuntur verſſ. XXII a codicum parte exulantes, quos narrant a Tucca et Vario

Servantem et tacitam ſecreta in ſede latentem
Tyndarida adſpicio: dant clara incendia lucem
Erranti, paſſimque oculos per cuncta ferenti.
Illa ſibi infeſtos everſa ob Pergama Teucros,
Et pœnas Danaum, et deſerti conjugis iras,
Præmetuens, Trojæ et patriæ communis Erinnys,
Abdiderat ſeſe, atque aris inviſa ſedebat.
Exarſere ignes animo: ſubit ira cadentem
Ulciſci patriam, et ſceleratas ſumere pœnas.

cantur Æn. VI, 510 ſqq. Quod quidem paullo gravius, alterum vero leviſſimum eſt argumentum; non enim indecorum videri Æneæ, quod Helenæ, omnium malorum cauſſæ, conſpectu, paullo gravius exarſerit, ſi penitius rem inſpicias, facile intelligas. Neque ſine iis verſuum 589. 592. 594. 595 ſententia conſtat. Si tamen ſublati fuere ii verſus, Tuccæ et Varii judicio, aut forte ipſius Virgilii, cum in ejus autographo eſſent expuncti, melioribus nondum ſubſtitutis, mirandum hoc non eſt, quod ſententia ſine illis verſibus conſtare nequit, cum ſublati quidem illi, non autem totus locus immutatus, nec in expunctorum locum alii repoſiti ſint, nec reponi potuerint. In Servio P. Danielis leguntur hæc ad v. 566 *Poſt hunc verſum verſus fuerunt, quos Tucca et Varus obliti ſunt*, ut in poëmatis recenſu ſive caſu, ſive alia de cauſſa, forte, quia in poëtæ autographo erant in margine ſcripti, omiſſi fuerint. Enimvero panno illi aſſuto parum fidei haberi poteſt; et videtur *obliti ſunt* prave pro *omiſerunt* dictum eſſe. Defenderunt hos verſus multi ap. Burman. ſuo quiſque more, quos vide; imprimis *Campani* Quæſtionem Virgilianam ſuper h. l. et cum iis Trappium ad h. l. *lumina* ed. Junt. *vaſto* Rottend. ſec. a m. ſec. *vaſte* et *vaſtæ* aliquot ap. Burm.——568. *tacita* Voſſ.——569. *Tyndaridem* ed. Ven.——570. *per c. tuenti* ed. Ven.——571. *obverſaque P.* ed. Ven.——572. *Et Danaum pœnas* vel *pœnam* alii ap. Burm. *Et D. pœnas deſerti et* Goth. ſec.——573. *Præmetuens* Heinſ., cum melioribus. Vulgo *permetuens. patriæ c. ob iras* Goth. ſec.——574. *Argis* MS. in Servio Dan. et Goth. ſec.——575. *ignis* duo Burm.——576. an: *ſceleratæ ſumere pœnas* h. e. de ſcelerata? ut malim, inf. 585 *merentis ſumſiſſe pœnas*. Et ſic jam Valeſium conjeciſſe docet Cuning.

Vario reciſos. v. V. L. De Helena ab Achivis recuperata v. Exc. XII ad h. l. *Super unus eram.* οἰώθην Homericum, ut Iliad. λ, 401. *Erranti*; ergo Æneas jam de turri vel tecto regiæ deſiluerat, et per regiam errabat vacuam, ut ſup. v. 528. *inviſa*, abdita. Sic melius, puto.

575 ſqq. Sequentia ex Euripideis expreſſa in Oreſte v.

Scilicet hæc Spartam incolumis patriaſque Mycenas
Adſpiciet, partoque ibit regina triumpho?
Conjugiumque, domumque, patres, natoſque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata miniſtris?
Occiderit ferro Priamus? Troja arſerit igni?
Dardanium toties ſudarit ſanguine litus?
Non ita. Namque, etſi nullum memorabile nomen
Feminea in pœna eſt, nec habet victoria laudem;
Extinxiſſe nefas tamen, et ſumſiſſe merentis
Laudabor pœnas: animumque expleſſe juvabit
Ultricis flammæ, et cineres ſatiaſſe meorum.

578. *regnata tr.* MS. in Serv. Dan. cum Goth. ſec., ſed v. Burm.——579. *patris* alter Menag.——580. *et* deeſt nonnullis.——581. *ferro Priamus* Goth. ſec. *ferro ut P.* Menag. *ferro Priamo ut* tres Burm., alius *f. Priamus ut.* Reg. *ferro pro Priamo ut Troico.* Juntina *a. ignis.*——582. *ſudaret* vel *ſudari* Reg. *ſudavit* al. in Serv. Dan. Porro Heinſius poſt Valeſ. conj. *undarit*, quod valde arridet. ſed v. not. et Drakenb. ad Sil. II, 455. *Dardanio* unus Guelph. in Exc. Sax. *Dardanidum* alius.——584. *habet hæc* quatuor Burm. et Serv. Dan. cum Goth. ſec., male.——585. *tanti et ſ.* ed. Ven. *merentes* alter Menag. cum MS. in Serv. Dan. et ſic explicat *merentis* Heinſius. Enimvero vide annon malis *pœnas ſumſiſſe merentis* exquiſite pro *a merente.*——586. *animum expreſſiſſe* ed. Ven.——587. *famæ* MS. in Serv. Dan. cum utroque Goth. et ed. Junt. *flammam* Rottend. *famam*

1132 ſqq. *Exarſere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarſit. ſubit ira* h. e. impetus ex ira, ut ulciſcerer excidium patriæ. *ſceleratas pœnas*, paullo inſolentius, pro, pœnas a ſcelerata ſumtas: nam, ut ſint pœnæ per ſcelus exactæ, alienum a loco eſt. 579. *conjugium*, conjugem priſtinum. *patres*, parentes. *Phrygiis miniſtris*, Trojanis captivis illi in ſervitium addictis. *ſudarit ſanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra ſudat ſanguine* apud Nonium in *ſonere.* Vide alia apud Cerdam.

583—587. *Non ita*, οὐ δῆτα. Vulgo *abſit hoc! Nequaquam nullum m. nomen*, nulla gloria. *tamen*

Talia jactabam, et furiata mente ferebar;]
Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit
Alma parens, confessa deam, qualisque videri
Cœlicolis et quanta solet; dextraque prehensum
Continuit, roseoque hæc insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit?
Non prius adspicies, ubi fessum ætate parentem

famam sex Burm. Malim refingere cum Burmanno: *ultrici flamma*, non tamen, ut illam in incendium mittat, sed ut satiet, placet cineres, manes suorum, flamma et rogo ac morte Helenæ. Sed totus locus desiderat curas secundas poëtæ, *servasse* Goth. sec.——588. *ferebam* unus Burm. *loquebar* MS. in Serv. Dan.——589. *Tum mihi* sex Burm. cum Goth. pr. *ante oculos* Medic. sec. Hamb. et Sprot. *tum mihi ante oculos sese* Wallian. *ante oculos t. c. videnda* Franc.——590. *et clara* Bigot. et glossematis loco Regius. *in nocte refulsit* Zulich. a m. pr.——592. *dextramque* Medic., ut græcisset Maro, addit Heinf.; potius ex solito librarii lapsu.——594. *quid* Oudart. *quis indomitus tantas* Menag. sec. et Exc. Burm. *tantus furor* ante Pierium legebatur.——595. *vestri* Goth. pr.——596. *aspicias* Leid. unus. *ibi* Medic. a pr. m.

tamen laudabor, quod extinxerim. *nefas* h. e. nefariam feminam Helenam. *animumque explesse juvabit Ultricis flammæ*. Duriter dictum videtur de ulciscendi ardore, sive jungas *animum ultricis flammæ* pro, flammam animi, ulciscendi cupiditatem; sive, quod præstat, *animum explesse flammæ u.* h. e. flamma s. ira ultrice, h. e. ultione. *pœnas merentes*, ut v. 576 *p. sceleratas*, a merente.

588—593. Imitatio Homeri manifesta Iliad. α, 193 sqq., ubi Minerva Achilli soli in conspectum venit eumque ab ira et impetu revocat. Ad 592. 593 cf. ibidem v. 361. Erat autem is temporis rerumque articulus, qui deæ præsentiam postularet, et quidem, ut tanto major consiliorum auctoritas esset, ipsa divina specie occurrentis: de quo in conspectum veniendi more v. Exc. XIII ad lib. I.

595—600. *Nostri cura* pietas esse videtur matri Veneri præstanda in eo, ut Anchisen, ab ipsa amatum, tueatur ac servet; et sic Servius: *et hoc loco, ut solet, unam se de Æneæ familia facit.* Nisi reverentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenæ, quam ipsa tuebatur, filius

Liqueris Anchiſen? ſuperet conjunxne Creüſa,
Aſcaniuſque puer? quos omnis undique Graiæ
Circum errant acies: et, ni mea cura reſiſtat,
Jam flammæ tulerint, inimicus et hauſerit enſis.
Non tibi Tyndaridis facies inviſa Lacænæ,
Culpatuſve Paris; divom inclementia, divom,
Has evertit opes, ſternitque a culmine Trojam.
Adſpice: namque omnem, quæ nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat viſus tibi, et humida circum

597. *Anchiſem* plurimi. *ſuper eſt* multi ap. Pierium et Burm. *conjuxque* Witt. *conjux ſuperetne C.* nullus habet.——599. *circuerant* ed. Ven.——600. *abſtulerint* Bigot. *inimicuſque* edd. ante Pierium. *hauſerit ignis* Oudart. a pr. m. 602. *divum i. divum* recte probata poſt Pierium et alios Heinſio lectio optimorum librorum et grammaticorum auctoritate. Vulgo edd. *verum incl. d.*; plerique Pieriani: *ſed enim incl. d.* Sprot. *ſævum i. d.* Zulich. a m. pr. *unquam i. d.* Bigot. *Divum i. ſummis.* In Erfurt. totum hemiſtichium: *divum inclementia, divum,* exciderat; quod non infeliciter factum dicere poſſis, ut continuetur ſententia: *Non Paris—Has evertit opes.* Sed hic ingenii luſus eſſet. Omnino mirum eſt, inter librariorum lapſus quam feliciter interdum cadat jactus ſtuporis vel incuriæ.——603. *ſternit a* Leid. un. a m. pr. et Voſſ.——604. *adducta* Menag. pr. *timenti* Zulich. pro div. lect.——605. *Mortales viſus h.* Wall., ſuperſcripto *que. hebetet* Franc. *tibi limina circum* Leid. unus. *lumina* Goth. tert. a ſec. m.

filius injuriam faceret. Verum ſequentia ad prius illud revocant. *aſpicies*, ut poëta pro *circumſpicies. quos hauſerit enſis*, ut paſſim poëtæ, v. Drakenb. ad Silium V, 524, pro confodere, tranſigere, ἀφύσσειν Homer. ut Iliad. ξ, 517: primum hauritur ſanguis enſe: hinc ipſe enſis haurit; ut hauriat, penetrat, transfigit latus, corpus, ut X, 314.

601—603. Sententia ex Priami verbis ap. Homerum petita Iliad. γ, 164. 165. adde Odyſſ. α, 347. 348 et frequens apud veteres. v. Cerda poſt Guellium. *Tyndaridis f. i. Lacænæ* ornate pro Helena, Οὐ γάρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίη etc. v. ap. Quint. Cal. XIII, 422. *a culmine*, κατ' ἄκρας. v. ſup. 290.

604 ſqq. Pulcherrimus, qui ſequitur, locus partim Homeri auſpiciis Iliad. ε, 127, 128, ubi Minerva Diomedis viſum acuit et Iliad. μ, 13 ſqq. 27 ſqq. ubi Neptunus et Apollo vallum Achivorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631—651), partim aliorum poëtarum

Caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
Juſſa time, neu præceptis parere recuſa:
Hic, ubi disjectas moles avolſaque ſaxis
Saxa vides, mixtoque undantem pulvere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti
Fundamenta quatit, totamque ab ſedibus urbem
Eruit. Hic Juno Scæas ſæviſſima portas
Prima tenet, ſociumque furens a navibus agmen
Ferro adcincta vocat.
Jam ſummas arcis Tritonia, reſpice, Pallas
Inſedit, nimbo effulgens et Gorgone ſæva.

607. *ne* Leid. duo.——608. *Hic tibi* ſec. Menag. *dejectas* Bigot. *diſcretas* Menag. pr. *disjectaque ſaxis* Hugen.——609. *ſanguine* pro *pulvere* Zulichem. a m. pr. v. ſup. 582.——610. *immota* Menag. alter. *remota* Vratiſl. cf. ſup. 493.——611. *ab ſ.* Heinſ. e Gud., v. eum ad III Æn. 687. Vulgo *a ſedibus.*——612. *ſocias* Dorvill., e verſu ſequ.——614. ſupplevit Dorvill., *ſævaſque accendit ad iras.*——616. *Inſidet et n.* Bigot. *Obſedit* ſec. Moret.,

rum ductu elaboratus. Nam in Trojæ excidio diis manifeſta aliqua opera ab antiquioribus poëtis tributa, ut ex imitatoribus patet. v. Quint. Cal. XIII, 415 ſqq. add. Tryphiod. 550—560. *nubem* int. caliginem, ut Hom. νέφος l. l. et Iliad ο. 668, ν. 341. 342. Imitationes ſublimis hujus loci paſſim in recentioribus obſerves. Miltonum lib. XI, 411 et Taſſum *Cant.* XVIII *Stanza* 93 Wartonus laudavit.

606—607. *Tu ne qua p. Juſſa time:* propter illa, quæ v. 619 ſqq. ſubjunget. Mox *undantem* pulchre, v. VIII, 257.

610. Ex loco Iliad. μ, 27 ſqq., ubi Neptunus vallum Achivorum diruens deſcribitur.

612—614. Juno—*prima* quippe in urbis ingreſſu—*ſocium agmen* Achivos—*vocat* ut apud Homerum Neptunus Iliad. ν, 83 ſqq. et Apollo apud eundem Trojanos de muris Trojæ inclamat. Imitatur noſtrum Statius de Venere, V Theb. 281. Quæ ſuper h. l. Spencius Polymet. p. 56 diſputat, aliena ſunt; ſed dicendum erat, alia Junoni tribui, quatenus religioſe colitur, alia, quatenus poëticum eſt numen ad res, humana vi majores, exſequendas adoptatum.

615. 616. Pallas inſidet arci Pergamo, ut ap. Homerum

Ipſe Pater Danais animos vireſque ſecundas
Sufficit: ipſe deos in Dardana ſuſcitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
Nuſquam abero, et tutum patrio te limine ſiſtam.
Dixerat: et ſpiſſis noctis ſe condidit umbris. 621
Adparent diræ facies, inimicaque Trojæ
Numina magna deum.

Moret., ut v. 450. Sed et Homerus ἐφέζετο Περγάμῳ ἄκρῃ. *nimbo et fulgens* Medic. *nymbo fulgens* ed. Mediol. *effugiens* ed. D. Heinſ. *limbo* Moret. ſec. pro var. lect., ut jam olim lectum, in Servianis notatum. *clypeo* Zulich. a m. ſec. F. *Inſedit nimbo, eff. et G. Gorgona* Franc.——617. *vires animoſque* Wall.——619. *excipe nate* Puget. *fuga* unus Leid., et ſic conj. Scioppius et facile eſt conjicere, ut ſubintell. te. Burm. conj. *arripe nate fugam*; quamquam et hujus formæ exemplum deſideres; ut ſit dictum pro *rape*, *raptim*, *cape*. Probat tamen Oudendorp. Cur. ſec. ad Frontin. p. 356. Jo. Schrader. acutius conj. *I rape*. Melius eſſet dicere, compoſitum pro ſimplici poſitum, ut mos poëtis, et quidem in hac ipſa voce inf. VII, 119 *eripuit* pro rapuit, excepit. Et ſimilia paſſim alibi. Enimvero veram rationem hanc eſſe confeo: eſt eripere, h. e. rapere fugam ex his rebus, et hoc labore. Vulgare eſſet: *eripere ſe fuga.*——620. *nunquam* Exc. Voſſ. et Medic. a m. pr., perpetua varietate. *patrio tutum te* lu-

rum Apollo Iliad. ε, 460, ſed ibi ad tuendum, h. l. ad evertendum. *nimbo effulgens et Gorgone ſæva;* ægide. Si utrumque eodem modo dictum eſt, ut illa fulgeat, ut ægide, ita nimbo, *nimbus*, qui de obſcura fere vel atra nube dicitur, h. l. de candida et lucida nube accipiendus erit, quod alibi non facile occurrit; niſi unum locum inf. IX, 110. 111, huc trahas: *Hic primum nova lux oculis affulſit, et ingens Viſus ab aurora cælum tranſcurrere nimbus.* Verum poteſt duplici reſpectu dictum eſſe: *effulget illa ægide*, quia fulgentem ægidem tenet, et *effulget e nimbo*, e nube obſcura vel in nube, qua illa cingitur: quod ſollenne eſt, ubi de diis iratis agitur. cf. Exc. eund. XIII ad lib. I. De nimbo capita deorum ambiente in poëta noſtro cogitare non licet. Mox poſſis forte *ſæva Pallas Gorgone*, jungere, h. e. ſæviens, vibrans ægidem: ſed hoc nimis argutum. Sæva eſt Gorgo jam per ſe, truculento ore.

618. *In Dardana arma*, verſus Trojanos pugnantes.

619. *Eripe* pro *fugam rape*, raptim capeſſe, accelera. v. Var. Lect. *labori*, pugnæ, diſcede ab armis. Ego te per hoſtes medios tutum reducam domum tuam. cf. 634.

626—

Tum vero omne mihi viſum conſidere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troja:
Ac veluti, ſummis antiquam in montibus ornum
Quum ferro adciſam crebriſque bipennibus inſtant
Eruere agricolæ certatim; illa uſque minatur,
Et tremefacta comam concuſſo vertice nutat;
Volneribus donec paullatim evicta ſupremum
Congemuit, traxitque jugis avolſa ruinam.
Deſcendo, ac ducente deo flammam inter et hoſtis

lumine Wall. *in limine* ſec. Menag. *limite* quatuor Burm. *patris te in limine* Franc.——622. *facies diræ* Wall.——624. *viſum eſt* quatuor Burm. *in igne* ſec. Hamb.——625. poſt *Troja* nolim plene interpungere, ut vulgo fit.——626. *antiquam ſummis* pr. Hamb. Explendum autem: *viſa Troja verti*, everti, *ac ruinam trahere, veluti ornus, quam eam* etc. *r. traxit.*——627. *abſciſam* duo Burm. *abciſam* Menag. alter. *actam* pro *inſtant* Codex Thuan. ap. Macrob. V Sat. 2, memoriæ lapſu.——629. *Ut t.* Wall.——630. *ſupremo* pr. Hamb. ——632. *Diſcedo* pr. Hamb., et ita ap. Macrob. *dea* alii codd. apud Pier. Heinſ. et Burm., ſicque duo e Goth. *abducente* vel *adducente deo* vel *dea* aliquot apud Pier. et Burm. *hac d.* Bigot. *deo* in Medic. emendatum ex *dea*, et eſt ſane *deo* doctius: v. not.; at idem ſono ingratum: *deſcendo ducente*

626—631. Similia ex Homero et Apollonio loca laudant Macrob. V, 11., Urſinus, Guellius et Cerda; ſed ad occiſos, non ad urbis excidium, inſtituta, verborumque ornatu cum h. l. neutiquam comparanda. Expende ſingula. Ab initio deficit commoda tranſitus formula: *Ac veluti.* non enim ſequitur apodoſis; quæ ab altera manu expectari poterat. Nunc explendum: *viſa Troja verti*, everti, *ac* ruinam trahere, *veluti ornus traxit*, trahit, *ruinam.* Ornatum illud *Vulneribus ſupremum ingemuit:* et *traxitque jugis avulſa ruinam*, plus quam *duxit, fecit;* et hæc pro, *evellitur arbor, proruit.*

632. 633. *Deſcendo* de arce; non de turri; nam hoc jam factum v. 570. 588. *expedior*, liberum iter habeo inter hoſtium tela et flammas: ut contra *impedimur*, obſtante turba. Vulgari ſermone *via* ipſa *expediri*, *expeditum iter*, dicitur. *ducente deo* ex gr. ἡ θεὸς, ſæpe exquiſite pro dea, aut *deus* abſolute τὸ θεῖον, numen; ut bene monet Verheyck ad Anton. Lib. c. 29.

Expedior; dant tela locum, flammæque recedunt.
Atque, ubi jam patriæ perventum ad limina sedis
Antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troja,
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer ævi
Sanguis, ait, solidæque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam.
Me si cœlicolæ voluissent ducere vitam:
Has mihi servassent sedes. Satis una superque
Vidimus excidia, et captæ superavimus urbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.

tente deo. Verum ultimam poëtæ manum flagitabant et illa in binis versibus: *flammam*, *flammæque.*——633. *experior* Schol. Horat. ad Carm. sec. Perperam.——634. *Atque ubi* post Pierium Heins. e melioribus. Vulgo *Ast ubi. Ac ubi* Leid.——636. *primos montis* Sprot.——637. *exscissa* malint Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed utrumque dicitur. v. inf. ad IV, 425. *abscissa* alter Hamb. *perducere* sec. Moret.——639. *corpore* Parrhal., male.——640. *et rebus servate secundis* suppletus versus in Franc. ex lib. I, 207.——643. *et* multis Burm. deest.——644. Abfuerat ab initio hic versus a Mediceo. *dimittite* pr. Hamb.

29. *dant tela locum.* cf. Æn. VI, 110. 111.

638—640. *Exsilium pati*, ut ut φυγεῖν, graviter de patria relinquenda. Negat se esse Troja discessurum. *integer ævi sanguis*, h. e. integri ævi, juventæ, adeoque pro, juvenilis vigor. Mox *agitare fugam* proprie est, de fuga deliberare. cf. Burm.

642. *Satis superque una excidia vidimus*, exquisite; satis superque est, quod semel Trojam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et urbi captæ supervixi, ne bis idem experiar.

644. *Sic positum corpus*, pro me, κείμενον, quasi jam funus, sive jam efferendum, sive jam sepultum, *adfati* extremum illud Vale! Vale! Bene Pompon. Sab. *præstate mihi funebre officium et ubi effati estis ultima illa verba, quæ dici solent mortuis, discedite.* cf. ad Tibull. III, 2, 15.

Ipſe manu mortem inveniam. Miſerebitur hoſtis,
Exuviaſque petet. Facilis jactura ſepulcri.
Jam pridem inviſus divis, et inutilis, annos
Demoror: ex quo me divom pater atque hominum rex
Fulminis adflavit ventis, et contigit igni.
Talia perſtabat memorans, fixuſque manebat.
Nos contra, effuſi lacrimis, conjunxque Creüſa,

645. *miſerabitur* Ven. et Moret. ſec. An placet interpungere: *Ipſe manu mortem inveniam, miſerebitur, hoſtis: Exuviaſque petet.*——646. *petat* Hamb. ſec. In fine verſus *eſt* additum erat in edd. nonnullis ante Pierium. Licet etiam ſuſpicari: *Exuviaſve p.*——647. *annis* Sprot. et Franc., male. v. Burm.——649. *igne* Oudart., ſed alteram formam Virgilius ſequitur. cf. Burm.——651. *Nos circum* Montalb. *effuſis lacrimis* quinque ap. Burm., quod vulgare eſſet. *effuſi lacrimas* Rottend. ſec. et Exc. Burm., græciſmo paullo duriore.

645. *manu* non, mea, ut Cerda poſt Guellium, cum imbellis ſenex ſit, ſed hoſtis, ut bene Burmann. ex ſequ. *miſerebitur hoſtis*, ut vel miſeratione motus me ſupplicantem, ut vita liberet me, occidat; vel *exuvias petet*, et occidet me, ut ſpoliet me. Priorem partem Servius habet: *dixit affectu ejus, qui cupiebat interimi, ut eum hoſtis quaſi miſeratus occideret*, ut inf. IX, 495. X, 676. Cadaver inſepultum abjici, quod aliis tam horrendum, mihi grave non eſt.

647—649. Fundus fabulæ in Hymno in Venerem v. 287—289: afflatus fulmine et ſecundum alios excæcatus, juxta noſtrum tantum debilitatus membriſque captus, Anchiſes, quod conſuetudinem cum Venere evulgarat. cf. Excurſ. XVII ad h. libr. *annos demoror*, quaſi feſtinantes diu vivendo detineo. *Serv.* Dictum pro morari in vita, *morari vitam, annos*, ut: *morari mortem, fata, Orcum, animam*. Exempla dat Burm. *fulminis adflavit ventis*, pro fulmine, quandoquidem aër fulminis jactu impulſus et rarefactus intercludit ſpiritum; ſaltem motus et impetus aëris cum fulmine ſentitur: recte enim monet Meierotto V. C. in Dubiis p. 56, noſtram ſubtilitatem phyſicam in vetere poëta locum non habere: verum docebat ipſa res, cum aëris impulſu fulmen cadere: hinc noto uſu loquendi dicta *aura fulminis*; unde ipſum *adflare* ductum.

651—654. Lugubris ſane et miſeranda rerum facies, ſi

ſingula

Aſcaniuſque, omniſque domus, ne vertere ſecum
Cuncta pater, fatoque urguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et ſedibus hæret in iſdem.
Rurſus in arma feror, mortemque miſerrimus opto.
Nam quod conſilium aut quæ jam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te poſſe relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet urbe relinqui;
Et ſedet hoc animo, perituræque addere Trojæ
Teque tuoſque juvat: patet iſti janua leto;

652. *evertere* Menag. pr. et qu. Moret., ut alibi. v. Burm.——653. *obcumbere* Zulich.——654. *que* abeſt Wall.——656. *et quæ* Moret. pr. *jam* deeſt Mentel. pr. Hamb. pr. a m. pr. et Leid., et placebat hiatus Heinſio; ſed bene Burmannus monuit, *jam* neceſſario h. l. requiri. *aut mihi quæ f.* aliquot Pieriani.——657. *Mene ferre* Zulich. et pr. Rottend. *et ferre* Medic., quod et adſcripſit Pomponius Sab.——659. *ex tota* Oudart. a m. ſec.——660. *perituræ te addere* pr. Moret.——661. *Te quoque, noſque juvat* Donat. legiſſe videtur. *juvet* pr. Rottend. *iſtic* plurimi codd. apud Pier. et Burm. cum binis Goth. et ed. Mediol. *illic* ed. Ven.

ſingula cogites; ſed an Wartono aſſentiaris, qui Lebrunium melius hoc argumento uſurum fuiſſe putat, quam Darii tentorio, forte dubites. Major utique rerum fortunæque converſio in hoc rege cernitur, quam in familia privati hominis. *Nos contra* orare non deſiſtimus *effuſi lacrimis*, exquiſite pro *in lacrimas*. *ne vertere ſ.* h. l. evertere, perdere, *fatoque urgenti incumbere*, vellet: h. e. exitium, quod vel ſic imminebat, accelerare. Bene Servius: Simile eſt, ut: *currentem incitare, præcipitantem impellere.*

657 ſqq. Ad patrem Anchiſen converſus hæc dicit. Affectus nota impetum, pulchre expreſſum abruptis etiam ſententiis. *tantum nefas*, ut ſuaderet rem tam nefariam. 661. *patet iſti janua leto*, ad talem mortem ab hoſte accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. Similia loca v. ap. Cerdam.

662.

Jamque aderit multo Priami de ſanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, ut mediis hoſtem in penetralibus, utque
Aſcanium, patremque meum, juxtaque Creüſam,
Alterum in alterius mactatos ſanguine, cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux ultima victos.
Reddite me Danais: ſinite inſtaurata reviſam
Prœlia. Numquam omnes hodie moriemur inulti.
Hinc ferro adcingor rurſus, clipeoque ſiniſtram

662. *Namque* Montalb. *aderat* Zulich. *Priami multo* Leid. et Witt. et Pieriani nonnulli. *multo maculatus ſanguine* Ven.——663. *gnatum* ſcribunt plurimi ap. Pier. et Heinſ. et mox *patremque. qui obtruncet* Maronianum eſſe, notat Heinſ. et hoc exhibet Mentel. pr. a m. pr. E v. 526 ſq. facile eo carere poſſumus.——664. *Hocce* Moret. pr. et tert. a m. ſec. At olim lectum fuiſſe *hocc* teſtantur Grammatici, Priſcianus aliique ap. Pierium et Heinſ., quod et exhibent Montalb. Witt. et ed. Mediol. *per hoſtes* Ven. et Parrhaſ.——665. *Eripit* Medic. *in* abeſt Parrhaſ. *atque* duo Burm. *uſque* vitioſe in vulgaribus edd.——666. *Aſcaniumque p.* edd. vulgg. ante Heinſ. *Aſcanium Anchiſemque patrem juxtaque C.* Parrhaſ.——667. *mactata* ſec. Rottend. et ſec. Hamb. hic quidem addito: *vel mactantem: mactatum* vel *mactatos* Wall. *maculatum* Parrhaſ. *jactantes* pr. Hamburg., unde Heinſ. conj. *jactatos.* v. Burm.——668. *lux optima* Wall. a m. pr., errore ſolito. cf. Burm.——670. *Nuſquam* Pieriani aliquot; ſed e potioribus ſuis et Grammaticis exemplisque defendit vulgatam Heinſ. *unquam* Franc.——671. *Hinc* Heinſ. cum codd. propriis et Pierianis. Vulgo *Hic. clipeo rurſuſque* Wall. *clipeumque ſiniſtræ* aliquot antiquiſſ. Pier. cum Donato.

662. 663. Refellit iſta v. 645. 646 *miſerebitur hoſtis* etc. *multo de ſanguine*, cum dilectu poſitum epitheton, quem effudit ſine omni ſenis miſeratione, et 663 reſpicit v. 529 ſqq.

668. *Arma, viri*, ſc. quæ ingreſſus domum depoſuerat. Male olim Grammatici hic argutati ſunt. v. Serv. et Pompon. Sab. *vocat lux ultima victos*, quanto potentius! quam, manet nos mors; moriendum eſt, ut et Serv. Mox 670 *nunquam* pro non, ut Ecl. III, 49. Sententiam gravius extulit Homer. Iliad. χ, 304. 305. et 672 *manum inſertabam clipeo*,

Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem conplexa pedes in limine conjunx
Hærebat, parvumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum;
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc primum tutare domum. Cui parvus Iulus,
Cui pater, et conjunx quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
Quum subitum dictuque oritur mirabile monstrum.
Namque manus inter, mæstorumque ora parentum,
Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

673. *compressa pedes* Hamb. pr., per græcismum. *in limina* Hugen.——674. *que* abest Franc.——675. *trahe in o.* Voss. *cape* Dorvill.——676. *inermis* Goth. tert.——678. *tua quondam* Dorvill. *tua cura* Goth. sec., non male.——679. *tectum illa* Hamb. sec. *replevit* aliquot Pier. *replerat* fragm. Vatic.——680. *Cum subito* Medic. cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poëticum. Ortus error ex scriptura *subitū*. *miserabile* Gud. Ven. Parrhas. v. III, 26.——681. *arma* pro *ora* Ven.——682. *lenis* Montalb., sollenni vitio.——683. *lucem* Servius, seu quisquis hoc Servio assuit, legisse videtur. cf. Burm. *tractuque* lectio erat a Burm. reposita, de qua latius egit ad Grat. Cyneg. 362, cum enim semel *tractus flammarum* arrideret, ubique fere obtrudere eum volebat. Est tamen *tractus flammæ* etiam ab h. l.

clipeo, loro clipei vel ansæ. v. sup. 393.

672 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt jam viri docti: v. Iliad. ζ, 394 etc. 399 sqq., uti noster Val. Flacco in Æsone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit. *tendebat* doctius, quam *ostendebat*, et *patri*, quam *mihi*. Apollonii I, 558 φίλῳ δειδίσκετο πατρὶ comparabat Brunck. V. C.

678. *Conjux quondam tua dicta*, h. e. quæ eram. Non argutandum. ut notum illud: καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. *cui relinquor*, inf. IV, 323 *cui me moribundam deseris, hospes?*

680—684. Ornate singula. cf. imitationem Val. Flacci I, 570 sqq. Flamma e capite micans ostenti et præsagii regiæ

Nos pavidi trepidare metu, crinemque flagrantem
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera lætus 687
Extulit, et cœlo palmas cum voce tetendit:
Juppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
Adspice nos; hoc tantum: et, si pietate meremur,

h. l. alienissimus; emicare enim talis flamma, errare, lambere, tantum debuit; atque hoc est *tangere*, *tactus*, quod libri habent plerique omnes, etiam Medic. et fragm. Vatic. Ad *tractum*, qui est flammæ per longum spatium ductæ, referre melius possis mox, quæ de stellæ lapsu 693 sqq. Major difficultas in *molli*, quod antea legebatur, et sane accommodatissimum est τῷ *tactu*; nec tamen nisi forte in recentissimis codd. et in vett. edd., quas equidem evolvi, omnibus occurrere videtur. Contra quicquid est codicum, et in his antiquissimi, Medic. cum fragm. Vatic., *mollis* habent, Parrhas. et ed. Ven. cum sex Heins. et antiquo uno apud Pier. *molles*; quomodo igitur *mollis* deseri possit, non video. Sane tum et *mollis comas* et *mollis flamma* jungi potest; *flamma mollis* est levis, ut *mollis somnus*, vel mobilis, ut Georg. II, 389 *mollia oscilla*. Ita *levis apex* et *mollis flamma* sibi respondent. Verum et *comæ molles* in puero recte dicerentur.—— 685. *trepidi* Wall. *manu crinemque* Hugen.——686. *sacros* Goth. sec. Mentel. sec. et ed. Dan., ex compendio litterarum. v. Burm. *exstinguere* qu. Moret. et Voss.——687. *Et p.* Franc.——688. *Ac cæli* Rottend. pr. *et palmas cælo* Zulich. *ad cælum* aliquot Pier. *ad cælos p.* Rottend. sec., male. cf. Burm.——690. *hos* pro *hoc* Medic., sed a m. pr. *nos tantum et si quid p.* Hugen.

giæ dignitatis genus vel ex narratione de Servio Tullio notum. Conf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiæ Veneris munere. Vide Exc. XVII ad h. lib., ubi de Anchise. *apex*, flamma in apicem acuminata, visus is est *fundere lumen de vertice Iuli*, h. e. lucere; ut Ovid. Fast. VI, 636 *inque coma flammeus arsit apex*. Hanc rationem damnare equidem nolim et sic *levis* bene de flamma. Burm. tamen cum Serv. *apex* proprie dictum accipit, sc. de pileo Phrygio, qui, ut pueri, esse debuerit *levis*. *flamma visa lambere tactu*, contactu (cf. Var. Lect.), ita ut innoxia esset, pro innoxie. *Lambere*, *pasci*, pro ardere quam ornate! ex ignis natura. *fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua.

690. *Adspice nos*, pro vulgari, *respice*, ut animum ad Trojanos advertat; nam adhuc aversus ab iis esse videbatur. *hoc tantum*, sc. plura a te non peto. cf. Burmann. *hæc omina firma*, secundum auguralem disciplinam. cf. h. l. Serv. Pompon. Hoc statim fit, dum lævum

Da deinde auxilium, pater, atque hæc omina firma.
  Vix ea fatus erat senior: subitoque fragore
Intonuit lævum, et de cœlo lapsa per umbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti,
Cernimus Idæa claram se condere silva,
Signantemque vias; tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat.

691. Turbatum hic aliquid olim esse debuit, si Pompon. Sabinum inspicias: *Probus ait: atque* hæc omina firma, *nisi enim petiisset omina, nunquam confirmari optasset* (an hoc ad lectionem *omina* spectavit, pro quo in multis *omnia* legitur?) *Et Apronianus* auxilium *legit, ut sit: Da deinde auxilium pater et firma omina.* Atqui hæc constans omnium librorum est lectio. F. olim fuit: *Da deinde auspicium. hæc* omissum in Hugen. et fragm. Vatic.——693. *lævom* Burm. ex Gud. *umbram* Franc., ut alibi.——694. *magna cum* Dorvill.——695. *lambentem* Dorvill.——696. *silvam* fragm. Vatic.——697. *longo tum* Cuning. ex Hulf. *limite* firmavit post Pier. Heinf. e codd. Vulgg. *lumine* vel *limine—sulcos* pr. Rottend. *cum l. l. sulcans* Wall. F. mollius: *Signantemque vias tum l. l. f. Dat lucem.*——699. *His vero* pr. Rottend. pro var. lect. *se tollere* Gud. a m. pr., eleganter, modo *affari* et *adorare* sequi posset. *in auras* alii ap. Pierium; *ad aras* nonnulli ap. eundem, et Zulich., sed vid. Burmann.——700. *sanctum lumen* Zulich.

vum tonat. cf. Odyss. *υ*, 97 sqq.

693—698. Stella cadens (sup. Georg. I, 365 sqq. cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38) lætum auspicium h. l. fugæ suscipiendæ. Respexisse videtur poëta Homerum Iliad. *δ*, 75 sqq, et Apollon. IV, 294 sqq. Mirum tamen, quod h. l. cum tonitru conjuncta est, nec modo cum sulfureo halitu. Ad Luciferum, Veneris stellam, Æneæ conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Nec de fulmine *stella* accipi potest. Totam augurii rationem per partes explicat Servius.

699—704. *victus*, expugnata tandem voluntate. *se tollit ad auras* pro simplici, e strato se attollit, surgit. *affatur deos*, precatur. *vestroque in numine Troja est* dubiam admodum interpretationem habent, et

Jam jam nulla mora eſt. Sequor, et, qua, ducitus, adſum.
Di patrii, ſervate domum, ſervate nepotem:
Veſtrum hoc augurium, veſtroque in numine Troja eſt.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuſo.
Dixerat ille: et jam per mœnia clarior ignis
Auditur, propiuſque æſtus incendia volvunt.
Ergo age, care pater, cervici inponere noſtræ:
Ipſe ſubibo humeris, nec me labor iſte gravabit;

701. *quo* aliquot Pier. Leid. et Goth. ſec., ſed v. lib. I, 401. Ecl. IX, 4.——702. *nepotes* ſec. Moret., ſed v. Burm.——703. *Veſtrum o augurium* un. Leid. v. Burm. ad Ovid. I Ep. 101. *augurium eſt* Menag. *eſt* in fine deeſt Moret. ſec.——704. *gnate* Montalb.——705. *Ille etiam* Witt. et Goth. ſec. *ille quidem, per* ed. Ven.——706. *que* abeſt Voſſ. *volvit* Ven.——708. *ſubito* pr. Menag. et Ven., male. cf. inf. IV, 599. Heinſ.

et inſolens eſt: *in numine eſſe.* Cum hæc verba conjuncta ſint cum illis: *Veſtrum hoc augurium,* poëta declaraſſe videtur, *numen* ipſi ſimili ſignificatu eſſe dictum, h. e. pro *augurio, omine,* ut inf. VII, 119. Simpliciſſima itaque ratio forte hæc eſt: Troja hæc, quam ego deſerere, cui ego ſuperſtes eſſe nolui (ſup. 637), non amplius mihi Troja eſt: *in veſtro numine,* in veſtro hoc augurio, *Troja eſt,* Trojæ fatum, Troja mihi erit, quocunque veſtrum augurium, o dii, ducet nos. Nam, ut novum Trojæ ortum oſtendi ſibi Anchiſes putet, multo argutius, quam illud, eſſe videtur, quaſi ſit: *Troja eſt in v. n.,* h. e. Troja altera promittitur hoc omine, ut III, 86 *Serva altera Trojæ Pergama.* Ita tamen videtur accepiſſe, quiſquis Servianis hæc attexuit: *Augurium numenque veſtrum efficiat* (immo, *efficit) ne putem Trojam periſſe.* At Servius ipſe hoc habet: *in vobis habeo Trojam, propter illud ſup.* 642*: Has mihi ſervaſſent ſedes.* quod forte in priorem noſtram rationem interpretari poſſis; namque alias hæc cum cæteris non ſatis bene convenire videntur, uti nec illa interpretatio, quam Burm. ſequitur: *in veſtra poteſtate, tutela, Troja eſt.*

705. *Clarior ignis* h. l. clarior ſtrepitus ignis, *propiuſque æſtus,* h. e. calorem, *incendia volvunt,* ornatiſſime, pro flamma,

Quo res cumque cadent, unum et commune periclum,
Una ſalus ambobus erit. Mihi parvus Iulus
Sit comes, et longe ſervit veſtigia conjunx.
Vos famuli, quæ dicam, animis advertite veſtris.
Eſt urbe egreſſis tumulus templumque vetuſtum
Deſertæ Cereris, juxtaque antiqua cupreſſus,
Religione patrum multos ſervata per annos:
Hanc ex diverſo ſedem veniemus in unam.
Tu, genitor, cape ſacra manu, patrioſque Penates.
Me, bello e tanto digreſſum et cæde recenti,
Adtrectare nefas; donec me flumine vivo
Abluero.
Hæc fatus latos humeros ſubjectaque colla

709. *cadant* quidam ap. Pier. *cadunt* Wall. *cadet* duo Burm. *cadat* Witt. *cadit* Hamb. ſec. *periclum eſt* Leid. unus.——710. *mihi ſolus* I. Donatus legiſſe videtur, quod placebat Pierio. cf. Heinſ.——713. Heinſ. malebat *urbem*; ſed utrumque uſitatum. cf. Burm.——716. *Hac* conj. Heinſ. *ex diverſa* Leid. unus. *e diverſo* duo. *ex adverſo* Menag. pr. *veniamus* tres Burm.——717. *Tum* Leid. a m. pr. *ſaxa* Ven.——718. *bello tanto* Dorvill. cum al. Pier. *ex tanto* alii ejuſdem, cum Goth. tert. *et tanto* ſec. Rottend. *bello egreſſum ex tanto* Witt.——719. *Adtractare* et *attractare* in nonnullis Pier. et Burm. ſcriptum. *donec in f.* duo. *flumine in uno* Hugen.——721. *Hoc* Zulich. *projectaque colla* aliquot Pier., quod arridebat Heinſio, ut porrigeret Æneas cervicem ac præberet oneri. Sed longius quæſitum hoc. *ſubmiſſa* Goth. tert.

ma, incendium, propius adſerpit.

711. *Longe ſervet veſtigia*, h. e. obſervet greſſus meos; e longinquo autem, ne, ſi multi una exirent, deprehenderentur ab hoſtibus. Itaque et famulos per diverſas vias dimiſit. Ita bene Cerda poſt Servium.

714. *Deſerta Ceres* exquiſite dicta, cujus templum erat deſertum vetuſtate vel belli decennalis tempore. *ex diverſo*, ex diverſis partibus ac viis, quibus dimittuntur.

717. *ſacra et Penates*, ut ſup. II, 293. v. Exc. IX.

721—723. Superinſternor veſte et pelle leonis (ante oculos habuit Iliad. κ, 326 ſqq., ubi

Veſte ſuper fulvique inſternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextræ ſe parvus Iulus
Inplicuit, ſequiturque patrem non paſſibus æquis;
Pone ſubit conjunx. Ferimur per opaca locorum.
Et me, quem dudum non ulla injecta movebant
Tela, neque adverſo glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent auræ; ſonus excitat omnis;
Suſpenſum et pariter comitique onerique timentem.
Jamque propinquabam portis, omnemque videbar
Evaſiſſe vicem: ſubito quum creber ad auris
Viſus adeſſe pedum ſonitus: genitorque per umbram
Proſpiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.

723. *parvulus* Mentel. pr. *Iulos* Moret. pr.——725. *ſubiit* Mentel. tert. *per o. viarum* unus Guelph. in Exc. Cort.——727. *examine* duo Burm. cum Goth. ſec.——728. *auræ terrent* ſec. Moret.——729. *et* abeſt Dorvill. *comiti onerique* duo Burm. *timebam* Goth. tert.——730. *propinquandum* Exc. Burm.——731. *evaſiſſe vicem* Marklandi, ad Stat. V Silv. II, 152, conjectura, Burmanno improbata, ſed unice vera, et ab editore in textum recipienda. Nam neque omnem adhuc viam erat emenſus, nec de via ad portas facta bis memorare attinebat: at hoc erat memorabile, quod jam omnes fortunæ viciſſitudines, omnia, quæ timuerat, evaſiſſe ſibi videbatur; falſo tamen. Recepi itaque eam hac altera editione; quod jam fecerat Brunck. Vulgg. *viam.*——732. *umbras* ſec. Hamb.——733. *Reſpiciens* Ven. et Goth. tert., male.

ubi Agamemnon ſimili habitu inducitur) humeros et colla ſubjecta, h. e. collum, quod ſubjicio, ſubmitto oneri impoſito. cf. Exc. XIII et XVII.

726—729. Suaviter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953. 954. *glomerati ex agmine* (v. ſup. 414) doctior ratio; quamvis et ipſi in *agmen* colligebant ſe, ex hoſtilibus tamen copiis erant.

730—734. *Portis.* Eſt porta ab hoſte averſa, ad Idam ducens, et ad partes auſtrales, unde littus peti poterat, et in

eo

Ardentis clipeos atque æra micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
Confusam eripuit mentem. Namque, avia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum,
Heu! misero conjunx, fatone erepta, Creüsa
Substitit, erravitne via, seu lassa resedit,
Incertum: nec post oculis est reddita nostris:
Nec prius amissam respexi, animumve reflexi,
Quam tumulum antiquæ Cereris sedemque sacratam

734. *Ingentis cl.* Hamb. alt.——735. *nescio quid* duo Burm.——738. *fatove* Dorvill.——739. *erravitne viam* Franc., *seu capta* pro div. lect. Gud. et pr. Rottend. a m. pr. cumque iis Goth. tert. *lapsa*, sollenni lapsu, in Goth. pr. et multis ap. Heins. et Burm., quod mireris potuisse probari viro doctissimo.——740. *Incertum est* multi ap. Burm.——741. *animumve* Heins. e melioribus: vulgo *que*. *refluxi* Voss.——742. *Cereri* Moret. sec.

eo Antandrus III, 6. v. Excurs. XIV. *omnem vicem*, fortunam, periculum. v. Var. Lect. *adesse ad aures* dictum potest videri pro accedere, vel accidere ad aures. Poëticæ tamen dictioni convenientius jungere: *creber ad aures* sonitus, qui crebro, clarius clariusque, auditur. *prospiciens*, quippe in humeros filii sublatus. Non ad metum referendum. *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe æreos.

735—740. Super decoro in hoc loco servato, si ad nostros mores ac sensus æstimes, quod apud amantem Didonem hæc narrantur, non male disputavit Segraisius. *numen male amicum*, inimicum, infestum δαίμων τις κακός. *mentem confusam eripuit*: duo junxit, quæ fere sigillatim poni solent. *eripere mentem*: ἐξελέσθαι φρένας; *mens confusa*, perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο, utrumque Homericum. cf. Guell. *nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. tum pro *via* poni possunt *loca, partes, regiones*, per quas viæ patent; hinc *regio viarum* poëtis ducta. Exempla v. ap. Burm. *fato erepta, substititne, erravitne via.* " Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777." Ita Servius, non male puto. Melius tamen: *conjux erepta Cr. fatone substitit, an erravit de via aut lassa resedit.*

742. *tumulum, antiquæ Cereris sedem*, collis, in quo antiqua Cereris erat ædes, sup. 713. Male de sepulcro Potter, *Gr. Ant.* T. I, p. 174.

744.

Venimus: hic demum conlectis omnibus una
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusavi amens hominumque deorumque?
Aut quid in eversa vidi crudelius urbe?
Ascanium, Anchisenque patrem, Teucrosque Penates
Conmendo sociis, et curva valle recondo;
Ipse urbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renovare omnis, omnemque reverti
Per Trojam, et rursus caput objectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portæ,
Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Observata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tenebant.

744. *reflexit* Exc. Burm. a m. pr.——745. *incuso* Hamb. sec. *deosque* Leid. *deumque* multi ap. Burm. et duo Goth. *hominum demensque deorum* Franc.——748. *In valle* pr. Moret. a m. sec.——750. *revocare* Ven. et alter Menag. et Goth. tert. cum aliquot Pier., minus bene. *renovasse* alii aliquot Pier. *r. meos* Zulich. *r. urbis* Dorvill.——752. Cerda conj. *obsessaque*. vid. not. Deerat versus Moret. sec.——755. *animo* septem Heins. Exc. Burm. et duo Goth., intercepta *s* a sequenti vocis initio, ut et in Medic. factum. *animum* Schol. Stat. Theb. I, 494. *tunc ipsa s.* Dorvill. *nunc* idem Schol. lib. I, 368.——757. *Irruere* Gud. a m. pr. *intus erant D.* pr. Hamb., eidem abest *et*. *omne replebant* Menag. pr.

749—755. *Ipse urbem repeto —Principio muros repeto.* Quod in verbis ingratum est, mutaturus erat Maro. Declarat autem prius illud consilium generatim; constitutum ei erat urbem repetere: ut bene monuit Mejerotto. *Stat*, decretum est apud

Ilicet ignis edax ſumma ad faſtigia vento
Volvitur: exſuperant flammæ; furit æſtus ad auras.
Procedo, et Priami ſedes arcemque reviſo.
Et jam porticibus vacuis Junonis aſylo
Cuſtodes lecti Phœnix et dirus Ulixes
Prædam adſervabant: Huc undique Troïa gaza
Incenſis erepta adytis, menſæque deorum,
Crateresque auro ſolidi, captivaque veſtis
Congeritur: Pueri et pavidæ longo ordine matres
Stant circum.
Auſus quin etiam voces jactare per umbram,
Inplevi clamore vias, mæſtuſque Creüſam

758. *Illicet* plerique ſcribunt. *faſtigia tecti* Schol. Cruqu. Horat. lib. II Od. 4, et Medic. a m. pr.——759. *et ſuperant* Goth. ſec.——760. *Procedo et P.* Heinſ. cum vetuſtioribus, etiam Pierianis; et Donato, ut inf. III, 349 et ſup. 632. Vulgo *Procedo ad P.* vel *Protinus ad P.* cf. Burm. *præcedo* Moret. pr. *ſedemque arcemque* ed. Ven.——761. *At jam* Goth. ſec.; hoc deſideres, vel *Hic jam.*——762. *læti* duo Burm. *durus* Parrhaſ. in marg. cum nonnullis Pier. et Goth. tert.——763. *obſervabant* alii ap. Pier. Heinſ. et Burm., ſollenni lapſu ex *aſſervabant*. *obſervant* Parrhaſ. *hic* Goth. alter.——765. *crateraſque* Medic. *que* abeſt duob. Burm. et alteri Goth.——767. Supplent verſum Venetus: *et crebris ſua carpunt pectora pugnis*, Exc. Burm.: *crebriſque premunt ſua p. p.*, Guelpherb. un. in Exc. Cort.: *et crebris pulſant ſua p. p.*, Wittianus: *et tacitis implent mugitibus auras.*——768. *umbras* multi ap. Burm. et duo Goth., ut jam toties variatum vidimus. *per urbem* conj. Heinſ., ſed v. Burm.——769. *viam* nonnulli ap. Burm.

apud me, ut ſæpe. *obſcura limina portæ*, porta per noctem obſcuram oculos fallens. ſup. v. 725 *per opaca locorum. lumine luſtro*, ſimpl. circumſpicio. 755. horror noctis ubique terret me.

761—766. A domo ſua ad arcem et regiam tendit: hic vero hoſtem videt aſſervare prædam et captivos; Creuſa itaque nec hic reperta, diſcedit. *Porticibus vacuis*. cf. ſup. 528. *Junonis aſylo*, ſimpl. pro templo, quod in arce fuit. cf. ſup. ad 567. Eurip. Troad. 32 ſimpl. ὑπὸ στέγαις ταῖσδ'. *pueri et matres* captivæ abducendæ. Expreſſum miſerabile hoc captivorum agmen in Tabula

Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.
Quærenti, et tectis urbis sine fine furenti,
Infelix simulacrum atque ipsius umbræ Creüsæ
Visa mihi ante oculos, et nota major imago.
Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quid tantum insano juvat indulgere dolori,
O dulcis conjunx? non hæc sine numine divom

770. *nec quicquam* Franc. *iterum iterumque* aliquot Heinf. et Burm. cum Goth. sec.——771. *sine more* tert. Moret. et Leidenf. unus; quod alias Virgilius amat: sed h. l. non convenit. *ruenti* aliquot boni libri Heinf. et Burm. Minus bene: nam *furere* magis ἐναργὴς quam *ruere*.——772. *unius umbra* Zulich., sed *ipsius* etiam Nonius in *imago*.——774. *Obstipui* scribitur etiam hic ap. Pier. *steterantque* aliquot Pier. et tres Burm., prave. *stetereque* Franc., ut etiam lib. III, 48 habet, ubi hic versus repetitur; hemistichium autem alterum repetitum XII, 868. IV, 280.——775. *tunc* alii ap. Pier. et Goth. alter. *effari* Hamb. sec. v. sup. 700.——776. *dolori* Heinf. librorum auctoritate restituit; vulgo *labori*, ut nonnulli libri, etiam Goth. alter, forte ex lib. VI, 135, quamquam ea permutatio sollennis. Hic tamen *dolor* potius, quam *labor*, locum habere videtur; nisi quod *labor* exquisite pro dolore ponitur. Arusianus Messius laudat: *Quid juvat insano tantum i. dolori*, Vratisl.: *Quid tandem i. j. i. dolori*, et pr. Moret.: *Quid tam insano*, ex compendio litterarum.

bula Iliaca n. 111 et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25. 26. cf. inf. III, 323. Ovid. Met. XIII, 412 sqq. Prædam autem dividere, et, ut hoc fieri possit, in unum locum congerere, jam Trojanis temporibus non Romanis demum, sollenne; et in Iliade occurrit.

771. 772. *tectis urbis*, intra urbis mœnia. *simulacrum*, εἴδωλον, *infelix*, infeliciter amissæ Creusæ. *nota major i.*, h. e. pristina; igitur jam dea facta. Nota veterum opinio. cf. Cerda et Exc. XIII ad lib. I. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum objectus ap. Val. Fl. IV, 18 sqq.—43.

774. Ex Iliad. ω, 358—360.

777. Iliad. ε, 185 Οὐχ ὅγ' ἄνευθε θεῶ τάδε μαίνεται. Et similia alibi.

Eveniunt. Nec te hinc comitem aſportare Creüſam
Fas: aut ille ſinit ſuperi regnator Olympi. 779
Longa tibi exſilia, et vaſtum maris æquor arandum:
Et terram Heſperiam venies: ubi Lydius, arva
Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.
Illic res lætæ, regnumque, et regia conjunx
Parta tibi: lacrimas dilectæ pelle Creüſæ.

778. *nec te comitem hinc aſportare Cr.*, ut in nonnullis legitur, olim libros obſediſſe, ex Servio patet; quod Grammatici adeo defendere ſatagebant. Retinuit metri vitium Cuning. Alii aliter emendare voluere; nam Medic. cum aliis: *nec te comitem hinc portare* (pr. Moret. etiam *portaſſe)*, Hamb. ſec.: *nec te hinc c. portare*, duo Moret.: *nec te comitem portare.* Parrhaſ.: *nec te comitem aſportare.*——779. *aut ille ſ.* ex Medic. et aliis optimis repoſuit Heinſ., ut jam ed. Ald. et aliæ vett. Vulgo *haud ille.* ſed ex Codd. non facile tale quid dijudicari poteſt. Witt. *haud ille ſinet.* Porro *ſummi* Exc. Burm. *puri* Goth. alter.——780. *longum* Gud., pro var. lect. τῦ *vaſtum.* *auxilia* Goth. tert.——781. *Et terram H.* Heinſ. cum optimo quoque, etiam Pieriano; Virgiliano more ex Græcis ducto, ut *ad* omittatur. Vulgo tamen *Ad t.*, ut et nonnulli codd. habent, et Probus in Arte. Heinſ. conj. *Ut t.* Parrhaſ. *Heſperiem.*——782. *læto f.* Dorvill. cum nonnullis Pier.——783. *res Italæ* Medic. et Colot. ap. Urſin., miro luſu. *res læta* et *res latæ* nonnulli; ſed *res lætæ* præclare poëta de felici et proſpero rerum ſtatu et conditione, ut ſæpe alibi.

779. *Fas*, fatum, ſeu voluntas deorum. cf. Heinſ.

780—784. *exſilia* pro *exſilium*, et hoc pulchre pro longo itinere vel errore, adjuncta notione, quod extra patriam fit. cf. Burm. Ductum ex φυγή: et ex *arandum* adſumendum verbum latius: *obeunda*, ut jam Serv. *Lydius Thybris* pro Etruſcus, ex vetere opinione originis Etruſcorum a Lydis ductæ. v. Exc. III ad lib. VIII. *arva virum* ſignate, exemplo Græci ἀνδρῶν. *leni fluit agmine.* Supra Georg. I, 322 *agmen aquarum* dixerat; at h. l. abſolute Ennii exemplo Annal. V *Quod per amœnam urbem leni fluit agmine flumen* apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272 et noſtri imitatorem Stat. I Theb. 356. cf. Cerda. Porro de hac locorum, quo perventurus erat Æneas, notatione, quo judicio

2

Non ego Myrmidonum ſedes Dolopumve ſuperbas
Adſpiciam, aut Graiis ſervitum matribus ibo,
Dardanis, et divæ Veneris nurus:
Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.
Jamque vale, et nati ſerva communis amorem.
Hæc ubi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem
Dicere, deſeruit, tenuiſque receſſit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter fruſtra conprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Sic demum ſocios conſumta nocte reviſo.

785. *ſuperbam* Franc.——786. *haut* vel *haud* aliquot.——787. *et tua conjux* ſupplent nonnulli verſum in Serv.——788. *me detinet* Hamb. *hic deſtinet* ed. Ven.——789. *ſerva nati* Montalb. *amores* Græv.——790. *plura v. d.* Leid.——791. *Diſcere* ſec. Hamb.——792. *conatus erat* Macrob. V Sat. 7. *colla et d.* Dorvill. *circumdare brachia collo* ſec. Moret. 792—794. Iidem verſus inf. VI, 700—703.——793. *comprenſa* Heinſ. cum Medic. et optimis cæteris; alii *compreſſa,* quod Pierius prætuliſſe videtur. Zulich. *compreſa.* ſec. Hamb. *conata*; perpetuæ variationes. Aliquot Pier. etiam, *manu.*——794. *Par l. pennis, v. ſ. vento* Medic. Pierii, ex interpolatione. *ſ. fumo* Macrob. V Sat. 5, ut alibi: inf. V, 740. IV Georg. 449. *ferro* Leid. a m. pr. Faber emendabat *ſomnio,* quia ὀνείρῳ ἴκελος ap. Græcos occurrit. Sed *ſomno* quidni poëta æque bene dixerit, qui et ipſe, ſi excuſſus, diſpulſus fuerit, ſolvitur, diffluit, evaneſcit. Nec, ſi ſomnium cogitare neceſſe ſit, quicquam impedit, quominus *ſomnum* de eo accipias, ut ſimile plane ſit illi ap. Apollon. IV, 877 Αὐτὴ δὲ πνοιῇ ἰκέλη δέμας, ἠΰτ' ὄνειρος Βῆ ῥ' ἴμεν.

cio facta ſit, v. Exc. XV ad h. lib. *lacrimas Creüſæ,* propter C., ut alia.

785—789. Præclari verſus; metuere autem debuit, ne illa in hoſtium manus incidiſſet; et captiva abduceretur. Similitudinem habent inf. III, 321 ſq. Andromachæ verba. *ſedes ſuperbas,* regiam ſuperborum dominorum. 788. Magna deum Mater. De Creüſæ fatis cf. Exc. XIV. 789. plenus affectus verſus. Præclarum locum Propertii IV extr. 73. 74. et Eurip. Alceſt. 378 jam Cerda laudavit.

792—794. Verſus ducti ex Homero

Atque hic ingentem comitum adfluxiſſe novorum
Invenio admirans numerum; matreſque viroſque,
Colnectam exſilio pubem, miſerabile volgus.
Undique convenere, animis opibuſque parati;
In quaſcumque velim pelago deducere terras.
Jamque jugis ſummæ ſurgebat Lucifer Idæ,
Ducebatque diem: Danaique obſeſſa tenebant
Limina portarum; nec ſpes opis ulla dabatur.
Ceſſi, et ſublato montem genitore petivi.

796. *hic* abeſt tert. Rottend. *effluxiſſe* duo Hamb.——798. *Ex Ilio* Heinſ. ſecundum Donati ſcripturam probabat, ſed invito metro. Mox idem malit jungere: *miſ. vulgus undique conv. et miſ.* Rottend. tert. *mirabile* Leid.——799. *animiſque* Moret. ſec. et pr. Rottend.——800. *decurrere* Gud., pro div. lect.——802. *que* abeſt Franc.——804. *montes* Medic. cum altero Mediceo Pierii et aliquot aliis ap. Burm. Utrumque rationem habet.

Homero Odyſſ. λ, 205—207. Unde petierunt et alii. cf. ſup. Georg. IV, 500.

798. *Collectam exſilio*, ad fugam. Mox *opes*, fortunas int. ad naves faciendas, inſtruendas et ſic porro.

801. Noto poëtarum more ſidera de montibus oriuntur et occidunt; re ab oculorum ſenſu petita. Ida autem Trojæ imminens. Vid. Exc. XVI.

802—804. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriæ ferendi, ut Serv. Igitur diſceſſi. *montem*, int. Idæi jugi partem. cf. IX, 80.

EXCURSUS I ad Æn. II princ.

De auctoribus rerum Trojanarum.

(τῶν Τρωϊκῶν)

Post ſermonis poëtici elegantiam, poëtæ doctrinam declarare nobis inprimis eſſe propoſitum, ab initio ſumus profeſſi. Cum itaque in libro altero ille excidii Trojani caſus mira rerum varietate et jucunditate exponat, multaque, quæ in Homero non occurrunt, commemoret; quandoquidem in inveniendis rebus aut in aliorum inventis ſapienter adoptandis, variandis, ornandis, diſponendis, eloquendis, vel maxime poëtæ ingenium cognoſcitur; ut intelligatur, quænam ille ab antiquioribus poëtis jam ante expoſita ad proprii carminis naturam, rationem ac conſilium, attemperaverit, non intempeſtivum fore arbitramur, ſi, qui ante Virgilium præter Homerum res Trojanas, excidii inprimis, de quo nunc potiſſimum agitur, expoſuerint, quoſque ex iis potiſſimum Virgilio ante oculos fuiſſe probabile ſit, paullo accuratius indagemus; etſi in nonnullis nos doctioris diſputationis tantum lineas ducere, in aliis nonnulla, quæ copioſius jam ab aliis dicta ſunt, ſummatim colligere non ignoremus.

Res igitur Trojani belli omnino poſt Homerum, primum auctorem, longo tamen temporum intervallo, centum ſaltem annorum, nec niſi poſt, quam vulgo circumferri cœperant Homeri carmina, fuerunt tractatæ a poëtis cyclicis, hoc eſt, ab iis poëtis, qui, Homeri exemplo, non modo rerum bello Trojano geſtarum, quæ Iliadem ſive anteceſſerunt ſive ſunt ſequutæ, verum adeo, Proclo apud Photium teſte, totius mythologiæ a Cœli et Terræ inde nuptiis ad finem errorum Ulyſſis, modo ſingula capita modo plurium capitum complexum, carmine epico, hoc eſt, ad Homerici carminis numeros, tractandique et eloquendi modum, compoſito, expoſuerant, et ex quibus certa diſpoſitione a neſcio quo collectis et ordinatis ſyntagma epicum concinnatum, extitiſſe putatur. Accurate de iis, poſt Nicolaum Loenſem in Epiphyll. II, 4. Salmaſ. in Solin. p. 597 et Caſaub.

 ad

ad Athen. VII, 4. Dodwell. de Cycl. p. 802, qui soli consuli merentur, egit Schwarzius Altdorf. in Diss. de poëtis cyclicis. Adde Fabric. B. Gr. T. I p. 281. Sunt tamen admodum pauca in hoc argumento ad liquidum perducta.

Nam primo, quorum poëtarum nomina et opera hoc cyclo comprehensa fuerint, res est partim obscura, partim controversa, etiam inter veteres; nec satis constanter traditur, quam late ejus argumentum patuerit: modo enim intra belli Trojani fines ille substitisse, modo ad ipsam cosmogoniam evagatus esse narratur. Quo ipso constare puto, intra privatam nonnullorum doctorum Grammaticorum opinionem totam hanc de cyclo epico praeceptionem substitisse in diversa abeuntium. Neque unquam tale corpus plurium poëtarum aliter confectum, quam ut grammaticus aliquis eorum recensum seu indicem faceret, et singulari forte libello aut in opere grammatico ederet; nec facile omnes, quorum magnus fuit numerus, qui Genealogias deorum, Titanomachias, Gigantomachias, Argonautica, Thebaica, Heracleas, et sic porro, tum in rebus Iliacis, qui Νόστους scripserunt, tali indice enumerati fuerunt. *Arctinum Milesium*, *Eumelum*, *Lesches* et *Cypria carmina* eo comprehensa fuisse plerique tradunt; *Antimachum*, *Stesichorum*, alios, inserunt alii, fide non satis explorata. Videntur porro plura in hac quaestione confundi: Alius est *Cyclus mythicus*, h. e. fabularum complexus inde a genealogiis deorum ad Trojae usque excidium deductus; alius *Cyclus Trojanus*, h. e. fabularum ad bellum Trojanum spectantium. Jam *ab his cyclis* dictos arbitror *poëtas cyclicos* et *carmina cyclica*, quorum argumenta intra alterutrum mythorum complexum et orbem continerentur: non vero ut ipsi cyclum aliquem constituerent. Ex priore genere fuere Theogoniae, Cosmogoniae, Titanomachiae, qualis fuit seu Eumeli Corinthii sub Olympiadum initia, seu Arctini, Corinthii (non Milesii), Gigantomachiae, Φορωνὶς, Δαναῒς, Eoeae, Naupactica, Ἡρακλεία, Argonautica, Θηβαῒς (κυκλικὴ dicta) τὰ ἔπη τὰ εἰς τὸν πόλεμον τῶν Ἐπιγόνων, Ἀλκμαιωνὶς, Μινυὰς, Αἰγίμιος, Οἰχαλίας ἅλωσις, Κήυκος γάμος, Ἀμαζονικὰ, Θησηῒς; ex altero autem Arctinus, Lesches, Stasinus Cyprius. Confusus cum his cyclis *cyclus epicus*, quem grammatici Alexandrini, Aristarchus et Aristophanes Byzantinus, constituerant, delectu inter poëtas epicos veteres facto, et principibus tamquam in canonem et in censum relatis; fuere illi Homerus, Hesiodus, Pisander, Panyasis, Antimachus (v. Quinctil. X, 1, 51 sqq. Proclus Chrestomath. et hinc Tzetza Prol. in Hesiod. et in Lycophr.). Translatum est hoc nomen cycli epici etiam ad illa duo

cyclicorum

cyclicorum genera, quatenus res Trojanae et mythi hexametris erant expositi. Tractum aliquando nomen ad duo carminum genera, quibus tamquam nota aliqua eo ipso inureretur: alterum, quoties poëtae in argumento jam ab aliis tractato, in rebus notis ac tritis, *circa vilem patulumque* morarentur *orbem* (Hor. Art. 132): alterum, cum epici carminis naturae et artis ignari narrationem a primis rei primordiis repetitam per singulas partes, tamquam scriptores pedestres, exponerent: quod v. c. Statius in Achilleide tentavit: ad hoc genus spectat Epigr. in Anthol. II, 40 p. 163 Steph. Nata hinc illa: apud Acronem in Horat. cyclicum poëtam esse, qui variare res nesciat; et Isidor. VI, 17 ea carmina cyclica vocari, quae cujusque materiae simplici forma facta sint. Hunc in modum diversarum rerum discrimine facto, licebit tandem aliquid certi et explorati de *poëtis cyclicis* tradere.

Nec tamen horum poëtarum opera, quae, ut ex fragmentis tum ex Quinti Smyrnaei imitatione, et ex argumentis Cypriorum Carminum et Νόστων apud Proclum, colligere licet, tota ad Homeri non tam artem quam sermonem potius ac colorem et epicam dictionem fuit composita, aliorum studia et conatus infregit ac retardavit. Nam, cum pedestris orationis usus et cultus increbescere inter Graecos coepisset, multique essent, qui antiquissimos mythos historiasque Graeciae, partim singularum urbium fabulis, religionibus ac sacris, festis ac ritibus, locorum etiam monumentis, templorumque donariis consecratas, partim ex priscis carminibus, quae supererant, collectis litteras mandarent; inter quos *Pherecydes Atheniensis*, et *Acusilaus Argivus*, *Hecataeus Milesius*, et post hos alii θεογονιῶν auctores, genealogiis deorum ac cosmogoniis condendis inprimis inclaruerant; successerunt alii, qui Graecorum post mythicum tempus historias, adeoque etiam bellum Trojanum perscriberent, inter quos nescio an primo loco *Hellanicum Lesbium* ponam, cujus magnum opus ἱστοριῶν fuisse videtur, ad quod tamquam partes referenda erunt quae laudantur: Φορωνὶς, Ἀτθὶς, Ἀτλαντὶς, Δευκαλιώνια, Τρωϊκά. In Troicis rebus fides ejus inprimis fuit probata, ut etiam Dionysius Halic. lib. I c. 46. 47. 48 in Trojae excidio Aeneaeque fuga narranda eum potissimum sequendum existimaret; et ex Clemente Alex. I Strom. p. 139 satis constat, eum Trojae captae epocham inter caeteros accurate definiisse. Laudantur eodem loco alii, sed nominibus tantum noti. Celebrius nomen est *Dionysii Milesii*, qui Herodoto paullo antiquior circa Olymp.

LXV

LXV vixisse traditur, κυκλογράφος Suidae et Tzetzae dictus, non tamquam cycli epici auctor, quod male traditur, sed propter opera, quae cyclum mythicum et historicum efficiebant, eaque in hunc modum ordinanda, ut scripserit Μυθικὰ Ἀργοναυτικὰ, Τρωϊκῶν βιβλία γ', tum Κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ζ', sequebantur τὰ Περσικὰ et tandem τὰ μετὰ Δαρεῖον; nisi duo haec unum idemque opus fuere; in quo ipso habemus historiae catholicae scriptorem antiquiorem illis, qui vulgo habentur *.

Etsi autem cum temporum decursu ab antiquis illis epochis mythicis longius longiusque historiae procederent, tamen et sequiores scriptores ab antiquioribus Graecorum rebus orsi bellum fere Trojanum, quoniam ab eo inde tempore civitates ac regna Graeciae sive ad certam formam fuerant descripta, sive futurarum opum prima initia ceperant, in principio operum suorum modo brevius modo copiosius repetebant; quod nec *Thucydides* facere recusavit. Et in hunc, puto, censum veniunt nonnulli scriptores, qui Trojanas res perscripsisse dicuntur; quos in transcursu modo eas leviter attigisse existimandum est. Ita ap. Dionys. Halic. I, 48 *Menecrates Xanthius* historiam ab Achillis funere auspicatus narratur, exordio quoque libri subjecto; quo tamen summatim tantum, cum ad Lyciae res (τὰ Λυκιακὰ) exponendas ille properaret, Trojanas res perstrictas fuisse credere licet. Etiam *Callisthenes*, cujus *Graecae Historiae* olim celebratae fuerunt, ab anno pacis Antalcidae Ol. XCVIII, 2 deductae, cum de Troja capta egisse memoratur (v. Schol. Euripid. Vet. ap. Ursin. ad Virg. II Æn. 255) primo saltem Graecarum Historiarum libro Trojanas res summatim narrasse videtur; etsi, hoc ita factum, ut separatum aliquod opus particula illa haberi posset, suspicari possis ex Cicer. V ad Div. 12.

Cum ab his scriptoribus, qui res vel universae Graeciae, vel singularum civitatum certique temporis exponerent, tamen Trojanum bellum non plane praetermitteretur: fieri id multo magis debuit ab iis, qui Historiarum systemata conderent, ut res Trojanas omninoque totum cyclum mythicum operibus suis intexerent aut praefigerent. Et hoc factum vides a *Diodoro Siculo* in libris quinque prioribus, qui extant, in quibus eum Dionysium maxime Milesium supra memoratum exscripsisse suspicor. cf. lib.

* Cf. ad haec *Notas ad Apollodor.* p. 921 sq. 980 sq. Commentat. II. *de fontibus historiar. Diodori* in *Commentation. Soc R. Sc. Gott.* T. VII.

III, 52, ubi v. Weſſel *. Idem ante eum ab *Anaximene Lampſaceno* factum, qui Alexandri tempore vixit et ab antiquiſſimis Græciæ rebus (ἀπὸ θεογονίας καὶ ἀπὸ τοῦ πρώτου γένους τῶν ἀνθρώπων) orſus (τὰς πρώτας ἱστορίας vel τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν) hiſtoriam uſque ad pugnam Mantineenſem pertexuerat. vid. Diodor. XV, 89 et Voſſ. de Hiſt. Gr. I, 10, nec non in Piſandri opere infra laudando. Fuit quoque ſcriptor antiquus (συγγραφεὺς παλαιὸς πάνυ ap. Dionyſ. Halic. I, 72, et I, 49 ἀρχαῖος καὶ λόγου ἄξιος) *Cephalo* Gergithius ſeu Gergethius (τὰ Γέργηθα urbs Æolidis), qui Τρωϊκὰ ſcripſerat: cf. Notæ ad Apollod. p. 740: diverſus ille, etſi obloquatur Leo Allatius de patria Homeri c. 1, a *Cephalione* vel *Cephalæone*, cujus σύντομος ἱστορικὸς fuit *Muſarum* nomine inſcriptus, res a Nino ad Alexandrum narratione perſequutus; lectus ille Photio c. 68, et in epitomen redactus a Sopatro: ibid. c. 161. add. Syncell. p. 167, et ib. not. Quid tamen facias Athenæo IX, p. 393 E, ubi Hegeſianax Alexandrinus ὁ τὰ Κεφαλίωνος ἐπιγραφόμενα Τρωϊκὰ συνθεὶς? Scilicet ſuſpicari licet, veterem illum librum interiiſſe et in ejus locum temere a nonnullis ſubſtitutum fuiſſe ſimilem librum Hegeſianactis. Fuerunt alia Τρωϊκὰ *Metrodori* Chii, qui Hippocratis magiſter fuit, laudata apud Athen. lib. IV exeunte, p. 184 A. Non mihi conſtat, ad quod tempus referendus ſit *Theodorus* Ilienſis, qui ἐν β' Τρωϊκῶν excitatur apud Suidam in Παλαίφατος Ἀβυδηνός. Fabuloſum *Syagri* nomen ex Æliani V. H. XIV, 21 laudare nil attinet.

Aliquamdiu res Trojanæ communi aliquo inter ſcriptores conſenſu erant traditæ, prout ab Homero et poëtis cyclicis, ex majorum fama ac narratione, antiquo ſermone, hoc eſt, poëtico, fuerant expoſitæ. Sed cum poëtices honos inter Græcos frequentari cœpiſſet, eſſentque primum, qui ſigillatim particulam aliquam ex toto illo cyclo mythico decerptam carmine tractarent, ornarent et delectationis cauſſa variarent, tum alii inprimis lyrici, qui carmina ſua ſuavibus epiſodiis diſtinguerent, ex eo tempore res Trojanæ quaſi materiæ poëticæ loco eſſe cœperunt, qua ingenioſi homines in quamcunque formam diffingenda uterentur, unumque id propoſitum haberent, ut cum probabilitate aliqua delectarent.

* Cf. Commentationem paullo ante laudatum. Viam ad hanc mythicæ cum vera hiſtoria conferendæ rationem munierat Dionyſius Mileſius paullo ante memoratus; et ipſe Hellanicus Leſbius, qui in libris ſupra laudatis mythicæ narrationi hiſtorias ſubtexuiſſe videtur. cf. Dionyſ. Halic. I, 48 pr.

Ab

Ab hiſtoriæ fide multo magis receſſum eſt, cum Tragici poëtæ fabularum ſuarum ὑποθέσεις et argumenta ex cyclo illo peterent, et pro conſilio ſuo tragœdiæque natura varie ea tractarent, ornarent, inflecterent, nova affingerent, et ſæpe in diverſiſſimas partes traherent. Quæ quidem res cum vel ex Sophocle, et multo magis ex Euripide notiſſima ſit, hærere in illa nolumus.

Jam hiſtoricis et tragicis ſucceſſit novum hominum genus, quod omnia miſcuit ac turbavit, Interpretes poëtarum dico et Grammaticos, maxime ab Ptolemæorum inde ſæculo *, quorum alii Cyclos illos in epitomen redegerunt; qualem habemus adhuc *Apollodori Bibliothecam*, quam cycli epici compendium eſſe jam Salmaſ. ad Solin. p. 847 vidit †; alii ſeparatim hanc vel illam particulam ex toto orbe expoſuerunt. Ita *Lyſimachus* Alexandrinus τὰ Θηβαϊκά, et τοὺς Νόστους, de quibus inf. Excurſ. V. *Euphorion* autem ſuis Chiliadibus (de quibus v. ad Ecl. 6, 72) ſuis locis res Trojanas inſeruerat; ut de Laodice: v. Pauſan. X, 26 extr. et inf. Excurſ. V. Similiter alii Grammatici τὰ τραγῳδούμενα ſcriptis peculiaribus explicuerant, quibus tragœdiarum argumenta ac fabulas exponebant, interdum et commentabantur: quo ex genere utinam ſupereſſent ſaltem Aſclepiadæ τῶν τραγῳδουμένων libri! verum iis aliiſque multis amiſſis, nonnulla ſupereſſe videntur in *Hygini fabulis* ex veteribus tragœdiis excerpta; nam major operis pars ex orbe Græcorum mythico eſt conſarcinata, ut inſpicienti facile apparet; facto enim a genealogiis deorum initio per Cadmeas ac Thebanas fabulas ad Argonautica, Heracleam et Troica ex more procedit ‡.

Qui poſt illos ſcriptores iterum veteres mythos, adeoque etiam Trojanum bellum novis libellis repetebant, cum antiquiſſimos ſcriptores ſequi, et tragicorum ac lyricorum cæterorumque poëtarum commenta ac luſus ſollerter ab illis diſcernere deberent, omnia inter ſe miſcuerunt, totamque adeo veterum mythorum rationem turbarunt, ut in pleriſque difficile ſit perſpicere, quid ac quantum veteris vel philoſophiæ vel religionis vel hiſtoriæ vel priſci ſermonis iis ſubeſſe credendum ſit. Cujus corruptelæ auctores habendi inprimis Grammatici, qui commentarios in veteres poëtas ſcripſerunt. Dum enim illi ad illuſtrandam aliquam fabulam, omnia, quæ uſquam legerant, nullo judicio collegerunt, et ex uno loco in centum alios, modo additis nonnullis

* Cf. Proluſ. *de ſæculi Ptolemæorum genio* in *Opuſ.* T. I, p 94. 98. 105.

† Vid. *Notas ad Apollod.* p. 936 ſq.

‡ Vid. ibid. p. 945.

modo

modo recisis, transtulerunt; perditis antiquis scriptoribus, unde hauserant, ipsi ab eo inde tempore fabularum auctores, indocti pariter et levissimi, facti sunt *.

Etiam Philosophorum, Sophistarum ac Rhetorum, opera aliqua fuit in corrumpendis mythis et historiis antiquissimis; illorum quidem in theogoniis maxime aliisque deorum fabulis allegorice interpretandis †; ex quo semel Pythagoras, Heraclitus, et Xenophanes ad ejus mythologiam, tamquam theologiæ aliquod systema ab ipso conditum, offendissent; horum autem in heroum rebus et Trojano inprimis bello, dum declamationum argumenta caperent et laudem ex eo captarent vani homines, si haberent, quæ contra res vetustissimæ fidei probabiliter dici viderentur. Habemus adeo *Dionis* Chrys. oratiunculam de Troja nunquam capta, qua mireris nonnullos ad elevandam veteris historiæ fidem, inprimis in Trojanis rebus, uti.

Ausi etiam ipsi historici, qui veterum scilicet historiarum fidem suis temporibus et solito rerum gerendarum mori ac consuetudini accommodare volebant, res Trojanis in πραγματείας formam redigere, aut diversarum narrationum naturas ita miscere, ut major probabilitatis novæ narrationis exsisteret, v. c. ut Romani populi originibus a Trojanis ductis consulerent. *Demetrius* autem Scepsius, ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος, ut Strabo XIII, p. 609, Grammaticus Crateti et Aristarcho æqualis, in Scepsiorum gratiam multa in rebus Trojanis aliter ac cæteri tradiderat. v. Strabo l. c. Librum XVI et XXIV laudari videas ap. Athen. IV, p. 173 F. 175 A.

Cum jam Græcia a Romanis in servitutem redacta cum cæteris libertatis bonis etiam accuratæ doctrinæ habitum, tandem etiam sensum, amisisset, deperditis jam tum aut delitescentibus plerisque ex præclaris illis antiquioribus poëtis ac scriptoribus, ecce tibi provenerunt multi non poëtæ, sed versificatores, qui ex nonnullis, qui supererant, poëtis cyclicis antiquis nova carmina conscriberent, aut etiam ex grammaticorum vel historicorum doctioribus libris breviores epitomas conficerent, censendas istas et dijudicandas fere non modo ex propria doctrina, sed etiam ex eorum, quos exscripserunt, fide ac judicio. Ex priore genere poëtam habemus non infimo loco habendum, *Quintum Calabrum*, in quo emaculando Laur. Rhodomannus, Ilfeldensis

* Ibid. p. 929 sq. † Ibid. p. 932 sq.

olim

olim ſub Mich. Neandro diſciplinæ æternum decus, tale ingenii acumen exhibuit, ut ex ſummis recentiorum temporum criticis paucos habeam, quos cum ipſo comparandos putem. Sed Quintus ille haud dubie ante oculos habuit aliquem aut plures ex veteribus poëtis cyclicis, inprimis Leſchen, ut mihi quidem viſum eſt, comparandis cum eo fragmentis Leſchæ et iis, quæ aliunde de parva Iliade cognoſcere licuit *. Sunt in eo loca egregia et quæ præſtantiore quoque poëta non indigna ſint. Alter eſt *Tryphiodorus*, cujus Ἰλίȣ ἅλωσιν habemus, ſed multo indoctior et ſæpe ineptus homo, et cum eo *Coluthus*, in Ἑλένης ἁρπαγῇ· in utroque tamen facile melioris venæ veſtigia paſſim deprehendas, tanto gratiora illa et jucundiora, quo aridius et ſterilius ſolum eſt, in quo flores illi enaſcuntur. Ex hoc genere infima jam ætate, infimo loco, fuit *Tzetza*, qui Antehomerica, Homerica et Poſthomerica, verſibus ſcripſit parum doctis; ſtolidæ jactantiæ homo, qui, non tam, quod Dodwellus augurabatur, veteres cyclicos, quam miſellos potius Grammaticos et compilatores, qui eum anteceſſerant, exſcripſit, nec ſic tamen negligendus, quippe ex quo, in tanta meliorum ſcriptorum jactura, multa, quomodo a ſuperioribus tradita fuerint, intelligi poſſint, modo quis ſatis magna doctrina inſtructus ſit.

Inter eos, qui in morem veræ hiſtoriæ rhetorica arte pedeſtri ſermone bellum Trojanum ſeriore ætate condiderunt, is qui *Dictyis Cretenſis* nomen mentitus eſt, quem adhuc latinum habemus, non indoctus fuit homo, et qui, ſi non veteres paſſim cyclicos, interdum et tragicos poëtas, tamen eos, a quibus iſti fuerant exſcripti, ante oculos videtur habuiſſe. Hunc Græci fere recentiores excripſerunt, ut Joannes Malala, Cedrenus, Tzetza et Conſtantinus Manaſſes p. 44 ſqq. in Synopſi hiſtorica a Meurſio edita. Præter illum tamen alium adhuc Trojanarum rerum interpolatorem inter ſeriores Græcos extitiſſe neceſſe eſt ſub *Siſyphi Coi* nomine; ex quo multa petiiſſe videtur Jo. Malala. At *Daretis Phrygii* de excidio Trojano libellus haud dubie ineptum aliquem Sophiſtam habet auctorem et declamationis potius genus conſtitutit, quo poëtarum fabulæ in hiſtoriæ pragmaticæ formam deflectere propoſitum eſt. Characteres heroum, quos intexuit, ſunt ex μελετῶν genere, cujuſmodi paſſim alibi occurrunt. Ex Dictye repetit *Iſaac Porphyrogennet.* p. 304 ſqq.

* Accurate hoc perſequutus eſt *Tychſen* noſter, V. C., in *Commentat. de Quinto Smyrnæo* (1783), cujus novam recenſionem parat.

in περί τῶν καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ 'Ομήρου: quæ ſunt Poſthomerica rhetorice expoſita; edita in Allatii *Excerptis variis* (Ro. 1641, 8) p. 239. Melioris notæ eſt fragmentum τῶν Τρωϊκῶν ex Cod. XXIV *Bibliothecæ Uffenbach.* P. II, p. 655—686, quod Antehomerica complectitur multaque habet quæ cum Tzetza conveniunt.

Fuere etiam olim Τρωϊκὰ *Palæphato* tributa, ſed junioris Grammatici, ejuſdem forte nominis, fœtus. v. Suidas h. v. et Voſſ. H. Gr. III h. v. Ex iis depromtum eſſe videtur, quod Servium laudare video ad lib. III, 8 "quamvis Palæphatus tradat, capto Ilio Æneam poſt triennium navigaſſe." Idem de Anio rege et ſacerdote egerat, v. eundem ad III, 80, ſcilicet ſecundum antiquiores, quos exſcripſerat. Ad eum Joan. Malalæ quoque locum refero Chronogr. p. 101. Troica *Abantis* apud Servium ad Æn. IX, 264 memorata video. Ex hls ac ſimilibus, qui veteres, quas narrabant, hiſtorias ſimul interpretabantur, fluxiſſe videntur abſurda commenta, quibus contaminata eſt Trojani excidii Hiſtoria in *Malala, Ccdreno,* forte et aliis Græculis, qui ex teleſmatica adeo et aſtrologia multa intexere auſi ſunt v. c. de Palladio, &c., alia autem allegorice exponere, ut ipſius *Tzetzæ* allegoriæ Homericæ in bibliothecis ſervantur; quarum ſimilia multa in Chiliadibus appoſuit. Non eo uſque audaciæ ſunt progeſſi, ſed intra Dictyis fere et Daretis commenta ſubſtiterunt ſcriptores deterioris ævi latini, ut *Elinandus,* et qui eum excerpſit, *Vincent. Bellov,* Specul. Hiſtor. lib. III, 62, item *Guido de Columna* in Hiſtoria Trojana circa 1287 ſcripta et 1477 edita; quæ ſi quis non meminerit, unde ducta ſunt, non parum hæreat, ſi tot inauditas res narrari videat.

Romanos poëtas, antiquiſſimos quidem, nihil aliud fere egiſſe, quam ut Græca latine converterent, ab his autem ætate proximos, et omnino præſtantiſſimum quemque poëtam, Græca latine expreſſiſſe, Græciæ flores in viridaria Romana tranſtuliſſe et omnino ex Græcis profeciſſe unice, ad eorumque exemplum poëticum aliquem ſermonem, qui a pedeſtri oratione plane diſcrepat, conformaſſe, in confeſſo eſt. *Ennius,* qui Iliadis rivos in Annales ſuos traduxerat, Tragœdias plures latine converterat: et ſic Tragici ac Comici veteres fere omnes faciendum ſibi putaverant. Sed de hoc nunc non agitur; verum Iliadem Homeri tranſtulerat *Cn. Mattius,* et *Cypria carmina* infra videbimus a *Nævio* latine facta, et, ſi alii inter Romanos memorantur, qui argumentum belli Trojani tractarunt, ut *Macer* Antehomerica, v. Ovid.

II Am.

II Am. 18, et Posthomerica II et Ponto 10, 13, item *Camerinus*, IV ex Ponto 16, 6, ubi v. not. ex Græcis fere eos sua effinxisse, exemplum eorum, qui superstites sunt credere jubet. Verum de *Latinis Homeristis* docte nunc egit *Wernsdorf.* V. C. in *Poët. minor.* T. IV, p. 565. 568 sq. 579.

Munita jam et patefacta est via, ut accedere possimus ad id, cujus caussa totam hanc disputationem suscepimus, ut scilicet quæramns, *quem potissimum ex veteribus poëtis Virgilius in excidio Trojano enarrando sequutus sit.* Esse hunc inter eos, qui interierint, facile intelligitur, quandoquidem nec cyclicorum poëtarum aliquis, nec eorum quisquam, qui proximi ætate fuere, omninoque qui ante Virgilium vixere, ad nostra tempora pervenit. Sedula tamen multarum rerum et eorum imprimis, qui, seriores quidem, veteres tamen exscripserunt, et Tabulæ Iliacæ a Fabretto vulgatæ, in qua auctores adscripti sunt, una cum Polygnoti tabula apud Pausaniam, comparatione, nunc autem multo magis ex Procli fragmento bibl. D. Marci conjectare licet, *Virgilium potissimum Arctini* Ἰλίου πέρσιδα, *et cum hac Leschei Iliadem parvam expressisse*, multa tamen, ut infra singulis videbimus, passim *ex Græcis tragœdiis*, imprimis *Euripidis*, hausta intertexuisse, quod tot loca ex Hecuba et Troadibus traducta docent; ut omnino Euripidem plurimum videatur probasse Virgilius. Quod autem poëtæ animum inprimis ad tragœdias fructumque inde ad ornandum epicum carmen uberrimum petendum potuit convertere et adducere, hoc fuisse arbitror, quod magna fabularum Græcarum pars ab Ennio, Accio, Livio Andronico, Nævio, Pacuvio, Varrone, forsan et aliis, latine erat conversa. Proficere ex his poëta non parum debuit non modo ad narrationis varietatem, verum multo magis ad orationis poëticæ, cui elaborandæ inprimis studebat, dignitatem et ornatum. Etsi enim diversissima sit tragicæ epicæque orationis indoles, tamen tragica illa oratio Virgilianæ dictioni gravitatem illam, quam tantopere miramur, et majestatem, interdum δεινότητα aliquam rhetoricam, eloquentiæque modo copiam modo acumen, comparasse videtur. Quam proclive autem Virgilio fuerit, in bello et excidio Trojano, de quo nunc potissimum quærimus, tractando et ornando Tragicorum inventis uti, ex eo apparebit, si tragœdiarum hujus argumenti copiam, inter Romanos saltem, ante oculos positam habeas. Ita Livius Andronicus *Achillem*, *Helenam*, *Laodamiam*, *Protesilaum* (nisi eadem cum illa fuit fabula), *Ajacem*,—*Equum Trojanum*,—

Odysseam,

Odyſſeam, Ægiſthum, Hermionem in ſcenam produxerat. At Nævii fuere tragœdiæ *Iphigenia, Proteſilaus, Telephus, Hector, Equus Trojanus, Ægiſthus*; Pacuvii *Chryſes, Armorum judicium, Teucer, Iliona, Anchiſes, Hermiona, Duloreſtes*; Accii *Achilles, Telephus, Diomedes, Nyctegreſia, Epinauſimache, Myrmidones, Armorum judicium, Euryſaces, Neoptolemus, Philoctetes,—Troades, Andromache, Aſtyanax, Hecuba, Iliona, Deiphobus,—Clytæmneſtra, Ægiſthus, Agamemnonidæ, Æneadæ, Antenoridæ*; Ennii *Iphigenia, Achilles, Telephus, Phœnix, Ajax,—Hectoris Lytra,—Andromache, Hecuba, Alexander,—Duloreſtes, Eumenides* (quæ Ennio vulgo tribuitur, *Iliona*, Pacuvii fuiſſe videtur); Varronis tandem *Cycnus, Ajax, Armorum judicium, Eumenides*. Harum partim fragmenta, aliarum nomina tantum ad nos pervenerunt; ſic Atilii *Electra*, L. Pomponii Secundi *Armorum judicium*; et quot non cum ipſis nominibus intercidiſſe putabimus!

Quæ igitur poëta in ſua narratione a vulgari ratione habet recedentia, aut in quibus auctorem, qui ei præiverit, deſideres, ea *ex tragicis ſuis* in epos ſuum traduxiſſe nobis videtur; in vulgari autem narratione *Arctini* Ἰλίου πέρσιδα ſ. πέρσιν tum *Iliadem parvam* diximus ipſi potiſſimum fuiſſe propoſitam; de quibus nunc paucis eſt exponendum.

Ilias parva, Ἰλιὰς μικρὰ, non tam totum bellum Trojanum, quod tradunt, quam res Iliacas poſt Homericam Iliadem comprehendere debuit, ſi ea reputes, quæ, tamquam ejus argumentum, Ariſtot. de Poët. v. 23 memorat, plus quam octo tragœdiis ſufficere, cum Iliadis Homericæ argumentum tantum unam, ad ſummum duas, ſuppeditet. Nam Ὅπλων κρίσις, Φιλοκτήτης, Νεοπτόλεμος, Εὐρύπυλος, Πτωχεία, Λάκαιναι, Ἰλίου πέρσις, καὶ Ἀπόπλους, καὶ Σίνων καὶ Τρωάδες, hæc omnia, inquam, ad res poſt Hectoris atque adeo poſt Achillis cædem geſtas ſpectant. Dici vix poteſt, quantopere viri docti, inprimis Salmaſ. ad Solin. p. 800 ſq., in iis turbent, quæ ſuper hoc diſputant. Ad Ὅπλων κρίσιν pertinuerunt verſus a Schol. Ariſtoph. laudati ad Equ. 1053, forte et is qui in Schol. Pindari ſervatus ad Nem. 6, 85 de Achillis haſta: ἀμφὶ δὲ πόρκης χρύσεος ἀστράπτει, καὶ ἐπ' αὐτῷ δίκροος αἰχμὴ (ita lego, pro corrupto ἐπ' αὐτὸ δίκροος δίη) verſus effictus eſt ad Iliad. ζ, 320. ϑ, 495. Ex particula Ἰλίου πέρσις verſus excerptus eſſe videtur, Scholiaſtæ veteri Euripidis ad Hecub. 914 (Scholion in noſtris editis non extat; ſed ex ſchedis Fulvii Urſini lauda-

 tur

tur ap. Scalig. de Emend. Temp. lib. V, p. 378 ed. Genev. 1629; nam in edit. pr. 1598 nondum reperitur) et Tzetzæ ad Lycophr. v. 344 laudatus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, qui et in Tzetzæ Μεθομηρικοῖς repetitus est apud Dodwell. de Cyclis p. 803. cf. Exc. VIII ad Æn. II, 250. Ex Ἀπόπλε carmine puto esse undecim illos versus de Ænea cum Andromache abducto a Neoptolemo ap. Tzetz. ad Lycophr. 1263. cf. eund. ad 1232, ubi additur, eum post Neoptolemi apud Delphos cædem liberatum fuisse. De Sinone inf. dicetur Exc. IV, de Corœbo a Lesche tradita Exc. X memorabuntur. Palladium furto Diomedis et Ulyssis ablatum idem exposuerat, ut ex Hesych. in Διομήδειος ἀνάγκη constat: quomodo autem ab eo res narrata fuerit, intelligi forte poterit ex Zenob. III, 8; est enim hujus narratio simplicissima. Voces et ῥήσεις aliæ nonnullæ videri possunt apud Barnes. Homer. To. II Fragm. p. 108. Jam post ista scripta in manus venit fragmentum Procli, quod Ἰλιάδος μικρᾶς δ' Λέσχεω argumentum servavit: ex hox intelligitur, poëtam exorsum esse narrationem statim ab armorum judicio, et produxisse usque ad equum in urbem receptum et Trojanorum ex commessatione somnum. Habitus et hujus parvæ Iliadis auctor olim a nonnullis Homerus, ut ex auctore de vita Homeri, qui vulgo Herodotus fertur, patet, c. 16, ubi et primi duo versus occurrunt. Διατρίβων δὲ παρὰ τῷ Θεστορίδῃ ποιεῖ Ἰλιάδα τὴν ἐλάσσω (ita hic appellatur, nec audiendus Salmas. Polyh. p. 598 sq., qui Cypria carmina et Ἰλιάδα ἐλάττω unum esse nullo argumento contendit), ἧς ἡ ἀρχή: Ἴλιον ἀείδω καὶ Δαρδανίην εὔπωλον, Ἧς πέρι πολλὰ πάθον Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος. Fabricius, qui l. l. hoc idem repetiit, tamen mox initium poëmatis Leschei narrat, quod Horatius perstrinxerit v. 136 *Fortunam Priami cantabo et nobile bellum*, Ἀείσω Πριάμοιο τύχην πόλεμόν τε κλεεννόν. Sed is versus a Salmasio confictus et pro parvæ Iliadis Lescheæ primo versu venditus est l. c. p. 601 A, scilicet is Iliadem ἐλάσσω diversam ab Iliade parva, et eandem cum Cypriis carminibus esse volebat. Sine auctoris nomine eam laudant Clemens Alex. et Vet. Schol. Euripidis ap. Fabric. B. Gr. T. I, p. 279. 280, et Pausan. III extr. et X, 26. At communior sententia ad Leschen eam retulit. vid. Fabric. ibid. pag. 180, etsi Ryck. p. 444, qui p. 446 contra eam sententiam disputat, sed cupide magis quam graviter ac vere. *Lesches hic s. Lescheus*, Λέσχεως,

Λέσχεως, Æschyleni f. Æschyli f. Lesbius, Pyrrha civitate oriundus, ab Euseb. Hieron. ad Olymp. XXXIII memoratur: *Lesches Lesbius, qui fecit parvam Iliadem*, ut inter antiquissimos adeo habendos sit. Eundem in multis expressit auctor Tabulæ Iliacæ, olim in palatio gentis *de Spagna*, nunc in Capitolio servatæ, quam a Fabretto vulgatam ad calcem *Syntagm. de Columna Trajani* videre licet p. 315. Adscriptum quoque in illa est: Ἰλιὰς μικρὰ λεγομένη κατὰ Λέσχην Πυῤῥαῖον. Etiam Quintum Smyrnæum Leschis vestigiis institisse nuper docuit is, quem supra laudavi, *Tychsen* noster in *Commentat.* p. 28 sq.

Jam *Cypria carmina*, modo memorata, τὰ Κύπρια ἔπη, vel τὰ Κύπρια, apud Aristot. de Poët. c. 23 videas una cum parva Iliade laudata, quo ipso manifestum fit, diversa ea carmina fuisse; uti ex Pauf. X, 26 saltem hoc patet, ab Leschei Ἰλίου πέρσει diversum opus fuisse. Videntur ea comprehendisse anteriora Iliadis. Certe ab Herod. II, 117 super Helenæ raptu laudantur, et versus ex libro XI ab Athen. XV, p. 682 E. F. exscriptos ad judicium Paridis pertinuisse, facile aliquis suspicetur: tum vero pro ἐν τῷ ιά haud dubie scriptum fuit ἐν τῷ ά. Aliquot versus ap. Schol. Iliad. α, 5 recitantur, qui non longe a principio libri locum habuisse videntur; emendati a doctiss. Wassenberg. p. 134, et, quod triduo Paris Sparta Trojam redierit, ex Cypriis carminibus docet Eustath. p. 663 A. Interspersa quoque erat narratio de Dioscuris Leucippidas abducentibus et pugna cum Apharetidis, ut discere licet e Schol. Pind. Nem. 10, 114 (quo spectat locus Pauf. III, 16 pr.), et de Thetidis nuptiis, ut in Schol. Iliad. π, 140 habetur. De Palamede fabulas ex hoc fonte fluxisse intelligo e Pauf. X, 31, p. 874, qui scriptor Neoptolemi quoque nomen et Æneæ conjugem Eurydicen inde illustrat c. 26. In iisdem fabula de Anii filiabus erat narrata, teste Tzetza ad Lycophr. v. 570: atqui et ea in belli Trojani initia incidebat; ut adeo manifestum sit, Cypriorum Carminum argumentum vix aliquid habere, quod in Virgilianum carmen transferri potuerit *. Auctor varie a variis est traditus. Fuere olim qui Homerum proderent; et eum filiæ suæ Carmina Cypria dotis

* Communicata mecum sunt a V. C. Tychsen Excerpta Procli e cod. Escorialensi Iliadis, viri docti cura paullo post in lucem prolata in *Bibliothek der alten Litteratur* I *Stück*: ex iis saltem hæc transferre licebit: constabant Cypria XI libris: initio ducto a Pelei et Thetidis nuptiis et orta inde dearum de pulchritudinis principatu contentione, et fine facto in consilio Jovis, ut abstraheretur Achilles a societate belli per seminata inter eum et Atriden dissidia; catalogo sociorum Priami subjecto.

loco

loco dediſſe, fabula eſt apud Ælianum e Pindaro, puta grammatico aliquo: ſed diverſa in Cypriis et diſſona ab iis, quæ Homerus de Helenæ raptu tradiderat, occurrere, jam Herodot. II, 117 monuit. Alii alium ediderunt auctorem. v. Athen. VIII, p. 334. XV, p. 682. Proclus ap. Phot. Cod. 239, Salmaſ. ad Solin. p. 599 (qui eum ſuſpicabatur eſſe, qui *gemino* bellum Trojanum *orditur ab ovo)*, et, qui adverſus eum diſputat, Ryck. de pr. Ital. init. p. 446, Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 374, Hemſterh. ad Polluc. X, 85, Perizon. ad Ælian. V. H. IX, 15, et quos laudat interpres Herodoti doctiſſ. ad l. c. Sed *Staſinum Cyprium* fuiſſe auctorem, probabilior et communior eſt ſententia. Nomen hoc etiam Scholiis Iliad. α, 5 reddendum. add. Tzetz. Chil. XIII, 639 ſq. Ab hujus poëtæ patria *Cypro* nomen carminum ductum eſſe, in aperto eſt. Latine Cypria carmina reddiderat Nævius, cujus *Cypria Ilias* laudatur Cariſio (v. de ea Wernſdorf. V. C. *Poët. min.* To. IV, p. 572); quo ipſo probabile fit, eam Virgilio ſaltem lectam fuiſſe. Ex eadem forte ſunt, quæ Serv. ad Æn. I, 273. III, 10 recitat.

Sed *excidium Trojæ*, de quo nobis nunc, inter cæteras Trojanas res, potiſſimum quæritur, quam diverſis modis tractatum olim eſſe debuerit, vel inde colligas, quod carmina tam multa ab antiquis memorantur Ἰλίου πέρσις, h. e. Ilii vaſtatio vel excidium, inſcripta. In libris fere ἐν Ἰλίου περσίδι inflectitur, quod tamen præter rationem fieri jam Scaliger ad Euſeb. Chron. p. 72 a, Mauſſacus ad Harpocrat. in voc. καθελών, et Salmaſ. ad Solin. p. 800 monuerunt; nam ἐν Ἰλίου πέρσει dicendum. (Nec Ἰλιόπερσις recte a nonnullis ſcribi videtur; nam flecti deberet Ἰλιοπερσία.) Fallit tamen in hoc ratio grammatica; nam cum tot locorum, etiam Pauſaniæ, tum Procli auctoritas firmat vulgatam illam ſcripturam, modo refingas πέρσιδι, non περσίδι.

Nobiliſſima inter cæteras *Steſichori* Ἰλίου πέρσις ſæpius veteribus laudatur, v. c. Pauſan. X, 26 pr. (ubi inter captivas Trojanas Clymene. Κλυμένην μὲν οὖν Στησίχορος ἐν Ἰλίου πέρσιδι κατηρίθμηκεν ἐν τοῖς αἰχμαλώτοις. ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστομάχην ἐποίησεν Ἔννος θυγατέρα μὲν Πριάμου. Leg. ἐποίησαν ἐν Νόστοις.) item c. 27, p. 865 Hecubam in Lyciam ab Apolline fuiſſe abductam. Alia collegit Suchfort noſter in docta diſſ. *de Steſichori fragm.* p. 32 ſqq. Ab eodem Pauſania p. 864 de Meduſa, una e Priami filiabus, Apollodoro quoque memorata III, 12, 5 f., in verbis: κατὰ τὴν Ἱμεραίου ᾠδὴν hoc idem carmen deſignatur, quod lyricum fuiſſe videtur ſub *Himeræi* nomine; erat autem Steſichori patria Himera Siciliæ; adeoque male inde novum auctorem nonnulli effinxerunt. Etiam in Iliaca Tabula inter auctores, e quibus artifex

artifex Iliadem supplevit, Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον legitur. Alia Ἰλίου πέρσις, a Stesichori carmine diversa, a Pausania X, 25. 26 memoratur, et quidem Leschei nomine; jam cum apud Aristot. Poët. c. 23 (ut paullo ante vidimus) Ἰλίου πέρσις inter partes Iliadis parvæ memoretur, dubitari vix potest, hanc a Pausania laudatam Ἰλίου πέρσιν Leschei nullam aliam fuisse quam partem Iliadis parvæ eo nomine inscriptam. Memorat ex ea Pausanias Megetem vulneratum ab Admeto Argivo in pugna nocturna (sc. quæ capta Troja facta est), et Lycomedem Creontis f. ab Agenore; Æthram a filiis agnitam, Astyanactem de turre dejectum; Æneæ uxorem Eurydicen; Astynoum a Neoptolemo interfectum; Helicaonem in eadem νυκτομαχίᾳ vulneratum; Eioneum cæsum a Neoptolemo, Admetum a Philoctete; Corœbum a Diomede; Priamum ab ara abstractum et ante fores cæsum a Neoptolemo; Axionem, Priami f., ab Eurypylo, Agenorem a Neoptolemo. Quod si idem Pausanias Leschei Iliadem parvam seorsum memorat, ut c. 26 pr. p. 862, sejunctam hanc partem carminis a reliquo corpore eum habuisse apparet.

Apud Euseb. Hieronymi MCCLIV *Arctino Milesio*, præter *Æthiopida*, de qua v. Exc. XIX ad I, 489, tribuitur *Iliaca vastatio* (Ἰλίου πέρσις). Cum nemo alius hujus carminis meminerit, interpolati Hieronymi levis auctoritas esse possit: nam sive ex margine, quo quis similis carminis erat recordatus, sive ex interpretatione Æthiopidis, irrepsisse videri potest. Enimvero omnem dubitationem tollit Procli fragmentum e bibliotheca D. Marci, in quo argumentum Ἰλίου πέρσιδος β' Ἀρκτίνου breviter exponitur. Complexum illud erat libris II novissima Trojæ, inde ab equo Trojano ab Achivis relicto, et substitit sub reditum Achivorum. Itaque etiam illa, quæ ex Arctino Dionys. Halic. lib. I, c. 68. 69, de Palladio narrantur, in hoc carmine locum suum bene habere potuere. Suboritur inter hæc suspicio non aliam forte fuisse Ἰλίου πέρσιν Pausaniæ sub Leschei nomine laudatam, quam hanc ipsam Arctini.

Sacadæ, non, ut vulgo legitur, *Acati*, Argivi Ἰλίου πέρσιν ex Athenæo XIII, p. 610 C. (cf. Maussac. ad Harpocrat. in καθελών) laudarunt jam alii, etiam Ursinus ad Virgil. Primus ille τὸ πυθικὸν αὔλημα ηὔλησε Delphis: Paus. II, 22, quod factum primis statim Pythiis Ol. XLVIII, 3 et alteris Ol. L, 3 v. Paus. X, 7, p. 814. Statua ejus ingentibus cum tibiis in Helicone stabat: Paus. IX, 30, p. 768.

Sed excidium Ilii non minus persequuti videntur, qui τὰ Τρωϊκὰ condidisse narrantur, inter quos *Syagrus*, vix dixeris, qua

fide, omnium primus jam ante Homerum argumentum hoc tractasse ferebatur, sec. Ælian. V. H. XIV, 21; de reliquis Τρωϊκῶν auctoribus supra dictum est.

Fuere et Tragœdiæ Trojæ excidium titulo præferentes: uti Iophontis Ἰλίου πέρσις ap. Suid. h. v. ex certa virorum doctorum emendatione, et Sophoclis Ἰλίου ἅλωσις ap. Strab. XIII, p. 608. Neque Nicomachi Πέρσις ἢ Πολυξένη alio trahenda esse videtur, ut nec Phormios Ἰλίου πόρθησις; at Timothei πέρσαι ἢ Ναύπλιος leg. πυρσοὶ vel πυρσά. De Sophoclea fabula olim dubitandum esse putabamus, an ulla extiterit. Nam primum totus ille locus: Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου παρδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν, totus igitur ille locus ab aliena manu, margini forte appositus, in contextum venisse videbatur; quia Demetrii Scepsii narrationem intempestive satis interrumpit, nec cum cæteris cohæret; etsi res ipsa etiam apud Pausan. X, 27 in Polygnoti tabula occurrit. Sed et dubitari posse putabam, an is ipse, qui verba adscripsit, novam aliquam fabulam Sophoclis hoc nomine declarare voluerit. Videri enim ipsum narrare voluisse rem, quæ capta Troja inter cæteros casus contigerit; multoque magis eam expositam esse debuisse in fabula Sophoclea Ἀντηνορίδαι, passim a veteribus laudata, quæ ad eam narrationem instituta fuisse videri debeat, quam Dictys exposuit lib. V extr., cum Antenori regnum Trojanum ex pacto cum Græcis relictum ab Ænea frustra tentatur. cf. sup. Exc. VII * ad L. I. Hæc tamen perperam me statuisse docuit me *Fr. Jacobs*, elegantis doctrinæ vir, nunc Professor Gymnasii Gothani, juventutis e nostra disciplina progressæ ornamentum; vidit ille locum Αἴαντος Λοκροῦ fuisse, ad quem Strabo respexerit. Laudatur enim inde versus, quem ipse Brunckius in fragmentis ad eam fabulam retraxit: καταστίκτου κυνὸς Στολὰς Λίβυσσα παρδαληφόρον δέρας: ap. Schol. Aristoph. Aves 934 et Polluc. VII, 70.

Sed jam dudum possum videri si non inani, aliena tamen a poëta, opera defunctus esse, siquidem luculentissimo Macrobii Sat. V, 2 loco satis jam expositum est, quem Virgilius in hoc loco sibi propositum habuerit: "vel quod eversionem Trojæ cum "Sinone suo et equo ligneo cæterisque omnibus, quæ librum secundum faciunt, a *Pisandro* pæne ad verbum transcripserit? qui "inter Græcos poëtas eminet opere, quod, a nuptiis Jovis et "Junonis incipiens, universas historias, quæ mediis omnibus sæculis usque ad ætatem ipsius Pisandri contigerunt, in unam "seriem coactas redegerit et unum ex diversis hiatibus (h. e. intervallis; noli tentare, *tractibus*) temporum corpus effecerit.

"In

" In quo opere inter historias cæteras interitus quoque Trojæ in " hunc modum relatus est. Quæ fideliter Maro interpretando " fabricatus est sibi Iliacæ urbis ruinam. Sed et hæc et talia " (nempe omnino quod Virgilius Græcos poëtas imitatus sit) ut " pueris decantata prætereo." Præclara narratio, et in qua vellem acquiescere posse. Sed dispiciamus eam accuratius, et primum quidem videamus, quisnam ille *Pisander*, et quale hoc ejus opus fuerit.

Nomen autem illud per duo maxime inclaruit poëtas. Alter fuit serior, τῶν Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν auctor, de quo postea dicam; alter antiquus poëta Pisander, qui circa XXXIII Olymp. vixit, quamquam alii Hesiodo antiquiorem et Eumolpo æqualem tradiderunt, Camiro Rhodi oriundus, *Heracleæ* libb. II auctor, h. e. carminis de rebus ab Hercule gestis, cujus non infrequens inter Grammaticos mentio. Diserte de eo agit Suidas. cf. Kuster. ad e. l. Meurs. in Rhodo II, 11. Staver. et Muncker. ad Hygin. Astron. 24. Burmann. Sec. ad Vales. Emend. IV, 14, qui Pisandri nomen præclare adversus substitutum Terpandri tuetur, et Koppiers Obss. p. 110. Tertium quidem aliquem Pisandrum poëtam facit Vales. ad Hesych. in Νοῦς ὁ παρὰ Κενταύροις, et cum eo alii. Sed in Schol. Aristoph. Avib. 1555 κωμῳδούμενος aliquis Pisander memoratur, cujus sæpe apud Schol. mentio fit, qui etiam Platonis comœdiam eo nomine insignitam laudat. Adde Suidam in Εἴ τι Πεισάνδρου. Etiam *Pisandrum Physicum* Fulgentius excitat Mytholog. I, 14; verum Grammaticus ille in scriptorum nominibus omnino est contaminatissimus. Sed *antiquior* ille *Pisander* inter principes poëtas epicos post Homerum, Hesiodum, Panyasin et Antimachum fuit habitus, et a Grammaticis Alexandrinis in canonem etcyclum epicum relatus: v. sup. hujus Exc. p. 2; adde fragm.Censorini c. 9 et idem διασημότατος ποιητὴς apud Stephan. in Καμειρεύς; Quinctilianus vero X, 1, 56 *Quid? Herculis acta non bene Pisander?* Habemus quoque in ejus laudem Epigramma inter Theocritea XX. Etiam Strabo XIV, p. 655 D. inter celebres Rhodios, καὶ Πείσανδρος δὲ ὁ τὴν Ἡράκλειαν γράψας, Ῥόδιος. Idem lib. XV, p. 688 C., ubi de Bacchi et Herculis in Indiam expeditionibus agit, dum refellit fabulam, hæc subjicit: " quod Hercules leonis spoliis amictus, et clavam gestans exhibetur. Trojanarum rerum memoria posterius est, πλάσμα τῶν τὴν Ἡράκλειαν ποιησάντων, εἴτε Πείσανδρος ἦν, εἴτ' ἄλλος τις." Quod non ita accipiendum, quasi fuerint, qui pro re incerta haberent, an Pisander Heracleæ auctor esset; etsi Pisino Lindio Pisandrum sublegisse Heracleam

 fama

ſama olim fuit, ut ex Clemente Alex. intelligitur Strom. VI, p. 266 f. loco, quo de ſcriptorum plagiis agit; verum, quia plura carmina hoc nomine inſignita fuere, e quibus unum aliquod exuvias leoninas et clavem primum inter reliqua Herculi tribuerat. Fuit enim et alia Ἡράκλεια, quæ *Panyaſin* Halicarnaſſ. auctorem habuit, quam Eratoſth. in Cataſteriſm. c. 11 laudat: cf. Schol. Pind. P. 3, 177 et adi Munker. ad Antonin. Met. c. 20 pr. *Creophyli* Οἰχαλίας ἅλωσιν in ea fuiſſe exſcriptam, Clemens Alex. Strom. VI, p. 266 f. prodere videtur. Sed ad hanc alteram Strabonis dubitatio ſpectare vix potuit, ut nec ad alteram *Nymphios* Heracleotæ, aliquoties in Schol. Apollonii laudatam. Hactenus de antiquiore; Videamus de *altero*; qui Alexandro Mammææ imperante floruit, Neſtoris Larandenſis f. Laranda Lycaoniæ et ipſe oriundus; Habuit adeo patrem rei poëticæ ſtudio non minus clarum Severi Imp. tempore; cf. de eo Niclaſ. V. C. ad *Geopon. Proleg.* p. LXII. Fuit hujus Neſtoris Ἰλιὰς λειπογράμματος, egregii ſcilicet acuminis opus! facit quoque ejus mentionem Menander rhetor ap. Ald. in Rhet. ant. Filii autem, *Piſandri*, opus fuit, quod Ἡραϊκῶν θεογαμιῶν titulo Suidas, Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν Zoſimus Hiſt. V, 29 laudant. Prætuleram aliquando cum Fabricio B. G. To. VI, p. 606 prius nomen, tamquam ab Ἥρα ductum, quod apud Macrobium Piſander "a nuptiis Jovis et Junonis incipiens" univerſas hiſtorias perſequutus eſſe narratur; tum quia Junonis nuptiæ argumentum fuere in priſcis fabulis decantatiſſimum (v. viros doctos ad Heſych. in Ἱερὸς γάμος, et loca laudata in Hemſterhuiſiana nota apud Valkenarium ad Adoniaz. p. 366. 367, et nuper Wernſdorf. V. C. To. IV Poët. min. p. 462. Fuit adeo inter Epicharmi tragœdias Ἥρας γάμος. alia Alcæi Athen. ἱερὸς γάμος. Origines fabula e Creta duxiſſe videtur; ubi quoque alia veſtigia extabant: cf. Diod. V, 72 l. 96); Verum inaudita forma eſſet Ἡραϊκὸς, et ab Ἥρα formari deberet Ἡραῖος; tum, ſi de Junonis nuptiis carmen egiſſet, ineptum fuiſſet in altero voc. θεογαμιῶν latens nomen θεός; nam ex Junonis nomine ſatis intelligitur, *deæ* nuptias celebrari. Corruptos quoque eſſe in hac voce Suidæ codices, inde colligas, quod Eudocia, quæ Suidam exſcripſit, p. 351 ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν legerat. Quid igitur, inquis, poëta in hoc carmine tractavit? nempe ἡρωϊκὰς θεογαμίας, id eſt, *deorum dearumque nuptias cum heroibus aut heroinis*, ſeu cum mortalibus viris ſeu feminis, adeoque etiam de heroibus ex iſtis congreſſibus prognatis: Heſiodi exemplo, qui in extrema

2 parte

parte *theogoniæ* et in *heroogonia,* cujus partem ſuperſtitem habemus, idem argumentum verſaverat.

Reſtat nunc, ut illud quæratur: ad utrum Piſandrum Macrobius reſpexerit. Valkenarius quidem, gratum litteris græcis nomen, utrumque carmen et Ἡρακλείας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν unum idemque fuiſſe cenſebat; memorabatque ille in Diatribe ad Eurip. p. 24 Macrobii locum ita, ut *Piſandrum* diceret *Herculis acta ita ceciniſſe, ut a nuptiis Jovis et Junonis incipiens univerſas hiſtorias—in unam ſeriem coactas redegerit.* Ut adeo Suidas turpiter lapſus videri deberet, dum in duo diverſos Grammatices incideret, alterum doctum alterum indoctum, qui nominis ſimilitudine deceptus recentiori Piſandro aſſignaſſet, quæ veteri tribuere debuiſſet. Jam Suidam eo modo ſæpius peccaſſe, nemo dubitet; ſatis magna exemplorum copia proſtante; hoc loco tamen ſimile crimen nullo modo ei impingi poteſt, quoniam ipſa res omnem ſuſpicionem diluit; fieri enim nullo pacto poteſt, ut illa duo carmina pro uno eodemque habeantur.

Piſandri quidem Rhodii ſeu Camirenſis *Heracleæ* non niſi *duo libri* memorantur: quibus, ſive molem voluminis, ſive argumenti naturam cogites, vix probabile ſit *inde a Jovis et Junonis nuptiis univerſas hiſtorias, quæ mediis omnibus ſæculis uſque ad ætatem ipſius Piſandri contigerant, in unam ſeriem coactas* fuiſſe. Contra ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν libri uſque ad XVI laudantur; et plures numero olim fuiſſe probabile ſit; Ἱστορίαν ποικίλην δι' ἐπῶν bene appellat Suidas ἐν βιβλίοις ἑξ, quod falſum eſſe, ut nec minus Valeſii ad Evagr. I, 20 emendationem, qui *ſedecim* libros fuiſſe ſtatuebat, ex iis patet, quæ modo dicta ſunt. Sunt duo MSS., in quibus eſt ἐν βιβλίοις ξ': quod non improbabile eſt, ſi, quam late argumentum operis patuerit, reputes. Zoſimo nec minus dicitur Piſander πᾶσαν ὡς εἰπεῖν ἱστορίαν περιλαβών. Laudantur porro ſub Piſandri Rhodii nomine ea, quæ cum Herculis factis conjuncta ſunt; cum librorum vero VII. X. XIII. XIV. XXVI nota ea, quæ quomodo inter Herculis facta locum habuerint, vix aſſequare; ſunt porro illa levia, et grammaticum acumen, quale ſeriorum ſcriptorum eſt, habent, aut in etymologiis verſantur. De quo ut tanto melius conſtet; agedum comparemus loca ex utroque Piſandro paſſim laudata.

Ad *Camirenſem* reſpicere arbitror loca ſequentia; Apollodor. Biblioth. I, 8, 5, ubi, *quam alii Hipponoi filiam narrant, ex qua Œneo Tydeus natus ſit, Gorges filiam* Piſander tradit: Πείσανδρος —λέγει· Fuit autem inter Herculis æquales et ſocios Tydeus. Eratoſthenes in Cataſteriſmis c. 12 Piſandri auctoritate firmat, *Herculem*

Herculem leonis Nemei a se occisi exuvias gestasse: λέγει δὲ περὶ αὐτῦ Πείσανδρος ὁ Ῥόδιος, ὅτι καὶ τὴν δορὰν αὐτῦ ἔσχεν, ὡς ἔνδοξον πεποιηκώς· ultima sic interpretanda: *leonem ea re* (adeoque virtutem suam in leone enecando) *clarum reddens.* (Deesse in fine vocem ὡς ἔ. πεποιηκὼς ἔργον, statuit Koppiers Obss. philol. p. 110.) Schol. Germanici Arateor. Phænom. p. 114 *Periandrus* (emendarunt jam VV. DD. *Pisandrus) Rhodius refert, eum* (leonem) *ob primos labores Herculis memoriæ caussa honorifice astris illatum:* sic Eratosth. paullo ante: τινὲς δέ φασιν, ὅτι Ἡρακλέυς πρῶτος ἆθλος ἦν εἰς τὸ μνημονευθῆναι. Hyginus Astron. II, 24 de Leone—*De hoc et Pisandrus et complures alii scripserunt* (cf. Munck. ad eund. f. 30). Pausan. II, 37 inter eos, qui Hydræ Lernææ plura capita affinxere; Πείσανδρος ὁ Καμιρεύς, et VIII, 22 *Stymphalidas crotalorum ope fugatas ab Hercule idem Pisander Camireus prodidisse narratur.* Athenæus XI, p. 469 D, ubi *de cratere Herculis,* Πείσανδρος ἐν δευτέρῳ Ἡρακλείας. Schol. Pindari Pyth. 9, 185, p. 294. Antæi, ab Hercule is est cæsus, filiam Ἀλκηΐδα dictam, ὥς φησι Πείσανδρος ὁ Καμηρεύς (lege Καμειρεύς). Apud Schol. Apollonii sunt loca, quæ aperte ad Herculem spectant, Pisandri testimonio firmata: I, 1196 de clava Herculis (ad quem loc. cf. Suid. in Πείσανδρος), IV, 1396 de Ladone, dracone; at res non æque manifesta est in IV, 58 de Endymione, lib. I, 151 de Idæ et Lyncei Argonautarum matre, Polydora, I, 471 de Arene, Peloponnesi urbe, nunc Hierana, II, 98 de Amyco, II, 1090 de Harpyis. Potuerunt enim illa forte in carmine de Hercule occurrere; sed nec eum satis refellas, qui ad alterum Pisandrum omnia hæc traxerit. Nam Argonautica apud hunc satis copiose fuisse tractata, ex Zosimo V, 29 apparet, qui ex eo Argonautarum iter ex Istro in mare Adriaticum, condita urbe Emona in Pannonia (nunc *Laubach* Carniolæ esse creditur), narrat *; et, quod dolendum est, Grammaticorum manibus recentiora illa opera cyclica multo diligentius versari solebant; ut etiam tum, cum vetustiores auctores laudant, eorum fere, quos exscribunt, fide id faciant. Unus est modus, quo cum Ruhnkenio V. C. ei rei occurras, ut reponas, in Indice eorum scriptorum, quorum testimonia in Scholiis Apollonii afferuntur, nullum esse, qui non Augusti et Tiberii ætate superior sit; si ab lib. II,

* Repetit eadem Sozomenus H. E. I, 6, uterque, ut equidem suspicor, ex Olympiodoro, cui Zosimus multa debet. Fabula ipsa jam antiquioribus erat frequentata: cf. Notæ ad Apollod. p. 207, Plinius III, 18 f. 22.

329 Lucianus laudatur, eum ab interpolatore intrusum videri. Atqui hoc idem illud est, quod incertum parumque tutum facit omne hoc de scholiorum auctoritate et aetate judicium. Ita nec ausim pronuntiare de Schol. Eurip. Phoeniss. v. 1748 super Sphinge ex Aethiopia arcessita, et de loco Etymologici M. in κεραννύς *. E toto Pisandro versum unum integrum servavit Jo. Stobaeus Serm. XII de Mendacio p. 140 Οὐ νέμεσις καὶ ψεῦδος ὑπὲρ ψυχῆς ἀγορεύειν; duo alii leguntur in Schol. Aristoph. Nub. 1047. An carminis pars adhuc in Idyllio inter Theocritea XXV servata sit, uti non improbabilis est suspicio, ita adversus repugnantem probari nequit.

Ad *Pisandrum* vero *Larandensem* primum Zosimi locum paullo ante laudatum, tum loca Stephani Byzantini refero omnia, in quibus Pisandri testimonio utitur; nihil enim ea habent, quod ad Heracleam ullo modo trahi possit, aut si habent, uti locus in voc. Αγάθυρσοι, Βοαύλεια et in 'Ασακὸς, nam Herculis sane res gestae etiam ad Scythiam et Bithyniam spectant, tamen librorum numerus adjectus evincit, ad Larandensem ea loca esse referenda non minus ac reliqua in Οἰνωτρία, 'Απέννιον, Λυκόζεια, Νιφάτης (quo loco etiam versus integer e lib. VII laudatur; Ταύρου πρυμνώρειαν ἐὔσκόπελόν τε Νιφάτην), Κυβέλεια. Nam *Heraclea* duobus libris constabat; at Stephanus Pisandrum laudat libro VII. X. XIII. XIV. XXVI. Porro ex hoc altero petitum esse debet, quod Evagrius H. E. I, 20 Antiochiam Syriae jam olim Graecorum coloniam fuisse affirmat, quae narratio qualis fuerit, ex Joanne Malala disci potest Chronogr. p. 32 sq. et Cedreni Compend. Hist. p. 134 sq. Etiam is, qui inter Epigram-

* Super hoc loco non invidebo popularibus meis animadversionem praeclaram Ruhnkenii, viri doctissimi: " agit, inquit, Etymologus hoc, ut doceat veteres κέρατι ἀντὶ προχόϋ usos esse. Pro Πείσανδρος autem legendum Πίνδαρος. Ecce tibi Pindari locum, qno Etymologi glossa pertinet: apud Athen. XI, p. 476 A. ἐξ ἀργυρέων κεράτων πίνοντες ἐπλάζοντο (v. Fragm. Pindari p. 69. cf. Gataker. Miscell. postum. c. 5, p. 453). Contrario errore peccatum est in Zenobio VI, 49 ὡς φησὶ καὶ Πίνδαρος ὁ ποιητὴς ἐν τοῖς περὶ 'Ηρακλέυς. Repone Πείσανδρος. Versus, quos respicit Zenobius, servavit Schol. Aristoph. ad Nub. 1047. Idem error apud Etymol. MS. Bibl. Regiae Paris., qui, cum formam αἰς pro ἀεὶ Doribus tribuisset, statim addit: ἐπειδὴ καὶ τὸ αἰ παρὰ Πεισάνδρῳ, ubi scribendum παρὰ Πινδάρῳ, quem Dorice scripsisse scimus. Ad Pindarum igitur referenda Hesychii glossa: αἰ ἐπὶ τῦ ἀεὶ καὶ ἕως."

matum

matum auctores recensetur, junior hic Pisander cum Fabricio videtur esse habendus: nec enim epigramma, quod sub Pisandri Rhodii nomine laudatur (v. Brunck. Anal. T. II, p. 294), antiquitatem aut simplicitatem redolet. Latere etiam ille videtur sub *Thessandri* nomine ap. Serv. ad II, 211. cf. inf. Excurs. ad II, 199.

Quæ adhuc commemoravi, ea me, qui nullo seu rei seu opinionis studio teneor, movent, ut id, quod olim sequutus sum, retinendum arbitrer: diversa fuisse opera Ἡρακλείας et ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν: nam ut contrarium tuearis, plura aut sine ratione aut adversus omnem rationem amplectenda sunt. Superest, ut de ipso Macrobio dispiciamus, qui *eversionem Trojæ Virgilianam a Pisandro pæne ad verbum transscriptam* testatur. Qua in re necesse est, aut Macrobium graviter errasse, aut ἡρωϊκὰς θεογαμίας non Larandensis, quod Suidas asseruerat, sed alterius poëtæ, qui ante Virgilium vixerat, opus fuisse. Videamus, utrum sit probabilius.

Si hoc ponas, fuisse carmen illud Virgilio antiquius, ut nec tamen ad Pisandrum Rhodium referri illud possit; id quod vidimus fieri non posse; sumere aliquid necesse est, quod et omni auctoritate caret, et vero etiam probabilitate, nam nemo alius aut talem Pisandrum, aut tale carmen memoravit, quod tamen iis ætatibus scriptum esse deberet, de quibus satis multa nobis tradita. Macrobii autem Grammatici auctoritas tanti non est, ut tam parum probabilia amplecti malim. At alterum cum ipsa rerum fide et ratione conjunctum est; nam fuit aliquis Pisander Larandensis; fuit Nestoris poëtæ, qui sub Severo Imp. flourit, filius; pater Iliadem denuo exaraverat; filius omnem mythologiam uno opere complexus erat. Consentaneum hoc est illarum ætatum genio; est et illud sollenne, ut, neglectis antiquioribus, carmina ex iis ætatibus magnam apud grammaticos sequentium sæculorum auctoritatem habeant: Zosimi ætate vix quicquam Pisandri Rhodii et æqualium supererat. Hoc altero igitur admisso, conveniunt inter se omnia, nec quicquam turbat, præterquam Macrobii aut grammatici, quem ille loquentem inducit, assertum; quod temere, nec inspecto Pisandro, et falsa de eo concepta opinione, aut confuso Pisandri nomine, cum antiquum illum Rhodium poëtam auctorem esse putaret, prolatum fuisse manifestum fit. Potuere tamen in eo inter cætera res Trojanæ exponi, et, tamquam a Romano auctore, sive ad Virgilii exemplum, sive

ad

ad communem narrandi morem, qualis ab eo inde tempore inter Romanos fuit, conſtitui. De Sinone et equo Trojano, quæ exempli loco a Macrobio memorantur, ſuo loco videbimus.

EXCURSUS II.

II, 8. 9. *et jam nox humida cælo Præcipitat.* A Solis curru, ut omnino de poëtica hac ratione ſemel moneamus, ſimilis imago traducta ad Noctem, ut ei tribuantur *equi, currus, axis, orbita* per cœlum, v. c. inf. III, 512 *necdum orbem medium Nox horis acta ſubibat* v. ad Tibull, II, 1, 87. Itaque *Nox præcipitat,* ſub finem decurſus per cœlum in mare deſcendit; quemadmodum *procedit ad Oceanum, medium iter exegit* et ſimilia, omninoque ad hanc formam dictum accipiendum, ſi *Nox oritur, ſurgit, venit,* ab Oceano: inf. v. 250 *ruit Oceano Nox,* adde Iliad. θ, 486; et quidem modo ſic, ut ab Oriente Nox quaſi Solis veſtigia premat, modo, ut Sole in Oceanum deſcendente Nox ab hac ipſa parte Occidentis ſurgat, ut apud Ovid. *lux tarde decedere viſa Præcipitatur aquis et aquis Nox ſurgit ab iſdem.* Similiter *Sidera ſequi Noctis currum,* et ſingulis noctibus curſu per cœlum exacto *mane occidere* et *in mare immergi,* omninoque *labi, procedere, ruere,* ſermone poëtarum receptum eſt, et hinc mediam noctem ita declarant, ut *ſidera,* præcipue ſeptentrionalia, *culmen cœli* ac verticem ſeu polum *tenere,* mox inde *vergere, curſu declivi ferri,* nocte jam exacta *occidere* dicantur, v. c. in illis Ovidii Met. X, 446 *Tempus erat, quo cuncta ſilent, interque Triones* Flexerat obliquo *plauſtrum temone Bootes.* cf. Seneca Troad. 439. Herc. Fur. 129 et al. v. c. Orph. Arg. 534 Ἀλλ᾽ ὅτε πρὸς μέσατον νυκτὸς προὔβαινεν ἀταρπὸς, Ἄστρα τε τηλεχανῆ δῦνεν (in eo jam erant ut ſubirent) ῥόον Ὠκεανοῖο. Ductum hoc ab antiquiſſimis poëtis. Par modus eſt, quando ad oculorum ſenſum judicio facto modo ſidera *circumagere ſe in cœlo* ac *circumvolvere* per nocturnum ſpatium (v. c. quod ad manum eſt, Quint. Cal. X, 101 Ἦμος δ᾽ αἰγλήεντα περιστρέφετ᾽ οὐρανὸν ἄστρα) modo *cœli inverſionem* et verſationem ſingulis noctibus, ut diebus ſingulis, fieri dicunt. Sic inf. 250 *Vertitur interea cœlum, et ruit Oceano Nox,* h. e. ſurgit, prodit cum cœlo verſo; quaſi novum hemiſphærium oculis ſeſe offerat per noctem. Hæc non animadverſa miras interdum interpretum argutias pepererunt. Lucan. II, 15 *Nox ubi ſidera condit,*

condit, h. e. mergit mari occidentia ſub Solem orientem. Omnium harum loquendi formarum primæ lineæ occurrunt in Homero, ſicuti etiam *cadentia ſidera* h. l. et inf. IV, 81. VIII, 59: et *procedentia ſidera:* Iliad. κ, 251. 252 Ἀλλ' ἴομεν· μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώς, Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε. Adde Odyſſ. μ, 312. ξ, 483. Heſiod. E. 620.

EXCURSUS III.

De equo Trojano.

II, 15. 16. De *Equo Trojano* epiſodium ex Piſandro petitum eſſe, falſo a Macrobio traditum, ſupra declaravimus Excurſ. I ad hunc librum. Videamus igitur, an probabili aliqua ratione expediri poſſit, quem alium auctorem ſequutus ſit poëta.

Homerus jam Iliad. ο, 71 mentionem rei obſcuram injecerat, εἰσόκ' Ἀχαιοὶ Ἴλιον αἰπὺ ἕλοιεν, Ἀθηναίης διὰ βουλάς. Sed diſertius idem de Equo egit Odyſſ. θ, 492. δ, 271 ſqq., de quibus locis infra videbimus Exc. VII. Huic tamquam fundamento ſuperſtructa fuit communior aliqua narratio, quam ab Arctino in Ἰλίου πέρσιδι primum profectam eſſe, ex Procli fragmento diſcimus: eumque Virgilius inprimis ſequutus eſſe videtur: poſtea a Leſcheo retractata eſt fabula, ut ex eodem Proclo intelligitur, utque jam olim ſuſpicabar, quod Quintus Cal. XII, 134 ſqq. copioſus eſt hac in re, et quod occurrit Equus Trojanus ſimili fere forma ac ſtatu in Tabula Iliaca, quæ in hac parte Iliadem parvam ſequi profitetur. Diverſe tamen nonnulla cum a noſtro tum a cæteris poëtis et grammaticis narrari videas, cf. Hygin. f. 108 et Not., quæ ipſa res argumento eſt, multos ex antiquioribus poëtis in ea narratione ornanda operam collocaſſe. Heleni conſilio Equum exſtructum eſſe, traditum ab aliis: v. Conon. 34. At Proclus e Leſcheo: καὶ Ἐπειὸς κατ' Ἀθηνᾶς προαίρεσιν τὸν Δούρειον ἵππον κατασκευάζει. In Tryphiodoro v. 61 et in Petronii haloſi Trojæ rhetoricam ambitionem facile agnoſcas. Ineptior tamen Tryphiodorus. Operum nonnullorum veteris artis argumentum fuit hic idem Equus Δούρειος vel Δουράτεος, ut in arce Athenarum ex ære, ap. Pauſan. I, 23 et in *Polygnoti tabula* apud Delphos ibid. X, 26 (quem ſimile argumentum Athenis in Pœcile pinxiſſe ex Plutarcho in Cimonis Vita p. 481 A apparet, ubi τὰς Τρῳάδας et inter eas Laodicen ad amatæ ſibi Elpinices ſpeciem expreſſiſſe memoratur) in qua Epeus exhibitus erat nudus, Trojæ murum ſolo æquans, καταβάλλων εἰς ἔδαφος τῶν Τρώων τὸ τεῖχος, prominente inter ruinas capite Equi Duratei. A quibus multum

tum discessit Comes Caylus in interpretatione et adumbratione hujus picturæ (*Hist. de l' Acad. des Inscr.* Tom. XXVII, p. 34). Sed Epeus ex artificis mente ruinam muri ampliabat, ut prospectus in urbem pateret, intra cujus mœnia erant patefacienda nonnulla, quæ ad argumentum spectabant. Præter artificis tamen animum ac græca Pausaniæ, expressa sunt a Caylo etiam alia nonnulla. Ad nostrum tempus servata opera, in quibus Equus Trojanos visitur, Winckelmannus olim numerabat, quatuor, picturam, satis inscite factam, Codicis Vaticani a Bottario ed. p. 43 et 47; tabulam Iliacam a Fabretto vulgatam, num. 95 et 100 (unde Begerus transtulit in lib. de Bello et Excidio Troj.); gemmam apud Licetum p. 310 (e quo Gorlæus repetiit P. II n. 523); et picturam Herculanensem Tom. III. 40 re in risum versa, ut pro parodia scenica haberi res possit; quibus ipse addidit quintum exemplum e gemma, *Monum. ant. ined.* CXL, quæ cum Virgilio hactenus convenit, quod in ea expressum id, quod v. 262 legimus: *Demissum lapsi per funem*; tamen simul scala admota equo cernitur, quam Quintus Cal. XIII, 52 et Tryphiod. v. 89 memorant, Tabula etiam Iliaca num. 100 exhibet. Cernuntur ibidem *claustra* (v. inf. 259), quæ Sinon *laxat* et aperit, h. e. θυρίον seu ostiolum; quod idem cum fune in pictura Codicis Vatic. p. 47 occurrit. Habebat igitur poëta fabulam a multis tractatam et vulgarem ante se positam, sed cum ea simul tragicos suos ex Græcis expressos. Nam *Livii Andronici* fuit fabula, *Equus Trojanus*, e qua fragmenta pauca supersunt, aliaque *Nævii* ap. Macrob. VI, 1, et de eo actum fuit quoque in *Accii Deiphobo*. v. Serv. ad II, 17.

Sed gravior observatio forte est illa, qua arte poëta fabulam per se puerilem et nullam πιθανότητα habentem ita tractaverit, ut nihil nos in ea offendat, multa delectent. Fabulam dixi puerilem et per se parum probabilem: etsi interpretatione sua eam juvare conati sint multi etiam inter veteres. Vide vel Serv. et Cerdam ad h. l. et plura satis inepte excogitata ap. Licetum *Gemmis Annular.* p. 310 sqq. Sed haud dubie in veteris Græciæ prisco sermone, audaces et insolentes figuras sectante, origo hujus Equi latet. Quod tamen me in hac fabula multo magis, tenet, est hoc, quod ille equus Palladi voti caussa effertur. Nam, si Neptuno, Equestris rei auctori, Ἱππίῳ, consecratum viderem, non mirarer. Quod Pallas artibus præest, id tantum ad artificium equi ligno facti pertinerere potest. An equus, navis symbolum (nam navigationem antiquiores per equitationem adumbrabant;

brabant; ut forte hoc ipso ortum videatur, quod Neptunus equum produxisse proditus est), pro navigatione felici dedicatus fuit? Palladi autem, quia ea dea propter ablatum Palladium erat placanda? Navigio etiam actuario navem adsimulat Eurip. Troad. 538 in chori verbis, quæ antiquum sermonem fere æmulantur; ad navis etiam modum et rationem a vectoribus insessæ effictum eum exhibet Tryphiod. v. 62. 181. Quod vero in Virgilio fabula per se inepta placere potest, id efficitur primum ejus antiquitate; nam in multis mythis hoc suus quemque sensus docere potest, quo propiores illi rerum hominumque originibus priscæque vitæ asperitati aut simplicitati sint, eo facilius in iis ferri res parum probabiles (cf. inf. ad III, 209 et 250); tum tractatione sapienter et magno cum judicio instituta poëta omnia ab oculis removit, quæ attenuare rem et officere dignitati epicæ poterant; contra multa apposuit, quæ ad probabilitatem faciunt; cumque inprimis vix in stolidissimos homines cadere videatur, ut patiantur sibi tam turpem fraudem fieri, ut, suspicione de viris in Equo conditis semel orta, tamen eum intra mœnia recipiant, callide poëta plura eaque, quæ ad religionem spectant, rem ad hominum animos potentissimam, attulit, quæ Trojanos a proposito revocarent, primum Sinonis dolos, tum Laocoontis exitium. De quibus omnibus Homerus, pro sæculi sui simplicitate, parum laboravit, fabula nude exposita Odyss. δ, 272 sqq. At Virgilii judicium multo magis intelligas, si Quintum Calabrum et Tryphiodorum compares. Ut unum commemoremus, noster v. 260—264 eos, qui Equo insederint, memorat *novem* (cf. Hygin. f. 108); cum Homerus simpliciter πάντες ἀριστεῖς dixisset. Ecce tibi Quintum, qui (XII, 310 sqq.) ad *triginta*, et Tryphiodorum, qui (v. 153 sqq.) *duo ac viginti* commemorat; at Cedrenus Hist. Compend. p. 131 C *quatuor et viginti*; et, si multo magis insanientes audire lubet, legendi Tzetza ad Lycophr. 930 et Eustath. ad Od. λ, p. 1698, 1. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 367. Varie inter hos scriptores eorum, qui Equo latuerunt, nomina tradi, vix opus est monere. Ex iis, quos Virgilius inf. II, 261 sq. recitat, Thessandrum et Machaonem nemo habet alius, nisi Hygin. fab. 108. In equo ex ære facto, qui Athenis in arce stabat, Menestheus et Teucer cum Thesei filiis (Demophoonte et Acamante) ex Equo prospiciebant, ὑπερκύπτουσιν ἐξ αὐτοῦ ap. Pausan. I, 23, p. 55 satis ridicule, fere ut in Cod. Vatic. Quantum ineptierint circa hunc Equum veteres, scilicet dum seriores tractatum a superioribus poëtis argumentum variare

et

et ornare volebant, saltem ex eo colligas, quod ap. Servium ad II, 150 mensura Equi lignei traditur; *fuisse eum longum CXX latum XXX*, pedesne an cubitos, non adjectum.

EXCURSUS IV.

De Sinone.

II, 57. Etiam narrationem de *Sinone* ex Pisandro ductam a Virgilio, tradiderat Macrob. V, 2, sed v. sup. Excurs. I ad h. lib. Sinonis fraudes etiam Quintus, Tryphiod., Dictys et Dares memorant. Datum ei genus maternum commune cum Ulysse, nam filius Æsimi fuit, nepos Autolyci, cujus filia Anticlia, quæ Ulyssem edidit: Schol. Lycophr. 344 et Serv. ad h. l. Videntur eum poëtæ, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse, quæ de Ulysse narrata Odyss. δ, 244 sqq., præivisse autem omnibus Lesches. Nam Iliadis parvæ particulam constituebat *Sinon* apud Aristot. Poët. 23. conf. Tzetza ad Lycophr. 344. Ex eodem repetita res in Tabula Iliaca n. 98. Fuit Sinon etiam fabulæ Sophocleæ argumentum Hesychio laudatæ. Ex hac aut alia tragœdia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quæ Græcarum tragœdiarum eloquentiam et acumen redolet. Est vero omnino apud Virgilium totus hic locus de Sinone eximie elaboratus et ornatus, etiam ad probabilitatem magis, quam apud cæteros. Ita apud Quintum v. 355 prope equum adstat Sinon, quod minus probabile, quam hic II, 57 sqq. In Cod. Vatic. pictura p. 43 revinctum fune suis brachiis ducit equum Sinon. Porro apud eundem Quintum interrogatus de equo respondere recusat, nec nisi αἰκιζόμενος, verberibus, naribus auribusque resciſſis, fraudem effatur. At apud Tryphiod. 211 et Cedren. Hist. p. 131 D se ipsum verberibus lacerat, ut Trojanos fallat. Sapientius omnia Virgilius; etiam hoc quod in palude se delituisse narrat, v. 135. At apud Quint. v. 375 Sinon ad Equum tamquam ad asylum se recipit.

EXCURSUS IV*.

De Palamede.

II, 81—85. *Fando aliquod si forte tuas pervenit ad aures Belidæ nomen Palamedis, et incluta fama Gloria; quem falsa sub proditione Pelasgi Insontem, infando indicio, quia bella vetabat, Demisere neci: nunc cassum lumine lugent.* Memorabile Palamedis nomen est cum aliis de caussis, tum quod in eo insigne exemplum habemus

habemus variatæ per tragicos, inde per rhetores, tandem per grammaticos, fabulæ (Diserte ea exposita ap. Schol. Eurip. Orest. 432 et ad Lycoph. 386. Hygin. f. 105, et ibi laudd. Servium ad Æn. II, 81, Pompon. Sab. ad e. l.). Omnino Homerus nec patrem Nauplium nec filium Palamedem agnoscit; ita ut obscurum esset, unde hic in res Trojanas illatus sit: nisi partim e Pausan. X, 31 pr. partim e MS. Escorialensi Procli jam supra memorato docere possem, *Cypriorum carminum* auctorem primum ei aditum et nomen in fabulis Trojanis fecisse. Nam in primo belli apparatu cum Ulysses militiam detractaret, Atridæ μαίνεσθαι προσποιησάμενον Ὀδυσσέα ἐπὶ τῷ μὴ θέλειν συστρατεύσασθαι ἐφώρασαν, Παλαμήδους ὑποθεμένου, τὸν υἱὸν Τηλέμαχον ἐπὶ κόλασιν ἐξαρπάσαντες. et sub finem carminis: ἔπειτα ἐστὶ Παλαμήδους θάνατος: ita ut omnis de Palamede narratio ad Antehomerica spectasse videri debeat. Etsi autem, quibus modis fabula tractata a Stasino et ornata fuerit, aliunde non liquet, nisi quod e Pausania l. c. apparet, jam in Cyprio carmine lectum fuisse, quod Palamedes tesserarum ludum excogitarit, et quod, cum piscatum iisset, Ulyssis et Diomedis fraude in aquis demersus interiisse dictus sit: e serioribus tamen scriptoribus, si commenta eorum detraxeris, satis assequi possumus, in illo carmine odia inter Ulyssem et Palamedem agitata, insidiasque huic ab isto factas, tum sollers Palamedis ingenium et summam ex rerum usu prudentiam fuisse adumbratam. Nec mirum adeo in rhetoricis scriptis nihil tritius esse Palamedis integritate, injusta nece, et Ulyssis fraude: v. c. Dion. Chrys. Or. XII, p. 428 ed. Reisk. Or. LIX, p. 360. Involarunt post hæc in argumentum Tragici Sophocles et Euripides, ille quidem non modo fabula Palamede, verum, ut probabile fit, nec minus in duplici Nauplio; sed multo clarior fuit Palamedes Euripidis, cujus fragmenta nonnulla habemus, et in his notissimum illud: ἐκάνετ' ἐκάνετε τὰν πάνσοφον, ὦ Δαναοὶ, τὰν οὐδέν' ἀλγύνουσαν Ἀηδόνα Μουσᾶν, *Neci dedistis, ah, neci doctissimam, Danai, innocentem, musicam, lusciniam*; quod in Socratem versum est a spectatoribus, cum post ejus necem in scenam revocata fuisset illa fabula (v. in fragm. Eurip. in Diatribe Valk.). Intellectu haud difficile est, Palamedem ex tragicorum invento sustinuisse personam modo imperatoris sollertis et strenui, juxta posita Agamemnonis superbia et cupiditate, (v. Plato de Rep. VII, p. 522 D) modo viri justi, constantis, sapientis, quem cives injusti et ingrati pro beneficiis acceptis injuria et maledicentia persequuntur. Ad talem

lem perſonam alludere puto Xenophontem de venat. I, 11, ubi ultio, quæ ei a diis contigiſſe dicitur, reſpicit Nauplii conſilia: quæ expoſita videbis v. c. ap. Schol. Lycophr. 384. Conf. Xenoph. Mem. S. IV, 2, 33. Apol. Socr. ſ. 26. Pari modo Ulyſſes in Tragicis perſonam induit demagogi perniciofis artibus popularem auram captantis. Amphionem in Antiope Euripides in philoſophum ſtudiis et otio litterario addictum, Hippolytum idem in ſapientem Pythagoreum transformaverat.

Inde ſophiſtæ Palamedis cauſſam ab Ulyſſe proditionis accuſati, ingenii oſtentandi, tum rhetores exercitandi cauſſa, propoſuere: Scilicet cum, ut in judicio armorum inter Ajacem et Ulyſſem, ita in hac Palamedis cauſſa materiam idoneam viderent ad argumenta eruenda et refellenda; cf. Cic. Topic. 20, ſ. 76. ad Herenn. II, 19. Extat ſub *Alcidamantis* nomine accuſatio Palamedis, κατὰ Παλαμήδους προδοσίας, quæ nihil habet memorabile, præterquam quod, ut ſuſpicor, rerum argumenta ex carmine Cyprio adumbrata ſunt; ductum eſt crimen a ſagitta inventa, in cujus arundine latebant litteræ Paridis: crimini etiam hoc datur, quod clipeum tridente inſignitum geſſit, et quod inventa rerum falſo jactavit. Alia eſt *Gorgiæ* defenſio ὑπὲρ Παλαμήδους ἀπολογία (utraque in Reiſkii Oratt. Gr. Vol. VIII) Sophiſticis argutiis referta; ubi etiam p. 118 locus de inventis diſerte tractatur: de quibus cf. Fabricii B. Gr. I, 23. Inprimis loc. Sophoclis in Palamede ap. Achill. Tat. ad Arat. p. 122. Uranolog. Petav. Ex ſerioribus Sophiſtis locum habemus in Philoſtrati Heroicis c. 10 ſq., qui, cum omnino pro Achille, forti quidem, ſed iracundo, pervicaci et immani homine, Palamedem, quippe perfectæ ſapientiæ et virtutis exemplum, ab Homero delectum eſſe cuperet, quem epica narratione celebraret, cumulavit in Palamedem omnia, quæ in ſapientem Stoicorum cadere poſſint; contra Ulyſſis prudentia ad fraudes meras, ſceleſta conſilia et bonorum obtrectationes refertur. Exponuntur copioſe ſemina et cauſſæ odiorum inter hunc et Palamedem; ſollertia hujus inventa et conſilia: in quibus hoc memorabile; quod peſtilentia tentatos Achivos jubet tenuiore victu motuque intentiore uti; interdicit mercatu carnium exercitum, pomis vero et oleribus refectos milites vult, in altum evectos, laboribus aſſiduis exerceri (§ 4). Non multum ab his abludit narratio in fragmento τῶν Τρωϊκῶν e cod. XXIV Biblioth. Uffenbach. p. 682—686, ubi et hoc occurrit, quod, dum lapidibus obruitur, Palamedes exclamat: χαῖρε, Ἀλήθεια, πρὸ ἐμοῦ γὰρ τέθνηκας: tum in Tzet-

zæ Antehomericis v. 114 ſqq., in quibus eadem verba ſic reddita ſunt: Χαῖρε, Ἀλήθεια κυδρὴ, πρόθανες γὰρ ἐμοῖο. Hoc ſingulari in Palamedem ſtudio captos videre licet etiam Grammaticos: finguntque ii adeo Palamedem poëtam fuiſſe, cujus Homerus nullam mentionem feciſſe dicitur invidia contactus: v. Suid. h. v. Jam Dictyn II, 15 et Daretem c. 19 ſqq., ſuppoſititios auctores, commemorare nihil attinet, quorum ille rhetorice hiſtoriam commentitiam conſcripſit, hic declamatorie idem argumentum perſequutus eſt. Poëta noſter, an veteris ſcriptoris exemplo, neſcio, Palamedis nomine præclare uſus eſt ad auctoritatem Sinonis dictis comparandam, ſiquidem illi Sinon comes fuit et conſanguineus. Quod autem, *quia bella vetabat,* occiſus ab Achivis narratur, recedit a vulgari narratione, qua proditionis arguebatur, litteris ab Ulyſſe per fraudem ſubmiſſis.

In Palamedis ſtemmate turbas facere jam veteres. v. Burm. in Argonaut. voc. *Nauplius.* et Not. ad Apollod. p. 274 ſq., et ipſe Maro in eo lapſus eſt, cum *Belidem* eum appellat. Nam is Palamedes, de quo agit, Nauplii Euboici e Clymene, Catrei filia, erat filius: cumque mater eſſet ſoror Aëropes Pliſtheni nuptæ, quæ Agamemnonem et Menelaum partu ediderat, Atridas ille materno genere attingebat. Diverſus fuit Nauplius, qui ad Argivas fabulas ſpectat, Neptuni et Amymones filius: quæ cum Danai eſſet filia, Belique adeo neptis, hactenus Palamedes, perperam ab eo ductus, *Belides* dictus eſt. Septimo gradu a Belo originem trahere falſo dicitur a Lutatio ad Statii Achill. I, 94 et a Servio ad h. l. Æn. II, 81, ubi Apollonio auctore id traditur.

EXCURSUS V.

De Laocoonte.

II, 199. *Hic aliud majus miſeris multoque tremendum Objicitur magis atque improvida pectora turbat: Laocoon.* Sequitur apud poëtam locus vel nuperis virorum doctorum diſputationibus nobiliſſimus, et a Virgilio ſumma cum arte tractatus; ſuper quo et nobis liceat partim de poëtæ inventis, aut unde ille narrationem ejuſque ornamenta acceperit, partim de Vaticano ſimilis argumenti ſigno quærere, num ei quicquam cum poëta commune ſit. Sed ad utramque quæſtionem ſatis expedita fore videtur reſponſio, ſi viderimus, qui alii poëtæ veteres fabulam de Laocoonte tractarint, et ornarint.

Et

Et primum quidem varie omnino olim a variis narrationem hanc esse tractatam, vel ex serioribus scriptoribus intelligimus; qui nihil aliud fecisse putandi, quam ut superiores auctores aut serviliter imitarentur aut exscriberent. Exponunt autem illi narrationem de Laocoonte copiose et in multis diverse.

Ita apud Quintum Calabrum XII, 388—409 grammatici potius quam poëtæ loco in multis habendum, jam tum, cum hasta percusserat Equum Laocoon, Palladis numine terra sub ejus pedibus movetur, unde eum repentino terrore attonitum stupor et ἀναισθησία occupat. Mox tamen, cum Equus v. 436 etc. in urbem duceretur, ille non desistit hortari et obtestari Trojanos, ut eum comburerent; tum ex insula Calydna Minerva dracones advocat, qui, dilapsa, quæ aderat, turba, v. 466—490 duo Laocoontis filios correptos malis frangunt, frustra ad patrem manus tendentes, Πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντε ἑὰς χέρας. ὃδ' ὅς ἀμύνειν Ἔσθενεν. Inde duo dracones non, ut apud Virgilium, in Minervæ templum in arce confugiunt, sed sub terram evanescunt, circa templum Apollinis in arce Pergamo, ubi adeo cenotaphium iis factum narrat (In ipso templo Apollinis Thymbræi filios interiisse Tzetza memorat ad Lycophr. v. 347, nescio an alio rei auctore). At pater oculis capitur. Hactenus Quintus, qui, quam diversus in multis sit, obvium est. Tryphiodorus Laocoontis plane nullam mentionem facit, uti nec Dictys et Dares. At Hyginus f. 135, proxime ad Virgilium, patrem cum filiis necatum narrat. Facit is, nisi ab exscriptore vel excerptore corruptus est, Laocoontem Acœtis filium, Anchisæ fratrem; at Antenoris filium tradit Tzetza ad Lycophr. 347. Apud eundem Hyginum Laocoon est Apollinis, non Neptuni, sacerdos, et contra ejus voluntatem uxorem duxit, eique ab Apolline dracones immittuntur; quæ non admodum ab iis discrepant, quæ Servius ad v. 201 ex Euphorione adfert. Filiorum quoque duorum nomina apud Hyginum adscripta sunt: *qui filios ejus Antiphantem et Thymbræum necarent.* at apud Serv. ad v. 211 Thessandrus *Ethronem* et *Melanthum* nominatos edidit. Quid? quod et draconum nomina occurrunt; *Porces* quidem apud Lycophr. v. 347, ubi Tzetzes alterum *Charibœam* excitat (ὁ Πόρκης—ἡ Χαρίβοια), utrumque etiam ex Lysimacho commemorat Servius l. c. et, si alteri Servii loco ad v. 204 fides habenda, nomina ea jam Sophocles in Laocoonte protulerat. Dracones ingeniose satis *Typhonis soboles* produntur a Quinto v. 443. Ab eodem dracones a Calydna arcessuntur, seu potius a Calyd-

nis, cum Lycophrone l. c. (ad quem loc. v. Schol.), quæ duæ ſunt inſulæ juxta Tenedum. Apud Virgilium ab ipſa Tenedo prodeunt, in quo Hyginum habet conſentientem. Immoramur his per ſe levibus eo, quod vel ex his intelligitur, varie olim hanc fabulam a pluribus poëtis fuiſſe tractatam. Sed liberior nobis progrediendi locus datur, et poſſumus etiam ſcriptores laudare Virgilio antiquiores, qui de Laocoonte egerint. Nonnullorum quidem nomina jam ante adſcripſimus. Etſi *Theſſandrus* quidem, modo e Servio memoratus, excitari a nobis non poteſt; nam is *Piſandrus* eſſe videtur, quem ſupra ad horum Excurſſ. principp. ad ſeriores auctores relegavimus, corrupte ille et alias *Tiſandrus* vocatus. Alter autem ſcriptor, a Servio laudatus, *Lyſimachus* Alexandrinus ſine dubio fuit, non ignobilis olim auctor περὶ Νόστων, quem cum aliis ſimilis argumenti ſcriptoribus laudatum vides in Schol. Apollon. I, 558 et particulam ex primo ejus libro in Tzetza ad Lycophr. 874. cf. Voſſ. de Hiſt. Gr. lib. III, p. 180 a. Attigit etiam fabulam *Lycophron* poëta, qui et ipſe Alexandriæ vixit, Ptolemæi Philadelphi ætate, in Caſſandra v. 347. Alius fuit ex ſchola Alexandrina, qui fabulam de Laocoonte non attigit tantum, ſed pertractavit, et ille quidem poëta olim clariſſimus, *Euphorion*. Ex eo fabulæ ornamenta nonnulla ſatis recondita narrat ad h. l. v. 201 Servius, et ex eo, puto, corrupte tamen, Pompon. Sab. Omnino quidem Euphorionem fabulas Trojanas ſuo more tractaſſe et narraſſe, ex iis patet, quæ eum de Laodice, Priami filia, diverſe ab Homero et Leſcheo σὺν οὐδενὶ εἰκότι, narraſſe Pauſanias prodit lib. X, 26 p. 864. Potuit autem de Laocoonte agere Euphorion, in opere, (Μοψοπία vel Ἄτακτα inſcriptum erat) quo reconditæ et obſcuræ ex tota fabulari hiſtoria fabulæ non ſecus atque a Callimacho in Αἰτίοις et a Lycophrone in Caſſandra erant expoſitæ. v. ſup. ad Ecl. VI, 72. In quinto libro, qui Chilias inſcriptus erat, priſca oracula, eorumque eventus, collegerat, adeoque et ea, quæ excidium Trojæ anteceſſerant, memorare debuit: ut jam ſup. Exc. I monitum eſt.

Non vana hinc ſuſpicio oriri poteſt, Euphorionem etiam Virgilio in hac fabula ante oculos poſitum fuiſſe. Nam, quam magnifice Virgilius de eo poëta ſenſerit, ex Ecloga VI, 72 et X, 50 intelligitur; unde etiam Quinctil. X, 1, 56 *Quid? Euphorionem tranſibimus? quem niſi probaſſet Virgilius, idem nunquam certe conditorom Chalcidico verſu carminum feciſſet in Bucolicis mentionem.*

tionem. Et omnino Alexandrinis poëtis inprimis operam dedisse Virgilium nostrum, ex iisque profecisse in doctrina poëtica, qua excellit, admirabili, et in simplicitate orationis pura, tersa ac nitida, cui dignitatem tamen et gravitatem, qua illi carent, ex Tragicis, ut supra exposuimus, petitam adjecit, conjicimus. Certe ex illis poëtis tota Augustei sæculi elegantia ac nitor fluxisse videtur, et Romæ ab elegantioribus hominibus Alexandrinos illos unice frequenti lectione tritos fuisse, vel ex Cicerone apparere puto Tusc. Qu. III, 19, ubi Ennium *ab his Euphorionis cantoribus* (h. e. iis, qui eum vel latine redderent, ut Cornelius Gallus, vel eum imitatione sequerentur aut omnino valde frequentarent) contemni ait; scilicet tersiorem et puriorem Euphórionis orationem judicabant Enniana. Etiam Tiberium Cæsarem Euphorionem, Rhianum, et Parthenium admodum probasse, ut et eorum imitatione carmina græca scriberet, e Sueton. Tib. 70 constat. Non igitur veri adeo dissimile videri potest, si quis Euphorionem a Virgilio in hac fabula expressum esse censeat, cum, quæ a Servio ex eo commemorentur, Virgilianis fere conveniant. Idem in fabula de Corœbo auctor Virgilio fuisse perhibetur: inf. Excurs. X.

Tota tamen ratio, qua poëta hoc episodium tractavit, tragicum potius spiritum orationemque affectibus gravem et ornatam prodere videtur. Debuit autem in multis tragœdiis græcis latinisque, quarum argumenta excidium Trojanum respicerent, hæc narratio occurrere. Inprimis tamen nobilis olim fuit *Sophoclis* tragœdia, *Laocoon* inscripta, e qua versus aliquot servavit Dionys. Halic. I, 48 (quem vide) et duo alios Harpocration in *ἀγυιᾶς.* Ex eadem esse videtur, quod Eustath. ad Odyss. p. 1496 l. 36 a Sophocle Equum Trojanum eleganter ὕπελον dictum memorat. An ex illa Sophoclis, nescio, sed ex aliqua certe Græci poëtæ tragœdia breviter narrata est fabula ab Hygino f. 135; jam autem is cum Virgilio multo magis, quam cum cæteris auctoribus, consentit.

Jam omnium horum fontem unum aliquem ex Cyclicis poëtis fuisse, jam dudum suspicabar, inprimisque Leschen, quem utique Quintus expressisse visus erat. Dubitationem tamen faciebat hoc, quod Tabula Iliaca, quæ post Homerum et Arctinum ex *Iliade parva* expressa est, Laocoontem ignorat. Sed potuit ea res ac debuit cum cæteris, quæ desiderantur, in altera Tabulæ parte, quæ periit, exhiberi. Nunc ex Procli fragm. hæc tradere licet: Præcipuus hujus fabulæ fundus fuit Ἰλίου πέρσις

 Arctini;

Arctini: in cujus initio ſtatim expoſitum fuit: ὡς τὰ περὶ τὸν ἵππον οἱ Τρῶες ὑπόπτως ἔχοντες, περιστάντες βουλεύονται, ὅ, τι χρὴ ποιεῖν· καὶ τοῖς μὲν δοκεῖ κατακρημνίσαι αὐτὸν, τοῖς δὲ καταφλέγειν· οἱ δὲ ἱερὸν αὐτὸν ἔφασαν δεῖν τῇ Ἀθηνᾷ καταθῆναι.—ἐν αὐτῷ δε δύο δράκοντες ἐπιφανέντες τὸν Λαοκόωντα καὶ τὸν ἕτερον τῶν παίδων διαφθείρουσιν. Contra in *Iliadis parvæ* argumento nulla Laocoontis fit mentio. Secundum hunc alium habeo, quem primum fabulæ auctorem nominare poſſis, *Bacchylidem*; nam is, Servio quidem teſte, *de Laocoonte et uxore ejus vel de ſerpentibus a Calydnis inſulis venientibus atque in homines converſis* meminerat; Qui, ſi antiquus ille fuit μελοποιὸς, Pindari æqualis, non niſi obiter in lyricis ſuis fabulam attingere potuit, ut tamen ejus verba pro fundo eſſent reliquis poëtis. Una adhuc ſupereſt fabulæ de Laocoonte narratio ap. Petron. c. 89 in ἁλώσει Trojæ v. 29 ſqq., ſed ea ex Virgilio, in nonnullis tantum non pueriliter, in aliis declamatorie omnia in majus efferendo, expreſſa (etſi in multis bene eam adverſus Tollium, qui in Fortuitis p. 14 Petronium cum Virgilio contulit, defendat Burm.), ſive is vere tabulam aliquam tum ſuperſtitem ante oculos habuerit, ſive habere finxerit. Inter alia, cum Virgilius intactum reliquiſſet, utrum Laocoon morſu ſerpentis perierit, nec ne, ille v. 49 ſqq. patrem cum filiis exanimatum exhibet. porro v. 44 de pueris: *parvulas illi manus Ad monſtra vertunt*; *neuter auxilio ſibi, Uterque fratri tranſtulit pias vices, Morſque ipſa miſeros mutuo perdit metu.* Placent hæc mutui fratrum amoris cogitatione; ſed accuratius diſpicienti vix ex rerum veritate dicta videri poſſunt; ſibi enim, non alteri, *in gravi ac repentino terrore* conſulit quiſque; et importuno verborum luſu expreſſa talia nolis. Sed hæc jam præclare animadverſa a Leſſingio in Laocoonte p. 57 videas. Cæterum, quod *parvulas manus* tribuit, admodum pueros videtur ſignificare velle; et Virgilius: *parva duorum corpora* natorum. Talia quoque in Codicis Vaticani pictura, admodum inſcite facta, expreſſa videas. Si tamen ſacrificanti patri miniſterium præſtiterunt, tamquam Camilli; vix adeo teneros exhiberi a poëta poſſe putes. Et tales impuberes (quamquam et ii ipſi reprehenſi, quod patris ſpeciem non ſatis æquant. vid. *Richardſon. Deſcript. de divers Tableaux* etc. p. 513. Comes *de Caylus* Tom. XXV Mem. de l' Ac. des I. p. 329) in nobiliſſimo illo Laocoontis cum filiis duobus ſigno, quod olim Viridarium Pontificis Max. Romæ, nunc Muſeum Pio-Clementinum habet, ſive Rhodiorum artificum opus, ſive ejus exemplum, exhibentur. In reliquis,

meo

meo quidem judicio, aut nihil in ſigno illo occurrit, quod magnopere cum Virgilio conveniat; aut unum et alterum, quod adeo, nec artificii vel carminis ratione ita poſtulante, diverſum ſit, occurrit; contra vero, id, quod in opere Vaticano inprimis attendendum erat, momentum rei geſtæ, quod artifex cum judicio delegit, in carmine ne quidem attingitur; ſerpentum autem nodi prorſus ſunt diverſi; nam uterque ſerpens implicita Laocoontis cervice ſupra caput ejus eminet. Quæ cum ita ſeſe habeant, parum materiæ ei diſputationi inde ſuppetere videri poſſit, utrum poëtam artifex, an is, poëtam ſequutus ſit. Neuter enim alterum, neque uterque commune aliquod exemplum, vel eundem auctorem, ante oculos habuiſſe, ſed uterque ſuos auctores (quos plures in hac fabula extitiſſe ut conſtaret, ſupra a nobis allaboratum eſt), ſuæque artis rationes ſequutus eſſe dicendus. In hanc tamen de diſcrimine inter poëtæ et artificis opera, eorumque cauſſas ac rationes, diſputationem incidiſſe Leſſingium, eſt quod gratulemur, cum ei librum præclarum eo nomine inſcriptum debeamus. In Holdſworthii et Spencii Annotat. et Obſſ. ad h. l. etiam nonnulla nuper legimus, ſed vulgaria fere, partim et falſa.

EXCURSUS VI.

Laocoontis clamores.

II, 222. *Clamores ſimul horrendos ad ſidera tollit* Laocoon. Quæ docti viri noſtrates nuper ſuper h. l. diſputarint, recenti tenetur memoria. Mihi quidem, quid in poëta excuſandum vel defendendum videri debeat, nondum ſatis liquet. Certe ne clamores memoraret, nihil eum deterrere potuit. Nam in Laocoonte nec herois aut magni viri fortitudo et conſtantia, nec Romani pectoris gladiatoriis ſpectaculis efferati immanitas omnino ullum habere poteſt locum. Agendum erat poëtæ inprimis hoc, ut portentum terroris et horroris plenum offerretur, quo Trojani obſtupefacti ſuſpicionem fraudis animo dimitterent et Equum in urbem reciperent. In tali conſilio *clamoris* ratio haberi a poëta poterat hactenus, quod ad terrorem augendum clamores ingentes, quos tolli audias, facere poſſunt et ipſi, in tam atroci caſu, in quo naturæ impulſus ita fert, ut clamorem tollas. Neque ea res faſtidium aut reprehenſionem habere poteſt. Enimvero

vero doloris victi, questusque repressi vel temperati, laus omnino fuisset nulla. Non enim de pugna vulnereque accepto agitur. Nihil hic de virtute militari, nihil de fortitudine sapientis. Constantiam ac tolerantiam in prodigio ejusque horrore declarando nemo desiderat. Aliter res se haberet in Laocoonte in scenam producto, quando mores ejus simul sunt exprimendi. Virgilius vero omnia ad terrorem efferre et debuit et voluit. (Scilicet, quod jam alio loco (*Antiquar. Abhandlungen* II St. pr.) a me monitum est, cum multa subtiliter et acute super Laocoonte disputata sint, inprimis super comparatione carminis et symplegmatis, sunt tamen pleraque a re et a poëta aliena. Inanis erat disputatio omnis, utrum artifex poëtam, an hic artificem, ante oculos habuerit; restat enim tertium, quod verum est, habuisse utrumque diversos auctores quos sequeretur; fuisse quoque utriusque consilium plane diversum: alter enim hoc efficere voluit, ut miserationem moveret, alter autem, Maro noster, ut terrorem. Hæc si animadverteris, ut sæpe fit, omne acumen concidit: redit res ad summam simplicitatem).

EXCURSUS VII.

Equus Trojanus in urbem inductus.

II, 237 sqq. *Scandit fatalis machina muros* etc. Non male hæc, sine dubio e vetere poëta, ornantur apud Tryphiod. v. 318 sqq. Pallas ibi ipsa Equum impellit, Juno autem et Neptunus portæ compagem laxant. Priamum ipsum inducendi auctorem fuisse, etsi Cassandra reclamante, alii tradiderant; ut ex Hygino f. 108 intelligitur. Omnino plures hanc narrationem ornandi modi, variis novis casibus ac miraculis rerum intextis, apud veteres fuisse videntur; cum illa a tenuissimis initiis profecta esset; v. sup. Excurs. III. Jam Odyss. θ, 492 Ulysses Demodocum hortatur: Ἀλλ᾽ ἄγε δὴ, μετάβηθι καὶ ἵππου κόσμον ἄεισον Δουρατέου, τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ, Ὅν ποτ᾽ ἐς ἀκρόπολιν δόλον ἤγαγε δῖος Ὀδυσσεὺς, Ἀνδρῶν ἐμπλήσας, οἳ Ἴλιον ἐξαλάπαξαν. Inde Demodoci ipsum carmen subjicitur v. 500—520, in quo nihil est quod admodum improbes. At omnem πιθανότητα egressus est Homerus in notabili episodio de Helena Equum obambulante Odyss. δ, 274 sqq., quod haud dubie in alio vetere poëmate accuratius fuit tractatum, uti etiam ex Tryphiod. 442 sqq. apparet, ubi propius ad veri aliquam speciem

ciem res expoſita. Mihi de illo loco, quo primo obtutu nihil abſurdius eſſe poteſt, cum Helena optimates Achivorum nominibus compellat voce uxorum aſſimulata, ita ſtatuendum videtur, ut, ſuſpicione de conditis in Equo Achivis ſemel orta, Helena acceſſerit, et varia tentaverit, quo efficeret, ut, qui incluſi eſſent, feminæ ſibi amicæ ſe proderent. Itaque non modo ſe ſuumque nomen profata ſuamque erga Achivos, populares ſuos, benevolentiam et in priſtinum maritum fidem intemeratam teſtata eſt, verum etiam reditus ſui ad Achivos et in Græciam deſiderium commemoravit, quod ſibi commune eſſet cum uxoribus Achivorum apud Trojam deſidentium; quippe quæ votis precibuſque aſſiduis reditum maritorum expeterent. Quæ ut tanto magis ad affectum movendum eſſent dicta, mulierum iſtarum, quippe quas olim familiares ſibi habuerat, ipſa verba, blandaſque maritorum ſuorum compellationes voceſque adeo ad deſiderii amoriſque ſignificationem compoſitas imitatur. Nec multum aberat, quin ea res ſucceſſum haberet. Omnium enim animis recordatione et miſeratione conjugum relictarum motis, multi ſe vix continebant, quin Helenæ reſponderent.

EXCURSUS VIII.

De nocte Trojanis funeſta.

II, 250 ſqq. *Vertitur interea cœlum et ruit Oceano nox* etc. Præiviſſe Ennium Annal. VI *Vertitur interea cœlum cum ingentibus ſignis* Macrobius VI, 1 obſervavit; id quod tantum ad verba pertinet, de quibus v. ſup. Exc. II. Rem jam Leſches docuerat, qui ſuam de Troja capta narrationem ſic erat orſus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quando Sinon facem ſuſtulit, apud Schol. Lycophr. 344. Omnino tamen Virgilius Euripidem ante oculos habuit Troad. 542 ſqq. Adde chorum Hecubæ 914 ſqq. Alia de hac nocte, deque menſe et anno tradentur inf. ad lib. III Exc. II pr. Facem diximus a Sinone ſublatam, quæ vulgaris eſt narratio; legebatur illa quoque in Arctini Excidio Ilii, ut e Proclo diſcitur. at inf. Æn. VI, 517 ab Helena factum narratur. Conjunxit utrumque Tryphiod. 498 ſqq. et potuit ſane alterum poſt alterum fieri. Ab Antenore facem ſublatam et alvum equi apertam alii tradiderant: Schol. Lycophr. 340. At in hoc ipſo loco II, 256. 257 facem navis imperatoria Agamemnonis extuliſſe dicitur: *flammas cum regia*

puppis

puppis extulerat; quod Seneca sequitur et imitatur Agam. 427, 428. Sed hoc est signum non proditionis, sed profectionis, classi ab imperatore datum. Post hæc videamus, qualem œconomiam rerum per hanc noctem poëta dispescuerit. Nox non erat illunis, aut sublustris: sed plenilunium: v. not. v. 255. Classis a Tenedo redux face e navi prætoria sublata ad littus Trojanum appellit; aperit iis portas globus heroum, qui ex Equo prodierant: 250—267. Per somnum Æneas Hectoris viso monetur, ut fugiat: 268—297. Expergefactus cæde et incendio omnia misceri videt; exit domo, et cum manu alia Trojanorum per mediam urbem incedit: 359. Occurrit Androgeos, quo cum comitibus cæso Trojani Corœbo auctore cæsorum arma induunt; at ejusdem Corœbi temeritate proditi cladem accipiunt. Æneas cum paucis ad acropolin pervenit: 437. Pugnatur et hic, sed cum Trojanorum strage. Æneas motus adspectu cædis Priami, tum a Venere monitus, domum suam repetit: 559. 588—632. Anchisen patrem, primo reluctantem, mox prodigio monitum, cum conjuge et nato abducit: 720. Jam urbem egressus desiderata uxore redit in urbem: ab ejus umbra meliora edoctus ad suos redit, et sub diei ortum (801) Idam fuga petit.

EXCURSUS IX.

De Penatibus, Palladio et Vesta.

II, 293. 296. 297. *Sacra suosque tibi commendat Troja Penates—Sic ait et manibus vittas, Vestamque potentem, æternumque adytis effert penetralibus ignem.* Quid tandem illud sit, quod Æneas capta Troja secum in Italiam abduxerit, nam modo Penates, modo Palladium, modo Vesta memoratur, fuerintne privati Æneæ an publici Penates, et qua specie vel fuerint vel sint crediti, paucis juvat inquirere, quantum quidem ad loca nonnulla poëtæ declaranda facere id potest; quandoquidem poëta Penatium religione tam præclare usus est ad majorem Æneæ fatis, errori et ad Italiam accessui, dignitatem mirationemque conciliandam. Multo enim augustiora omnia videri facile intelligas, si inferre Æneam Latio Penates (*inferretque deos Latio*) quam Latium accessisse audias, et sic porro. Primum poëta *Palladium* rem facit a Penatibus diversam, abreptum illud ab Ulysse et Diomede lib. II, 163 sqq.

ſqq. *impius ex quo* etc. At, quos Æneas aſportavit, *Penates* fuere. Primus de iis locus eſt Æn. II, 293 ſq., ubi Hector per ſomnum ad Æneam: *Sacra ſuoſque tibi commendat Troja Penates; Hos cape fatorum comites.* Paullo poſt v. 296 *Sic ait, et manibus vittas Veſtamque potentem Æternumque adytis effert penetralibus ignem.* Et mox, poſtquam Anchiſen in humeros receperat, v. 717 *Tu genitor, cape ſacra manu patrioſque Penates.* Medio loco, quod poëtæ facere poſſunt et ſolent, alterum, *Penates*, tacuit, et ſolum *vittas Veſtam et ignem* memoravit, tamquam partem *ſacrorum*, quæ primo et tertio loco memoravit: *Sacra ſuoſque Penates*; ſcilicet *ſacra* univerſe, et in iis etiam *Penates.* Etiam Seneca de Benef. III, 37 *Anchiſes complexus ſacra ac Penates deos.* Tandem Æneas de ſe lib. III, 12 *feror exſul in altum Cum ſociis natoque Penatibus et magnis dis.* Ex naturali verborum ordine alii *Penates*, alii *magni dii* eſſe debent. Atqui communis eſt veterum opinio, eoſdem fuiſſe *Penates* et *deos magnos* e Samothracia. Varronem et Heminam Caſſium laudat Serv. ad I, 378 (unde Pompon. Sab. ad I, 68 ſua tranſtulit) et Macrob. III Sat. 4: adde Serv. ad II, 296. III, 12. Iidem *dii patrii*, θεοὶ πατρῷοι. Sed et ipſe Virgilius III, 159, ubi Penates Æneæ per ſomnum apparent: *Tu mœnia* magnis *magna para.* Videntur adeo eadem eſſe *Numina magna* v. 264. Itaque declarative in illo III, 12 loco poſitum eſſe debet: *Penatibus et magnis dis.* cf. not. ad ea loca. Iidem *divi*, et declarative III, 148 *Effigies ſacræ divum Phrygiique Penates.*

De Palladio et Veſta mox videbimus, paucis præmiſſis de *Penatibus.* Ex locis laudatis colligi poſſe videtur, omnia iſta adeoque et ipſos Penates in Æneæ domo fuiſſe; namque ex ea efferuntur. Atqui hoc poëtæ conſilio, et aliorum locorum ſententiæ, ipſique rei, repugnaret. Nam *publici Trojæ Penates, dii patrii,* non Æneæ privati eſſe debuere, qui in Italiam abducti ad Romanos tandem pervenerunt. Et ſunt loca, in quibus paſſim *Trojæ Penates* dicuntur. Sic II, 293 *Sacra* ſuoſque *tibi commendat* Troja Penates. VII, 121 *Voſque, ait, o fidi* Trojæ *ſalvete* Penates. V, 62 *adhibite* Penates *Et* patrios *epulis, et quos colit hoſpes Aceſtes,* et v. 632 O patria et *rapti nequicquam ex hoſte* Penates. Tandem IX, 258 *Excipit Aſcanius: Per* magnos, *Niſe,* Penates Aſſaracique Larem *et canæ penetralia Veſtæ.* Et in ipſo illo loco II, 297 *adytum penetrale* commemoratur, quod ad templum ſpectare debet. Si igitur publici Penates fuere, poëta obſcurum et intactum reliquit, cur in Æneæ domo Penates publici

habeban-

habebantur, et quomodo ad Æneam potiſſimum Penatium cura ſpectabat. Poëtæ ſatis erat, Hectoris umbræ monitu id factum declarare. Eo loco, quo de Ænea τὰ ἱϛορούμενα afferimus (Diſquiſ. II de rer. inv. ſ. VI. Excurſ. XVII ad lib. II. Excurſ. I ad lib. III et al.), plura olim eſſe commemorata apparebit, quibus poëta inſiſtere et rem, tamquam vulgatam ſatis, tacite ſequi poterat. Sed, quod inprimis ejus animum impellere potuit, eſt forte hoc, quod Æneam ſacerdotio functum tradiderat antiquitas. Certe ex Dictye IV, 17 diſcimus, *Apollinis ſacra eum præcipue* eſſe tuitum; et, ſecundum Menecratem Xanthium a Dionyſ. Halic. I, 48 excitatum, Æneas ad defectionem a Priamo hoc ipſo erat adductus, quod *ſacerdotii dignitate* ab eo fuerat excluſus, ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρȣ, καὶ ἀπὸ γερέων ἱερῶν ἐξειργόμενος. Fundus rei Iliad. ν, 461 αἰεὶ γὰρ Πριάμῳ ἐπεμήνιε δίῳ, Οὕνεκ' ἄρ' ἐσθλὸν ἐόντα μετ' ἀνδράσιν οὔτι τίεσκεν. Cæterum vulgo in arce Penates ſervati narrantur; cf. Dionyſ. Halic. I, 46. 69 et al. et hoc ex perpetuo veterum civitatum more ita ſe habere debuit. Hoc tamen ſequi poëta non potuit, qui Æneæ domum in alia urbis parte ſitam eſſe voluit, unde mox ad arcem accurreret. Apponam Hellanici Leſbii, vetuſtiſſimi ſcriptoris, narrationem apud Dionyſ. Halic. I, 46. 47. Urbe capta, inquit, Æneas cum ſuis Dardaniis ſe recepit in arcem Pergamum, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν, eamque defendit. Cum tamen videret hoſtium impetum diu ſuſtineri non poſſe, hominum corpora καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα et opes ſervare ſtudet; tum, infirma multitudine præmiſſa, ipſe cum juvenibus in Idæ munitiora loca diſceſſit, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ τȣ̀ς θεοὺς πατρῴȣς. Inde induciis cum hoſtibus factis diſceſſit, παραλαβὼν τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν h. e. ſimulacra. Et agro Laurente capto c. 55. f. alii in locum indictum Penates (τὰ ἕδη τῶν θεῶν) e navibus efferunt, alii vero baſes (βάθρα) et aras ipſis ſtatuunt, mulieres autem cum ululatu et choreis ſacra proſequuntur, et c. 57 ἱδρύεται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίϛῳ.

Fuiſſe autem Penates ſimulacra deorum, et quidem, cum ab Ænea portari poſſent, lignea, formaque deorum ſolita, ex locis ſeqq. apparere videtur: III Æn. 148 *Effigies ſacræ divum Phrygiique Penates, Quos mecum a Troja mediiſque ex ignibus urbis Extuleram, viſi ante oculos adſtare jacentis*, et v. 173 *coram cognoſcere* vultus Velataſque comas præſentiaque ora *videbar*. Servius ad III, 148 hæc habet: "*Varro* ſane *Rerum Humanarum ſecundo* ait, "Æneam deos Penates in Italiam reduxiſſe (hoc et Macrob. III, " 4 repetit), quædam lignea vel lapidea ſigilla, quod evidenter " exprimit

" exprimit dicendo: *Effigies sacræ divum Phrygiique Penates;* " quamvis alio loco alias opiniones sequutus diversa dixerit." Romam, ut mox videbimus, deducti arcana primum religione haberi, mox tamen hominum conspectui subjici ac vulgari cœperunt. Nam Dionys. Halic. I, 68 Romæ in æde deum Penatium sub Veliis (v. paullo inf.), duo Genios seu adolescentes sedentium habitu et hastam manu tenentium viderat, eoque Timæi fidem elevat, qui mera κηρύκεια, *caduceos*, esse ab indigenis audierat; forte tamen nec hoc falso, si id ad informia rudis artis opera referas. In numis, gemmis, marmoribus, ut in Tab. Iliaca n. 98 et 117 (sed talia unicuique, libros evolventi, occurrentia ambitiose memorare piget), Anchises Æneæ humeris hærens tenet capsulam vel ædiculam, qua Penates inclusi sunt; in aliis tamen Palladium tenet; quod nonnunquam ipsis Æneæ manibus insistit; nam peplo involutos Penates tenens Æneas (πέπλυς περισχῶν, ut Lycophr. 1266) mihi nondum in priscis monumentis occurrit.

Hæc igitur simulacra, hos Penates, Italiæ inferri, fatale erat. cf. III, 167 sqq. Atque habuit utique res eventum suum; collocati sunt Penates Lavinii (secundum Lycophr. 1261 in Palladis templo) unde mox, Alba Longa condita, cum in novam urbem deducendi essent, cedere loco noluerunt, v. Dionys. Halic. I, 67. Orig. G. Rom. 17 et alios. Romam tamen aliquando migrare non recusarunt, siquidem Penatium ædes Romæ fuit sub Velia, non longe ab æde Vestæ, v. Dionys. ibid., incendio Neroniano deleta. v. Tacit. Ann. XV, 41. Non enim recte alii tradiderunt in Vestæ templo Penates servatos. v. ad Tacit. l. c. cf. Donat. III, 3 de Urbe Roma.

Etiam *Vestam* cum *igni æterno* Æneas abstulisse Troja creditus. Æn. II, 296 *vittas Vestamque potentem* effert Hectoris umbra. Adde v. 744. 745. Ovid. Fast. III, 423. sqq., unde *Iliaci foci* Vestæ, *Iliaci ignes* etc. In sacro Laviniensi a Coss. faciendo cum Penatibus etiam Vestæ sacrificatum, Macrob. III Sat. 4 et Serv. ad Æn. II, 296 notarunt.

Palladium tandem, h. e. signum Palladis, antiqua religione cultum et διιπετὲς habitum (v. Apollod. III, 12, 3, et Not. p. 744 sqq.), cum ipsis Penatibus Æneam extulisse narrant quidem alii, poëta vero, ut supra dictum, non memorat, quippe qui eam narrationem sequitur, quæ pro antiquiore habenda est, furtim illud ab Ulysse et Diomede jam ante Trojam captam ablatum fuisse, v. Æn. II. 164 sqq., Heleni consilio, v. Conon. 34, ab Antenore proditum Achivis, ut alii addunt; sed res va-

riis modis a poëtis ornata. Ita ſponte et volentem ſequutam eſſe Palladem alii memoraverunt. vid. Ovid. Faſt. VI, 431. In quem ſenſum Tryphiodori v. 54 ex lectione Cod. Medic. (ſecus quam Lennep. ad. Coluth. v. 196 volebat) eſt conſtituendus. Ἦλθε δὲ καὶ Δαναοῖσιν ἑὸν βρέτας ἁγνὸν ἄγουσα Ληϊστὴ μὲν ἐοῦσα, φίλοις δ' ἐπίκουρος Ἀθήνη, h. e. *furto quidem abducta, Achivis tamen propitia.* Diſtinguendus autem hic Ulyſſis in urbem ingreſſus ab altero illo, quo mendici habitu res et conſilia Trojanorum ſpeculatus eſt. v. Odyſſ. δ, 244 ſqq. Eurip. Hecuba 239 ſqq. add. Rheſ. 501. 710 ſq. Quintus Cal. utrumque ingreſſum tantum ſtrictim memorat, V. 278. X, 346, quod miror, nam Leſchen in eo exponendo operam navaſſe diſcimus ex Procli Argumento Iliadis parvæ; Ὀδυσσεὺς δὲ αἰκισάμενος ἑαυτὸν, κατάσκοπος εἰς Ἴλιον παραγίνεται, καὶ ἀναγνωρισθεὶς ὑφ' Ἑλένης, περὶ τῆς ἁλώσεως τῆς πόλεως συντίθεται. κτείνας δέ τινας τῶν Τρώων ἐπὶ τὰς ναῦς ἀφικνεῖται. καὶ μετὰ ταῦτα σὺν Διομήδει τὸ Παλλάδιον ἐκκομίζει ἐκ τῆς Ἰλίου. Sequitur tunc de principibus in Equum ſe abſcondentibus. Ex loco altero Quinti laudato X, 346 diſcas Alcathoum, cuſtodem Palladii cæſum, eſſe eum, quem in gemmis proſtratum ante Diomedem vides. Notum enim eſt, gemmas nobiliſſimas Dioſcoridis, Solonis, Hylli aliorumque ſacrilegium hoc Palladii ablati exhibere. Creditum tamen inter Romanos Palladium hoc Romæ in Veſtæ templo ſervari, fatale enim hoc urbi habitum; nec ulli viro, ne Pontifici quidem Maximo, videre illud fas fuit. Quibus de rebus multi egerunt. Satis eſt comparare Ovid. VI Faſt. 421. 431 ſqq. Hinc Veſtam interdum cum Palladio videas, ut in Sarda apud Maffeum Gemm. ant. P. II, n. 76. Omittimus quæ de gente Nautia, in cujus tutela Palladium habebatur, aliiſque rebus diſputari poſſint. Adhuc ſub Commodo in templi Veſtæ incendio ſervatum illud, ap. Herodian. I, 45, et ab Elagabalo loco motum, lib. V, 15, narratur. Ex altera parte non minus Athenienſes Palladium Trojanum in ſua arce ſervare videri volebant, v. Pauſan. I, 28; item Argivi, Pauſ. II, 23; et notum eſt, omnino plures urbes Palladium ſibi vindicaſſe: cf. *du Theil* V. C. To. XXXIX *Hiſt. de l'Acad. des Inſcr.* p. 238. A Diomede Æneæ redditum Palladium commenti erant ſeriores: ut Cedren. p. 135 C. D. et Malela p. 212. Scilicet religionum harum tam diverſarum a poëtis variis modis ornatarum cum fidem adſtruere vellent urbium ſcriptores, paſſim et grammatici, atque oſtendere, quomodo ad Æneam rediiſſet Palladium a Græcis ablatum, multa commenti ſunt, quibus tota hæc

de

de Palladio quæstio ita obscurata est, ut multorum doctorum virorum, qui expedire rem volebant, otium consumserit. Nobis satis est caussas diversitatis indicasse. Occurrit autem cum Palladio Æneas, in multis numis gentis Juliæ, armata virguncula stantis habitu; eadem fere specie, qua in monumentis id quoque Palladium conspicitur, quod Diomedes cum Ulysse abstulit; cf. Apollod. Bibl. III, 12, 3, et ipse Virgilius Æn. II, 172 *Vix positum castris* simulacrum; *arsere coruscæ* Luminibus *flammæ* arrectis,—*terque ipsa* solo emicuit parmamque *ferens* hastamque *trementem*. An vero Palladis signum hoc idem habendum sit, aut a poëtis habitum fuerit, quod in templo Palladis in arce Ilii sito visebatur, et in cujus genibus peplum Trojanæ mulieres apponunt Iliad. ζ, 273. 303, Burmannus illo loco quærit; sed ut idem haberi possit, nolim cum viro doctiss. Θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν interpretari *ad genua*, quod jam Strabo refellit, multo minus *induere*. Nam diversa in arce Palladis signa esse et potuere et debuere. Etiam in nostro poëta lib. II, 225 sqq., postquam v. 165 sq. ablatum jam Palladium memoratum erat, angues, qui Laocoontem cum filiis eliserant, in templum Minervæ in arce fugiunt, *Sub pedibusque deæ clipeique sub orbe teguntur.* Et quale dicemus fuisse Palladis signum illud, quod, Cassandra ab Ajace Oilei violata, avertit vultum? v. Lycophr. Cassandra v. 361. Quint. Cal. XIII, 425 sq., quod bene poëta noster ad aliam rem ornandam transtulit Æn. II, 172. Non igitur Maro sui oblitus videri debet, sed diversa fuere in arce Palladis signa; nec modo diversis in locis, sed et eodem in loco; nam fatale τὸ διοπετὲς Ἀθηνᾶς Παλλάδιον, πολλῶν ὄντων τὸ σμικρότατον ap. Conon. 34. Diversum a Penatibus Palladium illud διϊπετὲς a plerisque, et ab ipso poëta, habitum vidimus; sed ex aliorum doctrina *Pallas* cum *Junone* iis ipsis diis Penatibus erat accensenda. v. Macrob. III, 4. *Apollinem* et *Neptunum* alii apud eundem, frustra advocato versu Æn. III, 119; at *Tusci Cererem, Palem et Fortunam Penates* tradiderant. v. Serv. ad Æn. II, 119. III, 12. Quæ omnia ita componi possunt, ut partim obscuram ac parum expressam Penatium formam conjecturæ locum fecisse dicamus, partim diversis temporibus diversas Samothracum religiones, multo magis eas, quæ inde erant derivatæ, diversasque *deorum magnorum* interpretationes fuisse meminerimus. Redit adeo disputatio ad *deos Cabiros*, de quibus, post Guthberleti libellum, multa satis subtiliter quæsita sunt etiam a Frereto (*Hist. de l'Acad. Inscr. Tom.* XXVII), sed ad opiniones magis et conjectationes, quam ad veterum historiarum fidem: ad ejus inprimis

primis ductum de iis disputatum est nuper a Viro Ill. *Ste Croix* (*Recherches sur les Mysteres p.* 26). Inter Britannos ingenia in hoc argumento exercuere (*Wise*) *Of the first Inhabitants of Europe* p. 38, et Vir doctiss. idem et sagaciss. *Jac. Bryant. Analysis* Tom. II, p. 461. Alienum ab h. l. et consilio esset, ad hypotheses et opiniones deerrare. Loca class. sunt Strab. X, p. 723—726. Schol. Apollonii I, 916. Dionys. Halic. I, 67—69. Macrob. III, 4. Quae ex his, ut simpliciora, ita probabiliora habeo, haec sunt: magnas intercessisse mutationes harum religionum: ab initio fuisse Caelum et Terram; postea accessisse duo alios: nunc quatuor ista numina, domesticis nominibus insignita, interpretatione varia ad diversos deos Graecorum referri coepisse: igitur in illis memorari videas Cererem et Proserpinam, Haden et Mercurium, ab aliis Bacchum et Jovem; etiam Vulcanum in iis quaesitum, item Cybelen: nec improbabile sit, adscita fuisse haec ipsa sacra seriori aetate; quae fortuna fuit cum aliarum religionum, tum inprimis arcanarum: in quas, ut nostra quoque aetate factum videmus, intulit quisque quae vigilans stertensve somniabat, inprimis super rerum natura ejusque vi genetrice. Quia autem duorum adolescentum, prisco more, tamquam fratrum junctorum, signa oculis ocurrebant: confusi tandem illi sunt cum Dioscuris. Turbas alias fecit hoc, quod et ipsi sacerdotes dicti sunt Cabiri.

Caeterum Penates, ignem sacrum, et Palladium etiam jungit Lucan. IX, 990—994 docto in loco; et quae de Palladio tradita erant, traducta aliquando sunt ad deam Pessinuntiam: v. Herodian. I, 35. Egit quoque, quod nunc didici, de diis Penatibus Meziriac. ad Epp. Ovid. T. II, pag. 185. Interea, hac opportunitate data, obiter adhuc monebo, ut animadvertas, quanta *religionum Trojanarum*, quippe quae inter antiquissimas fuere, *simplicitas* fuerit. Suis sane nominibus, hoc est Graecis, numina Trojanorum effert Homerus: facile tamen ad elementorum naturae genera et formas deos illos revoces. Colebatur in arce *Minerva* et *Apollo*: Iliad. ζ, 88. ε, 446, Quint Smyrn. XIII, 433 sqq., *Jupiter* in Ida sacrarium habebat, alterum in acropoli: Iliad. χ, 171, 2, alia religio *Neptuni* erat. Cum his *Penates* e religione antiqua Samothracica. Commode his numinibus et sacris memorandis usus est Maro: E templo *Palladis* Palladium raptum II, 165 sq. ex Iliad. ζ, 297, et in idem pompa cum peplo ducta I, 479 sq. Aliud Palladis templum in urbe fuit: e quo Cassandram abstrahi vident Trojani II, 404. 425, nam ab hoc ad

ad arcem pergunt Æneas et socii 437. *Apollo,* Thymbræ et Sminthei nomine Chrysæ, tum in ipsa arce templum habuit: unde ejus sacerdos Panthus II, 318 *arcis Phœbique sacerdos.* add. 429. 430. Apollini cum Neptuno sacra facit Æneas III, 119 tamquam diis patriis. Scilicet ille Trojæ tutela et præses deus: VI, 56. *Neptuni* sacerdos Laocoon sacra ex antiquo more ad littus faciens II, 201. *Cybele* e Creta repetita III, 111 proprie ad Phryges spectabat: in Ida coli solita: IX, 80 sq. X, 252 sq. *Vestam* addit Virgilius (v. p. 303 med. add. Excurs. XII ad lib. II, p. 310), nescio an de suo; si auctoritatem habuit, ad Phrygum religionem, *Matrem deum,* spectare illa potuit; probabile fit, hanc ipsam in *Venere* latere, quam Homerus inter numina Trojanis studentia retulit, etsi alia ejus deæ religio Trojæ non occurrit. Veneris tamen templum in arce effictum video in Tabula Iliaca n. 107. *Junonis* quoque fecit templum in arce II, 761, et *Cereris* sacellum ante urbem II, 714; hæc forte de suo; nam in Homero memorata non memini.

Cum autem Romani et ipsi Jovem, Junonem et Palladem, in arce colerent tamquam deos imperii præsides, voluere interdum poëtæ et hos e Troja Romam traductos haberi. In conditionibus quoque pacis inter Latinos et Trojanos habetur hoc, quod sacra Trojana recipiuntur a Latinis: XII, 192 *sacra deosque dabo,* et 836 *morem ritusque sacrorum adjiciam.*

EXCURSUS X.

De Corœbo.

II, 341 sqq. 386 sq. 424. 425. De Corœbo Mygdonis f. argumentum, pro episodio inductum a Virgilio, variis modis a veteribus fuisse tractatum videtur, donec tandem stulti et vecordis hominis personam ei induerent, ut adeo in proverbium abiret: de quo v. loca ap. Cerdam. Ad v. 341 Servius: *Hunc autem Corœbum stultum inducit Euphorion, quem et Virgilius sequitur, dans ei inf.* 390 *Dolus an virtus quis in hoste requirat? cum sit turpissima dolo quæsita victoria.* Prius illud notatu dignum; Euphorion enim Corœbo, temerario forte in Achivos facto impetu, personam vecordis hominis primum addidisse videtur; dum scilicet argumento ab aliis tractato novitatis gratiam conciliare volebat. Etiam Pompon. Sab. *Euphorion,* inquit, *inducit eum stultum.* Sed alterum, quod in Servio *Euphorionem Virgilius sequi* traditur, grammatici commentum est, nec, nisi alia fuere in Euphorione, quæ expressa forte sunt a poëta, ex hoc liquet,

an

an Euphorionem ante oculos habuerit Virgilius; quod adeo fine fundo idoneo ex h. l. ponit Jac. Nic. Loënfis Epiphyll. II, 3, ut non magis vera funt, quæ de carmine *Minxade* depromta a Virgilio effe vult. In Polygnoti tabula ap. Paufan. X, 27 Corœbus etiam erat expreffus, ubi ille addit: ejus monumentum nobile in Phrygum finibus, et Mygdonas ab eo nomen habuiffe; quod falfum; nam *Mygdones* antiqua Thracum ftirps fuere. Veniffe eum ad Caffandræ nuptias, et *occifum.* ὡς μὲν ὁ πλείων λόγος, *a Neoptolemo*; *Lefcheus autem a Diomede interemtum carminibus prodidit.* Itaque Virgilius tertium aliquem auctorem fequutus eft, nam is v. 425 a Peneleo interfectum tradit. Cum Lefcheo facit Quintus Calab. XIII, 168 fq. Ad aram interfectum exhibet etiam Tabula Iliaca n. 104. Patrem faltem *Mygdonem* Homerus fuppeditaverat; nam Mygdonem et Otreum Priamus olim copias Phrygum adverfus Amazones ducere viderat: Iliad. γ, 184 fqq. In Epitome Iliados v. 248 eft *clara fatus tellure Coræbus:* quod non fatis affequor. Venerat ille e Phrygia. Alius Mygdon eft Amyci frater in Heracliis et Argonauticis: v. Not. ad Apollod. p. 379. Cæterum quæ fubjiciuntur, Corœbum Caffandræ amore incenfum operam Priamo in hoc bello obtuliffe, eleganter ab Homerico Othryoneo Iliad. ν, 363 fqq. traducta funt, fed multo fuavius et ornatius, inprimis hoc: *Infelix qui non fponfæ refponfa furentis* Audierit.

EXCURSUS XI.

De Priami nece.

II, 506 *Forfitan et Priami fuerint quæ fata requiras.* Etiam fuper Priami cæde narrationis fuit diverfitas. Adeat, qui fingula cognofcere cupit, Servium, Pompon. Sab., Quintum XIII, 220—241 fqq. Abftractum ab ara ad fores regias a Neoptolemo cæfum Lefches narraverat: ut eft apud Paufan. V, 27, p. 865. Virgilius vulgarem rationem fequitur, cujus fundum fuiffe Ἰλίου πέρσιν Arctini nunc ex Proclo comperio, eximie tamen omnia ornavit. Sed ab Euripide Troad. 479. 481 feqq. mutatus eft ea, quæ de *Hecuba* 515—524 egregie ad miferationem ficta funt, fimul tamen Homeri ductu Iliad. ω, 200 fqq. (non ex Iliad. η, 108 fqq.), ubi Priamus ad Achæorum caftra iter fufcepturus, ftat ἐν μέσῳ ἕρκεϊ lib. et preces ad Jovem faciens. *Politæ* cædem memoraverant et alii, ut e Quinto Cal. XIII. 214 intelligitur, et forte primo loco Stefichorus in Ἰλίου πέρσει, ut ex Tabula Iliaca conjicias, quæ totum hoc factum eodem

eodem modo, ut Virgilius, exhibet n. 105. 106. Nam *Lesches* de Priamo aliter tradiderat, ut jam ex Pauſ. X, 27 notavimus. Quæ vero ad miſerationem poëta comparata interpoſuit, non alibi invenio; etſi orationem Priami ad Pyrrhum habitam recitat Quint. Cal. XIII, 225 ſqq. Tryphiodorus affectum infert non male v. 624 ſqq. Porro Priamus *ad aram Jovis Hercei* (Ἑρκείου) cæditur, communi poëtarum et Grammaticorum narratione. Sed in hac difficultas occurrit. Veteres enim Græci eam in aula ſub dio poſitam memorant. Athen. IV, p. 189 E Ὅμηρος δὲ τὴν αὐλὴν ἀεὶ τάττει ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων τόπων. Ἔνθα ἦν ὁ τοῦ Ἑρκείου Ζηνὸς βωμός (ſcilicet apud Homerum qui ædes intrat, primum ἕρκος, in hoc αὐλὴν ſubit, tum πρόδομον, tandem ad θάλαμον procedit). Vide Eurip. Troad. 482. 483. Pauſan. IV, 17, p. 321. X, 25, p. 865, adde II, 24 (ubi narrat, Jovis trioculi ſignum fuiſſe, tranſportatum mox Argos a Sthenelo; is enim illud in prædæ parte acceperat: lib. VIII, 46, p. 694). Quintum Cal. XIII, 222, ubi not. Tryphiod. 622, alios Cerda laudavit. Sed primo loco nominare licet Arctinum l. l., e quo Proclus: καὶ Νεοπτόλεμος μὲν ἀποκτείνει Πρίαμον ἐπὶ τὸν τοῦ Διὸς τοῦ Ἑρκείου βωμὸν καταφυγόντα. Virgilius ex parte hos auctores ante oculos habuit, ex atrio tamen in impluvium rem traduxit; *Penates* enim memorat (privatos utique Priami, puto, non publicos), quorum ara in penetralibus tecti eſſe ſolebat, ſub impluvio, non in aula. Forte dicas illum aut (quo Servius ducit) Jovem per Penates eſſe interpretatum (etſi plura ſimulacra, non unum Jovis ſignum, videtur agnoſcere v. 517. Sed et de uno intelligi poteſt, et cf. Ovid. Met. XIII, 412. 413), aut Penates pro ipſa domo dixiſſe, quam inumbrabat laurus; ut jam Cerda acceperat. Sed hæc dura ſunt. Cæterum ſi alii, ut Quintus Cal. VI, 147. XIII, 436, aram Jovis Hercei in arce ponunt, recte utique hoc faciunt; nam regia Priami erat in arce.

EXCURSUS XII.

De Helena recepta.

II, 567 ſqq. Helenæ recuperationem varie a veteribus poëtis fuiſſe expoſitam, vel ex lib. VI, 525, ubi illa et urbem et maritum Deiphobum Achivis prodit, et ex imitatoribus, quos habemus, apparet: v. Quint. Cal. XIII, 354 ſqq. 385 ſqq. (ubi, quæ hic de Ænea memorantur, Menelao tributa videbis: im-

petum occidendi Helenam et Veneris interventum) XIV, 39 ſqq. Tryphiod. 602—621. Multo magis variarunt narrationem Tragici pro conſilio ſuo, et modo crimen et culpam perfidiæ in eam cumularunt, modo extenuarunt. In Arctini Excidio Ilii ita traditum erat: Μενέλαος δὲ ἀνευρὼν Ἑλένην, ἐπὶ τὰς ναῦς κατάγει, Δηΐφοβον φονεύσας. Euripidem plane hic deſerit Virgilius, ſi nobiliſſimum Troadum locum compares 860–1058. Mox *limina Veſtæ ſervantem* dixit Helenam. Ad templum Veſtæ referunt, ad quod illa confugerat; quod ſane eſſe debuit in Pergamo, acropoli, ut templa alia: de quibus ſub f. Excurſ. IX dictum eſt. Veſtam autem Æneas abduxit, cum Ilio excederet: II, 296. 297. v. Excurſ. eund. Erat Helena in thalamo Deiphobi, unius ex Priami filiis; adeoque, ut reliqui ſtirpis regiæ, in ipſa regia. cf. ſup. 503. Iliad. ζ, 242 ſqq. Pugna gravis facta eſt ad eam domum, Menelao et Ulyſſe irrumpentibus: Odyſſ. θ, 517. Æn. VI, 525 ſqq. Paride autem a Philoctete occiſo, Deiphobus Helenam abduxerat: v. Eurip. Troad. 952 ſq. cf. Conon. Narr. 34 et ſup. not. ad v. 310. Nec minus luxuriarunt Tragicorum ingenia in reducenda Helena: cum Homerus ſimpliciter eam cum Menelao domum rediiſſe narraſſet. Singulare eſt, quod cum Antenoridis Helena Cyrenen perveniſſe narratur: Pindar. Pyth. 5, 110. Verum Antenoridæ erant in comitatu Menelai, cum quo illa inter cæteros errores, per quos maritus jactatus fuit, etiam Libyam adiit. Expoſuerat hæc Lyſimachus ἐν Νόστοις. cf. Schol. ad Lycophr. 874.

EXCURSUS XIII.

Anchiſes humeris Æneæ aſportatus.

II, 721—723 *Hæc fatus — Succedoque oneri.* Plurium veterum monumentorum notum argumentum, inprimis gemmarum et numorum, v. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 373. 374, in qua n. 109 hæc etiam Æneæ fuga occurrit, et quidem Mercurio duce; et Saxius V. C. ad Virgilium Juſtic. T. IV, pag. 41. Præiverat haud dubie inter Cyclicos Leſches. vid. Quint. Smyrn. XIII, 145 ſqq. 300 ſqq. Ut autem humeris aſportandus eſſet Anchiſes, non tam decrepita ſenectus, quam debilitatio ex fulminis afflatu effecerat. v. Exc. XVII. Obſervare licet etiam in gemmis nonnullis τὸ βύσσινον φᾶρος in Anchiſæ tergo fluctuans, quod Sophocles in *Laocoonte* notaverat ap. Dionyſ.

Dionyſ. Halic. I, 48. cf. Diſquiſ. de Invent. mater. Æneidis ſ. V.

EXCURSUS XIV.

De Creuſa.

II, 735. *Creuſa* in Polygnoti tabula apud Delphos inter captivas erat relata. v. Pauſ. X, 26, ubi addit, ſecundum alios eam tamquam Æneæ uxorem per deorum matrem ac Venerem a ſervitute fuiſſe liberatam. Atque hoc ſequitur Virgilius. cf. v. 788. At Leſcheus eodem Pauſania teſte et Cypria carmina Eurydicen Æneæ uxorem dederant. Videntur tamen iidem eam Æneæ fugæ comitem addidiſſe; namque in Tabula Iliaca n. 109, quæ ex Leſcheo magnam partem expreſſa eſt, uxor Æneam ſequitur. *Creuſa* Sophoclis fuit fabula, ſed, an ad hanc noſtram trahenda, ignoratur. Creuſæ noſtræ et Apollinis filium Anium, nepotem Andrum, tradebant ſcriptores, qui de Andriorum originibus ſcripſerant. v. Conon. Narrat. XLI. cf. Excurſ. I ad lib. III. Mox, ubi Æneas *portis* ſe appropinquaſſe narrat, *Porta* intelligenda eſt ab hoſte averſa, verſus Idam et partes auſtrales, unde tamen non minus littus peti poterat. Quintus Cal. X, 338 ſqq. ex antiquioribus poëtis cyclicis, ut arbitror, quatuor portas Trojæ memorat: Scæas, Idæas, tertiam, quae verſu campi planitiem, et quartam, quæ ad Simoëntem ducebat. Scææ verſus occidentem ſpectabant, eædem etiam Dardaniæ dictæ; etſi has alii verſus orientem ſitas eſſe volebant, vide Euſtath. p. 608. 609. 1274, 1, et Heſychium in Δαρδάνιαι. Adde Daret. Excid. Tr. c. 4. Hæc per ſe levia ac vana *in Trojæ topographia* ad poëtarum loca nonnulla declaranda utilitatem habent. v. de ea Commentat. in To. VI. *Commentatt. Soc. R. Gott.*

EXCURSUS XV.

II, 781. 782 *Ad terram Heſperiam venies, ubi Lydius arva Inter opima virum leni fluit agmine Thybris: Illic res lætæ regnumque et regia conjux Parta tibi.* In his verſibus gravis cenſura poëtae occurrit. Audierat ſcilicet Æneas jam tum ex Creuſa, quam in terram fata eum eſſent ductura: norat Heſperiam et Tiberim; ipſe Tiberim in diſceſſu ab Andromache facto memorat lib. III, 500 ſq. Latium ſociis oſtendit laborum finem I, 205 *Tendimus in Latium* etc. et Apollinis Grynei oraculum, quod lib. IV, 345. 346 de ſedibus in Italia fato deſtinatis haud dubie jam ante diſ-

cessum e Troja acceperat. Atqui in sequente libro Æneam in Thracia, mox in Creta considere videbimus, Hesperiæ et Tiberis plane immemorem, neque oraculum Apollinis in Delo acceptum, nec Penatium monitum in hunc sensum interpretantem, quod tamen facere necesse erat ei, qui hæc ex conjuge sua audierat. Quomodo porro classem parare poterant III, 7 *Incerti quo fata trahant, ubi sistere detur?* et 87 *Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?* In Servianis jam olim fuisse videtur, qui hæc deprehenderet: *Cur ergo,* inquit, *Æneas horum non meminit et considit in Thracia et aliis locis?* Et ad III, 181 etiam alios hic hæsisse intellexi e Burm. nota. Potest tamen aliquid, nec sine colore, responderi: quod *Hesperia* sive *Italia* terra tum erat ignota, obscuri nominis et ignoti situs, multo magis Tiberis; unde de eo non male inf. lib. V, 83 *Ausonium,* quicunque est, *quærere Thybrim;* quodque Creusæ monitum, ut solent res obscuræ aut minus probabiles, parum alte in Æneæ animum descenderat; non magis ac Cassandræ vaticinium lib. III, 183 sqq. Unde et Anchises ibi adjungit v. 186. 187 *Sed quis ad Hesperiæ venturos littora Teucros crederet!* Bona est in hanc fere sententiam nota Holdsworthi p. 236. cf. p. 232.

EXCURSUS XVI.

II, 801 *Jamque jugis summæ surgebat Lucifer Idæ Ducebatque diem.* Noto poëtarum more sidera montibus oriuntur vel occidunt; v. c. Apollon. I, 1273, quem autem alium quam Idam montem memorare h. l. poterat poëta? Ita Eurip. Troad. 1068. Idam τέρμονα πρωτοβόλον ἁλίῳ eadem ratione memorat. Grammatici tamen alteram illam formam, *tibi deserit Hesperus Oetam* VIII Ecl. 30, comparantes super Ida argutantur. Pompon. Sab. ad h. l. *Describit diem, cum sol in ariete est; tum videtur oriri e cacumine montis Idae. Ergo et mense Martio direpta fuerit Troja.* De hoc quidem, quod ultimo loco positum, aliter tradiderant veteres, v. Excursum ad lib. III princ. Quod ad prius illud attinet, an verum sit id, quod satis subtiliter enarrat Grammaticus, nescio. At illud satis constat, poëtam non de Sole sed de Veneris stella loqui. Aliud circa solis ortum phænomenon memoratur ex monte Ida, sed non nisi circa Caniculæ ortum, apud Diodor. XVII, 7. et Lucret. V, 662 sqq. vide Voss. ad Melam lib. I, c. 18. *Luciferum* autem, seu Veneris stellam, etiam cum respectu fabulæ memorasse videtur a Servio et Varrone laudatæ. Stellam enim illam ab Ænea, donec ad Laurentem agrum venisset, semper fuisse visam, narratum est. Est aliqua poëtarum

ars

ars etiam in his, cui tamen indulgere admodum quemquam nolim.

EXCURSUS XVII.

De Æneæ difceffu ex urbe: ejufque patre et ftirpe.

II fub fin. Copiofe et ornate poëtam fata et facta Æneæ in ipfo Trojæ excidio exponere vidimus. Ut tamen appareat, partim hæc minime poëtam temere et ad libidinem finxiffe, partim quo ille judicio inter plures narrationes eam, quæ fibi utiliffima erat, amplexus fit, ea breviter, quæ ab aliis his de rebus narrata funt, fubjicere non pigebit.

Quod igitur urbe ab hoftibus ex infidiis capta Æneas ad arcem accurrit, multaque ftrenue facit, noli poëtæ commentum exiftimare. Fuit utique ea de Æneæ virtute fama, et, quam multa ad arcem Pergamum defendendam fortiter ac fapienter egerit Æneas, quomodo, falute defperata, partem civium fortunarumque falvam per portam averfam in Idæ tuta eduxerit, pactioneque cum Achivis facta difcefferit, ex Hellanico, antiquiffimo fcriptore, diferte narrat Dionyf. I, 46. 47 (pag. 36), qui locus accurate eft legendus. In Arctini Excidio Ilii Æneas jam poft Laocoontis necem in montem Idam fecefferat.

Virgilius quidem Æneam quafi in urbe Troja domicilium habentem inducit, Anchifæque domum in parte urbis ab arce remota memorat II, 299 fqq. At Homerus Æneam ab urbe Dardano adduxit v. Iliad. β, 819 fqq., quam cum regione Dardania ille regebat v. Strabo XIII, p 596 D. Sita illa ad ipfas Idæ radices, unde Anchifæ habitatio in ipfo Ida ab auctore Hymni in Venerem ponitur, v. 68. 75. cf. Quint. Cal. VIII, 97. 98. Trojanos ex Dardano et Ophrynio Æneæ paruiffe, ex Hellanico tradit Dionyf. Hal. I, 46. 47. Ex iifdem locis aliifque urbibus Trojanis, etiam ex Bebrycia (cf. ibid. c. 54), confluxiffe ad eum, cum in Idam fe recepiffet, magnam multitudinem hominum, idem Hellanicus ibid. memoriæ prodiderat; unde Virgil. II, 796 *Atque hic ingentem comitum adfluxiffe novorum* etc., et illuftris ex Sophoclis Laocoonte locus ibid. c. 48 *Adeft Æneas* — Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν, Συνοπάζεται δὲ πλῆθος etc.

Æneam cum Achivis pactione facta falvum difceffiffe, miro confenfu inter veteres traditur, etfi id, diverfiffimis modis, modo ad prudentiæ laudem modo ad perfidiam ducis trahitur. Ad utramque rationem five firmandam five ornandam cauffafque confilii reddendas, fcilicet ut in loco, qui a multis erat tractatus, multa

multa ac varia a veteribus erant commemorata, locis etiam Homeri in eas partes tractis, de quibus copiose disputare nihil attinet. Occurrunt illa apud Dionys. Halic. Strab. Dictyem, Auct. de Orig. G. Rom. et Servium aliosque passim; sed prima iniquæ hujus famæ semina sparsisse videtur Homerus Iliad. *υ*, 180 sq., unde suspicari licet, Æneam de regno Trojano occupando clandestina consilia iniisse: quos versus quod olim Grammatici tollere voluerunt, ad hanc ipsam controversiam pertinet: et Iliad. *ν*, 459 sqq. de occultis odiis inter Æneam et Priamum. Poëtæ necessario fuit melior de Æneæ fide fama sequenda, in qua et alios habuit consentientes, inque iis Hellanicum Lesbium ap. Dionys. l. c. I, 47. Fuere enim adeo, qui caussam Æneæ operose defenderent, aut eum excidii tempore ab urbe absuisse comminiscerentur, ut scilicet tanto facilius a crimine liberarent.

Ad poëticum tamen ornatum animique affectum dulcissimum comparatum est inprimis illud, quod per medias flammas Æneas patrem humeris susceptum cum diis patriis urbe capta effert. Itaque in eam rem certatim poëtæ involarunt, eamque mirifica varietate exornarunt. Sed loca ad observandum æque atque ad intelligendum obvia sunt. Ex antiquioribus Sophoclis locum ex Laocoonte jam supra vidimus: adde Lycophr. 1264 sqq.

In Disquisitione *super inventionis laude rerum in Æneide tractatarum* s. III. Homericum locum famam aliquam acceptam de regno in Troade condito prodidisse vidimus: ea relicta alii regnum Æneæ in Epiro, in Phthiotide Thessaliæ, alii in Italia constituerunt. Traductus honos est ab aliis *in progeniem Æneæ:* nam *Ascanium* cum Scamandrio Hectoris f. Scepsii apud se regnasse contendebant, ut ex Strabone XIII, p. 607 discimus. At eandem gloriam ad se trahebant Phryges, qui agrum Dascyliticum, in quo lacus Ascanius est, incolebant; aiebant enim illi Ascanium arcessitum apud se regnasse, eumque paullo post Scamandrium et cæteros Hectoridas, qui a Neoptolemo e Græcia dimissi ad ipsum confugerant, in patriam sedem Trojanumque regnum reduxisse; ita ex Hellanico Dionysius I, 47, unde petiisse putandus Pompon. Sab. ad Æn. III, 17. Non admodum diverse narrata hæc videas ap. Conon. narrat. 46, qui Æneam ait capta Troja secessisse in Idam; cum vero Scamandrius et Oxynius Priami filii e Lydia, quo emissi fuerant, rediissent et omnia circa Ilium loca sibi vindicarent, Veneris jussu eum discessisse. Ut tamen idem Conon narr. XLI

narrat,

narrat, Ascanius in monte Ida regnum retinuisse videtur; quod et ipsum ad Scepsin, quippe in Idæ ὑπωρείαις sitam, spectare potest. Contra secundum eos, quos Dictys lib. V extr. sequitur, regnum Trojanum, ex pacto Antenori ab Achivis concessum, mox fuit ab Æenea tentatum, sed frustra. Tandem secundum Servium ad Æn. IX, 264: "Quidam ab Abante, qui Troica scripsit, relatum ferunt, post discessum a Troja Græcorum, Astyanacti ibi datum regnum; hunc ab Antenore expulsum, sociatis sibi finitimis civitatibus, inter quas et Arisba fuit; Æneam hoc ægre tulisse, et pro Astyanacte arma cepisse, ac, prospere gesta re, Astyanacti restituisse regnum."

Quam diversas poëtarum olim sectas fuisse existimes, si audias, in Iliade parva Æneam captum cum Andromache a Neoptolemo Phthiam abductum fuisse! Versus ipsos Tzetza ad Lycophr. 1263 affert: etsi hoc idem non de Æuea sed de Scamandrio aliisque Hectoridis traditum a nonnullis Dionys. I, 47 memorat. Habet tamen et Dictys V, 16, quem adeo et hoc a Lesche petiisse, ex hoc ipso constare videtur. At vero in Schol. Iliad. ν, 459 nullo apposito auctore narratum: Æneade urbe condita *(Ænia in Pallene)* filium patri superstitem in patriam rediisse, inde assumtis colonis in Italiam discessisse (v. locum inf. Excurs. I ad lib. III, ubi de Æneæ accessu ad Pallenen).

Super *Anchise* post Hymnum Homericum in Venerem et fidem aliquam historiæ obscuram non minus varia a variis, qui hæc tractaverant, seu conjectando seu argumentum ornando fuerunt inventa. De ejus morte Excurs. XVII ad lib. III, 710 videbimus. Debilitatum se igni cælesti ipse profitetur lib. II, 647—649 *Jam pridem invisus divis, et inutilis, annos Demoror: ex quo me divom pater atque hominum rex Fulminis adflavit ventis, et contigit igni.* In Homerico Hymno in Ven. 287—289 tantum hoc minatur Venus: sin edixeris meos amplexus et palam extuleris: Ζεύς σε χολωσάμενος βαλέει ψολόεντι κεραυνῷ; sc. non ut ictus intereat, verum ut afflatu debilitetur. Qui primus hoc diserdius exposuerit (cyclicus an tragicus, e quo forte rem narrat Hygin. f. 94), non reperio: sed quisquis ille fuit antiquior poëta, vocabulo utique πηρωθῆναι usus erat: quod alii ad cæcitatem retulere, cum proprie quamcunque corporis seu truncationem seu debilitationem

tationem innuat. Similis amphilogia fuit in Thamyri. v. Schol. ad Iliad. β, 599. Adde de Phineo Apollod. I, 9, 21, et πηρὸς, πήρωσις tandem abſolute pro excæcatione ibid. III, 6, 7. Ulcus ex fulminis ictu purulentum manſiſſe in Anchiſæ corpore Sophoclis verſus ex Laocoonte ſupra laudati, ut quidem a Plutarcho adſcripti ſunt, arguunt. Verſus ap. Dionyſ. I, 48 ſic leguntur: Æneas ad portam eſt, ut diſcedat,

—ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου
Νώτου καταςάζοντα βύσσιον φάρος.

eſſet adeo νῶτον κεραύνιον *dorſum fulmine percuſſum*, et Anchiſes, cujus dorſo veſtis injecta defluit, diceretur καταςάζων τὸ βύσσινον φάρος. Enimvero ad longe diverſa Plutarchi locus ducit de virt. et malit. p. 100 D, ubi animi hilaritas diffundere ſe dicitur per omnem animi corporiſque habitum: ὡς γὰρ ἀρώματα τρίβωνας εὐώδεις καὶ ῥάκια ποιεῖ, τοῦ δὲ Ἀγχίσου τὸ ῥάκος ἰχῶρα πονηρὸν ἐξεδίδου,

μοτοῦ καταςάζοντα βύσσινον φάρος,

οὕτως μετ' ἀρετῆς καὶ δίαιτα πᾶσα καὶ βίος ἄλυπός ἐςι καὶ ἐπιτερπής. Secundum hæc *Anchiſæ veſtis ſaniem malam edebat deſtillantem ex vulnere per pallam byſſinam.* Id tamen quomodo ſatis commode ex tragici verbis effici poſſit, in promtu non eſt: nam in verſibus erit πατέρα καταςάζοντα (κατὰ) βύσσινον φάρος (ἐκ) μοτοῦ κεραυνίου: ut μοτὸς vel μοτὸν, *linteum concerptum in vulnus indi ſolitum* (Heſych. μότα, πληροῦντα τὴν κοίλην τῶν τραυμάτων ῥάκη. noſtrum *Charpie),* pro ipſo *vulnere* dictum ſit: erit porro καταςάζειν abſolute dictum pro καταςάζειν ἰχῶρα, αἷμα, aut ſimile quid. Eſſet forte propius ad Plutarchi ſenſum πατέρ' ἔχων, κ. μοτοῦ καταςάζον τε β. φάρος; ut ipſa palla dicatur καταςάζειν μοτοῦ, ut φόνου, h. e. αἵματος. Tertia forma ap. Soph. Philoct. 796 eſt: ςάζει γὰρ αὖ μοι φοίνιον τόδ' ἐκ βυθοῦ κηκῖον αἷμα. Verum tamen idem v. 844 Ἱδρὼς γέ τοί νιν πᾶν καταςάζει δέμας dixit propius ad noſtrum locum. Interpres Plutarchi et Meziriac. ad Ovid. Heroid. T. II, p. 144 μοτοῦ cum φάρος jungunt; parum commode; hic etiam in Plutarcho Ἀγχίσε τὸ ῥάκος minus bene in ἕλκος mutat: nam opponuntur veſtimenta, quæ aromata exhalant, et Anchiſæ veſtimentum tetrum odorem exhalans. Verum ſatis de hoc loco, cujus illuſtrationem a doctiſſimis editoribus Sophoclis et Plutarchi aliquando expectamus. Nunc potiſſimum illud tenendum, cum Anchiſæ perſonam omnino

omnino poëta egregie tueatur, quippe cui ſemper det partes jubentis, præcipientis, monentis, quod ad parentum ac ſenum temporibus heroicis auctoritatem ac ſanctitatem præclare eſt comparatum, inprimis tamen ei divinandi et cum auguria, omina ac ſomnia, tum oracula interpretandi facultatem tribui a Virgilio, ut lib. II, 687 ſqq. III, 538. VII, 122 ſq., quod Ennii non modo et Nævii auctoritate facit ſed Græcorum fere ſcriptorum conſenſu. Ennii verſus erat: *Atque Anchiſes doctu', Venus quem polcra dearum Fari donavit, divinum pectus habere:* Fragm. p. 11, ubi Columna locum Nævii appoſuit. Uterque habetur in Probo ad Ecl. VI, et in Pomponio ad h. l. Etiam Sophocles in Laocoonte Æneam induxerat in Idam ſecedentem Anchiſæ patris juſſu, qui partim acceptorum a Venere mandatorum memor (ex quibus Virgilius mandata Veneris Æneæ data adumbraſſe videtur II, 619 ſqq.) partim prodigium, quod modo in Laocoonte ejuſque filiis acciderat, interpretatus, urbis interitum prævidebat ap. Dionyſ. I, 48. Veneris juſſu Æneam fugiſſe, etiam apud Cononem invenias Narrat. XLVI, quæ et monuerat urbem eo loco condendam, ubi bovem ſibi admugire deprehenſurus eſſet.

De *Creuſa* Excurſu XIV egimus. Sed, quam varie Æneidis argumentum a poëtis tractatum fuerit, etiam ex conjuge Æneæ data apparet. *Codonen* et *Anthemonen* ipſi in matrimonio habitas ex iiſque duas filias ſuſceptas in Arcadia relictas vel elocatas ex Agathyllo Arcade videas ap. Dionyſ. Hal. I, 49; at Anii filiam, *Launam*, Æneæ deſponſam, videbimus Exc. I ad lib. tert. Hinc etiam in liberis adſignandis magna diverſitas; cf. Dionyſ. Hal. I, 72.

Quod tandem ad *Aſcanium* attinet, Homero quidem ipſi nunquam memoratum, eum quidem in Troade relictum novum conſtituiſſe regnum, paullo ante a nonnullis proditum vidimus. Communior tamen opinio, ſecundum Dionyſium Halic. quoque et Strab. XIII, p. 608 A, fuit hæc, eum cum patre in Italiam veniſſe. Aſcanii nomen in fuga demum ipſi inditum, cum prius eſſet *Euryleon,* apud Dionyſ. I, 65 reperias, adde Orig. G. Rom. 14, quod et ipſum antiquo poëtæ deberi videtur. *Alios duo parvulos filios abductos ab Ænea tradere, alios unum, cui Iulo cognomen, poſt etiam Aſcanio, fuerit, ſecum extuliſſe,* Q. Lutatius ſcriptum reliquerat, v. Orig. G. Rom. c. 9, et ſic ex Hellanico narrat Dionyſ. I, 47 relicto Aſcanio

canio Æneam reliquos liberos cum patre et diis Patriis secum avexisse. Ascanium tamen, etsi relictum in Troade, mox, cum pater in Macedonia obiisset, eo accessisse novosque colonos inde secum in Italiam abduxisse, tradiderat alius vetus auctor, quem Schol. Iliad. ν, 459 exscripsit, loco jam supra memorato. Multo major circa Ascanium diversitas post adventum in Italiam; sed de his nunc non agimus. v. Exc. III ad lib. XII.

rapti Ganymedis honores. Aen. I. 28.

Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema immani corpore pistrix
Delphinum caudas utero commissa luporum. Æn. III. 426.

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS,
LIBER TERTIUS.

ARGUMENTUM.

Eversa Troja, Æneas collectis suorum reliquiis, quæ cædi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti navium classe, primum in Thraciam defertur: ubi, cum futuræ urbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore cæsi prodigiis, Delum petit 1—77. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suæ matrem, hoc est, primam originis suæ terram repetendam didicisset, falsa Anchisæ patris interpretatione adductus, Cretam contendit—120. Verum cum ibi quoque, positis jam mœnibus, gravissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis Penatibus, relicta Creta, Italiam petit —192. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur—269. Mox Actium delatus, in

in honorem Apollinis ludos celebrat—290. Inde, Corcyram prætervectus, Epirum tenet: quæ id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi cædem Andromache in conjugium cesserat. Helenus Æneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit—505. Æneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiæ oram prætervectus, ad eam Siciliæ partem, quæ Ætnæ monti adjacet, appellitur. Ibi Achemenidem, ab Ulysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde ancoras solvit—681: memorque præceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllæ periculis, Siciliæ littora longo circuitu circumvectus, tandem Drepanum advehitur, ubi Anchises, tum senio tum longæ navigationis jactatione fatigatus, fatis concedit—713. Inde Italiam petiturus, immissa ab Æolo subita tempestate in Africam ejicitur: quam partem libro primo exsequitur.

ÆNEIDOS, LIBER TERTIUS.

POSTQUAM res Asiæ Priamique evertere gentem
Inmeritam visum Superis, ceciditque superbum

1. *Priamique vertere* Medic., sed a m. pr.——2. *Immeritum* Rottend. tert. *visum est* multi ap. Pier. Heins.

Rerum varietate et doctrinæ copia hic liber cæteris facile præstat, totus ille ad Odysseæ exemplum conscriptus. cf. inprimis Cluver. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suavitate sua detinet, non tam id facit, quod Segraisius judicabat, quod liber secundus gravissimi argumenti, nam de Trojæ excidio agit, antecedit, et Didonis amores suavissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, inprimis quæ ad mythos veteres et geographiam

Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troja:
Diverſa exſilia et deſertas quærere terras
Auguriis agimur divom, claſſemque ſub ipſa
Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ;
Incerti quo fata ferant, ubi ſiſtere detur;
Contrahimuſque viros. Vix prima inceperat æſtas;

3. *Ilion* ſex ap. Burm. *fumat* male Probus acceperat pro *fumavit*. Recte poſt *cecidit* mutatur tempus, *fumat*; quod non uno temporis momento abſolvitur.——4. *et diverſas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voſſ. pr. Hamburg. alter pro var. lect. Parrhaſ. Dorvill. Brunck. Hæret Burmannus. Suavior, puto, eſſet illa lectio; ſed ad fidem criticam probabilior eſt altera lectio *deſertas*, cum codd. auctoritate, inter quos Fragm. Vatic., tum quod ea vix naſci potuit ex altera, in quam facile aliquis incidere poterat. Quod autem τῷ *deſertas terras* putant repugnare *arva opima* II, 781, et ſimilia; id leve eſt; poſſunt enim agri eſſe deſerti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, inprimis ſi cultus acceſſerit; et terra, in quam novi coloni ſunt immigraturi, bene deſerta et non ſatis frequentata hominibus dicitur. Sed id plane h. l. non quærendum. Poëta enim hoc unum agit, ut miſerationem moveat. Præclare autem poſt *Ilium ſuperbum: deſertæ terræ:* in quibus ipſis ſedes novæ erant condendæ.——5. *claſſimque* Sprot. *claſſeſque* pr. Rottend. pro var. lect.——6. *et* abeſt nonnullis ap. Heinſ. et Pier.——7. *ferent* duo Heinſ.——8. *Ut prima* Hamb. pr. *inceperit* Medic. a pr. m.

phiam antiquam ſpectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quæ poëta leviter tantum attingit et perſtringit, intelligere velit.

1—3. Splendidum exordium, pro: Poſtquam Troja in hunc modum fuerat everſa. *res Aſiæ*, regnum Aſiæ v. ſup. ad II, 556.

4—8. *Diverſa exſilia, deſertæ terræ*, ad miſerationem ſatis graviter, pro terris novis ac *diverſis*, longinquis, inhabitandis. *Auguriis divum* ſup. II, 691 ſq., niſi addere malis prodigium flammæ v. 682 et Creuſæ monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici, et Cerda in adjecto *ipſa*. Simpliciter ex Strab. XIII, p. 606 D. tenendum, verſus meridiem ab Ilio, ad ſinum Adramyttenum, fuiſſe, ſaltem ſerioribus temporibus, urbem Antandrum, navale, ab Idæi montis radices. Nihil igitur mirum, ſi poëta naves Æneæ in tam nobili et commodo loco ædificatas tradit. Materies claſſi. ædificandæ ex monte Ida ſuppetebat: cf. Wood (*Eſſay on Homer* p. 323). 7. *Incerti quo fata ferant*. ad h. l. cf. dicta in Diſquiſ. II ſ. VI. Exc. XV ad lib. II.

8. *Vix prima i. æſtas* ſ. æſtatis prima pars, h. e. ver. v. Exc.

Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat:
Litora quum patriæ lacrimans portuſque relinquo
Et campos, ubi Troja fuit. Feror exſul in altum
Cum ſociis, natoque, Penatibus et magnis dis.
Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
Hoſpitium antiquum Trojæ, ſociique Penates,
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curvo
Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis:

9. *At p.* duo Burm. *Et pro cum* in Montalb. ex interpr. *Ut p.* conj. Heinſ., ſed *et* exquiſite apud poëtas pro *ut, cum*; etſi nolim præſtare, quod Servius ait, velocitatem ineſſe. *dare ventis vela* duo Hamb. pro var. lect. et ed. Ven., quæ ſane communis poëtarum ratio, ſed propter hoc ipſum ſuſpecta; etſi non diffitendum, *fatis*, in quo optimi Codd. conſentiunt, etiam fragm. Vatic., minus commodum h. l. videri.——10. *cum* Heinſ. e Medic. aliiſque; vulgo *tum.* duo *dum.*——12. *gnatoque* ſcribunt multi. *cum magniſque p. et dis* Menag. pr.——14. *erant* ſec. Moret. et Medic. a m. pr. *Lygurco, Lygurgo,* et *Ligurgo* paſſim in codd. ſcribitur. ——16. *Cum* Leid. un. *et in litore* Franc. *corvo, curro,* duo Burm.

Exc. I. 9. *Fatis,* propter deorum juſſa et monita, de quibus ad v. 5 dictum.

10—12. Notabilis eſt Servii nota: "*Amat poëta, quæ legit, immutata aliqua parte, vel perſonis, ipſis verbis proferre. Nævius enim inducit uxores Æneæ et Anchiſæ, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis:* Amborum uxores noctu Troiad exibant, Capitibus opertis, flentes ambæ, abeuntes Lacrimis cum multis. *Hoc iſte Æneam eodem in tempore ejuſdem rei cauſſa inducit feciſſe, cum dicit:* Littora tum p.—relinquo." Unde hæc depromta ſint, docet Voſſius in not. ad Nævii fragm. p. 76 ſq. *Et campos ubi T. f.* pathos in brevitate jam Macrob. miratus eſt V, 1. *cum ſociis* v. ſup. II, 796. Apud Pompon. ſervatum eſt antiquum Scholion: "Cum ſociis: verſus eſt Ennii, et ſunt verba Pyrrhi." Fragmentis Ennianis ergo addendus erit. *Penatibus et magnis dis:* hi inter ſe diſcernendi quomodo ſint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iiſdem habeantur, et nullos alios Æneas ſecum Troja abſtuliſſe memoretur. Explicative igitur alterum adjectum. inf. v. 148 *Effigies ſacræ* divum *Phrygiique* Penates. Niſi ita diſtinguere placet: *Penatibus et, magnis dis*; ut per interpretationem aliquid fere inferri ſolet. cf. Exc. IX ad lib. II.

Æneadaſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionææ matri diviſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum; ſuperoque nitentem
Cœlicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit juxta tumulus, quo cornea ſummo

18. *Æneades* Medic. a m. pr. *gentes de n.* Montalb. pro var. lect. v. ad III Georg. 122. Eſt ἐπώνυμος. *cunctos* tert. Rottend.——19. Ab h. v. nova narratio. Itaque interpunxi.——20. *auſpiciis* Wittian. *auſpiciiſque* Vratiſl. *ſuperumque* Parrhaſ. in margine.——22. *tumulus juxta* Montalb.

13—18. Primum Thraciam univerſe deſignat, *Terra Mavortia* (nam, Thraciam Marti ſedem tribui jam ab Homero, notum eſt, et cf. inf. 35). *vaſtis campis—Thraces arant* (natum forte ex primis Hecubæ Euripideæ verſſ. 8. 9). *acri*, ſævo (v. h. l. Guellium), *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Iliad. ζ, 130 ſqq. *regnata:* paſſive, v. Daviſ. ad Cic. de LL. III, 1. Mox dum *hoſpitium antiquum Trojæ* memorat, regem Thracum hoſpitii jure cum Priamo junctum indicat: neque *ſocios Penates* aliud, quam declarationem ejus hoſpitii eſſe puto; debuerunt enim hoſpites eoſdem deos tutelares habere. Docte quidem, nimis tamen ſubtiliter, Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem hunc Thraciæ ſequentia v. 49 declarant eſſe Polymneſtorem. Jam hunc Cherſoneſum Thracicam tenuiſſe fabula vulgo narrabat; quod inprimis Euripidis auctoritate conſtat, in Hecuba v. 8 et al. Sed Virgilius dum ad Hebri oſtia urbem ab Ænea, qui adeo in iis locis eſſe debuit, conditam memorare neceſſe haberet, narrationem fabula a vicina regione petita ornare facile potuit. Quid? quod Polymneſtoris ditio ad Hebrum uſque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11 *Oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* De urbe *Æneadis* v. Exc. I. *fatis iniquis* ſive propter ea, quæ ſequuntur, ſatis finiſtra, ſive quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris ſedem quærere coëgerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem ſententiam firmare videtur; reſpicit enim h. l. *Ænus*, qua diris auſpiciis cœpta, moxque relicta, *ad Auſoniam veterem ductu numinum properavit Æneas.*

20. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim ſpectatur in victima Jovi ferenda. Etſi etiam pro altero laudare poſſis Homerum Iliad. β, 403.

22—25. Ornata oratio. Sentis, ſi in vulgarem transferas

Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Adcessi; viridemque ab humo convellere silvam
Conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras:
Horrendum et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quæ prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttæ,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis.
Rursus et alterius lentum convellere vimen

24. *avellere* Exc. Burm.——25. *ut* abest a sec. Hamb. *aram* tres Burm. ——26. Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H. dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum: H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10 *dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* jam vidimus lib. II, 680. *miserabile* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr., ut alibi.——27. *cum quæ* Sprot. *Namque ut pr.* ed. Mediol. sicque Erfurt. *namque ubi p.* aliquot Pier. *arbor* Burmann. e codd. reposuit, ne sibilus in *arbos* aurem læderet.——28. *hinc atro* aliquot Pier. Franc. et ed. Mediol. *linquuntur* multi Pier. et Heins., ut et II Georg. 187.

ras: *in cujus vertice cornus et myrtus stabant.* *Cum indo frondes coronandæ aræ peterem.* Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat projectus, ut ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45. 46. Arena autem, ventorum fluctuumque impulsu aggesta, in colliculi speciem, corpus erat tectum. In mare projectum corpus in littus fluctu ejicitur ap. Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq., quem sequi maluit Ovid. Met. XIII, 437 sqq., ubi pleraque ex Euripide expressa. *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; uti omnia prominentia *horrere* dicuntur. *hastilia* pro virgis myrti (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129), unde hastas et jacula faciebant veteres; quod jam vidimus Georg. II, 447 *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Jaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. Myrtus autem bene in littorali plaga. Georg. II, 112 *Littora myrtetis lætissima.* conf. Cerda. *tegerem:* tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis; cf. sup. II, 248. 249: myrtea serta h. l. in sacris Veneris.

28. *Huic a. l. s. guttæ* ornate pro, ex ea manant guttæ sanguineæ, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant,* quanto ornatius, quam, cadunt in

Insequor, et caussas penitus tentare latentis:
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa movens animo, Nymphas venerabar agrestis,
Gradivumque patrem, Geticis qui præsidet arvis:
Rite secundarent visus, omenque levarent.
Tertia sed postquam majore hastilia nisu
Adgredior; genibusque adversæ obluctor arenæ:
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris:
Quid miserum, Ænea, laceras? jam parce sepulto;
Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troja
Externum tulit: aut cruor hic de stipite manat.

33. *Alter* codd. plerique Pier. et Heinf. etiam edd., sollenni lapsu. *Alterque alterius* Zulich. *Rursus et alterius* Hamb. pr. a m. pr. *alter et a.* a m. f.——35. *Gradivomque* Gud. a m. pr. *grandævumque* duo. *armis* Hamb. sec. *oris* Menag. pr.——36. *secundaret* et *levaret* Wittian. et Goth. sec.——37. *Tertio* Carif. v. Pier. et Heinf. *majori* Leid. *nisu* Heinf. ex codd. et edd. vett. reposuit. Vulgo *nixu.* cf. Pier.——38. *aversæ* alter Rottend.——39. *alloquar* Ven.——40. *auditus* e vet. cod. laudatur in Servianis. *et* deest Menag. pr. *ad auras* Erfurt. et quatuor Burm., ut sæpe alibi, sic inf. 93.——41. *sepulchro* codd. et Donatus ap. Pierium.——43. *extremum* Witt. cum codd. Pier., perpetuo lapsu. *E. dedit* Wall. *aut* restituit

in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Cæterum fabula, quam Virgilius et ipsam, ut tot alia, a poëtis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas, Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus succisis guttas sanguinis manare, legissent. cf. Serv. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter usi sunt.

34—38. Valde animo æstuans super prodigii caussis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, ut malum omen avertant. *visus* pro visum h. e. ostentum, portentum, quod *secundum,* felix esse et *levari,* in bonum converti vult, ut bene Serv. Mox *obluctor,* ἀντιβαίνω, ut Burm., aut ἀντερείδω.

41—43. *Jam* tandem *parce*

Heu! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit
Telorum ſeges, et jaculis increvit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine preſſus
Obſtupui, ſteteruntque comæ, et vox faucibus hæſit.
  Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threïcio regi; quum jam diffideret armis
Dardaniæ, cingique urbem obſidione videret.
Ille, ut opes fractæ Teucrum, et Fortuna receſſit,
Res Agamemnonias victriciaque arma ſecutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro

reſtituit Heinſ. e libris (adde fragm. Vatic.) et Grammaticis, quem vide. Vulgo *haud*; in quo fere ſemper variant libri. *aut* vero pro *nec* etiam in proſa ponitur in ſimili ſententia, ſc. *non de ſtipite* ſed de meo corpore.—— 44. *amarum* ſec. Hamb., perperam. cf. Burm.——46. *implevit* aliquot Pier. cum pr. Rottend. et Sprot.——47. *Nunc vero* alter Hamb.——48. *ſteterantque* aliquot Pier. et Burm., ut ſup. II, 774. *ſtetereque* Franc. *et* abeſt a Dorvill.——49. *magno c. p. vaſto* Parrhaſ. *magno c. p. quondam* Cuning. ex Hulſ.——50. *commiſit alendum* Exc. Burm. ex interpretatione. ——51. *Thraicio*, *Traicio* ſcribitur.——52. *inſidione* alter Hamb.——53. *et* deeſt Montalb. et aliquot Pierianis. *Teucrum fr. fortunaque r.* Dorvill. ——55. *abrupit* quinque Burm. *obrumpit* tres alii. *erupit* Goth. ſec.

ſ. parce ſcelerare, h. e. noli, ut ap. Horat. et al. Male alia Servius; at recte idem *ſepultum* h. l. vidit eſſe fortuita obrutum terra. cf. ad v. 22. *me tibi non externum Troja tulit*, protulit, genuit, h. e. Trojanus ſum.

45. 46. *Seges telorum increvit jaculis acutis*, h. e. tela, ut emiſſa erant in me, in hoc tumulo (ſentit mecum Pompon. Sabin.) excreverunt in arbores, unde jacula petuntur (Igitur jaculis fuit confoſſus; cf. Auſon. Epitaph. XIX aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro conciſum narrat).

47. *Preſſus formidine*, puta poſitum pro vulgari, *oppreſſum*.

49. Ad ſqq. v. Excurſ. III de Polydoro.

53. Rem et cauſſam Agamemnonis potiorem factam; partes Agamemnonis.

55. *Fas omne abrumpit*, paullo audacius dictum videtur,

Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames! Postquam pavor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
Monstra deum refero, et, quæ sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra;
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus: stant Manibus aræ,
Cæruleis mæstæ vittis atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more solutæ.
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,

56. *corpora* Wall.——57. *cæca f.* Wall. *relinquit* duo Burm.——58. *Dilectos* alter Hamb. *p. et proceres* Menag. pr. *parentum* aliquot Pieriani.——59 *et* deest Menag. pr.——60. *abscedere* Goth. tert.——61. *Linquere* pars codd. et edd. At Heinsius cum aliis, inter quos Medic. Gud., *linqui*, eadem vi, sed poëta potest videri voluisse orationem variare. *polluto* tert. Rottend. *austrum* pr. Hamb.——62. *Polydori* sec. Rottend. Moret. sec.——63. *cumulo* alter Hamb. et pr. pro var. lect. *tellus tumulo* Sprot.——64. *nexæ* Voss. *cupressu* tres Burm. cum Pierianis, ut alibi variant. cf. Pier.——65. *At* pr. Hamb. *Iliadas* Voss. *crinis* libri ap. Pier.——66. *trepido* Hamb. sec. et Exc. Burm. *fumantia* Oudart. *Kymbia* Parrhas.

tur, divina humanaque jura infringit, violat. Mox *quid non—cogis* pro *ad quid.* Sed præpositio eleganter omittitur. vid. Burm.

61. *Dare classibus austros* non est hypallage, quam vulgo jactant, ut perversa ratione res efferantur; sed, ut vulgo *navis vento tradi* dicitur, sic exquisitiore ratione *navi ventus*, ut vela ventis pandantur et sic porro.

62 sqq. Locus *de inferiis* classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *Instauramus funus*, religioso vocabulo, pro facimus. *tumulo*, ut tumulus vere dictus et rite paratus fieret, non temere aggestus, ut v. 22. *stant M. aræ*, doctius, quam, ara statuitur. *cæruleæ* vittæ sunt nigræ v. Serv. Burm. *mæstæ vittis* mœstitiam declarantes, exquisite, cum *ornatæ*, *velatæ*, dicere deberet. *cupressinis* frondibus coronatur h. l. ara. Matronæ Trojanæ solutis crinibus circumstantes tumulum plangunt et lamentantur. cf. XI, 35. *inferimus*, ἐπιφέρομεν χοάς, *cymbia lactis* cf. Ecl. V, 67.

Sanguinis et ſacri pateras: animamque ſepulcro
Condimus, et magna ſupremum voce ciemus.
Inde, ubi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auſter in altum,
Deducunt ſocii navis, et litora conplent.
Provehimur portu: terræque urbeſque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratiſſima tellus

67. *ſacras p.* Exc. Burm. *animaque* Franc.——69. *prima quies* Goth. tert. *prona fides* pr. Moret. a m. pr., ſollenni potius lapſu (de quo v. Burm.) quam exquiſitioris epitheti ſtudio, quod nec facile feras h. l., multo minus deſideres. *pacataque* Parrhaſ. —— 70. *lenis crepitans*, diſplicet merito duplex epitheton, etſi ſimilium exemplorum auctoritate defendi forte poſſit. v. Burm. Heinſ. conjecerat *ſegnes crepitans*, Burm. *lentos c.* Toupius in Suidam P. III, p. 138 *lenicrepitans*, quod in Lucretio non diſpliceret. Pierius e codd. aliquot laudat *lene crepitans*, quod conſuetudine Virgilii ſatis tritum teneri poteſt. Nam quod ultima in tono et ante duplicem conſonam producitur, inſolens eſſe non videtur. Jo. Schrader. tamen in ſchedis ingenioſe conj. *lene increpitans*.——72. *Prævehimur* duo Burm., male. *terræ* ſine *que* duo.——73. *medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et jam ad Ovid. Faſt. VI, 177 emendat *gratiſſima*

67. *ſanguinis*, victima cæſa, cf. inf. V, 77 ſq. *animamque ſepulcro condimus:* Manes placamus, ut quieti ſuæ reddantur; *et ſupremum voce ciemus* h. e. vocamus. Ter acclamatum; Vale. Have. cf. inf. VI, 374. 379, ut ap. Homer. v. c. Odyſſ. ι, 65. 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quamquam id interdum fieri certum eſt, h. l. tamen vix convenit; corpore enim inſepulto vagatur anima, ſepulto autem redit ad quietem ſepulcri, ut bene Servius, qui ad h. l. videndus, ſive ut aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, ſive ut inde loca infera ſedeſque Manium ſubeat; nam magna ſuperſtitionis circa hæc diverſitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15.

69—72. Ornati verſus. Cum primum ineunte vere mare eſſet patefactum, iterum naves conſcendimus. *auſter* h. l. non proprie, nam ex Thracia evectis is non poteſt eſſe ſecundus ventus (etiam ap. Homerum ἄνεμον Βοgέην Ulyſſi ex Thracia ſolventi mittit Jupiter Odyſſ. ι, 67); ſed h. l. pro vento omnino. *Venti dant maria placata*, quatenus ipſi ſunt placidi.

73—77. Delus olim mari vaga tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, conſedit,

Nereidum matri et Neptuno Ægæo:
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum
Errantem, Gyaro celſa Myconoque revinxit,

ſima Delus, probante Burmanno Secundo ad Anthol. Poët. Lat. p. 460, addit Schrader. Emendatt. c. 3, p. 39, quod ſic quoque in Ciri v. 473 legitur. Et habet ſane quo placeat. Videant tamen alii, annon poëtica ratione exquiſitius ponatur genericum nomen, *tellus*. Porro in tali poſitu, ut hic verba vides: *Sacra—gratiſſima tellus Nereidum matri* poteſt forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro inſula non adeo abhorrere ab uſu poëtarum videtur. Subeunt modo illa animum: Claudian. de R. Pr. I, 192 Ceres de Sicilia: *ſalve gratiſſima tellus*. Ovid. Met. III, 597 *Forte petens Delum, diæ telluris ad oras Applicor*. et inf. v. 127 *crebris freta conſita terris*. Etiam Senecæ locus Herc. fur. 15 tamquam ex noſtro expreſſus vulgatæ lectionis columen haberi poteſt: *Quibuſque natis mobilis tellus ſtetit*. ——74. *Neptunio* aliquot ap. Burm. Pier. Ald. pr. *Neptuno Ennoſigæo* Titius Loc. controv. XV, 16. Verſus haud dubie ex poëta antiquo arreptus, forte idem ex Græco verſus: Νηρεΐδων μητρός τε Ποσειδῶνός τ' Αἰγαίου.—— 75. *prius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Servianis; ſicque aliquot Pierii treſque Burm., quod jam Broukh. probarat, et docte illuſtravit Burman. Secundus ad Anthol. l. c. p. 460, ut ſit *prius errantem*. Ad terræ tamen motum ſub Auguſto, ſi Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil poteſt. *arquitenens* ſcribitur in Medic. et aliis v. Heinſ. *Actius arcitenens* conj. Cuning., parum feliciter.——76. Ordo verborum ab Heinſ. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum, codd. auctoritate eſt reſtitutus. Vulgo in ſcriptis et editis leg. *Mycone celſa Gyaroque*. Sed, *Mycone* vitioſum eſſe, et Pierius vidit et facile apparet; eſt enim Μύκονος; ortum forte, ut Heinſ. vidit, ex *Mycono e celſa*, cf. eund. ad Ovid. Ep. XXI, 81, docentque id var. lect. e Burm. codd. *Myconoë, Miconee, Michonaë*, it. *M. excelſa et celſa*, ut in Goth. Sed. Heinſ. porro reſcripſerat *Gyaro e celſa*, ſine libro, quod recte Burm. reliquit. *celſæ* unus Leid. Aberratur etiam; *Micone, Micono, — Giaro;* cujuſmodi errores notare piget, prætermittere tamen non licet. *revexit* Codex Amſtel. ap. Burmann. Secund. l. c. *ligavit* pr. Hamburb. In laudato Epigrammate; *Delos jam ſtabili revincta terra*.

ſedit, ἐστήρικται, fixa eſt. nihil amplius. *mari medio* ſeu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300, Steph. Byz. in Δῆλος ibique Intpp., ſeu ſimpliciter, in alto; modo loquendi Homerico Odyſſ. δ, 844, ut mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Doridi, et *Neptuno* (*Ægæo* dicto, quod ejus ſedem in Ægæo mari poëtarum narratio conſecravit, ut vel ex Homero notum, v. Guell. vel Cerdam). Cur iis *gratiſſima* Delus, v. Excurſ. IV ad h. v. *pius*, gratus erga inſulam, φίλην τιθήνην, in qua erat natus. Res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens*

Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror: hæc feſſos tuto placidiſſima portu
Adcipit. Egreſſi veneramur Apollinis urbem.
Rex Anius, rex idem hominum Phœbique ſacerdos,
Vittis et ſacra redimitus tempora lauro, 81
Occurrit: veterem Anchiſen adgnoſcit amicum.
Jungimus hoſpitio dextras, et tecta ſubimus.
Templa dei ſaxo venerabar ſtructa vetuſto.

77. *componere* Oudart., male. v. Burm. cum fixa ſit, jam non agitatur ventis, ut ante; ſed eſt *ἠνεμόεσσα καὶ ἄτροπος*.——78. *et feſſos* Exc. Burm. *huc f.* Dorvill. *toto* Montalb.——81. *lauru* Cariſ. lib I, 109 legit, notante Heinſ.——82. Aberrant fere codd. Heinſ. et Burmanni in *Anchiſem;* ut vero metro conſulant, concinnant reliqua varie: *veteremque A.* vel *veteremque Anchiſemque* vel *v. A. cognovit.* Etiam pro *agnoſcit* plerique ap. Pier. et Heinſ. *agnovit*, etiam ſic vetuſtiſſ. fragm. Vatic.——84. *veneramur* aliquot ap. Pier. et Heinſ. et unus Burm. ex antecedente oratione, aut forte ab aliquo, quem offendebat poſt v. 79 *veneramur*, quod ſequitur, *venerabar.* Eadem de cauſſa et quia oratio paullo moleſtius decurrit, Jac. Bryant V. C. acute ſuſpicabatur, verſus 80—84 eſſe inſititios. Saltem hoc concedendum: verſus a poëta nondum ſatis politos et reliquis adaptatos eſſe. Equidem ſuſpicabar verſum 79 poſt *Accipit* inexpletum relictum, male eſſe ab alia manu ſuppletum.

citenens vox jam Nævio aliiſque poëtis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob, VI, 5 et Urſinum. *oras et l. c. Errantem* illuſtrant illa ap. Callimach. l. c. v. 41 ſqq. De reliquis v. Excurſ. IV et de *Anio* v. Excurſ. I. Eſt autem ille inter exempla regum, qui iidem, ex priſco more, ſacerdotio fungebantur. 79. *προσκυνοῦμεν.*

82. Ex antiqua fabula repetendum, cujus veſtigia ſervavit Servius: *Ad Anium Anchiſes ante Troicum bellum conſultum venerat, an Salamina peteret comes Priamo; unde et agnoſcitur* ſc. nunc ab Anio. Eadem ſequitur Ovid. Met. XIII, 641 ſq.

83. *Jungimus hoſpitio dextras* illuſtrat Burm., int. hoſpitii priſtini jure, propter hoſpitium, quod jam inter Anchiſen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84—89. Notabili cum brevitate, ſed quæ exemplo non caret (vide v. c. inf. v. 265, ubi etiam deſit: *inquit*), ſignificat poëta Æneam eſſe ingreſſum templum, adoraſſe deum et preces feciſſe. Latius evolvere Virgilii verba videtur Ovid. Met. XIII, 633—637. *Templa ſaxo ſtructa vetuſto*, quis dubitet eſſe

Da propriam, Thymbræe, domum: da mœnia fessis,
Et genus, et mansuram urbem. Serva altera Trojæ
Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
Quem sequimur? quove ire jubes? ubi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.
Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente,
Liminaque, laurusque dei; totusque moveri

85. *patriam domum* Schol. Horat. Cruqu. lib. III Od. 13, quod illustrat Heinf. *Da T. domum propriam* Montalb.——87. *Achilli* firmat Heinf. et h. l. cf. sup. I, 30, al. *Achillis.* At *Achillei* fragm. Vatic.——90. *erat* Parrhaf. in marg.——91. *Liminaque et l.* duo ap. Burm. *limina sunt* Zulich. *que* post *limina* plane abest a Franc. *laurosque* Rottend. tert. a m. pr.

esse *vetustum templum!* Argutatur tamen in hoc Macrob. III Sat. 6, ubi etiam in iis poëtam in ordinem cogit, quod ad Apollinis γεννήτορος aram et religionem referri totum locum vult. Adscivisse tamen Macrobii commentum videtur Servius cum aliis Grammaticis. v. Serv. ad v. 83. 84. *Da,* indica, ut Serv.; *data fata* sup. I, 382. *propriam,* perpetuam, stabilem, firmam Servius exponit. cf. inf. VI, 872 et ad Ecl. VII, 31. *Thymbræum* h. l. appellat nulla alia quam poëtica ratione; etsi aliter Grammatici. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo. v. Strabo XIII, p. 598 A, B, cf. ad Ge. IV, 323. Et *genus* inter cætera: *domum, mœnia, urbem,* aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua nova posteritas originem ducat. Respondet igitur, ut monet Cerda, τῷ *domus,* quæ sine certa sede esse potest nulla. *reliquias Danaum,* cf. sup. I, 30. *Da pater augurium,* exemplo Priami iter in castra Achivorum parantis Iliad. ω, 313 sqq. *animis illabere nostris.* Proprie Phœbus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, ejus animo; h. l. etiam illis, quibus sorte data rem obscuram explicat et illustrat, φράζει. *augurium* vero h. l. pro oraculo, ut etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in novis sedibus quærendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Sollenne scilicet hoc, tamquam numinis sortem edituri præsentia, ut tota natura numen sentiat. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. *omnia* deinde per species redduntur: *limina-*

que

Mons circum, et mugire adytis cortina recluſis.
Submiſſi petimus terram, et vox fertur ad auris:
Dardanidæ duri, quæ vos a ſtirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos ubere læto
Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Æneæ cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui naſcentur ab illis.
Hæc Phœbus: mixtoque ingens exorta tumultu
Lætitia: et cuncti, quæ ſint ea mœnia, quærunt;
Quo Phœbus vocet errantis, jubeatque reverti.

93. *et* deeſt Leid. et Oudart. *ad auras* aliquot Pier. ſec. Hamb. et Witt. v. ſup. v. 40.——94. *de ſtirpe* aliquot Pieriani.——95. *læta* pr. Rottend. pro var. lect. vel *toto* Sprot.——96. *exq. terram* Zulich. ex interpr.——98. *ab ipſis* Ven.——99. *excita* Hugen.——100. *ſint hæc* Ven. *quæ ſunt* Leid., ſed v. Burm. cf. ſup. II, 123.——101. *jubeatve* ed. Ald. et Junt. Goth. pr.

que lauruſque. v. Burm. *Mons circum,* Cynthus. Nam templum in campo ſitum; v. Vir doctus Exerc. de Delo ſup. laud. pag. 90. *cortina,* ὅλμος, operculum tripodis, *mugit,* vento ſubterraneo e ſpecu, cui impoſita eſt, ſurgente, ſiquidem credere licet, ad Delphici tripodis inſtar hæc fuiſſe adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *adytis recluſis,* ipſo templi penetrali per motum terræ patefacto; niſi *adyta* de ipſa illa ſpelunca accipere malis.

93. *Submiſſi petimus terram,* exquiſite, provolvimur; Lucretiano loquendi more.

94—98. Oraculum, magna cum arte verbis ſententiiſque conceptum, Italiam, unde Dardanus originem habere ferebatur, reſpicit, vid. inf. 163: atque hinc *Dardanidas,* non *Teucros* aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrob. I in So. Scip. 7 et Serv. ad h. l. *duri,* labores tot experti, πολυτλήμονες. *Uber terræ* antiqua loquendi forma in ornatum verſa v. ad I, 531, h. l. pro ipſo ſolo. Verſus 97. 98 nobiliſſimi illi Homerici ſunt Iliad. *υ,* 307. 308 Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένοιντο, ex Neptuni perſona dicti; nunc feliciter in ſortem Apollinis verſi. Memorabile eſt, quod h. l. Servius habet: *Orpheo hunc Homericum verſum alterum eſſe ſublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei* ſc. ſumſit: nam ita eſſe intelligendum,

Tum genitor, veterum volvens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et ſpes diſcite veſtras.
Creta Jovis magni medio jacet inſula ponto;
Mons Idæus ubi, et gentis cunabula noſtræ.
Centum urbes habitant magnas, uberrima regna:
Maximus unde pater, ſi rite audita recordor,
Teucrus Rhœteas primum eſt advectus ad oras,
Optavitque locum regno. Nondum Ilium, et arces

102. *volvens veterum* multi. *priorum* Montalb.——103. *o* deeſt quatuor Burm. *dicite* tres.——104. *medio magni* Goth. tert.——105. *ibi* multi ap. Burm. *et* deeſt Zulich.——106. *urbis* multi Pier. et duo Heinſ. At *urbes* Valerius Probus in codice, qui ipſius Maronis fuerat, ſcriptum repererat, ap. Gell. XIII, 19.——108. *Teucrus* defendit Heinſ. e libris et Grammaticis; adde fragm. Vatic. alii *Teucer*, vel *Teucros*, v. Pier. et Bened. *adductus* alter Hamb. *delectus* pro *delatus*, et a m. ſec. *devectus* Leid. unus. *primum tranſvectus* Goth. ſec. *in oras* multi ap. Pier. fragm. Vatic. p. 172, et tres Goth. *Critheas—in oras* Dorvill.——109. *Aptavitque* aliquot Burm. cum Goth. ſec. *regni* Hamb. ſec. *Ilion et* duo etiam hic.

intelligendum, ex Pomponio Sab. patet, qui Servianum illud repetit: *Hunc eundem* (verſum) *Homerus ab Orpheo ſumſit; Orpheus ex oraculo Apollinis.* De interpretatione verſuum v. Diſquiſ. II *de invent. materiæ in Æneide tractatæ.* ſ. II.

102. *Volvens*, revolvens animo veteres hiſtorias. Quod autem Anchiſæ interpretis hujus oraculi partes tribuuntur, etſi nunc parum ſollerter ea in re eſt verſatus, ſit illud idonea de ratione: v. Exc. ult. ad lib. II, ubi de Anchiſe.

103. Comparant illud Odyſſ. β, 229 Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω.

104. Expreſſus locus ex Odyſſ. τ, 172 ſqq. *cunabula*, origines vulgo: quæ communes fuere inter Cretam et Troadem. v. Exc. V.

106. *Centum urbes.* ἑκατόμπολις Iliad. β, 649; res nota. vid. Meurſ. de Creta I, 5.

108. Ad promontorium igitur Rhœteum eſcendit Teucer, ſive ex antiqua narratione, ſive ut poëtice pro Trojano littore omnino ſit dictum.

109. 110. Ex Iliad. υ, 216—218 Dardanus Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ ὕπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων· Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης (hoc eſt, *habitabant*

Pergameæ ſteterant: habitabant vallibus imis.
Hinc mater cultrix Cybelæ, Corybantiaque æra,
Idæumque nemus: hinc fida ſilentia ſacris,
Et juncti currum dominæ ſubiere leones.
Ergo agite, et, divom ducunt qua juſſa, ſequamur;
Placemus ventos, et Gnoſia regna petamus.
Nec longo diſtant curſu: modo Juppiter adſit,

111. *Hic* Nonius Marcellus in *colere*, Serv. ad Æn. X, 220 et Wall. Porro varie ſcribitur, *Cybele*, *Cybeles*, *Cybeli* (hoc quidem inani, ut ſolet, verborum apparatu ornat Catrœus) apud Pier. et Heinſium, cujus docta nota eſt ad h. l. et, ut *Cybeles* cum cæteris conveniret, mutatum etiam *mater* in *matris*, et refinxere adeo: *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam librariorum lapſus ſunt *Cybili*, *Cibili*, *Cibeli*, *Cybilc*, *Cibelæ*, et al. Sane mons ille Phrygiæ, qui Matri deum nomen dedit, recte ſcribitur et *Cybelus*, ſc. mons, et *Cybele*, et *Cybelon*, Græciſque τὸ Κύβελον, τὰ Κύβελα, ἡ Κυβέλη (unde ipſa dea ἡ Κυβέλη. An omnino Κυβήλη pronuntiatum fuerit, recte dubitatur: cf. Brunck. p. 436). Heinſius *Cybelæ* prætulit hic et XI, 768, quoniam Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum eſt lectioni vulg. *Cybele*, quæ in pleriſque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic., occurrit (item in tribus Goth.), et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, ut ex Pompon. Sab. apparet: *mater Cybele cultrix*, ſc. ſacrorum. C. *ira* Witt. pro *æra*.——112. *et fida* Schol. Cruqu. Horat. III Od. 1.——113. *vincti* Franc. *victi* Dorvill.——114. *divom* Gud. *quo* Goth. ſec. *qua ducunt* tres Burm. *qua fata* ed. Ven.——115. *Gnoſia* e ſcriptis tuetur Heinſ. Gud. et alii *Cnoſia*. Vulgo *Gnoſſia*; ſed de hac ſcripturæ varietate auctores de numis et marmoribus ſunt videndi. Dijudicanda omnino res eſt ex eo, quod ſimplici littera veteres, geminata ſeriores, utebantur.——116. *Nec diſtant longo* Menag. ſec.

habitabant vallibus imis ad Idæ radices). cf. Strabonem XIII, p. 592 de illo loco Hom. diſputantem. *optavit* v. ad I, 425.

111—113. Ex Creta traducta in Troadem ſacra Cybeles, declarata ea per partes: *Mater* deum, quæ *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiæ, *Cybelen*, v. Heinſ. et Burmann. Anthol. I, 53 *Corybantum ſaltationes*, cum *cymbalis*; *nemus montis Idæ*, in quo illa ſacra habebantur, ipſa *myſteria* Idæa (hæc ſunt *fida ſilentia ſacris*; in ſ., hoc eſt, ſacrorum), et in iis *Cybeles leonibus vectæ* repræſentatio. Quæ omnia ſatis illuſtrata ſunt cum ab aliis tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, ſacra diis maris præſidibus faciamus! cf. v. 119, et petamus Cretam!

118.

Tertia lux classem Cretæis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactavit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam.
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretæ:
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiæ portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque jugis Naxon, viridemque Donusam,

117. *sistat* Hamb. sec. cf. Burm.——118. *mactabat* ap. Nonium in *honor*, et ap. Macrob. IV Sat. I.——121. *regno c. paterno* pr. Hamb., quod esset pedestre. *parentis* Erfurt.——123. *domus* aliquot Heinf., ut fere semper variant scripti in h. v. *domum* aliquot Pieriani, it. fragm. Vatic. *atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque l. C. Hoste, v. d.* Possit etiam distingui: *desertaque l. C. Hoste vacare, domos sedesque a. r.* Sed vulgaris interpunctio satis commoda.——125. *Bacchantemque* Menag. pr. *Naxum* fragm. Vatic., ut

118. *Honores*, docte pro victimis, quæ in deorum honorem mactantur. In v. 119 nonnulli olim Penates quæsivere,

120. *Tempestatibus* sacrum fieri agna videbimus Æn. V, 772, quod autem nigra, illustratum est a viris doctis ex Aristophanis Ranis 871, 2. Sed et Neptuno παμμέλανας ταύρους mactant Pylii Odyss. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis v. Cerda cum aliis. Verba versus 120 fere eadem ac Iliad. γ, 103, et v. 119 ex λ, 727.

121—123. Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Odyss. γ, 191. 192.) iterum a suis fuit exactus, tandemque, ut inf. v. 400 videbimus, in agro Sallentino extremæ Italiæ consedit. Res et caussa varie in Νόστοις tradita esse videtur; siquidem diversæ narrationes sunt Servii ad h. l. Strabonis X, p. 480. Schol. Odyss. ν, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. *adstare* pleniore ore quam *esse*.

124. *Ortygia* unum ex vetustis nominibus Deli. vid. Spanh. ad Callim. et al. Cæterum discessum Æneæ ornatius exhibet Ovid. Met. XIII, 679 sqq., qui in cæteris Maronem ante oculos habet, et totum Æneæ cursum ex eo mutuatur.

125. *Naxon*, insulam, in qua vel ipse Bacchus, ex India redux, aliquando *est bacchatus*, h. e. egit

Olearon, niveamque Paron, ſparſaſque per æquor
Cycladas, et crebris legimus freta concita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor; 128

ut mox *Olearum* et *Parum*. *Naſon* aliquot Pierii, quem vide. *Donyſam* vulgo legitur : ſed *Donuſam* aliquot ejuſdem, ut in codd. Plinii et Taciti ſcribitur; et Græce Δονοῦσα vel Δονουσία; nemo ſcribit Δονύσα, etſi ex Διονυσία ductum eſſe volunt. v. Steph. h. v. *Doniſam*, *Doniſſam*, *Dinoſam* alii, vitioſe. ——126. *Olearon* Heinſ. ſecundum Medic. et vetuſtiores alios. *Olearum* fragm. Vatic. At alii *Oliaron*. Græce utrumque ſcribitur 'Ωλίαρος et 'Ωλέαρος. v. Heinſ. et Pier. *Parum* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *Pharon* Medic. et al.——127. *freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic., edd. item (cum Servio et Donato) Grammatici ap. Heinſ., qui tamen prætulit *conſita*, ut jam Dan. Heinſ. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moret. Ad Sporadas referendum id eſſe, facile patet. Sed, quid in illa tot tantiſque auctoritatibus firmata lectione *concita* reprehendendum ſit, non facile videas. Hoc porro video, eſſe eam doctiorem et ex maris natura. Denique non intelligo, quam poëticum hoc ſit, tam accurate Cycladas et Sporadas diſtinguere, quod vix in geographicis libellis fieri ſolet. Jam ſuo tempore *conſita* a multis lectum narrat Cerda, et recte inhæret alteri, vel Paullini auctoritate, qui et ipſe legerat ac probarat *concita*. *concita remis* aliquot Pier. *ventis* pr. Hamb. pro var. lect. Wall. a m. pr., ſed *terris* a ſec.——128. *exagitur* Oudart. *vario hortamine* fuere, qui conjicerent jam ap. Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, ut ex Nova Biblioth. Litt. et Artt. eleg. T. IV, P. I, p. 5, intelleximus. Verum *clamor nauticus* eſt illud ipſum *celeuſma* vel *hortamen*, neque adeo cum hortamine exoriri poteſt; ſequitur porro : *Hortantur*

e. egit chorum bacchicum, vel in qua inſula, Baccho frequentari ſolita, Bacchica turba *bacchari* ſolet, h. e. ſacra Bacchica celebrare, in jugis inſulæ, inde et ipſe locus dicitur poëtis bacchari, βακχεύεσθαι, βακχευθῆναι. v. Georg. II, 487. Imitatur Claudian. XXXIII, 205 *ululatibus Ide Bacchatur* et Valer. Fl. III, 20 *Dindyma ſanguineis famulum bacchata lacertis:* loca jam aliis notata. Ducta autem forma e Tragicis. cf. Longin. 15, 6. *Donuſam* inſulam a colore marmoris *viridem* appellari Servius monet, et Petronii 133 *viridem Thaſon* comparat Cerda. Malim ſimpl. ſilvoſam vel herboſam intelligere, qualis præternavigantibus illa occurrere debuit. Et ſic mox *niveam Paron*, a candidis marmoribus, quæ in montium paſſim jugis longe conſpici poſſunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III Carm. 28, 14. I, 14, 20. Adde inprimis Dionyſ. Perieg. 530.

127. *Crebris freta concita terris*, Sporadas.

130.

Hortantur socii, Cretam proavosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis,
Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
Ergo avidus muros optatæ molior urbis,
Pergameamque voco, et lætam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.

Hortantur socii. Denique *vario certamine* bene ex poëtici sermonis more adjectum. *vario discrimine* Goth. tert. lapsu librarii, qui e supinis et stupidis prorsus fuit in illo codice.——129. *Cretan* pr. Moret. *Cretas* Hugen.——131. *Sed tandem* Medic. *allabitur* idem a m. pr. et Venetus. *illabitur* Zulich., sed correctum. *labimur* sec. Hamb.——132. *aptare* librarii lapsu ex *optate* Wall., unde Burm. notaverat virum doctum, qui hinc mallet: *aptare emolior urbis.* Eum conjectorem se fuisse, Burm. Sec. profitetur ad Anthol. Lat. Poët. p. 467.——133. *Pergameonque* ed. Ven. *et* revocavit Heins., omissum in aliis. *ejectam littore gentem* Erfurt. Distinxere olim alii: *P. voco lætam c. gentem. H.*

130. Est ventus secundus, οὖρος, φέρων, ἴκμενος Odyss. λ, 6. Iliad. α, 479. cf. Ursin. Guell. Cerda. *surgens*, flans. v. h. l. Serv. Mox *Curetum oræ*, Creta. Varii de *Curetibus* et obscuri mythi: incerta interpretatio. Satis est tenere, spectare eos ad antiquissimas Cretæ origines, forte ad Phœnices incolas; fuisse auctores et interpretes sacrorum, quæ cum saltatione celebrabantur; et narratas de iis fabulas circa Jovis natales: dictos eosdem Dactylos Idæos. Traductum hinc nomen ad similia sacra Magnæ Matris Phrygum, quæ cum furore sacro peragebantur, et habitos Curetes, qui Corybantes dicti; hinc confusas religiones Creticas, Phrygias, Samothracicas. Altera ex parte confusi cum iis Curetes, Ætoliæ populus; et argutati sunt alii in etymologia. Hæc colligas e loco class. Strabonis X, p. 723 sqq. (472). *adlabimur* jam Serv. ait ostendere, prosperam navigationem fuisse; etsi malim simpliciter accipere: adnavigamus, accedimus.

132—134. Locum designat novæ urbi, Pergamo dictæ. cf. Exc. I, ubi de accessu ad Cretam. *gentem*, socios a Troja profectos, *lætam cognomine*, nomine urbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et privata tecta; sed major vis inest τῷ *amare*, quod bene Burm. explicat, libenter incolere, ut sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis*, acropolim condere. Proprie *attolli* de ædificiis in altum eductis.

Jamque fere ficco fubductæ litore puppes;
Connubiis arvifque novis operata juventus;
Jura domofque dabam: fubito quum tabida membris,
Conrupto cœli tractu, miferandaque venit
Arboribufque fatifque lues, et letifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut ægra trahebant
Corpora; tum fterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbæ, et victum feges ægra negabat.

135. *f. l. claffes* Hamb. pr.——136. *armifque* Ven.——137. *dabant* Zulich.——138. *Corrupta* Rottend. a m. pr. *tactu* Hamb. pr. a m. pr. *tracta* Mentel. tert.——140. *et l. annus Linquebat d. a.* aliquot codd. ap. Pier.——141. *dum* Parrhaf. in marg. *ferius* Menag. *exuere* Wall.——142. *Ardebant* tres Burm. cum fragm. Vatic. *feges ipfa* alter Goth., ex lapfu librarii. *negabant* Gud. et Mentel. a pr. m., quod placebat Heinfio. *negare* fragm. Vatic. a pr. m.

eductis. cf. fup. II, 185. Attolluntur *tecta arcis*, et tandem *arx ipfa tectis*.

135—137. *puppes.* Cum a parte fua declarandæ effent naves, proprie *puppis* dicta, prora fubductarum *in ficcum* navium fpectante in altum. *operata* non ad rem facram eft trahendum; fed fimpl. operam dare. v. ad Tibull. *jura domofque dabam.* domos h. e. locum domiciliis ftatuendis, agrofque affignabam; quæ forma eft generis, *jurium condendorum*; adeoque utrumque jungere potuit. Argutum nimis effet, ad jus publicum privatumque referre. Aliter *jura* I, 426.

137—142. Pulchri verfus, inprimis v. 140, qui tamen ex Lucretio V, 987 et Ennio (v. Columnn. ad ejus fragm. p. 53) eft adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 fqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibufque ingruentibus ponitur) *membris arboribufque fatifque lues* (quod eleganter, ut mox *feges ægra*, ab aëris miafmate, ad arbores fegetefque tetro folis æftu exuftas tractum). *cœli tractu*, aëris plaga, regione, ut alibi, h. e. aëre. Elegantior tamen Burmanni interpretatio, ut *tractus*, ductus, hauftus aëris fit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126. Lucan. VII, 412. *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; utrumque recte. v. Burm. Sed exquifitius hoc, adeoque poëticæ dictioni adcommodatius. Canicula

Rurſus ad oraclum Ortygiæ Phœbumque remenſo
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam feſſis finem rebus ferat; unde laborum
Tentare auxilium jubeat; quo vertere curſus.
  Nox erat, et terris animalia ſomnus habebat.
Effigies ſacræ divom Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troja mediiſque ex ignibus urbis
Extuleram, viſi ante oculos adſtare jacentis
Inſomnis, multo manifeſti lumine, qua ſe

143. *Oraculum* plene in multis codd. et edd. *reviſo* Puget., ſed v. ſup. II, 181.——145. *Quam finem* Heinſ. e Grammaticis et codd. poſt Pierium reſtituit. Adde fragm. Vatic. alii *quem*. *quem finem feſſis* tres Burm.——146. *temptari* Leid. un. et Oudart. (ſcilicet ſcribitur fere *temptare*) *auxiliumque jubet* alter Hamb.——147. *in terris* pr. Hamb. a m. ſec. *et ſomnus t. a. h.* Dorvill.——149. *ab T.* Parrhaſ. in marg. et fragm. Vatic. *que* abeſt a Moret. ſec. Porro Burm. conj. *urbe Extuleram.*——150. *jacentes* Menag. et Witt., ſed *oculi jacentes* argutius quid habent quam pro carminis epici dignitate. *jacenti* Græv. et Leid. eleganter, jam Burmanno judice. Nec tamen deterius eſt *jacentis*, ſc. mei.——151. *In ſomnis* paſſim editum: eſt hoc exquiſite pro in ſomno, per ſomnum. Hactenus bene. Sed ſi viſi adſtare Penates *multo manifeſti lumine* et quidem *lunæ*, quæ per feneſtras ſe immittebat, non ſomnium eſſe hoc potuit. Et inf. 173 *Nec ſopor illud erat* etc. Quod ſi hoc forte aliter expediri poſſet: tamen prius illud neceſſario requirere videtur *Inſomnis*, quod alii habent, ut vigilanti ſpecies deorum fuerit exhibita. Dubitationem recte movit etiam Trappius; datam ſolutionem vix probes. *inſomnes* pr. Rottend. *manifeſto lumine* aliquot ap. Heinſ. ſollenni aberratione. *manifeſte* Leid.

cula autem et h. l. pro æſtu cœli, qui cum ejus ortu ingruit (cf. Serv. et v. ſup. ad Georg. IV, 425), et hic pro peſtilentiæ cauſſa; quod toties apud veteres occurrit. cf. Apollon. II, 519.

143—147. Forma eſt ſimilis Iliad. α, 62 ſq. *veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519, ut ille vere edicat, *quam finem feſſis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monſtret, *unde jubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, ſcilicet peſtilentiæ.

147. De viſo hoc et Penatium forma v. Excurſ. IX ad Æn. II, 293. Sunt Penates h. l. *divi*, et declarative dictum: *Penates* et *effigies ſacræ divum*.

152.

Plena per insertas fundebat luna fenestras;
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit; et tua nos en ultro ad limina mittit.
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus æquor:
Idem venturos tollemus in astra nepotes,
Imperiumque urbi dabimus. Tu mœnia magnis
Magna para, longumque fugæ ne linque laborem.
Mutandæ sedes. Non hæc tibi litora suasit
Delius, aut Cretæ jussit considere, Apollo.

152. *incertas* Menag. pr.——153. Deesse hunc versum in multis exemplaribus, Serviana monent. *Cum* Goth. sec.——154. *Quæ t. d. Ortygia* Sprot. *Quid tibi* Parrhas. in marg. *dilato* Hamb. sec. *est* abest a tribus Burm.——155. *Hinc* tert. Rottend. *en ultra* Hugen. *en tua nos ultro* Dorvill. *nos ultroque* Puget. *lumina* Hamb. sec.——156. *incensaque tua* Wall.——157. *permissi* Sprot. a m. pr. *emensi* Dorvill. a m. pr. *permesi* olim in multis, ut Serviana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur*; quod ad istam scripturæ varietatem refero.——158. *ad astra* Mentel. pr. et Serv. Fuld. ad I, 22 cum binis Goth.——160. *neu* Hamb. pr. *furorem* Wall. a m. pr.——161. *suadet* Sprot. pro var. lect.——162. *haud* aliquot Pieriani, Ven. et ed. pr. variatione sollenni, quam et paullo ante vidimus. *in Creta* e Cledonio Heins. Porro *Crete*, *Creta*, *certe* librariorum aberrationes. *consistere* Goth. pr. Hamb. pr. et ed. pr. perpetuo lapsu. *considere jussit* duo Heins. et aliquot Pier.

152. *insertas fenestras* simpl. dictum accipe pro: fenestras, quæ sunt in pariete. cf. Burm. Multa hic Guell. Cerda post Serv. perperam argutantur. Videri potest vocabulum nimis exile pro epica dignitate. Verum tenendum illud, fenestras esse aperturas in pariete: non quæ nos dicimus prætenta iis specularia. cf. II, 482. Aliter Apollon. III, 822.

155. *tua ad limina.* atqui servabantur jam in Æneæ domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda.

156—160. Nos—Iidem tollemus etc. *tua arma,* non proprie, sed imperium, ductum; et sic Servius; vel turbam, quam ducebat: mox, *sub te,* h. e. te duce. *tollemus in astra* non ad Cæsaris apotheosin, ut jam Servius, mox alii, sed ad summum potentiæ fastigium refero, quod fere cum

I gloria

Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque ubere glebæ
Œnotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem;
Hæ nobis propriæ sedes; hinc Dardanus ortus,
Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et hæc lætus longævo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque requirat
Ausonias. Dictæa negat tibi Juppiter arva.

163—166. Iidem vss. sup. I, 530—533.——165. *Oenotrii* Medic. et alii, male. v. sup. I, 532. *tenuere* Wall. et Vratisl. perpetua mutatione.——166. *duxisse* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Montalb. *gentes* duo ap. Burm.——167. *Hæc* Menag. pr. et Franc. *vobis* Franc. *hæ vobis* Witt. *hæ propriæ nobis* Wall. *hic D.* tert. Mentel. a pr. m.——168. *vestrum* ed. Ven. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Iasius pater*, cogitare possis leg. *Dardanus Iasiusque patres.* Sed potest poëta idem voluisse et altero loco neglexisse: *Dardanus* pater *Iasiusque pater.* Omnino si semel manifestum fit aliquo in loco, poëtam noluisse accurate loqui, in singulis hærendum non est.——169. *hæc* abest a Witt.——170. *dubitata* Zulich. *Corythum* scriptionem e libris et ratione grammatica restituit Heins. Est enim Κόρυθος. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria: *Choritum, Chorythum, Corintum.* v. Burm. h. l. et ad Rutil. Itin. I, 600. *requirat* Heins. cum melioribus, etiam fragm. Vatic. v. Bened. Vulgo alii *require.* Nonnulli *requiras.*

gloriæ ac famæ summo fastigio conjunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur. *mœnia* non male referas ad Lavinium, ab Ænea conditum. *magna* enim sunt, propter magnarum rerum seriem ex hujus urbis primordiis aptarum; si tamen, quia *Urbi*, quod modo antecedit, ad Romam potius spectare videtur, etiam *mœnia magna* de Roma acceperis, etsi hæc Æneas non condidit, potest tamen *parare* ea a poëta dici, quatenus ea omnia exsequitur, quæ condendam urbem eventu antecedere fatale erat. *magnis* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem perventuris; nec detrecta navigationem ad ulteriora loca. Mox v. 162 *Cretæ considere* pro in Creta, docte.

163—166. Iidem versus intexti erant supra lib. I, 530—533, ubi vide.

167—171. *Hæ n. propriæ sedes.* Supra ad Apollinem v. 85 *Da propriam, Thymbræe, domum.* De Dardani origine ex Italia v. Excurs. VI ad h. l. *Iasius pater,* si de Dardani patre

Talibus adtonitus viſis, ac voce deorum,
(Nec ſopor illud erat; ſed coram adgnoſcere vultus,
Velataſque comas, præſentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore ſudor)
Conripio e ſtratis corpus, tendoque ſupinas
Ad cœlum cum voce manus, et munera libo
Intemerata focis. Perfecto lætus honore
Anchiſen facio certum, remque ordine pando.
Adgnovit prolem ambiguam, geminoſque parentis;
Seque novo veterum deceptum errore locorum.

172. *juſſis* tres ap. Burm. *et voce* Medic. cum al. Heinſ. et Pier.—— 174. *Vittataſque* Wall. ex interpr.——175. *pectore* duo Burm. Parentheſin vix neceſſe ad hujus verſus finem continuare. Poëta data opera ἀτάκτως loqui potuit tali in re.——176. *e* deeſt aliquot Pierianis et Franc. *ex* Voſſ. *ex ſtructis* Dorvill. cf. Burm.——178. *Præfecto* Franc.——179. *Anchiſem* multi.——180. Nonius forte *ancipitem*, ſed v. Heinſ.——181. *decepto* Rottend. tert. *errore viarum* pr. Hamb. ſed v. Burm. *e. parentum* aliquot Pier.

tre accipias, habet tum *a quo* expeditam interpretationem. Sed e Servio, qui e vetuſtioribus fabulas ſervavit, adparet, ſequutos eſſe Italos hac in re Græcos mythos, qui Iaſium Dardani fratrem tradidere, cum quo is in Samothraciam abiit, ut adeo pater poſteritatis reſpectu dictus ſit. Nam, ut multum ætate provectum cum Holdſwortho intelligas, vix probe feceris. Igitur cum *a quo* neceſſario ad *Dardanum* referendum ſit, ſic locum expono, ut dictum ſit pro: *a quibus*, ſeu: Dardanus, cum Iaſio, a quo Dardano etc. *princeps* h. l. auctor ſtirpis vel generis. *Corythum* de ipſo rege ac conditore Cortonæ accipit Cluver. Ital. ant. p. 592. Malim de urbe, et h. l. pro tota Italia, ſaltem Etruria ac finitimo Latio, poſitum. ut ap. Rutilium *Corythi populos* Tyrrheniæ malim exponere, et inf. IX, 10 *extremas Corythi penetravit ad urbes. Dictæa arva* v. IV Georg. 152.

174. *Velatæ comæ.* Erat adeo Penatium caput vitta redimitum. cf. Excurſ. IX ad II, 293. et Pompon. Sab. ad h. l.

175. Ad Ennii ductum ap. Macrob. VI, 1.

177. *munera intemerata,* vinum purum, pure, rite libatum. quod *munus,* mox *honos.*

180. 181. Agnovit duplicem Trojanorum ortum ac ſtirpem: alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro; adeoque

Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto, hæc generi portendere debita nostro;
Et sæpe Hesperiam, sæpe Itala regna vocare.
Sed quis ad Hesperiæ venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moveret?
Cedamus Phœbo, et moniti meliora sequamur.
Sic ait: et cuncti dicto paremus ovantes. 189

182. *Italicis* Sprot. *flammis* Goth. tert. a m. pr. *factis* fragm. Vatic. ——183. *casus tales* duo Burm. *canebas* pr. Hamb. *monebat* sec. Moret. *tenebat* Goth. pr. In Witt. hic versus post sequentem legebatur; perperam.——184. *Nam* Exc. Burm.——185. *vocavit* Hugen.——186. *Italiæ* Montalb. *ab H. v. litore* Ven. ex interpolat.——187. *ut quem* nonnulli. *quem tu* alii. *quem etiam* Wall. *moneret* multi ap. Pier. et Burm. *moveres* pr. Hamb. a m. sec.——188. *Credamus* Ven. *moniti et* Montalb. *majora s.* alter Hamb.——189. *dicto* Heinf. e melioribus, et tamquam concinnius. Est scilicet alterum *dictis* prosaicum. *dictis cuncti* multi.

que *ambigua proles* ipsi sunt Trojani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnovit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *novo errore veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Trojanæ auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius adventus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, unde Teucer venit, tantum hæserat. Igitur *vetera loca*, terræ vetere aliqua fama celebratæ, tamquam eæ, unde Trojani originem haberent; et *novus error*, quatenus a se nunc, adeoque seriore ævo, erratum est circa hæc loca interpretanda. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Servio aliisque. cf. Exc. VI ad h. lib.

183—188. Cassandræ vaticiniis nunquam creditis egregie utitur poëta. cf. de iis inf. X, 67. 68. Disquis. II s. VI. *tales casus* hanc nostri generis fortunam, ut ad Hesperiam, unde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit revertendum. 184. 185. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, prædicere, hoc *debitum*, fato, *generi* nostro, et multum memorare Hesperiam et novum regnum in Italia. De ignorata Hesperia cf. Excurs. XV ad II, 781 et Disquis. *de inventione materiæ Æneidis* l. c.

188. Comparant, sed quoad sensum, Iliad. α, 216.

Hanc quoque deſerimus ſedem, paucisque relictis
Vela damus, vaſtumque cava trabe currimus æquor.
Poſtquam altum tenuere rates, nec jam amplius ullæ
Adparent terræ, cœlum undique et undique pontus:
Tum mihi cæruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Continuo venti volvunt mare, magnaque ſurgunt
Æquora. Diſperſi jactamur gurgite vaſto.

Verſus 192—195 videbis infra V, 8—11, ſed partim variatos.——193. *ulla apparet tellus* codd. et edd. ap. Macrob. V Sat. 3, ſed v. Heinſ.——194. *inſtitit* Hugen., ut ingruit, ἐνέπεσεν.——196. *volvont* Gud. *volvent* pr. Moret., vel *agitant* ſec. Hamb.——197. *jactatur* Mentel. tert. a m. pr. *turbine* Exc. Burm. et alter Hamb.

190. *paucis relictis* recte. Nam manſit urbs Cretæ, Pergamum.

191. Ἡ δ' ἔθεεν κατὰ κῦμα aliquoties Homerus. v. ad Iliad. α, 483.

192—195. Homius, Vir Illuſtr., P. III, c. 21 in his tautologiam ineſſe arbitratur. Videtur vir ſagaciſſimus parum probare, quæ pleniore copia a poëta elaborata ſunt. Sane τὰ *et inhorruit unda tenebris* de mari nigreſcente, jam in illo: *Noctem h. ferens* h. e. tenebris cœlum obducens, continentur. Sed quis, niſi omni carminis ſuavitate ſublata, poëtæ neget hoc, ut rem primum ſimpliciter exponere, mox eandem ornatius, gravius, copioſius, declarare poſſit. Tempeſtatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponneſi promontoria; exemplo Homeri in Ulyſſe Odyſſ. ι, 80; nam ibi mare undoſum, æſtus et procella, ex Ægæo Ionium mare petentibus etiamnunc ſollicitudinem faciunt. *cæruleus*, niger, *ſupra caput adſtitit imber*, ex Hom. Odyſſ. μ, 405 ſq. item ξ, 301 ſqq. explicandum, unde totus locus hic et inf. V, 8 ſqq. expreſſus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὕπερ κεφαλῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, *a vertice*, ἐνέπεσεν ἄελλα, vel τὸ κῦμα. v. ſup. ad I, 114. Mox *magna æquora*, grande voc. h. e. magni fluctus. et *gurges* ſup. I, 118.

Involvere diem nimbi, et nox humida cœlum
Abſtulit; ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur curſu, et cæcis erramus in undis.
Ipſe diem noctemque negat diſcernere cœlo;
Nec meminiſſe viæ media Palinurus in unda.
Tris adeo incertos cæca caligine ſoles
Erramus pelago: totidem ſine ſidere noctes:
Quarto terra die primumſe ad tollere tandem
Viſa, aperire procul montis, ac volvere fumum.

198. *cælo* pr. Mentel. a m. pr. et alter Hamb. nimirum *diem abſtulit.*—— 199. *abrupti n. ignes* Moret. ſec. et ſic Giphan. legit ſecundum Lucret. II, 40 et Lambin., ſed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Vatic. tuentur, bene dici ſolet, etiam poëtæ, *nubes*, *cælum*, *ruptum*, *abruptum*, *ſciſſum* fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196. *imbribus* Goth. ſec.—— 200. *cæsiſque* ſec. Hamb. *et ceſis* Wall.——201. *decernere* pr. Hamb. *diſcrimine* Sprot.—— 202. *viam* Medic. *mediis P. in undis* ed. Ven.——203. *Tris* codd. et grammatici apud Heinſ. *treis* Schol. Horat. Vulgo *tres*. *sæca in caligine* Ven. et Parrhaſ. *cæca incertos c.* aliquot Pier. *cæca* redit poſt *cæcis* v. 200 et *unda* poſt *undis.*——204. *Erramus vento* Parrhaſ. *et totidem* Hugen. *totidem et* Montalb. utrumque etiam in Pierii codd. occurrebat; recte ſublatum. Porro Serviana ad h. v. *Hinc Pelopis gentes Maleæque ſonantia ſaxa Circumſtant, pariterque undæ terræque minantur. Pulſamur ſævis et circumſiſtimur undis.* Hi verſus circumducti inventi dicuntur, et extra paginam in mundo (h. e. margini alliti; ab indocto utique interpolatore.) *Circumductos* verſus Burm. ex Suet. Aug. 88 interpretatur. ——205. *primo* tert. Mentel.——206. *vellere f.* Hugen. *ducere f.* Medic. Pierii. *ſummum* Zulich. pro var. lect.

198—202. *Involvere d. n.* Procellæ adſpectum cœli, lucemque ac ſolem, eripiunt. *nox humida*, tenebræ ex pluvia. cf. ſup. I, 88. 89. fulmina ingeminant ſe *abruptis nubibus*. Fulmine nubes, cœlum, rumpi, abrumpi, ſcindi, findi, dicitur. Alias ipſum *fulmen* rumpit ſc. ſe, erumpit. Hæc ſemel tenenda in poëtis. v. Lect. Var. et cf. ſup. Georg. III, 259. *cæcis in undis*, ignoto in mari, incerto. *meminiſſe*, pro noſcere.

203. *incertos ſoles*, *dies*, dixit, propter iter incertum. Servius: obſcuros, ut Æn. VI, 270 *incerta luna*. Ante oculos autem locus Odyſſ. ε, 388 ſqq. cf. ι, 74 ſq. et multo magis Apollon. IV, 1694 ſqq.

205—208. Pulchri verſus ad ſenſus veritatem. *volvere fumum* cf. Odyſſ. κ, 99 et al. *Vela cadunt*, demittuntur, ut, tamquam

Vela cadunt; remis inſurgimus: haud mora, nautæ
Adnixi torquent ſpumas, et cærula verrunt.
Servatum ex undis Strophadum me litora primum
Adcipiunt, Strophades Graio ſtant nomine dictæ,
Inſulæ Ionio in magno: quas dira Celæno,
Harpyiæque colunt aliæ, Phineïa poſtquam
Clauſa domus, menſaſque metu liquere priores.
Triſtius haud illis monſtrum, nec ſævior ulla
Peſtis et ira deum Stygiis ſeſe extulit undis.

207. *remiſque* Hugen. *inſurgunt* ſec. Moret. et Parrhaſ. cf. Burm.—— 208. *obnixi* Nonius, ſed v. Heinſ. *adniſi* Ven. Verſus denuo occurrit IV, 583. ——209. *prima* Medic. et Gud.——210. *Excipiunt* iidem cum fragm. Vatic. et multis aliis, et ſic etiam Pierii aliquot. Sed *accipere* poëtæ ſollenne. *ſtant Graio* pr. Hamb. *ſtant de* Franc.——211. *I. in magno Ionio* pr. Hamb. *in* deeſt Zulich. a m. pr. Cæterum non video, quomodo viri docti, qui hiatus in Marone admittere nolunt, huic loco occurrere velint, cum manifeſtum ſit, poëtam æque bene *Inſulæ in Ionio* ſcribere potuiſſe. Verum, quod negari nequit, Virgilius græciſmum et doctrinæ auctoritatem etiam in his hiatibus affectavit. Idem ſtudium elucet in ſyllaba tono producenda, etiam ubi alia ſatis commoda oratio et verborum junctura ſuppetebat; cum ſpectaſſe ſcilicet arbitror partim hoc, ut oratio gravitatem haberet, etiam duriore junctura, partim ut exquiſitiorem rationem inferret exemplo Græcæ orationis.——212. Φινήïα. *Pheneïa* duo Burm. *Phyneïa* fragm. Vatic.——214. *Triſtior haud illis monſtris* Witt. *aut* Medic. et ed. Junt. *illo* Schol. Juven. IX, 38. *haud ſævior* Ven.——215. *a ſtygiis* tert. Rottend.——216. *vultus volucrum* pr. Hamb.

tamquam in locis vadoſis, remis ad terram agatur navis. *remis inſurgimus,* exquiſitius quam innitimur, incumbimus. cf. inf. 560. V, 189. Græcis ἐμβαλεῖν ταῖς κώπαις ſc. τὰς χεῖρας. *ſpumas, cærula,* pro mari. Adumbrati verſus ex Ennii Annal. XIV. v. Fragm. Enn. p. 103. 104.

210—215. *Strophades* inſulæ duæ in mari Ionio, ex adverſo Peloponneſi ante Zacynthum ſitæ; olim *Plotæ* dictæ. Sed, propulſis ex Phinei domo ad eas uſque inſulas Harpyiis, Boreæ filii ὑπέστρεφον ἂψ ἐπὶ νῆα, unde Στροφάδες dici cœperunt. vid. Apollon. II, 285. 296 ſq. Apollod. I, 9, 21 et Notas p. 190 ſqq. add. Excurſ. VII ad h. v. de *Harpyiis.* Quid autem poëtam ad eas deduxerit, quæſitum videbis Excurſ. I ad h. lib., ubi de acceſſu ad Zacynthum. Mox in

magno

Virginei volucrum voltus, fœdiſſima ventris
Proluvies, uncæque manus, et pallida ſemper
Ora fame.
  Huc ubi delati portus intravimus; ecce
Læta boum paſſim campis armenta videmus,
Caprigenumque pecus, nullo cuſtode, per herbas.
Inruimus ferro, et divos ipſumque vocamus
In partem prædamque Jovem. Tum litore curvo
Exſtruimuſque toros, dapibuſque epulamur opimis.
At ſubitæ horrifico lapſu de montibus adſunt

220. *Lecta* Goth. tert. *paſſis* idem, *in campis* Goth. ſec.——221. *caprigenumque genus* alter Hamb. et ſic Cod. Thuan. Macrobii VI Sat. 5. *per herbas* ex optimis et plurimis revocavit Heinſ. adde Pierium. Vulgo *per herbam.*——222. *et* abeſt a binis Burm.——223. Reſtituit ordinem verborum ex libris Heinſ. poſt Pier. Vulgo *In prædam partemque.* mox *tunc* vulgo alii.——224. *que* abeſt ab ed. Junt. poſt *dapibus.*——225. *Et* Voſſ. *Ac* Witt. *ſubito* vulgo ante Heinſ., qui meliores ſequutus eſt. *horrifero* Sprot. *de montibus altis* Goth. ſec.

magno non argutandum. Dictum ut omnino *mare magnum, terra magna. clauſa domus* h. e. ex domo Phinei expulſæ a Zetho et Calai. *ira deum* h. l. res, quæ ab ira deum venit, a diis iratis immittitur.

216—218. Occurrunt ſimiles Harpyiarum effigies in anaglyphis et in gemmis. *ventris proluvies* ſic ſatis honeſte pro ſordibus effuſis. *uncæ manus*, ungues, ut Servius; γαμψώνυχες enim Harpyiæ. inf. 233 *pedibus uncis*.

219 ſq. Habuit poëta ante oculos epiſodium Odyſſ. μ, 262 ſqq., qui locus conferendus, de armentis in inſula Solis. *læta armenta*, pinguia jam Serv. expoſuit; puto, adſpectu læta, καλά; ut *ſeges* et alia. *caprigenumque pecus* ex Pacuvio et Attio ductum, v. Urſin. ad h. l., pro capris. *nullo cuſtode*, ſcil. erant armenta conſecrata alicui numini, ἀνειμένα, ἀφιερωμένα, forte ipſis Harpyiis.

223. *In partem vocamus* honeſtius quam, *participem facimus. In prædam vocamus*, parte carnium toſtarum religioſe appoſita. cf. Cerda. *toros*, ornat rem tenuem, ceſpitem.

225. *Lapſu*, volatu, ut ſæpe, *adſunt*,

Harpyiæ, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia fœdant
Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rurſum in ſeceſſu longo ſub rupe cavata,
Arboribus clauſi circum atque horrentibus umbris,
Inſtruimus menſas, ariſque reponimus ignem.
Rurſum ex diverſo cœli cæciſque latebris
Turba ſonans prædam pedibus circumvolat uncis:
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capeſſant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum.
Haud ſecus ac juſſi faciunt, tectoſque per herbam
Diſponunt enſis, et ſcuta latentia condunt.
Ergo ubi delapſæ ſonitum per curva dedere
Litora; dat ſignum ſpecula Miſenus ab alta

226. *plangoribus* aliquot Pier. *allas* et in marg. *balas* Parrhaſ. *aures* (f. auras) Gud. et Puget. Servius hæc habet ad h. v. " *Sed ſane hic verſus, qui circumductus eſt* (cf. ſup. ad v. 204), *talis auditur:* reſonant magnis ſtridoribus alæ.——229. *rurſus in* aliquot Pier. *rurſus ſeceſſu* un. Leid.——230. Idem fere verſus ſup. I, 371. *clauſam* Medic. Gud. et Mentel. pr., ſed priores illi duo expuncta *m.* *clauſa* ſex ap. Heinſ. et Burm. et Goth. tert., quod ſane ferri poſſit. *clauſum* Franc. *clauſas* conj. Heinſ. et ſic Vratiſl. omnia perperam.——231. *ignes* duo. *menſis ariſque r. ignes* ſec. Hamb. *imponimus* Montalb. et ſec. Menag.——232. *cælo* Zulich. a m. pr. *tenebris* Leid.——233. *dapibus* Goth. tert. a m. pr. *T. ſ. pedibus ſubito c.* aliquot ap. Pier.——234. *ſocii* tres Burm. cum Goth. tert. *capeſſunt* ſec. Hamb. *capeſcant* Franç.——236. *et j.* Witt. *faciant* tert. Rott. *rectoſque* Montalb. *per herbas* Parrhaſ. cum aliquot Pierii. cf. ad v. 221. *per orbem* pr. Rottend. pro var. lect.——238. *dilapſæ* Heinſ. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo diſceſſit Burm.; nam ex alto delabuntur in menſas Trojanorum, non in diverſas partes. *dederunt* ſec. Hamb.——240. *cœpiant* un. Leid.

adſunt, advolant. Mox *vox dira*, ſtridor.

231. *aris* ſimpl. focis; ſed alterum voc. gravius. argutatur Serv. cum al.

234. *Polluit* plus quam *contingit* devorando.

239—241. *Miſenus* tubicen claſſis inf. VI, 164. 165. et Exc. VII ad e. l. *tentant*

nova

Ære cavo. Invadunt socii, et nova prœlia tentant,
Obscenas pelagi ferro fœdare volucres.
Sed neque vim plumis ullam, nec volnera tergo
Adcipiunt; celerique fuga sub sidera lapsæ
Semesam prædam et vestigia fœda relinquunt.
Una in præcelsa consedit rupe Celæno,
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro cæde boum stratisque juvencis,
Laomedontiadæ, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Adcipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta:

241. *ferro pelagi* Parrhas. *fœdare* explicui, vulnerare: Et occurrit illud hoc sensu simpliciter dictum, nulla ratione etymologiæ habita: et lib. II, 55 *ferro Argolicas fœdare latebras*; ubi v. not. fatendum tamen h. l., ubi de fœdis volucribus agitur, parum accommodatam videri vocem. Et erant alia ad manum: v. c. *temerare*. In lib. I, 527 erat *ferro populare*. ——242. *vulnere* alter Hamb.——243. *fidere* duo pr. Moret.——244. *semessam* Parrhas. *semensam* Gud., qui et *relinquont*.——246. *rumpitque* Heins. e suis. Vulgo *rupitque*.——247. *bella* pr. Hamb. v. Burm. *jam pro* Goth. tert. *cæsisque j.* pr. Moret.——248. *bellumque* aliquot Pier.——249. Ordo verborum revocatus est e scriptis et editis ab Heins. post Pierium. Vulgo alii *patrio insontes Harpyias*. Nec refert quo ordine hæc se excipiant, modo ne cum Heinsio *Harpyias* ad quaternas syllabas revoces; est enim in Græcis et in Romanis poëtis trisyllabum: quod monuit quoque adversus Heins. Schrader. præf. Emendatt. p. 39. *Arpias insontes* Wall.——250. Heins. distinxit post *ergo*, alii post *animis*. Nil refert. cf. Burm. *figite dextra* Medic. a pr. m.

nova prælia, fœdare, græce, ut fœdent, cædant, vulnerent, *obscenas*, fœdas visu olfactuque, *volucres pelagi*; ex alto enim advolant. Servius eo refert, quod Ponti et Terræ, seu, secundum alios, Neptuni proles habitæ fuerint. Sed Ponti dicendæ erant neptes secundum Hesiodum. cf. Apollod. I, 2, 6 et hoc sequi possumus, nec impedit, quod *Stygiis undis* v. 215 provenisse dixerat. Est enim hæc poëtica forma, ubi de malæ rei origine agitur.

245. Quem poëta in hoc sequutus sit, ut unam Harpyiarum fatidicam induceret, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Servius: nuntia infelicitatis, ut Iliad. α, 106 Μάντι κακῶν. *rumpit vocem* sup. II, 129.

250—252. Ἄλλο δέ τοι ἐρέω,

Quæ Phœbo pater omnipotens, mihi Phœbus Apollo
Prædixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem,
Quam vos dira fames nostræque injuria cædis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
  Dixit: et in silvam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit: cecidere animi: nec jam amplius armis,
Sed votis precibusque jubent exposcere pacem,

252. *ego* deest aliquot Burm. et Pierianis.——253. Post *vocatis* interpungunt codd. ap. Heins. et Burmannum, qui ita malit: *ventosque vocatis*. Sed cf. not. *petitis cursu* Franc.——254. *que* abest ab sec. Mentel. a m. pr.——257. *subigit* un. Leid. *subiget* Voss. *assumere* nonnulli. *consumere* alter Hamb. a m. sec.——258. *in silvas* aliquot Pier. Parrhas. et ed. Ven. *pinnis* Medic. Gud. et tert. Mentel. et Serv. ad v. 246.——260. *Deriguit* Heins. e libris. Vulgo *Diriguit*. *non* Zulich. *jam* deletum in Parrhas.

σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι Iliad. α, 297 et alibi. Porro Apollinem, quæ dicit, a Jove habere, res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Serv. Verba ex Æschyli fabula, Ἱέρειαι inscripta, petita esse vult Macrob. V Sat. extr. Πατρὸς προφήτης ἐςὶ Λοξίας Διός, [Eumen. 19.] et ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. *Furiarum ego maxima*, scilicet confusæ tandem fuere Harpyiæ cum Furiis. Ex his alia est natu major et minor. v. c. Eurip. Iphig. in Taur. 963. cf. Exc. VII ad h. l.

253—257. *ventis vocatis* doctius quam ventum secundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautæ, dum velis excipiunt; ut apparet v. c. inf. V, 211. VIII, 707. 708. *datam*, fatis concessam, ut bene Serv., vel prædictam. Sic I, 382 *data fata sequutus*. *nostræ injuria cædis* dictum cum vi; assumenda enim animo ultio et pœna huic injuriæ debita. De vaticinio v. Excurs. VIII ad h. l. et Exc. II ad lib. VIII.

260. 261. *Exposcere pacem*, veniam, placare deos. De pace proprie dicta, quæ et armis peti potest, hic non agi potest. Itaque ea forma orationis est, ut

Sive deæ, seu sint diræ obscenæque volucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores:
Di, prohibete minas: di, talem avertite casum:
Et placidi servate pios. Tum litore funem
Deripere, excussosque jubet laxare rudentis.

Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus undis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Jam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos,

262. *duræ* Parrhas.——263. *Et* Heins. e codd. Alii vulgo *At*. *En* Sprot. a m. sec. et Parrhas. *sparsis* Zulich.——264. *que* abest a Leid. *indicit*, quod de votis factis accipio, præclare e codd. et edd. Junt. aliisque revocavit Heins. Vulgo vitiose *inducit*.——265. *Di, p. nefas—pestem* pr. Hamburg., ut jam ex nonnullis suis notarat Pierius. *talemque a.* Exc. Burm. *advertite* Montalb.——266. *Dii placidi* pr. Hamb. *placide* Gud. a m. pr. *s. viros* Goth. pr.——267. *Deripere* Heins. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere*. *extensosque* Oudart. pro var. lect., scil. ex interpretatione. *lassare* Ven. perpetuo errore.——268. *ferimur* Heins. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars librorum Pierii et Goth. sec. Vulgo *fugimus*.——269. *cursu* Hugen. *cursus* Goth. sec. *vocabat* etiam hic multi codd. Pierii, Heinsii et Burm.——270. *Zacynthus* libri et grammatici ap. Pier. Heins. et Burm. *Zacyncthus*, *Jacynthus*, *Jacinthos*, *Jacintos* librariorum ludibria. Est Ζάκυνθος.——271. *Same*, *Samos*, *Samo* libri exhibent, sed plures *Same*. Medic. *Samæ*. v. Burm.

ut non quidem ellipsis sit inferenda, verum de inversa et immutata oratione sit cogitandum. Principio poëtæ animo insidebant hæc verba: *nec jam armis, sed votis precibusque esse agendum*; alterum hoc sic extulit: *sed votis precibusque deorum pacem esse exposcendam.* Nam *pax* est propitia, propensa, voluntas.

263—267. *Honores* ut modo v. 178 nunc, ut diis supplicet et vota faciat. *minas*, malum sinistro vaticinio denuntiatum. *et placidi servate pios*, ornatus in tenui, pro *servate nos*. *funem*, τὰ πρυμνήσια, vel τὰ πείσματα, ut in Orphic. 621. 622. at *rudentes excussi*, evoluti, antennarum sunt. *Tendunt vela Noti.* Ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον Odyss. β, 427 et al.

266. Nec hic, nec inf. 471, 2, sine judicio Anchisæ et auctoritate res parari facit poëta. cf. Excurs. XVII ad lib. II.

268. 269. Cf. Odyss. λ, 9, 10.

270—273. *Nemorosa Zacynthus*

Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacæ, Laërtia regna,
Et terram altricem sævi exsecramur Ulixi.
Mox et Leucatæ nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo.

Burm. *Nerytos* Medic. *Nericus* Franc., male. Nam Nericus erat in continente oppidum v. Odyss. ω, 376.——272. *Effugimus Ithacæ scopulos* nonnulli scripti et editi ante Pierium. *Ithacæ et L. r.* Medic. Pierii, et Witt. cum Goth. sec. *Ithaci Lerceaque regna* Wall.——273. *ultricem* Goth. tert. *Ulixi* Heins. et h. l. e scriptis reposuit. Vulgo *Ulyssis* vel *Ulixis*. *Ulixe* Gud. a m. pr. *Ulixes* Moret. a sec. m. *Ulyxei* Medic. Pierii.——274. *Leucaten umbrosa* Sprot. *Leucatem* Oudart.——275. *formidandus* alter Menag.

cynthus Dulichiumque Sameque. Δουλίχιόν τε Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος Odyss. ι, 24. ἐν ὑλήεντι Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At Σάμη lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat ap. Strab. X, p. 453 D. Sane communius nomen *Samos* etiam apud Homerum, quæ deinceps Cephallenia. *Dulichium* est prope Cephalleniam, unde etiamnunc *parva Cephallenia* vel *Teaki* appellatur. cf. *Wheeler* p. 35 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diversa ab Ithaca insula, ut Melæ II, 7: et hoc malim; potest tamen etiam Neritos, qui Ithacæ mons est, primo loco ad designandam Ithacam positus esse, quæ mox diserte et ipsa memoratur. *scopulos Ithacæ* Iliad. γ, 200. 201 Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεὺς, Ὃς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laërtia regna —Et terram altricem Vlyxi.*

274. 275. Leucates, ὁ Λευκάτης, nobile amantum saltu promontorium Leucadis, seu Leucadiæ, olim peninsulæ, postea insulæ. *Hoc aperitur,* in conspectum venit (cf. inf. ad 411), *et Apollinis fanum.* Interpretes, a Servio inde, quantum video, hæc junctim de uno loco, de Apollinis templo Leucatæ imposito, accipiunt, quod sane Strabo lib. X, p. 452 B memorat. Verum habet ea res haud unam difficultatem, quam interpretes sensisse non videntur: nam primum *parva urbs* v. 276 nulla alia esse poterit quam *Leucas* in septentrione insulæ sita, ita vero non bene convenit narratio. Hunc Apollinem, hoc promontorium in *australi* parte petimus et urbi succedimus in septentrionali latere sitæ, aliquot dierum navigatione interjecta. Porro sequitur locus de ludis Actiacis celebratis: an vero illi Leucade celebrati? Manifestum porro fit, poëtam hæc inseruisse in Augusti gratiam, a quo in victoriæ Actiacæ memoriam ludi Actiaci quinquennales

Hunc petimus feſſi, et parvæ ſuccedimus urbi.
Ancora de prora jacitur; ſtant litore puppes.
Ergo inſperata tandem tellure potiti, 278
Luſtramurque Jovi, votiſque incendimus aras;

276. *Succeſſimus* Zulich. a m. pr.——278. *potimur* Puget.——279. *Luſtramuſque* ed. Ven. *Luſtramurque deo:* conj. Jo. Schrader. ſc. Apollini; ut *Jovi* e mala interpretatione provenerit. *votis inc.* tert. Rottend.

quennales inſtituti erant. cf. Dio LI pr. Actium igitur, non Leucas, commemorandum erat. Quocunque me vertam, quæ hic ſequuntur: *quod ad hoc fanum appulerint, urbemque intraverint, ludoſque Actiacos celebraverint*; meo qualicunque judicio ad alterum promontorium ipſis ſinus Ambracii faucibus prætextum ducunt; in hoc ſinu Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X, p. 451 D. VII, p. 325 A. Thucyd. lib. I, c. 29. Quod ſi, hoc poſito, alia difficultas ſuboritur, quod Actium promontorium, intra ſinum Ambracium ſitum, et intra exteriorem portum recedens, ex alto conſpici et formidari nautis nequiit (v. deſcriptionem ſinus Ambracii ab Anvillio factam *Mem. de l' Acad. des Inſcr.* T. XXXII, p. 215): reputandum eſt: Trojanos *littus legiſſe:* ita perveniſſe ad promontorium Anactorium, quod os exterioris ſinus eſt; hinc proſpectus Actii promontorii habetur. Erit igitur oratio v. 274 et 275 *progreſſiva*: ut non copulentur, ſed deinceps enumerentur *Et Leucatæ—Et* (ſc. ulterius progreſſis) *f. n. aperitur Apollo.* Fuit autem nobile templum Apollinis Actiaci, idque, ut nunc ex h. l. intelligitur, in loco edito, ex more templorum; et conſtat jam ſatis ea de re e loco Strabon. VII, p. 500 B (p. 325). Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo, id eſt, pars illa ſaxea, in qua templum Apollinis erat.* De templo cf. Sueton. Octav. 96 extr. ibique Interpp. De Apollinis ſigno aliquo, quod in promontorio ſteterit, Spencium Polymet. Dial. VIII, p. 33 hæc accipere mireris. Nam et illam ipſam ſtatuam in templo iſto fuiſſe credendum eſt ex communi more. Cæterum ſignum hoc Conſtantinopolin aliquando eſt abductum. vid. Meurſ. ad Theodor. Metochit. ad p. 3.

279. Antequam ludorum ſollennia rite celebrari poſſint, expiatione et luſtratione opus eſt. *Luſtramur Jovi*, invocato Jove, cui ſacrum piaculare offertur. Quæritur tamen, cur Jovi, non Apollini? cui ludi ipſi inſtituti eſſe debuere. Varia commenta vides in Servianis. Sed primum ad obſervandum in promtu eſt, ſollenne fuiſſe priſcis hominibus, ut in ſacris cuicunque deorum factis

Actiaque Iliacis celebramus litora ludis.
Exercent patrias oleo labente palæstras
Nudati socii. Juvat evasisse tot urbis
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumvolvitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas.

280. *Acciaque* multi, etiam ap. Pier. *Acteaque* duo. *Acteiaque* Voss. *celebrantur* un. Voss.——281. *lactente* Sprot. a pr. m. At v. Burm.——282. *Audaces socii* Puget.——284. *circumvertitur* Zulich.

tis Jovem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Jovem referuntur, quippe ultorem et vindicem cædis omnisque piaculi, quod expiandum est. conf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Addit Nodell Not. crit. p. 78 e Schol. Æschyli ad Eumen. 444. Jovem ipsum fuisse lustrandi auctorem; ut pote qui Ixionem lustraverit. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Servio sigillatim huc trahere. *votis incendimus aras*, docte, pro, vota in aris vel impositum thus et victimam; alii, *votis*, votorum persolvendorum caussa. Nam εἰς εὐχαριστίαν instituti ludi, ut bene Cerda observat, ideo subdit: *juvat evasisse tot urbes* etc. Si tamen *vota* pro ipsis victimis accipias, uti *dona*, anteferri hoc potest.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *littus Actium* h. e. Actiacum, memoravit, et *ludos Iliacos* Trojano ritu habitos. Videntur autem jam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos poëta commode in rem suam vertit. E Callimacho, περὶ Ἀγώνων, Harpocration et Suidas τὰ Ἄκτια memorant; sed ea huc trahere vix ausim. Successere celeberrimi ludi Actiaci ab Augusto, ut diximus, in victoriæ Actiacæ memoriam instituti: de quibus v. Wernsdorf. V. C. Exc. IX ad Saleii Bassi Carm. in Pison. T. IV p. 395.

281—283. *Oleo labente*, exquisite, quod dilabitur, diffluit, corpori illitum. *fugam tenuisse*, ut inf. 686 *cursum tenere*. Bene Serv. *feliciter navigasse*; quem vide.

284. Vid Excurs. II *de annis Errorum Æneæ ad a. 2. Sol circumvolvitur m. annum*, εἰς vel κατὰ, sic ut annus absolvatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; ut jam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catrœus, dum ad annum intercalarem lustri refert. *asperat*, exasperat, ἀγριοῖ, procellarum ira, cf. Cerda et Burm.

Ære cavo clipeum, magni geſtamen Abantis,
Poſtibus adverſis figo, et rem carmine ſigno:
ÆNEAS HÆC DE DANAIS VICTORIBUS ARMA.
Linquere tum portus jubeo, et conſidere tranſtris.
Certatim ſocii feriunt mare, et æquora verrunt.
Protenus aërias Phæacum abſcondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque ſubimus
Chaonio, et celſam Buthroti adcedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis,
Conjugio Æacidæ Pyrrhi ſceptriſque potitum:

286. *Ære novo* Sprot. *clypeo* Rottend. ſec.——287. *averſis fingo* Ven.——289. *tum penitus* Goth. ſec. *conſiſtere* duo Burm. perpetua variatione, ſed male h. l.——291. *aſcendimus* duo Burm. cum aliis, prave. *urbes* Sprot.——292. *portuſque ſ. Chaonio* Medic. a m. pr., mox correctrix manus adjecit *s*. Et ſane *portuſque ſ. Chaonios et c.* multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, ut vel ex Servio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum tricæ, de quibus v. Pier. et Heinſ. Sed facile eſt ad intelligendum, primum librarii errore factum, ut communiore more *portuſque ſubimus* ſcriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat ſcriptum primo fuiſſe *portumque ſ. Chaonium*. *Chaonia* Zulich. E Gothanis pr. et tert. veram lectionem agnoſcunt.——293. *Brutoti*, *Butroti*, *Bythroti*, *Bitroti*, *Biroti*, *Burrhoti*, et quot modis non peccatur! *accedimus* Heinſ. è melioribus poſt Pier. revocavit. Vulgo *adſcendimus*.——294. *Hinc* ed. Mediol.——295. *Priamidenque* Wall.——296. *regniſque p.* Leid. un.

286—288. De clipeis votivis, cum titulo inſcripto, inter donaria ſuſpenſis res nota. De Abante v. Excurſ. IX ad h. l. *adverſis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de uno verſu, tenere te non debet. *hæc arma*, hunc clipeum conſecravit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν· ut in ſimili re ſæpe: v. c. ap. Pauſan. lib. I, 13, p. 31.

289—293. *portus* v. ad v. 274. 275. *conſidere tranſtris.* ſæpe Homer. ἐπὶ κληῖσι κάθιζον. Mox *feriunt mare*, ut toties τύπτειν ἅλα. *abſcondimus* eodem modo ut ſup. v. 275 *aperitur*. cf. Cerda et inf. ad 411. *aërias Phæacum arces*, montes Corcyræ ὄρεα σκιόεντα Γαίης Φαιήκων Odyſſ. ε, 279. *portu Chaonio.* eſt portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitatæ.

296. 297. Conjuge et regno Pyrrhi eſſe potitum Helenum

Et patrio Andromachen iterum ceſſiſſe marito.
Obſtupui; miroque incenſum pectus amore,
Conpellare virum, et caſus cognoſcere tantos.
Progredior portu, claſſis et litora linquens.
Sollemnis tum forte dapes, et triſtia dona,
Ante urbem in luco, falſi Simoëntis ad undam,
Libabat cineri Andromache, Maniſque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem ceſpite inanem,
Et geminas, cauſſam lacrimis, ſacraverat aras.

298. *incenſum eſt p.* aliquot Pier. *incenſus pectus*, ut græciſmus ſit, quatuor ap. Burm. *amore eſt* Parrhaſ.——299. *agnoſcere* Ven.——300. *Egredior portu et* Leid. *claſſes ac* Hamburg. pr. *claſſemque et* Parrhaſ. *linquo* Hamburg. pr. a m. ſec.——301. Heinſ. *cum*; ante vulgo: *Sollemnes tum* quod cum Brunckio revocavi: eſt enim gravior ſic et minus impedita oratio: etſi Heinſio accedit fragm. Vatic. *dapis* Gud. a m. pr.——302. *Simeontis*, *Simoontis* aberrant. *undas* duo ap. Burm.——303. *Andromachen* fragm. Vatic.——304. *cumulum* alter Menag.——305. *geminans* Sprot. cum Goth. ſec. *cauſſa* Leid. un. *cauſſas* Hamb. ſec.

num. De hoc Heleni et Andromaches occurſu in Epiro cf. Exc. X. Eſt hoc Epiſodium inter feliciſſima et pulcherrima ad affectum et ad ornatum. Tragicum ſpiritum facile agnoſcas. Converte narrationem in drama; finge Andromachen inferias ferentem te videre, finge loquentem audire. Si perveneris ad illa: *aut ſi lux alma receſſit, Hector ubi eſt?* palpitare pectus in ſinu ſenties. *patrio marito*, ejuſdem originis, ſc. Trojanæ. Erat Helenus frater Hectoris. In *ceſſiſſe* argutantur interpretes poſt Serv. Nil aliud eſt, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in poteſtatem alterius viri. 298. *amorem* eſſe poëtæ cupiditatem et ſtudium, noli animo dimittere.

301—305. Ornati verſus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris. dona* h. l. in re ſacra de libatione. *Simois* erat ſimulatus. cf. inf. 349 ſq. et 336, ut ſolebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad novas ſedes. Hectori cenotaphium exſtruxerat. *geminas aras*, ſive ut Ecl. V, 66 *Ecce duas tibi Daphni*, ſive unam marito, alteram filio, Aſtyanacti. Utramque cauſſam jam Serv. attulit. Probo poſteriorem, quoniam: *cauſſam lacrimis*, adjectum.

306

Ut me conſpexit venientem, et Troïa circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monſtris
Deriguit viſu in medio: calor oſſa reliquit.
Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
Nate dea? vivifne? aut, ſi lux alma receſſit,
Hector ubi eſt? dixit, lacrimaſque effudit, et omnem
Inplevit clamore locum. Vix pauca furenti
Subjicio, et raris turbatus vocibus hiſco.
Vivo equidem, vitamque extrema per omnia duco:
Ne dubita: nam vera vides.

306. *Troïca* Hamb. pr.——307. *Arma timens* Hamb. ſec. *ext. rebus* Leid. a m. ſec. cf. Burm.——308. *Deriguit* e melioribus et h. l. Heinſ. adde fragm. Vatic. v. ſup. 260. Porro multi diſtinguunt poſt *Deriguit*; minus bene. *relinquit* duo Burm. cum Goth. tert.——310. *verum mihi* Medic. *adfert* Zulich. et Exc. Burm.——311. *an ſi lux* Goth. ſec.——312. *effundit* tres ap. Burm.——313. *Complevit* Exc. Burm.——315. *omina* fragm. Vatic.——316. *Nec* duo Burm. *Ne dubites* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *vera fides* in ſex lectum videbis, ſed recentibus, ap. Heinſ. et Burm., quod Heinſio Marklandoque arridet. Enimvero de oculorum fide, viſuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *vides* etiam fragm. Vatic. ſervat.

306—309. *Troïa arma*, viros Trojanos. *monſtris*, adſpectu, qui ipſi monſtri et prodigii inſtar erat. 309. Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε—Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyſſ. δ, 706.

310—313. Tune vere ades ipſe? *afferſne te* (cf. inf. 346) *mihi* tamquam *vera facies* viri, cujus ſpeciem habes? tamquam *verus nuntius* tui? ut vere ille ſis, quem vultus nuntiat? *aut ſi lux alma*, vita, *receſſit*, et hæc umbra Æneæ eſt, quæ mihi apparet, *Hector ubi eſt*, qui et ipſe inter umbras eſſe debet, *dixit*, *lacr. eff.* etc. In hoc Andromaches πάθει, piiſſimæ in mariti memoriam feminæ, quis non magnum poëtam facile agnoſcat? cf. Excurſ. X.

313. 314. *furenti*, impatienter dolenti, ut bene Serv. Omnino *furere*, μαίνεσθαι, infinitis locis ſimpl. eſt commoto eſſe animo, quacunque de cauſſa. *Subjicio*, ὑποβάλλω, reſpondeo. *hiſco* exquiſitius quam *loquor*.

315—319. *extrema per omnia*,

Heu! quis te casus dejectam conjuge tanto
Excipit? aut quæ digna satis Fortuna revisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia servas?
Dejecit voltum, et demissa voce locuta est:
O felix una ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Trojæ sub mœnibus altis
Jussa mori, quæ sortitus non pertulit ullos,
Nec victoris heri tetigit captiva cubile!
Nos, patria incensa, diversa per æquora vectæ,

318. *qua d.* Reg. *digna sacris* Zulich. *remansit* Wall. *F. fuisset* Goth. tert. a m. pr.——319. *Andromachæ* Mentel. pr. *Andromachen* nonnulli jam ap. Pierium, et Leid. duo, pr. Hamb. et Exc. Burm. ut sit: *quæ d. s. F. revisit H. Andromachen? Pyrrhi* quatuor ap. Burm. et *Pirri* duo Goth. *Pyrrhi an c.* aliquot Pieriani. *servat* Gud. a m. pr. Omnia deteriora. Vulgatam exhibet etiam fragm. Vatic.——320. *dimissa* alii, ut solet. *submissa* Exc. Burm.——321. *alios* Montalb.——325. *vecti* fragm. Vatic.

nia, ad pericula et discrimina refer. *dejectam*, δεινότερον quam privatam, viduatam, Hectore. Nam dejicimur gradu, spe, honore omninoque magna aliqua re, quando ea privamur. *quis casus te excipit*, ad quam fortunæ conditionem decidisti? nunc redacta es? Servius eo refert, quod *excipiuntur* proprie, quæ cadunt; recte quidem, sed forte hic nimis subtiliter. *Excipiunt nos* ea, quæ nobis alia post alia accidunt et eveniunt. *digna satis* s. te s. priore illa fortuna. *connubia servas*, accipio, ut Gr. φυλάσσειν. de iis, quibus tenemur et obnoxii sumus; pro, matrimonio juncta es, haberis.

320 sqq. Artem poëtæ jam Scaligero III Poët. 14 aliisque observatam facile agnoscis. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem prædicat Polyxenam, quæ ad Achillis tumulum cæsa servitutem morte anteverterit. Ad sequ. cf. Excursum XI. Versuum 321 sqq. color similis illi, qui erat lib. II, 785 *non ego M.* In v. 324 *nec—tetigit c. cubile* potuit respicere Homericum illud λέχος ἀντιόωσαν Iliad. α, 31, h. e. κατὰ, πρὸς, λέχος.

325—327. Cf. Eurip. Androm. 109 sq. *diversa æquora* longinqua v. sup. v. 4. *enixæ* de partu accipiendum, ut jam post Pompon. Sab. Cerda et Heins. docuere. Nam Andro-

Stirpis Achilleæ faſtus, juvenemque ſuperbum,
Servitio enixæ, tulimus: Qui deinde, ſecutus
Ledæam Hermionem Lacedæmonioſque Hymenæos,
Me famulo famulamque Heleno tranſmiſit habendam.
Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore
Conjugis, et ſcelerum Furiis agitatus, Oreſtes
Excipit incautum, patriaſque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita ceſſit
Pars Heleno: qui Chaonias cognomine campos,
Chaoniamque omnem Trojano a Chaone dixit:

326. *faſtum* aliquot Pier., minus poëtice. *fatus* alter Mentel. a m.pr., forte et Zulich., unde Heinſ. conj. *flatus:* ſed v. Burm.——327. *enixe* tres Burm. et ſic Donatus interpretatus eſt; male. v. Heinſ. et Burm. et Pier.——328. *que* abeſt ab uno Leid.——329. *Me famulo famulamque* Heinſ. recepit; ita enim fere omnes Pieriani et Heinſiani omnes, cum Donato (adde fragm. Vatic.), excepto Hamb. pr., cui adde Goth. ſec. et tert., qui tuentur id, quod olim legebatur: *Me famulam famuloque.* Ingratum tamen utrumque. Non male itaque Heinſ. conj. *Me famulo famulam Heleno*; ut hiatum imperiti librarii ferre noluerint; etſi hiatui intercedit Schrader. Emendatt. p. 138, nec tamen aliam medelam apponit. Ingratus eſt verſus, quocunque te vertas. Poterat tamen poëta refingere: *me famulo famulam dominus tranſmiſit habendam. Me famulamque famulo* ed. Mediol. *tranſmittit* Sprot. *conceſſit* pr. Hamb. *permiſit* Goth. tert.——330. *flammatus* Gud. et fragm. Vatic. cf. Burm.——331. *Furiis ſcelerum* Ven.——332. *Excipit incautum inſidiis* Serv. citat ad III Ecl. 18 cum interpretamento. Mox *que* deeſt binis Burm.——334. *Sors Heleno* Voſſ., haud dubie elegantius. cf. Burm.——335. *Ch. urbem* pr. Hamburg. *a Trojano* tert. Rottend. *dixi* ſec.

Andromache ſerva Neoptolemo filium Moloſſum pepererat, ut vel ex Euripidis Andromacha notum.

329. Cf. Eurip. Androm. 1244 Γυναῖκα δ' αἰ. Pyrrhum autem Oreſtes, cui Hermione illa, Helenæ filia, Ledæque adeo neptis, jam olim promiſſa fuerat, interemit *patrias ad aras*, Delphis, ante aram patri Achilli, tamquam heroi, factam. De reliquis circa hos verſus v. Excurſ. XII.

333—335. *par, reddita* ſimpl. data. v. Serv. *pars* autem, reſpectu

Pergamaque Iliacamque jugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quæ fata dedere?
Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
Quem tibi jam Troja * * * *

336. *Pergameamque* Medic. Lectum scilicet olim fuit a nonnullis *Pergameam Iliacamque*, ut ex Servio patet. Unde autem lectio illa fuerit, Pomponius Sab. memoriæ reliquit; *sed Apronianus*, inquit, *Pergamiam legit*; is scilicet. e cujus recensione Codicem Mediceum habemus.——337. Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et conj. vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti*, *quo f. d.* Potuisse enim Andromachen satis scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimvero sic argutari possis et in vulgari: *quomodo huc venisti?* et in Odyss. α, 171 πῶς δέ σε ναῦται Ἤγαγον εἰς Ἰθάκην etc.: Scilicet si vulgari sermone usa esset Andromache, quæsivisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Jam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et hæc, ut vides, expressit poëta.——338. *Quisnam* Heins., ut fere omnes libri etiam Pieriani cum fragm. Vatic. Vulgo *quis te* ex glossa. *quis jam* ed. Ven.——339. *aut v.* Exc. Burm.——*vescitur auras* plerique codd. Pier., nec improbat Heins. Fuit etiam in Parrhas. a m. sec. et in fragm. Vatic., ubi v. p. 174. cf. ad Tibull. II, 5, 63, et sup. I, 546.——340. *Quæ tibi* alter Menag. In melioribus, inter quos Medic. Gud. fragm. Vatic., versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi jam Troja peperit fumante Creusa.*—*obsessa est enixa Creusa*—*Troja est obsessa enixa Cr.*—*Troja natum fumante reliqui*; inepte omnia. vid. Burm. post Pier. Ex uno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troja—peperit florente Creusa.* Scilicet Ascanii ætas id postulare visa erat. Dubito equidem, an ex Virgilii schedis hoc fragmentum servatum sit; haud dubie enim illud rescissuri fuissent Tucca et Varius. Probabilius mihi fit, fuisse olim in margine ab aliquo versificatore varia in h. l. tentata; unde sequens librarius expedire se non posset.

respectu alterius partis Phthiæ in Thessalia. In v. 334. 335 Poëta inseruit argumento, ut Trojanorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Trojanum (de quo Serviana consule) et Helenum fuerunt ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe.

336. *addidit*, imposuit monti arcem Pergami nomine, tamquam in novo Ilio.

337—343. Affectus hæc muliebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489 sq. *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546. Sane interrogationem illam v. 341 de desiderio amissæ matris Creusæ per se non malam (cf. Eurip.

Ecqua tamen puero eſt amiſſæ cura parentis;
Ecquid in antiquam virtutem animoſque virilis
Et pater Æneas et avunculus excitat Hector?
Talia fundebat lacrimans, longoſque ciebat
Incaſſum fletus: quum ſeſe a mœnibus heros
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,

341. *Ecquæ jam* ante Heinſ. legebatur. At meliores Heinſ. et Pier. cum Donato et Cariſio: *Et qua tamen* vel *Ec qua tamen*; hoc et fragm. Vatic. habet. Alii *Etque tamen*, *Et quæ* vel *Ecquæ tam*, *Quæ tamen et p. Qua tamen et*; ut in talibus errari fere ſolet. *Ecquænam* Goth. pr. *Ecquæ* Pompon. Sab. interpretatur. *amiſſi parentis* apud Cariſium. v. Pierium ad h. l. Probat hoc etiam Markland., ſed v. Burm. *amiſſæ eſt c.* etiam nonnulli. Equidem hunc verſum dudum ſuſpectum habui; et adhuc perſuaſum mihi habeo, e vetere quidem libro eum ad nos perveniſſe, ſed aliquando ad marginem aliena manu adſcriptum adhæſiſſe, una cum fragmento ſuperioris verſus, cujus reliqua pars oblitterata erat; Et, ſi bene auguror, a poëta tantum illa ſcripta erant: *Quid puer Aſcanius. Ecquid in antiquam v.* Brunckius V. C. utrumque verſum a poëta temere in chartam conjectum fuiſſe exiſtimabat, ut olim ab eo retractaretur.——342. *Et quid* multi, ut ſolent.——343. *avonculus* Gud., ut ſemper in ſimilibus.——344. *multoſque c.* Menag. pr. *jamnoſque* alter Hamb., unde Heinſ. conj. *largoſque.*——345. *In caſum* Zulich. cum gloſſa: *Æneæ et Trojanorum.* cf. Burm.——346. *Priamides Helenus multis* duo Burm. aliquotque Pieriani; quod ſimplicius, ut ſup. v. 295. cf. Pier. *adfert* Heinſ. e codd. ſuis omnibus. Vulgo *offert.* tres *effert.*

rip. Hecub. 992 εἰ τῆς τεκούσης τῆσδε μέμνηταί τί μου, adde Electr. 351) tamen hic forte abeſſe malis; vix enim Andromache Creuſæ fatum reſciviſſe aut poterat, aut poſt illa v. 310 ſq. 337 ſq. debebat. Manifeſte tamen poëta ponit, Creuſæ fatum Andromachæ jam aliunde innotuiſſe; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et avi, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum. 342. 343 generoſi verſus! ex communi illa ſententia, ut, qui magni viri filium ſe eſſe meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in*, h. e. ad, *antiquam virtutem* int. majorum. *avunculus Hector*, latius dictum pro conſanguineo. cf. inf. XII, 439. Nam Ilus et Aſſaracus, a quo Hector et Æneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Servianis: *Quidam avunculus humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.*

345—348. *a mœnibus*, via ex urbe. *ſe affert* v. ſup. v. 310, inf. VIII, 477, ut

ferre

Adgnoſcitque ſuos, lætuſque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter ſingula fundit,
Procedo, et parvam Trojam, ſimulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine rivum
Adgnoſco, Scææque amplector limina portæ.
Nec non et Teucri ſocia ſimul urbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Inpoſitis auro dapibus, pateraſque tenebant.

347. *agnovitque* alter Hamb. *ad limina* Heinſ. cum majore codd. parte, Sic et omnes Goth., niſi quod unus *lumina*. Vulgo *ad mœnia*, quod in paucis recent. ille repererat.——348. *lacrimans* aliquot Pier., aliquot Heinſ., et edd. vett. nonnullæ: manifeſto ſed proclivi lapſu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heinſ. tamen excitabat: *multum lacrimæ* pro *lacrimarum* curioſe potius quam vere. Nam *multum* Homericum πολλὸν eſt, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium ſatis conſtat. *lacrimis* Exc. Burm. Porro *fudit* plerique Pier. et aliquot Heinſ., tert. Goth., male; idem tamen Pompon. Sab. interpretatur.——349. *ad parvam* Sprot. *et patriam* Zulich. et Leid. a m. pr. *ſ. multis Perg.* Witt. a pr. m.——352. *feruntur* Ven. et alter Hamb. pro var. lect.——353. 354. 355. hos tres verſus ab aliena manu inſertos putabat Jac. Bryant. V. C., quia cum reliquis non bene cohærent. Patrocinium eorum quomodo agi poſſit, vide in Notis. Erit tamen imputandum aliquid fortunæ carminis, cui ſecunda poëtæ manus haud obtigit.——353. *Illas* Montalb.——354. *in* deeſt optimis; ſed tuetur Heinſ. grammaticorum auctoritate.——355. *Impoſitiſque* Witt. *tenebat* Ven.

ferre ſe, *inferre ſe*, *efferre ſe*, *offerre ſe*. cf. h. l. Heinſ. *ſuos*, populares. Recte Serv. addit: *Et bene verba Heleno poſt Andromacham non dedit, ne frigeret*; *ſicut in libro V Aceſtæ* (v. 41).

349—351. Cf. ſup. v. 302 et adde Exc. I de Error. Æn., ubi de acceſſu ad Epirum. Trojam alteram adſtare putaſſes. *ſimulata magnis*, aſſimilata, cf. inf. IV, 512. *amplector* ſc. ut exoſculari ſolent poſtes in patriam reduces.

354. 355. Nec moratur in convivii deſcriptione poëta, nec plane intactum dimittit, ſed obiter intexit pauca, quæ ad convivii magnificentiam declarandam valere poſſint: et quidem religioſam rem, libationem, et vaſorum πολυτέλειαν. Ultima tamen *pateraſque tenebant* vereor ne frigeant,

356.

Jamque dies, alterque dies proceſſit: et auræ
Vela vocant; tumidoque inflatur Carbaſus auſtro.
His vatem adgredior dictis, ac talia quæſo:
Trojugena, interpres divom, qui numina Phœbi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui ſidera ſentis,
Et volucrum linguas, et præpetis omina pennæ,
Fare age (namque omnem curſum mihi proſpera dixit

356. *præceſſit* Leid. *inflatus* alter Menag. *que* abeſt a ſec. Rottend. ——358. *Hic* edd. ante Pier. *et talia* Witt.——359. *qui n. divum* Witt. a m. pr.——360. *Clarii et lauros* Medic. Pierii, Witt. Moret. ſec., quod præfero. *laurus* Medic. a m. pr. cum aliis antiquis, quod antiqui Grammatici defendunt; recepit itaque Heinſ., rurſus deſeruit Burmannus; forte caſu potius quam conſilio.——361. *Qui volucrum* Schol. Horat. ap. Heinſ. *omnia* nonnulli. *pinnæ* Medic. Gud. et tert. Mentel.——362. *Omnis c.—Relligio* aliquot Pieriani, ſec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth. pr.

356. 357. *auræ Vela vocant*, invitat ventus ſecundus, ut vela expandantur. Male hypallagen advocant; Variat hæc oratio poëtica: modo *vela*, aut *nautæ* (ut ſup. 253), *vocant auras* vel *ventos*, modo *auræ vela* vel *nautas*; et inf. 454. ipſa navigatio et *curſus vocat vela.* Conf. ſup. 61, inf. 454. 455. *tumidoque i. c. a.* Iliad. α, 481 Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον. et ſimiliter aliis locis.

359—361. Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος jam Homer. Iliad. ζ, 76. *qui ſentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus ſingulis diverſo modo dicitur. Aliter ſentit aliquis deum, aliter ſidera et avium cantus. *ſentit vates Phœbum*, cum deum pectore recipit, ſeu, dei afflatu tactus, divinoque furore plenus, futura prædicit et oracula edit; hoc poëta exornavit: *qui numina Phœbi, Qui tripodas*, (tripodi inſidens Delphis Pythia vaticinabatur) *Clarii lauros* (quatenus, ut fere omnia antiquiſſima fana, religionis et caloris cauſſa, ſacro luco incluſum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem. v. Strab. XIV, p. 442), h. e. qui vim divinam animo capis, quam Delphis Pythia, et apud Claron ſacerdos, mente recipere ſolet. *ſentis ſidera*, noſti quæ ex iis ad futura prævidenda intelligi poſſint. Reliqua ad auguria cum ex oſcinibus tum ex præpetibus, h. e. ex avium cantu ac volatu, ſpectant. cf. inf. X, 175 ſq. add. Callim. L. P. 123 ſqq. et ibi Intpp. c. Spanh.

362—364. *namque omnem curſum mihi proſpera dixit Religio;*

Religio, et cuncti ſuaſerunt numine divi
Italiam petere, et terras tentare repoſtas:
Sola novum dictuque nefas Harpyia Celæno
Prodigium canit, et triſtis denuntiat iras,
Obſcenamque famem) quæ prima pericula vito?
Quidve ſequens tantos poſſim ſuperare labores?
Hic Helenus, cæſis primum de more juvencis,
Exorat pacem divom, vittaſque reſolvit
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phœbe,

pr., ſc. ut ſit: *omne vaticinium, omnis deorum monitus*, quod merito arridere poteſt, quoniam ſequitur: *cuncti divi.* Sic *curſum* eſſet, quem teneo, navigationem, quem facio verſus Italiam.——363. *et* abeſt a Ven. et Parrhaſ. cum Goth. alt. *numina divi* Gud.——365. *novom* Gud. *Arpia*, *Arpyia*, *Harpeia* aberratt. codd.——368. *Quodve ſ. poſſim tantos* Parrhaſ., forte etiam, ſubjicit Burm., *qua p. p. vito?* qua via, ratione. Nil neceſſe. at *poſſum* nullibi repertum video.——369. *primum cæſis* Ven. et Parrhaſ.——371. *lumina* ſec. Hamb.

gio: etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio proſperum dixit curſum. Perperam. *Religio* h. l. de oraculo et omnino de vaticinio; *proſperum* vaticinium eſt, quod proſpera nuntiat. Totum, qui ſupereſt, curſum, quo ille inſtituendus ſit (hoc v. 363. 364 ulterius declarat) jam ſatis definiverunt prædictiones, quas adhuc accepi, lætæ illæ et ſecundæ. *numine*, etiam hoc pro effato divino et ſorte. *repoſtas* exquiſitius quam remotas, et *tentare* quam petere.

365—367. *dictu nefas*, abominandum. *Prodigium*, eventum rerum prodigii ſimilem. *iras* h. e. calamitatem, malum ex *ira* Harpyiæ, boum cæde et Trojanorum armis læſæ, cf. ſup. 234 ſq. 245 ſq. *obſcenam famem:* quatenus ad ultima redacti etiam ea comedunt, quæ nauſeam faciunt. Sic, *obſcenus cibus*, et *obſcena paſtu avis* upupa ap. Plin. X, 29 ſ. 44. Hoc Serv. volebat: *quæ homines etiam ad obſcena compellit.*

369—373. *pacem* benevolentiam dei, ut jam ſupra vidimus; dum oraculum expetiturus eſt. Sacrificantium et vatum habitus *vitta* vel *infula: Solvitur* h. l. illa, religioſo more, ſive animi reſpectu, quem jam ab omni terrena fæce vacuum deo ſoli vacare ſignificabant, quo fere Serviana ſpectant, vel quatenus furor divinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates jam vatici-

Ipse manu multo suspensum numine ducit;
Atque hæc deinde canit divino ex ore sacerdos:
Nate dea; nam te majoribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deum rex
Sortitur, volvitque vices: is vertitur ordo;
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres

372 *Ipse etiam* pr. Hamb. *suspensus* pro var. lect. Hamb. sec. et Servius. Male. cf. Burm. *duxit* codices ap. Pier.——373. *hæc* deest Leid. uni.——375. *Si* pr. Hamb. a m. sec. *bis* Gud. Ven. Parrhas.——376. *hic* edd. Ven. et Junt. *sic* quatuor Burm. et Goth. sec. *his* alter cum ed. Mediol.——377. *tutius* Oudart. et Parrhas. *æquora lustres Hospita* Zulich.

vaticinium edituri *vittis ligant, implicant,* caput? Recte; scilicet vates non perpetuo vittæ ornatu usos esse credendum est nec eas sumsisse, nisi rem sacram facturos; itaque instante jam furore divino modo vittas sumere modo solvere narrantur. *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in nova Troja ad exemplum Pergamei fani. *Suspensum* h. l. modo minus vulgari pro perturbatum, percussum, dictum puto; adeoque *multo suspensum numine,* turbatum, horrore ex præsentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen,* majestas, vis manifesta dei, quæ horrorem ac reverentiam facit. Sic *multum inesse, adesse, numen,* alibi dicitur. Hoc simplicius quam apud Burm. Satis quidem expeditum et illud, ut *multum numen* sint multa oracula, quæ jam ante acceperat (vide v. 362), quibus suspensus h. e. sollicitus ac dubius ejus animus sit; mihi tamen hoc minus arridet.

374—376. Circes apud Homerum μ, 37 sqq., forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo, Helenum hic fata ac casus navigationis Æneæ prædicere facit. Ipsos autem casus omninoque Æneæ errores ad Ulyssis errores compositos esse, facile quisque videt. Inest tamen forte in his major suavitas ipsa rerum novitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Græcis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suæ caussæ consulere necesse habuit. *majoribus auspiciis,* quam vulgo hominibus contingere solent; sunt simpl. magna h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Livius pr. *ad majorum rerum initia ducentibus fatis.* Argutatur Servius. Melius idem *sortitur,* disponit, ordinat, *volvit vices,* moderatur vicissitudines rerum. *is ordo* fatorum *vertitur,* ita succedunt sibi fata.

377—380. Cf. Apollon. l. c. II, 311 sqq. *tutior,* tutius, minore

Æquora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcæ
Scire, Helenum farique vetat Saturnia Juno.
Principio Italiam, quam tu jam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras invadere portus,
Longa procul longis via dividit invia terris.

378 *consistere* pr. Hamb. et Ven. vide sup. 162. Burm.——380. Distinguunt codd. partim post *Scire* partim post *Helenum*; cf. Pier. et Burm., sed in interpunctione, codicum nulla, meo judicio, auctoritas. *vetet* pr. Hamb. Brunck. conj. *Scire, vetatque Helenum fari S. J.*; rotundior utique sic esset versus, sed Virgilius gravitatem numerorum præfert. Jac. Bryant totum hemistichium sublatum velit.

minore cum periculo, si rescivit, quæ evitanda sint. *hospita æquora* Servius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, an esse possint, dubito. Si usum loquendi vocis hujus recte teneo, esse debent maria navigantibus amica, quæ navigantes tutos ac salvos transmittant. *prohibent* te *scire* etc. Nam, ut Lucan. V, 176 *Nec tantum prodere* vati, *Quantum scire, licet.* v. h. l. Servium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris—tempestatem ab Æolo immissam: amorem Didonis* (qui sane vix commode memorari poterat). *Novimus autem Junonem hoc agere, ut, si possit fieri, regnum Italiæ Libycas averteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Æneas conqueritur,* ut inf. v. 712 *nec vates Helenus—Hos mihi prædixit luctus.*

381—383. Poterat Æneas statim in orientali Italiæ extremæ littore considere, ex adverso Epiri. At totum illud littus a Græcorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 sqq. *longa via dividit Italiam* h. e. Italiæ illa pars, quæ Æneæ petenda est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiæ, *invia* vel difficulter emetienda; (sic Servius acceperat: *significat autem difficilem circuitum*; et sane composita hujusmodi sæpe sic accipiuntur, ut *insanabilis, intentatus*, h. e. parum, haud multum, tentatus); vel plane non pervia sc. Æneæ, terrestri itinere, si eam partem adiisset, quæ Epiro opposita est, quod fata vetabant. Hoc spectasse videtur Pompon. Sabin. *invia volentibus fatis.* Comparant illa Iliad. α, 156 ἐπειὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ Οὔρεά τε σκιόεντα θάλασσά τε ἠχήεσσα. Cæterum in Virgilii verbis lusus inesse videri potest; *via invia — longa longis.* Meierotto V. C. ei occurri posse putabat, si *invia* essent loca; quod tamen durius esset. Allitterationi huic vetus sermo non tantopere adversabatur, ut noster; quin in ornatu illa habebatur: *amabam amantem.* φιλέων φιλέοντ', ἄγων

Ante et Trinacria lentandus remus in unda,
Et ſalis Auſonii luſtrandum navibus æquor,
Infernique lacus, Æææque inſula Circæ,
Quam tuta poſſis urbem conponere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Quum tibi ſollicito ſecreti ad fluminis undam
Litoreis ingens inventa ſub ilicibus ſus,
Triginta capitum fetus enixa, jacebit,

384. *Trenacia* Wall. a m. pr., et a m. ſec. *Trinacia*; et ſunt ſane grammaticorum argutiæ in ea ſcriptura, quæ tamen fundamento non omnino carent, quandoquidem Θρινακία Homerica eſt ſcriptio. conf. Cluver. et d' Orville Sicula p. 163. Enimvero ad liquidum res perduci nequit, utra ſit verior et antiquior. Idem Wall. *lentendus* a m. pr. *tentandus* Goth. ſec. a m. pr. *flectendus* Guelpherb. un. in Exc. Cort. ex interpr.—— 386. *Circæ* vetuſtiorum auctoritate repoſuit Heinſ., qui copioſe aliis exemplis firmat. Vulgo *Circes;* aliquot etiam *Circe.*——387. *poſſes* alter Hamb.——388. *memori quæ* (pro *que) hæc m. t.* ſec. Moret.——389. *undas* aliquot Pieriani et Hamburg. alter, ut ſupra.——391. *fœtus capitum* Montalb.

ἄγων ἄγοντα in ipſo lyrico carmine eſt Pind. P. 10, 103.

384—387. Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum eſt peragrandum. *lentandus remus*, agendus, ſed exquiſitius; curvatur enim et flectitur vi undarum et niſu remigis. Sic Apollon. II, 593 ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων in trajectu Symplegadum. Quoniam enim, *lenta* quæ ſunt, facile flecti poſſunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, ut Serv. docet. *inferni lacus*, Avernus inf. lib. VI. *Circes inſula* VII, 10 ſq. *Ææa*, Colchica, ab Æa, Colchidis urbe, vel ex Apollonio Rhodio nota. *urbem componere*, nove dictum eſſe debet, pro ponere, condere; ut *templum componere* ex Ovid. I Faſt. 708 laudat Burm. Niſi eſt quod vulgo, res urbis componere, pacare, ordinare. Eſt tenendum alterutrum, nec cum Burm. duas diverſas notationes in unum locum congerere auſim; quod ſermonis humani rationi adverſatur.

388. Ut ap. Homer. Σῆμα δέ τοι ἐρέω et illud: σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σύνθεο, vel βάλλεο σῆσι.

389—393. Cf. inf. VIII, 42 ſqq. 81 ſq. Uſus et hic poëta eſt oraculo ſua natura non adeo commendabili, celeberrimo tamen inter populares ſuos. v. inf. Excurſ. II ad lib. VII. Res ipſa innumeris in monumentis

Alba, ſolo recubans, albi circum ubera nati:
Is locus urbis erit; requies ea certa laborum.
Nec tu menſarum morſus horreſce futuros:
Fata viam invenient, aderitque vocatus Apollo.
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxima quæ noſtri perfunditur æquoris æſtu,
Effuge: cuncta malis habitantur mœnia Graiis.
Hic et Narycii poſuerunt mœnia Locri,
Et Sallentinos obſedit milite campos
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Melibœi

393. *Hic l.* Dorvill. et ap. Nonium et Cledonium. *erat* duo Burm. ——395. *inveniant* quatuor Heinſ.——396. *Has inter* Goth. tert. *urbem* Oudart. pro var. lect. ad *oram.*——397. *qua noſtri* Parrh., quod adridet Burmanno. *profunditur* duo ap. eund.——399. *Hinc* et *Narricii, Naricii, Naritii* aberrationes Codicum. Νάρυξ, πόλις Λοκρίδος etc. Steph.——400. *Sallentinos* Heinſ. cum aliis melioribus, quem v. et quos laudat Burm. *Salantinos* Goth. tert. *Phalentinos* Ven. *Salicanos* Sprot. *limite* Leid. un.——401. *Lictius, Licius, Litius, Lycius, Lytius;* porro *Idomeneos, Idumeneus, Ydomeneus,*—*Melibroæ*—*Philotetæ, Philothetæ, Phyloctetæ, Philocteæ,* librariorum ſtupores, quos ponimus, ut iis mature aſſueſcant juvenes.

monumentis antiquis, gemmis, numis exhibita, ut exempla ſingula laudare velle ineptum ſit. *ſecreti fluminis* h. e. in parte ſecreta, ab hominum frequentia remota, fluminis Tiberis inf. VIII, 82 *per ſilvam*—*viridi in littore.* Cæterum obſervandum, qua verborum dignitate ignobile argumentum poëta ornaverit.

395. *viam,* rationem et exitum oraculi, ipſæ res dabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor.

397. Quæ alluitur a noſtro mari.

399. Locri Epizephyrii, in Brutiis, ad littus Italiæ extremæ exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat urbs Naryx vel Narycium, ex adverſo Eubœæ inſulæ. Locros Ozolas urbis conditores fuiſſe contendit Strabo VI, p. 259 B. Sed communior opinio altera illa. v. Cluver. Ital. p. 1301 ſq. Sequitur vero poëta eam narrationem, qua ex Locris, Ajacis Oilei ſociis, fuiſſe crediti ſunt, qui diſperſa ad Caphareum promontorium claſſe, in Bruttios eſſent delati. cf. Serv. Aliter Lycophr. 1141, 1148, ubi cf. Schol.

400. 401. Sallentinorum, qui

Parva Philoctetæ ſubnixa Petelia muro.
Quin, ubi tranſmiſſæ ſteterint trans æquora claſſes,
Et poſitis aris jam vota in litore ſolves,
Purpureo velare comas adopertus amictu;
Ne qua inter ſanctos ignis in honore deorum
Hoſtilis facies occurrat, et omina turbet.
Hunc ſocii morem ſacrorum, hunc ipſe teneto:

402. *Petelia* Medic. et ſic in numis et Græcis ſcript. occurrit: Πετηλία; hoc itaque reſtitui. Vulgo *Petilia*, quod vulgare eſt.——403. *ſteterunt* alter Hamb. *naves* pr. Hamb. *puppes* Goth. pr.——404. *in litora* Medic. a m. pr. cum tribus aliis.——405. *Purpureas* Dorvill. a m. pr. ——407. *occurret* Franc. *omnia* multi. *turbat* duo.——408. *ſocios* Medic. a m. pr.

qui ex antiquis Meſſapiis fuerunt, tractus erat in peninſula Calabria. Inſederant eum mox Cretenſium coloniæ; cf. Strabo VI, p. 281 B. atque has ad Idomeneum Troja reducem, ſed mox patria ejectum (cf. ſup. 121, et inf. XI, 265), nonnulli retulerunt. cf. Varro lib. III Rer. Hum. ap Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31, unde Pompon. Sab. ad h. l. petiit, et inf. ad v. 531. *Lyctus* aliquando inter inſigniora Cretæ fuit oppida. Plin. IV, 12 jam Cerdæ laudatus.

401. 402. Petilia vel Petelia in Bruttiis ſupra Crotonem a Philoctete, Herculis comite, condita (hoc enim eſt *ſubnixa muro*), cum Troja redux, urbe patria, Melibœa Theſſaliæ, per ſeditionem fugeret. cf. Strabo VI, p. 254 A, quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam urbem eam fuiſſe. *Melibœi* pro Melibœenſis. Serv.

403—409. Religionis ſanctitatem cum judicio et hic intexit carmini Virgilius; mira enim talis loci ſuavitas debuit eſſe, ſi Romanorum quis in religioſi ritus originem incideret. Illuſtrationem loci pete ex inf. 543. 545; ſubeſt tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Ulyſſis in his locis occurſu, quam Serv. ad h. l. attingit et olim variis modis tractaſſe videntur poëtæ et ſcriptores. v. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. At vide Excurſ. I ad h. lib. ſub f. penult. Rem autem ſic declara: ab Ænea ritum velandi capitis inter ſacrificandum repetitum eſſe vileri.

404. *in littore.* ad Caſtrum Minervæ, ſupra promontorium Iapygium. v. inf. 531. *velare* ſc. memento; Græca ellipſi.

407. *omina turbet*, captata ante rem ſacram, ut bene Cerda. Turbari malis ominibus ſacrificii religionem, et, ut id caveatur, adoperto capite eſſe ſacrificantes, nota res.

409.

Hac caſti maneant in religione nepotes.
Aſt, ubi digreſſum Siculæ te admoverit oræ
Ventus, et anguſti rareſcent clauſtra Pelori,
Læva tibi tellus, et longo læva petantur
Æquora circuitu: dextrum fuge litus et undas.
Hæc loca vi quondam, et vaſta convolſa ruina,

410. *degreſſum* Sprot. et inf. 492. *amoverit* duo. *Siculis oris* Franc. —411. *rareſcunt* codd. Servii inf. ad 530, in Wall. ſuperſcr. vel *clareſcent*. Parum acute. *plauſtra P*. Parrhaſ.—412. *læta* aliquot Pier. *petentur* Hug. et Wall. a m. pr. cum Goth. ſec.—414. *et* deeſt Parrh., *ex* Erf. *convolſa* Gud.

409. *in religione*, in obſervatione religioſi ritus, et *caſte*, ἁγνῶς, ut ſæpe.

410—413. Flectendum in aditu freti Siculi curſum et, ut tanto tutior ille ſit, Siciliam ab oriente circumeundam monet. Fretum appellat ex more *clauſtrum*. Proprie ea, quæ denſa ſunt, tranſitum occludunt, hinc *denſa* poëtis, quæ clauſa plane, ut Gr. πυκινόν· v. c. πυκινὸν πῶμα· Odyſſ. κ, 283 πυκινοὺς κευθμῶνας de bene occluſa hara; adeoque, ea, quæ laxantur, aperiuntur, patent, *rareſcere* dixit poëta. Jam Servius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curvaturam littorum clauſæ videntur anguſtiæ, quæ paullatim propinquantibus aperiri videntur*. Poëticæ orationis genius ad oculorum ſenſus omnia revocat. Simili modo *coire*, *conjungi*, et rurſus *diſcedere*, *ſejungi* et *disjungi*, dicuntur loca, quæ ingreſſum habent. Ita et *aperiuntur* ea, quæ e longinquo in conſpectum veniunt, ut ſup. 275 *aperitur Apollo*, et inf. 531 *portuſque pateſcit jam propior*. Contra ap. Lucan. III, 7 de diſcedente: *et dubios cernit rareſcere montes:* ubi idem eſt quod vaneſcere vel evaneſcere. *Creſci*, *attolli*, *attollere ſe*, *ſurgere* dicuntur ea, quæ alta ſunt, iis, qui accedunt; ut *recedere*, ſi diſcedas. cf. inf. 552 et *abſcondi* ſup. 291. *dextrum littus* Italiæ. Servius *nam de Ionio navigantes, ſi fretum petant, dextrum teneant littus neceſſe eſt*. *Pelorum anguſtum* docte dixit pro freto ipſo promontorium illud alluente. Faciunt ad rem loca a Nodell V. C. Not. crit. p. 78. Notata: Juſtin. IV, 1. extr. et. Lucret. IV, 397 ſqq.

414—419. De Italia ac Sicilia motu terræ diremta vide loca ap. Cluver. Sicilia I, 1. *ruina*, motu terræ. *diſſiluiſſe*, non quod Abbas Fortis, V. C. accepiſſe videtur, ut inſula abſciſſa reſilierit et impetu ſuo retroacta alio loco reſederit. De tali motu terræ vix quiſquam cogitavit. Motibus concuſſum ſolum ſubſidere creditum

eſt,

(Tantum ævi longinqua valet mutare vetuſtas)
Diſſiluiſſe ferunt, quum protenus utraque tellus
Una foret: venit medio vi pontus, et undis
Heſperium Siculo latus abſcidit, arvaque et urbis
Litore diductas anguſto interluit æſtu.
Dextrum Scylla latus, lævum inplacata Charybdis
Obſidet, atque imo barathri ter gurgite vaſtos 421
Sorbet in abruptum fluctus, rurſuſque ſub auras
Erigit alternos, et ſidera verberat unda.

415. In Wall. verſus erat in margine adſcriptus; idem *longæva.* Ennium videtur ante oculos habuiſſe Annal. XV ap. Gell. IX, 14 *Poſtremæ longinqua dies confecerit ætas.* Adde Lucret. II, 68. 69. duo *motare*, ſollenni permutatione. v. Burm.——416. *protenus* Heinſ. repoſuit cum Velio Longo et Leid. altero ac Rottend. pr.——417. *forent* Rottend. tert. *medio venit* Moret. pr. Parrhaſ. *venit in m.* Ven. *media* Zulich. a m. ſec.——419. *deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus (*Gentl. Magazine* 1764, p. 464) *litora diductas* emendabat h. e. quoad littora, refutatus mox ab alio p. 556. Repetitam vidimus hanc conjecturam, *littora*, in *Gentlem. Magaz.* 1785 Novemb. p. 857. una cum criſi ſuper ea in *Supplement* to 1785. p. 1028. Sane parum ſuaviter interpoſitum eſſet *littora* inter *urbes—diductas.* Vulgari more loquendi *diducuntur duæ terræ*, ſeu *littora*, *mari interluente*; nunc exquiſitiore poëtæ ratione mare, ſeu pontus, *interluit* terras, et doctius, *urbes diductas littore*, *æſtu anguſto*, h. e. freto.——420. *lævom* Gud. *impacata* aliquot Pieriani, et unus Leid., quod non bene præferebat Cerda. *implicata* quatuor Burm. cum Goth. tert.——421. *Obſedit atque immo baratri* Franc., ſed talia exſcribere piget. Mox *abrutum* Zulich.——422. *in abruptu* aliquot Pier.——423. *egerit* legebant viri docti (et ſic Cerda), apud Pierium, qui recte monet, ſequentia poſtulare *Erigit*; quod et per ſe exquiſitius eſt. cf. inf. ad v. 576. *Elicit* Hamb. pr.

eſt, ut mare irrumperet; quemadmodum Pontus Euxinus in mare Ægæum ſe inſinuavit. *protenus,* continue, ut jam Serv., διηνεκῶς, cum eſſet una continens. v. Cerda. *venit pontus* in medium cum vi. Val. Fl. I, 590 *cum flens Siculos Œnotria fines Perderet et mediis intrarent montibus undæ.* *littore*, mari jam facto, *æſtu* poëta pro freto, quoniam in iis anguſtiis mare æſtuat. cf. Serv.

420—423. Ex Homero adumbrata eſſe nemo dubitat, Odyſſ.

At Scyllam cæcis cohibet ſpelunca latebris,
Ora exſertantem, et navis in ſaxa trahentem.
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: poſtrema inmani corpore piſtrix,
Delphinum caudas utero conmiſſa luporum.

424. *Aſt* tert. Rottend. cum Goth. pr.——425. *Ora exercentem* alter Hamb., quod a monacho rhythmicis verſibus adſueto profectum lepide monebat Burmannus. *exhalantem* Ven.——426. *polchro* alter Hamb. *corpore* Montalb.——427. *piſtrix* revocavit Heinſ. librorum auctoritate, qui vel *priſtrix* vel *piſtrix* exhibent; Vulgo pars codd. et edd. *priſtis.* cf. Heinſ. *piſtris* per *s* non per *x* defendit Pompon. Sab. ad h. l. Commemorat locum Seneca Ep. 92 *ut ait Virgilius noſter in Scylla.* Quo ſenſu hoc dictum ſit, v. in *Proœm. ad Cirin.*——428. *caudam* Ven. *commixta* Wall. et Zulich. a m. ſec. Male. v. Burm.

Odyſſ. μ, 73 ſqq. 234 ſqq. Variorum loca vides ap. Cluver Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud eſſe, quam impetuoſiorem undarum fluxum a ſeptentrione in Auſtrum, ortis vehementioribus flatibus ab Auſtro, qui illum repellant; etſi de loco dubitatur: nam cum alii ad pharum Meſſinæ ſedem ei aſſignent, nuper Swinburne ad Pelorum promontorium eam collocavit, qui vortex Scyllæ propior eſt. *Scyllam* autem ſcopulum, humanæ forte olim formæ, ad littus Italiæ, verſus Scyllæum oppidum. Canum latratum aſſimulant fluctus ſcopulo illiſi, et lupos belluaſque ex ea naſci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena ſunt monſtris marinis. cf. Serv. ad 420. De locorum facie agunt fere omnes, qui ea loca adiere. *Dextrum* freti Siculi. *implacata,* pro implacabilis, ut ſolent poëtæ, ſæva. *ſorbet,* ἀναῤῥοιβδεῖ, *in abruptum,* profundum adeoque præceps. cf. ſup. I, 105 ſq. *erigit,* ἀνίησιν, emittit, ſed cum vi. v. Odyſſ. l. c. μ, 105, ubi *ter in die,* τρὶς ἐπ' ἤματι, id fieri ait: ſed hoc idem omiſit altero loco 239 ſq., ut adeo nec in Virgilio omiſſum mireris: in quo ſufficit, *ter deinceps* hoc fieri.

424—428. Cf. ibid. 93. 94. 99. 100. *Prima* ſuperiore corporis parte. *poſtrema,* inferiore. *piſtrix* omnino pro bellua marina, *commiſſa caudas Delphinum utero luporum,* h. e. habens conjunctas D. caudas lupinis corporibus, in quæ virgineum pectus deſinit; interque ea canum protomæ prominebant, ut verſu 432 elicias. Canes autem marinæ videntur intelligendæ. cf. Odyſſ. μ, 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllæ facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum.

Præstat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circum flectere cursus,
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam, et cæruleis canibus resonantia saxa.
Præterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris inplet Apollo,
Unum illud tibi, nate dea, præque omnibus unum
Prædicam, et repetens iterumque iterumque monebo:
Junonis magnæ primum prece numen adora;
Junoni cane vota libens, dominamque potentem

429. *Pachinni* scribitur in libris.——430. *Cessantes* Goth. sec. *fluctus* alii, notante Parrhasio.——433. Alii jungunt: *si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.* At pr. Moret. non ineleganter, judice Heinsio, *Si qua est H. p., fati Si qua fides*; ex non infelici errore.——434. *animam* Messius Arusianus. v. Burmann. Sec. ad Antholog. Lat. p. 125. *si verus* vir doctus conj., quem refellit Ouwens Noct. Hag. p. 616.——435. *Unum illum* Gud. a m. pr. *Unum istud* in marg. Parrhas. *Verum aliud* pr. Hamb. *proque omnibus* Medic. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Georg. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heins., sed reliquorum librorum lectionem *præque* revocavit Burm., quod mihi vulgarius videtur altero.——436. *Prædico* tres Burm. *iterum iterumque* multi sollenni vitio.——437. *J. sacræ* Hamb. pr.

terum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie Virgilius exhibuerit. Conf. sup. Exc. ad Ecl. VI, 75. Cæterum ad Virgilii de Scylla versus Miltonum suos *de Peccato* (*of the Sin*, Ἄτην dixeris) formasse, jam alii monuerunt.

429—432. Variavit Homerica l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* docte h. e. promonorium Siciliæ australe, *cessantem*, morantem (ut Serv.), plus temporis in navigatione consumentem. *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88 et sæpe. De *canibus* v. ad v. 424—428.

433 sqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enuntiari observa. cf. inf. v. 546 sq. et Exc. X.

438—440. Tale præceptum Phineus dat Jasoni apud Apollon. II, 425. cf. Guell. ad h. l. In præcepto autem hoc de Junone omni studio pla-

canda

Supplicibus ſupera donis: Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta.
Huc ubi delatus Cumæam adceſſeris urbem,
Divinoſque lacus, et Averna ſonantia ſilvis;
Inſanam vatem adſpicies: quæ rupe ſub ima
Fata canit, foliiſque notas et nomina mandat.

439. *S. ſ. votis* Wall. a m. pr., quod erat in codd. Pierianis et in libro Donati.——440. *metire* aliquot Heinſ. et Pierii, ut ſit dictum, quemadmodum *met.ri viam, pelagus, emenſus iter* etc. Sed recte Pier. et Burm. vulgatum præferunt. cf. not. Nonnulli vitioſe *metiere* vel *meciere*.——441. *Cumarum a. urbem* alii cum Servio. cf. Burm.——443. *Infamem vatem* Sprot. *adſpicias* Exc. Burm. *ſub ipſa* alter Hamb.——444. *et carmina* Parrhaſ., ſed v. Burm.

canda reſpexit poëta religionem, qua Romani aliquando Junonem præcipuo honore proſequuti ſunt, et in Capitolio cum Jove et Minerva coluerunt: quo ſpectare videbimus et illa XII, 840 *nec gens ulla tuos æque celebrabit* honores. *canere vota*, facile apparet, eſſe, facere vota, preces. Dixiſſe videtur poëta ad eam rationem, qua vota formula ſollenni, adeoque *carmine*, ſuſcipiuntur. Sed hoc jam Burmannum obſervaſſe video. *libens* eſt in formulis ſacris προθύμως, adeoque nec parce, nec ſupine. *dominam*, deam, δέσποιναν. *ſupera*, expugna ſacris factis; hinc *victor*. *fines Italos mittere*, dimitteris, diſcedes, ad Italiam petendam. Vides in his poëtæ artem. Præſtruit enim et præparat ſibi deſcenſum partim ad tempeſtatem lib. I Junonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Juno impeditum Æneam retinere in Libya volebat. Bene hoc obſervavit jam Holdſworthus.

441 ſq. Cf. inf. VI pr. *divinos lacus*, Avernum, ut ſtatim addit: *Averna ſonantia ſilvis*; pronum eſt *A. ſ. in ſilvis* intelligere. Sed de lacu, (non de flumine, et quidem inferorum locorum, in quibus omnia ſilent,) agitur. Itaque accipiendum, ſonantia ſilvæ ſtrepitu, quod et Cerda et Burm. monuerunt, qua ille lacus erat incluſus; nam inf. VI, 238 *lacu nigro nemorumque tenebris*; et ſic VI, 704 *virgulta ſonantia ſilvis*. adeoque eſt quod in vulgari; *Avernus inter ſonantes ſilvas* (uti inverſa ratione in Orph. Argon. 1131 παταγεῖ δὲ παρ᾽ ὄχθαισιν ποταμοῖο δένδρεα, malim intelligere arbuſta in ripa, Acherontis ſtrepitu reſonantia). Hoc malim, quam dicere, poëtam Avernum lacum, qualis nunc erat, repræſentaſſe,

præſentaſſe,

Quæcumque in foliis deſcripſit carmina virgo,
Digerit in numerum, atque antro ſecluſa relinquit.
Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verſo tenuis quum cardine ventus
Inpulit, et teneras turbavit janua frondis,
Numquam deinde cavo volitantia prendere ſaxo,
Nec revocare ſitus, aut jungere carmina curat.
Inconſulti abeunt, ſedemque odere Sibyllæ.
Hic tibi ne qua moræ fuerint diſpendia tanti;

446. *Degerit* Medic. *ſe clauſa* Exc. Burm. *reliquit* vulgo ante Heinſ. cum parte codd.——448. *carcere* pr. Hamb. *vento* Menag. pr.——449. *turbavit flamine* ingenioſe conj. Jo. Schrader. in Schedis.——450. *ſaxa* Medic.——451. *nec jungere* Zulich. *carmina jungere* duo.——452. *ædemque* Gud. a m. pr.——453. *Hæc t.* in marg. Parrhaſ. *ſiant d.* Hugen. *tantæ* multi, ſed male.

præſentaſſe, continuatum cum Lucrino, et infuſo per hujus fauces mari; unde Georg. II, 163 *Julia qua ponto longe ſonat unda refuſo, Tyrrhenuſque fretis immittitur æſtus Avernis.* v. ibi not. *divinos* autem *lacus* vel omnino ſacros, conſecratos, cum Servio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam divinam vatem; mox 443 *inſanam,* ἐνθουσιάζουσαν, ἔνθεον, quod ſemper ſubſtituendum, ut ſemel moneamus, cum de furore, inſania, vatum agitur. *rupe ſub ima,* in antro, mox 450 *cavo ſaxo. notas,* literas, et *nomina,* verba, adeoque quod in vulgari ſermone, *verba ſcribit.* cf. Georg. III, 158. De re cf. ad v. 457.

445—452. *Digerit in numerum,* ordinat, diſponit in ordinem, ut bene Servius, et ut patet v. 447, atque antro includit. *ventus tenuis*; ornat epitheton, a natura, puto, venti ſumtum, ſaltem hoc dignius poëta, quam ut ſit: ſi vel parum venti immiſſum fuerit. *janua* mota, motaque cum ipſa, aura. *ſitus* poſitus et ordines foliorum, reponere ea in ſua loca. *inconſulti* h. l. quibus conſultum, reſponſum non eſt. Servius: ſine reſponſo.

453—457. Colorem orationis illuſtrabit comparatio loci Callim. in Del. 318 ſqq. Οὐχ οὕτω etc. *Vocant auræ vela* ſupra v. 356, cum ventus ſecundus ſpirat. Quoniam talis ventus curſum facit, et ad navigationem inſtituendam vocat,

Quamvis increpitent ſocii, et vi curſus in altum
Vela vocet, poſſiſque ſinus inplere ſecundos;
Quin adeas vatem, precibuſque oracula poſcas.
Ipſa canat, vocemque volens atque ora reſolvat.
Illa tibi Italiæ populos, venturaque bella,
Et, quo quemque modo fugiaſque feraſque laborem,
Expediet; curſuſque dabit venerata ſecundos.
Hæc ſunt, quæ noſtra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad æthera Trojam.
Quæ poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt,

454. *increpitant* tres Heinſ. et un. Goth. *vi ventus* Leid. pro var. lect. ex v. 356. *et tua curſus* Witt.——455. *vocent* Medic. a m. ſec. Gud. cum aliis; et ſic Servius cum Pomp. Sab. legerat; male.——457. *canet* et *reſolvet* quatuor Burm., quod poſſit placere; ſed *Ipſa canat* ſc. poſcas. inf. VI, 76 *Ipſa canas, oro. canat* et *reſolvet* Gud. *volenſque ora* Parrhaſ. *ipſa ora* duo Burm. Verſus hic et ſup. 446. aberat a Voſſ. —— 459. *Et quocunque m.* Witt. *Ex quo* et *expediat* Franc. *effugias* aliquot Pier.——460. *veneranda* Wall. ex interpr. *venerata ſacerdos* ed. Ven. et aliquot codd. ap. Pierium et Burm. cum Goth. pr. ex compendio ſcripturæ *ſcdos.*——461. *moveri* Ven.——462. *fatis* ſeptem codd. Burm. et Goth. alter a m. ſec: et ſic auguror poëtam maluiſſe. Nam in fatis hoc eſſe, ut Troja revocetur, ubique inculcare amat; idque totius carminis œconomia poſtulat.——463. *affatus* multi ap. Burm., male. *effari* proprie de vatibus. Servius, ut ſolet, ex augurali diſciplina repetit: *Ergo*, ſubjicit, *religioſo verbo voluit uti, qui potuit dicere: Quæ—ſic ore eſt fatus amico. eſt* deeſt pr. Hamb.

cat, h. l. ipſe *curſus* vela vocat *vi* ex βίῃ, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βιαίως, vehementer. *ſinus ſecundos* velorum docte dixit vento ſecundo inflatos. *ipſa*, non foliis vaticinia mandet. Natam autem hanc fabulam antiquiſſimis temporibus puta, quando ſcribendi materia erant palmarum aut aliarum arborum folia. Tum etiam antra erant pro domibus.

458—460. v. inf. VI, 83 ſqq. Non tamen ſatis diſerte hæc ibi videri poſſunt expoſita, *Et quo q. m.* mox *venerata*, poëtarum more paſſive, vel invocata ac rogata, ut curſum ſecundum *det*, h. monſtret, doceat, quomodo ille obtineri poſſit, vel ſimpl. ſi eam adieris et vaticinium petieris, ut v. 456.

463—471. Munera hoſpiti ab

Dona dehinc auro gravia ſectoque elephanto
Imperat ad navis ferri, ſtipatque carinis
Ingens argentum, Dodonæoſque lebetas,
Loricam conſertam hamis auroque trilicem,
Et conum inſignis galeæ, criſtaſque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces;
Remigium ſupplet: ſocios ſimul inſtruit armis.
  Interea claſſem velis aptare jubebat

464. *Dona dei hinc* et Junt. *gravida* Giphan. in Ind. Lucret. *ſeptoque* Franc. *elephante* Zulich.——465. *cathenis* pr. Menag.——466. *Dodoneoſque* aliquot libri: *Dodoneaſque lebetas* fere omnes; ante Pier. *lebetes*, quod pauci libri habent. *lebetos* Franc. Eſt autem Δωδωναῖος.——467. *conſortam* Reg. *ſquamis a. tr.* Serv. IV Georg. 91.——469. *Sunt hæc* Franc.——471. *inſtruet* Medic.——472. *claſſim* Sprot., ut et ſup v. 5. *claſſes* pr. Hamb.

ab hoſpite data ex Homero animo tene; cf. Odyſſ. α, 309 ſqq. inprimis ν, pr. Adde Cerdam. *auro gravia* bene Cerda: ſignatur pondus ac perinde pretium. *ſecto elephanto*, πριστοῦ ἐλέφαντος Odyſſ. σ, 195. τ, 564 h. e. ebore in lamellas ſecto adeoque omnino elaborato, polito, *gravia*, nunc in ebore ſimpliciter copioſe inſtructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. *ſtipat* plus, quam in navim imponit, ut inf. 485 *onerat*. Tum ornatum verborum et munerum commendationem obſerva. *ingens argentum* pro vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, ut ſequentia declarant, *vaſa ingenti a. pondere—lebetes Dodonæos*, h. e. quales ſunt in templo Jovis Dodonæi. Hoc, puto, ſimpliciſſimum. Porro 467 *Loricam conſertam hamis*, h. e. catenulis ſe invicem mordentibus, ἁλυσιδωτὸν, *auroque trilicem*, h. e. iiſdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum fit, τρίμιτον cf. Cerda inf. ad V, 259, adde VII, 639 *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me revocat, quo minus, quod malim, quodque Servium facere video, jungam: *Loricam trilicem, conſertam hamis auroque*. 468. ornate galeam deſignat a partibus, quæ inprimis eam commendant. *parenti* Anchiſæ. *duces*, magiſtros equorum, agaſones. cf. inf. X, 574. Serv. *ſocii* declarant *remigium*.

472. 473. *Anchiſæ* auctoritate etiam h. l. res geritur. cf. ad

Anchiſes, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phœbi interpres multo conpellat honore:
Conjugio, Anchiſa, Veneris dignate ſuperbo,
Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Auſoniæ tellus: hanc adripe velis.
Et tamen hanc pelago præterlabare neceſſe eſt:
Auſoniæ pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate! quid ultra
Provehor, et fando ſurgentis demoror auſtros?
Nec minus Andromache, digreſſu mœſta ſupremo,
Fert picturatas auri ſubtemine veſtis,
Et Phrygiam Aſcanio chlamydem; nec cedit honori:

473. *vento fieret* Parrhaſ. *furenti* multi ap. Burm. et ſic Goth. alter; male h. l. nam de vento ſecundo agitur, ut bene Serv.——474. *amore* Hugen. et pr. Moret. pro var. lect., et ita alibi variatur. Burm.——475. *Anchiſe* Priſcian., ſed vid. Heinſ. *Anchiſæ* Medic., ſed *e* expuncta, et Mentel. pr.——477. *eripe* Ven. *repete* Goth. tert.——478. *præterlabere* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Junt. *ut præterlabare* quatuor, ſed recentiores.——480. *Vade age o f. n. p. quod* Medic. a m. pr.——483. *ſubtegmine* et *ſub tegmine* libri fere etiam h. l.——484. *Auſonio* Goth. tert. a pr. m. *chlamyden* alter Mentel. *nec cedit honore:* ſic Scaurus

ad v. 266. 267. *velis* ſexto caſu accipias, ut ſit naves inſtruere, adornare, velis vento excipiendo expanſis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Sequitur autem in hoc hiſtoriæ fidem. Nam ex Epiro Trojanos colonos viam Æneæ ad Italiam monſtraſſe, antiqua ferebatur narratio, v. Dionyſ. I, 51 (p. 41) cf. Exc. I ſub f.

474—481. *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. *Conjugio*, honeſto voc. utitur. *bis*, ſemel exciſa ab Hercule Troja, propter Laomedontis perfidiam. *arripe velis*, verſus hanc ab Epiri littore dirige naves, cf. inf. 532, ut tamen nunc quidem littora modo legas. *quam pandit*, oraculo deſignat. *provehor*, ſermone progredior. *demoror auſtros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus *a.* utamini. Hæc fere e Servio. Imitatus eſt Avienus fab. XVI, ut Heinſ. notat.

482—485. Poterat hæc ſupra ſubjicere v. 470. Enimvero

Textilibusque onerat donis, ac talia fatur:
Adcipe et hæc, manuum tibi quæ monumenta mearum
Sint, puer, et longum Andromachæ testentur amorem,
Conjugis Hectoreæ. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.

Scaurus legebat apud Servium, sive is inter eos fuit, qui Æneidem recensuerunt, sive hanc tamquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinsio mihique non minus pro vera habetur: sive ut sic accipias: *nec cedit honore* sc. verborum, ad conjugis exemplum v. 474 *Quem Phœbi interpres multo compellat honore*; sive ut cum Scauro, qui ita explicabat: non cedit Heleno liberalitate et munificentia. cf. Pompon. Sabin. Heumannus olim totum hemistichium ab aliena manu esse putabat; et sustulerant id jam alii ante Cerdam; nec ipse ab iis dissentiam; video etiam Brunckium accedere. *honori* aberat a Mentel. pr.——485. *Testilibus* in nonnullis scriptum. *que* deest Græv. ——487. *Andromachæ* Heins. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii: *Andromache*. Vulgo *Andromaches*. Wall. *Andromachen*. Duo Burm. *testantur*, tres alii *honorem* proclivi lapsu.

vero mira cum arte utitur Andromaches affectu, cf. sup. ad 337. *digressu supremo*, exquisite, proprie supremum, ultimum, digressus momentum. *picturatas auri subtemine vestes* utrum de textili an de acu picto opere accipias, cum Cerda sane dubitare possis. Nam utroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere. Ita *textilia dona* (ex Homerico ἐσθῆτά θ' ὑφαντήν) mox ab his diversa. *Vestem* intellige *stragulam*, adeoque a chlamyde diversam; *subtemen* exquisite simpl. pro filo. *nec cedit honori*, si verum est, aut cum Servio explicandum, *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est* honori non cedere, *parem esse meritis accipientis*; aut *non cedit honori* sc. munerum, quo usus erat Helenus erga Anchisen, ut Andromache Ascanium nunc non minus honorifice muneribus hospitalibus impertiat. Possis etiam *verborum honorem* huc advocare ex v. 474; est tamen hoc longius petitum. Sed v. Lect. var.

486—491. Reminiscitur et hic mater dulcissimi pueri, atroci morte sibi erepti. Locus inter paucos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, inprimis ad-

Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat:
Et nunc æquali tecum pubesceret ævo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Vivite felices, quibus est Fortuna peracta
Jam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris æquor arandum;
Arva neque Ausoniæ, semper cedentia retro,
Quærenda. Effigiem Xanthi Trojamque videtis,

490. *tenebat* legit Rufinian. de figg. p. 28. *gerebat* Nonius in *super*, sed *ferebat* Priscianus, Diomedes, Macrob. cum libris scriptis; et firmat Burm. inprimis ex Statii imitatione I Achill. 339.——492. *His* et *affabor* sec. Moret. *degrediens* Sprot. v. sup. 410. *abortis* plerique Pier. et nostri Goth.——493. *parata* Ven., et sic Achill. Stat. ad Tibull. II, 4, 1, h. e. constituta et parta. Sed præstat vel sententiæ vi alterum. Memineris illud inf. IV, 653 *Vixi, et, quem dederat cursum Fortuna, peregi*, et *Fortuna* h. l. idem quod mox fatum, quod jam notatum Pomponio Sabino. Porro distinguit Cerda cum aliis: *Vivite. Felices, quibus—jam sua!* cf. Burm. Minus bene. Sed: *Vivite felices vos, q.—jam sua*, exquisitius.——495. *arandum est* Parrhas.——496. *Arva nec* Parrhas. et Goth. tert.

juncta declarantium, et multo magis si parentis sensum et affectum habeas. *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Od. ο, 126 Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν· etc., qui locus Virgilio obversabatur. *dona e. tuorum*, popularium et amicorum. *super*, quæ superes, περιοῦσα, περιγεγενημένη. *Sic o. sic* ex Hom. Odyss. δ, 149. 150, ubi Menelaus de Telemacho Ulyssi comparato: κείνε γὰρ τοιοίδε πόδες etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat, tales manus* etc. v. 491 *pubesceret* ornatius quam *esset*; Eurip. Ion. 354 Σοὶ ταυτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον.

492—496. Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. 496. *semper cedentia retro.* inf. VI, 61 *Jam tandem Italiæ fugientes prendimus oras.*

497—499. cf. sup. 349 sq. *quæ fuerit minus obvia Graiis:* sensum recte exponit Serv. *id est, quæ nullum patiatur excidium*; mox tamen ibidem miscentur notiones: *obvia*, id est, *obnoxia, inimica, contraria.* Sed *Troja obvia Graiis*, pro *inimica*, quod Cerda et alii arripuerunt, etsi exquisite dictum, ut inf. VI, 64 *Dique,*

Quam vestræ fecere manus; melioribus, opto,
Auspiciis, et quæ fuerit minus obvia Graiis.
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arva
Intraro, gentique meæ data mœnia cernam:
Cognatas urbis olim, populosque propinquos,
Epiro, Hesperia, (quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus) unam faciemus utramque
Trojam animis. Maneat nostros ea cura nepotes.

498. *Quæ* fec. Moret.——499. *fuerint* Gud. cum aliis Heins. et Burm. etiam apud Serv. Ita *auspicia minus obvia Graiis* essent, quæ a Græcorum auspiciis ac fatis non æque, atque ante, vincerentur, nec iis esset inferiora. ——500. *Sic q.* Goth. tert. *et vicina* Witt. a pr. m.——502. *Cognatasque* ante Heins., sed *que* abesse a codd. monuerat jam Pierius. *qui* aliquot Heins.——503. *Epiri* Voss. *Epiro Hesperiam* Medic. Gud. a m. pr. duo Moret. pr. Rottend. et Zulich. An olim fuit *Epirom, Hesperiam?* —*populosque verendos* Sprot.——505. *Trojanis. M.* alter Hamb.

Dique, deæque omnes, quibus obstitit *Ilium et ingens Gloria Dardaniæ*, tamen consilio sententiæ parum videtur consentaneum; igitur tenendum alterum: *obvia Graiis*, h. e. obnoxia, exposita eorum furori; ut jam a Burm. expositum video.

500—505. Ingeniose poëta alludit ad ea, quæ paullo ante evenerant. Post pugnam Actiacam Octavianus Nicopolin condidit, contractis in eam Acarnanibus, eamque liberam et cognatam civitatem esse jussit. v. Excurs. XIII ad h. l. *data* sc. fato *mœnia*. v. sup. 255. Mox *cognatas urbes populosque pr. E. H.*—*faciemus utramque* (retulit ad sequens, pro utrosque, ex utraque civitate, Buthroto et Roma, a Lavinio oriunda) *unam animis Trojam. Populos Epiro, Hesperia*, accipio, populos in Epiro h. e. Epiri et Hesperiæ. Vides me apodosin post *cernam* statim auspicari, quod jam Cerdam fecisse animadverto. Ut Burm. post Heins. cum Servio interpunxit, procedit prius membrum usque ad *Atque idem casus*; ut sit, *cernam mœnia, Cognatas urbes pop. pr.* Atqui sic et structura et sententia fit asperior aut nulla. *Hesperia quibus* et *propinquos Epiro* jungunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustrat *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia (Ἑσπερόθεν. cf. Serv.), quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Trojanos omnino originem habuisse, adeoque et illos, qui Epirum tenebant,

Provehimur pelago vicina Ceraunia juxta:
Unde iter Italiam, curſuſque breviſſimus undis.
Sol ruit interea, et montes umbrantur opaci.
Sternimur optatæ gremio telluris ad undam,
Sortiti remos, paſſimque in litore ſicco
Corpora curamus. Feſſos ſopor inrigat artus.
Necdum orbem medium Nox horis acta ſubibat;
Haud ſegnis ſtrato ſurgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat;
Sidera cuncta notat tacito labentia cœlo,
Arcturum, pluviaſque Hyadas, geminoſque Triones,
Armatumque auro circumſpicit Oriona.

506. Vir doctus Britannus volebat verſus 506. 507 collocare poſt 520; repugnare enim inter ſe, quod provecta dicatur claſſis et tamen mox adhuc in littore moretur. At v. not. *Provebimus* Leid. un. v. ſup. 72.——508. *et* deeſt Wall.——509. *Sternimus* ed. P. Dan. *ad undas* Ven.——511. *F. ſ. occupat* Voſſ. repititum, ait Burm., ex IV Georg. 190.——512. *atra* alter Hamb. *boras atra* Ven. *horis apta* Goth. pr., non malo lapſu.——514. *urbibus* Goth. pr.——515. *notant* Sprot. *tacita* Gud.——516. *Pliadaſque H.* codicum pars apud Pierium, Heinſ. et Burm. cum binis Goth., neque aliter Macrobius legerat V Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem verſus ſup. lib. I, 744 cum ſimili varietate. *ſeptemque triones* pr. Hamb.——517. *circum aſpicit* Goth. ſec.

bant, et hos, qui Italiam petebant, ſupra vidimus v. 167.

506—511. Poſtquam Buthroto ſolverant, legendo littus ad montes Ceraunios procedunt. Hic ſub noctem deſcendunt in littus, ſcilicet, ut, cum mutandus jam eſſet curſus, ventum ſecundum excipiant. *umbrantur* ex σκιᾶσθαι vel σκιάζεσθαι Homerico. cf. Odyſſ. γ, 487 et al. Quæ ſequuntur, ex Odyſſ. ι, 168 ſq. illuſtrantur. *Sortiti remos*, per ſortem diviſi ad officia remigandi. *Serv.* ut adeo pars in navi ad remos pernoctaret. *irrigat* v. ſup. I, 692.

512—517. *Necdum Nox ſubibat orbem medium*, evecta erat cœlum (cf. Excurſ. ad II, 8. 9), *acta horis*, exquiſite pro horis exactis. Quem poëtici ſermonis uſum niſi tenerem, malim *Noctem*, ſive ejus *bigas ab Horis actas*, ſuavi rerum imagine,

Postquam cuncta videt cœlo constare sereno:
Dat clarum e puppi signum; nos castra movemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas.
Jamque rubescebat stellis Aurora fugatis:

520. *tendimus* alter Rottend.——521. *Tumque* Franc.

gine, intelligere. Media autem nocte, quando scilicet aura, inprimis in plagis maritimis, oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus* auram *captat*, vel ex leni aëris motu, vel, ut Servius: *naturale enim est, ut, a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat. tacito cælo*, quia noctu. cf. Serv. ad totum h. v. et *notat* ἐσορᾷ, *gemini triones*, utraque ursa. Sed de hoc et de toto versu 516 v. sup. ad I Æn. 744, ubi idem versus. *Armatum auro Orionem*, χρυσάορα, quia, ut bene Serv., *et balteus et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsæ quum* (f. *sparsæque in) toto corpore flammæ. Tale caput, magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phænom. 586 sq. Lucanum I, 675 jam Servius laudavit: *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poëta uno loco sidera, non quæ uno tempore conspicua sint, oriantur et occidant, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim quorum conspectus, nisi puro ac sereno cœlo nullus est. cf. v. 518; adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem cœli sereni inde captat. vid. Macrob. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394. 395. et mox v. 518 *cœlo sereno*. Cæterum in his verss. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornavit ac variavit, Odyss. ε, 270 sqq.; Virgilium vero Ovid. Met. III, 594 sq.

518—520. *Omnia videt habere cælum, quæ significant serenitatem.* Serv. Scilicet *omnia constant*, composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem cœli ominetur, occurrit. cf. Cerda. Lucret. IV, 462 *Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique cum constent. dat clarum signum.* quale hoc fuerit, quærunt interpretes, num face sublata, an tuba. hoc probat Burm., quem vide. cf. sup. 239. *castra* exquisite de copiis nauticis in littore tendentibus. Similia alibi v. Cerda. *velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela navis alæ esse videntur.

521 sq. Ad castrum Minervæ appellunt Trojani, sub Hydrunto; quo loco planum ac molle

Quum procul obſcuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam læto ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera corona
Induit: inplevitque mero; divoſque vocavit
Stans celſa in puppi.
Di, maris et terræ tempeſtatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatæ auræ, portuſque pateſcit
Jam propior, templumque adparet in arce Minervæ.

522. *Tum procul* idem cum Oudart. *o. montes* Parrhaſ.——523: *primum* ſec. Moret. *conclamant primus* Dorvill. Statii imitationes IV Theb. 807. III Silv. 2, 23 laudat Burman.——524. *læti* ſec. Moret. et Goth. *ſocii læto* quatuor Burm. et unus Goth.——526. *vocabat* Wall.——527. *Stant* Medic. *prima in puppi* Gud. pro div. lect., quod probat Heinſ., ut varietur hemiſtichium, quod et VIII, 680. IX, 261 recurrit.——529. *venti* Montalb. ab interpolatore. *v.* vel *nobis* Zulich. *facilem vento* Dorvill. *et adſpirate* Wall. *ſecunde* alter Rottend.——530. *Crebeſcunt* multi et hic male. cf. ad Georg. I, 359.——531. *que* abeſt a Leid.

molle littus; hinc *humilem Italiam*; ſive quia procul ex alto viſentibus terra ſemper humilis videtur. cf. ſup. ad v. 76. cf. Serv. unde Pompon. Sab. ſua hauſit.

525 ſq. Aliter quam de corona vera crateri ex more ſacrorum impoſita vix hæc videntur poſſe accipi; etſi dubitatio animum ſubit, unde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari eſt. cf. ſup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in divino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in nona Strophe: ἐπεὶ δ' ἐμβόλυ κρέμασαν ἀγκύρας etc. vſſ. 344 ſq. Quod autem *in puppi* ſtat, hoc inde illuſtrandum eſt, quod in puppi tutela collocata erat, h. e. ſignum numinis, cujus tutelæ navis erat credita; una cum foculo aut ara. Ad hanc igitur libatio et preces fiunt.

529. Afferte, date navigationem fauſtam *vento* h. e. vento ſecundo immiſſo; et adſpirate, favete, propitii. Verba ſingula cum dilectu. Mox *portus pateſcit*, ad oculorum ſenſum. v. ſup. ad 411.

531. Ad ſqq. cf. Dionyſ. Halic.

Vela legunt ſocii, et proras ad litora torquent.
Portus ab Euroo fluctu curvatus in arcum;
Objectæ ſalſa ſpumant adſpargine cautes:
Ipſe latet; gemino demittunt brachia muro
Turriti ſcopuli, refugitque ab litore templum.

532. *et* deeſt Wall. *prioris* Goth. ſec. a m. pr. *ad l. vertunt* tres Burm.——533. Vulgo *Eoo.* At *Euroo* omnes pæne codd. Pierii, Medic. et cæteri vetuſtiores Heinſ. et ſex Burm. Nova tamen ea forma ab *Eurus*, etſi analogiam habet in *Arctous*, *Leſbous* et al., et confunduntur fere *Eurus* et *Eous*; poteratque primo erratum eſſe *Euo* pro *Eoo*, ut *Eo* eſt in pr. Hamb. et in multis *Euro.* Vide Heinſ. ad h. l., qui *Eoo*, quod vulgatæ edd. habebant, cum Pierio retinuit; non tamen, niſi in tribus quatuorve, iiſque recentioribus libris, illud repererat; adde duo Goth. at alter *eroo.* *Euroo* tamen etiam Servius interpretatur; et uſus eſt ea voce Priſcian. in Periegeſi v. 871. *flatu* Exc. Cort. ex Hamb. ſec., idque videbatur in Parrhaſ. fuiſſe, in quo etiam *Eoo* repoſitum erat. *curvatur* aliquot Heinſ. et Burm. cum edd. Ald. Junt. *ſinuatur* ſec. Moret.——534. *adſpargine*, antiqua forma, repoſuit Heinſ., Medic. et Gudiano, Grammaticiſque Velio Longo et Nonio auctoribus. Vulgo *aſpergine.* De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II Theb. 675. Goth. ſec. *vertigine*, quod abſolute ita dictum equidem non memini.——535. *dimittunt* pleri-que codd., excepto tamen Medic. et nonnullis alii. *deducunt* ed. Ven. Porro *Late patet* male Donatum legere, in Servianis notatum: quod tamen in noſtro Donato non occurrit.——536. *Erecti ſc.* aliquot Pier. *ab litore* idem ex antiquis, et Heinſ. e potioribus. Vulgo *a litore*, ut in uno Goth.

Halic. I, 51. Strabo VI, p. 281 B. et Excurſ. de *Errorr. Æn.* ſub f. Adde Cluver. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Arx* pro monte (ut ſup. 336. v. ſup. ad 521), in quo templum erat, quod Idomeneus condidiſſe ferebatur (Pompon. Sab. ad v. 530 *Portus Ætnei.* leg. *Idomenei).*

532. Ad verba cf. ſup. v. 208.

533—536. *Portum Veneris* deſcribit ſatis ornate: ſitus eſt verſus Orientem. Efficitur ille ſinuoſo maris flexu, ſcopulis utrinque porrigentibus ſe, dum ſenſim decreſcunt in littore. *Euroo fluctu* ab Euro, ut, Arctous. v. var. Lect. *ſcopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab utroque portus latere procurrentes ſenſim verſus mare decreſcunt; Eadem fere ſup. I, 162 ſq. *Hinc atque hinc vaſtæ rupes* etc. cf. Odyſſ. κ, 87 ſqq. *brachia* bene tribuuntur ſcopulis, quoniam ambiunt portus latera: cf. Cerda. iidem *murus*,

Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore nivali.
Et pater Anchiſes: Bellum, o terra hoſpita, portas:
Bello armantur equi: bellum hæc armenta minantur.
Sed tamen idem olim curru ſuccedere ſueti
Quadrupedes, et frena jugo concordia ferre:
Spes et pacis, ait. Tum numina ſancta precamur
Palladis armiſonæ, quæ prima adcepit ovantis;

539. *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* un. Leid. ſic inf. 588. *o* abeſt a Rottend. tert. *bellum contra b.* Goth. ſec.——540. *Bella hæc* alter Hamb.——541. *Et tamen* Ven. *curſu* Witt. *currum ſuccedere* un. Leid., forte hoc exquiſitius. Burm. laudat not. ad Ovid. Met. XIII, 611.——542. *et ferre j. c. frena* Zulich. a m. ſec.——543. *Spes eſt p.* ante Heinſ., ut plerique codd. et edd., etiam in Servianis ad v. 537 et ſup. ad I, 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p. Cum* alter Menag. *numina ſancta:* Ad h. v. Pompon. Sab. " *Ita et Probus leget et Apronianus.*" Quæ adeo memorabilis hic ſit varietas, non aſſequor; ni eſt quod alii *ſacra* exhibuerunt, ut ex ſec. Hamb. et Leid. notavit Burm.——544. *quæ primum* duo Moret. et Rottend. ſec.

murus, cujus ſpeciem habebant. *refugitque a littore templum*, dum ab alto intuentibus in ipſo littore ſitum videbatur, propius accedentibus retrocedebat quaſi, *quia ſitum eſt in colle, qui ſenſim creſcit a littore*, ut bene Serv.

537 ſq. Anchiſæ interpretatio oſtenti et hic tribuitur: cf. Excurſ. extr. ad lib. II. Equos candidos conſpectos interpretatur primo per bella Italiæ cum Romanis geſta, mox de Italia Romanorum armis pacata. Comparant Odyſſ. λ, 107 ſqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 ſqq., ſed parum illa ad h. l. faciunt. Cæterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, paſcentes late vagando. *bello a.* ad bellum. *curru* h. e. currui. Multa hic Cerda, ſed argutatur et Burm. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc advocat. Fundus interpretationis, quam Anchiſes facit, in eo eſt, quod equi etiam jugum ferunt.

543. 544. Palladi ſacrum faciunt, cujus templum in eo portu. v. ſup. 531. *ovantes* ornantius quam *nos*. Mox 545 ſpectat ad ſup. 403 ſqq.

546.

Et capita ante aras Phrygio velamur amictu;
Præceptisque Heleni, dederat quæ maxuma, rite
Junoni Argivæ jussos adolemus honores.
 Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obvertimus antennarum,
Grajugenumque domos suspectaque linquimus arva.
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Adtollit se diva Lacinia contra,

545. *capite* ed. Junt. *capite—velabar* Rufinian. de Schem. Lex. p. 35 (255). *capite* et *capute velamus* sex vel septem ap. Burm. miro lapsu.— *ante aram* idem Rufinian. l. c. Goth. tert., Montalb. et Voss. hic etiam *velantur*, et Wall. a m. pr. *velatur.*——548. *profectis* Franc.——549. *avertimus* conj. Jo. Schrader. in schedis. Idem tamen commode laudat Ovid. Met. III, 676 *obstantes dum vult obvertere remos.* *antemnarum* scribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter.——550. *domus* Gud. cum aliis. *domum* sec. Moret. a m. pr.——551. *si fama est vera* Ven.

546. 547. *dederat quæ maxima* respicit sup. 435 *unum illud — præque omnibus unum*, *præceptis* pro e præcepto Heleni. *Argivæ* v. sup. I, 24, sed h. l. tantum ornat.

548—550. Item ex præcepto Heleni sup. v. 396 sq. Potest sacro hoc facto occupatio Italiæ facta videri. Sed similes Juris gentium aut publici notiones inter veteres non fuere. *obvertimus* sc. pelago, ut VI, 3 *Obvertunt pelago proras*; nam si e sequ. versu, *domibus* G. h. e. littori; tum potius esset *avertere vela*, *antennas.* pro hic doctius *cornua antennarum*, κεραῖαι. *velatarum*, h. e. velis indutarum, ut alias *veliferæ*. Mox de *Herculeo Tarenti* v. Exc. XIV ad h. v. Obscurum est, quorsum illa spectent: *si vera est fama.* In *Herculeo T.* subesse necesse est fabulam, nunc obscuram, de Tarenti originibus ab Hercule ductis; cum vulgo ad Tarantem, Neptuni f., eæ referantur.

552. Liv. XXIV, 3 *Sex millia aberat ab urbe* (Crotone) *nobile templum, ipsa urbe nobilius, Laciniæ Junonis: sanctum omnibus circa populis.* v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261 D et, præter Cluverium, Serv. et Cerdam, Aristot. de Mir. Audit. p. 726, Schol. et VV. DD. ad Lycophr. v. 856. *attollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere, Serv. cf. sup. ad 411.

Caulonisque arces, et navifragum Scylaceum.
Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Ætna, 554

553. *Callonesque* Wall. Servius: "*Aulonisque arces.* Aulon mons est Calabriæ, ut Horat. II, Od. 6 *et amicus Aulon Fertilis* (ita legitur) *Baccho*; "in quo oppidum fuit, a Locris conditum, quod secundum Hyginum, "qui scripsit de situ urbium Italicarum, Aulon est" (etsi in his postremis voc. dubia lectio). Potest hæc Serviana lectio doctrinæ speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I Od. 16 (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*) et *Aulonosque arces* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B. ed. Par. Καυλωνία, πρότερον δ' Αὐλωνία λεγομένη διὰ τὸν προσκείμενον αὐλῶνα, h. e. convallem. Etiam Stepb. Byz. h. v. ab Hecatæo *Auloniam* vocatam memorat, διὰ τὸ μέσην αὐλῶνος εἶναι (addit idem ab heroë *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Servium, Clitæ Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse, nam in Mazochii somniis ad Tabb. Heracleens. p. 527 sqq., ubi ex Hebr. *Kol*, de voce tonitru accepta, duci, non moramur). Ex altera tamen parte primam litteram in principio versus excidisse in uno vel altero codice, quo Servius utebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II, Carm. 6, 18 occurrit *et amicus Aulon Fertili Baccho*, ubi Vet. Schol. montem esse Calabriæ ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, ut jam satis docti viri docuerunt, adeoque nil juvat, quod h. l. *C. arces* h. e. mons vel promontorium memoratur. eod. v. *navifragum Scylaceum*, Σκυλάκειον. Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *naufragum*, *naufragium*—*Scillacæum*, *Scyllacæum*, *Scillaceum*, *Silaceum*, *Scylleum*. v. Pier. et Burm.—— 554. *Cum* Rottend. sec. et Hamb. sec. *Trinacia* Serv. sup. ad v. 384. *cernitur hora* pro *ora* Hamburg. pr. et Græv., quod et Jo. Schrader. malebat. v. Burm. Leid. *cum procul—tollitur Ætna*, non male. Rottend. tert. *Trinacria cernitur. Ætnam Et gemitum p.*

553. Versus austrum navigantibus primo loco *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *navifragum* h. l. dictum sive propter scopulosum littus, ad quod urbs illa sita, Atheniensium colonia, sive propter tempestates inter tria promontoria Iapygum et Cocintum, frequentes et graves. Nam promontorium Scylacium frustra, puto, ponitur. Mox *Caulonis arces* apparent navigantibus, h. e. Caulon, vel Caulonia, in alto littore vel colle condita, Achæorum colonia. v. Strabo VI, p. 261 B. Pausan. VI, 3 p. 459 et Intpp. ad Steph. Byzant. h. v. Serviana plane ineptiunt.

554—557. Scylacium sinum prætervectis jam e longinquo, tamquam in medio mari (*e fluctu*) Ætna Siciliæ *cernitur* h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur jam fragor maris ad scopulos Scyllæ allisi, (*fracta*

Et gemitum ingentem pelagi, pulſataque ſaxa
Audimus longe, fractaſque ad litora voces;
Exſultantque vada, atque æſtu miſcentur arenæ.
Et pater Anchiſes: Nimirum hæc illa Charybdis;
Hos Helenus ſcopulos, hæc ſaxa horrenda canebat.
Eripite, o ſocii; pariterque inſurgite remis.
Haud minus ac juſſi faciunt: primuſque rudentem
Contorſit lævas proram Palinurus ad undas;
Lævam cuncta cohors remis ventiſque petivit.

556. *ab litore* aliquot Heinſ., minus bene. Sic tamen quoque Medic. a manu emendatrice.——557. *Exſultantque vado* tert. Mentel. a m. pr., non infelici lapſu.——558. *At* ſec. Rottend., ut alibi ſæpe. Sic ſup. v. 539. *hæc* abeſt a Mentel. pr. Goth. ſec. *hic illa* Medic. cum aliquot Pierianis.——560. *o* deeſt Leid. et pleriſque, quos Pierius viderat, cum Goth. alt. *etque* Franc.——561. *hac j.* Franc. *primumque r.* Reg. *rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *rudente* aliquot ap. Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, ut ad funem referrent. *tridentem proram* conj. Heinſ. inf. ad V, 143. et Jo. Schrader. ſn ſchedis.——562. *lævam proram* ed. Ven. *in unda* Leid. a m. pr.——563. *petebant* pr. Hamburg.

(*fractæ voces* cf. inf. v. 669 *ſonitus vocis* eodem modo) jamque apparet et oculis cognoſcitur ingens maris æſtus, quo Charybdin in propinquo eſſe intelligit Anchiſes. In toto loco ante oculos Ulyſſes Odyſſ. μ, 201 ſqq. ſed, ut recte hæc teneas, cogitandum eſt, littus legendo Trojanos jam ad interiora freti Siculi perveniſſe, ut exteriori oſtio jam propiores eſſent: ibi et Scylla et Charybdis haud longe aberant. *vada exſultant* h. e. mare ex imo fundo ſublatum in altum egeritur. v. ſup. 420 ſq. τῆδ' ἄμοτον βοάασκεν ἀναβλύζουσα Χάρυβδις. Apollon. IV, 923.

568 — 560. *Hos ſcopulos*, *ſaxa* int. Scyllam. *Eripite nos.* Vulgaris orationis tædium excutit poëta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad noſtros ſenſus ſatis duriter. Sed lenius hoc quam ſupplere *remos:* Eripite remos, expedite. *inſurgite remis*, v. ſup. ad v. 207.

561—563. A littore Italiæ in medio freto curſum deflectunt, adeoque a dextra in lævam, ne in extremam freti partem æſtu impulſa navis rapiatur. *rudentem proram*, ὀγκώμενον, ut *gemere*, *βοᾷν*, *clamare*, h. e. ſtridere, impulſu fluctuum, ac ſonare, ut etiam Serv. Vox et inf. occurrit VII, 6.

Tollimur in cœlum curvato gurgite, et idem
Subducta ad Manis imos desidimus unda.
Ter scopuli clamorem inter cava saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viæ Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens

564. *ad cœlum* Medic. Pierii. *turbato* tres Burm., male. *in gurgite* pr. Hamb.——565. *Subducti* Parrhas. Mox vulgg. edd. ante Heins. *descendimus;* verum reposuerat ille (tamquam exquisitius) cum Medic. aliisque præstantioribus suis et Pierianis *desedimus*, quod Bened. et Pierius, tum ipse copiose illustratum dederunt; *desidimus* ex uno Montalb. proferebat, tamquam quod cum *Tollimur* melius tempore conveniret, et nunc receptum a Burmanno vides. *consedimus* unus Leid., male——566. *ad concava* Parrhas. *dederunt* Ven.——567. Totus versus abest a Goth. pr., alter *rotantia*; quamquam piget talia notare.——568. *relinquit* tres Burm. duo Goth.——569. *illabimur* Franc. *undis* sec. Rottend.——570. *incessu* pr. Hamb. *et abscessu* alter. *ab accensu* Zulich. *ab occasu* Græv., sed adscriptum *accessu—motus* Vratisl.

564—567. Maris æstuantis et magnos fluctus moventis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta hæc omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 565 ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam sigillatim spectare. cf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 1, 70—75. *desidere*, ut *sidere*, *subsidere*, proprie de navibus mersis vel depressis. v. Heins. ad h. l. et quos laudat Burm. *Spumam elisam*, fluctuum ad cautem allisorum, ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit sæculi Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres sæpissime. v. c. mox v. 574 *et sidera lambit*, de flamma Ætnæa.

568. Quam ornate! vesperi ventus, aquilo, cessat.

570. Proprie aqua est immota a ventis: inde eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus*. Portum autem hunc, ut totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. ι, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc., qui versus hujus sunt interpretatio. Portus ille Ætnæ profluviis totus nunc est oppletus, ut ex P. Bembo et Facello docuit Cluverius. cf. *Sestini Lettere* To. I, Lett. 9.

571—577.

Ipse; sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente favilla:
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos avolsaque viscera montis
Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.

571. *Ipse* Pierius et alii cum *Ætna* jungunt. v. Burm. *ipsa* Erf. sed *Ipse portus*. *sub horrificis—ruinis* aliquot ap. Pier., sed id esset vulgarius; *tonat* meliores, ut vis poëtica postulat. Multi *sonat*, ut semper variant. ——572. *prærumpit* Dorvill. *ad* abest a Gud.——573. *canente* a m. pr., Leidens. *candore* Voss.——574. Hæserant Critici jam apud Gellium (v. Exc. XV) in hoc, quod poëta uno tempore fumum et flammas emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene observaverit, *interdiu fumet Ætna, noctu flammiget*. Cui, si poëta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo: *Attollitve globos*. Enimvero si poëta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum noctu Trojana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed intervalla habet intestinus Ætnæ labor non modo majora illa extremi furoris et remissionis. vid. v. c. Strab. VI, p. 274 A. C., verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammæ; interdum cum flamma expulsa saxa. Utrumque sequi poëta potuit; conjunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI, 690—693, quem ante oculos habuisse videtur Virgilius.——575 *convolsa* aliquot Pier. et Leid.——576. *Erigit* Heins. cum elioribus retinuit. At *Egerit* pr. Moret. alter Voss. et tert. Rottend. pro var. lect., Erf. et malit Burm. propter τὸ *eructans*, et adstruit copiosius Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 350. Permutatio sane utriusque vocis est satis obvia; v. sup. 423, et *egerere* per se elegans esset; sed *erigere* et exquisitius ac doctius esse et majorem vim habere videtur, ut in altum continuo tractu surgentia saxa ac metalla eniti videas. Inf. IX, 239 *aterque ad sidera fumus Erigitur*. VII, 529 *Paullatim sese tollit mare et altius undas Erigit*; *inde imo consurgit ad æthera fundo*. Porro *eruit* Menag. sec. *eruptans* Franc. *sub astra* sec. Menag.——577. *glomerant*. Hugen.

571—577. Si alia de Ætna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluver. Sicil. ant. lib. I, c. 8; et quis nescit Cornelii Severi Ætnam? quam nobis docte illustratam nuper dedit Wernsdorf. V. C., ubi v. p. 104 et p. 24 alios auctores laudd. Sed ea, quæ ad Maronem faciunt, v. in Exc. XV ad h. l. Ad poëtæ nostri ductum Justin. IV, 1. *horrificis tonat Ætna ruinis* h. e. fragore resonat; satis graviter. *prorumpit*. emittit, ἀναπέμπει, antiquo loquendi modo, ut jam

Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Urgueri mole hac, ingentemque insuper Ætnam
Inpositam ruptis flammam exspirare caminis;
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem

578. *Encheladi* Wall. cum aliis. *semiustum* merito revocavit Heins. Libri plerique et edd. *semusti*, cum non viderent, duas vocales contractas in unam efferri, ut sæpissime fit apud Græcos.——579. *more* Gud. a m. sec. *hac mole* Oudart. *que* deest Montalb.——580. *expugnare* alter Hamb. *spirare* Oudart.——581. *quotiens* duo Goth. et sic Medic. *mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heins. *mutat* Donatus cum aliis; uti et bini Goth. (tert. *morat*). Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit satis illud Heins. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143 frustra provocant. Sed *motat* pro *movet* agnoscit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Servius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante eum Guellius; possitque id tamquam exquisitius præferri, nisi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III Theb. 595 *aut ubi tentat Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit, nisi quod unus *versare* legit. In nonnullis etiam *motet*; in Wall. moveat. cf. Burm.

jam Lucret. cf. sup. I, 246. 573. *Turbine f. p. et c. favilla:* h. e. globis fumi, cum cinere permiitis, φλόγας καὶ λιγνῦς, ut Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *favilla candens*, ut *canus cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De scintillis Servius exponit. *Erigit eructans* ornatius quam eructat, ἐρεύγει, emittit, extrudit. *liquefacta saxa* h. e. in vitrum conversa, interdum admixtis metallis; unde ῥύακες illi, rivi igniti *(Lava)*. *fundo*, ἐκ μυχῶν, ut Pindarus: *volvuntur ab imo fundamenta*, Auctor Ætnæ 197.

578—582. Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quæ ex antiquo physica phænomena adumbrandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent: hunc itaque in monstro, quod fulmine percussum erat, vivum ac perpetuum durare. Pro Encelado, quem tamen et alii agnoscunt, ut Orpheus Arg. 1249. 1250. cf. Cornel. Sev. Ætna 70 sqq., alterum gigantem Typhoëum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Æschylus (ut Briareum Callim.); at Virgilius hunc sibi servavit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716 idque Homeri exemplo Iliad. β, 783. v. ad Hygin. f. 152: Cerda et all. Pari exemplo ad Phlegræos campos magno terræ motu collapsos gigantum pugna fuit traducta. cf. Not. ad Apollod. p. 69. 70, add. Gesner. ad Claudian. p. 444. Diod. V, 71. 579. *Ætnam insuper impositam*, ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος, *exspirare flammas caminis ruptis* h. e. ca-

Murmure Trinacriam, et cœlum ſubtexere fumo.
Noctem illam tecti ſilvis inmania monſtra
Perferimus; nec, quæ ſonitum det cauſa, videmus.
Nam neque erant aſtrorum ignes, nec lucidus æthra
Siderea polus; obſcuro ſed nubila cœlo;
Et Lunam in nimbo nox intempeſta tenebat.

583. *Nocte illa* aliquot Pieriani, et duo Burm., ſed hoc vulgarius, *tecti ſilvis* omnes fere libri Pier. et Heinſ. itaque *in* recte ſublatum. De ſenſu ambigunt Cerda et Burm. Sed in littus eſcendiſſe Trojanos noctemque ibi exegiſſe, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos ſinit; neque aliter Ulyſſes in eo ipſo loco, quem Virgilius hic expreſſit Odyſſ. ι, 150. 151. *tecti ſilvis* ad littus procurrentibus, in loco nemoroſo, in his ipſis ſilvis, ab interiore parte, accedentem mane ad ſe vident Achemeniden v. 590. Non autem, olim latæ, ſilvæ defuerunt Ætnæ, ut ex Pindaro diſco Pyth. I, altera Antiſtrophe: Αἴτνας ἐν μελαμφύλλοις κορυφαῖς καὶ πέδῳ. *immunia* Medic. a pr. m.——585. *nec l. æther Sidera habet. polus*—Sprot. *æther* etiam Voſſ. cum Goth. tert.——586. *obſtruſo—cœlo* Goth. ſec., felici errore, ſi modo error nec priſca lectio eſt, cujus interpretamentum ſit *obſcuro.* Nam *obſtruſum* exquiſite pro clauſum, occluſum, adeoque obductum, obſcurum. In libris fere illud cum voc. *abſtruſum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian., quod vel Lexica docent.——587. *in* deeſt binis Burm. *limbo* Goth. pr.

vernis et receptaculis flammæ ſubterraneis, quæ nove *caminos,* fornaces, dixit. 580. *Trinacriam intremere* (nam vix *intremere* pro tremefacere poſuit poëta, ut Ætna ſubjectum eſſet) et *cœlum ſubtexere fumo,* exquiſite, ut *ſuffundere.* Utrumque Lucret. in eadem re loco jam Cerdæ laudato VI, 478. 481.

582—587. *monſtra* h. l. monſtroſum phænomenon, rem portentoſam. *ſonitum,* fragorem montis. *nec lucidus polus æthra Siderea* h. e. cœlo ſtellis fulgenti. *in nimbo,* nubilo aëre. Ἀὴρ γὰρ περὶ νηυσὶ βαθεῖ' ἦν, οὐδὲ σελήνη Οὐρανόθεν προὔφαινε· κατείχετο γὰρ νεφέεσσιν Odyſſ. ι, 143. 144: quem totum locum Virgilius ante oculos habuit, laude tamen hactenus integra, quod Achemenidis perſona inducta magnam legentibus mirationem rei novitate facit. Imitationem noſtri habes Ovidium XIV Met. 158 ſqq., ubi ad Cumas alius Ulyſſis ſocius ſubſtiterat. Cæterum ex Virgiliana narratione apparet, poëtam fuiſſe inter eos, qui Caprariam inſulam et Cyclopum ſedes ante Ætnam in littore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, ut alii, et forte ipſe Homerus, quos Cluverius,

Poſtera jamque dies primo ſurgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram:
Quum ſubito e ſilvis, macie confecta ſuprema,
Ignoti nova forma viri, miſerandaque cultu,
Procedit, ſupplexque manus ad litora tendit.
Reſpicimus. Dira illuvies, inmiſſaque barba,
Conſertum tegumen ſpinis: at cetera Graius,
Ut quondam patriis ad Trojam miſſus in armis.

588. *namque* Montalb. Goth. pr. *prono* Goth. tert., frequenti lapſu. ——589. *Humenteſque umbras* Ven. v. lib. IV, 7 et ſæpe alibi.——590. *Tum* Leid. Mox *e* deeſt Wall., etiam edd. nonnullis vulgg. *conſpecta* pr. Hamb. pro var. Lect. v. Burm.——591. *nova fama* ſec. Rottend, *vultu* tres ap. Burm.——592. *ad ſidera* Zulich. a m. pr. et Wall., librarii lapſu, cujus animo frequentior ratio inſederat.——593. *Proſpicimus* aliquot Pieriani. *ingluvies* Sprot. *dimiſſaque barba* idem cum Vratiſl. cum Goth. ſec. (pro *demiſſa*), *promiſſa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr.: utrumque vulgarius præ eo, quod excuſum eſt. *immenſaque* Witt. Servium argutari arbitror.——594. *tegumen* Heinſ. ſcripſit cum Medic. et aliis vetuſtis. cf. eund. inf. VII, 666, et ad Ovid. XIV Met. 166. Item Pierius e duobus Cæteri *tegimen* vel *tegmen*; hoc habebant edd. vulgg. Mox *et* vel *ac cetera* multi ap. Burm.——595. *Ut q.* ita repoſuit Burm. ex Hugen., ut ſententiam melius connecteret. Poni enim *ut*, quemadmodum ſæpe, *ut erat*, *ſicut erat*. Inde illa illuvies, inde detritæ veſtes, quod diu in obſidione Trojæ hæſerat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an in hoc acquieſcere malit. Nam primum *Ut* parum commodum, quocunque modo accipias; (melius tamen poſitum dicas pro *quippe qui*. Ex Burm. ſententia *Ut erat* plene fuiſſet eloquendum). *erat Graius*, h. e. Græco habitu, *quippe qui ante Trojam fuiſſet*. Hæc vix cohærent. Porro, detritarum veſtium cauſſas ab obſidione Trojæ repetere, jejunum videtur. Sufficit aliquem per tres menſes vitam in ſilvarum latebris exegiſſe. Itaque ſequi malim Servium: v. not. Niſi forte, quod arbitror, totus verſus alienus et ex lib. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc miſit in annis*

Cluverius, recte puto, ſequitur.

588—592. *primo Eoo*, Lucifero, mane, ἠῷος ἀςὴρ, cf. Georg. I, 288. *umbram humentem*, uti amant poëtæ *noctem humidam* (cf. Cerda), propter rorem.

593—595. cf. vet. poëta ap. Cic. Tuſc. Qu. III, 12. *immiſſa* in faciem, adeoque exquiſitius quam *promiſſa barba*, *Conſertum*

Isque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit
Arma procul; paullum adspectu conterritus hæsit,
Continuitque gradum: mox sese ad litora præceps
Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc cœli spirabile lumen;
Tollite me, Teucri: quascumque abducite terras.
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus unum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est injuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto.

annis confictus. Certe eum, si absit, nemo facile desideret. Lenior tamen medicina foret hæc, ut versu seq. pro *Isque* legas *Namque*; ut sic oratio procedat: *at cetera Graius, Et quondam patriis ad Trojam missus in armis. Namque ubi Dardanios habitus et Troïa vidit Arma procul, p. a. c. hæsit.* Ita omnia inter se nexa; etsi Serviana ratio sic satis rem expedit.——597. *aspectu paullum* Witt. *pauco aspectu* Goth. sec. *paullum a conspectu* Goth. tert.——600. Rufinian de figg. p. 26 (209 R.) citat: *per superos atque hoc cœlum*; lapsu, haud dubie, memoriæ. *perque hoc cœli* Wall., non male. v. Burm. *numen* Leid. *sperabile numen* a m. pr. Medic.——601. *quescunque* aliquot, antique. v. Pierium. *in quascunque* aliquot alii Pier. *adducite terris* Medic. a m. pr. *adducite* alii multi Heinf. et Burm., sollenni lapsu: *advertite* etiam alter Hamb. pro var. lect.——602. *de classibus* Montalb. et sec. Moret.——603. *Argolicos* Rufinian. de Schem. Dianœar. p. 269. ——604. *sceleri* Medic., sed a m. pr.——605. *in* abest a binis Burm. *in fluctu* Venetus.

Consertum spinis tegumen, vestem laceram ac detritam habebat, et, ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sartam. cf. Ovid. Met. XIV, 166, ubi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur *Græcus* esse. Latius Servius: *Habet enim unaquæque gens incessum et vocem propriam. patriis ad T. missus in armis*, Homerica oratio, nam sæpius similis forma, aliquem a patre ad bellum esse missum, occurrit. Adjicit Serv. *ex sequenti ejus confessione hoc didicit Æneas.* At de toto versu cf. var. Lect.

599—606. *testor*, quæso, obtestor. *hoc cœli spirabile lumen*, vitale, de quo (l. quo) spiramus. v. Serv. *lumen* autem pro æthere, aura; ut etiam poëtæ: *luminis aura*, quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) *e classibus* pro e Danais. Ex Sophoclis

Philocteta

Si pereo, hominum manibus periiſſe juvabit.
Dixerat: et genua amplexus, genibuſque volutans
Hærebat. Qui ſit, fari, quo ſanguine cretus,
Hortamur; quæ deinde agitet Fortuna, fateri.
Ipſe pater dextram Anchiſes, haud multa moratus,
Dat juveni; atque animum præſenti pignore firmat.
Ille hæc, depoſita tandem formidine, fatur: 612
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Ulixi,

666. Præclare hanc lectionem reduxit Heinſ. codicum fere omnium, etiam Pierianorum, auctoritate; in edd. vulgg. erat: *Si pereo, manibus hominum, p. j.* Fuere quoque qui diſtinguerent: *Si pereo manibus hominum p. j.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male.——607. *amplectens* duo Moret. Leid. un. Goth. pr. *volutus* iidem et alter Leid., ſed hoc vulgarius. Vulgatum defendit etiam Cariſius.——608. *Qui ſit* Heinſ. cum melioribus, ut jam ante Pierium lectum; alii *Quis ſit* vulgari ratione. *quo fari ſanguine* Sprot. *fari a quo* Menag. alter.——609. *agitat* Hamb. alter.——610. *haud plura* Parrhaſ., ex communi formula. v. Burm. *loquutus* Wall. a m. pr.——612. Idem verſus ſup. II, 76 in controverſiam vocatus. *Ipſe* Dorvill.——613. *Ulixi* et hic ab Heinſ. cf. Pier.

Philocteta nonnulla cum his comparari poſſe, jam Cerdæ monitum. *ſi ſceleris tanta eſt injuria noſtri*, ornate, ſi ſcelus meum tantum eſt. *Spargite*, cum vi, diſcerptum diſpergite.

606—609. *genibuſque volutans hærebat:* ad genua provolvens ſe inhærebat, προσφὺς εἴχετο. *dat juveni*, ut evitaret tenuem voculam *ei*. *præſenti*, certo, *pignore*, quod manum dat.

613 ſqq. Hoc de Achemenide epiſodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, ſcilicet ut ita Homerica de Cyclope intexere ſuis verſibus poſſet. Nam delectare ſolet et hoc, ſi fabulas, notas quidem nec novas, nova tamen cum variatione, novo cum ornatu, et in novo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi quidem adverſatur hoc epiſodium, quod jam apud Servium notatum videas; Ulyſſes enim inter initia erroris ſui ad Cyclopas venerat, at Æneas multo ſerius. v. Exc. II *de Errorr. Æneæ*, annis ad a. 6. Sed in talibus male poëtas reprehendas. *genitore A. Paupere*. ſup. II, 87 *Pauper in arma pater primis huc miſit in annis.* Neſcio tamen, annon poëta ſua potius tempora, quibus militia inter vitæ genera quæſtuoſa erat (v. ad Tibull. I, 1 pr.), quam Homerica reſpexerit; nam addit: *manſiſſetque u. Fortuna!* Cæterum hoc dictum eſt elegantius

Nomen Achemenides, Trojam genitore Adamasto
Paupere (mansissetque utinam Fortuna!) profectus.
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Inmemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (Di, talem terris avertite pestem!)
Nec visu facilis, nec dictu adfabilis ulli.

614. *Nomen*, post Ge. Fabric Pieriumque, revocavit Heins. e codd. cf. Toll. ad Auson. p. 297. Vulgo *Nomine*, quod vulgare. Porro *Achemenides* scriptum, cum Medic. aliisque præstantioribus, etiam ap. Ovidium, ut sit ὃν τὰ ἄχη μένει. Vulgo *Achæmenides*, quod nomen aliunde notius esse poterat. *Achimenides* alii, ut omnes Gothani. *Agamenides* Franc. et sic Nannius. v. Burm. Tandem *Adamasto* varie corruptum: *Adamasco* ap. Pier. et al., *Damasco*, *Damasto*, *Adamastro*.——616. *trepidum* Sprot. *tepidi* Ven. *lumina* alter Hamb. et Goth.——618. *Domos* Medic. (a m. pr.) tert. Rottend. Sane *Domus sanie dapibusque cruentis* durissima junctura dictum, pro saniosa. Burmannus videtur probasse H. Stephani interpretationem: *opaca sanie et dapibus*; quod et durum et jejunum est. Obvia est emendatio: *Domus s. d. cruenta* sicque Wittianum habere video; modo distinguas: *domus sanie dapibusque cruenta Intus, opaca, ingens.* Sæpe epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapes* autem ipsæ erant *cruentæ*, hinc sine dubio cruentatum antrum. Exemplis res non indiget. Inf. VIII, 297 *janitor Orci Ossa super recubans antro semesa cruento.*——619. *ingens ipse* jungit Waddelius ap. Burm., qui recte rejicit.——621. *affabilis* retinuit Heins. codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrob. VI, 1 ab Accio in Philoctete sumtum testatur: *Quem neque tueri contra neque affari queas.* Statii etiam imitationem affert Burm. III Silv. 3, 72 *Terribilem adfatu passus visuque tyrannum.* Servius tamen *nec dictu effabilis*, sermone non explicabilis; et inf. v. 644 *infandi Cyclopes*, ineffabiles, ubi ad h. l. provocat. Esset itaque πέλωρ ἄῤῥητον, vel Hesiodeo voc. οὔτι φατειόν, quod Ruhnkenius V. C. ingeniose restituit Orpheo v. 926, et videri potest exquisitius,

gantius quam: utinam pauper, adeoque domi, manere maluissem!

616. *trepidi*, bene adjectum, præ festinatione. 618. *domus sanie*, pro saniosa, paullo durius. v. Var. Lect.

620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitæ monstrum. *nec visu facilis* h. e. cujus

Viſceribus miſerorum et ſanguine veſcitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quum corpora noſtro
Prenſa manu magna medio reſupinus in antro
Frangeret ad ſaxum, ſanieque exſperſa natarent
Limina: vidi atro quum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent ſub dentibus artus.

exquiſitius. Sunt etiam codices, qui ita legunt, apud Pierium, plerique Heinſ. et Burm. poſſuntque ſimilia memorari, v. c. Silius I, 175 *ferum viſu dictuque.* Et affine huic alterum: *viſu audituque*, quod ſæpe occurrit, jam inde ab Orpheo Argon. 901. Recte tamen alterum præfertur, quandoquidem junctum cum *nec viſu facilis.*——622. *paſcitur* Gud. tert. Rottend. et alt. Voſſ. cum pr. Goth.——624. *Preſſa* etiam hic duo Burm. cum tert. Goth.——625. *exſperſa* Servius: "Hæc fuit vera lectio, id eſt, madefacta: nam ſi *adſperſa* dixeris, tapinoſis et hyperbole junguntur," ſcilicet *adſperſa* et *natarent.* Erat tamen Serviana lectio in nullo Pieriano, ſed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinſii, qui egregie adſtruxit, et in tribus Burm. et tert. Goth. Add. Bened. Reliqui *aſperſa* vel *adſperſa* (quod interpretamentum eſt alterius); *reſperſa* Sprot. et pr. Moret. *exſparſa* Witt. in margine. cf. ſup. ad v. 534. Eſt autem *exſpergere* proprie foras ſpargere et hinc diſpergere, diſſipare; et tandem *limina exſperſa*, reſperſa ſanie ac cruore *ex illiſis* humi corporibus.——627. *trepidi artus* Medicei aliorumque vetuſtiorum auctoritate receperat Heinſius, non offenſus eadem rei natura bis expreſſa: *trepidi* h. e. tremuli, *tremerent.* Tacite eum deſeruit Burm. antiquo revocato *tepidi*, ſcilicet vitali calore. Paullo melius Ovidius XIV Met. 196 *eliſi trepident ſub dentibus artus.*

jus adſpectum non facile aliquis ferat (ἀπροσόρατος voce Orphica, δυσαντίβλεπτος. Bene Serv. "*cujus poſſit etiam adſpectus inferre formidinem*") nec alloquium. Reliqua v. in var. Lect.

623—627. cf. Odyſſ. ι, 288 ſqq. *corpora*, elegantius quam viros. *reſupinus*, bene niſum jacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recurvat. cf. Burm. At Homerus notionem magnitudinis in monſtro tuitus eſt: Σὺν τε δύω μάρψας, ὥςε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ Κόπτ'. Reliqua a Virgilio ornatius expoſita. Niſi et id ipſum, quod modo memoravimus, cum Servio, de jacente humi Cyclope accipere mavis: quo ipſo magnitudo virtutis appareret, quod reſupinus hoc facere potuit. Conf. Ovidii verſus XIV Met. 205 ſq. ex h. l. expreſſos. *exſperſa* doctius, quam aſperſa. v. Var. Lect. *membra fluentia tabo*, oratio poëtica pro vulgari, defluente tabo. Cæterum hæc ad

noſtrum

Haud inpune quidem. Nec talia paſſus Ulixes,
Oblituſve ſui eſt Ithacus diſcrimine tanto.
Nam ſimul, expletus dapibus, vinoque ſepultus,
Cervicem inflexam poſuit, jacuitque per antrum
Inmenſus, ſaniem eructans ac fruſta cruento
Per ſomnum conmixta mero: nos, magna precati
Numina, ſortitique vices, una undique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto
Ingens, quod torva ſolum ſub fronte latebat,

629. *eſt* deeſt binis ap. Burm.——630. *meroque* Wall., perperam.——632. *per antrum Immenſum;* ſic Servius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m. pr. Voſſ. pr. duo Hamburg. totidem Moret. et Ven. ap. Heinſium, qui præferebat; adde duo Goth. *jacuitque per a. Immenſus* Medic. cum cæteris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo qualicunque judicio; nam et poëtica oratione dignius et ἐνάργειαν majorem habet, quam alterum. Nam, quod Servius ait: *Immenſum* ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quaſi in toto antro jacuerit; id potius ad τὸ *per antrum* valet, quod majus rei phantaſma offert, quam *in antro.* Jam etſi adjicias: *jacuit per antrum Inmenſum,* hoc non æque rem in majus effert, potuit enim immenſi antri qualecunque ſpatium occupare, quam *jacuit immenſus;* et nunc δεινὸν eſt illud alterum *per antrum,* ut impleat ſuo corpore totum antrum. cf. ſimilem varietatem Ovid. III Met. 37, et ad lectionem dijudicandam Quinctil. VIII, 4, 83, ſed idem interpretationem noſtram firmat. Porro *Immenſam ſaniem* aliquot Pieriani, et Zulich. a m. pr. Prave. *et fr.* ſcripti Heinſ. Burm. cum Goth. tert. *cruenta* Witt.——633. *ſumma p. Numina* Dorvill.——634. *Nomina* Medic. *una ordine* Wall. a m. pr.——635. *tenebramus* h. e. obſcuramus, excæcamus, legebat Donatus, cum aliis apud Servium, adverſus Homeri et Euripidis fidem et exemplum, ut jam Pier. et alii monuerunt: eſt enim τρίβειν, δινεῖν, τορνεύειν.——636. *jacebat* Ven., male. v. notam.

noſtrum palatum haud eſſe comparata, facile ſentias. cf. Exc. XVI.

628 ſq. cf. Odyſſ. ι, 299 ſqq., 316 ſqq. *oblituſve ſui eſt; ſui,* cum vi, h. e. ſuæ aſtutiæ ac calliditatis; quæ iſta ætate eadem cum ſapientia habita, ut ex Homero obſervare in promtu eſt; ibid. v. 420: Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον—πάντας δὲ δόλους, καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὥστε περὶ ψυχῆς· μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν. *in diſcrimine tanto.* 630. ex eod. l. v. 296. 297 et 371. 631—633. v. ibid. 372. 374. 634. *ſortiti vices* v. ibid. v. 331 ſqq. 634. 635. vide ibid.

Argolici clipei aut Phœbeæ lampadis inſtar:
Et tandem læti ſociorum ulciſcimur umbras.
Sed fugite, o miſeri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite.
Nam, qualis quantuſque cavo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque ubera preſſat,
Centum alii curva hæc habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.

637. *Phœbei* Wall.—— 638. *umbram* alter Hamb.——639. *a litore* Witt. Edd. Ald. et Junt. P. Dan. cum tribus Goth. *atque hoc ab litore* ſec. Moret. *funes* Franc.——641. *Jam* pr. Moret., eleganter, inquit Heinſ.; quod vix verum h. l. Verſus 641 ad 644 ab aliena manu interpoſitos acute ſuſpicabatur Jac. Bryant V. C., offenſus inprimis τῷ: *qualis quantuſque claudit:* de quo v. not. Omnino loco huic ultima poëtæ manus defuit.——642. *prenſat* alter Hamb. v. ad Ecl. III, 99. *preſſit* Montalb. *preſat* Franc.——643. *hæc* abeſt ab Ven. *hic* Vrat. *habitant curva hæc ad* pr. Hamb. *volgo* Gud. *paſſim* pr. Hamburg.——644. *et in a.* duo Burm. *atque altis mœnibus* Parrhaſ. et tres alii.

ibid. v. 378 ſqq. 636. *latebat* quanto ornatius quam *erat!* vides eadem voce ſimul torvam frontem, horridas palpebras, hirſutum ſupercilium, λασία μὲν ὀφρῦς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται Theocr. Idyll. XI, 71. 637. *Argolici clipei:* erat is Argivorum inventum: Pauſ. II, 25. Apollod. II, 2, 1. ubi cf. Not. p. 277. et inf. Exc. IX. ad h. libr. Fuit ſane clipeus inde in communi Græcorum uſu, aliquando etiam a Romanis receptus pro ſcuto: potuit tamen Argolicus clipeus peculiare quid habere. Etiam Dionyſ. Halic. IV (p. 221, c. 16) Ἀργολικὰς ἀσπίδας Servius rex ferre jubet cives primæ claſſis. *Phœbeam lampadem* eſſe Solem, non Lunam, in aperto eſt. E Callimacho tranſlatum eſſe verſum, Faber pronuntiat; ſed hoc tantum de clipei comparatione verum eſt, H. in Dian. 53 de Cyclopibus: τοῖσι δ' ὑπ' ὀφρῦν Φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ, Δεινὸν ὑπογλαύσοντα. Ex Virgilio ſua ſumſit Ovid. XIII Met. 851. 852. Mox 638 *ulciſcimur* ad ductum Homeri l. c. v. 475 ſqq.

641—644. Ornatum (partim ex Hom. l. c. 337. 341) vides: *Qualis* Polyphemus *eſt*, *tales* Cyclopes multi in vicinia *ſunt*, *habitant.* Eſt autem is poëtarum mos, Græcis inprimis admodum frequentatus, in Pindaro vel centies obſervatus: ut

Tertia jam Lunae se cornua lumine conplent,
Quum vitam in silvis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae.
Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.

645. *lumina* tres, vitiose. *se cornu lumina complent* Sprot. Satis bene. ——647. *domusque* Menag. alt. Goth. alt. *vastaque ab rupe* Oudart. *vastoque* Franc. *a rupe* tres Burm., quem v.——648. *tremesco* scribunt fere codices, testibus Pierio et Burm.——650. *avulsis* Wall. pro *et v.*——651. *hanc partem ad litora* Donatus legit, quod Gc. Fabricio videbatur habere aliquid antiquitatis. *hanc primo a litore* Nonnius in *lustrare*: quod placuisse Heinsio mireris, cum primae littoris parti vix credere se potuerit, qui latebras quaerebat; ut recte jam Burm. monuit. Et cf. Ovid. XIV Met. 218 sq. loco e Virgilio expresso: *Haud procul adspexi longo post tempore navim* ad littusque cucurri. *primum in litore* Ven. Burmann. malit: *hanc primam ad l. classim.*——652. *Prospexi* Medic. Gud. pro div. lect. Colot. Parrhas., sed jam *Prospicio* v. 648. *Conspicio* Ven., idem *Hinc me.* alter Hamb. *Huc me.*

ut evitetur tenuis oratio per verbum substantivum *est*, statim attributa substituunt; itaque h. l. pro *qualis est Polyphemus*, ornatius dixit poëta; *qualis claudit atque pressat;* plenior oratio erat: *qualis Polyphemus est, qui claudit.* Tenendum hoc est in aliis locis, in quibus eadem orationis forma occurrit. Sic sup. I, 498 erat: *Qualis exercet* pro qualis est, cum exercet. An vero talis verborum ornatus trepidanti Achemenidi satis conveniat, dubitare forte possis. Sed in his cum poëta quodammodo tacite conventum est in hoc, ut ii, quos loquentes inducit, poëtica oratione utantur. Quod nisi ita se haberet, quomodo tragoedia scribi posset?

647. *domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra*; nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium dabat. *ab rupe Cyclopas* junge; prospicit in monte errantes. modo v. 644 *et altis montibus errant*; et inf. 655 *summo cum monte videmus*; item 675. Mox 649 *Victum infelicem,* simpl. miserum. Argutum puto, de infelici arbore accipere. *lapidosa corna* ab osse, quod in se habent.

653. *Addixi:* signato verbo exprimit desperationem, ait Serv.;

Vos animam hanc potius quocumque abſumite letō.
Vix ea fatus erat: ſummo quum monte videmus
Ipſum inter pecudes vaſta ſe mole moventem
Paſtorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monſtrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manu pinus regit, et veſtigia firmat.
Lanigeræ comitantur oves: ea ſola voluptas,
Solamenque mali.
Poſtquam altos tetigit fluctus, et ad æquora venit,

654. *aſſumite* tres ap. Burm.——655. *in monte* aliquot Burm. et Goth. pr. ——656. *gerentem* pr. Hamb. Unde Burm. conj. *ferentem.* Sed vulgatum multo præclarius eſſe cum *magna mole* junctum, quis non videat?——659. *manu* Medic. (etſi interpolatus, et a recent. manu) cum præſtantioribus omnibus Heinſ. et Pier. et utrique id probatum; at Burm. veterem lectionem *manum* revocavit, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, et a qua lapſus difficilior fuiſſet ad alteram. Sed nec *manum* bene dictum eſſet; quorſum enim *manus* regenda fuiſſet? ſed *pinus*, h. e. truncus pineus, *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat veſtigia* h. e. greſſus. Etiam Servius *manu* explicat, ſed fere ut Pierius, qui *Monſtrum pinus regit* jungere videtur. *manum* tamen Quinctil. agnoſcit Inſt. VIII, 4, 24 *Trunca manus pinum* Goth. pr. et tert. *gerit. format* Leid.——660. *hæc ſ. v.* Goth. tert.——661. *malis* tert. Rottend. Verſus inexpletus in Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. uno Pier., quibus adde Fragm. Vatic., etſi et ibi recenti manu adſcriptum ſupplementum: *de collo fiſtula pendet,* quod cæteri fere codd. etiam editi habent, niſi quod duo treſve *pendebat fiſtula collo,* ut et Goth. tert. a m. ſec. Montalb. *dependit f. c.* Rejecta hæc ab Heinſ. poſt multas virorum doctorum diſputationes. v. Bened. Pier. Cerda et quos Burm. laudat. Neque, ſi ex codicum auctoritate rem æſtimes, verſus facile retineri poteſt. Nam aliis reprehenſionibus interpunctione occurras: *ea ſ. voluptas; Solamenque mali de collo fiſtula pendet.* Si tamen ad ſenſum meum judico, etiam illa tollenda ſunt: *ea ſola voluptas Solamenque mali:* manifeſtum enim ſit, eſſe eos conatus explendi verſus, a diverſis auctoribus profectos. Nec bene cohærent: *ea ſola v.* cum: *Lanigeræ comitantur oves.*

Serv.; at quatenus? ſc. eſt pro, me tradere decrevi, ut alias morti, ſervituti, malo, ſe quis addicit. Addicunt ſe proprie, qui ſe vendunt, ut gladiatores.

658. Πέλωρ, πελώριον θαῦμα apud Homerum l. c. *informe,* ut ἄμορφον, deforme. *cui l. a.* h. e. excæcatum; deformitas nova præter naturalem, ut Cerda

Luminis effossi fluidum lavit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per
æquor 664
Jam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit.
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;
Verrimus et proni certantibus æquora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum ubi nulla datur dextra adfectare potestas,

663. *effusi* alter Menag. et nonnulli alii, uti suspicari licet; item Medic., sed a m. pr. *effuso*. *fluvidum* multi ap. Pier. et Burm., ut et aliis scribitur. *ille* Menag. sec. *lavat* Goth. sec.——664. *infrendis* Gud. a m. pr. *infrens* fragm. Vatic. a m. pr., suppletum *infremens*.——665. *fluctu* et *fluctus* legi Servius testatur et ex eo Pompon. Sab., sed hoc alterum omnes habent Pieriani, excepto Porcio, in quo *s.* abrasa, et Heinsiani, præter unum Rottend. *strinxit* aliquot Pier. Leid. *tingit*. Medic. et Sprot. *texit*, sed ille a m. pr., Fragm. Vatic. nil mutat.——666. *celare* duo Burm. Goth. tert. a m. pr. *Nos trepidi procul inde f. c.* hic ordo verbor. ex Argent. Bœcleri ap. Cuning.——668. *Verrimus* edd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinsianos pr. Moret. et Ven. a m. sec. Prætulit hoc Heinf. et Burm., ille, puto, tamquam exquisite poëticum, hic, quoniam *taciti* volebant discedere. At *verrere* de remis vim illam motus taciti non habet; nisi argutias ex etymologia capias; et *vertimus* cæteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat., quod sane et ipsum esse poëticum quis neget, quodque et alibi apud poëtas occurrit, et inf. V, 141 *freta versa*; quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur gravior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant*.——670. Diu hæsi, an *dextra* adfectare,

da monet. Mox vero 663 *inde*, ex æquore, aqua marina. Burm.

666. 667. cum Homericis certavit l. c. v. 471. 472. adde Odyss. x, 126 sqq. *Sic merito*, *εἰκότως*. Nam supplicem, ἱκέτην, quis aspernari ausit! Mox 669 *sonitum vocis*. *Vox* novo exemplo pro strepitu vel remorum vel undæ remis impulsæ, ut sup. 556 *fractæ voces* pelagi. Cum poëta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeusmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes remos* ad hortamen, certe mutum, referri posse ille observat. *vestigia* pro ipsis gressibus, notum; et 670 *dextra adfectare* appetere. cf. V. L.

671.

Nec potis Ionios fluctus æquare ſequendo,
Clamorem inmenſum tollit: quo pontus, et omnes
Intremuere undæ, penituſque exterrita tellus
Italiæ, curviſque inmugiit Ætna cavernis.

adfectare, reciperem: poteſt hoc ratio ac ſententia ſuadere; alterum critica auctoritas; etſi, ut infinitis in locis, in tanta variæ lectionis ſilva, difficile dictu eſt, in utram lectionem major librorum pars conſentiat. *dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heinſ. e Medic. a m. pr. laudat, ſed vitio forte ſcriptum, pro *dextrum*, nam ſic a m. pr. præfert Fogginius. Etiam Burm. e ſolo Menag. laudat, *dextram a*, non tamen adſcriptum, quid in cæteris ejus libris legatur. At habet illud fragm. Vatic., cujus eſt antiquiſſima auctoritas. Quid ſit *dextram affectare*, Servius explicat, eſſe: dextram intendere et injicere, ſcilicet ut poſſit navem tenere: Terent. Heaut. III, 3, 60 *Ad dominam qui affectant viam*, id eſt intendunt, faciunt. Subjicit Servius: "Nam, ſi *dextra* legeris, ait, ut ſit, *dextra affectare*, id eſt contingere, caret exemplo." At multo magis caret exemplo non modo, ſed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto caſu effertur id, quod appetitur, cui manus injicitur. Sic Georg. IV, 562 *viamque adfectat O.* Sic *regnum*, *famam*, *plauſum affectare*. Itaque e communi uſu *affectare dextram* eſſet appetere manum alterius, h. l. Trojanorum; quod hic ſenſum non habet. Prorſus novo itaque more poëta dixiſſe dicendus: *affectare dextram*, pro admovere. Contra *dextra affectare* ſc. nos, navem; analogiæ conſentaneum eſſet, hoc ſenſu: τῇ δεξιᾷ ὀρέξασθαι τῆς νηός. E codd. tamen iſtam lectionem enotatam non video, niſi quod a Pierio e nonnullis antiquioribus *dextra attrectare*, quod et pr. Rottend. habebat, vulgatæ ſc. interpretamentum, a Catrœo tamen receptum. *aſſertare* Wall. in marg. *dextræ affectare* tert. Moret. a m. ſec., non male, inquit Heinſ. Nam *adjectare* vel *injectare* dextram, quæ facile cuivis in mentem veniant, acutioribus non facile ſe probent. Prius illud, dum Marklandi locum in Epiſt. Crit. ad Fr. Hare p. 17 a Saxio V. C. indicatum evolvo, video a Valeſio jam olim propoſitum, et ab Editore Cantabrig. probatum, a Marklando refelli et *dextra affectare* præferri et illuſtrari. Hoc tandem et ipſe cum Brunck. prætuli. ——672. *Cl. horrendum* pr. Hamb. *ingentem* alter. *ponit* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. a m. pr.——673. *Contremuere* Medic. cum Colot. *infremuere*, quod ſane et ipſum frequens de mari et fluctibus. Sed hic jungitur: *exterrita tellus*.——674. *tellus Trinacriæ* Parrhaſ. et aliquot Pier. cum

671. *nec potis eſt, æquare fluctus I. ſequendo*, accipi aliter non poteſt, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monſtri proceritate. Nec, dum nos inſequitur, par eſt molis ſuæ magnitudine altitudini maris, quæ eo major eſt, quo longius a littore proceditur. Porro ad 672 cf. Od. ι, 395.

676.

At genus e ſilvis Cyclopum et montibus altis
Excitum ruit ad portus, et litora conplent.
Cernimus adſtantis nequidquam lumine torvo
Ætnæos fratres, cœlo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales quum vertice celſo
Aëriæ quercus, aut coniferæ cypariſſi
Conſtiterunt, ſilva alta Jovis, lucuſve Dianæ.
Præcipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela ſecundis.
*Contra juſſa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim

cum Goth. pr. ex interpolatione, quoniam *Ætna* ſequitur. *immugit* ſcribitur in multis codd., ſed v. Heinſ. *caminis* Vratiſl., haud dubie ex 580. ——675. *Et g.* Ven. *et gens* Voſſ. pr. et Hugen. *e montibus* Medic. Gud. cum aliis Heinſ. *et ſ. C. et montibus* Ven. Goth. pr.——676. *ad portas* duo Burm. *complet* plures alii.——679. *conſilium* alter Menag. cum Goth. tert. *vertice ſummo* Hugen.——680. *corniferæ* tert. Goth.——681. *Conſtiterunt* Heinſ. cum melioribus ſuis et Pier. Vulgo *Conſtiterant.* aliquot Burm. et Goth. ſec. *Conſtiterint.* Venetus *aſtiterant.* *lucove* duo Burm. *luciſve* unus. *que* Goth. tert.——682. *ruentis* fragm. Vatic.——684. *movent* aliquot Pier. duo Heinſ. fragm. Vatic. duo Goth., ut fere alias variatur. Scyllam-

676. *ad portus* cf. v. 570. *adſtantis nequicquam,* quia nocere (nunc) non poterant. Serv. *A. fratres,* populares, gentiles. Mox *cœlo,* ad cœlum. *concilium,* exquiſite pro turba.

680. 681. *coniferæ cypariſſi.* Cupreſſus mas fert conos nuci pineæ non abſimiles (v. Serv. ad h. l. et ſup. ad v. 64); *baccas* appellat Plin. XVI, 33. ſ. 60. At κῶνυς etiam Græci. v. Athenæus lib. I, p. 57. B. C. *ſilva Jovis,* declarant quercus, itaque *lucus Dianæ* ad cupreſſos refertur; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proſerpina agi neceſſe eſt. Nam cupreſſus feralis arbor, alias Diti ſacra, ut Plin. l. c. Potuit tamen a poëta ſic ſimpliciter ornari voc. *luci,* ut *Dianæ* eſſet, cui omnino ſaltus curæ ſunt.

682. 683. Nos metu agitati quocunque malumus curſum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere,* evolvere, explicare et intendere, v. ſup. 267. *ventis ſecundis,* int. quo ventus ferret; non exſpectare ventum, quem curſus poſtulabat.

684—686. E pluribus verborum juncturis, quas hic facere poſſis, et quas paſſim a Servio

*Inter utramque viam, leti diſcrimine parvo,
*Ni teneant curſus: certum eſt dare lintea retro.
Ecce autem Boreas anguſta ab ſede Pelori

Scyllamque Charybdim quidam ſcripti et editi, *Scyllæque Charybdis* alii ap. Pier. cum Rottend. ſec.; at pr. et duo alii Heinſ. *Scyllæ atque Charybdis*; unde ſuſpicari poſſis *Scyllæ atque Charybdis Inter utrinque viam* ab aliis lectum fuiſſe. Heinſ. conjiciebat *Scyllamque Charybdimque Inter*, non male. *Scillam Charibdim* ed. Ven. *Charybdin* Gud. cum aliis: *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic., unde ſuſpicetur aliquis fuiſſe: *Contra juſſa monent Heleni, Scylla atque Charybdis. Inter u. v.—Ni teneant curſus, certum eſt d. l. r.* aut: *Contra juſſa monent Heleni Scyllam atque Charybdin. Inter.* Sed et hoc parum expeditum foret, et facile præferas vulgatum, quod et Servius et Donatus habent. Enimvero et melior ſenſus, et rei criticæ uſus, moſque verſificatorum, antiquiorum imprimis ætatum, facile eo adducit, ut tibi perſuadeas, tres verſus hos eſſe ab interpolatoribus, et quidem pluribus eundem lapidem moventibus, profectos, qui, varia tentando, explere volebant verſum imperfectum relictum: *Contra juſſa monent Heleni.* Sequebatur in Virgiliano autographo: *Ecce autem.*——686. *Ne* Gud. cum aliquot Pier., ſed *Ni* antique. v. Serv. Heinſ. Cæterum hoc hemiſtichium: *certum eſt dare lintea retro*, tamquam a ſententia alienum, ab alia manu ad ſupplendum verſum attextum in ſenſum incurrit.——687. *ab ſ.* Heinſ. e libris et more poëtæ. Vulgo *a ſ.*

Servio, Donato, ac Pomponio Sab. inde Intpp. facere videas, illa videtur eſſe optima, h. e. verborum locique naturæ cæteris adcommodatior: *Ventos ſecundos*, qui tum a tergo ſpirabant, fac fuiſſe Notum vel Auſtrum; ab hoc rejici debuere verſus Charybdin et Scyllam (in quo poëta verſus Homer. Odyſſ. μ, 426 ſqq. ante oculos habuit); *Contra Heleni juſſa monent, ni (h. e. ne) teneant* (naves) *curſum inter Scyllam atque Charybdin, utramque viam leti diſcrimine parvo* (per appoſitionem; utraque, et Scylla et Charybdis, eſſet iter periculoſum, ſi per eam navigatio fieret); Tamen, cum ventus verſus has partes ferret, ſcilicet ab auſtrali plaga ſpirans, *certum eſt dare lintea retro*, h. e. jam decreveramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum, ecce, Boreas exoritur. *Heleni juſſa*, v. ſup. v. 410 ſq. 429 ſqq. *ni*, antique pro *ne*. Sic Serv. et plures vett. Grammatici ap. Heinſ. et all. v. Horat. I C. 14, 15. *teneant* ſc. naves. In ſimili re Od. γ, 172, ubi præceſſerat Ἠιτέομεν δὲ θεὸν—ὄφρα φύγοιμεν—, ſequitur v. 176: Ὦρτο δ' ἐπὶ λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ὦκα Ἰχθυόεντα κέλευθα διέδραμον. conf. Odyſſ. μ, 197. 221. Hactenus verſus infeliciter procuſos interpretatus ſum, quantum licuit. Sed v. judicium noſtrum in V. L.

687. *Venti* poëtis a montibus, tamquam ſedibus, petuntur (cf. Markland. Epiſt. crit. p. 56.);

Miſſus adeſt. Vivo prætervehor oſtia ſaxo
Pantagiæ, Megaroſque ſinus, Thapſumque jacentem.
Talia monſtrabat relegens errata retrorſum
Litora Achemenides, comes infelicis Ulixi.
Sicanio prætenta ſinu jacet inſula contra
Plemmyrium undoſum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama eſt huc Elidis amnem
Occultas egiſſe vias ſubter mare: qui nunc
Ore, Arethuſa, tuo Siculis confunditur undis.

689. *Pentagiæ*, *Pantagyæ* (hoc et Medic. et Rom. cum fragm. Vatic., ſed Παντανίας, ὁ ἄγων h. e. ἀγνύων πάντα undæ impetu). *Tapſumque*, *Taſſumque*, *Taxumque*, *Thabſumque*, *Capſumque*, librariorum lapſus: *Tharſumque* Rom. Eſt Θάψος.——690. *mandabat* Parrhaſ. *retrorſus* apud Priſcian. et in codd. Pier. et Heinſ. *retorſum* Goth. tert.——691. *Ulyſſi* Priſc. et Probus. Vulgo *Ulyſſei*. Ultima, *comes i. U.* ex v. 609 aſſuta putabat Burm., offenſus ſcilicet epitheto *infelicis:* quod in Æneæ ore gravius aliud deſiderabat.——693. *Plemyrium* Rom. Medic. et alii duo; ut et græce ſcriptum ap. Steph. Byz. Sed plerique Πλημμύριον. At *Plemirium*, *Plemurium*, *Pleuron* librariis debentur. *unde dixere* Parrhaſ.——694. *hic* ed. Ven.——695. *habuiſſe vias* unus Pier., ſed v. Burm. *quæ nunc* duo Burm.——696. *confundimur* Menag. pr. *perfunditur* aliquot Pier.

p. 56); itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fretum Siculum: hinc *anguſta ab ſede—Miſſus:* puto exprimi ἵκμενος vel ἱέμενος.

688. 689. *Vivo oſtia ſaxo Pantagiæ.* *Pantagias* (nunc *Fiume di Porcari)* parvus fluvius, brevi curſu, infra Leontinos, cujus oſtium præruptis utrinque rupibus includitur: de eo v. Cluver. Sicil. lib. I, c. 11. Dorvill. Sicula p. 206. 207. *vivo ſaxo*, ut I, 167 *vivoque ſedilia ſaxo.* *Saxa rotantem Pantagiam* dixit Claudian. de R. P. II, 57 in loco hinc expreſſo. *Megara* ſunt h. l. Hyblenſia, quia olim Hybla parva dicta, non longe a Syracuſis, in ſinu Megarenſi, *Golfo di Auguſta*, quem ab auſtrali parte includit *Thapſus*, peninſula in mare procurrens, *plana, pæne fluctibus par*, ait Servius, qui inſulam appellat, unde *jacentem* dixit poëta, h. e. humilem, non altam montibus.

690. 691. *relegens retrorſum.* nam cum Ulyſſe a Lotophagorum inde inſula, littori Africæ prætenta, Siciliæ littus orientale

Juſſi numina magna loci veneramur: et inde
Exſupero præpingue ſolum ſtagnantis Helori.
Hinc altas cautes projectaque ſaxa Pachyni
Radimus, et fatis numquam conceſſa moveri

697. Ordinem verborum ex optimis libris reduxit Heinſ. Vulgo: *Numina m. l. juſſi v.* Sed alter ordo gravitatis plus habet. *venerantur* Sprot.——698. *Helori* inde a Pier et Heinſ. Ἕλωρος. Vulgo *Elori.*——699. *Hic* Menag. alter.——700. *Redimus* Goth. ſec. a m. ſec.

rientale ad Cyclopas uſque præternavigaverat. itaque *Littora* jam *errata.*

692—696. Inſula *Ortygia,* et ex adverſo *Plemmyrium* promontorium, ad aditum ſinus et portus Syracuſani. In eadem fons Arethuſa, de quo et de fabula ſuper ejus cum Alpheo Elidis fl. congreſſu v. ſup. Ecl. X, 1 et 4. *undoſum* h. l. περικλυμον, quod æſtuantis maris fluctibus alluitur; unde et ipſum nomen πλημμύριον. *occultas e. v. ſubter mare,* τήν τε θάλασσαν Νέρθεν ὑποτροχάει Moſch. Idyll. VIII. *ore tuo,* eodem fonte; unde Pindaro Arethuſa ἄμπνευμα σεμνὸν Ἀλφεῦ Nem. I, 1. v. Cluver. Sicil. ant. p. 163. 157.

697. *Juſſi,* admoniti, ſed a quo? vel ab Achemenide, vel ab Heleno, vel ab Anchiſe, ait Serv. Hoc ultimum verum puto. Nam per totum librum eæ ſunt Anchiſæ partes, ut religiones et auſpicia curet. *Helorus* fluvius in littore orientali paullo ſupra Pachynum promont., de quo accurate egit Cluverius e Fazello. Primum inter ſpecus et exeſas rupes procurrit, unde Silio *clamoſus Helorus;* mox, ubi ad littus acceſſit, placido ac leni curſu incedit, et hieme, clauſo maris fluctibus oſtio, frequenter excreſcit ſtagnatque, unde agri vicini pingueſcunt plurimum (Nunc *Atellaro* et in inferiore parte *Abiſo*). *Exſupero,* h. l. prætervehor.

699. *Pachynum,* promontorium Siciliæ ab Auſtrali parte (*Capo Paſſaro*). *projecta ſaxa* expreſſit Gr. προβλῆτες σκόπελοι.

700. 701. *Camerina nunquam conceſſa moveri:* accipio, palus, in qua deus nolebat, ut quidquam moverent, novarent Camarinenſes. Servii verba apponam: Palus eſt juxta ejuſdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum ſiccata peſtilentiam creaſſet, conſultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, reſpondit: Μὴ κίνει Καμαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων. quo contemto exſiccaverunt paludem, et carentes peſtilentia, per eam partem ingreſſis hoſtibus, pœnas dederunt. Similia narrant Steph. Byz., Suid. et Anthol. Gr. ap. Cluver. Sed quæ illa urbis expugnatio fuerit, nuſquam declaratur. Ter Camarinam fuiſſe conditam, ex Thucydide aliiſque docet idem Cluver. Cæterum poëtam hæc ex ſua potius, quam Æneæ narrantis,

Adparet Camarina procul, campique Geloi,
Inmaniſque Gela fluvii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas oſtentat maxima longe
Mœnia, magnanimum quondam generator equo-
rum. 704

701. *Camerina* ſane maxima ſcriptorum pars. Sed in talibus ſcripti non ſunt audiendi, ſed Græci; quibus Καμαρίνα; etſi Salmaſio ad Chronic. Euſeb. p. 250 hoc dandum, vulgari uſu tandem litteram inflexam fuiſſe. *monteſque G.* Parrhaſ. *Geloni* Ven. Vratiſl. *Geloti* Wall.——702. f. *Innantis* ſc. campis fl. v. Horat. III, 17, 7. *Gela* noli mutare; urbs proprie ἡ Γέλα, et fluv. ὁ Γέλας. *de nomine* Parrh. et Hamb. pr.——703. *A. atque A.* Puget. Fluctuant et hic libri inter *Agragas* et *Acragas*. *oſtendit* alter Menag.——704. *quondam* vatem decebat, non poëtam, qui Æneam narrantem inducit. Jo. Schrader. ea re offenſus in ſchedis delet verſum, et continuat: *Acragas oſtentat mœnia longe, Teque d.* Ita vero plura in hoc loco erunt defenda, in quibus temporum ratio neglecta. cf. not. ad 701.

tis, perſona dixiſſe, jam Servius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illæ urbes et locorum nomina Æneæ temporibus recentiora ſunt.

701. 702. De ſitu urbis et fluvii *Gelæ* camporumque res parum explorata. v., præter Cluver. et quos Burm. laudat, Dorvill. Sicula c. 6. Acquieſcit Dorvillius in Cluverii ſententia, eſſe Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuova*, Campos autem Geloos, egregiæ fertilitatis planitiem, latius cis et ultra fluvium patuiſſe, quam vulgo creditur. Sed, quorſum *immanis* ſpectet, dubitari poteſt. Loca hinc expreſſa Claud. R. P. II, 58. Sil. XIV, 218 nihil juvant. *magnam* interpretantur; ſed urbis amplitudinem nemo veterum memorat. Proclive eſt, ad dominos referre, ut ſæpe in urbium epithetis fit, ut ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta ſint. Atque eo deveniſſe etiam Dorvillium video in Sicul. p. 129. Gelæ tamen tyrannos ſævos et immanes fuiſſe, unde doceri poſſit, mihi non ſatis conſtat. Nam, quæ apud Herodot. VII, 153—156 de iis memorantur, ad immanitatem non adſurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thraſybulo, Gelonis fratribus, Syracuſarum tyrannis, erit accipiendum. Proponitur etiam a Dorvillio altera interpretatio, ut ad urbis ſitum ad amnem verticoſum et immanem referatur. Ita *Gela immanis* erit in loco immani, horrendo, ſita: nec male hoc. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies eſſe videtur, ut ab ea potiſſimum deſignari potuerit a poëta.

703. 704. *Agrigentum* in monte Acragante ſitum, maximis quondam opibus ex agri fertili-

Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus;
Et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.
Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae casusque levamen,

705. *Selinys* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Salinis* Goth. tert. cum ed. Ven. v. Pier. Heins. et doctiss. Commentar. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 420. 421. Est Σελινοῦς, vel Σελινόεις.——706. *caecis L. saxis* Goth. pr. ——707. *Dripani* Moret. sec. *portus me et* primus. *me* deest Montalb. *ineluctabilis* Zulich. a m. pr. *illectabilis* Goth. pr.——708. *actis* omnes Pier. et magna pars Heins. et Burm. cum ipso Romano. Alii c. edd. *actus*, inter quos et Mediceus referendus. *actum* Voss., scilicet genitorem. *aptis* Goth. pr. Jam *tempestates actas*, hoc est, vel pulsas vel exactas, dici, dubitari nequit. v. h. l. Heins. cf. ad Georg. I, 413. Sed an tempestates dispulsae fuerint, nunc non quaeritur. Igitur recte, *actus*, de Aenea. Solent autem librarii flectere adjectiva et participia ad propius vocabulum.

fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc civium magnificentia et luxus. Aluere iidem equos ad certamina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus. v. Serv. et Burm. quamquam ad hunc solum respici a poëta non dixerim. Gratius Cyneg. 526 *per illos* (equos) *Cantatus Graiis Acragas.* Vide de hac urbe Cluver. et Dorvill. pag. 88. 89. *quondam* paullo incautius adjecit poëta, contra temporum ordinem. v. V. L.

705. *Selinuntem* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87 satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200 Silius Ital., quem in toto hoc loco comparare juvabit. De Selinunte copiose post Cluver. Dorvill. p. 60 sqq. et 420 sqq., ubi et ruinae duorum templorum ejus urbis oculis subjectae sunt.

706. *vada L. duris saxis caecis* h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* conjectes) *vada* dixit, h. e. locum vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii ἄκρα plana atque depressa, ad III M passuum sub undis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluver. II, 1 pr.

707. *Drepani — illaetabilis ora.* Ager Drepanitanus sterilior et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et praeterea multos in tractus aqua marina exaestuat stagnandoque salem profert; et ob hunc ruris illius moestiorem adspectum non minus, quam ob Anchisae hic locorum amissi memoriam, ab Aenea Drepanitana ora vocari *illaetabilis* videtur.

Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum
Deseris, heu, tantis, nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi prædixit luctus, non dira Celæno.
Hic labor extremus, longarum hæc meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus adpulit oris.
Sic pater Æneas, intentis omnibus, unus
Fata renarrabat divom, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quievit.

709. *oneris* Ven. *omnis* Parrhas. in litura.——710. *Anchisam* Parrhas. *Anchisem* Ven.——711. *n. e. ruinis* Sprot.——713. *nec d.* aliquot Burm. Duo quoque *dura.*—— 714. *hæc* deest alteri Menag.——715. *disgressum* Witt. *vestræ—oræ* Gud. a m. pr., sed v. Burm. *applicat* Parrhas.—— 717. *Fataque narrabat* aliquot Pier. *enarrabat* alter Menag. *recensebat* qu. Moret. Sed *renarrabat* haud dubie vere; non ut argutari velim cum Servio et aliis, sed ut aut pro simplici et vulgari sit positum, *narrare*, poëtarum more, aut ad eum modum formatum, quo *repeti* et *iterari* res, quas narramus, dicuntur. cf. Burm. *divom*, parum commode interpositum, offendebat quoque Jo. Schrader., qui em. *Troum.*——718. *fatoque* Rottend. sec. *his* Sprot.

710. Super *Anchisæ obitu* v. Excurs. XVII.

712. Comparant Homerica Iliad. ρ, 407—410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq.

715. Ex Odyss. η, 276. 277. Mox *unus* sc. inter cæteros *omnes intentos*.

718. *factumque h. f. q.* ornate: et narrationis finem fecit.

Ore, Arethusa, tuo. Aen. III. 696.

EXCURSUS I.

De Æneæ Erroribus.

Cum errores Æneæ magna cum doctrina persequutus sit poëta, ut ea penitus inspiciatur, de cursu, quem Æneas tenuit, paullo accuratius videbimus, adhibitis iis, quæ ab aliis scriptoribus eadem de re erant tradita *.

Ex portu Antandri Æneas navibus XX solvit; lib. I, 381 *Bis denis Phrygium conscendi navibus æquor.* Eundem numerum habuit, cum anno adhinc septimo Sicilia discederet. Nam I, 170 septem navibus ipse ad Africæ littus appulerat; XII aliæ aliis locis I, 390 sqq.; una Orontis fluctibus mersa I, 113. In altum evectus primum Hellespontum classe petiit, et, ut tum navigantium mos erat, ut littus legerent, ad ostia Hebri appulit urbemque *Ænum*, seu *Æneadas*, ut poëta appellat, condidit III, 16—18. v. Excurs. de Annis Errorr. Æn. a. 2. Dubitari enim non potest, eum de hac urbe cogitasse, quandoquidem fabulam de Polydori umbra subjicit, quæ a vicina Chersoneso bene eo traduci potuit. v. Not. ad III, 13. Latius paullo Ovid. Met. XIII, 429 *Est, ubi Troja fuit, Phrygiæ contraria tellus, Bistoniis habitata viris* etc. Sed in Chersoneso Polymnestoris sedem fuisse dubitari nequit. v. Eurip. Hecuba 569 sqq.; nam iisdem locis Hecuba in canem fuit mutata. Et Cynossema erat ad Hellespontum apud Sestum. v. Pollux V, 5. Intpp. Steph. Byzant. ad h. v. Cellar. Geogr. ant. Etsi non defuere, qui et in hoc discreparent, uti Dictys V, 16, sed de communi fide, quam poëtæ sequuti sunt, nunc quæritur.

Habuit autem Virgilius in hoc consentientes plerosque e Romanis scriptoribus. Mela II, 2 *Eximia est Ænos ab Ænea profugo condita.* Plin. IV, 11 *Os Hebri—oppidum Ænos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio*; adde Solin. c. 10, et ibi

* Video nunc similem conatum Abb. *de Pluche* in *Concorde de la Geographie des différens ages* (1764), ubi p. 356 *La Geographie de l'Enéide, ou le Voyage d'Enée.*

Salmas.

Salmaſ. miſcentem ea, quae apponit. Etiam Ammian. XXII, 8, ubi v. Valeſ. cf. Serv. ad III, 1 et 17. Nec tamen poëta hujus opinionis auctor eſt putandus, ſed habuit veteres auctores, quos ſequeretur, etiam inter Romanos Q. Lutatium, nam is in *Hiſtoriis* ſimilia tradiderat: *Æneam primum Thraciam appulſum, Ænum ex ſuo nomine condidiſſe, dein cognita Polymneſtoris perfidia ex Polydori nece, inde digreſſum.*

Cur tamen poëta non Ænum ſed *Æneadas* urbis nomen prodidit? ſcilicet Æneadas recte dixeris incolas, eorumque adeo nomine urbem potuit inſignire, ut tot aliae urbes, v. c. Gabii, Tarquinii, incolarum nomine deſignabantur. Sed adſcivit nomen hoc poëta, tamquam exquiſitius, ex alia narratione, quam et h. l. ſubjicere volumus.

Scilicet alia, eaque conſtantior ac verior, inter Graecos maxime, fama obtinuit, ad *Cherſoneſum Pallenen* Æneam appuliſſe, ibique Æniam (Αἴνειαν) urbem condidiſſe. Inhabitabant illam tum Thraces *Cruſæi* vel *Croſſæi*, fidiſſimi Trojanorum ſocii. Haec Dionyſius ex Hellanico docet lib. I, 47 et 49. cf. Herod. VII, 123 et ibi VV. DD. *Chryſeos Thracas* ſcriptum videas ap. Pompon. Sab. ad Æn. III pr., ſed ejus tota nota ex Dionyſio eſt deſcripta, ex eoque emendanda; uti altera ad v. 17 ex Herodoto l. c. Si mireris forte, cur inter Trojanorum ſocios ab Homero illi Cruſæi non memorati ſint, tenendum, eos in Paeonum nomine latere videri ab Axio fl. evocatos Iliad. β, 848 ſq. In Pallene Æneae appulſum etiam collocat Lycophron 1236—1238. Nam, quam ille habitaſſe dicitur, *Rhæcelos* ad Ciſſum montem circa Æniam ſita eſſe debuit. v. Schol. ad e. l. et VV. DD. ad Steph. h. v. mox *Almopiam* pro Macedonia memorat. Hanc Æniam *Æneadas* quoque appellatas (Αἰνειάδας) ex Theone, vetere Lycophronis Scholiaſta, notavit Steph. Byz. in Αἴνεια. Veriorem hanc de Ænia Pallenes ab Ænea condita narationem diximus, propterea quod vetuſtiorum auctorum fide nititur, et quod, quare in alteram mutata fuerit, facile intelligitur, quoniam nimirum Thraces etiam Pallenen tenuiſſe ignorabatur. Sed etiam altera illa Thraciae Ænus jam ante Æneam floruit, ſiquidem ex ea (Αἰνόθεν) Piros ad Trojam jam ante urbis caſum adfuiſſe memoratur Iliad. δ, 520, et acceſſerat ad eam Hercules a Troja redux a Poltye hoſpitio exceptus: Apollod. II, 5, 9, p. 131. cf. Not. p. 384. Sunt autem tales circa ſimilis nominis urbes errores ſatis frequentes, ut in hoc ipſo exemplo re inverſa Conon Narr. 46 Pallenes Æniam Ænum appellatum vult; et Tzetza ad Lycophr. l. c. utramque confundit. Virgilio tamen propter

Epiſodium

Episodium de Polydori umbra multo opportunior erat altera de Æno Thraciæ narratio, eamque adeo sequutus est. Quippe fuit et ipsa urbs olim non obscura, condita mox iterum ab Æolibus, seu Cumis seu Mitylene oriundis. v. Steph. Byz. in Αἶνος, Scymnus Chius 695, et Harpocrat. in eodem voc. ex Ephoro. Servius ad v. 19 h. l. alios urbis nomen ab Æno, Ulyssis socio, deduxisse, ex Euphorione et Callimacho commemorat.

Ad eandem spectare videtur, quod ap. Pausan. est VII, 4, p. 530, ubi Samii ab Androclo et Ephesiis insula ejecti partim Samothracen abiere, partim consedere περὶ Ἀναίαν τὴν ἐν τῇ ἠπείρῳ τῇ πέραν βαλλόμενοι τεῖχος: scr. Αἴνειαν.

In Thracia, hoc est, Pallene, Æneam vitam finiisse, nonnulli olim tradiderant apud Dionys. Halic. I, 49, et inter eos Cephalo Gergethius (de quo v. Exc. I ad lib. II p. 271) et Hegesippus περὶ Παλλήνης, a quo scriptore, cum id consilio suscepisset, accuratius hæc tractata fuisse probabile fit; sed idem urbi suæ heroëm quasi proprium consecrare hac morte voluisse videtur; quod toties factum in vetere historia notavit jam Dionys. Halic. egregio loco lib. I, 54 extr. (p. 43. 44). Patrem Anchisen, ibi sepultum, ex Theone memorat Steph. Byz. in Αἴνεια.

Conon, cujus operam potissimum in fabulis de populorum et urbium originibus (τοῖς ἐθνικοῖς) colligendis positam fuisse apparet, Narrat. XLVI, Æneam narrat trajecto Hellesponto primum in Sinum Thermum (Thermaicum Macedoniæ) pervenire, ubi patrem Anchisen vita functum humat, oblatumque sibi ab incolis regnum recusat; *hinc*, inquit, *in terram Brusiadem profectus* (εἰς τὴν Βρουσιάδα γῆν) omnibus, quibus uteretur, erat gratus et jucundus κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης. Mugiente ibi, quæ ex Ida ipsum sequebatur, bove, moniti a Venere accepti memor imperium ab incolis in se delatum suscipit, boveque Veneri mactata urbem condit primum Æniam (Αἴνειαν) appellatam, posthæc Ænum. *Brusiadem* illam terram facile aliquis mutandam putet εἰς τὴν Κρουσιάδα ex Dionys. Halic. et Herodoto l. c. Sed Βροῦσις μοῖρα Μακεδονίας ἀπὸ Βρούσου, Ἠμαθίου παιδός, ut Steph. Byz. ibid. Galec laudatus, et inter Thracas *Brysæ* ap. Plin. IV, 11 f. 18.

Diversam ab omnibus his rationem, quæ tamen ad illa ipsa, quæ memorata sunt, revocari potest, ingressus erat is auctor, quem Schol. Iliad. ν, 459 exscripsit, *Troja*, inquit, *capta Æneas sumto secum patre Anchise fugit, naufragioque circa Atho facto in interiora terræ est profectus* (ita accipio, ναυαγίῳ δὲ περιπεσὼν περὶ τὸν Ἄθω, ἀνήει σὺν πατρί) *Anchises quidem ad Calaurum montem juxta Anthemum fluvium moritur et ab*

Ænea

Ænea Pyanæ, ubi etiamnum Anchisæ dictum sepulchrum est, humatur; quo facto Æneas, Veneris monitu, urbem condidit, Æneadem (Αἰνειάδα ab Αἰνειάς) *ab ipso appellatam. Mortuo vero Ænea natus ex eo filius clam ad antiquam patris sedem accedit* (cf. sup. ad lib. II Exc. XVII, ubi de Ascanio), *et urbe eversa* *, *assumtisque colonis in Italiam concessit*, (addit Schol. Ven. A. καὶ κτίζει πόλιν Ῥώμην). Anthemuntem urbem Macedoniæ cum agro novimus; potuit etiam fluvius cum monte Calauro eodem loco esse supra Pallenen. In *Pyana* dubito an *Pydna* lateat. Sane etiam Strabo XIII, p. 608, paullo latius *ad Olympum montem* habitasse Æneam dicit. *Cissum* montem supra e Lycophrone vidimus, et Atho Tzetza ad eundem v. 1263 nominat.

Cæterum hanc in Pallene sedem Æneæ respicit Livius I, 1, *primo in Macedoniam venisse*, et XL, 4 traductis jam a Cassandro Æneatibus Thessalonicam— *proficiscuntur Thessalonica Æneam ad statum sacrificium, quod conditori Æneæ cum magna ceremonia quotannis faciunt*. *Portus* etiam *Æneæ* in Pallene memoratur ab eodem XLV, 30.

Ex Thracia in *Delum* insulam Trojani delati, III, 69 sqq. Hoc idem Dionys. Hal. I, 50 habet: *Cum e Pallene*, inquit, *solvissent, in insulam Delum venerunt, cum Anius in ea regnaret; et in hac insula, dum res ejus florerent et ædificia starent* (misere autem devastata est insula ab Archelao, Mithridatis duce. v. Viri docti Exerc. de Delo in Misc. Obss. Vol. VII, c. 9), *multa indicia visebantur, quæ Æneæ et Trojanorum in eam adventum testabantur*.

Anius hic in veterum poëtarum mythis fuit celebratissimus, etiam filiabus Œnotropis, ut docent, quæ apud Diod. V, 62. Ovid. XIII Met. 640 sqq. Lycophronem Cass. 570 et Schol. ad e. l. et versus sqq. Servium ad III Æn. 80. Dictyn lib. I fine legi possunt. Nam nos hæc tantum attingimus. Est tamen hæc ex antiquioribus fabulis, si quidem Pherecydem (Atheniensem puta) et Cypria Epe de iis laudat Tzetza l. c. Ad eundem Anium refer loca Suidæ in Ταυροπόλον. Apollinis et Creusæ filius proditur Anius apud Cononem Narrat. 41 ejusque filius Andrus, insulæ ab ipso appellatæ conditor. v. ibid. Ovid. l. l. v. 649. Diod. V, 79 et Wess.

* τὴν πόλιν ἀναστήσας. *restituta*, an *eversa?* hoc verius. Videtur Ascanius eos, qui Trojam occupaverant, ejecisse, adscitisque colonis novis discessisse.

Anii

Anii filiam ab Ænea in matrimonium ductam, secundum alios violatam, Anium partu edidisse, Servius ad III 80 narrat. Prius illud e græcis scriptoribus nonnullis etiam Dionys. Halic. I, 59 commemorat, nomen puellæ, insuper addit, *Launam* (nisi *Laviniam* ipse Dionysius scripserat) fuisse; navigasse eam cum Trojanis in Italiam, dante hoc Æneæ precibus Anio patre; erat enim fatidica et sapiens mulier; cumque inter novam urbem condendam morbo fuisset exstincta, et in eo ipso loco sepulta, Æneam in uxoris memoriam nomen ejus urbi indidisse. Similia Q. Lutatius narraverat; unde exscripta in Orig. Gent. Rom. c. 9.

Delo digressos Trojanos per medias Cyclades statim ad *Cretam* deducit Virgilius. Ad historiæ veritatem comparatum est, quod urbs *Pergamea* vel *Pergamum* ab iis in Creta conditur III, 132. 133. Relicti in ea nonnulli ex sociis ibid. v. 190. Alios auctores sequutus Velleius I, 1 pr. *ab Agamemnone tres urbes in Creta* et in his *Pergamum* conditum narrat. De urbe hac cf. Serv. ad III v. 133. et Meurs. in Creta lib. I, c. 13, adversus quem Servii locum tuetur Ruhnken. V. C. ad Vellei. p. 4. Inter *oppida Cretæ insignia* Pergamum enumerat Plin. II, 12. 20. Quod in Creta pestilens annus supervenit, ingeniose poëta ex iis effinxit, quæ Idomeneo a Troja reduci evenisse, quæque Cretam de pristinis opibus dejecisse memorantur, v. Herodot. VII, 171. Eodem alludit Dictys VI, 11, cujus figmenta raro antiquioris alicujus fabulæ vel auctoritatis fundo destituta deprehendas.

Sedis in Creta tentatæ Dionys. I, 50 non meminit, sed, ubi de Delo memoraverat, *Deinde,* inquit, *in aliam insulam Cythera, quæ ante Peloponnesum est sita, venerunt templumque Veneri condiderunt.* Hoc cum ad Æneæ pietatem tam adcommodatum esset, Venerisque omnino opera tam frequens in Æneide sit, a Virgilio neglectum, mireris forte. Nec facile ignorare doctissimus poëta id potuit, sed derelictum ab ipso suspicor propterea, quoniam, cum similem fere religionem mox ad Actium erat enarraturus, tædium effugere voluit.

Quod *Cytheris* nonnulli tribuerunt, id alii ad continentem transtulisse videntur. Nam ex adverso insulæ, ad littus Laconicæ, in sinu Bœatico, ubi circa Maleam flexeris, fuerunt aliquando duæ urbes, mox in Bœas collectæ, *Etia* vel *Etias*, et *Aphrodisias*; utramque ab Ænea conditam fama ferebat, *cum ille in Italiam fugeret et in hunc sinum tempestate fuisset*

fuisset delatus. Nomen alteri a Venere, Æneæ matre, *alteri ab Etide vel Etiade Æneæ* filia. v. Pausan. III, 22 extr.

Ad eadem loca referendum videtur, quod Dionys. I, 50 Trojanos a Cytheris solventes in Peloponnesi promontorio amisisse Cinæthum narrat, a quo illud appellatum *Cinæthium.* Videtur idem esse, quod Pausan. III, 22 in eodem sinu Bœatico post Promontorium, Asini maxillam, tradit *Cinadi monumentum:* Ἐστι δὲ καὶ μνῆμα Κινάδου, νεὼς τῆς Μενελάου καὶ οὗτος κυβερνήτης ἦν. Variavit et in hoc fabula.

Alia fuit fabula de Æneæ ad *Arcadiam* accessu et Anchisæ in iis locis sepultura. Fuisse scilicet aliquem suspicor poëtam, qui hæc ita tractasset, aut famam, quæ ita hæc ferret, ut, cum Samothraciæ, adeoque et Trojanorum, origines prisca aliqua narratione ad Arcades referrentur (v. Dionys. I, 61. 68. 69, ubi de Penatibus agit, unde etiam explicanda illa Arcadum et Trojanorum συγγένεια c. 50 memorata, quam renovasse dicuntur tum Trojani), Æneam cum Anchise in antiquas Arcadiæ sedes reduceret, cum sors esset data, *ut antiquam matrem exquireret* (ut Æn. II, 96). Certe ex alio Pausaniæ loco lib. VIII, 12. f. discimus, *Anchisium montem* (ἡ Ἀγχισία ὄρος) et *Anchisæ sepulcrum* inter Mantineam et Orchomenum Arcadiæ monstratum fuisse. *Cum enim in sinu Bœatico,* quem modo nominavimus, *escendissent, Anchises in ea loca quacunque de caussa profectus diem suum obiit ibique est sepultus.— Adjacent, Anchisæ sepulcro templi, quod Veneri dicatum fuit, ruinæ.* Consentanea his occurrunt apud Dionys. Halic. I, 49; nam et ibi pars scriptorum Æneam in Arcadiam adduxisse memoratur, ut *Orchomenum* et *Nesum* inhabitaret et *Caphyas* conderet, a Capy Trojano dictas (hoc et Strabo habet lib. XIII, p. 608 A, at Stephanus Byz. in Καφύαι a Capy, Anchisæ patre), sed alii eum ibi mortuum, alii in Italiam discessisse tradiderant, inter illos quidem *Aræthus* (ita enim legendum pro Ἀρίσθῳ, Ἀραίθῳ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικὰ, ex Schol. Apollonii Arg. II, 500, etiam apud Hygin. Astron. II, 1 *Ariethus Tegeates historiarum scriptor* leg. *Aræthus.* v. ib. Muncker.), inter hos autem *Agathyllus Arcas,* cujus elegos apponit Dionys. l. c., in quibus Æneas in urbe Neso duas filias collocasse iisque relictis in Italiam properasse, in qua Romulum genuerit, memoratur. Emendandus ex illo loco Pompon. Sab. ad III, 276.

Insula *Zacynthus* est ex adverso Elidis. Etiam ad hanc Æneam appulisse narrat Dionys. I, 50; et erant Zacynthii quoque cognationis jure juncti Trojanis. *Dardanum enim, Jovis et Electræ*

Atlantidis filium, duos ex Batea filios suscepisse tradunt, Zacynthum et Erichthonium; quorum alter ex Æneæ majoribus erat, Zacynthus vero insulæ conditor. Omnia hæc, etsi fabularum ambagibus involuta, eo tamen pertinere videntur, quod Trojani et insulæ hujus, ut cæterorum locorum, incolæ haberent aliquam antiquitus cognationem; erant scilicet, nisi fallimur, omnes ex Pelasgorum stirpe oriundi. Sed de his alibi: *v. Novi Commentar. Soc. R. Sc. Gotting.* T. I, p. 90. De Erichthonio Dardani et Batiæ f. Ili fratre v. Apollod. III, 12, 2. *Commorantur hic aliquod temporis spatium Trojani, et indigenarum humanitate invitati et adversa navigatione impediti. Veneri in Templo, quod ibi exstruxerant, sacrificium faciunt, quod ad hoc usque tempus Zacynthii publice faciunt, et cum alia tum etiam cursus certamina junioribus proponunt. Victoriæ præmium autem accipit is, qui templum primus ingreditur. Cursus autem hic Æneæ et Veneris appellatur; et adstant amborum statuæ.*

Faciunt et hæc ad poëtæ nostri artem agnoscendam. Zacynthum ille tantum nomine attigit lib. III, 270; narrationis moram vero fecit nullam nisi in Strophadibus adjacentibus, quippe quas videbat ornatum ex antiquis de Harpyiis fabulis admittere. Porro, quæ historia de ludis in insula Zacyntho ab Æneæ celebratis tradiderat, ea ad Actium magna cum laude poëta transtulit, ut Augustum, Actiacorum ludorum auctorem, hoc tamquam blandimento demereri videretur.

A Zacyntho *Trojani per altum navigantes ad Leucadem appulerunt, quem locum Acarnanes adhuc tenebant. Atque hic quoque Veneri templum exstruxerunt, quod nunc est in parva insula inter fossam* (διορύχθε) *et urbem* (cf. Strabo X, p. 451 D). *Vocatur Veneris Æneadis templum.* Dionys. l. c. et apud Serv. ad III, 279: *Varro templum Veneri ab Ænea conditum, ubi nunc Leucate* (ita lego pro *Leucatem), dicit; quamvis Menander et Turpilius comici a Phaone Lesbio id templum conditum dicant.* Poëta tamen et hoc neglexit uti, Apollinem solum memoravit v. 274. 275, scilicet ne toties templa Veneri condita memorando tædium lectori faceret. *Æniam* ad *Acheloum* (v. Strab. X, p. 450 C) a nemine vidi ad Æneam vel ad Trojanos referri.

At de *Actio* non neglexit poëta. *Cum ad Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt Trojani. Inde in urbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax, Dexameni f. Herculis n.* (v. Hudf.) *et utroque in loco hujus adventus vestigia remanent: apud Actium quidem Veneris Æneadis templum, et prope*

hoc alterum Magnorum Deorum; quae nunc etiam aetate mea extant, ait Dionyſ. l. c. *Ambraciae vero ejuſdem deae templum, et Æneae ſacellum, prope parvum theatrum, in quo etiam eſt parva operis antiqui ſtatua, quae dicitur Æneae, eamque ſacrificiis colebant ſacerdotes, quas ipſi amphipolos vocabant* (αἱ καλέμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι). Ergo poëtae invento hoc loco debentur ludi ab Ænea inſtituti, et ſuſpenſus clipeus, in cujus tamen conſecratione poëta aliquid habuiſſe videtur, quod ſequutus eſt; Nam Serv. ad III, 287 *Sciendum tamen*, inquit, *hunc clipeum ab Ænea apud Samothraciam in templo conſecratum, quod poëta per tranſitum tetigit.* Deduxere eum in donarii notionem ea, quae Dodonae monſtrabantur Trojanorum donaria, de quibus ſtatim e Dionyſio commemorabo.

Scilicet quod ſequitur de appulſu ad *Epirum*, id a poëta diverſo plane ab aliis modo eſt tractatum ornatumque. Nam apud Dionyſ. Halic. I, 51 *ex Ambracia cum navibus quidem Anchiſes oram legendo Buthrotum Epiri portum ſubit. At Æneas et cum eo lectiſſimi quique totius exercitus, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam perveniunt, deum conſulturi. Atque hic in Trojanos cum Heleno incidunt. Accepto deinde de colonia deducenda reſponſo, deo dona Trojana dicarunt, cum alia tum etiam crateres aëneos, quorum nonnulli adhuc ſuperſunt litteris antiquiſſimis inſcripti, quae donorum dicatorum auctores teſtantur; et quatuor ferme dierum itinere confecto ad claſſem apud Buthrotum redierunt.* Vides hic, quae poëta ex priorum auctorum narratione in ſuum uſum converterit, et quibus ipſe ea variaverit. Heleni occurſum ejuſque vaticinium v. 374 ſqq. a Dodona Buthrotum traduxit, omninoque hic ſuaviſſimum epiſodium de Andromache intexuit. Donaria templi dona diſcedentium tam ornate expoſita peperiſſe videntur v. 464 ſqq. Quominus autem Dodonaeo oraculo, quo quis non parum ſuavitatis et ornamenti carmini accedere potuiſſe exiſtimet, uteretur, ſimile de Delio oraculo jam ante accurate tractatum epiſodium revocaſſe videtur poëtam. *Trojanos oraculum* (et quidem id, quod ab Harpyiis edi maluit Virgilius v. 255 lib. III de ambeſis menſis) *a Dodonaeo Jove apud Epirum accepiſſe*, Varro quoque narraverat Rer. Divinar. II ap. Serv. ad III, 256. Adjungendus iis alius locus, qui ex eodem libro II petitus eſſe debet, apud Serv. ad III, 349: *Multi putant*, ait Servius, *Æneam de ea veniſſe* (f. non deveniſſe) *ad Epirum, et ibi haec loca per licentiam poëticam eſſe conficta. Varro Epiri ſe fuiſſe dicit, et omnia loca hiſdem dici nominibus, quae poëta commemorat, ſe vidiſſe. Idem etiam*

etiam Varro Trojam Epiri ab Ænea, sive a comitibus ejus, Βιοπάτορα *nuncupatam docet, ubi Trojana classis Æneam* (Dodona revertentem) *expectasse sociosque castra in tumulis habuisse memoratur, quæ ex illo tempore* Trojana *appellantur; unde apparet, divinum poëtam aliud agentem verum semper attingere.* Egregia grammatici observatio. Erat utique apud Buthrotum collis, in quo Æneas castra habuerat, *Troja* appellatus (ut Dionys. ap. Hudson. ex Vatic. lectione restituendus p. 40. l. 32), et ad mare *portus Anchisæ* dictus (ibid.), unde, cum templum Veneri et eo loco dedicassent, Ionium mare trajiciunt, habentes secum navigationis comites ac duces non paucos ex illis oris et cum his Patronem Thurium cum amicis, quorum Patron quidem ad Aluntium Siciliæ consedit, reliqui, deductis in Italiam sociis, domum redierunt. Quæ in memoriam beneficii hujus Romani in Acarnanes contulerint, jam ad III, 500 notavi.

Fit tandem trajectus ad *Italiæ* littus. Dicat aliquis, quorsum Æneas tam longo errore per mare Ionium usque ad sinus Adriatici oras, unde mox Italiæ littus ac tota Sicilia legenda classe fuit, sive a Virgilio sive ab antiquioribus poëtis deductus est, cum a Creta breve ac rectum iter versus Italiam et Latium esset? Sed et tota antiquitas ita tradiderat, et quicunque illo tempore ex Græcia, multo magis ex Asia, solventes Italiam adire dicti sunt, oram ejus Orienti obversam accesserunt, quippe quæ tum Græcis sola erat nota et frequentata; cum remotiora versus Occidentem inter terras tantum non incognitas tum haberentur. Itaque poëta egregie fabulam suam antiquitatis fidei attemperasse videri debet, cum, audito per somnum a Penatibus Italiam esse petendam (v. III, 163 sqq.), ad inferioris Italiæ partem exteriorem Æneas cursum dirigit, nec nisi ab Heleno vate edoctus mente tandem assequitur, ad interiores Italiæ oras se a fatis duci. (v. III, 381 sqq.) cf. sup. Exc. XV ad lib. II.

Cæterum etiam in hac errorum Æneæ parte multa fabulosa a Græcis adspersa fuisse intelligitur, quippe quibus hoc erat propositum, ut fabulam multorum ingenio operaque tritam variarent et ornarent; nec argumentum ab eo consilio abhorrens. Et primum quidem narrationes fuerunt variæ de occursu modo *Ulyssis* * modo *Diomedis* † in hoc Italiæ littore; sed

* Ex M. Octavio Victor. Orig. G. R. c. 12. Lycophr. v. 1242 sq. et al. adde Ryck. de prim. Ital. inc. p. 449. f. Schottus ad Proclum p. 22 in calce Obss. hum. et al.

† Solin. c. 2. Serv. ad Æn. III, 407 et al. Plutarch. Qu. Rom. T. II Opp. p. 266 C, ubi Æneas cum sacra faceret, Diomedis occursu caput

ſed brevitatis ſtudio loca tantum indicabimus. Ex antiquiſſimo autem ſcriptore, qui *ſacerdotum Argivarum recenſum*, συναγωγὴν τῶν ἱερειῶν ἐν Ἄργει, ſcripſerat, Dionyſ. I, 72 memorat Æneam ſtatim ex Moloſſis cum Ulyſſe in Italiam trajeciſſe. Singulare plane eſt quod Dictys lib. V. extr. *Ita coactus*, inquit, *cum omni patrimonio a Troja navigat Æneas, devenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaricas prætervectus: ubi cum his, qui ſecum navigaverant, civitatem condit, appellatam Corcyram Melænam.* Sed de inſula hac ſinus Adriatici accuratius diſpiciemus ad Apollon. Arg. IV, 571.

Trajectu ad Italiæ littus circa promontorium Sallentinum vel Iapygium facto ſecundum Virgilium III, 530 ſqq., *Portum Veneris* ad Caſtrum Minervæ ſubeunt Trojani et Palladi Junonique ſacra faciunt. Similia prorſus invenies ap. Dionyſ. Hal. I, 51, qui et hæc habet, in locis his Italiæ, quæ Æneas præternavigaverat, *adventus ſui multa eum reliquiſſe veſtigia cum alia tum etiam phialam æream in templo Junonis litteris antiquis Æneæ nomen, qui deæ donarat, declarantem.* Templum hoc *Junonis Laciniæ* eſt infra Crotonem. Fuit et in his locis *Siris* olim urbs Trojanorum colonia credita, mox Heracleenſium navale, in qua Palladium Iliacum dedicatum indigenæ monſtrabant. v. Strabo lib. VI, p. 264 A.

Tandem in *Siciliam* perveniunt Trojani et ad *Drepana* eſcenſum faciunt. Sed de his alio Excurſu agetur ad lib. V.

EXCURSUS II.

De Errorum Æneæ annis.

III, 8 *Vix prima inceperat æſtas Et pater Anchiſes dare fatis vela jubebat.* Etſi in poëta temporum rationes ſubtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, ſi tacite ea prætereat aut minus definite apponat ipſe poëta: ſi tamen temporum momentis vel cardinibus expreſſe adjectis ſemel animum ad hæc converterit, ne temere id feciſſe videatur, ipſi utique curandum eſt diligentiſſime. Sed habet etiam ad multa Æneidis loca inprimiſque hujus libri declaranda magnam utilitatem, ut errores Æneæ in annos ſuos diſpertiri poſſis, et doctrinæ exquiſitæ Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio

caput velavit, morique ſollenni cauſſam et originem fecit. Super Palladio a Diomede Æneæ reddito multa fabulantur ſeriores Græci: Malala p. 207. Cedren. Comp. H. p. 135.

ex illo verſu lib. I. 755 *Nam te jam ſeptima portat Omnibus errantem terris et fluctibus æſtas*, tum ex iis verbis, quæ ſupra adſcripſimus, III, 8, quo tempore Æneas Antandro ſolverit. Scilicet

a. C. N.		Errorum Æneæ
1184	Troja capta	a. 1

Eſt is e vulgari computandi ratione A. M. 2820. P. J. 3530.—ante primam Olymp. a. 408 ex Eratoſth. Canon. et annus 434 ſec. Marmor Arundel.—tandem ante U. C. annus 431. Firmarunt annum viri docti adeo calculis aſtronomicis: quibus vir acutiſſ. *Gibert* adjecit nuper eclipſin XXVIII Auguſti a. ante C. 1185 adeoque anno, qui excidium urbis præceſſit, factam: quam quærebat in cœlo poſt Sarpedonis mortem obſcurato Iliad. π, 567. Trojæ excidium paullo ante ſolſtitium æſtivum incidiſſe, (uno Æſchylo excepto, qui Agam. 835 ἀμφὶ δύσιν Πλειάδων memorat, adeoque M. Novemb.) miro conſenſu tradit vetus Græcia, menſe quidem Thargelione, etſi in die non ſatis ſibi conſtant. v. inprimis nobiliſſimum locum ex vetere Euripidis Scholiaſte ſervatum ab Urſino ad Æn. II, 255, et a Scalig. de Emend. temp. lib. V excitatum (v. ſup. p. 273), add. Dionyſ. Halic. I, 63. (p. 51. Sylb.) Plutarch. in Camillo p. 138. B. a pluribus jam laudatos, inprimis Scaligero, Petavio, Dodwell. de Cyclis p. 805, adde Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelianum ſequuti noctem inter XXIII et XXIV Thargelionis ponemus, h. e. inter XI et XII Junii. Pomponius quidem Sab. ad Æn. II, 801 menſe Martio direptam urbem narrat, neſcio quo auctore, ſed levi certe et indocto.

Luna circa mediam noctem oriente Achivos ex inſidiis progreſſos jam Leſches in Iliade parva ediderat: Νὺξ μὲν ἔην μεσάτη, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quod Virgilius expreſſit: II, 250 *Vertitur interea cœlum* etc., et 255 *tacitæ per amica ſilentia lunæ*, et *oblati per lunam*, v. 340. Hinc omnino ad plenilunium, quod tamen aliquot dies jam præcedere debuit, retulere Trojæ excidium chronographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 ſq. (139); unde Euſeb. petiit. cf. fragmenta Hellanici p. 151. Scaliger de Emend. temp. lib. V. p. 378. Dodwell. de Cyclis Græc. p. 808, et poſt hos multi alii, etiam Burmann. cum Serv. Cerda aliiſque ad Æn. II, 255.

Achivi quidem hac ipſa æſtate littore Trojano ſolvunt, ſed inter varias contentiones exortas paullo ſerius quam factu opus erat, ne in ventos Aquilones ſtatos, eteſias vocant, qui hac anni parte in his plagis maris Ægæi flare ſolent, inciderent; itaque claſſis miſere tempeſtate eſt disjecta. Ita quidem mihi ea de re videtur

tur ſtatui poſſe. Homerus, ut mirationem majorem faciat, Odyſſ. γ et δ calamitatem hanc Palladis iræ et Achivorum diſſidiis moxque Neptuni odiis recte tribuit. His iiſdem ventis, eodem anno, Ulyſſes (v. Od. I, 67 ſq. 80 ſq.), altero Æneas, verſus Libyæ littora ſunt delati; iiſdem, ſed anno demum octavo poſt, Menelaus per XX dies in littore Ægypti ad Pharum tenebatur Odyſſ. δ, 351. 475. cf. *Wood on the original Genius of Homer* p. 55. Incipiunt autem conſtanter ſpirare circa XVII Kal. Aug., cum jam decem dies ante exorti ſint: v. Plin. II, 47. Iidem eteſiæ eſſe videntur, qui in fabula Ariſtæi commemorantur: de quibus v. Apollon. II, 516. 525 et ibi Schol. In hiemem igitur, niſi procelloſum tempus intelligas, dilata Græcorum navigatio dici nequit. Tradita hæc accuratius fuerunt haud dubie a veteribus, uti ex Dictye colligo lib. V, 8, ubi in paciſcendo cum Antenore Ulyſſes urget, *tempus ad navigandum idoneum prætervolare*, et V, 16 *urgente navigii tempore*, et c. 17 pr.—*veriti, ne per moram, interventu hiemis, quæ ingruebat, a navigando excluderentur.*

At Æneas, qui capta Troja ſe in montem Idam cum ſuis receperat, ab auſtrali parte verſus Antandrum deſcendit, inque hujus urbis portu claſſem facit. In claſſe facienda et inſtruenda hiems conſumitur, lib. II, 5, 6 *claſſemque ſub ipſa Antandro et Phrygiæ molimur montibus Idæ.* Secundum Dionyſii Halic. I, 63 calculos, jam autumni * hujus anni initio Trojani Helleſpontum trajiciunt et in Thracia hiemem exigunt, ad hiſtoriæ veritatem haud dubie propius; ſed hanc deſerere recte potuit poëta. Ab omnium cæterorum fide recedit, quod ad Æn. III, 8 Servius ex Palæphato (qui junior ille, Τρωϊκῶν auctor eſſe videtur, v. ad lib. II Exc. I p. 271) notat, *capto Ilio Æneam poſt triennium navigaſſe.*

Antenor interea et ipſe diſceſſum parat, et iter quidem, quod et Æneas facere decreverat, verſus Italiam inſtituit. Si quæras, quomodo in hoc conſilium uterque devenire potuerit, cogitandum eſt, illo tempore terras Europæ occidentales Græcis Trojaniſque fuiſſe eodem loco, atque Europæis ante hæc duo ſæcula et quod excurrit, Americam. Tenebant autem Græci tum omnia maris Ægæi littora, ut adeo niſi in Ionio receptus eſſet Tro-

* Dionyſ. quidem τῷ ἑξῆς ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν· ſed utitur ille anno Attico novo, qui a novilunio, quod a ſolſtitio æſtivo proximum eſt, initium habet et cum annis adeo Olympicis, qui et ipſi inde ducebantur, conſpirat.

janis nullus.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1183	a. 1	a. 2

Æn. III, 8 *Vix prima inceperat æſtas—Litora cum patriæ lacrimans portuſque relinquo, Et campos ubi Troja fuit. Feror exſul in altum.*

Primum quidem curſum in Thraciam tenuit: III, 13 ſqq.—68 *Terra procul vaſtis colitur Mavortia campis. Thraces arant.* condit hic in littorali plaga urbem, *Æneadas:* v. 16—18, quod de *Æno* Thraciæ ad Hebri oſtia accipiendum eſſe, Excurſu I ad h. l. vidimus.

Parabat Æneas Veneri, Jovi, aliiſque diis ſacrum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio ſanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque umbræ Polydori monitu, inferiis ei factis, terra exceſſit; quod non niſi vere ſequente factum.

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Trojanis exactam, etiam Dionyſ. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etſi ſuperioris jam anni; nam hujus anni hiemem in Sicilia ab iis conſumtam ponit; ut adeo ſequente anno ſecundo a Troja capta ad agrum Laurentem pervenerint. Et hanc rationem ſequuti ſunt alii: ut L. Caſſius Hemina ap. Solin. c. 2.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1182	a. 2	a. 3

Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Æn. III, 69. Vere ineunte, ἔαρος ἀρχομένου, mari patefacto, verſus Archipelagum navigant, Delum perveniunt. Ab Anio Anchiſæ hoſpite benigne excepti Apollinem conſulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere, juſſi eſſent, unde majores Trojanorum progreſſi ad Trojæ loca olim pervenerant, Anchiſes eam Cretam interpretatus, unde Teucrum ad Troadem appuliſſe a majoribus acceperat, eam petere jubet. Ad hanc igitur inſulam bona ſpe alacres curſum dirigunt, II, 73—131. Idomeneus jam tum Creta erat a ſuis expulſus v. 121. Condunt hic urbem *Pergameam*, inſtruunt domos, colunt agros, et terra ſe a fatis monſtrata nunc tandem potitos eſſe lætantur, v. 132—137.

Inter hæc annus unus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille ſeptenarius annorum confici poſſit, niſi ita ſtatueris. Igitur

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1181	a. 3	a. 4

in

qui nova colonia Cretæ consumitur. Interea

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1180	a. 4	a. 5

siccitas agrorum, aëris gravitas, lues corporibus infesta. Cum iterum Phœbum in Delo consulere vellent, Æneam per somnum docent Penates, non Cretam sed Italiam sedem a fatis destinari. Itaque paucis in colonia relictis iterum naves conscendunt, III, 137—191.

Evecti in altum gravi tempestate opprimuntur, ut procellosum in his plagis mare esse solet (v. Not. ad III, 192). Quarto die ad Strophades, quæ Ionii maris insulæ occidentali Peloponnesi littori obversæ sunt, appulsi, cum ab Harpyiis vexarentur, accepto a Celæno vaticinio, iterum hinc solvunt, III, 192—267 et alias hujus maris insulas prætervecti Actium in sinu Ambracio perveniunt. Hic lustratio et Ludi habiti, III, 268—283. *Interea magnum Sol circumvolvitur annum, Et glacialis hiems aquilonibus asperat undas* v. 284. 285.

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1179	a. 5	a. 6.

Transacta apud Actium hieme Epiri littore lecto ad Buthrotum escendunt, ubi præter omnem exspectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum ipsis commorati, accepto novo ab Heleno vaticinio, iterum navibus in altum deductis (III, 286—505) præter montes Ceraunios provehuntur, cumque per noctem littorum tuta subiissent, altero mane Italiam conspiciunt, 506—529.

Trajectu facto Portum Veneris paullo supra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum subeunt, et Palladi Junonique sacra faciunt, 530—548.

Mox sinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliæ fretum prætervecti in Cyclopum littore escensionem faciunt; sed recepto Achemenide, qui ab Ulysse relictus fuerat (Ulysses igitur paullo ante, et quidem, quod poëtæ præter Homeri fidem ponere licuit, ante tres menses v. III, 645 in his littoribus erraverat), Polyphemi metu classem iterum expediunt, et littus Siciliæ orientale et australe prætervecti in occidentali littore supra Lilybæum promontorium Drepani portum ad Erycem intrant. Hic dum a longis erroribus recreant se, sub æstatis exitum (cf. an. seq.), Anchises moritur, III, 549—714 *.

a. C.

* In temporibus, quæ nunc succedunt, ordinandis magnam difficultatem injecit ipse poëta, qui discessum e Sicilia et accessum ad Africam septimo

a. C. N.	a Troja capta	Error. Æneæ
1178	a. 6	a. 7

Vere, ut e sequentibus probabile fit, quando navigandi tempus aderat, classis Æneæ e Sicilia solvit versus Tyrrheniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Æneide comprehensæ exordium habent: v. lib. I, 34 sqq. Vix illa altum tenet, cum subito gravissima tempestas orta, quam poëta ab Æolo Junonis rogatu immissam prodit, versus Africam naves rejicit; sex circa Ægimuri Aras, ex adverso Carthaginis, partim scopulis partim arenarum vadis illisæ, una a mari hausta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatæ, subsidente tandem tempestate vix in Africæ litus sed diversis partibus ejiciuntur (I, 34—158). Æneas quidem cum septem navibus (I, 170 et 383) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunitanus sinus est, portum subit, ad Aquilariam, objectu insulæ, quæ altera ex Ægimuri Aris esse videtur, a ventis tutum (v. Excurs. ad I, 159 sq.) Altero die ad exploranda loca digressus et a matre Venere, sub Nymphæ specie obvia facta, confirmatus animo, novam urbem Carthaginem de colle urbi imminente prospicit. Degressus inde dum in novo Junonis templo opera singula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Æneas excipitur moxque socios cum parte classis, quam deside-

septimo errorum anno factum diserte memorat v. extr. libri I *nam te jam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus æstas*; idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat lib. V, 626 *Septima post Trojæ excidium jam vertitur æstas.* Atqui alia passim in Æneide occurrunt, quæ commodiorem interpretationem habent, si diversis annis istas res gestas esse ponas. Nolo in exponenda difficultate otium consumere, quam jam veteres versavere, v. Servium ad lib. V, 626, cujus nota tandem in his verbis subsistit: "Ergo constat, quæstionem hanc unam esse de indissolubilibus; quas non dubium est emendaturum fuisse Virgilium." Si quis itaque poëtam in tempore Æneidi suæ constituendo sui parum memorem fuisse dicat, non multum habeo quod reponam. Certe illud male habet, quod poëta temporis notas disertis verbis apposuit, quas, si abfuissent, nemo desideraturus aut in hanc quæstionem descensurus fuisset. Etsi vero expediri illa nequit, et in utraque sententia magna difficultas manet, alterutrum tamen sumendum est, aut sub finem anni autumno exeunte Æneam ad Africam accessisse, et altero anno primo vere discessu facto in Siciliam reversum esse; aut vere demum sequentis anni solvisse Æneam ex Sicilia, Carthaginem appulisse et eadem æstate in Siciliam rediisse. Hoc si sequare, saltem versuum istorum ratio ac sententia constat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis docuerit, teneamus hoc. Certe Catrœum, quem ab lib. V pr. de his disputasse videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget.

raverat,

raverat, recuperat, (I, 159—ad f. libri), casus suos mox narratione exponit (lib. II et III).

Gesta hæc anni hujus vere; quod constat, si cum lib. V, 626 sq. compares illa: *Nam te jam* septima *portat Omnibus errantem terris ac fluctibus* æstas, I, 755. 756. Itaque I, 31— multosque per annos *Errabant acti fatis maria omnia circum.*

Desidet aliquot menses apud Didonem Æneas, tandem deorum monitu hac ipsa æstate ex Africæ littore solvit, ingruente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare solet. Versus sunt hi: IV, 52 *caussasque innecte morandi, Dum pelago desævit hiems, et aquosus Orion, Quassatæque rates dum, non tractabile cælum.* Mox 193 *Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere* etc., tandem v. 309 *Quin etiam hiberno moliris sidere classem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum.* Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuisse exactam, nec nisi sequente vere hinc discessisse Trojanos. In adstruenda hac re multus est Bargæus. v. Jo. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 sqq. Possis etiam, quod alii, v. c. Catrœus, faciunt, ita statuere, sub anni superioris exitum Æneam ad Carthaginem accessisse ibique hiemem exegisse. Sed neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic poëta sibi ipsi adversaretur, qui *septima æstate* Africam adiisse, et *septima æstate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diversis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Æneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab adventu secundus; neque altero loco hiems aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod, quale fuerit, tertio loco apparet, *hiberno sidere* et *aquilonibus*; qui esse possunt illi ipsi stati venti, etesiæ dicti, quos paullo ante ad a. 1 medio Julio et Augusto flare diximus. cf. Not. ad I, 535. Etiam lib. IV, 429, 430 *extremum hoc miseræ det munus amanti, Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes.* Nec *Orion* lib. I, 535. IV. 52 aliam quam tempestatis ortæ significationem habet. cf. Serv. ad V, 626, et Cerdam ad e. l.

Solvit igitur Æneas Carthagine; vento tamen adversante cursum versus Italiam non tenet, sed ad Siciliæ littora delatus apud Erycem iterum in terram escendit, lib. V, 1—34. Hic anniversarias patris Anchisæ Manibus inferias facit et ludos funebres instituit V, 35—603. Tempora ex his col-

ligas v. 46 *Annus exactis completur menſibus orbis*, et 626 *Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas* etc. Interea Trojanæ mulieres longi erroris tædio victæ, ut tandem in Sicilia conſidendum eſſet, claſſem incendunt; quatuor naves combuſtæ, reliquæ reparatæ. Tum Æneas, relicta apud Aceſten comitum parte, qui Ægeſtam ſeu Segeſtam incolant, cum meliore parte naves ſolvit verſus Italiam et hac ipſa æſtate Tiberina oſtia ſubvectus in agrum Laurentem eſcendit. Sed de his alio loco videbimus. Ad hunc autem annum ſub æſtatis exitum hæc eſſe referenda, ex his patet: Ludis apud Erycem altero ab eſcenſione die (V, 42) indictis inferias (V, 42—103) dieque nono ludos faciunt (104 ſqq.): hoc eodem die claſſis cremata. Ad eam reficiendam et novam urbem deſignandam novem dies dati v. 762. Proximo die diſcedunt v. 763 ſqq.

Quæ poëtam impellerent, ut in plures annos diſpeſceret Æneæ errores, qui ſecundum hiſtoriæ fidem altero vel tertio anno abſoluti fuerunt, meo qualicunque judicio videntur fuiſſe plura. Primum quidem, quod majorem facit admirationem et ipſum hoc, quod non uno alterove anno ſed per ſeptem annos continuos heros Æneas fatis adverſis fuit jactatus; æmulatus porro eſt poëta errores Ulyſſis; et poterat omnino majorem rerum caſuumque varietatem intra tale tempus congerere et includere; multa contra ex hiſtoria τῶν Νόστων, de caſibus Achivorum, ſeriore nonnullorum in patriam reditu, infelici Agamemnonis fato, Pyrrhi cæde et Heleni regno Epirotico (III, 295 ſqq.), de coloniis Achivorum in Italiæ littore, memorare non potuiſſet, niſi Æneæ errores in aliquot annos diſpertitus eſſet. Tandem hoc ipſo invento cavit poëta, ne rem parum probabilem narrare videretur, qui factum eſſet, quo minus Trojani in Achivos domum reduces inciderent, qui tamen et ipſi a Troja ſolventes Thraciam petierant, aut, ne Ulyſſis navibus occurrerent, quæ tamen eodem mari, iisdem erroribus, ad eadem fere littora ferebantur.

EXCURSUS III.

III, 49. De *Polydoro* narratio hæc Tragicis forte debetur. Certe variis modis ab iis fuit ornata, ut vel ex Servio ad h. l. et Hygino fab. 109 intelligitur: namque ad Ilionen ſororem Polymneſtori nuptam miſſum eum educandum illi narrant; porro a rege ignaro filium ex Ilione ſuſceptum fuiſſe necatum pro Polydoro. Homerus utique aliter, apud quem Polydorus ab Achille

occiditur

occiditur Iliad. *v*, 407 fqq. Virgilius ante oculos habuit Hecubam Euripideam, in ipfis adeo verbis, ftatim a principio. cf. Not. ad v. 22 fq.

EXCURSUS IV.

III, 73—77. De *Delo. gratiffima tellus Nereidum matri et Neptuno Ægeo.* Appellatur ita non fimpliciter, quatenus infula; ita enim locus langueret; fed refpectu ad antiquiorem fabulam, quæ nunc quidem fatis expediri non poteft. Servius tamen: *Poftea,* inquit, *fupplicante Jovi Latona, levata fuperferri aquis cæpit. Hæc primo Neptuno et Doridi fuit confecrata, poftea—Latona—littoribus fufcepta eft.* Similiter Strabo VIII, p. 574 A, Delum primo Neptuno facram, mox Latonæ pro Calauria ceffam, ex antiquis poëtis narrat. Quem locum cum aliis conjecturis jam occupatum video a Viro doctiff. in Exerc. de Delo Mifc. Obff. Vol. VII, p. 79. Omnino mihi videor Græci poëtæ veftigia et ipfa verba in hoc verfu 74 animadvertere: Νηρῆος τε δάμαρτι Ποσειδάωνί τ' ἄνακτι, vel Ποσειδάων' Αἰγαίῳ, in hunc vel fimilem modum. Multorum autem carminum argumentum olim fuit Delus. v. laud. Exercit. p. 3, et nofter fupra Georg. III, 6 *Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos?*

In iifdem verfibus Apollo Delon — *Errantem Gyaro celfa Myconoque revinxit,* fi elegantiam poëtarum fequaris. *celfa Mycono,* epitheto pofteriori voci adjecto, jungenda videntur. Sane Ovidio quidem Met. VII, 463 *humilis Myconos* dicta. Scilicet infula omnis *alta,* quatenus mari eminet, et *humilis* aliarum infularum refpectu; etfi interdum ifta ipfa epitheta modo ad littorum alta promontoria et fcopulos montefque, vel læve et leniter acclive littus, modo ad interiora (v. c. χθαμαλὴ Odyff. *x*, 196) fpectant, modo, quatenus e longinquo vel e propinquo fpectatur terra navigantibus. Sic inf. III, 522 *cum procul obfcuros colles* humilemque *videmus Italiam.*—*Gyaro celfa* junxit auctor Epigrammatis, inter Petronii fragmenta, repetiti nuper in Anthol. Lat. p. 460, quod totum ex h. l. expreffum, quem cum eo docte comparavit Cl. Editor. Sed forte is antiquum verborum ordinem in fuo libro habuerat: *Mycono celfa Gyaroque,* v. Var. Lect. Aliam loci imitationem dabit Statius Theb. III, 438. Delum cæteris infulis *humiliorem* effe, Wheelerus docuit *Journey into Greece* p. 58.

EXCUR-

EXCURSUS V.

Teucri et Teucrorum e Creta origines.

III, 102 ſqq. *Creta Jovis magni medio jacet inſula Ponto; Mons Idæus ubi — Maximus unde pater — Teucrus Rhœteas primum eſt advectus ad oras.* Locus inter claſſicos de Cretæ et de Troadis originibus. Ut Apollinis Oraculum ad Italiam ſpectans de Creta interpretaretur, facile induci poterat ſenex Anchiſes. Nam et omnino inter Cretam et Phrygiam origines fuerunt communes, et Phrygiæ minoris, ſeu Troadis, conditores, Teucri (ſecundum alios etiam Dardanii) e Creta ortum habuere; accedit, quod aut in Cretam ſacra et religiones Dactyli Idæi tranſtulerunt ex Phrygia, aut Phryges accepere religiones a Curetibus ſeu Corybantibus ex Creta. Nam utrumque traditur. Locus claſſicus ap. Strabon. lib. X, p. 466 ſqq. Diodor. V, c. 64 ſqq. A noſtro proditum: e Creta cum Teucro ſacra Cybeles, et quidem myſtica, eſſe traducta: *Hinc mater cultrix* etc. Repetiti autem communi opinione Teucri natales ex Creta; etſi Attici ſcriptores, Phanodemum Dionyſ. Hal. I, 61 excitat, ſuæ Atticæ eos vindicabant. Multo ſapientius illi, qui, Scamandri fluvii et Nymphæ Idææ filium eum prodentes (v. Apollodor. III, 12, 1), indigetem et ignotæ originis ſignificare voluerunt, a quo exceptus Dardanus filiam Batiam (Βάτειαν) et regnum, h. e. agrum, quem ipſe tenebat, obtinuit.

EXCURSUS VI.

De Dardani originibus ex Arcadia vel ex Tyrrhenia et urbe Corytho.

III, 167—171. —*hinc Dardanus ortus, Iaſiuſque pater, genus a quo principe noſtrum — Corythum terraſque requiras Auſonias.* Traduntur de Dardano tam diverſa, ut, in quo adquieſcendum ſit, non facile invenias. Inveſtigemus paulliſper fabulæ veſtigia, ac diverſitatem ad cauſſas et genera certa revocemus.

Homerus Iliad. *υ*, 215 ſimplicitur *Dardanum, Jovis filium, Dardaniam ante Ilium condidiſſe* tradiderat.

Electram matrem addidere alii, Atlantis filiam, ut Lycophron (v. 1302 ſqq.) ap. Schol. ad e. l. et Apollod. III, 12, 1. Uterque rem ita exponit, ut Dardanus, cum in Samothrace vixiſſet, in objectam continentem, Troadem, trajecerit, et a Teucro hoſpitio filiæque Batiæ (Ariſben Lycophron appellat l. c. cum aliis v. Steph. Byz. h. v.) matrimonio exceptus, Dardaniam

daniam vel Dardanum (de nomine v. Munk. ad Hygin. f. 275) condiderit. cf. Not. ad Apollod. III, 12, 1. Trajectum ratibus, σχεδίᾳ, factum caussamque modo fratris Iasionis, nam sic alii scribunt pro Iasio, mortem, modo diluvium factum memorant cum iidem tum alii; v. Conon Narrat. 21. cf. Schol. Lycophr. v. 73. Eustath. ad Iliad. υ, p. 1204. 1252, qui sua ex isto petiit, et p. 351. Nonnus Dionys. III, 215—219, de quo loco v. Salmas. de L. Hellenist. P. II, c. 1, p. 333.

Quae adhuc perstrinximus magis quam exposuimus, *Samothracum* fuere *fabulae*; hoc intelliges ex Diodor. V, 48. 49, et IV, 75. Strab. VII, p. 331. Dionys. I, 68. 69.

Quandoquidem Dardanus ex Electra, Atlantis f. fuit susceptus, cujus natales ad Cyllenen, Arcadiae montem, referuntur, cujusque omnis fabula Arcadiam tamquam sedem habet (v. Apollod. III, 10); accidit, ut etiam Dardani origo ad Arcadiam referretur. *Graeci et Varro Humanarum Rerum Dardanum— de Arcadiae urbe Pheneo oriundum dicunt*, ait Serv. ad III, 167, et *secundum Arcades* totam fabulam exponit disertissime Dionys. Halic. I, 61.

Ex Arcadia Pelasgos Italiam incoluisse satis constat; translatus cum iisdem mythus Arcadum et origo Dardani *in Italiam*. Nunc Corythus aliquis excitatur; cujus vestigium in Arcadia non reperi, nisi in Tegeatarum demo Corythensium apud Pausan. VIII, 45. Atque hac in eum modum exornata fabula Virgilius egregie est usus ad argumentum suum summae vetustatis auctoritate ornandum. *Dardanus* scilicet et *Iasius* frater *ex Tyrrhenia* et quidem *a Corytho*, vel Corythi sede, oriundi. Dardanus quidem Samothraciam et mox Phrygiam adiit, Dardaniamque condidit. Hactenus Virgilius III, 167 sqq. VII, 207 sqq. VIII, 134. Copiosius fabulam exponit Serv. ad e l. et Pompon. Sab., qui Diodorum exscripsit. De Iasio v. Muncker. ad Hygin. f. 270, et Astronom. II, 4.

Corythum, Etruriae quae urbs sit, in controversiam venit, sed satis jam Cluver. Ital. ant. p. 590 sqq., et nuper Gorius a Burmanno jam laudatus Inscr. Etrur. Tom. II, p. 364, qui tamen Cluverium fere sequitur, argumentis idoneis evicerunt, esse eam *Cortonam*. Quae cum varie olim scriberetur, habereturque urbs Etruscorum antiquissima: vid. Dionys. I, 20. 26 (at in Herodoto I, 57 Cortonae nullus locus esse potest, et mera somnia continet Ridolf. *Venuti* libellus de antiqua Cortona in *Diss. dell' Acad. di Cortona* T. IV, N. 1); nominis similitudo

similitudo facile ad Corythum, Dardani patrem, ducere potuit, quasi is urbem condiderit eique imperaverit. Hinc inter reges et conditores Tyrrhenorum censeri cœpit Corythus; unde poëta *Corythi urbes* pro Tyrrhenia lib. IX, 10. X, 719, et eo, quem supra posuimus, loco: *Corythum terrasque requirat Ausonias.*

In recentioribus passim interpp., v. c. ad III, 167, multa perperam traduntur, quæ ex Annianis fabulis petita deprehendi. Ad Græculorum commenta pertinet, quod de galea Dardani (κόρυς) perstrepunt, et quod Corythum Tyrrheniæ ad Paridis ex Œnone filium referunt, quodque Dardanum ex Creta, unde Teucer profectus erat, repetunt, vel ad Idam et circa Scamandrum natum affirmant, et plura alia. Quam vellem, multas fabulas in hunc modum detexi liceret!

Ut autem iis adolescentibus, quibus libri, unde hæc peti possunt, non ad manus sunt, ad intelligendum hæc omnia satis sint obvia, progeniem Dardani et hic secundum Homer. Iliad. υ, 214 sqq. Dionys. Halic. I, 62 et Apollodor. III, 12 repetere non pigebit. cf. Diodor. IV, 75. In iis tamen, quæ ab aliis diverse traduntur, v. c. a Dicty lib. I, c. 9, hic non morabimur.

Dardanus ex Batia, Teucri f., *Ilum* et *Erichthonium* suscipit. Ilus sine prole moritur.

Erichthonius ex Callirrhoë Scamandri, ut Dionys., vel ex Astyoche Simoëntis f. creat *Troëm*; a quo *Troës* dicti.

Tros ex Callirrhoë Scamandri, ut Apollod. (ex Acallaride, Eumedis f. ut Dionys.) *Ilum*, *Assaracum*, *Ganymedem*, cum *Cleopatra* generat. Jam:

Assaracus Hieromneme Simoëntis f. vel Clytodora Laomedontis f.

|

Capys Themis Ili f. vel Nais nympha.

|

Anchises—Venus

|

Æneas

Ili autem, a quo *Ilium* conditum, progenies *Laomedon*; *Laomedontis Priamus*, cum *Tithono*, Hesione et aliis; *Priami Helenus*, *Deiphobus*, *Paris*, *Hector*, *Troilus*, *Polites* etc. *Ilione*, *Creusa*, *Laodice*, *Cassandra*, *Polyxena* etc. cf. Not. ad Apollod. III, 12.

EXCURSUS VII.

De Harpyiis.

III, 209 sqq. *De Harpyiis* fabula antiquissima, quippe jam Hesiodo Theogon. 267 memorata, qua meteori vel procellosi venti genus aliquod dearum specie induisse videntur primi homines: unde cum Iride e Thaumante et Electra natae ferebantur: ibid. et Apollod. I, 2, 6; data hinc *Harpyia Podarge* in conjugium Zephyro ap. Homer. Iliad. π, 150, ubi ea βοσκομένη λειμῶνι παρὰ ῥόον Ὠκεανοῖο (adeoque monstri similis, dicta tamen dea, ut Echidna, Typhon et al.) peperit Zephyro Xanthum Baliumque, Achillis equos: suavi commento, ad celeritatem equorum horum declarandam. Allusum autem ad eandem fabulam in illa narratione, qua equi in Lusitania ex Favonio concipere narrantur: sup. ad Ge. III, 273. Ad priscam illam Harpyiarum notionem spectat, quod Ulyssem mari jactatum ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο Odyss. α, 241, ut alias ἀναρπάξασα θύελλα Ὤιχετο φέρειν. Multo magis manifesta res ex Odyss. υ, 77 comparato v. 63. 66 (cf. Eust. ad illa loca), ubi Pandarei filias (de quibus v. ad Apollod. p. 843) evanuisse ex hominum conspectu declarare volebat poëta: Τόφρα δὲ τὰς κούρας Ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο. v. Pausan. X, 30 pr. Sequutus hoc est Sophocles Philoct. 1120—1122. In sequioribus poëtis mira fabulae varietas; hoc est, saepe et a multis fabula tractata et pro cujusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores, quorum magnus fuit numerus, de Harpyiis narrationem (Orphicorum tamen auctor eam omisit) intexuerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. 232 sq. copiose tractatam videas, nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. adde Apollod. I, 9, 21 sqq., ubi cf. Not. p. 190 sq. Diodor. IV, 13 et h. l. Serv. cum Pompon. Sab. Hinc alii poëtae aliis argumentis, ut h. l. Virgilius Aeneidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, ut injuste factorum ultrices, tamquam Diras ac Furias, exhiberent, ut h. l. 252; quo factum, ut confusas passim cum his ipsis videas: etsi Homerus diserte eas distinxerat: Odyss. υ, 77. 78. Hoc unum recte traditum in extrema parte notae Servianae et in nota Cerdana. cf. inf. ad XIII, 845. Jecimus fundamenta fabulae accuratius forte in comment. ad Apollon. Rhod.

Rhod. dispescendæ et dilucidandæ. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 sqq. Cæterum mireris forte, tam casto, h. e. tam exquisiti circa τὸ καλὸν καὶ πρέπον sensus et subtilis judicii poëtæ fabulam tam parum jucundam potuisse probari. Cui enim non movet nauseam *fœdissima ventris proluvies* et *contactuque omnia fœdant Immundo* et *teter odor?* Enimvero talium rerum judicia diversis in populis, diverso ævo, admodum diversa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio olim monitum est. Tum ea, quæ vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 sqq. cf. Exc. XVI ad v. 623 sqq.

EXCURSUS VIII.

Vaticinium de mensis ambesis.

III, 255—258 *Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, Quam vos dira fames nostræque injuria cædis Ambesas subigat malis absumere mensas.* Vaticinium hoc fuit inter veteres Græcos et Romanos celebratissimum, quod jam in Disquis. de inventis a poëta rebus attigimus; etsi diversum apud alios auctorem habet. Nam Anchisæ jam olim a Venere datum esse, e L. Julio Cæsare et Q. Lutatio tradit Victor O. G. R. 11, unde etiam παλαιὸν θέσπισμα vocat Lycophr. 1250—1252. Æneæ autem sive a Jove Dodonæo (Varro Rer. Div. lib. II ap. Serv. ad III, 256 et alii ap. Dionys. Halic. I, 55) sive a Sibylla Erythræa (v. Dionys. ibid.) prædictam rem, narraverant alii. Poëtæ inventum esse videtur, quod Harpyiarum uni oraculum illud tribuit. Exitum sortis datæ v. lib. VII, 107 sqq., ubi v. Excurs. II.

Cæterum summa ista vaticinii celebritas movisse videtur poëtam, ut fabulam amplecteretur, per se ineptam et epici carminis majestate indignam, quippe quæ ex vocabulorum lusu pendet; saltem illud ad poëtam excusandum valere debet. Nam, ut narrationem suam faciat probabilem ac verisimilem, quoniam in rebus absurdis delectationis fructus intercipitur, poëtæ epici prima cura est. Itaque in laude ipsi ducendum, si fabulas priscas popularium suorum vel veterum poëtarum tam commode argumento suo intexere et ita accommodare noverit, ut, dum eodem quasi stamine tota

tela

tela detexta est, videantur parem fidem habere et illa, quae ipse nova erat commentus. Cum autem in illarum fabularum natura ac ratione nihil mutare possit, nisi sibi ipsi fidem velit detrahere, ferendum est id, quod minus incommodum est, ut interdum in tali fabula insit aliquid, quod judicii subtilitatem non ferat; inprimis cum multa alia plerumque adsint, quae hoc fabularum vitium elevent. Nam vetustatis sanctitate consecrata quodammodo earum est auctoritas, inprimis si cum religione aliqua conjunctae sunt, multo magis in oraculis ac vaticiniis, ut de levitate earum vel monstrosa natura cogitare ne audeamus quidem. Cum porro etiam doctiores multa lectione a prima aetate istis fabulis adsueverint, narrationis suavitate ducti ac deliniti non facile in animum inducunt, ut subtili judicio uti velint. Haec et talia obversata videntur poëtae animo, cum similes fabulas in suam Æneidem reciperet, etiam inf. IX, 79 sqq. de navibus in Nymphas conversis. Saltem ea judicium nostrum a temeritate revocare debent, etsi id interdum recte se habere potest, si ad nostra tempora nostrosque sensus rem referimus, aut si illas fabulas, quod verum tamen non est, a poëta inventas et excogitatas ponimus. A fabularum antiquarum auctoritate excusationem poëtae jam Voltarius petiit *de Poësi epica* adversus eos, qui poëtam reprehenderant.

EXCURSUS IX.

De clipeo Abantis.

III, 286 *clipeum, magni gestamen Abantis.* Quis Abas ille sit, cujus gestamen, φόρημα, clipeus erat, inter interpretes non constat, et per se parum refert scire, nisi de invento ac doctrina poëtae etiam in hoc quaeras; quae utique honesta est quaestio. Serviana commenta parum se probant. Abas ille, qui unus e sociis fuit (sup. I, 121), huc vocari nequit; nam de spoliis, quae *uni ex Achivis caesis detraxerat* Æneas, nunc agitur. Apud Homerum tamen nullus hoc nomine inter Achivos occurrit. Itaque e poëtis cyclicis duxisse videri potest poëta. Equidem olim sic statuebam: quandoquidem ab Homero Abantum ex Euboea virtus celebratur, Iliad. β, 536 sqq., quorum Abas, Neptuni filius, conditor fuit, reconditam aliquam narrationem in animo habuisse

buisse videri Virgilium. Nam illi ipsi Abantes a Troja reduces ad Epiri littora tempestate delati circa Ceraunios montes consederant. vid. Pausan. V, 22, unde Apollon. IV, 1214 Κεραύνια Ἀβάντων Οὔρεα. Satis itaque animose sub illorum quasi oculis tropæum de Abantibus statuit, fixo clipeo, forte Abantis, in pugna alicui ex Abantum ducibus cæsis inter reliqua spolia erepto. Sed probabilior suppetit alia ratio: Abas fuit ex antiquis Argivorum regibus, Lyncei f. ipse pater Acrisii et Prœti, qui armis inter se certantes clipeum, Argolicum saltem, invenerunt: v. Apollod. II, 2, 1, et ibi Not p. 276. 277. Jam poëta aut acceperat hoc traditum, aut fingere tacite potuit, fuisse unum ex Argivis princibus, qui ab Abante ad se hereditate transmissum clipeum gestaret: quem a se cæsum Æneas spoliaverit. Abantis autem clipeus aliam habebat famam ex eo, quod ille a Lynceo Abanti donatus occasionem dederat ludis in urbe Argorum instituendis (in Junonis quidem honorem, τὰ Ἡραῖα, in quibus victor eo honore afficiebatur, ut clipeum in Junonis templo affixum tolleret et in pompa duceret, mox prisco loco reponendum. Unde nota ap. Zenob. et al. ἡ ἐν Ἄργει ἀσπίς. v. inpr. Spanh. ad Callim. in P. L. 35). Fabulam narrat Hygin. f. 170, ubi v. Muncker., unde etiam Serviana lucem fœnerantur. In clipei autem dedicatione Holdsworthus dedicatas ab Augusto post pugnam Actiacam X naves a poëta respici putabat. Veriorem rationem dedisse mihi videor supra Excurs. I ad h. lib. p. 418.

EXCURSUS X.

Heleni et Andromachæ occursus in Epiro.

III, 294 sqq. *Hic incredibilis rerum fama occupat auris* etc. Commentatur in h. l. auctor de Augusti progenie c. 12. Poëtæ artem ex hoc æstima. Antiqua erat fabula *de Æneæ ad Epiri littora appulsu.* v. Exc. de Æneæ Error., qui primus est ad h. lib. Erat porro narratio in Νόστοις, et multo magis in tragœdiis, etiam in lyrico, Pind. Nem. 4, 82. 7, 50, ubi v. Schol., celebrata (relicto Homero, secundum quem Pyrrhus inter eos erat, qui incolumes in patriam redierant, Odyss. γ, 188. 189) de *Pyrrhi, Achillis f., regno in Epiro* constituto, quam adeo historici frequentarunt, v. Pausf. I, 11. II, 23. Justin. XVII, 3. cf. *de Nicolay diss. in Mem. de l' Acad.*

des Inscr. To. XVIII, *p.* 529 sqq., etsi Molossi Epiri ad se traduxisse videntur, quæ Molossis Thessaliæ debebantur. cf. Dictys VI, 7—9, quem locum ex veteri poëta descriptum esse apparet; adde c. 12 ex Euripidis Andromacha excerptum. v. Exc. XII. Alia erat narratio *de Andromacha Pyrrho ducta*, et de superinducta Hermione, Pyrrhoque ab Oreste cæso; de quibus inprimis v. Euripidis Andromache. Ovid. Epist. VIII. Tandem *de Heleni in Epirum adventu*, sive in captivitatem a Pyrrho abducti (quod poëta sequitur inf. 329 *famulo— Heleno*; adde Polygnoti tabulam ap. Pausan. X, 25, p. 860, et Tabulam Iliacam et Fabrett. p. 378), sive classe advecti (cf. Steph. Byzant. et Etymol. M. in Βουθρωτὸς), alia passim in poëtis erant memorata: Pausan. I, 11. II, 23. De Heleno enim fabulam varie condiderunt poëtæ. cf. inter alia Sophocl. Philoct. 613 sqq. 1375 sqq. Conon 34. Ovid. Met. VIII, 99, et 335. 336. Adde Quint. Cal. X, 346 sqq. Dictyn IV, 18. V, 9. Omnium fundus fuit Leschei Ilias parva, quantum ex Procli fragm. intelligo. In eo tamen omnes conveniunt, ut Helenus prudentia et vaticinandi arte clarum nomen habeat: οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος Iliad. ζ, 76. cf. hoc libro 359 sq. 433 f. Vide laudd. ap. Jo. Schrader. Emendatt. præf. p. XI sq., ubi in Orphicis de Lapid. XI, 50 (388) eum in Palamedis locum, jam ante Tyrwhittum V. C., sagaciter restituit. [quod et fecerat Koenius ad Gregor. p. 124.] Virgilius his commode (etsi adversus temporis rationem, nam anno demum nono a Troja eversa Hermione nubit Pyrrho Odyss. δ pr., sed v. inf. ad 613 sqq.) usus est ad episodium suavissimum, cui inprimis, nescio quid ad affectum faciens, eo conciliat quod in ipso escensu Æneæ Andromachen Hectori inferias facientem inducit. Notum est, quemadmodum in tragœdia simili modo Choëphoræ fuerint exhibitæ cum ab Æschylo, tum Chrysothemis Electræ soror a Sophocle. Etiam Andromachæ mirus in Ascanium affectus, ex Astyanactis scilicet recordatione, porro adumbrata in nova colonia vetus Troja, Heleni tandem vatis responsa, hæc omnia magnam vim ad animum habent suaviter afficiendum. Cæterum ad nostrorum hominum sensus et mores fabulam hanc traductam esse a Racinio, cujus Andromacha extat, vix monere necesse est.

EXCURSUS XI.

Polyxenæ immolatio.

III, 321—324 *O felix una ante alias Priameïa virgo, Hoſtilem ad tumulum Trojæ ſub mœnibus altis Juſſa mori, quæ ſortitus non pertulit ullos, Nec victoris heri tetigit captiva cubile!* Fundus ſententiæ in Eurip. Troad. 626 ſqq. Felix utique poëta in ejus exornatione. Sæpe eam tragici cum gravitate et miſeratione adhibuere, nimis luxurianter Seneca in Troad. 143—163 *Non eſt Priami miſeranda mei mors, Iliades* etc., ubi ad v. 148 etiam ex oratoribus exempla laudat Gronov. Cæterum varietas et in hujus fabulæ tractatione eſt. Nam, cum Euripide in Hecuba, alii in Thracia demum Polyxenam immolari faciunt, quos ſequitur Ovidius Met. XIII, 442 ſqq. De ſortitione, κληρώσει, hac captivarum ducibus Græcis in prædæ parte aſſignandarum loc. claſſ. Eurip. Troad. 235 ſqq. cf. Quint. Cal. XIV, 382 ſqq. et Tabula Iliaca n. 111 et Fabrett. p. 378, add. Polygnoti tabulam in Pauſ. X, 25. 26. cf. ſup. ad II, 766.

EXCURSUS XII.

Neoptolemi cædes.

III, 327 ſqq. *Nos, patria incenſa, diverſa per æquora vectæ.* Primum de hoc monebo: Andromache ſequuta erat tamquam captiva Neoptolemum ſeu Pyrrhum: cujus errores varie traditi ſunt, a pleriſque ita, ut maritimi eſſent; ab aliis terreſtri itinere: hoc alterum ſequutus erat auctor Νόστων ſecundum Proclum MS. Νεοπτόλεμος δὲ, Θέτιδος ὑποθεμένης, πεζῇ ποιεῖται τὴν πορείαν, καὶ παραγενόμενος εἰς Θρᾴκην Ὀδυσσέα καταλαμβάνει ἐν τῇ Μαρωνείᾳ, καὶ τὸ λοιπὸν ἀνύει τῆς ὁδοῦ, καὶ τελευτήσαντα Φοίνικα θάπτει· αὐτὸς δὲ εἰς Μολοσσοὺς ἀφικόμενος ἀναγνωρίζεται Πηλεῖ. Noſter pcëta tragicos cum Pindaro N. 7, 53 ſq. ſequutus mari rediiſſe Pyrrhum ſignificat. Porro: *qui deinde ſequutus Ledæam Hermionen Lacedæmonioſque hymenæos me famulam famulo Heleno tranſmiſit habendam:* cf. Exc. antec. X. *Aſt illum, ereptæ magno inflammatus amore Conjugis et ſcelerum Furiis agitatus, Oreſtes Excipit incautum patriaſque obtruncat ad aras.* Poëta rem ita tradit ut Pyrrhus Hermiones amore captus faſtiditam Andromachen Heleno nuptum dederit, utque poſtea Pyrrhum

Oreſtes,

Oreſtes, cui eadem Hermione, Helenæ *Lacænæ* filia *Ledæque* adeo *neptis*, jam olim promiſſa fuerat (nota res vel ex Ovidii Epiſt. VIII), interemerit; quo facto pars Epiri, Chaonia, Heleno regnanda fuit tradita. v. Eurip. in Andromache et in Oreſte. Alii aliter; nam varie res a poëtis tractata. v. Pind. Nem. 7, 50 et ibi Schol. cf. Serv. ſup. ad v. 297. De Hermiones et Pyrrhi nuptiis fundus eſt ap. Homer. Odyſſ. δ, 5 ſqq. Sed occiditur Pyrrhus *patrias ad aras*. Varie jam olim interpretes acceperunt; v. Serv. et Pompon. Sab. Si ex uſu loquendi res dijudicanda, ſimpliciſſima ratio eſt, ut reverſum in patriam Pyrrhum, rem ſacram facientem, ante aram Oreſtes occiderit. Phthiæ igitur factum id poëta ponit, in quo hactenus Euripidem Androm. 1243 ſqq. ſequitur, ut poſt cædem Pyrrhi Andromache cum Heleno in Epirum dimiſſa fuerit. Eo etiam ducere videntur v. v. 333. 334 *Morte N.* Vulgaris tamen narratio Delphis occiſum Pyrrhum tradit; hanc ſi adoptare neceſſe ſit, ſequar illam rationem, quæ inter alias in Servianis allatas occurrit, ut Delphis aram patri conſtituerit Pyrrhus, ad quam ſacra faceret. Non enim id ſine exemplo factum, ex Pauſania, ubi de Delphis agit, declarari facile poſſit. Nam, *aras patrias* pro ara Apollinis πατρῴυ dici, durum eſſet. Sed forte poëta in toto hoc loco poëtam aliquem antiquum ante oculos habuit, qui nunc intercidit; et varie hoc argumentum fuiſſe tractatum, ex Euripidis *Oreſte* et *Andromacha*, quam Ennius in *Andromacha* latine verterat, alia fuit *Andromache in Moloſſis*, porro ex Pindari, Strabonis, Pauſaniæ aliorumque locis apparet.

EXCURSUS XIII.

De cognatione inter Epirotas et Romanos.

III, 500—505. Æneas, ubi in Italia ſedes certas nactus fuerit: *Cognatas urbes olim populoſque propinquos Heſperia Epiro (quibus idem Dardanus auctor Atque idem caſus) unam faciemus utramque.* Ingenioſe hæc poëta e ſuis temporibus intulit. Nam ad *Nicopolin* ab Auguſto conditam reſpici, dubitari nequit. Servius: Cognatas *vero* urbes *quidam in honorem Auguſti dictum accipiunt; is enim cum in Epiro Nicopolin conderet, cavit in fœdere civitatis ipſius, ut cognati obſervarentur a Romanis.* Certe *liberam civitatem* eſſe juſſit, v. Plin.

IV, 3, plerasque Acarnaniæ urbes in eam contraxit aut ei accensuit. v. Strab. X, p. 450 C. VII, p. 325 D. Pauf. V, 23. VII, 18, p. 569. Dio Caff. LI pr. Omnino in his oris multi cives Romani videntur consedisse, navigationis et negotiorum caussa. Buthrotum ipsum Romanorum colonia facta est, v. Plin. IV, 1. Atque intra hæc subsistendum. Nam aliis temporibus Romani summam in Epirotas crudelitatem exercuerunt; ut notum vel ex Livio XLV, 34. Alii, quibus Nannius VII Miscell. c. 11 præivit, locum Dionysii Halic. huc trahunt ex lib. I, 51 (41), ubi Trojanis ab Epiro solventibus comites se ac viæ duces adjunxisse narrat nonnullos ex incolis; *Romani*, inquit, *cognationis et beneficii memores Acarnanibus* (qui saltem Epirotis vicini sunt) *Leucadem et Anactorium Corinthiis ademtum addixerunt, atque Œniadas in pristinam sedem reducere permiserunt, ex Echinadibus autem insulis vectigalia cum Ætolis communia habere jusserunt.* Hæc Dionysius. Graviores caussas alias hujus liberalitatis Romanis fuisse, facile intelligitur. Facta scilicet illa, quæ enarrat, partim bello cum Ætolis confecto, partim bello Achaico profligato, partim etiam ducta ab Augusto Actium colonia et Nicopoli condita. *Leucas* quidem Ætolis ademta a Romanis, hinc Acarnanibus restituta, paullo post Acarnanum concilio eximitur ap. Liv. XLV, 31. *Anactorium* vero colonia fuit Corinthiorum (v. Steph. Byz. h. v. et Strabo X, p. 452); iis itaque ademtum a Romanis, Dionysius narrat. Iidem Corinthii Leucadem tenuerant (v. Strabo p. ead. B.) cum toto hoc Acarnaniæ tractu littorali, etiam Ambraciam, de qua vide mythum antiquioris ævi apud Antonin. Liber. c. 4. Schol. Apollon. IV, 1212 et 1216. Œniadæ tandem Acarnanum captæ a Lævino et Ætolis contributæ (v. Liv. XXVI, 24) mox pace cum Ætolis victis facta Acarnanibus sunt restitutæ. v. Liv. XXXVIII, 11; quo facto forte iterum veteres incolæ fuere reducti. Inter hæc tamen omnia ad ea, quæ Augustus fecit, maxime respexisse videri debet poëta.

EXCURSUS XIV.

De Herculeo Tarento.

III, 551 *Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti Cernitur.* Quæ de Tarante heroë et Phalantho, Partheniarum ductore (v. Strab. VI, p. 278 sqq. cf. sup. ad IV Georg. 125), Servius et alii hic memorant, aliena sunt. Nam Taras, Tarenti conditor, notissimus ille vel e Tarentinorum numis (v. Eckhel V. C. post Golzium, Magnan, Pellerinum *Suppl. IV au Recueil de*

des Medailles ad pl. II, 10), Neptuni fuit filius, nihilque habet commune cum Hercule. Phalanthus autem, quem Servius octavum ab Hercule facit, ultra trecentos annos post Trojana tempora vixit. vide vel Simson. Chronic. Neque per prolepsin loqui poëtam admodum velim, quod Mazochius amplexus est de *Tabb. Heracleens. Prodr.* c. 4, ubi multis de Tarento vetere agit. Nam *Jo. Juvenis,* qui de *Antiqu. et var. fortuna Tarent.* scripsit, nihil de suo attulit. Cæteris Grammaticorum apud Servium nugis præferendum hoc, quod Pompon. Sab. habet: *Tarentum sub Herculis tutela fuit: in ea servabatur Herculis aënea imago a Lysippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Punico victor in Capitolium transtulit* (v. Plin XXXIV, 7, s. 18). Sed Pomponius e Strabone sumpsit lib. VI, p. 378 B, unde tamen posterius tantum firmatur: at prius illud, quod Tarentum sub Herculis tutela fuit, etsi id ex eo probabile facere possis, quod ducta postmodum eo ex Lacedæmone colonia Herculem, utpote Heraclidarum suorum auctorem, inprimis religiose colore debuit; et reperitur v. c. apud Golzium in Numis Sicil. et Græc. M. 34, 4 numus aureus Tarentinorum cum Hercule clavigero leonem occidente; tamen de eo poëta cogitare non potuit, quoniam addit: *si vera est fama.* De fabula vetere agi itaque necesse est. Erythræus in Indice Virg., Junius I Animadverss. 9, et, qui iis præivit, Parrhasius in docto Comment. ad Claudian. ex Aristotele de mirab. Auscult. locum afferunt, quo probent, ab Hercule aliquando captum vel infessum Tarentum; quin poëtam verba: *si fama est vera,* hoc propter ipsum adjecisse, ut Aristotelis fide non plane se stare ostenderet; id quod plane insolens videtur. Neque in Aristoteleo loco (v. T. II ed. du Val. p. 729) ullum eorum, quæ inde ducunt, est vestigium. Male etiam locum interpretantur, de quo docte egit Mazoch. *ad Tabb. Heracl.* p. 72 sqq. Ex Pausan. X, 10, qui, quæ alii de Myscelo tradiderant, ad Phalanthum transfert, apparet, narrationes de Tarenti et Crotonis originibus fuisse inter se permutatas a nonnullis. Fac Virgilium in talem scriptorem incidisse; ita Herculi debita origo Crotonis traducta ad Tarentum. Sane tota hæc Italiæ ora, ut passim aliæ Italiæ partes, fabulosa Herculis monumenta ostendebat. vid., præter Serv. ad v. 552, Diodorum IV, 20. 21 sqq. Strabon. VI, p. 281 C. Ovid. Met. XV, 9 sqq. cf. Dionys. Halic. I, 39—44. Et erat in extrema Italia Herculis Portus, promontorium Herculeum; erat etiam Heraclea urbs, de qua Mazochius copiose egit, quamquam ea ab initio Ἡρακλεῖον dicta (Schol. Lycophr. ad v. 978) templo potius Herculis, quod ibi fuit, nomen debuisse

debuiſſe videtur. Igitur manet hoc, antiquam aliquam fabulam, quæ nunc nota non eſt, de Tarenti originibus Herculi adſcriptis poëtæ h. l. in animo fuiſſe.

EXCURSUS XV.

De Ætna.

III, 571—577 *Sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis* etc. In hunc de Ætna locum comparatum cum loco Pindarico (Pyth. I, in pr. Epodo) jam apud Gell. XVII, 10 gravem cenſuram exercuit Favorinus philoſophus, ſed ut philoſophum magis quam criticum poëtica elegantia imbutum agnoſcas. Nam neque Pindarum exprimere, multo minus ad verbum transferre, voluit aut debuit Virgilius, neque lyrico et epico poëtæ idem rerum verborumque delectus eſſe poteſt. Refutarunt Gellium a Macrobio exſcriptum V Sat. 17 multi (v. ad Gell. et ad h. l. Virgilii), inter quos Jul. Scaliger Poët. V, 4 inprimis et Cerda, quos vide; ſed cupide magis, ſæpe inaniter et frigide, quam ad epicæ poëſeos naturam et poëtæ conſilium, qui congerere in unum voluit omnia, quæ nobis de Trojanis rei locique ignaris in Ætnæ vicinia noctem exigentibus ſollicitudinem facere poſſint. Etſi illud mihi ſatis apparere videtur, poëtam plus in verborum ornatu laboraſſe quam in phyſica ſubtilitate. Quamobrem mireris forte, Senecæ viſum eſſe Virgilium *argumentum hoc impleviſſe* Epiſt. LXXIX. Cæterum Virgilius hiſtoriæ fidem inſuper habuit; recta tamen ut poëta; nam belli Trojani et ipſius Homeri tempore Ætna nondum inteſtinis incendiis ſæviiſſe, aut a ſatis multo tempore ſaltem ceſſaſſe videtur (erant forte *antra Cyclopum* antiquioris incendii argumenta: de quibus cf. D'orville Sicula T. I, p. 247); alioqui Homerus hoc naturæ portento, ad poëticum ornatum tam accommodato, haud dubie eſſet uſus; id quod primo loco Pindarus fecit Pyth. I, cujus ætate Ol. LXXV, 4 (paucis annis ante victoriam Hieronis Pythicam) alterum Ætnæ incendium contigerat; tertium L annis poſt. Ol. LXXXVIII, 2. v. Thucyd. III, 5. At primum incendium (ab eo ſc. tempore, quo Græci in inſulam immigraverant) temporis nota deſtituitur. Cf. de his docte diſputantem Wernſdorf. V. C. To. IV, P. M. p. 378. In Argonauticis expectabam Ætnæ mentionem; verum Planctæ ad Vulcanias inſulas alludere forte poſſunt: in uno auctore Orphicorum Argonautic. v. 1249 memoratur flamma Ætnæa Enceladi; ſane auctor ille in cæteris diligenter ſervavit locorum naturas et notationes e priſci ævi ignoratione et errore. Proximum

mum ad Virgilii ætatem incendium Ætnæum fuit U. C. 718 apud Appian. B. C. V, c. 117.

EXCURSUS XVI.

Fœda ad ſenſum a poëta narrata.

III, 623 ſqq. *Vidi egomet, duo de numero cum corpora noſtro—Frangeret ad ſaxum, ſanieque exſperſa natarent Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo Manderet et tepidi tremerent ſub dentibus artus.* Hæc et quæ et infra 632 leguntur, *jacuitque per antrum Immenſus, ſaniem eructans ac fruſta cruento Per ſomnum commixta mero:* poſt alios Homio, Viro Ill., ſunt reprehenſione digna viſa, quod non modo horrorem ſed et nauſeam fœditate ſua et averſionem facerent. Faciunt utique noſtro ſenſu; nec eſſent ea, ſi noſtro ævo ſcriberentur, ſano judicio probanda; ſed faciunt ſimul horrorem; et hominum belli cædibus rapiniſque adſuetorum ſenſus potuit eſſe obtuſior, ſtomachuſque minus faſtidiens. Nam, quod hæc inter convivium, coram femina regina, narrantur, id poëta nos ab initio ſtatim animo retinere noluit, et totam narrationem ad ſui carminis lectores magis quam ad Didonis et Pœnorum auditionem attemperavit. Sed omnino in fabulis antiquis tam laute ac ſuperbe poëtæ nec verſantur nec verſari iis neceſſe eſt, nec nobis legentibus magis licet philoſophica aliqua ſubtilitate uti; alioqui frigeret tota de Polyphemo et quot non Homericæ Virgilianæque fabulæ! In Polyphemi forma ac robore, verbi cauſſa, ſunt multa, quæ ſibi repugnant, multa abſurda, ſi ſubtilius judicium adhibeas; ſed phantaſiæ ſenſuſque voluptati iſta ſcripta, non philoſophico acumini. cf. ſup. ad v. 250—252. Homerus multo atrocius ſpectaculum, et carnificinam verius, exhibuerat; ſed alios homines, aliud ſeculum, quod reſpiceret, habebat. Ovidius ab omni atrocitate alieniſſimus non tamen horrendum hoc Polyphemi ſpectaculum Metamorphoſeon lib. XIV iterum exhibere dubitavit. Euripides autem in Cyclope Satyrici dramatis natura tueri ſe poteſt. Vide v. 380 ſqq. Sane Theocriteus Cyclops paullo humaniore cultu exhibetur Idyll. XI.

EXCURSUS XVII.

Anchiſæ obitus.

III, 710 *Hic—genitorum omnis curæ caſuſque levamen Amitto Anchiſen.* Anchiſæ obitum non ad hiſtoriæ magis fidem quam, quod commodum eſſet, ante Æneæ ad Didonem adventum commemorat. Quas enim Anchiſæ partes ſatis decore inter Æneam

et

et Didonem tribuere potuiſſet? Anchiſæ ſepulcrale monumentum etiamnum juxta Drepanum oſtenditur. ſed v. Dorvill. p. 49 et inf. lib. V, 75 ſqq. Mortem ejus veteres ſcriptores tam diverſe tradiderant, ut nihil magis. In Pallene Theon, in Sinu Thermaico Conon (v. ſup. Excurſ. I ad pr. v.), in Arcadia Arcades (ibid.) ſepultum eſſe contendebant. Pauſanias VIII, 12 Arcadum narrationi ſubjungit, conſtare ſaltem hoc, *quod Æolenſes, qui tum Ilium incolebant, nullum Anchiſæ tumulum oſtendebant;* ut adeo, extra patriam certe eum obiiſſe, inde probabile fieret. Verum omnino veteres ſcriptores monumentis his, fanis, tumulis ac ſepulcris, fidem hiſtoricam tribuerunt incautius: cum, ubicunque herois σῆμα aliquod extaret, ibidem, vulgarem famam ſequuti, eum ſepultum eſſe contenderent; enimvero, niſi aliunde ea de re conſtaret, in memoriam herois vel viri clari factum eſſe illud potuit, nec tamen corpus ejus conditum tegere. In Italiam Anchiſen adduxerant alii, et ipſe Cato, ut Serv. ad Æn. I, 570 et alibi. Victor de Orig. G. R. c. 10 et ibi Artzen. cum Munckker. ad Hygin. f. 260. Meziriac. ad Ovid. Heroid. To. II, p. 221, qui plura dabunt. Nos, ut ſæpe diximus, non, ut vanam eruditionem oſtentemus, nec ut, quid veri inſit, nunc diſquiramus, ſed ea de cauſſa hæc commemoramus, ut, quam felicem, facilem, ac copioſam materiam poëta tractandam ſibi ſumſerit, appareat.

Unum exuta pedem vinclis —
Testatur moritura deos et conscia fati
Sidera . Æn. IV, 518.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER QUARTUS.

ARGUMENTUM.

DIDO amore Æneæ inſaniens, animi ſui morbum ſorori aperit: ejuſque conſilium ſecuta, ad nuptias animum adjicit 1—89. Juno quoque, ut Æneam facilius ab Italia averteret, agit cum Venere, ut ejus bona cum venia liceat Æneæ Eliſam uxorem ducere: quoque id commodius fieri poſſit, ſe opportunitatem oblaturam oſtendit—128. Poſtridie Æneas et Dido venatum proficiſcuntur. Ibi omnibus jam prædæ intentis Juno ſubitam immittit tempeſtatem: comites alius alio diffugiunt: Æneas et Dido in idem antrum conveniunt, ibique infauſtis ominibus conjunguntur —172. Interim Jupiter, Iarbæ Gætulorum regis (qui advenam ſibi præferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Æneam, mandatque, ut relicta Africa, in Italiam

liam naviget. Ille Jovis imperio morem gerens, quæcunque ad navigationem erant neceſſaria, clam per ſocios parari jubet—295. Cæterum Dido, ubi claſſem inſtaurari ſenſit, ſuſpicata id quod res erat, graviter cum ipſo expoſtulat, precibuſque et lacrimis tum per ſe ipſam, tum per ſororem, eum ab incepto revocare conatur. Æneas iterum in ſomnis a Mercurio admonitus, intempeſta nocte ancoras ſolvit—583. Illa doloris impatiens, in editiſſima ædium parte, ſimulatione ſacrorum, ingentem pyram exſtruit, ablegataque Barce, Sichæi nutrice, ne quid deſtinatæ morti impedimenti adferret, necem ſibi conſciſcit.

Libri hujus præſtantiam quis non ſenſit? quis non laudibus prædicavit? Eſt enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infauſtus et ſucceſſu carens. Si de iis partibus carminis quæritur, quæ Virgilio propriæ ſunt, et ex quibus ejus ingenium et ars inprimis ſpectari ſimulque illud intelligi poſſit, quantum ad cujuſque poëtæ indolem ætas et temporum, in quæ incidit ejus vita, genius faciat: librum hunc primo loco excitandum eſſe arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod ſequeretur; nam alieniſſima res ab Homeri ſæculo et moribus, delicias in amore facere, aut exquiſitiorem aliquem affectum ſuſcipere. Euripidis Alceſtin in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Nævii bello Punico eum nonnulla retinuiſſe ſuſpicor; v. Macrob. VI, 2. extr. p. 588 ed. Zeun. et Serv. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. ſequutus eſſe fertur jam in Servianis ad lib. IV pr. add. Macrob. V, 17. Scilicet Medeæ amorem ad Didonem tranſtulit. Quæ tamen alia inde tollere potuerit, præter pauca, quæ ad primos libri verſus et paſſim alibi notavimus, vix quicquam occurrit; et Medeæ amor admodum diverſus ab amore Didonis; in qua ſecundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in novo regno, inprimis vero animum ſuperbia et ira exſtimulant. Cæterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum ſtudiis, quæ toties in tali argumento occupata fuere, admodum diverſum eſſe facile intelligas. Quod qua potiſſimum ratione a poëta effectum ſit, ſi forte quæras, quæri autem hoc poteſt, cauſſæ rei mihi ex eo potiſſimum ducendæ eſſe videntur, quod amor a Didone et Ænea non leviter ſuſcipitur, ſed quod partim novæ urbis incrementum, partim ærumnoſæ navigationis finis ex eo captatur; quod is amoris adfectus cum aliis, iiſque graviſſimis, affectibus conjunctus eſt; quod Didonis non modo decus ac fama, ſed ſalus ac vita in eo agitur; quodque miſerationi terror ipſe eſt admixtus. Æneas quidem

ÆNEIDOS LIBER QUARTUS.

At regina gravi jam dudum ſaucia cura
Volnus alit venis, et cæco carpitur igni.

1. *Ad* multi, ut ſere alias variatur. v. Pier. h. l. et Burm. *jamdudum* Medic.

quidem noſtris moribus idonei amatoris perſonam male ſuſtinere videri poteſt; nec poteſt negari, vix te ad libri quarti finem legendo pervenire, quin Æneæ feritatem et immanitatem exſecreris. Subſidit tamen ira, ſi fatorum neceſſitatem, vaticiniis et oraculis Æneæ ſatis declaratam, cogitas. Sed omnino res noſtris moribus ac ſenſibus non eſt judicanda; et ex veteribus vitæ inſtitutis multas excuſationes res habebat, ſi amicam deſereres. Quid? quod majorem ex ipſa Æneæ truculentia et aſperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipſa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Æneæ oratione v. 332 ſqq. culpa ejus elevatur. Dignitati herois ſui poëta providit etiam in hoc, quod, quo amoris æſtu ille arſerit, nuſquam memorat, etſi is tantus eſſe debuit, ut Æneas omnem de monſtrata a fatis in Italia ſede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac ſollicitudinem ſuper diſceſſu ſuo ac diſcidio paullo liberius manifeſtat. Vide v. 279 ſqq. 393 ſqq. 448 ſqq. Et ipſe diſceſſus non nimis acceleratus, nec niſi novo Mercurii monitu factus v. 554 ſqq., tacitam reluctantis affectus habet ſignificationem. In quo vero ſummam artem declaravit poëta, eſt, quod epiſodium hoc, per ſe alienum a re, ut multi adeo conqueſti ſint, illud ad animum ab Æneæ perſona ac rebus gerendis avocandum valere, cum conſilio ſuo et cum ipſo argumento tam arcte coagmentavit, ut Junonis fraudes ac conſilia actionis epicæ, quod aiunt, novum nodum faciant, utque, ne interruptus et omnino interceptus Æneæ in Italiam adventus ſit, jam metuere incipias. Mox vero, ſublato eo quidem metu, Didonis diræ, quæ vaticinii ſpeciem habent ſuper odiis perpetuis, quæ inter Romanos et Carthaginienſes interceſſura erant, novam et inexſpectatam ac ſummam ſuavitatem habent.

1—5. Splendida libri frons, et eximia graviſſimi amoris declaratio:

Multa viri virtus animo, multuſque recurſat
Gentis honos: hærent infixi pectore voltus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem.
Poſtera Phœbea luſtrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimoverat umbram;
Quum ſic unanimam adloquitur male ſana ſororem:

3. *recuſat* vel *reverſat* codd. Pierii. v. ſup. I, 662. Miratur Burm. nullum librarium reſcripſiſſe *Magna viri virtus.* Videtur adeo vir doctus non vidiſſe: *Multa recurſat* eſſe pro *multum* poſitum.——5. *dat membris* Menag. pr.——6. *luſtrabat Phœbea* Dorvill.——7. Idem verſus jam ſup. III, 589.——8. *Tum* aliquot Pier. *unanimam* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis, etiam Pier. alii *unanimem* ſono minus grato.

claratio: *At* reſpicit ult. verſ. ſup. libri: Æneas finem dicendi hic fecit (nam *quievit*, dormitum ivit, jejunius dictum eſſet); regina vero ex narratione multo magis fuit incenſa amore viri. *cura*, *vulnus*, quod alitur *venis*, propter ſanguinem amoris æſtu concitatum, et occultus *ignis* (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis ἰοὺς πυρφόρους cogites neceſſe eſt, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287) et *quod multum animo recurſat* Æneæ virtus et Trojanorum clarum nomen, amoris ſcilicet et cauſſæ et excuſationes, ne contra dignitatem ſuſceptus eſſe videretur. Ad v. 4. 5 cf. Apollon. III, 453 ſqq. Amor autem hic, ut in memoriam revoces, is eſt, quo Venus et falſus Aſcanius Didonem incenderant ſup. I, 672. 712 ſq.

6. 7. *Auroram* pro die, ut Homero Ἠώς, propter reliqua accipio. *luſtrare* in his et ſimilibus eſt obire. (Male Serv. cum aliis.) *Lampadem* pro face jam Lucretius dixit. *Humentem umbram*, v. ſup. II, 8. Duo hos verſus reprehendebat, tamquam alieni et nimii ornatus, Ill. Homius P. III, c. 21 *Principior. Crit.* Videntur tamen ejuſmodi temporis declarationes, quandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriæ et ſimplicis orationis loco eſſe habendæ, et probandæ etiam hactenus, quod narrationis jejunitatem vel tenorem variant et ornant.

8. *male ſana*, inſana, μαινομένη. Etiam *amantiſſimam ſororem* exquiſito vocabulo *unanimam* dixit. In oratione, quæ ſequitur, obſerva amoris et pudoris pugnam, et inanem pervicaciæ oſtentationem victamque jamdudum ab affectu mentem. Quod Annam ſororem Didonis inducit, non nutricem, ut fere Græci in tali

re

Anna ſoror, quæ me ſuſpenſam inſomnia terrent!
Quis novus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hoſpes!
Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Jactatus fatis! quæ bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque ſederet,
Ne cui me vinclo vellem ſociare jugali,

9. *ſuſpenſo* Medic. a pr. m. et Goth. tert. *ſuſpenſum me* Menag. pr. *terret* a nonnullis lectum, e Servio et e Pierio patet; et ſic Franc., defendente etiam Pomponio Sabino, ut vigilia ſit attonita Dido. Ex eodem diſco, alteram lectionem *terrent* eſſe Aproniani, quæ haud dubie melior eſt: *inſomnia terrent*. Nam ſomnia poſſunt terrere, non vigilia. ——10. *mœnibus hoſpes* Franc. At Catulli imitationem cum Urſino agnoſcit Burm.——11. *Quam ſeſe* Parrhaſ., male. *quem ſ. p. et armis* emendabat Marklandus poſt Valeſ. notante Burmanno, et ſic a m. pr. fuit in Fragm. Vatic. ap. Bottar. p. 175. Bene quidem et hoc dictum eſſet; verum videtur illud ipſum *quem*, h. e. qualem, paullo diſertius exponi in illo: *quam forti pectore et armis*. Tamen vel ſic elegantius legeretur, quam in codd. Leid. Rottend. pr. Hamb. pr. et Reg. a m. pr. cum Goth. ſec. a m. pr. *quam fortis pectore et armis*.——12. *Crede* Gud. a pr. m. vide lib. VI, 849.——14. *bella exacta* Oudart. Sprot. et Goth. tert. ſollenni variatione. *tenebat* Goth. pr.——15. *innatum* Wall. a m. pr., male.——16. *Nec* duo editi. *vellem vinclo* Venet. *vellem lecto ſ. j.* Wall.

re ſolent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopæ, Medeæ ſorori, ſimile officium tribuerat; a quo et inſomnia habet Didonis et amorem ſorori revelatum. v. Apollon. III, 616 ſqq. 645 ſqq. Nam Homeri Nauſicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* jam Nævius memoraverat, teſte Servio ad v. 9 in Bello, puta, Punico.

9. *ſuſpenſam* ornate adjectum, ad metum pertinet. Adumbrat hæc, ut jam diximus, ad ductum Apollonii III, 636.

13. Invertit orationem: credo eum prolem deæ eſſe, quandoquidem fortitudo ac conſtantia in ferendis laboribus ac periculis generoſam ac divinam originem arguit.

15—19. Eximio cum artificio ſingula poſita. *deceptam fefellit* poëtica venuſtate plenius

Poſtquam primus amor deceptam morte fefellit;
Si non pertæſum thalami tædæque fuiſſet:
Huic uni forſan potui ſuccumbere culpæ.
Anna, fatebor enim; miſeri poſt fata Sychæi
Conjugis, et ſparſos fraterna cæde Penatis,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Inpulit. Adgnoſco veteris veſtigia flammæ.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras,
Pallentis umbras Erebi, noctemque profundam,
Ante, Pudor, quam te violo, aut tua jura reſolvo.

17. *decepta morte* tres ap. Heinſ., quod ipſi elegantiæ quid, parum intellectæ, habere viſum; ſed quæ aliena eſſet ab h. l. vide Burm.——18. *fuiſſent* Medic. cum ſeptem vett. libris; temere tamen. *fuiſſem* a pr. m. fragm. Vatic.——19. *Forſitan huic uni* ex Auguſtino laudatur, et ſic Goth. ſec. *ſubcumbere* duo. [*curæ* tacite laudat Marklandus ad Statii Silv. V, 3, 93.]——20. *Sychæi* et hic cum Medic. erat ſcribendum, ut ſup. I, 348, non *Sichæi*.——22. *hic'* Terentian. Maurus legit, ut fit Creticus; grammaticæ ineptiæ, de quibus v. Heinſ. ad lib. II, 664. *libantem* Goth. ſec. a m. ſec., cæteri *labentem*, vitioſe cum aliis.——23. *Et noſco* Zulich. ſit ſaltem *En n —formæ* Menag. pr. a m. pr.——24. *Sed me* alter Hamb. *me ut* Goth. ſec. *opto* Rottend. ſec.——25. *abigat* aliquot Pierii et tres Burm., male.——26. *Pallantes* qu. Moret., aberratione ſollenni. *Erebo* Gud. cum binis Burm. His Romanum adde et fragm. Vatic., et ſic etiam Servianus commentator legit, id eſt, *in Erebo.* Poteſt adeo hoc doctius dictum videri, pro *umbras Erebi*; ut ſolet pro caſu ſecundo tertius poni. Duri tamen quid ineſſe non neges. Vulgatam præfert quoque Schraderus ad Muſæum p. 101.——27. *Sancte pudor* elegans Marklandi conj. apud Spencium; nec tamen illud *prius—ante—quam* exemplo caret ne apud poëtas quidem. *violo, reſolvo* vetuſtiſſimi Bened. Pier. et Heinſ. cum Grammaticis ap. Heinſ. Etiam ſic fragm. Vatic. et ex Aproniani recenſione eſſe et hanc lectionem

nius pro, morte mariti me fefellit, ſpem deſtituit. cf. Burm. h. l. *potui* exquiſite pro poſſem, poſt, *ſi non pertæſum fuiſſet—culpæ* cum dilectu h. l. pro amore.

20 ſq. de Sichæi cæde cf. ſup. I, 349 ſq.

23. Agnoſco amoris, qualem olim expertus ſum, ſigna.

24. τότε μοι χάνοι εὐρεῖα χθὼν Iliad. δ, 182 et al. cf. Iliad.

Ille meos, primus qui me ſibi junxit, amores
Abſtulit: ille habeat ſecum ſervetque ſepulcro.
Sic effata ſinum lacrimis inplevit obortis.
Anna refert, O luce magis dilecta, ſorori,
Solane perpetua mærens carpere juventa?
Nec dulcis natos, Veneris nec præmia noris?

nem Pompon. Sab. docet. At Priſcian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violem—reſolvam* ap. Burm. Enimvero jam ad I, 706 obſervatum eſt, conſequentiam illam temporum a poëta epico non modo negligi, verum etiam ſedulo vitari.——28. *primos* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *primum* Leid. *vinxit* aliquot Pier. Parrhaſ. ed. Ven.——29. *Suſtulit* Sprot. *ſervatque* Hamb. alter.——30. *affata* Erf. *ſinus* Montalb. et Ven. *abortis* multi.

Iliad. ζ, 464. ϱ, 416. *prius—ante quam*, ut Homer. πϱὶν—πϱὶν ἤ. Egregie ad majorem vim verſus 26 adjicitur; mox *jura pudoris* int. vim et poteſtatem in ſe. Vſſ. 28. 29 dulciſſimi ſunt affectus et magnæ dignitatis. Uni ſuo marito amorem ſuum ſe addixiſſe ait. *ſinum* v. 30 male Serv. de oculis, cum manifeſte pectoris ſit ſinus. δεύοντο δὲ δάκϱυσι κόλποι Iliad. ι, 566. Hæ autem *lacrimæ* magnum facile poëtam arguunt. Dum vult conſtans et aſpera et ab amore intacta videri, ecce obortæ lacrimæ laborantem occulto affectu animum produnt. cf. Horat. IV, 1, 33 ſqq.

31 ſqq. Egregium ſuaſoriæ orationis exemplum in poëta. *Anna refert* verba, reſpondet. v. Burm.

32. Proprie *carpitur*, conſumitur, *ætas*, *juventa*, *vita*, φϑίνεται, κατείβεται αἰών. Simplex oratio eſſet: *conſumeſne ætatem vidua*; at ornatior; *conſumeriſve ipſa exigens ætatem perpetuo vidua?* Jam melius dictum, *juventa* pro ætate, et *mærens perpetua juventa*, pro mœrens perpetuo in ſolitudine, *ſola*. Imitationem Virgilii in Seneca Hippol. 446 ſqq. *Ætate fruere—cur toro viduo jaces?* agnoſcit Cerda.

33. *Veneris præmia* poſſunt per appoſitionem ad ipſos *natos* referri, tamquam matrimonii munera. Si tamen memineris δῶϱα Ἀφϱοδίτης, quo ſenſu dicantur, melius voluptates et oblectamenta conjugum intelliges. Locum quidem Iliad. γ, 54, male comparant, nam ibi δῶϱα Ἀφϱοδίτης ſunt illecebræ, quibus Venus Paridem inſtruit. At ſunt alia loca, in quibus fructus Veneris per munera et δῶϱα Ἀφϱοδίτης declaratur: ſic ap. Pindar. Ol. 1, 119. 120. Nem. 8, 12. Heſiod. Sc. H. 47; quæ loca etiam aliis laudata ſunt, etiam nuper a V. C. Ruhnk. præf. ad Hymn. in Cer., in quo 102

Id cinerem aut Manis credis curare ſepultos?
Eſto: ægram nulli quondam flexere mariti:
Non Libyæ, non ante Tyro: deſpectus Iarbas,
Ductoreſque alii, quos Africa terra triumphis
Dives alit; placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum conſederis arvis?
Hinc Gætulæ urbes, genus inſuperabile bello,
Et Numidæ infreni cingunt, et inhoſpita Syrtis:
Hinc deſerta ſiti regio, lateque furentes
Barcæi. Quid bella Tyro ſurgentia dicam,
Germanique minas?

34. *et manes* alii, male. *ſentire* quidam. v. Burm.——35. *ægram te n.* Dorvill. ex gloſſa inter lineas.——36. *Libyes* malebat Heinſ. *Libye* in multis; ſed hoc eſt pro *Libyæ*, v. Burm. Non *Libya* dixit poëta, ut orationem variaret. *diſpectus* duo Burm. *Hyarbas* Franc.——37. *alios* Rottend. ſec. *Affrica* multi; hinc *Attica* Moret. ſec. *triumphos* Rom., male. *triumphi dives* malebat et hic Heinſius.——38. *Placidone* quatuor ap. Burm. cum aliis ap. Pierium, et Rufinian. de ſchem. lex. p. 251, ſed et is recte præfert *placito*, quod et Burman. ex v. 22 vindicat. *oppugnabis* ſec. Moret. In Goth. tert. hic verſus poſt v. 41 erat rejectus. ——39. *non venit* Parrhaſ. et Goth. pr. *conſideris* multi, ut fere alias. ——40. *Getulæ* in pleriſque ſcribitur. v. Pier., ſed Gr. Γαιτοῦλοι. *genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I, 339. *inſuperabile ferro* unus Leid.——41. *En N.* alter Hamb. *Hinc N.* Serv. ad X, 750. *effreni* Hamb. pr. pro var. lect. *inferni* Vratiſl.——42. *ſitu* Wall. et Hamb. pr. a m. ſec. *furentis* tres Heinſ., ut jungatur, *lateque furentis Barcæi quid bella*, ſed minus bene. *lateque vagantes* quatuor Burmann. et ſic laudat Hieronymus: ſc. ex interpretatione.——43. *Brachæi*, *Barchæi*, *Barchei*, *Bachei*, ſcribitur.

ſimiliter, ut h. l., *τόκος* jungitur et *δῶρα Ἀφροδίτης*: reliqua nihil commune cum h. l. habent.

34—36. *Manes ſepultos* ex opinione, puto, de Manibus compoſitis et placatis, ubi juſta perſoluta eſſent; adeoque pro vulgari: Manes ſepultorum. In v. 35 *mariti* pro procis. De *Iarba* v. inf. 196, et Juſtin. XVIII, 6. In *ægram* latet cauſſa ſpreti adhuc amoris, quod recenti dolore erat adflicta, qui nunc reſedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, ut ſæpe alibi.

37. Multa igitur bella ab Afris feliciter geſta fuere. Declarat ſimpliciter gentem bellicoſam. *terra Africa* antique ut ſæpe Ennius, Cato, alii.

40—44. *Gætulæ urbes*, ad terrorem

Dis equidem auſpicibus reor et Junone ſecunda
Hunc curſum Iliacas vento tenuiſſe carinas.
Quam tu urbem, ſoror, hanc cernes! quæ ſurgere regna
Conjugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica ſe quantis adtollet gloria rebus!
Tu modo poſce deos veniam, ſacriſque litatis
Indulge hoſpitio, cauſſaſque innecte morandi:
Dum pelago deſævit hiems, et aquoſus Orion,

45. *auſpiciis* Dorvill.——46. *Huc* vulgg. *Hunc* Medic. cum potioribus, nec non ſic Romanus cum aliis Pier. et fragment. Vatic. Et codicum auctoritati putem in talibus eſſe ſtandum, etſi et alterum recte dicitur, ut lib. I, 534 *Huc curſus fuit. Huc* etiam Servius interpretatur.——47. *Quantam urbem* pr. Hamb. a m. ſec. et a pr. Leid.——48. *et T.* Dorvill.——49. *attollit* vel *adtollit* tres.——50. *deum* plures Pieriani; ſed omnes Burmann. *deos.*——51. *cauſſamque* Hamb. pr. D. ed. Junt.——52. *deſuevit* Exc. Burm. *Orio* Medic. a m. pr., ut *Agamemno, Iaſo*, et ſimilia.

terrorem *urbes* poſuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Serv. conf. Salluſt. B. J. 21. Melius dices poëtam commune illud, et jam Homericum, πόλεις expreſſiſſe, quod ſimpliciter ſedem et habitationem deſignat. Homericum eſt quoque illud *urbes—genus*; nam is, et ejus exemplo alii, ſæpe πόλεις pro incolis vel populis, et vice verſa populos pro inſula, vel terra et urbe. cf. ſup. lib. I, 339 *fines Libyci, genus* etc. *Numidæ infreni*, equis ſine frenis; res nota. cf. Cerda. *Syrtis* int. Afros accolas. ſup. I, 539. 540 *fines Libyci, genus intractabile bello. deſerta ſiti*, inhabitabilis raritate aquæ. Serv. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac præſidii Pœnis poſſe ſperari. *Barcæi* a Barce, Cyrenaicæ urbe, per prolepſin hic nominati; nam multo ſeriores fuere urbis origines, quippe a Batti demum nepotibus conditæ. v. Herodot. IV, 160, et ibi not. *late furentes Barcæi.* Inſederant ergo jam tum has terras barbari ferique populi late vagantes. Servius: "Hi, ſecundum Titianum in Chorographia (quæ Julii Honorii Oratoris fuit) Phœnicem navali quondam vicere certamine." *Germani minas.* cf. I, 361 ſq.

45. Junonem potiſſimum propitiam nominat, ſive quia inter principes deos Carthaginienſium erat: cf. ſup. ad I, 15 et mox v. 59; ſive quia conjugiis illa præeſt.

49—53. *quantis rebus*, opibus,

Quaſſatæque rates, dum non tractabile cœlum.
His dictis incenſum animum inflammavit amore, 54
Spemque dedit dubiæ menti, ſolvitque pudorem.
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferæ Cereri, Phœboque, patrique Lyæo,
Junoni ante omnis, cui vincla jugalia curæ.

53. *dum non* Heinſ. cum vetuſtioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo *et non.*——54. *impenſe* olim lectum Servius notat; et ſane fragm. Vatic. *impenſom.* *flammavit* plures Pier. Heinſ. et Burm. cum eodem fragm. Vatic.——55. *mentis* Gud. cum Rom.——56. *a delubra* Leid. pro *ad.* v. Burm.——57. *Expoſcunt* Ven.; ex interpretatione. *bidentis* reſcripſit Heinſ. cum codd. et Priſciano, pro *bidentes.* *mactat* apud Macrob. III, 12. *mactat lætas* ap. Aruſian. Meſſium. *lætas* etiam Menag. pr. *lentas* Goth. pr.——58. *Frugiferæ* Romanus et alii Pierii ac Heinſii, cum fragm. Vatic. a pr. m. et noſtro Goth. tert. Sed alterum doctius. cf. Heinſ. *et P.* alter Hamb. *Phœbo patrique* Ven.——59. *ante alios* Puget. v. ad II, 40. *legalia* Goth. tert., peſſime. *vincla jugalia* ſunt conjugialia.

bus, potentia. Mox *deos placare* ac propitios reddere jubet; cauſſam in illis quære: *quæ me inſomnia terrent*; ad expianda ſcilicet inſomniorum omina. *ſacris litatis*, nove hoc dictum (nam proprie litatur diis per ſacra ſ. ſacris, victimis), quod Servius etiam notat, ſed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas.* *indulge hoſpitio*, hoſpitalitati, benevolentiæ in hoſpitem, da operam hoſpiti benevole habendo. Verſus 52. 53 ad tempeſtatem ſpectare, monitum ſub f. Excurſ. II ad lib. III. *deſævit*, ἀπομηνίει. *aquoſus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu ſuo. Sic *Piſcis aquoſus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535, dum *rates quaſſatæ* (v. I, 551) et nondum refectæ ſunt; dum *non tractabile cælum*, alias ſævum, aſperum, procelloſum.

55. *ſolvitque pudorem* male accipitur, quaſi ad impudentiam ſit prolapſa. Sed effecit, quo amori eam jam minus puderet ſuccumbere. Ad ſqq. ſuper Didonis pietate mox in impietatem verſa multa argutatur *Boſſu (du Poëme Epique* V, 3, p. 417).

56—59. Ut hæc rite perſpicias, tenendum, primum de utraque ſorore, tum de ſola Didone agi; et a v. 60 duo eſſe, in quibus occupata eſt Dido, ut victimis cæſis deos ſibi propitios reddat; et a v. 63, ut exta inſpiciat. *pacem*, veniam deorum, benevolentiam, v. 50. *Legiferæ Cereri*, Δήμητρι θεσμοφόρῳ. Vitæ cultu meliore

Ipſa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido,
Candentis vaccæ media inter cornua fundit:
Aut ante ora deum pinguis ſpatiatur ad aras,
Inſtauratque diem donis, pecudumque recluſis
Pectoribus inhians ſpirantia conſulit exta.
Heu vatum ignaræ mentes! quid vota furentem,

61. *fudit* quatuor Burm. cum pleriſque Pierianis.——62. *Atqui* quatuor Burm. *autque* Exc. Burm.——63. Varie tentabat J. Schraderus: *Inſtauratque dapes votis*, ſ. *votas*, ſ. *Tyriis*, ſed vid. notam.——64. *ſpumantia* Sprot. *ſperantia* fragm. Vatic.——65. *fatûm* conj. Cuning. cf. inf. VIII, 627. *ignotæ m.* Witt. *quid vota furorem* Burm. ex Servio. *ferentem* Rom.

meliore invento jura ac leges ſunt natæ, legitimaque cum his connubia. Servavit Servius ad v. 58 verſus Calvi: *Et leges ſanctas docuit, et cara jugavit Corpora connubiis et magnas condidit urbes.* Cur *Phœbo* et *Baccho* nunc ſacra fiant, tantum conjectando cauſſa reddi poteſt; forte tamquam diis Carthagine olim cultis; etſi inter conjugales deos referri ſolent ex hoc loco; ut nuper factum a Paſſerio Vaſ. Etruſc. To. I, p. 40. De *Baccho* jam lib. I, 734 videmus. *Phœbum*, ut Solem, patrium Pœnorum numen eſſe puto, quod idem Saturno aſſimulabant Romani; etſi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Hendereich Carthag. p. 217. cf. h. l. Servius, qui parum conſtanter diſputat, et Donatus. De *Junone* cf. ad lib. I, 15. Accommodavit Deæ Cœleſti, quod Romani ac Græci Junoni ſuæ tribuebant, quæ ζυγία et γαμηλία erat.

62—64. Spectant ad extiſpicium, cujus cauſſa victimæ cæduntur. Illa incedit ad *pingues aras*, pinguibus victimis, τὰ πίονα μηρία Homeri; ipſa adſtat victimis extiſpicii cauſſa cæſis. *Inſtaurat diem donis*, h. e. ſacrificiis; proprie *inſtaurantur ſacra*, quæ iterum curantur, ſeu repetuntur; et eſt voc. ſacrum; ſic V, 94: ſed h. l. *dies*, h. e. dies feſtus, quo ſacra erant facta; nova ſubinde ſacra in alterum diem indicuntur: ſc. ut exta meliora ſibi contingant. Hinc *diem inſtaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. Et tandem *inſtaurare* poëtis omnino eſt facere, inſtituere; ſic funus ſup. III, 62, epulas VII, 146. VIII, 283, choros IV, 145. *ſpirantia exta*, palpitantia, ut Serv. Impatientiam expectationis exprimit τὸ *inhians*.

65—67. *vatum* ad extiſpicium v. ſup. refer. *ignaræ mentes!* cujuſnam rei? infeli-

Quid delubra juvant? Eſt mollis flamma medullas
Interea, et tacitum vivit ſub pectore volnus.
Uritur infelix Dido, totaque vagatur
Urbe furens: qualis conjecta cerva ſagitta,
Quam procul incautam nemora inter Creſia fixit
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius: illa fuga ſilvas ſaltuſque peragrat
Dictæos; hæret lateri letalis arundo.

66. *molles* alii, ſed *mollis flamma* Burmannus tuetur. v. ſup. II, 683. ——67. *et* deeſt binis. *venit ſub* Hamb. pr. a m. ſec., male. v. Burm. ——69. *ferens* tert. Mentel. *confecta* pr. Hamb., pro var. lect.——70. *Creſia* Heinſ. cum melioribus; etiam fragm. Vatic.; quippe Κρὴς, Κρήσιος. Vulgo *Creſſia*. *n. inter frondea* Hamb. ſec.——71. *linquit* multi, jam apud Pierium, ſed alterum doctius; item, *volatile telum* ex interpretatione. Sic quoque Goth. tert. a m. pr.——72. *pererrat* Hugen. et pr. Hamb. cum Goth. tert. v. ſup. I, 384. *ſaltus ſilvaſque p Dicteas* aliquot Pier. cum fragm. Vatic.——73. *Dictaneos* Sprot. *fatalis a.* Hamb. pr.

cis puta exitus et eventus conſiliorum et amoris Didonis. Commentarii loco ſunt verſus Silii VIII, 100 ſqq. Ut autem omnia hæc inter ſe conſtent, nec de amoris medela deos aditos eſſe exiſtimes, vates memineris conſultos eſſe ſuper pace deorum expoſcenda, malis ominibus ſomniorum averruncandis et mentis curis ac terroribus placandis. cf. Silius ibid. v. 124 ſq. *delubra*, aditus delubrorum ſup. v. 56. Exclamationem hanc ex poëtæ perſona jam olim nonnulli reprehenderunt. Quod tamen in epico poëta reprehendi poſſit, non tam illud eſt, ſi ex ſua perſona affectum interponat, quam ſi *de ſua perſona* quicquam intexat, quippe quæ a carmine epico, quod enthuſiaſmum ſpirare debet, aliena ſit neceſſe eſt; niſi forte poëtæ perſona ad augendam carminis vim et ipſa valere poſſit, aut ille nova Muſæ invocatione animum lectoris advertat; ut aliquoties etiam in Meſſiade factum videas, v. c. lib. III pr. *mollis flamma*, levis, adeoque mobilis. *vivit* pr. de vulnere crudo. Servius acceptum hoc ait pro *veſcitur*, quod ad ulcus potius ſpectaret.

68—73. Egregia perdite amantis comparatio, in qua ornanda recentiores paſſim poëtæ laborarunt. Ex Iliad. λ, 475 ſqq. ductam eſſe volunt, Macrobii forte auctoritate V, 6. Sed Homero poëtam

Nunc media Ænean ſecum per mœnia ducit,
Sidoniaſque oſtentat opes, urbemque paratam;
Incipit effari, mediaque in voce reſiſtit.
Nunc eadem, labente die, convivia quærit,
Iliacoſque iterum demens audire labores
Expoſcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Poſt, ubi digreſſi, lumenque obſcura viciſſim
Luna premit, ſuadentque cadentia ſidera ſomnos:
Sola domo mæret vacua, ſtratiſque relictis

75. *que* abeſt a binis. *opis* Gud. a m. pr.——76. *ecfari* Gud. a m. ſec., antique. *affari* Zulich. *in v. receſſit* Menag. alter, aberratione et alibi notata. v. Burm.——78. *que* abeſt a Dorvill.——80. *digreſſum* alt. Mentel.——81. *c. lumina* Menag. pr.——82. Burm. conj. *relicta Incubat* vel *relictis Excubat.* Hoc alterum quoque Jo. Schrader. nec felicius aliquis conjiciat *ſtratiſque relectis*, ſed v. not.

tam hic nihil debere, jam Cerda monuit. *agens telis*, agitans, urgens, ornate, ut alias, v. c. Georg. III, 412. *Neſcius*, ſc. non viderat telum vere in cervam deſcendiſſe; ſed, fruſtra emiſſum credens, reliquerat. v. Burm. Capra forte melius a poëta fuiſſet memorata, quandoquidem ex Solino c. 17 conſtat, *agrum Creticum ſilveſtrium caprarum copioſum fuiſſe, cervo eguiſſe.* Adde Plin. VIII, 58. I, 83. Excuſanda tamen talia in poëta, etſi non commendanda. Totus locus, qui ſequitur ad v. 89 ſuper amoris æſtu, inter conſummatiſſimos eſt et unicus, etiam poſt Apollonii inſignem ſententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII, ac poſt innumeras recentiorum poëtarum in hoc argumento contentiones. *Brevitatem* in ſumma rerum copia et *dignitatem* vix quiſquam eſt aſſequutus, ſi forte affectum movere et aliis contigit.

75. *Sidonias*, Tyro advectas, v. I, 363. *urbem paratam*, egregie, ut non opus eſſet, novam quærere per longos errores, ut et Burm. poſt Serv. *convivia quærit*, deſiderii nota ineſt, moram impatienter fert, dum cœnæ hora illuxerit.

80—83. De nocte ſera agi, qua a convivio, ſub noctem, *labente die*, inſtructo, ſunt digreſſi, dubitari nequit: hinc et *cadentia ſidera*, occidentia exeunte nocte, v. ad lib. II, 9 Excurſ. Itaque *lumen obſcura viciſſim Luna premit*, nec ad viciſſitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obſcurata lunæ nitore minora ſidera (cf. Horat.

Incubat; Illum abſens abſentem auditque videtque,
Aut gremio Aſcanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum ſi fallere poſſit amorem.

85. *ſi pellere* Goth. ſec. *ſi vellere* tert. Goth. *poſſet* Franc. *amantem* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *ſi f. p. imago* Romanus e gloſſa inter lin.

Horat. I Od. 12, 46—48) referri poteſt, ſed de occaſu lunæ ſub exeuntem noctem accipiendum eſſe manifeſtum fit: *premit*, occulit illa lumen ſuum. Recte is, quiſquis inter cætera Serviana adſcripſit: *an ipſa Luna ſuum lumen reprimit, occidens et ſe obſcurans? viciſſim*, poſtquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poëtam, certum ac deſcriptum tempus ponere, pro indefinito; et pro quacunque nocte, quæ et illunis et illuſtris eſſe poteſt, noctem ſerenam nominare. *ſtratiſque relictis Incubat:* non uno modo hæc accipi poſſunt: ſimpliciſſimum eſt ita dicere: de nocte agitur, convivis jam dimiſſis, unde *domo vacua*. Nunc *ſola* illa *mœret ſtratis incubans*; hoc ut poëta enuntiavit: *mœret et incubat ſtratis*, et ornatus cauſſa adjecit: *relictis* a ſe; ut adeo amoris æſtu jactata lectum ſuum reliquerit, mox iterum repetierit. Obſcuritatis quidem vitio hæc brevitas non caret; a re tamen ſententia non eſt aliena; etſi Lucanus melius V, 790 *Sic fata, relictis Exſiluit ſtratis amens*. Servius: *relictis*, ab Ænea, inquit; atqui torus conjugalis eos nondum acceperat: ergo convivalem ille intellexit. Sane ea, quæ antecedunt: *Sola domo mœret vacua*, eam per thalamos ac triclinia diſcurſitantem indicare videri poſſunt; adeoque illa in eo triclinio, quo antea erant cœnati, lectum, quo cum Ænea adcubuerat, agnoſcit, iterumque ei incubat; quod amantes facere ſolent, et quod toties amantibus a poëtis tribuitur. vid. Ovid. Epiſt. X, 51 ſqq. *Sæpe torum repeto, qui nos acceperat ambo—Et tua, qua poſſum pro te veſtigia tango, Strataque, quæ membris intepuere tuis*. cf. Ep. XV, 149. Nec dubitare licet, an ſtrata de toro convivarum dicantur. Sic v. c. Ovid. Met. V, 34, ubi de convivio agitur, *ut ſtetit haſta toro*, ſtratis *tum denique Perſeus Exſiluit*. Nec inf. 392 *ſtrata* aliter quam de lecto, quo ſedent aut recubant in thalamo ſeu cubiculo, dictum: quandoquidem priſcæ vitæ ſimplicitas eundem torum in eodem cubiculo et ſedentibus et dormientibus deſtinabat. Fatendum tamen, etiam hanc poëtæ rationem plus artis habere quam ſimplicitatis. Præclare autem illud ſubjicitur: *illum abſens abſentem auditque videtque*: quod ornatiſſime perſequutus eſt Apollon. III, 453 ſq.

84. *gremio*; accubantium

Non cœptæ adſurgunt turres; non arma juventus
Exercet; portuſve aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minæque
Murorum ingentes, æquataque machina cœlo.
Quam ſimul ac tali perſenſit peſte teneri

86. *inceptæ* Witt., ſed in litura. *exſurgunt* Leid. un. pro var. lect. *arces* Puget. *arva* Zulich. pro var. lect.——87. 88. *Exercent* alii et mox *parat.* Medic. *parent.* *portuſque—pendent—que* etiam nonnulli. *haut prop.* Goth. pr. *portas* conj. Jo. Schrader.——89. Trappius et Cuninghamus malebant *æquanda*; ſed nil neceſſe. Etſi imperfecti muri, tamen jam æquabant cœlum.——90. *a tali* Reg. et tert. Mentel. *in tali* Gud. *perſentit* aliquot ap. Pier. et ſic ap. Diomed. II. *præſenſit* Ven. et Witt. v. inf. 297 et 448.

menſæ habitum animo reputa. cf. Burm. et v. ad I, 717, ubi *gremio fovet.*

86—89. *arma exercet* exquiſitius quam, ſe in armis; et mox *pendent* pro ſunt, et *minæ murorum,* muri alti, quaſi altitudine ſua minantes, hoc ſimpliciſſimum et uſu poëtæ frequentatum. ſup. I, 162 *Hinc atque hinc vaſtæ rupes geminique* minantur *In cœlum ſcopuli.* De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperunt jam veteres. v. Serv., ſed hoc ſenſu *minæ* technicum, adeoque vix poëticum, et ſeriorum quidem ſcriptorum vocabulum fuiſſe videtur. Burmann. de initiis operis, quæ egregios muros promittebant et minabantur; vix bene. *machina* ſimpl. moles, ædificium: ſic melius puto, quam de tignis ſtatutis et colligatis, quibus inſiſtunt, qui muros conficiunt (nobis *Gerüſte*).

90 ſqq. Habuit poëta Apollonium Rhod. quem ſequeretur in conſiliis Junonis et Veneris conferendis. v. lib. III pr., ſed ſuo argumento ac conſilio præclare accommodavit ſingula. Juno tantum abeſſe videt, ut ex tempeſtate commota Trojaniſque in Africæ littora ejectis quicquam ſibi res procedant, ut potius Trojanis hoc ipſum hoſpitium ſaluti ſit. Mutatis igitur ex re conſiliis, ſervatos hos ſe invita Trojanos arcere ſaltem ſtudet ab Italia, idque agit, ut Trojani cum Pœnis una civitate jungantur. Hoc ſe effecturam ſperat, Æneæ cum Didone conjugio inito. Approbare hoc conſilium parat Veneri; quæ, cum fatis teneret, fatale eſſe Æneæ, ut in Italia conſidat, diſſimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat; cæterum rem Junonis arbitrio permittit, utque Æneas cum Didone congrediatur, facile patitur, cum ad ſummam cauſſæ nihil inde mali timendum eſſet.

90—92. *peſte,* exitioſo morbo, amore. cf. I, 712. *famam,*

Cara Jovis conjunx, nec famam obſtare furori;
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et ſpolia ampla refertis
Tuque puerque tuus: magnum et memorabile numen,
Una dolo divom ſi femina victa duorum eſt.
Nec me adeo fallit, veritam te mœnia noſtra,
Suſpectas habuiſſe domos Carthaginis altæ.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamina tanta?

91. *Clara*, quæ ſollennis varietas eſt, hic a nemine enotatur. *furenti* Hugen. *pudori* pr. Hamb. et Ven. cum Romano, facili lapſu. Sic inf. X, 398.——92. *alloquitur* alter Menag.——93. *ac ſp.* Wall. *alta* Ven. *feretis* Leid. un. a m. ſec.——94. *numen* ſane habent veterrimi et præſtantiſſimi Pierii, Heinſii et Burm., qui illud adeo tuentur. Accipiendum: *magnum vero et memorabile erit numen veſtrum*, veſtra poteſtas, vis, h. e. vos, dii, ſi circumveneritis duo unam feminam. Paullo tamen contortius ita dictum videtur. Contra ſollennis formula, *memorabile nomen* (cf. ſup. II, 583), et hoc Ge. Fabricius præferebat, et eſt in aliquot Pierianis et in uno et altero ſcripto Heinſ. et Burm. nonnulliſque editis. Exempla jam Burm. congeſſit in alium uſum. Ovid. Met. X, 608 *ſeu vincar habebis Hippomene victo magnum et memorabile nomen*; præferremque adeo ſine hæſitatione, niſi alterum, quod ſemel receptum, et ipſum poëta dignum, forte adeo magis epicum eſſet. Sed et in ipſo Ovidio *Bacchi memorabile Thebis Numen erat* Met. IV, 416 occurrit. *venerabile nomen* Hugen. *mirabile nomen* Leid. un.——95. *ſi femina capta* Leid., quod egregie *dolo* convenit, ſed v. Burm. *eſt* deeſt tribus.——96. *te numina noſtra* Zulich. a m. pr. Hamb. pr.——97. *Suſpectaſque* Ven. male.——98. *erat* Medic. a m. pr. v. Burm. ad Lucan. IX, 706. Vulgo: *quo nunc certamine tanto*, mirus codicum conſenſus in lectione vitioſa. Etſi enim bene ſupplere poſſis *uteris?* vel *opus eſt?* tamen ea forma eſſet proſaica, et perpetuus loquendi uſus elegantior fert *quo nunc certamina tanta?* Lapſus quoque librariorum manifeſtus

h. e. famæ curam; non illam jam malæ famæ metu revocari. cf. v. 170.

93—98. *ſpolia* ornate pro victoria. *puer*, *παῖς*, filius, res nota vel ex Horatio. *numen*, ſc. erit veſtrum, h. e. vos dii, ſi circumveneritis duo unam feminam! v. var. Lect. Simile acumen et exemplum invectivæ v. apud Tibull. I, 6, 3. 4; et Leonidæ in Anthol. IV, 12, p. 464. 96. *Nec* plane ignara ſum *te* ſuſpectam habuiſſe

Quin potius pacem æternam pactosque Hymenæos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti:
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus 102
Auspiciis: liceat Phrygio servire marito,
Dotalisque tuæ Tyrios permittere dextræ.
Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
Quo regnum Italiæ Libycas averteret oras)

manifestus fit ex antec. *quo*, h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita jam Heins. Marklandus post Harium et Burmannus. Inter Servianas interpretationes etiam est, *quo nunc certamen tantum*, et in Reg. glossa, *habere*, ut hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. *et quo* Witt. Reg. *discrimine tanto* Parrhas.——99. *que* abest a tribus.——100. *quod tota* tres alii cum Goth. pr.——120. *ergo hunc* duo. *populum hunc ergo* duo alii.——104. *Dotales Tyriosque tuæ* Witt.——105. *s. voce* Vratisl. et Hugen.——106. *averteret* vetustiores satis constanter; et is poëtarum usus loquendi; alii Pierii et Heins. cum al. et D. *adverteret*. cf. Burm. Prætulit alteram lectionem jam Servius. *Libycis oris* pr. Rottend. a m. sec. et Zulich.

buisse Carthaginem. cf. I, 671. *certamine tanto?* sc. opus est. vid. var. Lect.

100. *habes, t.* conf. sup. I, 675 sqq.

102. *paribus auspiciis*, bene Serv. *æquali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petitum et ab imperio militari; nunc par et æquale tutelæ jus Veneri et Junoni in Tyrios et Trojanos fore.

103. 104. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Æneæ expressit Juno: *liceat Didonem servire*, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exsuli; de Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc nolim cogitari; et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextræ tuæ*, tibi tamquam socrui a nuru. Servius omnia ad coëmtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtione per æs et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105—107. *simulata mente*, δολοφρονέουσαν, ut Homerus aliquoties. *averteret* signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem. *ingressa* simpl. orationem. Servius hanc vocem insidiarum significationem habere

Sic contra eſt ingreſſa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna ſequatur.
Sed fatis incerta feror, ſi Juppiter unam
Eſſe velit Tyriis urbem Trojaque profectis,
Miſcerive probet populos, aut fœdera jungi.
Tu conjunx: tibi fas animum tentare precando.
Perge: ſequar. Tum ſic excepit regia Juno:
Mecum erit iſte labor. Nunc qua ratione, quod inſtat,
Confieri poſſit, paucis, adverte, docebo.
Venatum Æneas unaque miſerrima Dido

107. *aggreſſa* Sprot. et alter Hamb.——108. *Abnegat* Ven.——109. *fatum* tres Burm. a m. pr. *pactum* malebat Vonk. Lect. Lat. p. 152, ſed *factum*, ubi hoc factum, effectum fuerit, quod vis.——110. *factis* Gud. a m. pr.——112. *Miſcerique* tres Burm. *jubet p.* aliquot Pier., male. *fædere jungi* Ven. Franc. et Erf. quod ſuavius; ſed alterum videtur doctius.——113. *mollire* Leid. un. pro var. lect. τῦ *tentare.*——114. *Perge modo* Witt., ſed in marg. al. *ſequar.*——115. *ille* un. Leid.——116. *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinſii, qui copioſe illuſtrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri*, *Hoc f.* *Quid f.* *An f.*, forte quod ſcriptum erat *Cōfieri.* Medic. a m. pr. *Quod f.*, et a ſec. *Comf.*, Sprot. et pro div. lect. Rottend. pr. *Conferri*, Gud. *Quod f.* in litura. Ed. Ven. *An f. valeat.* Goth. ſec. *Conpleri.*

habere vult. Etiam ſic mox *excepit.*

109. *Si modo—factum fortuna ſequatur*, ſi modo, facto hoc quod vis, eventus optatus ſequetur, ἐὰν παραδεχμεῖται vel συμδεχμεῖται ἡ τύχη, adeoque ſi res ipſa votis tuis reſpondebit.

110—113. *Sed incerta ſum ſuper fatis*, dubito, an J. Cum cæteris comparare ſolent Iliad. ξ, 211 ſqq.

115. *Mecum erit iſte labor.* Ex antiquo, puto, ſermone. Imitatorem Burm. laudat Silium VIII, 330 *Mecum erit hæc prorſus pietas.* Puto, pro mihi, apud me erit, mihi incumbet, curæ erit. Epit. Iliad. 93 *mecum labor iſte manebit*: etiam ex h. l. cf. ſup. ad I, 675. Mox *miſerrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miſerum.*

120.

In nemus ire parant, ubi primos craſtinus ortus
Extulerit Titan, radiiſque retexerit orbem.
His ego nigrantem conmixta grandine nimbum,
Dum trepidant alæ, ſaltuſque indagine cingunt,
Deſuper infundam, et tonitru cœlum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:
Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem
Devenient. Adero, et, tua ſi mihi certa voluntas,
Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenæus erit. Non adverſata petenti

118. *parent* Leid. *primus* Medic. et emendatum *primum*; etiam Rom. *primus*. Dorvill. *primos ubi.*——119. *intexerit* Goth. ſec.——120. *Hic ego* margo Naſcimb. *ingentem* Zulich. a m. pr. *cum mixta* Wall. *permixta* Ven.——121. *ſilvaſque* Witt. In Goth. ſec. hic verſus poſt ſequentem eſt collocatus.——122. *movebo* Gud. et duo alii ex interpr.——123. *Defugient* Sprot. *Dum fugient* Hugen.——125. *Deveniunt* Sprot. *ſit mibi* Hamb. alter; ſollenni errore.——126. Idem verſus I, 73.——127. *averſata* olim lectum, teſtante Servio, et ſic Romanus.

120. Ergo habemus et hic Junonem κεραυνοβόλον. conf. ſup. I, 42 de Minerva.

121. *alas* jam Servius de equitibus accipiebat, quem ſequuntur alii viri docti, ut illi *trepident*, feſtinent. Sunt ſane *alæ* equitatus ſociorum; tum omnino equitum turmæ. Verum tam abſolute alas hoc ſenſu poni, cum nihil, quod eo ducat, adjunctum ſit, merito mireris. De illis, qui indaginem conſtituunt, aut qui ſilvas agitant, ut feras excutiant, alii: vid. Burm. Sed id non minus ad arbitrium fit. Cum in venatione verſemur, accommodatiſſima mihi ſemper viſa eſt illa ratio, ut *alæ* de pinnis in formidine acciperentur; *hæ trepidant*, motu tremulo, *ſaltuſque indagine* et plagis *cingunt*. Silii auctoritatem huic interpretationi laudari poſſe puto lib. II, 419, ubi h. l. reſpicit: *it clamor ad auras Latratuſque canum ſubitoque exterrita nimbo Occultant* alæ *venantum corpora ſilvis* h. e. venantes latebant poſt alas indaginum. Poſſis etiam *Dum trepidant* abſolute accipere, dum trepidatur, dum ſtudio venandi omnes tenentur, dumque *alæ ſaltus indagine cingunt*, h. e. ſaltus retibus cinctus eſt: Ita interpunges: *Dum trepidant, alæ ſaltuſque indagine cingunt.* Forte hæc ratio omnium eſt maxime expedita.

128.

Adnuit, atque dolis risit Cytherea repertis.
 Oceanum interea surgens Aurora relinquit.
It portis jubare exorto delecta juventus.
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Massylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant: ostroque insignis et auro
Stat sonipes, ac frena ferox spumantia mandit.
Tandem progreditur, magna stipante caterva,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

129. *Occasum i.* Hamb. pr. *fulgens Aurora* Oudart. similem diversitatem apud Ovid. II Fast. 500 notat Burm. *relinquit* Heins. praetulit e. Medic. et Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. Vulgg. *reliquit.*——130. *jubare excito* Hamburg. alter. *dilecta j.* tres Burm. *turbata j.* Excerpta Burm.——131. *et lato* Caris. I Inst. Gramm.——132. *Massylii, Masilii, Messali, Massali, Massili,* varie corrumpitur vox in codd. ——133. *in thalamo* Goth. sec. *in limine* Montalb.——135. *Stant* Zulich. *et fr.* Witt., ac Nonius in *ferus.* *mordet* alter Hamb.——137. *in picta* sec. Moret.

128. Venus risit insidiosa Junonis oratione, quum scilicet ejus consilia eventum non habitura esse bene nosset. v. ad v. 90. *dolis repertis* Servius compertis vel deprehensis interpretatur, idque Burm. sequitur; vix satis ex usu sermonis; malim *dolos repertos*, excogitatos a Junone, inventos, intelligere, ut *consilia reperta* et similia. Et sic sup. II, 164 *scelerum inventor Ulixes.* *risit dolos r.* fuisset vulgaris ratio.

129. Homericum Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων Ὤρνυτο passim obvium.

130—132. Cf. Gratii Cyneg. 223 et Intpp. *jubare* h. l. solis. Nimis subtiliter Servius de lucifero. *Massyli* h. l. simpl. de Afris. *odora canum vis,* nota forma Homerica βίη Πριάμοιο; proprie canes robusti. *fida canum vis* jam Lucretius praeiverat. cf. Wesseling. Obss. II, 14. *odorus* nove, qui odoratu excellit, sagax.

133. *cunctantem.* Serv. morabatur studio placendi. Nisi hoc nimis acutum est. Etiam hanc elegantiam Homerus non esset sectatus. *cunctantem* addere poterat poëta ornatus caussa, cum *expectant* posuisset.

137—139. Chlamyde est induta purpurea, cujus oras ambit

Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream ſubnectit fibula veſtem.
Nec non et Phrygii comites, et lætus Iulus,
Incedunt. Ipſe ante alios pulcherrimus omnis
Infert ſe ſocium Æneas, atque agmina jungit:
Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
Deſerit, ac Delum maternam inviſit Apollo,

138. *ex humero* multi codd., ſed meliores et Virgiliana ratio defendunt alterum *ex auro.* Sic Rom. et alii ap. Pier., quem vide, et Medic. et alii Heinſiani. *nodantur et auro* Sprot. ex interpolatione. Ingratum *τὸ cui.* ——140. *Tyrii c.* Rom. et nonnulli Pierii; forte ex v. 162. *et pulcher Iulus* Sprot. et pro var. lect. pr. Hamb., ſed *lætus* accommodatius h. l., ut bene Burm. obſervat.——144. *Delon* alii, ſed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, ut Heinſ. docuit.

ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 259. *crines nodantur in aurum* doctius quam *auro*, aurea faſcia, vel et Serv. aureo reticolo, quod colligit comas, quæ Græcis *κρωβύλη* (uſitatius *κρώβυλος*) dicitur. Reticulum eſt aliis. *Fibulam, περόνην,* non niſi in tunica vel chlamyde locum habuiſſe ſatis, puto, conſtat: itaque h. l. *veſtem* chlamydem intelligemus, venatoribus geſtari ſolitam. Fibula autem in humeris colligebat ac retinebat tunicam, etiam chlamydem: hanc interdum in pectore. Nec tamen talis fibula bene *ſubnectere* eam videri poteſt. Dicendum itaque, fibulam hic eſſe in balteo ſeu cingulo, quo tunica ſuccingitur: ut inf. V, 312, 3. cf. XI, 776 et not. Supra I, 320 *nodum* dixerat: *nodoque ſinus collecta fluentes*; h. e. balteo. Ubi cf. not. Nam, ut fibula inferiorem veſtis oram ſubſtringat altius, noſtri moris eſſe poteſt, vix antiqui.

141. 142. *pulcherrimus*, Veneris munere puta. lib. I, 589 ſqq. *agmina jungit*, Trojanorum cum Tyriis, ait Burm. Scilicet dicendum eſt, eſſe exquiſitiorem poëtæ formam: *jungere agmen* vel *agmina* pro adjungere ſe cum agmine ſuo. inf. XI, 145 *Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt agmina*, adjungunt. Comparatio autem ita fit: *ipſe infert ſe* talis, *qualis infert ſe* Apollo—; *Ipſe graditur* — *Haud aliter.*

143—149. Locus exquiſita doctrina expolitus: Æneas comparatur cum Apolline, feſto die prodeunte ad choros ducendos: re, ad veterum, inprimis Græcorum, ſenſum omnium maxime auguſta; ut ſup.

Instauratque choros, mixtique altaria circum
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque inplicat auro;
Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Æneas: tantum egregio decus enitet ore.
Postquam altos ventum in montis, atque invia lustra,

145. *instaurantque* Leid. un.: ita res transferretur ad *Cretes et Dr.* *Instruxitque* Hugen. *que* post *mixti* deest alteri Menag.——146. *Curetes Dryopesque* pr. Hamb., memorabilis lectio; nisi quod ab interpolatore esse potest, qui metrum laborare putabat. *Curetesque Driopesque* Regius. *Cretes Dr.* alii. Fuit forte versus Græci poëtæ: Κρῆτές τε Δρύοπές τ' ἠδὲ στικτοὶ 'Αγάθυρσοι. *Agatirsi* scribunt fere librarii.——147. *Inde* Exc. Burm. a pr. m.——148. *Fronte* Medic. et Menag. pr. *fluentes crines* Parrhas. *fugiens* Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *surgens aut* Goth. sec.——150. *emicat* pr. Hamb. pro var. lect. *auro* Leid. et Ven.——151. *i. saxa* Parrhas.

sup. I, 498 Dido comparabatur cum Diana. Hieme Pataris Lyciæ exacta, narratur deus adire Delum, festorum sollennium tempore instante. Instituuntur chori in dei honorem; sed augustius est, quod ipse deus choros parat. *instaurare* cum dilectu; est enim voc. religiosum et sacrum. Ducitur chorus ab iis, qui vel sacra curant, vel frugum primitias Delum apportant: sunt Cretenses, Dryopes et Agathyrsi seu Hyperborei; ii fremunt circa aram, saltant ac cantant. *picti Agathyrsi*, ut *picti Geloni*, Ge. II, 114, ubi de stigmatibus acceperant Serv. et Claudian. in Ruf. I, 314. At Mela II, 1. 2. 86 *Agathyrsi ora artusque pingunt; ut quique majoribus præstant, ita magis vel minus: ceterum iisdem omnes notis et sic ut ablui nequeant.* Nec aliter quam proprie pictos ex eo loco eos produnt Solin. et Ammian. conf. Salmas. ad Solin. p. 133. Adveniens deus descendit de Cyntho, qui templo imminet, redimitus laurea vittæ aureæ innexa, et pharetra ex humeris pendente. Sed majus phantasma, quod *tela sonant ex humeris*, deo incedente, quodque crinem *fluentem*, effusum, qualis Apollinis est, ipse *premit fingens* fronde et *auro implicat*, vitta aurea, diademate. De cæteris v. Exc. II ad hos versf.

149. 150. Duplex igitur comparationis momentum et concitatioris incessus et pulchritudinis: tam alacri gressu et ipse tam pulcher incedebat Æneas.

151—155. In v. 152. 153 potest Homerus obversatus esse Iliad.

Ecce feræ, ſaxi dejectæ vertice, capræ
Decurrere jugis, alia de parte patentis
Tranſmittunt curſu campos atque agmina cervi
Pulverulenta fuga glomerant, montiſque relinquunt.
At puer Aſcanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: jamque hos curſu, jam præterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum deſcendere monte leonem.
Interea magno miſceri murmure cœlum

152. *e vertice* Goth. tert.——153. *de rupe* Hugen.——154. *Tranſmutant* Zulich. *Tranſmittunt* poëta e Lucret. petiit lib. II, 325: monente Macrobio VI, 4 p. 594. *campos curſu* Menag. ſec.——159. *diſcedere* Sprot.——160. *fulmine* a pr. m. Wall. *turbari m.* Goth. ſec. et Erf.

Iliad. δ, 106—108. *dejectæ* h. l. quæ ſe dejecerant, quæ deſilierant. Cervos alia parte ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De cervis in Africa cf. ſup. I, 184.

156—159. Juvenilem exſultationem facile ſentis. Sed ſimul expendendus verborum dilectus — quam contemtim, *pecora inertia!* Importunum eſt, illud in memoriam revocare, quod Aſcanius Paphum a Venere avectus erat lib. I, 691 ſqq. neque nunc eum rediiſſe poëtæ erat monendum, in re, quæ miniſterio divino non amplius indigebat. cf. Burm.

160 ſqq. In copia et ornatu brevitatem et vim agnoſce. *Tecta* omnino loca, quibus tegimur: arbores, cavernæ etc. cf. Cerda. Concubitum ipſum ſileri quis miretur, aut poëtæ pudorem in eo multis verbis prædicet? quaſi vero in epico carmine conſuetudinis cum muliere deſcriptio accurata dari debuerit. Quod in cæteris honeſtati ſtudet poëta, ad temporum magis quam ad poëtæ indolem referendum videtur, diverſum ſcilicet ab Homerico ævo. Quod denique honeſto nuptiarum ac conjugii nomine furtum hoc amantium prætenditur, id ad ſervandam perſonæ dignitatem in Ænea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypſus ſpeluncam Virgilio obverſatam. Quod v. 165 ſub ingreſſum ſpeluncæ non *pius Æneas*, ſed *dux Trojanus* adpellatur, eximio poëtæ judicio factum,

Incipit. Insequitur conmixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Trojana juventus,
Dardaniusque nepos Veneris, diversa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Trojanus eamdem
Deveniunt. Prima et Tellus et pronuba Juno
Dant signum: fulsere ignes, et conscius æther
Connubiis: summoque ulularunt vertice Nymphæ.
Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. Neque enim specie famave movetur,

161. *comitata g.* aliquot Pier., male. *nimbis* Ven.——162. *At T.* pr. Hamb.——164. *Testa* pr. Moret., an *tesqua* rogat Burm.——166. *et* ante *Tellus* a multis abest; itaque eleganter conj. Heins. *Primæ Tellus et pr. J.*——167. *Dat* Franc. Goth. pr. *ignis* Exc. Burm.——168. *Conubiis* Heins. e melioribus post Pierium., assentiente poëtarum usu; alii *Connubii.* Rottend. *Conjugii* a m. pr. *Conubio* un. Pier.——169. *laborum* pro div. lect. pr. Rottend. et pr. Hamb. et sic Jul. Philarg. ad II Georg. 168. Verum potest illa lectio ex Æn. VII, 481 huc revocata videri.——170. *famaque* duo. *fama spemve* Goth. tert. *moretur* Sprot. *moratur* Dorvill.

factum, Steelius post Addisonum observasse fertur; nimis argute utique. Nam epicis poëtis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quæ tantum ad ornatum et varietatem valere debent.

166—168. Mala nuptiarum omina enarrare debebat poëta et videtur enarrare: motum terræ, aëris fragorem vento concitati, fulmina, et per montium juga auditos clamores vel ululatus, quæ omnia, cum tempestate et procella magna interdum conjuncta, præclare ad deas pronubas, Tellurem et Junonem, et ad Nymphas, tamquam carmen nuptiale canentes, referuntur. conf. Ovid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere; argutari videtur Burmann. Ad ululatum Nympharum cf. Apollon. III, 1217. Tellus interdum cum Vesta, inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca. v. Serv. ad h. l. et Passer. *Vas. Etrusc.* To. I, p. 4, nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. cf. Orphicos Hymnos XXV.

169. Dies ἀρχέκακος Homerico voc. Iliad. ε, 63. Mox *species*, pro decoro positum videtur;

Nec jam furtivum Dido meditatur amorem:
Conjugium vocat; hoc prætexit nomine culpam.
Extemplo Libyæ magnas it Fama per urbis:
Fama malum, quo non aliud velocius ullum;
Mobilitate viget, virefque adquirit eundo;
Parva metu primo; mox fefe adtollit in auras,
Ingrediturque folo, et caput inter nubila condit.

172. *protexit* tres Burm., male.——173. *Libyes* aliquot Pier. et ed. Ven. *fit* Goth. feq. *magna fit* Gud. cum trinis aliis Burm.——174. *qua non* Romanus et Medic. adeoque libri vetuftiffimi; acc. Rottend. pr. a m. pr. et fic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Servius ita legi teftatur. Nec tamen Heinf. recipere aufus, etfi impenfe placeret. Neque id a poëta profectum arbitror, fed a librarii errore. *violentius ullum* Hamburg. fec.——175. *adquirit* ex antiqua fcriptura poft Pier. emendavit Heinf. Vulgo *acquirit*. Gud. a m. fec. *anquirit*.——176. *parva modi* vel *modo*, h. modulo, menfura; ut Avien. 1351 *magnus uterque modi*; conj. Jo. Schrader. in fchedis: fenferat forte *metu* haud fatis aptum effe: ut in Exc. ad h. v. monui.——177. *Ingrediturque folum* Macrob. V Sat. 13, at c. 3 vulgata lectio. cf. inf. X, 763. *polo* Erf. a m. fec.

videtur: fere ut, fpeciofa res, fpeciofum nomen. Non jam dedecoris vel infamiæ metu movetur.

171. 172. Nec jam clam amat, non celat amorem. *prætexit culpam nomine* exquifitius quam vulgare *nomen culpæ*, obtendere, ad excufationem. vid. inf. 500.

173—188. Nobiliffimus de Fama locus. Velocitatem monftri ait augeri ipfo curfu; crefcere et ipfam fpeciem; mox v. 180 addit effe illud alatum, toto corpore plumis, oculis, oribus auribufque confitum; in cæteris v. 184 fq. affimulatur ftrigi. De reliquis in h. l. v. Excurf. III. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit poëta, Iliad. δ, 440—443, forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59 ex eadem Eride adumbrata, inprimis in verfibus 176. 177. *mox fefe attollit* etc. Virgilium æmulatus eft Ovid. XII Met. 39 fqq. et felicius Statius Theb. III, 426 fqq., ubi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 fq. et Ovidium et Virgilium expreffit.

173. Odyff. ω, 412 Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντη.

174. 175. Fama velociffima eft: *malum*, ut peftis, res perniciofa, h. l. in perfonam verfa, dea feu monftrum; eft eadem *mobilis*, celeris. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. Primum *parva metu*, metuens fcilicet redargui, ut bene

Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, ut perhibent, Cœo Enceladoque ſororem
Progenuit, pedibus celerem et pernicibus alis.
Monſtrum horrendum, ingens: cui, quot ſunt corpore plumæ,
Tot vigiles oculi ſubter, mirabile dictu,
Tot linguæ, totidem ora ſonant, tot ſubrigit auris.
Nocte volat cœli medio terræque, per umbram
Stridens, nec dulci declinat lumina ſomno.
Luce ſedet cuſtos aut ſummi culmine tecti,

178. *inritata* Heinſ. e Medic. et aliis ſcripſit. *iritata* volebat Pier. pro vulg. *irritata*. cf. Burm.——179. *Cæo* al., male. Nam Κοῖος. cf. ad Georg. I, 279. *Ceo Celeoque* Exc. Burm. *Anceludoque* Menag. pr., ut al. *Enchelado ſorores* Parrh. *ſorore* tert. Mentel.——181. *quod* Rom. Mentel. pr. *ſunt quot* Hugen. *pectore* Oudart. et Wall.——182. *Pervigiles ſ.* pr. Hamb. *ſubſunt* Franc. Parrhaſ. et plerique Pier. *ſubeunt* Ven. Wall. cum Goth. tert. *oculos ſubtus* Schol. Lucani lib. I, 472. *oculis ſubſunt* ed. Ven. *mirabile viſu* Exc. Burmann. a m. pr., ſed aliunde repetitum.——183. *ore* alter Menag. *auras* Gud. a m. pr.——184. *in medio* Goth. tert. *per umbras* aliquot Pier. et Burm.——185. *ſtridet* oblongus Vatic. Pierii et ſec. Rottend. *declinant* Leid., ut int. *ſe*. *limina* multi ap. Pier. et Burm. *lumine* pr. Moret. *cælo* alter Hamb. a m. pr.——186. *Et nec* pro *Luce* Goth. ſec. *ſummo* Hugen. et tert. Mentel. a m. pr. *vertice* pr. Hamb. pro var. lect.

bene Cerda; cohibet ſe, *quod initio cautius loquatur*, ait Serv., mox ſumta licentia altius exſurgit. Reſpiciunt hæc incrementa rumoris ex ipſo progreſſu.

178—180. Genealogia antiqua, Heſiodeæ ſimilis. Cœum Terra ex Cœlo, vid. Theog. 133. 134, vel ex Tartaro peperit. Sic et Gigantes ex Cœlo: Apollod. I, 6, 1, in quibus *Enceladus* ibid. ſ. 2; de eo ſup. III, 578. cf. Hygin. præfat. ibique Munker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiæ facile Famam adnumerare potuit. *ira deorum*, irata diis propter Titanas in Tartarum conjectos; ut et Apollod. I, 6, 1, ubi cf. Not. p. 67. 68. Apollon. II, 38. 40.

183. Ornate pro, tot ora ei ſunt et aures. Mox 184 ſq. ſtrigi

Turribus aut altis, et magnas territat urbis;
Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri.
Hæc tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat:
Venisse Ænean, Trojano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur jungere Dido;
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fovere
Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
Hæc passim dea fœda virum diffundit in ora.
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.
Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,

188. *parvique* Goth. pr.——189. *dum, cum, tunc* in libb.——191. *a* deest Medic. et pluribus aliis, ut et alibi. v. ad I, 19. cf. Burm.——192. *munere D.* Menag. pr.——195. *diffudit* aliquot Pier. et Burm.——196. *cursu detorquet* Gud. a m. pr. sc. *se*, non male, inquit Heins. Sed cf. Burm. *Iarban* Heins. e Medic. et aliis; vulgo *Iarbam*, etiam *Hiarbam, Hiarban, Hiarba.*——198. *Ammone* duo Goth. puto et alii. *Agaramantide* Dorvill.

strigi similem cogita vel buboni.

193. *hiemem.* Non proprie accipiendum, ita ut Æneas totam hiemem apud Didonem exegerit, id quod alia haud admittunt (v. Excurs. II ad lib. III). Verum, cum jam sub æstatem extremam hæc gererentur, ita ut hiemale tempus instaret, invidiose id jam fieri dicitur, quod fieri poterat; nisi alia incidissent. *quam longa*, ut Græci, h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86 et sæpe al. *hiemem fovere* exquisite, hiemale tempus luxui dare, ut bene Pompon. Proprie foventur amores per hiemem.

194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiæ. *turpi c.* inhonesto amore. vid. Serv. Mox. *aggerat iras* exquisite pro auget.

198—202. Iarbas itaque Jovi Ammoni patri novas in his terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Jovis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad ejus exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem oras putandus est nova sacra invexisse. cf. 206.

Templa Jovi centum latis inmania regnis,
Centum aras posuit; vigilemque sacraverat ignem,
Excubias divom æternas; pecudumque cruore
Pingue solum, et variis florentia limina sertis.
Isque amens animi, et rumore adcensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina divom,
Multa Jovem manibus supplex orasse supinis:
Juppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis

199. *Jovis* Montalb. et Wall.——201. *Excubiasque deum* aliquot ap. Pier. *externas* Hugen. *pecurumque* Leid.——203. *incensus* Exc. Burm. *amore* Gud. a m. pr.——204. *munera* olim lectum Servio teste: qui addit: "hoc est, in media precatione deorum." Immo vero: inter sacra. Et hactenus hæc lectio valde arridet.——205. *sopinis* scrib. in binis ap. Burm.——206. *Juppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam una *p* fuisse non dubito; nam, ut scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. ap. Pier.

207. Potuit Virgilius Græcum aliquem, forte Alexandrinum, poëtam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuere, uti ex Apollonio Rhodio ejusque Schol. intelligere in promtu est. Et Cyrenæorum domesticum aliquod fuit mythologiæ systema. Cæterum poëta huic homini Mauro ritum sacrorum Romanum aut Græcum tribuit; quod poëtæ facere licet: faciunt idem historici, sed minus perite. *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. ad Ecl. VIII, 44. *rapta* ad stuprum. v. sup. ad I, 28. *posuit et sacraverat* pro posuerat; nota enallage; junctura mox paullo durior: *sacraverat* ille ignem perennem in aris, et *solum pingue cruore pecudum*, h. e. sacrificia magno numero, et *limina florentia sertis*, h. festos sollennesque dies. *centum* ut I, 416 Veneri Paphiæ *centum aræ* calent ture. *vigilem ignem, Excubias divum æternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti pervigilandum et excubandum est. Ignis hic æternus ex Jovis Ammonis religione petitus putandus; nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac. defect. p. 410 B. Cæterum Callimachum ante oculos noster habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq., ut etiam ad illum locum monitum. *et v. s. limina sertis* simpl. ad religionem in sollennibus sacris ornandi templorum fores corollis referendum. Mox 204 *media inter numina divum*, simplic. ante signa deorum.

206—210. Tales preces sæpius

Gens epulata toris Lenæum libat honorem,
Adſpicis hæc? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? cæcique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miſcent?
Femina, quæ noſtris errans in finibus urbem
Exiguam pretio poſuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra

207. *choris* Leid. *odorem* Dorvill. *amorem* alter Hamb., perperam. *Honor* de libatione in deorum honorem facta, frequens ap. poëtas.—— 208. *Reſpicis h.* Franc. *Aſpicis hoc* Dorvill. *hæc genitor, an cum tua* Venet. *an næ* vel *ne* mſſ. Pier. *torquens* Medic. et Leid.——209. *oremus* Dorvill. ——210. *immania m.* Dorvill.——212. *Exiguum* Medic. a m. pr. *poſuit pretio* pr. Hamb.——213. *Cui leges dedimuſque loci* Leid. et Hugen. *locis* Wall.

pius occurrunt; primo loco Iliad. η, 446 ſq. et al., ſed, quod tam impiam vecordiam Iarbæ tribuit, hoc calidiſſimis et ferociſſimis Afrorum ingeniis accommodate feciſſe videri debet. Vide modo Herodot. IV, 173 et 184. *Mauruſia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, ap. Juſtinum XVIII, 6 *Maxitani* ſunt, iidem forte, qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, ſive improprie Mauri a poëta dicti (inf. 320 *Nomades)*, ſive ut illi ab initio illas terras tenuerint, quas temporum ſucceſſu Numidæ occuparunt; quamquam et hi origine Mauri eſſe potuere. Nam Numidarum nomen non tam ſtirpem quam vitæ genus. h. e. Nomadum, deſignat, pluribus diverſæ ſtirpis populis commune. *libationem* epulis factis (v. I, 728) omnino pro cultu ſacro ac religione dixit, ut poëta. *toris pictis* v. ſup. I, 708, ubi tamen melius locum ſuum tueri videntur quam inter Mauros. *Adſpicis hæc?* formulam illuſtrant ex Iliad. η, 448 et ex Euripide. v. Guell. *cæci ignes* h. l. plus quam occulti, inviſi; ſed, vel qui vani, inanes, ſunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quaſi cæco impetu. Male Serv. et alii: quorum origo et ratio ignoratur. tonitrua *miſcent*, h. l. turbant, animos, aut ignes *m. murmura*.

211. De re v. lib. I, 365 ſqq. 212. 214 *litus arandum.* Argutantur intpp. Eſt littoralis plaga et ager in terra mari vicina. *loci leges dedimus*, jus, imperium: adeoque locum

Repulit, ac dominum Ænean in regna recepit.
Et nunc ille Paris, cum ſemiviro comitatu,
Mæonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur: nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fovemus inanem.
Talibus orantem dictis, araſque tenentem,

214. *Depulit* Leid. pro var. lect., ſed alterum voc. proprium. v. Burm. *at* Steph. *et* codd. Servii. *Æneam* aliquot, hinc Parrhaſ. *Æneam in ſua regna r.*——215. *At nunc* Hamb. pr., male. v. Burm.——216. *M. m. barba* Nonius in *ſubnixus*. *Mæonia* male vulgo ſcribitur.——217. *Subnexus* Leid. un., et ſic jam Gevart. et Salmaſ. maluerant. Adde Ruæum, Cuninghamum. Pugnant contra Heinſ. h. l et Gronov. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnexus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silv. V, 3, 115, et multa pro hac lectione afferri poſſunt. cf. inf. X, 137 et 138, aliaque loca in Indice. Poteſt tamen *Subnixus* exquiſitius dictum videri. vid. Not.; quodcunque enim ſubligatam ſibi habet aliquam rem, illud *ſubnixum* ea re videri poteſt. *raptu* mſ. Georg. Fabric. et pr. Rottend. a m. ſec. Certe *raptum* hoc ſenſu accipiendum. *rapta* Zulich. id eſt, ſtuprata. cf. Burm.——218. *flammam* conj. Voſſ., ſed v. Burm. *movemus* pr Hamburg.

locum poſſidendum; ita malim, quam locum ſub certa lege. *dominum*, non maritum, ut alibi ſæpe, ſed participem regni, quin ſolum regem et dominum interpretatur Burm.

215—218. *Paris ille*; doctius forte quam pro Iarbæ Mauri perſona; mollis ille Trojanus, qualis Paris apud Homer. Iliad. γ, 391 ſq. aut potius h. l. quatenus Æneas, ut alter Paris, alii quaſi pactam conjugem eripuit. Sic et Serv. *ſemiviro c.* cf. inf. IX, 617, dictum inprimis reſpectu ſacrorum Cybeles. *Mæonia—Subnixus* reſpicit Phrygiam mitram, h. e. *pileum incurvum*, ut Serv. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis ſeu faſciis deſcendentibus, quæ ſubter mentum colligari ſolebant; adeoque *ſubnixus*, mento ac crine ſubnixo, mitra; ſcilicet mitra ſubligatum habens *mentum crinemque madentem* unguentis. *redimicula* ſunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis ſatis obvia et notata a Winkelm. (*Geſch. d. Kunſt* pag. 308. *Monum. ant. ined.* p. 155). Alias *mitra* eſt faſcia, diadema: nec alia in Baccho. At de Dioſcurorum pileo an eadem vox occurrat dubito. *Mæoniam* pro Phrygia dixit, ut poëta, a vicina gente. Nam proprie Mæones diverſi a Phrygibus,

Audiit omnipotens, oculoſque ad mœnia torſit
Regia, et oblitos famæ melioris amantis.
Tum ſic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis:
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exſpectat, fatiſque datas non reſpicit urbis,
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.

219. Hic verſus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno judice, abeſſe; ſed tuetur eum Macrob. III Sat. 2 et inf. VI, 124 idem fere verſus. *aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. ſec.——220. *audIt* Franc., ut inf. 672. *vultuſque* pr. Hamb. pro var. lect. *ad devia* ſec. Hamb.——221. *ovantes* Leid.——222. *Tum* Heinſ. e codd. poſt Pier. alii *Tunc. cui talia* ſec. Moret.——223. *Zephyros, elabere* Franc. *pinnis* Medic. et Gud.——225. *datis* pr. Rottend. vide lib. I, 382, porro *perſpicit*, *proſpicit*, *aſpicit* paſſim in codd. Pier. Heinſ. et Burm. et noſtris. cf. mox v. 236. ——226. *refer* alter Hamburg. *mea juſſa* Ven. *mandata* edd. aliquot vulgg.

Phrygibus. *rapto potitur*, graviter, pro ſtupro fruitur, ut Serv. *famamque fovemus inanem*, opinionem de potentia dei. Hæc multo magis invidioſa in religione nova, nuper demum inducta, vide v. 198 ſq. Fundus in nobiliſſ. loco Hecubæ Euripideæ v. 488 ſqq. Ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερά σ' ἀνθρώπους ὁρᾶν etc.

219—221. *aras tenentem*, ex ritu precantium. *oblitos famæ melioris amantes*, egregie dictum, et ad ſenſum animi præclare. cf. ſup. 170.

222 ſqq. Ex Odyſſ. ε, 28 ſqq. 43 ſqq., ubi Mercurius ad Calypſo mittitur, ut Ulyſſem illa dimittat (non ex Iliad. ω, 333 ſqq.), hæc expreſſa; ut jam ab aliis notatum. Non tamen ibi copioſa illa Mercurii ad iter ſe accingentis deſcriptio æque diſplicet, uti ea, quam Virgilius ſubjungit v. 238 ſqq., forte, quoniam hic majore cum feſtinatione omnia aguntur atque adeo omnis mora interpoſita legenti gravis eſt et moleſta.

223. *voca Zephyros*. Ut *venti vocantur*, navi parata veliſque expanſis (v. ſup. III, 253. V, 211. VIII, 707. cf. ad Georg. III, 193), ſic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis), pennis ſive alis aptatis a Mercurio pedibus, ad excipiendum ventum, quo per aërem volet. cf. inf. v. 339. Heinſius et hic exponit, *provoca*, ut Georg. III, 193.

225. *fatiſque datas* (v. I, 382 et al. pro monſtratas) *urbes*, urbem Romam, v. I, 258. Inf. v. 234 *Romanas arces* dixit, ut II Georg. 172.

Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui gravidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a ſanguine Teucri
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.
Si nulla adcendit tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe ſua molitur laude laborem:
Aſcanione pater Romanas invidet arces?
Quid ſtruit? aut qua ſpe inimica in gente moratur?

227. *genetrix nobis* Wall. Goth. ſec. Erf.——229. *belliſque* Parrhaſ. *furentem* Wall.——230. deeſt *a* in multis Pier. et Heinſ. et al. v. ſup. v. 191. *ab ſ.* Nonius. cf. Heinſ.——232. *Quod ſi nulla movet* Witt. ex. v. 272.——233. *ille* Wall. *ſua* deeſt Dorvill. *ſuum* Aruſian. Meſſ. ſed mendoſe. *laborum* Medic. a m. pr. et Gud. et v. 273 Parrhaſ. *dolorem* Goth. tert.——234. *indicet arces* Goth. tert.——235. *in* abeſt in nonnullis. v. Burm.: in tert. Goth. expunctum a m. ſec.

227—231. Summa δεινότης horum verſuum, inprimis 229 ſqq. *bis*, ſemel a Diomede Venus ipſa, Iliad. ε, 311 ſqq., tum ab Achille Neptuni opera Iliad. υ, 291 ſqq. Alii ad Veneris in ipſo Trojæ excidio monitum referunt ſup. II, 589 ſqq. et 632. *promiſit—vindicat*, quandoquidem hæc tempora aliquid commune habent; cf. Serv. h. l. *gravidam imperiis Italiam*, quæ multos imperatores eſt paritura, explicat Serv. probante Cerda et ipſo Burmanno. Tenue tamen hoc, ſaltem h. l.; etſi verum, cf. II Georg. 169 ſq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21 huc vocant; ſed verba non expediunt. Scilicet poëtice *imperiis* dictum pro *imperio*, quo terrarum orbem complexura erat Roma. *gravida* igitur *imperiis* Italia, in qua magnum futurum erat imperium, ut inf. X, 87 *gravidam bellis urbem*, quæ bellum gerit. Præſtat tamen *gravidam imperiis* intelligere Italiam, quæ multos potentes et late imperantes populos protulit; quo ſenſu, nec alio, dictum arbitror apud Auſon. Epigr. IV *Imperiis gravidas Pannonias*. At Claudian. Feſcen. XII, 24 *imperio fetam domum* ad communem rationem dixit, quæ multos imperatores habuit. *proderet*, protenderet, propagaret, ut bene Serv. Reſpiciunt autem hæc dicta lib. I, 257 ſq.

232—237. Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, ſi non—nec ipſe labores ſuſcipere

Nec prolem Auſoniam et Lavinia reſpicit arva?
Naviget. Hæc ſumma eſt: hic noſtri nuntius eſto.
 Dixerat. Ille patris magni parere parabat
Imperio: et primum pedibus talaria nectit
Aurea: quæ ſublimem alis, ſive æquora ſupra,
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.

236. *Hæc pr.* Goth. ſec. *conſpicit* Hugen. vide ad v. 225. *Lavinaque* Sprot. et Exc. Burm. v. ad I, 2. *et* pro *nec.* v. Burmann. ad Ovid. Met. III, 492.——237. *hoc ſumma eſt* emendabat Heumannus, docte quidem, ſed fruſtra. v. Burm. idem *hic noſtri nuntius eſto*, ut ab alia manu adjecta recidebat, adverſante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntium* h. l. eſſe non narrantem, ſed id quod nuntiatur. *hæc ſummaque* Dorvill. *heic* Commelin. *hinc n.* Oudart. et Zulich.——238. *volebat* ſec. Moret. v. inf. 390.——239. *et* abeſt ab Hamb. ſec. *primo* Goth. tert. *Imperiis*, *primum* Hamb. pr. Leid. a m. ſec.——240. *æquora juxta* mſſ. ap. Macrob. V, 6, ex v. 255 puto.——241. *flumine* tert. Rottend. *fulmine* alter Hamb. *portent* Medic. a m. pr. et alii duo Heinſ.

pere vult pro ſua laude ac gloria. Burmanni ratio, ut *ſuper* ſit, inſuper, admodum dura eſt. *invidet*, eum privat fatali ſede. cf. inf. 267. 274. 355. *prolem Auſoniam*, cf. 230. inf. 274. 275. VI, 756, progeniem, cui fata imperium Italiæ decreverunt.

238 ſqq. Ex Iliad. ω, 339 ſqq., ubi Mercurius ad Priamum, et Odyſſ. ε, 43 ſqq., ubi ad Calypſo mittitur: hæc adumbrata eſſe, jam ante monitum. Adde Odyſſ. ω, pr. Virgilium ſequuti ſunt alii, ut Statius I Theb. 303 ſqq. Ovidius etc. Sed claſſicus de Mercurii officiis locus hic. *evocat* v. c. Proteſilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56. Æſchylus Perſ. 642 ſeqq. *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχόπομπος. *dat ſomnos adimitque:* ex Od. ω, 4. *lumina morte reſignat.* Quis verbi ſenſus ſit, dubitatur. Ad ſententiam loco tam accommodatum eſſet nihil, quam Serviana ratio, primo loco poſita, qua per *claudit* redditum videas. Nove ſcilicet pro obſignare, occludere, ita dixit *reſignare.* Verum nec exemplum memoratur, in quo ſeu *reſignare* ſeu ſimplex *ſignare* eo ſenſu adhibitum ſit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudatur, ut morte oculos claudat. Ad vulgarem verbi uſum *reſignat lumina* eſt, aperit, *morte*, in morte: atqui hoc dices repugnare rerum naturæ, nam morte clauduntur oculi; niſi argutari malis et ad oculos morte rigentes et manu comprimendos

primendos

Tum virgam capit: hac animas ille evocat Orco
Pallentis; alias ſub Tartara triſtia mittit;
Dat ſomnos adimitque, et lumina morte reſignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat
Nubila. Jamque volans apicem et latera ardua cernit

242. *rapit* Menag. pr. *ille vocat* una vocali eliſa Longob. Pierii, et Mentel. pr.——243. *ſub Tartara triſtia.* Ordinem Burm. e codd. Pier. Heinſ. et ſuis reſtituit. Adde fragm. Vatic. Alii *ſub triſtia T.*——244. *limina* Gud. et Rottend. pr., quod Burm. arripit et probat, ut Mercurius defunctorum animabus reſignet et aperiat limina inferorum. Verum ita nec diverſum hoc ab illis: *ſub Tartara triſtia mittit*; nec *limina* abſolute ita de inferis locis dici poſſe videntur. cf. not. In fragm. Vatic. totus verſus ad calcem pagellæ erat adſcriptus. Equidem malim hemiſtichium abeſſe: *et lumina morte reſignat*: quocunque te interpretatione vertas, ſententia eſt a loco aliena.——245. *tranſnat* Zulich. et Wall. cum nonnullis Pier.

primendos referre. Forte tamen ita accipiendum erit: *morte*, mortuis. Dictum hoc eſſet ad exemplum Pindari Nem. 10 f., ubi Caſtor e morte revocatus ἀναλύει ὀφθαλμόν: ut ita Mercurius mortuos in vitam revocare dicatur. Munus tamen hoc Mercurii aliis exemplis probari nequit: ſin ad evocationem Manium referas, ea jam præceſſit. Poteſt tandem *reſignare* accipi pro ſolvere, ademtis et ſubductis viribus: ut in vetere Epigrammate: *Et poſtquam fatis morientia lumina ſolvit.* et inf. V, 856. Nulla ratio ſatisfacit; quia jam anteceſſere illa, quæ eandem rem declarant: *evocat animas* et *ſub Tartara mittit*; præ reliquis tamen media illa ratio uſui loquendi conſentanea.

245. *Illa fretus*, ut toties Homerus πεποιθώς, pro, *cum illa. agit* ante ſe, quis dubitet? dum volatu per auras fertur.

246—251. Famoſum Atlantis nomen jam in vetere Græcia, navigantium, puto, fabulis, ut cæteræ fabulæ Libycæ, mox in epe de Perſeo, Hercule, Argonauticis receptæ et ornatæ: cf. *Notas ad Apollod.* p. 681 et alibi. Obvia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem converſi; hinc ducta frequens illa Atlantis tamquam vaſti gigantis deſcriptio, cumque cœlum inniti videatur altiſſimorum montium vertici, hinc Atlas cœlum ferre creditus. Apud Pindar. Pyth. I, 36 Ætna οὐρανία κίων; et Homer. Od. α, 52—54 de ipſo Atlante, ἔχει δέ τε κίονας αὐτός etc. et hinc alii, quos vide partim ap. Cerdam h. l. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus

Atlantis duri, cœlum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum adſidue cui nubibus atris
Piniferum caput et vento pulſatur et imbri;
Nix humeros infuſa tegit; tum flumina mento
Præcipitant ſenis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Conſtitit: hinc toto præceps ſe corpore ad undas
Miſit; avi ſimilis, quæ circum litora, circum
Piſcoſos ſcopulos humilis volat æquora juxta.

247. *fulſit* aliquot Burm.——248. *Atlanti* Ven. et Goth. tert. a m. ſec. *qui nubibus* Montalb., ſed *cui* Prudentii quoque imitatione firmat Heinſ. *cum n.* Beda ap. eund.——249. *Pinniferum* Gud. et duo Leid. *Penniferum* tert. Rottend. *et cœlo* Parrhaſ. a m. pr. *quaſſatur* apud Bedam et in binis Moret. ac Donato. Hinc et emendatio Heinſiana in Silio I, 206 loco hinc expreſſo firmari poterat, aut, ſi firmata ſatis eſſet, eandem lectionem in Virgilio ſtabilire. *imbre* Beda et Goth. ſec. *igni* Goth. pr.——250. *flamina* Goth. pr.——251. *regit* Gud. *rigat* tert. Rottend.——252. *Sic* et *Cyllenius heros* Wall. *Nec paribus primum* Dorvill. *quamvis hic vertice cœli* Lutat. ad Statium, ſed ex lib. I, 225, uti Burm. vidit.——253. *hic t.* duo Burm. *tanto* Goth. pr. *pectore* Ven.——254. *circum quæ* Parrhaſ. et ſic Cuningh. e codd. Markland.——255. *contra juxta* Dorvill. et omiſſum *humilis.* vid. Burmann.

Africanus Deſcript. Afric. p. 25. 26. *duri* recte Serv. laborioſi, propter ærumnas, quas tolerat v. 249 ſqq. *Piniferum* vix proprie a poëta dici potuit; et dubites, an Libyæ juga pinus alant. cf. Plin. V, 1. Solin. c. 37. Virgilium æmulatus eſt Silius I, 202 ſq., ſed ſuo more, ut in ſingulis partibus variandis vel transferendis operam laudat.

252. *nitens* h. l. de volatu. *paribus alis*, leni volatu, ut Serv. cf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, ut ſubſidat ales.

253—255. Ante oculos Odyſſ. ε, 50—54, ubi avis λάρος expreſſa, quæ fulica eſſe putatur. *ad undas*, verſus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ. In eo non argutandum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Spectatur tantum Atlantis altum jugum, cui deus ex cœlo deſcendens primo loco inſiſtit, hinc ad humiliora

* Haud aliter terras inter cœlumque volabat;
* Litus arenoſum Libyæ ventoſque ſecabat
* Materno veniens ab avo Cyllenia proles. 258

256. 257. Ingrati verſus, et ſono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum ſtructura. Haud facile fuit qui Maronem legeret, quin ad hos verſus offenderet. De ſtructura v. not. In codd. Medic. et multis aliis Heinſii et Burm.: *ac Libyæ*, vel *et L.*, at Gud. a m. pr. cum aliis *ad Libyæ*, quod Brunckium prætuliſſe video. *ventoque* Ven. Sed hæc parum juvant. Heinſ. conj. *cœlumque volatu*, vel *volando*. Elegantior eſt Bentleii emendatio ad Horat. I Od. 34 *legebat*. Tan. Faber verſum alterum: *Litus arenoſum* jugulabat, qui et Zulich. deeſt; verum, ſi hunc ſolum ſuſtuleris, ſententia manca relinquitur. Hoc enim agit poëta, ut Mercurii volatum juxta mare ac littus declaret. Sunt tandem codd. Pierii et Heinſii et bini Gothani, cum Erf. a m. ſec., in quibus verſus *Materno veniens* præponitur alteri: *Litus arenoſum*; hoc arridebat Heinſio, cum ſic ingratus ſonus tollatur. At Burm., qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cujus etiam in fragm. Vatic. veſtigia viſuntur) tuetur ſimilium verſuum exemplo, inprimis lib. X, 213. 214. Ita maneret ſaltem hoc: eſſe verſus ſimiles in Virgilio, non minus male cuſos. Præſtat dicere, eſſe verſus Virgilii, ſed manum ultimam eos haud eſſe expertos. At nec minus probabilitatem habet illud, non modo unum vel alterum, ſed omnes tres verſus: *Haud aliter*, *Littus a. Materno v.* deberi inepto interpolatori, qui deſiderabat comparationis apodoſin, qua illa ad Mercurium transferretur. Sunt autem verſus tam jejuni et ſalebroſi, ut vix de fraude facta dubitare liceat. Habeo quoque aſſentientem hac in re ſagaciſſ. virum Jac. Bryant: nec vereor, quin idem ſenſuri mecum ſint viri docti, qui hæc legunt.——258. In nonnullis deſiderari hunc verſum, notavit Ge. Fabric.

humiliora loca procedit. Si antiquiorem poëtam ante oculos habuit, quod ſuſpicor, ille alio modo hæc adornaverat; Perſei enim et multo magis Herculis iter in Libyam fit inde ab occidente.

256—258. Si lectio ſana eſſet, diſtinguere malim cum viris doctis poſt *Libyæ*; ut ſit: *Mercurius volabat inter terras cœlumque* (Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος Iliad. ε, 769 de Junonis equis) ad, vel verſus, *Litus a. Libyæ*; ut v. 253 *ad undas*. Omiſſio præpoſitionis ſatis frequens poëtæ; et ſic aurium etiam faſtidio occurritur. Burmannus in vulgata diſtinctione acquieſcit, et ad ſcriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum ſubjectorum proprie ſpectat; ut deficiat aliud verbum ſimile poſt *Littus a. Libyæ* ſc. peragrabat. *Materno ab avo*, per Maiam, Atlantis f. Verum de toto loco v. V. L.

Ut primum alatis tetigit magalia plantis,
Ænean fundantem arces ac tecta novantem
Conſpicit: atque illi ſtellatus Iaſpide fulva
Enſis erat, Tyrioque ardebat murice læna,
Demiſſa ex humeris: dives quæ munera Dido
Fecerat, et tenui telas diſcreverat auro.
Continuo invadit; Tu nunc Carthaginis altæ
Fundamenta locas, pulchramque uxorius urbem
Exſtruis? heu regni rerumque oblite tuarum!

259. *allatis* duo Burm., item *mapalia*.——260. *tela n.* ed. D. Heinſ. operarum vitio.——261. *ac illi* Goth. tert.; an *ecce illi?* *fulvo* Erf. Sed deſuit, arbitror, et his manus ſecunda poëtæ; et Tucca cum Vario verſus inchoatos coagmentarunt; finierat forte poëta alterum locum in *Conſpicit.* tum alter adſcriptus erat: *illi ſtellatus I. f.*——262. *lana*, *luna*, *leva* aberrant in *læna*.——263. *Dimiſſa* multi, ut ſolent. cf. Burm.——265. *vadit* tert. Rottend. a m. pr.——267. *Conſtruis* Zulich.

259—261. *magalia* v. ſup. I, 421. *arces* pro munimentis urbis et pro ipſa omnino urbe. vid. ſup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem; proprie, fundamentis jactis inædificantem. *tecta novantem*, privatas ædes novas educentem. cf. Burm.

261—264. *Conſpicit*; *atque illi*. Offendit hæc oratio tamquam paullo jejunior pro tali carmine, nec accurata illa veſtitus deſcriptio in medio rerum curſu expectabatur. Ut ſaltem *atque* abeſſet! Sed libri nil mutant. Nec rem expedit, ſi ab *illi* ad *auro* parentheſin facias. *ſtellatus* exquiſite pro diſtinctus ac fulgens, ſc. in capulo et vagina. *iaſpide fulva*, epitheton non urgendum. Non enim inter præſtantiores ſui generis fulvæ numerantur. v. Plin. XXXVII, 37, quem tamen *fulvas* iaſpides omnino memorare non video, quod tamen Servius affirmat, niſi *fulva* pro viridi accipienda, ut inf. V, 309 *fulva oliva*. *ardebat* ornate pro erat. *telas* int. ſtamina. Erat igitur veſtis hæc craſſa, χλαῖνα, ipſius Didonis manibus texta. conf. inf. XI, 73, et III, 483.

265. *invadit*. Habitum futuræ orationis oſtendit. *Serv.* Malim tamen ſimpl. pro *aggreditur dictis*, *alloquitur*, habere dictum.

266. *uxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium.

Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, cœlum et terras qui numine torquet;
Ipse hæc ferre jubet celeris mandata per auras:
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla movet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice; cui regnum Italiæ Romanaque tellus
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus
Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.

268. *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic.——269. *ac terram, et terram* alii ap. Heins. *qui fulmine* Parrhas.——270. *celsas* sec. Rottend.——271. *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Ven., male.——273. *Nes.* Exc. Burm. *sua* Mentel. pr. Totus versus abest a Medic., cum quo convenit Goth. tert., in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: " *Nec super* secundum Apronianum." Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I post præf. de cod. Mediceo) versum hunc resciderat, ut ex Medicei codicis lectione apparet. Vss. 271—275 facti ad vss. 232—236. Pierius nil de suis monuit; qui adeo nihil novasse videntur.——274. *spes surgentis* pr. Hamb. Dorvill. ex lib. X, 524, aut potius ex anteced. verbis.——276. *Debetur* Hugen. et pr. Rottend. a m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Dorvill.——277. *C. o. l. Mortalis* Ge. Fabric. in mss. junctum viderat. *in sermone* aliquot Burm. *relinquit* Exc. Burm.——278. *invanuit* Hugen. *umbram* Ven.

268 sq. Versus ex Iliad. λ, 201. *claro Olympo.* Ὀλύμπου αἰγλήεντος. *torquet* exquisitius quam movet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. *teris otia,* exquisite ut *consumitur, teritur tempus.* Exemplis rem firmavit Marklandus ad Stat. III Silv 5, 60. Liv. I, 57. cf. Burm. *surgentem* mavult dicere poëta, quam crescentem. cf. I, 366.

276—278. *tali ore,* oratione. *Serv.* Discessum hunc dei non exspectata Æneæ excusatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. cf. inf. 388 sqq., quamquam hoc in deorum alloquiis frequentissimum esse solet. cf. inf. IX, 656. 657. add. sup. Excurs. ad lib. I, 402.

279. 280. Homerica: Στῆ δὲ ταφών. Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν

At vero Æneas adſpectu obmutuit amens,
Adrectæque horrore comæ, et vox faucibus hæſit.
Ardet abire fuga, dulciſque relinquere terras,
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quæ prima exordia ſumat?
* Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
* In partiſque rapit varias, perque omnia verſat.
Hæc alternanti potior ſententia viſa eſt:
Mneſthea Sergeſtumque vocat, fortemque Cloanthum
Claſſem aptent taciti, ſocios ad litora cogant;

279. *obm. uno* alter Menag.——282. *Erectæque* pr. Hamb. pro var. lect. v. inf. V, 138.——282. *imperio monituque* ap. Priſcian. lib. XI.——283. *agit* ſec. Rottend. *quonam* tres Burm. et ita Nonius. *quonum* Leid. ——284. *affatum* Exc. Burm. *et quæ* alii, ſed ſuſtulit τὸ *et* Heinſ., Pierianorum et ſuorum librorum auctoritate.——285. *Atque* omnes codd. et Schol. Cruqu. Horatii II Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib. VIII, 20 illatum, ubi duo hi verſus repetuntur. Placet Heinſii conj. *Utque animum.* Brunck. utrumque verſum omiſit, ſuo periculo.——286. deeſt Gud. a m. pr., item fragm. Vatic. a m. pr.——288. *fortemque Sereſtum* optimi libri Medic. Gud. et alii ap. Pier. er Heinſ. et fragm. Vatic. ac duo Goth., et poteſt vulgata ex lib. I, 510 repetita videri; unde etiam *Anthea* in nonnullos venit. *Meſtea, Cloanta* al.——289. *aptant—parant* Goth. ſec. et tert. *ſocioſque* vulgg., ſed τὸ *que* ſuſtulit Heinſ. poſt Pier. ſecundum codd. *ad limina* Exc. Burm.

—θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή. cf. Iliad. ω, 358 ſqq.

281—284. Egregii verſus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu? quid agat*, ut IX, 399 et al. *ambire*, cum dilectu pro adire.

285. 286. Putant expreſſum Homericum διάνδιχα μερμήριξεν; et v. 287 Ὧιδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι; ut Iliad. ξ, 23. π, 647—652 et ſæpe alibi. cf. Od. λ, 228. 229. *dividit* efficacius quam vertit, volvit, ut V, 701. 702. *alternanti*, varia mente tractanti. *Serv.*; immo alternis animo verſanti hæc.

288 ſeq. Forma orationis poëtam decet, pro, Hoc— optimum

Arma parent, et, quæ ſit rebus cauſſa novandis,
Diſſimulent; ſeſe interea, quando optima Dido
Neſciat, et tantos rumpi non ſperet amores,
Tentaturum aditus, et quæ molliſſima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio læti parent, ac juſſa faceſſunt.
At regina dolos (quis fallere poſſit amantem!)
Præſenſit, motuſque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem inpia fama furenti
Detulit armari claſſem, curſumque parari.
Sævit inops animi, totamque incenſa per urbem
Bacchatur; qualis conmotis excita ſacris

290. *parant* alter Hamb. *et* abeſt ab ed. Junt. *et quæ rebus ſit* Gud. cum fragm. Vatic. et binis aliis. Totum verſum omittit alter Gudianus. ——294. *quis* Heinſ. e libris, ut Virgilii mos fert. Vulg. *qui.*——295. *et j.* fragm. Vatic. *faceſcunt* Franc. *capeſſunt* pr. Hamb. pro var. lect.—— 296. *dolo* Ven. a m. ſec., ſcilicet ut jungatur *dolo fallere*; *qui* Mentel. tert., ut ſit *quomodo*. Verum ſic ſententia jugulatur. *poſſet* aliquot Burm.—— 297. *accepit* aliquot Pier.——298. *fata* Goth. tert. a m. pr. et Menag. pr. *furentis* Medic. a m. pr. et hoc illuſtrat Pompon. Sab. " Apronianus ait, *furentis*, ſicque intelligit: " eadem fama furentis Didonis detulit armari claſſem." Etſi hic Apronianus illam lectionem non probaſſe, ſed damnaſſe, videtur.

optimum factu viſum eſt, vocare Mneſtheum—eoſque jubere naves clam inſtruere, ſocios navales convocare (cf. Odyſſ. ξ, 332), expedire armamenta navalia, et diſſimulare, qua de cauſſa hæc præter expectationem faciant.

293. 294. Pro tentaturum aditus—tempora—et modum, qui ſit rebus agendis et conſiliis accommodatus. *Aditus* cf. inf. 423 de alloquio. *molliſſima,* quando de diſceſſu conſilium ei exponi poſſet molliſſime, cum minimo ejus dolore.

296 ſqq. Egregie omnia hæc ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 ſqq. oratione. Obvium tamen in talibus, ſingulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et æſtuantis animi ſigna agnoſcere.

297—301. *excepit* auribus, ſenſu; animadvertit. *furenti* pro ei. *impia fama,* h. l. ſæva. *Bacchatur* ſumma cum vi dictum pro diſcurſitat.

301—303. Hæc ſunt vetuſtiora illa Bacchi orgia ac ſacra

Thyias, ubi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnuſque vocat clamore Cithæron.
Tandem his Ænean conpellat vocibus ultro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum
Poſſe nefas? tacituſque mea decedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris ſidere claſſem,

302. *Thyias* c. Brunck. recepi adſtipulante Medic. Pierii, fragm. Vatic. a m. pr. Gud. et Mentel. pr., et ſic ex Velio Grammatico reponere volebat Pierius, recte puto; etſi prior in θύω natura longa eſt. cf. Burm. h. l. et Bentl. ad Horat. II Od. 19, 9. *Thyas* vulgo, ut plerumque; ſic et *Harpya* male pro *Harpyia*. *Theias*, *Thias* alii vitioſe, uti mox *triaterica*, *triatericha*. *ſtimulat* Dorvill. a m. ſec. *trepidant tr.* Velius Longus ap. Heinſ. *Bacchi* fragm. Vatic., ſed *o* adſcripta.—— 303. *nocturn'ſque* Burm. e Lutatio. *nocturnoſque* Gud. *nocturnoque* Erf., quod ferri poſſet. *Cithero* Wall.——306. *diſcedere* multi ap. Burm. et duo Goth.——308. *vulnere* Exc. Burm.——309. *moliri* Medic. cum aliis Heinſ., ut jungatur cum *properas*; non male.

ſacra τριετηρικά, tertio quoque anno a Thebanis celebrata, a Thracibus in Græciam illata, diverſa ab Athenienſium Dionyſiis, et inter ſacra veterum hominum enthuſiaſtica primo loco numeranda. Extra urbem in monte Cithærone nocturnis diſcurſibus religio hæc arcana a mulieribus quoque frequentabatur. Hinc ſingula in his verſibus illuſtranda. *commovere ſacra* voc. proprium in ſacris de initio cærimoniæ facto. Bene Serv. "Verbo antiquo uſum tradunt. Moveri enim ſacra dicebantur, cum ſollennibus diebus aperiebantur templa inſtaurandi ſacrificii cauſſa." *Baccho audito*, dum clamatur, Io Bacche! *orgia ſtimulant* Baccham, incenditur ejus animus inter ſacras cærimonias, quas parari videt et audit. cf. loc. Tryphiod. 357 ſqq.

305. v. ad 296. Potuit poëta in hac Didonis expoſtulatione ante oculos habere alteram illam Medeæ apud Apollon. IV, 356 ſqq.; diverſa tamen Medeæ et Didonis conditio ac fortuna, niſi quod utraque pudorem vio averat. Comparat cum iiſdem Ariadnes querelas Urſin. ap. Catull. LXI, 133 ſqq.

309. *hiberno ſidere* ut Georg. I, 1 *quo ſidere:* quoniam ad ſiderum ortus et occaſus navigatio fiebat; inſtante autem jam ea anni parte, qua tempeſtates et

Et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
Crudelis? Quid? si non arva aliena domosque
Ignotas peteres, et Troja antiqua maneret:
Troja per undosum peteretur classibus æquor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam te, 314
(Quando aliud mihi jam miseræ nihil ipsa reliqui)
Per connubia nostra, per inceptos Hymenæos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycæ gentes Nomadumque tyranni
Odere; infensi Tyrii: te propter eumdem 321
Exstinctus pudor, et, qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de conjuge restat.

310. *In mediis* pr. Hamb. *per Austrum* Goth. sec.——311. *arma* Goth. sec. a m. pr. cf. ad I, 550. *domusque* aliquot Pier.——312. *si Troja* Goth. tert., satis bene.——314. *tuamque* multi ap. Burm., sed haud dubie vitiose. *te* Aproniani lectionem esse, Pompon. Sab. monuit.——315. *relinqui* Franc. Versus deerat Parrhas., at Venetus ei præponit alterum: *Per connubia n.*——316. *inceptosque* aliquot Burm.——320. *Libyæ* pr. Moret. et sic Arusian. Messius ap. Heins. *Libie* Dorvill. *Numadumque* multi et *Numidumque.* Hoc jam Pierius præferebat. Sed Græcum poëtæ haud dubie placuit. *Numidæque* sec. Moret. cf. inf. 535 et al.——321. *et te* pr. Hamb.——323. *Cur me* duo Burm., male. *morituram* legitur ap. Priscian. lib. XIII, aliter scripti.

et procellæ crebriores esse solent, classem ædificabat Æneas. cf. sup. ad 52. Exc. II ad lib. III.

311—313. Atqui hoc, mari procellis turbato navigare, ne tum quidem faceres, si reditus in patriam pateret.

315. *aliud nihil,* scil. quod sperare de me possis. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sq.) Hec. 818 sq. et v. 316 sq. Iliad. ο, 39. *incepti H.* sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa novitate dulces, ut Serv. Mox *Libycæ g.* v. sup. 196 sqq.

320—324. " Dicitur ingenti

Quid moror? an mea Pygmalion dum mœnia frater
Deſtruat, aut captam ducat Gætulus Iarbas?
Saltem ſi qua mihi de te ſuſcepta fuiſſet
Ante fugam ſuboles; ſi quis mihi parvulus aula
Luderet Æneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deſerta viderer.
Dixerat. Ille Jovis monitis inmota tenebat
Lumina, et obnixus curam ſub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quæ plurima fando
Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
Promeritam: nec me meminiſſe pigebit Eliſſæ;

326. *Deſtruit* pr. Moret. et Exc. Burm. *an captam* ſec. Moret.—— 328. *parvus in aula* tres Heinſ., ſed vulgatam tuetur Juvenalis imitatio Sat. V, 138 *nullus tibi parvulus aula Luſerit Æneas*; et Catulli exemplum LVIII, 216.——329. *qui te tamen* e Medic. et aliis præſtantioribus etiam Pier., et Aruſiano Meſſio, Heinſius, poſt Bened. Vulgo: *qui te tantum*, alii *qui tantum te*.——330. *aut* alii codd. et edd. ante Heinſ. *ac deſtructa* Puget. *videret* Menag. alter.——331. *invicta* Goth. tert., non inficete. ——332. *tenebat* alter Hamb., ſed v. lib. I, 211.——335. *nec te* Serv. ad I Æn. 74. *Eliſſæ* Heinſ. cum Mediceo et melioribus; et ſic Græcis Ἔλισσα. Vulgg. *Eliſa*.

genti affectu hos verſus pronuntiaſſe (Virgilius), cum privatim paucis præſentibus recitaret Auguſto; nam recitavit primum libros tertium et quartum." Hæc Serv. et ex eo Pompon. Sab. cf. Vita Virg. §. 46; et ſunt ſine dubio verſus tales, ut vel legentis vel audientis animum commoveant. Profecit ex iis Ovid. Epiſt. Didus v. 121 ſqq. *Fama prior*, quam habui ante tuum adventum. v. Burm. *de conjuge*, hoc ſolum nomen (ſc. *hoſpes*) mihi reſtat de te, qui fueras antea conjux. v. Burm.

325—330. *Quid moror?* quin ſtatim moriar. *Pygmalion dum mœnia deſtruat:* propter illa v. 360 ſqq. *Luderet* ornate et ſuaviter pro eſſet. *capta ac deſerta* graviter pro relicta a te, cum reſpectu ad Iarbam v. 326, cui relinquitur captiva abducenda. Cæterum qui v. 328 reprehendunt, noſtris moribus rem æſtimant; quod in vetere poëta parum recte fit.

331 ſqq. *immota*, ut nec adſpiceret et miſerationem Didonis vultu argueret. cf. 369. *curam*, h. l. dolorem. *tandem*, ὀψὲ δὲ δὴ Homericum.

335. Comparant Iliad. χ, 387. 388.

Dum memor ipſe mei, dum ſpiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abſcondere furto
Speravi, ne finge, fugam; nec conjugis umquam
Prætendi tædas, aut hæc in fœdera veni.
Me ſi fata meis paterentur ducere vitam
Auſpiciis, et ſponte mea conponere curas:
Urbem Trojanam primum dulciſque meorum
Reliquias colerem; Priami tecta alta manerent;
Et recidiva manu poſuiſſem Pergama victis.

336. *Dum meminiſſe* Wall. *regit* Heinſ. e Medic. et aliis. Vulgo *reget*, alii *regat*. tert. Moret. *regis*.——337. *Pro te* ed. Dan. Heinſii, male. v. Burm. *loquor* ſec. Rottend. et tres Burm. *ego* deeſt ibidem in nonnullis. *furtim* pr. Moret., ut alibi. cf. Burm.——338. *nec finge* tres Burm. cum Goth. tert. *ne conj.* Exc. Burm.——339. *haud hæc* Goth. pr. ——340. *voluiſſent d.* unus Pierii.——341. *aut ſponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *deponere* Vratiſl.——343. *et* ante *Priami* ſecundum codd. Pierii et ſuos ſuſtulit Heinſ.——344. Si *Aut r.* legas, ſententias aliter jungere licet: *Priami t. a. manerent*, *Aut r.* ad mei animi votum, aut ſupereſſet Troja, aut a me reſtitueretur. *rediviva* aliquot Pier., ſollenni varietate.

336. *εἰσόκ' ἀϋτμὴ Ἐν ςήθεσσι μένῃ* Homericum, ut Iliad. ι, 605 et alibi.

338 ſq. *Prætendi* accipiunt, prætuli. Sane nota res eſt τὸ δᾳδουχεῖν in nuptiis. Sed non ipſe ſponſus faces fert. Malim eo ſenſu poſitum, quo v. 172 *prætexere*; ut ſe nunquam *tædas*, juſtas nuptias, *prætendiſſe*, præ ſe tuliſſe, ſuæ cum Didone conſuetudini nomen juſti matrimonii tribuiſſe dicat; nec *hæc in fœdera*, h. e. in has leges, conſenſi, ut conjux eſſem. Et ſic jam Guellium accepiſſe video.

340—344. Comparant Odyſſ. π, 148 ſq. *meis auſpiciis* idem quod *ſponte mea*, ſed ornatius, meo lubitu ac voluntate. *componere curas*, exquiſite, res ordinare: nam *curæ* pro ſtudiis, negotiis, et de v. *componere* cf. ſup. ad I, 249. Si mihi vivere liceret, ubi vellem, tamen vel ſic cæteris omnibus præferrem hoc, ut locum veteris Trojæ incolerem urbemque everſam reficerem; tantum abeſt, ut Carthagine vitam exigere malim. Argutantur interpretes. *Reliquias meorum* aliter vix intelligas, quam cineres et oſſa, adeoque ſepulcra. *Priami tecta manerent:* ſupereſſent

Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo,
Italiam Lyciæ juſſere capeſſere ſortes.
Hic amor, hæc patria eſt. Si te Carthaginis arces
Phœniſſam, Libycæque adſpectus detinet urbis:
Quæ tandem, Auſonia Teucros conſidere terra,
Invidia eſt? Et nos fas extera quærere regna.
Me patris Anchiſæ, quoties humentibus umbris
Nox operit terras, quoties aſtra ignea ſurgunt,

345. *Grineus, Crineus, Crynæus,* paſſim ſcribitur vitioſe. Eſt enim Γρύνειος. *Cirrhæus* pr. Hamb. pro var. lect., quod per ſe non malum eſſet, a Cirrha prope Delphos ductum. *crinitus* un. Guelpherb. in Exc. Sax.——346. *viſere capeſſ.* Goth. ſec., inſcitia librarii.——347. *hic patria eſt* tres Heinſ. *Carth. altæ* Ven. et Gud. pro var. lect.——348. *Libyæ* Dorvill. *affectus* Hamb. alt. *demeret* Servius *in novis et emendatis libris* legi teſtatur; quod J. Fr. Gronovio et Heinſio arridebat. Sed bene illud refellit Burm., et *detinet* tuetur tamquam quod proprium hac in re ſit. ——349. *Teucro* Hugen. *Troas* Ven. *conſiſtere* duo Burm., perpetua variet. v. ad VI, 67.

ſupereſſent adhuc, ſcil. reſtituta a me. Nam alterum jejunum eſſet: voluiſſem Trojam non everti! *recidiva Pergama*; delectatur hac voce Virgilius et alibi, ſive a ſurculis ſive a ſemine repullulaſcente petita; *recidiva poſuiſſem*, reſtituiſſem, iterum excitaſſem. Tribus autem modis eandem rem declaravit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiva*, vel cum Burm. *colerem* pro *coluiſſem* poſitum putare; Dicendum potius, *poſuiſſem* pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte.

345. 346. Omnino Apollinis oraculum Deli (ſup. III, 94 ſqq.) acceptum ſignificari, Servius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret utique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72) et *Lyciæ ſortes* (ſup. 143): malim itaque ad reſponſa Apollinis referre in utroque templo, et illo apud Myrinam Æolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem hujuſmodi vaticinia ac ſortes Æneæ in Italiam adventum prædixiſſe, ſupra vidimus in Diſquiſ. de *Æneid. Invent.* §. VI ſqq. Ex iiſdem priſcis hiſtoriis ducta ſomnia v. 350 ſq., ut ibidem notavimus.

347. *Hic amor*, cum vi dictum de patria, quam amat, colit, cujus tanta caritas eſt: cf. ſup. III, 134.

250. *Quæ invidia eſt?* quid vetat, quominus id fiat? ut paſſim φθονεῖν et invidere. v. Burm.

351. Comparant Iliad. Ψ, 105

Admonet in ſomnis et turbida terret imago.
Me puer Aſcanius, capitiſque injuria cari,
Quem regno Heſperiæ fraudo et fatalibus arvis.
Nunc etiam Interpres divom, Jove miſſus ab ipſo,
(Teſtor utrumque caput) celeris mandata per auras
Detulit. Ipſe deum manifeſto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hauſi.
Deſine meque tuis incendere teque querelis:
Italiam non ſponte ſequor.
Talia dicentem jamdudum averſa tuetur,
Huc illuc volvens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et ſic adcenſa profatur:

353. *inſomnis* una voce Franc. et Reg. v. ad II, 220. *noctis imago* Hugen., lapſu librarii.——354. *capitiſque injuria ſacri* Ven. et Vratiſl. ——355. *et* deeſt Zulich., non male.——356. *Huc etiam* Hugen. *rurſus ab* Goth. tert., imperitia librarii. *ab alto* aliquot codd. ap. Heinſ. et Burmannus, quem vide.——357. *utrimque* Goth. pr.——358. *in* deeſt Witt. Wall. Erf. *limine* tres, ut al.——360. *Dum ſine* Goth. tert. *meque teque* vid. Burm. ad Lucan. IX, 985. *inceſſere* pr. Hamb. pro var. lect. *querellis* vetuſtiores libri Pier. et Heinſ.——361. *quero* Dorvill. cf. Burm. ——362. multi *adverſa*, peſſime; etſi Burmanno non diſpliceat. *verſa* Dorvill.——364. *precatur* ed. Cerdæ; neſcio an et aliæ, obvio lapſu.

105 ſq. *ſurgunt*, oriuntur: v. I Georg. 440.

353. *turbida imago*, turbata, triſtis, ut V, 695, ita verius Serv. Ad 354 conf. ſup. 234 ſq.

356 ſqq. Adornata verba, ut Iliad. *ω*, 223. *utrumque caput*, meum ac tuum. Hoc in verbis ad Didonem habitis magis conſentaneum, quam, ſi Æneæ et Aſcanii intelligas. Formula jurandi ipſa ſatis eſt nota, nec de ea quæritur. Mox, *manifeſto in lumine*, ut ſolent dii mortalibus occurrere. v. Exc. XIII ad I, 402. ἐσέδρακον ἄντην Iliad. *ω*, 223.

360. Iliad. *ι*, 608 Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Ἀτρείδῃ ἥρωϊ φέρων χάριν. *incendere*, quam opportune poſitum! commovere, luctu, dolore et ira exaſperare. Cerda laudat Catulli: *Noſtros ut luctus, noſtræque incendia mentis* (LXI, 226). Addunt Val. Fl. VII, 243.

362—364. Egregia animi tumidi repræſentatio. *averſa*, adeoque

Nec tibi diva parens, generis nec Dardanus auctor,
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens 366
Caucasus, Hyrcanæque admorunt ubera tigres.
Nam quid dissimulo? aut quæ me ad majora reservo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?

366. *seu d.* Schol. Horat. I Od. 21. *durus* Oud. *cotibus* Wall.—— 367. *Hyrcaniæque* Goth. tert., ut ap. Dionys. Perieg. 690. 699, sed est librarii vitium.——368. *quod* Rottend. tert., unde Heins. *quo d. aut quo me.* Porro quatuor Burm. *aut quid me*, quod Burmanno non displicebat. *qui me* Dorvill., quod et ipsum esse possit *qui*, quomodo. Gravius tamen ad sensum illud alterum: *quæ me ad majora reservo?* inest enim, *quid me reservo ad majora?* et alterum: *ad quæ majora?* et convenit: *quæ quibus anteferam?* Jo. Schraderus, qui et ipse impeditum se senserat, emendabat in schedis: *quæ me ad meliora reservo?*——369. *Non f. i. n. non l. f.* *Non* aliquot ap. Burm. Alii modo *num* modo *non*, ex more. *Nunc fluctu* a m. pr. *l. traxit* Hamb. pr. a m. pr. *texit* Mentel. pr., an pro *tinxit*?

adeoque oblique, torve. vid. Cerda. *Luminibus tacitis*, h. e. ipsa tacens, ut v. c. VII, 343. Non audiendus Burm.

365 sqq. Orationis hujus, cum vehementissimis ac gravissimis affectibus insurgat, vim ac virtutem omnes satis animadvertunt, et unusquisque facile percipiat. Primæ lineæ in Patrocli ad Achillem verbis sunt: Νηλεὲς, οὐκ ἄρα σοί γε etc. Iliad. π, 33 sqq., unde quis poëtarum idem non expressit! cf. Cerda et sup. Ecl. VII, 43 sqq. *Caucasus* et *Hyrcanæ tigres* poëticæ tantum Didoni, non veræ, conveniunt; nec Homerus ad talia deflexit. Multo tamen magis naturæ rerum ac veritati consentanea sunt, quam Andromachæ verba apud Euripid. Troad. v. 761 sqq. De aliis Hyrcanis, quam de Caspiis, vix quisquam hic cogitaret, nisi Servius Hyrcanos Arabiæ (de quibus Freretus inter alios apud Burm. ad h. l. et Bryant Analys. T. I, p. 209 videndus) huc advocasset; quod si auctoritate interpretum priorum fecit, tenendum est. Nam habet Arabia tigres, et Bacchum inde reducem tigribus vectum exhibet poëtarum ratio. Sed grammatico acumini res propior ac similior est.

368. Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne eum ira exasperem? an majorem ullam injuriam ac contumeliam accipere, gravius quicquam et durius ex hoc homine audire possum (hoc est: *quæ me ad majora reservo*, ad majores injurias)? In sqq. etiam hoc observa, quam egregie hoc ad dolorem et animi æstum valeat, quod repente tertia persona utitur!

371.

Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est?
Quæ quibus anteferam? Jam, jam, nec maxuma Juno,
Nec Saturnius hæc oculis pater adspicit æquis.
Nusquam tuta fides. Ejectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locavi;
Amissam classem, socios, a morte reduxi.
Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,

370. *haud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *est* omittunt multi, male hoc quidem loco.——371. *ante feram* divisim multi. *non* et *neque* tres Burm.——372. *inspicit* Menag. pr., etiam bene.——373. *Nusquam est t.* aliquot Pier., male ad sententiæ brevitatem. *litore egentem* olim junxerunt Serv. et Prisc., merito improbatum a viris doctis. *litore*, est, in littore. vid. Burm. vel in littus.——374. *Suscepi* Priscian. et Codex ap. Pier., sed vulgatam etiam Seneca habet lib. VII de Benef. 24. *et regem in p.* Goth. sec.——375. *Ejectam cl.* Prisc. lib. VII et sup. versu. *classim* duo Heins. v. sup. ad III, 5. *sociosque* vel, *et s.* multi, ut solet copula male intrudi. Potest hic versus post superiorem languidior videri: itaque Jac. Bryant V. C. eum delendum esse censebat.——376. *auctor A.* Hugen.

371. *Quæ quibus anteferam?* scil. tamquam leniora durioribus? h. e. Annon hæc extrema sunt? durissima et gravissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? ut adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse hæc tamquam modica, ne graviora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt vel, quæ prius, quæ posterius, dicam? Ita et Servius; vel, quæ aliis majora dicam?

373—376. Divina plane hæc, sententiarum et verborum gravitate! Et omnino magna suavitas ad amantis deceptæ sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. Cæterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odyss. ε, 130 sq., tum Euripidis Medea v. 476 sqq., forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. *regni in parte* cf. sup. 214. *amissam classem* sc. renovavi et *reduxi Serv.*; classem, quæ in summo discrimine versabatur, ut jam pro amissa haberi posset, una cum Trojanis ad loca tuta reduci jussi. Cum hæc enumerasset in Æneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis

Nunc Lyciæ ſortes, nunc et Jove miſſus ab ipſo
Interpres divom fert horrida juſſa per auras.
Scilicet is Superis labor eſt: ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello.
I, ſequere Italiam ventis; pete regna per undas.
Spero equidem mediis, ſi quid pia numina poſſunt,
Supplicia hauſurum ſcopulis, et nomine Dido
Sæpe vocaturum. Sequar atris ignibus abſens:

377. *et* abeſt a Franc. *ab alto* alt. Hamb. cum Exc. Burm. v. ſup. 356. ——378. *durum fert* Goth. ſec. *h. dicta* Medic. et Colot. Urſini. Eadem varietas ſup. v. 226.——379. *his S.* vulg. ante Pier. et ſic aliquot. codd. ap. Heinſ. *hic* Probus et Schol. Statii ap. eund.——380. *Sollicitet* alter Hamb.——381. Poſt *Italiam* diſtinguunt codd. multi, at alii cum Lutatio et Rufiniano ap. Burm. alteram rationem ſervant. *Inſequere* Zulich. et Leid. un. a m. pr. cum binis Goth. *per auras* Wall. ex 378 cum Goth. tert. a m. pr.——382. *in mediis* Parrhaſ. *poſſint* alter Hamb. *poſcunt* Medic. a m. pr.——383. *Supplicio hæſurum* fuere olim, qui emendarent, propter inſolentiam voc. *hauſurus*. In Witt. erat *hauſturum*, vulgatiore ratione. *haurire pœnas*, vel *exhaurire*, eſt pro accipere, adeoque luere, dare pœnas: modo v. 359 *vocem haurire* vidimus, h. e. accipere, audire; uti alias eſt excipere, recipere, uti et *bibere*. Hæſere in verbi uſu viri docti. *nomina* Wall. *numine* al. ap. Burm. *Didum* alicubi lectum Pierius narrat. ——384. *Sequor* alter Hamb. *a. i. ardens* Sprot.

furiis tantæ viri perfidiæ amens ſubjicit: *Heu Furiis incenſa feror!* Nunc aliquamdiu oratione ſubſiſtere putanda; ſicut omnino per intervalla ſingulæ ſententiæ pronuntiandæ. Inprimis hoc tenendum v. 380 et poſt 381.

378. 379. *horrida juſſa*, quibus parere aliquis horreat adeoque hactenus terribilia. *quietos* pro *eos*; at quanta cum vi! Conſentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc reſpexiſſe dici debet Dido. In ſeqq. artem poëtæ animadverte in reddenda veritate ſenſuum amantis ſpretæ.

381. Comparant illa Agamemnonis: Φεῦγε μάλ' etc. Iliad. α, 173.

382. *mediis ſcopulis* vel in medio mari, vel potius poëtica ratione, inter ſcopulos, in ſcopulis omnino. Te *ſupplicia* eſſe hauſurum, daturum pœnas. vid. Var. Lect. *pia numina*, a miſeratione.

384. *Sequar atris ignibus*, multa argutantur paſſim interpretes. cf. Serv. Præſtat Furiarum faces huc revocare, ut Servius primo loco: *Invocatas tibi immittam Diras*, et Cerda. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiæ ſceleris in me

Et, quum frigida mors anima ſeduxerit artus,
Omnibus Umbra locis adero. Dabis, inprobe, pœnas.
Audiam: et hæc Manis veniet mihi fama ſub imos.
His medium dictis ſermonem abrumpit, et auras
Ægra fugit, ſeque ex oculis avertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem
Dicere. Suſcipiunt famulæ, conlapſaque membra
Marmoreo referunt thalamo, ſtratiſque reponunt.
At pius Æneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis avertere curas;

385. *ſubduxerit* aliquot Pier. alter Voff. Leid. Wall. cum Goth. pr. Sed *ſeducere*, pro abducere, ſeparare, amant poſſim poëtæ, ut vel Indices docent. *ſecluſerit* Leid. et ed. Ven., quæ varietas et ſup. I, 562 occurrebat. *eduxerit* Servius legiſſe videri poteſt. *animæ* Pierius perperam Servio obtrudebat——388. *abrupit* aliquot Burm. et Goth. tert. *obrumpit* Sprot.——390. *cuncta metu* Exc. Burm. *ſectantem* Wall. a m. pr. *volentem* Medic. cum Heinſ. et Pierianis ac multis aliis, ſolita variatione. Qui apud Serv. *Linquens* pro delinquens, deficiens, accepere, in ſeqq. debuere jungere: *multa—dicere ſuſcipiunt f.*——392. *Marmoreum thalamum* pro in, nec hoc indocte, Moret. pr. et Exc. Burm.——393. *dolorem* tres Burm.

me commiſſi tibi obverſabuntur; ſive: ego, etſi abſens, tibi occurram tamquam ex Furiis una et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34 et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 ſq. Nunc Ovidii levitatem compara Epiſt. VII, 65 ſqq.

385—387. *anima ſeduxerit artus*, exquiſite, ſejunxerit. Vulgare eſt, animam ab artubus. *Anima,—Umbra,—Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. *Audiam* apud inferos, te dediſſe pœnas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. cf. Urſin.

388—392. Abrupto utique hoc ſermone nihil diſertius, nihil eloquentius, dici poterat. *auras fugit*, lucem: *tædet cæli convexa tueri* inf. 451, in thalamum ſe recipere putanda. *ægra* præclare, quippe mox deliquium animi paſſura; ſed adhuc vires ſumit ab iræ æſtu. Reliquorum vide ornatum pro, ſuſcipiunt eam et reportant in thalamum.

393—395. Ornate, quamquam eam ſolari cupiebat. Multum

Multa gemens, magnoque animum labefactus amore;
Juſſa tamen divom exſequitur, claſſemque reviſit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celſas
Deducunt toto navis. Natat uncta carina:
Frondentiſque ferunt remos et robora ſilvis
Infabricata, fugæ ſtudio.
Migrantis cernas, totaque ex urbe ruentis:
Ac veluti ingentem formicæ farris acervum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, prædamque per herbas
Convectant calle anguſto; pars grandia trudunt
Obnixæ frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Caſtigantque moras; opere omnis ſemita fervet.

395. Deerat verſus Parrhaſ.——396. *ſequitur* tres Burm. *claſſimque* Sprot.——398. *tuto* Vratiſl.——399. *ramos* multi Heinſ. et Burm., facili lapſu. Sed et *Frondentes remi* exquiſitius quid, quam *f. ramus*; etſi alias *ramus*, *truncus*, *trabs*, eleganter pro *remo* dici poſſit.——400. *fugæ ſtudio.* Deſunt hæc pr. Rottend. a m. ſec.——402. *velut* Medic. cum aliis. Sic et inf. v. 441. Sed junctura verſuum omnino nondum ſatis elaborata eſt. Deficit comparationis apodoſis: Ac veluti:—*Sic.* Interea ſuppl. *ac ſic ruentes videas, veluti formicas, quum pop. acervom* Gud. ex more ſuo.——403. *Comportant* Lactant. de Ira Dei c. 7, memoriæ vitio.——404. *Et* Sprot. *nigris campum* Exc. Burm. a m. pr. *per berbam* Nonius, et ſic Leid. un. et Goth. tert.——405. *Convectat* Witt. *collo* Leidenſ.——406. *Obnixe* al.——407. *moras operæ: omnis* Heinſ. laudat ex Medic. et Junt. ed. Sed in illis ut et in aliis edd. eſt: *moras: operæ omnis*; et eſt correctum *opere* in Medic. *fervet*; mox 409 *fervere:* tamen nunc in *fervet* conſenſus eſt.

Multum dolens πολλά γ' ὀδυρόμενος) et amore ardens.

397. *Incumbunt*, non remis; ſed omnino de ſtudio: cf. inf. IX, 73. Comparant Iliad. δ, 223 ſq. de Agamemnone. Malim illa memorare, Iliad. β, 149 ſqq., ubi Achivi de diſceſſu cogitant. Mox *uncta*, pice delibuta, *Serv. fugæ*, celeris profectionis, ut poëtæ ſolent, etiam Græci in φυγὴ, φεύγειν.

402—407. Accepit ab Apollonio

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia ſenſus?
Quoſve dabas gemitus, quum litora fervere late
Proſpiceres arce ex ſumma, totumque videres
Miſceri ante oculos tantis clamoribus æquor?
Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur: et ſupplex animos ſubmittere amori:

408. *Quis tibi nunc* Burmanni emendationi deberi videtur, ſecundum poëticæ orationis uſum. Heinſius ediderat: *tunc*; et vulgo libri habent: *tunc* vel *tum*, vel *dum*. D. Heinſii editio habebat: *Quæ tibi.*——410. *Aſpiceres* Parrhaſ. *et* pro *ex* a pr. m. Medic. *vaſtumque v.* Wall.——411. *vaſtis clamoribus* Wall.——412. *corpora* Wall. a m. pr.——414. *animum* multi paſſim ap. Pier. et Burm. et al., ſed magis poëticus pluralis numerus.

lonio, IV, 1452 de Minyis ad aquam repertam convolantibus, ſed egregie ornavit. Dignitate comparationem carere, cenſuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non videbant in feſtinationis notione verti, non autem in ipſo animantis genere. Bene Serv. *ad ſtudium reſpicit comparatio h. l., non ad perſonas.* A parvis rebus et animalibus exempla paſſim petuntur, non modo Homero, v. c. a muſcis Iliad. π, 641 ſq. β, 469, ſed etiam caſtigatioribus, ut Apollon. l. c. a formicis et muſcis, IV, 1298 a pullis, et ſic porro. Noſter autem etiam oratione et dilectu verborum rei dignationem fecit: *populant, tecto*, pro caverna, *it campis agmen, prædam convectant, humeris obnixæ* etc. *Ac* ſupple, tales videas, ita incedentes, veluti etc. *hiemis memores.* Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. *It nigrum campis agmen*, "Hemiſtichium Ennii de elephantis dictum, quo ante Accius eſt uſus de Indis." *Serv. calle anguſto*, proprie ex formicarum natura, ἀεὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσι, Ariſtot. H. A. IX, 38. *trudunt*, quæ portare non poſſunt, *Serv. moras* exquiſite pro tardos, morantes, et ſtatim *opere* pro *iis*, quæ opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. ſ. 36.

408. Oratoria apoſtrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. *litora fervere* (quod inf. 416 *properari*) doctius quam, Trojanos in littore; ſic et v. 411 *miſceri æquor* pro clamores m. in æquore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Abſyrtum jugulat. *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, deſcendere,

Ne quid inexpertum fruſtra moritura relinquat.
Anna, vides toto properari litore: circum
Undique convenere: vocat jam carbaſus auras:
Puppibus et læti nautæ inpoſuere coronas.
Hunc ego ſi potui tantum ſperare dolorem,
Et perferre, ſoror, potero. Miſeræ hoc tamen unum
Exſequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere ſenſus:
Sola viri mollis aditus, et tempora noras.

415. *Nec quid* Wall. Forte placet interpungere: *ne quid inexpertum (fruſtra!) moritura, relinquat,* h. e. fruſtra! cum moritura eſſet; ut poëta de ſuo interponat; ſed eſt nimis ſubtile hoc.——416. *litore: circum Undique convenere* utique diſtinguendum cum Marklando ad Stat. II Silv. 5, 13 idque recepi pro: *pr. litore circum: Undique c.* De interpunctione codices fruſtra conſulas. *litore curſu* Parrhaſ.——418. *poſuere* Wall. Idem verſus ſup. I Georg. 304.——419. *tantum potui* aliquot ap. Burm. *ſpectare d.* emendabat Stephan. de Latin. Lipſii p. 469, quod Burmannus Secundus ad Anthol. p. 721 extr. probare videtur. Sed v. Not.——421. *Nam ſolam* Dorvill. *ſ. jam* Goth. pr.——422. *arcanas—mentes* Parrhaſ.——423. *ut t.* Witt.

ſcendere, ad lacrimas. *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Serv.

415. Servius ita accipit, ut *fruſtra* ex poëtæ judicio dictum ſit: ut omnia experiatur; ſed fruſtra! Scilicet turbabat illa vox, cum quæreretur de verborum ordine. Alii jungunt: *fruſtra moritura,* ſc. ſi quicquam intentatum reliquiſſet. Saltem melior locus τῷ *fruſtra* in ſtructura exputari nequit.

417. *convenere* v. ſup. 289. *vocat auras* velum v. ſup. ad v. 223. *coronas* ex more in re læta et h. l. in diſceſſu optato, uti alias ex victo hoſte, vel ſalvo reditu, vel feſto die, et in re ſacra. Quod non agnoſcere voluiſſe videntur veteres Grammatici, qui verſum reprehendebant, forte tamquam ex Georg. I, 304 repetitum. Apud Servium: *Probus ſane ſic adnotavit*: *ſi hunc verſum omitteret, melius feciſſet.*

419. *ſi potui*; quod ad vulgarem modum diceres: *ſi debui.* Quandoquidem dolor hic mihi ab initio expectandus, metuendus, erat (nam prævidere hunc Æneæ diſceſſum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet); itaque pectus puto ſatis me eſſe firmaturam ad eum perferendum.

423. *aditus.* conf. ſup. v. 293. Mox *hoſtem* graviter, ex affectu;

I, ſoror, atque hoſtem ſupplex adfare ſuperbum:
Non ego cum Danais Trojanam exſcindere gentem
Aulide juravi, claſſemve ad Pergama miſi:
Nec patris Anchiſæ cinerem Maniſve revelli:
Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miſeræ det munus amanti:
Exſpectet facilemque fugam, ventoſque ferentis.
Non jam conjugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro ut Latio careat, regnumque relinquat;

425. *excidere* aliquot ap. Heinſ. et Burmann., perpetua variatione. *aſcindere*, *incendere*, *excingere* aberrant alii.——426. *claſſemve* e codd. edidit Heinſ. Vulgo *que*. *claſſimve* Sprot. et h. l. v. ad III, 5.——427. *revulſi* obl. Vatic. ap. Pierium; ſed damnat hanc formam Servius. *cinerem* Heinſ. cum melioribus; vulgo *cineres*.——428. *neget* Medic. a m. pr. et tert. Rottend. Ita legiſſe debent ii, qui apud Servium jungebant: *revelli, cur* (ut propterea) *mea dicta n.*—*dimittere* alii, ex more. *immittere* Wall. cum gloſſa. *admittere ad aures* alter Hamb.——429. *Quo ſtruit* alter Hamb.—— 431. *Non ego c.* Rottend. a m. ſec. cf. inf. V, 194. *connubium* tert. Rottend. Erf. *quod perdidit* Sprot. et Puget., ut jam apud Servium interpretati ſunt nonnulli.——432. *aut L.* duo Burm. *regnumve* Gud. a m. ſec.

affectu; infeſtum, odioſum virum. Male de hoſte pro hoſpite dicto cogitant.

425 ſqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commiſi, ut me fugiat? tamquam poëta, graviſſima ſcelera, quæ committi poſſint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 ſeq. Cæterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmavit Ovid. Epiſt. Didus v. 165 ſq., dum hæc exprimit.

425. Cf. Iliad. β, 303 ſq. cf. ſup. III, 602.

427. *cinerem Maneſve revelli,* docte pro læſi, violavi. Proprie revelluntur ſepulcra; cum his et urna cineraria; cum cinere violantur Manes. Mox *dicta* ſunt preces, ut ſæpe latius genus pro anguſtiore: ut 457 *voces*. *ventos ferentes* paſſim poëtæ pro ſecundis. Res nota. v. Burmannum, quem mireris, tam inanem operam in Harduini ſomniis refellendis paſſim ponere.

431. Non jam conjugii, cujus ſpem et opinionem *ab initio* mihi oſtendebat, fidem ut ſervet, oro, quandoquidem illam fefellit jam. Graviter ſingula!

Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam (miserere sororis):
Quam mihi quum dederis, cumulatam morte remittam.

433. *furoris* alter Mentel. a m. pr.——434. *dolore* Medic. cum majore fere codd. parte. Male tamen.——435. *ora* alicubi legi video in vulgg. ——436. Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando et, etsi nihil sanius esse potest (v. not.), emendando, æstum vide ap. Burm.; nam singula repetere longum et inutile esset. Si ingenio utendum esset, saltem metaphoræ immanendum erat, et *cumulata sorte remittam* erat conjectandum: ut beneficium cum fœnore redditturam se spondeat. Proxime accessit in schedis Jo. Schraderus, qui cum alia tentat, tum hoc: *Quam mihi si dederit, cumulata sorte, relinquat*; quod non satis intelligo. Discrepantias codicum primo loco videamus. *mihi tu d.* Zulich. a m. sec. *cum dederit cumulata morte r.* Medic., quod Heins. præstare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subjecit. Eadem lectio in Parrhas. et Puget. et, *cumulata*, etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatim* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatum*. Porro *remittam* Heins. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam*; sed est prius illud exquisite pro *referam* dictum. *remissum* Parrhas. et Puget. Jam olim super hujus versus lectione dubitatum fuisse, ex Servio et Pomponio Sab. patet; Lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, uterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederit* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cujus tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*; etsi interpretatio ad ipsum refertur: *cumulando morte*. Adscribam Pomponii locum: *extremam hanc veniam, oro, ut impetres ab Ænea, id est beneficium. id est, ut protrahat discessum suum, donec discam dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Apronianus. Tucca et Varius, referente Sergio* (Servio), dederis *legunt:* cum dederis veniam, cumulatam morte remittam (l. relinquam), *id est, relinquam acceptum ab eo beneficium, morte cumulando. ita intelligit Apronianus. hanc opinionem Sergius* (Servius) *damnat*; et recte utique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; non enim morte Didonis quicquam grati ac jucundi in Annam redire poterat; etsi Servius nihil melioris notæ afferat. Manet igitur hoc: Tuccam et Varium probasse *dederis* et ad Annam retulisse;

433. 434. Petit tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat; cf. Ovid. l. c. v. 177 sqq.; quod facere graves affectus solent; et ipsa mora discimus et adsuescimus, adversa perferre; docte dictum est *dolere* cum vi aliqua, moderate dolere, patienter ferre; ut oppositum sit, impatienter ferre.

436. Quam gratiam, quod benefi-

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille movetur
Fletibus, aut voces ullas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris.
Ac velut, annoso validam quum robore quercum
Alpini Boreæ nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor; et alte
Consternunt terram concusso stipite frondes;

fisse; quod unice verum propter illa: *miserere sororis*; quæ verba tollenda erant, si alterum locum habere debebat, ut *dederit* legeretur, oratione de Ænea instituta; quamquam ne sic quidem æque commode illa Æneæ, in longinquas terras profecto, per totam vitam gratiam referre velle videretur. Interpunctione prava totius versus sententia erat jugulata: *Quam mihi cum dederis cumulatam, m. r.* Eam itaque, ut dudum monueramus faciendum esse, mutavimus: *Quam mihi c. dederis cumulatam, morte remittam.* v. Not.——438. *ipse m.* Dorvill.——439. *haud v.* Goth. pr. *nullas* Goth. tert. *illas* Menag. pr. *ullas voces* Parrh.——440. *obruit* Goth. sec. et subjicit versum inficetum: *Ne sint ammotæ neque sistant gaudia mente* (f. menti).——441. *veluti* nonnulli et hic. cf. ad v. 402. *annoso validam* Heins. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annosam valido*; et *cum corpore* Exc. Burm., vulgari lapsu. Ne in *robore* hæreas, cum *quercus* addita sit: *quercum robore validam*, tenendum, robor esse de trunco accipiendum.——442. *huc* et *illuc* Sprot.——443. *et altæ* Medic. cum præstantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. parum referre, ait Burm.; recte utique, quoad sensum; sed altera prosaica forma est, altera, quis dubitet? poëtica. Igitur, qui textum novat, *altæ* reponet. (Miror itaque a Brunckio V. C. id non factum esse).——444. *terras* Goth. pr. cum ed. Hortensii; quod præferrem, si idonea auctoritas esset; est enim magis poëticum et majus aliquid sonat. *percusso* Hamb. pr. *vertice* Menag. pr. *frondes* sec. Rottend.

beneficium, si mihi præstiteris, usque ad mortem grata ero; Hæc est sententia nude enuntiata, et ornatius, cumulatissime usque ad mortem gratiam referam. Hoc, ut poëta extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res satis expedita. v. Var. Lect.

437—439. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Æneam plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque, refertque. placidas*, translato epitheto a viro.

441—446. Comparationem hanc ex Iliad. π, 765 sqq. adumbratam esse, jam Macrob.

I volebat,

Ipſa hæret ſcopulis; et, quantum vertice ad auras
Ætherias, tantum radice in Tartara tendit: 446
Haud ſecus adſiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno perſentit pectore curas.
Mens inmota manet; lacrimæ volvuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido

446. Duplex lectio et hic, ut Georg. II, 292, ubi idem verſus: *radice*, quam codicum ſectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Mediceus cum multis aliis Heinſ. et Pier. *radicem in t. tendit* oblong. Pier. cum Puget. et Exc. Burm.——448. *perſenſit* multi Pier. et Heinſ. ac Burm. cum binis Goth., alii *præſentit*. v. ſup. v. 297.——450. *Cum* Wall. Mox *fatis exercita Dido* emendabat Marklandus in Epiſt. Crit. p. 117. *Fatis* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; ſic V, 725 *nate Iliacis exercite fatis*; et bene aliquis adverſis caſibus vexatus et exercitus *vitæ* capiat *tædia tot mala perpeſſæ*, ut apud Tibullum eſt, III, 2, 7. Enimvero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita* imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et ἔκπληξιν. Dicuntur ſcilicet et illi *exterriti*, qui conſternati ſubito metu vel quovis caſu mente dejecti et alienati inſaniunt, vel qui, dum inſaniunt, monſtris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149, adde ibid. v. 434 et not. ad e. l. De Medea furente Valer. Fl. VIII, 450 *fugit ardentes exterrita tauros*, quos videre ſibi videbatur. Etiam proxime ad præſentem Virgil. locum inf. XII, 660 Amata—*dextra Occidit ipſa ſua lucemque* exterrita *fugit*. Ita etiam *malis attonita mens*, *malis percuſſa*, paſſim dicitur.

volebat, ut et locum ſup. lib. II, 416 ſqq.; vix tamen tenuiſſimas lineas ibi reperias; ut vana plane opera in comparationem et Homeri obtrectationem impendatur. Melius poſſis forte huc referre Iliad. μ, 131 ſqq., ſed imago rei ipſa et in rerum natura et in poëtis paſſim eſt obvia: et ornatus verborum notabilis ineſt: *velut cum Alpini Boreæ*, ex Alpibus ſpirantes, potentius quam venti omnino, *certant eruere— quercum validam annoſo robore*, h. e. trunco. *it ſtridor* pro fit. De vv. 445. 446 vide ſup. II Georg. 291, ſunt Homeri ῥίζαι διηνεκεῖς. *curæ* ſunt animi æſtuantis motus; at *lacrimæ* Didonis et Annæ. v. Burm.

450—473. Hunc locum facile inter feliciſſimos et elaboratiſſimos referendum eſſe arbitror. Præſagia illa et oſtenta, ſuperſtitio ad animos gravi mœrore perculſos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac prudenter, cum alias poëtæ in iis luxuriari ſoleant; multo magis ſomnia v. 465—468, quæ ex recondita hominum gravi ærumna afflictorum obſervatione ſunt depromta. Nil

Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigreſcere ſacros,
Fuſaque in obſcenum ſe vertere vina cruorem.
Hoc viſum nulli, non ipſi effata ſorori.
Præterea fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis et feſta fronde revinctum:

451. *connexa* Franc.——452. *lumenque* tert. Rottend., quod et ipſum de *cælo* ac *die* tandemque de *vita* dici ſolet.——454. *dicto* Gud. a m. pr. v. Burm. *dictum* fragm. Vatic.——455. *vergere* Zulich. a m. pr.——456. *non ipſa* Wall. *ipſe* Franc. *affata* Ven. *fata* Moret. pr. a m. pr. *ſorori eſt* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Dorvill., quod et ipſe h. l. deſiderem, aure judice.——458. *miſero quod* fragm. Vatic. a m. pr. *multo quod* pr. Hamb., ſollenni variatione. v. Burm. ad Ovid. II Am. 15, 14.——459. *niveis vel nigris* pr. Hamb. cf. Burm.

divinius illis: *ſemperque relinqui Sola ſibi, ſemper* etc. Inter adverſæ fortunæ beneficia referre forte poſſis et hoc, quod talium rerum ac talium in poëtis locorum ſenſum et dulciorem habeas et altiorem.

450. 451. *fatis exterrita*, conſternata et mente dejecta malis ſuis: quæ doctius *fata* dixit, quippe jam certa. cf. inf. 474. v. Var. Lect. *orat* exquiſitius quam optat, deſiderat. *cæli convexa*, v. ſup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero in Arateis v. 314 uſum hunc invexiſſe videtur; mox placuit Virgilio, Ovidio, et aliis.

453—455. Inter ſacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in ſanguinem verti; at quam ornate ſingula, etiam propriis verbis! *obſcenum* de re mali ominis et alibi notatum. *thuricremas aras* jam Lucretius dixit II, 743.

456. Ad majorem horrorem faciendum egregie hic verſus comparatus. Nunc demum de Didonis ſalute deſperes. Nam ita humana natura fert, ut in extrema ruens animus, et jam deliberata morte defixus, ſilentio pertinaciter omnia intra ſe premat. Vidit jam Trappius, ſi bene memini.

457—461. Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in pleniſſima affectus ſummi epiſtola Eloiſæ v. 307 ſqq. *Templum*, intellige ſacellum Sichæi Manibus dicatum, forte cum ejus ſigno, ut Ovidius expreſſit Ep. VII, 99. Simile

Hinc exaudiri voces et verba vocantis
Viſa viri; nox quum terras obſcura teneret;
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Sæpe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque præterea vatum prædicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipſe furentem
In ſomnis ferus Æneas: ſemperque relinqui
Sola ſibi, ſemper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deſerta quærere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,

460. *gemitus et verba* Serv. ad XII Æn. 638, ſed *voces et verba* uſus fert. Illuſtrat Burm. ad h. l.——462. *Seraque* Nonius in *bubo*; quod epitheton alias in ſimili re occurrit. *feralia carmina* Gud. a m. pr.——463. *fundere voces* Goth. alter.——464. *piorum* e Medic. aliiſque ſuis et Pier. prætulit Heinſ. et Aproniani illam lectionem eſſe, teſtatur Pompon. Sab. Alteram codd. familiam, qui *priorum* habent, ducit fragm. Vatic. Equidem non perpetuum aliquod et ornans h. l. epitheton requirerem, ſed *priorum*; miſera regina in animum revocabat priſca vaticinia, de rerum ſuarum ac vitæ decurſu jam olim accepta, quæ nunc quidem exitum ſuum habere videbat.——467. *longam ſola* i. pr. Hamb.——468. *Tyriam*—*Tyrias*—*deſertas q. terras*, aberrationes librarr. ap. Heinſ. et Burm. *Teucros* conj. Jo. Schraderus in ſchedis; ingenioſe. Nam et hoc poterat per ſomnum objici.——469. *demens veluti* lectum ex Pier. patet. Apud Pompon. Sab. nota eſt: "*Urbanus legit* anguina ſerpentum." Sectatus eſt Grammaticus antiquam formam, *anguen* pro anguis, et legerat: *Eumenidum—videt anguina.*

Eliſſæ templum memorat Silius I, 81 ſqq. *antiqui*, prioris. v. Serv. et Burm. *Velleribus niveis*, infulis ac vittis laneis, quæ etiam in monumentis paſſim marmore exſculpta occurrunt (vid. Paſſer. Paralip. Dempſt. p. 126). *fronde*, ſertis. vid. Cerda.

465. De arte poëtæ in ſomnio hoc commemorando cf. ſup. ad v. 450. Nihil ad ſenſum verius; ſolent enim, ſi gravi ærumna ad inſaniam uſque æſtuat animus, objici ejuſmodi ſomnia: ut per horrendas ſolitudines, per deſerta palatia aut per porticus immenſas, ſine fine errare nobis videamur. Non male Urſinus comparat Ennii verſus apud Cicer. de Div. I, 20 *Excita cum tremulis* etc., qui utique inſpiciendi ſunt.

469. 470. Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 ſqq. loco

Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas:
Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes: 471

470. *Per solem* pr. Moret. *se* abest ab edd. Ald. Junt. *et* deest Goth. tert.——471. *Agamemnoneis* Wall. *Furiis agitatus* aliquot codd. ap. Pier., quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331 repetitum facile intelligas. cf. Burmann. Sec. ad Anthol. Lat. p. 170. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi ad Statium et in Ep. Crit. p. 127 proposita et ornata: *Pœnis agitatus*, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tamquam elegantiorem lectionem, et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere aliquid, quod poëta indignum sit: *Aut veluti in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum* etc. Nam *scenis agitatus* jungere, et *omnibus tragœdiis notus* accipere quid tandem cogit? Vera ratio est: *velut in scena Orestes* furit (quod ex antecedent. eliciendum), *quum fugit agitatus* m. Novum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitam provocat. Quod displicet, forte hoc est, quod in narratione ex prisco ævo interponitur aliquid moris serioris, quodque adeo mens ab illa illecebra, qua tenebatur, cum Æneæ et Didonis fatis ipsa quasi præsens interesset, revocatur nunc subito, ut delusam se sentiat. Nec tamen hæc in ipsa narratione, sed *in comparatione* interposita sunt. Quidni autem poëta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, ut ex vita communi et usu hominum aliquid repetat et hac formula utatur: *ut sæpe videmus* etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent: *quemadmodum ille in scena, in fabula* etc. Cic. pro Rosc. Amer. c. 67 *Nolite enim putare*, quemadmodum in fabulis sæpenumero videtis, *eos, qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum tædis ardentibus.* cf. Æschin. in Timarch. sub f., unde hæc adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragœdia; at poëta scenico apparatu ac theatrali spectaculo ad comparationem utitur. Equidem nihil definire videri volo, sed tantum dubitare, annon Virgilius oratoriam formam retinere maluerit? id quod in multis, inprimis posterioribus Æneidis libris, fecisse eum sæpe declarabimus; tum alterum est, rectene hoc fecerit? Valerii Fl. locum VII, 147 sublimi et terroris pleno, ubi comtemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὴν ὁρᾷν μοι δύο μὲν ἡλίυς δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάϛομον. Servius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragœdiam Pacuvii etiam ipse furuit.* Et Pompon. Sab. *apud Pacuvium inducitur Pentheus furens, qui videt duos Soles et duas Thebas.* Pacuvii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Græco haud dubie illas conversas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 seqq. *agmina E.* dixit ut poëta, agmen E.

471—473. Orestes Agamemnonis f. Clytæmnestræ matris

Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, ultricesque sedent in limine Diræ.
Ergo, ubi concepit Furias evicta dolore, 474
Decrevitque mori; tempus secum ipsa modumque
Exigit, et, mæstam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:

147 sqq. ex Euripide, non ex nostro, esse expressum manifestum est. *agitatur* Rottend. alter. Donatum in his consulere non licet; est enim in lib. IV lacuna in ejus Commentariis.—— 473. *Cum videt* Parrh. *Confugit* Hamb. pr. et Rottend. alter. *tum f.* Erf. *divæ* Gud. a m. pr., quod non displicebat Heinsio.——476. *ac m.* Medic. *fictis aggressa* Gud. a m. pr. et Menag. pr. pro var. lect. cum Exc. Burm. *d. affata* alter Menag. et pr. Hamb. a m. sec.——477. *et spem* Parrhas. *fronte serena* conj. Heins. Sed v. notam.

matris Furiis agitatus, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens tecto prosilit, in foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo undique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi consciæ, exagitari videt. Tragœdiam poëtæ ante oculos fuisse per se patet, et bene Servius: *A Pacuvio* (puto in *Dulorestej Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum*; *unde cum vellet exire, invadebatur a Furiis. Hinc ergo est:* Sedent in limine Diræ. Pacuvius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit. v. Columna ad Enn. Fragm. p. 251) Æschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornavit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in Orest. v. 255 sqq. Iphig. in Taur. 283 et al., aliter post istas Racinius sub fin. Andromachæ. Cætera sic expedienda: aut velut in scena Orestes furit a Furiis exagitatus. cum fugit m. etc. cf. Var. Lect.

474—477. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, ut consilium suum dissimulent. *evicta*, ut poëta, pro simplici *victa* dixit. *exigit* bene pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. *spem fronte serenat*, exquisitius quam frontem serenat, et explicat spe nova, ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quæ serenior et lætior affulgere potest; adeoque Dido spem serenat, sereniorem ac lætiorem ostendit vultu. Ut *spem vultu simulat*, lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat* XI, 369. *spem fronte serenans* ex Virgilio

Inveni, germana, viam (gratare ſorori),
Quæ mihi reddat eum, vel eo me ſolvat amantem.
Oceani finem juxta, ſolemque cadentem,
Ultimus Æthiopum locus eſt, ubi maxumus Atlas

479. *reddet—ſolvet* oblongus Vatic. Pierii; *reddat—ſolvet* Longob. ejuſdem. *ſolvit* Wall. a m. pr. *reddet* et *abſolvet* alter Menag. et Witt. *vel quæ me ſolvat* Franc. et Goth. tert. Sed vulgatam etiam Donatus et Lutatius agnoſcunt. v. Burm.

Virgilio ſumſit Nemeſian. Ecl. IV, 17.

480 ſqq. In toto hoc commento tam operoſe adornando et inſtruendo hæc reſpexiſſe videri debet Dido, ut ſacrificio arcano parando, quo arbitris remotis ſola operaretur, ad mortem ſibi inferendam opportunitatem, ſilentium et ſolitudinem, haberet. Sed et illud furorem miſere amantis arguit, quod veſtes Æneæ et torum conjugalem ſecum comburi vult (inf. 495 ſq.), quodque Æneæ gladio in ſe jugulando utitur. Quæ a v. 504 ſqq.—521 narrantur, ad præparandum et auſpicandum ſacrum pertinere puta. Namque ipſum ſacrum non niſi a v. 630 ſqq. peragitur; trahebat ac differebat illud ſacrum ſuamque mortem regina, quamdiu Æneas præſens erat. Tenenda hæc, ut de ſumma et libri et narrationis conſtet. Quod ſacerdotem arcani ſacri ab Heſperidum hortis advocat, mirum videri poteſt, niſi forte Apollonii Medea, ad cujus amorem Didonis amor in Æneam accommodatus eſt a poëta, etiam hunc hortum cum dracone ſacriſque magicis lib. IV, 109 ſqq. accurate deſcriptis in poëtæ ingenio ſevit et inſtruxit. Certe v. 484—486 a Medeæ exemplo petiti ſunt, Apollon. III, 530 ſqq. Enimvero tenendum præterea eſt hoc, extremam illam Africæ h. e. occidentalem plagam antiquiſſimorum poëtarum fabulis eſſe celebratam; nec modo Solis, Noctis, Mortis, Inferorum, Tartari, Elyſiorum confinia aut ſedes in Oceano conſtitui ſolitas, verum in continente quoque Atlantis, Gorgonum et Heſperidum fabulas: de his actum erat inprimis in carminibus de Perſeo, Hercule, Argonautis. v. Notas ad Apollod. p. 296 ſq. add. p. 386 ſq. 406 ſq. 423 ſq. Accommodatiſſima igitur poëtæ conſilio et hic fuit illa terra fabulis celebrata, inprimis in narratione, quæ ad Africam ſpectaret.

480—484. Comparant Homericum ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας, Iliad. α, 423, nec tamen id niſi ad hoc unum valet, quod ad extremum occidentale Africæ littus

Æthiopiam

Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Maſſylæ gentis monſtrata ſacerdos,
Heſperidum templi cuſtos, epulaſque draconi
Quæ dabat, et ſacros ſervabat in arbore ramos,
Spargens humida mella ſoporiferumque papaver.

482. *actum* volebat Voſſius; at v. Burmann. h. l. et vid. notam.——*Hic* Montalb. et ed. Ven. Mox *Maſſyliæ*, *Maſſilio*, *Maſſiliæ*, *Maſſaliæ*, *Maſſillæ*, *Maſſile* aberrant librarii ap. Burm. et Pier.——485. *in ſacros* alter Menag. *ſacra ſ. in arbore* tert. Rottend. a m. pr. Requires forte *dat* et *ſervat*; ſed retulit poëta ad *monſtrata eſt*, quæ *dabat*, pro altero *daret*. Nam conſequutionem temporum poëta negligit, ut monitum ad I, 706.—486. Waddel. jam Burm. laudatus conj. *arcens*. Aut *ſpargens* accipiebat amovens ex horto, ne draco guſtaret et in ſoporem incideret.

Æthiopiam nominat, quæ proprie Mauretania eſt. De Atlante ſup. v. 247. v. ad I, 741, et Not. ad Apollod. p. 681 et alibi. *torquet* ornatius quam cœlum ſuſtinet; motu ſimul cœli diurno expreſſo; præeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1 *Qui cœlum verſat ſtelleis fulgentibus aptum*. cf. Columm. ad Ennii fragm. p. 45. *aptum ſtellis*, exquiſite; vulgari loquendi modo ſtellæ cœlo aptæ, h. e. affixæ ſunt; tum et ipſum cœlum adfixum et aptum, alligatum ſtellis, h. e. diſtinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam anum tamen *Maſſylæ gentis* facit, eamque *Heſperidum hortis* præficit cuſtodem, ne in eo poëta licenter in minus noti ſitus populis verſatus dicendus ſit, ita potius videtur accipiendum, ut *Maſſylam* anum ſolito more poëta omnino pro Libyca dixerit, certo nomine pro indefinito poſito. *Maſſylam Evantem* ex noſtro petiit Silius I, 101. *Heſperidum* autem *hortos* communi poëtarum opinione intra Cyrenaicæ fines poſitos in Mauretaniam ad Atlantis montis radices removit, quandoquidem antiquiores diverſe de eorum ſitu tradiderant. Heſiodus quidem πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο eos collocaverat Theog. 215. Alii aliter. v. ap. Plin. VI, 31 ſ. 36, qui alio loco lib. V pr. et XIX, 4 ſ. 22, apud Lixum, Mauretaniæ ea in Atlantici maris ora urbs eſt, Heſperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX ſ., ubi v. Intpp. inprimis Salmaſ. in Solin. p. 264 ſqq. et nuper actum de his ad Apollod. II, 5, 11 Not. p. 406 ſqq. *ſacros in arbore ramos*, ſc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri ſacros fuiſſe Servius narrat. Certe violari eos nefas erat. Narrat autem poëta, ſi non ipſas Heſperidas deas, hortos tamen earum, quos *templum* appellat, tamquam locum iis ſacrum, illo adhuc tempore ſuperfuiſſe, iiſque præfuiſſe ſacerdotem feminam. cf. Exc. IV ad h. l.

486. " *Incongrue*, jam Servius

Hæc ſe carminibus promittit ſolvere mentis,
Quas velit; aſt aliis duras inmittere curas;
Siſtere aquam fluviis, et vertere ſidera retro;
Nocturnoſque ciet Manis; mugire videbis
Sub pedibus terram, et deſcendere montibus ornos.
Teſtor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas invitam adcingier artis.

incideret. Ita ille cum aliis de interpretatione laborabat, et ipſe Burmannus. Jo. Schraderus in ſchedis, ubi multa tentaverat, verſum damnat et ejicit; at v. Notam. *ſoporiferumve* multi ap. Burm.——488. *Quis* Goth. alter, an ut ſit pro *Quibus?* Cuningh. conj. *innectere*, cum præcedat *ſolvere*. Temere. Quidni enim poëta variet orationem!——489. *convertere ſidera* alter Hamburg.——490. *movet manes* multi ap. Pier. et Burm. ex gloſſemate. *vetet* Exc. Burm. a m. pr. *movit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.——493. *accingere* alter Hamb.

vius monuit, "*videtur poſitum, ut ſoporifera ſpecies* (papaver) *pervigili detur Draconi.*" Multa ad defendendum poëtam et ibi et paſſim alibi afferunt Intpp. v. Cerda. Excidiſſe hoc poëtæ, ut credam facile adducor; quippe qui non meminiſſet offas papavere aliiſve ſoporiferis ſuccis conditas draconibus apud veteres objici tum, cum ſomno illi opprimendi ſunt. Nec tamen adeo abſurdum, cum melle antiquitas in quotidiano victu uteretur, et papaver certe poſterior Græcia in deliciis haberet, cibum ſerpenti, lautiorem et dulciorem, inde paratum dici, ut paſcatur ille offis mellitis papavere mixtis; cf. inf. VI, 420, ut *ſoporiferum* tantum ornet. *ſpargens*, miſcens, *Serv.*; potius, objiciens, præbens, apponens. Nihil amplius, niſi quod ut poëta docte loqui maluit.

487—491. Vid. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 ſqq. *curas* et hic de amore, *ſolvere* animos, proprium hac in re, ut *defigere*. Referuntur enim in re magica ea, quæ ad amorem ſpectant, ad notionem illigandi et ſolvendi; uti omnino in ſuperſtitionibus aſtrologicis reliquiſque pleræque præſtigiæ allegorici tropicique generis ſunt. *vertere ſidera retro*, curſum aſtrorum mutare, errantium inprimis, vid. Serv. Tum illa evocat manes ſacris *noctu* ex more factis. *videbis*, vulgo videas; ut ſup. v. 401 *Migrantes cernas*. Invertit poëta orationem, cum ſequi deberet: illa motus terræ facit et ſilvas in alium locum transfert.

492. 493. Sui ævi rationem in hoc habet poëta, quod Dido excuſationem quærit, dum magicis artibus utitur. Bene Servius; " cum multa ſacra

Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, et arma viri, thalamo quæ fixa reliquit
Inpius, exuviaſque omnis, lectumque jugalem,
Quo perii, ſuperinponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta jubet monſtratque ſacerdos.
Hæc effata ſilet. Pallor ſimul occupat ora.

494. *Tunc—locavit* Cariſius laudat. *Tu, Germana* Dorvill.——495. *in thalamo* Leid.——496. *que* abeſt ab aliquot Pier. et binis Burm. *exuviiſque* Sprot.——497. *ſuperimpones* Franc. *ſuperimponant* Fragm. Vatic. Medic. a m. pr. cum aliis Pier. *ſuperimpone* alii Pier. *nefanda* ed. Ven.——498. *momenta* Ven. *monimenta* plerique. *juvat* magnus codd. numerus ap. Pier. et Heinſ., quibus adde fragm. Vatic.; itaque Burmannus recepit. Alii, nec minus multi, *jubet*, quæ Aproniana lectio eſſe videtur; nam in Mediceo in litura ſcriptum videas; quamquam ex pronuntiatione *jubat* orta eſſe videri poteſt. Dignitatem tamen majorem habet *jubet monſtratque*, Utrumque de diis et vatibus ſollenne. Itaque equidem cum Pierio *jubet* retinere malim; ſi poëta quidem ita ſcripſiſſe videri poteſt, ut ſcribere debuit. Nec Brunckium id facere audentem hac editione deſerere volui. ——499. *inficit ora* nonnulli ap. Pierium, ex Horat. Epod. 7 putat Burm.

ſuſciperent Romani, *magica* ſemper damnarunt." Quæri tamen poteſt, quibuſnam legibus id factum ſit? Forte jam ipſis XII Tabb., e quibus memoratur: *qui fruges excantaſit*; et: *Qui malum carmen incantaſit:* Plin. XXVIII, 2, ſ. 4 pœna parricidii propoſita (v. LL., tab. VIII). Fuere poſtea quæſtiones veneficii e lege: referebantur ad illud quoque incantationes: ſed *mala* tantum *carmina:* quandoquidem et *bona* haberi credebantur. Inter principes alii fuere leniores, alii ſeveriores. Media etiam eſt conſtitutio Conſtantini M. de artibus magicis: ſed graviſſima Imp. Conſtantii a. C. 357 et Valentiniani. v. Cod. Theod. tit. de Maleficiis et ibi Gothofr. (lib. IX, t. 16, 3. 5 et 11). A Didonis tempore ac more iſta cura ac cautio aliena. Nec Homerum, ſi ea attigiſſet, ea excuſatione uſurum fuiſſe credere licet.

494—498. *ſecreta*, ſecreto. Hoc jam notum eſſe debet. *tecto interiore*, Romanus impluvium diceret; *ſub auras*, ſub divo, conf. Burm. Penetralia hæc domus Didonis in templum Eliſſæ mutavit Silius I, 81 ſqq., ubi plura ex h. l. adumbrata. *arma relicta* idem Burm. de enſe pro munere ab Ænea Didoni dato accipere jubet: non male. v. 507. 647. *exuvias* cf. Ecl. VIII, 91. vid. inf. 648. 651. *quo perii* cum dilectu poſita vox et cum pudore.

499. Ex intima arte et humanæ

Non tamen Anna novis prætexere funera facris
Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut graviora timet, quam morte Sychæi.
Ergo juffa parat.
  At regina, pyra penetrali in fede fub auras
Erecta ingenti, tædis atque ilice fecta,
Intenditque locum fertis, et fronde coronat

500. *Nec tamen* Zulich. *Hæc* Hugen. *protexere* Medic. a m. pr. *munera* alter Menag.——502. *Concipere* Vir doctus conj. ap. Burm., fed v. hunc. *baud* vel *baut* aliquot ap. Pier. et Burm. et Goth. alter. *Sichæi* edd. fup., etiam Burm. cf. ad I, 343.——503. *juffa implet* unus Guelph. *facit* alter in Exc. Sax.——505. *tectis atque* Goth. fec.

manæ mentis receffibus hujus verfus fententia depromta. *Pallor* ex confcientia cogitatæ mortis, *Serv.*

500—503. Annæ omnino fidem et benevolentiam majorem tribuit, quam ingenii fagacitatem. Itaque et hæc recte. *novis prætexere funera facris*, exquifitior ratio præ communi: *nova facra*, infolitam religionem ac facrificium, prætexere *funeribus*, funeri, h. e. morti obtendere, facrum per fimulationem inftruere, eoque confilium mortis occultare. cf. fup. 172; nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam infanum mortis fibi confcifcendæ confilium. v. Burm.

504—508. Exfolvere fe amore vult Dido facris magicis: in quibus illud inprimis factu opus erat, ut flamma abolerentur prifcæ confuetudinis monumenta. Ergo *fcrobem* intellige, in facris magicis fieri folitum, quo *lignorum ftrues* cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 fqq. In eandem foveam victimarum cæfarum fanguis demittebatur. Erat enim illa pro *ara*, ἐσχάρα. cf. Statium Theb. IV, 451. 455 fqq., qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. Nunc illi rogo, illi *pyræ*, pro victimis cremandis, imponuntur veftes et omnes reliquiæ e priftina confuetudine amatoris, cujus amore Dido liberari cupit. At eriguntur aliæ aræ circa foveam et pyram, ad quas illa facrum factura erat victimis v. 635 fqq. *intendit locum*, pyram, *fertis*, exquifitius et hoc quam vulgare, *intendit ferta per locum*, quod fup. II, 236 occurrebat: *vincula collo Intendunt.* Quam non inutile fit, talia monere, difcas, fi Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l. probare, rogos fertis ornari folitos fuiffe. Nam h. l. pyra, tamquam ara, corollis cingitur. cf. fup. Ecl. VIII, 64. *fronde funerea*, cupreffo,

Funerea: ſuper, exuvias, enſemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant aræ circum, et crinis effuſa ſacerdos
Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaoſque,
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ,
Sparſerat et latices ſimulatos fontis Averni;

——507. *funeſta* labens memoria citat Lutat. ad Stat. IV Theb. 460. ——509. *crinis paſſa* pr. Hamb. e gloſſa.——510. *Ter centum*, diviſim, ut ſit *ter tonat centum deos*, ſcribunt alii codd. et edd. ap. Burm. *ſonat* Hamb. pr. Præferas facile vulgatum in utroque loco. Sunt trecenti dii. ——511. *que* abeſt a tribus Burm. *ter virginis* ſec. Rottend., male.

preſſo, inquit Servius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in ſacris magicis uſus erat. Nam de funere poëta tantum rem interpretatur. Pyræ imponit Dido ea, quæ contactum corporis Æneæ ſenſerant, veſtimenta, tum enſem, et torum conjugalem, et in hoc *effigiem* v. c. ceream, quæ in talibus ſacris igne liquefacta efficere debebat, ut ipſe amator ſimili modo amore liqueſceret ac contabeſceret. cf. Ecl. VIII, 80. Quemadmodum effluviæ corporis veſtimentis inhærentes ad philtrum parandum adhibebantur. At h. l. ad amorem extinguendum.

509—511. *ſacerdos* (cf. v. 483). *tonat*, invocat (*vocat* Silius I, 94, ubi hunc locum tranſtulit) deos inferos, longo ordine eorum nomina recitans, qui in his ſacris (exemplum in ipſa Medea v. in Ovid. Met. VII, 192 ſqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis ſacris. Etiam hoc ex more, quod ejuſdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et poteſtates numinis diverſas declarandas, ut eadem *Hecate triceps* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974 (ubi facile apparet leg. τρισσοκάρηνος) etiam *Diana* eſt τριπρόσωπος *triplex, triformis*, τρίμορφος. cf. Cerda et Urſin. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius poſuit alterum poëta. Quod autem Maura anus nomina deorum græca pronuntiat, id, communi Romanorum more apud poëtas et hiſtoricos receptum, qui aut barbarorum religiones ſuis nominibus interpretantur, aut barbaris ſuas religiones tribuere ſolent, vitio verti poëtæ nequit. Minus bene Burmann. rem expedire videtur.

512—516. *ſimulatos*, proprie h. l. cf. III, 302. 349, quos fingebat *avernales* (ut Horat. Epod. V, 26) et ex locis inferis petitos eſſe. Superſtitiones magicas diſerte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Inerat iis luſus aliquis a ſimilitudine rerum, plerumque allegorica, petitus: ut in ligando aut ſolvendo amore.

Æris

Falcibus et messæ ad Lunam quæruntur aënis
Pubentes herbæ, nigri cum lacte veneni;
Quæritur et nascentis equi de fronte revolsus,
Et matri præreptus, amor.
Ipsa, mola manibusque piis, altaria juxta,
Unum exuta pedem vinclis, in veste recincta,
Testatur moritura deos, et conscia fati
Sidera: tum, si quod non æquo fœdere amantis
Curæ numen habet justumque memorque, precatur.

513. *F. ad lunam et messe* Franc. *abeneis* scribunt codd. ap. Pier., male; nam et altera forma usitata: *aënus.*——516. *præruptus* aliquot libri ap. Burm. cum Schol. Lucani et Grammatico, auctore Medeæ in Anthol. Lat. p. 180, ubi v. Burm. Sec. *præceptus* vel *perruptus* Hugen. Sed damnat eam lectionem ratio et Plinii locus in nota laudatus.——517. *molam* Medic., sed expuncta littera, et Montalb. *salibusque piis* conj. in schedis Jo. Schrader.——518. *et veste r.* aliquot Pier. Goth. pr. cum Hugen. cf. Burm.——520. *si quid* Leid. un. a m. pr. et duo Goth., male.——521. *sanctumque m.* Parrhas.

Æris proprius in re magica usus. *Aëneam falcem* ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob. V, 19, quem vide. *pubentes herbæ.* vid. Georg. III, 126, in Var. Lect. χνοάζουσαι, h. e. virentes. *nigri cum lacte veneni,* int. succos venenatos herbarum vel seminum. *et nasc. equi* etc. Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI H. Anim. 22. VIII, 24. Ælian. XIV H. Anim. 18, et plura ap. Cerdam, et sup. nota ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poëtam Plinii locus sufficit VIII, 42 s. 66 *Et sane equis amoris innasci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricæ magnitudine, colore nigro: quod statim edito partu devorat feta, aut partum ad ubera non admittit. Si quis præreptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur.* Vides poëtæ verba: *et matri præreptus amor,* h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quæ in philtrum adhiberi potest, præreptum, antequam equa feta devoraverit.

517—521. *mola manibusque piis,* Servius: "farre et sale —*et manibus puris.*" Sane *pius* commune ac perpetuum epitheton in sacris: inf. 637 *pia vitta*; et propter sequentia malim manus pie precantis, mola salsa

Nox erat, et placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſilvæque et ſæva quierant
Æquora: quum medio volvuntur ſidera lapſu,
Quum tacet omnis ager, pecudes, pictæque volucres,
Quæque lacus late liquidos, quæque aſpera dumis
Rura tenent, ſomno poſitæ ſub nocte ſilenti.
Lenibant curas, et corda oblita laborum.

522. *placitum* alter Hamb. *placidam—quietem* alter Menag. *placidam c. membra quietem* ap. Serv. ad I Æn. 388. cf. ibid. 691.——523. *quierunt* tres ap. Burm.——526. *dumos* Montalb., uude Heinſ. *dumo*, Goth. ſec. *dumi*; utrumque vitium ſcribentis.——527. *Rura tacent* Sprot. ——528. Deficit verſus in Medic. aliiſque præſtantioribus exemplaribus; ut vulgares taceam. Etiam Erf.; et ſane melius eo caret ſententia. Pendent enim ſuperiora a verbis *Quum tacet ager*, et *quum tacent pecudes volucreſque—ſopitæ*. Conflatus videri poteſt verſus ex lib. IX, 224. 225. Adnotavit quoque Pompon. Sab., hunc verſum non legi ab Aproniano. Eſt autem ex ejus recenſione lectio Codicis Medicei. Quam diverſis ſimus omnes ſenſibus ac judiciis, et quam alienum ab his ſtudiis quæ

falſa in ignem conjecta, ad cœlum ſublatas intelligere. *Unum exuta pedem vinclis*, unum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quæ Intpp. afferunt, unus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in ſignis veterum; et in Etruſcis ſimile quid obſervare memini Paſſerium *Paralip. Dempſt.* p. 102. cf. eund. *ad Vaſa Etruſca* Tom. I, p. 67. *veſte recincta*, ſoluta zona; nota res. cf. Ovidii locum ex Virgilio expreſſum Met. VII, 179 ſq. 182 ſqq. *conſcia fati Sidera* obteſtatur, cf. ſup. 167, quæ ſe morti imminentem adſpicerent. *tum numen precatur, ſi quod habet curæ amantes non æquo fœdere* h. e. qui mutuo amore non amantur. Verbo: omnia eo ſpectant, ut ipſa amore ſolvatur.

522—528. Suaviſſima noctis deſcriptio, quæ ipſam rerum quietem ſpirare videtur; hoc tamen inprimis laudanda, quod, cum ſæpe in ea et alii poëtæ laboraverint, huic inprimis loco illa convenientiſſima eſt, ut poſt illos in ſuperiore loco prodigiorum et ſacri magici terrores nunc animum diverſo modo afficiat, utque delenitum hac ſuavitate animum legentis miſeræ Didonis ſummus mox a v. 529 amoris æſtus animique cruciatus tanto magis percellant.

At non infelix animi Phoenissa, neque umquam
Solvitur in somnos, oculisve aut pectore noctem
Adcipit: ingeminant curæ: rursusque resurgens
Sævit amor, magnoque irarum fluctuat æstu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:

quæ quanta quanta sunt in probabilitate versantur, sit, ex edicto et cum supercilio aliquid pronuntiare, vel hic locus docere potest, in quo nobis quidem in oculos incurrere videbatur, versum hunc jugulare sententiam, structuram evertere, et nervos orationis præcidere. At Brunckius V. C., qui tam proclivi studio ad rescindendos versus fertur, miratur Heinsio addititium eum videri potuisse: "Est profecto, pergit, tam a Virgilii manu, quam quivis alius e laudatissimis. Absque eo manca et mutila videretur pulcherrima hæc noctis descriptio, quæ sic in participium *positæ* desineret, sine verbo finito, et suspenso sensu." Sed tota nota digna est quæ inspiciatur.——529. *Phœnixa*, *vel* Dorvill.——530. *ve* abest a Ven. *que* duo Burm.——532. *magno curarum* qu. Moret. ex lib. VIII, 19, at v. inf. 564.——533. *voluptat* Dorvill. etiam alibi.

percellant. Jam Jos. Wartonus hoc observavit; et hoc monere voluit Servius ad v. 522: *Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.* Nec tamen hac in re inventi laudem habet Virgilius, sed judicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νὺξ μὲν ἔπειτ' etc. cf. et IV, 1058 sqq., quem jam ante Virgilium converterat Varro Atacinus; cujus versus v. ap. Senecam Controvers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed brevitati studendum est. Similem, aliter tamen adornatam noctis descriptionem videbimus lib. VIII, 26. Similia etiam nonnulla sunt in Theocr. Id. 2, 38 sq., sed in re prorsus diversa. *silvæ et æquora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. cf. Trapp. *fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. *medio volvuntur sidera lapsu*, cursu per mediam cæli partem; ad rudes hominum sensus. *medium cursum tenent*, bene Serv. vid. Excurs. ad II, 9 *positæ*, compositæ, quiescentes, sopitæ.

529 sqq. Eadem antithesis ex Iliad. β, pr. κ, pr. ω, 677 notata a viris doctis, et hinc passim alii. conf. etiam Theocr. 2, 38. *At non* scil. carpit soporem, ἀωτεῖ. *Solvitur in s.* exquisite pro solvi somno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac somno dixit. *Ingeminant curæ*, utpote in noctis solitudine.

533 sqq. cf. Eurip. Medea 502 sqq. *insistit* mente et cogitatione, ut sit: ita apud se cogitat. Oratorie pathos in his Didonis verbis tractatum, facile nostrum quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scalig.

En, quid ago? rurſuſne procos inriſa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia ſupplex,
Quo ego ſim toties jam dedignata maritos?
Iliacas igitur claſſis, atque ultima Teucrum
Juſſa, ſequar? quiane auxilio juvat ante levatos,
Aut bene apud memores veteris ſtat gratia facti?
Quis me autem, fac velle, ſinet? ratibuſve ſuperbis
Inviſam adcipiet? neſcis heu, perdita, necdum

534. *Heu quid agam* Donatus videtur agnoſcere ad Terent. v. Heinſ. et Burm. *quid ego* Oudart. *agam* Servius cum codicum parte et edd. Junt. aliiſque.——535. *Nomadum* v. ſup. ad 320. *ſequar c.* Dorvill. et plerique libri Pier.——536. *ſim* Heinſ. poſt Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione (ſi modo poëta eam ſequi voluit: cf. ad 485. I, 706): Eſt enim pro, *cum ego ſim.* Vulgo *ſum.*——537. *iterum cl.* ſec. Rottend. *et ego cl.* pr. Hamb.——538. *auxilium juvat* conj. Heumanni, quam refellit Burm. ad h. l. *exſilio* aliquot ap. Pier.——539. *Aut bene* nonnulli Heinſ. et Burm. cum Goth. tert. Vulgo: *Et bene.* Eſt hoc inter ſexcenta a Burmanno mutata, ubi nil referebat, hocne an altero modo legeretur. Malim utique intacta ea eſſe relicta. Nunc tamen ea iterum mutare velle, multo magis importunum eſſet et novas turbas inferret. *at* Sprot. et Dorvill., hoc non male. *ſit gratia* Menag. pr., unde *ſit* fecerat Heinſius.——540. *ſinat* alter Hamb. et Exc. Burm. a m. pr. *ratibuſque* Goth. pr. et ſic Medic. cum pleriſque Heinſ. et Burm. *ratibuſne* Parrhaſ., quod Brunck. recepit; tamquam unice verum; equidem et *ne* ferri poſſe video; et *ve* accommodatum eſſe: poteſt enim ſententia verſus et hoc et illo modo pronuntiari. *ſuperbus* ed. Ven., non male. Sed alterum magis poëticum.——541. *Inviſam* poſt Pierium Heinſ. revocavit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *Irriſam*, quod præceſſerat v. 534. Utrumque etiam Servius agnoſcit.

lig. in Poëtic. et Cerd. ad h. l. *irriſa*, ut irridear; epitheton ab effectu rei ex more poëtarum. cf. b. Erneſti ad Callim. in Del. 117. *procos et Nomadum* v. ſup. v. 36, 37. *ultima Teucrum Juſſa*, explicant, ſuprema; minus bene, puto; ſunt, infimi generis hominibus dari ſolita; ut altero loco Servius, deterrima; accommodatiſſimo epitheto ad indignationem et odium, quaſi expectandum ſibi ſit, ut infimo loco habeatur, utque ſibi tamquam caloni alicui indigniſſima quæque imperentur. Bene Pompon. Sab. " puta quod loquatur ad miſerationem, quaſi quod, ſi naviget cum Trojanis, ſit futura ſerva." v. 538. *quaſi vero hoc juvet*, et quicquam eo profecerim, quod ipſis ante auxilio fuerim, ſc. e naufragio

Laomedonteæ ſentis perjuria gentis?
Quid tum? ſola fuga nautas comitabor ovantis?
An, Tyriis omnique manu ſtipata meorum,
Inferar? et, quos Sidonia vix urbe revelli,
Rurſus agam pelago, et ventis dare vela jubebo?
Quin morere, ut merita es: ferroque averte dolorem.
Tu, lacrimis evicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque objicis hoſti.
Non licuit thalami expertem ſine crimine vitam
Degere, more feræ, talis nec tangere curas!

542. *Laum.* vel *Laomeduntea*, *Laomedontiadæ* aberratio Codd. *gentis p. ſentis* Dorvill.——543. *Quid cum* Dorvill. *comitabar* tert. Rottend. *comitata* pr. Hamb. *euntes* nonnulli Pier., ſed *ovantes* eſt ornatius haud dubie. cf. ſup. v. 418.——545. *Inferar* poſt Pier. e Codd. prætulit Heinſ., recte ſane, tamquam quod exquiſitius dictum eſſet. cf. inf. X, 576. I, 439. Vulgo *Inſequar*. Servius utrumque laudat. *Inferor* pr. Hamb. *vix S. ab urbe* Parrhaſ. *revulſi* Wall.——546. *in ventis* Sprot. *videbo* duo Burm. cum Goth. ſec. ex more aberrantes.——547. *abrumpe d.* pro div. lect. tert. Rottend., quod ſane uſitatius, idemque potentius; ſed alterum a vulgari remotius. ——548. Diverſam hic Urbani Grammatici interpunctionem narrat Servius et ex eo Pompon. Sab., quæ talis fuiſſe videtur, ut *Tu lacrimis evicta meis* ſc. *es*, ſententiam finiret.——549. *objicit* Reg.——550. *expertam* aliquot Pier. et Burm., ſollenni errore.——551. *fere* in multis; ſenſum pro-

naufragio eos excipiendo. *ſinet* ſc. me ſequi claſſem; in ſqq. 540—543 verborum dilectum obſerva. Trojanos quaſi perfidia et perjurio infames a Laomedonte denominat, cujus perjuria in Neptunum et Apollinem, mox in Herculem, nota ſunt. Locus claſſ. Iliad. φ, 442 ſqq. 543. *ovantes*, lætantes; invidioſe et hoc. cf. ſup. 294. 295. 545. *Inferar*, ſequar? v. Var. Lect. quos paullo ante a Tyro excitavi, iterum navibus conſcenſis maritimis curſibus errare faciam? ſc. ut cum Trojanis in Italia conſidant. 548. 549. Quod ipſam ſororem amantiſſimam accuſat, ſummum affectum arguit, quo etiam in cariſſimos injurii eſſe ſolemus: tu, o ſoror, permota lacrimis meis (v. ſup. v. 30), tu prima me in hæc mala impuliſti et Æneæ objeciſti, homini in meum exitium facto. 551. *more feræ*, at quam parvum hoc

Non servata fides, cineri promissa Sychæo!
Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Æneas celsa in puppi, jam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus jam rite paratis.

probabilem inde elicere studet Burmannus; Idem conj. *more meo.* Waddeli apud eund. *more fero*; sed omnia frustra. v. Not. Agnoscit ac tuetur lectionem librorum Quinctil. IX, 2, 64. Hoc illud est, quod toties in re critica bilem movet, cum magno conatu multa movent viri docti, ut sub finem subjiciendum sit: *sed sana vulgata.* Si tuo ipsius judicio sana erat, cur operose tentabas? *feræ* Aproniani lectionem esse observat Pompon. Sab. *non tales* alter Mentel.——552. *Non cineri s. fides* Serv. sup. ad v. 52. *Sichæi* Medic. (hoc est, quod Pompon. Sab. habet: *Sic legit Apronianus)* cum aliis Pier. Heins. et uno Burm. Sed *Sychæo* est pro *Sychæio*, noto more poëtarum, primitivum pro deducto: ut *Romula tellus*; et apud Tragicos Græcos infinita. Sic *laticem Lyæum* I, 686 vidimus; sic *Lenæum honorem* sup. v. 207. De scriptura *Sychæo* v. sup. ad I, 343.——553. *fundebat* pr. Hamb. pro var. lect., at recte *rumpebat* ut sup. II, 129, h. e. emittebat; proprie cum vi et impetu. Post hunc versum in Vratisl. legebatur: *Thuraque magnorum longe dat jussa deorum. Huic se forma viri v.* Idem versus insertus est Goth. sec., sed post v. 557 *rursusque ita visa monere est*; *Duraque m.*——554. *Æneas jam c. in p. c. e.* Wall.

hoc, ut saltem serino more seclusam a jucunda societatis conjunctione, solam et hominum adeoque et virorum commercia fugientem, vivere licuisset! Nihil amplius in sententiam est assumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis consuetudine ac consortio natura. Servius ad Lynces referebat, et ex Plinii H. N. locum laudabat: *Lyncas post amissas conjuges aliis non jungi.* Quinctil. l. c. IX, 2, 64 de matrimonio justo acceperat, a quo alienæ sunt feræ. *nec tangere*, attingere, sentire, *tales curas*, dolores animi! Non servare licuit fidem etc. *cineri Sychæo* h. e. Sychæio; ut *Dardana arma.* v. Var. Lect.

554 sqq. Non tam Homer imitatione, apud quem bis a Jove Mercurius mandata accipit, ut Calypso Ulyssem dimittere juberetur; nec ea de caussa, ut invitum discedere Æneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poëta, quam ut ex priore hac caussa et nova hac Numinis monitione, ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diversitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et jam Æneæ classis satis erat instructa, ut vento secundo sub noctem exorto illa littore solveret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginiensium incursu

Huic ſe forma dei voltu redeuntis eodem
Obtulit in ſomnis, rurſuſque ita viſa monere eſt;
Omnia Mercurio ſimilis, vocemque, coloremque,
Et crinis flavos, et membra decora juventæ:
Nate dea, potes hoc ſub caſu ducere ſomnos?
Nec, quæ te circum ſtent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis ſpirare ſecundos?
Illa dolos dirumque nefas in pectore verſat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat æſtu:
Non fugis hinc præceps, dum præcipitare poteſtas?
Jam mare turbari trabibus, ſævaſque videbis
Conlucere faces, jam fervere litora flammis:

556. *Hinc* Ven.——557. *juſſa m.* Franc. ex more librariorum. *eſt* deeſt binis Burm. et Goth. tert. a m. pr. *'ſt* Gud., ut ſolent veteriores codd.——558. *Mercurii* tert. Mentel. a m. pr. *que* poſt *colorem* abeſt a tribus Burm.——559. *juventa* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heinſ. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora juventa* communiorem formam habent.——560. *potis eſt ſub c.* Oudart. *caſu ſub* alter Hamb.——561. *quæ te circum ſtent* Heinſ. e Medic. aliiſque poſt Pierianos. Adde fragm. Vatic. At vulgg. *quæ circumſtant* vel *ſtent te*. cf. ad 536. A multis abeſt *te*. *cernas* Leid. a m. pr.——563. *deos* tert. Mentel. a m. pr. *in pectora* alter Menag. *ſub pectore* Pieriani aliquot.——564. Lectio hæc Medicei aliorumque eſt codd. elegantior haud dubie illa et poëtæ frequentata, cf. v. 532, quam altera, quam alii codd. ap. Heinſ. et Burmann. (cujus Menag. alt. *ſuſcitat* habet) cum uno Pier. et fragm. Vatic. *varioſque irarum concitat æſtus*. Forte ipſe poëta meliorem lectionem alteri adſcripſerat.——565. *Num* tres Burm. *in præceps* fragm. Vatic. a m. pr.——567. *litora fervere* Dorvill.

curſu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poëtam.

556—559. Comparant Iliad. β, 20 ſqq. 57 ſq. Odyſſ. β, 268. Iliad. ψ, 69 ſq., ſed primo loco erat commemorandum Odyſſ. κ, 277 ſq. Ad 558 cf. inf. IX, 650. *colorem* oris qualis eſt pulchræ juventæ ex palæſtræ ſole et pulvere. Mercurium e pulcherrimis diis eſſe, nota res, inprimis ex operibus veterum.

560—569. *hoc ſub caſu*, exquiſite pro periculo ac diſcrimine. *ducere ſomnos*, Burm. vult eſſe h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire Æneam,

Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile ſemper
Femina. Sic fatus nocti ſe inmiſcuit atræ.
Tum vero Æneas, ſubitis exterritus umbris,
Conripit e ſomno corpus, ſocioſque fatigat:
Præcipites vigilate, viri, et conſidite tranſtris:
Solvite vela citi. Deus, æthere miſſus ab alto,
Feſtinare fugam, tortoſque incidere funis,

569. *Heia* in fragm Vatic. et in multis. *Ergo age* Pier. aliquot codd. *ac mut.* Wall.——570. *fatis* Gud. a m. pr. *jam miſc.* fragm. Vatic. a m. pr. *noctique imm.* Wall. *ſe miſcuit* Leid. et Goth. tert.——571. *ſubitus* alter Menag.——572. *a ſomno* duo Burm. *e ſomnis* Leid. *e ſtrato* aliquot Pier. et ſup. III, 176. *ſocios corpuſque* Wall.——573. *Præcipitans, v. v.* emendabat Jo. Schrader. in ſchedis. Offendebat ſcilicet *præcipites* cum *vigilate* junctum, quod poëticus ſermo in feſtinatione bene fert. *Prævigilate viri, moneo* ſec. Rottend. ludibrium, puto, librarii. *et* deeſt alteri Hamb., non male.——574. *juſſus* Oudart. pro Var. Lect.——575. *F. jubet* Venet. Mox *que* abeſt a duobus Burm.

neam, inſolens et mirum erat. *deinde* videtur otioſum eſſe; ſed lubenter eo utitur poëta ad morem τȣ̃ εἶτα in argumentatatione vel conſequutione, ut inferatur aliquid: et cum hæc ita ſint, *in tanto caſu*, εἶτα, *deinde*, tu non cernis pericula, quibus circumdatus es? εἶτ' ȣ̓κ αἰσθάνῃ; Sic v. c. XII, 889 *Quæ nunc deinde mora eſt?* IX, 781 *quo deinde fugam, quo tenditis?* Nec multum aliena hæc ſunt a vulgari uſu pro porro, aut pro in poſterum, ab hoc inde tempore. v. c. inf. V, 14. *te circumſtent*, jam Hom. περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔςη, Odyſſ. ξ, 270. *Zephyros* ſimpliciter pro ventis dicit; ut ſolet in ventorum nominibus parum accurate verſari Virgilius. Hærebat hic Holdſworthus. 564. *Certa mori*, vide v. 475. 566. 567. Ornati verſus! *turbari trabibus*, impleri navibus ſc. Carthaginienſ. cf. inf. 592 ſq.; male Cerda *turbari* tempeſtate. 568. *Si te his.* Comparant Iliad. σ, 268. 269. 569. *Varium et m.* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo ſummus amor in ſummam ſævitiam et immanitatem verti poteſt, ut adeo Æneæ de ſalute cogitandum ſit.

570. *nocti ſe i. a.* evanuit. cf. ſup. v. 278.

571—575. *ſubitis umbris*, poteſt forte accipi pro imagine, viſo. Melius tamen in poëta pro caligine ſubito exorta abeunte deo, qui, ut mos eſt, in multa luce apparuerat. conf. ſup. v. 358. *Fulſit ab invita numen procul*, ait Valer. Fl. VI, 480.

Ecce iterum ſtimulat. Sequimur te, ſancte deorum,
Quiſquis es, imperioque iterum paremus ovantes.
Adſis o, placiduſque juves, et ſidera cœlo
Dextra feras. Dixit: vaginaque eripit enſem
Fulmineum, ſtrictoque ferit retinacula ferro.
Idem omnis ſimul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
Litora deſeruere: latet ſub claſſibus æquor;
Adnixi torquent ſpumas, et cærula verrunt.
Et jam prima novo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:

576. *inſtimulat* aliquot Heinſiani; quod numeroſius videri poteſt; ſed v. Heinſ. et Burm.——577. *imperioque tuo* Parrhaſ. cum pleriſque Pierianis.——578. *Adſis en* Ven. *Aſſis* Menag. alt. cum codd. Pierii, quem vide. *cœli* Dorvill.——579. *Inquit, v.* Parrhaſ. *liberat enſem* pr. Hamb. v. ad Ovid. VI Met. 551 et al.——582. *Litore* Mentel. pr. *ſub clauſibus* Reg.——583. *Annexi* et *vertunt* Goth. ſec., vulgari lapſu.——585. *ſpargebant* Sprot.

Corripit e ſ. corpus, Lucretiana oratio, lib. III, 164, h. e. levat, movet. *ſocioſque fatigat*, hortatibus h. l., ut omnino de ſæpius tentato motu dicitur poëtis. cf. ad I, 280. VIII, 94. *funes*, retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667.

576. 577. Jam Servius: ſecundum Ennium dixit: *Reſpondit Juno Saturnia ſancta dearum*, δῖα θεάων. In *quiſquis es* argutatur Servius et cum ipſo alii. Atqui *forma dei—Mercurio ſimilis* ſupra erat; ipſum Mercurium eſſe, nihil erat, quod Æneam certum redderet.

578. *ſidera dextra*, proprie quorum exortu venti ſecundi flant ac proſpera navigatio fit.

580. Vid. Odyſſ. κ, 127. cf. Cerda.

581—583. Ut in toto loco, ita inprimis in his verſibus, vel verborum dilectu, vel aſyndetis, vel ipſis verborum temporibus ipſoque numero feſtinatio exprimitur, ut facile obſerves. *latet ſub cl. æquor.* Bona rei imago, qua et alii poëtæ paſſim utuntur. Vide Cerdam. Repræſentantur ſcil. naves æquatis proris procedentes. *ſpumas*, mare ſpumans, *et c. verrunt*, remis.

584. 585. Homerici verſus Iliad. λ, 1. ω, 695 et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Cæterum locum hunc de Didonis noviſſimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 ſqq., quæ comparet, qui Virgilianum πάθος adcuratius cognoſcere vult.

586—588.

Regina, e ſpeculis ut primum albeſcere lucem
Vidit, et æquatis claſſem procedere velis,
Litoraque et vacuos ſenſit ſine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percuſſa deorum,
Flaventiſque abſciſſa comas, Pro Juppiter! ibit
Hic, ait, et noſtris inluſerit advena regnis!
Non arma expedient, totaque ex urbe ſequentur,
Deripientque rates alii navalibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, inpellite remos.—

586. *et ſp.* ſec. Rottend. *tum primum* Ven. *cum pr.* aliquot codd. ap. Burm. et Goth. tert. *primam* Gud. a m. p. et Mentel. eleganter, judice Heinſio. —— 587. *producere* ſec. Moreti, ſolita varietate. —— 590. *abſciſa* multi præſtantiores. v. Heinſ., qui recipere debebat, ſi ſibi conſtare volebat, et cf. II Georg. 23. *flaventis abſciſa* Reg. *fl. que comas abſciſſa* Wall. *adſciſſa* aliquot ap. Pier. *pro J. inquit* Montalb. —— 591. *Hinc, ait* Menag. Hamb. pr. Erf. *i. a. terris* Leid. un. —— 592. *Nunc a.* Montalb *Nonne* Zulich. *expediam* ed. Ven. —— 593. *Diripiantque* Witt. Voſſ. alt. et Donat. de Schemat. Sed uſus et ratio poſtulat *Deripientque*, uti jam Heinſ. emendabat, quem miror hoc non repoſuiſſe, id quod nunc fecimus: expreſſerat jam Brunck. cf. ſup. I, 211. Porro codd. diſtinguunt poſt *rates*, male. —— 594. *F. c. ferrum* Gud. pro div. lect. *date tela* Medic. cum aliis pleriſque Heinſ. duobus ex Goth. Erf. Variant

586—588. Servius: "et bene hanc primum inducit vidiſſe crepuſculum, quæ, quaſi amatrix, tota vigilaverat nocte." cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III, 818 ſqq. *e ſpeculis*, ex edita ædium parte. *albeſcere.* Creditur ex antiquo poëta Ennio adumbratum eſſe: *Ut primum tenebreis abjecteis inalbebat dies.* Urſin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65. *æquatis velis*, æqualibus ordinibus; ſed declaruit hoc a velis non obliquo vento, ſed æqualiter plenis, leni ac ſecundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844 et 232. Homeri νῆες ἐΐσαι comparantur: quæ tamen alio modo æquales dicuntur.

590—594. Magna eſt legentis expectatio, quæ, deſperata jam ſalute omnique meliore ſpe ſublata, futura ſit miſeræ reginæ oratio. Et pathos verbis ineſt ſummum; furit, minatur, ſe accuſat, imprecatur. *abſciſſa* ſimpl. evulſa, h. e. evellens. *illuſerit* poſt *ibit.* conf. I Georg. 157 *Falce premes — vocaveris.* cf. Burm. *noſtris regnis*, mihi, tamquam reginæ. *arma*, inſtrumenta navalia

Quid loquor? aut ubi ſum? Quæ mentem inſania mutat?—
Infelix Dido! nunc te facta inpia tangunt?
Tum decuit, quum ſceptra dabas: — En dextra fideſque!
Quem ſecum patrios aiunt portare Penatis:
Quem ſubiiſſe humeris confectum ætate parentem!—

Variant quoque Grammatici. v. Heinſ. qui recte nil movit. *impendite remos* Leid.——595. *loquar* Leid. un. *ubi ſunt* Zulich., non invenuſte, judice Burm. Nihil tamen ad vulgatam: *ubi ſum?* Mox *quæ m. i. verſat* tres ap. Burm., non male; ex gloſſa tamen.——596. *nunc te* Heinſ. tuetur e Medic. aliiſque cum Pier. alii *num te*; etiam Grammatici ap. Heinſ. *nam* Cledonius. *jam te f.* Reg. et Parrhaſ. Porro *facta i.* e Medic. aliiſque præſtantioribus recepit: Vulgo *fata.* cf. Not., quod bene poterat exponi: *fata impia*, fatum crudele, iniquum, infauſtum. Nunc fato tuo moveris? debebas tum moveri, adeoque de illo ſollicita eſſe et de eo, quod futurum eſſet, cogitare, tum cum Æneam in regni ſocietatem admitteres. Variant etiam Grammatici ap. Heinſ. item Gothani.——597. *Tunc* Gud. cum al. Heinſ. *Tunc licuit* Parrhaſ., ſed in eo interpolationes plurimas obſerves.——598. *Qui* hoc et ſeq. v. pro *quem* olim fuit lectum, teſte Servio. *portaſſe* Medic. et Dorvill.

valia et h. l. alii *expedient*— alii *deripient*, rapient, rapide educent.

596. 597. Variis modis, ut plerumque fit in ſententiis acutis, hæc accipi poſſunt et vario cum adfectu, ſive *fata* ſive *facta* legas; quoniam hæc et Æneæ et Didonis eſſe poſſunt, et quia *Tum decuit* ſuppleri poteſt vel: facere hæc ſc. quæ v. 592—594 memoraverat, vel: *facta impia tangere te. Tangunt* porro, καθικνεῦνταί σε, cum ea, quæ attingunt, urgent, adſunt, tum, quæ animum movent, percellunt vel concitant. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo ac damnaverat v. 595 atrocitatem conſilii; ſilet, et mox: quaſi vero nunc demum nefas ac ſcelus exhorreſcendum mihi ſit! tum debebam exhorreſcere, cum, defuncti mariti memoria animo expulſa, in thalami ac regni ſocietatem perfidum hoſpitem recipiebam. Sic v. 214 ac *dominum Ænean in regna recepit*; adde Ovid. Epiſt. VII, 12. 90. Ad ſententiam comparare licet Medeæ conditionem apud Apollon. IV, 1080 ſqq.

597—599. Cf. ſup. 307. *En dextra fideſque* ſc. ejus, *quem*, h. e. Ita fidem ſervat is, *quem aiunt portare* (pro portaſſe) *ſecum P.* Non male Urſinus laudat Iliad. β, 341.

600—602.

Non potui abreptum divellere corpus, et undis
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?—
Verum anceps pugnæ fuerat fortuna.—Fuisset;
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Inplessemque foros flammis, natumque patremque
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.—
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
Tuque harum interpres curarum et conscia Juno,
Nocturnisque Hecate triviis ululata per urbis,
Et Diræ ultrices, et Di morientis Elissæ,

600. *arreptum*, *areptum*, *abruptum*, *devellere*, librariorum ludibria. *avulsum* apud Donat. in Terent. Andr. IV, 3, 3, memoriæ lapsu. *corpus divellere* Menag. pr. —— 602. *patrisque* ed. Junt. Dorvill. et Lutat. apud Burm. *ponere* Burmannus primus recepit, ut scripti fere omnes, etiam duo Goth. habent, etiam Pierii, præter unum ejus Mediceum, qui diversus a Fogginiano est. In hoc ut in vulgg. edd. legebatur *apponere*; duo ap. Burm. *opponere*, alter Hamb. *imponere*. Sed *ponere*, pro apponere, frequens poëtis.——603. *fuerat pugnæ* Menag. pr.——604. *Quem timui* Goth. tert, Heins. conj, *in transtra*. Sed *castra* plus poëticæ audaciæ habet. v. Not.——605. *foras*, *fores*, *feros*, aberrationes librariorum. —— 606. *extinctum* pr. Moret. *extinguam* Lutat. ad Stat. V Theb. 128. *exstinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinsem* duo Goth. *et memet* quædam edd. Servii sup. ad v. 508.——608. *et* abest a pr. Hamb.——609. *per umbras* Leid. un. pro var. lect.

600—602. *abreptum divellere corpus*, ornate, dilaniare eum. *patriisque epul. ponere mensis?* respicit Thyestæ vel Terei cœnam.

603—606. En affectum, qui altius adsurgere aut procedere nequit. Itaque v. 607 bene ad diras convertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperavit! *Quem metui m.* præclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreverim! *in castra*, h. l. classem. cf. III, 519. *foros*, tabulatum pro ipsis navibus. *Cum genere*, int. Trojanos. *dedissem* in ignem. cf. furorem Medeæ ap. Apollon. IV, 392—394.

607—612. Solis, tamquam dei πανδερκῆς, adeoque et injuriæ inspectoris, ut in fœderi-

bus

Adcipite hæc, meritumque malis advertite numen,
Et noſtras audite preces. Si tangere portus 612
Infandum caput, ac terris adnare neceſſe eſt;
Et ſic fata Jovis poſcunt; hic terminus hæret:

611. *avertite* multi; ſed alienum a loci ſententia. *Accipite hæc: animumque malis excludite tantis* ed. Ven. ab interpolatore.——613. *I. corpus* Menag. pr. e gloſſa. *et t.* Parrhaſ.——614. *Et ſic* bene Heinſ. repoſuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio: Vulgo *Et ſi.* Heinſ. conj. *Id ſi.* In pr. Rottend. pro var. lect. erat: *Et ſi fata petunt Jovis: hic et t.*

bus (v. Iliad. γ, 277, et inf. XII, 176) ita in diris ſollennis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Ajac. 860 ſqq. Adde Ennii locum ex Medea Euripidea in Fragm. p. 208. *luſtras* de curſu v. ſup. ad v. 6. Burmannus pro *illuſtras* accipere malebat; minus poëtice. *terrarum opera* ut ἔργα, proprie de cultis locis. *Juno* (v. ſup. v. 59) γαμήλιος (*pronuba* v. 166), h. l. eſt *interpres et conſcia curarum harum*, hujus amoris aut conjugii, adeoque teſtis perjurii et injuriæ. *Interpres* etiam alias, cujus interventu aliquid efficitur, h. l. nuptiæ, quibus dea præeſt. 609. *Hecate*, cui noctu ſacra celebrantur cum ululatu, h. e. carmine, precibus, in triviis. Sic *bacchata Naxos* ſup. II, 125. *Diræ*, h. l. Furiæ, ut XII, 845 ſq., ubi cf. Notam. *Deos morientis Eliſſæ*, h. e. Genios Didonis et mox Manes intellexeram: cf. XII, 646, et ſic fere Servius primo loco. At Pompon. Sab. *Manes Sichæi vocat.* Nec tamen video, quid vetet, deos ultores Eliſſæ accipere. 611. *Adcipite, advertite, audite* de eadem re. *numen* veſtrum, h. e. vim ac poteſtatem deorum inferiorum ulciſcendi malos, *advertite malis*, contra improbos et impios Trojanos, *meritum*, quippe qui meruerunt veſtrum numen, h. e. pœnam, a diis mali ultoribus infligendam. Exquiſitior ratio quam illa, *advertere vultus, aures, animos*, ut Ovid. VIII Met. 482.

612 ſqq. Eximiam poëtæ artem in ſubjungendis diris his, quibus Æneæ, fata, poſt adventum in Italiam, mox temporum ſeriorum eventus bellaque inter Pœnos et Romanos geſta ingenioſe intexuit, ut tanto magis popularium ſuorum animos adverteret et delectaret, jam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationem omnino inventum et uſum a poëtis Græcis accepit, in quibus frequens eſt, utpote vehementibus affectibus bene inſerviens. Exempla vide ap. Cerdam.

612—614. Ante oculos fuere ex Odyſſ. ι, 532 ſeqq. diræ Polyphemi in Ulyſſem; Ἀλλ' εἴ οἱ μοῖρ' ἐστὶ etc. Gravitatem orationis nota in verbis ſingulis, ut, *Infandum caput* pro eum, *terris adnare*, pro perve-

At bello audacis populi vexatus et armis,
Finibus extorris, conplexu avolſus Iuli,
Auxilium inploret, videatque indigna ſuorum
Funera: nec, quum ſe ſub leges pacis iniquæ
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena.
Hæc precor: hanc vocem extremam cum ſanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, ſtirpem et genus omne futurum

615. *Et bello* Medic. a m. pr.——616. *externis* Hugen. *conſpectu avolſus* codd. ap. Nonium Marcellum. *que* poſt *complexu* duo Burm. *avolſus* ſcriptum cum Medic. et Gud.——617. *que* abeſt a Mentel. pr. et ſic bona codd. pars ap. Pierium eo caret.——618. *leges ſub p.* Hamb. pr. ——619. *fruetur* Goth. ſec.——622. *et* deeſt Zulich. a m. pr.

nire ad Italiam. cf. ſup. I, 538. *hic terminus hæret*, eſt. Serv. *Si hoc eſt immutabile*; quoniam agrorum termini moveri nequeunt. Melius ſic conſtitues: et ſi eo, h. e. in Italiam, fatorum et errorum Æneæ terminum ac finem, pervenire Æneam fatale eſt; *hæret*, fixum et deſtinatum eſt. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65.

615—620. Revocata ſunt ad has diras ea, quæ lib. VII ſeqq. memorantur, bellum cum Latinis et ſociis Rutulis, Æneæ profectio ad Evandrum, auxilii petendi cauſſa, relicto in caſtris Aſcanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Trojanorum ſtrage. Reliqua a v. 618 ad mortem Æneæ ſpectant; namque is tertio ut plerique tradunt, a fœdere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. ſup. I, 261 ſq. et Exc. III ad lib. XII. *audacis populi*, Servius: id eſt, Rutulorum, ſicut ſemper inducuntur. Sic VII, 409. *Audax* poëtis eſt bellicoſus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex caſtris in Latio poſitis. *ſuorum Funera* inprimis Pallantis Lib. X. *pacis iniquæ* v. lib. XII, 823 ſqq. cf. Serv. Sed res in majus aucta. *ante diem*; non obſtat lib. IV, 764. *inhumatus*, quoniam ejus corpus nuſquam inventum eſt, ut adeo inter deos receptus diceretur, ut ex Livii I pr. notum.

621. *cum ſanguine*, cum vita, ſed multo majore cum vi. Servius: " quaſi imprecationes ipſas ſuo conſecraret ſanguine."

622—629. Odia inter Pœnos et Romanos, et bella perpetua

Exercete odiis: cinerique hæc mittite noſtro
Munera. Nullus amor populis, nec fœdera ſunto.
Exoriare aliquis noſtris ex oſſibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque ſequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt ſe tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus undas
Inprecor, arma armis: pugnent ipſique nepoteſque.
Hæc ait, et partis animum verſabat in omnis;
Inviſam quærens quam primum abrumpere lucem.

626. *ſequere* alter Hamb.——627. *quæcunque* Parrhaſ.——629. *Jam precor* duo Burm. *arma viris* pr. Hamb. *p. ipſique nepoteſque* Heinſ. repoſuit e Medic. aliiſque potioribus codd. Vulgo leg. *ipſique nepotes*; et ſic Grammatici paſſim laudant; ſic quoque omnes Goth. (*ipſi pugnentque nepotes* Moret. qu. ex interpolatione). In quo facile intelligi poſſit, alterum *que* librarii culpa extritum eſſe. Videtur tamen mihi *que* illud in clauſula totius ſententiæ et orationis redundans vix locum tueri poſſe, vel aurium judicio. Tum *ipſique* non habet, quod commode huc advoces. Nam debent eſſe aut ipſi *Tyrii:* tum vero languet poſt ſuperiora multo graviora: *pugnent ipſi* et nepotes; aut *populi:* atqui quinam ſunt *populorum nepotes?* Heumannus et Trappius et Jo. Schrader. in ſchedis, totum hemiſtichium reſcindendum eſſe judicabant, tamquam aſſutum; ſcilicet viris doctis non ſuccurrebat, qui illi Carthaginienſium nepotes eſſe poſſent. Holdſworthus Jubam huc vocabat, et laudabat Lucani locum lib. VIII, 283 ſqq. Dicas potuiſſe poëtam latius ipſum Bocchum ac Jugurtham, Afros certe, etſi non proprie Carthaginienſi ſtirpe oriundos, intelligere. Parum tamen hoc quoque ſatis facit. Alterutrum tenendum eſſe arbitror: aut, quod malim, ne clauſula tenuior ſit reliqua oratione, in ſuſpicionem adducendum hemiſtichium; aut, ſi malis, cum excuſatione poëtæ, retinere, ſimpliciter *nepotes* ſunt poſteri, ſc. reſpectu eorum, qui tum erant, et tollendum importunum *que.*

petua de imperio. *ſtirpem exercete odiis*, exquiſitior ratio pro vulgari, exercere odia in poſteros. Nihil amplius. *Munera* int. inferias, quæ proprie *mitti* dicuntur. *nec fœdera ſunto*, quippe tertio rupta, ut Serv. 625. *ultor*, Hannibalem oſtendit (ut quoque Serv.), qui Italiam ferro ignique vaſtavit. *ex oſſibus* pro vulgari, ex cinere meo, h. e. poſt me veniat aliquis, qui perſequatur etc. *dabunt ſe*, exquiſitius quam, erunt. Occurrit et alibi. Bella ſcilicet ominatur ſæpius renovata. 628. 629. Servius ad fœderis conditiones ſuper limitibus

Tum breviter Barcen nutricem adfata Sychæi :
Namque ſuam patria antiqua cinis ater habebat :
Annam, cara mihi nutrix, huc ſiſte ſororem :
Dic, corpus properet fluviali ſpargere lympha,
Et pecudes ſecum et monſtrata piacula ducat :
Sic veniat : tuque ipſa pia tege tempora vitta.
Sacra Jovi Stygio, quæ rite incepta paravi,
Perficere eſt animus, finemque inponere curis ;
Dardaniique rogum capitis permittere flammæ.
Sic ait. Illa gradum ſtudio celerabat anili.

632. *Cum br.* Wall. *Hinc B. breviter* Hamb. alter. Porro *Barcem, Bachem, Bachen, Braccen, Barchen* aberrationes. *Sichei eſt* duo Burm. cum Goth. ſec. ——633. Hunc verſum ſuſpectum Britanno docto ac vindicatum vide in Miſcell. Obſſ. Vol. I, p. 13. Suſpectum haberi video et aliis, ut Jac. Bryant V. C., et Jo. Schradero, acutis viris. Sane ſi vitio datur poëtæ, quod rem tam parvi aut nullius momenti interpoſuit, excuſandi facultas eſſet : cum fidem faciant narratis hoc ipſo poëtæ, quod certis nominibus, rebus, locis, res definiunt ; ſed ſunt in ipſo verſu plura, quæ diſpliceant : *ſuam* pro ejus ; *cinis* in *patria* nutricem *habebat*. Eſt itaque haud dubie ab interpolatore profectus.——635. *aſpergere* Ven., quod eſt commune, *mergere* alter Menag.——636. *ducet* Mentel. pr.——637. *Sic veniet* nonnulli e Pierianis. *tuaque* ſec. Rottend. a m. pr. *tege corpora* Sprot.——638. *parabam* vet. cod. apud Macrob. III Sat. 3.——640. *Dardanidique* Wall. pro *Dardanidæ*, ſubjicit Burm. *præmittere* Ven. *flammis* Medic. ——641. *Dixerat, illa* Parrh. *celebrabat* a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapſu. *accelerabat* Goth. ſec, *anilem* Burmanno invito in contextum veniſſe ſuſpicor. Nam Heinſianæ edd. *anili* retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Mediceus cum præſtantiſſimis aliis ; item Goth. pr. et ſec. a m. ſec. Non male ſane dictum alterum quoque : expuli tamen codicum juſſu, quod fors intulerat.

bus inter Pœnos et Romanos ſubtiliter ſatis refert. Enimvero eſt poëtica amplificatione odii et inimicitiæ ; ut vulgo ſolemus dicere : omnia inter Romanos et Pœnos fuiſſe infeſta et contraria.

933. Suam propriam nutricem Dido jam olim apud Tyrum ſepeliverat. Ut alias tumulo, ſepulchro, urna, haberi, teneri dicuntur defuncti.

636. *monſtrata* a ſacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in ſacris magicis utebatur ſuperſtitio, h. l. ad mentem amore exſolvendam. cf. Ecl. VIII, 73 et 80 ſq.

638—640. *incepta* inde a v. 504

At trepida et cœptis inmanibus effera Dido,
Sanguineam volvens aciem, maculisque trementis
Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus inrumpit limina, et altos
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quæsitum munus in usus.
Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque novissima verba:

642. *Et tr.* Montalb. *et* ante *cœptis* abest a pr. Moret. *At rapidi c.* Exc. Burm.——643. *involvens* alter Voss.——645. *irrupit, perrumpit, prorumpit, abrumpit,* aberrant codd. ap. Burm.——646. *moribunda* Ven. *thoros* Parrhas. *reclusit* Gud. a m. pr. Dorvill. et Donatus ad Terent. Adelph. II, 1. *restringit* un. Heins.——647. *non hosce relictum* ex v. 507 emend. Tan. Faber. Sed v. Burmann. et not.——649. *parum* duo e glossa. *lacrimas* Goth. pr. *mente remota* Sprot.

504 sqq. vid. notam ad v. 480 seq. cf. ad seqq. Silium VIII, 116 sqq., qui sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Jovi* etc. sc. Plutoni. *flammæ capitis Dardanii,* qua effigiem Æneæ (sup. 508) absumtura est, quasi caput ac vitam ejus cum ea ipsa devotura; ei flammæ *permittere rogum,* lignorum struem; pyram incendere.

642—647. Notas extremi furoris observa. *morte futura,* jamjam cummaxime constituta; male enim Servius aliter. Et *sanguineam aciem,* ὄμμα ὕφαιμον. *interiora domus limina,* limen interioris ædium partis, conf. sup. 504 sq. 494 sq. *quæsitum,* paratum, acceptum, adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum* scil. dono ac munere. cf. Burm. Adde sup. 495.

648—650. Cf. sup. 507 508 et lib. I, 647 sqq. Magnum ac novum πάθος in conspectu earum rerum, quæ magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. *mente,* defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. *Incubuit toro.* Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173—186), ubi Alcestis moribunda in torum conjugalem se projicit; at in altero Deianira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus majorem cum nostro similitudinem habet. Saltem præiverunt illi aut alii tragici poëtæ in hoc ad movendum affectum egregie comparato spectaculo. At oratione, quæ

modo

Dulces exuviæ, dum fata deusque sinebant,
Adcipite hanc animam, meque his exsolvite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:
Et nunc magna mei sub terras ibit Imago.
Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi:
Ulta virum, pœnas inimico a fratre recepi:
Felix, heu nimium felix, si litora tantum

651. *si fata* alter Hamb. *sinebat* Medic. cum codd. parte, etiam Pierianorum, doctius: ut mirer id a viris doctis dimissum manibus esse. At *sinebant* tuetur inter alios fragm. Vatic.——652. *absolvite* tres cum Servio apud Burmann. *his* deest Zulich. *exs. pœnis* ed. Ven.——654. *mea* tert. Rottend. Quod vulgare esset, etiamsi metrum ferret.——656. *a* abest a multis Pier. et Heins., male. *e fratre* Hugen. Porro Burm. conj. *Pœnos inimico a fratre recepi*, ingeniose quidem; sed nimis forte vid. Not. Tandem tres ap. Burm. v. 656 antecedenti præponunt.

modo sequitur, nihil puto dici posse aut personæ ac tempori accommodatius aut ad animum movendum potentius; illa vero v. 653—656 quam sublimia sententiis! Et tamen Silius se putavit cum poëta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

653 sq. Male argutantur in *fortuna* et ante in *fata deusque*, jam inde a Servio. Est eadem notio bis, ter, iterata. Magni animi hoc esse puta, ut in novissimis rebus sese erigat, et suæ laudis conscientia ac rerum gestarum claritate fato ac diis invidiam faciat. Ingloria morior; at non vixi ingloria. *fortuna, peregi:* cf. sup. lib. III, 493. *imago*, εἴδωλον, Umbra, magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. *ulta virum*, v. sup. I, 360—364. *pœnas recepi*, nove forte, nec tamen insolenter pro, cepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepi*, ad debitum refertur. *Felix heu!* Comparat Servius Catull. 64, 171 sqq., et de imitatione Statii III Silv. 3, 25 vide Burm. etiam Apollon. IV, 33, sed minus ornate *.

659

* « Perlato ad nos, dum hæc in manibus sunt, gravissimo nuntio de morte *Munchhusii*, immortalis viri, cum perculsus ingenti luctu animus vix ulterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paullum indulgere liceat. *Vixit* et Is, *vixit*, et *cursum*, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! *peregit*. Poterat et *Munchhusius* suo jure Didonis verbis uti: *Et nunc magna mei sub terras ibit*

imago:

Numquam Dardaniæ tetigissent nostra carinæ!
Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultæ!
Sed moriamur, ait. Sic, sic juvat ire sub umbras.
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et nostræ secum ferat omina mortis.
Dixerat. Atque illam media inter talia ferro

660. *Sed moriemur* quatuor ap. Burm. *Si sic* Gud. a m. pr. *Sic? sic j.* Fabric. legebat. Sed recte Burmann. docet esse, *vel sic quoque.*——661. *ignem oculis* alter Hamb.——662. *et miseræ* Leid. un. *omnia*, male multi. ——663. *medio* Dorvill. a m. sec. *mediam* legi testatur Taubm., ex Pompon. Sab. puto. Etsi enim e Mediceo Fogginii nihil occurrit, ait tamen ille: " *mediam* legit Apronianus; nam, qui se transfodit, medius videtur esse gladii." Silius I, 307 *Concidit exacti medius per viscera teli.* Recepit Brunck. correctionem Aproniani. *media inter ilia* ed. Ven. Æn. XII, 318 *media inter talia verba*, h. e. in medio horum dictorum; inter hæc dicta.

659—662. Iterum animi magni et superbi hoc; ut, ingloriam et inultam se mori, vel maxime pungat. Tandem pro ultione habetur saltem hoc, quod conspectum suæ mortis, et cum hoc spectaculo perfidiæ pœnitentiam, objectum iri Æneæ cogitat. *os impressa toro*, scil. percita furore, salute desperata, et morte vicina. Non enim is erat jam mentis habitus, ut exosculari illas exuvias velle videri posset, neque verba, quæ effatur, tale quid arguunt. 660. 661. Inulta moriar; modo sic moriar, ut saltem ille hauriat etc. Inter hæc verba ensem ab illa pectori applicari puta. *Dardanus* paullo insolentius pro Dardanius, sed et Homerus: Δάρδανος ἀνήρ; et sic alia. 662. Splendide: ex meæ mortis indicio ac nuntio infaustum omen navigans ille secum auferat! Sit illi ferale hoc spectaculum pro sinistro viæ omine. 663—665. Vide facinus declaratum ab iis rebus, quæ maxime legentis animum impellant, et verbis ornatissimis.

imago; quam enim majorem Umbram inveniat inter eos, *qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo* (VI, 663, 664)? *Urbem præclaram statui: mea mœnia vidi.* Quid enim? vidit Georgiam Augustam suam." Relinquo hunc locum a. LXX perscriptum in altera hac recensione intactum, ut, quantum per me fieri possit, *Munchhusii* nominis caritate etiam tenelli animi imbuantur. Si quid fructus et utilitatis ex hac poëtæ interpretatione ad vos redit, o boni, etiam ejus partem aliquam isti viro vos debere putate. *Amavit nos quoque Daphnis.* Nunc— (ut cum Statio loquar) *Inferior volat Umbra deo!*

Non

Conlapſam adſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſaſque manus. It clamor ad alta
Atria: concuſſam bacchatur fama per urbem.
Lamentis, gemitque, et femineo ululatu
Tecta fremunt: reſonat magnis plangoribus æther:
Non aliter, quam ſi inmiſſis ruat hoſtibus omnis
Carthago, aut antiqua Tyros; flammæque furentes
Culmina perque hominum volvantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita curſu,

664. *accipiunt* duo Burmann. *cruorem* Dorvill. cum aliquot Pier.—— 665. *et alta* alter Menag.——668. *tremunt* fragm. Vatic. *clangoribus* pr. Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pierianorum, Goth. duobus, Erf. Aberrationes ſollennes.——669. *miſſis* aliquot Pier. et ed. Mediol. Sed bene *immiſſis* defendit Pierius.——670. *Tyrus* multi Pier. et Heinſ. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid. Heinſ., qui tot alias aliis locis reduxit. *flammæque ruentes* Zulich.——671. *volvuntur* duo Burm. *volitantur* Exc. Burm. *volventur* Goth. ſec.—— 672. *caſu* eadem Exc.

Non vident illam ſe tranſadigentem ferro, ſed *ferro collapſam*, et hoc quanto plus quam *transfixam!* et *ſpumantem* plus, quam *tinctum cruore enſem*. Bene etiam Servius: *Non induxit occidentem ſe, ſed oſtendit occiſam:* addit ille: *et hoc tragico fecit exemplo* etc. *Comites* ſunt familiares, famulæ, quæ in impluvium irrumpunt.

666. *bacchatur* graviſſimum pro diſcurrit, differtur. Mox *Tecta fremunt*, ut jam alias monitum, pro vulgari, lamenta fremunt in tectis.

669—671. Comparatio hæc et alibi obvia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata, primo loco apud Homerum occurrit Iliad. χ, 410. 411, ut jam Macrobio notatum IV Sat. 6. Euripidem laudat Cerda (Phœniſſ. 1046—1049). Ad v. 671, quo civium ædes privatæ, ac publicæ deorum, incendio correptæ narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 178. 179, ex h. l. expreſſum, apud quem ordo verborum hic eſt: *vel vidiſſe, patriæ per culmen ignes agi.*

672 ſqq. Egregie affectus veritas ſervata in Annæ luctu et verbis. Præiviſſe creditur Briſeïs Homeri in Patrocli funere Iliad. τ, 282 ſeqq. Hæc autem omnia, quæ effatur, ne a tempore et loco aliena ſint, dum

Unguibus ora ſoror fœdans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas?
Hoc rogus iſte mihi, hoc ignes aræque parabant?
Quid primum deſerta querar? comitemne ſororem
Spreviſti moriens? Eadem me ad fata vocaſſes:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora, tuliſſet.
His etiam ſtruxi manibus, patrioſque vocavi
Voce deos, ſic te ut poſita crudelis abeſſem?
Exſtinxſti me teque, ſoror, populumque, patreſque

673. *ac p.* alter Hamb.——675. *hocc'* ed. Brunck. *quod fr. p.* Bigot. ——676. *hæc ignes* Parrh. *igneſque* Leid. un. *ignis* Exc. Burm.——677. *Quod pr.* Hugen. *germana querar* Menag. pr. *comitemque* Gud. a m. pr. *ve* Menag. pr.——678. *facta* Mentel. pr. a m. pr. *eadem me fata vocaſſent* alt. Hamb.——679. *ferret* Oudart. *eadem* abeſt a Witt. *ora* Gud. ed. Junt. *fuiſſet* aliquot Pier.——680. *manibus ſtruxi* Parrh. *exſtruxi* Goth. tert.——681. *poſitam* Medic. a m. pr. *abiſſem* Wall. poſſis ſcribere: *ſic te ut poſita, crudelis! abeſſem:* ut ad Didonem referatur. Si ad Annam: retrahes; *ego crudelis ſtruxi.* Nec tamen male: *ut crudelis abeſſem,* crudeliter ſejungerer.——682. *Exſtinxſti* ſcripturam ex Pieriano exemplari retinuiſſe videtur Heinſius; vulgaris eademque mollior ſcribendi ratio eſt *exſtinxti.* Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et Diomedes Grammat. pro *exſtinxiſti,* ut *exſtinxem* ſup. v. 606 pro *exſtinxiſſem.* Atqui duriorem pronuntiandi morem in aliis prætuliſſe creditur poëta, tamquam epica gravitate digniorem. *Exſtincti, exſtixi,* eo alludunt, illud in Witt., hoc in binis Heinſ. cum gloſſa *exſtinxiſti.* *Exſtinxti* etiam in fragm. Vatic. diſerte legitur, item in Donato. v. Bened. At eſt Aldd. pr. lectio: *exſtinxi,* vel *extinxi,* quam in omnibus fere exemplaribus repererat Pierius, et ſic Moret. Dorvill. Puget. Erf. cum tribus Goth. Ita ipſa

dum illa incedit, prolata eſſe cogita. Unde v. 685 *ſic fata gradus evaſerat omnes.*

679. *Idem dolor;* vulgare erat, vulnus.

680. 681. *ſtruxi,* rogum, pete ex v. 676; eum juſſu Didonis paraverat ſup. 494 ſq. *patrioſque vocavi Voce deos,* h. e. ipſa ſacrum juſſu tuo paravi et rite auſpicata ſum, ſollenni ſc. precum carmine decantato: cf. v. 503. *ſic ut abeſſem,* ſejungerer a te, avellerer ac te carerem, *te poſita,* mortua, ut II, 644 et ſæpe.

688,

Sidonios, urbemque tuam. Date volnera lymphis,
Abluam, et, extremus ſi quis ſuper halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus evaſerat altos,
Semianimemque ſinu germanam amplexa fovebat
Cum gemitu, atque atros ſiccabat veſte cruores.
Illa, gravis oculos conata adtollere, rurſus
Deficit. Infixum ſtridit ſub pectore volnus.
Ter ſeſe adtollens cubitoque adnixa levavit:
Ter revoluta toro eſt, oculiſque errantibus alto
Quæſivit cœlo lucem, ingemuitque reperta.

ipſa Anna ſe accuſat, ſua opera factum, ſua culpa commiſſum eſſe, ut communi clade ruant omnia. Grave et hoc; et difficile eſt alterutram lectionem præferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Fogginiano exemplari vix aſſequare. Videtur tamen *extinxſti* in *extinxi* eſſe refictum; et ex ſenſu et judicio animi ſi pronuntiandum eſt, *Extinxti* de Didone eſt præferendum; nam ſi ſoror Anna ſe accuſabat: ſatis erant illa: *Extinxi me teque, ſoror.* At reliqua: *populumque patreſque Sidonios urbemque*, nimii acuminis, niſi de Didone ipſa pronuntientur. *te meque* quatuor apud Burmann. et Erf. Sed amant Veteres ſe priori loco memorare. Burm. ——683. *data* Menag. pr.——684. *erret* quatuor Heinſ. et Erf. *eſſet* duo alii. *exſtat* Wall.——686. *S. ſuam* ed. Ven. *germana* Wall.——687. *ſ. v. furores* Menag. pr. *colores* Goth. pr.——688. *rurſum* Dorvill.—— 689. *ſtridit* Heinſ. e Medic. et melioribus, etiam Pierianis, forma exquiſitiore. Vulgo *ſtridet*. *ſtridens* pr. Rottend.——690. *cubituque* multi ap. Pier. et Burm. *adnixa* caſtigationi Heinſianæ debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa*. Sed *innititur*, etiam qui jacet, *annititur*, qui tentat exſurgere. vid. Heinſ.——691. *eſt* deeſt Gud. *que* abeſt ab ed. Ven. ——692. *Quærebat* alter Hamb. *repertam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Servio: quod et ipſum ferri poſſit: et recepit Brunck. tamquam exquiſitius. In Medic. *reperta* in litura eſt, ut adeo hæc Aproniana lectio videri debeat; doctior utique illa et commodior.

688. Non injucundum fuerit comparare, ut faciunt Intpp., Eurip. Phœniſſ. 1438 ſqq. inpr. 1446 ſq. de Eteocle; et de Pyramo Ovid. Met. IV, 137 ſqq. 145. 146. Adde de Alceſtide Eurip. 203—206.

689. *ſtridit vulnus*, ſanguis ex vulnere erumpens. conf. Ovid. Met. IV, 120. 124.

691. 692. Oculi jam morte natantes et caligine obſcurati diem recipere laborant, ſed ægre colligunt ſolis radios. *in-*

Tum Juno omnipotens, longum miserata dolorem
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo, 694
Quae luctantem animam nexosque resolveret artus.

693. *long. mis. laborem* Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poëtica et h. l. accommodatiore.——694. *Difficilemque obitum* Zulich. *dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parrh. *ab alta* quinque ap. Burm.——695. *animum* tert. Rottend. *resolverat* Sprot. et Wall. *absolveret* Leid. et Erf. *dissolveret* Franc.

gemiscit, ut moribunda. *Vita cum gemitu fugit indignata sub auras.* (Male Intpp. aliter. Meierotto ad indignationem refert, cum adhuc vivere se sentiret: Dubia p. 63) et nunc puta oculos iterum claudi.

693 sqq. Nova hæc et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miseræ Didonis animam. Sed Iridi tribuit poëta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Junone illa mandata fert, et ejus ministerio plerumque Juno utitur, ut inf. V, 606. IX, 2. Iliad. σ, 166. Communiter tamen, ex poëtæ religione, v. 698. 699 Proserpinæ eæ partes esse debebant. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda jam laudati, Statius II Silv. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I Carm. 28, 19. 20. Orco (Θάνατον appellat) jam ante idem tribuerat Euripides in loco jam a Macrobio V, 19 notato, Alcest. 74—77 (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1141. add. Hemsterh. ad Lucian. T. I, p. 512). Junonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Pœnorum caussam suscepisset. Unde vero hoc dicemus petitum, quod *crinis abscinditur?* non enim satis est cum Macrobio l. l. dicere, ex Euripide Alc. 75 id ductum esse. E re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte evulsis et in ignem injectis. cf. v. c. inf. VI, 245; est id proprie κατάρχεσθαι); ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tamquam victima, consecratur, Jovique infero sacer est. Ornavit adeo poëta vulgare illud: quia morti haud matura erat, ægre anima a corpore sejuncta est. Res itaque numinis interventu egebat. Imitatione expressit Statius Theb. VIII, 9 *Necdum illum aut trunca lustraverat obvia taxo Eumenis, aut furvo Proserpina poste notarat Cœtibus adsumtum furvis.* Revocavit ille rem ad lustrationem et expiationem Umbræ, tum ad tabulam in atrio Plutonis propositam.

693—695. *dolorem*, ἀγωνίαν. *artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palæstra et lucta esse petitum.

Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed miſera ante diem, ſubitoque adcenſa furore,
Nondum illi flavum Proſerpina vertice crinem
Abſtulerat, Stygioque caput damnaverat Orco.
Ergo Iris croceis per cœlum roſcida pennis,
Mille trahens varios adverſo ſole colores,
Devolat, et ſupra caput adſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum juſſa fero, teque iſto corpore ſolvo.
Sic ait, et dextra crinem ſecat. Omnis et una
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit.

698. *Necdum* Gud. cum quatuor aliis Heinſ. et Goth. ſec.——700. *ad roſcida* Bigot. *roſida* Franc. *pinnis* Medic. et Gud.——701. *averſo* Bigot., ut ſemper variatur in his vocibus. *adverſa luce* multi Pieriani, tres Burm. cum Hamb. ſec., qui a m. ſec. habet : *percuſſo ſole.* Idem verſus V, 89.——702. *Advolat* Bigot. *atque ſuper* alter Hamb. *Huic* et *Hinc* aberratt. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burm.——704. *crinem tulit* Longob. Pierii.——705. *Delapſus* duo Burmann. *color* Sprot.

tum. Corpus quaſi implicat et circumſtringit animam, ne elabi illa poſſit.

696—699. Vid. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immani crimine commiſſo. Serv. opp. *ſubito accenſa furore*; uti *non fato* et *ante diem*, ὑπέρμορα Iliad. β, 155. conf. Guell. *caput damnaverat Orco*, h. e. vitam ejus, vel ipſam, morti devoverat. cf. ad v. 693.

700—703. Στῆ δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς, Iliad. β, 20 (adde Odyſſ. ζ, 21) omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illuſtrant.

704. 705. Vid. Georg. IV, 223 ſq.

XCUR

EXCURSUS I.

De Didone ejusque amoribus et ætate.

Cum, si historicam fidem sequaris, Didonis ætas plus quam CCC annis a Trojæ excidio Æneæque erroribus absuisse vulgo narretur (quod jam a Servio observatum videas ad v. 459.); modo in accusando modo in excusando poëta, qui Didonis amoribus Æneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attingamus, alia, eaque nostro quidem judicio gravior, quæstio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poëtam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, ut Didonis amores in carmen suum inferret? casune an ratione an exemplo hoc potissimum episodio usus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Jam quid poëta in tota hac ratione sequutus sit, dum Æneam ad Africæ littus tempestate atrocissima actum admovit, et supra est expositum, et iis, qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Ulyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus tum ex naufragio maxime et ejectione Ulyssis in ignotam terram, multum habere suavitatis variarique narrationem viderit, cum is alia loca tantum strictim attigisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi jejunam et parum suavem suam vellet esse narrationem de Æneæ navigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum, ut Æneam ventis ac procellis a cursu dejectum in remotam terram, de qua nova ac mira quædam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari mediterraneo, a Troade versus Italiam, navigatio fieret, si omnes animo littorales plagas percenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam, qua usus est poëta, Carthaginiensis. Jam primum quod australe potissimum littus adire tempestas coëgit Æneam, factum partim poëtarum exemplo partim ventorum natura. Nam in maris hujus plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, gravissimæ ab aquilone vento excitantur tempestates,

tempestates, durantque certo anni tempore flatus ejus continui per plures dies, ob hoc ipsum dicti etesiæ. Videntur hi iidem fuisse, qui Menelaum XX dies ad Pharum retinebant Odyss. δ, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Græciam vel Italiam peterent, versus Africæ littora propelli! Itaque Græcos a Troja reduces, cum Maleas circumvecti tempestate a cursu dejecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Ægyptum adiit, l. c. et Odyss. γ, 300; Paris et hanc et Phœnicen, Ulysses Lotophagorum insulam in Libyæ littore, Meningem, v. Odyss. ι. 80 sqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africæ littora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poëtarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africæ littus classis Trojana erat deferenda. Cum vero reliquæ passim partes, Ægyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatæ, feliciter poëta in Carthaginiensem oram incidit. Quæ enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Æneidem scriberet, quibus jucundissimum auditu esse debuit, si belli gravissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi paraverat, semina ac caussas in ipsis olim Æneæ fatis ac casibus jacta esse videret.

Ut autem Didonis potissimum amore uteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medeæ amores exempli auctoritate adducere poëtam poterant, tum feminæ hujus claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsam Trojanorum ad Carthaginiense littus præferendum esse videbat, in tam antiqua de Æneæ erroribus historia, quæ Carthaginis incunabula antevertebat, quid de hac urbe aliud memorari poterat, quam ipsa ejus primordia? Quam opportunum autem ad poëticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hunc quidem locum in Medeæ et Jasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte judico, duobus potissimum modis assequutus est, partim quod Tragicorum gravitatem et amoris atrocitatem sequi, partem quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam deflectere maluit, qua decoris et honestatis alicujus exquisitioris famæque laudem propositam sibi habent feminæ. In toto enim Homero

5 et

et ex Homerici temporis ſenſu amor parum idoneus eſt ad pathos inferendum.

Quæ a nobis commemorata ſi quis animo conſideret, næ is, puto, Segræſii aliorumque rationes ad poëtam, tamquam qui tempora confuderit turbaritque, defendendum allatas, vanas fere aut infirmas, non magnopere deſiderabit. Delectationis ſane potior habenda eſt poëtæ ratio quam hiſtoricæ veritatis; et, ſi doctrinæ laus poëtam decet, non tamen illa ex temporum ſubtili ratione eſt expectanda, nec in poëta ullum peccatum habet reprehenſionem, niſi quoties audientium animos ſeu rerum ſeu numerorum illecebris tenere nequiit: hoc unum eſt, quo adverſus præſcripta artis ſuæ peccaſſe videri debet.

Si tamen in ipſas Carthaginis origines variaſque ſuper iis veterum narrationes accuratius inquirere voluiſſent viri docti, totum hoc poëtæ peccatum et accuſatione et defenſione vacare omninoque eſſe nullum facile intellexiſſent. Tam diverſe enim de condita Carthagine traditur et in tam diverſa tempora ejus incunabula rejiciuntur, ut vel hiſtorico minus ſubtili liberum fuiſſet eligere, quod maxime ſequi vellet. Quamquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem revocari poteſt, ſi memineris condi urbes dici non uno ſenſu, nec modo primis jactis fundamentis, ſed et mœnibus ductis, colonia nova adſcripta, aucta denique et amplificata quocunque modo civitate. Certis etiam temporum intervallis a Phœnicibus Africam occupatam a Salluſtio quoque proditum, bello Jug. 22. Sæpius itaque haud dubie condita eſt Carthago, et poſſunt varie traditæ ejus origines commode ad certas epochas revocari. Jam *primum* L. ante Trojam captam annis Carthago condita eſſe dicitur a *Tzoro* et *Carchedone*, apud Appian. Punic. pr., quod idem ex Philiſto repetit Hieronymus in Euſebio latine facto ad Num. 805 in ed. Scalig. p. 91 et ad Num. 798 in ed. Pontani et Vallarſ., h. e. ante Chr. 1198 (ab Euſeb. computum 1217) et ante Trojæ excidium, ex eadem Euſebii computatione, a. 37. Græca Euſebii ſervata ſunt a Syncello p. 172 ed. Par., unde Scaliger tranſtulit in Græca Euſebii p. 33 l. 31. Adde Chronicon lib. I, p. 18 et p. 126. Tzori quidem et Carchedonis, quippe urbium, nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum perſonas deſignandas eſſe traducta, ab aliis Didonis nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Trojani tempora, L vel adeo XXXVII annos, Carthaginis prima exordia in veteri hiſtoria memorari ſolita fuiſſe. *Altera* Carthaginis

thaginis conditæ epocha eſt CLXXIII a. poſt priorem illam, paullo ante Coloniam Ionicam, ſecundum Chron. Euſeb. Hieronymi ad Num. 971, aut (ut verius apud Syncellum legitur, qui Græca Euſebii ſervavit p. 181 A), CXXXIII annis poſt Trojam captam, h. e. a. C. 1025 (ſec. Euſeb. 1044). Hac quoque epocha Didonis opera celebratur, quæ amplificanda ac munienda urbe Cartha, et Byrſa arce condenda maxime fuit conſpecta. Ἐπεκτίσθη Καρχηδὼν ait Syncellus: accepit etiam illo tempore ſuum nomen, cum antea Origo eſſet dicta; ſi modo vera tradit Syncellus (XXXI annis ſerius ab aliis hanc epocham definitam fuiſſe, ex Euſebio Hieronymi diſcas ad Num. 1002 ſec. Scalig. 1000, quod in ipſa Salomonis tempora incidit). *Tandem* CXC annos ubi deſcenderis, *tertio* loco Carthaginis conditæ memoriam fieri videas a Joſepho in Apion. lib. I, 18, p. 1042, et ex eo ap. Syncell. p. 182, poſt Salomonis templum conditum anno CXXXXIII menſe octavo; qui eſt ante C. N. 861, a Troja capta CCCXXIII, ante U. C. 108 Varr. Et ad has fere epochas alludunt cæteri numeri, qui paſſim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago ſtetiſſe dicitur, eliciuntur. Iɔcc anni vulgo hac in re memorati ſunt: ſed termino a quo et ad quem illi pertingerent parum exacto. Auctorem ſatis diligentem Appianus ante oculos habebat, cum ἑπτακοσίοις δ᾽ αὐτοὺς ἔτεσιν ἀπὸ τοῦ συνοικισμοῦ Ῥωμαῖοι Σικελίαν ἀφείλοντο. Factum hoc ante C. N. 242, quibus ſi annos 700 addideris, habes annos 942, qui a Trojæ excidio 242 annis abſunt, adeoque ad mediam fere epocham ſupra memoratam aſſurgunt. At mox alii parum diligenter annos 700 ad excidium Carthaginis deduxere, ut in Epitome Livii LI habetur: cui indiligentiæ locum feciſſe putandum hoc, quod *per* 700 *annos floruiſſe Carthago* vulgo ferebatur: ut in locis Appiani habetur Pun. p. 366, 55 et 493, 35. Ita enim paucis hæc expedias. Pluribus aliam rationem ibi expoſuit editor doctiſſ., verum ea, quæ ſuper Carthaginis originibus dicta ſunt, ſigillatim h. l. repetere vel excutere, a conſilio alienum eſt. Vid. VV. DD., inprimis Scalig. ad Euſeb. et in App. de Emend. Tempp. p. 31. Joſeph. l. c. Vellei. I, 6, 4. Juſtin. XVIII, 4. Salmaſ. ad Solin. c. 27, p. 228, et, ſi ad manum eſt, vel Notata ad Guthrium conſulas To. III, p. 253 ſq., vel Simſon. A. M. 3132 cum Weſſeling. Nott. Non enim niſi eadem fere recocta paſſim videas. Eſt ſane tertia hæc epocha, paullo maturius forte et illa conſtituenda, vera Didonis ætas, ſiquidem illa Pygmalionis fuit ſoror, Mutgonis ſeu Mettini

tini filia. Fuisse tamen communem veterum errorem, ut ad Didonem prima Carthaginis exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores exscripsere, Cedreno p. 140, et Jo. Malala p. 68, verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat, qui, memorata ista prima urbis origine L. ante b. Troj. annis, addit: "conditores fuere Zorus et Carchedon; ut vero Romani et ipsi Carthaginienses opinantur, Dido, mulier Tyria." In tanto itaque scriptorum optimorum dissensu tantaque rei obscuritate, quis hoc a poëta postulet vel expectet, ut temporum rationes subtilius, quam ipsi historici nonnulli fecerunt, subducere sustineat? Ultimo loco et illud monendum, jam ante Virgilium amores Didonis et Æneæ videri celebratos fuisse ab historicis Rom. Nam ad lib. IV, 682 Servius: "Varro ait, non Didonem, sed Annam, amore Æneæ impulsam se super rogum interemisse." Cf. eund. ad. V, 4. et ex eod. ad IV, 9. probabile fit, Nævium in bello Punico Didonis quoque mentionem fecisse. Nullam igitur in Didone ad Æneæ ætatem revocanda reprehensionis materiam subesse, ex iis, quæ disputata sunt, satis intelligi puto *.

EXCURSUS II.

Apollinis accessus ad Delum.

IV, 143—149 *Qualis, ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta Deserit, ac Delum maternam invisit Apollo, Instauratque choros, mixtique altaria circum Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi; Ipse jugis Cynthi graditur, mollique fluentem Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro; Tela sonant humeris.* Insignis phantasmatum et verborum dignitate locus, cujus pars ex Apollonio, sed multum ornatius, adumbrata, lib. I, 307—309 (confer etiam versus lib. I, 536—539, et lib. II, 677 sqq. item Callim. in Dian. 241 sqq.), reliqua forte ex alio Græco poëta. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Æneas incedens comparatur cum Apolline incedente. Jam, ut ornatum intelligas, deum non simpliciter incedentem, sed festo die, ut sacris suis intersit, prodeuntem sistit; et sacris quidem celeberrimis, in insula Delo: inde orna-

* Nuper V. C. Giov. Andreo *Diss. sull' Episodio degli Amori d' Enea e Didone* multa ac varia commentus est ad Virgilium excusandum, quæ is forte haud desiderat.

menta

menta petiit cum ex his sacris et dei accessu, tum ex loco, unde decesserat. *Lyciam* memorat, eamque *hibernam* appellat, quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciæ exigit: etsi vel δυσχείμερον vel εὐχείμερον explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Servius narrat; gravior enim auctoritas non occurrit; *nam constat Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciæ civitatem, dare responsa—et sex æstivis apud Delum.* Certe et Herodot. I, 182 de Pataræo oraculo: ὀ γὰρ ὦν αἰεί ἐστι χρηστήριον αὐτόθι. ἀποδημίαι et ἐπιδημίαι deorum res notissima inprimis post Spanhem. in Callim. *Delum maternam* matri Latonæ sacram, seu quod matris caussa mari emerserat. Certe et aliis est *Latonia Delos.* Jam in sacris nihil est augustius *choro,* qui ducitur, nihil in poëtis memoratu jucundius. *instaurat,* cum dilectu, quandoquidem est voc. sacrum; habet autem plus dignitatis, quod ipse deus parat choros, quam choros in ejus honorem duci. Chori inter rem sacram instituuntur ab iis, qui sacra curant, partim qui primitias frugum in insulam apportant; v. Callim. in Del. v. 279 sqq.; hos designat poëta per *Cretes, Dryopes* et *Agathyrsos.* Simplicius Iones memoraverat Hymnus Homericus in Apoll. 147 sq. Facit etiam nominum antiquitas ad majorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur secundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 sqq. 535 sqq., ubi Apollo apud Delphos sacrorum ministros sibi adscifcit Cretenses navi Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus respicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes,* Trojanis temporibus Thessaliæ circa Spercheum habitatores, inde Parnassi accolæ, qua ille versus Œtam procurrit, ea regione, quæ Doris appellata est. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine versaretur. Res copiose ac diverse tractata esse videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diversa enim inter se narrantur apud Herodot. VIII, 31. 73. Apollodor. II, 7, 7. Strab. VIII, p. 373 C. Apollon. I, 1213 sqq. et Schol. et alios. cf. ad Apollod. Not. p. 475 sq. Sed ex iis unum est, quod Virgilius ex parte sequitur, apud Pausan. IV, 34, Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini devotos fuisse, τῷ Απόλλωνι ἀνάθημα ἤχθησαν ἐς Δελφούς. Hoc et Servius habet: *Hi populi, ab Hercule victi, Apollini donati esse dicuntur.* Ex dei tamen responso ab Hercule in Peloponnesum deducti primum Asinen Argolidis, mox Asinen Messeniæ occuparunt,

cuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt insigni religione. Videtur igitur ab aliquo poëta traditum forte et hoc, mansisse apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos, qui sacra curarent, ut modo de Cretensibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum suam poëta paullo licentius. At *Agathyrsi* proprie Delum spectant. Nam uti Callimachus Arimaspos, ita Maro Agathyrsos pro *Hyperboreis* posuit, quorum θεωρία seu legatio sacra ad Delios res est satis nota. Vide vel Gesneri Prælect. II de navigat. extra columnn. Herc. et loc. class. Callimach. in Del. 281 sqq. Ad Scythicum nomen retulit adeo Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etsi a Græcorum ad Borysthenem et Tanaim coloniis θεωρίας istas venisse probabile sit. *Altaria circum* sunt chori κύκλιοι, de quibus v. Intpp. ad Callim. l. c. v. 313. περὶ βωμὸν etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. Quos Servius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, Ἀβίους emenda. Versus 147. 148. 149 inprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. Argutatur et in h. l. Spencius Dial. VIII et poëtam modo ad Apollinis Vaticanum signum modo ad Augustum respicere vult. Quod Quinctil. VIII, 3, 73 circa hanc comparationem monet, a poëticæ visionis genio alienum est. *Debet enim, quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poëtis quidem permittamus hujusmodi exempla :* Qualis ubi hibernam L. *Non idem decebit oratorem, ut occultis aperta demonstret.* Enimvero, ad poëticam rationem, phantasma illud Apollinis Delum adeuntis est inter notiora, et sæpe in hymnis aliisque carminibus frequentata. *Tela sonant humeris* vim adjunctam non habent, quæ erat in Iliad. α, 46, pertinere tamen ad concitatum et celerem ingressum videntur propter v. 149 *haud illo segnior ibat Æneas.* Sic de pyrrhicha Amazonum Callim. in Dian. 247 ἐπεψόφεον δὲ φαρέτραι.

EXCURSUS III.

De Famæ specie.

IV, 173 sqq. *Fama malum, quo non aliud velocius ullum etc.* Etiam episodium hoc de Fama, nec, si absit, desiderari, et aliis locis æque bene interponi posse statuebat Ill. Homius. Videtur tamen Famæ h. l. memorabile esse momentum ad rerum

rerum eventum luctuosiorem. Excitatus enim ea Iarbas Jovem precibus movet, ut Æneam ille Carthagine evocet. Paullo longius, quam par erat, poëtam huic loco esse immoratum, judicabat Addisonus cum aliis. In his tamen tædium vix suboritur, nisi talibus descriptionibus nimis sæpe, et alieno loco, inculcatis. Poëta vero non in specie Famæ declaranda ad fastidium usque substitit, sed et facta ejus et mores et originem adeo narrando descriptionis tædium temperavit. Fatendum tamen, esse alia, quæ subtiliori judicio vix satis se probent, a viris doctis non animadversa. Primo v. 176 male interpositum est *metu*, quod a Fama in deam mutata nos revocat ad abstractum, quod dicimus, ad ipsum rumorem; debebat esse parva primo motu, cursu, volatu. Nec verborum positus admittit, ut *metu* sit ad metum, ut metum injiciat. In v. 180 *pedibus celerem et pernicibus alis* otiose apposita sunt, illo quidem loco, et resecari debebant. Tandem ad speciem, quam mente animoque tibi reddere et exhibere possis, illa quidem sunt præclara, esse monstrum plumis oculisque consitum; at *linguis, oribus, auribusque*, toto corpore *inductum* quomodo illud esse possit: *tot linguæ, totidem ora sonant, tot subrigit aures:* hoc vix assequaris. Quæ in extremis posita sunt: *Tam ficti pravique tenax, quam nuntia veri*; excusari possunt; est enim monstrum vocale et loquax, ut Harpyiæ, Sirenes et alia. Cæterum in Famæ specie monstrosa exemplum habemus satis manifestum diversæ poëseos et picturæ indolis: picta enim illa haud placere possit. In comparatione Homericæ Eridos cum Virgiliana Fama admodum argutari videtur Macrobius V, 13. Incrementa rumoris ex ipso progressu melius exprimi vix poterant; et v. 177 præstantissimus secundum illud jam a Longino s. 9 laudatum: Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. Deam fecerat Famam jam Hesiod. Ἔργ. sub f. Φήμη—θεός νύ τις ἐστὶ καὶ αὐτή. Alia loca dabit Cerda inf. ad 195.

EXCURSUS IV.

Templum Hesperidum.

IV, 483—485 *Hinc mihi Massylæ gentis monstrata Sacerdos, Hesperidum templi custos, epulasque draconi Quæ dabat et sacros servabat in arbore ramos.* Jure suo ab interprete Virgilii

gilii expectet lector, ut clariorem hujus loci notionem animo ſuo informet. Poteſt itaque poëta videri fingere, hortos Heſperidum, quos per *templum Heſperidum* deſignet, quoſque ab Hercule ſpoliatos communis ratio ferebat, adhuc Didonis tempore ſupereſſe. Non facile tamen poëtæ mythicam veritatem ita deſerunt, nec veteres notaſque fabulas ultra mythicum ævum in veræ hiſtoriæ tempora demittunt. Malim itaque ſtatuere id, quod cum multorum populorum multarumque Græciæ urbium religionibus conſentaneum eſt, ut Virgilius ponat, templum Heſperidibus ſacrum in his terris fuiſſe, in quo antiqua fabula repræſentabatur, arbore aurea et dracone in ea conſtituto, cujus æditua vel ſacerdos anus erat ex indigenis loci.

O bona pastoris !— *Cul. 57.*

——— serpens
Libavitque dapes, rursusque innoxius imo
Successit tumulo, et depasta altaria liquit. Aen. V. 91.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER QUINTUS.

ARGUMENTUM.

Aeneas, relicta Carthagine in Italiam navigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: ubi, ab Aceste benigne exceptus, Manibus Anchisæ patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliverat, anniversarium sacrum facit, ludosque apud tumulum ejus instituit: suaque victoribus præmia decernit 1—103. Navali certamine vincit Cloanthus—285. Euryalus Nisi dolo cursu superat—362. Entellus senex Daretem juveniliter se jactantem cestu vincit—484. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen præmia, ætatis dignitatisque habita ratione, Acestæ decernunter cujus sagitta in aërem emissa subito exarserat—544. Ascanius in honorem Anchisæ avi, cum primæ nobilitatis pueris, equestres ludos pugnamque imaginariam exhibet

exhibet—603. Interea Trojanæ mulieres hortatu Iridis, longæque navigationis tædio, ignem in classem conjiciunt, quatuorque naves exurunt: cæteræ subita a Jove immissa pluvia incendio sunt ereptæ—699. Nocte sequenti Anchises, Æneæ filio in somnis apparens, Jovis verbis admonet, ut, Nautæ consilium sequutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat; ipse cum juventutis robore integræque ætatis flore in Italiam naviget: Sibyllæque inprimis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, ubi et posteritatis suæ seriem omniumque instantium bellorum discat eventum—740. Monitis itaque paternis morem gerens Æneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilem coloniam transscribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit—778. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, naviganti Æneæ mare tutum præstat—834. Palinurus, in tanta securitate somno succumbens, una cum gubernaculo in mare excutitur: ejusque vicem supplet Æneas.

Pro episodio habendum esse majorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud sejunctum et, quæ a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Æneas; rejectus a cursu suo in Africam nunc eandem navigationem repetit, et jamjam ad Italiæ littora appulsurum eum esse sperabas. Ecce tibi nova rei mora injicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Trojanorum et Æneæ vestigia, ut in Excursu monitum. Classis a Trojanis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desidere in Sicilia poterat Æneas, nec incensa classis memorari nisi probabiliali qua de ratione. Itaque poëta præclare eo rem adducit, ut Æneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et urbe nova condita cum reliquis discedat. Agnosce poëtæ sive ingenium sive judicium et in hoc: Dum ludorum festivitas viros detinet, navium incendendarum tempus ac facultas, quæ alias vix occurrere poterat, feminis, quæ solæ relictæ sunt, data est. Æneam autem cum pietate tam insignem esse velit poëta, quid magis consentaneum, quam ut is patris Manibus sacras cærimonias persolvat? In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, majorem veteribus, quibus poëta suum epos pangebat, suavitatem, quam nunc nobis

nobis inde provenire potest, fuisse objectam. Inprimis vero ludus Trojæ Romanos lectores delectare debuit. Alia hujus descriptionis suavitas, quæ tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex Homerica imitatione proficiscitur, qui Iliad. ψ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, ut Romanis, quibus, non nobis, scribebat poëta, aut infringere delectationem, aut carminis dignitatem elevare videretur talis imitatio, ut potius, ingenio ac sensu illorum temporum et hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poëta, quam si Græcorum poëtarum loca et inventa commòde et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed ut delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poëtam movere etiam potuit argumenti sterilitas, in ea tamen narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Trojanorum classi. Judicium poëtæ in hoc quoque agnovit Segraisius, quod gravissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festivitas, certaminum eventus ac præmiorum varietas.

Ut autem in ludorum omnino cogitationem incideret poëtæ ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quæ Trojani appulerant, clarum pugilatu nomen habebat. Catrœus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod primus vidisset, ad ludos in Cæsaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum jam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi caussas idoneas habet nullas. Enimvero ab Homero inde nullus facile fuit poëta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Græcorum inprimis, animos ac sensus jucundissimum, attingeret. In Græcis quidem poëtis deperditis plura hujusmodi certamina, ludis præcipue funebribus, fuisse tractata, vel ex Hygino discas, f. CCLXXIII. Inprimis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odyss. ω, 85 sqq., quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 sqq., sæpe idem memoratum in Tragicis. Argonautarum certamina v. in Orphicis 575 sq. Hinc, Græcorum poëtarum exemplo, Romani quoque hunc certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgilii maxime judicio; inprimis Silius XVI, 249 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non pœnitebit, simul ut intelligas, quam parum in poëta ars sine ingenio valeat, et quam iniqua ejus sors sit, qui, cum aliis ætate anterioribus succedat, in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et jejunus est Statius. Spiritum poëticum atterit in exilibus ornamentis; quæ, etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

ÆNEIDOS, LIBER QUINTUS.

INTEREA medium Æneas jam claſſe tenebat
Certus iter, fluctuſque atros aquilone ſecabat,
Mœnia reſpiciens, quæ jam infelicis Eliſſæ
Conlucent flammis. Quæ tantum adcenderit ignem,
Cauſſa latet: duri magno ſed amore dolores
Polluto, notumque, furens quid femina poſſit,
Triſte per augurium Teucrorum pectora ducunt.

1. *Æneas medium* vett. ap. Pierium et Dorvill.——2. *Lætus iter* alter Voſſ. Burmannum mireris ferre nolle, *tenebat iter*, et jungere: *Certus iter.*——3. *jam felicis* aliquot Pier., male.——4. *accenderat* Leid. *incenderit* alius Leid.——5. *diri* Montalb. *ſub amore* Wall. et Zulich. deleta priore ſcriptura: imperite. *doloris* Medic.——6. *poſſet* Moret. ſec. et Goth. tert.

1—4. *Interea.* v. ſup. IV, 584 ſqq. Servius: *circa primum ortum lucis navigavit— ergo tota die, dum ſe Dido interimit, dum fletur, paullulum provectus eſt, leniter ſpirantibus ventis:* et flammas rogi circa veſperam vidit: *quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per priſtinum morem, quo per diem cadavera non incendebantur.* Noctis fere tempus datum rogo igni conſumendo, et altero mane lecta oſſa. Sic in Patrocli funere Iliad. ψ, 226. Stat. Theb. VI, 236 et al. *medium* (v. ſup. III, 664) *iter* (ut curſum, fugam) vulgarius eſſet, *mare altum.* At *certus*; recte Serv. itineris ſui certus, perſiſtens in conſilio proficiſcendi. *aquilone* ſimpl. pro vento. conf. ſup. IV, 562 et 310. Nam auſtro tum uti debuit.

5—7. *ſed duri dolores magno amore polluto,* quod cogitant, quo erumpere poſſit vel ſoleat dolor animi intolerabilis magno amore læſo, *notumque,* et, quod non ignorant, *furens quid femina poſſit,* hæc *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora, per augurium triſte,* h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac ſuſpi-

Ut pelagus tenuere rates, nec jam amplius ulla
Occurrit tellus; maria undique, et undique cœlum:
Olli cæruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit unda tenebris.
Ipſe gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt æthera nimbi?
Quidve, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Conligere arma jubet, validiſque incumbere remis;
Obliquatque ſinus in ventum, ac talia fatur:

8—11. ſup. III, 192—195 jam lecti verſus. *jam* deeſt Moret.——9. *Apparet* un. Guelpherb. in Exc. Cort. Lectio *maria u. et u. cœlum* eſt ex Pier. et Heinſ. libris potioribus ab Heinſ. repoſita. Vulgaris lectio erat: *cœlum u. et u. Pontus*, traducta forte ex lib. III, 193, unde et Quinctil. XII procem. petiiſſe videtur. *et* abeſt a Zulich.——10. *Illi* multi. *exſtitit* Ven. et Montalb.——11. *horruit* Mentel. pr.——13. *Heu quo nam* aliquot Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius, et tres ap. Burm. Jov. Pontanus malebat *quinam*; nec male. Sic Erf. Sed *quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. Antiquam vocabulum ſectatus eſt poëta. cf. Cerda. *æquora nimbi* alter Hamb.——16. *ſinum* Longob.

ſuſpicandum, id quod erat, mali quid eveniſſe. *magno amore polluto:* expoſui cum Servio læſo ſc. ab Ænea, violata fide. Vix tamen, inquis, eo modo *pollui amor* dicitur; potius Dido *polluere* debuit *amorem*, quatenus eo adducta erat, ut mortem ſibi inferret. Nam *polluere* locum habet in cæde, ſanguine, piaculo? Recte quidem: ſed minus hoc accommodatum h. l. adjunctis: quid *duri dolores magno amore polluto* efficere poſſint. Ergo ſic dicendum: amor violata fide ab altero amante *pollui* proprie dicitur ex adulterio, concubitu vetito: v. c. Horat. IV, 5, 21; ut etiam fides *corrumpitur*. Poëta idem nunc dixit pro fide amoris læſa omnino et violata. v. 7 *per* ut VI, 743 *per amplum Mittimur Elyſium.*

8—11. Iidem verſus ſup. III, 192—195, ubi vide. cf. Odyſſ. μ, 403. ξ, 303 ſq. *ſupra caput*, deſuper, καταχρῆθεν vel ὑψόθεν, ut ap. Arat. Phæn. 422. 423.

15. 16. *arma* h. l. vela contrahere jubet. Sic ὅπλα de uno ὅπλων hoc genere ap. Homer. v. Cerda. *Obliquat ſinus* velorum *in ventum*, noſtrorum nautarum *Laviren*, vento adverſo non totis velis acepto, ſed tantum ex obliquo, ne ille

Magnanime Ænea, non, ſi mihi Juppiter auctor
Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere cœlo.
Mutati tranſverſa fremunt, et veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aër.
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, ſequamur,
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portuſque Sicanos:
Si modo rite memor ſervata remetior aſtra.
Tum pius Æneas: Equidem ſic poſcere ventos
Jamdudum, et fruſtra cerno te tendere contra.

18. *conjungere* Franc. *hoc poſſim I. c. vento* Parrhaſ. Dorvill., interpolate.——19. *ab alto* Medic. a m. ſec. Colot. alter Voſſ. et Rottend. ſec. Sed vulgatum ornatius.——20. *aër* Sprot., ſed v. Burmann.——21. *obnixi* plerique Pier. et Dorvill. *neque t.* aliquot Pier.——22. *quo jam* pr. Rottend. *quoniam ſuperat* Ven.——23. *Quaque* Parrhaſ. *Quove* Goth. tert. *vacat* Medic. *vertamur* Parrhaſ. *vertemus* Goth. alter. *Non l.* Ven.——24. *fraterni* conj. Heinſ.; duo ſcilicet epitheta offendebant.——26. *cum p.* pr. Moret. *te poſcere* Wall.; voce e ſequ. verſu prærepta.——27. *te cerno* duo Burm. *credo* pr. Moret.

magna vi irruens navem nimium de curſu deflectat. Mox 17 auctor etiam h. l. ornatus cauſſa adjectum; quatenus aliquid ſpondet ac promittit.

19—25. Adverſum igitur navigationi in Italiam ventum ab occidente habebant; tranſverſim ille ſpirans curſum retardabat. Ita malim accipere, quam ad aquilonem nunc ventum ab occaſu acceſſiſſe putare; nec v. 16 *Obliquat ſinus*, eo ducere poteſt, cum ventum a læva ſpirantem deſignet. *tendere tantum*, quantum adverſa tempeſtas valet. *Serv.* 24. ad Drepanum v. ſup. III, 707 ſqq. I, 550. 195. *Fida* propter Aceſtam, cf. Excurſ. I ad h. lib. *litora fraterna Erycis*, qui Erycem condidit; erat is filius Veneris et Butæ. cf. Apollon. IV, 914 ſqq. et Excurſ. II ad h. lib. *portuſque Sicanos*, proprie. Nam Sicani reliquis Siciliæ partibus depulſi occidentale tamen littus tenuere. cf. Thucyd. VI, 2; atque inter Sicanos hos Trojani conſediſſe memorantur. *remetior* animo *aſtra ſervata* ante tempeſtatem, adeoque cum aſtris ipſum curſum ac navigationem hactenus factam.

28.

Flecte viam velis. An sit mihi gratior ulla,
Quove magis fessas optem demittere navis,
Quam quæ Dardanium tellus mihi servat Acesten,
Et patris Anchisæ gremio conplectitur ossa ?
Hæc ubi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis;
Et tandem læti notæ advertuntur arenæ.
At procul excelso miratus vertice montis
Adventum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus, in jaculis et pelle Libystidis ursæ:
Troïa Crimiso conceptum flumine mater

28. *tibi* Bigot. *carior* alter Hamb.——29. *Quove* Heinf. cum potioribus etiam Pier. it. Goth. Vulgo *Quoque*. *Quave* Oudart. *optem fessas* Leid. un. *demittere* Burm. ex septem libris recepit, suffragante ratione grammatica. Mare enim *altum* proprie dicitur et *descenditur*, *decurritur*, in littus. Vulgo *dimittere*, quod esset a se ablegare et alio mittere.—— 30. *Acestem* vulgo et *Achestem*.——32. *ut vela* malebat Heins.——35. *Et procul* aliquot Pier. et *ex celso* distinctis inter se dictionibus. *e celso* Wall. [quod mavult Bentleius ad Lucan. III, 88.] *miratur* Zulich. Franc. Goth. pr.——37. *in maculis* Hamb. pr., et sic doctus Britannus conjecerat: laudato quoque Statio II Theb. 128. 129 *tigris horruit in maculas*. Sed hoc diversum; horrescit ipsa tigris pelle maculosa. Scilicet male jungebat *Horridus in jaculis*. Itaque interpunxi post *Horridus*. De reliquis v. Not. *et jaculis* alter Hamb. *Libystidis* defensum vide a Pierio contra eos, qui *Libyssidis* malebant: *Libysticis* et *Libystinis* vitia librariorum. Est Λίβυς. Λιβυστίς.——38. *Crinis̄o* ubique edebatur; nec aliter codd., etiam Medic. In paucis *Crinisso*, et *Crinosso*. De diversitate scripturæ passim VV. DD. ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. v. Cluver. Sicil. ant., inprimis Heinf. ad Claudian. II R. P. 57, qui ob codicum consensum *Criniso* defendebat; add. Oberlin. V. C. ad Vibium Seq. p. 93. Si Servio ad I, 550 fides habenda, *Criniso* Virgilius scribere maluit. Verum nomen est Κρίμισος vel Κρίμισσος. Hoc reposui cum Brunckio: in nominum græcorum scriptura Græci audiendi sunt. *Troica* Dorvill.

28. *Flecte viam*, ut sup. iter, h. e. cursum, navem. Male turbat Serv. et al.

31. Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738. I, 136. Mox *secundi Zephyri*, cursu jam versus ortum solstitialem inflexo.

35—41. Acestes Trojanus, urbis Segestæ conditor, qui cum

Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza lætus agresti
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.
Postera quum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; socios in cœtum litore ab omni
Advocat Æneas, tumulique ex aggere fatur:
  Dardanidæ magni, genus alto a sanguine divom,

39. *gemuit* Goth. pr. *verum non* ed. Nic. Heins., operarum vitio.——40. *Gratatus* Goth. sec.——41. *et f.* aliquot Pier. *fessos—amicos* it. Parrhas. aliquot ap. eund. et tres Burm., sed *opibus amicis* haud dubie elegantius, inprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, ut jam Pierius prætulit.——44. *Avocat* Ven., sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere* Witt.——45. *a* deest multis Burm. *ab f.* duo Heins. *ex f.* duo alii. *a f. ductum* Wall. pro var. lect. *a f. Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulgatum generosius.

cum Trojanis inter Sicanos consederat. cf. Excurs. I ad h. lib. *montis*, Erycem designare videtur. *in jaculis*, modus loquendi antiquior, nec tamen infrequens, et a viris doctis passim declaratus, etiam apud Græcos ἐν ὅπλοις ὄντες pro ἔνοπλοι, ὁπλῖται. nunc paullo durius, respectu tamen inprimis ad alterum habito, *in jaculis et ursæ exuviis*, ἐν ἀκοντίοις καὶ ἐν ἄρκτου δέρματι ὤν, instructus jaculis et pelle. Servius laudat Ennium: *levesque sequuntur in hastis*, h. e. hastati. Nec vero jungenda: *horridus in jaculis*. Species viri eadem infr. XI, 577. 578. *pelle Libystidis*, Libycæ, *ursæ*; atqui Plinius lib. VIII sub f. ursos in Africa esse negat. Sed insedere multas terras feræ, quæ postea in iis locis defecere; et Herodoti aliorumque auctoritate Cerda evincit, saltem creditum hoc a veteribus fuisse, ursos in Libya gigni. Nec ultra laborandum est poëtæ. cf. sup. ad I, 184 de cervis. Ita non hærendum v. c. si in Hymno Homerico in Ven. 159 ursi cum leonibus in Troja memorantur; et fuere sane in vicina Phrygia leones, Cybelæ quoque consecrati. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. cf. inf. 300. 301.

39. *Veterum parentum*, quandoquidem a Trojanis originem ducebat. vid. Excurs. I. *gaza agresti*, h. e. penu rusticano, explicatur per *opes*; ornant *lætus* et *fessos*.

44. *tumuli ex aggere* (ornate, pro ex tumulo), socios alloquitur; more militari, ut toties ap. Liv. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. Etsi et inferiæ hæ et ludi funebres plane ad Homeri inprimis, tum et aliorum veterum poëtarum, exemplum a

Virgilio

Annuus exactis conpletur menſibus orbis,
Ex quo reliquias divinique oſſa parentis
Condidimus terra, mæſtaſque ſacravimus aras.
Jamque dies, ni fallor, adeſt, quem ſemper acerbum,
Semper honoratum (ſic di voluiſtis), habebo.
Hunc ego, Gætulis agerem ſi Syrtibus exſul,
Argolicove mari deprenſus, et urbe Mycenæ;

48. *terræ* tres Burm. cum Goth. pr. Sane *condi terra* et *terræ* dici ſolet, ut Burm. ad Lucan. I, 607 et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquiſitius eſſe videtur.——49. *niſi f.* multi Pier. Heinſ.——51. *Nunc ego* refellitur a Burm. *agerer* Hugen. Diſtinctionem poſt *Hunc ego* ſuſtulit Burm., ut adeo ſit: *Hunc ego agerem, ſi exſul agerem.* Dubito, an ſic poëta ſenſerit: qui forte per ἀνταπόδοτον loqui maluit: *Hunc ego, ſi*—et nunc ſtructura mutata: *annua—exſequerer.*——52. *Argolicoque* Franc. *depreſſus* Leid. un. et Goth. ſec., ex more. cf. IV Georg. 421. *Mycenæ* Medic. Gud. cum aliis præſtantioribus ap. Pier. et Heinſ. item Servius, ut *urbem Patavi* ſup. I, 247. Alii, ſed recentioris notæ, teſte Heinſ., *Mycene.* Romanus et a pr. m. alii *Mycenis*, quod placebat Pierio, ſed eſt vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heinſ. cum Parrhaſ. et Ven. Goth. ſec. *Mycena*, quod Heinſio probabatur, tamquam numeroſius et ad poëtæ morem Græca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718 *urbem Aceſtam.* Ouwens Noct. Hag. p. 368 hunc locum laudat tamquam retundentem impetus eorum, qui ubique *ve* pro *que* inſerant; nam eſſe Argolico*ve* mari—*et* urbe. Recte: modo ne contendas *que* eſſe pro disjunctiva particula. Sed pro tribus poëta duo membra ponere putandus: Syrtes Argolicumve mare, et cum altero hoc *conjungit* urbem Mycenæ.

Virgilio inſtituuntur, tamen ejus ingenium in eo agnoſcas moneo, quod iis rebus ad pietatem maxime Æneæ ſui declarandam uſus eſt.

45. *alto a ſ. divum,* propter Dardanum Jovis f. v. III, 167. Solet autem ejus, qui gentis auctor ac regni vel urbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani, *Martis genus*, *Romulidæ* etc. Hoc Burmannus unice tenere debebat.

48. *aras:* funus a ſacrificio funebri deſignat, quod ad rogum, et cinerem urna condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confuſionem, quæ erat apud majores, refert Servius. Heroicis temporibus non niſi ad ſolis ſiderumque converſiones, quales cujuſque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non ſemper ſumma ſubtilitas, niſi ex arte, eſt. Cæterum vv. 49 ſqq. ornatiſſimi ſunt et pathos habent.

51—54. *Gætulæ Syrtes* paullo latius dictæ, ex more poëtarum,

Annua vota tamen ſollemniſque ordine pompas
Exſequerer, ſtrueremque ſuis altaria donis.
Nunc ultro ad cineres ipſius et oſſa parentis,
Haud equidem ſine mente, reor, ſine numine divom,
Adſumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et lætum cuncti celebremus honorem;
Poſcamus ventos: atque hæc me ſacra quot annis

53. *que* abeſt a binis Burm. *que ex ordine* Ven.——54. *ſtrueremve* edd. ap. Burm.——57. *dilati* Sprot. *aënos* Goth. tert. a m. pr.——58. *et cuncti lætum* vulg. codd. et edd. præter Pier. et Heinſ. *lætum cunctis* conj. Heinſ., ſed v. Not. Non jucundum ſed gratum ſacrum ſignificare vult.——59. *Poſcamus veniam* emend. Waddel., ſed v. Burm., qui male refellit, quod alter bene excogitatum male interpretatus erat. Nam, quod per aliquot dies a navigatione feriari volebat Æneas, hoc non intempeſtivas facit preces pro ventis ſecundis. Verum eſt aliud, quod illam emendationem commendat: v. Not. premit contra hoc, quod ingratum hiatum infert verſui. *hæc mea ſ.* aliquot Pier. et Heinſ. et ſic Lactant. I, perperam. Neminem conjicere video; *utque b.*

poëtarum. Nam Gætuli verſus occidentem Africæ et in meridiem habitarunt. *deprehenſus*, ſollenne de procella. vid. Georg. IV, 421. nunc tamen ſimpliciter de eo, cui importuna res alieno tempore ſupervenit; pro vulgari: ſi verſarer in navigatione aut in ſolo hoſtili. *pompas*, inferias et parentalia ab apparatu ſacrificii ſollenni deſignat. 54. exquiſite *altaria ſtruimus*, exſtruimus, *donis*. Vulgo *dona* h. e. ſacræ res, quæ offeruntur, *exſtruuntur in ara*. *ſuis*, h. e. debitis. cf. Ecl. III, 62.

55 ſq. Quanto magis nunc, cum etc. *ſine mente*, *ſine n.*, ſine conſilio ac voluntate d. 58. *honorem*, eaſdem inferias in honorem Anchiſæ faciendas, *lætum*, alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poſcamus ventos* ſecundos; *atque*, ubi in terram monſtratam pervenerimus, quotannis ipſi has inferias inſtauremus; hoc minus vulgariter extulit: *urbe poſita velit ille* (Anchiſes) *me ferre ſibi* (adeoque lubens ac propitius accipiat) *hæc ſacra quotannis templis dicatis*. Verba, *Poſcamus ventos*, v. 59 ſic ſatis commode expoſuiſſe videmur; Habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchiſæ fiunt inferiæ, non ſacra diis ſecundæ navigationi expetendæ. Nec ſuccedit res ſatis, ſi *poſcere ventos* intelligas de repetenda navigatione, ut, quemadmodum *venti vocantur* velis, ſic et

poſcantur,

Urbe velit poſita templis ſibi ferre dicatis.
Bina boum vobis Troja generatus Aceſtes
Dat numero capita in navis: adhibete Penatis,
Et patrios epulis, et quos colit hoſpes Aceſtes.
Præterea, ſi nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiiſque retexerit orbem,
Prima citæ Teucris ponam certamina claſſis;
Quique pedum curſu valet, et qui viribus audax
Aut jaculo incedit melior levibuſque ſagittis,

60. *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. Sed *velit* ſc. pater, conſtanter codd. et Lactant.——62. *Adhibere* ſec. Moret.——63. *Et pateras epulis* Parrhaſ. *colet* ſec. Rottend.——64. *almam* Parrhaſ.——66. *Prima ecce T.* Goth. ſec. *P. c. claſſis p. c. Teucris* Goth. tert. cum Schol. Statii VI Theb. 296.——68. *excedit* Wall. *incendit* Gud. *intendit* Dorvill. a m. ſec. notanda, inquit Burm., lectio. An forte dictum pro *Contendit jaculo? levibuſque* recte reſtituit Heinſ. e codd.; nam eſt unum idemque certamen. Vulgo *ve*.

poſcantur, velis expanſis. cf. III, 253; ne tamen tentem verba, revocat me, quod infra v. 639. 640 *aras Neptuno* factas memorari video; nam ſic vota quoque ipſi facta eſſe debent.

61. βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα Iliad. ψ, 260, binos boves in naves ſingulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad lectiſternium Anchiſæ factum poſt Turnebum referunt intpp., perperam, arbitror. Ferales epulas celebrandas indicit, quod religionis genus erat, uti alias poſt rem ſacram, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 102. 103; in iis libatio fit Diis Penatibus et Trojanorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31 *Hinc ad vina redit lætus, et alteris Te menſis adhibet deum.*

64. *ſi* pro cum, ut et alibi. vid. Horat. I Ep. 7, 10 et quos laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *novendiale ſacrum*, nono a ſepultura die. Advocare ſolent Iliad. ω, 784. Alias ipſæ cærimoniæ ſunt novendiales. v. inf. 762.

66 ſqq. *Prima*, primo loco. *ponam c.* θήσω ἄθλον, ἀγῶνα, inſtituam certamen navale, cf. II Georg. 530; tum *qui pedum c. v.* h. e. porro certamina curſus, ſagittandi ac ceſtus. Nam hæc infra exhibita videbis. Jam poëticam orationem adverte. *incedit*, pro *eſt* poſitum, ne offendat, jungenda teneas *qui viribus audax incedit, aut m. j.* (Itaque interpuncta

Seu crudo fidit pugnam conmittere ceſtu:
Cuncti adſint, meritæque exſpectent præmia palmæ.
Ore favete omnes, et tempora cingite ramis.
  Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc ævi maturus Aceſtes,
Hoc puer Aſcanius: ſequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat
Ad tumulum, magna medius comitante caterva.
Hic duo rite mero libans carcheſia Baccho
Fundit humi, duo lacte novo, duo ſanguine ſacro:

69. *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier.——70. *adſunt* et *exſpectant* alter Hamb. Alterum hoc et in aliis. *meritique* Gud. a m. pr. *multæque* Bigot.——71. *tempora cingite* tacitus recepiſſe videtur Burm., quod Pier. e Romano et aliis notaverat; modis ſuavioribus. Vulgo *cingite tempora. c. t. mirto* Goth. tert.——72. *cingit* ſec. Moret. *materno* Parrhaſ. Totus verſus aberat a Goth. tert.——73. *Elimus, Elinus, Elenus, Helimus, Holimus, Helenus* paſſim in ſcriptis. Sed eſt apud Dionyſ. Halic. Ἕλυμος.——75. *conſilio* tres Burm.——76. *ſecum comitante* Witt., male.——77. *meri* alter Hamburg., male. vid. Burm.——78. *fudit* Aruſianus Meſſius, et ſic Moret. pr.

puncta ſuſtuli). Tum *jaculo* et *ſagittis*, h. l. de eadem re, ut infra apparebit. *crudo ceſtu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404. *palmæ*, Serv. virtutis; proximo tamen loco, victoriæ. *favete*, εὐφημεῖτε. *ramis* ap. poëtam pro corollis frondeis.

72. *velat* voc. ſacrum de corollis, inſulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* v. ſup. Ecl. V, 62.

73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Ægeſto vel Aceſta Troja capta Siciliam periiſſe ferebatur. vid. Dionyſ. Halic. I, 47 et 52 et cf. Excurſ. III ad h. v. *ævi maturus* exquiſite pro *m. ævo*, vel ævo et ætate matura. cf. Burm.

77. Inferiarum ritus. cf. Iliad. Ψ, 170 ſq. 219 ſq. et ſup. III, 66. 67. *Carcheſia*, vox ob dignitatem epicam dilecta, cum vaſis genus eſſet memorandum. v. ad Georg. IV, 380. *mero Baccho*, ex more; in ſacris mero vino aquam miſcere nefas erat. *ſ. ſacro*,

Purpureosque jacit flores, ac talia fatur:
Salve, sancte parens, iterum: salvete recepti
Nequidquam cineres, animæque umbræque paternæ.
Non licuit finis Italos, fataliaque arva,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quærere Thybrim.
Dixerat hæc: adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina, traxit,
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:

79. *et t.* Witt.——80. *magne p.* Parrhas. *sancte pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heins., vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens: iterum s.* distinguunt Zulich. et Leid. un. *receptæ* Leid. alius.——81. *umbraque penates* Menag.——83. *est* deest binis Heinsii, qui conj. *quicunque is, q.*——84. *hoc* Witt.

sacro, victimarum. *flores* inf. VI, 885.

80 sqq. cf. Iliad. ψ, 179 sqq. *animæque umbræque p.* pro anima et umbra; ne dubita. sed an hunc receperat Æneas? Atqui anima et manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; jam idem ille *patrem recepisse* bene dicitur; hoc autem idem poëta per *cineres*, *animam et umbram* declaravit. Nec tamen hoc necesse; sed distingue: *salvete recepti N. cineres: salvete animæque u. p.* Hoc voluisse videtur Pompon. Sab. *ac si diceret, salvete o manes paterni.*

84 sqq. Comparant inductionem portenti similem ap. Homer. Iliad. β, 308 sq. de dracone in Aulide Græcis objecto. Sed serpentis portentum alio longe modo et præclare ad h. l. accommodatum; Genios enim sive locorum sive hominum, tota antiquitas, inprimis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non una, puto, de caussa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. ut τὸ ἐγχώριον, solum patrium, vitam, salutem, incolumitatem, immortalitatem etc. innueret. Perperam Serv. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quæ v. c. apud Ovid. XV Met. 389. 390 leguntur. Itaque et h. l. mox ad Genium seu loci seu Anchisæ ostentum refertur v. 95. *adytis*; Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, mox etiam (inf. v. 760. 761) fani religione consecratum. *amplexus*, gyris ambiens.

Cæruleæ cui terga notæ, maculoſus et auro
Squamam incendebat fulgor: ceu nubibus arcus
Mille jacit varios adverſo ſole colores.
Obſtupuit viſu Æneas. Ille agmine longo
Tandem inter pateras et levia pocula ſerpens
Libavitque dapes, rurſuſque innoxius imo
Succeſſit tumulo, et depaſta altaria liquit.

88. *Squamea* Sprot.——89. *Mille jacit* Medic. Colot. et alii præſtantiores, quod diſerte adſtruit Heinſ. auctoritate et ratione. *trahit* Romanus tenuiſſe videtur, ut adeo altera codd. familia ab hoc ducta ſit. Poteſt tamen huc revocatum videri alterum hoc ex IV, 701 *Mille trahens* etc. Novas mutationes in editiones inferre nolim, ubi utraque lectio bona eſt, nec ullum res fructum habet, niſi quod novæ turbæ fiunt; at quod h. l. me movit, ut *jacit* pro *trahit* reciperem, eſt, quod noſter Virgilii contextus plerumque lectionem Aproniananı ex Mediceo redhibet; ut igitur ea ſibi conſtet, deferenda erat altera codicum ſecta.——91. *lenia* duo Burmann. *repens* Parrhaſ. ex gloſſa.——93. *ſeceſſit* Exc. Burm. *Succedit* et *linquit* alter Hamb. *Succeſſit* et *linquit* Medic. cum quatuor aliis.

biens. *ſeptem gyros*, Servius: *Æneæ omen ſui erroris oſtenditur ſeptem gyris; nam ſeptimus ei annus eſt finis erroris; et eſt* (addit ille; quæ tamen præſtare nolim poëtam animo tenuiſſe) *optimum figmentum.* "*Annus enim ſecundum Ægyptios indicabatur ante inventas litteras picto dracone, caudam ſuam mordente, quæ in ſe recurrit.* Sed et ſeptenarius numerus tamquam impar et ſacer poni potuit. 87. 88. *cui terga notæ cæruleæ* (pingebant, adſume ex ſequ. *incendebat) et ſquamam incendebat fulgor maculoſus auro*, h. e. maculæ aureæ fulgentes (*with burniſh'd Neck of verdant Gold*, ut Miltonus lib. IX, 501). Has etiam ſic efferas: *fulgor macularum aurearum* vel *m. auri*, et *auro*; et hinc exquiſitius poëta: *maculoſus auro fulgor.* Habuit ante oculos illud: δράκων ἐπὶ νῶτα δάφοινος l. c. Iliad. β, 308. *incendebat* ornate pro, inerat ſquamis. Silius, qui totum locum imitatus eſt, lib. II, 585 *Excitus ſede, horrendum! prorupit ab ima* Cæruleis maculis auro ſqualentibus *anguis.* *jacit colores*, dictum ut, jacere radios, lucem, ἱέναι, βάλλειν, mittere, emittere.

90—93. Serpens deguſtavit τὰς χοάς. *agmine* de ſpiris ac voluminibus longoque eorum tractu. cf. II, 212, ubi paullo aliter de binis ſerpentibus. *lævia pocula*, λεῖα, adeoque nitentia, puta ex aëre eſſe. *altaria*, pro dapibus appoſitis dixit.

Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, Famulumne parentis
Eſſe putet; cædit binas de more bidentis,
Totque ſues, totidem nigrantis terga juvencos;
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſæ magni, Maniſque Acheronte remiſſos.
Nec non et ſocii, quæ cuique eſt copia, læti
Dona ferunt; onerant aras, mactantque juvencos.
Ordine aëna locant alii, fuſique per herbam
Subjiciunt veribus prunas, et viſcera torrent.

95. *Geniumve* et *famulumve* quinque Burm. *famuloſne* Oudart.——96. Legebatur *quinas*: cujus moris nec exempla nec rationes ſuppetunt; ſaltem ſeptenæ eſſe deberent. *mactat binas* Serv. ad IV Æn. 200. *binas* Medic. et Rom. graves adeo auctoritates! in aliis Pierii *ceditque binas*; unde intelligi poteſt, quo errore *quinas* illatum ſit. Scilicet, cum metrum aliquis repugnare videret, non ſenſit *que* eſſe extrudendum, ſed repoſuit *quinas*. *bidentum* alter Goth.——97. *totidemque* duo Burm.——98—101. aberant a Dorvill.——100. *quæcunque eſt* Gud. a m. pr. et Hugen. *eſt* abeſt ab ſec. Rottend.——101. vulgg. *onerantque*. Sed *que* poſt *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus eſt) et Heinſ. inque his a Medic. abeſt. *auras* Sprot. *araſque onerant* Wall.——103. *veribus* Heinſ. cum pleriſque etiam Pier. Vulgo *verubus*. cf. II Georg. 396. I Æn. 242.

94—99. *inſtaurat* h. l. ſimpl. peragit. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchiſæ: Θεράποντα, eum qui *adeſt homini*. Nam Genii miniſterium præſtant, quatenus genitos ſuſcipiunt, tuentur, iis adſunt perpetui comites ac cuſtodes. Vide quæ coacervata ſunt in Diſſ. Paſſerii de Genio domeſtico To. III Muſei Etruſci, eundemque paſſim ad Vaſa Etruſca. Ab Etruſcis enim inprimis religionem illam acceperunt Romani. Alio modo in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520 excitatis dicuntur *famuli* ac *famulæ deorum* dii ſeu deæ minores vel aliæ naturæ, quarum miniſterio dii utuntur. *cædit*, cf. Iliad. Ψ, 166 ſqq. *fundebat* ibid. v. 220. *vocabat*, v. ſup. III, 62. *Manes*, qui ex locis inferis adeſſe inferiis credebantur.

100—103. *quæ cuique eſt copia.* Vulgare: pro cujuſque copiis. Serv. *pro ſua quiſque facultate. onerant* cf. Georg. IV, 378. *juvencos* ſc. ex v. 61. 62. *aëna* cf. ſup. I, 216. 217;

Exspectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi jam luce vehebant;
Famaque finitimos et clari nomen Acestæ
Excierat: læto conplerant litora cœtu
Visuri Æneadas: pars et certare parati.
Munera principio ante oculos circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronæ,
Et palmæ, pretium victoribus, armaque, et ostro
Perfusæ vestes, argenti aurique talenta;
Et tuba conmissos medio canit aggere ludos.
Prima pares ineunt gravibus certamina remis

107. *Excierant* Ald., fortasse verius. *Exierat* Rom., ut duo Goth. *Lato* sec. Rottend. a m. pr. *Lætoque implerant l. cursu* Sprot. *complerunt* tres Heins. *complebant* Medic. cum duobus aliis.——111. *pretium palmæ* Parrhas.——112. *auri argentique* aliquot ap. Pier., quem vide. *auroque t.* Rom. *talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinsio; non enim plura erant talenta, sed auri unum, unum itidem argenti. cf. inf. 248. ——113. Nemo legit, quod malis: *Ut tuba—ludos: Prima.*——114. *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pars* Montalb.

217; alii parant epulas, quæ h. l. festæ sunt, nec tamen ex victimis: nam inferias fieri vidimus.

105. *Phaëthon* h. l. ipse sol, ut ap. Hom. sæpe Ἠέλιος φαέθων.

107. pars visuri Trojanos pugnantes, pars parati et ipsi ad certandum.

109 sqq. Ex Iliad. Ψ, 259 sqq., sed ornatiora. *circum* nove dixit pro consessu, corona. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum præmium; *sacri tripodes*, quorum usus fuerat vel futurus erat in sacris. *argenti aurique talenta*, ex eodem loco, sed definite, v. 269 δύο χρυσοῖο τάλαντα, scilicet et h. l. auri unum et argenti alterum talentum.

113. *Et tuba.* Serv. *Romano more.* et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inventam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.

114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Iliad. Ψ, 270 sqq., Virgilius navale certamen bene substituit, ut rem variaret. Quatuor sunt naves, Varietatem

Quatuor, ex omni delectæ classe, carinæ.
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin;
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi;
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimæram,
Urbis opus, triplici pubes quam Dardana versu

115. *dilectæ* Goth. duo, ut al.——116. *Pristim* Nonius et pars codd., recte, inquit Heins., nam Maroni sollennis enuntiatio latina in nominibus Græcis. *Pistrin* et *Pistrim* alii et hic et in seqq. cf. ad III, 427.——117. Expectabam mox, post adventum in Italiam, nomen Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, ut est, accipiendum: Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus. *Halos* Goth. sec. *a quo sanguine* Parrhas. *Memmi* doctius pro nominativo plurali habetur, pro vulgari Memmiorum, quam ut sit *genus Memmii.* h. e. Mnesthei. *Memmum* Zulich., unde Heins. faciebat *Memmium.*——118. *Gias* scribunt alii.——119. *quem* Menag. pr. *quam pubes* Ven.

Varietatem et ornatum poëta ab eorum insignibus et a ducibus petivit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimæram, Sergestus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poëta his ducibus nobilium Trojanorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quæ fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Serv. h. l. Mireris Gyam prætermissum, a quo jam Cerda vidit Geganios ab aliis deduci. at secundum alios Gegania gens fuit Albana: v. Dionys. III, 29. *pares*, puta, magnitudine et bonitate. Fluctuant Serv. et Cerda inter plura commenta. *gravibus remis*, fortibus, ut Serv. Omnino, si delectationem quæris, ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus Nominantur autem in seqq. insignia navium pro navibus: Sic *Pristis, Chimæra.* cf. inf. X, 166.

117. Cum grammatica inter cæteras artes serius perfecta fuerit: etymologia inprimis, ad certas rationes haud revocata, intra lusum fere verborum substitit. Dicas, quomodo ex *Mnestheus Memmii* nomen confici potuit? Scilicet ex μνῆστις latine versum. Mox *Sergius* ex *Sergesto* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult hunc locum sumtum a primo bello Punico* (Nævii). Præiverat forte in his Varro in *libro de familiis Trojanis.* *Gyas* v. sup. I, 612.

118—120. Chimæra, *urbis opus.*

Inpellunt, terno consurgunt ordine remi;
Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro invehitur magna; Scyllaque Cloanthus
Cærulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim
Fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cori:
Tranquillo silet, inmotaque adtollitur unda
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Æneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater: unde reverti
Scirent, et longos ubi circumflectere cursus.

120. *Impellit* codex ap. Pier. et tres ap. Burm., quod vulgare esset.—— 122. *vehitur* duo Burm. *magno* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier., sed alterum doctius, ad *navem* revocatum.——123. *Cloanthi, Chloanthi, Choanti, Cloënti, Cloonti, Cloante* alii aberrant.——124. *Ast* Wall. *Et* Ven. ——125. *tonditur* tres Burm. *conditur* Ven., sed id verbum sequitur.—— 126. *ubi nubila* Bigot. *chori* Gothani aberrant.——128. *statio est* Goth. sec.——130. *nautis signum patet*, emendat J. Foster *Essay on Accent and Quantity* p. 138 lusu ingenii, non idonea de caussa. Inter substantivum nomen et epitheton alia verba interponi quis in poëta mirabitur!—— 131. *ibi* Hamb. sec. *sic* Goth. pr.

opus. Servius: *ita magna, ut urbem putares.* Diversa igitur ratione dictum ac si: *Pyramides regum opus*, h. e. a regibus exstructum. v. 119 et 120 classici sunt in *triremis* declaranda forma et *triplici ordine remorum remigumque* per gradus in obliquum asserendo. Adde Lucan. III, 534. Silium XIV, 424 sq. et Phot. Cod. CCXXIV, c. 14. v. *Antichità d' Ercol.* To. V *append. versus*, ut στίχος, per *ordinem* explicatur. v. Ind. Livian. Etsi triremes serius inventæ, ut ex Thucydide satis constat, tamen Virgilius in his Homericam subtilitatem veritatemque non sequitur.

124—128. Scopulus hiberno tempore (quod exquisite per cœlum nubibus obductum designat: *condunt ubi sidera cori)* fluctibus sævientibus latet, undis submersus; contra, cum mare est placidum, tunc ipse attollitur, ut bene Cerda, et planities soli in mari eminet. Similī modo curriculi metam descripserat

Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ductores longe effulgent ostroque decori;
Cetera populea velatur fronde juventus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit.
Considunt transtris; intentaque brachia remis;
* Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans, laudumque adrecta cupido.

132. *Cum* pr. Moret.——133. *fulgent* Leid.——136. 137. Offendit *intenta brachia remis* et statim *Intenti exspectant.* (Nec v. 118 *Ingentem ingens* et similia a Burmanno huc vocari debebant.) Utroque tamen propria est vox (*remis intenti* Heins. junxerat; quod tamen ipsi mox displicuit;) et agnoscunt lectionem Servius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poëta proprietatem orationis quam elegantiam servare maluisse videtur. Alias *injecta*, *immissa*, ac simile quid dicere potuisset.——136. *Consistunt* Hamb. sec. cf. sup. III, 289. *nudataque brachia* aliquot Pier., quod parum juvat. *intextaque* et a m. sec. *extenta* in Leid. uno erat. Heumannus olim *intentaque b. remis* recidi malebat; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione.——137. *Attenti* Exc. Burm. a glossatore. *exspectent* Menag. alter: alterum hemistichium occurrit Ge. III, 105. 106.——138. *erecta* Hugen., et multi *arrepta*, solita variatione. Admodum probabile fit, versus 137. 138 *Intenti. Corda.* aut esse ab alia manu insertos, confictos ex vss. alibi occurrentibus, aut ab ipso poëta inter experimenta ingenii apposita, ut mox reliqua accommodaret. Jac. Bryant, V. C., delendum censebat versum 136 *Considunt.*

describserat Homerus Iliad. ψ, 326 sqq. add. Apollon. I, 365. *olim*, interdum (ut et alibi occurrit), vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo silet*, h. e. nullo fluctuum allisu resonat. Facta autem navium decursio putanda in sinu Longuri sub Erycem. v. Cluver. Sicil. p. 246 sq.

132—138. *sorte*, etsi in eadem linea. v. Cerda. *populea fronde.* Servius: quia ludi funebres sunt et hæc arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret. 136. *intenta brachia* sunt *remis*, h. e. ipsi intendunt, intenta habent, quasi in statione manentes, ut signo dato statim incumbant remis. Ingrata tamen repetitio ejusdem vocis: *intenta. intenti.* Sed cf. Var. L. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant: *tonsas ante tenenteis Parerent, exspectarent, portisculu' signum Quom dare cœpisset.* 137. 138. v. sup. Georg. III, 105. 106. Ornatius extulit Homerica: *πάτασσε δὲ θυμὸς ἑκάστου Νίκης ἱεμένων.*

Inde, ubi clara dedit ſonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, proſiluere ſuis: ferit æthera clamor
Nauticus: adductis ſpumant freta verſa lacertis.
Infindunt pariter ſulcos, totumque dehiſcit
Convolſum remis roſtriſque tridentibus æquor.
Non tam præcipites bijugo certamine campum
Conripuere, ruuntque effuſi carcere currus;
Nec ſic inmiſſis aurigæ undantia lora
Concuſſere jugis, pronique in verbera pendent.
Tum plauſu fremituque virum ſtudiiſque faventum

139. *Unde* pr. Moret.——141. *abductis* tres Burm. *adjunctis* Oudart.——142. *Infundunt* multi, vitioſe. *ſulcos pariter* pr. Hamb. *dehiſcunt* Ven.——143. *roſtriſque tridentibus* Heinſius recte repoſuit. Laudat ille Rottend. ſec. Adde ipſum Medic. (certe in exemplari Foggin., etſi Pierius Aproniani lectionem dicat eſſe *ſtridentibus*; ſed falſo. Nam et Pompon. Sab. tridentibus, *id eſt, acutis, legit Apronianus, ab Ennio tractum eſt)* cum fragm. Vatic. a pr. m. Etiam ſic mſſ. Palatini ap. Gruter. Firmatur Valerii Fl. imitatione lib. I, 688 *volat immiſſis cava pinus habenis Infinditque ſolum et ſpumas vomit ære tridenti,* et *roſtro trifido* ap. Silium VI, 358; et talia roſtra ſæpe in numis et aliis vett. monumm. occurrunt. Frequentata tamen olim a Grammaticis, nec non a ſcriptis et editis, lectio erat: *roſtriſque ſtridentibus,* etſi in metrum peccans. Sed in aliis modo *que* omiſſum, modo *s* in *ſtridentibus* eraſum. Hinc interpolatum, ab aliis ap. Pier. r. *ſonantibus,* ab aliis, *ruentibus,* in Oblongo *rudentibus,* ut et in Sprot. erat pro var. lect. Ab academia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus* Ang. Colotii fide narrat Pierius.——144. *certamine currus,* verſu ſeq. intercepto, Goth. tert.——145. *a carcere* Bigot.——146. *Non ſic* edd. vett. et Goth. pr. cum codd. Pier.——147. *jubis* conj. Heinſ., ſed juga pro equis. v. Burm. *que* abeſt a Franc.——148. *Cum p.* Moret. pr. *plauſus* alter Mentel. *gemituque* Hugen.

139. *finibus,* quæ v. 132 *loca* ſortiti erant. 141. *adductis lacertis,* ſimul cum adductis remis. 143. *tridentibus roſtris,* trifidis. cf. var. Lect.

144—147. Sumta, ut jam Macrobio V, 11 notatum, comparatio ab Homero Odyſſ. ν, 81 ſqq. Sed cf. Iliad. ψ, 362 ſqq. et Georg. III, 103 ſqq. Omnia hic ornate. *bijugo certamine* pro bigarum. *campum Corripuere,* corripiunt; ut carpere, corripere viam, ſpatium. *immiſſis* (in curſum) *jugis,* h. e. equis jugalibus admiſſis, dum freni laxantur. *undantia lora,* exquiſite pro effuſis frenis.

proni

Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora; pulsati colles clamore resultant.
Effugit ante alios, primisque elabitur undis
Turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis; sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos æquo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem:
Et nunc Pristis habet, nunc victam præterit ingens
Centaurus: nunc una ambæ junctisque feruntur
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.

149. *inclusa* erasum in Exc. Burm. et in marg. *per ampla* ex Æn. I, 725. Jo. Schraderus in schedis tentabat: *inlisa*, *incussa*, *impulsa*, et *æquora*.—— 151. *alias* alter Menag. *primisque* Heins. cum melioribus; adde fragm. Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primusque*, quod vulgarius. *illabitur* Wall. *undas* Gud. a m. pr.——152. *strepitumque* Dorvill. *gemitumque* Zulich. ——153. *Insequitur* Parrhas. *sub pondere* Schol. Stat. ap. Heins. cf. ad v. 5.——154. post *tarda* distinguebat pr. Moret. *tardo discrimine* Menag. pr.——156. *habet* Heins. secundum potiores, et Heins. et Pier., adde fragm. Vatic., supple, *priorem locum*, quod præcesserat. Alii *abit. habet metam, nunc præterit* Wall., male.——158. *longa carinâ* Heins. secundum plures et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medic. Vulgg. *longæ carinæ*, vel *longe c.* In Ald. pr. erat *longe—carinæ*, in altera *longæ*, at in tertia Naugerius *longa—carina* intulit. Est tamen *longa carina* prorsus otiosa vox, facitque, ut totum hemistichium abesse malim, tamquam male suppletum; ita ut vulgatam olim lectionem præferam: *nunc una*

proni in verbera pendent, quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio deberi videtur, etsi res expressa l. c. 362—364. Contra de equis præclare Homerus: *Πάντες ἄμ' ὁρμηθέντες, ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης, Ὑψόσ' ἀειρόμενοι, ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθον.* Homeri laudibus etiam hic male obtrectant viri docti.

149. 150. *Consonat* exquisitius quam, *resonat.* littora, in planitiem declivia, *inclusa* collibus his nemorosis. *colles resultant clamore*, doctius, quam, ut vulgo, si clamor resilit a collibus.

151—158. *elabitur* egregie pro, præcurrit celeriter, ut Serv. primo ante cæteros loco. 154. *tenet*, moratur cursum, vel Cloanthum; pro tarda *est.* *æquo discrimine*, pari momento, ut

Jamque propinquabant ſcopulo, metamque tenebant:
Cum princeps medioque Gyas in gurgite victor
Rectorem navis conpellat voce Menœten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige greſſum;
Litus ama, et lævas ſtringat, ſine, palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit. Sed cæca Menœtes
Saxa timens, proram pelagi detorquet ad undas.
Quo diverſus abis? iterum: pete ſaxa, Menœte,
Cum clamore Gyas revocabat; et ecce Cloanthum

una ambæ junctiſque feruntur Frontibus et longæ ſulcant vada ſalſa carinæ: hoc eſt: nunc carinæ longæ una feruntur et ſulcant vada. Jo. Schrader. conj. in ſchedis: *juncta* vel *ſocia* ſulcant v. ſ. *carina.*——159. *propinquabat* Medic. a m. pr. *metaſque* ſec. Rottend., ut v. 171.——160. *Tum* aliquot Pier.——162. *dexter mihi tantus abis* Ven. *greſſum* Heinſ. omnium meliorum auctoritate poſt Pierium. Vulgo *curſum*, ex interpretatione, forte Aproniano emendante. Nam in Medic. *greſſum* in *curſum* eſt mutatum. *curſu* Ven.——163. *amet* ex *am'* *et* Longob. *læva* Medic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. ſec. a m. pr. Sed *lævas cautes* doctius dictum puta; hoc nomine lectionem tuere.——164. *tendant* Dorvill. *Menœtis* Medic. *Menœtas* pr. Rottend. a m. pr. In Goth. tert. *Menetes*, modo *Monete*, modo *Meneſtheus*, modo *Moneſtem* peccatum.——166. *iterum* ſc. *revocabat.* Diſtinctio ab aliis varie fit.——167. *renovabat* Montalb. *et* in multis, Romano quoque, abeſt, et deletum a multis, ſed repugnantibus Muſonio et Pierio; inter eos, qui ejiciant *et*, tamquam ad fulciendum verſum inſertum, video eſſe Benedictum in ed Junt. 1520; provocat ille ad Martianum Capellam, qui litteram T in fine ad libitum poni ait. Verſus

ut linea eadem incederent. *locum ſuperare priorem*, aſſequi, tenere, altero ſuperato locum primum ſc. inter ſe, poſt Gyam et Cloanthum.

160—171. *princeps Gyas* et *victor*, h. l. qui omnes anteverterat curſu. *dexter.* Cogita metam fuiſſe ita circumflectendam, ut eam a ſiniſtra haberent. 163. tene curſum propius ad ſcopulum (quem *littus* appellat), nec verere, ne remi a ſiniſtra parte eum attingant. *palmula*, ταρσὸς κώπης, *pelagi* ſc. dextrorſum in altum evectus adeoque *diverſus*, in diverſam partem, cum deberet lævam verſus ſcopulum tenere. 170. *radit iter* (radit mare remis, ut alibi) *lævum*, a læva parte, *interior*, verſus ſcopulum, ita ut Chimæra, qua Gyas invehitur, eſſet exterior, verſus patentiora loca maris. Petita omnia a circo et curſu circenſi.

Reſpicit inſtantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter navemque Gyæ ſcopuloſque ſonantis
Radit iter lævum interior, ſubitoque priorem
Præterit, et metis tenet æquora tuta relictis.
Tum vero exarſit juveni dolor oſſibus ingens;
Nec lacrimis caruere genæ; ſegnemque Menœten,
Oblitus decoriſque ſui ſociumque ſalutis,
In mare præcipitem puppi deturbat ab alta;
Ipſe gubernaclo rector ſubit, ipſe magiſter,
Hortaturque viros, clavumque ad litora torquet.
At gravis, ut fundo vix tandem redditus imo eſt
Jam ſenior, madidaque fluens in veſte, Menœtes,
Summa petit ſcopuli, ſiccaque in rupe reſedit.

ſus ſane ſimiles, producta in quarta regione ultima ſyllaba, quæ brevis erat, occurrunt plures. Sed, quid de iis ſtatuendum ſit, mihi nondum ſatis liquet.——168. *terga* Menag. pr. et Dorvill. a m. ſec. cf. Heinſ. ad lib. XII, 748. *a tergo* Gud. a m. pr.——170. *ſubitoque* videtur a Burm. receptum, ut ſane præſtantiſſimus quiſque exhibet Heinſ. et Pier., adde Cort. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis tamen poëticum *ſubituſque.*——172. *juvenis* alter Menag.——173. *Non l.* Hamb. ſec.——174. *Oblituſque ſui decoris* Bigot.——175. *detrudit* duo Burm., ex interpr. *detraxit* aliquot Pier. ſimili a cauſſa.——176. *gubernando* alter Hamb. *inde magiſter* idem. a m. ſec.——178. *Aſt* qu. Moret. *e fondo* Oudart. *infando* alter Hamb. *reddit ab imo* pr. Moret.——180. *ſcopulis* Rom. *ſummaque in r.* duo Burm.

circenſi. cf. Cerda et al. *priorem* Gyam, qui modo prior fuerat, ut *metis relictis*, ſuperatis (de h. v. vide Burm. ad lib. VIII, 216), quas circumvectus erat, *tenet æquora*, curſum a meta verſus littus repetens. In tota hac increpatione ante oculos Menelai objurgatio ap. Homer. l. c. Iliad. Ψ, 420 ſqq., quem totum locum cum navali hoc certamine comparent litterarum ſtudioſi.

172—182. cf. Iliad. Ψ, 385 ſqq. *decoris ſui.* Servius: *inhoneſtum enim eſt iraſci, duci præſertim*; et *ſalutis ſociorum*, ſc. erepto gubernatore navis. *ad littora*, ad ſcopulum. 178. *gravis*, gravatus adeoque tardus ad natandum, partim ſenio, partim aqua, quam veſtis imbiberat (*fluens in veſte* antique pro fluens veſte, et hoc pro, veſte fluente aqua, vel aqua fl. e veſte), difficulter emergit, *vix tandem redditus eſt*. *ſalſos revomentem fluctus* verbis

Illum et labentem Teucri, et risere natantem,
*Et salsos rident revomentem pectore fluctus.
Hic læta extremis spes est adcensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat:
Nec tota tamen ille prior præeunte carina;
Parte prior; partim rostro premit æmula Pristis.
At media socios incedens nave per ipsos

181. *et* deest Franc. *risere vomentem* malebat Vossius; quod non intelligo quorsum factum voluerit. *risere* et *rident*, ut totius præteritum perfectum et præsens tempus juncta videas: sed ingratum h. l. in eadem voce. Fuit qui conjiceret, *et videre*. Mihi probabile fit versum alterum *Et salsos* non bene relictum fuisse a Tucca.——182. *removentem* aberratum in multis.——184. *Mnestheique* Heinf. reposuerat, cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr., in quibus quidem erat *Mnesthi*, ex Μνησθεῖ. Ita alibi *Mnesthea* dixit. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestique* Rom. Sed tacite revocata erat a Burm. vulgata lectio *Mnestheo*.——185. *scopulosque p.* Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret., quam structuram, ut exquisitiorem, illustrat Heinsius.——186. *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similium concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *pereunte* duo Burm. *caterva* Sprot.——187. *partim.* iterum in Burm. edit. discessum video ab Heinsio, qui cum majore codd. parte etiam Pierianorum legebat, *partim*, quæ antiquior forma pro, *partem*.——188. *incendens* aliquot Heinf., unde ille conj. *intendens*, perperam.

Homericis Odyss. ε, 322 323.

183—187. *extremis duobus* vid. sup. 154 sqq. Sergestus Centauro, magna navi, Mnestheus veloci Pristi invectus. 187. Sergesti Centaurum puta propius ad scopulum interiore adeoque breviore spatio (quod in re circensi sinistrum erat: unde h. l. ad navale certamen traductum vid. v. 116), succedere, Pristin Mnesthei exteriore versus dextram decurrere. Cum tamen Pristis remigio valeret, Centaurum illa est assequuta, ita ut anteriore navis parte Centaurum æquaret, et tantum non æquo cum illo cursu ferretur; inde etiam cursu Centaurum antevertere Sergestus in animum induxit.

188—197. Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, ubi Antilochus equos suos increpat, Iliad. ψ, 402 sqq., omnes observarunt intpp. *insurgite remis* v. III, 560. Ex eodem profecerat Apollon. II, 588 sqq. *socii* navales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites, *Hectorei* simpl. Trojani, *sorte suprema Trojæ*, excidio; haud

Hortatur Mneſtheus: nunc, nunc inſurgite remis,
Hectorei ſocii, Trojæ quos ſorte ſuprema
Delegi comites; nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gætulis Syrtibus uſi,
Ionioque mari, Maleæque ſequacibus undis.
Non jam prima peto Mneſtheus, neque vincere certo;
Quamquam o! ſed ſuperent, quibus hoc, Neptune, dediſti;
Extremos pudeat rediiſſe: hoc vincite, cives,
Et prohibete nefas. Olli certamine ſummo
Procumbunt: vaſtis tremit ictibus ærea puppis,
Subtrahiturque ſolum; tum creber anhelitus artus

189. *incumbite* Serv. ad VIII, 108, ſed hoc petitum ex lib. X, 294.—— 190. *Hortor vos ſocii* Rufinian. de figg. p. 29. *forte* Menag. pr.——191. *Dilegi* Hugen. *veſtras* Parrhaſ. *promittite* Dorvill. *promitte*, *promittere* Goth. alt. et tert.——192. *animas* Zulich.——194. *Non jam* Heinſ. ex ſcriptis. Vulgo *Non tam.*——195. *Quemquam*, ſed interpolate, aliquot Pier., et *Quamquam utinam* Dorvill., et hoc ex interpretatione. *Q. ab* Goth. tert. *ſed vincant* ſec. Moret. *ſi ſuperant* alter Hamb. *quibus hæc* Ven.——196. *Extremas* alter Hamb. *ho v.* Leid., unde Heinſ. malebat *o vincite.* Sed *hoc*, hactenus ſaltem.——197. *cert. primo* Montalb. a m. pr. ——198. *gemit* vel *fremit* tentabat Jo. Schraderus. *aurea* Medic. a m. pr. *puppes* Romanus: ut olim ſcribi mos erat. cf. Pier. *claſſis* Bigot.

haud dubie. 191. *nunc illas.* ſimilis adhortatio Patrocli ad Ajaces facta Iliad. π, 556 ſqq. *Syrtibus*, v. ſup. I, 111. *Gætulis* ſup. V, 51. *Ionio in mari*, cum ex Creta ſolviſſent ſup. III, 192 ſqq. 211 ſq., tum etiam Maleæ in extrema Laconica promontorium, etſi paullo latiore flexu, circumvecti ſunt. *ſequacibus undis*, dum fluctus fluctum urget, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare eſt: Κύματά τε τροφόεντα, πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν, ut Odyſſ. γ, 290. Alioqui aliis in locis, etiam iſta bona rei imago, ſi fluctus carina et remis impulſi, ſulco facto, iterum concitate coëunt et in puppim irruunt. *Quamquam o*, utinam vincerem! 196. *rediiſſe*, ornate pro eſſe, et *nefas* magna cum vi, pro opprobrio, ut et Serv. notavit.

198—200. cf. Iliad. ψ, 417 ſq. *Procumbunt*, quod alias, incumbunt. *ſolum* h. l. mare. *Subtrahitur*: vide v. 142. 143.

199.

Aridaque ora quatit; ſudor fluit undique rivis.
Adtulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque, furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburguet
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus hæſit.
Concuſſæ cautes, et acuto in murice remi
Obnixi crepuere, inliſaque prora pependit.
Conſurgunt nautæ, et magno clamore morantur;
Ferrataſque trudes et acuta cuſpide contos
Expediunt, fractoſque legunt in gurgite remos.
At lætus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo,
Agmine remorum celeri, ventiſque vocatis,

200. *oſſa* Leid. un. *ſudor ruit* duo, ſed vide Burm. *ruit u. membris* Dorvill.——201. *optatus* Wall.——202. *furens animis* aliquot Pier. Sic inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoſcunt et Aruſian. Meſſ. et ſermonis elegantia. *animo* Gud. a m. pr. *dum prora ad ſ. ſuburguet Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. ſuburguet ſe, ſuburguetur, impellitur. Quod doctius dictum eſt. *perurget* ſec. Rottend. et a pr. m. Erf.——204. *procumbentibus* Leid. et Goth. ſec., ut inf. XI, 624 variatum; nec diſplicet Burmanno. Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum eſſe videtur.——205. *in* abeſt a Zulich. Goth. ſec. et Erf.——208. *trudes* Heinſ. ſec. ſuos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuſpide, a trudendo, etſi ſic ſyllaba longa in brevem abierit neceſſe eſt. At *ſudes* ſervat Medic. Hamb. ſec. et a m. ſec. Montalb.——210. *Et* Medic. a m. pr. *Aut* alter Hamb. *illo* Leid. et alter Goth.

199. 200. verba ex Iliad. π, 109. 110, ſed ornatius. *ora* int. fauces.

201—206. Multum ἐναϱγείας in h. l. *honorem*, victoriam, ut anteverterent Centaurum. *interior* v. ad v. 187 ſpatio anguſto. cf. Stat. Theb. VI, 440 ſq. *murex*, Servius: *ſaxi acumen eminens per tranquillitatem* (hoc ex v. 127). *illiſa pependit* pro vulgari *illiſa* eſt; ſed ſuavius, quod ſublimis et ſuſpenſa nutavit, libravit ſeſe. cf. inf. X, 303. 304. Sumſit ab Virgilio hæc eadem Silius XVII, 281 ſqq.

207—212. *morantur*, hærent; quippe dum navem retro agunt; opp. v. 210—213. *trudes*, contos. v. Var. lect. *agmine remorum*, ornate, totis remis.

Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.
Qualis ſpelunca ſubita conmota columba,
Cui domus et dulces latebroſo in pumice nidi,
Fertur in arva volans, plauſumque exterrita pennis
Dat tecto ingentem: mox aëre lapſa quieto
Radit iter liquidum, celeris neque conmovet alas;
Sic Mneſtheus, ſic ipſa fuga ſecat ultima Priſtis
Aequora, ſic illam fert inpetus ipſe volantem.
Et primum in ſcopulo luctantem deſerit alto

214. *in* deeſt alteri Hamb. *in gurgite* a m. ſec. Zulich.——215. *pulſumque* ed. Commel. *pinnis* Rom. Medic. et Gud.——216. *Dat tergo* aliquot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm.——217. Jo. Schrader. in ſchedis conj. *Carpit*; nam *radere* inferre vicinitatem; ſic jam Barth. ad Stat. Achill. II, 3 monuiſſe. Non meminerant etiam mare remis, aërem alis radi, verri, verti. *liquidum et c.* Rom. *nec.* Dorvill. ——219. *volentem* Montalb. *ire volentem* Sprot. Elegantem uſum verbi illuſtrat Heinſ. h. l. cf. ad II Georg. 41. Nec hoc tamen loco alienum *volare.*——220. *At* et *Ac* variat ſcriptura in Pier. et Heinſ. *in* abeſt a Medic.

remis. 211, *ventis vocatis*, expanſis velis, v. ſup. III, 253. *prona maria*, in quibus curſus pronus ac celer ſine impedimento fit; idem *apertum pelagus.*

213—217. κοίλην πέτρην Χηραμὸν, Iliad. φ, 494. 495 expreſſiſſe putatur; At quanto ornatius! *domus et dulces nidi*—et *tectum. exterrita tecto dat pennis plauſum ingentem*, cum inde volatu abire parat. Bene Pompon. Sab. "cum incipit volare columba, dat ingentem ſtrepitum; inde ita quieta volat, ut non videatur movere alas." *iter liquidum*, aërem, *radit*, ut ψαύειν, et ψαίρειν v. c. ap. Æſchyl. Prom. v. 394. cf. Valken. ad Eurip Phœn. p. 471. Vulgarius *ſecare*; niſi alterum illud eam vim habet, ut quaſi aëris aliqua ſuperficie leviter tantum perſtricta inceſſum denotet. Columbarum motu placido et leni, alis expanſis, ſed ſine agitatione, Homerus dearum inceſſum declarari poſſe putavit Iliad. ε, 778. At hic æquabilem et liberum et tranquillum curſum per apertum mare egregie repræſentat. Accipitrem, κίρκον, pro columba in ſimili exemplo laudavit Apollon. II, 932—935.

218—228. *ultima æquora* circa metam. *brevibus vadis*, v. I, 111. 112, ubi *brevia et ſyrtes.*

Sergeſtum brevibuſque vadis, fruſtraque vocantem
Auxilia, et fractis diſcentem currere remis.
Inde Gyan ipſamque ingenti mole Chimæram
Conſequitur: cedit, quoniam ſpoliata magiſtro eſt.
Solus jamque ipſo ſupereſt in fine Cloanthus:
Quem petit, et ſummis adnixus viribus urguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique ſequentem
Inſtigant ſtudiis, reſonatque fragoribus æther.
Hi, proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant; vitamque volunt pro laude paciſci.
Hos ſucceſſus alit; poſſunt, quia poſſe videntur.

221. *et fruſtra* multi ap. Burm., vitioſe.——222. *Auxilium* Bigot. *incurrere* Gud. a m. pr.——224. *cedunt* Sprot. a m. ſec. *eſt* deeſt Wall. ——225. *namque* Dorvill. *ſuper ipſo eſt* Franc.——226. *petat* alter Hamb. ——227. *cunctiſque* Goth. tert. cum alt. Mentel.——228. *reſonatque fragoribus.* Ita Heinſ. cum præſtantiore quoque. Vulgo *clamoribus*, nonnulli ſublato *que*. Voſſ. *clangoribus.*——231. *agit* pr. Hamb. *quia poſſunt, p.* Sprot. *poſſunt quæ p.* alter Hamb. *videtur* Medic. a m. pr.

ſyrtes. Mox *diſcentem* eſt experientem, conantem. 224. *cedit* h. e. præteriri ſe ſinit Chimæra. *in fine,* totius curſus int. ſub reditum ad littus. cf. inf. v. 327. 328. 228. *ſtudiis* h. l. proprie, ut in conſeſſu ludorum circenſium de favore ſpectantium. cf. Iliad. Ψ, v. 448 ſqq. et 767. 768. Silius XVI, 319—332. *fragoribus* h. l. pro clamore et plauſu.

229—231. *proprium decus* h. l. ut alias, pro parta jam et parata victoria. *indignantur, ni teneant,* doctior forma quam, *ſe non tenere, ſibi eripi.* Sic εἰ μή. *paciſci* exquiſite pro, reddere, impendere; ex vulgariore formula: redimere famam ſempiternam morte. Sic *emere* inf. IX, 206. Imitatus Stat. I Theb. 319 *hoc ævum cupiat pro luce paciſci.* Locus a Burm. jam laudatus. 231. *poſſunt, quia poſſe videntur* ad fiduciam certantium referre malim; efficiunt id, quod facere ſtudent, ſeu in eo ſunt, ut id efficiant; quoniam ſibi videntur id efficere poſſe. Multa argutantur Intpp. inprimis Trappius. Eſt hoc idem, ſed male intellectum, quod noſtræ ætatis ingenia πάνδεινα et πάν-

τολμα

Et ſors æquatis cepiſſent præmia roſtris:
Ni, palmas ponto tendens utraſque, Cloanthus
Fudiſſetque preces, divoſque in vota vocaſſet:
Di, quibus imperium eſt pelagi, quorum æquora curro,
Vobis lætus ego hoc candentem in litore taurum
Conſtituam ante aras, voti reus, extaque ſalſos
Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.

233. *ponto palmas* duo Burm.——234. *Effunditque p.* ſec. Rottend.——235. *imperium eſt p.* cum Medic. et aliis Heinſ. Alii cum Rom. *pelagi eſt.* In aliis *eſt* plane abeſt, quod Pier. recte ſequebatur. *æquore* Rom. aliquot Pier. et Burm., quod jejunum eſſet. *æquora curæ* laudat Burm. e Medic., ſed in hoc nihil varietatis——236. *hoc* ex uno Medic. Pierius laudavit; abeſt tantum ab duobus Heinſianis. *in* deeſt Rom. Goth. ſec.——237. *votis* Montalb.——238. *Porriciam* defendit Macrob. III Sat. 2, qui locus eſt claſſicus de hoc ſacrorum verbo; etſi in nonnullis argutatur, ut et Serv. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heinſ. et al. *Projiciam* vel *Proiciam*, niſi quod in Medic., a m. ſec. emendatum, *Poriciam*, ut et Parrhaſ. At Franc. *Prociam.* Fuere quoque qui *Proſiciam* mallent. v. Guell. Etiam Urſinus *Porriciam* in omnibus, quæ viderat, bonæ notæ exemplaribus fuiſſe teſtatur. Benedictus (in ed. Junt.) defendebat *projiciam*, ſic enim omnes codices habere, et Homericam imitationem eſſe; quam tamen equidem non memini. *liquantia* alter Hamb. et pr. Rottend. a m. pr., forte ut metro conſuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, *liqueo, es*, alterum, *liquo, is*; hujus prior longa, illius brevis, eſſe debuit; fere ut in Græcis: φίλω, φιλέω, μαρτύρω, μαρτυρέω et ſic porro.

τολμα præ ſe ferebant: nihil eſſe quod non valeas, modo velis valere.

232 — 243. Lineas ap. Hom. ductas vide l. c. Iliad. φ, 769 ſq., ubi Ulyſſes in curſus certamine ſimiliter vota facit. *palmas utraſque* antique, inquit Serv., quem vide, pro *palmam utramque*. *divos in vota vocare* vi ſane et ſenſu idem eſſe debet ac *deos votis vocare* h. e. invocare: quod aliquoties apud Virgilium et ejus imitatione apud Silium et Senecam Tragicum occurrit, ſed dictum exquiſite, ut *in partem prædamque vocare* III, 222, et ap. Ovid. Faſt. V, 527 *juratus vobis in verba vocatis:* Nam *votis* eſt idem ac vocare ad vota, ad ea, quæ voventur. Guellius laudat verſum Lycophronis (v. 228) καλῶν ἐπ' εὐχαῖς πλεῖστα Φύξιον Δία, ſed ibi ἐπικαλῶν Δία eſt jungendum. 237. *voti reus*, uti Ecl. V, 80 *damnari votis*, quoniam

Dixit, eumque imis ſub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque virgo;
Et pater ipſe manu magna Portunus euntem 241
Inpulit. Illa noto citius volucrique ſagitta
Ad terram fugit, et portu ſe condidit alto.

239. *in fl.* Sprot.——240. *Sporcique* Rom. Veſtigia græci verſus ſubſunt: Νηρῆος Φόρκου τε χορὸς Πανόπειά τε κούρη; ſed *Nerei* tribus ſyllabis dicere non poterat: at ſunt Νηρεΐδες, ut Νηρηΐδες. *Panopeia virgo* tres ap. Burm. cum binis Goth., nec male. conf. ſup. Georg. I, 437. Cæterum vide an opportunius diſtinguas: *eumque i. ſ. f. audiit omnis N. P. chorus; Panopeaque virgo, Et pater ipſe manu magna Portunus, euntem Impulit.* Sic ſup. lib. I, 144 *Cymothoë, ſimul et Triton adnixus, acuto Detrudunt naves ſcopulo.*——241. *Neptunus* tres ap. Burm. cum Erf., ex interpretatione. v. Not. *Portumnus* alii ſcribunt. Male. Sed *Portunus*, ut Neptunus; etiam Vertunus malunt quam Vertumnus. Videtur tamen altera eſſe antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. *eundem* ed Ven.

vota deberi, ſolvi, dicuntur. *porricere* voc. ſacrorum proprium. cf. V. L. *liquentia* ornat, ut ſæpe *liquidum* in *aqua, humor, fons.* 240. Et hunc verſum e Græco poëta, qui periit, latine converſum ſuſpicor. *Phorcum* (Φόρκος et Φόρκυς) Ponti et Terræ f. (v. Heſiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6), Nerei fratrem, poſuiſſe videtur poëta, cum omnino deus marinus eſſet nominandus, cui ſubeſſet deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823. 824. *Numen aquis ſecundum* Phorcynem vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam* (cf. I Georg. 437), unam ex Nereidibus (Heſiod. Theog. 250), ſigillatim poſuit, forte tamquam ex præcipuis unam, ut ſup. I, 144 *Cymothoen. Portunum* bene memorat, tamquam poëta Romanus, qui Græcis eſt Palæmon, olim Melicerta. cf. Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ovid. Faſt. VI, 547. Cum clave eum fuiſſe exhibitum legitur ap. Feſtum in *claudere*, et in gloſſa Serv. ad Georg. I, 437; dubito tamen, an *clavus* potius in ejus manu fuerit. Cum h. l. *Portunus pater* dictus ſit, Palæmon autem puer deus factus narretur, Neptunum hoc nomine deſignari putavit Grot. ad Martian. Capellam lib. I, p. 2 et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui juvenili ætate exhiberi ſolent, *ut Bacchus pater. Impulit navem* cf. ſup. lib. I, 144. 145. Eſt autem Portunus inter deos σωτῆρας nautarum. v. Orph. H. 74, 6—8. *manu magna*, ſignificanter in numine; et memorabilis effectio: *illa noto c.* Ductum autem phantaſma hoc ex Argonauticis, in quibus Argo eodem more ſcopulorum anfractibus expeditur modo in Planctis,

Tum ſatus Anchiſa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna præconis voce Cloanthum
Declarat, viridique advelat tempora lauro:
Muneraque in navis ternos optare juvencos
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipſis præcipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum
Purpura Mæandro duplici Melibœa cucurrit;

244. *At ſatus* Bigot. *Anchiſe* alter Menag. *et cunctis* Wall. *e more* ſec. Rottend.——247. *ternoſque* ed. Ven. *optare* cum Medic. Rom. aliſque optimis ſuis et Pierianis Heinſius legi maluit; maluerat idem Benedictus. Vulgo (et ſic unus Goth.) *aptare*. cf. ſup. ad lib. I, 552. Schrader. conj. *portare*.——249. *præcipue* Colot. et pr. Hamb. cum Medic. *auctoribus* Sprot. *victoribus* duo Burm., et *uctoribus*, eraſa *d*, Exc. Burm. Omnia temere.——251. *Purpurea* Dorvill. *Melebœa* duo ap. Burm. *Melibeïa currit* Hugen.

Planctis, v. c. Apollon. IV, 930 ſqq. Thetidis et Nereidum opera, modo in Symplegadibus in Ponto Euxino ap. Apollon. II, 598 Minervæ manu. Tandem, *portu ſe condidit alto*, ornate pro, intravit.

244—248. *ex more*, certe ludorum gymnicorum. *advelat*, ut exquiſitior eſſet oratio pro *velat*, ἐπικαλύπτει. *dat optare* conf. ſup. I, 425. III, 109, ut eligant ac dividant inter naves. *magnum talentum*, non comparative, quoniam majus et minus talentum fuit; nam hoc et ſerius et ſubtilius quam pro poëta; ſed per ſe, quod multas minas intra ſe continet; ut *magnus annus*, *menſis* etc.

249—257. *Victor* primo loco Cloanthus; at v. 258 altero loco, Mneſtheus, et v. 266 tertio, Gyas. Veſtis auro intexta; ut VIII, 167; igitur figuræ aureæ erant; prætexta (περιπόρφυρος) limbo purpureo duplici; *falbalam* dices, ſed intextam; quem, quandoquidem cinctu et ipſo amictu rugatur veſtis et alia parte defluit, alia adtollitur, ornatiſſime deſcripſit. *Mæander* enim *flexuoſa et in ſe remeabilis purpura in modum Mæandri*, ait Serv., fluvii, qui inter Cariam et Lydiam defluit, notiſſimi tum flexibus ſuis, tum poëtarum in eo ornando arte. Vide Ovid. Met. VIII, 162 ſqq. et al. Confer Chandler. *Antiqq. Ionicas* c. 3. Virgilii exemplo Mæandrum etiam alii poëtæ ad texturam tranſtulere. cf.

Cerda

Intextusque puer frondosa regius Ida
Velocis jaculo cervos cursuque fatigat
Acer, anhelanti similis, quem præpes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Jovis armiger uncis.
Longævi palmas nequidquam ad sidera tendunt
Custodes: sævitque canum latratus in auras.

253. *Veloci* Witt. *jugulo* alter Hamb., qui et *cursusque.*——254. Non indocta est P. Burmanni Secundi emendatio *ab alto.* Nam offendit *Ida* bis in fine versus positum. Vide ad Anthol. Lat. poët. pag. 272. Schrader. Emendatt. pag. 154 conj. *ab æthra*: Valer. Fl. I, 156 *Talia contanti lævum Jovis armiger æthra Advenit.* Inf. XII, 247 *volans rubra fulvus Jovis ales in æthra.* add. Claudian. b. Gild. 467 sqq. Receptum hoc video a Brunckio. Præfero equidem *ab alto*: inf. XI, 721 *Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto Consequitur pennis sublimem in nube columbam.* Cum itaque evidentis veritatis nota neutri emendationi insit, non sane consultum est in contextum alterutram inferre; facere enim hoc non licet, nisi ubi, aut sic aut nullo alio modo, auctorem scribere potuisse, in confesso sit. ——256. *tollunt* Sprot. et alter Hamb. cum Goth. sec. perpetua variat. Cerda et Ursin. Etrusco sigillo rem illustrat Bonarrotius (*Osservaz. sopra alc. Medagl.* p. 93). *Melibœa purpura*, Melibœensis, si, quod verisimile est, Virgilio ex Lucretio II, 499 in animum venit: *Melibœaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore*, ab alia, quam Thessaliæ urbe (v. Liv. XLIV, 13) appellata ipsi videri vix potuit. Ad insulam tamen Melibœam, in Orontis, Syriæ fluvii, ostiis sitam, purpuræ hujus laudem referre maluit Voss. ad Melam II, 3 a Burm. laudatus, quoniam scilicet in illo littore muricum frequentia aliunde nota est; nam in cæteris argutatur Vossius. Imitationem Statii (Theb. VI, 540. 541 sq.) agnoscit Pompon. Sab. *cucurrit*, ut Iliad. ζ, 320 περὶ δὲ χρύσεος θέε πόρκης. cf. Guell. 252 sq. Non alienum texturæ argumentum, cum Ganymedes ad Æneæ genus spectaret (cf. Winckelm. *de imitat. Græcc. opp.* p. 169 et 188). *armiger Jovis præpes* jungendum, suppleto, si placet, *ales*; de aquila (ex nostro hoc adoptavit Valer. Fl. I, 156. II, 414); aut *quem præpes rapuit*, velociter. *tendunt palmas*, non mirantes, ut Heins. ac Burm. cum Serv. contendebant, etsi nemo neget esse etiam mirantium eum gestum, sed graviter ferentes ac deorum fidem implorantes, ut et res postulat et Hymn. in Vener. 208, ubi copiose de Trois patris luctu agitur. Expressit locum Statius Theb. I, 548 sq. Nec tamen aquilam Homerus meminit, nec ibi, nec Iliad. υ, 233—235 et ε, 266. 267.

custodes

At qui deinde locum tenuit virtute ſecundum,
Lævibus huic hamis conſertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipſe
Victor apud rapidum Simoënta ſub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagariſque ferebant
Multiplicem, connixi humeris: indutus at olim
Demoleos curſu palantis Troas agebat.

257. *ad auras* duo Burm., ut alibi quoque.——259. Verſus idem ſup. III, 467. *hinc* Franc.——260. *detraxerit* Gud.——261. παρ' ὄχθησιν Σιμόεντος. *Simeonta*, *Simounta* aberrant. *alta* tres Heinſ., non ineleganter. v. Heinſ. ad Ovid. Epiſt. I, 48. *ſub Ilion alto* quatuor ap. Burm. *ſub Ilion altom* Wall. *ſub Ilion altum* Parrhaſ. *ſub Ilion a'ta* Goth. ſec. Sed vulgatam Grammaticorum auctoritate firmavit Heinſius.——263. *Mox illam* Hamb. alter. *Phygeus*, *Flegeus*. *Sagiris*, *Sacaris* aberrant. Sed eſt Φηγεὺς, Σάγαρις.——265. *Demoleos* Burmann. prætulit codicum et Quinctiliani auctoritate, grati ſoni cauſſa; vulgo *Demoleus*. *pallentes* Oudart. cum Goth. ſec.

cuſtodes v. inf. ad 546. *ſævit latratus in auras*, ornate; ſic tamen jam antea Varius ap. Macrob. VI Sat. 2 (p. 380 *Ed. Lond.* 1694). Locum etiam Guellius laudat. cf. Excurſ. IV.

258—265. Altero loco victor Mneſtheus. Lorica pro præmio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Iliad. ψ, 560, ut et lebes v. 613, quem reſpexit noſter. *hamis c. a. trilicem* v. ſup. ad lib. III, 467; eſt ἁλυσιδωτὸς triplici annulorum ſerie. Demolei illam ſpolium facit more ornandi et commendandi Homerico, quem in Homeri lectione ſæpiſſime obſervabis; in lorica quidem ipſa Iliad. ο, 529 ſqq. Cæterum apud Homerum Demoleon quidem eſt Antenoris filius Iliad. υ, 395. Hoc tamen loco factum eſt nomen Achivi Δημόλεως. 262. *decus et tutamen*, verſu Apollonii lib. II, 1076 illuſtrat Dorvill., ſed Virgilius Homericum expreſſit l. c. δηΐων ἀνδρῶν ἀλεωρήν. *in armis*, vel inter pugnam, vel ejus armati: αὐτοῦ ἐν ὅπλοις ὄντος. Sed illud præſtat. *donat habere*, δῶκεν ἄγειν l. c. Iliad. ψ, 612, 613. 264. *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis; *Vix illam—indutus at olim*, color ductus ex Homero, Iliad. ε, 303. 304. In memoriam autem revocandum, heroibus et omnino priſcis hominibus, tribui molem corporis, robur ac vires, ultra communem hominum ſortem; bene itaque h. l. duorum e vulgo hominum vires longe ſuperabat unus Demoleos. Sic facile tollitur difficultas

Tertia dona facit geminos ex ære lebetas ;
Cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
Jamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant evincti tempora tæniis :
Quum sævo e scopulo multa vix arte revolsus,
Amissis remis, atque ordine debilis uno,
Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens,

266. *lebetes* duo Burm.——269. *et vincti* Hamb. pr. *evictis* Gud. *tenis* plerique Pier. et tres Goth., hinc *tegnis*, *temis*, *thenis*, *theniis* aberratum. In Zulich. superscr. *galeis*. Vratisl. *ramis*. Hugen. *remis*, et a m. sec. *ramis*. unus Pierii *vittis*, omnia ex interpolatione.——270. *e* abest ab aliquot Burm. *ex sc.* Rom. et Witt. *revulsam* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm., sed alienum hoc ; nam sequitur, *debilis*.——272. *inrisam* jam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illisam* vel *inlisam* ex v. 206, quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebat* Menag. Sed *inrisam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2 agnoscunt. vid. Burm.——273. *sæpe* Heinsium a *sæpes* duxisse Burmannus narrat; *sæpe* frequens poëtis est in comparatione : et Gr. poëtis πολλά. *depressus* multi etiam hic, ut semper alias. *ab aggere* Serv. ap. Burm.

ficultas apud Ouwens V. C. N. H. lib. I, c. 4. *palantes agebat* est Homericum κλονεῖν ὀρινομένους.

266. Gyas tertio loco præmium tulit. *aspera signis* (etiam inf. IX, 263, et hinc Ovidius, Silius aliique), anaglypha, ut bene Servius exponit, figuris eminentibus cælata. Nota res ; et præiverunt Græci. Eo refer Arat. Phænom. 276 τὰ δέ οἱ (sc. Cygno sideri) πτερὰ πεπτερήχυνται 'Αστράσιν. ita restituendus locus ex Schol.

268—272. Ornati versus 268. 269. *puniceis tæniis*, atqui v. 110 *virides coronæ ?* et inf. 494 *viridi Mnestheus evinctus oliva*. At erant frondes punicea tænia religatæ ; bene Serv. *significat lemniscatas coronas, quæ sunt de frondibus et discoloribus fasciis*. cf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122. Plin. XXI, 3. *ordine debilis uno* proprie esset uno remorum ordine e ternis sup. v. 119. 120; sed, quod res docet, et cf. v. 205, *ordo* h. l. latius de latere dictum est, et nave scopulo admota ab uno latere omnino remi detersi fuerant. cf. sup. ad lib. I, 104. 105. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poëta, frustra, puto, quæritur : unum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. De Catilina cogitat Cerda, qui e gente Sergia erat.

273—279. Ornatus locus, in quo poëta profecisse videtur e Lucretio III, 657. 663.

Ærea quem obliquum rota transiit; aut gravis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator;
Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus,
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus adtollens; pars volnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.

274. *Ænea* duo cum Servio ap. Burm. *transit* Sprot. *transiit rota* Dorvill.——275. *saxi*, ut ab *ictu* pendeat, pr. Moret. *linquit* duo Burm. *saxo liquit* Wall.——276. *N. fugiens longos dat pectore* Goth. tert. *dat c. tractus* Oudart.——277. *pars sibila* Rom., male. *collo* ex *collum* Rottend. tert.——278. *Arduos* Rom. v. Pier. *v. tarda* Ven. *vulneraclausa* Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb.——279. *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinsii et Dorvill., haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii iique veterrimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nitentem*; et hoc interpretatur Pompon. Sab., quem vide) Gud. e simili exemplo descriptus, et Mentel. pr. cum parte codd. Pier., inter quos Romanus fuisse videtur, ut sit quasi subnixus nodis suis serpens: sic erit eadem exquisitior ratio, quam deprehendimus v. c. in illo: *mentum crinemque Mæonia mitra subnixus* IV, 216. 217, ubi idem, qui *subnexus* est, doctus dicitur *subnixus*. Tandem legitur: *Nexantem nodis* h. e. n. se in nodo, docte et rei convenienter, sed in paucissimis libris; Mediceum suum laudat Pierius. Heinsius tantum de *nodis* affirmat, de altero silet; sed firmant lectionem Grammatici, Priscianus et Eutyches. Itaque relinquamus lectionem, quæ et ipsa poëta digna est; teneamusque illud: quoties nihil potest ita definiri, ut in alterutram partem probabilitas major in sensus incurrat, nec mutandæ lectioni vulgatæ locum et caussam, nec mutationis fructum et utilitatem esse; contra vero lectoribus, inprimis elegantioribus, qui criticam subtilitatem non curant, molestias creari; inprimis si tibi constare, et in paribus caussis parem rationem sequi velis: tum enim innumera erunt mutanda, cum modo casus, modo genius sermonis, inprimis poëtici, modo aberratio, binas trinasve lectiones suppeditet, quarum nulla aut sperni possit aut destituta sit auctoritate: quod itaque ego substituo, eodem jure mutabit alter.

663. Eadem comparatio a Quinto Smyrnæo ornata lib. XI, 374—376. *viæ agger*, proprie editior viæ pars, h. l. simpl. pro via. *gravis* est, qui gravem ictum infert; itaque melius jungitur *gravis ictu*, etsi *ictu* etiam ad *seminecem* referri potest; sed prius puto melius et mox jungenda *saxo lacerum*. *colla arduus adtollens*, ἐχέν' ἀνασχὼν Callimachus in fragm. CCCCXXXVIII egregie a Ruhnkenio, Viro præstantiss., restituto. *pars v.* i. pars vulnerata,

Tali remigio navis sé tarda movebat:
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Æneas promisso munere donat,
Servatam ob navem lætus sociosque reductos.
Olli serva datur, operum haud ignara Minervæ,
Cressa genus Pholoë, geminique sub ubere nati.
Hoc pius Æneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus undique curvis

280. *si tarda* Franc. *se tarda ferebat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268.——281. Ordo verborum secundum Pier. et Heins. codd. Alii *plenis s. o. velis.* Ven. *velis subit ostia portus*, ex glossa. Jac. Bryant V. C. versum dletum malit; nam partim repugnare dicta superioribus, partim *vela velis* parum placere, partim jugulari comparationem appositam. Sane hæc v. 280 jam erat absoluta; et ratio erat reddenda, qua arte vel fortuna, eterfis remis, tamen in portum se recipere potuerit navigium; factum idesse vento suborto secundo, quem velis exceperant. Videndum est, an inhis aliquid sit, quod rei nauticæ haud satis conveniat.——282. *permisso* Eigen. *p. donat honore* Dorvill.——283. *navim* aliquot Pier. et pr. More. cum Erf., sed vid. Pier. *s. que receptos* Sprot., ut lib. I, 583.——584. *s. operum datur haut* nonnulli Pier., ex interpolatione indocta, metri caula.——285. *Thressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III Od. 9, quod defendit Burmannus, hactenus non male, quod Thraciæ commercia cum Trojanis intercessere. At in Pholoë argutatur. Enimvero ex lib. III, 131 sqq. facile memineris, Trojanos in Creta insula plus quam annuum spatium exegisse, non minus igitur *Cressa* locum habet: quorsum igitur mutamus quod rationem habet? *Cresa* scribitur et h. l. more antiquo, ut alibi dictum; est tamen etiam Κρῆσσα. *sub ubera* Rom. et Gud., minus bene.

nerata, obtrita ac fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpentem, *nexantem nodis*, nectentem se in nodos et replicantem sen orbes. v. Var. Lect.

280—285. Quod Sergesto etsi inferiori munus dat, et quod servam dat, ab Homero habet l. c. Iliad. ψ, 536. 537. 538 et 26. 263. Quod autem Pholoën Cretensem nominat, hoc ut poëta facit, a quo nihil facile indefinite ponendum. *ostia* h. l. portus. *promisso*, vulgare fuisset *sperato.* *operum haud i. M.* sæpe. ap. Hom. ἔργ' εἰδυῖαν, de lanificio et textura, ut notum.

286—290. Totum hoc cursus certamen ex Homero adumbratum

Cingebant ſilvæ: mediaque in valle theatri
Circus erat, quo ſe multis cum millibus heros
Conſeſſu medium tulit exſtructoque reſedit.
Hic, qui forte velint rapido contendere curſu,
Invitat pretiis animos, et præmia ponit.
Undique conveniunt Teucri, mixtique Sicani;
Niſus et Euryalus primi:
Euryalus forma inſignis viridique juventa,
Niſus amore pio pueri; quos deinde ſecutus
Regius egregia Priami de ſtirpe Diores;
Hunc Salius, ſimul et Patron: quorum alter Acarnan,
Alter ab Arcadio Tegeææ ſanguine gentis;

290. *Conſceſſu, conceſſu, conſenſu*, aberrant nonnulli hic et inf. v. 340 et 577. *in medium* duo Burm.——291. *Huc* pr. Moret. a m. ſec., et *Hac* Hugen. itidem a m. ſec. *velit* ed. Ven.——292. *ponunt* Goth. pr.——293. *concurrunt* Leid. *Sĭcani* prima nunc correpta, ut et alibi; contra quam *Sĭcania* I, 557. VIII, 416. III, 692. Jam monitum ad lib. I, 343. Unde etiam apud Silium factum:—*gens Sicăna votis.*——296. *quem* Gud. a m. pr. *et quos* duo Burm.——297. *Driones* Goth. pr.——298. *alius* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum unus* Dorvill. *Acarna* tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acharnem* Goth. tert.——299. *ab Arcadia* multi codd., et edd., quod mireris Pierio caſtius viſum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. *Tegeææ ſanguine gentis* Heinſ. prætulit ex nonnullis Pierianis et

bratum l. c. Iliad. Ψ, 740 ſqq., ſed traducti in illud alii ex reliquis agonibus. Locum ſpectaculi tantum non exſcripſit ex noſtro Statius VI Theb. 255 ſqq. *ſilvæ* in collibus—qui iidem *theatrum*; unde infra v. 340 *cavea*. *Circus* h. l. pro ſtadio. *ſe tulit et conſeſſu exſtructo reſedit.* cf. ſupr. v. 44. *pretia* explicantur per *præmia*; res, quæ pretio habentur, et nunc pro præmiis apponuntur. *animos* pro, eos.

296. In *pueri* argutantur Servius, Pompon. Sab. et alii; *amore pio pueri* exponunt, caſto, non infami. Mihi ſimpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur; et puer ſpectat ad teneram ætatem. Super nominibus *Diores, Salius,*

Tum duo Trinacrii juvenes, Helymus Panopesque,
Adsueti silvis, comites senioris Acestæ;
Multi præterea, quos fama obscura recondit.
Æneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Adcipite hæc animis, lætasque advertite mentis.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit.
Gnossia bina dabo levato lucida ferro
Spicula cælatamque argento ferre bipennem:
Omnibus hic erit unus honos. Tres præmia primi
Adcipient, flavaque caput nectentur oliva.

et binis suis, in quibus, *Tegeæ sanguine*, quo alludunt duo alii. Manifestum fit, omissionem syllabæ locum dedisse interpolationi *Tegeæ de sanguine*, quæ Romanum, Mediceum, et majorem partem codicum insedit. Alias *Tegeus* ut *Nemeus*, Τέγεος, Νέμεος, adjectiva forma dictum esse posset. cf. Heins. hic et sup. I Georg. 18. Burmannus quidem ibi et ad Ovidium satis sibi non constat, et modo Tegeæus modo Tegeeus scribit. Enimvero Τεγεαῖος, ut Νεμεαῖος, rationem et usum habet: At Νεμέειος nondum inveni, nec Τεγέειος. Apud Pindar. N. 8, 27 male expressum Νεμέειον ἄγαλμα.——300. *Helemus*, *Helenus*, *Helimus*, *Helinus* corrupte al. *Helymusque P.* Rom. Ἔλυμος. Πανόπτης.——301. *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Achestes* Wall.——304. *que* abest a Wall.——306. *Gnosia* et *Cnosia* variant et hic libri. Mox pro *lævato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*, pr. Moret. *leugato* pro *lævigato*, *lunato* Vratisl. Omnia ex interpretamentis.——307. *fronde* pro *ferre* Medic. a pr. m.——308. *is erit* Ven. *prima* Goth. tert.——309. *Accipiunt* Hamb. sec. *fulvaq.* est ap. Serv. ad IV, 261. De colore dubitari et *alba*, *tonsa*, *pulchra*, tentari video; sunt enim alias epitheta olivæ, ut sit *alba*, *pulla*, *viridis*, *glauca*. Scilicet sunt varia olearum genera, et mutat oliva colorem ipsa maturitate. Laudatur quoque ξανθῆς ἐλαίας καρπὸς ex Persis Æschyli. *nectuntur* Rufinian. et Serv. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectetur* Goth. sec.

lius, *Patron* v. Excurs. III ad h. lib. Ibidem mox de *Helymo*: *Tegeææ* v. Georg. I, 18.

302—307. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1 *multei aliei adventant, paupertas quorum obscurat Nomina*. 303. Vulgare: in quorum medio. 305. ἀγέραστος Homericum. Mox *Cnossia* (sup. III, 115. 104) *spicula* v. sup. Ecl. X, 59. Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* argenteo manubrio, signis cælatis, h. e. ornamentis exsculptis,

Primus equum phaleris inſignem victor habeto:
Alter Amazoniam pharetram plenamque ſagittis
Threiciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti ſubnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Hæc ubi dicta, locum capiunt, ſignoque repente
Corripiunt ſpatia audito, limenque relinquunt,
Effuſi nimbo ſimiles: ſimul ultima ſignant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Niſus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proxumus huic, longo ſed proxumus intervallo,
Inſequitur Salius: ſpatio poſt deinde relicto
Tertius Euryalus.

310. *equam* Medic. a m. pr.——312. *Thraiciis*, *Traicis*, male al. eſt Θρηΐκιος. *qua* alter Menag. *circumplectitur*, quod Mediceus, bini Moret. et Ven. binique Goth. cum Erf. a pr. m. firmant, illuſtrat Heinſ. Major pars et omnes Pieriani tuentur vulgg. *circumamplectitur.*——315. *accipiunt* duo Burm. *ſpatio* Gud. a m. pr., ut et in proletaria editione Gottingæ excuſa expreſſum video.——317. *Et fuſi* Medic. *nimbi* alter Hamb.——320. *huic longe, ſed* Wall.——321. *ſp. eſt deinde* Goth. tert. *inde* duo Burmann.——322. Deeſt hemiſtichium Goth. tert.

exſculptis, ornato. Mox *unus* hic idem et communis inter omnes.

310—314. *Amazonia* et *Threiciæ*, epitheta ornantia, a præſtantiſſimo genere, ut mos poëtis. Sed *Argolica galea*, peculiare genus. conf. ſup. II, 389 ſq. 412. Ex pharetra aptus balteus latus auratus *(balteus lato auro)*, ad cujus oram fibula gemmata, *(et fibula, tereti gemma, ſubnectit* balteum, conf. ſup. ad IV, 139): Omnia ornate, ut et v. 315—317, h. e. Curritur. cf. Iliad. ψ, 753 ſqq. *limen*, νύσσην, ut ibid. v. 758. Odyſſ. θ, 121. *ſimul ultima ſignant*, notant, oculis animoque deſignant metam, ut fere Servius; ſubnatum forte poëtæ ex illo: σήμηνε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεὺς Τηλόθεν; ubi is, qui ludos facit, metam ſic conſtituiſſe dicitur. 319. *fulminis alæ*, poëtica ratione: eſt tamen etiam in numis fulmen alatum.

Euryalumque Helymus ſequitur: quo deinde ſub ipſo
Ecce volat, calcemque terit jam calce Diores,
Incumbens humero: ſpatia et ſi plura ſuperſint,
Tranſeat elabſus prior, ambiguumve relinquat.
Jamque fere ſpatio extremo, feſſique, ſub ipſam

323. *Euryalum ſequitur Helymus* Erf., non male. *quem* Parrhaſ. *quod* Medic. *qui* tert. Rottend. a m. ſec. Sed eſt: *ſub quo ipſo volat* h. e. eum ſubit, ſuccedit.——324. *Ipſe volat* ap. Diomedem Grammat.——325. *humeris* pars codd., ſed et ſingularis minus vulgaris, et alteri tantum humero imminebat.——326. *ambiguumque* Heinſ. conſenſu librorum recepit, quod et pars Pierianorum habebat; ratio tamen ac res reſpuit. Nam, ſi tranſiiſſet ſocium, res non ambigua jam fuiſſet, uter prior eſſet. Verius alii editi et ſcripti: *ambiguumve:* ductum enim eſt ex v. 382 Iliad. ψ, Καί νύ κεν ἢ παρέλασσ' ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν (ſc. αὐτὸν, non πρᾶγμα, quod vulgare eſſet, et Virgilii imitatione refellitur; *ambiguum* ſc. ſocium *reliquiſſet*). Eſt alter locus ſimilis l. c. v. 526. 527, ſed ejus ſententia minus accommodata eſt noſtro poëtæ. *relinquit* Zulich.——327. *ipſam* tuentur Pier. et Heinſ. e codd. cf. ad lib. III, 145. *ipſum* Medic. a m. ſec., tres alii et Goth. unus. Sed ea vulgarior eſt ratio.

324. Expreſſa ex Iliad. ψ, 764. 765, ne dubita. Diores ita curſu æquat Helymum, ut uno tantum ille paſſu prævertat. Itaque Diores ſic inſtat, ut immineat ejus humeris et veſtigia premat, altero pede anteriore occupans ejus pedem citeriorem. Ita ad verbum calcem calce premit. Etſi nec hoc neceſſe. Eſt enim dictum exquiſitius pro, *pedem pede.* Aliam rationem Burm. ſequitur, ſed valde duram. Argutatur Joſ. Scaliger. 325. 326. et, ſi plus ſpatii ſupereſſet, nec curriculi metæ jamjam adpropinquarent, aut illum curſu prævertiſſet, aut ſaltem æquaſſet. Hoc eſt *ambiguum relinquat* eum, h. e. ambigentem de curſus palma, ut cum Turnebo Cerda, vel de quo ambigerent alii. conf. Var. Lect.

327 ſqq. Ad Homeri ductum l. c. 773 ſqq. et 539 ſqq. An dignitati epici carminis verſu maxime 333 et 357. 358 ſatis conſultum ſit, quæſitum eſt cum alias, tum nuper iterum, a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex noſtro decori ſenſu dijudicandam rem eſſe; quale autem Auguſtei ſæculi de tali re judicium fuerit, ignoramus. Noſtra quidem ætas facetias tales recte, puto, reſpuit. Tanto manifeſtior ad cujuſque ſenſum ſuavitas eſt in Euryali repentino conſilio v. 334 ſqq. *ſpatio extremo,* extrema ſtadii parte; non

Finem adventabant; levi cum ſanguine Niſus
Labitur infelix: cæſis ut forte juvencis
Fuſus humum viridiſque ſuper madefecerat herbas.
Hic juvenis jam victor ovans veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo; ſed pronus in ipſo
Concidit inmundoque fimo ſacroque cruore.
Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam ſeſe obpoſuit Salio per lubrica ſurgens;
Ille autem ſpiſſa jacuit revolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plauſuque volat fremituque ſecundo.
Poſt Helymus ſubit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caveæ conſeſſum ingentis, et ora

328. *leni* et *tum* aberratt.——330. *humi* duo Pier. et alii recentiores.——333. *craſſoque* Parrh., male ex v. 469.——334. *amorum eſt* Witt. et ſic plerique Pier. Alii *amoris*. at vid. Notam.——335. *Et ſeſe* ap. Serv. *objecit* Parrh.——336. *tenui jacuit* Servius legit, et ſic pr. Rottend. a m. ſec. et Regius pro gloſſa, quam forte aliquis decori male providus intulerat. *reſolutus* Ven. *reſupinus* alter Voſſ.——337. *munera* alter Menag. *amico* Medic. a m. pr., quod Heinſ. adſtruere laborat.——339. *et tunc* aliquot Burm. *ſubiit et t.* Parrhaſ.——340. *conſenſum* et *conceſſum* multi Pier. Heinſ. et noſtri. vid. ſup. v. 290.

non enim plura, quod ap. Homerum fit, ſpatia confeciſſe videntur. *Finem* exquiſitius pro meta dixit. *lævi ſanguine* pro ſolo lævi propter ſ. 330 ſanguis ſuperfuſus (ut Serv.) madefecerat humum virideſque herbas. *veſtigia titubata*, audacius, ut a poëta, pro pedibus titubantibus. 334. *amores* male modo ad turpem modo ad magnum amorem trahunt. Nihil aliud eſt, quam poëtica ratio pro vulgari, amor ſing. numero. 338. *Prima tenet*, τὰ πρῶτα, victoriam obtinet primo loco. 339. *tertia palma*, tertio loco victor, ratione poëtica, quam ipſa illa exempla illuſtrant, quæ Burmannus laudat ad h. l. et Drakenb. ad Silium XVI, 504. cf. Georg. I, 59, ubi *palmas Eliadum equarum* poëta dixit equas victrices in decurſibus Olympicis. *Palma*, ut *victoria*, et ſæpe alia abſtracta, pro victore.

340—347. Simile jurgium ap. Homer. Iliad. ψ, 543 ſqq.

ora

Prima patrum, magnis Salius clamoribus inplet,
Ereptumque dolo reddi ſibi poſcit honorem.
Tutatur favor Euryalum, lacrimæque decoræ,
Gratior et pulcro veniens in corpore virtus.
Adjuvat, et magna proclamat voce Diores,
Qui ſubiit palmæ, fruſtraque ad præmia venit
Ultima, ſi primi Salio redduntur honores.
Tum pater Æneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam movet ordine nemo:
Me liceat caſus miſerari inſontis amici.

344. Plerique codd. poſt *virtus Adjuvat* diſtinguunt, quomodo et Nonius agnoſcit; ſed male. vid. Heinſ. *Gratior eſt* Seneca Ep. 66 et paſſim alii, ut ſententiæ locum teneat. *G. et populo v.* Witt. *veniens e. c.* Seneca l. c., et ſic paſſim verſus laudatur. *pectore* Bigot. Exc. Burm. et a m. pr. Erf.——346. *palmæ ſubiit* Dorvill. *pugnare ſubiit* Parrhaſ.—347. *redduntur* Heinſ. prætulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendatioribus. Vulgo *reddantur*, quod tamen et Romanus et Medic. habent, nam in hoc *u* a recenti manu ſuperſcriptum. Nil refert; hoc tamen malim: nam epica dignitas reſpuit illos ſubjunctivos.——348. *Cum* pr. Moret. *pius A.* Ven. et Goth. pr.——349. *Certa movent* Wall. *p. vovet* tert. Rottend. a m. pr.——350. *Mi* Goth. pr. *caſus* Heinſ. revocavit, cum nullus codex *caſum*, quod vulgg. edd. obſidet et vulgarius eſt, exhibeat, ſi primum ex Gothanis excipias cum Dorvill. *miſereri* etiam nonnulli; inter quos Rom. Omnino *caſus miſerari* plenius ſonat.

ora Prima patr. et primo loco, ante alios, priores ordines, quibus ſeniores et honoratiores ſedebant. *lacrimæque decoræ* pueri ſupplicantis, ne ſibi victoriæ honos eriperetur. *veniens* ſimpl. pro, quæ eſt. Nam *venire* plenius voc. poëtis pro eſſe, ut jam Heinſius notavit ad Ovid. V Faſt. 648 et al. loc. ἔρχεσθαι, ἐλθεῖν, ſic adeo in pedeſtribus ſcriptoribus. Veteres Grammatici *veniens* h. l. proveniens, naſcens, interpretabantur, ut I Georg. 54 *Hic ſegetes, illic veniunt felicius uvæ.*

345. Adjuvat Euryalum ejuſque cauſſam, et clamat D., qui in victoriæ tertium nunc locum ſucceſſerat, et, ſi—iterum ea excidiſſet.

348—361. Delectat mite Æneæ ingenium, vel Euryali reſpectu. Præiverat tamen et hic Homerus Iliad. ψ, 558 ſqq. 349. ad verba cf. ſup. I, 257.

Sic fatus, tergum Gætuli inmane leonis
Dat Salio, villis onerofum atque unguibus aureis.
Hic Nifus, Si tanta, inquit, funt præmia victis,
Et te labforum miferet: quæ munera Nifo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam;
Ni me, quæ Salium, fortuna inimica tuliffet.
Et fimul his dictis faciem oftentabat, et udo
Turpia membra fimo. Rifit pater optimus olli,
Et clipeum efferri juffit, Didymaonis artes,
Neptuni facro Danais de pofte refixum.
Hoc juvenem egregium præftanti munere donat.
Poft, ubi confecti curfus, et dona peregit;

354. *quæ præmia* Medic. Moret. fec. et Colot., ex verfu antec.——355. *meruit* duo ap. Burm., perpetuo fere lapfu in fimili verborum pofitu.——356. *et S.* nonnullæ edd. et codd.——357. *oftendebat* nonnulli ap. Burm. et Goth. fec. *monftrabat* Moret. fec.——358. *illi* Medic. a m. pr. Quodnam aurium judicium in hoc fequutus fit, vel poft Quinctil. locum VIII, 3, 25, nos latet.——359. *offerri* aliquot Pier. et duo Burm. *afferri* ed. Genev. *ferri* Leid., perperam. *Didamonis*, *Didamaonis*, *Didiomonis*, et apud Pier. *Didumæonis*, apud Benedictum Pal. *Didymæonis*, corruptelæ; nam eft Διδυμάονος. *arte* tres Burm. *artem* Romanus, et ap. Burm. Dorvill., fed exquifitius plurali numero *artes*: h. e. opus.

I, 257. 258.. 349. *palmam*, debitum cuique ordine fuo præmium, Obferva etiam copiam dictionis: *munera*, *præmia*, *palma*, *corona*, *honores*, *dona*, *promiffa*. 356. *Ni me— fortuna tuliffet*, me a primo præmio abftuliffet, abduxiffet, exquifitius quam vulgare: ni f. mihi eripuiffet præmium pro *laude* h. e. virtute in curfu. v. 357 v. ad v. 327. cf. Iliad. Ψ, 551. 781. 359. clipeus ab artifice, qui fecit, commendatur (cf. III Ecl. 37), et a loco, quo fuerat fufpenfus, in Neptuni templo pro donario, et quod e manubiis erat. Servius: *Danais*, a *Danais*; et *intelligimus hoc ad Æneam tranfiffe per Helenum* (fup. III, 465 fqq.). Nil refert: fed et Æneas ex templo aliquo Græcorum inter prædam auferre potuit, ut color fit fimilis ac lib. III, 286—288.

362 fqq. Etiam ap. Homerum πυγμαχία fit Iliad. Ψ, 651

Nunc, ſi cui virtus, animuſque in pectore præſens,
Adſit, et evinctis adtollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnæ proponit honorem:
Victori velatum auro vittiſque juvencum;
Enſem, atque inſignem galeam, ſolatia victo.
Nec mora; continuo vaſtis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum ſe murmure tollit
Solus qui Paridem ſolitus contendere contra;
Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,

363. *Huc, ſi* cod. Ge. Fabric. *animiſque* Sprot. Poſt *præſens* interpungendum ex Burmanni quoque ſententia. Si tamen jungas: *præſens Adſit*, nec id importune fieri videtur, jejune tamen.——365. *præponit* aliquot ap. Burm., male.——368. *cum* eraſum in Dorvill. *affert* Hugen. *offert* Oudart. Vide modo v. 359.——369. *ſe munere t.* bini Goth.——370. *extendere* Montalb.——371. *accubat* Parrh. et aliquot Pier. *occubat* h. l. pro cubat, jacet.

651—699. Certavit cum poëtarum patre Virgilius fere in ſingulis, ut comparando facile intelligent, quibus hæc cognoſcere lubitum eſt, modo varietate modo ornatu. Omnino placuiſſe ſibi videtur poëta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. III pr. et Theocrit. Idyll. XXII tractato. Virgilium unice ſequitur Statius Theb. VI, 249 ſqq. Poëtæ ſtudium in oratione varianda cognoſce etiam in illo, quod dicere noluit *confecti curſus et dona peracta*. *animus præſens* proprie in diſcrimine, qui ſine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hoſtem ſuſtineat, videt. Debet igitur mox omnino dictus eſſe pro fortis, ut h. l. cf. Var. L. adſit is et ceſtu pugnet; at quam ornate! *evinctis palmis*, ceſtu, *attollat*, ut ἀείρειν voc. propr. hac in re. *honorem* v. modo ad v. 349. *velatum*, ornatum (cf. ſup. ad v. 72), *auro vittiſque*, ſeu vitta lamellis aureis diſtincta; ſeu ut cornua aurata ſint; vittis cervici impoſitis, ritu religioſo, etiam in monumentis obvio, ut in arcu Titi. cf. Serv. et inf. IX, 627.

368—377. Homer l. c. 664 ſq. 370. Paris, vulgo pro imbelli, ignavo et mulieroſo homine haberi ſolitus, nec apud Homerum omni virtute caret, ut Iliad. γ in certamine cum Menelao, ν, 765 ſqq. λ, 580 et al., a poëtis tamen poſt Homerum

Victorem Buten inmani corpore, qui ſe
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulva moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in prœlia tollit,
Oſtenditque humeros latos, alternaque jactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quæritur huic alius: nec quiſquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibuſque inducere ceſtus.
Ergo alacris, cunctoſque putans excedere palma,
Æneæ ſtetit ante pedes; nec plura moratus,

372. *Butem* tres Burm., et unus *Butan.* Hamb. ſec. i. *qui c. ſeſe.*—374. *Percutit* unus Pier., qui eſt Romanus. *Pertulit* duo, vitioſe ut ſæpe.—375. *in præmia* Vratiſl.—377. *prætendens* duo Burm., unus *portendens.*—378. *hinc* tres Burm. *hic* Medic. a m. pr. *agmine toto* pr. Rottend.—379. *que* abeſt a binis Burm. *ve* Zulich. *cæſtus* ubique ſcribitur, etiam in Mediceo: etymologia ἀπὸ τοῦ κεστοῦ poſtulat *ceſtus.* Sed in omni ſermone, etiam noſtro, uſus ſæpe etymologiæ adverſatur.—380. *alacer* Bigot. *cunctiſque* pr. Menag. *palma* poſt Pierium Heinſius tuetur omnium vetuſtiorum codd. et Grammaticorum auctoritate. Adde Markland. ad Stat. Silv. p. 305. Recentiores et edd. *pugna*, quod vulgare eſſet. Ante alios victoriam obtinere, eſt poëtæ, *excedere eos palma*; debebat proprie eſſe, virtute. Aliquot *pugnæ* et *pugnam*, fruſtra.—381. *moratur* Goth. ſec., ſed mox: *fatur.*

Homerum multo majore virtute inſignitus fuiſſe videtur, ut ex Hygino intelligas fab. 91, et fab. 273 pag. 322, ubi omnes vicit, quotquot in ludis funebribus pugnabant; itaque etiam pugilatu excellere potuit in poëtis deperditis. 371. Ludi funebres in Hectoris honorem habiti, num ab iiſdem poëtis memorati fuerint, an Virgilii ingenio debeantur, non habeo dicere. Probabile tamen fit, e Cyclicis poëtis et hos petitos eſſe. At Buten ſuaviter ab Amyco e Bebrycum gente deduxit, qui Pollucem provocaverat, cum is cum Argonautis ad Bithyniæ littus acceſſiſſet. v. Apollon. l. c. Dares et Entellus etiam epigrammate ornantur Antholog. gr. lib. V, pag. 526. v. 373. Butes ex Bebrycia, quæ erat *gens Amyci*, id eſt, ſub regno A., venerat Trojam. *ferebat ſe*, incedebat, veniebat, ut I, 503. IV, 11. Apud Homer l. c. Iliad. Ψ, 679. 680 Euryali virtus ſimili modo commendatur, atque hic Daretis. v. 375—377. ſtolide ferox homo egregie repræſentatus.

Tum læva taurum cornu tenet, atque ita fatur:
Nate dea, ſi nemo audet ſe credere pugnæ,
Quæ finis ſtandi? quo me decet uſque teneri?
Ducere dona jube. Cuncti ſimul ore fremebant
Dardanidæ, reddique viro promiſſa jubebant.
Hic gravis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proxumus ut viridante toro conſederat herbæ:
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli
Dona ſines? ubi nunc nobis deus ille, magiſter
Nequidquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem

382. *Jam* equidem malim; et ſic pr. Hamb. *tauri cornu* Goth. ſec., quod communius eſſet. At Erf., ſi auctoritatem haberet, ſequi malim: *Tum læva taurum tenet*, verſu inexpleto.——384. *Qui f.* tres, et *Quis* totidem alii ap. Burm. cum Erf. cf. ſup. ad II, 554. *ſtanti* Mentel. pr. *ſtando* tert. a m. pr. *quo me tedet ante t.* Goth. tert., corrupte. *uſque morari* aliquot Pier. et Ven., ex interpr.——385. *ferebant* Zulich.——386. *jubebat* ex Donato ad Terent. Burm.——387. *Hentellus* et *Antellus* hic et in ſqq. vitioſe ſcribunt Gothani, uti mox *Herix* pro *Eryx*.——388. *conſiderat* tres ap. Burm. *herba* unus Pier. cum Erf.——390. *diſcrimine* Dorvill.——391. *finis* un. Burm. cum binis Heinſii, quod huic quidem elegantius videbatur.

præſentatus. cf. Apollon. l. c. 45 ſqq., ut nec minus in oratione, quæ ſequitur; in qua cum Homero contendit, l. c. 666 ſqq. v. 380. pugna, qua ſuperior cæteris eſt. cf. Var. Lect.

385 ſqq. Primæ lineæ in Homero v. 676 ſqq.; at quam egregie coloribus ſuis a poëta inductæ! Aceſtes *graviter* caſtigat. Ita malim. Nec male tamen *gravis* omnino, quoniam ſenex erat, quippe ſenes ætate et auctoritate graves habentur. Similis increpatio Pandari ab Ænea Iliad. ε, 171 ſqq. Omnino objurgationes ejuſmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Minervæ Odyſſ. χ, 224. Hectoris Iliad. ο, 440 ſq.; quas non facile manibus dimittet poëta, quia vim et δεινότητα oratio habet. 389. fruſtra fortiſſime olim inter heroës, ſc. quandoquidem nunc iners deſides, cf. II, 348. 349. 391. 392. graviſſima objurgatio: *magiſter E.* h. e. gloria hæc,

Trinacriam, et ſpolia illa tuis pendentia tectis?
Ille ſub hæc: Non laudis amor, nec gloria ceſſit
Pulſa metu; ſed enim gelidus tardante ſenecta
Sanguis hebet, frigentque effetæ in corpore vires.
Si mihi, quæ quondam fuerat, quaque inprobus iſte
Exſultat fidens, ſi nunc foret illa Juventas:
Haud equidem pretio inductus pulchroque juvenco
Veniſſem: nec dona moror. Sic deinde locutus,
In medium geminos inmani pondere ceſtus
Projecit; quibus acer Eryx in prœlia ſuetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obſtupuere animi: tantorum ingentia ſeptem

394. *Nec l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burmann. *laudis honor* duo ibidem. *ceſſat* vitium edd. H. B.——396. *habet* vitioſe, etiam vetuſtiſſimi. v. Pier. *effœto* Bigot. et Parrhaſ., quod eſt vulgare. *effractæ* Hamb. ſec. a m. ſec. *effectæ* Dorvill.; ſaltem deberet eſſe *affectæ*.——398. *Juventas* Heinſ. poſt Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Vulgo alii *juventa*, nonnulli etiam *juventus*, proſaica forma. Nam deam Heben, ſ. Juventatem, poëta pro ipſa ætate exquiſitius ponit.——399. *inductis pretiis* Montalb. *pulchrove* idem cum aliis Burm. et Pier., male.——400. *nil d. m.* aliquot ap. Burm.——403. *manu* Parrh. et Rom.

hæc, quod Erycem heroëm (ſed majus, *deus ille*) magiſtrum pugilatus habuiſti. Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe quo Herculem adeo provocavit v. 412 ſqq. v. Diodor. IV, 83. Pauſ. IV, 36, p. 372. cf. poſt alios Burmann. Sec. ad Numiſm. Sicil. in Dorvill. Siculis p. 399 ſqq. Adde Excurſ. II. et de *Entello* Excurſ. III. *nobis* habere μιμητικὸν aliquid ex vita hominum notum eſt. *ſpolia.* Auxit hæc Val. Fl. IV, 181 ſqq.

394—399. Talis excuſatio frequens in Homero, inprimis Neſtoris. Vide Iliad. η, 132 ſqq.. λ, 669 ſq. ψ, 629 ſq., et Laërtæ Odyſſ. ω, 375 ſq., ſed ornatu et orationis vi Virgilius ſuperior. cf. inf. lib. VIII, 560 ſq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim uſus erat, ceſtus in medium projicit, magno poëta dignum eſt. 399. Veniſſem equidem, haud inductus pr. h. vel nulla præmii ratione habita. *Nec dona moror,* non curo. vid. Burm.

403. *ferre manum in p.* exquiſite pro manus conſerere; et *intendere br. t.* pro inducere ceſtum.

Terga boum plumbo inſuto ferroque rigebant.
Ante omnis ſtupet ipſe Dares, longeque recuſat:
Magnanimuſque Anchiſiades et pondus et ipſa
Huc illuc vinclorum inmenſa volumina verſat.
Tum ſenior talis referebat pectore voces:
Quid, ſi quis ceſtus ipſius et Herculis arma
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Hæc germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus;

404. In *tantorum* hærent intpp. Faber conj. *totorum i. ſ.*, Burmannus et emendationem et Servii explicationem, *tantorum, hoc eſt, virorum fortium*, recte rejicit; at idem amplecti mavult interpolatam Hamb. ſec. et ed. Venetæ lectionem: *O. animi Teucrorum. Ingentia ſeptem Terga b.* Parva eſt obſervatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus* et *talis*, ut *τοῖος* vel *τόσος*, ita ponuntur, ut cauſſalem particulam intra ſe complectantur, reddendaque ſint per: *nam magnus*, *nam multus*. Ita h. l. pro: *nam ſeptem ingentia magnorum boum terga* (coria) *rigebant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27. ——407. *que* ante *Anchiſ.* deeſt Parrhaſ. *et ipſam* duo Burm.——413. *fractoque*, quod Heinſio forte rectius legi viſum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetuſtiſſimi tamen, ut ipſe Rom. et Mediceus, in altera lectione conſentiunt: *ſparſoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod verſu quarto *ſparſa ſ.* recurrit, nil obeſt. At, ſi in uno loco codicum auctoritatem vel adverſus rationem ſequimur, aliis certe locis non ſine ratione eam deſerere debebamus. Nunc iterum novare diſplicet. *fractoque inſperſa* Regius.—— 414. *His* præclare Heinſ. reſtituit e codd. et Priſciano. Vulgo male *Hic. Alcidem* Dorvill.

ceſtum. 404. Nam ceſtus facti erant e corio ſeptem magnorum boum, inſuto plumbo ferroque. v. Var. L. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis ceſtibus.

406—408. *vinclorum vol.* int. lora, quibus ceſtus circa brachium religaretur. *longeque*, valde, ut Serv. Scilicet in *recuſat* latet notio τοῦ *refugit.*

410—419. *arma* non poſſunt eſſe alia quam ipſe ceſtus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnavit, vel numis teſtibus. 412. *germanus* Æneæ, eadem ſaltem matre genitus (cf. Weſſeling. Obſſ. I, 13), quippe Veneris ex Buta (ſed alio quam is, de quo v. 372) filius. 413. Etiam hic verſus noſtris ſenſibus faſtidium faciat neceſſe eſt. Sed v. ſup. ad

Dum melior vires ſanguis dabat, æmula necdum
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed, ſi noſtra Dares hæc Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Æneæ, probat auctor Aceſtes:
Æquemus pugnas. Erycis tibi terga remitto;
Solve metus; et tu Trojanos exue ceſtus.
Hæc fatus, duplicem ex humeris rejecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertoſque,
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.
Tum ſatus Anchiſa ceſtus pater extulit æquos,
Et paribus palmas amborum innexuit armis.

416. *cana ſ.* Hamb. pr.——417. *recuſet* Exc. Burm.——418. *hoc probat* aliquot Pier., ab interpolatore.——421. *triplicem* Vratiſl. *dejecit* aliquot Pier. et Witt., ab indocto Grammatico, qui primam in *rejecit*, ſeu *rei* pronuntiando, ſeu geminata tacite *j* littera, produci ignorabat.——422. *artus magnoſque lacertos* unus Pier. et Dorvill. ac Witt., ab interpolatore, qui hypermetrum verſum non ferebat; cui alii *ſic* mederi voluere, ut *que* in fine tollerent; quamquam et caſu excidere potuit. *magna ora l.* codex Pontani, *magna arma l.* Sprot. Sed *oſſa* in athletico corpore inprimis notabilia erant; quis dubitet?——423. *Extulit* ap. Macrob. VI, 1, ſed Nonius et ſcripti ſervant vulgatam, et recurrit iſtud verſu ſtatim ſequente. Scilicet *exuit artus*, venuſte dictum pro vulgari, *exuit veſtem* (ſc. de *artubus*).——424. *Cum* pr. Moret. ut ſæpe al.——425. *intexuit* Medic. a m. pr.; vitioſe hoc idem in priore edit. a typo-

ad v. 327 ſqq. 415. *æmula* intellige, quomodo alias poëtis *invida*, ſenectus nondum *canebat ſparſa t. g.* nondum cani erant ſparſi per tempora. Ornatiſſime. 418. *ſedet* v. ſup. lib. II, 660 *Si ſedet hoc animo.* *auctor Aceſtes*, qui primus me ad hanc pugnam excitavit. *remitto*, cedo ac renuntio ceſtibus Erycis, ut bene Cerda. Sic et alias, v. c. inf. XI, 359 *Cedat jus proprium regi, patriæque remittat.* 419. *pugnas* Servius per *arma* reddit.

421—423. Manifeſta imitatio loci nobiliſſimi Odyſſ. σ, 65—74. cf. Apollon. II, 30 ſqq. Verſus 422 ex Ennianis fluxit ap. Macrob. VI, 1 *magna oſſa lacertique Apparent hominei.* *duplicem*, Homer. διπλῆν, duplicato panno, ut alibi docuere viri docti. In v. 424 iterum

Conſtitit in digitos extemplo adrectus uterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Inmiſcentque manus manibus, pugnamque laceſſunt,
Ille pedum melior motu, fretuſque juventa:
Hic membris et mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant, vaſtos quatit æger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter ſe volnera jactant,
Multa cavo lateri ingeminant, et pectore vaſtos
Dant ſonitus; erratque auris et tempora circum
Crebra manus; duro crepitant ſub volnere malæ.

a typographis fuerat exaratum. Sed eſt, *innexuit*: de quo verbo v. Bentl. ad Horat. Epod. 17, 72. *nexuit* Sprot.——426. *arreptus* Rom., ſolito errore.——428. *Adduxere* tres Heinſ. *Redduxere* Victorinus Art. Gramm. lib. I ap. Heinſ., non male. Sed *Abduxere retro* eodem redit. *longo* Dorvill. ——429. *pugnaſq.* aliquot Pier., et hoc decebat poëtam.——430. *pedum curſu melior* Sprot. *p. motu m.* Rottend. tert.——431. *Is membris* Ven.—— 432. *acer anhelitus* Probum olim cum aliis hic maluiſſe, ex Scholio Servii P. Danielis monet Heinſius. Quantum tamen ipſe video, non h. l., ſed ſub f. libri noni, ita illi legere maluerunt. *Æger anhelitus*, qui ægre trahitur. ——434. *pectora* alter Hamb., non male. *pectore vaſto* ed. P. Danielis. ——435. *Dant gemitus* ſec. Rottend. *errantque crebra manus* Ven., quod Heinſio placuiſſe facile ſuſpiceris.——436. *duræ* Zulich. a m. ſec.

iterum convenit cum Apollon. II, 51 ſqq.

426 ſqq. Comparanda hic inprimis loca Homeri, Apollonii et Theocriti, ſupra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. VI, 261 ſqq. et Silium XVI, 295 ſqq., ſed, comparare talia, ſatis expedita res eſt. Nos Virgiliana ſaltem illuſtrabimus. *arrectus in digitos*, ἐπ' ἀκροτάτοισιν ἀερθεὶς—πόδεσσι, Apollon. II, 90. 91. *pugnam laceſſunt* pro ineunt, exquiſite, proprie *laceſſere aliquem pugna*, *ad pugnam*, h. l. præludendo. *immiſcent m. m.* pro conſerunt manus (Male Serv.) *pedum m. m.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, evitandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 749 ſq. 433. *vulnera* pro vulgari, *ictus*; hos v. 434—436 per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 ſq. Aurea pugilum fractæ ac tumidæ notæ nunc ſunt ex Winckelmanni

Stat gravis Entellus, nisuque inmotus eodem
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celsam oppugnat qui molibus urbem,
Aut montana sedet circum castella sub armis,
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adsultibus inritus urguet.
Ostendit dextram insurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Prævidit, celerique elabsus corpore cessit.
Entellus vires in ventum effudit; et ultro,
Ipse gravis, graviterque, ad terram pondere vasto
Concidit: ut quondam cava concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.

437. *nixuque* Ven. *nisusq.* Rom. —— 438. *Vulnera, tela, ictus, o. v.* Goth. alter, interpolate. —— 439. *qui m. arcem* Sprot. —— 441. *Nunc illos, nunc hos* Rom. *nunc hos, nunc alios* pr. Hamb. —— 442. *assaltibus* tert. Rottend. —— 446. *effundit* aliquot Pier. —— 449. *in* abest Erf. *radicitus* Rom. et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heins. et Prisciano. Ornat hoc Heinsius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Silii imitatione satis obscura lib. VI, 196, quam potius ratione poëtica defenderem. *Radicitus* pedestri orationi est frequentatum, *radicibus* non æque. *rad. e. quercus* a pr. m. Oudart.

manni observatione super *καταγὼς τὰ ὦτα.*

437. 438. *gravis* ætate et mole corporis, ut primo loco Cerda recte. cf. inf. 477. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit,* pro vulgari, ictus cavet, declinat, evitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, ut multi monuere. Vidd. Cerda et Burm. cf. inf. XI, 750. Stat VI Theb. 802.

443—449. *a vertice,* desuper, v. ad II Georg. 310. *elapsus cessit,* elabitur; quod sup. *exit. gravis, graviter,* ut Homericum: *μέγας μεγαλωστί.*

448. 449. Comparationem satis obviam vel apud Homerum Iliad. ν, 178 sqq. ξ. 414 sqq. π, 482 sqq. et alibi (Aliorum poëtarum loca v. ap. Cerdam.) ornavit nobilium Arcadiæ et Troadis montium nominibus; quæ et ipsa rebus dignitatem adjiciendi ars est,

Conſurgunt ſtudiis Teucri et Trinacria pubes:
It clamor cœlo, primuſque adcurrit Aceſtes,
Æquævumque ab humo miſerans adtollit amicum.
At, non tardatus caſu neque territus, heros
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat ira;
Tum pudor incendit vires, et conſcia virtus;
Præcipitemque Daren ardens agit æquore toto;
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra.
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic denſis ictibus heros
Creber utraque manu pulſat verſatque Dareta.
Tum pater Æneas procedere longius iras,
Et ſævire animis Entellum haud paſſus acerbis;
Sed finem inpoſuit pugnæ, feſſumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis; ac talia fatur:

450. *Teucri ſtudiis Trinacria* Exc. Burm.——451. *que* abeſt a Medic., quod præfert Heinſius. Ejuſdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. ſec. et Erf. *occurrit*. Witt. *primus concurrit*.——453. *Et* duo Hamb.——454. *ac vim* Heinſ. cum ſcriptis. Al. *et v. inde ſ. iras* Goth. ſec.——455. *intendit* Hugen., ex pedeſtri ratione. Verſum hunc *Tum pudor* tamquam importune interjectum in ſuſpicionem adducebat V. C. Jac. Bryant, etiam *vim* et *vires* non bene ſibi ſuccedere.——457. *geminans* Vratiſl. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito *ille* ſperni potuiſſe mireris.——459. *crepitent* Sprot. *nimbus crepitet* tert. Rottend. *trepidant* pr. Hamb. *ſic denſis* poëta exquiſitius pro *tam* denſis.——461. *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legerent ap. Guellium, ſed idem alterum illuſtrat per græca: *προβαίνειν περαιτέρω τὰς ὀργάς*.——463. *imponit* Zulich.——464. *Corripuit, miſcens* Sprot.

450 ſqq. Similiter Iliad. ψ, 694 ſq. Sed reliqua, quod Entellus novas vires ſumit, de ſuo Virgilius addidiſſe videtur; ductu forte Theocriti Idyll. XXII, 107 ſqq. *ſtudiis*, Serv. in ſtudia, Malim: præ ſtudio; per ſtudium ac favorem, qualis ſpectantium in ludis eſt.

455. *conſcia virtus*, in proſa, virtutis conſcientia.

461 ſqq. Æneas idem facit, quod Achilles l. c. Iliad. ψ, 734. 465. Cf. Iliad. υ, 332 ſq.

Infelix, quæ tanta animum dementia cepit?
Non vires alias, converſaque numina ſentis?
Cede deo. Dixitque, et prœlia voce diremit.
Aſt illum fidi æquales, genua ægra trahentem,
Jactantemque utroque caput, craſſumque cruorem
Ore ejectantem, mixtoſque in ſanguine dentes,
Ducunt ad navis; galeamque enſemque vocati
Adcipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, ſuperans animis, tauroque ſuperbus:
Nate dea, voſque, hæc inquit, cognoſcite, Teucri,
Et mihi quæ fuerint juvenali in corpore vires,

465. *animi* Parrhaſ.——466. *Non* Oudart. *Num* qu. Moret. et Goth. tert. *commiſſaque* Ger. Voſſius e codd. notavit. v. Burm.——467. *dixitque et* vereor ut fulcrum *que* a poëta ſit.——469. *ultroque* Goth. tert. *utraque* Parrh. *Quaſſantemq. utroque* Mocrob. IV Sat. 1, ut Ecl. X, 25 Silvanus *Florentes ferulas et grandia lilia quaſſans*; ſed diverſa in re; et de irato *quaſſanti capite* ex Plauto Aſin. II, 3, 23 laudat Burm. *Nutantemq. utroque caput* conj. Heinſ., cui diſplicebat in binis verſſ. *Jactantem—ejectantem.*——470. *Ore ejectantem* Heinſius tuetur Macrobii auctoritate, lib. IV, 1, quam pars codd. firmat. Vulgo *rejectantem*, quod præferebat Pierius, quo alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. ſec. *rejactantem*. Orta hæc ſcriptura ex ſyllabæ continuatione, qualis in Mediceo eſt, *Orejactantem*, in Rom. *Ore jactantem*; Parrhaſ. vero interpolate, *Ore reluctantem*. *mixtoque in ſ.* Medic. a m. pr., quod etiam Heinſio arridebat.——471. *ad navem* Dorvill.——473. *Sic v.* pr. Moret. *tauriſque ſuperbis* Hugen.——474. *vos quoque hæc* Parrhaſ. *hæc vos inquit* Dorvill.——475. *fuerant* duo Burm. *fuerunt* Dorvill. *juvenali* Heinſ. poſt Pier. e codd. et Grammaticis. cf. ſup. ad lib. II, 518. Etiam *in* abeſt a Witt.

ſq. *infelix*, ἆ δειλέ. *vires alias*, ſimpl. quam putaveras hujus hominis eſſe, h. e. tuis majores. *converſa n.* quod frequentius: averſum numen.

468 ſq. Cf. Iliad. ψ, 695 ſq., ubi φίλοι δ' ἀμφέςαν ἑταῖροι, Οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος, ἐφελκομένοισι πόδεσσι, Αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε etc. Mox v. 471 *vocati* non vacare putandum. Servius recte: *Bene eorum oſtendit pudorem*, non ſponte, avidos, acres, accurrere puta, ſed verecunde ac timide, nec niſi hortatu facto, ut tollerent.

473—484. Novum hoc Entelli facinus et præter opinionem, adeoque jucundum cognitu.

Et qua ſervetis revocatum a morte Dareta.
Dixit, et adverſi contra ſtetit ora juvenci,
Qui donum adſtabat pugnæ: duroſque reducta
Libravit dextra media inter cornua ceſtus
Arduus, effractoque inliſit in oſſa cerebro.
Sternitur, exanimiſque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper talis effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perſolvo: hic victor ceſtus artemque repono.
Protenus Æneas celeri certare ſagitta
Invitat, qui forte velint; et præmia ponit;
Ingentique manu malum de nave Sereſti

476. *Daretam* Gud.——477. *averſi* Gud. *adverſa* Montalb.——478. *pugnæ adſtabat* Parrhaſ.——480. *immiſit* nonnulli Pier. *in* ejicit Erythr. in *revocabat*, cum Benedicto in ed. Junt. cf. ſup. ad v. 167, et aberat a codd. Giphanii, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier., qui tamen non vidit abeſſe *in* etiam a Romano. *in ora* Parrhaſ. et Hugen., ſed *in oſſa* eſt exquiſitius dictum pro *oſſibus*, vulgari; ut ap. Horat. *fragili quærens illidere dentem.*——482. *effundit* ex codd. ab Heinſio repoſitum. Vulgo *effudit.*——484. *reponit* Rom. cum aliis; manifeſto mendoſe. Nam formula conſecrationis ſollennis multo melius ex Entelli perſona effertur.——486. *præmia dicit* Gud., quod copioſe adſtruit Heinſius. Mihi potius aut caſu aut interpolandi ſtudio illatum eſſe videtur. Variandam eſſe orationem ratus poëta præmia non hic ante certamen, ſed ſub finem demum, v. 535 ſqq. enumerat; ab initio tamen dixit: *præmia ponit*; quæ cum nulla ſubjicerentur, repoſuit aliquis, *dicit*, deſtinat, conſtituit.

nitu. 476. Quæ mors deſtinata Dareti fuerit: ornate; ſed multo magis v. 477—480. 483. *meliorem a.* aptiorem; nam animalem hoſtiam dat, ait Serv. cf. Macrob. III Sat. 5. Ductum ab hoſtia ſuccidanea. conf. inf. XII, 296 *hæc melior magnis data victima Divis.* Guellius laudat Ovid. VI Faſt 162. 484. a noto more, v. c. Horat. III Od. 26.

485 ſqq. Idem certamen ap. Homer. Iliad Ψ, 850 ſq., ſed variavit multa Virgilius, quæ facile comparatione facta animadvertere licet. 487. *manu*, h. l. magna multitudine Serv.

Nam

Erigit; et volucrem trajecto in fune columbam,
Quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
Convenere viri, dejectamque ærea sortem
Adcepit galea; et primus clamore secundo
Hyrtacidæ ante omnis exit locus Hippocoontis:
Quem modo navali Mnestheus certamine victor
Consequitur, viridi Mnestheus evinctus oliva.
Tertius Eurytion, tuus, o clarissime frater,
Pandare: qui quondam, jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.
Extremus galeaque ima subsidit Acestes;

488. *in*, quod si absit, non desiderem, soli deest Sprot. *trajectum in* Hugen.——489. *tendat* sc. ferrum, aliquot Pier. *tendunt* alter Menag. *ferrum tendant* Parrhas.——490. *dejectas—sortes* malit Trappius. Non videbat alterum eodem sensu esse magis poëticum.——491. *primum* Rom., vulgari ratione.——492. *Hyrtacidæ juvenis* Bigot. Ὑρτακίδης, Hyrtaci filius, Asius, ap. Homerum occurrebat Iliad. β, 837 sqq. nunc alter Ἱπποκόων. Occurrit et ipsum nomen Iliad. κ, 518, sed ibi Rhesi Thracis avunculus est. *exiit* Parrhas. *Hippocoonti*, *Hippocoantis*, *Ipsocoontis*, *Oppocoontis*, librariorum fraudes.——493. *Postmodo* Parrhas. fere ut ap. Jul. Pompon. Sab. Urbanus *modo* pro propemodum exponit. *M. c. ductor* emendabat Jo. Schrader. in schedis. conf. Not.——495. *carissime* Montalb.——496. *jussus quondam* Parrhas. *suasus* male conjicerat vir doctus, ap. Burm., qui non meminerat Homerica.——498. *galea atque ima* Parrhas. *succedit* Wall. *subcidit* Menag. pr. *consedit* Exc. Burm. *subsedit* edd. vulgg. *subsidit* Burm. tacite reposuit propter communem poëtarum usum et vulgarem errorem in hac voce.

Nam accipere dictum, ut *magna manu*, de heroibus ac fortibus viris, vix placet. *Seresti* sup. I, 611, ne de Sergesto cogites ex v. 121 sup. *trajecto in fune*, funis trajicitur, transverse circumplicatur columbæ. 490 ex l. c. Iliad. ψ, 861, sed ornate. cf. Iliad. γ, 316 sq. et Guell. *primus locus* eleganter pro sorte, et acclamatio faventium, *clamor secundus*, et *exit sors* ἐξέθορε, ἐξόρουσε, ut notum ex Homero. 493. *victor*, secundo loco, v. sup. v. 258. Turbas tamen faciunt intpp. v. Burm. atqui simili modo *tertia palma* v. 339, unde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. Quod *evinctus* comas *oliva* est Mnestheus, ad eandem victoriam spectat; nec in eo hærebimus, quod oleaginea corona sup. 246 et 269 commemorata non est. 496. *Pandare, qui* v. Iliad. δ, 104 sq. *confun-*

Aufus et ipfe manu juvenum tentare laborem.
Tum validis flexos incurvant viribus arcus
Pro fe quifque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per cœlum nervo ftridente fagitta
Hyrtacidæ juvenis volucris diverberat auras;
Et venit, adverfique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis
Ales, et ingenti fonuerunt omnia plaufu.
Poft acer Mneftheus adducto conftitit arcu,
Alta petens; pariterque oculos telumque tetendit.
Aft ipfam miferandus avem contingere ferro

500. *Cum v.* pr. Moret. *Tum fummis flexos* Prifcian. et Alcuin. ap. Heinf.——501. *et* abeft apud Prifcian. p. 1187.——503. *deverberat* aliquot apud Burm. *alas* (fc. columbæ) Donatus legit, et fic ed. Junt., quam Burm. memorat; fc. e ferioribus aliqua: nam Junt. 1520 *auras* retinet, fed Benedictus *alas* cum Donato legendum effe contendit; minus fuaviter, et fic plane otiofum: *Et venit*; nifi cum Bigot. legas: *Ut venit.* ——504. *adverfæque—mali* ap. Probum, fub f. lib. I Art. Grammat., fed v. Heinf. *infingitur* Franc. *Infringitur* Dorvill., errore non infelici.—— 505. *Infremuit m.* Bigot., nec hoc male. *malos* tert. Rottend. In *timuitq.* nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al., ut alibi.——508. *que* poft *pariter* abeft a qu. Moret.——509. *avim* Exc. Burm. et 547. *aurim.*

confundere fœdus, turbare, vocab. propr. συγχέειν, ut ipfe Homer. l. c. v. 269 ἐπεὶ σύν γ' ὅρκι' ἔχευσαν. *telum torfifti.* Pandarus emiffa fagitta Menelaum vulneravit; male veteres de hafta acceperant *telum*; v. Pompon. 499. *manu* h. l. fagitta certa manu emiffa. cf. Cerda.

500—506. *Pro fe quifque*, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος, h. e. εἰς δύναμιν. Sic Iliad. α, 272. 505. *timuit* alis, h. e. plaufit, trepidavit præ metu; ut Servius: *terrorem fuum pinnis fignificans.* Dictum adeo, ut, *increpare verbere, objurgare brachio, flagris.* Tenuius dictum fuiffet, *tremuitque e. pennis.* At vero *timuit pennis*, tertio cafu, plane foret jejunum. 506. *ingenti plaufu* alarum columbæ debet intelligi; fup. 215. 216 *plaufumque exterrita pennis Dat nido ingentem.* Tenuius effet, fi de plaufu populi accipere malles.

507—519. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mavult. At eft epitheton ornans a virtute omnino petitum. cf. fup. ad lib. I, 14 et 99. *miferandus*, σχέτλιος. *nodos et vinc.*

Non valuit; nodos et vincula linea rupit,
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto:
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus jamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocavit,
Jam vacuo lætam cœlo fpeculatus; et alis
Plaudentem nigra figit fub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in aftris
Ætheriis, fixamque refert delabfa fagittam.
Amiffa folus palma fuperabat Aceftes:
Qui tamen aërias telum contendit in auras,
Oftentans artemque pater arcumque fonantem.

510. *Qui primus nodos* Prifcian., fallente memoria. *linea vincula* tres apud Burmann. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heinf.——511. *pedem nodo* Parrhaf.——512. *alta volans* tert. Rottend. cum aliquot Pier., fed quæ *alta*, eadem exquifitius *atra, nigra, atraque volans* Ven. ——515. *Tam* Franc. *telo fpec.* Menag. pr. *jaculo* Erf.——516. *nigram* Parrhaf. *fixit* duo Burm. *figit nigra* Gud.——517. *relinquit* tres ap. Burm. *finivit* Wall., addito illo. *in aftris:* portentofe ad noftrum fenfum. Aliter tamen veteres, et nofter aliquoties: v. c. IX, 76. Schrader. Obff. I, 3 em. *in auris.*——518. *Aëriis* alii paffim, v. Pier. et Heinf.——520. *aërias* poft Pier. hoc loco reduxit Heinf. ex vetuftiff. vulgo: *ætherias telum contendit* Pierianorum fuorumque optimorum auctoritate recepit Heinfius; vulgo alii *contorfit*; quod et Mediceo fuperfcriptum.——521. *Oftendens* Hugen. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliifque præftantioribus

vinc. v. l. c, Iliad. ψ, 865 fq. 512. Ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανὸν, *fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ad cœlum evolavit; mox 517 idem: *in aftris ætheriis* ornatius; etfi in eo argutantur Macrob. III Sat. 8 et alii. Et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aëre. Cerda, *fugit notos*, expl. volatu anteit notos; quod durum. Sed *in ventos receffit, abiit* et fimilia nota funt. 513. *rapidus* Hom. l. c. v. 870 Σπερχόμενος. *in vota vocavit* v. fup. ad v. 234; fratrem Pandarum *tamquam heroëm*, invocaffe puta; quod gravius eft, quam fi ejus recordatione animum confirmaffet, aut *ejus Manes* invocaffet, ut fibi propitii effent. Quod Eurytion hic facit, Merionæ ars eft ap. Homer. l. c. v. 870 fqq.

519—531. Aceftes artem fuam in eo declarat, quod longiffime

Hic oculis subitum objicitur magnoque futurum
Augurio monstrum: docuit post exitus ingens;
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo,
Signavitque viam flammis, tenuisque recessit
Consumta in ventos: cœlo ceu sæpe refixa

oribus reposuit Heinsius, ut jam Pierius ex Romano aliisque suis. Idem Aspri Grammatici auctoritatem memorat, Heinsius vero Marii Victorini. At alii, sive de metro male solliciti, sive librarii errore, vel ut Aldd.: *artem pariter arcumque*, vel ex emend. Egnatii *artem pariterque a.* Inde lapsus alii post alios. Sic ed. Ven. *Ostendens pariter artemque arcumque*, Bigot. et Franc. *artem paterque*; Sprot. a m. pr. *artemque patris*; Goth. tert. *artemque paternam a.*; Erf. *artemque parans.* Cæterum hæc ipsa varietas lectionis, tum versus et verborum structura, dubitationem facere potest, an versus e margine irrepserit, quæras quoque, quæ tanta ars apparere possit in sagitta temere emittenda? conf. tamen Notam.——522. *Hinc* duo Burm. *subitum* Heins. maluit ac reposuit consentiente Montalb. tert. Rottend. Scheffer. et Hamb. pr. a. m. sec. pro vulgari *subito.*——524. *fatidici* Parrh. *omnia* et hic corrupte libri. *carmina* tres apud Burm., sed *omina* etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum.——526. *lamnis* Medic. a m. pr.

gissime in altum evolat sagitta. Hoc Servius quoque voluisse videtur, dum ad v. 521 poëtam adversus eos, qui eundem reprehenderent, defendit. *arcumque s.* h. e. arcus tractandi peritiam. *monstrum magno augurio futurum.* Non primo statim obtutu occurrit, quid tandem *monstrum* hoc, mirus hic casus, portendere debuerit; et *docuit* tamen mox *exitus*; rem igitur, *quæ vere evenit*, ante oculos habuit poëta. Sunt in ostento nonnulla (sagitta in altum emissa et flamma ardens), quæ ad lætum, alia (quod sagitta ardens consumitur quodque flamma tractum in cælo facit), quæ ad tristem eventum spectant, unde *terrifici* vates memorati. Plerumque incensas mox Trojanorum naves respicere ostentum creditur. Male. Spectavit haud dubie poëta ad bella Romanorum cum Siculis. In Sicilia Romani bello a Carthaginiensibus et Siculis, inprimis Syracusanis, fuere petiti; sed horum opes consumtæ bello acceptis cladibus, ut nunc sagitta igni. Acestes, quippe qui urbem Siciliæ, Segestam, teneret, fata Siciliæ nunc augurio denuntiare recte potest. Conferri meretur imitatio Statii VI Theb. 938 sqq., vbi Adrasti telum, dum redit et ad ejus pedes in terram fertur, infaustum expeditionis eventum bene ominatur, et alia Silii XVI, 586—594. Quod sagitta

Transcurrunt crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis hæsere animis, superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen
Abnuit Æneas; sed lætum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.

528. *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem *ἀστέρων διαδρομαί*. v. Guell. Locum respicit Seneca I N. Qu. 2. *cineremque v. s.* Witt. pro var. lect.——531. *et lætum* Rom., et hoc præferam. *lætus* Longob. ——532. *magnis cumulat* Witt.——533. *Summe* multi, vitiose. v. Burm., qui etiam *τὸ sumere* illustrat.——534. *auspicibus* Wall. Mox vulgg. *honorem*. *honores* Heins. reposuit tamquam concinnius et sonorius. Sic Rom. et Mediceus Pierii. At in Mediceo Heinsio inspecto et a Fogginio typis

gitta exardescit, haud dubie melius ad portentum poëta retulit, quam ex hyperbolica celeritatis designatione repetiit. Portentum autem *ignis aërii* v. 527 sqq. simile illi, quod lib. II, 693. 694, ubi v. Not. Popius consilium poëtæ in hoc prodigio desiderabat. v. eum ad Il. XXIII n. 45. Ad *Julium sidus* hæc referre velle, hoc est ingeniose ludere; et intercedit ipse poëta cum *terrificos* vates apposuit. 524. *Seraque t.* per se incertus et ambiguus est sensus, pro temporis, quo vates cecinere, varietate; quia tamen antecedit: *docuit mox exitus ingens*, necesse est ad tempora hoc non illa, quibus ostentum oblatum est, sed quibus eventum habuit, spectare. *Cecinerunt* est adeo h. l. interpretati sunt. *sero*, cum res ipsæ evenirent, ut eas jam olim illo ostento monstratas esse dicerent. Est ergo: Etiam vates, etsi serius et jam post eventum, quem res habuit, casum ita interpretati sunt. *Exitus ingens* præclare de evento magno ac mirabili. 527. 528. *stellæ cadentes* vulgo dictæ cum noctu tum interdiu occurrere solitæ, ut in Hymno in Apoll. 441. sup. l. c. II, 693 et Ge. I, 365 sq. *refixa*, decidua, nam alias stellæ dicuntur *fixæ* esse. 530. *nec m. omen Abnuit Æneas*; igitur accipit tamquam lætum? certe quod ille putabat; nam claritatem nominis, famam et laudem, omnino fortunam insignem, augurabatur ignis in aëre exardescens. cf. Serv. ad 524. 530.

531—540. Imitatur Hom. l. c. Iliad. Ψ, 616 sqq., ubi Nestor simili modo præmium extra ordinem fert. Ad *craterem* saltem cf. craterem Sidonium Odyss. ο, 115. *impressum signis*,

Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus habebis,
Cratera inpreſſum ſignis, quem Thracius olim
Anchiſæ genitori in magno munere Ciſſeus
Ferre ſui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro,
Et primum ante omnis victorem adpellat Aceſten.
Nec bonus Eurytion prælato invidit honori;
Quamvis ſolus avem cælo dejecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit;
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.

typis excuſo *bonores* ſecunda manus in *bonorem* mutavit, ut adeo hæc Aproniana habenda ſit lectio. Gudianus a m. pr. *bonore* ſeu *bonorē* lectionem Apronianam habuit, ſed iterum mutata eſt in *bonores* a m. ſec. At Hamburg. alter a m. pr. *bonores*, quod et Montalb. et Goth. ſec. habet; item Palat., teſte Benedicto.——535. *hoc* deeſt Exc. Burm.——536. *Crateram* Medic. a m. pr. et Bigot., ſed Virgilius eo genere non eſt uſus. v. Burm. *quam* Hugen. a m. pr.——537. *Ciſeus* al., eſt Κισσεύς. *in* non delendum; eſt ut ſæpe ἐν, in parte, pro munere, muneris loco.——538. *Eſſe ſui* Parrhaſ. ex v. 572. δῶκε φέρειν; δῶκε δ' ἄγειν, δῶκε φορῆναι, ὄπασσε κομίζειν, ſæpe Homer.——539. *cinxit* alter Hamburg. *velat* Parrhaſ. *t. myrto* Wall. et Erf. a m. pr.——540. *At p.* Leid. un.——541. *prælato invidit bonoris* emend. Marklandus Epiſt. crit. pag. 106, h. e. Aceſtæ prælato ſibi non invidit honorem ſeu præmium primo loco datum. Neſcio tamen an alterum exquiſitius ſit dictum, ut transferatur a perſona attributum ad ipſum honorem; et ſi *quis* eſt *prælatus*, etiam *honos* ejus dicatur *prælatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius honori*. Sed verum ne ſic quidem videram; *præferre* poëta dixit exquiſite pro præripere. Eſt *præreptus* honor, *prælatus*, quem ille tulit, abſtulit, præ Eurytione.——542. *cælo ab alto.* Mireris ter ita verſum clauſum, hic et v. 489 et 511. *demiſit* ed Ven., vulgari varietate.

ſignis, anaglyphum. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb. VI, 531—539. *Ciſſeus*, Thracum rex, cujus filia Hecuba, cf. inf. lib. X, 705, v. Munker. ad Hygin. f. 91. Notæ ad Apollod. p. 759. De eodem Homerus Iliad. λ, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expreſſit Ovidius in munere Anii Met. XIII, 681 ſqq.

541—544. *prælato honori*, pro vulgari: honori, quem alter ipſi prætulerat, præripuerat. *bonus* cum dilectu h. l. poſitum ut ἐσθλὸς, εὐγνώμων. *Proximus donis* (ut *proximus laude) ingreditur* (pro eſt), h. e. qui

At pater Æneas, nondum certamine miſſo,
Cuſtodem ad ſeſe comitemque inpubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam ſic fatur ad aurem:
Vade age, et, Aſcanio, ſi jam puerile paratum
Agmen habet ſecum, curſuſque inſtruxit equorum,
Ducat avo turmas, et ſeſe oſtendat in armis,
Dic, ait. Ipſe omnem longo decedere circo
Infuſum populum, et campos jubet eſſe patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes

546. *Cuſtodemque ad ſe c.* Witt. *comitem impubentis* ed Ven.——547. *Æpytidem* Rom. et alii libri Pier., *Epitiden*, *Ephitidem* al., vitioſe. Eſt ap. Homer. 'Ηπυτίδης. cf. Heinſ. *ad aurim* Gud. *in aurem* aliquot Heinſii libri, quod ipſe monet comicis eſſe familiare; quod tamen ſi eſt, epico ſermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, *in aurem* eſſe alicujus auri arcani quid inſuſurrare, *ad aurem* vero *fidam* Epytidæ idem eſſe ac, ad fidum hominem.——549. *curſumque* Ven.—— 550. *oſtentet* Serv. ad XI, 42.——551. *Dic, ait*, ex codd. et ratione firmarunt Pier. et Ge. Fabric. Alii *Sic*. *In ſe omnem* Menag. pr. *longe* duo Burm. et Erf. a m. pr. *largo* Oudart. *deſcendere*, *deducere*, *diſcedere* ſollenni modo variatur et hic. *diſcedere cœtu* quatuor ap. Burm.——552. *et* abeſt a Franc.——553. *que* deeſt Parrhaſ.

qui proximo loco præmio donatur, Mneſtheus. Hæc mea ratio. At Serv. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Ita eſſet, quod ſup. 268. 269 *omnes donati ibant*. *Extremus* Hyrtacides.

545—547. Vid. Excurſ. ad h. l. *certamine miſſo*, ut ἀγὼν, pro certantium ac ſpectantium turba dimiſſa. Sed et pedeſtri ſermone fere ſic: ut apud Cic. *ante ludorum miſſionem* lib. V ad Div. 12. *Cuſtodem comitemque*, infra v. 562 *magiſtros*, ex ſuo ævo adſcivit Virgilius, quo nobilibus juvenibus addebantur tales magiſtri vel cuſtodes (Horatio *reges*, ut I Od. 36, 8). Minus bene Servius locum ex Cicerone laudat, melius ſup. v. 257 et infr. VIII, 515 compares (Multis de iis egit Martorell. *Theca calam.* p. 169 ſqq.). *Epytidem* ex Homerico Periphante, Epyti filio, Iliad. ρ, 323 ſeq., adumbraſſe videtur. Ornatus verſus 550 de Aſcanio. *avo*, in ludis in Anchiſæ honorem habitis. *circo* v. ſup. 289.

554—556. Ornatum verborum vide in *lucent*, pro vehuntur, et *mirata fremit* pro miratur,

Trinacriæ mirata fremit Trojæque juventus.
Omnibus in morem tonſa coma preſſa corona.
Cornea bina ferunt præfixo haſtilia ferro;
Pars levis humero pharetras; it pectore ſummo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.

555. *Trinacria emirata* Montalb., qua lectione, ſeu vitio potius, Burmannus adverſus Bentleii emendationem utitur I Carm. 5, 8 ap. Horat. ——557. *gerunt* duo Heinſ. *præfixa h. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum eſt codicum ap. Pier. et Heinſ. Sic quoque Erf. et noſtri Goth., niſi quod tert. *preſſa*. Tamen *præfixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugen. ſervarunt Heinſ. ac Burmannus, qui utramque lectionem ait habere, quo ſe tueatur. Recte quidem, ſed *præfixa h. f.* eſt magis poëticum, auri vero magis conſulitur, ſi *præfixo* legis.——558. *Parſque leves* aliquot ap. Burm., non male, ſed intruſum *que* librariorum more; et tuetur alterum codd. auctoritas. *humeris* duo Burm. *pharetras humero* Goth. tert.——558. 559. Vulgata lectio h. l. ſanior eſt omnium codicum varietate nata ex depravato *it* in *in* vel *et*, unde mox *it* in ſequ. verſu inſertum vel poſt *obtorti* vel poſt *collum* vel *Fl. it torti.* v. Pier. Heinſ. et Burm.

miratur, et ſic porro in aliis; ut infra: *fulgent*, *vagantur* etc. *tonſa coma preſſa corona*, coronati, et quidem, ut inf. v. 673 intelligitur, ubi Aſcanius *galeam ante pedes projecit inanem*, corona ſuper galeam impoſita; qualis inf. VII, 751 *Fronde ſuper galeam et felici comtus oliva*. cf. Cerda. Coma tamen vel ſic *a corona* (non a galea) *preſſa* dici potuit, quatenus hæc caput ambiebat. *tonſa corona*, h. e. ex arbore tonſa, cui frondes decerptæ: ut inf. 774 *tonſa oliva*, ubi cf. (Male ad Horat. I Carm 7, 7 hic locus excitatur). *in morem*, ex more hujus ludicri. Docta quidem, ſed importuna nota eſt Servii ad h. l., qui etiam *coronam* de galea accipere vult, quippe quæ Homero στέφανος ſit Iliad. η, 12 (ſcilicet στεφάνην dicere voluit, quæ et alibi apud Homerum occurrit, et galeæ proprie pars eſt frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. *Monum. inedd.* n. 108). In iiſdem Servianis ſubjectum paullo poſt: *Sed alii dicunt potuiſſe eos galeas habere coronatas. Bæbius tamen Macer* (ejus mentionem facit Servius etiam ad Ecl. IX, 47) *dixit: a Cæſare Auguſto pueris, qui luſerunt Trojam, donatas eſſe galeas et bina haſtilia*; *ad quod Virgilium conſtat alludere.* Poëtæ igitur judicium in his ad ſuam ætatem accommodandis declarant hæc Macri verba, conf. Sueton. Octav. 43, unde inprimis *torquem* mox non abſque conſilio memoratum videas. Nam 558, 559 ornate

pro,

Tris equitum numero turmæ, ternique vagantur
Ductores; pueri bis ſeni quemque ſecuti
Agmine partito fulgent, paribuſque magiſtris.
Una acies juvenum, ducit quam parvus ovantem
Nomen avi referens Priamus, tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos; quem Thracius albis
Portat equus bicolor maculis, veſtigia primi
Alba pedis frontemque oſtentans arduus albam.

560. *Tres*, *treis*, *tris* legitur; hoc cum Mediceo: ut jam inde ab I, 108. *turmæ numero* Rom. et Menag. pr., inconcinne. *trinique* Witt. ——562. *Agmina* Rottend. pr. a m. ſec.——563. *Vana* Menag. alt. *parvos* Rom., ut et 569.——564. *Nomen qui* Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heinſ. et parte Pierianorum.——565. *actura* aliquot Burm.——566. *bicolos* Goth. tert. *primis Alba pedes* Medic. a m. pr.——567. *arduos* antiqui et hic apud Pier.——568. In *Atys*, Ἄτυς, aberratur *Atis*, *Attis*, et in Gud. *Atus*: et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. ſec. ac Reg. *Atyi*, in al. *Attii*, *Atti*, *Ati*, *Aci*, et in Goth. ſec. *Alii*. Pro *Atti* h. e. *Attii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum auctoritate; antiquiorem auctoritatem pro *Atia gente*, una conſona ſcripta, attulit Heinſ. ad h. l. Nota illa gens, ex qua Cæſaris Octaviani mater oriunda fuit. cf. ad Dion. XLV pr. Præferam tamen h. l. ex vetere more *AtI*. *dixere* emendatum in Medic., ut alibi.

pro, torquem collo geſtabant aureum. cf. inf. X, 137. 138. *auri obtorti*, torti; ut στρεπτός.

560—574. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo inſtitutas refert Servius; ſaltem Centurias tres equitum reſpici dicere debebat. cf. Liv. I, 13. Sed ornavit poëta locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis. *p. magiſtris* vid. ſup. v. 546. Forte ad turmas *majorum puerorum* reſpexit. v. Sueton. Jul. 39. Octav. 33. Parvus hic Priamus Politæ filius, Priami regis nepos. De Polite cf. Iliad. β, 791 et ſup. lib. II, 526 ſq. *auctura Italos*. Servius: *Polites—de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit et ſegregatus ab Ænea condiderit oppidum* Politorium *a ſuo nomine*. Paullo poſt in *equis* v. 565 ſq. argutantur Intpp. *albas maculas* mox in aliqua præcipua parte declarari puta, in pedibus, quos poëtica ratione, *primi veſtigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt qui putent, Homerum Iliad. ψ,

Alter Atys, genus unde Atii duxere Latini;
Parvus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnis pulcher, Iulus
Sidonio est invectus equo, quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestæ
Fertur equis.
Excipiunt plausu pavidos, gaudentque tuentes
Dardanidæ; veterumque adgnoscunt ora parentum.
Postquam omnem læti consessum oculosque suorum
Lustravere in equis: signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.

569. *puero multum d.* Bigot. *delectus* et hic pr. Rottend. ac Medic. ——570. *formam* Medic. a m. pr. græca forma, quæ placet Heinsio et Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o. formaque* Exc. Burm.——571. *Sidonioque inv.* tres ap. Burm. *Sidoneo* scribunt nonnulli, ut *æthereus* pro *ætherius.* vid. Pier.——573. *Trinacriæ pubes* plerique Pier. et sic Medic. cum al. Heins. ac Burm. Erf. binisque Goth. *Trinacrii* Rom. cum Menag. pr. et pr. Rottend. Sed *equis* deberi epitheton, non est quod dubites.——575. *ruentes* vitium ed. Dan. Heins. v. Burm.——576. *corda p.* tres Burm.——577. *omnes* alter Menag. *concessum, consensum* et hic aberratur. *oculique* alter Hamb. a m. pr.——578. *parentis* Medic. a m. pr.

453 poëtæ ante oculos fuisse. 568. Atiam gentem memoravit propter Atiam, Augusti matrem. v. Serv. et ad eum Burm. it. Heins. ad h. l. cf. vel Suet. Octav. 4. *Latini* simpl. pro Romanis, ut sæpe al. Heinsius eo refert, quod Atii Aricia erant oriundi. 571. *Sidonium equum* dicere potuit etiam qui ex Africa esset. Nam Phœnicios equos non memini narrari; nec tanti res erat, ut curiosius in eam inquirerem; nec Phœniciæ solum equis alendis idoneum. 572. *esse* e Græcismo abundat; δῶκε ξεινήϊον εἶναι.

575. *pavidos.* Servius: gloriæ cupiditate sollicitos, ut III Georg. 106 *Corda pavor pulsans.* cf. Silius XVI, 431. 514. 479. Nec tamen injucunda res, si puerilis ætatis ingenuam verecundiam exprimi putes. Mox eos cogita longo

Olli diſcurrere pares, atque agmina terni
Diductis ſolvere choris, rurſuſque vocati
Convertere vias, infeſtaque tela tulere.
Inde alios ineunt curſus alioſque recurſus
Adverſis ſpatiis, alterniſque orbibus orbes
Inpediunt, pugnæque cient ſimulacra ſub armis;
Et nunc terga fuga nudant; nunc ſpicula vertunt
Infenſi; facta pariter nunc pace feruntur.

580. 581 *Deductis* ſcriptum in Rom. Medic., et al., forte doctius pro *ductis* ſimpliciter. Sed de aberratione ſatis conſtat. Vide modo v. 569 *delectus* in eodem Mediceo. Porro *ternis* codd. Pier. cum quatuor Heinſ. et uno Burm. ac Goth. ſec., quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinſius, legendum tunc eſſe: *agmina ternis Diducti ſ. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquiſitiorem orationem efficere.——582. *inſtructaque* Medic. Pierii. *dedere* Witt. a m. pr. cf. Burm.——583. *curſus ineunt* Ven. a m. pr. *alioſque reverſus* Wall. a m. pr.——584. *Averſis* Zulich. *Adverſos* Erf. *Adverſi* poſt Pierianos nonnullos Exc. Burm., quod probat vir doctiſſimus. Enimvero v. Not. *alterniſq.* Heinſ. recepit Pierio, puto, obſequutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum cæteris *alternoſq.*, quo variatur oratio.——586. *fuga* recte ſecundum rationem et præſtantiores codd. Rom. Medic. alioſque prætulit Heinſ. Vulgo *fugæ*, quod non bene relictum Silio in ſimili loco XVII, 445; non enim *fugæ*, τῇ φυγῇ, nudat quis tergum, ſed, dum fugit, fugiendo, *fuga*, tergum nudat. *verſant* Gud. pro div. lect., et pr. Rottend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. ſec., tamen lapſu potius, etſi nec infelici, quam conſilio.——587. *pariter facta* Parrhaſ. *fruuntur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Junt.

longo ordine incedentes campum in orbem obiiſſe.

580 ſq. Hunc locum cum ſubjuncta comparatione e pulcherrimis eſſe puto vivida ad ſenſum repræſentatione rei ad eloquium difficilis. *pares* loco, ordine eodem, ut ſup. v. 114. *terni* tamen, h. e. ternis diverſis turmis, quas *choros* appellat, diſcedunt, mox iterum coëunt. *infeſta tela tulere*, ut alias *ferre ſigna infeſta*, inferre vel tenere, habere, gerere. conf. etiam Burm.; mox v. 584 *Adverſis ſpatiis*, h. e. quibus ipſi adverſi h. e. obvii invicem ſibi facti iterum deflectunt ſe et in novos gyros diſcurrunt. *alternis orbibus orbes Impediunt* præclare, cum variis flexibus ſubeunt ſe invicem ſaltantium ordines, ſeque miſcent et implicant. v. 585. dictio Lucretiana facile agnoſcitur ex ejus lib. II, 41 et 324 *belli ſimulacra*

Ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum cæcis iter, ancipitemque
Mille viis habuiſſe dolum, qua ſigna ſequendi
Falleret indeprenſus et inremeabilis error.
Haud alio Teucrum nati veſtigia curſu
Inpediunt, texuntque fugas et prœlia ludo,
Delphinum ſimiles : qui per maria humida nando

588. *Crete* Wall. a m. pr. *Cretæ altæ* Serv. apud Burm.——589. *Abietibus* cod. Thuan. Macrobii V Sat. 14. *textis* Parrhaſ. *textus* Ven. ——590. *Millenis h. d.* Goth. ſec., prave. *domum* tres ap. Burm. Sed *dolus* eleganter. v. Not. *Mille dolis h. viam, quæ ſ. ſ.* Parrhaſ. *quo ſigna* Bigot.——591. Agnoſcas et hic duplicem codd. ſectam : Rom. cum codd., inter quos Goth. alter, parte, *Frangeret*, forte tamen illud primum ex librarii lapſu natum. Etiam Donatus interpretatur : *fregerint flexus.* Sed melius Medic. cum aliis : *Falleret*—quippe, *error.* Servius utrumque prodit. *indeprehenſus* al., ut ſolet.——592. *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. repoſuit Heinſ. At alii cum Romano *aliter.* *nati Teucrum* Gud.

ſimulacra ciere. *ſub armis*, ut ſæpe apud poëtam pro, *armati.*

588—591. Non poterat Virgilius ſuperare vel aſſequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Iliad. σ, 590 ſqq. ad 605 de Dædali choro. Rem itaque ſapienter traduxit ad ſimilem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, ut inter ejus flexus legendos ipſe quaſi errore ferri videaris ; ita implexa ipſa verba, quæ Plinii animo obverſata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12, ſ. 192, uti ipſe Virgilius Catulli memor fuiſſe videtur n. LXI, 112—115. *Creta in alta*, cf. mox lib. VI, 23 propter Idam et alios montes ; quamquam et omnis inſula *alta* eſt, quippe mari altior. *Parietibus cæcis* h. l. qui viſum ac proſpectum intercipiunt, ut totum iter, qua pateat, æſtimare nequeas. Ovid. in loco cum hoc comparando VIII Met. 158 ſqq. *cæca tecta* dixit. Cujacius Obſſ. I, 30 a Burm. laudatus *cæcos parietes* eſſe ſine feneſtris docuit ; ſed hoc eſt ICtum interpretari, non poëtam. *dolum* h. e. iter doloſum, fallens. *ſigna ſequendi*, procedendi, ut poëtis ἕπεσθαι, *ſequi*, pro *ire*, h. e. notas viæ et itineris, qua erat incedendum, redituro. Ovid. l. c. Dædalus *turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum errore viarum.* cf. inf. VI, 27 ſq.

592—595. *veſtigia impediunt*, curſus flexus implicant. *per maria humida* (ὑγρὰ κέλευθα θαλάσσης ap. Homer. huc vocat

Carpathium Libycumque ſecant, * luduntque per undas *.
Hunc morem, hos curſus, atque hæc certamina primus
Aſcanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priſcos docuit celebrare Latinos,
Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes
Albani docuere ſuos; hinc maxuma porro

595. Malim aliquem codicem habere: *Libycumve.* Etſi non ignoro iſta maria, quippe contermina, paſſim jungi; v. c. Juvenal. XIV, 278, vel permutari, v. c. Georg. IV, 387, et in utroque delphinas vagari. Mox *luduntque per undas* deerat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heinſ. et Goth. tert. cum Erf. Laciniam inepti eſſe Grammatici per ſe patet.——596. *Hunc morem curſus* vulgo codd. ap. Pier. Heinſ. et Burm. et ſic tres Goth. et primo loco Romanus. *Hunc m. hos c.* elegantius jam olim a Rob. Stephano inde editum; ut jam legitur in Aldd. prioribus, etiam in Egnatiana recenſione. Pro ea lectione codicem ſuum laudat Ge. Fabric., at Heinſius ſec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, ut a Fogginio editus eſt, alterum exhibet.——597. *quum conderet* Gud. pro var. lect.——598. *Rettulit* vulgg. *retulit* h. l. Burmannus ravocavit, non e ratione grammatica, quam vir doctiſſ. Jo. Schraderus Emendatt. præf. p. XLII conſtitutam eſſe voluit in *retulit*, *reperit*, *repulit*, verum laudato cod. Gudiano. Deſidero omnino conſtantiam in his ac ſimilibus, v. c. *Jupiter*, quod *Juppiter* exaratur. Si ad morem veterum ſcribendum eſt, equidem litteram male geminari puto ſcriptura; etſi pronuntiatione id fieri neceſſe eſt. Si tamen gemines, ſemper et ubique iſta ratio eſt ſequenda. *in priſcos* Goth. pr.——599. Verſus moleſtus. *ille* Wall. *ſecum cum T.* pr. Hamb. Olim diſtinguebatur:—*Latinos. Quo puer—pubes, Albani d.*, ut adeo eſſet: *Quo puer—pubes* ſc. celebraverant hæc certamina, *docuere Albani ſuos* illa celebrari. Melius ſic interpungas, ut facimus: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos, Quo puer ipſe modo, ſ. q. T. pubes* (ſc. celebraverant. Hinc) *Albani docuere ſuos* etc.——600. *hunc* Oudart. a m. ſec. Goth. tert.

cat Servius) *nando Carpathium Libycumque* (conf. V. L.) *ſecant luduntque per undas*, videtur aliquid otioſi eſſe in hac verborum copia; etſi bene video marium denominatione rei dignitatem increſcere. Ovid. de delphinis III Met. 685 *Inque chori ludunt ſpeciem, laſcivaque jactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant*; et qui anteivit Apollon. Rh. IV, 933 ſqq.

596—603. *Hunc morem— Retulit*, innovavit, ut Serv., repetivit. *priſcos Latinos* h. l. ut *antiqua*

Adcepit Roma, et patrium ſervavit honorem;
Trojaque nunc, pueri Trojanum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.
Dum variis tumulo referunt ſollemnia ludis:
Irim de cœlo miſit Saturnia Juno
Iliacam ad claſſem, ventoſque adſpirat eunti,
Multa movens, necdum antiquum ſaturata dolorem:

602. *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Dorvill. *ducitur* Leid.——603. *ſacr* Bigot.——604. *Hinc* multi Pier. et Heinſ. ac Burm. *vocavit* Goth. tert. a m. pr.——607. *inſpirat* pr. Hamb. a m. ſec. et Sprot.——608. *monens* Montalb. et ed. Junt., ſolito lapſu: *ſaturata* codd. Pier. et ſuorum ac Aruſiani Meſſii auctoritate ſonique ſuavitate recepit Heinſ. Vulgo *exſaturata*.

antiqua Italia, et ſic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *priſci Latini* in hiſtoricis et geographicis, dum antiquum Latium et novum juxta ponitur. 598. *docuit celebrare eo modo, quo* ipſe celebraverat. v. V. L. 601. *honorem*, ludum ab origine ſua in Anchiſæ honorem inſtitutum. 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum luſibus Servius laudat: *Luſus ipſe, quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troja vocatur*, poëta dixiſſe videtur exquiſitius: et nunc honor ille, ſeu ludicrum, *Troja*, *agmen* autem *Trojanum* appellantur pueri; Alii ſic: *pueri*, Trojanum hoc puerorum agmen, *Troja* appellatur; at alterum lenius.

604. ſqq. Novum avertendi Trojanos ab Italia conſilium Junonis, incenſis navibus; ad ductum hiſtoriæ etiam hoc, etſi variis modis fuit narratum. v. Excurſ. VI ad h. l. Sed poëtam decebat hæc ad deæ Trojanis infeſtæ machinationes referre. Quod Iridis miniſterio utitur Juno, Homeri exemplo fit. v. ſup. ad IV, 694. Cui argutari lubet, rationem quærere poteſt in iridis natura et ratione ad ventorum vim: idem Homeri exemplum Iliad, Ψ, 198 ſq. excitet. Argutatur quoque Servius. Tranſitum a lætis ad triſtia, adeoque delectationem ex rerum varietate facile unuſquiſque obſervet. conf. Trapp. ad h. l.

604—610. *mutata novavit*, pro mutavit, ornate. cf. Manil. IV, 580. Fortunæ autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit ſpem vel ſuſtentat conſtantia aut levitate ſua. *ventos adſpirat eunti*, præclare pro, volantem incitat, properare facit; quod optime fit vento ſecundo alis immiſſo. cf. ſup. IV, 223. *multa movens* v. ſup. III, 34. X, 890.

Illa, viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli visa, cito decurrit tramite virgo.
Conspicit ingentem concursum, et litora lustrat,
Desertosque videt portus classemque relictam;
At procul in sola secretæ Troades acta
Amissum Anchisen flebant, cunctæque profundum
Pontum adspectabant flentes. Heu tot vada fessis,
Et tantum superesse maris! vox omnibus una.
Urbem orant; tædet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias sese haud ignara nocendi

609. *celebrans* Medic. et Zulich., noto sphalmate, *pro* Erf.——610. *orto* pro *cito* Sprot. *d. tr. Juno* Erf. a m. pr.——611. *confessum* Medic. a m. pr. et Moret. sec. *cursum* Franc. et Sprot. *occursum* Wall. Mox nescio an melius legas *ut*; nam *et litora lustrat* inter reliqua otiosum esse videtur. Igitur conj. *decurrit virgo*; *conspicit ing. concursum. Ut* (ubi) *litora lustrat: Desertosque—classemque relictam.*——612. *classimque* Sprot. vid. sup. ad III, 5.——613. *Et* vel *Haud* nonnulli; idem *Træades* vel *Troiades*, ac Medic. *secreta T. actæ.*——615. *Portum* Goth. sec. *spectabant* Medic. *exspectabant* Voss. pr. ac Ven., quod Heins. interpretatur: secunda navigationi tempora. Alii ap. Serv. *flentes heu t.* junxere.——617. *pelagi convexa tueri* Ven. ex sup. IV, 451.——618. *medios* Goth. sec.

X, 890. *necdum a. s. d.* ut sup. I, 25. inf. 781 *Junonis gravis ira nec exsaturabile pectus.* 610. Laudat Cerda locum Ovidii: *et remeat per quos modo venerat arcus,* Met. XI, 632. *cito tramite,* exquisitius quam cursu, volatu. Comparant Homericum: Βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα.

611—617. *concursum* vide sup. 106. 107. *desertos portus* v. sup. 286. 287. Quod ludis non intersunt mulieres, sed solitario in littore desident, ex antiqua decori ratione et moris severitate fit, quam tamen inter Græcos quoque serior usus temperavit. Sed et illæ *Anchisen flebant,* inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. Bene ad miserationem: *Pontum adspectabant flentes*; et quod statim querelas subjungit; *heu tantum viæ sibi Et tantum superesse maris.* 917. *Urbem,* simpl. sedem.

618—622. *vestem,* versicolorem, qualis alias Iridi tribuitur. Vide tamen supra quoque de Venere I, 404 *pedes vestis defluxit ad imos Et v.,* ut adeo etiam, quatenus ex deabus una, suam pallam haberet. Iris *fit Beroë,* ut Laodice apud Hom. fit, Iliad. γ, 121. *Cui* sive ad Doryclum sive ad Beroën referas, parum interest. Hoc

Conjicit, et faciemque deæ veſtemque reponit:
Fit Beroë, Tmarii conjunx longæva Dorycli;
Cui genus, et quondam nomen, natique fuiſſent;
Ac ſic Dardanidum mediam ſe matribus infert:
O miſeræ, quas non manus, inquit, Achaica bello

619. *Miſcuit et f.* Goth. ſec. *Conjecit f.* duo Burm. *vultumque r.* Dorvill.——620. *Fit decor et varii* Wall. a m. pr. *Veroë* paſſim ſcribitur. *Iſmarii* vulgata lectio ante Heinſ. e recentioribus (etſi et Servius agnoſcere videtur) petita erat libris; *Tmarii* Heinſius reſtituit, etiam librorum auctoritate, in quibus vel *Tmarii* diſerte, ut etiam in Rom. fuit, in Medic. a m. pr. *Mari*, a ſec. *Tmarii*. In cett *Marii*, *Tinarii*, *Timarei*, *Tarii*, *Thiari*. v. Heinſ. ad h. l. et conf. ad Ecl. VIII, 44, ubi ſimilis error inſederat edd.: videtur adeo ex *Marii* ab interpolatore *Iſmarii* factum eſſe. Pompon. Sab. ad h. l. " *Marii* forte *Iſmarii Dorycli*, Thracii, " ab Iſmaro monte Thraciæ. Mihi non placet; nam antiqui codices *Ma-* " *rii* habent, et hæc Beroë in Sicilia manebat. In Bucolicis Apronianus " ait: Maros mons Thraciæ, ubi Maro vinum dedit Ulyſſi, et Probus " in commentariolo Georgicorum facit mentionem." Vides vera falſis mixta eſſe. *Tmaros* in finibus Dodonæ Epiri mons erat: Τόμαρος. Τμάρος. conf. Steph. Byz. Interea velim Heinſium docuiſſe, quomodo inter *Trojanas* mulieres eſſe potuerit uxor *Dorycli Tmarii*, a *monte Epiri* appellati. At *Iſmarii* alicujus *e Thracia* oriundi, cum multa Thracum et Trojanorum memorentur fuiſſe commercia, uxor intereſſe facile potuit. Hactenus utique alterum hoc haud dubie verius. Sunt forte, quæ et his reponas. Æneam etiam Dodonam adiiſſe, a nonnullis fuit traditum. v. Excurſ. de Æneæ Errorr.; et ipſe poëta noſter, qui eſcenſionem ad Buthrotum factam ſup. III, 293 ſqq. narraverat, ſub diſceſſum ab Epiri littore v. 470. 471 inter Heleni munera hoſpitalia: *Addit equos, additque duces. Remigium ſupplet, ſocios ſimul inſtruit armis*; quod infra v. 646 eadem Beroë *Rhœteïa* appellata, nil repugnare; eſſe docte dictum pro *Trojana*. Locus tamen vel ſic inter eos referendus, in quibus ratio critica, quatenus in librorum uſu verſatur, aliam lectionem, aliam rerum ratio et judicii ſubtilitas defendit. *Iſmarium* hominem etiam requirit Beroës auctoritas, quam Troja profecta matrona habere potuit, non ea, quæ in itinere fuit allecta. *Iſmarii* etiam defendere video ſagacem virum Ouwens Noct. Hag. p. 624. Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Iliad. λ, 489.——621. *Quoi etiam quondam nati nomenque f.* ed. Ven., male.——622. *Dardanium* aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. *manibus* Goth. pr. *offert* alter Hamb., at v. Burm.——623. *Achaia* tres Heinſ. cf. ad II, 462.

Hoc alterum melius, ſiquidem in feminæ auctoritate nunc res poſita. Vix tamen feminæ *nomen* tribui potuit. Præſtat ergo ad maritum referre. *genus*, nobilitas h. l. v. Burm., quem indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perdere. cf. ſup. Georg. II, 240. *fuiſſent* pro *Cui fuerant*.

623—640. Artem agnoſce, quod miſeratione animis ſe inſinuat,

Traxerit ad letum patriæ ſub mœnibus! o gens
Infelix! cui te exitio Fortuna reſervat?
Septima poſt Trojæ excidium jam vertitur æſtas:
Cum freta, cum terras omnis, tot inhoſpita ſaxa
Sideraque emenſæ ferimur; dum per mare magnum
Italiam ſequimur fugientem, et volvimur undis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hoſpes Aceſtes:
Quid prohibet muros jacere, et dare civibus urbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoſte Penates,
Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam

624. *Traxerat* Sprot. *Trojæ ſub* Goth. ſec.——625. *exitium* Gud. a m. pr. Witt.——626. *volvitur* Menag. pr.——627. *jam terras* Rottend. tert. *terras* aberat a Voſſ., et mox erat *ſaxis*. Sane quidem *ſaxa* parum commode ſubjiciuntur, inprimis inter *terras* et *ſidera*. Puta tamen poëtam *littora* commemorare voluiſſe, et quidem barbararum terrarum.——628. *ferimus* nonnulli. Sed vid. Heinſ. ad III, 268. *tulimus* Rom. et Menag. pr., non improbante Burmanno. Sed alterum ex poëtica conſuetudine. 629. *volvimus* Dorvill., fraude librariis ſollenni.——630. *Hic fr. E. fines* Parrhaſ.——631. *Quis* paſſim in libris. Sed *quid* e melioribus præferunt Pier. Heinſ. Adde Romanum. At Medic. *Qui* et *muro*; et a m. ſec. *Quis* et *muros*. In Goth. tert. verſus imperfectus erat relictus *Quis prohibet muros?*——632. *et* abeſt a nonnullis. Duo Heinſ. *O patrii*. Apparet adeo ab initio *O* excidiſſe, mox diverſimode ſuppletum; et verum eſſe: *O patria, o rapti*. Hoc etiam Macrob. VI Sat. 6 laudat.——633. *ducentur* alter Hamb., quod placet Burmanno. Scilicet ſi ea communis librorum lectio fuiſſet, unuſque contra *dicentur* exhibuiſſet, prætuliſſet ille viciſſim hoc. *dicentur* eſt exquiſite dictum pro *erit*, ut Homericum: σήν τε κεκλῆσθαι ἄκοιτιν. *nunquam* Rom.

ſinuat, antequam ad conſilium ſuum proferendum deſcendit. In v. 623 ſq. ſententia fere qualis ſup. I, 94 ſq. et III, 321. 626. *Septima poſt Trojæ excidium æſtas*. Sic et I, 755. cf. Excurſ. II ad lib. III extr. 628. "*Sidera* aut tempeſtates ait, quæ ortu vel occaſu ſiderum ſæpe naſcuntur, aut provincias, quæ ſideribus ſubjacent, ut Ecl. X, 68 *Æthiopum verſemus oves ſub ſidere cancri.*" Hæc Servius. Exemplum quidem parum idoneum, ſed de acceptione vocis h. l. in hunc ſenſum non dubito; ut terras diverſis cæli plagis ſubjectas intellexer

Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
Quin agite, et mecum infaustas exurite puppes.
Nam mihi Cassandræ per somnum vatis imago
Ardentis dare visa faces. Hic quærite Trojam;
Hic domus est, inquit, vobis. Jam tempus, agi res;
Nec tantis mora prodigiis. En quatuor aræ
Neptuno. Deus ipse faces animumque ministrat.
Hæc memorans, prima infensum vi conripit ignem,

634. *H. Manes* Rom. et Sprot. a m. sec. *et* abest a Montalb.——635. *infaustas et mecum* tert. Rottend.——636. *per somnum Cass.* Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV Theb. 133. *noctis imago* Montalb.——638. *nobis* tres Burm. *nunc* ante Heins. cum uno Pier. *agit res* Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. *agit rem*, prave. *tempus agi*, est agendæ rei. Alii distinguunt: *Hic d. est, inquit*; *vobis jam t.* Dorvill. *inquit, ubi t. agi res.*——640. *ipse facer* Parrhas. *flammamque ministrat* Ven. a m. sec. et Rom. *animamque m.*, male. *animum* est consilium, inventum hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male.——641. *subito inf.* Dorvill. *infestum* Medic. Pierii cum aliquot Burm. *incensum* Wall. et Witt.

tellexerit, post *freta, terras, saxa,* h. e. littora saxosa. Porro *emensæ ferimur*, plenius quam emensæ sumus. Mox *mare magnum* simpl. vastum, immensum, nil amplius. *volvimur undis*, graviter pro, navigamus. Non adeo dissimilia his versibus sunt inf. VI, 58 sq. *magnas obeuntia terras Tot maria intravi duce te, penitusque repostas Massylum gentes, prætentaque Syrtibus arva* (ut h. l. saxa): *Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.* 630. v. sup. v. 24. *jacere muros*, exquisite pro ponere, ducere; ut vulgo *fundamenta jaci* dicuntur. 634. *Hectoreos amnes*, exquisitius quam, Trojanos, ut et alias. Ad sensum versus cf. lib. III, 349 sqq. scilicet non continget, ut nova Troja alicubi nobis condatur? cf. Excurs. I ad h. lib. 635. Somnium hoc præclarum poëtæ et accommodatum commentum. 639. *tantis prodigiis*, rei per somnum tam manifeste monstratæ. *aræ Neptuno.* Forte Anchisæ aras potius expectabas. Sed, ut nunc est, ante ludos funebres commissos sacra debent esse facta Neptuno, unde aris adhuc titiones ardentes suppetebant; dicas, quorsum? forte ad placandum deum et secundam navigationem expetendam. Quorsum autem quatuor? Servius: *quatuor, quia singuli duces navium* (v. sup. 115), *qui certaverant, singulas posuerant—alii tamen dicunt a Cloantho esse positas, qui promiserat se daturum* (sup. v. 233 sqq.). Adde Pompon. Sab. Non expedio equidem numeri caussam, nec refert.

641—643. Ornata oratio, utpote in re, quæ mirationem facere

Sublataque procul dextra connixa corufcat,
Et jacit. Adrectæ mentes, ftupefactaque corda
Iliadum. Hic una e multis, quæ maxuma natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix:
Non Beroë vobis, non hæc Rhœteïa, matres,
Eft Dorycli conjunx. Divini figna decoris,
Ardentifque notate oculos; qui fpiritus illi,
Qui voltus, vocifve fonus, vel greffus eunti.
Ipfa egomet dudum Beroën digreffa reliqui
Ægram, indignantem, tali quod fola careret
Munere, nec meritos Anchifæ inferret honores.
Hæc effata.

642. *fubnixa* pr. Hamb. *connexa* alter a m. fec. *connifa* Goth. fec.—— 643. *abrectæ*, *arreptæ* duo Burm.——645. *Pirgo*, *Phirgo* fcribitur. Πυργοῖ erat. *nat. maxima nutrix* Goth. tert.——646. *nobis* fex ap. Burm. *nobis, nobis Rh.* duo ibidem. *Rhœteïa mater* duo alii, vitiofe.——648. 649. *Splendentefque n.* Goth. fec. *quis* et *quis* vel *qui* et hic multi codd. et edd., ut paffim alibi. v. Burm. *vocifque* etiam multi cum Medic., item *et greffus* aliquot (v. Pier.) *ut g.* Goth. pr., et major pars *euntis*.——650. *degreffa* tres ap. Burm.——651. *quo* aliquot Pier. *quæ* alii, non ineleganter.—— 652. *ferret* Exc. Burm., fed *inferre* vocab. proprium.——653. *Eft effata* Puget. *Hæc eft fata* Dorvill., ut codd. ap. Pier. Totum hemiftichium exciderat Goth. tert.

facere debet. Eft autem ea cauffa poëtæ cur ornet, fi phantafma aliquod in mentem alte defcendere vult. *connixa corufcat et jacit* pro jacit fimpl. Fert autem ita res, ut, dum vibras titionem, motu ipfo flamma vires fumat. 647 fq. cf. fup. Excurf. XIII ad I, 402. Memorabile eft, quod Servius ad h. l. habet: *Non eft diffuafio, ut quidam putant, fed magis hortatur perfuadendo, numinis auctoritate.* Sed idem *fpiritum* male de odore accipit. Nam ad dignitatem fpectat: h. fpiritus altus, magnus; fenfus, adeoque geftus, et oris fpecies, majeftatem habens et numen. 651. *tali munere*, facrificio et inferiarum cærimoniis tam follennibus; ut ipfe poëta interpretatur: *nec meritos Anchifæ inferret* (voc. proprio) *honores.*

654

At matres primo, ancipites, oculiſque malignis
Ambiguæ, ſpectare ratis, miſerum inter amorem
Præſentis terræ, fatiſque vocantia regna:
Quum dea ſe paribus per cœlum ſuſtulit alis,
Ingentemque fuga ſecuit ſub nubibus arcum.
Tum vero adtonitæ monſtris, actæque furore,
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem;
Pars ſpoliant aras, frondem ac virgulta faceſque
Conjiciunt. Furit inmiſſis Volcanus habenis
Tranſtra per et remos et pictas abiete puppis.
Nuntius Anchiſæ ad tumulum cuneoſque theatri

654. *primum* Goth. ſec. *malignæ* Rom.——655. *Ambiguas* Wall. *Ambiguæ* Witt.——656. *terras* Rom. cum aliis Pier. *factiſque* alter Hamb. *vacantia* Zulich. a m. ſec.——657. *Tum* Leid. et ed. Ven. cum Medic. Pierii et Erf.——659. *monſtriſque* Parrhaſ.——660. *locis* alter Hamb. *ſocios* aberrat Goth. pr.——661. *frondeſque* Hamb. pr.——662. *inviſis* ſec. Moret.——663. *pictas abiete puppes* varie tentabat Jo. Schrader. *factas. textas.* et *aggere.*——664. *cumulum* alter Hamb.

654—658. *oculis malignis*, h. l. ſimpl. torvis, tranſverſis, quales alias maligni animi ſignum eſſe ſolent. *fatis vocantia regna*, ut *fata vocant*, *terræ vocant* ſup. I, 610; ita nunc exquiſitius *regna vocant fatis*, oraculis, vel ex fatorum ordine. *paribus*, pariter libratis, *alis* v. ſup. IV, 252. conf. Iliad. ε, 778. *ſecuit arcum*, ſecando aërem fecit arcum, aut, quod malim, ductum ex τέμνειν ὁδὸν, θάλασσαν, ἀέρα, petitum ab agrorum ſulcis; ut ſit, *inceſſit per arcum.* Nam per arcum, tamquam tramitem, evolare debuit. cf. ſup. 609. 610.

659—663. *focis penetralibus*, focos penetrales dixit, qui in penetralibus (locis ſeu ſacrariis) ſunt; recte Donatus: ex interioribus partibus (domorum proximarum) incendia rapiebant. opp. *aræ* quatuor v. 639. 662. Præiverat jam Lucret. V, 784. 785 *Arboribuſque datum eſt Creſcendi magnum immiſſis certamen habenis*; imitatus hoc Silius IV, 682. 683, adde XVII, 96. (ex) *abiete puppes* (ἐξ ἐλάτης pro νῆες ἐλάτιναι), *pictæ*, vel colore inductæ, ut ap. Homer. μιλτοπάρῃοι vel propter pictam tutelam in puppi aut paraſemon in prora pictum. conf. Cerda et Heinſ.

664—669. *cuneos theatri* v. ſup. 287 ſqq. 667. Aſcanius, ut erat, curſum ad navale convertit.

Incensas perfert navis Eumelus: et ipsi
Respiciunt atram in nimbo volitare favillam.
Primus et Ascanius, cursus ut lætus equestris
Ducebat, sic acer equo turbata petivit
Castra: nec exanimes possunt retinere magistri.
Quis furor iste novus? quo nunc, quo tenditis, inquit,
Heu miseræ cives? non hostem, inimicaque castra
Argivum; vestras spes uritis. En, ego vester
Ascanius: galeam ante pedes projecit inanem;
Qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
Adcelerat simul Æneas, simul agmina Teucrum.
Ast illæ diversa metu per litora passim
Diffugiunt; silvasque, et sicubi concava furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque; suosque
Mutatæ adgnoscunt, excussaque pectore Juno est.

666. *Perspiciunt* Goth. alt. *in nubem* Bigot. a m. sec., ex interpretatione. Forte *in* elegantius absit; sed in talibus nihil novandum: quandoquidem vix certam aliquam rationem tenes.——669. *exanimis* Medic. a m. pr. mutatum rubro in—*es*.——671. *O m.* Ven. *Huc m.* Goth. pr. *miseri* Wall.——672. *spes vestras* Rottend. sec. *at v. spes* Goth. sec.——674. *inductus* duo Burm. cum Goth. tert. *gerebat* Witt. *ciebant* Macrob. VI, 1.——675. *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accidit s.* Franc. pro *Accedit*. Mox *agmine* Medic. a m. pr.——677. *Defugiunt* Sprot. *sicubi concava surgunt* Witt., non infelici errore.——678. *pudet* Sprot., ex interpretamento.——679. *Multatæ* Rom. *Agnoscunt mutatæ* Sprot. *est* abest a tribus Burm. et Goth. tert.

vertit. *turbata castra*, classem, v. sup. III, 519. *magistri* 546. 562. Ascanio autem egregie aliquæ partes hac in re tribuuntur, cum ex personæ dignitate tum ex ætatis alacritate. Mox 674 *belli simulacra ciebat* Lucretianum est, ex II, 42. 324.

676—679. *diversa litora*, diversas littoris partes, ut toties alibi. *Piget lucis*, ut IV, 451 *tædet cæli convexa tueri*. *excussa p. Juno*, præclare, furor a Junone injectus; ut *deus pectore accipi* dicitur.

Sed non idcirco flammæ atque incendia vires
Indomitas poſuere: udo ſub robore vivit
Stuppa vomens tardum fumum, lentuſque carinas
Eſt vapor, et toto deſcendit corpore peſtis;
Nec vires heroum infuſaque flumina proſunt.
Tum pius Æneas humeris abſcindere veſtem,
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas;
Juppiter omnipotens, ſi nondum exoſus ad unum
Trojanos, ſi quid pietas antiqua labores
Reſpicit humanos; da flammam evadere claſſi
Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto.
Vel tu, quod ſupereſt, infeſto fulmine morti,

680. *flammam* a m. pr. Medic. et Gud. *impendia* Rom.——681. *udo ſub pectore* aliquot Pier. et ſic pr. Hamb. *ſub cortice* Parrhaſ. *duro ſub robore* vulgg. ap. Macrob. VI, 6, ſed et ibi Thuan. vet. *udo.*——682. *Stuppa* Medic. aliique vetuſtiores ſcribunt; et eſt στύππη. *movens* Hugen. *lentaſque c.* duo Burm., male. *lentuſque carinis* Hamb. pr.——685. *Tum pater* Sprot. *humeriſque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abſcidere* Menag. pr. Voſſ. pr. et Franc. (adde Romanum), ex perpetua variatione. conf. Heinſ. h. l. et v. ſup. IV, 425. 590. Georg. II, 23.——689. *claſſes* Zulich. et codd. aliquot Pier. *claſſis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *claſſem* Wall. a m. ſec. vid. ad lib. VI, 67, et hæc recte: ſed et vulgatum bene.——690. *Jam p.* Parrhaſ. *Teucrum tenues* Wall. *tenuis nunc res Teucrum* Ven.

680—684. Ornati verſus. *vires indomitas* ex Homerico ἀκάματον πῦρ. *udo ſub robore*, ſub materia deſuper aquis injectis irrigata, *vivit* (pulchre pro durat, ignem alit) *ſtuppa*, qua coaſſatorum tignorum juncturæ ſtipatæ ſunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, ut ἀϋτμή ap. Homer. cf. Guell. 685. Æneam reprehendebat vir doctus, quod ad preces otioſas confugit, cum auxilium navibus ferre deberet. Non meminerat v. 684 *Nec vires heroum infuſaque flumina proſunt.* Præſtruendum nunc erat prodigium et cauſſa idonea apponenda, cur imber effuſus incendia extingueret.

688. *pietas* h. l. miſeratio, qua miſerias humanas numen reſpicit. Mox *letum* docte pro excidio et interitu; et ſimili modo paullo poſt *morti.* Burmann. nimis argute: quia debebant verti in nymphas, quæ mori non debebant. Atqui de

Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix hæc ediderat, quum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum et campi; ruit æthere toto
Turbidus imber aqua densisque nigerrimus austris;
Inplenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, servatæ a peste carinæ.
At pater Æneas, casu concussus acerbo,
Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
Mutabat versans: Siculisne resideret arvis,

692. *Si merui* Rottend. sec. *dimitte* multi, vitiose. *tuaque h. o. d.* deerat hemistichium sec. Hamb. a m. pr. *tua meque o. d.* Vratisl.—— 693. *e. nubibus* Goth. sec.——694. *tremescunt* fere omnes codd., ut alibi. v. ad III, 648. *fremescunt* Hugen.——695. Mediceus (a m. pr.) cum aliis, etiam binis Goth. et Erf., distinguunt et legunt: *A. terrarum*; *et campis* (Hugen. *et campo) ruit.* Male et jejune. Saltem, si sic distinguas, legendum: *et campi ruit æquore toto T. imber.* In Goth. alt. *aëre.*—— 696. *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg., ita erit: *ruit aquam,* ut *ruit* active capiatur. cf. inf. ad VIII, 63, et hoc Masvic. exhibuit, observante Burm., qui codd. auctoritati obtemperare maluit. Ita *imber turbidus aqua* et *nigerrimus d. austris* numerum suaviorem efficiunt. In Witt. distinctum erat: *terrarum, et campi ruit—imber, aqua densisque n. A.*—— 697. *Impleturque* Wall. *Implevitque* duo Burm. *semiusta* Heins. et hic prætulit; et sic Medic. aliique, vid. sup. ad III, 578.——700. *Et* Medic. et Reg.——702. *Motabat* duo Burm. hic ut alibi. v. III, 581. *jactans* tert. Rottend. *dubius* codex Pierian. propius ad vulgarem rationem. *versas* Goth. tert. *Siculis resideret in arvis* ed. Ven. Cæterum distinctionem inter *Mutabat, versans* sustuli, ne ad orationem pedestrem res rediret. *Mutabat versans* est pleniore ore pro *versabat.*

de hoc prodigio Æneas cogitare non poterat.

693—699. *sine more,* immodice. Satis illustrarunt VV. DD. v. c. Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidisse poëta obvium illud apud Aratum aliosque: *οὐ κατὰ κόσμον* h. e. *ἀμέτρως.* At Servius: *sine exemplo* interpretatur, quem fere sequuntur alii. Mox *densis austris* pro nimbis, quos austri agunt: hoc imbre desuper implentur naves.

701. 702. Homericum *διάνδιχα μερμήριξε.* Mox *capesseret*

Oblitus fatorum, Italaſne capeſſeret oras.
Tum ſenior Nautes, unum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque inſignem reddidit arte,
Hæc reſponſa dabat, vel quæ portenderet ira
Magna deum, vel quæ fatorum poſceret ordo.
Iſque his Ænean ſolatus vocibus infit:

703. *Italiſve* Reg. *Italaſve* Sprot. Sed *Italaſne* pro *an I.* ſtudioſe dixit; ut I, 308 *hominesne feræne.* *capeſceret* aliquot ap. Burm. *poſceret* Ven.—— 704. *Cum* aliquot et hic ap. Heinſ. *Nautis* Gud. *vates* Goth. tert.—— 706. *Hæc r. dabat.* Salebroſa oratio, ſequente inprimis *Iſque his A.* Malim: *Hic* (Nautes) *reſponſa dabat*, dare ſolebat, ſuper iis, *quæ vel—vel. Iſque*—ut jungatur: *Tum ſenior Nautes infit:* ſed interjecta alia ratione, *Iſque*, Is inquam, ſubjectum eſt. Ita facile careas interpretum argutiis. Et eſt *hic* in qu. Moret. Emendationem noſtram in contextum recepit Brunck. *pertenderet* Sprot. *prætenderet* alter Hamb. *portenderat* Erf.——708. *Atque his* video in vulgg. *Hiſque is* Bigot. *Jamque his* pr. Hamb. *Hiſque Ænean* Wall. *inquit* duo Burm. Totus verſus deerat Hugen. a m. pr.

capeſſeret de conſilio ac conatu.

704—708. Magni poëtæ vim et indolem agnoſce in hoc, quod rem, quam factam alius nude ſine auctoritate et apparatione expoſuiſſet, a conſilio prudentis alicujus amici proficiſci et ab Anchiſæ umbra per ſomnum oblata Æneæ approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautæ perſona utitur, cujus nomen non obſcurum inter eos Trojanos fuit, a quibus Romanæ gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii cura remanſerat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Minervæ Poliadis ſacerdos Palladium ſecum Troja abſportaſſe narrabatur. Res nota ex Dionyſ. Halic. VI, 69 (p. 393), et Servio ad h. l., qui Varronis de Familiis Trojanis libros excitat. Hinc *Pallas* Nauten h. l. *docuit*, ut ſæpe ap. Homerum a diis artes edocti inducuntur. *unum*, quod plenius effertur: quem unum omnium maxime Pallas docuit. Nec novum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tireſia ap. Callim. H. in Lav. P. 123 ſqq. Igitur hic Nautes *reſponſa hæc dabat*, quæ mox exponit: *Nate dea.* Reſpondit autem et interpretando vaticinatus eſt ea, quæ vel ira deum portenderet vel fatorum ordo poſceret, oſtento hoc incenſarum navium. Aut *hæc* eſt Pallas, quæ Nautæ ſubjicere ſolebat ea, quæ is vaticinaretur. Hoc melius. Attamen in his aliquid duri

Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;
Quidquid erit: superanda omnis fortuna ferendo est.
Est tibi Dardanius divinæ stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, et conjunge volentem;
Huic trade, amissis superant qui navibus, et quos
Pertæsum magni incepti rerumque tuarum est;
Longævosque senes, ac fessas æquore matres,
Et quidquid tecum invalidum metuensque pericli est,
Delige; et his habeant terris, sine, mœnia fessi:
Urbem adpellabunt permisso nomine Acestam.

710. *ferenda est* Wall. *est* deest duobus Burm. et binis Goth. Sed talia notare infinita res est.——711. *Est mibi* Goth. tert.——712. *consilii socium* pars codd. Pier. et Burm. Doctius tamen dictum *socius consiliis* videtur. *consiliis comitem* Oudart.——714. *est* abest a multis. v. Burm.——716. *est* abest et hic a tribus.——717. *Dilige* scribitur in multis etiam hic. *Delege* Wall. *et* deest Ven. *et his t. habeant* sec. Rottend. *fessis* pr. Hamb.——718. *adpellabant* Gud. a m. pr. cum binis Goth. *promisso nomine* Rom. cum plerisque Pier., sed paucis ex Heinsianis. *præmisso* tert. Rottend. Sed *permisso* Medic. cum cæteris, quatenus permissum Acestæ, de suo nomine appellare novam urbem; etsi a Trojanis, qui cum Ænea venerant,

duri esse, ad sensum facile est; itaque de v. 706. 707 cf. Var. Lect.

709—718. Adhibuit h. l. vatem poëta ex vetustiore more, quo vatum ac prophetarum ipsorumque deorum responsa non ubique futuros eventus prædicunt, verum plerumque monitis, hortatibus, consiliis continentur. Sane bene et sapienter monendo haud raro futuros consiliorum aut contrarios eventus ante oculos ponimus: idque si ἐνθουσιῶν, magno cum spiritu ac motu animi aliquis facit, non mirum si in prædictionem abiit. *superanda omnis fortuna ferendo* plenius quam *ferenda est o. f.* *divinæ stirpis*, nam Dardanus ex Jove natus et Electra Atlantis f. cf. sup. lib. III Excurs. VI, seu, quod forte præstat, quia mater eum ex Crimiso flumine susceperat. v. sup. 38. 39. 713. *superant qui amissis navibus* sunt quatuor crematarum navium copiæ. 718. *Acesta*, nota urbs Egesta et Ægesta, vulgo Segesta: quam poëta nunc ab Ænea, comitibus,

Talibus incenſus dictis ſenioris amici.
Tum vero in curas animum diducitur omnis:
Et Nox atra polum bigis ſubvecta tenebat.
Viſa dehinc cœlo facies delapſa parentis
Anchiſæ ſubito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis;
Imperio Jovis huc venio: qui claſſibus ignem
Depulit, et cœlo tandem miſeratus ab alto eſt.
Conſiliis pare, quæ nunc pulcherrima Nautes
Dat ſenior: lectos juvenes, fortiſſima corda,
Defer in Italiam. Gens dura atque aſpera cultu

rant, habitatam, adeoque ab Ænea conditam; qui invidendus olim in coloniis deducendis habebatur honos. Mox *Aceſten* nonnulli vel ut Rom. *Aceſtem*, minus bene. *Aceſta*, unde Segeſta facta, ut ſup. v. 52 *Mycena* occurrebat.——719. *accenſus* aliquot Pier. et duo Heinſ. *incenſis* Menag. *ſenioris Aceſte* Parrhaſ. Nullus codex ſubjicit in fine *eſt*. Parum vero expolita junctura amborum verſuum, qui ſe excipiunt.——720. *animum d.* græca ratione poſt Ge. Fabricium reſtituit Heinſ. ex ſuorum codd. parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum vetuſtioribus aliis it. Erf. *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier. Heinſ. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri poſſit; ſed alterum τὸ: διάνδιχα μερμήριξε melius repræſentat. *animum d. omnem* Hamburg. alter pro var. lect., quod Heinſio arridet, non mihi.——721. *advecta* alter Hamb. a m. pr. Male. cf. Burm.——722. *facies cælo* duo Burm. et Rom. cum uno Goth. et Erf.——723. *A. et ſubito* Parrhaſ. *voces e. tales* aliquot Pier.——724. *quondam vita* alter Goth. *vitæ* Rom.——726. *hic* Mentel. pr. *veni* pr. Rottend.——727. *tandem cœlo* aliquot Pier. et pr. Hamb.——728. *nunc quæ* et mox *p. Nantes* alter Hamb. *vates* Montalb., quod ferri poſſit; ſed idem librarii lapſus ſupra notatus v. 704.——729. *lætos j.* Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapſu. *Dat ſ. lectis juvenum* Wall.——730. *Difer* Franc. *horrida cultu* Parrhaſ.

bus, quos in Sicilia reliquerat, in eam conſcriptis, conditam narrat; v. mox v. 755 ſq.; nomine tamen non ab Ænea, ſed ab Aceſte, impoſito. vid. Excurſ. I ad h. lib.

De v. 721 ſup. Excurſ. ad lib. II, 8. 9. Poëtis Nox iter per cælum faciens media nocte culmen cæli tenet: ut ſol medio die.

722—730. Quod non niſi Anchiſæ

Debellanda tibi Latio eſt. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Averna per alta
Congreſſus pete, nate, meos. Non me inpia namque
Tartara habent, triſtes umbræ; ſed amœna piorum
Concilia Elyſiumque colo. Huc caſta Sibylla
Nigrarum multo pecudum te ſanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quæ dentur mœnia, diſces.
Jamque vale. Torquet medios Nox humida curſus;

731. *eſt* abeſt a Ven. et Goth. ſec. *Dictis* Dorvill. *tamen antea Ditis* alter Hamb.——732. *accende* Medic. a m. pr.——733. *Amplexus* plerique Pier. et duo Heinſ. *Complexus* un. Goth. ſex Heinſ. unus Burm. Duo alii *Compleſſus*.——734. *triſtes umbræ* bene Heinſ. cum antiquiſſimis Pier. et ſuis. In Medic. a m. ſec. *ve* inſertum; et ſic plures: *triſteſve*. Ita *umbræ* de locorum inferorum altera parte cum Spencio accipienda eſſet. Vulgg. *triſteſque*. *ſed am. colorum* pr. Hamb. a m. ſec., an *locorum* voluit?——736. *Nigrantum* ed. Junt. *pecudum cum* Ven.——737. *Tu g.* Goth. tert.——738. *currus* Serv. ad Æn. I, 108.

Anchiſæ auctoritate inclinatur ad Nautæ ſuaſionem amplectendam, id toti conſilio condendæ coloniæ Trojanæ auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies* eſt εἴδωλον, ſimulacrum. 726. Διὸς δέ τοι ἄγγελός εἰμι, Iliad. β, 27. ω, 173. cf. ſup. IV, 268. 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603—613.

731—737. Hujus ad inferos aditus prima ſemina jam lib. III, 441 ſqq. in Heleni vaticinio jecerat; nunc paullo majore expectatione lectoris animum erigit. Dicas forte: quid tandem neceſſe fuit, ut Æneas ad loca infera, ut conveniret patrem, vocaretur, cum pater hoc ipſo ſomnio ac viſo monere et exponere ipſi omnia illa in Elyſio docenda potuiſſet. Cauſſa in promtu eſt: nec in viſo nocturno tam amplus rerum ordo recte exponi potuiſſet, et excidiſſent tum illa omnia, quibus liber VI de deſcenſu ad inferos inter potiores et diviniores carminis partes haberi meruit. *Averna*, forte ſtagna, jam ibidem vidimus v. 442 pro lucu Averno; ut *Tartarus* et *Tartara*. cf. Serv. 735. v. inf. VI, 243 ſq. 737. v. ibid. 756 ſqq. *mœnia* ibid. 782.

738—745. Nox ad altiſſimum mediumque cæli culmen evecta jam declivi via fertur. conf. v. 721. De v. 739 v. ad Georg. I, 250. Sentit Umbra orientis ſolis primos acceſſus, diluculo ſubeunte. Re

ad

Et me ſævus equis Oriens adflavit anhelis.
Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras.
Æneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te noſtris conplexibus arcet?
Hæc memorans cinerem et ſopitos ſuſcitat ignis;
Pergameumque Larem, et canæ penetralia Veſtæ,
Farre pio et plena ſupplex veneratur acerra.
Extemplo ſocios primumque arceſſit Aceſten;
Et Jovis imperium et cari præcepta parentis
Edocet, et quæ nunc animo ſententia conſtet.

740. *tenuis* dubitat Burm., utrum ad *fumus* an ad *auras* referendum ſit. Melius, *auras tenues* accipere, tamquam magis poëticum. Sic Georg. IV, 499, ubi res liquida.——741. Ordo eſt, ait Serv.: *Æneas deinde, quo ruis?* cf. I, 195. III, 609. IV, 561.——742. *Quo* Parrh. *Quid* multi Pier. et Burm. *te a noſtris* duo Burm. et ed. Ven. *aut quiſnam mihi te c.* Parrhaſ. *c. aufert* Bigot.——743. *cineres* tres Burm. *excitat* Ven.——745. *ſupplex plena* Wall.——746. *accerſit* male edd. ante Heinſ. *acceſſit* ed. D. Heinſ. cum binis Goth.——747. *clari* Bigot.——748. *ſ. ſurgat* pr. Moret., ut IX, 191. I, 582., ſed v. Heinſ. ſup. ad v. 486, ubi poëtam in his variandæ orationis ſtudioſum fuiſſe docet. Alibi eſt: *quæ ſit ſententia menti.* *Sedet ſententia* VII, 611. IX, 220. XI, 551.

ad ſollennem Solis curſum et equos revocata, ſentit equos Solis appropinquantes et jamjam ſibi imminentes afflare ſe. Circenſis curſus frequens ſpectaculum, equus equum, cui imminebat, anhelitu et ſpuma urgens: conf. Iliad. ψ, 380. Georg. III, 111. *ſævus*, qui lucis uſum eripit Umbris, quas ſub ortum diei ad inferos redire fas eſt. 740. Ut ſup. II, 791 ſq. *tenuiſque receſſit in auras.* In 743 rem exilem ornate efferri obſerva: interea ignem accendit. 744. 745. Etiam hæc ornate: Penatibus ac Veſtæ mola ſalſa ac thure ſupplicat. *Larem* nonnulli de Anchiſæ umbra accipiunt, quandoquidem patrum animæ pro Laribus habitæ ſunt; ſed hoc argute magis quam vere, et obſtat: *Pergameum L.* Alii ipſam Veſtam intelligunt; quod durum eſſe videtur. Malim de Penatibus accipere, qui pro Lare Trojæ omnino haberi, atque ita poëtæ appellari poterant. cf. ſimilem locum ſup. III, 148 ſq. 176. 177. Adde II, 293 ſq. et ibi Excurſ. *penetralia Veſtæ* pro Veſta dixit, quæ intima ædium parte, vela-

Haud mora consiliis, nec jussa recusat Acestes.
Transscribunt urbi matres, populumque volentem
Deponunt, animos nil magnæ laudis egentes.
Ipsi transtra novant, flammisque ambesa reponunt
Robora navigiis; aptant remosque rudentisque;
Exigui numero, sed bello vivida virtus.
Interea Æneas urbem designat aratro,
Sortitusque domos, hoc Ilium, et hæc loca Trojam

749. *Nec m. conf. n. jura* Wall.——751. *nec magnæ* Dorvill. *agentes* Parrhas. probante Heumanno; atqui hoc vulgare satis esset. Neque *laus* h. l. virtus est; sed gloria ex magna virtute et rebus gestis. cf. Burm. *τὸ κῦδος*.——752. *I. t. vocant* Goth. pr. *ambessa* multi Pier. *ambusta* Rottend. tert. ex gloss. *que* abest in Voss. alt. et Wall.——753. *Robora remigiis* Sprot. Distinctionem post *navigiis* probat Servius. Alii Codd. haud dubie melius cum Heinsio: *Robora: navigiis aptant r.* Nam *reponere* est instaurare. *que* in fine abest a binis et a duob. Goth.——754. *numeri* pr. Moret. a m. pr.——756. *Sortitur* alii. *hoc* exciderat Dorvill. et Parrhas. *hic Ilio et* Franc. *hoc Ilion*, *hæc* vel *hoc Ilium*, *hæc* alii, etiam ap. Pier. *Trojam* Heins. ex melioribus, elegantius, quam vulgo alii: *Trojæ*.

ta et ab hominum adspectu intacta, servabatur. Æneam itaque cogita ad hoc ædium penetrale conversum sacra fecisse. *cana Vesta*, vel propter antiquam religionem, ut I, 292 *cana Fides*, vel quod e senioribus diis, qui jam ante *Jovis* pueri regnum cælum tenuerunt, una est. Res ex theogoniis nota. Quod poëta thuris usum heroicis temporibus tribuit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum est ex Plinio, *nec thure supplicabatur*. conf. Cerda.

750. 751. Ornati versus dilectu verborum. *Transcribere Romani*, ait Servius, *moris verbum est: transcripti enim in colonias ducebantur*. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex vetere in novam civitatem transcribuntur. Iidem *in coloniam adscribi* dicti sunt. *Deponunt* signate, ut inutile onus. Illa vero egregia plane: *animos nil magnæ laudis egentes*, non desiderantes aut appetentes, non gloriæ cupidos, sed ingloriæ cupidos, sed ingloria et obscura vita contentos.

752—754. *reponunt* h. l. renovant, cum integris permutant. *sed bello v. v.* vim orationi addit inversio, *sed tales quibus sit viv. virt. ad bellum*.

755. 756. Cf. I, 425. Æneas sortito distribuit locum ædibus futuris. *hoc Ilium et hæc loca Trojam*, recordatione et repræsentatione ad animum veteris

Esse jubet. Gaudet regno Trojanus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat jura vocatis.
Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos
Ac lucus late sacer additur Anchiseo.
Jamque dies epulata novem gens omnis, et aris
Factus honos: placidi straverunt æquora venti,
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurva ingens per litora fletus;
Conplexi inter se noctemque diemque morantur.

759. *Tum* vindicavit Pier. *vicino* Wall. *Erycina* Menag. pr. *in litore* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 2.——760. *Fundantur* Dorvill. *Iliadæ* Parrhas.——761. *Ac* ab Heinsio revocatum e codd., alii *Et*, tres *At*. Parrhas. *late lucus s.* Cum Brunckio revocavi *Anchiseo*: est Ἀγχίσειον. Male in recentioribus etiam Heins. *Anchisæo* scriptum.——763. *tenuerunt* Vratisl.——766. *Complexique* Franc.

veteris Trojæ, cum novam coloniam conderet, hanc pro Ilio et Troja esse vult. v. Excurs. I.

757. 758. *regno*, nova regni sui accessione, nova urbe. *indicit forum.* Servius: *tempus et locum designat agendorum negotiorum, qui conventus vocatur.* Cerda minus bene de convocato novo senatu: sed *forum* cum senatu junctum haud dubie ad judicia spectat. Æneas judicia constituit, rem judiciariam describit, et *patribus vocatis*, senatu lecto atque convocato, *dat jura*, ad Senatum fert de novis legibus scribendis. sup. I, 426 *Jura magistratumque legunt sanctumque senatum*; qui versus forte ex hoc nostro coaluit. Minus bene Servius.

759—761. Veneris in Eryce monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Trojanos conditores refertur. cf. Excurs. II ad h. l. Anchisæ autem, tamquam heroi, Flaminem cum sacro luco constituit. *tumulo Anchiseo*: qui consecratus pro fano est. τὸ Ἀγχίσειον. *lucus* est τὸ τέμενος. *Idaliæ* v. I, 693.

762—764. Intellige, consecrando Anchisæ sacello per novem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos.* Sup. v. 64 et 104 luctu per novem dies continuato, nono die fiebant sacra et ludi. Ita et apud Romanos *novemdiale sacrum* duplici modo dictum esse videtur, aliter in prodigiis procurandis, quod factum per novem dies, aliter in funere, nono die. Cæterum inferiarum ritum ab Æneæ

Ipſæ jam matres, ipſi, quibus aſpera quondam
Viſa maris facies, et non tolerabile nomen,
Ire volunt, omnemque fugæ perferre laborem.
Quos bonus Æneas dictis ſolatur amicis,
Et conſanguineo lacrimans conmendat Aceſtæ.
Tris Eryci vitulos, et Tempeſtatibus agnam,

767. *Ipſæ j. m. ipſæ, q.* quatuor Burm., et ſic ap. Nonium.——768. *nomen.* Adeo fluctuat criticorum opera in multis, ut, quod alter repoſuit, alter rejiciat, rejectum alius reducat. Quo ipſo apparet, nihil magis improbandum eſſe quam temerariam lectionis mutationem. Vulgo editum eſt *numen:* quod explicationem commodam non habet. Heinſ. e Nonio et Medic. a m. pr. repoſuerat *nomen.* Verendum quidem eſt, ut hæc lectio ad epicam dignitatem adſpiret; ſenſum tamen habet expeditum; mare, cujus antea ne nomen quidem ferre poterant, mare adſpectu et dictu intolerabile viſum. Nec quicquam melius ſuppeditant membranæ. Nam quod in utroque Hamb. adſcriptum pro var. lect. vel *lumen*, perperam factum. Romanus: *non t. cælum*; ſic et Parrhaſ., quod per ſe bonum ſenſum habet, modo memineris cælum eſſe tempeſtatem, cujus, puto, navigantium plurimum intereſt, hoc tamen loco id non quærebatur. Burm. revocavit *numen*, quod ferrem, modo explicationem ille ſubjeciſſet. Videtur ſane lectio: *numen*, aliquid reconditi habere; ſive tamen ad Neptunum ac deos marinos trahi velis, ſive ad fata, vaticiniis et auguriis monſtrata, et ad fortunam, ſtatum, conditionem per illa deſtinatam, referas (uti v. c. III, 363 *cuncti ſuaſerunt numine divi*; jam autem ſupra fata accuſant, tamquam dura et crudelia); neutrum cum loci ſententia comparatum ſatis idoneum eſſe comperies. Cum itaque verſemur in voce tot librariorum ludibriis obnoxia, *nomen, numen, lumen*, Heinſium deſerere nolui, quem et Brunck. recte ſequutus eſt, reduxique adeo *nomen.* ——769. *omneſque* Ven. *proferre* Sprot.——770. *affatus a.* tert. Rottend. a. m. ſec.——771. *lacrimis* Menag. pr. *Aceſti* ſec. Rottend.——772. *agnos* Medic.

Æneæ parentali ſacro repetierunt vulgo Romani, ut intelligas ex Ovid. Faſt. II, 543 ſq. *creber* primitiva vi, increſcens. *Crebreſcunt optatæ auræ* ſup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 ſqq. Pomponius.

767—769. Egregie ad humani animi levitatem et inconſtantiam! *nomen* ut ne auditu quidem tolerabile eſſet. vid. Var. Lect. Mox *lacrimans* bene ex perſona pii Æneæ. *Conſanguineus* autem eſt ejuſdem gentis. cf. Burm.

772. *Eryci* tamquam heroi v. ſup. 392. 402. 412 ſqq. et Exc. II. *Tempeſtatibus.* Nota res vel ex Horat. Epod. 10 extr. conf. Cerda h. l. et ſup. III, 120 *Nigram Hiemi pecudem,*

Cædere deinde jubet, ſolvique ex ordine funem.
Ipſe, caput tonſæ foliis evinctus olivæ,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque ſalſos
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit. 776
Proſequitur ſurgens a puppi ventus euntis.
Certatim ſocii feriunt mare, et æquora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis

773. *Cædi* Parrhaſ., ſed vid. Burm. *ſolvitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heinſ. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. —— 774. *tonſat* Franc. —— 775. *Trans procul* Longobard. Pierii. *in proram* alii ap. eundem, et Sprot. Tandem codicum pars ap. Pier. Heinſ. Burm. cum pr. Goth. *Stans celſa in puppi.* Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, ubi κατὰ πρύμνης victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et ſimiliter ſacrum diis marinis fit ſup. III, 527. add. Hymn. in Dioſc. (XXXI) 10. Sed Burmannus ex hoc aliiſque locis repetitum id ipſum eſſe cenſet; ſecundum Heinſianam obſervationem de ſtudio Virgiliano talia variandi. v. ad Ecl. V, 37. ſup. ad v. 486. *pateras* ed. Ven. —— 776. *Projicit* vel *Proicit* fere codd.; defendit hoc et h. l. Benedictus. cf. ad v. 238. *jam vina* Wall. *liquantia* Hamb. ſec. —— 777. Hunc verſum ſequenti ſubjiciunt Mentel. et Gud. —— 778. *æquore* Exc. Burm. *vertunt* Rottend. ſec. Goth. ſec., ut alibi quoque.

dem, Zephyris felicibus albam mactat. 773. λύσασθαι τὰ πείσματα v. c. Orphic. 1239 et al. cf. ſup. III, 639. 667. *ex ordine*, ſimpliciter pro deinceps, καθεξῆς, ἐφεξῆς. Georg. III, 341 *Sæpe diem noctemque et totum ex ordine menſem Paſcitur.* cf. Georg. IV, 507, et inf. VII, 139, ut priore re expedita continuo ad alteram progreſſi ſint. Certe viri docti ſubtilitate in ἐπισχερώ interpretando hic nil profeceris. Etiam Serviana ratio nimis docta, *Jubet cædere ex ordine, id eſt, rite peragi ſacrificium.*

774—778. Sollennis ſacrificandi mos pro ſecunda navigatione. conf. Cerda. Præivit Apollon. IV, 1595 ſqq. *tonſæ olivæ*, ut *tonſa corona* ſup. 556, ornat epitheton; nam, dum corona fit, oleæ frondes decerpi, eamque tonderi neceſſe eſt. Servius et hic nimia cum ſubtilitate *comtam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmaſius diverſos vocis uſus miſcet, ut ſolet. Cur tamen *oleagineam* coronam poëta nunc memoret, non exputo. Quod ſtat in prora (forte quia ſub diſceſſum e portu, cum alias in puppi ſacra fiant) et totum ſacri ritum ex h. l. tenebis: eſt enim claſſicus in hoc ſacrorum more. *Porricit*, cf. ſup. v. 238, vocab. ſacrum ac proprium.

779 ſqq. Quod in hiſtorica narratione ſimpliciter extuleris:

Adloquitur, talisque effundit pectore questus:
Junonis gravis ira, nec exsaturabile pectus,
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat ulla;
Nec Jovis imperio fatisve infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis
Urbem odiis satis est, nec pœnam traxe per omnem
Reliquias: Trojæ cineres atque ossa peremtæ

780. *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec., facili lapsu. ——781. *nec exsaturabile* Heins. reposuit ex Medic. cæterisque omnibus etiam Pierianis, qui vel *nec* vel *neque exs.*, uno Montalb. excepto, exhibent. *nec insaturabile* Ven. vulgg *et inexsaturabile*. Displicet vero *pectus* post *pectore*. Jo. Schrader. conj. *numen*.——782. *ad omnes* expressum in Servio. ——784. *fatisque* Rom. Medic. cum aliis, et sic majorem vim inesse Pierius censebat. *fatisque invicta* pr. Mentel. pro var. lect.——785. *excidisse* fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. sec. et pr. Rottend. ac Parrh.; hoc forte magis placet, quia potentius. Alterum tamen librorum auctoritas defendit; habendumque adeo voc. exquisitius.——786. *nec p. traxe per o.* Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et Ge. Fabricio lectionem Heinsius merito retinuit. Vulgo *traxisse*, ut in Mediceo quoque a pr. m. Cumque ita versus laboraret, *nec* omissum; alii in alium locum adscripserunt; Parrhas. omisit *est*; duo etiam *transisse*, nova corruptela. *nec p. exiisse* Sprot. *rexisse* Puget. Cæterum scribitur *traxe*, *traxse*, *trasse*; fragm. Vatic. *traxere*, et obducto *re* superscr. *isse*. Inter edd., Aldd. pr. *trasse* habebant; cum Egnat. inductum *traxisse* a Naugerio. Porro *per omnes R.* Gud. et Menag. pr. Erf.——787. *peremta* duo Burm. *parentum* qu. Moret.

ris: secundo vento Cumas deferuntur Trojani: id nunc poëta inde ad f. libri ornat deorum interventibus ac consiliis; quibus tempus hoc tanto magis nunc indigebat, quo minus alias intelligi potuisset, cur Juno nullam novam nunc moram accessui in Italiam injiceret.

780—784. *effundit p. q.* Enniana formula. cf. Cerda. Ad 781 comparant Callim. in Del. 106 sqq. 221, nescio quam bene. Junctura durior seqq. verss., in pedestri oratione vix tolerabilis, epicam gravitatem habet. 783. *pietas* sc. Æneæ in illa placanda, v. c. sup. III, 547. *fatisve infracta quiescit*, ornate pro, infringitur, flectitur, cum videat, fata a se interverti non posse. cf. XII, 793 sqq.

785—788. *urbem media de gente Phrygum*, media ex Troade, *exedisse*, confecisse, perdidisse, excidisse; nihil amplius. Argutantur Serv. et Cerda.

 Cur

Insequitur. Caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
Quam molem subito excierit. Maria omnia cœlo
Miscuit, Æoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce etiam Trojanis matribus actis
Exussit fœde puppis; et classe subegit
Amissa socios ignotæ linquere terræ.

788. *ciet* Zulich. pro var. lect, *sit an* Hugen. *furores* Medic. a m. pr. ——789. *testis L. tu nuper* Ven.——790. *Quam subito molem exc.* Oblong. Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *exierit* Rom. *excierint subito* Ven.—— 791. *nequiquam* fragm. Vatic.——792. *hæc* tres Burm. cum Goth. sec. *hoc caussa* alter Menag. Forte, ait Burm., pro *hæc' ausa*. Quid tamen sollennius, quam librarios tali sonorum geminatione peccare?——793. *Per scelus* Pier. et Heins. e melioribus. adde fragm. Vatic. et cod. Vatic. laudatum Benedicto. Vulgo: *Prob scelus!* variatione et alibi obvia. v. Heins. ad Ovid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus Exussit* qui jungunt, non vident duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis*. Malim: *Per scelus actis*, uti *per omne nefas* aliquis *ruere* dicitur. In Goth. sec. *In scelus.* ——794. *Excussit* aliquot Burm. cum Medic. a m. pr. et Gud. a m. pr. *f. naves* Sprot. *peregit* alter Menag.——795. *A. hos socios* Sprot. a m. sec. *ignota l. terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte Pier. librorum. Minus bene, et ex vulgari ratione.

Cur vero *mediam gentem*, vulgus h. l. ac vilem plebem interpretetur Burm., non assequor. *Reliquias*, Trojanos urbe capta superstites, *traxe per omnes pœnas*, omnibus calamitatibus ac malis versasse, jactasse; ut duci, agi, per ultima, per cuncta supplicia dicitur. *Trojæ cineres atque ossa peremtæ Insequitur* graviter dictum; classis vero conflagrationem maxime respicit. 788. *caussas* cf. sup. I, 8 sqq. X, 62 sqq. 89 sq. XII, 791 sqq. cf. Excurs. I* ad lib. I et Excurs. II ad lib. XII.

789—792. v. sup. I, 50 sqq. *molem* h. e. tempestatem, et *miscuit* v. ibid. v. 133. 134 *Jam cælum terramque* etc. *in regnis tuis* vid. ibid. 138 sq. 793—795. *Per scelus actis matribus Tr.* in scelus, pro vulg. ad scelus adactis. v. V. L. *ignotæ* simpl. in aliena terra respectu Italiæ, quo tendebant. Mox *Laurens T.* docte, qui Laurentinos agros, adeoque veteres Laurentes attingit; et 797 *dare vela tibi per undas*, novum hoc; *dantur* proprie *vela ventis*; nunc ea Neptuno quasi creduntur; aut *tibi* est græco

Quod ſupereſt; oro, liceat dare tuta per undas
Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim:
Si conceſſa peto, ſi dant ea mœnia Parcæ.
Tum Saturnius hæc domitor maris edidit alti:
Fas omne eſt, Cytherea, meis te fidere regnis,
Unde genus ducis. Merui quoque; ſæpe furores
Conpreſſi et rabiem tantam cœlique mariſque.
Nec minor in terris, Xanthum Simoëntaque teſtor,
Æneæ mihi cura tui. Quum Troïa Achilles
Exanimata ſequens inpingeret agmina muris,
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque evolvere poſſet
In mare ſe Xanthus: Pelidæ tunc ego forti

797. *ſibi* alt. Hamb., nullus *tuas:* quod quantum malim lectum! *Laurentum* Wall. *tingere*, eraſa *ad*, Dorvill., et ſic a m. pr. fragm. Vatic. ——798. *Si c. rogo* Erf. a m. pr. *dent hæc* Ven. *dent mihi* Hugen. et Zulich. *numina* Bigot. *m. fata* Wall. a m. pr. v. Burm.——799. *Cum* pr. Moret. *hoc* Witt. *addidit* Ven. *edidit atque* alter Hamb.——801. *metui* Hortenſ. legebat. v. Burm.——803. *minus* Sprot. *Sancthum* fragm. Vatic. at mox *Xantus*.——804. *Troica* al. et hic.——805. *immitteret* fragm. Vatic. et aliquot Pier., ex interpret. *muro* ed. Ven.——806. *darent* Rom., male.——807. *revolvere* duo Burm. cum Medic. Pierii. *viam qua ev. p.* Auguſtin. de Grammat. ap. Burm. Iliad. φ, 219 Xanthus οὐδέ τί πῃ δύναμαι προχέειν ῥόον εἰς ἅλα δῖαν Στεινόμενος νεκύεσσι. *poſſit* multi, vitioſe. *paſſim* Ven.——808. *In m. jam X.* Montalb.

græco more, per te, *σοὶ* pro *διὰ σὲ*, tua opera, quantum per te licet.

800—802. Fas omnino eſt, te confidere, mare iri placatum et tranquillum. Venerem mari ortam, Ποντίαν, Ἀναδυομένην, quis neſcit? Fabula eſt ex coſmogoniis veterum ſervata, ſed a ſequioribus miros in modos interpretatione variata. *ſæpe.* Atqui ſemel, inquis, tantum lib. I, 125 ſqq. Recte, reponit Burmannus, ſæpe hoc fieri, à poëta tamen prætermitti potuiſſe. Quid vero? exciditne locus lib. III, 192 ſqq. et V, 10 ſqq.?

803—811. Reſpicit Iliad. *υ*, pugnam Achillis cum Ænea v. 79 ſqq., quem ſubducit victoris manibus Neptunus v. 290 ſqq. Mox et Hectore ab Apolline evocato cædes et fuga Trojano-

Congressum Ænean, nec Dis nec viribus æquis,
Nube cava rapui: cuperem quum vertere ab imo
Structa meis manibus perjuræ mœnia Trojæ. 811
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem.
Tutus, quos optas, portus adcedet Averni.
Unus erit tantum, amissum quem gurgite quæret;

810. *rapui* lectio est Medic. et alior. Heinf. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita *e* fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poëta. *c. cum evertere* Gud. et Wall. *cuperem convertere* Franc. *superent cum* fragm. Vatic. *ab uno* Menag. pr.——811. *perituræ* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Dorvill., proclivi lapsu. Sed alterum sollenne. Laudat Burm. not. ad Ovid. XI Met. 215.——812. *restat* aliquot Pier. cum Erf. *præstat* tres Burm., ut alibi eadem varietas. *mihi persta* Goth. pr. *timorem* invexit Heinf. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et jejunus codex; ed. Ven. et, ut nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et cæteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg., *timores*, quod mireris joco dejectum. Nolui tamen iterum novare.——813. *Tutos* sec. Rottend. *Tutus equos* Dorvill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr.; hoc idem in Medic. extare, Spencius testatur et firmat: Foggin. edidit *accedet*. Cæterum mirum Servii acumen: "*Portus accedet*. Hic distinguendum, ne sit contrarium Veneris petitioni, quæ ait: *liceat L. accedere Tybrim*." Argutatur quoque Spencius, qui Veneris precibus, ut ad Latium accedat (v. 797), non satis convenire queritur accessum ad Cumas.——814. *U. e. tamen a.* Ven. et ed. Ven. 1472, non male, meo judicio. Heinf. conj. *Unus erit, tanto a. q. g. quæres*, parum feliciter. *quæret* jam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, inde a Naugerio, qui sic emendavit, editum est. Vulgo præter Menag. alt. et Ven., quos Burm. laudat, omnes codd. *quæres*, ut non ad Æneam, sed ad Venerem referatur.

Trojanorum fit versus urbem, parte fugientium in Scamandrum seu Xanthum acta; unde pugna Achillis cum ipso Scamandro Iliad. φ. *impingeret a. m.* forte ex ἐμπλήσσειν. Imitatur locum Stat. VII, 28. conf. Iliad. φ, 294. 295. *gementque repleti Amnes etc.* v. Iliad. φ, 7 sqq. 218 sqq. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube cava* v. Iliad. υ, 320 sqq. *cuperem cum* etc. cum tamen Trojanos exosus essem; ut fuit Neptunus inter infesta Trojæ numina. v. ibid. 34 et 313 sqq. (cf. Æn. II, 610 sq.). Caussam iræ enarrat idem φ, 446 sqq., unde h. l. *perjuræ*, a perjuro Laomedonte, mercede ob muros exstructos ab eo exacta.

812—815. *portus Averni*, Cumas, lib. VI, 2, adeoque Italiam. *Unus*, Palinurus; cf.

Unum pro multis dabitur caput.
His ubi læta deæ permulſit pectora dictis:
Jungit equos auro genitor, ſpumantiaque addit
Frena feris, manibuſque omnis effundit habenas.
Cæruleo per ſumma levis volat æquora curru.
Subſidunt undæ, tumidumque ſub axe tonanti
Sternitur æquor aquis: fugiunt vaſto æthere nimbi.
Tum variæ comitum facies; inmania cete,

817. *auro* omnes ſcripti Pier. et Heinſ., niſi quod in Hamburg. pr. vulgatum voc. *curru* pro div. lect. adſcriptum; et in Ven. recentiſſimo legebatur, *J. e. genitor curru.* Laudat quoque *curru* Burm. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *currum* eſſe interpretamentum *auri*, h. e. currus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum eſt, Heinſ. copioſius quam velis adſtruit; deſiderat tamen Burm. exemplum, quo *jungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi ſubtilius; quaſi *jungi auro* eum offendere debeat, qui *tegi auro* VII, 279, *nodari in aurum* IV, 138, *armari auro* III, 517, Χρυσὸν δ' αὐτὸς ἔδυνε περὶ χροΐ et ſimilia probaverit. Idem vir doctiſſ. *Fingit equos auro* (quod non Latinum eſt; nam equum fingit magiſter domando ac docendo), vel *equos auro*, ut *abiete puppes* accipit. Sed et ipſe Heinſius, cum a Beda *J. e. auri* laudatum ſit, in hoc inclinabat, ut *auris equi* intelligeretur. Nemo noſtrum eſt, qui non interdum in tales tricas incidat, quas ſibi ipſe induit.——818. *loris* pro *feris* Exc. Burm. *que* aberat a Reg. *perfundit* Parrhaſ.——819. *Cæruleum* Medic., ſed a m. pr. *æquore* Goth. pr. *curſu* Hugen. et Erf.——820. *tumulumque* Menag. pr. *ſonanti* quatuor Burm. cum Goth. ſec, at hoc minus poëticum. Nec argutandum in eo, quod in aquis rotarum ſtrepitum nemo exaudiat; eſt proprium ac perpetuum epitheton rotarum. *tonantis* Hugen.——821. *equis* Sprot. et Medic. a m. pr. Idem a m. ſec. *fugiuntque ex æthere n.*

cf. mox v. 833 ſq., quod epiſodium nunc præſtruit! idem *unum caput* v. ſq. Male Serv. hoc ad Miſenum refert; qui nec in navigatione periit, ſed acceſſu jam ad Cumanum littus facto.

816 ſqq. Qui ſequitur locus, ex ornatiſſimis eſt, exemplo haud dubie in priore parte Homeri, Iliad. ν, 123 ſqq., qui tamen plus ſublimitatis habet, in cæteris alterius Græci poëtæ, expreſſus. Omnino hoc poëtis ſollenne, deos marinos inducere monſtris marinis alludentibus circumdatos navigantibus conſpectos. *auro* jugo aureo. v. Var. Lect. *feris* pro equis. v. II, 51. ad v. 819 ſq. cf. ſup. I, 147. 154 ſqq. v. 822. *Tum variæ comitum facies*, exquiſitius quam comites varia facie et adſpectu; nam *cete*, belluæ marinæ, in comitatu Neptuni aliorumque deorum

Et ſenior Glauci chorus, Inouſque Palæmon,
Tritoneſque citi, Phorcique exercitus omnis.
Læva tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo,
Neſæe, Spioque, Thaliaque Cymodoceque. 826
Hic patris Æneæ ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: jubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.

823. *Glaucique* alter Hamb. *Ionius* Rom. male. al. *Inoius.* Γλαύκου χορὸς, Ἰνωός τε Παλαίμων.——825. *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic., male; eſt Μελίτη. *Panopeia* v. duo Burm. et hic; at eſt Πανόπεια. cf. ſup. 240.——826. *Niſeeque, Niſſeæque, Niſeque, Niſie, Niſeo, Niſeæ, Niſeis, Niſſeæ Eſpioque, Niſæ Eſpioque —Tholoque—Chimoëque,* aberratt. Verſus converſus e gr. Νησαίη Σπειώ τε, Θάλειά τε Κυμοδόκη τε. Idem jam Ge. IV, 338 lectus.——828. *prætentant* alter Hamb.——829. *intendi in b.* Medic. a m. pr., quod Heinſius non eſſe de

deorum marinorum; Proteo quidem pro armentis ea paſcente Odyſſ. γ, 448 ſqq. Georg. IV, 430 ſq. 823. 824. Deos marinos omnino deſignat, quorum principes *Glaucus* ac *Phorcus* cum *Melicerta.* conf. ſup. v. 240, et Georg. I, 437. *Glauci chorus,* ut *Phorci chorus* ſup. v. 240 et ap. Plin. H. N. XXXVI, 4, ſ. 7, qui hunc locum animo habuiſſe videtur, a Scopa factus marmore in æde Neptuni: *Neptunus ipſe et Thetis atque Achilles, Nereides ſupra Delphinos et cete et hippocampos ſedentes item Tritones chorusſque Phorci et priſtes, ac multa alia marina; omnia ejuſdem manus, præclarum opus etiam ſi totius vitæ fuiſſet.* *ſenior,* ut omnes omnino dii marini, quod docent theogoniæ, a philoſophicis primum rationibus ductæ, quibus rerum origo ab aqua petebatur. *Inous Palæmon* Melicerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus*; deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 hujus libri. Alioqui ad Phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. 825. 826. cf. Georg. IV, 338 ſqq., unde v. 826 huc tranſlatus. *Melite* apud Homer. Iliad. σ, 42 et Heſiod. Theog. 246 inter Nereides occurrit. De *Panope* cf. ſup. ad v. 240. Forte in hoc deorum marinorum recenſu Maronis doctrinam Æſchyli Γλαῦκος Πόντιος inſtruxerat. Ipſum autem Phantaſma deorum marinorum et monſtrorum circa navem ludentium petitum eſt ex Apollon. IV, 930 ſqq., ubi navem e Planctis liberat Thetis cum Nereidibus.

827—839. Poteſt obſcurum eſſe, cum v. 777. 778 jam vento ſecundo navigaverint, quid nunc novæ rei conſequutum

Una omnes fecere pedem ; pariterque ſiniſtros
Nunc dextros ſolvere ſinus ; una ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt ſua flamina claſſem.

de nihilo putabat : ita enim ſolere *in* abundare. Laudat : *meditari in prælia, inferri in hoſtem* etc. Sed, ut hæc locum haberent, deberet a poëta ſcriptum eſſe : *vela intendi in brachia.* Porro Dorvill. *extendi br.* Romanus: *br. remis*, cum Oudart. Sed manifeſto librarii errore ; forte ex v. 136. ——830. *omnis* Rom.——831. *ſ. manus* Goth. tert. a m. pr.——832. *flumina* ambo Menag. cf. mox v. 843.

tum ſit, inprimis cum Neptuni per mare invectio tranquillum mare et ſerenum cælum effeciſſe narrata ſit v. 820. 821. Nihil puto aliud v. 829 ſqq. declarari, quam in ſumma maris cælique tranquillitate ventum jam ante ſecundum increbuiſſe, eoque facto nunc ſolis velis navigaſſe Trojanos, remiſque otium feciſſe. Itaque in omnibus navibus nunc mali attolluntur, vela intenduntur. *intendi brachia velis*, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126 conſtat ; et duplicem poëtæ eſſe in his verbis ſtructuram : *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, ſatis notum eſt ; ut nolim hic turbas factas. 830. *Una omnes fecere pedem.* Copioſis virorum doctorum ad h. l., inprimis Guellii, et ad Catullum, Lucianum et al. diſputationibus agitata dictio. Nunc vulgaris eſt illa obſervatio et ſatis conſtat, *pedes* et Gr. *πόδας* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipſi interdum *pedum* nomine declarati, puppim verſus adducuntur ; et vento quidem ſecundo a puppi ſpirante, ad utrumque latus adducti, vela ad ventum excipiendum expandunt, ut *utroque pede* currere diceretur navis ; ſic et ap. Apollon. II, 932 velum *ἐς πόδας ἀμφοτέρους* intenditur ; ſin ventus, etſi ſecundus, obliquus tamen eſſet, vel modo a dextra modo a ſiniſtra ſpiraret, *uno pede* ſeu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47 ſ. 48. *Facere* autem *pedem*, ut *facere vela*, expedire, parare. Fundus rei in Homero Odyſſ. *κ*, 32 *Αἰεὶ γὰρ πόδα νηὸς ἐνώμων·* quem de velis accipiendum eſſe vix dubites, cum Æoli beneficio naviget ; vide ibi v. 25 ſqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidiſſe, illa declarant, quæ declarandi cauſſa adjecta : *pariterque*, nunc *ſiniſtros*, *nunc dextros ſolvere*, et intenderunt, *ſinus* velorum ; quod dum faciunt, etiam antennas inflecti neceſſe eſt : *una ardua torquent Cornua detorquentque.* Sic venti ſui, h. e. ſecundi, ferunt claſſem ; donec ſub noctem recte a puppi flare incipiunt, ſec. v. 844

Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere jussi.
Jamque fere mediam cœli Nox humida metam
Contigerat; placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautæ:
Quum levis ætheriis delabsus Somnus ab astris
Aëra dimovit tenebrosum, et dispulit umbras,
Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans
Insonti; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa æquora classem;

834. *adhuc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. sec. *cursu c.* Oudart. et ed. pr. *cursum deducere* Hugen. et Zulich.——836. *laxarant* Heins. cum melioribus post Pier. retinuit, alii *laxabant:* et sic Ald. pr., at a Naugerio mutatum in *laxarant* ed. 1514. Dorvill. *laxabat*, ed. Ven. *lassarant*, Zulich. *rex laxat*. Porro alter Hamb. a m. sec. *placidi. l. m. quieti*, et Bigot. *placidæ—quieti*.——837. *fessi* Dorvill. *dira* Ven.——838. *dilapsus* et hic aliquot. *demissus* Wall.——839. *demovit* Zulich. *dimosit* Sprot. Mox *d. auras* pr. Hamb. pro var. lect.——840. *tristia somnia* alii cum præstantiss. Mediceo, quod ab Heinsio in *somnia tristia* mutatum nolim, cum et minus suave sit auri et codicis Romani lectio ea sit; Heinsius vero Mediceum exemplar sequi maluerit.——842. *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heins. post Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. *voce querelas* Dorvill. et Goth. tert.——843. *f. sua flamina* Colot. et Medic., hic quidem jam correctoris manu notatus. Repetitum ex v. 832. *puppem* Ven.

844 *Æquatæ spirant auræ*.

833. De *Palinuro* Iasi f. memorat, quippe in fabulis Italicis nobili. v. Excurs. VII. *agmen*, ut poëta, de classe, quam ducit Palinurus. Mox v. 835. Noctem deam curru vectam cogita. v. Excurs. II ad lib. II. *meta*, pro summa, celsissima parte, in vertice cæli. 838 sq. Somnus opprimit gubernatorem Palinurum: hoc ut poëta ornavit. vid. Excurs. VIII.

840—846. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod notandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex Iliad. ξ, 490 petiit poëta. De cæteris v. Excurs. VIII. 844. 845.

Æquatæ ſpirant auræ: datur hora quieti:
Pone caput, feſſoſque oculos furare labori.
Ipſe ego paulliſper pro te tua munera inibo.
Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
Mene ſalis placidi voltum fluctuſque quietos
Ignorare jubes? mene huic confidere monſtro?
Ænean credam quid enim fallacibus auſtris,
Et cœli toties deceptus fraude ſereni?

845. *ſopori* Zulich. pro var. lect.——846. *tua munia* Goth. ſec. et Erf. ——848. *Mene maris* Goth. ſec. *placidum voltum* aliquot Pier. *vultus* alter Hamb. et Exc. Burm.——849. *I. velis* Zulich. pro div. lect. Hunc et ſeqq. duo verſus Acron Ge. Fabricii ad Horat. I, 5 contraxit in unum, memoriæ vitio: *Mene huic concredere monſtro Æneam toties deceptus (deceptum* et ante, *confidere,* Schol. Cruqu.) *fraude ſereni.*——850. Donatus legit: *quid enim fallacius auſtris Et cælo?* Debebat ſaltem diſtinguere: *Æneam credam (quid enim fallacius?) Auſtris Et cælo?* Pro *auſtris auris* Roman. Medic. cum aliis Pier. et Heinſ. ac Burm. Idem et Servius in interpretatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum Donatus. Ge. Fabricius h. l. inter obſcuriſſimos habebat.——851. *Et cœlo* codd. Pier. et Giſan., item Donat. cum Serv. v. ad v. præc. Ita *fraude ſereni* jungendum, ut *ſerenum* pro *ſerenitate* dictum ſit. v. Burm. *ſereno* aliquot Pier. et Gud. a m. pr., ſed conſ. inf. v. 870.

Æquatæ auræ, opp. *vento obliquo.* v. ſup. ad v. 830, et IV, 587. *furari* exquiſitius quam ſubtrahere, ſubducere. κλέπτειν.

847—857. Comparant Lucret. II, 556—559. *vix attollens lumina.* Bona Servii nota: "*numinis præſentia prægravatus; nam et ſequens ejus oratio turbata eſt; quod et ſemiplenæ indicant elocutiones.*" Recte utique. *Mene jubes ignorare* (pro vulgari: noſco illud, ſatis notum mihi eſt) mare placidum, h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic confidere monſtro?* mari, quod, inquit Donatus, decipit multos, infido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis uſum ita paullo inſolentiorem videri non nego. Malim ipſam hanc maris inſolitam tranquillitatem, ſubdolam tamen et inſidioſam, per *monſtrum* declaratam putare. *quid enim* male Serv. quidni? cur non? Sane ſic alibi; ut in illo: *quid enim? concurritur hora;* ſic accipi poteſt, ſed e contextu. At h. l. eſt *quomodo vero?* vulgaris ordo eſſet: *quid enim?* τί γάρ; *Æneam credam fallaci auſtris? et*

Talia dicta dabat, clavumque adfixus et hærens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethæo rore madentem, 854
Vique soporatum Stygia, super utraque quassat
Tempora; cunctantique natantia lumina solvit.
Vix primos inopina quies laxaverat artus:
Et super incumbens, cum puppis parte revolsa,

852. *Talia dictabat* Mentel. pr. *clavoque* Medic. a m. pr., dum librarius ad proximum *adfixus* referret; sed *clavumque* ad *amittebat* retrahendum. *adnixus* Wall. et pr. Hamb. *clavumque ac sidera inhærens* Zulich. *adfixus, adhærens* Goth. sec.——853. *Numquam* pr. Hamb. a m. sec. *admittebat* alter Hamb. *sub a. ferebat* Goth. sec.——855. *Utque* Rom. *quassant* Medic. a m. pr.——856. pro *cunctanti* Burm. conj. *luctanti*, sed quidni et illud bene dictum sit et exquisite? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur, v. c. Ge. II, 236 *Spissus ager: glebas* cunctantes *crassaque terga Exspecta*. cf. inf. VI, 211 de eo, qui sensim sensimque inflectitur; invitus tamen et reluctans: XII, 940. Pro *natantia, lactantia* Dorvill. Debebat saltim: *cunctanti luctantia*, vel *nutantia l. s. nutantia* Goth. sec. Utrumque cum metri vitio. Hæret iterum Burm. in *solvit:* quid est, *lumina solvere?* et conjicit: *condit* vel *claudit*. Sed vigilantis oculi sunt *intenti*, inprimis h. l. Palinuri, qui in cælum sublatos oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solvi* dicuntur; ut de somno perpetuum hoc, *membra, corpus, lumina ab eo solvi.* Etsi idem alio rem contemplandi modo *devincire, alligare, corpus* non minus recte dicitur.——857. Vitiose e Burm. ed. legebatur et interpungebatur: *Vix—artus Et super incumbens, quum puppis p. r.*——858. *Vix laxaverat—et projecit* exemplo et auctoritate non caret; cf. ad III, 9, etsi mollius erat: *Vix laxaverat artus: Ut—projecit.*

et c. h. e. et quidem, qui toties deceptus sim etc. Mox 852 ex Odyss. γ, 281 translatus est, unde de Phrontide Palinurus adumbratus est.

854—856. Cf. Exc. VIII. *ramum* proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus est locum Silius X, 355 sqq. et poterat in id phantasma facile incidere poëtæ ingenium, quia usu loquendi somno natura humida tribuitur, forte ab noctis roscido aëre ducta. cf. sup. ad I, 691. 692. III, 511. Aspersione aquæ Lethææ *solvuntur*, laxantur, oculi somno illabenti obnixi et intenti. *Cunctari* poëtis dicitur, qui resistit, reluctatur. *natantia*, nota nunc elegantia. v. Ge. IV, 496.

857—861. *Vix laxaverat—et projecit*, poëtica structura, ab Homero

Cumque gubernaclo, liquidas projecit in undas
Præcipitem, ac ſocios nequidquam ſæpe vocantem.
Ipſe volans tenuis ſe ſuſtulit ales ad auras.
Currit iter tutum non ſecius æquore claſſis,
Promiſſiſque patris Neptuni interrita fertur.
Jamque adeo ſcopulos Sirenum advecta ſubibat;
Difficilis quondam, multorumque oſſibus albos;
Tum rauca adſiduo longe ſale ſaxa ſonabant:

860. *voce vocantem* Colot. Medic. et Moret. ſec.; eadem varietas alibi et ſupra hoc ipſo libro.——861. *ad auras* Heinſ. cum melioribus. Alii *in a.*——862. *ſetius* ſcribunt Medic. et alii vetuſtiores. v. Heinſ. Etiam Benedictus in ed. Junt. 1520 codicum auctoritate et metri lege eam ſcripturam defendebat. cf. ſup. ad Ge. II, 277. *ſætius* Rom. *non ſegnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert., perpetua varietate. *non ſerius* Bigot. *æquora* alter Hamb. cum Witt., non indocte, per æquora. *æ. navis* Sprot. ——864. *ſcopulis* bini a m. pr. cum ed. Genev., facili lapſu. *avecta* bini alii Burm. *adducta* Ven.——866. *tonabant* Zulich. a m. pr., ſed *ſonabant*, Burm. inquit, requiritur, *ut ſibilans littera repetita exhibeat maris ſtridorem.* Argute ſatis. Malim hanc cauſſam reddere: *Sonare* eſt vocab. poëtis ſollenne de fluctibus, etiam ſi ſcopulis alliſi fragorem edunt graviſſimum: quidni igitur poëtæ eam vocem et hic relinquamus; etſi alias non minus recte *mare, fluctus, ſcopuli* tonare dicuntur.

Homero petita, pro cum projecit (ſcil. Somnus Palinurum). *Cum puppis parte*, bene Servius: pro œconomia, ut triduo natare potuerit. v. VI, 349 ſqq. Mox *interrita*, ſine offenſione, nullo adverſo caſu exterriti, navigant.

864—866. Reſpicitur in *difficilis quondam* Homeri locus Odyſſ. μ, 39 ſqq. 166 ſq., quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Appollon. IV, 891 ſqq., et Orph. Arg. 1268 ſqq. Teneant adoleſcentes, non longe a Capreis in Pæſtano ſinu tres eſſe Sirenum petras (νήσους Σειρηνούσας) adverſus promontorium Surrentinum, fluctuum alliſione olim et naufragiis infames; Sirenes autem ſymbolica ſpecie, eaque antiquiſſima, eſſe effictas cultaſque templo et ſacris in ipſo promontorio. cf. Auct. de Mirab. Audit. pag. 728 in loco luxato; poſt περὶ τὸν πορθμὸν excidit forte τὰς δὲ παρθένους (ſc. γεγενῆσθαι) ἐπ' αὐτῆς τῆς ἄκρας, προπεπτωκότος τόπου καὶ διακυμαίνοντος τοὺς κόλπους, τόν τε etc. *Sirenes autem in*

Quum pater amiſſo fluitantem errare magiſtro
Senſit, et ipſe ratem nocturnis rexit in undis
Multa gemens, caſuque animum concuſſus amici.
O nimium cœlo et pelago confiſe ſereno,
Nudus in ignota, Palinure, jacebis arena!

867. *fluvitantem* vett. apud Pier. *fluctantem* Dorvill.——868. *nocturnus* Ven.——869. *commotus* Vratiſl. *confuſus* Hugen. pro var. lect.——871. *Nudus et* edd. vulgg. ante Pier. et Goth. pr. *in ignara* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Cæterum notabilis ad v. extr. Servii nota: Sciendum ſane, "Tuccam et Varium hunc finem quinti eſſe voluiſſe: nam a Virgilio duo "verſus ſequentes (lib. VI, 1. 2 *Sic fatur lacrimans claſſique immittit habenas* "*Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris*) huic juncti fuerunt: unde in "nonnullis antiquis codicibus ſexti initium eſt: *Obvertunt pelago proras.*" Ut appareat, cui debeamus hanc obſervationem criticam, e Pompon. Sab. locum ſubjungam: "*Sic fatur lacrimans. Et tandem.* Probus his duobus "verſibus, inquit, finitur hic liber in Tuccæ et Cornelianis commentariis" (hos equidem ignoro qui ſint. Servius quidem ad Æn. IV, 127 Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) "et Virgilium ita etiam finiſſe "manifeſtum eſt, et inchoaſſe ſextum librum: *Obvertunt pelago proras.*" Neſcio tamen, cur factum ſit, ut Phici * (in marg. *forte Ticianus.* Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii: v. Serv. ad Æn. X, 18: occurrere ſimile quid potuerit; niſi alia ſcripſit eaque grammatica. Sic et paullo poſt Pompon. ad vocab. *habenas* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) "aliter habuerit. Apronianus autem principium eſſe docet: *Sic* "*fatur lacrimans.*" (Et ſane ſic expreſſum in Mediceo). Cæterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitioſa videri poteſt hæc libri quinti in media ſententia clauſula, quæ ſaltem paullo ante poſt v. 861 *Ipſe volans tenues ſe ſuſtulit ales ad auras* interponi debuerat: nam novi libri initium commode tunc fieri poterat: *Currit iter tutum.* Ita res ipſa novum ſequenti libro narrandi ordinem ſuppeditabat, acceſſu Trojanorum ad littus Italiæ. Verum eſt aliud præterea, idque gravius forte, quod monendum erat: niſi aurium judicium animique ſenſus prorſus me fallit, ultimi hi duo verſus: *O nimium cælo. Nudus in ignota* a Virgiliana manu profecti non ſunt. Nihil dici poterat frigidius et languidius, et grammatico

ipſo promontorio fuiſſe, prominente loco et faciente ſinus magnis fluctibus agitatos hinc—inde.

870. 871. Æneæ verba ſunt. v. lib. VI, v. 1, et cf. Var. L. *ſerenum* h. l. etiam de pelago; niſi ex nota forma interpretari velis, ut ſit: *cælo ſereno pelagoque placido.* conf. Burm.

matico acumine dignius. Nec veritas ineſt; tantum enim abfuit, ut cæli mariſque tranquillitati Palinurus nimium confideret, ut potius nimia ſedulitate peccaret; eo enim, quod quieti dare ſe nollet, commiſit ut ſomno oppreſſus mari mergeretur. Mihi itaque, cum ex ipſa re, tum ex iis, quæ e veteribus Grammaticis paullo ante appoſita ſunt, ita ſtatuendum eſſe videtur: Poëtam reliquiſſe ultima hujus libri non ſatis elaborata, interque hæc eum verba Æneæ, de Palinuri fato conqueſti, ante *Sic fatur lacrimans*, nondum interpoſuiſſe. Varium adeo et Tuccam, cum conſtituerent Æneidem, hæſiſſe in h. l. et primo initium libri ſexti ex ſuo judicio, non ſatis acuto, a verbis *Sic fatur lacrimans* feciſſe; repugnantibus aliis, qui a verſu *Obvertunt pelago* librum ſextum exordiendum cenſebant; tum, eum poſt *Multa gemens caſuque animum concuſſus amici* verba Æneæ conquerentis aut nulla aut non ſatis expolita eſſent, aut ex his aut e ſuo ingenio duo hos verſus interpoſuiſſe, ne ante verba: *Sic fatur lacrimans*, oratio hiaret.

EXCURSUS I.

Super Æneæ acceſſu ad Siciliam.

Bis Æneam ad Siciliam acceſſiſſe narrat poëta, primum cum littus Italiæ inferioris et Siciliæ orientale prætervectus Drepani portum intraſſet, lib. III, 707. add. Dionyſ. I, 52; et iterum, cum Carthagine et ab Africæ littore evectus, ut Italiam peteret, ventis adverſis ad Siciliæ littus occidentale eſſet rejectus. Tenebat tum illa loca *Aceſtes*, ut Virgilius ſcribit, vel Egeſtes, Egeſtus, a quo urbs *Egeſta*, *Ægeſta* vel *Segeſta* appellari cœpit (v. poſt alios Burmann. Secund. ad Numiſm. Sic. p. 394); Virgilio *Aceſta* V, 718, quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in Ἀκέστη. Ab hoc Aceſte Æneas benigne hoſpitio exceptus ſocios et naves refecit. Erat enim ille Trojano ſanguine oriundus, quippe e Trojana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiſo fluvio compreſſa, ſuſceptus: v. V, 38. 39 *Troïa Crimiſo conceptum flumine mater Quem genuit*; quæ antiquiſſima ignotæ ſtirpis deducendæ ratio eſt, ut parens edatur fluvius ejus terræ, in qua gens aliqua ſedem habuit. Itaque *divinæ ſtirpis Aceſtes* appellatur V, 712. Fabulas de Aceſte plures, ad quas numi quoque apud Parutam et Dorvillium alludunt, vide apud Serv. ad I, 546. V, 30. Alia congeſſit Cluver. Sicil. ant. II, 2. Sed in ſumma diverſitate conſenſus fit in hoc, urbis Segeſtæ conditorem creditum eſſe Trojanum, et Trojanos colonos veteribus Sicanis in his locis fuiſſe admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. (Acceſſere mox Græci coloni: ſed vel ſic ap. Thucyd. VI, 11 Nicias eos barbaros appellat περὶ Ἐγεσταίων ἀνδρῶν βαρβάρων· et ſic res ſe habebat in pleriſque Siculis civitatibus; quæ res diſſenſionum civilium perpetua cauſſa et fons erat, vid. ibid. c. 17). Recte Silius XIV, 45 *Miſcuerunt Phrygiam prolem Trojanus Aceſtes Trojanuſque Helymus* etc. Proxime ad poëtæ verba Strabo XIII, p. 608 B. οἱ δὲ (φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγέσταν κατᾶραι τῆς Σικελίας, σὺν Ἐλύμῳ Τρωῒ, καὶ Ἔρυκα καὶ Λιλύβαιον κατασχεῖν, καὶ ποταμὲς περὶ Αἰγέσταν προσαγορεῦσαι Σκάμανδρον καὶ Σιμόεντα. Dionyſius vero, tamquam communiorem narrationem, his non diſſimilia exponit lib. I, 52, ſecundum quæ Elymus et Ægeſtus jam ante Trojæ excidium urbe profugerant

profugerant et vento ſecundo uſi in Siciliam pervenerant. Hic circa Crimiſum fl., de quo non minus multa fabuloſe narrantur: v. ap. ſchol. Lycophr. 953. 471, in Sicanorum agro conſederunt, parte agri ab his accepta, propter Ægeſti cognationem, qui in Sicilia natus et educatus fuerat. Quod quomodo factum ſit, mox a Dionyſio l. c. narratur. Tum porro: hos ſuos populares cum in his locis offendiſſet Æneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, urbeſque iis condidit, *καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἰγέςαν καὶ Ἔλυμα*, partemque comitum ibi relinquit. De *Elymis* infra videbimus. Sed *Segeſtam*, apparet, quam ingenioſe poëta arripuerit, ut ab Ænea conditam eam nunc perhiberet, cum trajectus in Italiam fieret, ut adeo ejus comites longi erroris tædio capti, parte etiam navium incendio conſumta, in novam coloniam tranſcriberentur: De his inf. 711 ſqq. 749 ſqq. Et v. 718 *urbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.* Quo intelligitur, v. 756, *hoc Ilium, et hæc loca Trojam Eſſe jubet,* non ad urbis nomen, ſed ad originis Trojanæ recordationem et repræſentationem eſſe referendum. Neſcio, an ita Burmannus e. l. acceperit, ubi Ruæum refellit. Potuit tamen poëta aut accepiſſe hcc aut fingere, fuiſſe in ipſa urbe loca ab Ænea iis nominibus deſignata, ut Troja et Ilium eſſent; ſiquidem etiam fluvii fuerunt Simois et Scamander in agro urbis. v. Strabo XIII, p. 608 B, quo forte reſpexit poëta V, 634 *Nullane jam Trojæ dicentur mœnia? nuſquam Hectoreos amnes Xanthum et Simoënta videbo?*

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem movit Cluver. p. 260 Sicil. ant., *urbes Aceſtæ* poëta jam lib. I, 549. 550 memoraverat: *Sunt et Siculis regionibus urbes, Arvaque Trojanoque a ſanguine clarus Aceſtes*, adeoque ſe *vehementer obliviosſum* prodidit, dum hoc demum libro quinto urbem Aceſtæ exſtruendam narrat. Enimvero primum hiſtoria plures urbes, non unam, ab Ægeſta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964, quas Scholiaſtes *Ægeſtam, Entellam, Erycem,* recitat. cf. Cluver. eod. cap. Dionyſius Αἰγέςαν καὶ Ἔλυμα memorat in Ægeſti gratiam ab Ænea conditas. Elyma quidem in Erycem, Ἔρυκα, mutat Cluverius. Quidni tamen, ſi Elymi, populus, fuerunt, ut infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum eſſe vel tradi potuerit τὰ Ἔλυμα? etiam ſi nulla ejus alia memoria occurrat. Mox c. 53 (p. 42) Veneris Erycinæ templum conditum fertur ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τȣ̃ Ἐλύμȣ, ubi præſtat forte cum viris doctis ſcribere, ἐπὶ τῇ κορυφῇ τȣ̃ Ἔρυκος. Nam Bocharti argutiis

S ſ equidem

equidem non multum tribuere soleo, qui et hic, ut *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, ut ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem tamen *montem Elymum* ab Elymis habitatoribus dictum. Si historica fide uti nolis, et contendere, nunc demum ab Æneа urbem Acestæ paratam esse, quandoquidem Acestes venatu inter silvas vitam egisse traditur V, 37 *occurrit Acestes Horridus in jaculis et pelle Libystidos ursæ*, et 301 *Adsueti silvis, comites senioris Acestæ*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717: tamen vel sic recte poëta *urbes* jam ante dicere potuit, quæ eodem loco, I, 557 *sedes*, pro quocunque omnino habitationis genere: *At freta Sicaniæ saltem sedesque paratas Unde huc advecti, regemque petamus Acestem.* Atque hoc unum ad expediendas difficultates hujus generis sufficit.

EXCURSUS II.

De Eryce.

V, 23. 24 *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos.* Adde v. 391. 392. 403. 412 sq. et 759—761 *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliæ, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchiseo.*

Mela II, 7 *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Ænea conditum.* Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poëta docte et ipsum in carmine memoravit, v. 391 sq. Eryx hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260, alios ap. Cluver. Sicil. ant. p. 269 sqq.), etiam in numis Segestanorum obvius. v. Burmann. Sec. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit templum Veneris antiquissimum, ut ad Phœnicum Astartes religionem, non tam male, ut multa alia, a Bocharto referatur (*Canaan.* II, 1), vulgari tamen fama Trojanos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suavius versibus 759 sqq., quibus Æneam suum poëta auctorem templi facit, etsi de hoc scriptorum fides omnium non convenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f., qui classicus de Eryce locus est, prodit, novis saltem decoribus templum ab Ænea fuisse ornatum; et inter manifestissima Æneæ in Siciliam adventus indicia a Dionys. I, 53 memoratur τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς, Veneris Æneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non defuere, qui Æneam Veneris Erycinæ signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quæ Solinus habet c. 2, p. 13 E. *agro Laurenti*

renti—*ubi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia advexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur.* Salmasius, *quae Erycis dicitur* legit. Male. v. Jos. Scaliger in Festum in *Frutinal. templum Veneris Frutis,* scil. a *Frus, unde fruor.*

Bene etiam Acestae, hoc est, Segestae, primordiis hujus templi origo subjungitur; nam mansit in Segestanorum ditione etiam ad seriora tempora hoc templum, ut satis ex Cicer. Verrinis et Tac. Ann. IV, 43 constat.

Quod de *Anchiseo* in Eryce subjungitur, v. 760. 761, habet et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260 *in hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus*; etsi Ge. Fabricius non male suspicatur ad templum et Flaminem D. Caesaris poëtam respicere.

Tandem, etsi ludi funebres poëtae ingenio et Homeri exemplo debentur (cf. ad pr. lib, V), inferiae tamen Anchisae, in Sicilia factae, et novemdiale sacrum antiquam habuere memoriam. Ovid. Fast. II, 543, ubi de annuis inferiis: *Hunc morem Aeneas pietatis idoneus auctor Attulit in terras, juste Latine, tuas. Ille patris Genio sollennia dona ferebat: Hinc populi ritus edidicere pios.* Eo spectant hoc libro versus: 59. 60 *atque haec me sacra quotannis Urbe velit posita templis sibi ferre dicatis.* Fanum Aeneae Segestae memorat Dionys. I, 53.

EXCURSUS III.

De Elymo, Entello aliisque ex antiquitate Siciliae.

V, 73 *Hoc Helymus facit; hoc aevi maturus Acestes.* Magna poëtae etiam in hoc libro laus est, quod historicae fidei fabulas suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliae originibus Trojanis. Troja ille jam ante excidium urbis exierat cum Aegesto. v. Dionys. I, 52 et sup. Exc. I ad h. lib., etsi alii apud Strabon. XIII, p. 608 B. eum Aeneae comitibus adscripserunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchisae notum eum perhibet, et ab Aegesto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Serv. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Acestae comitem adjunxit v. 73 et inf. 300. 301. conf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segestam locis Thucyd. VI, 2 et Dionys. I, 53 ductum esse tradiderunt. Antiquioris tamen ille fuisse originis videtur; ut vel loca docent a Bocharto Can. I, 30, p. 569 sqq. congesta.

 Caeterum

Cæterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero tranſtulit, partim ex hiſtoriis. Ita v. 298 *Salius* et *Patron* curſu certant. Salius autem Arcas cum Ænea in Italiam veniſſe Polemone auctore ap. Feſtum in *Salios* traditur. Patron Thurius in Aluntinis agris conſedit. v. Dionyſ. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero ſatis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Ut autem ei pulchritudinis laudem attribueret, ſuſpicor Virgilio in mentem veniſſe ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratiſſimum nomen Euryali, pueri formoſi, ut ex fragmentis intelligitur apud Athen. XIII, p. 564 F.

Entellum autem v. 387 ſqq. inter heroës Siciliæ habitum fuiſſe, vel ex urbis Entellæ nomine conjectes. Nam mos perpetuus antiquitatis eſt, ex urbium nominibus conditores fingere. Servius ad V, 389: *Sane ſciendum, hunc* (Entellum) *ſecundum Hyginum, qui de* Familiis Trojanis *ſcripſit, unum Trojanorum fuiſſe, de quo Virgilius mutat hiſtoriam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953 urbs Entella inter urbes ab Ægeſto conditas memoratur. cf. Cluver. Sicil. ant. p. 377 ſqq., qui in Silii verſibus XIV, 204. 205 dilucidandis laborat: *Entella Hectoreo dilectum nomen Aceſtæ.* Sed ſequitur Silius noſtri poëtæ fidem, ſecundum quam Entellus inter cæteros Aceſtæ comites ante Æneæ tempora in Siciliam venerat, eique amicitia junctus fuerat. Sæpius jam monuimus, diverſitates has fabularum docere a poëtis pluribus eandem fabulam fuiſſe tractatam, adeoque Virgilio, doctiſſimo poëtæ, non defuiſſe, unde materiam carminis ſumeret.

EXCURSUS IV.

Veſtis cum raptu Ganymedis intexto.

V, 250—257. Talium veſtium cum ζώοις ἐνυφασμένοις, intextis figuris ac ſignis, uſus olim frequens eſſe debuit, cum poëtæ toties in earum argumentis enarrandis deſudent. Primo loco memoranda veſtis pulvino inſtrata apud Catull. Epithal. Thet. 47 ſqq. in qua Ariadnes fata intexta erant. Noſtro poëtæ præivit Apollonius I, 721 ſqq. in Iaſonis læna. Ex eodem et hoc Virgilii loco ſua adumbravit Val. Fl. II, 409 ſqq. Silius XV, 421 ſq. Omnibus dux factus eſt Homerus, in Laodices tela Iliad. γ, 125 ſqq. Aliud ex veris hiſtoriis veſtimentum eſt ſimile Sybariticum Memorab. Audition. c. 99. Ad pateræ celaturam Virgilii locum tranſtulit Statius I Theb. 548 ſqq.

ſqq. Etiam licet videre argumentum hoc expreſſum in gemma ap. Maffeum P. II, 28. Eandem cum duabus aliis reperies ap. Montfauc. Ant. Expl. T. I, t. 19. Virgilium in pictura æmulatus eſſe fertur Michael Angelus Bonarrota. At ipſum argumentum picturæ in Virgilio quale tandem eſſe dicemus! Primo adſpectu duplex eſſe videtur: primo Ganymedes venatu feras perſequens; tum idem ab aquila in ſublime raptus, allatrantibus infra canibus. Forte tamen dicere præſtat: priora valere ad ornatum, ut e venatu ſeu inter venantum turmas raptus ille ab aquila ſublimis ferretur. Firmant judicium verſus Statii Theb. I, 548 ſq. *Hinc Phrygius fulvis venator tollitur alis; Gargara deſidunt ſurgenti et Troja receſſit. Stant mœſti comites, fruſtraque ſonantia laxant Ora canes, umbramque petunt et nubila latrant.* Hac ſpecie ex venatu rapti Ganymedis, infra allatrante cane, ſtatua eſt apud Hiſpanos in regia villa S. Ildephonſi: (v. *Carino Vago Italiano* To. II. p. 141) et Romæ aliud ſignum, refectum et ſartum a ſculptore Pacetti (v. *Guattani Monimenti inediti* 1786 p. 47). Extat quoque ſignum ab aquila rapti Ganymedis Venetiis in bibliotheca S. Marci (v. *Zanetti delle antiche Statue* etc. To. II. t. 7), ductum forte a Leocharis ſigno apud Plinium XXXIV, 19, 11. *Leochares aquilam ſentientem quid rapiat in Ganymede, et cui ferat, parcentem unguibus etiam per veſtem.* Simili forma et habitu expreſſus eſt Ganymedes in numo (v. *Cabinet du Duc d'Orleans* T. I. p. 48). Alias ille a ſtatuariis exhibetur ſtans adſtante aquila, ut in Muſeo Clementino To. II. t. 35, præclaro opere, et excellenti inter cetera, ibid. t, 36 et in palatio Lancellottio, in palatio Farneſio, et ap. Cavacepp. T. I. tab. 13, et in muſeo Florent. T. III, 5.

EXCURSUS V.

De Ludo Trojæ.

V, 545 ſqq. Ex elaboratiſſimis poëtæ locis eſſe arbitror locum hunc de Ludo Trojæ, quo Romanis ſuis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc, per nobiles pueros (εὐπατρίδας) celebrari ſolitum, ſummo haberetur honore, ſæpiuſque ab Auguſto eſſet exhibitum, cf. Suet. Aug. 43. Dion. XLVIII, 20. XLIX, 43 et viros doctos ad illa aliaque loca. Ductum utique illud ab antiqua ſaltatione armata, pyrrhiche, ὀρχήσει ἐνόπλῳ, cujus originem ex Creta petere ſolent ſcriptores; etſi illa omnino priſcæ hominum vitæ in Græcia communis eſſe debuit.

debuit. Quod si a Trojanis temporibus deductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa ætate uti nesciverunt, ut satis ex Homero liquet. Debuit etiam ex ejus temporis more cum auriga insistere currui παραβάτης, ut per totum Homerum fieri solet; unde hoc aurigandi genus Τρωϊκὴν διφρείαν appellasse putandus Xenophon Cyrop. VI, p. 322 ed. Lond. Quæcunque tandem rerum morisque vicissitudo fuerit, ad ludum equestrem nobilium puerorum res deflexit. Ut autem poëtæ in inveniendo artificium recte teneas, monendum est, Virgilium non attigisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odyss. ω, 68 sqq. cf. Iliad. ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI Theb. 213 sqq. (adde, quæ Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputavit c. 9 super anaglypho stylobatæ, quo militaris decursatio equestris exhibita, cujus partem in Edit. Justic. lib. III Æn. translatam video; ad quod v. Sax. V. C.). Hunc itaque cursum ὁπλίτην sollerti animo melius ad novum et intactum ab aliis poëtis ludi genus transtulit.

EXCURSUS VI.

Classis Trojana incensa.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata novavit.* Sequitur locus de incensa classis Trojanæ parte: quæ res et ipsa historica fide superstructa jucunditatem Romanis lectoribus magnam afferre debuit; quo magis ita ψεύδεα ἐτύμοισιν ὁμοῖα sibi apponi videbant. Nam fuisse scriptores, qui traderent (ὡς λέγουσί τινες), naves aliquot Trojanas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Factum id esse auctore Æthylla, Priami sorore, in Thessaliam abducta, apud Cononem traditum legas Narrat. 13. Alii scriptores facinus hoc mulierum Trojanarum, dum captivæ ab Achivis ducerentur, in Italia perpetratum tradiderant; quæ narrationis diversitas unde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI, p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921) ad Neæthum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio Ναύαιθον dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluvius cum altero illo Siciliæ juxta Entellam, nec longe ab Ægesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine *Caietæ* naves incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Cæsar et Sempronius aiunt, Caietæ cognomen fuisse* (nutrici Æneæ), *non nomen,*

men, ex eo scilicet inditum, quod ejus consilio impulsuque matres Trojanae taedio longi navigii (h. e. navigationis) *classem ibidem incenderint; Graeca scilicet appellatione, ἀπὸ τῦ καίειν, quod est incendere.* Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naves Trojanas aliqua Roma auctore combustas narrarent, quae ipsa urbi Romae nomen dedisset. Ita tradiderat auctor rerum Argivarum secundum sacerdotum, quae Argis erant, annos, Damastes Sigeensis aliique; et, quamquam in caeteris diversus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores sequutus est Plutarchus in Romulo pr. et de Mulierum Virtut. non longe a pr., et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in *Romam* pag. 455, ubi conf. Dac.

EXCURSUS VII.

Episodium de Palinuro.

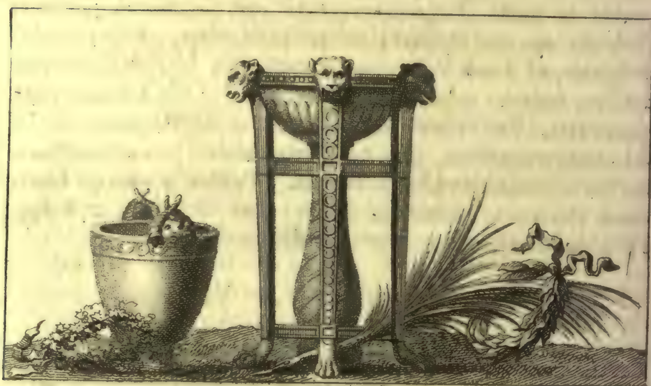
V, 833 sqq. Si quaeras, quid poëta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectaverit, a doctrina poëtae tale consilium repetendum esse videtur, quod Palinuri memoria in Italiae Trojanorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab ejus nomine insignito, ad sinum Veliensem, celebris; rem itaque satis memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc praestruxit. Sed eadem narratione nunc commode poëta usus est ad rerum varietatem, ne extrema navigationis pars et trajectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem novam rei suavitatem Homerica imitatione affudit; nam Odyss. γ, 278 sqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

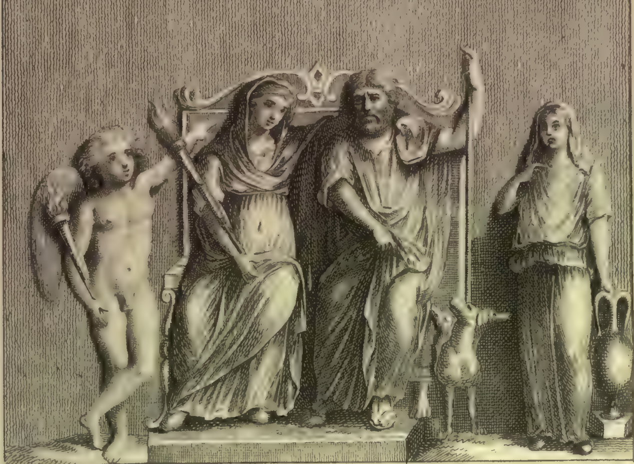
EXCURSUS VIII.

Somnus Palinurum opprimens.

V, 838 sq. *Cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris Aëra dimovit tenebrosum et dispulit umbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans.* Operose satis pro, Somnus devolat aëre. Antiquior haec Somni advocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Jupiter de Olympo Somnum mittit Iliad. β, 6 sqq. Quamquam *ab astris* simpliciter accipi potest etiam de advolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatior illa ratio apud Tibullum II, 1 extr., ut in Noctis comitatu ille incedat per caelum: v. ib. Not. At alii poëtae, variandae rei et majoris delectationis caussa, modo in inferis, modo in specu ad littus Oceani occidentalis, modo

modo in Cimmeriis, ſedem Somno aſſignavere, ut ipſe Homerus in Lemno eum collocaverat Iliad. ξ, 230 ſq. Similiter mox v. 854—856 Somnus Lethæa aqua adſpergit oculos Palinuri, ut eum ſopiat, nova rei imagine, cujus lineæ in Apollon. IV, 156 ſqq. extant. Apud alios poëtas adflatu alarum ſuarum conſopit, quos vult, Somnus; ut jam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 239, nec hoc inſuave; ut nec ratio vulgaris, cum ſomnus cornu ſuo ſoporem effundit. Poteſt tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re ſatis tenui et ad ſummum nullius momenti. Graviores Somni partes ſunt apud Homerum Iliad. ξ, cum Jupiter eſſet ſopiendus. Igitur ornatum locum hunc eſſe dicemus, et ſuavem, ſed poëtæ magis ingenio, quam epicæ πραγματεία debitum.

Casta licet patrui servet Proserpina limen. Aen. VI, 402.

P. VIRGILII MARONIS

ÆNEIDOS,

LIBER SEXTUS.

ARGUMENTUM.

Cumas advectus Æneas, antrum Sibyllæ petit: peractoque de more sacrificio, Phœbi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli eventum discit 1—160. Miseni cadaver in littore inventum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit—235. Inde columbarum ductu ad aureum ramum pervenit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Averni fauces ad inferos tendit—336. Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem invenit, eumque una in ulteriorem ripam trajicere cupientem Sibylla prohibet, cenotaphiique et exsequiarum spe consolatur — 383. Post hæc Stygem trajectus Æneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium eorumque,

rumque, qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, pervenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciverant—449. Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum ejus effugit—476: inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque ejus indignum modum ab ipso edocetur—534. Relicto deinde ad lævam Tartaro, sceleratorumque pœnas a Sibylla edoctus—627, ad Ditis ipsius mœnia contendit, aureumque ramum in ipso regiæ limine defigit—636. Post hæc ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musæo ad patrem suum perducitur—678. Ibi Anchises Æneam filium animarum originem, purgationem, et consummationem edocet, eique Albanorum Romanorumque regum recensum facit, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Julii Cæsaris et Augusti laudes descendit—860: Marcellumque Octaviæ filium, immatura morte præreptum, miris in cælum laudibus effert—888. Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios revisit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc episodium libri sexti ab argumenti Æneidis summa alienum, paullo longius petitum et in magna suavitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censebat. Hoc vero est poëtam in ordinem cogere, ad annalium formulam revocare, et omnes ingenii vires infringere. Est enim hoc inter poëtæ epici artificia, cum in una actione detexenda carmen epicum coërceatur, ut, variandæ narrationis depellendique subeuntis fastidii caussa, ad alia ornamenta, etiam ad seriores historias, descendere; utque, dum miratione rerum novarum et insolitarum animos audientium teneat, vaticinia, somnia, etiam mortuorum responsa, futuræ subolis recensum in subsidium adhibere soleat. Animadvertendum porro est, primum Æneæ ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et majestatis religiosæ vim et honorem accipere; nec alienum ab Æneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; inprimis ex Romanorum, quibus suam Æneidem condebat poëta, animis et judiciis. Videntur autem, Homeri in Odyssea exemplo, Necyiæ a multis passim poëtis epicis fuisse frequentatæ; conf. inf. Excurs. I; poterant enim hæ narrationes habere magnam vim ad animos mirarum rerum specie tenendos. Vidit præterea Virgilius, pro heroibus, quos Homerus commemorat, se Platonicis commentis de animabus,

ÆNEIDOS LIBER SEXTUS.

Sic fatur lacrimans, classique inmitttit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
Obvertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora fundabat navis, et litora curvæ

1. 2. Super his verss., quos alii libri superioris fini subjiciunt, v. ad e. l. et hic Serv.——2. *Cymarum* passim vetustissima exemplaria. vid. Heins. cf. Pier. ad v. 98 ex Κύμη.——3. *Obtendunt* alter Menag. *cum d.* sec. Hamb.——5. *fundebat* tres Burm.

mabus, antequam hanc vitam ingressæ sint, in alio loco degentibus, commode uti posse, ut Æneæ posteros et res Romanas carmini intexeret. Neque vero nihil, quod ad hunc descensum ad inferos duceret, aut ejus expectationem faceret, antecessit. Annon meminimus ab Anchisæ umbra hunc descensum filio fuisse mandato et monitu injunctum (lib. V, 731 sqq.)? et multo ante jam Heleni monitu lib. III, 441 sqq.? Cum autem totum poëma et dignitatis epicæ plurimum et gratiæ ac delectationis ex vaticiniis habeat, quæ, ut alio loco (Disquis. s. VI de rer. in Æn. tract. inventione) observatum, ab obscurioribus ambagibus progressa, mox ad disertiora et clariora effata procedunt, præparatur etiam hoc libro legentis animus ad casus et res, mox in Latio eventum habituras, primum Sibyllæ responso, v. 84—97, tum Anchisæ oratione et recensu animarum, quæ mox progenies Æneæ esset futura.

1—8. Ὣς φάτο δακρυχέων Homericum. Novum clavum ei, quem Palinurus in mare præceps secum avellerat (sup. V, 588. 589), substitutum fuisse non dubito; sed hoc non est, *classi immisit habenas*; Verum simpliciter excepto velis expansis vento, cursum urgebat classis et navem regebat Æneas, qui in Palinuri locum successerat. Nota metaphora ab aurigatione: quam sup. V, 662 de flamma vidimus: *furit immissis Vulcanus habenis. Euboicis Cumarum oris.* Liv. VIII, 22 *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt.* v. Cluver. Ital. ant. lib. IV, p. 1102 et qui nuper nimis operose rem prosequutus est singulari volumine

Prætexunt puppes; juvenum manus emicat ardens
Litus in Hesperium; quærit pars semina flammæ
Abstrusa in venis silicis; pars densa ferarum
Tecta rapit, silvas; inventaque flumina monstrat.
At pius Æneas arces, quibus altus Apollo
Præsidet, horrendæque procul secreta Sibyllæ,
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.

5. *Protexunt* Zulich. et Exc. Burm. *eminet* pr. Moret.——7. *Obstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. *in* abest ab Exc. Burm.——8. *silvas inventaque fl. m.* ante Heinsium jungebatur; itaque distinxit ille post *silvas*. *monstrant* Gud. a m. sec.——11. *A. i. subit* Parrh.

mine Martorellus Neap. (*Gli Euboici secondi Abitatori della Città di Napoli*). De conditoribus locus classicus apud Strabon. V, p. 243. Origines urbis antecedere debuere colonias Ionicas et Æolicas. v. Vellei. Paterc. I, 4. cf. nuper Wernsdorf. P. M, T. IV, p. 393 sq. Habet res difficultates, quæ tamen ad poëtæ lectionem nihil faciunt. Cf. Simsoni Chronic. ad A. M. 2954. A seriore certe tempore ad Æneæ ætatem Cumas a Chalcidensibus conditas retraxit Virgilius. conf. Gell. X, 16. *dente tenaci.* sup. I, 169 *unco non alligat ancora morsu.* *fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. v. 6. 7. conf. Æn. I, 174 sqq. et Ge. I, 135. σπέρμα φλογός [imo πυρὸς] apud Homer. [Od. ε, 490.] notum. *pars densa ferarum Tecta rapit silvas.* Quid est *rapit?* si, corripit, colligit, comportat; aut, diripit; nihil potest jejunius dici grandibus istis et turgidis verbis: *densa ferarum tecta.* Igitur poëta necessario debuit ita accipere: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant silvas, ut vel fontem aquæ investigent, vel ferarum prædam ad epulas exquirant, ut lib I, 192 sq. Sic *campum rapere* dicitur equus, et *æquora rapere* navis. Ita eadem sententia, quæ infra v. 179: Itur *in antiquam silvam*, stabula alta ferarum.

9—12. Ad templum Apollinis, quod antiquissimum fuit ad Cumas, monti impositum, et ad subjacens Sibyllæ antrum tendit Æneas. De utroque v. Excurs. III. Facit autem id ex Heleni (III, 441 sqq.) et umbræ Anchisæ monitu V, 731 sqq. *arces*; erat templum in montium jugis; hinc *Apollo altus.* Porro *Sibylla horrenda,* epitheto

Jam ſubeunt Triviæ lucos, atque aurea tecta.
Dædalus, ut fama eſt, fugiens Minoïa regna,
Præpetibus pennis auſus ſe credere cœlo,
Inſuetum per iter gelidas enavit ad Arctos,
Chalcidicaque levis tandem ſuper adſtitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phœbe, ſacravit
Remigium alarum, poſuitque inmania templa.

14. *eſt* a multis Pier. aberat. *M. tecta* Ven., ſollenni permutatione. cf. Burm.——15. *pinnis* Medic.——16. *pariter* Franc. *erravit* Witt.——17. *Chalcidicam—arcem* Medic. *Chalcidicas arces* Marius Plotius lib. de metris. Apud Gell. X, 16 ſcriptura extat vulgata. Quartum caſum præfert Heinſius. *Calchidica*, *Calcidia*, *Calcidica*, *Chalchidica*, aberrationes codd. v. ad Ecl. X, 50. Eſt Χαλκὶς, Χαλκιδικός.——18. *hic* Zulich., non male. v. Burm.

epitheto tranſlato; erant *ſecreta* (h. e. ſecretum) horrenda. cf. VII, 172. *mentem animumque* Homerico more κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν. cf. Cerda. *inſpirat magnam mentem*, valde commotam, ἐνθεασιῶσαν.

13. Iter ad Apollinis templum (*aurea tecta*) erat per lucum, quo illud ambiebatur; ex more vetere. Hecatæ autem ille lucus cum toto Averno ſacer, vel, ut loquuntur alii, Proſerpinæ. conf. Excurſ. II.

14—19. Videntur Siculi et Itali, quicquid apud ſe miræ vel præclaræ artis haberent, ad Dædalum retuliſſe. Colligas hoc vel ex Diodori lib. IV, 78. Habuitque adeo forte horum populorum ars ædificandi et ſculpendi originem ſuam e Creta. Communis narratio eſt, Dædalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoë fuiſſe oppreſſum. At poëta Dædalum ex Sicilia quoque fuga evaſiſſe ſtatuit. Præclare Servius: *Dædalus vero primum Sardiniam, ut dicit Salluſtius lib. II Hiſtoriarum, poſt delatus eſt Cumas: et templo Apollini condito ſacratiſque ei alis in foribus hæc univerſa pinxit.* Cæterum totum, qui ſequitur, locum copioſius perſequutus eſt Silius XII, 89—103. Ornamenta ſaltem comparent ſtudioſi. v. 15. Horat. I Od. 3, 34: *Expertus vacuum Dædalus aëra Pennis non homini datis.* Verba ex antiquiore ſermone poëtico ſervata. Cic. de Divin. I, 47 ex Mario ſuo: *Hanc ubi præpetibus pennis lapſuque volantem Conſpexit.* conf. ſup. V, 254. In voc. *præpes* argutantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6 et Serv. Nihil aliud eſt quam, celer, velox. 16. *ad Arctos* conf. Ge. I, 245. 246. Sane, ſive ex Creta ſive ex Sicilia ſive ex Sardinia, ut modo e Salluſtio

In foribus letum Androgei: tum pendere pœnas
Cecropidæ juſſi (miſerum!) ſeptena quot annis
Corpora natorum; ſtat ductis ſortibus urna.
Contra elata mari reſpondet Gnoſia tellus:

20. *Androgei* Heinſ. e codd. conſenſu recepit. Grammatici veteres, Cariſius, Probus, Servius et Priſcianus agnoſcunt et tuentur *Androgeo* (Ἀνδρόγεω), quod in recentioribus tantum codd. occurrit, etiam in binis Goth., expreſſum tamen erat in edd.——21. *miſerûm*, pro *miſerorum* accipiebat Heinſ. *miſerum juſſi* ſec. Goth.——22. *dictis* Goth. tert.——23. *Gnoſia* Rom., ut al., Burm. conj. *reſplendet*. Sed recte impetum repreſſit vir doctus.

Salluſtio traditum vidimus, profugus, Dædalus volatu verſus ſeptentrionalem plagam contendit, dum Cumas advolavit. Erit tamen, quod haud neges, hoc valde tumidum a poëta dictum: *gelidas enavit ad Arctos*; nec ſatis eſt dicere, prudentia id feciſſe Dædalum, ne alæ ceratæ ſole liqueſcerent; aut ſeptentrionis obſervatione; ut Servius et alii argutantur. Scilicet fuere plures olim de Dædali erroribus per aërem narrationes, quibus ille etiam remotiorem ſeptentrionalem plagam adiiſſe ferebatur; unde redux tandem Cumis Apollini templum ex voto poſuit. Colligo hoc ex ipſo poëta; tum convenit vetus narratio de ejus ad Electridas inſulas in oſtio Eridani acceſſu, de quo locus eſt in libro Mirab. Audit. p. 879 A (ed. Gen.) tranſlatus in Steph. Byz. Ἠλεκτρίδες; ſpectaſſe narratio videtur ad fabulas de Phaëthonte: cf. inf. ad X, 185. *enavit* (reſpexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18), uſitata illa metaphora inter volatum et navigationem. cf. Ge. IV, 59. Sic mox *remigium alarum*, ut ſup. I, 301. conf. Guell. *Chalcidica arce*, Cumis. v. ad v. 2. *levis*, ornat epitheton volantem. *ſacravit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant ſervati. Etiam *templum* ex voto factum videri poteſt. Sic Cerdæ viſum.

20 ſqq. Poſſunt hæc, ſi paullo ſeverius agas, a re aliena videri, et videtur poëta argumenti, quod a multis Græcis poëtis tractatum fuit, quorum et fuere *Theſeides*, dulcedine, et copia abreptus eſſe. Sed obſerva, quam callide narrationem in ſculpturæ argumentum mutavit, et ad hoc cognoſcendum otium fecit Æneæ, præmiſſo Achate ad arceſſendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretioſiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32), antiquitas probare ſolebat. cf. Ge. III, 26, et Excurſ. XV ad Æn. I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoſcant, quibus opus eſt, ex Ovid. Met. VII, 456 ſqq. et VIII, 153 ſqq. aut ex

Catulli

Hic crudelis amor tauri, ſuppoſtaque furto
Paſiphaë, mixtumque genus, proleſque biformis
Minotaurus ineſt, Veneris monumenta nefandæ;
Hic labor ille domus, et inextricabilis error:
Magnum reginæ ſed enim miſeratus amorem
Dædalus, ipſe dolos tecti ambageſque reſolvit,

25. *Phaſiphe*, *Paſiphe* in codd. Eſt Πασιφάη.——27. *illa domus* Goth. tert.

Catulli Epithal. Pelei v. 73 ſqq. et nunc ex Apollod. III, 15, 7 et Not. p. 879 ſq. *ſeptena corpora natorum*, pro, nati, elegantius, ut ſæpe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri ſeptem ſeptemque puellæ mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? *ſtat*, adſtat, *urna*, graphice hoc ad ſortitionem eorum, qui mittendi erant, declarandam. Jam v. 20—22 in unis forium valvis expreſſas puta Athenas, Androgeo necem et ſortitionem puerorum; a v. 23 ſqq. autem in alteris valvis Cretam, taurum, Paſiphaën, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Dædalum.

23—33. *Gnoſia tellus*, v. III, 115. *elata mari*, perpetuum inſularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus (cf. ſup. V, 588). *reſpondet*, in alteris valvis ex adverſa, oppoſita, parte expreſſa eſt. *crudelis amor*, violentus: eodem modo *ſævum* et ſic porro dictum accipe. *ſuppoſta furto P.* pro ſuppoſita tauro adultero, *per furtum*, κρυφίοις γάμοις μιγεῖσα, ex nota Muſæi formula. Nolim tamen putare ipſam vaccam ligneam ipſumque flagitium expreſſum fuiſſe; ſed Paſiphaë v. c. demulcens taurum *ineſt*, tamquam pars argumenti expreſſa. *Veneris m. nefandæ*, nefandi amoris. Non aliter. Nota eſt de Minotauro fabula, in cujus interpretatione argutantur paſſim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula ſimpliciter ex ſymbolo aliquo antiquitus in Creta obvio ducta, quod figuram humanam cum capite tauri exhibebat; erat aliud ſymbolum in Siciliæ et Italiæ numis frequentatum, corpore tauri in caput viri barbati exeunte, quod alii Bacchi ſeu Ebonis, h. e. ſolis, alii patrii fluvii, ſymbolum eſſe voluere. Mihi nondum liquet; obſcurata, puto, jam dudum fuit vera ſymboli ſententia. cf. ad Apollod. Notæ p. 537. 27. Labyrinthus Dædali opus, in Paſiphaës gratiam ſuſceptum, ut Minotaurum in eo abſconderet. Sic Ovid. VIII Met. 157. Hygin. f. 40. Diod. IV, 77. Apollod. III, 1, 4. 15, 8. Apud Homerum vero Dædalus in Ariadnæ gratiam chorum ſeu ſaltationem Labyrintho ſimilem inſtituiſſe narratur Iliad. σ, 591

Cæca regens filo veſtigia. Tu quoque magnam
Partem opere in tanto, ſineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat caſus effingere in auro:
Bis patriæ cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni jam præmiſſus Achates
Adforet, atque una Phœbi Triviæque ſacerdos,
Deiphobe Glauci, fatur quæ talia regi:

30. *legens* Sprot. et Vratiſl., ſed fila *legit* Theſeus, *fila* et iter *rexit* Dædalus. cf. Burm.——31. *operum* Goth. pr. *in* abeſt ab altero Hamb. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd., inter quos Romanus eſt, abeſſe vidit Pierius.——33. *omnia* Grammaticorum et optimorum codd., quibus fragm. Vatic. adde, eſt lectio. v. Pier. et Heinſ., ut per ſynizeſin ſcilicet efferendum ſit *omnja.* Librariorum inſcitia mutavit in *omne*, quod ipſe Romanus habet, *omnem*, *omnes*, *omnē*. In Ald. pr. erat *omnem:* ſed jam ad calcem operis Aldus juſſit e codd. legere *omnia*, quod receptum in altera edit. Ald. e Priſciano firmavit Benedictus in ed. Junt.——34. *Pellegerent* a Virgilio fuiſſe exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* ſcribendum putes, ut, Achate præmiſſo, ſolus Æneas ad templum reſtiterit, recordandum, Æneam pluribus comitibus exiiſſe. Mox v. 40 *Nec ſacra morantur Juſſa viri.*——36. *Deiphœbe*, *Deiphebe* aberrant librarii. At eſt Δηϊφόβη. *quæ fatur* Menag. pr., totum hemiſtichium nonnullis deeſſe notat Cerda. Forte ſuſtulerat aliquis, voce *regis* offenſus. Sed idem Æneas rex inf. 55, ſup. I, 544 et al. cf. Burm.

σ, 591 ſqq., ad celebrandam ſcilicet publica hilaritate felicem e labyrintho fugam. vid. Schol. Unde adumbratum anaglyphum candido marmore, quod ſaltationem Ariadnes exhibebat, pro Dædali opere a Cnoſſiis oſtentatum Pauſan. IX, 40, p. 793 narrat. Homeri locum reſpicit Virgilius h. l. et ſup. V, 588 ſqq.; at idem noſter rem hactenus variavit, ut nunc Dædalum narret in *reginæ*, regis Minois filiæ, Ariadnæ, gratiam Theſeo iter per Labyrinthum filo monſtraviſſe, quod inventum alii poëtæ ſimpliciter ad Ariadnæ ſollertiam referunt. *doli* et *ambages*, flexus viæ et errores Labyrinthi. cf. Cerda. hos *reſolvit*, reditu et egreſſu monſtrato. *cæca*, etiam h. l. obſcura, ambigua, δυσνόητα; regit ille glomere iter incertum. Verſuum 30—33 de Icaro ſuavitatem et vim facile ſentis ex affectu et ex apoſtrophe ad Icarum proficiſci. Verba Auſonius imitatus eſt in Moſella v. 300 ſq. *Quin* καὶ μὴν καὶ, et *vero ſane* reliqua quoque ſigna perluſtraſſent. Mos v. 38, *grege de intacto*, boum

Non hoc iſta ſibi tempus ſpectacula poſcit.
Nunc grege de intacto ſeptem mactare juvencos
Præſtiterit, totidem lectas de more bidentis.
Talibus adfata Ænean (nec ſacra morantur
Juſſa viri) Teucros vocat alta in templa ſacerdos.
Exciſum Euboicæ latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, oſtia centum;
Unde ruunt totidem voces, reſponſa Sibyllæ.
Ventum erat ad limen, quum virgo, Poſcere fata

37. *hæc iſta* Parrhaſ. *poſcunt* Rom. et Medic., hic a pr. m., nec male: poteſt adeo exquiſitius dictum videri: *iſta ſpectacula poſcunt ſibi non hoc tempus*, ſed aliud. Eandem lectionem reſpicit Servii nota. *poſſit* Franc. *poſci* etiam legi poſſe Heinſius aiebat.——38. *Hunc* Franc. *grege de niveo* edd. Macrobii IV Sat. 2, male; cum diis inferis ſacra parentur. v. Heinſ. ——39. *ex more* Ven. Erf. et fragm. Vatic.——40. *moratur* Goth. pr.—— 41. *in templa alta* pr. Hamb.——42. *exciſſum* pr. Rottend.——43. *Qua* pr. Moret., perpetua varietate.——45. *tum virgo* quidam ap. Serv. III Æn. 370.

boum jugo intactorum, Ge. IV, 540 *intacta totidem cervice juvencas.* Deiphobe autem Glauci filia non male editur, quoniam ille inter deos fatidicos habebatur; ut bene Guell. monuit.

40 ſqq. Locorum ſitum et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumani collis latere poſitum eſſe putant. Templum Apollinis monti impoſitum, qui mox urbi conditæ pro acropoli fuit. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllæ*, in latere ejus montis exciſum, non longe ab eo loco abeſſe debuit. vid. Exc. III. Ad hoc nunc abducit Æneam Sibylla. Fallunt viros doctos *alta templa*, quæ nunc non ſunt Apollinis ædes, ſed antrum Sibyllæ.

42—44. *Euboicæ rupis:* montium Cumanorum (v. ad v. 2), in quibus eſt antrum, exciſum in latere montis; doctius: latus exciſum in antrum. *aditus*, puta, ſubterranei meatus, *σύριγγες*, ut in Ægypto appellabantur. Quod ſi itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos ſeu ſpiramina et exitus; quæ res ad religioſum horrorem valde accommodata eſſe debuit (Paolum deſero in his interpretandis. v. *Antiqq. Puteol.* fol. 29).

45—54. Tempus ad oraculum

Tempus, ait: deus, ecce, deus. Cui talia fanti
Ante fores, ſubito non voltus, non color unus,
Non comtæ manſere comæ; ſed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument; majorque videri,
Nec mortale ſonans; adflata eſt numine quando
Jam propiore dei. Ceſſas in vota preceſque,
Tros, ait, Ænea? ceſſas? neque enim ante dehiſcent
Adtonitæ magna ora domus. Et talia fata

46. *plurima fanti* Schol. Stat. Theb. X, 164.——49. *Et r. f. c. domat* Lutat. ad Stat. VIII Theb. 202.——50. *Non* Parrhaſ. *afflataque n.* Goth. ſec. Mox, ut nunc interpungitur, *quando* eſt pro quandoquidem, ſiquidem, uti et Servius interpretatur. Mihi oratio majorem vim habere videtur, ſi diſtinxeris: *Nec m. ſonans. Adflata eſt n. quando Jam propiore dei: ceſſas in vota preceſque, Tros, ait, Ænea?*——51. *deo* pauci codd. et plerique a m. pr. vel ſec. *et propiore* Dorvill. *ceſſes* pr. Menag.——52. *Æneas* Sprot. et Goth. alt. *neque enim* Heinſ. ex ſcriptis pro *nec enim*. *debiſcunt* Leid. un.——53. *magnæ* Ven. *domos* tert. Rottend. Mox *Ut t. f. Conticuit, g.* conj. Heinſ.

lum precibus poſcendum, ut ex v. 51 apparet; *deus, ecce deus:* Sentit enim illa furore divino ſe corripi ſub ipſum templi aditum. Locus de furore vatum egregius. *Nec comtæ manſere comæ:* atqui erant illæ reſolutæ, ut in ſacris mos erat; igitur nunc non manſere ut erant, in ſuo poſitu naturali, ſed aut factæ ſunt horrentes: cf. Seneca Agam. 712. 713, aut jactatæ, ut Tibull. 5, 66, quod malim ex Val. Fl. I, 208. 209 imitatione. *majorque videri*, μείζων εἰσιδεῖν, ut ſolent majora viſu eſſe, quæ animum ſenſuſque miratione percellunt: Paullo aliter de diis, qui in hominum præſentiam veniunt, ſup. p. 148 in Excurſ. XIII ad lib. I. *nec m. ſonans*, adeoque divinum quid; v. V, 649 de Iride in Beroën mutata, cf. I, 328. Quæ Spencius Polym. Dial. XVI comparat de Fama Æn. IV, 176, de Alecto VII, 448, de Tiſiphone Ge. III, 553, paullo diverſa ſunt. *Ceſſas in vota*, ad vota, exquiſitius dictum, quam ceſſas facere vota. 52. *enim*, ut alias pro, vero, ſcil. niſi vota feceris. *attonitæ magna ora domus*, interioris majoris antri, tamquam adyti, fores. *attonitæ*; ut rei inanimatæ tribuatur ſenſus idem qui eſt in iis, qui repente revelli fores audiunt. Nec tamen male Serv.: facientis attonitos, ſtupendæ; ut, *mors pallida, triſtis ſenectus.* Scilicet debebat eſſe *attonito* tibi propter

Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Offa tremor, funditque preces rex pectore ab imo:
Phœbe, gravis Trojæ femper miferate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manufque
Corpus in Æacidæ; magnas obeuntia terras
Tot maria intravi, duce te, penitufque repoftas
Maffylum gentis, prætentaque Syrtibus arva;
Jam tandem Italiæ fugientis prendimus oras.
Hac Trojana tenus fuerit Fortuna fecuta.
Vos quoque Pergameæ jam fas eft parcere genti,
Dique deæque omnes, quibus obftitit Ilium et ingens

54. *dira* præfert Uptonus ad Spencerum *Faery Queen* p. 538, ut fint horroris plena.——55. *funditque* Heinf. ex fcriptis. Vulgo *fuditque*; at pr. Moret. a m. pr. *fundenfque.*——57. *direxit* Sprot. a. m. pr. *direfti* Parrhaf. *directi* Goth. tert. cum Rom.——59. *penifque r.* Rom., quod Pierius explicat: ad Pœnos ufque. Sed eft librarii lapfus.——60. *Maffylium* multi librarii peccant; ut et al. Jo. Schrader. conj. *prætextaque*, ut illud: *Germania, quatenus Danubio prætexitur* et alia. Verum ita variatur oratio, non emendatur. Apud Silium XVI, 253 eft *extenta tellus Syrtibus.* ——61. *fugientes* octo codd. ap. Burm. Sed etiam V, 629 *Italiam fequimur fugientem.*——62. *fuerat* Montalb.——63. *parcite* aliquot Pier.—— 64. *Ilion et* Dorvill. *Ilion ingens* alii Pierii, lapfu, quem alias quoque vidimus.

propter fores, ubi revellentur: transfertur doctius epitheton ad *fores.* Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam ita machinis inftruxiffe, ut nulla hominum opera aperiri viderentur: inprimis in oraculis. Eo fpectabat nota Serviana, cujus fragmentum habemus: *Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, fed precibus, aperiebatur.*

56—62. Semper a Trojanorum partibus ftat Apollo in Homero. 57. Fundus Iliad. χ, 359; verum copiofius Paridis fatum expofuerat Arctinus in Æthiopide. 58—60. omnia in majus aucta; pro Pœnis *Maffylos* tamquam vicinos, et *Syrtes*, tamquam Africæ adjacentem oram. cf. Excurf. IV ad lib. I. *prætenta* ut *Sicanio prætenta finu infula* III, 692. *Italiæ fugientis* v. fup. 629. *Trojana Fortuna*, adverfa fc.

Gloria Dardaniæ. Tuque, o ſanctiſſima vates,
Præſcia venturi, da, non indebita poſco
Regna meis fatis, Latio conſidere Teucros,
Errantiſque deos, agitataque numina Trojæ.
Tum Phœbo et Triviæ ſolido de marmore templum,
Inſtituam feſtoſque dies de nomine Phœbi.

65. *Dardanidum* ed. Ven.——66. Bene Burmannus diſtinxit poſt *fatis*, ut ſit: *da Latio conſidere Teucros*. Et ſic jam inde ab Aldo interpunxerant. Alii ſic: *da (non i. poſco) Regna m. f.*——67. *conſiſtere* Rom. et aliquot codd., quos Urſinus viderat, Goth. ſec. cum tribus ap. Burm., perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162 et al.——69. *templa* vulgg. edd. ante Heinſ. et codd., ſed fere recentiores, ut tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de uno templo Dianæ cum Apolline dicato Romæ non conſtabat. Spanhemius, jam Burmanno laudatus, de uſu et præſt. Num. T. II, p. 129 ex Varrone LL. VI affert locum, unde Noctilucæ templum in Palatio fuiſſe, h. e. Dianæ, conſtat. Enimvero alienum hoc ab h. l.; nam obſcura aliqua ædes non poterat a poëta commemorari; ſed agi neceſſe eſt de refecto illo et dedicato ab Auguſto (v. Vita Virg. 726) et toties celebrato a poëtis templo Apollinis Palatini. Nec refert, *templa* an *templum* legas: aliter enim, quam de uno illo templo, dictum nec alterum accipies. Erant in hoc templo penſiles lychnuchi ex ære mirandæ artis, quas Alexander captis Thebis Apollini in Cyme (ἐν Κύμῃ) Æolidis dicaverat, ap. Plin. XXXIV, 3 f. 8, quos perperam Spanhem. l. c. in ædem Noctilucæ tranſtulit.——70. *Conſtituam* Rom. Urſin. et Serv. ad III, 274. Sed poëta

Mox *obſtitit*; quæ conſiliis noſtris obſiſtunt, inviſa ſunt.

65—68. Vide v. 84 ſqq. *Da*, Servius: *dic, utrum poſſimus conſidere*; Male. At recte Burmannus alteram interpretationem tuetur: *da*, fac, effice, ut paſſim, v. c. XII, 97. Solent autem in vaticiniis notiones hæ inter ſe permutari, ut, cum diverſa ſint, *prædicere* et *prædicta efficere*, vates tamen ſibi arrogent, aut ut vatibus tribuatur alterum hoc. Itaque a vatibus poſtulatum legimus, ut meliora ac lætiora prædicant, ac ſi ipſi rerum eventa diſponant. Pro *nos conſidere*, quam graviter iſta v. 67. 68!

69—74. Ad templum in Palatio ab Auguſto factum reſpici, ut Æneas ex poſterorum perſona vota faciat, jam Servius notavit. cf. Sueton. Octav. 29. Ex Virgilii autem verbis vix aliter ſentias, quam, cum Apolline, Dianæ quoque ſorori templum Palatinum fuiſſe conſecratum; ut in ludis ſæcularibus aliiſque ſacris conſociatæ fuere utriuſque religiones. *feſtos dies*, ludos Apollinares

Te quoque magna manent regnis penetralia noſtris :
Hic ego namque tuas ſortis, arcanaque fata,
Dicta meæ genti, ponam, lectoſque ſacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis.
Ipſa canas oro. Finem dedit ore loquendi.
At, Phœbi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum ſi pectore poſſit
Excuſſiſſe deum: tanto magis ille fatigat

poëta exquiſitius verbum h. l. ſequi maluit : ſiquidem, ut vulgo fit, interpungas : *templum Inſtituam, ſ.* Nunc alia ratione ſuccurriſſe me vides. *diis* Witt.——71. *noſtris p. regnis* Hamb. pr. Erf. et Diomedes lib. I.——72. *tuis* alter Hamburg. *Achaica fata* idem.——73. *imponam* Parrhaſ. *ponam genti* Mentel. alter.——74. *tantum foliis* Parrhaſ. *nec c.* tres ap. Burm., porro *nomina* Ald. pr., ſed emendavit Nauger., Goth. pr. et Nonius in *ludibria.* cf. ſup. III, 445.——76. *finem dedit ore loquendi.* Fuiſſe videntur jam ante Cerdam, quibus hæc ab aliena manu aſſuta eſſe viderentur, offenſi forte et illi vocis *ore* pleonaſmo, ſatis et alibi obvio. v. Burm. ; tamen Servius quoque in eo argutatur. Sed bene laudant Intpp. Lucilii verſum : *Hæc ubi dicta dedit, pauſam facit ore loquendi*, ap. Nonium in *pauſa.*——78. *poſſet* Rom. et Hamb. alt.——79. *excuſiſſe* Dorvill., ut ſolent recent. librarii. *excuſſura* Barthius ex ſuo codice.

nares ab eodem inſtitutos. 71—73. libros Sibyllinos et quindecemviros iis inſpiciendis. Servati autem illi libri primum in Capitolio, ab Auguſto vero ſub Apollinis Palatini baſi conditi; ut ex Suetonio notum Octav. 31 et Tibullo II, 5, 1 *Phœbe fave, novus ingreditur tua templa ſacerdos,* Quindecemvir Meſſala; hæc igitur ſunt *penetralia.* Neque Ovidius intelligendus aliter, etſi rem ita effert, quaſi Sibylla templum et ſacra habuerit, Met. XIV, 128 *Templa tibi ſtatuam, tribuam tibi thuris honorem.*

74—76. Exſequitur Æneas Heleni præceptum, ſup. III, 443. 457. *Ipſa canas.* Nunc igitur more ſuo relicto non foliis inſcribit dicta, ſed ore profert. Tota de Sibylla fabula ad antiquiſſima pertinet tempora; ex iiſdem etiam petita eſſe puta folia arborum, quibus illo ævo ſcribebatur, nondum alia meliore materia inventa.

77—80. Ornate omnia; a domandis equis tranſlata verba (cf. v. 100, 101) ad vatem, quæ nollet deum recipere, ἐνθουσιάζειν, cum divina vis crederetur corpus mortale, tamquam ſui non capax, graviter vexare,

Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo.
Ostia jamque domus patuere ingentia centum 81
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras:
O tandem magnis pelagi defuncte periclis!
Sed terra graviora manent. In regna LavinI

80. *rapidum* multi ap. Burm.——81. *namque* alter Hamb.——82. *vatisque ruunt* idem. *sub auras* Sprot. et Goth. sec., ut alibi.——84. Duae codicum sectae: altera, duce Romano, *terra*; et hoc sonantius; altera, Mediceo duce, *terrae*; quod non, ut *humi*, *terrae*, interpretari malim, sed *terrae pericula*, ut Pierius quoque facit. *terris* Parrhas. *majora manent* Sprot. *et regna* nonnulli Pierii, omissa praep. *ad*, quod Heins. ad II, 781 illustrat. *regna Latini* alios legere narrat post Benedictum in ed. Junt. Pierius, etiam scriptos, sed ex interpolatione. Enimvero *Lavinii regna* ab urbe nova condenda, Lavinio, haud dubie exquisitius dicta et ad spiritum fatidicum melius sunt attemperata; nec in eo prolepsis nec metrica ratio in priore syllaba correpta quemquam tenere debuit: v. sup. I, 2. Sunt *regna Lavinii:* itaque scripsi, ut debet scriptum esse veterum more, *LavinI*, ut etiam sup. I, 258. 270. Eadem non minus bene *regna Lavinia* dixisset, ut alibi *arva Lavinia*, *littora Lavinia*, IV, 236. I, 2.

vexare. *bacchatur* pro simplici discurrit, v. sup. IV, 301. *Fingitur* equus a magistro *premendo*, h. e. pressus frenis, compressus, coërcitus. cf. sup. I, 63; ergo *fingit premendo* pro premit. Est etiam brevitatis laus in *tanto magis:* Subintell. sed quanto magis illa bacchatur, adeoque reluctatur, *tanto magis* etc.

81. 82. *Ostia domus*, aditus ad interiores recessus antri: v. sup. 45 sq. cf. Callim. in Apoll. 3, 6, 7. Putanda autem nunc est Sibylla adytum ingressa, deo plena, ex adyto haec vociferari, cf. v. 98, voce per cava antri resonante: ut v. 44. Quod sequitur vaticinium est inter insigniora poëtae loca, cum sententiarum gravitate, phantasmatum sublimitate et doctrinae poëticae copia, tum verborum pondere, dignitate et ornatu; etiam orationis nova inflexione et variatione: ut plerumque loca, quae vaticinia exponunt, felicissimae artis in poëtis esse solent: quandoquidem poëticum spiritum nihil est, quod aeque recipiat, quam futurarum rerum descriptio.

83—89. Dicta haec secundum Heleni praedictionem sup. III, 458 sqq. conf. praeclarum locum Tibulli II, 5, 39 sqq., ubi Sibyllae oraculum alio tempore ac modo, latius tamen, expositum est. *in regna LavinI*, ad Lavinium; hoc tandem manifestum de aditus ad Italiam loco vaticinium (cf. Disquis. *de rer. in Æn. tract. inventione* s. VI). Reliqua egregie ad horrorem partim rerum

 exemplis

Dardanidæ venient; mitte hanc de pectore curam;
Sed non et veniſſe volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo ſpumantem ſanguine cerno.
Non Simois tibi, nec Xanthus, nec Dorica caſtra
Defuerint. Alius Latio jam partus Achilles,
Natus et ipſe dea. Nec Teucris addita Juno

85. *pone hanc* Vratiſl. *dimitte hanc p.* Leid. et pr. Moret.——86. In *et* turbant librarii; et vel omittunt, vel ſcribunt: *Sed non eveniſſe, ſed non adveniſſe.* Eſt: verum etiam volent non veniſſe. Etiam *volunt* Mentel. pr.——87. *cernam* Moret. ſec., male.——88. *Nec S.* Dorvill. ——89. *Defuerunt* alter Hamb., cum gloſſa, *in labore.*——90. *abdita* multi ap. Pier., ex more. Heumannus olim conj. *nec Teucris (addit) Juno*; ſed repreſſus ab Burmanno ad h. l. v. Notam noſtram.

exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Trojanis, quarum quanta vis ad Æneæ animum ipſa recordatione eſſe debebat! 87. jam Homero frequentata rei imago Iliad. η, 329. *Dorica caſtra*, ſup. II, 27, ubi v. Not. 88 ſqq. Eadem calamitatum ſeries renaſcetur. cf. inf. X, 60, 61, 62. *Alius L. j. p. Achilles*, Turnus Veniliæ f. v. inf. X, 76. Nec hoc fine veterum exemplo. v. c. Eurip. Troad. 614. 615 φεῦ· φεῦ· Ἄλλος τις Αἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος Παιδὸς πέφηνε σῆς. conf. Ecl. IV, 36 *alter erit tum Tiphys—atque iterum ad Trojam magnus mittetur Achilles*, etiam in vaticinio. Nec aliter in prædictionibus vatum Hebraicorum Davides et alii iterum excitantur tamquam reduces.

90. *Nec Teucris addita Juno Uſquam aberit.* Interpretatio loci e veteribus nobis ſervata eſt. Macrob. VI Sat. 4 unum ex iis locis eſſe docet, in quibus vetuſtum verbum ſervaverit poëta. *addita, id eſt, affixa, et per hoc infeſta. Hoc jam dixerat Lucilius lib. XIV his verſibus: Si mihi non prætor ſiet additus atque agitet me, Non male ſic ille, ut dico, me extenderat unus*; Etiam Servius: *addita Juno, inimica. Eſt autem verbum Lucilii et antiquorum: ut Plautus Aul. III, 6, 16 Argus, quem quondam Jovi Juno cuſtodem addidit.* Sed alterum hoc Plauti ex iis potius exemplis eſt, quæ doceant, quomodo voc. *additus* in hunc ſignificatum tranſire potuerit. Scilicet *cuſtodem dari, addi*, voc. proprium eſt; v. c. inf. IX, 649 *Tum comitem Aſcanio pater addidit*; et Horat. III, 4, 79 *nequitiæ additus Cuſtos*, vultur, qui Tityi jecur obſervat. Jam autem qui *cuſtodes additi* ſunt, inprimis

Uſquam aberit. Quum tu ſupplex in rebus egenis
Quas gentis Italum, aut quas non oraveris urbis!
Cauſſa mali tanti conjunx iterum, hoſpita Teucris,
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: ſed contra audentior ito,
Qua tua te Fortuna ſinet. Via prima ſalutis,

91. *Uſque* Ven. *Nuſquam a. tum tu* Parrhaſ. *tunc tu* pr. Hamb. pro var. lect. *ut rebus* Leid. unus.——92. *erraveris* Wall.——93. *Teucri* pr. Moret. Cæterum male vulgo diſtinguebatur, etſi Servii exemplo *Cauſſa mali tanti conjux, iterum h. Teucris*; Melius: *Cauſſa mali tanti conjux iterum, h. T.* Sic et mox *iterum thalami.*——94. *Extremique* Moret. ſec.——95. *crede* Goth. tert. *et* a pr. m. Medic. *audacior* alter Hamburg. et bini Goth. *audatior* Wall. *ardentior* Leid. et Hug. a m. pr.——96. Vulgatum erat: *Quam tua te fortuna ſinet.* Ut plus

inprimis peccare volentibus, iidem moleſti ſunt, difficiles, odioſi, infeſti. Nota res jam ex virorum doctorum diſputationibus. Adi vel Geſneri Theſaur. LL. h. v. Virgilium imitatus eſt in vocis uſu Silius II, 595 *agit addita Erinnys.* Paullo aliter comparata ſunt exempla, in quibus *addi* vel *additi eſſe* dicuntur, qui non ſine moleſtia aliqua accedunt ad nos, vel quæ nobis contingunt ingrata. v. c. ap. Stat. II Theb. 320 *Et, qua non gravior mortalibus addita cura, Spes.* Ad hoc genus referenda loca, quæ afferunt Drakenb. ad Silium l. c. Gronov. ad Senec. Herc. fur. 1237 et al., non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181. Aliter rem expedire voluiſſe videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: "*nec Juno aberit Teucris, addita* ſcilicet aliis hoſtibus, Turno et reliquis:" hoc vero multo durius; etiam ſi jungere velles: *nec aberit addita*, h. e. addetur, accedet ſc. nova hoſtis. Si quis nondum ullo interprete inſpecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: *nec deerit* in Italia *Juno, addita Teucris*, quæ ſemper Trojanis adeſſe, iis inſtare, eos urgere, perſequi, ſolet. Eas res infeſti animi eſſe, quis dubitet?

91—97. *quum tu* pro vulgari, *tum tu. oraveris:* v. lib. VIII ſcil. Evandrum et Agyllinos Etruſcos. *in rebus egenis*, anguſtis, periculoſis. Noli cum Servio et aliis de fame accipere. *conjux* Lavinia, ut olim Helena. 96. *qua* via et ratione, quo modo, ῇ. v. Var. Lect. *Graia ab urbe*, Pallanteo Evandri.

100.

Quod minime reris, Graia pandetur ab urbe.
Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens: ea frena furenti
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.

plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Æneæ datum, cujus omnia consilia ad fatorum ordinem a poëta attemperata sunt. *Quam* pro *quantum* ut cum Heinsio et Burmanno accipias, durum esse puto, et vero etiam jejunum. Accedo igitur viris doctis, ut legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima s.* Atque fuit hæc lectio etiam in libris plerisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. Inter editos princeps Ald. *qua* exhibet, mutatum a Naugerio in altera. In his tamen particulis, inprimis cum comparativus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *Quum*, quod vix probes. Toupius Epist. Crit. pag. 171 *Lego, ut mihi quidem videtur, certissime: Quo* tua te fortuna *feret.* Hoc est, poëtæ dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. *sinat* Oudart.——98. *Cumana* Dorvill.——101. *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quatere frena* proprie de aurigantibus. *versat* aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet,

100. Eventa rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 638 *flexa sic omnia Tuscus Involvens multaque tegens ambage canebat.* Pompon. Sab. " vera, *quæ vera futura erant.* Probus ait, " *vera, lucida.* Alexander (Grammaticus, unus ex vetustis poëtæ interpretibus) " *a quo accepit Sergius* (leg. Servius), pro, *veris obscura miscens,*" male hæc. 100. 101. *ea frena f.*, de concitato animi impetu; ut alias de cursu. *ea* τοῖα, tam valida, pro: nam admodum valida f. cf. v. 79. 80. *stimulos sub p. vertit,* h. e. in pectore figit. Sed plus inest alteri verbo; continuato sc. ictu. *Frena* et *stimulos,* ad furorem declarandum a Tragicis habet poëta; forte ex οἴστρος natos. Inter loca, quæ Interpr. laudant, unus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935) de furiis: ἠλάστρεν θεαί, Ὥσθ' αἱματηρὰ στόμι' ἐπεμβαλεῖν ἐμοί. Mox v. 104 *facies* est species, genus; *surgit,* exquisite, evenit, occurrit. Scilicet audierat Æneas omnia a patre V, 730. 741 et Heleno III, 458. *præcepi.* Non male Æschylus comparatur Prometh. 101—103. *peregi* pro vulgari, exegi, perpendi.

Ut primum ceſſit furor, et rabida ora quierunt;
Incipit Æneas heros: Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave ſurgit.
Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi.
Unum oro; quando hic inferni janua regis 106
Dicitur, et tenebroſa palus Acheronte refuſo:
Ire ad conſpectum cari genitoris et ora
Contingat; doceas iter, et ſacra oſtia pandas.

102. *Ut tandem* Parrhaſ. *rapida* multi et hic. v. ſup. 80 et 49.—— 104. *nova non f.* Exc. Burm. *mihi* Rom., hic et alibi. Scilicet eodem res redit, ſi ſyllabas contractas ſcriptura quoque, an tantum pronuntiatione, tollas. Sed conſtantia in his ſervanda eſt. *ſurget* Zulich.——105. *percepi* multi ſcripti et editi. Sed *præcepi* Rom. Medic. et alii vetuſtiores cum Servio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 277. *ipſe peregi* Seneca Epiſt. 76 et Eugraph. in Terent.——106. *i. j. Ditis* Leid. unus, et Franc. in margine; ex interpret.——109. *Contingit* aliquot Pier.; at Romanus: *Unum oro—Ire* ad *c. c. genitoris, et ora Contingam.*

106—109. *janua regis* h. e. palatii vel regni aditus. *tenebroſa palus Acheronte refuſo.* Cum Acherontem mox in inferis locis poni a poëta videamus, Servius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Avernum ſignificat, quem vult naſci de Acherontis æſtuariis:* ut Avernus adeo ſit Acherontis. Fuit tamen in his ipſis locis ad Cumas *palus Acheruſia* (cf. Exc. II et IX extr. ad h. libr.): ad quam Virgilius reſpicere debuit: *tenebroſa palus Acheronte refuſo:* etſi in ea deſignanda uſus forte eſt iis, quæ de Acheronte in inferis narrari ſolent; cui *æſtus* tribuitur infra v. 296. 297, ita ut ex inferis partibus exundet, ſupraque crateris ſui labra exuberet (*refuſa* ſit) aqua; ductum id ex Platone; in cujus Phædone p. 83 B. Frf. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem αἰωρεῖται δὴ καὶ κυμαίνει ἄνω etc. Ita paſſim poëtæ. Apud Valer. Fl. IV, 594 *Illic* (juxta Heracleam Paphlagoniæ) *Acheron—vaſtoque exundat hiatu Fumeus*; et de eodem Apoll. II, 747 κοίλη δὲ φάραγξ κατάγει μιν ἄνωθεν. Ipſe enim Acheron in imis terræ radicibus: Κυάνεον δ' Ἀχέρονθ', ὃς ἔχει ῥιζώματα γαίης, Orph. Hymn. XVII, 10. De his ipſis autem locis Ulyſſis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695 καὶ χερσαίαν Ῥόχθοισι κυμαίνουσαν οἴδματος χύσιν, et eundem in ſenſum Silius *eructare* dixit in loco ex Marone expreſſo X, 425 *ſpecus-eructat acerbam Cocyti laxo ſuſpirans ore paludem.* Eſt itaque *refuſum,* ſi poëta noſter

Illum ego per flammas, et mille ſequentia tela,
Eripui his humeris, medioque ex hoſte recepi:
Ille, meum comitatus iter, maria omnia mecum
Atque omnis pelagique minas cœlique ferebat
Invalidus, vires ultra ſortemque ſenectæ.
Quin, ut te ſupplex peterem, et tua limina adirem,
Idem orans mandata dabat. Gnatique patriſque,
Alma, precor, miſerere: potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate præfecit Avernis.
Si potuit Manis arceſſere conjugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara fidibuſque canoris:

111. *revelli* Bigot. In *recepi* argutati ſunt veteres Grammatici. v. Serv. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et recuperamus non modo amiſſa, ſed ea quoque, quæ ne amitteremus metuendum erat.——113. *cœlique minas pelagique* Medic. et Wall.——114. *Invalidus.* Jo. Schrader. otioſum eſſe ratus emend. *Impavidus.* Verum Anchiſes ferebat, etſi invalidus, fortius quam pro virium et ætatis modo et gradu.——115. *et* abeſt a pleriſque Pier. et Heinſ., comparet tamen in Medic. et Rom. Sed abeſſe poſſe nemo dubitet. *lumina, numina* etiam hic in libris.——116. *Ille o.* pr. Hamb. *ipſe o.* Hugen. Ex Pier. alii *Id me orans*, alii *Id memorans.* Tertius Rottend. *Dememorans.* *gnati, nati*, et in nonnullis *geniti* legitur ap. Pier.——119. *accerſere* male et hic multi.

noſter ad æſtum illum ebullientis aquæ reſpexit, paullo aliter dictum atque ex communi uſu, quo ſimpliciter ad aquam ſtagnantem illud ſpectaret: *ἀναχυθεὶς ποταμός*; etſi ne ſic quidem, poſt omnia iſta, video, quid impediat in Marone accipere paludem *Acherontis refuſi* ſeu *ſtagnantis*, reſpectu Acheruſiæ ad Cumas, de qua verba ſunt Geographi: *Ἀχερουσία λίμνη, ἀνάχυσίς τις τεναγώδης θαλάσσης* Strab. V, p. 243 D. Mox *ſacra oſtia*, ut Homericum *θεῖα*, et infra 573 (non ut Serv.) cujus voc. ſignificatus latiſſime patet, ut in noſtris linguis nihil ſit, quod ſatis reſpondeat.

116. *mandata dabat* ſup. V, 735. Mox *Hecate:* nam ſup. v. 35 *Phœbi Triviæque ſacerdos.*

119. 120. Aut ſupplendum alterum membrum: *quidni et mihi adire inferos liceat?* aut jungenda: *miſerere—ſi potuit*; ſiquidem p. (Statii imitationem notarunt

Si fratrem Pollux alterna morte redemit, 121
Itaque reditque viam toties: Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? Et mi genus ab Jove summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat;

121. *Sic f.* Schol. Statii. v. Heinſ.——122. *Quid Theſea, magnum Q. Alciden* diſtinxit Heinſ. et Mentel. Addit Burmannus Witt. et alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed jam veteres Grammatici ſuper interpunctione diſceptavere. v. Serv. et Pompon. Sab. Male eos habet quod *Theſea* dicat *magnum*, qui ſacrilegus fuerit, et qui *ſedet æternumque ſedebit infelix Theſeus* inf. 617. 618; quaſi vero *magnus* ſemper philoſophicam aliquam virtutem deſignet. Ratio petenda erat ex elegantia poëtica optimorum poëtarum uſu frequentata, et ad animum et ad auditum jucunda, ut epitheton potius ad poſterius, quam ad prius referatur: *Quid Theſea, magnum Quid m. Alciden!*——123. *Alcidemque, mihi genus* tres ap. Burm. *a Jove* duo cum binis Goth. et *ſummo eſt* ſec. Moret.——124. *tenebant* pr. Moret.

notarunt Silv. V, 3, 271 ſqq.) *fretus:* pro, uſus. Homericum *πίσυνος*, et in hac ipſa re Orph. Arg. 42 Ἡμετέρῃ πίσυνος κιθάρῃ, ſimpl. pro, ope citharæ.

121. 122. Ut cum Caſtore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Jove patre natus, hoc a diis conſequutus eſt, ut, quoties ipſe ad inferos ſe contuliſſet, fratri apud deos interim verſari liceret. Hinc alternis ſedes mutatæ. Fabula varie a poëtis tractata et ornata. Fundus Odyſſ. λ, 302. 303, at v. Pindar. Nem. X. Etiam Theſeus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 ſqq. Aliter de Theſeo fabula tractatur v. 618. Unde reprehenſus poëta ab Hygino, ap. Gell. X, 16, quod altero loco Theſeum in inferis æternum ſedentem, in altero hoc, in quo verſamur, *inter eos nominaſſet, qui ad inferos adiſſent et rediſſent.* Enimvero poëta non Theſeum iiſſe et rediiſſe narrat, ſed Pollucem; Theſeum autem tantum ſic memoravit, ut de ſolo aditu inferorum ageret. Grammatici impetum accurate retudit Ouwens Noct. Hag. p. 20. ſq.

124. *aras tenebat.* Notiſſimus precantium mos. Si tamen teneas animo, Æneam in ipſo limine templi vel antri ſubſtitiſſe (cf. mox v. 151; et is perpetuus veterum mos, ſi deum conſulerent), dum vates penetraret ad adytum, v. 98, ara difficultatem habere poteſt, quo loco ſita fuerit. Scilicet, ſi *ad limen* ſubſtiterunt conſulentes deum, de tota ea parte intelligendum, quæ uſque ad adytum patebat, adeoque πρό-

ναος

Qum ſic orſa loqui vates: Sate ſanguine divom,
Tros Anchiſiada, facilis deſcenſus Averno;
Noctes atque dies patet atri janua Ditis:
Sed revocare gradum, ſuperaſque evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor eſt. Pauci quos æquus amavit
Juppiter, aut ardens evexit ad æthera virtus,
Dis geniti potuere. Tenent media omnia ſilvæ,
Cocytuſque ſinu labens circumvenit atro.

125. *Cum ſic* Heinſ. ex Medic. et aliis; alii *tum* et *tunc*.——126. Vulgo *Anchiſiade* eſt, ὦ Ἀγχισιάδη. *Anchiſiada* Medic. a m. pr. et tert. Moret., eleganter, Heinſio judice; quia poëtas Latinos alia ſic efferre videmus: *O Æacida. Oreſta. Æeta*, ut docuit ille ad Ovid. Ep. 3, 87. 8, 9 et al. Etiam ſup. III, 475 *Anchiſa*. A Burmanno admiſſam lectionem priſtinam iterum expulimus: conf. v. 348. IX, 653. Nec tamen hoc adeo perpetuum putandum, quo minus et vulgaris ratio ferri poſſit. Ita v. c. Val. Fl. II, 427 *Æacide* legitur conſtanter. Alii *Anchiſiadæ*, *Anchiſiades*. *diſcenſus* tres ap. Burm. *Averno* nota elegantia pro *ad Avernum* repoſuit Heinſius cum melioribus, niſi quod fere habent: *Averno eſt*. Vulgo *Averni*, quod vulgare eſſet. *Averni eſt* Gud. a m. ſec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias agnoſcas: Romanus ducit alteram, *Averni*, alteram Mediceus, vel is, unde exſcriptus ille eſt, *Averno*. Pompon. Sab. "*Averno*, ad *Avernum*. Sic legit Apronianus."——128. *gradus* ſec. Moret, ſed vid. Burm.——130. *audens* alter Hamburg. *avexit* Leid. un. *in æthera* aliquot ap. Burm.——132. *Cocytos* Medic. et alii. *circumvenit* poſt Pierium et Giſan. ap. Guell. Heinſius e melioribus omnibus repoſuit lateque adſtruxit exemplis. Adde Waſſ. ad Salluſt. Jug. 71 et alios. Vulgg. *circum-*

ναος et ipſe *ναὸς* ſub limine et aditu intelligendus. Erat autem ara in pronao: nam omnis ſacrificii ritus factus paſſim ante ædem memoratur.

125—132. *Avernus* h. l. ſimpl. pro locis inferis; non lacus, ut inf. 237 ſq., ſed ut in Ἀχέρων δυσέξοδος vel ἀνέξοδος. vid Urſin. et rel. 127. *patet atri janua Ditis*: acceſſu libero et expedito. Simili modo, diebus iis, quibus februa et inferiæ diis inferis fiebant, *mundus patere* antiquitus dictus: Macrob. I, 16 e Varrone: *Mundus cum patet, deorum triſtium atque inferorum quaſi janua patet.* 129. Pauci ἥρωες διογενεῖς, ſi fuerint θεοφιλεῖς et καλοκἀγαθοί. Sententiam verſuum 126 ſq. *facilis deſcenſus A.* interpretatur Seneca Herc. fur. 675 ſq. *æquus*, propitius h. l.

131. *ſilvæ* memoratæ tenebrarum

Quod ſi tantus amor menti, ſi tanta cupido eſt,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et inſano juvat indulgere labori:
Adcipe, quæ peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Junoni infernæ dictus ſacer: hunc tegit omnis
Lucus, et obſcuris claudunt convallibus umbræ.
Sed non ante datur telluris operta ſubire,

circumfluit. Scilicet *circumvenire* exquiſita et docta ratione dictum pro, *circumire, circumdare, circumfluere*; quæ vulgaria verba ſunt.——133. *Quin ſi* conj. Heinſ., et Goth. ſec. *Quid;* ſed cf. II, 10. *t. amor, menti ſi* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *eſt* deeſt Menag. pr. Goth. ſec.——136. *opaco* Medic. a m. pr.——139. *plaudunt* Rom.——140. *opaca* Dorvill. a m. pr.

brarum et caliginis ſignificandæ cauſſa; ducta imagine ab Averni lacus ſitu: ſup. 118 *luci Averni.* v. Excurſ. II. *Cocytum, Stygem, Acherontem,* promiſcue ponit poëta; etſi aliis locis diverſos facit amnes; cf. Exc. IX, uti et h. l. *Cocytum* et *Stygem. ſinu* præclare, de curſu fluvii, qui ambit locum.

133—135. *Bis*; nata rei perceptio hæc ex Homericis Od. μ, 22 Σχέτλιοι—Δισθανέες etc. Sed " Pollio admi" ratur, cum Æneas eſſet fu" turus deus, cur dicat bis. " Solvitur hoc, quia apud Ho" merum (Odyſſ. μ, 600 ſq.) " Ulyſſes vidit umbram Her" culis apud *inferos.*" Recte hoc; quandoquidem et heroum inter deos receptorum umbræ in locis inferis habentur. Etſi nec hoc neceſſe. Nam Sibylla Æneæ, viventis tum, fata poſt mortem ignorare potuit. Cæterorum Grammaticorum argutias vide ap. Pompon. Sab. et Servium. *inſanus labor* pro vulgari, magnum auſum, cœptum, ardua res.

136—149. Locum reſpexit Claudian. de R. Proſ. II, 290 ſqq. 137. ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis, et latet in denſa ſilva, ornate 138. 139. *vimen* eſt ipſius rami, virga. Male alii aliter. Nec tamen ipſam arborem auream eredere neceſſe eſt; non magis quam Heſperidum arborem mala aurea ferentem. Unde autem poëta ramum aureum hunc tamquam ſurculum in ſuum arbuſtum traduxerit, varia conjectare licet: de quibus v. Exc. VI ad h. v., ubi ſuſpicatus ſum, a ramo ἱκετείας notionem hanc aurei rami profectam. *Juno inferna,* Proſerpina, alias Stygia, ut *Jupiter infernus,* καταχθό-

Auricomos quam quis decerpſerit arbore fetus.
Hoc ſibi pulchra ſuum ferri Proſerpina munus
Inſtituit. Primo avolſo non deficit alter
Aureus; et ſimili frondeſcit virga metallo.
Ergo alte veſtiga oculis, et rite repertum
Carpe manu. Namque ipſe volens faciliſque ſequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus ullis
Vincere, nec duro poteris convellere ferro.
Præterea jacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu neſcis) totamque inceſtat funere claſſem;
Dum conſulta petis, noſtroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante ſuis, et conde ſepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula ſunto.
Sic demum lucos Stygios, regna invia vivis,

141. *quam qui* Medic. alter Mentel. et Colot., quod exquiſitius putem, pro *quam ſi quis*. *diſcerpſerit* multi ap. Pier. et Burm., male. *decerpit ab arbore* notavi ex Jo. Sariſber. lib. VIII, p. 690 ed. Amſt.——143. *defuit* Oudart.——144. *ſimilis* Medic. *f. vena m.* Menag. pr., errore haud indocto.——145. *inveſtiga* Dorvill. a m. ſec. *oculis, ramumque r.* Goth. tert. a m. ſec.——146. *ſequatur* Bigot.——147. *nec v.* Rom.——148. *poteris duro* pr. Hamb.——150. *totuſque i. f. claſſe* pr. Rottend.——151. *pendis* Witt. *pendens* Rom. et Oudart.——152. *Sedibus ante ſuis refer et conde* Dorvill.——153. *hæc p.* Parrhaſ. *ſumto, ſumpto*, aberratt. librariorum ap. Burm.——154. *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr., et Romanus, quod mireris, in idem vitium conſpirat. Alii ap. Pier. et Heinſ. *Stygis et r.*, ex quo reliqua naſci potuere, alii *Stygios et r.*, invito metro. Sed *Stygios, regna i. v.* per appoſitionem bene firmat Heinſ.

καταχθόνιος, de Plutone (cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. pag. 372). *Avernam Junonem* Ovidius dixit hac ipſa in narratione Met. XIV, 114—140. *telluris operta*, ſimpl. loca infera, quatenus ſub terra. Male Intpp. argutantur. 143. 144. ornate; in rami avulſi locum alius ſuccreſcit. Mox *rite carpe—ſi te fata vocant*, ſi fatale tibi eſt, inferos adire.

149—155. Ante oculos Iliad. χ, 386 Κεῖται παρ᾽ νήεσσι νέκυς ἄκλαυστος, ἄθαπτος Πάτροκλος. Obſerva verborum proprietatem,

Adſpicies. Dixit, preſſoque obmutuit ore.
Æneas mæſto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum; cæcoſque volutat
Eventus animo ſecum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis veſtigia figit.
Multa inter ſeſe vario ſermone ſerebant:
Quem ſocium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Miſenum in litore ſicco,
Ut venere, vident indigna morte peremtum;
Miſenum Æoliden: quo non præſtantior alter
Ære ciere viros, Martemque adcendere cantu.

155. *immutuit* Dorvill. *orbe* Medic. a m. pr.——156. *mæſtoque affixus* Gud. a m. pr.——157. *Progreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm., male. Non videbant *ingredi* eſſe, incedere.——159. *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Dorvill. *figit v. curis* Parrhaſ.——160. *ſerebant* poſt Pier. defendit Heinſ. Alii *ferebant.*——161. *exanimum* plerique, ſed alterum ex Medic. aliiſque adſcivit Heinſius, auri ut conſuleret. Mox *atque* ſtatim, eſſe vult Burm., ut Georg. I, 203, vbi v. Puto exprimi εἶτα.——165. de Hemiſtichio a poëta inter recitandum adjecto fabulam vid. apud Serv.

proprietatem. *pendes* pro vulgari hæres. *ſedes* de ſepulcro alii, alii de terra admodum dure accipiunt. vid. Burm. Cur non locum comparant inf. v. 371 *Sedibus ut ſ.* et v. 328 *quam ſedibus oſſa quierunt.* Errant Manes inſepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notiſſima res. v. Obſ. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem ſacrum v. 153 non tam ad purgandam claſſem a contactu inſepulti cadaveris valere debet, quam ad placandos inferos, quos eſt acceſſurus: omnino enim ad inferos nonniſi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud cæteros quoque poëtas. Hoc colliges etiam ex locis ap. Cerdam. *prima* v. 153 eſt pro, prius, ante.

160. 161. Pro vulgari: ſermones ferebant ſuper variis rebus. Cæterum miror, cur non in Palinuri inſepultum corpus incidat Æneæ cogitatio; qua tamen nulla prior eſſe debebat. Niſi quod Miſeni cadaver in proximo littore jacet, ejuſque celebritas fuit magna propter promontorium

Hectoris hic magni fuerat comes; Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta:
Postquam illum vita victor spoliavit Achilles,
Dardanio Æneæ sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus.
Sed tum, forte cava dum personat æquora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina divos,
Æmulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa inmerserat unda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant;
Præcipue pius Æneas. Tum jussa Sibyllæ,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri

168. *victor vita* aliquot ap. Burm. *sp. et armis* Dorvill.——170. *haud i.* Parrhas. *interiora* alter Hamb.——171. *Sed dum, cum, tunc* aberratt. ——172. *Veniens et c.* Goth. sec. *certamine* Gud. et Goth. duo.——173. *si c. fas est* duo Leid. Idem hemistichium III Georg. 391.——174. *immerserit* Goth. sec.——175. *circum magno* Montalb.——177. *festinent* Rom. *arasque* ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. sec.

promontorium ab eo appellatum. De Miseno vid. Excurs. VII ad v. 162.

170. *non inferiora s.* docte et Græcorum more, pro, inferiorem, *τὰ ἥττω* pro *τὸν ἥττονα*. Æneam Hectori æquiparat, ut inf. XI, 289 et al. cf. Serv. Mox 171. *concham* paullo durius pro tuba vel lituo posuit. Nam nec in *litui* (v. 167) proprietate est hærendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Statius VI Theb. 120. 128. *Tubicinem* Misenum vocat Propert. III, 18, 3. *Liticinem* Stat. IV Silv. 7, 19. cf. Cerda. *demens* Homericum Νήπιος! Iliad. β, 38 et sæpe al. *exceptum* cf. sup. III, 332 ex ὑποδέχεσθαι, insidiis. Puta autem Misenum scopulo promontorii insidentem tuba cecinisse: hoc poëta tamquam ad provocandum Tritonem factum interpretatur; itaque arrogantiam tubicinis ab hoc vindicatam, dum eum in mare præcipitaret.

177. *aram sepulcri* exquisite, quod v. 215 *ingentem pyram* a formæ similitudine. Sic et Servius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quæ habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab.: *Dicit aram, quia rogus, id est pyra, non fiebat sine aris,* *ut*

Congerere arboribus, cœloque educere certant.
Itur in antiquam ſilvam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceæ: ſonat icta ſecuribus ilex:
Fraxineæque trabes cuneis et fiſſile robur
Scinditur: advolvunt ingentis montibus ornos.
Necnon Æneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribuſque adcingitur armis.
Atque hæc ipſe ſuo triſti cum corde volutat,
Adſpectans ſilvam inmenſam, et ſic voce precatur:
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus

178. *adducere* Vratiſl., ſed alterum et alibi, Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674.——180. *acta* Goth. ſec. *ilex* Witt.——182. *ac volvunt* multi ap. Pier. et Burm., ac duo Goth. *et volvunt* Zulich. *avellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378 *Advolvere focis ulmos ignique dedere.*——183. *Æneas nec non* Witt. *operi* Parrhaſ.——184. *que* abeſt a tribus Burm.——185. *hoc* Montalb. *triſtis* Witt. *cum c.* Heinſ. e libb. Vulgg. *tum.*——186. *voce, ore, forte* legitur. *forte* Servius interpretatur; ut tamen verſum inter tibicines *(cheville)* referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani codicis lectio eſt, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heinſ.——187. *aureis a. ramis* Montalb.

ut ait Probus. Perperam. Sublegit hoc Virgilio Silius XV, 387 *Alta ſepulcri Protinus exſtruitur cœloque educitur ara.* Etiam ſic Val. Fl. V, 10. In ſeqq. ante oculos Od. μ, 11 ſq. Iliad. ψ, 114 ſqq. Add. Iliad. η, 417. 428 ſq. ω, 662 ſq. 787 ſq. et locum inf. XI, 182 ſqq. *Congerere* ex νηέω. Apollonium (lib. I, 403) Νήεον αὐτόθι βωμὸν laudat Guellius. Iterum poëta multum ornatus (expende ſingula) in re tenui cumulavit; hoc quidem jam Ennii exemplo; Locum ſervavit Macrob. VI, 2. Ad horum ductum ſequiores poëtæ pigmenta ſua in ſimili re profuderunt: Silius X, 526 ſqq. Statius VI, 88 ſqq.; hic quidem ea cum copia, quæ faſtidium faciat. cf. Columna ad Ennium p. 67. Mox *piceæ* proprie in rogis locum habent. cf. Plin. XVI, 10 ſ. 18. 182. *de* montibus int. et v. 184 *accingitur,* ὁπλίζεται, accingit ſe.

187—189. *Utinam nunc,* ut Gr. εἰ, εἰ γὰρ, v. c. qui locus in manibus eſt, Hymn. Homer. in Apoll. 51 Δῆλ', εἰ γάρ κ' ἐθέλεις; quem ſi ita acceperis, emendatione non egere

Oſtendat nemore in tanto! quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.
Vix ea fatus erat, geminæ quum forte columbæ
Ipſa ſub ora viri cœlo venere volantes,
Et viridi ſedere ſolo. Tum maxumus heros
Maternas adgnoſcit avis, lætuſque precatur:
Eſte duces, o, ſi qua via eſt, curſumque per auras
Dirigite in lucos, ubi pinguem dives opacat
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne deſice rebus,
Diva parens. Sic effatus veſtigia preſſit;

188. *in alto* alter Hamb. *o. vera* Ven. et Dorvill., non male; inprimis pro poëta.——189. *Heu n. vates de te* Montalb. Erf.——191. *e cœlo* Parrhaſ.——192. *inſedere* Montalb. *ſ. loco* Exc. Burm. a m. pr. Mirum acumen e vett. ſervavit Pompon., et ad v. 198 Servius, ut *ſolum* ſit pro aëre, et *ſedere*, librarunt ſeſe; forte, quoniam *curſum* ſequitur pro volatu dictum, et v. 199 *paſcentes*, quod tamen per intervalla fieri putandum. *cum m. h.* Sprot.——193. *agnoſcat* Medic. cum al. *agnovit* alter Goth. *precantur* Gud. a m. pr.——195. *derigite* Gud. et Rom. In *opacat* hærebat Trappius; quid enim an exiguus ramus umbra locum obſcurare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor umbram loco inducere potuit? vide v. 204. Itaque conj. *inaurat*. Sed primum ramus cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etſi ex auro, tribuat poëta id quod commune eſt omni frondi, ut umbra obducat eam ſoli partem, cui reſpondet ſuo ad ſolem poſitu. Atqui hoc eſt *opacare humum* ſc. quantam ejus partem frondis umbra attingit; non totum loci ambitum.——196. *tuque in d.* Menag. pr.

egere videbis; niſi forte ἐϑέλοις. *ſe oſtendat*, adpareat etc.; nec tamen dubitandum, etiam hac arbore inventa alteram vaticinii partem eventum eſſe habituram, quando etc.

190—196. Dignus tali vindice nodus. Oſtento vel augurio aliquo res profecto nunc cummaxime erat expedienda. Quale autem aliud accomodatius quam Veneris matris aves? etſi omnino fauſtum et lætum hoc auſpicium. v. Cerda. Sed poëta haud dubie in animo habuit Apollonium ſuum lib. III, 540 ſqq. conf. 926 ſqq.; nec Dodonæum oraculum ex columbis obſcurum eſt. Hoc augurio conſpecto ſubſtitit et precatur, ex more. Præivit Homerus Iliad. κ, 275. 278 ſq. 195. *ubi—humum* ornate, ubi aureus ramus eſt. 198. *quæ*

Obſervans quæ ſigna ferant, quo tendere pergant.
Paſcentes illæ tantum prodire volando,
Quantum acie poſſent oculi ſervare ſequentum.
Inde, ubi venere ad fauces graveolentis Averni,
Tollunt ſe celeres; liquidumque per aëra labſæ
Sedibus optatis geminæ ſuper arbore ſidunt:
Diſcolor unde auri per ramos aura refulſit.
Quale ſolet ſilvis brumali frigore viſcum
Fronde virere nova, quod non ſua ſeminat arbos,

197. Duplex iterum codd. familia; Rom. cum aliis, *Alma p.*, Mediceus cum al. *Diva p.*; hoc recepit Heinſ.——198. *quo ſ. ferant* conj. Voſſius, ſed columbæ ferunt ſignum et oſtentum, pergunt paſcentes: *illæ* multi ap. Burm.——200. *poſſunt* pr. Rottend. et Ven., non male. *acies* Medic. a m. pr. *ſpectare* Vratiſl. *ſequendo* qu. Moret.——203. *geminæ* Burm. recepit, ut tamen mallet præterea legi: *geminæque ſub arbore ſidunt*, "quia raro columbas videmus arbori inſidentes, ſed vel in tectis "ædium vel humo." Sed de ſilveſtribus columbis ſeu palumbis erat cogitandum. *gemina ſuper arbore* Heinſius revocaverat, librorum, puto, auctoritate, inter quos Medic. et Rom., add. Ald. pr. Ita arbor duplicis trunci in commune coëuntis faſtigium eſt intelligenda; quæ hac ipſa ſui ſpecie notabilis et inſignis fieri poterat. Hoc voluiſſe videtur Cunninghamus, qui ad L. 10 D arbor. furtim cæſ. provocat. Si tamen ad aliorum librorum, ut Longob. et nonnullorum ap. Burm., lectionem *geminæ ſ. a.* reſpicias, manifeſta res eſt, ejus depravationem eſſe alteram illam, ex librariorum ſollenni in ſimilibus incuria. *geminæ* jam Nauger. prætulerat: deſeruere iterum alii, etiam Angelius in Junt. et Egnatius 1507.——204. *auro* Rom. et pr. Rottend., male. *aura auri* et res (v. Not.) et Grammatici tuentur apud Burm.——206. *remina arbos* indoctus librarius Goth. pr.

ſigna, quale augurium, quid oſtendant.

201—204. Arbor ſtabat in ipſa valle. Vide v. 139. *Sedibus optatis* eleganter, arbore, quam volatu petierant. *auri aura*, ſplendor. *Aura* de luminis reverberatione exquiſite. v. V. L. ad Ge. II, 47, ubi *luminis auræ*. cf. h. l. Serv. Sic φάεος ἀϋτμὴ Callim. in Dian. 117 de vapore ignis, qui etiam longius diſſita adurit. Proprie in odore locum habet.

205—209. De viſco, frutice glutinoſo in querno arborum genere ramis enaſci ſolito, unde glutinum paratur, ex

Et croceo fetu teretis circumdare truncos.
Talis erat ſpecies auri frondentis opaca
Ilice: ſic leni crepitabat bractea vento.
Conripit Æneas extemplo, aviduſque refringit
Cunctantem, et vatis portat ſub tecta Sibyllæ.
Nec minus interea Miſenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato ſuprema ferebant.
Principio pinguem tædis et robore ſecto
Ingentem ſtruxere pyram: cui frondibus atris
Intexunt latera, et feralis ante cupreſſos

207. *veteres c.* pr. Rottend. a m. ſec., male. *c. ramos* aliquot Pier., ex interpretamento. *truncorum* etiam Ovid. Met. XIV, 115 *juſſitque ſuo divellere trunco*, ex hoc ipſo loco.——209. *levi* ſec. Moret. Goth. ſec. *Ilice ſub levi* Parrh. *ſub leni* Witt. et Ven. *crepitabant* Heinſ. ex codd. protulit, ut exquiſitiore et doctiore ratione dictum ſit, dum plures eſſent bracteæ. Adſtruit idem multis exemplis, quæ tamen pleraque diverſi generis ſunt, elegantiam hanc, cujus ſuavitatem fateor me ſatis percipere non poſſe. Ex altera parte librariorum ludibriis plures hujus generis deliciæ imputandæ videntur. Etiam h. l. *crepitabat* eſt in præſtantioribus Medic. et Rom., qui diverſæ ſectæ codices ſi in eandem lectionem conſpirant, ſatis gravem auctoritatem habent. Porro *brattea*, *bratea*, *brathea*, *brachtea*, ſcribunt librarii. A tam indoctis hominibus quidni expectes, pro plurali nomine hoc habitum fuiſſe?——210. *extemplo Æneas* vulgg. ante Heinſ. *refugit* Goth. tert.——211. *Sectantem* ex Waddel. Animadv. crit. p. 22 memorat Burm., inutilem ſane emendationem. *votis* Montalb.——213. *ſupprema* Rom. et Zulich., ex pronuntiatione an ex falſo timore, ne metrum rueret.——214. *r. ſicco* pr. Hamb. ex gloſſa.——215. *tum f. a.* aliquot Pier.——216. *cupreſſus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heinſ. cf. III, 64.

ex hiſtoria naturali notio petenda. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44 ſ. 93, et XXIV, 4 ſ. 6. *quod non ſua ſ. a.* ex vetere opinione, falſa tamen. Plin. l. c. *Omnino autem ſatum* (viſcum) *nullo modo naſcitur, nec niſi per alvum avium redditum maxime palumbis ac turdis.* Male habet, quod Heinſ. et Burm. ad aucupium delabi potuere. *brumali f.* tunc enim maturum eſt. *Serv. croceo fœtu*, ex natura viſci. Plin. XXIV, 4 ſ. 6 *Optimum eſt—extra fulvum, intus porraceum. cunctantem* ornat; ut *tenax*, *lentus*: et erat v. 137 *lento vimine ramus*, quippe ex auro. cf. II, Ge. 236.

212—217. *ingrato*, malim ut Servius altero loco ponit, gratiam

Conſtituunt, decorantque ſuper fulgentibus armis.
Pars calidos latices et aëna undantia flammis
Expediunt, corpuſque lavant frigentis et unguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt,
Pupureaſque ſuper veſtis, velamina nota,
Conjiciunt; pars ingenti ſubiere feretro,
Triſte miniſterium, et ſubjectam more parentum
Averſi tenuere facem. Congeſta cremantur
Turea dona, dapes, fuſo crateres olivo.

220. *cum m.* alter Hamb. cum aliquot Pier.——221. *P. veſteſque ſuper* alter Hamb.——222. *ingentes* Gud. a m. pr., vitio calami. At Burm. forte *lugentes*. Porro *periere pheretro* alter Hamb. Dixit autem docte *ſ. feretro* pro *feretrum*, ut ſupra *ſubire muris*; et *triſte miniſterium* interjectum pro exclamatione.——223. *et* deeſt binis ap. Burm. *ſubjecti m. p. Averſam t. f.* Parrhaſ.——224. *Conjecta* Bigot.——225. *Aurea d.* alter Menag. *crateris* Ald. et Junt., et ſic fragm. Vatic. p. 181.

gratiam nec ſentienti nec referenti. 215. conf. Iliad. ψ, 164 ſqq. *frondibus atris Intexunt latera* ornate, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; ut triſtis adſpectus eſſet; *et ſ. a. cupreſſos Conſtituunt*. Volunt arbores ante rogum poſitas fuiſſe, et ad Romanorum morem alludi, quo cupreſſi ante domum funeſtam ſtatuebantur. Quantum equidem video, parte ſui et facie exteriore rogus ſtructus erat truncis cupreſſinis prominentibus in tropæorum vel ferculorum morem, quibus affixa eſſent arma. Habet etiam ſic Varronis apud Servium interpretatio locum: *Varro dicit pyras ideo cupreſſo circumdari, propter gravem uſtrinæ odorem*. Imitationes loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460.

218. cf. Iliad. σ, 349 ſqq. Odyſſ. ω, 44 ſq. *expediunt* cf. I, 177. Ad v. 219 Servius laudat verſum Ennianum: *Tarquinii corpus bona femina lavit et unxit*.

220—225. Corpus collocant in lecto, veſte tegunt, repoſitum in feretro ad rogum portant (222), eique impoſitum cremant: cf. Iliad. ω, 785 ſqq. *Velamina nota*, ex loquendi uſu (cf. inf. XI, 195. 196), aliter vix accipias, quam, quibus ipſe, dum viveret, uſus erat. Etſi ad ſuorum popularium morem reſpicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liv. XXXIV, 7; tamen magis probabile ſit, Homerum ante oculos fuiſſe Od. ω, 59. add. Iliad. ω, 796, ubi cinis purpurea veſte obtegitur. *ſubjectam tenuere*, h. e.

Poſtquam conlabſi cineres, et flamma quievit:
Reliquias vino et bibulam lavere favillam;
Oſſaque lecta cado texit Corynæus aëno.
Idem ter ſocios pura circumtulit unda,
Spargens rore levi et ramo felicis olivæ:
Luſtravitque viros, dixitque noviſſima verba.
At pius Æneas ingenti mole ſepulcrum

228. *leta* Franc. *lapſa* Zulich. *cavo* ſec. Moret. *Corineus*, *Coryneus*, *Chorineus*, *Corneus*, ex librariorum ſtupore multi. Eſt Κορυναῖος a κορύνη.——229. *puram aquam* Zulich., ut Heinſ. olim conjecerat. Sed alterum (vide Not.) doctius, adeoque poëta dignius. Itaque nec *circumluit* amplectendum, quod codd. Macrobii habent, quodque conjecerat Maſerius. *circumvenit* Goth. ſec.——231. *L. domos* Rom. cum pr. Voſſ. et utroque Hamb. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Luſtravitque choros*, quod impenſe placebat Heinſio, copioſeque ab ipſo illuſtratum eſt. Mihi quidem poëta, ſi ita dixiſſet, affectatæ et putidæ elegantiæ crimen vix effugere poſſe videretur. *Chorus* poëtis non pro quacunque turba hominum poni poteſt, ſed iis tantum locis, ubi ad chori naturam, ordinem, vel ritum reſpectus aliquis ſubeſt. In luſtratione nihil tale memini. Aliter rem ſe habere videbimus VII, 391.

h. e. ſubjiciunt, ſubdunt; *more parentum* Servius: "propinquioribus enim virilis ſexus hoc dabatur officium." Sed dictum puto pro, more patrum, majorum. Mox in ignem conjici puta thus, oleum; ſed quid *dapes?* verbo, puto, ſacrificali corpora boum, ſuum, ovium (v. inf. IX, 197 ſq.) tamquam victimarum cæſa et in ignem injecta, ſignificat. cf. Iliad. ψ, 166 ſq. Odyſſ. ω, 65 ſq.

226 ſq. Cf. Iliad. ψ, 250 ſqq. ω, 792 ſq. Odyſſ. μ, 13 ſq. ω, 71 ſq. Verba ex Iliad. ι, 212: Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη καὶ φλὸξ ἐμαράνθη. 227. rogum et cineres conſpergunt vino ex more, quem nidor et calor ſuadere debuit. *cadum* dixit pro urna; φιάλην memoraverat Homerus Iliad. ψ, 253 et λάρνακα ω, 795. *Corynæum* vero, quoniam poëtæ omnia definite etiam per perſonas efferenda ſunt. Nota urnam h. l. ex ære: cujus generis nonnulla ſuperſunt.

229—231. Exquiſitius *circumferre ſocios unda*, quam, *undam circa ſocios*. Luſtratio hæc facto funere ſollennis. *felix oliva*, quia etiam *infelix oleaſter* Ge. II, 314. *noviſſima verba*, nota res. Vale. Ave.

232—235. *Imponit* pro, ponit, facit in illo loco; forte heroico more, ἀμφὶ πυρὴν, in loco, quo rogus arſerat, ut videtur res apud Homerum animo

Inponit, ſuaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte ſub aërio: qui nunc Miſenus ab illo
Dicitur, æternumque tenet per ſecula nomen.
His actis propere exſequitur præcepta Sibyllæ.
Spelunca alta fuit, vaſtoque inmanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
Quam ſuper haud ullæ poterant inpune volantes
Tendere iter pennis: talis ſeſe halitus atris
Faucibus effundens ſupera ad convexa ferebat:
* Unde locum Graii dixerunt nomine Aornon. *

233. *Impoſuit* Donat. in Terent. Goth. pr. et ed. Junt. ap. Heinſ. Illa hoc habuit ex Ald. pr., mutavit in *imponit* Nauger. et hinc Flor. Juntæ.——234. *Monte ſub excelſo* Goth. ſec. ex interpret.——236. *mandata* Leid. unus.——238. *Scropea* duo indocti librarii ap. Burm. Eſt Homericum: παιπαλόεσσα. *magna lacu* Leid.——239. *volucres* Dorvill. et Goth. tert. ex gloſſa.——241. *infundens* Goth. tert. *connexa* vitioſe Nonius in *Avernus*. *ferebant* Gud. a m. pr.——242. Totum verſum ab alia manu inſertum credere fas eſt, certe ab epica ratione alienum. A fragm. Vatic. plane abeſt, etiam ab aliis, ſic a Goth. tert. In Mediceo aliiſque præſtantioribus a recenti manu adſcriptus. Pierius tamen in ſuis codd. non deſideravit verſum, nec in Romano videtur ab alia adſcriptus, ſed a prima ſtatim manu profectus. Satis vetus itaque ejus auctoritas, ut forte e Priſciano Dionyſii Periegeſin v. 1149 iiſdem verbis interpretante confictus ille videri poſſit. v. ap. Heinſ. *lacum* duo Heinſiani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Avernum*, et Voſſ. *Averna*.

animo repræſentanda, v. c. Iliad. ψ, 255. 256. η, 434. Niſi *imponit* ſc. cado cum cinere. *ſua arma, remumque tubamque*, ſollenni more a multis illuſtrato, etiam ex ſepulcris. cf. Fabrett. ad Columu. Traj. pag. 374: cum autem hæc arma et inſtrumenta terræ infixa aëris et temporis injuria mox corrupta interirent, mirum non eſt, alterum ritum eſſe prælatum, ut ea in ipſo ſepulcro conderentur. *Iliacoque jugum memorabile remo*, de Miſeno Statius III Silv. 5, 98 et de Elpenore ſuo Homer. Odyſſ. μ, 14. 15.

236 ſqq. Nunc ad ſacrum Manibus faciendum ſe accingit ex præcepto v. 153. *ſpelunca*, Averno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quæ ſupra v. 42 memorata eſt. v. Excurſ. III. *volantes*, volucres. Sic III Ge. 147 *Plurimus volitans*. De v. 242 Var. Lect. Sacrum parat ſub ipſum

Quatuor hic primum nigrantis terga juvencos
Conſtituit, frontique invergit vina ſacerdos;
Et, ſummas carpens media inter cornu ſætas,
Ignibus inponit ſacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, Cœloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suſcipiunt pateris. Ipſe atri velleris agnam
Æneas matri Eumenidum magnæque ſorori
Enſe ferit, ſterilemque tibi, Proſerpina, vaccam.
Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,

243. *primus* Medic. a pr. m.——244. *immergit* ed. Ven.——245. *ſumma* Rom.——248. *trepidum* pr. Hamburg.——249. *Succipiunt* Servius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic.——251. *ſterilemque ferit* Zulich. a m. pr.——252. *regni* Rom.

ſum ſpeluncæ ingreſſum. Vſ. 239 convenit cum Apollon. IV, 601 ſq.

243 ſqq. Totus hic ſacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poëtas occurrit, ductus ex Homero pluribus locis: inprimis Odyſſ. κ, 517. λ, 25. *invergit*, elegantius, quam, infundit, nihil amplius. *Et ſ. carpens*; pertinet ad Homericum: Ἀλλ' ὅ, τ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε. Jam inter victimæ conſecrationem, quæ fit vino in caput libato, et pilo evulſo et cremato, concipiuntur preces, v. c. Odyſſ. λ, 445. 446. Itaque h. l. ſubjicitur: *Voce vocans Hecaten.* Inde *Supponunt cultros* ex religione in ſacris inferis notiſſima, ut prona et cernua mactaretur victima diis inferis. Mox *ſuſcipiunt* Pompon. Sab. "antiquum verbum eſt;" ſcilicet pro excipiunt vulgari. cf. I, 175.

249—251. *Mater Eumenidum*, Nox (inf. XII, 846. Æſchyl. Eumen. 322), et Noctis *ſoror*, Terra, ut Servius notavit; adeoque ex Chao; theogonia ab Heſiodea et Apollodorea partim diverſa partim congrua. Ipſis Eumenidibus ſacrum facit Scipio loco hinc expreſſo Silius X, 429 ſqq. *ſterilem vaccam*, ex religionis præſcripto στεῖραν βοῦν. Odyſſ. λ, 30.

252—254. *nocturnas aras* ſimpliciter, quia ſacrum noctu fit; ut diis inferis fieri fas erat. cf. Cerda. *Inchoare*, verbum ſacrorum eſſe Servius tradit.

Et solida inponit taurorum viscera flammis,
Pingue super oleum infundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus,
Sub pedibus mugire solum, et juga cœpta moveri
Silvarum, visæque canes ululare per umbram,

253. *solita* malebat Heins., et Trapp. *corpora* : at v. Notam.——254. *superque* vulgo editum. *que* abest a nonnullis Pier. et Scheffer. Heinsii, trinisque Goth., et bene abesse videtur; itaque cum Brunckio omisi. *infundens* Heins. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam in fragm. Vatic. Sed amant poëtæ talia jungere : *super injicere*, *super incumbere* et al. vid. Heins.——255. *sub limina* Medic. cum aliis ap. Heins., sed recte Burm. monet, *limen solis* memorari, cum de loco ac regione agitur, unde sol oritur; de tempore vero ortus, lumen.——256. *nigra cœpta* Goth. tert. *juga celsa* ap. Senec. VI N. Qu. 13.——257. *visique* multi apud Pier. et Burm., adversus poëtarum morem. *per umbras* duo Heins.

Saltem exquisite positum pro facit. *Aram* autem puta in scrobe excisam, ut in sacris inferis; v. sup. I, 211. cf. Serv.; hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. *solida viscera*, totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus etiam alias occurrunt; mox pro iisdem *exta*; Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. conf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255—258. Tempus a media nocte intelligendum esse, et res et sacri hujus mos docet. Vide Serv. et loca ap. Cerdam ad v. 252. cf. inf. ad 535. Quæ autem sequuntur, terræ motus et inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates adventus in sacris, quæ ad Manes evocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Æneamque adeo adloca infera admitti; uti ap. Orpheum ad solvenda claustra luci, quo aureum vellus servatur, v. 983 sq.; et omnino ad placandam Hecaten apud Apollon. III, l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Fenelonio, docet suavissima imitatio in Telemacho lib. XVIII, p. 123. Imitatus quoque locum est Dantes Infern. Cant. III, 130 sq. *adventante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo cætera de his sacris loca poëtarum consulas, v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocrit. Id. II, 35. 36. 10—13. Quod *canes* nonnunquam de Furiis dictæ sunt, huc non vocandum erat ab Intpp.; sunt canes inferni Hecaten comitantes. Ad *juga silvarum* offendunt intpp., sed sunt juga montium silvis consita; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *silvas jugosas* dixit Ovid. Am. I, 1, 9.

258.

Adventante dea. Procul o, procul eſte, profani,
Conclamat vates, totoque abſiſtite luco :
Tuque invade viam, vaginaque eripe ferrum :
Nunc animis opus, Ænea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro ſe inmiſit aperto :
Ille ducem haud timidis vadentem paſſibus æquat.
Di, quibus imperium eſt animarum, Umbræque ſilentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late,
Sit mihi fas audita loqui ; ſit, numine veſtro,
Pandere res alta terra et caligine merſas.

258. *Adveniente* Oudart.——259. *Conclamant* Sprot.——262. *Tandem* Leid.——263. *tumidis* Dorvill. Super *vadere* etiam hic obſervationem ſuam repetit Burm., poni illud de impetu et præcipitato curſu. Enimvero fit hoc non verbi natura, ſed exquiſitiore uſu, cum pro, impetuoſe ferri, ponitur ſimplex, *ire*, *gradi*, *vadere*, adjuncta ſc. vi, quam rei ratio et contextus adjicit. Ad hoc genus plures virorum doctorum ſuper ſingulis verbis obſervatiunculæ poſſunt revocari.——264. *eſt* deeſt Goth. tert. et tribus Burm. *ſilentum* Bigot.——265. *tacentia* revocavit Heinſ. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *ſilentia*, ex communi uſu ; quod et Servius interpretatur. ed. Ven. *loca muta ſilentia*.——267. *altas* Medic. a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Pierianis. *et* abeſt a Witt.

258. *Procul o, p.* An formula hac initiorum ſatis ſollerter hic poëta uſus ſit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoveri poſſet, præter ſocios Æneæ. De monſtris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* deſignata credat! Warburtono quidem res erat ſatis expedita, dum initia Eleuſinia hic expreſſa volebat. Quæ ſequuntur, de enſe nudato, ex Homero mutuata ſunt Odyſſ. λ, 48 ſq.

265—267. Habet inſignem vim ad animos excitandos et horrore quodam ſacro imbuendos ſubita hæc deorum inferorum et Manium appellatio, ut recte ab Interpp. notatum. Sane poëta, quod alioqui reprehenſionem habet, nunc ipſum ſe prodit et audientium animos in ſe convertit : etſi ejus nulla omnino recordatio in narratione eſſe debebat, quippe qua error ille gratiſſimus, quo ipſis rebus, quæ aguntur, intereſſe volumus, non audire res geſtas narratu poëtæ, tollitur. Enimvero Homeri quoque judiico et exemplo in

Ibant obſcuri ſola ſub nocte per umbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce maligna
Eſt iter in ſilvis: ubi cœlum condidit umbra
Juppiter, et rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum primiſque in faucibus Orci

268. *obſcura ſoli* Gud. a m. pr., ut quidam ap. Pier. *obſcura ſola* Goth. alter. *per umbram* Heinſ. e melioribus ſuis et Pier. Vulgo *per umbras*. ——270. *incertam Lunam* et ratio et optimus quiſque codd. agnoſcit. Alii tamen ap. Pier. et Heinſ. ac Burm. *incœptam*, quod et Servius agnoſcit, et, quod mirum eſt, non improbat.——273. *quo* abeſt a multis Pier. a Gud. et al., ſed agnoſcitur a Gell. et Macrob. ap. Burm.

memorabili aliquo rerum articulo invocationem facit poëta. Ad ſententiam cf. Senec. Herc. fur. 658—661. Cæterum in Servianis ad h. v. "Ex "majore autem parte Syro-"nem, id eſt, magiſtrum ſuum Epicureum, ſequitur" (cf. Donat. Vit. Virg. §. 79). Indocte hoc. Nam Epicurei alieniſſimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 ſqq. *Chaos* bene invocatur, ex quo Nox et Erebus natus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, ſed ad terrorem nominatus præ cæteris. conf. inf. 550 ſqq. *Sit numine v. h.* liceat per numen veſtrum; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia veſtra.

268—272. *obſcuri* poëtico ornatu tranſlatum epitheton ab umbra vel nocte. *domos* ſimpl. pro locis. *incertam Lunam*, nubilo cælo, unde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis; ut contra *benignus* interdum eſt largus, multus. *Incerti ſoles* ſup. III, 203. 204. ἀΐδνη σκοτίη ap. Apollon. IV, 1697. add. Cerda et Burm.

273—287. Ingenioſe in faucibus et aditu locorum inferorum conſtituta ea, quæ vel mortem arceſſunt vel morti ſunt vicina vel in morte ſunt. conf. Serv. Imitatores loci jam excitavit Cerda Silium (XIII, 579 ſqq.), Senecam Herc. fur. (689 ſqq.), Claudian. in Ruf. (I, 29 ſqq.), at e recentioribus Spencerum, ubi Mammonæ antrum deſcribit (*Faery Queen II B. Canto VII. XXI*); et Miltonum (*Paradiſe loſt* B. I, 624) Spencius. Ingenioſa quoque Fenelonii eſt ratio, qui Plutonis throno aſſidentia hæc monſtra exhibet. Præivit Heſiodus Theog., ubi de Tartaro: 744, in cujus aditu Νυκτὸς ἐρεμνῆς οἰκία δεινὰ ἕστηκεν; ante eam domum ſtat Atlas, Cælum humeris ſuſtinens. Ex ea domo prodeuntes Nox et Dies ſibi per vices ſuccedunt. Ibidem Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν, Ὕπνος καὶ Θάνατος. Etiam in aditu Tartari eſt regia Hadis et Proſerpinæ; 776 tandem et Styx. conf. Comment. de Theogonia Heſiodea

Luctus et ultrices poſuere cubilia Curæ;
Pallenteſque habitant Morbi, triſtiſque Senectus,
Et Metus, et maleſuada Fames, ac turpis Egeſtas;
Terribiles viſu formæ; Letumque, Laboſque;

276. *mala* duo ap. Burm. *ac male* Ven. *ac turpis* repoſuit Heinſ. e libb. pro *et t.*——277. *Laboſque* Heinſ. e codd. pro *Laborque.*

Heſiodea p. 150. Obſervent tirones ex eodem Servio ad h. l., *Orcum*, h. e. Plutonem, ad imitationem τοῦ Ἅδου pro loco poni ſic, ut Jovem pro aëre. *Curæ*, conſcientiæ, ut bene Serv. laudato noto loco Juven. XIII, 193 *quos diri conſcia facti Mens habet attonitos, et ſurdo verbere cædit.* Itaque *ultrices.* 276. *maleſuada Fames*, quæ ſuadat rapinas, ſcelera. v. Cerda. Eurip. Electra 375 ἀλλ' ἔχει νόσον πενία· διδάσκει δ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν. Et hujus generis plura ap. Euripidem. Silius in l. c. XIII, 585 *Et deforme malum ac* (quod melius abeſt) *ſceleri proclivis Egeſtas.* Præivit Homerus Odyſſ. ρ, 286. 287, et σ, 53. 54; turpis *Egeſtas*, deformis, ſordida, ut bene olim Heumannus; unde *Terribiles viſu formæ* adjectum. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691 *Fameſque tabido rictu.* Comparant Intpp. Lucret. (III, 65 ſq.). *conſanguineus Leti Sopor* ex Iliad. ξ, 231 Ὕπνος κασίγνητος Θανάτου. Etiam Heſiodo Theog. 756 ſqq. *Somnus* et *Mors* Nocte matre editi. *mala mentis Gaudia* adeoque mentis, quæ et ipſa *mala*, et ſceleſta, eſſe debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59, ut in verſu 277 in Ep. 104 ἐπιχαιρεκακία, nec tamen eo ſenſu, quo eſt, *malis alienis:* ſed omnino, cum male factis gaudent facinoroſi. *adverſo in limine.* Bellum in ipſo limine (cum Furiis et Eride), quoniam nulla major mortis eſt cauſſa, ait Serv., nimis acute; nam repetit poëta, quod ſupra poſuerat: *primis in faucibus Orci. thalami* ut apud Homerum, θάλαμοι, cubicula, ferreis clauſtris ſeu foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν in foribus Tartari, ap. Heſiod. loco modo laud. v. 758. Cogitandum autem de ſervorum janitorum *cellis* (Vitruv. VI, 10 *ex una parte equilia, ex altera oſtiarii cella.*). Nunc pro janitoribus in aditu locorum inferorum cum Bello et Diſcordia *Eumenides.* Eædem tamen, nempe *Tiſiphone cum Sororibus*, inf. v. 570 ſq. *in aditu Tartari* collocatæ memorantur. Non habeo, quod ſatis commode ad hanc difficultatem reſpondeam, niſi poëtam ſui parum memorem fuiſſe. Nam dicere, eas hic habere ſuas ſedes et per alia loca diſcurſitare, jejunum eſt. An Eumenides alias eſſe voluit quam Furias? id ſine exemplo fieret. Expeditior ratio apud Ovidium eſt IV Met. 452 ſq., ubi

Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia; mortiferumque adverso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens,
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Ulmus opaca, ingens: quam sedem Somnia volgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent.
Multaque præterea variarum monstra ferarum,

279. *monstriferumque* alter Hamb. v. Burm. *in* deest Hamb. pr. *in l. telum* Goth. tert.——280. *et* abest a binis Burm.——281. *innexa* cf. sup. ad Georg. IV, 482, ad Tib. I, 3, 69. *innixa* Rom.——282. *In medium* alter Menag. *In medios* Montalb. Porro *tendit* Parrhas. *tendens* Proba Faltonia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296.——283. Pro *vulgo* Parrhas. *passim* ex interpr. Mox poëtæ non displicuit structura: *quam*—tenere *ferunt foliisque*—hærent sc. illa.——285. *Monstraque p. v. multa* Sprot.

ubi illæ etiam *ante fores*, sed Tartari, sedent. Tertia aliqua earum sedes occurrit, inf. XII, 849. 850 *in limine regiæ Jovis* eædem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poëtarum more.

282—284. Mirum phantasma, quod *Somniis* sedem assignat in ulmo. Sed diis alatis, levibus, vagis, bene ea convenit; et subnatum poëtæ commentum hoc suspicor ex Homero Iliad. ξ, 286 sqq., ubi Somnus a Junone adductus in arbore considet, donec Jovem possit opprimere. *Somnia* in Orci aditu collocare, poëtis sollenne est. Ita Odyss. ω, 12 παρ' Ἠελίοιο πύλας, *occidentis Solis*, habitat δῆμος Ὀνείρων. *Somnus* a Somniis separatim memoratus erat 278 *consanguineus Leti Sopor*. Infra tamen 894 *Somni portæ* sunt, per quas *Somnia* emittuntur ad terras superas; adeo manifestum fit, Maronem hæc variis diversisque poëtis Græcis sublegisse. *vulgo*, passim, catervatim, ut bene Serv. Eandem arborem satis commode in taxum et sedem bubonum, strigum et Harpyiarum, mutavit Silius XIII, 595—600, item Seneca Herc. fur. 690.

285—289. A Somniorum ludibriis facilis fuit poëtæ ingenio progressus ad phantasmata et monstra. Sed ea jam antiquiores in his locis collocasse, ex Aristophane colligo in Ranis 143 Μετὰ ταῦτ' (Charontem narraverat) ὄφεις καὶ

θηρί'

Centauri in foribus ſtabulant, Scyllæque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernæ
Horrendum ſtridens, flammiſque armata Chimæra,
Gorgones, Harpyiæque, et forma tricorporis umbræ. 289

286. *pabulant* Exc. Burm. a m. ſec. *ſtabant* cod. Voſſ. Servii. *Sireneſque bif.* alter Hamb. a m. ſec. *Sylvæque* Goth. ſec.——288. *que* abeſt a binis Burm. Porro apud Servium dubitari videtur, ad Excetramne *Horrendum ſtridens* an ad Chimæram referendum ſit. Sed habet hæc epitheton, *flammis armata*, flammivoma: etſi flammæ *ſtrident* proprie. Sed et *ſtridere* de ſerpente proprie, v. c. Claudian. de R. P. I, 12 *agnes Triptolemi ſtridunt.* conf. Drakenb. ad Silium II, 537.——289. Servius ad h. v. "Sane "quidam dicunt, verſus alios hos a poëta hoc loco relictos. qui ab ejus "emendatoribus ſublata ſint: *Gorgonis in medio portentum immane Meduſæ.* "*Vipereæ circum ora comæ cui ſibila torquent: Infameſque rigent oculi: mento-* "*que ſub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*" Sed inepti interpolatoris verſus eſſe, facile deprehendas. Γοργείην κεφαλὴν, ex Orco ſibi ne immittatur, veretur quoque Ulyſſes Odyſſ. λ, 633.

θηρί' ὄψει μυρία δεινότατα. Eſt locus de Bacchi deſcenſu ad inferos. adde v. 280 ſqq. 475 ſq. Neque abludit Etruſca religio, quam monſtra talia in locis inferis collocaſſe ex magno ſarcophagorum et vaſorum numero conſtare videtur. cf. Gorius *Muſ. Etruſc.* T. II, p. 148. 182. Paſſer. *Paralip. in Dempſt.* p. 10 et al. *in foribus ſtabulant,* accommodate ad feras, pro, ſunt in primo aditu; *Scyllæ biformes,* v. ad Ecl. VI, 74. Ergo h. l. plures Scyllæ ponuntur? recte; plura monſtra Scyllæa, ut Statius eloquitur Silv. V, 3, 280. Nec aſſumenda eſt altera, Niſi f. Præivit Lucret. V, 890. 891. IV, 737. Locum videbis expreſſum a Taſſo *Gieruſal.* lib. IV, ſt. 5. *Briareus;* Notiſſ. locus Iliad. α, 402 ſq. At *centumgeminus* quo ſenſu? Serv. "centies duplex." vix vere, ſed eſt dictum ut *trigemini* pro trinis, ita pro centumplex, ſeu centenis capitibus inſtructus, ſeu centum manuum reſpectu, quia ἑκατόγχειρος, ap. Hom. Capita L adjicit Apollodorus. Infr. X, 565 Ægæon—*centum cui brachia dicunt, Centenaſque manus; quinquaginta oribus ignem Pectoribuſque arſiſſe.* Aliud monſtrum in aditu Orci poſuit Virgil. inf. VIII, de Herculis deſcenſu ad inferos, 298 *Nec te ullæ facies, non terruit ipſe Typhöeus Arduus, arma tenens; non te rationis egentem Lernæus turba capitum circumſtetit anguis.* *Gorgones* in Hade jam Odyſſ. λ, 632, ubi Ulyſſes metuit, ne Gorgo ſibi occurrat. Fugat Gorgonem

Conripit hic ſubita trepidus formidine ferrum
Æneas, ſtrictamque aciem venientibus obfert,
Et, ni docta comes tenuis ſine corpore vitas
Admoneat volitare cava ſub imagine formæ,
Inruat, et fruſtra ferro diverberet umbras.
  Hinc via, Tartarei quæ fert Acherontis ad undas.
Turbidus hic cœno vaſtaque voragine gurges
Æſtuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.

290. *trepida* Dorvill.——291. *effert* Montalb. cf. Burm.——293. *cavæ* tres ap. Burm., non male. *cava umbra* ſup. II Æn. 360.——224. *et ferro fruſtra* Goth. alter. Non male. *deverberat* duo ap. Burm. cum Goth. tert. ——295. *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot. *ad undam* Non. Marc. *in Ferre. ad umbras* Hugen.——297. *Cocyti* multi Pier. et Heinſ. cum edd. ant. *omnis Cocyti* ſec. Moret., ſed *Cocyto* bene Serv. explicat, in *Cocytum*. v. Exc. ad h. l.

Gorgonem Hercules apud Apollod. II, 5, 12, pag. 121. *forma tric. umbræ* ornate, pro tricorpore Geryone: τρισώματος ap. Æſchylum [Agam. 879]. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 ſeq. Harpyiis fugandis Arioſtus ad Orci ingreſſum adduxit Aſtolphum ſuum (*Orlando furioſo: Canto* XXXIII et XXXIV).

290—294. Ad ductum Homeri l. c. Odyſſ. κ, 535 ſq. λ, 48 ſq. cf. ibid. 218—221. Etiam Hercules in Gorgonem ſtringit enſem, a Mercurio admonitus, vanam eſſe ſpeciem ap. Apollod. II, 5, 12 Schol. Iliad. ϑ, 368. *offert*, exquiſite pro intentat, et *tenues vitas* εἴδωλα, vita utentia, animas. Non admodum diverſe *tenues vitas* dixit in ortu animarum Ge. IV, 224 *ſine corpore* vero; habebant tamen corporum ſpeciem, corpora tenuia, umbratica, εἴδωλα, hinc mox v. 303 *corpora*; cf. Burm., ſed non *corpora viva* v. 391. *cava ſub imagine formæ*, ſub forma corporis cava, h. e. inani, non ſolida. Sic lib. II, 360 *cava umbra*.

295—297. Noli ſubtiliter, et ad hiſtorici diligentiam, nomina fluviorum inferorum a Virgilio poſita expectare; ſed poëtæ more, variatis nominibus. *Acherontem* appellat, qui fere Styx eſſe ſolet; etiam *flumen* mox *lacum* et *paludem*. Porro *Acheron* h. l. in *Cocytum* ſe immittit, contra quam ap. Homer. Odyſſ. κ, 513 ſq. v. Excurſ. IX. *cœno*, mox *arena*; non diverſa. *æſtuat* ſeu ut ſit ſimpl. fluit; ſeu quia vorticoſus

Portitor has horrendus aquas et flumina servat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities inculta jacet; stant lumina flamma;
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subvectat corpore cymba,
Jam senior; sed cruda deo viridisque senectus.

299. *Terribilis* Montalb. sollenni aberratione.——300. *stant lumina flamma*, post Pierium Heinsius et Burmannus tuentur; Heinsius etiam illustrat v. c. inf. XII, 417 *Jam pulvere cælum Stare vides*; et Horatianum: *Vides ut alta stet nive candidum Soracte.* Sed, quomodo hæc ita dici possint, forte rogas? Scilicet, vulgari oratione, *pulvis stat in cælo*, erigitur in aëre; hinc ad notam elegantiam revocatum est, ut *cælum stet pulvere*. Similiter *flamma* proprie *stat*, est, micat, *in oculis* (imagine rei jam Homero frequentata Iliad. τ, 365. α, 104. ο, 607. 608. Odyss. δ, 662. cf. inf. XII, 102), hinc *lumina stant flamma*; h. e. sunt flammea. Cæterum major codd. et quidem præstantiorum pars, *flammæ*, exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; in hoc tamen ab emendatrice manu refictum, *flamma*. Antiqua aliquot exemplaria Pierii et Zulich. a m. sec. *flammea* exhibebant; hoc arridebat Heinsio, ut VII, 448, nec mihi displicet. *stat* tres ap. Burmann., duoque alii: *stant lumine flammæ.*——301. *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110. *nudo* nonnullos legisse Pierius ait.——303. *subvectit* Gud. *subnectit* Ven. *subvertit* Zulich. a m. sec.——304. *viro v. s.* sec. Moret.

ticosus amnis est. cf. sup. ad v. 107. *Cocyto eructat*, in Cocytum. vid. Excurs. laud. Servius: "scilicet per Stygem" ex versu nempe 323. Ex h. l. Statius IV Theb. 522 *liventes Acheron ejectat arenas.*

298—304. Ornate singula; et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt; ut Seneca Herc. fur. 764—769. *stant lumina f.* pro vulgari, flamma stat, est, in oculis; sunt lumina flammea. vid. Var. Lect. 301. Lacerna videtur designari, pallioli genus, nodo adstringi solitum. Vestitum Naucleri v. 301 ex Plautino loco illustrat Cerda, in Milite Act. IV, Sc. 4, 41 sqq., ubi palliolum ferrugineum—id connexum in humero lævo, expapillato brachio. *Subigit* cf. Ge. I, 201. 202. *velis ministrat* etiam inf. X, 218 h. e. ministerium præstat, operatur, velis; vela curat. *Ministerium* omnino voc. nauticum, ut notum. Heinsius mavult jungere: *ministrat ratem velis*, ut ap. Valer. Fl. III, 38. cf. Burm. *cruda senectus* frequentatum jam Græcis ὠμὸν γῆρας· ὠμογέρων.

Huc omnis turba ad ripas effuſa ruebat,
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptæque puellæ,
Inpoſitique rogis juvenes ante ora parentum.
Quam multa in ſilvis autumni frigore primo
Labſa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto
Quam multæ glomerantur aves, ubi frigidus annus
Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
Stabant orantes primi tranſmittere curſum,

305. *emiſſa* Hugen. pro var. lect. *tenebat* Menag. pr.——306–308. iidem verſus Georg. IV, 475—478.——309 *in frigore* Montalb.——310. *Ipſa cadunt* idem. *folia ad terram* Parrhaſ.——311. *annus* revocatum nunc. *amnis* debebatur Burmanni elegantiæ, ex ſec. Moret. tribus aliis et Hamb. ſec. a m. ſec., ut *Strymon* intelligeretur, quo ſcilicet poëta frequenter in hac gruum memoratione utuntur, v. c. inf. X, 264—266, uti *Nilus*, quoties de cælo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild. 474—478. add. Lucan. V, 711 ſqq. Val. Fl. III, 361. Capio, atque etiam hoc bene video, *amnem frigidum* in tali contextu abſolute ſic ſatis bene poni poſſe. Sed an *amnis* dici poteſt *fugare aves trans pontum?* Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, *χειμὼν*, quam vocem expreſſiſſe videri debet ex Iliad. γ, 4 Αἵτ' ἐπεὶ ἒν χειμῶνα φύγον. Poſſit Burm. pro ſe laudare Lucan. III, 199 *Strymon, tepido committere Nilo Biſtonias conſuetus aves*; ſed hic accommodatiora ſunt attributa. *glomerentur* Mentel. pr. Cæterum minus placere poteſt *frigidus a.* poſt *frigore* v. 309. Jo. Schrader. legebat: *Threcius amnis.*——312. *portum* Leid. un. *et campis* Leid. un. *atque oris* Barthii liber. Alterum malim; diſplicet enim trinos intra verſus *ad terram*, *et terris.*

305—308. Jucunda enumeratio inprimis v. 308, adumbrata, ex Odyſſ. λ, 38—41, in quo ſuaviores Παρθενικαί θ' ἀπαλαί, νεοπενθέα θυμὸν ἔχουσαι. Occurrit eadem Ge. IV, 475 ſq., ſed ornata ibi nova comparatione v. 473. 474 *Quam multa in foliis avium ſe millia condunt, Veſper ubi aut hibernus agit de montibus imber.*

309—312. Comparatio duplex multis poſt Virgilium frequentata, veteribus et recentibus (conf. Cerda), fluxit ex Homero altera Od. ι, 51. 52. Iliad. β, 491. 492 et 800. cf. Apollon. IV, 216. 217, altera ex Iliad. γ, 3 ſqq., et Iliad. β, 459 ſqq. *ad terram* v. 310 de calidiore plaga accipe, quam volatu petierant.

313—316. *tranſmittere curſum* h. e. tranſire. De hoc nemo dubitet.

Tendebantque manus ripæ ulterioris amore.
Navita ſed triſtis nunc hos, nunc adcipit illos:
Aſt alios longe ſubmotos arcet arena.
Æneas, miratus enim, motuſque tumultu,
Dic, ait, o virgo, quid volt concurſus ad amnem?
Quidve petunt animæ? vel quo diſcrimine ripas
Hæ linquunt, illæ remis vada livida verrunt?
Olli ſic breviter fata eſt longæva ſacerdos:
Anchiſa generate, deum certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
Di cujus jurare timent et fallere numen.
Hæc omnis, quam cernis, inops inhumataque
turba eſt:

314. *manu* Goth. pr.——316. *illos* pr. Hamb. *ſemotos* idem cum Bigot. et aliquot Pier., male. *late* ſec. Moret.——317. *miſeratus* Goth. ſec. *enim:* cf. V. L. ad X, 874.——318. *converſus* Zulich. a m. pr.——319. *quo vel* Ven. *quove* Parrhaſ.——320. *liquida* Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrhaſ. *linquunt* Rottend. tert.——322. *Anchiſe* Vratiſl.——323. *ſtanna* Zulich. et Goth. tert.——325. *cernit* Parrhaſ. *eſt* abeſt a binis Burm.

dubitet. Sed quomodo dictum hoc? Figura Græca eſt, ait Servius. Scilicet vulgari more, *tranſmittimus* (nos trans) *amnem curſu* h. e. navigatione, πορείᾳ, tum vero doctius, ipſe *curſus tranſmittitur.* Ita πορθμεύειν τὸν πλοῦν. *ſummotos arcet* in littore plenius pro ſummovet. 320. *remis vada verrunt:* At ſup. 302 ipſe Charon remigat? Potuit ſane ſui oblitus eſſe poëta. Enimvero neceſſe non eſt, ut ipſæ animæ remigent; nam ſimpl. dictum eſſe poteſt pro, navigant trans fluvium: etiam inf. 411 *per juga longa ſedebant animæ*, tamquam vectores locis aſſignatis. *longæva* nota fabula. v. Serv. 322. *certiſſima*; nam ſup. 130. 131. *pauci, dis geniti,* potuere redire ex inferis. 323. *Cocytum* et *Stygem* appoſitione dixit; etſi vere diverſos amnes. v. Excurſ. IX. v. 324 *Di cujus,* ex Odyſſ. ε, 185. 186. *jurare et fallere,* pejerare.

325—330. Bona religio ex Orphica diſciplina, ad inflectendos ferorum hominum animos inventa, ut humanitatis ſenſum juſtorum perſolvendorum neceſſitas conſecrata excitaret;

Portitor ille, Charon ; hi, quos vehit unda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Tranſportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque hæc litora circum :
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reviſunt.
Conſtitit Anchiſa ſatus, et veſtigia preſſit ;
Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.
Cernit ibi mæſtos et mortis honore carentis,
Leucaſpim, et Lyciæ ductorem claſſis Oronten :
Quos, ſimul a Troja ventoſa per æquora vectos,
Obruit auſter, aqua involvens navemque viroſque.

326. *Caron* paſſim ſcribitur. *quos vehit ille* em. Jo. Schrader. *Vehi* tamen dicimus et *navi* et *unda* et *vento.*——327. *Non ripas* Bigot. *et rauca* Heinſ. e Pierianis et ſuis ; et ſic mos eſt poëtæ : *nec—et*, v. c. inf. XI, 137.——328. *Tr. ſuis quam ſ.* Leid. *quierint* aliquot Heinſ. et Pier.—— 329. *volitantq. ac l.* Zulich.——331. *Anchiſæ ſ.* Medic. a m. pr.——332. *animi m.* Medic. *miſeratur* Gud.——333. *ubi* Probus in Grammat.—— 334. *Leucapſim*, *Leucaſpin*, *Orontem* et in Goth. pr. *Oronten* reſinxi, ut I, 113 erat, ut ſibi conſtaret lectio. *honorem* aberrant.——335. *ab Troja* pr. Mentel. *vento ſuper æq.* Goth. tert.

taret ; qui primus humanioris cultus gradus eſt ; cum corpora inſepulta abjecta feritatem animorum et arguant et alant. *inops*, cui nemo opem tulit, juſta perſolvit. Nam videtur argutari Servius, qui, ab Ops terra ductum, inſepultum ad veteres ſignificaſſe narrat. *ripas et fluenta tranſportare*, ut vulgare, trajicere. De re v. Iliad. ψ, 71—74. *Centum errant annos.* Neſcio an de ſuo poſuerit Virgilius : animas inſepultorum per C annos errare non admiſſas ut trajiciantur. Cerda ad Servii ductum, errore ex *reviſunt* v. 330 nato, laudat locum Platonis, de Rep. X ; at is ſpectat inf. ad v. 748. Verum ex Seneca de ritu et ſacris Ægyptiorum Servius ſup. ad v. 154 narrat rem, quæ huc revocari poſſit : Si cadaver in fluvio merſum periiſſet, nec inveniretur, *poſt centum ei annos ultima perſolvi. ſtagna reviſunt :* cum ante rejecti, ſummoti, receſſiſſent, nunc admiſſi et recepti viſunt ſtagna, trajiciuntur. Mox ad v. 332 *Multa putans*, miro acumine Servius : " Bene

Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſervat,
Exciderat puppi mediis effuſus in undis.
Hunc ubi vix multa mæſtum cognovit in umbra;
Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque ſub æquore merſit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc uno reſponſo animum deluſit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finiſque canebat
Venturum Auſonios. En hæc promiſſa fides eſt?
Ille autem: Neque te Phœbi cortina fefellit,
Dux Anchiſiada, nec me deus æquore merſit.

338. *ſervans* alter Hamb.——339. *puppe* idem.——340. *mæſtum multa* Hamb. pr.——341. *te o P.* Montalb.——342. *Excipiunt* Franc. cum altero in marg.——344. *Hoc mihi* Exc. Burm. *diluſit* pr. Rottend. *deriſit* duo Heinſ.——345. *Qui forte p.* Rom.——346. *Auſonias* duo Burm. *an hæc* duo alii. *fideſque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert. *fideſque eſt* Ven., ſed v. Burmann.——348. repoſui cum Brunckio, ut mihi conſtarem. v. ſup. ad v. 126. Vulgo *Anchiſiade*, et ipſum bene. *nec me.* Hic diſtinguen-

" Bene animo, quaſi rei præſago; ipſe enim Æneas inſepultus jacebit, ut IV, 620 *mediaque inhumatus arena.*" 333—336. De his v. ſup. I, 113 ſqq.

337 ſqq. Palinurus manifeſte ex Homerico Elpenore adumbratus Odyſſ. λ, 51 ſqq. *Libyco curſu,* navigatione de Carthagine, etſi poſt diſceſſum ex Sicilia; haud longe a Sirenuſſis inſulis. v. ſup. V, ſub f. 340. *in umbra,* quod v. 452 *agnovitque per umbram Obſcuram.* 344. Ἀπόλλων ἀψευδὴς τὸ πρὶν ex Æſchylo laudant; conf. Iliad. μ, 164. 346. *promiſſa fides,* eventus. *Fides* apud poëtas de certo eventu oraculorum, quibus deus fidem ſuam obſtrinxit; quæ præſtita in veritatem et eventum certum abit. Conſentaneum autem hoc Æneidis propriæ indoli, ut et hæc Palinuri ſors ab vaticinio repetatur: cf. Diſquiſ. II, ſ. VI ſq. Etſi ſupra illud non memoraverat poëta: Occurrit tantum V, 814 Neptuni effatum: *Unus erit tantum, amiſſum quem gurgite quæres.*

346—359. *deus* ſeu idem Apollo, ſeu omnino numen, deus aliquis, *me* non *merſit,* ſubmerſit: quin ad Italiæ littus

Namque gubernaclum multa vi forte revolsum,
Cui datus hærebam custos, cursusque regebam,
Præcipitans traxi mecum. Maria aspera juro,
Non ullum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis navis surgentibus undis.
Tris notus hibernas inmensa per æquora noctis
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab unda.
Paullatim adnabam terræ: jam tuta tenebam;

distinguendum, ait Servius, ne sit contrarium, nam eum Somnus dejecit (v. V, 853). Enimvero Somni ministerium ad poëtam, non ad Palinurum, spectat; et ignorare potuit hoc Palinurus. *deus*, de quo agitur, est Apollo v. 344. Sed sive Apollo, sive, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342) intelligatur, respectu tamen versuum 341. 342 explicanda verba sunt: *nec me deus æquore mersit*, ut neget se aquis mersum esse; quin potius ad Italiæ littus enatasse adeoque oraculo Phœbi fidem fecisse. Redit res ad calumniam in oraculis sæpe memoratam.——349. *repulsum* alter Hamb.——350. *cursumque* duo Burm. cum Goth. sec. *gerebam* Gud. a m. pr. cum Goth tert., vulgari vitio.——351. *maria omnia* sec. Moret. et Donat. ad Terent.——352. *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot.——353. *tua ni* Rufinian. de schem. Lex. p. 251, quod recepit Brunck. provocans ad locum vitiosum III, 686 *Ni teneant cursum. tune* Rom. a m. pr., et *te ne* ed. Junt., ex sollenni vitio. *exspoliata* Leid. *magistri* alius Leid.——354. *navis tantis* pars codd. et edd. *urgentibus* Medic., sive ut Fogginius expressit: *navi surgentibus*; vulgari librariorum lapsu. ——355. *T. n. arreptas* Goth. tert., miro vitio. [Ex I, 108.]——356. *aqua* abundat post *æquora*: at in epico poëta ea copia ferenda.——357. *in unda* Parrhas. conf. Burm. Sed deterius hoc.——358. *et* inferunt multi scripti et editi, recte ab Heins. sublatum. *terra* Medic., Heinsio teste; sed Fogginius communem lectionem exhibet, mutata tantum distinctione, quam etiam Servius memorat: *P. adnabam: terræ jam tuta tenebam.*

tus enatarem, ut v. 356 addit. v. Var. Lect. De reliquis cf. V, 857 sq. 349. Cogitandum, Palinurum gubernaculo secum revulso in mari insidentem natasse. Suavis autem fidei et amoris affectus in seqq. *Maria aspera juro* etc. 353. *armis* pro gubernaculo h. l. *excussa magistro* exquisitior ratio pro vulgari, *magistro excusso*; translato verbo ad locum, unde motio fit. 355. Compara locum de Ulysse Odyss. ε, 388 sqq. *summa*

Ni gens crudelis madida cum veste gravatum,
Prensantemque uncis manibus capita aspera montis
Ferro invasisset, prædamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.
Quod te per cœli jucundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per spes surgentis Iuli;
Eripe me his, invicte, malis: aut tu mihi terram
Injice, namque potes, portusque require Velinos;
Aut tu, si qua via est, si quam tibi diva creatrix

359. An *madida me v.* Sed ne in *cum* hæreas, cogita, *gravatum* esse et ipsum et vestem aqua hausta. cf. V, 447.——360. *Pressantemque* Leid. *præsentemque* Donatus, quem habemus, legit, qui misere totum locum vexat.——361. *que* deest ed. Junt. *petisset* Oudart., quod valde arridet. ——362. *habent* Medic., quod et h. l. cum ratione exaratum putabat Heins. cf. ad v. 109. Sed manifestum est vitium, quod et Goth. pr., vitiosissime scriptus liber, habet, fraude ex seqq. librario facta. *in litora* aliquot Pier. et duo Heins., elegantius utique. Etsi communis lectio eodem redit; et, qui argutiora sectatur, potest ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28 κεῖμαι δ' ἐπ' ἀκταῖς· ἄλλοτ' ἐν πόντου σάλῳ.——363. *At te* Parrhas. *jocundum* edidit Heins., sed *jucundum* ipse Medic. *jocundum per cœli l.* duo Heins. *limen* alter Hamb.——364. *Per spes* ex Macrob V Sat. 7 et codd. suis ac Pier. reposuit Heins. Vulgo *Per spem.* Sed alteri plus dignitatis et gravitatis inest.——365. *At tu* duo ap. Burm. *terras* alter Hamb. a m. sec.——366. *relinque V.* Montalb.——367. *Si qua tibi D.* Gud. a m. pr. Rottend. sec.

summa sublimis ab unda, ibid. 393 μεγάλου ἀπὸ κύματος ἀρθείς. 359 sqq. Palinurus navi excussus ad littus Lucaniæ enataverat; sed a barbaris occisus promontorio nomen Palinurum dedit. v. Excurs. IV ad h. lib. *cum veste gravatum*, aut ut ea et ipsa undis haustis gravaretur, aut ut *cum* abundet, uti interdum in poëtis solet.

360—371. 360 ab Homerico Ulysse Odyss. ε, 428. 434. Quod autem hic Lucani faciunt, idem Læstrygonibus circa Formias tribuerat Homerus Odyss. κ, 118 sqq. 362. *me* corpus esse facile unusquisque videt. Notissimum αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι. 363 sqq. adumbrati ex Iliad. λ, 66 sqq. de Elpenore. *portus Velinos* per prolepsin dictos a Velia in iisdem locis ad Palinurum prom. aliquando condenda, (cf. V. C. Ouwens I, 2) ubi cadaver jacebat. 367. *Diva creatrix* etiam VIII, 534 mater Æneæ, Venus; ut *creare* pro parere, cf. Burm. *innare* doctius quam ingredi

Oſtendit (neque enim, credo, ſine numine divom
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
Da dextram miſero, et tecum me tolle per undas;
Sedibus ut ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, cœpit quum talia vates:
Unde hæc, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque ſeverum
Eumenidum adſpicies, ripamve injuſſus adibis?
Deſine fata deum flecti ſperare precando.
Sed cape dicta memor, duri ſolatia caſus.
Nam tua finitimi, longe lateque per urbes
Prodigiis acti cœleſtibus, oſſa piabunt;

368. *crede* aliquot Pier.——369. *pares* tres ap. Burm. *intrare* Bigot.——370. *et me tecum* Witt. *umbras* Bigot.——372. *Vix ea fatus e. c. c. t. virgo* Priſcian. p. 1186.——374. *Tum* Franc.——375. *ripave* malebat Cerda. *inviſus* tres ap. Burm., et hoc Pompon. Sab. interpretatur. *adibis* Rom. cum codd. parte, etiam Erf. a m. pr., quod mihi quidem multo magis probatur. cf. ſup. 313. 314, itaque nunc recepi cum Brunckio. Vulgg. tamen *abibis* ſervant Serv. Medic. cum multis Pier. et Heinſ. ac Burm.——378. Recte adverſus Marklandum, qui ad Stat. V Silv. 3, 127 abſurdum eſſe aiebat *finitimos* dici *longe lateque* habitantes, locum tuetur vir doctus ap. Burm., ordine verborum ita inſtituto: *finitimi act. p. c. longe lateque per urbes*; itaque interpunctionem poſt *per urbes* ſuſtuli. *per urbem* Witt.

ingredi flumen, adire, navigare per flumen. 371. *Sedibus:* de recepta in locis inferis umbra: v. ad v. 152. *ſaltem*, quia nautæ ſemper vagantur, ut Servius bene monet. Verſus 370 ex Iliad. ψ, 75 ſubnatus: *καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι*, Patrocli umbra.

372—383. *amnem ſeverum* (h. e. triſtem, horrendum) *Eumenidum* docte dixit, eodem modo ac ſi deorum inferorum, Proſerpinæ vel Hecatæ, appellares. Servius male: "circa quem habitant Eumenides;" quod eſſet revocandum ad v. 280, ubi Eumenides in aditu Orci. Sed id nimis longe petitum. 377. *cape memor*, tene memoria. 378. *Nam* ut *γὰρ* ab initio orationis, pro *δὴ*, ſane, ſcilicet. *ſollennia mittent* *πέμψουσι χοὰς, ἱερὰ*, et ſimilia, inferias ferent. Cum a barbaris, Lucanos edunt, qui ſerius ea loca incoluerunt, occiſus eſſet Palinurus, poſtea ii, peſtilentia laborantes, a deo conſulto reſponſum acceperunt, placandos eſſe Palinuri Manes.

Et ſtatuent tumulum, et tumulo ſollemnia mittent;
Æternumque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curæ emotæ, pulſuſque parumper
Corde dolor triſti: gaudet cognomine terra.
  Ergo iter inceptum peragunt; fluvioque propinquant.
Navita quos jam inde ut Stygia proſpexit ab unda
Per tacitum nemus ire, pedemque advertere ripæ;
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat ultro:
Quiſquis es, armatus qui noſtra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias; jam iſtinc et conprime greſſum.
Umbrarum hic locus eſt, Somni Noctiſque ſoporæ:
Corpora viva nefas Stygia vectare carina.
Nec vero Alciden me ſum lætatus euntem

380. *Inſtatuent* pr. Moret. pro *Inſtituent.* *ſolatia* Bigot. ex v. 377.——381. *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, etſi ſatis felici. cf. Burm.——382. *amotæ* aliquot Heinſ., ſollenni varietate.——383. *pavor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor*. Cerda mavult interpungere: *C. dolor : triſti g. c. t.*, ut in Witt. a prima manu fuit; non video quam bene. *terræ* multi ap. Pier. et Heinſ., ut et bini Goth. Sed eſt, χαίρει ὁμωνύμῳ χώρᾳ.——385. *ut* deeſt Medic. et Parrhaſ. *quos poſtquam St.* Bigot. *conſpexit* Medic. *ab unda*, medio amne: cf. 410. Jo. Schrader. ingenioſo luſu conj. *ab ulva*.——387. *adloquitur* Rom.——388. *ad limina* Sprot. Erf. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tendens* Gud. a m. pr.——389. *iſtic* aliquot ap. Burm. *iſtic jam comprime* ed. Ven. *greſſus* Voſſ. pr. et Witt. Burmannus Sec. in Anthol. Lat. p. 162 ex corrupta ibi ſchedarum Salmaſ. et Cod. Leid. ſcriptura: *jam ſtingit comprome reſſum*, effingit: *jam ſtringe et comprime g.* Sed *ſtringit* h. e. attingit, urget, *greſſum* ejus, qui antecedit, is, qui ſequitur vel comitatur: Tum vero, quod hinc efficias, eſt, ut, quam librarius lectionem corruperit, intelligas, non veriorem expedias.——390. *hic l. et ſ.* Rom. et pr. Mentel. præclare.——392. *Nec non A.* ed.

392 ſq. Servius: "Lectum "eſt et in Orpheo, quod, "quando Hercules ad Inferos "deſcendit, Charon territus "eum ſtatim ſuſcepit. Ob "quam rem anno integro in "com-

Adcepiſſe lacu, nec Theſea Pirithoumque:
Dis quamquam geniti, atque invicti viribus eſſent.
Tartareum ille manu cuſtodem in vincla petivit,
Ipſius a ſolio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quæ contra breviter fata eſt Amphryſia vates:

A. ed. Ven. *Æacidem* vitioſe Donat. ad Ter. *nec ſum l.* aliquot Pier., male. Ad verbum ita Homerus in *α* Iliad. οὐδ' ἄρα τώ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς. Et de Scylla ſimilis oratio Odyſſ. *μ*, 88 οὐδέ κέ τίς μιν γηθήσειε ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειε; at *lacu* forte parum commodum. *acceptus* eſt Hercules *cymba*, at *lacu tranſvectus.* Jo. Schrader. tentabat: *Trajeciſſe lacu*; vel: *Accepiſſe alveo* vel *alno.* Supereſt tamen, ut jungas: *euntem lacu:* id quod poëta voluiſſe factum videri poteſt; vectum per lacum.——393. *Pieritumque* corrupte Rom.——395. Poſt *petivit* diſtinxit Heinſ. cum codd., alii poſt *regis.*——396. *e ſolio* Parrhaſ. *a ſolo* Witt.——397. *thalamos* Goth. tert. *adorſi* plerique Pier. et quinque Heinſ. Sæpe de hac variatione egere viri docti. Adi v. c. Drakenb. ad Liv. XXXV, 51, 8.——398. *quem* multi edd. et ſcripti.

" compedibus fuit. Ideo ergo " non lætatus, ſcilicet propter " ſupplicium ſuum." Bona nota. Similitudinem habet aliquam excuſatio Somni cum ſubjuncta narratione ap. Homer. Iliad. ξ, 249 ſqq.

392—397. Profecit ex his Statius lib. VII, 52 et ex v. 398 ibid. lib. VII, 95 ſqq. *euntem*, ἰόντα pro ἐλθόντα, adeuntem loca infera. *Dis geniti.* Theſeus a Neptuno, Pirithous a Jove; etſi Burmannus de hoc dubitabat. Vide v. c. Iliad. ξ, 317. 318 et al. 395. 396. Fundus fabulæ Iliad. θ, 367 ſqq. Varie autem a poëtis tractatus fuit Hercules ad inferos deſcenſus. Cf. v. c. Iliad. ε, 395 ſqq. Apollod. II, 4, 12 et ibi Not. Theſei deſcenſus ad imitationem Herculis adumbratus, ut pleraque alia Theſei in Theſeide. Scilicet ubique in his imitatorum ſtudium deprehendas, ſi vel ea, quæ Plutarchus inde narrat, inſpicias. De Cerbero v. inf. ad v. 417. 397. *dominam,* δέσποιναν, proprie de Proſerpina. Alias dictum eſſet, ut apud Homerum paſſim ἄλοχος δέσποινα.

398. *Amphryſia vates.* Longe petitum epitheton cum Servio vocat Burmannus. Enimvero cur tam longe petunt, ab Amphryſo, Theſſaliæ fl. ad quem Apollo pavit greges (v. Callim H. in Ap. 48, et ſup. Ge. III, 2), cum alia eſſet Amphryſus (v. Steph. Byz. h. v.). vel Ambryſus, in Phocide in Delphorum vicinia, ut adeo idem ſit ac, Delphica vates. Mox

Nullæ hic infidiæ tales; abfifte moveri:
Nec vim tela ferunt; licet ingens janitor antro
Æternum latrans exfanguis terreat umbras:
Cafta licet patrui fervet Proferpina limen.
Troïus Æneas, pietate infignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi defcendit ad umbras.
Si te nulla movet tantæ pietatis imago,
At ramum hunc (aperit ramum qui vefte latebat)
Adgnofcas. Tumida ex ira tum corda refidunt;
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgæ, longo poft tempore vifum,
Cæruleam advertit puppim, ripæque propinquat.
Inde alias animas, quæ per juga longa fedebant,

399. *hinc* Ven. et aliquot Pier. *Non ullæ hic* Parrhaf.——400. *janitor orci* apud Prifcian. lib. VII.——402. *patruum—limen* pr. Hamb., quod affectatæ effet elegantiæ in epico poëta narrante. *patruis* Rom. ——404. *Herebo* maxima pars librorum Heinf. *defcendet* Leid. un. *in umbras* pr. Menag. *in undas* Goth. tert.——405. *tantarum gloria rerum* ap. Macrob. VI Sat. 6, fed ex alio loco, fup. IV, 272, ut Burm. docet.——406. *nudat r.* Ven. ex gloff. *qui in v.* Parrhaf. ——407. *agnofcis* vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6. *cum c.* alter Hamb. *quiefcunt* Bigot. Vulgo pro Sibyllæ verbis haberi videntur illa: *tumida—refidunt.* Ita faltem *refident* effe debebat. Sed funt poëtæ narrantis: placatur Charon, nec plura his illa addidit.——410. *puppem* Medic. et al.——411. *per giga* pr. Hamb., et Sprot. cum gloffa: *id eft fedilia navis.*

402. *fervet limen.* Mira comminifcitur Cerda. *Servat domum, limen, thalamum,* ex veteri vivendi ratione, mulier cafta, frugi, quatenus confpectum virorum fugit, intra domum fe continet, in publicum non prodit. cf. inf. VII, 52. 53. *licet fervet,* noto more poëtarum pro vulgari, *licet fervare*; per nos, per Æneam licet. vid. Burm. 405. *pietatis imago,* apud animum, cogitatio. Cum his Sibyllæ verbis ramum aureum Æneas fub vefte tectum nudat: non vero tamquam munus Charonti ferendum: fed Proferpinæ deftinatum v. 142.

409. *fatalis,* v. fup. 146. 147. *longo poft tempore*; igitur Hercules et Thefeus cum ramo aureo venerant. conf. Excurf. VI. 411. *juga longa,* ζυγὰ, tranftra,

Deturbat, laxatque foros: simul adcipit alveo
Ingentem Ænean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.
Tandem trans fluvium incolumis vatemque vi-
rumque
Informi limo glaucaque exponit in ulva.
Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci
Personat, adverso recubans inmanis in antro.
Cui vates, horrere videns jam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam
Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens

412. *alvo* tres Burm.——414. *multum* Medic. *futilis* ed. Ven. *subtilis* Dorvill., natum ex *suptilis*, quod Rom. habet.——417. *hic* tres ap. Burm. *trisulci* Goth. tert. Sed *trisulcum* aliter dictum. vid. Georg. III, 439. Æn. II, 475.——418. *averso* duo ap. Burm. *resonans* Witt.——419. *colobris* Mentel. pr. *colla comasque* Lutat. ad Stat. II Theb. 27.——420. *saporatam* alter Menag. et pro div. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heins. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV Æn. 486. V, 855. Vide Not. *medicatam f. offam* nonnulli vet. ap. Pierium.——421. *rapida* multi ap. Burm.

transtra, h. l. vectorum, ἐπιβατῶν, sedilia. *laxatque foros*, tabulata vacuat; proprie turba et multitudine artari locus dicitur, inde nunc laxari. Serv. Egregie autem Charontis ferox ac durum ingenium declaratum. *Ingentem Æneam*, quis dubitari posse putet, an ad corporis magnitudinem referendum sit! Ita de heroibus ubique Homerus et poëtæ, ut ipsa exempla a Cerda allata satis declarant. 414. *cymba sutilis* sive ex coriis sive vitilis et juncea. vid. Cerda. Si Charontem Ægyptiorum animo habuit, de papyracea cymba, barin Ægyptii vocant, cogitare potuit.

417—425. Canis palatio Orci et Proserpinæ additus custos est priscæ vitæ more jam apud Homerum Iliad. Θ, 366, ubi ille ex Erebo ab Hercule adductus; et apud Hesiod. Θ. 769 sqq., a quo ille adeuntes adulando admittere, exeuntes terrere ac devorare narratur. Nunc in adeuntem Æneam insurgere putandus est, nondum fato defunctum. Nomen ipsum Cerberi non nisi post Homerum auditum est: cf. Pausan.

Conripit objectam, atque inmania terga resolvit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Æneas aditum custode sepulto,
Evaditque celer ripam inremeabilis undæ.
Continuo auditæ voces, vagitus et ingens,
Infantumque animæ flentes, in limine primo:
Quos dulcis vitæ exsortis, et ab ubere raptos,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.

423. *tutoque* a m. pr. Erf. *rigens* conj. Burm., sed ipse damnat, et recte. Auget *ingens* mirifice speciem magnitudinis.——424. *c. remoto* Bigot. et Hugen. pro var. lect. Sup. II, 265 *urbem somno vinoque sepultam.*——428. *rapto* aliquot Pier. *ab ubere natos* Dorvill. m. pr. in marg. *raptos ab u. primo* Rottend. sec. ex sup. versu.——429. *una dies* aliquot Pier.

san. III, 25; occurrit tamen apud Hesiod. Θ. 311. Commenta de eo pleraque Heracliis deberi videntur, Hercule ad eum ex inferis raptandum misso. v. Apollod. II, 5, 12, et Not. p. 428 sqq. Schol. Iliad. Θ, 368. Placatur ille h. l. eodem fere modo, quo draco Colchicus in Argonauticis. Alio modo Cerberus placatur apud Statium II Theb. 26—31 Mercurii virga. Comparari posse Senecæ Herc. fur. 783 sqq., jam Cerda monuit, ubi Theseus Cerberum ab Hercule oppressum narrat. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, sed admixto melle et papavere aliisve seminibus et succis ita temperatum, ut vim soporificam haberet; hinc *soporata* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis*: has de papavere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et semina, succis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. Μελιτοῦττα Cerbero objici solita, nota res. conf. Cerda et sup. IV, 486. Hinc *resolvitur* somno corpus, ἀναλύεται, ut Apollon., quem in toto loco ante oculos habuit Maro, IV, 150 δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν; et v. 424 *custode sepulto*, sc. somno. Ad v. 423 cf. sup. III, 631. *jacuitque per antrum Immensus*, de Polyphemo. Inf. ultimo versu *irremeabilem* undam eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Æneas, cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.

426 sqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione agitur, de qua v. Excurs. VIII. 426—429 versuum magna dulcedo est.

430—433.

Hos juxta falso damnati crimine mortis.
Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes.
Quæsitor Minos urnam movet: ille silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

430. *falsæ* alter Hamb. *falso d. tempore m.* conj. Warburtonus (*Divine Legat. of Moses* T. I, B. 2. S. 4), parum feliciter.——431. *sine forte* Franc., male. *Nec vero his* conj. Jortinus Diss. VI, p. 275.——433. *Consilium* Gud. a m. pr. et sic pr. et tert. Goth. Levis hæc esset auctoritas; sed Asconius in Argum. in Verr. de Præt. urb. "*Ad hanc similitudinem*, inquit, *poëta Virgilius Minoem, judicem apud inferos, tamquam si prætor sit rerum capitalium*, Quæsitorem *appellat: dat ibi sortitionem, ubi* urnam *nominat: dat electionem judicum, cum dicit:* Consiliumque vocat; *dat cognitionem facinorum, cum dicit:* vitasque et crimina discit." Cætera bene; verum in *Consilium vocat* argutatur Pedianus, nam etiamsi ad editicios judices, quos certæ caussæ admittebant (cf. Sigon. de Judic. II, 12), referre velis, tamen nec poëta in eodem judicio sortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *silentum consilium* illud sit, judices intelligendi essent ex umbris lecti; quod vix poëtæ in animum venire potuit. Quin potius *silentum concilia* sunt turba forensis, inprimisque eorum, de quibus cognitio habebitur; unde adjectum: *vitasque et crimina discit*. Stat. VIII, 22 de Plutone: *populos poscebat crimina vitæ*; et in Culice 274 *nec faciles Ditis sine judice sedes, Judice, qui vitæ post mortem vindicat acta. que* post *vitas* abest a binis Burm.

430—433. Quid in sedibus his assignandis sequutus sit poëta, non liquet. Suspicor tamen fuisse Pythagoreum aliquem auctorem, qui, quæ alii summatim extulerant, subtilius persequutus erat. Si Empedoclea superessent, de multis judicium expeditius foret. Hoc unum inter infantes et iniquo judicio aut sua manu interemtos commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteverterunt, et immatura morte obierunt. Warburtonus multa satis argute super caussis harum sedium datarum comminiscitur. Add. Jortin. p. 269. 272. Sed, ut dixi, si eos haberemus, quos poëta in h. l. sequutus est, melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnullis οὐκ ἄξια μνήμης in mytho suo prætermittere se dicit Plato de Rep. XI sub fin. Hoc graviter subjicitur, judicia horum insontium damnatorum retractari a Minoe. Si modo versus illi 431, 432, 433, parum commodo loco interpositi, ad proxime appositum versum *Hos juxta* retrahendi sunt. Videntur enim per parenthesin potius interjecti ad totum hoc genus etiam ad sqq. spectare. *Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes:* sed judicium sortito datorum sententiis. *Quæsitor*, seu judex quæstionis, ut Romæ in caussa

Proxima deinde tenent mæsti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi
Projecere animas: Quam vellent æthere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis unda

435. *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. Sane sic et alibi. cf. Burm. Sic sup. II, 645 *ipse manu mortem inveniam.* Verum, si Jo. Schraderi observatio Emendatt. p. 42 præf. vera est, metrum repugnat, cum prima in *reperere* longa sit. Idem in schedis epitheton *insontes* alienum arbitratus emendabat *Infanda* vel *Intenta.*——436. *Quas* Medic., et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar.——438. Quinque voces notatæ sunt rubro in Medic. *Fas obstat tristique p. inamabilis undæ.* Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturæ, inferorumque, jura. *Fas* et *jus* ad jura divina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heins. Sic legit Serv. cum Donato: sicque Rom. Gud. a m. pr. Voss. alter, cum binis e Goth., item Benedict. e cod. Palat. et inde ed. Junt. Cæteri *fata obstant,* ex IV Æn. 440. Porto *tristisque palus,* quod Servius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Dorvill. et cum Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis unda.* Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. undæ.* Sic Gud. a m. sec. Tandem *innabilis*

caussa capitali prætor, cui ea quæstio obtigit, vel is, cui ille delegavit quæstionem; adsident ei judices selecti, qui sortitione nominum e decuriis a judice quæstionis facta caussæ cuique contigerunt. Hinc h. l. *Quæsitor movet urnam,* sortitur judices; tum citat reos ad judicium, *silentum concilium vocat, vitasque et crimina discit,* audita utriusque partis oratione et testibus interrogatis. De cæteris vid. Exc. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus poëta Homerum (v. Odyss. λ, 567) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecæ Herc. fur. obviæ sunt imitationes et a Cerda notatæ.

434—439. Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *insontes* nullo crimine polluti, sed vitæ tædio; propter ærumnarum molem, qua oppressos se videbant. Gravius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. *projecere animam,* cum dilectu, quasi rem vilem, ut bene Serv. Ex iis, quæ laudant Cerda et Guellius, unum convenit notum illud Ovidii: *Sanguinis atque animæ prodige Galle tuæ.* At illa: *Quam vellent— in alto,* ex nota illa et a Luciano exigitata sententia Achillis ducta

Adligat, et novies Styx interfuſa coërcet.
Nec procul hinc partem fuſi monſtrantur in omnem
Lugentes campi: ſic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,

innabilis ſunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm., minus bene, ut Heinſ. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480, ubi hi duo verſus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubie elegantior eſt.——440. *hic* Rom. et alii Pier.. *infuſi* alter Menag.——441. *ducunt* duo ap. Burm.——442. *Hic* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At *Hi* Rottend. et Witt. *quas*, quod Heinſ. probat, quoniam feminæ mox memorantur, Zulich. habet, et pronus eſſe ſolet in talibus error. Tamen infra Sychæus quoque in iiſdem locis occurrit. *dirus a.* duo ap. Burm. *peregit* Dorvill. *peremit* nonnulli Pier. et Burm. cum Goth. tert., ſed *tabi peredit* proprie adjectum.

ducta ſunt Odyſſ. λ, 488—490. 438. *Fas* vid. Var. Lect. jura inferorum. *Styx novies*, hoc eſt ſæpius, flexibus ſuis regna infera ambire dicitur: cf. Ge. IV, 480. ſup. 295. v. Exc. IX.

440 ſqq. *Campi lugentes*. Ponitur hoc vulgo ab interpretibus, locum hunc amantes tantum feminas capere. Inde reprehenſiones poëtæ et difficultates movent alias ex aliis, quas non felicius tollunt quam creant; vide v. c. Jo. Schrader. ad Muſæum p. 283 ſqq. Certe in feminis, quas in Campis illis collocavit poëta, vix in miſerarum amantium numero Eriphyle et Cæneus memorari poſſunt. Dicas forte in deperditis poëtis fuiſſe de eorum amoribus fabulas, quas nunc ignoramus; verum, quantum intelligo, omnino invito poëta aſſertum eſt, non niſi amantes feminas hæc loca tenere; heroinas ille memoravit priſcis mythis celebratas, quarum nomen inſigni aliquo facinore clarum fuit, nullo reſpectu laudis et virtutis; etſi ex his facinoribus pleraque a miſero amore profecta ſunt: nefarius erat amor Phædræ in Hippolytum privignum; et Paſiphaës libidinoſum amorem nemo ignorat; Procris de mariti fide male ſollicita infelici caſu interiit; contra Evadne et Laodamia fide et conſtantia in maritorum funere claræ ſunt; Cænis mira ſexus in virilem mutatione et factis, quæ ſub Cænei nomine edidit, notabilis. Sane vel ſic, ad noſtrum ſenſum et judicium, a poëta melior nominum dilectus adhibendus fuiſſe videri poteſt; potuiſſet utique laudare feminas, quarum virtus et fortuna nos jucunda aliqua recordatione delectaret. Verum, quod jam ſæpius obſervatum

Secreti celant calles, et myrtea circum
Silva tegit: curæ non ipſa in morte relinquunt.
His Phædram Procrinque locis, mæſtamque Eriphylen,

443. *colles* Sprot. et Vratiſl. cum Goth. ſec. At tert. *caules*. *ſervant colles* ed. Ven. *Secretæ valles* conj. Jo. Schraderus, quia calles vix dici poſſunt celare aliquem, et laudat Stat Silv. III, 290 *Centauroſque—averſæ celent valles.* add. ſup. v. 138. 139. Enimvero *ſecreti calles* ſunt ſemitæ in locis ſecretis, et in ipſis myrtetis, per quæ errantes umbræ bene dicuntur *celari* et ipſo loco et ſemita per eum ducente. Etiam inf. IX, 383 *Rara per occultos lucebat ſemita calles.*——444. *ipſæ* alter Hamb. *in* deeſt binis Burm.——445. *Procnin*, *Procrim*, *Prochrim* corruptelæ; item *Eriphylem.*

ſervatum eſt, ab hoc dulciſſimi affectus, niſi conjugalis ille eſſet et magnis difficultatibus implicitus, admiratione in muliebri ſexu abhorret antiquitas; nec niſi caſus tragicos in hoc genere ſectatur. Recentiorum ſane poëtarum optimus quiſque ad noſtros mores ac ſenſus locum hunc quanto melius tractaſſet. Præſtant quoque verbus Tibulli I El. 3, 57 *Sed me quod ſ.* Ipſum Virgilianum locum diſertius exornavit Auſonius in Cupid. crucif., ſed deſideres, ut alibi, in eo judicii ſubtilitatem. Cf. quoque Propert. IV, 7, 59 ſq. Verum Virgilius ante oculos habuit et expreſſit locum Od. λ, 224 ſq., 320 ſq. in quo promiſcue heroinæ ex inferis prodeunt *ὅσσαι ἀριστήων ἄλοχοι ἔσαν, ἠδὲ θύγατρες.* Claras mulieres in Necyia ſua etiam Polygnotus pinxerat apud Pauſan. X, 28. 29, in his Phædram, Procrin, Eriphylen. Reprehendunt tandem poëtam in hoc, quod in Campis Lugentibus inter feminas amore miſero conſumtas Sichæus occurrit v. 473. Verum ipſe poëta locum non ſolis feminis aſſignaverat, nam verſus ſic exorditur: *Hic quos durus amor crudeli morte peredit* ſq. Tum ſi vel maxime hoc ita ſe haberet, nolim poëtam in ordinem cogere, tamquam ſi hiſtorias rerum geſtarum conderet. *Late* vero *patentes* campos facit, non, ut Intpp. volunt, multitudinis cauſſa, quam excepturi ſunt, ſed ut ſolitudinem in iis, quam quærunt, habeant amantes.

445—449. Ex mea opinione (hypotheſin dicamus), non hæc eſt enumeratio miſerarum amantium: verum pergit poëta enumerare alias feminas hæc loca inhabitantes. Odyſſ. λ, 320 *Φαίδρην τε Πρόκριν τε ἴδον*, et v. 325 *στυγερήν τ' Ἐριφύλην, Ἣ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα*; de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ovidii Metamorph. præter Servium ad h. l. conſulendos eſſe ut moneam, neceſſe non eſt. Præter illos

Crudelis nati monſtrantem volnera cernit,
Evadnenque, et Paſiphaën; his Laodamia
It comes, et juvenis quondam, nunc femina, Cænis,
Rurſus et in veterem fato revoluta figuram.
Inter quas Phœniſſa recens a volnere Dido
Errabat ſilva in magna: quam Troïus heros,
Ut primum juxta ſtetit, adgnovitque per umbram
Obſcuram, qualem primo qui ſurgere menſe
Aut videt, aut vidiſſe putat per nubila Lunam,
Demiſit lacrimas, dulcique adfatus amore eſt:

446. *funera* Parrhaſ. *vidit* Goth. tert.——447. *Euchadem*, *Euchandem*, *Heuhadnenq*. *Paſiphem* aberratt., item: *Laodomia*.——448. *Eſt c.* Goth. tert.——*Cæneus* vulgo lectum. Dubitari nequit, *Cænis* a poëta ſcriptum fuiſſe: quod et Heinſius conjecit. Firmat id quoque Auſonii imitatio in Cupid. crucif. 201 *rrita Idona querens*, *ſexu gaviſa virili*, *Mæret in antiquam Cænis revocata figuram*; etſi et ibi in multis *Cæneus*. In nominibus propriis, inprimis ex Græco ductis, rationis grammaticæ major auctoritas quam ſcriptorum per librariorum ſtuporem inquinatorum habenda.——449. *fati* Mentel. pr. *revocata* Rom.——450. *ab vulnere* Leid. unus.——451. *in* deeſt Exc. Burmann.——452. *Ut juxta primum* Dorvill. *per umbras* quinque ap. Heinſ., ita non ineleganter *Obſcuram* ſc. Didonem acciperes; ut jam Servium feciſſe video.——453. *quis* alii et ed. Junt., ſed jam Pier. alteram prætulit. *qui primo* ſec. Hamb.——455. *Dimiſit* Medic. cum al. Heinſ. *demit* Mentel. pr. *lacrimans* Rom. *eſt* deeſt utrique Menag. et Goth. ſec.

tamen apponemus loca ſaltem claſſica. De Procride v. Met. VII ſub f. De Eriphyle v. Odyſſ. ο, 244 ſq. Stat. II Theb. 299 ſqq. IV, 187 ſqq. occiſa ab Alcmæone filio, quia patrem Amphiaraum accepto monili prodiderat: v. Apollod. III, 6, 2. 7, 2 et 5. cf. Not. p. 607; et de Evadne, Capanei uxore, Eurip. Suppl. 990 ſqq. Laodamia, Proteſilai uxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ovid. Ep. XIII nota eſt; et de Cæneo v. Met. XII Ovid. v. 171 ſqq. 445. *mœſtam*, ut Hom. στυγερὴν, h. e. μισητὴν, exprimere voluerit, neceſſe non eſt, etſi στυγερὸν eo ſenſu poni nemo facile dubitet.

450 ſqq. Epiſodium de Didone, merito ſuo laudatiſſimum, ad Homeri ductum de Ajace Iliad. λ, 542 ſqq. effinxit. 452. 453. 454. Suavis comparatio Didonis ægre per umbram viſæ cum nova luna;

Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo
Venerat exſtinctam, ferroque extrema ſecutam;
Funeris heu tibi cauſſa fui? Per ſidera juro,
Per ſuperos, et ſi qua fides tellure ſub ima eſt;
Invitus, regina, tuo de litore ceſſi.
Sed me juſſa deum, quæ nunc has ire per umbras,
Per loca ſenta ſitu cogunt noctemque profundam,
Imperiis egere ſuis; nec credere quivi
Hunc tantum tibi me diſceſſu ferre dolorem.
Siſte gradum, teque adſpectu ne ſubtrahe noſtro.
Quem fugis? extremum fato, quod te adloquor, hoc
eſt. 466
Talibus Æneas ardentem et torva tuentem

459. *eſt* abeſt ab pr. Menag. et eodem Goth. ſec.——461. *qui* Franc., et ab alia manu *que*.——465. *nec ſ.* Sprot. *adſpectui* codd. ap. Pier.—— 466. *fator* Menag. pr. *fatum* Exc. Burm. *te* abeſt a binis Burm. et Goth. tert., indocte.

luna; petita ab Apollon. IV, 1479. 1480, ut jam alii notarunt: Viſus eſt Lynceus Herculem procul videre, ὡς τίς τε νέῳ ἐνὶ ἤματι (noſter, *primo menſe*, nova luna) μήνην Ἠ ἴδεν ἢ ἐδόκησεν ἐπαχλύουσαν ἰδέσθαι. 456. *nuntius* ex flammis lucentibus. ſup. V, pr. 459. ſi quid apud inferos aliud, quod fidem facere juranti poteſt (id enim et ipſum *fides* dici ſolet. cf. ſup. II, 142. Male aliter Serv. et al.). 460. Urſinus comparat Catulli verſum de Coma Berenices: *Invita, o regina, tuo de vertice ceſſi*. Conveniunt ſaltem verba. 462. *ſitus* eſt incultæ telluris nec manuum opera motæ ſqualor et horror, quo fit ut obducatur ſolem ſentibus, dumis, filice: aſpera itaque loca et horrida (αὐχμηρὰν χώραν) ex cultu neglecto, adeoque ex ſitu, qui εὐρὼς eſt; exprimit enim Homericum Ἀΐδεω δόμον εὐρώεντα. 465. *Siſte gradum*. Hoc vero præclare ex Odyſſ. λ, 560 et omni oratione diſertius mox ſilentium ex v. 562, quem jam Longini §. 9 judicium nobilitavit. Ad v. 466 facile in mentem veniat Sophocleum illud: σὲ δ' ὦ φ.—προσεννέπω Πανύστατον δή, κοὔποτ' αὖθις ὕστερον (Ajac. 871 ſq.) 467. *torva tuentem* ὑπόδρα ἰδοῦσα.

 468.

Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos aversa tenebat:
Nec magis incepto voltum sermone movetur,
Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem conripuit sese, atque inimica refugit
In nemus umbriferum; conjunx ubi pristinus illi

468. *Leneibat* vett. ap. Pier. *lacrimisque* Franc. Cæterum Burm. difficultatem recte percipiebat in eo, quod *torva tuentem animum* in umbra exhibere videtur poëta. Nec satis est accipere dictum pro, *animum tuentis.* Nisi, quod valde suspicor, hemistichium male expletum est, cum a Marone relictum esset: *Talibus—tuentem Lenibat dictis . . Illa s.* triplex expediendæ rei adest modus: primum ut distinguas post *dictis*, ut sit: *animum lacrimasque ciebat*, movebat, ut θυμὸν ὄρινε toties apud Hom. etiam de miseratione. Altera, ut *ardentem et t. tuentem* quartos casus absolute positos esse jubeas. Tertia tandem, eaque cæteris simplicior et melior, ut *animum* Homerico exemplo accipias pro κατὰ θυμὸν, φρένας. Sic pro vulgari forma: *leniebat ejus ardentis et t. t. animum*, non insolens est dicere: *leniebat eam animum, animo.* [*animam* conjicit Jortinus *Disc. on the Christian Religion* p. 186.] Alterum *lacrimas ciebat* haud dubie ad Æneam spectat, *lacrimas movebat*, volvebat, fundebat.——469. *adversa* nonnulli ap. Pier. et Burm., etiam *diversa* ap. Petron. c. 132 in codd. et ap. Schol. Cruqu. Horatii.——470. *in capto* Cod. Barthii ap. Burm. Mox multi apud Pier. et Heins. *vultus* vel *vultu*, male. Et vulgata apud Macrob. IV Sat. 1.——471. *Mopesia*, *Marsepia*, et in Goth. *in Arpeia*, aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. Μάρπησσα, ὄρος Πάρου, ἀφ' οὗ οἱ λίθοι ἐξαίρονται. ὁ οἰκήτωρ Μαρπήσσιος. Alia montis pars *Lygdus*. v. Plin. XXXVI, s. 13. Est et urbs *Marpessus* in Troade. vid. Pauf. X, 12, pag. 826. 827.——472. *corripuit* Heins. revocavit, quod habet præstantissimus quisque codex. Alii *proripuit*; quod vulgare est adeoque alterius interpretamentum. cf. inf. XI, 462.——473. *postumus* Hugen. a m. pr. Scilicet hæsisse veteres Grammaticos in hac vocis *pristinus* significatione, ut *prior* sit, e Servio et Pomponio Sab. (apud quem Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc satis constet. vide ap. Burm. Omnino hæc notissimarum

468. *Lenibat dictis animum*, lenire studebat eam iratam, et torvis obliquisque oculis adspicientem. Jam pro *lenire* ejus *animum*, dicere poterat lenire eam *animo* et (quoad) *animum*, (κατὰ) θυμὸν, φρένας, ut sæpe Homerus. At *lacrimas ciebat*, ipse fundebat Æneas. In 469 Euripidis Medea v. 27 Οὔτ' ὄμμ' ἐπαίρουσ' οὔτ' ἀπαλλάσσουσα γῆς πρόσωπον obversata Virgilii animo videbatur Valkenario ad Hippol. p. 197. 473. *conjux ubi*, an ei de Ænea multa narraverit, nolim affirmare.

477.

Refpondet curis, æquatque Sychæus amorem.
Nec minus Æneas, cafu percuffus iniquo,
Profequitur lacrimans longe, et miferatur euntem.
  Inde datum molitur iter. Jamque arva tenebant
Ultima, quæ bello clari fecreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopæus, et Adrafti pallentis imago.
Hic multum fleti ad fuperos, belloque caduci,
Dardanidæ: quos ille omnis longo ordine cernens

tiffimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus fubtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omiffio, admodum veterum Grammaticorum ufum circumfcribit; nec infpiciendi illi funt nifi iis, qui ipfi fatis magna interpretandi facultate inftructi funt. Ita ut auctoritatem tuæ interpretationis melius inde petas quam rationem ac fundum. Nec aliter res fe habet in ufu eorum critico.—— 474. *amores* fec. Rottend.——475. Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percuffus*, Medic. cum fua fecta *concuffus*, quem h. l. Heinf. deferuit. Vulgo *perculfus*. *percufus* Dorvill. a m. pr. *p. acerbo* Dorvill.——476. *Perfequitur* Dorvill. *longe lacrimans et m.* Parrh., infcite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe et m.* ita et tres Heinf. Sed vulgarior hæc eft et cum profaica communis ratio: *profequi aliquem lacrimis*. Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m.* ex *lacrimans*. *miferatur* Heinf. e Medic. aliifque, item Rom. adftruit; vulgo *miferatus*. *amantem* Ven. *amantem eft* Parrhaf. *eft* in fine vulgg. edd. habebant.——477. *tenebat* aliquot Heinfiani, et defendit Marklandus ad Stat. p. 264. Poffit fane et hoc ferri de folo Ænea, inprimis propter *illi* in v. 479. Sed quidni et ipfa Sibylla accenfeatur, ut toties alibi: ut v. 384. 415.——479. *hinc inclytus* Medic. *inclitus*, *inclutus* et hic codd.——480. *pallantis* tert. Rottend. *bellantis* Zulich.—— 481. *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt.——482. *ipfe* pr. Hamb. *o. circum* Parrhaf.

477. *datum* fimpl. accipe, qua via patet, ducit. *molitur iter*, peragit, ait Serv. Scilicet ut ap. poëtas *moliri*, movere, et agere, facere, eft primum de re magnæ molis, tum de quacunque re. *arva ultima*, in his locis, quæ citra Plutonis regiam, Elyfium et Tartarum funt. (cf. 540) 479. 480. ex numero τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις. vid. Apollod. III, 6. *pallentis*, tamquam umbræ: adeoque pro *et Adraftus*. Nihil amplius. Male de fugiente acciperes in loco hoc. Male etiam cum hoc Adrafto confundunt inertem illum Trojanum Iliad. ξ, 37 fqq.

481. *fleti ad fuperos*, apud vivos, inter homines. *caduci*, pro πεσόντες; nefcio, an primus novaverit Virgilius; ejus exemplo certe multi. Etiam *longo ordine*

Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Therſilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique ſacrum Polyphœten,
Idæumque, etiam currus, etiam arma tenentem.
Circumſtant animæ dextra lævaque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: juvat uſque morari,
Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniæque phalanges,

483. *Meduntaq. Torſilocumq. Terſiloconque*, prave codd. *Medontaque* vitioſum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurium ex Achivis nomen eſſe, nuſquam Trojani; in verſu autem, quem Virgilius ante oculos habuerit (Iliad. φ, 209), legi: Ἔνθ' ἕλε Θερσίλοχόν τε Μύδωνά τε. Sed in alienum verſum incidit vir optimus. Nam Iliad. ρ, 216 Hector appellat Μέσθλην τε, Γλαῦκόν τε, Μέδοντά τε, Θερσίλοχόν τε.——484. Iliad. λ, 59 Τρεῖς δ' Ἀντηνορίδας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον, Ἠΐθεόν τ' Ἀκάμαντ' ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν. *Polypæten* adverſus Homeri auctoritatem receperat Burm. ex Heinſii emendatione. Sed Homero Πολυποίτης eſt inſignis inter Achivos principes, non inter Trojanos. Antea *Polybæten* legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Polibætem*, *Polipotem*, *Polybuten*, *Polybotem*, et interpolate *C. ſ. que Pobytem*, Goth. tert. *C. ſ. que Politen*, porro *Poliphetem*, *Polipheten*. Ultima hæc ad veram lectionem ducunt: *Polyphœten*. Iliad. ν, 791 inter Trojanos, καὶ ἀντίθεον Πολυφοίτην. Quod *Cereri ſacrum*, h. e. Cereris ſacerdotem edit, Homerica imitatione facit. Eleuſinia initia fruſtra huc vocat Warburtonus.——485. Ἰδαῖος, ſive Daretis f. v. Iliad. ε, 11. 20, ſive auriga Priami Iliad. ω, 325, quod verius. *que* abeſt a tert. Rottend. *et jam—et jam* diviſim nonnulli ſcribunt. Sed *etiam* Cledonius demonſtrandi vim h. l. habere, Servius autem cum Donato per *adhuc* interpretandum eſſe monet. Enimvero *etiam* eſt pro, etiamnum. *currum* Rom. cum aliis a m. pr. ap. Pier. *currus atque* Ven. *c. jamque* Goth. tert. *tenentes* ap. Serv. ad IX, 373.——486. *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant* Dorvill. a m. ſec.——487. *ſatis ſemel eſt* pr. Hamb.——488. *poſcere* Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. I, 414. *dicere* ed. Junt.——489. *Et D.* aliquot cum ed. Junt. *Danai* Zulich. v. ad VIII, 161. Burm.

ordine pro vulgari, ingenti multitudine, ut II, 766. Serv. 483. Sunt Trojanorum nomina, de quibus vid. Var. Lect. *etiam—etiam* ſimpl. pro etiamnum. 487. 488. ad animas referenda eſſe quis dubitet?

489—493. Inter feliciores hujus libri locos numerare ſoleo hunc. Opinionem profecto de Æneæ virtute facit ſummam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in præclarum hoc

φάντασμα

Ut videre virum, fulgentiaque arma per umbras,
Ingenti trepidare metu; pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratis; pars tollere vocem
Exiguam: inceptus clamor fruſtratur hiantis.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum vidit, lacerum crudeliter ora,
Ora manuſque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhoneſto volnere naris.
Vix adeo adgnovit pavitantem, et dira tegentem
Supplicia; et notis conpellat vocibus ultro:

490. *umbram* alter Hamb. v. ſup. 452 et alibi.——493. *Incertus* Nonius in *biare*. Similis varietas ſup. v. 270. *Inceptum* Menag. pr. *fruſtravit* Goth. pr.; tertio deeſt vox ultima.——494. *Atque ibi* Witt. *totum* pr. Hamb.——495. *videt et* Medic. cum aliis, quo alludunt alii ap. Burm.——496. *manus a.* ſine *que* alter Hamb.——498. *et vulnera d. tegentem* laudat Serv. ad I, 157 ex interpretatione.——499. *notis.* Jo. Schrader. malebat *placidis*.

φάντασμα incidit. v. Odyſſ. λ, 604, ubi de Hercule inter Manes. *Ceu quondam* v. Iliad. ϑ, 75. ο, 320 ſqq. *exiguam vocem*, τρισμὸν intellige. vid. Odyſſ. ω, 5 ſqq. Vide vero ne ex noſtro rerum ſenſu hæc dijudices, aut phantaſma alienum de tuo inferas: alioqui adſpectus hiſcentis, nec, cum maxime velit, clara voce loqui valentis, ſi ad oculorum ſenſum revocas, riſum movere poteſt; alienum quoque, de Ænea olim ab Achille victo cogitare. Retinendæ et revolvendæ ſunt animo notiones veterum hominum, quæ obverſatæ ſunt poëtæ animo: philoſophico acumine uti non licet in poëta, quando res ad ſenſum moremque revocat.

494. Sequitur epiſodium de Deiphobo, in quo argumenti dilectum, noſtro ſaltem ſenſu, deſideres, inſigniter tamen a poëta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic deprehenditur, ſi locum de Agamemnonis umbra conferas Od. λ, 386 ſqq. Deiphobum in Helenæ thalamo a Menelao oppreſſum etiam videas ap. Quintum XIII, 354 ſq. Adde Dictyn lib. V, p. 116. Cf. Excurſ. XII ad lib. II.

499 ſqq. *Supplicia*, int. illum ipſum ἀκρωτηριασμὸν, vulnera. *vix agnovit et compellat*, noto narrandi more Homerico, qui ex priſci ævi neglectu orationis ducendus eſt: pro, cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales notorum, familiarium,

Deiphobe armipotens, genus alto a ſanguine Teucri
Quis tam crudelis optavit ſumere pœnas? 501
Cui tantum de te licuit? Mihi fama ſuprema
Nocte tulit feſſum vaſta te cæde Pelaſgum
Procubuiſſe ſuper confuſæ ſtragis acervum.
Tunc egomet tumulum Rhœteo in litore inanem
Conſtitui, et magna Manis ter voce vocavi.
Nomen et arma locum ſervant. Te, amice, nequivi
Conſpicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quæ Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:

500. *a* deeſt quatuor Heinſ., unus *ab*. *Teucrum* duo Leid. *Teucro* tert. a m. pr. v. I, 18.——501. *aptavit* fragm. Vatic. a m. ſec.——503. *fuſum* Zulich. a m. ſec. *v. de cæde* vulgg. ante Pier. *de ſede* ed. Ven. *vaſtata cæde* Leid.——504. *confoſſæ* Gud. *cædis a.* quatuor ap. Burm.——505. *Hunc* Serv. ap. Burm. *tibimet* Oudart. *in* deeſt Rom. fragm. Vatic. et binis Burm.——507. *locus* Longob. Pierii. Sed altera ratio exquiſitior. cf. inf. VII, 3. *ſervet* Rom.——508. *diſcedens* tres Burm. cum Goth. tert., unus *deſcendens*.——509. *Ad quæ hæc P.* Heinſius repoſuerat ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Menag.: adde binos Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: *Ad quæ P.*, et hæc concinnior et vera lectio, nam ſic et fragm. Vatic. Eodem ducit Rom. *Ad que*, et Medic.

miliarium, eſſe ſolent; inf. 688 *notas audire et reddere voces:* familiariter confabulari: ut faciunt, qui ſibi *noti* ſunt. *genus*, γένος, oriundus, ut et ſupra. 501. *optavit*, ex προείλετο, puto, h. e. ſtatuit, induxit in animum, auſus eſt. 503, 504. quam ornate, pro, te occubuiſſe pugnando.

505—508. Sane conſentaneum hoc Æneæ pietati. Nec tamen ulterius inquirendum, unde Æneæ tempus et locus ſuppetere ad hoc cenotaphium potuerit, ſi lib. II, fin. et III, princ. animo repetas. 507. *Nomen* loco inditum, *et arma* in tumulo conſtituta et fixa ex more (v. ſup. 233). *locum ſervant*, inſigniunt, monumentum faciunt. Aut igitur fingit poëta aut acceperat in Rhœteo locum eſſe Δηϊφόβου σῆμα dictum. 507. *Te* ut ſup. 362 de corpore. *ponere*, h. l. humare, condere.

509—512. *funeris*, cadaveris (ſic inf. IX, 491), umbræ, non ipſi cadaveri. Viderunt jam alii. Cæterum locum reſpicit Auſon. in noto epitaphio

Omnia Deiphobo ſolviſti et funeris umbris.
Sed me fata mea et ſcelus exitiale Lacænæ
His merſere malis: illa hæc monumenta reliquit.
Namque, ut ſupremam falſa inter gaudia noctem
Egerimus, noſti; et nimium meminiſſe neceſſe eſt.
Quum fatalis equus ſaltu ſuper ardua venit
Pergama, et armatum peditem gravis adtulit alvo:
Illa, chorum ſimulans, evantis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipſa tenebat
Ingentem, et ſumma Danaos ex arce vocabat.

Medic. a m. pr. *Atquæ* antiquo more ſcribendi. Hoc in aliis corruptum in *atque.* Hinc interpolatum ab emendatoribus in *Atque hæc*, ut vulgo legitur, vel, ut in aliis, *Atque hic*, *Ad que*, *Ad quem*, ut in Longob. ſec. Moret. Goth. alt. *eſt* multi attexunt.——510. *et* deeſt Dorvill. et *corporis umbris* conj. Jo. Schrader.——511. *fata deum* Dorvill., ut toties alibi. ——512. *miſere* Hugen., male. *mergi malis* ſæpius poëtæ ex Gr. κατακλυσθῆναι κακῶν. *relinquit* Franc.——513. *ut* deeſt Medic., ſed a m. pr., idem *falſam.*——514. *Degimus ut noſti* ed. Ven. *eſt* abeſt a Menag. pr. ——516. *alvus* cod. Ge. Fabricii, minus docte. *alveo* Rom. et Medic. *error* alter Hamb. a m. ſec.——517. *ovantes* in nonnullis lectum, ex Servio colligas. *et ovantes* Zulich. *euhantis* fragm. Vatic. et Rom. *bacchantes* ſec. Moret., indocta interpolatione. *atria circum*, *littora circum* tentabat Jo. Schrader.——519. *Ardentem* Donat., non bene. *medio* Ven.

epitaphio n. XIII. *Lacænæ* v. ſup. II, 601. De Helenæ in excidio Trojæ fatis omnino II, 597 ſq. et Excurſ. XII ad e. l. *monumenta*, δείγματα, indicia, in me, ſceleris ſui.

513—519. *Namque ut ſ.* v. ſup. II, 25. 248 ſq. 514. 515. *ſaltu venit ſuper*, h. e. ſupergreſſus eſt, parte murorum dejecta, ὑπερέθορεν, ὑπερέβαινε; hactenus etiam *ſcandit fatalis machina muros* II, 237, et *gravis* ut *feta armis.* v. ſup. II, 234 ſqq. cf. Excurſ. III ad e. l. et VII. In h. l. ante oculos poëtæ locus ex Ennio a Macrob. VI, 2 ſervatus: *Nam maximo ſaltu ſuperavit Gravidus armateis equus, Qui ſuo partu ardua perdat Pergama*; aut ut ſcriptum fuiſſe conjectes: *Nam maximo ſaltu ſuperat gravidus armateis Equus, qui ſuo p.* (ſc. ut *gravid' armatis* et *ſuo* una ſyllaba eloquaris.) Hauſit ex eodem loco Lucretius I, 477. 478 jam ab aliis excitatus: *Nec clam durateus Trojanis Pergama* partu *Inflammaſſet equus* nocturno *Grajugenarum,*

Tum me, confectum curis somnoque gravatum,
Infelix habuit thalamus, pressitque jacentem
Dulcis et alta quies, placidæque simillima morti.
Egregia interea conjunx arma omnia tectis
Emovet, et fidum capiti subduxerat ensem;
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit.
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,

520. *Cum me* duo Heinf. *curis.* Illa nocte Trojani epulis lusibusque vacaverant: II, 265 *Invadunt urbem somno vinoque sepultam:* inter hæc quis locus, dicas, esse potuit *curis?* Itaque Jo. Schrader. Notis mſ. emendat *confectum choreis*; mallet tamen *thiasis*, ut ap. Statium III Silv. I, 41 occurrit: *confectus thiasis.* Ingeniose profecto. Possunt tamen duo moneri. Primo *curæ* spectant ad diem, qui præcesserat, cum de discessu Achivorum nondum certiores essent facti, quemque adeo inter sollicitudines et inter labores bello solitos exegerat Deiphobus; Tum vero, choreas ducebant feminæ: non item viri bellis operati; quam parum hoc viris principibus dignum memorasset poëta, si Hectorem, Æneam, eisque similes, aut nunc Deiphobum, choros ducentem exhibuisset!——522. *patriæque* Zulich. pro var. lect.——523—525. Locum hunc pugnare cum verss. 567 sqq. lib. II multi viri docti crediderunt, fuitque hoc inter caussas, cur istos versus sublatos esse vellent, Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII f. et ad e. lib.) et potuit Helena scelere in maritum commisso tamen latebras quærere, quas altero loco memoravit poëta.——524. *Amovet* Medic, cum duobus Heinf. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr., sed *capiti* est pro parte lecti, ubi caput ponimus, ut Burm. annotat. *summoverat* Ven.——525. *Inter* Parrhaf. *tecta* post *tectis* 523 displicent Jo. Schradero, conjicienti *septa*; idem: *Emovet. Ut s. e. subduxerat,*

narum. Illa v. 516 sqq, ingeniosum poëtam decent. Flamma seu face ex arce ab Helena sublata Achivis signum datum. Alio modo narraverant rem alii; conf. Excurs. VIII ad lib. II. At h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas adfertur major, institutis in publica lætitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Conf. sup. IV, 302 sq. inf. VII, 376. 385. 580. Etsi ad chori phantasma facile deduci potuit Euripideo loco Troad. 542—554, quem loc. vide. Helena igitur circumducebat Trojanas matronas *evantes orgia*, ex orgiorum more, εὐαζούσας τὰ ὄργια, evando celebrantes, h. e. ὀργιαζούσας, inter faces jactatas. *evantes chori*, quos Ariadne ducit, etiam apud Propert. occurrunt. Locus Od. δ, 277 sqq. frustra huc vocatur. *summa ex arce*, ad Helenam refer.

520—530. *curis somnoque gravatum.*

Et famam exſtingui veterum ſic poſſe malorum.
Quid moror? inrumpunt thalamo; comes additus una
Hortator ſcelerum Æolides. Di, talia Graiis
Inſtaurate; pio ſi pœnas ore repoſco.
Sed te qui vivum caſus, age fare viciſſim,
Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu divom? an, quæ te Fortuna fatigat,

527. *veterem* Sprot. Haud dubie elegantius *vetus fama malorum* pro *fama veterum malorum* diceretur; et *vetus* ac *priſtinus* pro priori jam apud poëtam vidimus. Sed felix aliquis librarii lapſus lectionem librorum conſenſu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium conſumere, ingenioſi luſus laudem habere poteſt, non ſtudii recte collocati.——528. *inr. thalamos* Rom. cum parte Heinſ. et Burm. et Goth. ſec., quam equidem Virgilii ſcripturam eſſe cenſeo. v. ſup. IV, 645. XI, 879. conf. Burm. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. *additus* bene Heinſ. ex ſuis et Pier. recepit. Alii *additur.*——529. *Oelides* Medic. cum binis Heinſ. Sic in Servianis nonnulli legiſſe memorantur. *Eoliades* fragm. Vatic. *Elides* ap. Pompon. Sab. Sed dictus Ulyſſes *Æolides*, quatenus ejus genus a nonnullis a Siſypho ductum, Æoli f., a quo Anticlia mater ante nuptias cum Laërta factas oppreſſa fuerat. *Æolides ſcelerum hortatur* Goth. tert. *Grais* vett.——530. *pios* Rom.——531. *qui te* Diomedes.——532. *Attulerit* Medic., ſed a m. pr. *Attulerunt* duo Heinſ. cum aliquot Pier.——533. *Admonitu* tert. Rottend. *te* abeſt a binis Burmann. *aut quæ te* pr. Hamb., quod ferri poſſet. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quæ*, quod omnes ſcripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna* (caſu ſexto accipe), *quæ te fatigat.* Durum hoc; ſed dictum fere ad græcam rationem: quandoquidem plena forma eſt: *an venis fortuna* (fato), *quæ fortuna te fatigat.* Græce poni ſolet alterum.

gravatum. Comparant Intpp. Odyſſ. ζ, 2 Ὕπνῳ καὶ καμάτῳ ἀρημένος. Aliis locis καμάτῳ ἀδδηκότες ἠδὲ καὶ ὕπνῳ Iliad. κ, 18. *placidæque ſ. m.* ὕπνος— Νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Mox 524. *Emovet* et *ſubduxerat*, etſi non grammatice, tamen ad ſententiam ſaltem vi pollent æquali. 528. 529. Suave hoc et Homericum, vel in hac ipſa re (v. Odyſſ. θ, 517. 518), quod nec ab hoc facinore Ulyſſes abeſt. *inſtaurate*, docte, retribuite, rependite. *pio ore*, ſi pœnas juſtas peto.

531—533. Adumbrati ex Homerica ratione Odyſſ. λ, 154 ſq., ubi Ulyſſem mater ſimili modo alloquitur. Mira autem videri poteſt appellatio: num

Ut triſtis ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis
Jam medium ætherio curſu trajecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus;
Sed comes admonuit, breviterque adfata Sibylla eſt:
Nox ruit, Ænea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus eſt, partis ubi ſe via findit in ambas:

534. *loca lurida* conj. Jo. Schrader., ingenioſe.——535. *Ac* Reg.——536. *tranſegerat* pro div. lect. pr. Hamb.——537. *traheret* Franc.——539. *non fl.* ed. D. Heinſ.——540. *portis* vitioſe edd. obolares. *ſcindit* Ven. *fundit* tres alii ap. Burm. *ducit* a m. pr. Erf.

num errore maritimo ad loca infera delatus ſit? Sed cogitandum eſt de aditu, qualis Æneæ fuit, per Avernum, poſtquam ad Cumanum littus appulerat. *an quæ te fortuna f.* paullo durius dictum pro: *an fortuna* (ſexto caſu) *venis, quæ te fatigat*, h. caſu adverſo; fortuna infeſta huc adductus. Minus bene olim acceperam, *an fortuna eſt, quæ te fatigat. ſine ſole domos*, ἀνηλίους δόμους vel μυχὲς Euripidis ap. Guell. et Cerdam. *loca turbida.* Cogitandum eſt Chaos ad loca infera referri ſolitum: et *aër turbidus* pro obſcuro.

535—539. *Hac vice ſermonum* Guellius illuſtrat per Homericum Νῶϊ μὲν ὣς ἐπέεσσιν ἀμειβόμεθα. add. Apollon. II, 449. Ex altero verſu ſe non expedit Burmannus. Videtur offendiſſe ad *medium axem. Axis* haud dubie poëtis pro cælo omnino dictus, ut et alibi. Facit autem Aurora quadrigis ſuis ab oriente evecta decurſum per cæli convexum verſus occidentem eodem modo atque is, qui ſubſequitur illam, Sol, et ut Nox, interdum ab Aſtris comitata, et ipſa Luna. Auroræ decurſum tunc puta fieri intra tempus diluculi et ortus Solis. Nocti factum erat ſacrum. Ingreſſi erant iter ad infera loca jam ſub diluculi tempus, *primi ſub lumina Solis et ortus* v. 255. Igitur Aurora jam cæli partem aliquam (nam et id *medium cælum* poëtæ dici poteſt) curſu exegerat, atque adeo extrema noctis pars cum maxime agebatur; itaque poëta ait: *Nox ruit, Ænea.* Argutias captat Servius cum aliis. Saniora affert Cerda. De reditus ad ſuperos tempore nil memorat poëta. Itaque nec de eo laborandum. Sed ex ſacrorum Manibus factorum more, orto die Æneas infera loca relinquere debuit; ut viciſſim cum ortu Solis Manes ad infera loca redire ſolent; v. c. ſup. V, 738. 739. 537. Homericos verſus compara Odyſſ. π, 220. φ, 226.

540—547. Inter hæc in bivio erant conſtituti, altera via præter

Dextera, quæ Ditis magni ſub mœnia tendit;
Hac iter Elyſium nobis: at læva malorum
Exercet pœnas, et ad inpia Tartara mittit.
Deiphobus contra: Ne ſævi, magna ſacerdos;
Diſcedam, explebo numerum, reddarque tenebris.
I decus, i, noſtrum; melioribus utere fatis.
Tantum effatus, et in verbo veſtigia torſit.
Reſpicit Æneas ſubito, et ſub rupe ſiniſtra
Mœnia lata videt, triplici circumdata muro:
Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis

541. *magni ditis* Goth. pr. *ducit* Goth. tert.——542. *Hic iter* Rom. *Hæc* fragm. Vatic. *et l.* alter Menag. *hac* Ven. *ac* Hugen. et ed. Ven. ——543. *T. mittet* Leid., vel *tendit* Bigot. Nondum ſatis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. *at læva malorum Exercet pœnas*, bene intelligo accipiendum eſſe, pro, læva parte exercentur pœnæ in malos; ſed tum non bene adjicitur: *et ad impia Tartara mittit.* Nam ſic *læva* primo loco per figuram, altero loco proprie eſt accipiendum. Aut igitur hemiſtichium ab alia manu ſuccrevit, id quod admodum probabile fit, aut hoc inter emendanda a poëta ſepoſitum fuit. Friget quoque τὸ *nobis* v. 542. Burmannus illuſtrat, quid ſic *exercere pœnas.* Sed de hoc vix quæras.——544. *D. que coram* ed. Ven. *nec* Medic.——545. *reddamq.* Oudart.——546. *Ique decus noſtr.* ed. Ven.——547. *affatus* Menag. ſec. *v. preſſit* Rom. Medic., gravis profecto auctoritas, ubi conſpirant! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. ſec., h. e. ſubſtitit Deiphobi umbra, Ænea ulterius pergente.——548. *et* aberat codd. Pier. *ſub r. cavata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229.

præter Ditis regiam ad Elyſium, altera ad Tartarum ducente. conf. Excurſ. VIII. *ambas*, ſimpl. pro, duas. Plutonis regiam intellige per *Ditis mœnia.* cf. inf. 630 ſq. *at læva m. Exercet p.* locus ponitur pro illis, qui exercent, exſequuntur pœnas. Dura tamen ratio; ut de veritate lectionis dubitem. 544. *Ne ſævi* pro vulgari: ne iraſcere. *explebo numerum.* Piget Servianarum nugarum. Haud dubie de reditu ad umbras, a quibus diſceſſerat, eſt intelligendum; numerus earum ejus diſceſſu uno capite erat deminutus. *reddar tenebris*, puta eos confabulando proceſſiſſe via verſus Elyſium. Caliginoſa autem hæc citeriora loca eſſe ſatis vidimus.

548 ſqq. De Tartaro vid. Exc. VIII. Omnino ille in toto hoc loco Carceris faciem habet.

Tartareus Phlegethon, torquetque ſonantia ſaxa.
Porta adverſa, ingens, ſolidoque adamante columnæ:
Vis ut nulla virum, non ipſi exſcindere ferro
Cœlicolæ valeant. Stat ferrea turris ad auras:
Tiſiphoneque ſedens, palla ſuccincta cruenta,
Veſtibulum exſomnis ſervat noctesque dieſque.

551. *tonantia* Rom. et ſup. ad V, 866.——552. *ſolidæq.* emendaſſe Voſſium ex Burm. diſco; ſcilicet, ut in vulgarem orationem deflecteretur poëtica vis. *que* deeſt alteri Hamb. *averſa* et *columbæ* Goth. tert., miro librarii ſtupore. Et horum hominum barbariem excutere non piget! ——553. *excindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven., ut plerumque librarii ſcribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine verſus iterum duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte præfertur; Rom. fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Apronianum exemplar emendatus eſt), adde Palatinum Benedicti, cum al. et Goth. ſec. *bello.*——555. *ſedet* ſec. Moret.——556. *exſomnis* vel *exomnis* Medic. cum pleriſque. Heinſ. Burm. et Pier., item fragm. Vatic. et ed. Ald. pr. Ergo recte receptum ab Heinſio et illuſtratum exemplis. Altera lectio *inſomnis* e Rom. fluxit aliiſque,

habet. Cura ejus mandata Rhadamantho v. 566, pro carnifice eſt Tiſiphone 571, pro janitore Hydra 576. *ſub rupe ſ.* rupem ex Homero traxit, ubi inter Stygem et Cocytum Πέτρη τε ξύνεσίς τε δύω ποταμῶν ἐριδούπων Odyſſ. κ, 515. *Mœnia* h. l. de loco, qui includitur muris, ut alias pro urbe. *triplicem murum* ſuppeditavit Heſiodus Theog. 726, ſed ibi ſublimior rei imago, χάλκεον ἕρκος, et ἀμφὶ δέ μιν νὺξ Τριστοιχεὶ κέχυται περὶ δειρὴν h. e. fauces Tartari. Ex utroque profecit Miltonus *Parad. loſt* B. II, 642 ſqq. 552. *columnas* de poſtibus accipio. Imitatur Homericum Iliad. θ, 15 Ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκεος οὐδός. *ſtat ad auras*, educta eſt; in *auras* hic et v. 561 argutati ſunt veteres jam inde a Pollione: vid. ap. Serv.; quia alibi nec aër nec aëris motus Tartaro tribuitur. Verum h. l. altitudo portæ ſollenni forma loquendi redditur: eſſe eam eductam *in auras*, *in cælum*. Poëtico ſermoni hoc ita proprium putandum, ut illa plane locum non habeat ſubtilitas, an *aura* in locis inferis ſit. 553. Adeo nullus inde reditus ad ſuperos. 555. Tiſiphones veſtem cruentam ex Homero petiit Iliad. σ, 538, ubi Κὴρ Εἷμα δ' ἔχ' ἀμφ' ὤμοισι δαφοίνεον αἵματι φωτῶν accommodatius ſane in pugna. cf. Stat. I Theb. 109. 110. 556. *veſtibulum*

Hinc exaudiri gemitus, et ſæva ſonare
Verbera: tum ſtridor ferri, tractæque catenæ.
Conſtitit Æneas, ſtrepitumque exterritus hauſit.
Quæ ſcelerum facies? o virgo, effare: quibuſve
Urguentur pœnis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates ſic orſa loqui: Dux inclute Teucrum,
Nulli fas caſto ſceleratum inſiſtere limen;
Sed me quum lucis Hecate præfecit Avernis,
Ipſa deum pœnas docuit, perque omnia duxit.
Gnoſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna,
Caſtigatque auditque dolos; ſubigitque fateri,

aliiſque, ſed paucioribus; et ſic ed. Mediol. Ald. ſecunda, Junt. aliæque vett. *e ſomnis* ed. Ven.——557. *ſonore* aliquot Pier.——558. *cum* pr. Hamb. *tortæque* ed. Ven.——559. *ſtrepituque e. hæſit* Medic., at in Rom. *ſtrepitumque e. hæſit*, item in Longob. et fragm. Vatic. ſed *u.* ſuperſcripto. Videtur tamen alterum *hauſit* poëta dignius, quod ubique editum, ſaltem inde ab Aldo. *que* deeſt Montalb.——561. *qui* ſecundum Rom. alioſque Pier. treſque ſuos Heinſius refinxit. Accedunt plures ap. Burmann. Vulgo *quis*, quod tamen h. l. Mediceus ſervat. *clamor* alter Menag. *clangor* Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Vratiſl. *ad aures* aliquot Pier. et Burm.——562. *hinc o.* Rom. *v. exorſa* Montalb.——563. *ſcelerato* Goth. ſec.——564. *Et me* Serv. ſup. ad v. 134. *quam* nuſquam exhibetur.——565. *Illa d.* Oudart. *Illa mihi* Ven. *loci pœnas* duo Heinſ. et duo alii pro div. lect. *loqui pœn.* Voſſ. ſec. *reum p.* conjeciſſe ſe teſtatur Heinſ. cf. Burm. et notam.——566. *hic* Ven.

bulum ſimpl. pro aditu. 557. 558. Numeroſiſſimi verſus; ſed et mirus dilectus rerum, quæ auditu mentem percellunt, factus eſt. Miltonum hos verſus expreſſiſſe lib. VIII, 240 ſqq., jam alii notarunt.

562—569. *inſiſtere*, exquiſite pro ingredi; et *limen* pro limini vel in limine. *ſceleratum* vid. Ovid. Met. IV, 455, et ad Tibull. I, 3, 67. *Sceleratum* eſt ſceleribus contaminatum, adeoque impurum, inceſtum; itaque pii, *caſti*, arceantur ab hoc loco. 565. *deum pœnas*, quas dii nocentibus ſtatuerunt. Hoc ex Servio tenendum. *me per omnia duxit*, ſeu narrando et percenſendo ſingula; ut ipſi *percurrimus*, *perluſtramus*, ſingula, ita alii nos ducunt per partes; ſeu ut Hecate Sibyllam vere per Tartari receſſus duxerit; et ſane 582 *Hic et Aloidas—vidi—vidi et Salmonea.* et 596 *Cernere erat.* 567. *dolos*, ſcelera dolo malo commiſſa. Porro cogit fateri *piacula*, crimina *commiſſa apud ſuperos*, in vita, *quæ quis diſtulit*, ſc. *fateri*, adeoque occultavit, h. e. effecit, ne in judicium adduceretur

Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram conmiſſa piacula mortem.
Continuo ſontis ultrix adcincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans, torvoſque ſiniſtra
Intentans anguis, vocat agmina ſæva ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacræ

568. *laxatus* Goth. tert.——570. *ultrice a. f.* Heinſium in ora codicis conjeciſſe narrat Burm., perperam utique. *ſuccincta* Schol. Stat. ap. eund., ex interpretatione. *accita* Goth. tert.——571. *torvaſq.* Gud. a m. pr. vid. Heinſ. ad VIII, 289. *tortoſque* facile aliquis malit, et ſic Pier. aliquot, ex Heinſianis autem ſolus Hamb. et Goth. ſec.——573. *horriſico* Bigot. cum Goth. ſec. *ordine* Witt. *c. ſacra* Gud. a m. pr. *feræ P. porta* ſec. Rottend.

tur et puniretur (ut *cauſſa, judicium, pœna differri* dicitur in vulgari ſermone) *in ſeram mortem*, h. e. non reus factus eſt, neque adeo pœnam eorum perſolvit, dum viveret, *furto lætatus inani.* quod latere deos et impune ſibi abire putabat commiſſa; ſed temere. Ita puto hæc expedienda eſſe. Seneca Herc. fur. 729 addidit novum auctarium: *oblitos ſui ſceleris nocentes debitas pœnas dare.* Propius ad Maronem Statius IV, 531 Minos—*adigitque exprimere vitas uſque retro et tandem* pœnarum lucra *fateri.* Rhadamanthus autem h. l. Triumviri capitalis more ſupplicia ſumit et queſtionem tormentis admotis habet in reos ad exprimendam ſcelerum confeſſionem. cf. Excurſ. XI.

570—572. Tiſiphone, carnificis ſeu ſervi publici loco, reos damnatos ad carcerem raptat. *quatit ſontes flagello*, docte. Proprie *quatitur flagellum*, quo ſontes percutiuntur. Apud Statium I Theb. 112. 113 Tiſiphone altera manu hydram, altera titionem quatit. *agmina ſororum* de Furiis, ut ſup. IV, 469. Inclamat illa ſorores. qua de cauſſa ſtatim videbimus.

573—579. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri vulgo putatur. In hoc jam Servius præivit. Si tamen rerum ac ſententiarum ordinem accuratius conſideres, rationem vulgarem non ſatisfacere ſenties. Pergit quoque narrare Sibylla de ſe. Sed alia incedendum eſt via. Tiſiphone ſervat veſtibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho ſtatim manus injicit et ad Tartari portam, quæ ſemper clauſa habetur, eos agit (ἄγονται πρὸς Ἐριννύων ἐπ' Ἔρεβος καὶ Χάος διὰ Ταρτάρε, ſunt verba Socratis in Axiocho), inclamatque ſorores. Tum demum (v. 573) aperitur porta. *Cernis*, pergit Sibylla, *cuſtodia qualis*, quæ cuſtos, ſcil. Tiſiphone, *veſtibulo*, ad aditum, *ſedeat*; *facies quæ limina ſervet*; Nam *intus*, intra portam, *ſævior* facies, Hydra, ſedem habet etc. Hæc haud dubie vera ratio. Nunc v. 574 *cuſtodia* quæ ſit, ſatis expeditum eſt. Servius Megæram

Panduntur portæ. Cernis, cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quæ limina ſervet?
Quinquaginta atris inmanis hiatibus Hydra
Sævior intus habet ſedem. Tum Tartarus ipſe
Bis patet in præceps tantum, tenditque ſub umbras,
Quantus ad ætherium cœli ſuſpectus Olympum.
Hic genus antiquum Terræ, Titania pubes,
Fulmine dejecti, fundo volvuntur in imo.

575. *quæ et* pr. Rottend. et Zulich. a m. pr.——578. *ſub auras* Goth. tert.——579. *cœlum* Fulgent. de Continent. Virgil., mendoſe, monente Heinſio. Idem P. Petiti Obſſ. miſc. III, 2 emendationem narrat: *Q. ad κ. terra ſ.*, ut *Cœli* rejiciatur infra in v. 580 in locum τοῦ *Terræ*. Sed v. Not. Vulgatam adſtruit Heinſ., Nonii, Priſc. et Macrobii auctoritatt. At Tibull. IV, 131 nihil ad rem facit. Burmannus poſt Urſinum, Lucretium IV, 418. 419 imitatione expreſſum monet. Saltem ſimilitudo aliqua intercedit: aquæ collectio—*Deſpectum præbet ſub terras impete tanto, A terris quantum cœli patet altus hiatus.* Alia ſimilitudo eſt Ge. II, 291 Æſculus—*quæ quantum vertice ad auras Ætherias, tantum radice ad Tartara tendit.*——580. *proles* Rom. Ven. Parrhaſ. Goth. ſec. et pro var. lect. in Gud., ſollenni varietate.——581. *dejectum* ed. Ven. *dejecit* Rom.

Megæram, alii Hydram, alii aliter accipiunt. Sed eſt ipſa illa Tiſiphone, de qua adhuc egit poëta. 576. At *Hydra*, inquies, in veſtibulo orci v. 287 inter cætera monſtra fuit recenſita. Jam Servius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hydram non de una illa ab Hercule domita, ſed ſimpliciter pro ſerpente monſtroſo dictam accipio. 577. 578. 579. ex Iliad. ϑ, 16 et Heſiod. Θ. 720 ſqq. cf. ib. 740 ſqq. notiſſimis locis; ſed in majus aucta re. *cæli ſuſpectus*, h. e. proſpectus per aërem (male enim jungunt *cæli Olympum*), a terra; nam ex Tartaro proſpectus ad cælum eſſe nequit; quippe cum infera loca ſint ſub terra, et ſubter iis demum Tartarus depreſſus jaceat. Talis etiam Tartarus ſub Hade ap. Homer. Iliad. ϑ, 13 ſqq. cf. Jortinus Diſſ. VI, pag. 224 ſqq. Tartari igitur, qui ſub Hade, iſque ſub terra eſt, ſi eum ingreſſus fueris, tanta in profundum eſt altitudo, ut ſpatium ejus ſit bis tantum, quantum inter terram et Olympum, proſpectu e terra per aërem facto.

580. 581. v. Heſiod. Theog. 129 ſq. Apollod. I, 2, 1. Titanas γηγενεῖς deſignat. *f. volvuntur in i.* præclare, ut ad

Hic et Aloidas geminos, inmania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere cœlum
Adgressi, superisque Jovem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea pœnas,
Dum flammas Jovis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic invectus equis, et lampada quassans,
Per Graium populos mediæque per Elidis urbem
Ibat ovans, divomque sibi poscebat honorem,

586. *flammam* Gud. et Mentel. *tonitrus* aliquot Heins. cum Erf., ex interpret. *tonitus* Goth. tert.——588. *mediamq.* Menag. pr., bene, sed alterum doctius. *medioq.* Franc. *urbem* miror a nemine esse sollicitatam: quæ enim illa urbs *Elidis?* quæ heroicis temporibus nec urbem eo nomine, nec urbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem urbem contractos (v. Strabo VIII, p. 336 D.); urbes autem non nisi serius. Si per prolepsin dictum, accipiendum: per mediam urbem Elidem. Verum Elidis urbs *Salmonia* vel *Salmone* ad Alpheum intelligenda, quam Salmoneus sive condidit sive inhabitavit. vid. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisæ nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. *per Hellados urbes* conj. Jo. Schrader. in schedis.——589. *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat.

imum Tartarum detrusos exhiberet.

582—584. De Oto et Ephialte Aloëi f. videndus Homer. Odyss. λ, 304—319. Apollod. I, 7, 4 et Notæ p. 102. Expressus is est h. l. a Marone, nec tamen, ut sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem hæc et sequens fabula ad mythos stirpis Æolicæ, quos genus mythorum rudius et antiquius constituere deprehendo. vid. Apollod. I, 7, 3 sqq. et Not. To. III, tab. VIII, p. 1005. Manifestum hoc in his ipsis fabulis, quæ h. l. subjiciuntur de Aloidis, Salmoneo et cæteris.

585—594. De Salmoneo v. Excurs. ad h. v. *sonitus O.* tonitrua. 588. *mediæque per Elidis urbem:* novam urbem a Solmoneo conditam, Salmoniam, ad Alpheum, adeoque in media Elide sitam, intelligere potuit; eadem fulmine conflagrasse fertur ap. Apollod. I, 9, 7. Si, quod ex poëticæ orationis usu facere licet, ipsam urbem Elidem, declaratam esse contendis, ut *Elidis urbs* dicta sit pro Elide, per eam mediam ibat etc. tum dicendum, poë-

tam

Demens! qui nimbos et non imitabile fulmen
Ære et cornipedum pulſu ſimularat equorum.
At pater omnipotens denſa inter nubila telum
Contorſit; non ille faces, nec fumea tædis
Lumina; præcipitemque inmani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terræ omniparentis alumnum,
Cernere erat: per tota novem cui jugera corpus
Porrigitur: roſtroque inmanis voltur obunco

590. *et inevitabile* Parrhaſ.——591. *ære cornupedum* duo ap. Burm. *pulſu* Heinſ. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. præter alios ap. Burm. et majorem partem Pier., inter quos Rom.; adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii et edd. inde ab Aldo, interpretamentum habent: *curſu*; alii *curru*. Rottend. pr. a m. ſec. *curſus*. *ſimularet* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr., alii *ſimulabat*. ——592. *omnipudens* Leid. *media i. n.* Goth. ſec.——593. *nec f.* aliquot Pier. et Burm.; et ſic editum primum ab Egnatio 1507. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. ſec., idem et, *tectis*.——594. *corpore* Parrhaſ. *abegit* ed. Ven.——595. *omnipotentis* Aruſianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. ſec., inter quos Rom. et Heinſiani aliquot recentiores cum Erf., ſed cum iis tamen Medic. a m. pr., it. fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. conſenſus et auctoritas judicio elegantiæ. Et Παμμήτειρα expreſſum videri poteſt. *omnipatentis* Leid. et Medic. a m. ſec.——596. *cui t. n. per* Parrhaſ.——597. *adunco* quo auctore in vulgg. edd. irrepſerit, non vacat inquirere. Ex uno Medic. ſuo Pier. illud laudat. *obunco* Heinſ. revocavit ex Medic. aliiſque; ſic et habebant edd. veteres, Aldinæ utique omnes. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *abunco*. conf. inf. XI, 755. Αἰγυπιοὶ ἀγκυλοχεῖλαι ap. Heſiod. Sc. H. 405 vocem illuſtrant; nihil amplius.

tam parum accurate per prolepſin urbem ſerius conditam memoraſſe. conf. Var. Lect. 590. *Demens*; ex Σχέτλιος, ὃς etc. Iliad. ε, 403 de Hercule, qui Plutonem ſagitta percuſſerat. 593. *non ille f.* hoc valde ſuave ad deprimendum Salmoneum. Tres erant dicendi formulæ, ex quibus exquiſitiorem prælatam vides: *tædas lumine fumeo: lumen fumeum tædarum*, et *lumen fumeum tædis*. *turbine* pro fulmine, ut ſolent nimbi, turbines, procellæ cum eo eſſe conjunctæ.

595—600. Etiam in *Tityo*, ut in Aloidis, vaſti corporis robur, et nata inde inſolentia, ὕβρις, declarata a vet. poëtis. Omnium, qui uſquam facti ſunt, verſuum pulcherrimos eſſe hos ſex, pronuntiat Vir doctus. Sunt ſane ornatiſſimi, ſed nec

Inmortale jecur tondens, fecundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur ulla renatis.
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex jam jam labsura, cadentique
Inminet adsimilis: lucent genialibus altis

598. *jecor* Gud. *tondens* bene tuetur Heins. Sic Medic. et alii, omnesque Pieriani, etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*; et sic edd. Aldd. priores. At in Ald. 1514 Naugerius edidit *tondens*. Alterum quidem, *tundens*, tuetur Cerda. Sed exquisitius alterum, etiam Homeri respectu, in quo Γῦπε—ἧπαρ ἔκειρον. Et sic saepe.——599. *que* deest ed. Ven. *epulis* Heins. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*, nec tamen nisi in edd. minus emendatis. Nam omnes Aldd. habent *epulis*. *R. que oculis* Nonius in *rimari*.——600. *requies fibris* pr. Hamb.——602. *Quo super* Rom. *silix* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que* a multis abest, etiam a Rom. Male; inest enim vis ad reddendam auribus soni imaginem.

inventi ulla in iis laus (nam praeivit Homerus loco nobili, Odyss, λ, 575—580 et in verbis Lucret. III, 997 sqq. et Attius in Prometheo ap. Cic. Tusc. Qu. II, 10, quae loca comparanda sunt in singulis, sed aequiore et meliore judicio, quam Scaliger, Cerda et alii in Homero et Virgilio fecerunt), nec res exponitur, quae aliqua cum suavitate cognosci possit. Non enim horret animus legentis, sed aversatur jecur sanie diffluens. *alumnum* accipiam pro filio, ut Homer. γαίης ἐρικυδέος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poëtam alteram narrationem sequi, qua ex Elara susceptus a Tellure utero fuit gestatus. Praeter Apollodorum (I, 4, I. Not. p. 43) v. Apollon. I, 761 sqq. *per novem jugera*, antiquo sermone ad corporis vasti speciem declarandam hoc valere potuit. Tumulum tamen novem plethrorum ad Panopeas Boeotiae monstratum Pausan. X, 4, p. 806 narrat. *voltur*; in Homero duo vultures, ad terrorem majorem. In 598—600 laboravit poëta forte, ut Homericum Δέρτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. *immortale jecur* Hesiodi de Prometheo, ἧπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. *fecunda poenis viscera*, praeclare, jecur, quod renascitur ad novum supplicium, ut iterum erui possit. *r. epulis*, ad epulas. *rimantur* cf. Georg. I, 384.

601—607. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. λ, 581 de Tantalo, et 592 de Sisypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diversam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, assidere epulis, saxo supra

Aurea fulcra toris, epulæque ante ora paratæ
Regifico luxu; Furiarum maxuma juxta
Adcubat, et manibus prohibet contingere menſas,
Exſurgitque facem adtollens, atque intonat ore.

604. *pulchra* Rom., idem *epulæ—paternæ*, miro lapſu.——606. *menſam* aliquot Heinſ. et Burm. Scilicet id ſolutæ orationi conveniret.——607. *faces* Zulich. *increpat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. tert.

ſupra caput minante ruinam. Ad Phlegyam Statius I Theb. 713 et ad Phlegyam et Theſea Valer. Fl. II, 192 ſqq. hoc idem ſupplicium tranſtulere. Poſſunt tamen ab Lapithis, Ixione et Pirithoo, diverſi eſſe qui ſequuntur; ita ut poëta ſic jungi verba voluerit: *Quid memorem—Pirithoumque!* Quid memorem eos, *Quos ſuper atra ſ.* Tantali capiti imminere ſaxum, jam alii commenti erant, interque eos Pindarus Ol. α, 88 ſqq. loco valde corrupto, et Euripides Or. 6 et 980 ſq., ubi cf. Schol., iiſque antiquiores, Alcæus et Alcman. v. Schol. Pind. l. c. Add. Cic. Tuſc. IV, 16. Lucret. III, 953 ſqq. Promiſcue loca alia appoſita ap. Guell. et Cerd. Homerus eum in lacu ſitientem deſtituerat; et videtur lacus Tantali ad Sipylum, cui ſaxum prominens incumbebat, locum fabulæ feciſſe: conf. Pauſan. VIII, 17. Etenim omnino ea e Phrygia origines habuit. Sed lacum Tantali, in quo ſtans ille perperam affectabat aquas et poma apud Homerum, eleganter in menſam opiparam mutavit Maro, ſeu quem ille ſequutus eſt poëta. Aſſidet *Furiarum maxima* (quæ et ap. Val. Fl. 1, 817 occurrit, dicta ut *maxima natarum*, v. ſup. ad I, 521. Eſt autem alia major natu, alia minor, Eurip. Iphig. in T. 963 πρέσβειρ' ἥπερ ἦν 'Ερινύων. Apud Statium Theb. VII, 477 *Eumenidum antiquiſſima.* Aliter ſup. III, 252 de Harpyiarum una), ſeu Megæra ſeu Alecto (nam Famem vix bene huc advocat Servius, laudato loco lib. III, 252), et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquæ in Tantalo. Atrocius rem extulit Æſchylus Eumen. 264 ſqq. *genialibus* vid. ad Ge. I, 302. *lucent fulcra* pro ſunt; torus aureus eſt. De *fulcris* quæritur. Lectus ſubſtructus eſt pedibus aut fulcris, h. e. quocunque alio baſis genere; pro lecto aureo poëta fulcra poſuit. Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38. 39. IV, 484 allatam nunc deſerit, quod mirantur viri docti (cf. Schrader. ad Muſæum pag. 285. Ouwens N. H. p. 23. 35 ſq.) id poëtæ haud dubie licet facere,

Hic, quibus invisi fratres, dum vita manebat,
Pulsatusve parens, et fraus innexa clienti; 609

608. *Hi* ed. Ven.——609. *aut f.* Nonius in *pulsare.* Moret. pr. et Parrhas., ut jam emendavit Markland. ad Statii III Silv. 3, 15, ubi præclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *si quis pulsatæ conscius umbram* (vulgo *unquam*) *Matris et inferna rigidum timet Æacon urna. invexa* Goth. sec.

cere, quippe qui nullum doctrinæ systema condere velit.

608—614. Hos versus equidem sententiarum et verborum gravitate commendatissimos esse velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excurss. laudatis, quæ sequi potuit, sed alia sibi ipsi debere videtur; etsi de hoc nihil affirmari potest. A multis enim passim poëtis antiquioribus argumentum idem fuisse tractatum videtur. Confer quoque scurram Aristophanem, qui exagitat seu philosophos seu initiatos, in Ran. 145—151. Homerus, etsi Tantalum, Tityum, ac Sisyphum pœnas scelerum luere in locis inferis monuit, non tamen aut loca pœnarum discreta aut scelera definit, quorum pœnæ exigantur, præter unum perjurium, Iliad. γ, 279. τ, 258. 259. conf. *Jortin.* Diss. VI, p. 230. Scilicet temporum, quibus vivebat, simplicitas erat tanta, ut super moribus ac virtute nondum subtiles initæ essent rationes. De gravioribus sceleribus monere satis tum erat: inque iis habebantur cædes, injuriæ in supplices et hospites, tandem perjurium; ut contra prima humanitatis elementa fuere sanctitas ἱκετῶν et ξένων, τὸ ἄγος, ἀραὶ et Ἐριννύες, religio sepulturæ, terminorum, et jurisjurandi. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum videas; atrociora tantum flagitia attingit, a quibus qui vacet, parum adhuc ad honestatem profecisse nobis videri potest. At Maro ex philosophorum scriptis suum Tartarum constituit (cf. Exc. VIII), idemque scelerum, quibus supplicia in eo constituta sunt, recensum facit paullo ampliorem; commemorat impietatem erga eos, quibus pietatis sensus debetur; avaros duros et inhumanos; adulteros; perduelles. Ex vitæ philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII, p. 130 egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (ut v. 609) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. *Pulsatusve parens*, ante oculos erat Plato de LL. sub f. p. 940 C. ed. Frf. *et fraus innexa clienti*, pro vulgari, illata, uti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata jam ab Intpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. *incubuere* v. Ge. II, 507. Argutatus tamen in hoc

Aut qui divitiis ſoli incubuere repertis,
Nec partem poſuere ſuis: quæ maxima turba eſt;
Quique ob adulterium cæſi; quique arma ſecuti
Inpia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Incluſi pœnam exſpectant. Ne quære doceri,

610. *paratis* ſec. Moret., quod vulgare verbum eſſet.——611. *eſt* deeſt Menag. pr.——613. *dextram* aliquot Pier.——614. *Suſpenſi pœn. e.* Schol. Statii I Theb. 431. Sed in toto loco Tartarus carceris notionem habet adjunctam. *expendunt* Vir doctus in Miſcell. Obſſ. apud Burm. Sed recte hic ſubjicit, *exſpectare* hanc vim habere, ut eos pœnas certo daturos eſſe conſtet. Scilicet *exſpectare* h. l. eſt metuere, et vulgaris oratio eſſet: iis hic aliquando incluſis pœna expectanda eſt. Jo. Schraderus in ſchedis locum ſcabioſum eſſe ratus varie tentabat: inter cætera; *expendunt—Pœnarum quæ forma reos fortunave merſet. nec* Dorvill.

hoc quoque vetus Grammaticus apud Servium Urbanus: rarum eſſe hoc inquiens, ut patronus clientem fallat, cum magis patronos decipiant frequenter clientes; eadem judicii iniquitate, qua noſtri homines uti ſolent in agricolas et paganos. *repertis*, pro partis, paratis, accipe; nec *ſuis*, cognatis et affinibus, *poſuere partem*, ex ἔθεντο, ſtatuerunt, tribuerunt, niſi mavis eſſe pro, ſeponere. Ad ſententiam præclaros Horatii verſus laudat Servius II Serm. 2, 103; adde eundem I Serm. I, 75 ſqq. 84 ſq. *ob adult. cæſi* gravius poſuit pro adulteris ſimpliciter. De Lege Julia (anni 737) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen jam tum, cum vivebat, res conſiliis agitari. *arma impia*, haud dubie bellorum civilium; ſed de iis accipiendum, qui patriæ bellum inferunt, non qui propulſant. Concidunt itaque Servii aliorumque metus, ne in Auguſtum peccet poëta. *nec veriti dominorum fallere dextras.* Argutantur Intpp. et hic, Servii exemplo. *Domini* non modo ſervorum ſunt; ſed et de libertorum patronis bene idem dixit poëta. Servorum autem pœnas hic commemorare, indignum eſſet poëtæ epici gravitate, multo magis Romani. Tum qui fidem fallit, is et *ſuam* et *alterius dextram* fallere dici poteſt. Itaque neceſſario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos ſuos. An Pompeium Menam, Cn. Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo deſignaverit poëta, affirmare quis auſit? Nec tamen ſic in Auguſtum peccaſſet, nam et is, ut cæteri homines, proditionis fructum amplecti, proditorem abhorrere, debuit.

614. 615. Noli quærere, quam pœnam expectandam habeant;

Quam pœnam; aut quæ forma viros fortunave mersit,
Saxum ingens volvunt alii, radiisve rotarum
Districti pendent; sedet, æternumque sedebit,
Infelix Theseus; Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per umbras:
« Discite justitiam moniti, et non temnere divos."

615. *merset* duo Heinf., non male, *mergat* Franc, *radiisve* reposui pro vulgari *que*. Etsi enim passim contendere viros doctos memini, *que* etiam sic poni, verior tamen est altera ratio et lapsus caussa in promtu. ——617. *Districti* Medic. cum fragm. Vatic. multisque aliis. Temere, non pendent deligati de rota, sed rotæ illigati adeoque distinentur membris distractis.——618. *Tereus* olim fuit Brodæi emendatio admodum inscita. Male habuit viros doctos, quod Theseus inter impios habitus (sed vid. Not.); et quod idem sup. v. 393 inter eos, qui vivi Orcum ingressi sunt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum jam vett. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de regressu ibi meminerat poëta, et licuit ei hic aliam fabulam sequi. Cf. l. l. ab Heinf. et Burm. *Phlegeas*, *Flegeas*, *Phleguas*, male librarii.

beant; aut quæ pœnæ forma, *fortunave*, quod miseriæ genus, *viros mersit* (v. sup. v. 512), illos excipit, manet. Ductum hoc ex vulgari: *mergi miseriis*.

616. Iterum, tamquam poëta, ad veteres mythos redit. Non necesse est, ut solum Sisyphum et Ixionem respexerit; Ixionem quoque jam v. 601 memoraverat; adeoque enallage numeri, quam inferunt viri docti, carere possumus. *r. r. districti pendent*, ornate; rotæ illigatis membris distinentur, ἐπὶ τροχȣ κατατείνονται, petitum a tormenti genere, quod ipsum pro supplicio interdum fuit; de quo copiose Cerda, sic tamen, ut plura genera tormentorum confundat; hoc igitur equulei genus ad Ixionis pœnam translatum est.

617—625. Multis modis fabula de Theseo fuit tractata et ornata; vide v. c. Ovid. Met. VII, 433 sq.; nec mirum, fuere enim plures, qui adeo Theseides condiderant. Actum etiam de Thesei et Pirithoi descensu in Minyade. v. Pausan. X, 28, item in Heracleis. Nam Hercules descensu ad Cerberum adducendum in inferos facto liberavit Theseum. v. Apollod. II, 5, 12, p. 122. Apud Homerum Odyss. λ, 630 sq. Theseus cum Pirithoo in inferis substiterat. Noster poëta hoc sequitur, ut Theseus, ob raptum Proserpinæ, *sedeat*. Hoc habitu pœnitentiæ

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Inpoſuit, fixit leges pretio atque refixit. 621
Hic thalamum invaſit natæ vetitoſque hymenæos.

622. *pretioque* ed. Ven.——623. *thalamos natæ invaſit* alter Goth. et tert. *th. i. natæ inconceſſoſque h.* male ex lib. I, 659.

pœnitentiæ et ſummi mœroris ſenſum prodi puta. Ita ſedebant Theſeus et Pirithous in tabula Polygnoti ap. Pauſan. X, 29. Et talem Theſeum ſedentem in Sarda expreſſum vides ap. Winckelmann. n. CI. In patera Italica, Etruſcam vocant, quæ Veronæ ſervatur, Theſeus ſerpente circumdatus retinetur, Hercule adveniente, ap. Paſſer. Pict. Etruſc. T. II, p. 49. Qui narrantur Στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι jacentes in Tartaro ap. Heſiodum Theog. 797. 798, ad perjurii per Stygem pœnam pertinent. Sed miraculum rei additum eſt in eo, quod Theſeus ſaxo inſidet, nec inde levare corpus poteſt. conf. Schol. Apollonii I, 101. Inter auctores hujus narrationis fuit Panyaſis. v. Pauſan. l. c. προσφυὲς δὲ ἀπὸ τοῦ χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν σφίσιν ἔφη τὴν πέτραν. Liberatus tamen et reductus ex inferis Theſeus ab Hercule; Pirithoo relicto, cum terræ motus Herculem abſterruiſſet: Apollod. II, 5, 12; unde patet, in Heraclea antiqui poëtæ hæc expoſita fuiſſe: ubi v. Not. p. 433 ſq. Contrarias fabulas ſequebatur Virgilius ſup. 122, ubi de ea re jam monitum eſt. *Phlegyas*, de Phlegyarum gente alii acceperant, quæ Minyadem Bœotiæ inhabitavit et propter impietatem a deo abolita fuit (v. Pauſan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 279. Nam Phlegyas Theſſaliæ, de quibus Strabo videndus IX, p. 442 B, huc advocare non licet). Verum non de Phlegyis Maronem, ſed *de Phlegya*, Ixionis et Coronidis, e qua Æſculapium Apollo ſuſcepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit (v. Serv.), accipiendum eſſe, jam docuerunt Intpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 ſq. et Val. Fl. II, 193 ſqq., quæ loca conferenda. Phlegyas igitur deorum contemtor, apud inferos ad juſtitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobiliſſimo illo verſu: *Diſcite j.*, qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchhuſio, immortali viro, frequenter. Nota quoque fabula de dæmone interrogato, quis ex omnibus Virgilii verſibus eſſet præſtantiſſimus. Non male autem augurantur viri docti ductum colorem ex Pindari illuſtri loco Pyth. II, 39 ſq. Θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἰξίονά φαντι ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ Παντᾷ κυλινδόμενον· Τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς Ἐποιχομένους τίνεσθαι. *moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro

Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti. 624
Non, mihi si linguæ centum sint, oraque centum,
Ferrea vox, omnis scelerum conprendere formas,
Omnia pœnarum percurrere nomina possim.
  Hæc ubi dicta dedit Phœbi longæva sacerdos:
Sed jam age, carpe viam, et susceptum perfice munus, 629

624. *ausuque p.* Vratisl. et Zulich. a m. sec., forma non inusitata.—— 627. *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinsius. Vulgo *possem.*——629. *Et jam* Medic. *age* abest a Puget. *Eia age* c. conj. Heins.

pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus pœnitentiæ locus est. Pœnæ enim loco haberi potest hæc ipsa admonitio. v. Jortin. p. 288. Cæterum hic versus non inter rhetoricas figuras erat referendus, quibus sane hoc fieri videmus, ut is, cujus exemplo, casu et pœna, admonemur, loquens inducatur (exempla v. ap. Valkenar. Oratt. p. 327); alienum hoc a poëta, qui ex ἐναργείας poëticæ lege, et ex perpetuo usu eos, de quibus narrat, *agentes et loquentes exhibere* tenetur, *non* vero quid egerint aut dixerint, *narrare* et, re ita ferente, per figuram loquentes inducere potest. V. 621. 622 ex L. Vario pæne integros traductos esse, Macrob. VI, 1 testatur: *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit leges pretio atque refixit.* Quod adjecit: *dominumque potentem* patriæ *Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberæ civitati induxit. *potentem* ornat. *leges fixit pretio* corruptus, *atque refixit*, recte Servius, *quia incisæ in æreis tabulis* leges affigebantur parietibus. Minus bene Cerda et alii, esse, in æs incidere. Iidem bene laudant legem Venuleii, quæ est l. 8 D. ad L. Juliam peculatus: *qui tabulam æream legis—refixerit*, vel quid inde immutaverit, Lege Julia peculatus tenetur. Sequitur §. 1 *Eadem lege tenetur, qui quid in tabulis publicis* deleverit vel induxerit; quod adeo diversum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5 f. Cæterum inanis est eorum opera, qui post Servium hæc omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt.

625 sqq. Ex Iliad. β, 488 notissimo loco. cf. Ge. II, 103 sq. Præivisse Maroni Hostium poëtam in lib. II. belli Histrici observat Macrob. VI, 3. p.

Adceleremus, ait; Cyclopum educta caminis
Mœnia conspicio, atque adverso fornice portas,
Hæc ubi nos præcepta jubent deponere dona.
Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
Conripiunt spatium medium foribusque propinquant.
Occupat Æneas aditum, corpusque recenti

630. *Hac c.* aliquot Pier. *Adcel. iter* Ven. Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heinf., alii *obducta*, et quatuor Wassii ap. Burm. *virecta*, forte pro *recta*; Schrader. in mſ. conjiciebat *vincta*; quod et ipsum bene dictum esset. Pro *ducta* etiam laudari possunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud. ——631. *respicio* Gud. pro var. lect. *suspicio* Exc. Burm. *in f.* vulgg. ante Pier. et Heinf., qui secundum codd. sustulit.——632. *Hic* aliquot Pier., sed *hæc—dona* jungendum. *monent d.* Ven.——633. *per o. locorum* Gud. pro var. lect.

591. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta.

630—636. Plutonis regiam non intrat Æneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito. Quid in his sequutus sit poëta, non liquet. Regia ista habet muros æreos vel ferreos. Solent poëtæ hac munitionis notione uti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum mœnia ap. Statium I Theb. 630, quem locum Servius laudat, et Mycenarum ap. Senec. Thyest. 406, vid. Wass. ad Thucyd. VIII, 26, et Schol. Eurip. Orest. 964. Multo magis itaque in inferis h. l. sunt *mœnia educta Cyclopum caminis*, h. e. ferro cuso et ferruminato in Cyclopum fabricis (Male Cerda). *adverso fornice portas*, ornate; porta proprie ipsis erat adversa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata. 629. *perfice munus*, sic poëticus sermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637 *perfecto munere divæ*, h. e. muneris dedicatione; alioqui *munus* generaliori notione pro negotio et hic accipi possit, ut in Æneidis dedicatione: *Si mihi susceptum fuerit decurrere munus.* 632. *hæc dona* int. de eodem munere Proserpinæ dicando. 635. Potest Æneas hoc ipso ramo aureo se adspersisse videri; fit enim adspersio ramo; verba tamen ita statuere nos non cogunt: et repugnat, quod pro dono ramus affertur. cf. Excurs. VI. Adumbrara res haud dubie ex eo ritu, quo, qui templa intrant, se lustrant, περιῤῥαίνονται; quod purgationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Æneæ

Spargit aqua, ramumque adverſo in limine figit.
His demum exactis, perfecto munere divæ,
Devenere locos lætos, et amœna vireta
Fortunatorum nemorum, ſedeſque beatas.

636. *Sparſit* duo Burm. *in* deeſt Rottend. pr., ut ſup. v. 631. cf. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. ſec.——637. *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb., ſed eſt hæc perpetua aberratio; et vid. Not. ad v. 629.——638. *Advenere* aliquis ap. Guell., qui ignorabat, præpoſitum fere poëtis omitti, Græcorum exemplo. *virecta* ſcribunt fere librarii hic et alibi.

neæ nunc erat Elyſium, locus, ſi quis alius, ſanctus et caſtus. *ramumque a. in l. figit.* In templorum aditu περιῤῥαντήρια, aqua luſtralis et rami luſtrales, notæ res ſunt. Sed quod ramum in pariete ſeu poſte figit, ad dedicationem doni ſpectat. Cæterum Warburtoni hypotheſis ſi qua alia parte, hac utique, placere poteſt, cum luſtrationem in adeundis majoribus Eleuſiniis in hoc loco reperiſſe ſibi viſus eſt.

637 ſqq. Traducta ſunt ad Elyſium ſive ſub terra, ut hic, ſive in Inſulis Fortunatis (ut ab Homero et Heſiodo factum) collocatum, omnia, quæ ſub mitiore cælo amœnitatem loci facere poſſunt, jam ab Homero Od. δ, 563 ſqq. et ab Heſiodo Ἔργ. 170 ſqq. Ex hoc ipſo, quod omnis felicitas Elyſii talis eſt, qualem heroum vita ſubjicere ſenſibus poterat, vetuſtas hujus mythi intelligitur. Apud Pindarum pulcherrimo loco Olymp. II, 109—149 et in fragm. e Threnis apud Plutarch. Conſol. ad Apollon. p. 120 C. et de occulte vivendo ſub f. p. 1130 (v. nunc Fragm. Pindari a Schneidero V. C. collecta p. 21) ornamenta deprehendes acceſſiſſe cum alia tum hæc: lucem nulla nocte interceptam; victum facilem nec ullo labore quæſitum; eſſe inſulam in Oceano, cui Saturnus imperat, (unde ei regia, τύρσις tribuitur in illa) auræ odorumque ex floribus omnis generis afflatu jucundiſſimam; in ea habitare heroës veteres; delectari his odoribus, inter ludos et ſacra diis facta. Doctior vita, et philoſophicis ſtudiis exculta Græcia, ſerenæ et placidæ mentis gaudia ex puræ et conſtantis virtutis conſcientia mox adjecit: quo melioris ſapientiæ placito egregie uſum videas inter alios Gloverum in Leonida X, 159 ſqq. *in thoſe happier fields — Where never gloom of trouble ſhades the mind, Nor guſt of paſſion heaves the quiet breaſt, Nor dews of grief are ſprinkled,* et uno verbo Statius V Silv. 3, 286 *Et monſtrate nemus, quo nulla irrupit Erinnys*; ſed philoſophicas rationes Maro in alium locum v. 724 ſqq. ſervavit, et h. l. inprimis Homerum ante oculos habuit, et

Largior hic campos æther et lumine veſtit
Purpureo; ſolemque ſuum, ſua ſidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palæſtris;
Contendunt ludo, et fulva luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.

640. *campus* (ut ſit: *L. h. campus, æther et l. v. P.)* Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. ſec. Mentel. pr. a m. pr. et fragm. Vatic. a m. pr., et mutatum videri poteſt, ex malo metri ruentis metu; ſed veriſimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic æther campos* Goth. ſec. et Parrhaſ. metri cauſſa; et, *aër campos*, aliquot Pier. *de lumine* Reg. a m. pr. In *et* neminem hæſiſſe miror. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic æther eſt, et campos l. v. P.*, aut: *Æther largior, et lumine purpureo, veſtit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic jam Cicero in Phænom. v. 60 (Capricornum) *cum perpetuo veſtivit lumine Titan.*—— 642. *exercet* multi Heinſ. et Burm.——644. *fidibus plaudunt* Hugen. pro var. lect. *pedibus claudunt* Medic. a m. pr., ridiculo lapſu. *c. ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exc. Burm. a m. ſec. *dicant* Gud.

et Pindarum, locis laudd. Nam *ſedes beatæ* ipſi ſunt luci amœni, et campi, æther purus et cælum ſerenum; rivi et ripæ gramineæ; ſtudia ex priſca vita, inque his choreæ ad citharæ cantum, et epulæ. Adde locum de Olympo Odyſſ ζ, 42 ſqq. Similia quoque ſunt in Axiocho, qui ſub Æſchinis, antea ſub Platonis, nomine ferebatur. Communia etiam ſunt nonnulla Elyſio cum aurea hominum ætate. Jam ab his tamquam elementis profectus ad quantam amplitudinem Paradiſum ſuum extulit Miltonus IV, 132 ſqq.

640. *Largior æther*, egregie, patentior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine inductus. Silius hinc lib. XIII, 550 *laxata lucida nocte Clauſtra nitent*, dixit de Elyſio. Ὄψει τε φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε Ariſtoph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulchrum, ut ſup. I, 591. *ſolemque ſ.* in Pindari loco altero eſt Sol, qui, in noſtro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus noctu æque ac die (fere ut ap. Val. Fl. I, 844 *ubi Sol* etc.). Sed poëta ſuavius Solem Elyſio ſuum, præſtantiorem puta noſtro Sole, ut cætera, aſſignat. Pro commentario haberi poteſt Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'eſt plûtôt une gloire céleſte, qu'une lumière,* Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 ſqq. cf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elyſiis ſunt, habent. Male aliter viri docti.

642—644. Hæc iterum ad Pindari ductum l. l. καὶ τοὶ μὲν ἱππείοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσι τέρπονται. Expreſſa ſcilicet *vita antiqua heroum Græciæ*;

Nec non Threicius longa cum veste sacerdos
Obloquitur numeris septem discrimina vocum;
Jamque eadem digitis, jam pectine pulsat eburno.

647. *Jamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181 elegantissima, quam et ipse a poëta profectam esse malim. Est praeterea lapsus ex litterarum certae aetatis ductu facillimus ex *fidem* in *eadem*. Cum tamen vulgata et ipsa bona sit, nolo pessimi exempli auctor esse, ut non librarii errorem sed ipsum poëtam emendatum dare velim: idque per totum poëtam sequar.

Graeciae; uti omnino unaquaeque gens, sicut aliarum rerum inferarum, ita Elysii beatam sortem *ad suos mores* descripsit, eaque, quae beatam vitam suo sensu constituebant, eo transtulit. *pedibus plaudunt choreas*; elegantius quam ducunt, scil. cum pedum plausu; Odyss. θ, 264 Πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν· quod Maro adeo accepit κατὰ χορὸν, non ut χορὸς pro loco dictum sit, ut alibi apud Homerum occurrit.

645 — 647. Dandus erat choreis saltantium et cantantium suus ἀοιδὸς, lyricen, qui seu accineret seu praeiret cantu tamquam choragus. Quis vero magis conveniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone per poëtica phantasmata exposuerat! *longa cum veste*, citharoedorum aliquando, antiquiore autem aevo ἀοιδῶν, vatum, habitus ποδήρης palla, ut nota res est. v. Cerda. Adi vel Tibull. III, 4, 35. 36. *Sacerdos* autem h. l. vates, propter instituta orgia et teletas. Male itaque Barthius contendit sacerdotalem habitum respici; etsi verum est, sacerdotes ut sceptro, ita etiam palla, usos, ut ipsi dii ea veste occurrunt, sed et reges: nam omnino vestis demissa ac fluens ad dignitatem et religionum majestatem facit: ut unumquemque suus sensus docet. Orpheus illis saltantibus et cantantibus *obloquitur* (transitive h. l. dictum, facit loqui, φθέγγεσθαι, sonare, pulsat), *numeris*, numerose, *septem discrimina vocum*, fides, lyram ἑπτάχορδον (Jortinus pag. 292 septem sonos musicos Orpheum accinere voce volebat), *eademque* modo digitis modo pectine pulsat; quod ab doctiore jam arte petiisse videtur, dum temperatur cantus modo plectro modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipsius Orphei hic quaeritur; sed si quaeratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulsanti, accinuit. Heroico aevo utrumque facit vates.

Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,
Ilusque, Aſſaracuſque, et Trojæ Dardanus auctor.
Arma procul curruſque virum miratur inanis.
Stant terra defixæ haſtæ, paſſimque ſoluti
Per campos paſcuntur equi. Quæ gratia currum
Armorumque fuit vivis, quæ cura nitentis
Paſcere equos, eadem ſequitur tellure repoſtos.

648. Laudat locum, et *Teucri* nomen de Teucris accipit Auctor libelli de Auguſti progenie c. 3.——649. *M. proceres* Vratiſl.——651. *mirantur* multi ap Heinſ. et Burm. et edd. ante Pier. cum fragm. Vatic. cf. 477. 678.——652. *terra* Heinſ. e Codd. poſt Pierium, non modo ad ſonum ſuavius, ſed et exquiſitius. Vulgo *terræ*; quod et fragm. Vatic. habet. ——653. *campum* aliquot Pier. et Heinſ. duo Goth. cum fragm. Vatic. Mox ſive *curruum* ſive *currum* ſcribas, parum referre puto. In Codd. utrumque occurrit.——654. *quæ cauſſa* Goth. ſec., lapſu et alibi obvio. *ruentis* Goth. tert., temere.

648 ſqq. Partim Heſiodi ductu Ἔργ. 159. 167 ſeqq. *pulcherrima proles*, pulcherrimi, h. l. de corporis dignitate. Sed inſederat Virgilio hoc epitheton ex loco Homeri, quem expreſſit Iliad. υ, 231 ſqq. Ἶλος τ' Ἀσσάρακός τε καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης, Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων etc. *nati melioribus annis*, ſecundum Heſiodum hoc, l. c. et ſic alii de heroum atque etiam de aurea ætate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato ſæclorum tempore nati, Heroës, ſalvete, deum genus.*

651—655. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paullo aliter hæc tractata a Platone ſub f. lib. X de Rep. Sectantur animæ artes prioris vitæ. cf. Cerda. Eandem rem in antiquis quoque monumentis occurrere, putant viri docti. Ad ſui temporis negotia hæc revocavit Ovid. Met. IV, 444 ſqq. Melius Maro heroicam vitam ſervavit. Deſcribit autem otia caſtrenſia v. c. Iliad. γ, 135. Heroibus Homericis magna gratia, adeoque amor, eſt militiæ curulis. Ad meliorem noſtri ævi philoſophiam Elyſii voluptates accommodatæ ſunt in Telemacho lib. XIX. *procul miratur*, pro conſpicit: *currus inanes*, ſimplic. quoniam adſtant vacui dominis. *tellure repoſtos*, ut alibi, conditi, mortui.

656—659.

Conſpicit, ecce, alios dextra lævaque per herbam
Veſcentis, lætumque choro Pæana canentis,
Inter odoratum lauri nemus: unde ſuperne
Plurimus Eridani per ſilvam volvitur amnis.
Hic manus, ob patriam pugnando volnera paſſi,

656. *C. ante alios* Gud. pro div. lect. *per herbam* Gud. et Montalb. ——657. *choros* conj. Heinſ., ſed *choro* abſolute dictum pro, in choro, chorum ducendo. *choro pænentis* fragm. Vatic. a m. pr.——660. *paſſa* Bigot., ex interpret.

656—659. Hoc cum Axiocho l. c. comparandum. *Veſcentis*, quis hoc putet ſatis digne dici poſſe pro, epulas celebrantes! iidem ἀείδοντες Παιήονα, ut Iliad. χ, 391 Achivi, et quidem in grato nemore, per quod, ut amœnitas loci major eſſet, deſcendit amnis. Amnes ſub terra ferri vidimus jam Georg. 366. 367. *Eridanum* autem quod potiſſimum appellat, ſuſpicor fabulis poëtarum, qui Argonautica ſcripſerunt, deberi, a quibus plura videntur fabuloſe de Eridano tradita eſſe, forte etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. cf. Apollon. IV, 627 ſq. Eique rei ratio aſſignari poteſt et origo ex prava veterum opinione de contracta Europæ ſeptentrionalis et occidentalis forma: quæ conjectura eſt de Eridano admodum acuta Voſſii ad Ge. I, 481 Not. Nam hoc, quod ad inferum mare tendit, aut, quod non longe a fontibus ſuis cuniculum ſubter terram per duo millia ſubit; poëtam adducere vix potuit, ut ad inferos eum relegaret. Sed is *Eridanus ſuperne*, h. e. ex editiore loco, *volvitur*, venit, *plurimus*; dictum eleganter ad magnam aquarum copiam deſignandam. conf. I Georg. 187. Apud Servium ſup. ad v. 603 Tantalus *in Eridano Inferorum ſtare* narratur; quo liquere videtur etiam ab aliis poëtis Eridanum ſimili ratione fuiſſe celebratum. An, quod Eridanus alterius hemiſphærii ſidus eſt, poëtas ad hanc rei narrationem forte adduxit? Sin hac ſubtilitate omnino vis carere, ſequendum eſt, quod inter Serviana occurrit: "Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, et dicunt κατ' ἐξοχὴν dictum, nam legimus I Ge. 482 *Fluviorum Rex Eridanus.* Et amant poëtæ pro appellatione ponere magnæ (et in ſuo genere præclaræ) rei proprietatem, ut I Georg. 9: *pocula Acheloia.*" Verum *Eridanum* pro quocunque amne accepiſſe quoque videtur Callimach. fragm. p. 473 e Straboni IX p. 608.

660—665. Locus de piorum turba e nobilioribus, et, quem a generoſiore animo vix puto legi poſſe, quin incaleſcat et

Quique ſacerdotes caſti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phœbo digna locuti,
Inventas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique ſui memores alios fecere merendo:
Omnibus his nivea cinguntur tempora vitta.
Quos circumfuſos ſic eſt adfata Sibylla;
Muſæum ante omnis; medium nam plurima turba

661. *maneret* Nonius bis; et Zulich. a m. pr.——662. *et cedro d.* Serv. ad VII, 178. [Ex Perſio I, 42.]——663. *coluere* ſec. Moret. ——664. *alios* recte ſervatum in edd. jam inde ab Aldd. Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitioſam lectionem conſpirare vetuſtiſſimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. fragm. Vatic., hoc tamen a m. pr. ——665. *his una* Dorvill.——667. *Muſeum, Muſenum*, male librarii. *medium jam* duo Goth.

et magnæ virtutis ſtudio inflammetur: imitatione expreſſus a Silio XIII, 533 ſqq. *Sacerdotes caſti*, qui ſacra caſte, pure ac pie, curabant dum viverent. Ita nihil eſt quod reprehendas. Mox *vates* ſintne poëtæ an conjectores, dubitari poteſt. Sed Silius ibid. v. 538 *qui— nec dedignanda parenti Carmina fuderunt Phœbo*; itaque et is de poëtis accepit. At: *quique ſui mem.* 664, ornate: magnæ illæ et divinæ animæ, quæ bene de genere humano meritæ ſunt. *merendo*, idem, quod in vulgari ſermone, demerendo, promerendo, bene merendo de aliis. Sic Seneca Hippolyt. 632 *et te merebor*, ubi v. Gron.

665. *Omnibus his* Servius: "per quod eos oſtendit meruiſſe divinos honores." Certe declarat hoc inſigne, eſſe eos viros ſacros et ſanctos. Nam vittatos fuiſſe ſacerdotes, vates, deos, ſatis notum eſt. cf. imitationem Val. Fl. lib. I, 836. 840.

666 ſqq. Quod Muſæum potiſſimum nominat poëta, mirantur Intpp. Enimvero Homerus ſane Æneæ in inferis occurrere non potuit. Cum autem de antiquioribus aliquis eſſet laudandus, Orpheus autem jam ſup. 119 memoratus eſſet, vix alius præter Linum vel Muſæum ſurrogari potuit. Magna autem Muſæi auctoritas propter religiones et teletas inſtitutas; et facile nunc ejus commemoratio h. l. opinionem movere poteſt, poëtam de initiis cogitaſſe, cum ex nobiliſſimis hierophantis unum commemoret. Cæterum ad Homerum in ſimili loco rem tranſtulit præclare Silius XIII, 780 ſqq.

667. 668. Bene hoc ex heroum ætate et opinione. Nam ad Platonem eum reſpexiſſe, apud Servium levis conjectura eſt. At Platonis locum de Rep.

Hunc habet, atque humeris exſtantem ſuſpicit altis:
Dicite, felices animæ, tuque, optime vates;
Quæ regio Anchiſen, quis habet locus? illius ergo
Venimus, et magnos Erebi tranavimus amnis.
Atque huic reſponſum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia rivis
Incolimus. Sed vos, ſi fert ita corde voluntas,
Hoc ſuperate jugum; et facili jam tramite ſiſtam.
Dixit, et ante tulit greſſum, campoſque nitentis
Deſuper oſtentat; dehinc ſumma cacumina linquunt.
At pater Anchiſes penitus convalle virenti

668. *oculis exſt.* Parrhaſ., male. *ſuſcipit* nonnulli ap. Burm.——669. *Diſcite* tres Burm. ex more. *optima* Gud.——671. *tranſnavimus* Nonius in *ergo*, et Goth. ſec.——672. *hic* Oudart.——673. *Nulli eſt* Menag. pr.——674. *virentia* Parrhaſ. et in marg. Dorvill. ex interpr. cf. Burm. *r. ſilvis* Rom. et Bigot.——675. *voluptas* Franc. et ed. Junt., ut et Pier. aliquot.——676. *ſuperare* Goth. tert. et Franc. *ſ. vos t.* aliquot Pier. *ducam* Ven.——677. *greſſus* Menag. ſec.——678. *Et ſuper* Dorvill. *oſtentant* fragm. Vatic. a m. pr. et Goth. tert. *oſtendit* duo Burm. Goth. ſec. et ed. Ven. *linquit* Ven. *linquent* Franc. *linquont* Gud., unde illatum erat ab Heinſio.——679. *in valle* Parrh. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. Sic Georg. I, 153 *nitentia culta*. Male etiam Servius jungit *penitus virenti*, cum ſit, *penitus in valle*.

Rep. II, p. 218. To. VI ed. Bip. poëtæ ante oculos fuiſſe, bene ſuſpicatur Nodell. Not. crit. p. 79. Ad verba cf. Iliad. γ, 226. 227. Mox 674 ornate, pro ripis; *recentia* ſunt *rivis*, h. e. virentia propter vicinas aquas; ut Serv. cf. Burm. et v. 676 *ſiſtam*, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales in Elyſio omnino eſſe vias credere fas eſt. Anteit tum Muſæus ipſe; ubi ex ſummo collis vertice locum oſtendiſſet, tum Æneas et Sibylla altera parte collis deſcendunt, diſceſſu ſcilicet a Muſæo facto.

679 ſqq. De occurſu matris Ulyſſis nonnulla in ſimilem rationem ſunt ap. Homerum, Odyſſ.

Inclufas animas, fuperumque ad lumen ituras,
Luftrabat ftudio recolens, omnemque fuorum
Forte recenfebat numerum, carofque nepotes,
Fataque, fortunafque virum, morefque, manufque.
Ifque ubi tendentem adverfum per gramina vidit
Ænean, alacris palmas utrafque tetendit;
Effufæque genis lacrimæ; et vox excidit ore:
Venifti tandem, tuaque fpectata parenti

680. *Inclufafque* pr. Hamb. *illuftres* Parrhaf. *ad limen* duo Heinf. ac duo Burm. cum trinis Goth., quod ornari poffit. Sed cf. inf. 829.——682. *numeros* Exc. Burm. *clarofque* ed. Dan.——683. *Factaque* Franc. *genufque* alios legere Pierius ad marginem notaverat, fed videtur ex emendatione profectum; quia obfcurius eft, quid *manus* fit.—— 687. *exfpectata* antiquiorem quemque codicem exhibere, omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et, licet recentiores, cum Erf. tres Goth. Nec aliter edd. veteres, et omnes Aldinæ, et inde propagatæ. Necdum mihi conftat, unde vulgata *fpectata* venerit. Pafferatii codicem pro ea laudat

Odyff. λ, 151 fqq.; fed locus hic de Anchifa præclare a Virgilio eft tractatus. Artificium poëtæ egregium in hoc, quod Anchifes hoc ipfo tempore in recenfu animarum in hanc vitam tranfiturarum occupatus ab Ænea deprehenditur. Traduxit enim poëta et convertit in rem fuam vetus illud philofophantium placitum, quo animæ jam ante vitæ hujus ingreffum exfiftere putantur. Jam iis certus locus erat affignandus, cui inclufæ effent; docendum porro, unde in eum locum effent deductæ. Ita opportunitas data mythis, partim ut locum accuratius declararent, partim ut ftatuerent, animas eas jam antea humana corpora animaffe, vitaque functas in ea loca defcendiffe. Atqui hic rurfus nova conjectandi neceffitas, quomodo animæ, corporis contagio contaminatæ, vitiis et erroribus liberari poffint, aut iifdem in locis, aut antequam ea in loca perveniffent. 680. *inclufas*, collectas in hunc locum. v. inf. 705 fqq. *Recolimus*, animo proprie prætetita, hic v. 681 fimpl. recenfere, exquirere et addifcere futura facta et res fortiter geftas. 683. *manus* feu virtutem feu facta intellige. Nam jejunum effet, de turba ac numero accipere.

687—694. *vicit iter:* pro: fecifti iter motus pietate, mihi jam probata. Nunc pietas effecit,

Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,
Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum,
Tempora dimunerans; nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, et quanta per æquora vectum
Adcipio! quantis jactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyæ tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago,
Sæpius occurrens, hæc limina tendere adegit.

laudat Guellius. Propagata illa est per Dan. Heinsii edd., sed jam ante in edd. Plantinianis Pulmanni occurrit. Tuentur tamen eam viri docti, nec injuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in similibus locis, ubi de metri ratione solliciti erant, frequens sit. Interpretatur quoque eam Servius: probata, ut VIII, 151 *et rebus spectata juventus*. Contra *ipse* quidem Æneas erat *expectatus*; verum paullo durius *pietas* ejus *expectata* venisse diceretur. At, si *vicit* iter, accommodatius *spectata*. Schraderus in Emendatt. mss. conjiciebat: *tuaque, exspectate parenti, Vicit.* Inf. VIII, 37 *O sate gente deum—Exspectate solo Laurenti arvisque Latinis.* *exoptata* Ven. *tandemque tuæ exspectata p.* Comment. Cruqu. ad Horat. I Od. 23. *parentis* Medic.——690. *animum* Leid. a m. pr. *dicebam animo* conj. Heumannus pro prædicebam. Sed v. Burm., qui *ducere* ad calculos et rationes refert. Simpliciter *ducimus animo*, ut *agimus*, *agitamus*. ——691. *denumerans* pr. Moret. *Temporaque numerans* alter. *annumerans* Menag. pr. *tua cura* Sprot. Sed Serv. *mea cura*, id est, o tu. Immo vero est spes, expectatio, sollicitudo.——692. *Quas e. per t.* Rom. cum aliis Pier., vel *Quas te ego per t.* Sed sollenne est pronomen primo loco non poni. v. Bentl. ad Horat. III Carm. 25, 2. ——696. *adire coëgit*, vulgaris ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heins. et Burm. *cogit adire* unus Moret. *adire adegit* Franc.

cit, ut iter ingrederetur etsi difficillimum. v. Var. Lect. 690. *Sic equidem d.* Æneam vivum ad loca infera descensurum esse, Anchises jam ante prævidisse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permoverat, ut ad se videndum descenderet. cf. VI, 115. *Libyæ regna*; justus de Didonis amoribus metus, ne iis ab Italia retineretur filius. Cæterum colorem orationis similem offert Iliad. κ, 538. 539.

696. *Sæpius o. v. c.* sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. cf. IV, 351.

701—703.

Stant ſale Tyrrheno claſſes. Da jungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne ſubtrahe noſtro.
Sic memorans largo fletu ſimul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum:
Ter fruſtra conprenſa manus effugit imago,
Par levibus ventis, volucrique ſimillima ſomno.
Interea vidit Æneas in valle reducta
Secluſum nemus, et virgulta ſonantia ſilvis,

699. *Dic* Franc. *rigabant* aliquot Pier.——700. *dare collo* Montalb.——701. *conata* alter Hamb. a m. pr. *compreſſa* multi Burm. vid. II, 792, ubi iidem tres verſus: cf. Georg. IV, 499.——702. *ſomnio* conj. Tan. Faber. Male. conf. ibid.——703. *Præterea* Witt. *Æneas vidit* pr. Hamburg. *vidit* etiam in aliis. *v. recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609.——704. *Et cluſum* Dorvill. *Recluſum* Rom. Mox libris optimis et vetuſtiſſimis inſidet lectio *ſilvæ*, uti Medic. a m. pr. Gud. Rom. et aliis, et ſic emendabat Benedictus in Junt., eſtque illud haud dubie facilius et expeditius. Poſſis itaque

701—703. Nota imitatio ex Odyſſ. λ, 303 ſq. Iliad. ψ, 100. Conf. Ge. IV, 499, et de Hercule ſimile quid ap. Apollod. II, 5, 12, pag. 121. Adde, ſi tanti eſt, Jenſii Obſſ. de Stilo Homer. p. 289.

703 ſqq. Hæc jam manifeſte ex Platonicis mythis; quorum fundus in Pythagoreorum opinionibus ſubſtructus erat. Etſi enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati fuit, non ab una hypotheſi, ut putatur, ſed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum), aut in ſubſidium adſumta aliis doctrinis fulciendis: Platoni tamen, ſi non doctrina de ſubeundis ante tranſitum in novum corpus inferis, quam et Ægyptii tenuere, ac de purgatione, quæ initiis ac τελεταῖς frequentata fuiſſe videtur, peculiaris tamen fuiſſe videtur illa doctrina de bibenda ante reditum Lethe. v. de Rep. X, p. 765 Frf. Ed. Ingenioſum utique commentum, cum nova vita, nova infantia, ineunda ſit. Anterotem cum inverſa facula nonnulli ad hoc ipſum dogma non male traduxerunt, etſi is proprie ad amoris oblivionem ſpectabat. v. Ovid. A. Remed. 551 ſqq.

704. *virgulta ſonantia ſilvis.* Inter plures modos, quibus accipias, probabilior eſt hic, ut ſint dicta pro virgultis ſilvarum ſonantibus, adeoque omnino, ſilvæ ſonantes, vento motæ; ut XII, 522 ſunt *virgulta ſonantia lauro.* Paullo diverſo modo dictum ſupra III, 442 *Averna ſonantia ſilvis*, h. e. ſilvæ

Lethæumque, domos placidas qui prænatat, amnem.
Hunc circum innumeræ gentes populique volabant;
Ac, veluti in pratis, ubi apes æstate serena
Floribus insidunt variis, et candida circum

itaque jure statuere, lectionem antiquiorem fuisse illam; *silvis* autem advenisse ex altero loco lib. III, 442 *Averna sonantia silvis*. Attamen *silvis* Medic. a m. sec. habet, ita ut Aproniana esse videatur lectio; tum ei auctoritatem facit Mediceus Pierii et fragm. Vatic.; adde binos e Goth. potestque videri ea doctior lectio: ut *virgulta sonantia silvis* nihil aliud sint, quam *virgulta silvarum sonantia*, adeoque simpliciter, *silvæ sonantes* sc. venti flatu. Durum tamen est, si dixeris *virgulta silvis* esse pro virgulta silvarum. Saltem lenius *virgulta* in *silvis*. Nam *sonare silvis*, ex silvarum, arborum strepitu, *virgulta*, quid sit, non assequor. Aliter dictæ *rivis sonantes silvæ*, resonantes rivi strepitu. Ceterum ut hoc fieri possit, ut *sonent* seu strepant arbores, necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo dubitari nequit; præiverat jam Homerus: 'Αλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο etc. Od. δ, 567. 568. Pind. Ol. β, 129 sq. Conf. ad Georg. IV, 484. Ad amnis strepitum *virgulta sonantia silvis* referunt alii cum Servio: "*v. s. silvæ*, quæ est juxta prærupta fluminis" et Catrœus emendabat: *v. s. ripis*: saltem *rivis* conjectare debebat. Dicas rivos inferos, et ipsam Lethen esse quietos et placidos amnes ac stagnantibus similes. Verum etiam strepitum iisdem tribuunt interdum poëtæ, et Hermesianax adeo inter arundinosa, quod mireris, et palustria fluenta: v. ap. Ruhnken. Epist. crit. II, p. 286.——705. *Letheum*, male al. Est Ληθαῖος v. c. Callim. in Del. 234 et sup. V, 854. Horat. Ep. 14, 3, ubi etiam male Letheus. *domus* sec. Hamb.——706. *populique frequentes* Goth. tert., sed *volabant* adhæserat superiori versui.——707. *velut* Gud. et al.——708. *circa* Goth. tert., male. Nam *circumfunduntur*,

silvæ circa Avernum sonantes. Habet autem Elysium suas auras, suos Zephyros: v. Var. Lect. Jam porro 705 Lethe in finibus Elysii, *prænatat*, præterfluit. Servius: "Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes*." Paullo aliter: *campi natantes*, Ge. III, 198. *gentes* majus sunt: nam in gente populi: v. inf. X, 202. Gronov. ad Liv. V, 34. 35.

707—709. Aut illa: *strepit omnis m. campus*, apodosin faciunt, aut quod Homerico more malim: *Ac* campus murmure ita strepebat, *veluti in pr.* etc. Ornata vero et suavis comparatio, ex Apollonio ducta loco cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq., etsi et illo adumbrato ex Homerico Iliad. β, 87 sqq. Cf. sup. I, 430. Ge. IV, 188 sqq. 51 sqq. *strepit murmure campus* doctius quam vulgare, apes strepunt per campum. Mox 711. *porro* simpliciter potest jungi: *caussasque*

Lilia funduntur: ſtrepit omnis murmure campus.
Horreſcit viſu ſubito, cauſſaſque requirit
Inſcius Æneas, quæ ſint ea flumina porro,
Quive viri tanto conplerint agmine ripas.
Tum pater Anchiſes: Animæ, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethæi ad fluminis undam
Securos latices, et longa oblivia potant.
Has equidem memorare tibi atque oſtendere coram,
Jampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia mecum lætere reperta.

710. *viſus* alter Hamb. *ſubito viſu* Dorvill.——711. *ſunt* aliquot Burm. ſed recentiores.——712. *Quidve* aliquot Pieriani, alii *quique viri*, ut et in Hamb. pr. et Dorvill. lectum. *complerint* Pierius in nullo ſuo invenerat, ſed *complerunt*, vel *complerent*. Eadem varietas apud Burmann. Sed *complerint* fragm. Vatic. Medic.——714. *Letheique* Zulich. v. ad 705.——715. *portant* Rom.——717. *prolem hanc* ſec. Rottend. et Erf. *cupio prolem hanc* Goth. tert. *memorare* prior. *numerare* Menag. pr. *tuorum* Ven. et pro Var. Lect. pr. Rottend. Cæterum juncturæ aſperitas aliqua in v. 716. 717 ineſſe videtur. Puto a poëta ſcriptum fuiſſe: *Has—oſtendere coram Jampridem*, ac *prolem cupio enumerare tuorum.*——718. *mecum* omnes; olim tamen vulgatum erat *tandem*; Zulich. *nec non lætare.* Sane *lætare* potiorem librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm.; Romanus autem: *Quo magis Italiam mecum lætare repertam.* Erat is forte audiendus; ſed retinere poteſt impetum fragm. Vatic. *Italiam mecum lætere reperta*, a pr. m. mox emendatum; *Italia* et *lætare*.

requirit porro vel *porro*, ſc. rogat, quæ ſint etc. Sed doctior ratio eſt: *quæ ſint ea flumina porro*, πόῤῥω, h. e. πόῤῥω, πόῤῥωθεν παραῤῥέοντα, longo inde curſu prætexentia campum. Minus bene Serv. et Cerda. 714. *ad undam:* latices potant, ad amnem, in littore, conſtitutæ, procumbentes. Dictum ἐναργέστερον, quam ſimpl. bibunt Lethen. 715. *ſecuros*, ab effectu, ut *morbos pallidos* dicunt. Serv. 716. conf. ſup. V, 737 *Tum genus omne tuum* etc. *Italia reperta* h. e. acceſſu ad Italiam; poſt longos ſc. errores.

O pater, anne aliquas ad cœlum hinc ire putandum eſt
Sublimes animas, iterumque in tarda reverti
Corpora? quæ lucis miſeris tam dira cupido?
Dicam equidem; nec te ſuſpenſum, nate, tenebo;
Suſcipit Anchiſes, atque ordine ſingula pandit.
Principio cœlum ac terras, campoſque liquentis,
Lucentemque globum Lunæ, Titaniaque aſtra,
Spiritus intus alit, totamque infuſa per artus

719. *aliquos* Rottend. a m. pr. *hinc cœlum* Menag. pr. *eſt* abeſt a binis Burm.——720. *in tarda* retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo *ad t.*, quod Vatic. cum fragm. Vatic. et Medic. tuentur.——721. *miſeræ* Menag. pr. *quæ miſeris lucis* Witt. *eſt* addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et fragm. Vatic. a m. pr.——722. *ſuſpectum* Goth. tert.——723. *ſuſpicit* multi vitioſe, ex more; etiam Ald. pr., ſed emendatum in Ald. 1505, et a Benedicto in Junt. Eſt ὑπολαμβάνει.——724. *ac* deeſt binis Burmann. *et* Goth. tert. *terram* Rom. et Gud. cum Goth. ſec. et fragm. Vatic. a m. pr., at cf. Georg. IV, 221 *Terraſque tractuſque maris*. *terras cœlumque profundum* Donat. ad Terent. memoriter. v. Burm. ——725. *Ingentemque g.* Medic. a m. pr. et Colot. *Tithonia* Goth. tert. Aut Solem in *Titaniis* aſtris latere aut *Titanaque et aſtra* legendum, contendit Trappius, ſed v. Not.——726. *tutamque in fuca* fragm. Vatic. a m. pr. *effuſa* Leid. un. *infuſa partus* Goth. tert.

719 ſqq. Ineſt neſcio quæ vis et δεινότης eximia in hac Æneæ oratione cum indignatione aliqua rogantis; ſuavitas autem tanto major, ſi Homerici Achillis (Odyſſ. λ, 487) indignum vitæ amorem memineris. *ire ſublimes*, redire, *ad cœlum*, h. e. ad vitam. Sic jam ſupra: *ad auras ſuperas*, et alibi.

724 ſqq. De toto hoc illuſtri loco, in quo fere Intppum ſubtilitatem deſideres, Servius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugas, v. Excurſ. XII. Hic verba interpretanda ſunt. *Spiritus* et *mens*; ut Ψυχὴ et Νοῦς, h. e. anima mundi, quæ omnia permeat; cumque univerſum ſemel ſub *corporis* ſpecie repræſentaſſet, recte pro partibus *artus* poſuit; Sic de Terra Georg. II, 325—327. Commentarii loco eſſe poſſunt Ciceronis verſus ex Conſulatu, lib. II, in de Div. I, 11. Comparant alii Iliad. σ, 327—485. *cœlum* pro aëre dictum vix dubites; et *campos liquentes*, pro mari, ut, æquor aquarum. In quarto tamen elemento extundendo laborarunt Grammatici,

Mens agitat molem, et magno ſe corpore miſcet.
Inde hominum pecudumque genus, vitæque volantum,
Et quæ marmoreo fert monſtra ſub æquore pontus.
Igneus eſt ollis vigor et cœleſtis origo
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.

727. *miſcet ſe corpore* nihil aliud eſt quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miſcet ſe corpori.*——728. *Hinc* ap. Serv. *volucrum* Goth. ſec. cum Rom.——730. *olli* ed. Commelin. *illis* duo ap. Burm. cum ed. Ven, c. *imago* Goth. ſec.——731. *corpora noxia* plurimi Burm. *tardent* qu. Moret.——732. *Terrbenique* fragm. Vatic.

tici. Docta ex vett. comment. ſervata eſt apud Pomponium, ubi inter alia: "Ridiculum eſt intelligere cælum pro duplici elemento, id eſt aëre et æthere. Æmilius Aſper cum hunc locum annotaret, ſic ait: "Membra naturæ ſic ſolet jungere Virgilius, ut in tria dividat, nam et alibi: *maria ac terras cælumque profundum*; Ennium ſequutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, cælum, contines." *Titania aſtra.* Ex iis, quæ apud Diodorum exponuntur (altero loco V, 66 fabula Cretica, altero III, 57 Libyca), nihil facile huc revocari poteſt; nec, ſidera ad Titanes referri, ſcriptorum uſu eſt cognitum. Igitur Servius ſequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dictum ſcilicet poëtico more pro, *aſtrum Titanium*, h. e. Titan, Hyperion ſeu Sol, ut IV, 119. Titania Luna vel Diana ſæpius occurrit, Apollonii exemplo: Τιτηνὶς lib. IV, 54, ubi v. Schol.

727. *magno ſe corpore miſcet* dictum doctius quam corpori miſcetur, inditur.

728, ſq. Inde ex hac Mente Mundi omnia *ſunt*, h. e. animam et vitam habent. cf. Ge. IV, 218—226 *His quidam ſignis* etc. *Deum namque ire per omnes Terraſque tractuſque maris cælumque profundum, Hinc —Quemque ſibi tenues naſcentem arceſſere vitas.*

730—744. *Illis ſeminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex igni ſcintillæ, petitis, et in humanum corpus traductis, ineſt ignea vis (qualis ætheris eſt) et ætherea natura. Verba etiam Stoica diſciplina frequentata. Nam Zenoni Νοῦς κόσμου πυρινὸς, et Poſidonio πνεῦμα νοερὸν καὶ πυρῶδες, cujus ſcintillæ et ἀποσπάσματα ac σπέρματα ſunt animæ. Res ipſa jam Pythagoreorum placitis continebatur. cf. Bruckeri *Hiſt. crit. Philoſ.* T. I, p. 948 ſq. (et qui nunc poſt illum ſuperioribus annis

Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque; neque auras
Diſpiciunt clauſæ tenebris et carcere cæco.
Quin et ſupremo quum lumine vita reliquit, 735
Non tamen omne malum miſeris, nec funditus omnes
Corporeæ excedunt peſtes: penituſque neceſſe eſt

733. *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrob. in So. Sc. 8 et ſec. Rottend. *neque* Heinſ. e codd. Vulgo *nec*, quod tamen Rom. tuetur. *neque miras* Medic. a m. pr.——734. *Diſpiciunt* præclare Heinſ. reſtituit e Gud. a m. pr. Voſſ. biniſque Rottend. (vid. ſup. II Georg. 187. Alius dixiſſet, *Proſpiciunt*). Eodem ducunt Medic. cum aliis Heinſ., Romanus cum aliis Pier.; adde fragm. Vatic. et binos Goth., qui omnes *Deſpiciunt* exhibent. *Reſpiciunt* cæteri cum edd. antiquioribus, ut Aldd. Commel. *Suſpiciunt* ed. Mediol. Mox *cluſæ* fragm. Vatic., quod aliis locis Heinſius ſequutus eſt.——735. *ſupremum cum lumen* Montalb. et tert. Rottend., non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. Lect., item Servius. *relinquit* aliquot Burm. et fragm. Vatic. a m. pr.——736. *Nec tamen* Menag. pr.——737. *excidunt* Ald. pr., at corr. in ſec. *eſt* deeſt Sprot.

annis majore ſubtilitate eadem perſequuti ſunt, VV. CC. Meiners et Tiedemann). Ornatus valde locus. *noxia corpora*, præclare, quatenus vim divinæ flammæ obtundit terreſtris natura corporis. *moribunda*, pro vulgari, mortalia. *Hinc metuunt cupiuntque*, a corporis contagio animorum perturbationes et cupiditates proficiſcuntur, ex bonis maliſque opinatis. conf. Serv. Porro corporis tamquam carcere *incluſæ lucem non diſpiciunt*, proſpiciunt, ornate pro, carcere includuntur. Nam corpus vinculis animi tenebriſque aſſimulatur, quibus ille offuſcatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cic. So. Scip. ſub f. *Sunt optimæ curæ de ſalute patriæ; quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc ſedem et domum ſuam pervolabit, idque ocius faciet, ſi jam tum, cum erit incluſus in corpore, eminebit foras, et ea, quæ extra erunt, contemplans, quam maxime ſe a corpore abſtrahet.*

735—739. Adeo materiæ, terreſtris corporis, ſordes inoleſcunt animabus, ut iis ne diſſolutis quidem a corpore elui illæ facile poſſint. Itaque purgationes fiunt operoſæ aqua, aëre, igni, in locis inferis. Ornate autem omnia. Contagium corporis dictum, *malum*, *corporeæ peſtes*, *vetera mala*, *ſcelus*; intelligendæ autem perturbationes et cupiditates (v. 733), iræ, metus, triſtitiæ et ſic porro. Secundum ſemel inſtitu-

Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur pœnis, veterumque malorum
Supplicia expendunt. Aliæ panduntur inanis
Suspensæ ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni:
Quisque suos, patimur, Manis; exinde per amplum

738. *diu conjuncta* Oudart.——740. *penduntur* Dorvill.——742. *Infestum* Serv. ad II Georg. 389.——743. *patitur* et *mittitur* tres ap. Burm. *patitur* etiam

institutam rei adumbrationem iidem *animorum* dicuntur esse *morbi*, seu *labes*, *sordes*, *maculæ*, *κηλῖδες*, *ulcera*, *cicatrices*, *μώλωπες*, *οὐλαὶ*, *ςίγματα*; hinc suavis ille mythus seu involutum fabulosa narratione philosophema apud Platon. Gorg. pag. 356. 357 de animabus coram Rhadamantho nudandis; quo Plutarch. de his, qui sero a num. pun. T. II, p. 564, 565 et Lucianus aliquoties feliciſſime usus est. Noster autem poëta cum semel per *sordes* et *maculas* animorum vitia et cupiditates animales designasset, emendationem earum per *purgationis* genus bene exhibuit, cui jam in sacris et initiis adsueti erant veterum hominum animi. Eadem purgatio mox designatur per *pœnas*, *supplicia*, vel Platonis auctoritate in Gorgia p. 357 Ed. Frf., quod non observatum misere vexavit Intpp. At v. 738 inversa est oratio. Debebat sequi: *nec excedunt,—sed penitus inoluerunt, concreverunt*; unde 746 *concreta labes*, quæ eluitur et exuritur 742. Hoc ita extulit: nec mirum est, seu, *necesse est*, *multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitæ tempus, *concreta inolescere penitus modis miris*.

740—743. A sollennibus purgationum et lustrationum ritibus. Fiebat enim lustratio aëre, aqua, igni. Nec aliter sermone humano efferri animarum purgatio poterat, ne a philosophis quidem subtilioribus, si fuerunt forte, qui animo corpusculum suum detractum esse vellent; quod dubito. Purgationem animarum in sole et sideribus fieri, statuisse Ægyptios, viri docti passim aiunt; vide Moshem. ad Cudworth. pag. 366. Sed ex loco Porphyrii de abstin. IV, 10, nisi talem opinionem jam animo attuleris, id non facile elicias.

743. 744. *Quisque suos patimur Manes.* Vexatus locus. Simpliciſſima tamen est ratio; patimur supplicia hæc omnes, non quidem quales nunc sumus, animæ corpori inclusæ sed *quoad* (*κατὰ*) *suos quisque Manes*; pro vulgari: *nostrum omnium Manes patiuntur*; omnibus Manibus ista patienda sunt. Nam

Mittimur Elysium, et pauci læta arva tenemus:

etiam Erf. Ut nunc versus se ordine excipiunt, aut nova in Elysio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elysio absolvitur; quod omnino novum est et insolens. Nam, si vss. 743. 744 jam peracta purgatione in Elysium missæ sunt animæ, quomodo iterum v. 745 sequi potest: *Donec longa dies* etc. hoc est, donec purgatæ fuerint? Itaque suspicari licet versus esse transpositos; et retrahendos vss. 745—747 ante 743, ut a Virgilio versus hoc ordine profecti sint: *aut exuritur igni: Donec longa dies—ignem. Quisque suos p.* Difficultatem in oratione poëtæ vidit quoque doctissimus Jortinus; sed vix expediisse videri potest p. 266 sqq. In ipsam autem transponendi rationem incidisse quoque Trappium nunc deprehendo; ut tamen nec efficiat, in quo conficiendo laborat. Enimvero, quo curatius hunc locum inspicio, eo manifestius mihi fit, versus esse seu a poëta nondum expolitos nec in suum numerum et ordinem redactos, seu, quod multo magis probabile, suppostitios et e margine illatos 743. 744 *Quisque suos patimur Manes: exinde per amplum Mittimur Elysium et pauci læta arva tenemus.* Nam, primo sententiam interpellant et jugulant; tum sensum idoneum non habent; tertio a poëtæ mente sunt alieni: si jam ante purgati erant, purgatique mittuntur in Elysium, quorsum in hoc tempus longum exigendum, ut purgentur? De loco purgationis in inferis nihil ille monuit; nec tamen inde in Elysium, sed ad Lethen animas mitti ipse profitetur v. 748. Nec attigit poëta alterum illud philosophema, quod migrationi animarum finis tandem ita statuitur, ut eæ, quæ post plures migrationes et purgationes perfectam puritatem consequutæ fuerint, aut Elysio aut Olympo assignentur in perpetuum. Antiquum tamen emblema esse, Ausonii testatur locus, quo h. l. æmulatur,

Nam purgatio ista subeunda est omnibus. Soli ad inferos perveniunt Manes; hi sunt, qui purgantur; qui *patiuntur*, h. e. subeunt, pro sua cujusque parte, purgationes illas tormentorum similes. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderunt, qui eundem locum laudant, Apuleius Florid. lib. II, p. 231 Colv. de Pythagora: *Brachmanæ autem pleraque philosophiæ ejus contulerunt: quæ mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitæ;* quæ diis Manibus pro merito suo cuique *tormenta vel præmia.* Quo loco nihil ad rem disertius esse potest. *Manes* pro *suppliciis* ac pœnis vulgo accipiunt: qua ratione aut analogia, non video; si vel maxime dixero: Manes dici pro conditione, qua sunt Manes; etsi sic Ausonius (quamquam mihi non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versum hunc in Ephemer. 57: *si pænitet, altaque sensus Formido excruciat, tormentaque sera gehennæ Anticipat, patiturque suos mens saucia Manes.* Etiam Statii versum, ubi Pluto ad Amphiaraum VIII, 84 *At tibi quos, inquit, Manes? qui limite præceps Non licito per inane ruis,* ita interpretantur

Donec longa dies, perfecto temporis orbe,
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Ætherium sensum, atque aurai simplicis ignem:
Has omnis, ubi mille rotam volvere per annos,

746. *tabem* Rom., nec hoc male. *relinquit* fragm. Vatic. Medic. cum aliis.——747. *auræ* omnes fere codd. Heins. et Pier. et fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert.——748. *rotas* Menag. pr. *rotam evolvere* Parrhas. Jo. Schrader. conj. *rotæ*, ut sint tormenta. v. Not.

pretantur cum Lutatio, ut sint pœnæ. At potest aliis quoque modis suppleri: quos Manes adire animus fuit tibi? Et statim v. 90. 91 *sanctis Manibus* vulgari sensu iterum dictum. Sanctii interpretatio in Minerva p. 825. 826, ut, quemadmodum mali patiuntur Lemures et Larvas eorum, quos læserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, ut, *pati Furias*. Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, ut Ge. IV, 489 et alibi. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Servius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruæus dæmonas huc vocat ex Platone (v. c. in Phædone p. 80 B. Frf.); sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab ullo dæmone. Valer. Fl. III, 389, qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animæ violenta morte vita expulsæ apud Plutonem de injuria conqueruntur; tum illæ una Furiarum comite addita redeunt, ut a sontibus pœnas expetant: *Quisque suos sontes inimicaque pectora pœnis Implicat*; *et varia meritos formidine pulsant.* 744. *per Elysium*, h. e. ad. Alii, et sic jam Cerda, distinguunt *læta arva* ab *Elysio*; sed perpetuo usu loquendi de eodem loco hæc dicta inveniuntur. Itaque nec Jortino accedere possum p. 262 sq.

745—747. Igitur aut nova in Elysio fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysio absolvitur; sed v. Var. Lect. *perfecto temporis orbe*, definitum post tempus, h. e. mille annos. *purumque r. Ætherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro perceptione et judicio animi et hinc pro animo) ex æthere deductam, cumque idem æther sit ignis purissimus, explicative subjicit: *atque aurai simplicis ignem*. De igni *auram* proprie dici, ut de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem æthoream restituitur.

748—751. *ubi mille rotam volvere per annos*. De sensu constat ex v. 745 *perfecto temporis orbe*. Verba ex vulgari ratione

Lethæum ad fluvium deus evocat agmine magno;
Scilicet inmemores ſupera ut convexa reviſant,
Rurſus et incipiant in corpora velle reverti.

749. *Lethcum* Rom., v. ſup. ad v. 705. *flumen* duo Burm.——750. *ſuperum* ed. Ven. et Dorvill., eo alludunt aliquot Pier. *ſupera in c.*——751. *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII Theb. 92.

ratione ſic conſtituerentur: ubi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis eſt. *Rotam* dixit abſolute pro orbis, κύκλος. Annorum *volubilitatem* interpretatur Servius, et Ennianum eſſe monet. *volvere rotam*, eſt, exegerunt animæ tempus in orbem rediens. Non minus ornate in ſimilem modum Cic. in So. Scip. 2 *cum ætas tua ſeptenos octies ſolis anfractus reditusque converterit.* *Mille annos* a Platone ſumſit de Rep. X, p. 761 Ed. Frf., ubi πορεία χιλιετὴς animarum injuſtarum ſubter terram, quaſi in pœnam decupli; it. in Phædro p. 1223 D. In *luſtra* annos mutavit Silius XIII, 558 *Hac* (decima *porta*) *animæ cælum repetunt, ac mille peractis, Oblitæ Ditem, redeunt in corpora luſtris.* Omnino *multa ſæcula* memoravit Cic. in So. Scip. ſub f. loco jam a Cerda excitato. Pindarus *novem annos* finierat in præclaro fragm. apud Platonem Menon. pag. 415 B. Frf. Animam ait non interire, ſed tantum mori ac reviviſcere; ſancte itaque eſſe vivendum: οἷσι γὰρ ἂν (h. e. ἀφ' ὧν) Φερσεφόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος (h. e. κακοῦ, idem eſt *vetus malum* Maronis, *corporea peſtis* ſeu, morbus) δέξεται, εἰς τὸν ὕπερθεν ἅλιον (ad *ſuperas auras, ad cælum*, h. e. in vitam) κείνων ἐνάτῳ ἔτει ἀνδιδοῖ ψυχὰν πάλιν·—ἐκ τᾶν βασιλῆες ἀγαυοὶ καὶ σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέγιστοι ἄνδρες αὔξονται· ἐς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἥρωες ἁγνοὶ πρὸς ἀνθρώπων καλεῦνται. Idem in Olymp. II, 123 eos, qui vitam ter exegiſſent ſic, ut juſtitiam colerent, ad Beatam inſulam deferri narraverat. *Ter mille* annis circuitum animarum fieri per animalium corpora, ſtatuerant Ægyptii ex Herodoti fide lib. II, 123, quod tamen dogma tantum ad animas ſpectare potuit, ſceleribus ac vitiis inquinatas et contaminatas. Nec ſane potuit in mythis his ulla eſſe conſtantia: e re nata fingebat unuſquiſque conſentanea. Cæterum inter hæc meminiſſe juvat, quam bene in Meſſiade animarum jamjam in vitam proditurarum ſors, ſedes, facta, dicta ad puriorem de anima humana ſapientiam attemperata ſint ſub fin. lib. I et al., ut VIII. *deus evocat*, non hic de Mercurio agitur; quod putant Intpp., ſed eſt ὁ δαίμων, indefinite. v. Plato de Rep. X, p. 765 E.

Dixerat Anchiſes: natumque unaque Sibyllam
Conventus trahit in medios, turbamque ſonantem;
Et tumulum capit, unde omnis longo ordine poſſit
Adverſos legere, et venientum diſcere voltus.
Nunc age, Dardaniam prolem quæ deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Inluſtris animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.
Ille, vides, pura juvenis qui nititur haſta,

754. *poſſet* multi Pier. etiam Rom. et Heinſ. cum Medic., ſed fragm. Vatic. *poſſit*. Apud Nonium *poſſent*. Parrhaſ. *poſſet ordine circum*.—— 755. *Adverſas* Montalb., dum interpolator *animas* cogitabat. *adverſus* fragm. Vatic. *poſcere v.* ed. Ven., male. *diſcere* eſt cognoſcere. *vultum* Zulich.——758. *et noſtrum nomen* ſec. Moret. *ituros* alter Hamb.——760. *juvenis pura* Dorvill.

752 ſqq. De hoc animarum, quæ in nova corpora tranſituræ ſunt, recenſu vid. Excurſ. ad h. l. 752—755. Ornate ſingula. *conventus in m.* in mediam turbam. *ſonantem*, de ſtrepitu, ex Od. ω, 5 ταὶ δὲ τρίζουσαι ἕποντο. cf. Horat. I Serm. 8, 41, et ſup. v. 707 ſq. *adverſos* ornat epitheton. Scilicet ex adverſo incedentes animas *legit*, recenſet, cognoſcit.

756—759. *Gloria Dardaniæ prolis*, h. e. clara facta et fata poſterorum tuorum. *nepotes —animas*—enarrabo. *qui maneant*, expectandi ſint, *nepotes Itala de gente*, de nova ſtirpe in Latio ex Lavinia ſuſcipienda. *noſtrum in nomen ituras*, pro vulgari, futuras ex noſtra gente. Sic *ire* ſæpe et ἔρχεσθαι, Quod autem Anchiſes hæc exponere et futuras res prædicere poteſt, ad divinandi munus pertinet, quod ille a Venere acceperat. vid. ſup. ad lib. II Excurſ. XVII, p. 317. Cæterum ex Serviana nota hæc apponemus: " *Cætera, quæ hic intermiſſa* " *ſunt, in* ἀσπιδοποιΐᾳ *comme-* " *morat.*" (lib. VIII, 628 ſqq., et hac de cauſſa multa utique poëtæ in hoc recenſu prætermittenda fuere, ne bis eadem afferret). *unde etiam in antiquis invenimus, opus hoc appellatum eſſe non* Æneidem; *ſed* Geſta populi Romani; *quod ideo mutatum eſt, quia nomen non a parte, ſed a toto debet dari.* Fuere adeo in ſecta eorum, qui in honorem nominis Romani carmen ſcriptum narrabant, nonnulli epicæ poëtices tam ignari, ut hiſtoriæ Romanæ corpus aliquod in eo quærerent.

760—766. Gens Julia ab Aſcanio ſeu Iulo ducta, qui patri

Proxima ſorte tenet lucis loca; primus ad auras
Ætherias Italo conmixtus ſanguine ſurget
Silvius, Albanum nomen, tua poſtuma proles:
Quem tibi longævo ſerum Lavinia conjunx
Educet ſilvis regem, regumque parentem:
Unde genus Longa noſtrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Trojanæ gloria gentis,
Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Silvius Æneas, pariter pietate vel armis

761. *luci* Heinſ. malebat; ut ſit, vitæ mox ipſi reddendæ; non video quid interſit.——762. *Italo mixtus de ſ.* antiqui codd. ap. Pier. *ſurgit* Medic.——763. *poſthuma* male ſcriptum et hic in Gothanis. *poſtumia* Franc., inepte. Piget in his morari.——764. *ſervam* Rom.——765. *Educit* Medic. *Educet in ſ.* alter Hamb. et Goth. tert., idem cum pr. *parentum.*——766. *noſtrum longa* tres Heinſ.——767. *Procax* aliquot apud Burm., indocte. Etiam *Proca* legitur.——768. *reddat* Rom. pr. Moret. et pr. Hamb.——769. Verſus in altero Mentelii a pr. m. aberat: et

patri ſucceſſit et Albam Longam condidit. cf. ſup. Æn. I, 267 ſq., ſed reges Albani a Silvio, qui ex Lavinia poſtumus Æneæ natus erat. Hæc eſt fama, quam h. l. poëta ſequitur. Alii Aſcanii filium et ſucceſſorem Silvium faciunt. Alii aliter tradunt. v. Liv. I, 3. Victor O. G. R. 16. 17. Dionyſ. Halic. I, 70. Ovid. IV Faſt. 40, et Serv. ad h. l. conf. Exc. III ad lib. XII Æn. Fabulæ de Silvio in ſilvis educto locum feciſſe videtur nomen ipſum, uti fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et ſimilitudo vocis *ruminis*, hoc eſt, mammæ. *haſtam puram*, δόρυ ἀσίδηρον, idem quod antiquioribus ſceptrum, regum et heroum inſigne vel ex Homero notum. cf. Cerda. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albæ Longæ rex. Nec male tamen ſic accipias: nomine inter Albanos domeſtico appellatus Silvius. Quo ducere poteſt Livius ibid. *manſit Silvius poſtea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt.* Argutias vetſ. Grammaticorum ſuper *poſtuma proles* vid. apud Gell. II, 16 et Cerdam. Alia eſt ſubtilitas Servii et cæterorum in *longævo*, quia Æneas annis fatalibus nondum expletis periit, eſſe debere dictum pro *deo*, cujus ævum, h. e. æternitas, proprium ſit. Enimvero poteſt aliquis ſenex eſſe et jam ſenex factus liberos ſuſcipere, et ſenex violenta morte perire.

767—772. Nec omnes Albanorum

Egregius, si umquam regnandam adceperit Albam.
Qui juvenes quantas ostentant, adspice, vires!
Atque umbrata gerunt civili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum, et Gabios, urbemque Fidenam,
Hi Collatinas inponent montibus arces,
* Laude pudicitiæ celebres, addentque superbos *

et cum supra v. 403 idem fere occurrat: *Troius Æneas pietate insignis et armis*, suspicari aliquem posse ait Burm., an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et salvo sensu eum abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorsum enim *Egregius* referatur? *vel* h. l. conjunctivum est, ut et alibi, et ne fraus fiat lectori, *pariter* additum. *ut armis* Goth. sec., sed ex *vel* sæpe *ut* factum.——771. *juvenis* Medic. *ostentent* Ven. *ostendant* Priscianus et Zulich. a m. pr.——772. *Atqui* Aldd. pr., mutatum in tertia a Naugerio in *Atque*. *Atqui* inter codd. Reg., et sic legendum monet Fabric. *At qui* divulsis syllabis vett. edd., quas Pier. et Cerda sequuntur cum D. Heinf., ut jungatur versus cum seqq. *At qui gerunt—quercu, Hi tibi.* Omnes tamen Codd. Pier. et Heinf. *Atque*, quod pari modo jejune positum offendebat nos supra IV, 261. Nil satis facit. Porro *gerit* a pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrh. *tegunt* Bigot.——773. *Numentum* duo apud Burm., unus *Numantum*. Porro primam in *Fidena*, quam exquisite dixit pro Fidenis ex Gr. Φιδήνη, a Virgilio corripi, quæ ab Horatio aliisque producatur, notatum a Grammaticis est.——774. *Hinc* Erf. *mentibus* Goth. tert. *mœnibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret.——775. Cur hic versus non ejectus sit ab Heinsio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vett., et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano J. C. U. Mediolanensi. Nunc, ne versuum numerus deminutus turbas faciat, minore cum incommodo in sede maneto, sed notatus.

banorum reges, nec ordine suo recitat. v. Auctt. laudd. *proximus* ergo, qui adstat. Meminit Capyos, quod Capys Assaraci f. Æneæ fuerat avus. Itaque Anchises refricat in hoc gratam patris sui memoriam. *Procas T. gloria g.*, ut Homero μέγα κῦδος Ἀχαιῶν. 770. *si umquam.* Servavit illustrationem ex antiquioribus Servius: *Recepit autem a tutore, qui ejus invasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit.* *Et rem plenam historiæ per transitum tetigit.* 772. coronam civicam, hoc est, querceam, gestant, scil. ob cives servatos, et de rep. bene meriti. *umbrata*; præiverat Lucret. II, 628 *ninguntque rosarum Floribus, umbrantes Matrem comitumque catervas.* *ostentant vires*, sunt viri fortes.

773—777. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio novimus lib. III, 31, p. 172,

Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ.

776. *Pometios* correxerunt jam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomerios.* In Goth. tert. *Pometicos.* Mox aberratur varie: *castrumque Nini. Borumque. Volamq. Bulamq. Coramq. Corasq.*——777. *nec sunt* alter Menag., male. *s. n. gentes* Medic. a m. pr., et sic Colot., quod probat Heins., equidem improbandum censeo vel maxime. Nam, primum *terræ* docte poëtis ponuntur, ubi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne *gentes* quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed urbes enarratæ fuerunt; et his bene respondent *terræ*, quibus aliquando imponentur.

p. 172, plerasque saltem novis colonis frequentatas, ut Ryckium quoque monuisse video in Diss. de pr. Ital. col. p. 455, quem vide. Liv. I, 3 *Ab eo* (Latino Silvio) *coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati.* Et Victor O. G. R. c. 17 *Igitur regnante Latino Silvio coloniæ deductæ sunt Præneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Locri* (vitiosum, f. Corioli. v. Dionys. V, 61. Plin. III, 5 s. 9), *Crustumium, Cameria, Bovillæ, cæteraque oppida circumquaque. Nomentum* quidem, et *Fidenæ* cum *Crustumerio* tres fratres conditores habuere. Dionys. II, 53, p. 116, idque multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36 (p. 104) *Gabii* inter Latinos, ibid. V, 61 et Albæ Longæ colonia IV, 53. *Collatia* in iis *collibus* sita, qui inter viam Prænestinam et lævam Anienis ripam visuntur, v. Cluver. Ital. ant. p. 663. *Pometii*, s. Pomentini, eorumque urbs Suessa Pometia, communi scriptorum consensu Volscorum, non Latinorum nomini accensentur. Itaque Cluverius p. 1018. p. 1024 lib. III, 1 et 8 aliique Virgilium poëtica licentia in hoc usum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios usque ex sequiore ævo definiisse. Livio sane lib. II, 16 *duæ coloniæ Latinæ* (jure Latii Roma deductæ) *Pometia et Cora.* Enimvero, etsi Volscorum facta est urbs Suessa una cum Cora, tamen urbes inter Latinas eam aliquando fuisse dubitari nequit. v. Plin. III, 5 s. 9. Latet inter nomina populorum fœderi adscriptorum ap. Dionys. V, 61 Βεβεντάνων· sunt Πωμεντῖνοι, Κόρνων pro Κοράνων. *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; ut etiam *Bolæ*, Æquorum oppidum. Sunt Bolani etiam fœderi Latinorum modo memorato adscripti ap. Dionys. l. c. Adde locum Victoris supra laudatum. Male *Castrum Inui* ad Castrum novum, non longe a Centum

Quin et avo comitem ſeſe Mavortius addet
Romulus; Aſſaraci quem ſanguinis Ilia mater
Educet. Viden' ut geminæ ſtant vertice criſtæ,
Et pater ipſe ſuo ſuperum jam ſignat honore?
En, hujus, nate, auſpiciis illa incluta Roma

778. *Mavertius* Witt. *ſeſe addet*, ut nunc legitur, erit: una cum ipſo in vitam prodibit, ſuo ſcilicet tempore. Sed melius puto legi: *addit*; una cum patre incedebat anima Romuli. cf. 754. 755 et infr. 864. Et eſt ed. Ven., quæ hoc exhibeat. Tranſpoſiti porro verſus 778 et 777 in Goth. pr. et tert.——780. 781. *ſtent* multi codd. et edd., quod recte deſeruit Pier. et mox *ſignet*. Scilicet ut conſequutio temporum ſervetur. At vid. Var. Lect. lib. I, 706. *honorem* Menag. pr. *inſignat* Rom.——782. *nata* ſc. Roma, a Romulo condita, malit Burmannus; ſcilicet ut vulgari orationi propior ſit poëta? Eadem varietas in verſu Enniano: *his nata auſpiciis illa incluta Roma*, quod aliis *En hujus nate auſp.* apud Serv. ad VII, 678, ubi v. Burm.

a Centum cellis ad mare, revocavit Servius et viri docti ad Rutil. I, 227 ſq.

778—781. *avo comitem ſeſe addet*; ſecundum Servium: *avito ſeſe junget imperio*, h. e. una cum avo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi uſus fert. v. Var. Lect. 778. quem Rhea Silvia Trojana ſtirpe oriunda partu edet. *Aſſaraci* v. ſup. I, 284. *educet*, ut modo v. 765, cum deberet eſſe: pariet. 780. En bellicoſum viri ingenium jam nunc militaris viri habitus (galea duplici criſta, δίφαλον vel δίλοφον diceres) declarat. *ſtent*, ſint, ut alibi quoque. 781. Quis ex variis ordinis verborum ac ſenſus faciendi modis verus ſit, vix definias. Servius accepit: eum *ſuperum*, deum, ut Mars *pater* ſit Romuli. Poſſit etiam *ſuo ſuperum honore*, h. e. divino, eum ſignare pater Mars. Sed probabilius eſt, quod et Cerda ſequitur, *Et pater ſuperum*, Jupiter, *ipſe eum jam ſignat honore ſuo*; nunc tamen iterum ambiguum eſt, ſitne *honor* Jovis an Romuli? ſitne immortalitas, viri dignitas et virtus corporis? Simpliciſſimum videtur ſic accipere: videſne, ut animam aliquando in corpus prodituram Jupiter jam hinc divina corporis majeſtate conſpicuam reddit, ſcilicet ut, in immortalium numerum eam aliquando receptum iri, jam nunc manifeſtum ſit. An duplex criſta in galea Martis aliquod peculiare inſigne ſit, dubito, nec ex Val. Max. I, 8, 6 doceri poſſe puto. Ornant una, binæ, trinæ, quaternæ criſtæ. At ipſa galea perpetuum, quantum memini, Romuli inſigne.

782—788. Verſus ornatiſſimi. Primus 782 ex Ennio tranſlatus apud Iſidor. XVIII, 1. 783. quam magnifice pro,

Imperium terris, animos æquabit Olympo,
Septemque una ſibi muro circumdabit arces,
Felix prole virum : qualis Berecyntia mater
Invehitur curru Phrygias turrita per urbis,
Læta deum partu, centum conplexa nepotes,
Omnis cœlicolas, omnis ſupera alta tenentis.
Huc geminas nunc flecte acies : hanc adſpice gentem,
Romanoſque tuos. Hic Cæſar, et omnis Iuli
Progenies, magnum cœli ventura ſub axem.

783. *annos* conj. Heumannus; nempe quia æterna Roma dicta. Sed parum ſuave eſt illud : *annos æquare Olympo*, ut ne niſi cum ipſo cælo pereat. *famamque* melius Jo. Schrader. At animos celſos et diis virtute pares habere, qua ad cælum educant nomen, generoſa res eſt. *animoſque* Witt. *æquabit* Mentel. a m. pr. In Servii nota ſubjungitur ad hunc verſum : *De hoc autem loco et Trogus et Probus quærunt.* Quid illud fuerit, quod quærerent, non aſſequor. *Trogus* autem eſſe videtur Pompeius hiſtoriarum Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cujus fere æqualis fuiſſe debet, commentatum eſſe, nulla aliunde eſt ſuſpicio. Laudatur quidem Trogus a Servio ad Æn. III, 108. IV, 37, ſed ex hiſtoriis. Forte leg. *Hyginus.*——784. *circumdedit* alter Hamb.——786. *Phr. itura* Zulich.——789. *huc flecte* Ge. Fabricius malebat et Cerda, ut repetitione excitetur animus. Sed conſtantem librorum lectionem revocavit Heinſius; niſi quod *modo fl.* qu. Moret. Mox *reſpice* Hugen.

condetur Roma! Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate ſuperabit omnes mortales. Obvium hoc, et ſimilia Romæ præconia apud veteres congeſſit multa Cerda; etiam de ſeptem collibus (Docta Pomponii Sab. ad v. 784 nota ex Dionyſ. Halic. Plutarcho in Romulo et Feſto in *Roma* deſcripta eſt). 785—788. Auguſta imago Cybeles per Phrygiam invectæ (ex ritu ſacrorum), quæ eſt Deum Mater. Aſſimulatur Roma, quæ tot magnos ac divinos viros tulit. Nam de divinis honoribus in Cæſares delatis non agitur. *ſupera alta tenentes*, Homericum : *ὑπέρτατα δώματ' ἔχοντες.*

789—791. Etiam ordinem rerum facit admirabilem : quod primo loco gentem Juliam memorat, cum in Marcello oratio ſummi affectus plena ſubſtitura ſit. *Huc converte oculos* etc. omnia cum verborum dignitate extulit. *ventura ſub axem*, in vitam,

Hic vir, hic eſt, tibi quem promitti ſæpius audis,
Auguſtus Cæſar, Divi genus: aurea condet
Sæcula qui rurſus Latio, regnata per arva
Saturno quondam; ſuper et Garamantas et Indos
Proferet imperium; jacet extra ſidera tellus, 796
Extra anni Soliſque vias, ubi cœlifer Atlas
Axem humero torquet ſtellis ardentibus aptum.

792. *ibi* Menag. pr. *quem promitti ſibi* ſec. Moret.——793. *Divi g.* ex librorum conſenſu, ex numis et marmoribus copioſe firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heinſ. Quid ſollennius illo: *Cæſar Auguſtus Divi f.* Nonnulli vulgg. et codd. *Divum genus.* *condit* duo ap. Burm.——794. *quæ* ap. Lactant. I, 13. *r. per annos* Rom. *regnataque parvo* Goth. tert., utrumque lapſu, qui luſum habet.——795. *Garamentes* male ſcribitur. *Garamantidas Indos* pr. Hamburg., item male.——796. *Profert* alter Hamb. a m. pr. *Perferet* duo Burm.——797. *extra annos* Franc., non male. *Lucifer* Montalb. a m. pr. *Altans* Rom.——798. *bumeris* pr. Hamb.

vitam, ut jam toties vidimus in hoc libro.

792 ſqq. In Auguſto vero repræſentando ſe ipſum ſuperavit poëta. Pacem terrarum orbi redditam, prolatos imperii fines, vaticinia, quibus terris promiſſus fuit, expeditiones in terras longinquas, et itinera ad conſtituendas provincias in iis ipſis annis, quibus hæc ſcripſit Maro (U. C. 732 ſqq. v. Vita Virgilii h. a.), ſuſcepta; quam gravia hæc omnia laudum argumenta, et quam ſplendide verbis et rerum phantaſmatibus declarata!

793—795. *Divi genus*, Cæſaris f. v. Var. L. *Latio*, debebat ſequi per appoſitum: *arvis*, ſed variavit: *per arva regnata quondam Saturno*; quæ ſunt ipſum Latium. v. inf. VIII, 319 ſqq.

795—798. Fines imperii in Africa et Aſia dilatatos intellige; etſi rebus in majus auctis. *ſuper* (ultra) *Garamantas*, victi hi ſunt a L. Cornelio Balbo, cujus triumphum Faſti Capitolini VI Kal. April. a. 735 memorant. cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. In extrema igitur vitæ Virgilii et hæc incidunt. *ſuper Indos*, ſpectat partim ad ſigna a Phraate reddita U. C. 734, partim ad Indorum legationem ad Auguſtum miſſam, cum in Syria verſaretur. v. Strabo XV, p. 719 C. D. adde Dion. LIV, 9, ſup. Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem jam intpp. notarunt in Silio VIII, 409 ſqq. de Ciceronis laude. Jam debebat ſequi: *proferet imperium—et ſuper eam terram, quæ jacet extra ſ.* Sed inverſio facta enthuſiaſmum adjuvat. In ſqq. auſtrales Africæ plagas deſignari manifeſtum eſt; ſed

Hujus in adventum jam nunc et Caſpia regna
Reſponſis horrent divom, et Mæotia tellus,
Et ſeptemgemini turbant trepida oſtia Nili.

799. *in adventum* ex Rom. et aliis jam Pierius approbavit lectori, et ſecundum eum Heinſ. e Medic. et aliis; vulgg. *in adventu*. *Cujus in adventu* ed. Ven.——800. *Mæotia* bene Heinſ. poſt Pier. ex caſtigatioribus. Vulgo *Mæotica*.——801. *tumida* legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam.

res ad τερατῶδες deflexa. Solis viæ proprie ſunt intra Tropicos Cancri et Capricorni per eclipticam. Sic apud Aratum ἠελίοιο κέλευθοι et ἄλησις, Phænom. 319. 321. Servius laudat Lucani locum III, 253 ſq., in quo Æthiopes extra Zodiacum poſiti eſſe dicuntur. Jam Romani quidem vix ad Tropicum Cancri pervenerunt, multo minus arma ultra æquatorem protulerunt et alterum tropicum; ſed poëtæ licuit hæc amplificare et loca ultra tropicos memorare, adeoque ultra ſidera, hoc eſt, Zodiacum, ultra Solis vias et anni, qui illo ſolis decurſu conficitur, ad eas Africæ plagas deſignandas, quæ ultra notas terras uſque ad Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam, procurrentes, verſus auſtrum tum erant repertæ. Similiter ex altera parte verſus arcticum polum navigantes *diem poſt terga ſolemque reliquiſſe* dicti ſunt ab Albinovano in fragm. de navigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amiſiæ oſtio. Reſpici autem a Marone Candacen victam et Æthiopiam ſupra Ægyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile fit; qua de re v. Strabo XVII, p. 820 ſq. et Vita Virgilii ad a. 732. *ubi c. Atlas axem*, cælum, *humero torquet*, ſuſtinet torquentem ſe et vertentem, *ſtellis ardentibus aptum*, ex quo axe ſeu cælo ſtellæ aptæ ſunt, in eo fixæ. Sed v. ſup. IV, 481. 482 (Ex Gronovio ad Senec. Med. 10 fruſtra interpretationem loci expectes).

799—801. Splendide et hoc enuntiavit, quod futura Auguſti magnitudo multis ſignis ac præſagiis fuit oſtenſa; quodque in remotiſſimis quoque terris ejuſmodi ſigna animadverſa fuerunt; nimirum populi circa mare Caſpium, inprimis Hyrcani et Bactriani ſub Parthis degentes, Scythæ ad paludem Mæotidem et Ægyptii, *turbant*, trepidant; nam et ipſi turbas faciunt, qui perturbantur, ut ſæpe alibi. Fundum rei videbis ap. Sueton. Octav. 94, ubi ex Julio quoque Maratho fabula affertur de prodigio ante paucos, quam Auguſtus naſceretur, menſes Romæ facto, *quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire*. Scilicet ſtultiſſima ſuperſtitione laborabat Auguſtus. v. Sueton. c. 92. Ubi autem ſunt, qui tali ſuperſtitione ducantur, ibi nec deſunt, qui fraudem ani-

Nec vero Alcides tantum telluris obivit;
Fixerit æripedem cervam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
Nec, qui pampineis victor juga flectit habenis,
Liber, agens celso Nysæ de vertice tigris.

802. *obibat* duo Heins. *obibit* Rom.——803. *Fixerat* Rom. et alii Pier. etiam Carisius. Item Goth. tert., male. *ænipedes* præferebat Heins. ad Ovid. Ep. 6, 32. 12, 93. *atque E.* emendabat Marklandus ad Statii Silv. pag. 261, haud dubie et hoc bene, nec tamen necesse: Nam mira est in his poëtarum variatio, si quis longiore usu ad hæc attenderit; et rationem illa habet, possunt enim ejusmodi enumerationes pluribus modis constitui: sequendum autem poëtæ est illud, quod a vulgari more recedit. Jam autem vulgare esset *atque—et.* At alterum, quod idem vir doctus proponit, ut, si *aut* retineatur, mox etiam *aut Lernam* scribendum sit, multo minus sequar.——804. *Pacarit,* quod res exigebat, e libris Pier. et suis reposuit Heins., quem vide. Vulgo *placarit.* ed. Ven. *placaret.* Rom. *pacaret.* Mox *tremefecerat* aliquot Pier. cum Rom.

mis faciant, et modo rebus suo jam eventu manifestis, modo animis in incerto fluctuantibus, prædictiones egregie inventas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde civilibus factum, v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac præsagia, quibus ipsis jam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa. Ipse bonus Josephus Vespasiani voluntatem tali commento captabat. Si quod aliud melioris philosophiæ bonum nostra ætas videt, hoc inprimis memorandum esse arbitror, quod divinationum vanitate liberati sunt hominum animi.

802—806. Tandem expeditiones et itinera Augusti commemorat. v. sup. ad v. 792, comparatione facta cum *vago* (apud Horat. III Od. 3, 9) Hercule et Baccho. In Herculem paullo iniquior esse videtur poëta, quod ex ejus erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti sunt; Augusti comparati magnitudo eo ipso attenuata esse videtur. Hoc idem video Schraderum observasse ad Musæum p. 315. *Cerynitis cerva* etiam Græcis χαλκόπους, qua voce pedum robur et velocitatem prisci homines declarabant; sed melius poëtæ rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadiam illa spectat, uti etiam Erymanthius aper et Hydra Lernæa. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; atqui debuit cerva viva capta esse. vid. Apollodor. II, 5, 3; aut igitur alium auctorem sequutus aut loquutus est parum accurate. 805. 806. De Bacchi

Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

807. *dubitemus* Goth. tert. In altero hemistichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quæritur, quid sit, *virtutem extendere factis. vitam, ævum, extendere,* et *nomen, memoriam, famam, extendere,* sollennes loquendi modi sunt; sed non *virtutem.* In Rom. legitur: *virtute extendere vires*; item in tribus Moret. pr. Rottend. Montalb. altero Mentel. a m. pr. Erf. et in edit. Junt. Etiam Pierius plerosque alios codd. id a m. pr. exhibuisse observavit, sed erasa scriptura fere superscriptum *virtutem* et *factis.* Ex Heinsianis pr. Mentel, *virtute e. factis.* Gudianus: *virtutem e. vires,* vel *factis.* tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus.* alter Hamb. *factis e. vires.* Heinsio inter hæc omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires.* Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum (esset: omnes vires exerere fortiter agendo) illustrare satis potuit. Meo qualicunque judicio *vires* ex glossemate vocis *virtutem* subnatæ sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461 occurrit: *sed famam extendere factis, Hoc virtutis opus,* unde facilis suspicio, ut ex h. l. *virtute extendere famam* fuisse conjicias; et sic jam conjecerat Burmannus, vel *vitam*; probat prius *famam* etiam Jo. Schrader. Bona hæc sententia et sollenni mori loquendi accommodata. Enimvero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem,* adeoque gloriam, virtute partam, *extendere factis.* Superest alia lectio, *virtutem extendere fatis,* ex Goth. sec. Sprot. Dorvill. Ven. et Reg. a m. sec., ut sit *virtutem extendere,* ad ea, quæ restant, discrimina et labores, *fatis,* ad fata explenda, ut sit tertius casus, in cujus gratiam. Habet et hæc, quo se tueri possit. Est tamen forte nimis arguta; et auctoritas major codicum adest vulgatæ.

chi ex India triumpho agit, in ea Nysa urbs cum monte Mero, qui et ipse Nysa dictus. Infinitæ de his fabulæ, colectæ a Nonno in Dionys. Præter Diodor. II, 38, cf. Strab. XV, p. 687. *qui flectit juga,* bijuges tigres, ex v. seq. *pampineis habenis,* pampino circumvolutis et implexis.

807. 808. Bona Servii nota: *dubitamus pro dubitas. Miscuit personam suam. Est autem sensus: cum tibi tanta sit præparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est gloriam.* In sententiam itaque poëta mutavit, quod ad solum Æneam spectat: cujus objurgatio est tacita et increpatio: cum tam clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras, et ad occupandam Italiam strenue pergis. Eodem iterum redit inf. 889 *Quæ postquam Anchises natum per singula duxit, Incenditque animum famæ venientis amore: Exin bella viro memorat* etc. De sententia dubitare non licet. Sed in verbis est obscuritas et ambiguitas: quæ duplici modo expediri potest. Scilicet *virtus* dicta esse potest pro gloria virtute parta, ut contra κλέος pro virtute dicitur; ita pro simplici, strenue res gerere, poëta ornate dixit, *virtutem,* nominis gloriam, *extendere factis.* Si vero *virtutem*

Aut metus Auſonia prohibet conſiſtere terra?
Quis procul ille autem ramis inſignis olivæ
Sacra ferens? noſco crinis incanaque menta
Regis Romani; primus qui legibus urbem
Fundabit, Curibus parvis et paupere terra

808. *terras* Goth. ſec.——811. *Romani Regis* alii ap. Pier. *primam qui* Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heinſ., itaque Heinſius receperat; ſententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, ut ſit *primam*, nuper conditam, recentem; ſed hoc latinum non eſt; Heinſius vero ſic, ut ſit poſitum eleganter pro, primum; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* jungendum. *Primum*, id eſt, *in principio*, Medic. Pierii; at Serv. ed. Mediol. et aliæ vett. inde ab Aldd. *primus*, quod recte revocavit Burmannus. Sic quoque Goth. pr.——812. *Coribus* Gud. *pravis* Sprot. *p. regno* apud Priſcian. lib. VII.

tem proprie dictam malis, tum *extendere* exquiſitiore modo dictum accipe, aut ut ſit virtutem intendere, cum contentione, in futuros caſus, *factis*, vel in facta vel per facta clara et fortia; aut ut ſit *virtutem extendere* dictum pro vulgari, exerere, exercere, ea uti, adeoque *per facta*. *Extendere* enim modo ad numerum, modo ad temporis intervallum, modo ad res refertur. Amant itaque poëtæ hanc vocem, ut ornent notionem ſimplicem. Sic pro *exigere vitam*, *ætatem*, malunt *extendere*. Sic *vitam bona ſpe extendere*, exigere. Æſchyl. Prom. 537 Ἡδύ τι, θαρσαλέαις τὸν μακρὸν τείνειν βίον Ἐλπίσιν, pro bonam inter ſpem vitam exigere. Quid? quod adeo in Plauto occurrit Bacch. III, 3, 26 *Ibi* (in palæſtra) *ſuam ætatem extendebant*, exigebant. Cum poëtam noſtrum, ut epicum, doctius loquutum eſſe probabile ſit, poſtrema hæc ratio verior eſſe videtur; expeditior eſt prima. Bene porro v. 808 firmatur Æneæ animus ad ſedem in Latio figendam.

809—813. Numa Rex, pacis tutela religionumque cura inſignis. *Quis procul*. Servius: "mira autem utitur phantaſia; ut quaſi oſtendat, ſe non agnoſcere eum, qui de gente Romana non fuerat;" neſcio an nimis ſubtiliter. Anchiſes et hanc et reliquas animas proſpectabat e longinquo 754. *ſacra ferens*, proprie de ſacerdotibus v. ad Ge. II, 476, h. l. bene de ſacrorum et religionum conditore. *crines incanaque menta*. Talis ejus imago, ut fama ſic acceptam eſſe appareat, in numis gentis Calpurniæ, Marciæ, et Pomponiæ occurrit. cf. Dionyſ. II, 58: ἀξιώσει μορφῆς βασιλικὸν fuiſſe narrat.

venit

Miſſus in imperium magnum. Cui deinde ſubibit,
Otia qui rumpet patriæ, reſideſque movebit
Tullus in arma viros, et jam deſueta triumphis
Agmina. Quem juxta ſequitur jactantior Ancus,
Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque ſuperbam
Ultoris Bruti, faſciſque videre receptos?

813. *quoi* libri Pier. *qui* Medic.——814. *rumpit* Menag. pr.——815. *diſſueta* duo apud Burm. cum ed. Ven. *devicta* Hugen. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, ut a Bottario exhibitum: *virum magnis deinde triumphis*.——817. *Hunc q.* Franc. *gaudet* Hamb. pr. *arvis* Medic. a m. pr. *armis* ſec. Moret. Servium Tullium deſiderat Burm., nec bene omitti potuiſſe cenſet; itaque Franciani, leviſſimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque* ſc. ſequitur *jam nimium gaudens popularibus auris*; ut deſignetur Serv. Tullius, quem populo ſtuduiſſe traditum utique eſt a parte ſcriptorum: v. Dionyſ. IV, 8. At enim durum hoc eſt, ut nomen ita ſubintelligendum ſit; tum vox *jactantior* ſuperiore verſu ſatis arguit verſum hunc nec minus ad Ancum ſpectare: Servium omittere licebat poëtæ; poſſit quoque cauſſa, ſi neceſſe ſit, ſatis ſpecioſa afferri, quod is alienigena et in ſervitute natus erat, nec adeo ad Anchiſæ poſteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinios bene numerari potuiſſe Servium putabat.——818. *Vin'* Dorvill. *Tarquinos* male legi obſervat Pier. et Dorvillius ap. Burm. *animam ſuperbam* Servius ad Tarquinium refert; hoc quoque male.

venit *in imperium magnum*, certe fatorum decreto tale futurum aliquando.

813—815. Liv. I, 22 Tullus Hoſtilius: *Hic non ſolum proximo regi diſſimilis, ſed ferocior etiam Romulo fuit.* *deſueta triumphis*, ornatius, quam, bellis.

816. 817. De Anco Marcio, quaſi is favorem populi captaverit, adeoque ſuperbior in patres fuerit, alios auctores habuiſſe Maronem neceſſe eſt, quam quos Livius et Dionyſius cæterique ſequuntur, qui ad nos pervenerunt. conf. Var. Lect. Ex Servio ſervatum videtur, quod Pomponius Sabinus adſcripſit: Ancus Martius—*vivente Tullo ægre ferebat, cum e ſtirpe regia ſe jactaret* (erat Numæ nepos ex filia), *prælatum ſibi Tullum. Itaque ſtatuerat, favore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.*

818. 819. *Ultor Brutus*, qui Tarquinii ſuperbiam et Sexti libidinem ultus eſt. *faſces receptos*, regiam dignitatem et imperium

Conſulis imperium hic primus ſævaſque ſecuris
Adcipiet; natoſque pater, nova bella moventis,
Ad pœnam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix! Utcumque ferent ea facta minores;
Vincet amor patriæ, laudumque inmenſa cupido.
Quin Decios, Druſoſque procul, ſævumque ſecuri
Adſpice Torquatum, et referentem ſigna Camillum.
Illæ autem, paribus quas fulgere cernis in armis,

820. *primum* tres apud Burm.——821. *gnatoſq.* plerique Pier. *patri* Vratiſl. *b. gerentes* Zulich. a m. pr.——823. *ferant* Goth. ſec. *ea fata* erat vulgata lectio, quam Pierius præ oculis habebat: ſed in *facta* omnes ejus et Heinſii libri conſentiunt, binis exceptis, cum Dorvill. et ed. Ven. *nepotes* Goth. ſec., et ſic Macrob. IV, 6, ubi et *facta* leguntur. Porro verſu hoc ad ſuperiora retracto aliquis ſententiam abſolutam habere poſſit; *Infelix, utcumque ferent ea f. nepotes*; ſc. quamtumvis poſteri id facinus laudibus ſummis prædicent (ut *ferre* ſimpliciter ſit, laudibus efferre). Verum *vincet amor p.* Et in hunc ſenſum interpretari videtur locum Auguſtinus de C. D. III a Pierio in medium productus. Sed præſtat vulgaris ratio.——824. *Vincit* Witt. *laudumque immenſa cupido:* malis hoc abeſſe, quippe quod pulcherrimam laudem corrumpit: ſaltem ad noſtrum ſenſum. An vero ad Romanorum quoque judicium? Etiam Jo. Schraderus expunctum hemiſtichium eſſe malebat.——825. *Quin Decios Brutoſque* Rom.——826. *et* deeſt Hamb. pr. et Goth. ſec.——827. *Illi quos* ſec. Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. *in auris* pr. Hamb.

imperium a Regibus in Coſſ. tranſlatum.

820—824. Vid. Liv. II, 3—5. Bruti factum qui reprehenderent, jam Virgilii tempore fuiſſe credendum eſt; itaque ab Anchiſe adjectum: in quamcunque partem hoc factum interpretaturi ſint poſteri, ipſe in ſumendo a filiis ſupplicio ſequetur id, quod patriæ amor et gloriæ cupiditas ſuadebunt.

825. 826. *Decii,* pater et filius, qui ſe pro patria devoverunt, alter bello Latino, alter Gallico. *Druſi,* Liviæ cauſſa laudati; ex iis M. Livius Salinator b. Punico II clarus, et M. Livius Druſus Trib. pl. At Druſum Liviæ f. ejuſque victorias de Germanis male in tempora Virgilii advocant Intpp. De T. Manlio Torquato Imperioſo v. Liv. VIII, 7. *referentem ſigna Camillum*; retulit, recepit ſigna a Gallis capta in pugna Allienſi. conf. Liv. V, 37 et 49.

827—836. De Cæſare et Pompeio. *paribus armis,* utpote

Concordes animæ nunc, et dum nocte prementur,
Heu quantum inter ſe bellum, ſi lumina vitæ
Adtigerint, quantas acies ſtragemque ciebunt!
Aggeribus ſocer Alpinis atque arce Monœci
Deſcendens; gener adverſis inſtructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis adſueſcite bella:
Neu patriæ validas in viſcera vertite vires.

828. *et nunc dum* ed. Ven. *prementur* e Pier. et binis ſuis Heinſius recepit. Accedit Zulich. Vulgo *premuntur*, quod bene poterat locum tueri.——829. *limina* ſec. Rottend. Witt. Erf., perpetua varietate. vid. h. l. Heinſ. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. *lumina* unice vera; nam et plus dignitatis epicæ ineſt, et præceſſerat: *nocte.*——830. *Attigerunt* Goth. tert. *quantis* tert. Rottend. *ſtrageſque* quinque Burm.——831. *Menœci, Menœti, Moneti, Moneci, Minœci, Monete,* aberratt. codd. At eſt Μονοίκȣ λιμήν.——832. *Diſcedens* Puget. *averſis* Medic. a m. pr. et Leid., in quo mireris Heinſium otium perdere.——833. *adnectite* Puget.——834. *Heu* Goth. pr., et *invalidas* idem. *vertere* Montalb.

pote uterque Romanus. v. Georg. I, 489. Lucan. I, 7. *nocte,* ante ingreſſum vitæ, quæ ſupra *lux* erat v. 761, et mox v. 829 *lumina vitæ.* 831. Julius Cæſar in Pompeium arma movebat e Galliis. Etſi vero Ravennæ tum ſubſiſtebat cum una legione, tamen, cum cæteræ legiones ex hibernis (v. de B. Civ. I, 7), adeoque major copiarum pars ex Gallia Tranſalpina eſſet arceſſenda, auguſta rerum ſpecie ab Alpibus deſcendere eum narrat. Alpes declarat per *aggeres Alpinos* et *arcem Monœci,* h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monœci, ſub Alpibus maritimis non longe a Nicæa ſitis, qui nunc *Monaco* eſt. Alienum itaque eſt non magis ab hiſtoriæ veritate, quam a poëtæ conſilio, aut cogitare, Cæſarem ipſum per hæc loca in Italiam deſcendiſſe, aut ad reditum Cæſaris ex Hiſpania hæc referre. Nec melius rem expedit Burmannus. Videas tamen audacter hæc in deſcriptionibus et hiſtoriis Italiæ repeti (v. c. *Obſſ. ſur l' Italie* T. III, pag. 282), et monſtrari turrim ſuper monte Turbia, qua tranſitu facto Cæſar iter in Italiam clauſerit; quam Tropæorum Auguſti ruinas alii eſſe pronuntiant, ut ex Holdſwortho didici. Pompeium copias ex Oriente contraxiſſe quis neſcit? 833. pro vulgari: adſueſcere bellis. Ante oculos Iliad. η, 279 de Hectore et Ajace ſingulari certamine pugnantibus: Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον. 834. Imitatio Lucani eſt I, pr. *populumque potentem In ſua victrici converſum viſcera*

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo;
Projice tela manu, ſanguis meus. 836
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, cæſis inſignis Achivis.

836. *ſanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36 (ed. Ruhnk. p. 267) jam Gc. Fabricius laudavit; nec dubito vi ac poteſtate ſententiæ eſſe præferendum; etſi Rufinianus in interpretatione argutias captat, quaſi poëta tecte Cæſarem vituperare voluerit, cum dicere manifeſte parum tutum eſſet: *Nam ſimul cauſſam belli civilis oſtendit in Cæſare fuiſſe, dum dicit*, priorem *illum debere parcere*; *ſimul dolorem confeſſa* (an *re confeſſa?* nam ſenſus: ut ipſi Cæſari talis confeſſio exprimatur) *et in judicio ſuo quærit, tamquam ideo parcere* prior *debeat, quia ſit Anchiſæ* pius ſanguis *et ab Olympo genus ducat.*——838. *currus* multi ap. Heinſ. et Burm., minus bene. *currum* Medic. quoque agnoſcit, nec non Rom. cum Aruſiano Meſſo.

viſcera dextra; et v. 835 Statii Theb. III, 239 *vos o ſuperi, meus ordine ſanguis, Ne pugnate odiis.* v. Cerda. Verſus 835. 836 ad clementiam Cæſaris referunt. Cur Cæſarem potiſſimum appellet, cauſſa allata eſt in hoc ipſo: *genus qui ducis Olympo*, ſc. per Iulum ſeu Aſcanium.

837—841. Duo verſus 837. 838 ad L. Mummium Achaicum pertinere, dubitari nequit; neque probari poſſe puto Harduini ad Plinium T. II, p. 646 ſententiam, qui totum locum v. 837—841 ad Cæſarem retrahebat. Repugnat *ille ille*, et *triumphata Corinthus*, et reliqua. Mummium autem potiſſimum commemorat non tam inſigniore aliquo inter cæteros magnos viros merito, quam quod *Achivos*, Græcos, bello Achaico confecto, profligavit, re ad hominis Trojani ſenſum grata. At qui vſſ. ſequuntur, ad quem ex Romanis ducibus referendi ſint, obſcurum videtur. Ad eundem Mummium ne referas, vel τὸ *Ille* intercedit, quod diverſum aliquem deſignat. Veteres Pyrrhum Epiri R. reſpici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii verſu *Æacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Æaco ducebat; ſed reliqua in his verſſ. memorata in eum non cadunt; unde vana Virgilii reprehenſio nata ap. Gell. X, 16. Iniquior eſt Grammaticorum ſtrictura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum eſſe*; *nam Virgilius procul dubio ſi correxiſſet, fuiſſet exemturus*; *niſi aliquid adſpexerit nobis incognitum.* Minimæ difficultates ſunt, ſi cum viris doctis apud Cerdam et ad Gell. l. c. L. Æmilium Paullum Perſei victorem Æneæ ab Anchiſe oſtendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio verſari; neque adeo, quod in ſacris Judæorum vatibus

Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsumque Æaciden, genus armipotentis Achilli;

bus fere interpretes faciunt, ad proprietatem orationis et historiæ subtiliter omnia esse revocanda. Quin poëta vaticiniorum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videtur. Græciæ opes jam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia devicta, indicaturus, *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum historiarum memoriam jucundam simul et augustam: ut jam lib. I, 283—285 factum vidimus; quem locum cf., item Ovid. Fast. VI, 47. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo afflixerit Græciam, ex Livio intelligas XLV, 31 sq. Ad eadem tempora belli Trojani a poëta accommodata sunt reliqua, præclare utique, si hæc Æneæ repræsentata memineris: itaque Perseum victum appellavit *Æaciden*, ab Achille oriundum; quid enim ad Trojanorum sensum lætius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Trojanis esse pœnas daturos calamitatis Trojanis illatæ et eversæ urbis adeoque templorum Trojæ violatorum et direptorum; sed ingeniose unum aliquod facinus, ut poëta, et inprimis Ajacis impietatem in Cassandram memorat, tamquam nefandum inprimis scelus, quo Achivi deorum iræ et vindictæ sese obstrinxerant. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: Qui *Persen, proavi simulantem pectus Achillis,* Et tumidas *proavo* (hoc nunc emendatius legitur meliore Santenii V. C. judicio) *fregit Achille domos*, (sic conj. h. e. Paullum testor, qui etc.) et ex Silio XV, 291. 292 de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Æacidum sceptris proavoque tumebat Achille.* Quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidæ erant, in tanta commentariorum in utrumque locum mole neminem vidi docere. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quæ erat Neoptolemi, Epiri R., filia. vid. Justin. VII, 6. Hac ratione universe servata, de Perse tamen, an ad eum v. 840 referendus sit, adhuc quæri potest. Cum enim multo magis obvium sit, Ennii exemplo, *Æaciden* de Pyrrho Epiri R. aut ejus progenie accipere, quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro, dictum habeas: *Eruet ille*, Paullus Æmilius, *Argos, Mycenas, ipsamque Epirum*; ut Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua una die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. vid. Liv. XLV, 34. Strabo VII, pag. 496. Plutarch. in Paullo p. 271. Videtur sic, tamquam ad excusationem, subjectus esse v. 841 *Ultus avos Trojæ, templa et*

Ultus avos Trojæ, templa et temerata Minervæ. 841
Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyæ, parvoque potentem

842. *aut* deest Medic. a m. pr. *Conse* Rom. *Quosse* Zulich. *Colse* Goth. tert. Quam lectionem hujus versus Ge. Fabricius in Donato invenerit, non assequi licet.——843. *bello* Gud. a m. pr.——844. *parvoque nepotem* Goth. tert., ridiculo stupore.

et temerata Minervæ. Minus bene per *Æaciden* Thessaliam, tamquam Græciæ, jam per Argos et Mycenas designatæ, partem tertiam, intelligas, cujus fortuna cum Macedoniæ calamitate fuit satis conjuncta; etsi in ea erat *Phthia*, Achillis patria, qua cum Mycenis et Argis junctim memorata Græciam declarari jam lib. I, 284. 285 vidimus in simili loco: *Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas Servitio premet ac victis dominabitur Argis.* Sufficit per solitas vaticinii ambages vss. 839—841 hoc unum declarari: Ille alter, Paullus Æmilius, Græciæ opes jam ante priorem illum, Mummium, franget. In eo, quod post *Eruet Argos, Mycenas,* adjectum est, *Ipsum Æaciden,* hærendum non est: fit enim communi usu, uno verbo accommodato ad plura subjecta: pro, prosternet, vincet Æaciden.

842—845. Notissimi in rebus Romanis viri. *Cato* est major, M. Porcius, qui et ab aliis inter magnos viros memoratus est: Uticensis non bene inter Cossum et Gracchos locum haberet; etsi in Augusti gratiam hunc omisisse videri non debet. v. Horat. I Carm. 12, 35 et inf. VIII, 670. De A. Cornelio *Cosso* spoliis opimis claro vid. Liv. IV, 19. 20. *Gracchi genus*; respicit maxime Ti. Sempronium Gracchum, b. Punico II clarum. *Scipiadas*, int. Africanum majorem et minorem; nam adjectum: *clades Libyæ*, Carthaginis alter victor, alter eversor. *fulmen belli* de Scipionibus proprio aliquo modo dictum fuisse, ex locis apparet a Cerda aliisque laudatis. Præivit Lucret. III, 1047 *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Ossa dedit terræ proinde ac famul' infimus esset.* Spencius bene comparat locum de Cæsare ap. Lucan. I, 157 sqq. Ad versum hunc referri debet Silii locus XIII, 499. Fulmini assimulavit bellatorem jam Homerus Iliad. ν, 242. *parvo potentem F.* in parva re domestica divitem; uti *contentus parvo* aliquis

Fabricium, vel te ſulco, Serrane, ſerentem?
Quo feſſum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Unus qui nobis cunctando reſtituis rem.
Excudent alii ſpirantia mollius æra,
Credo equidem, vivos ducent de marmore voltus;
Orabunt cauſſas melius, cælique meatus
Deſcribent radio, et ſurgentia ſidera dicent:

845. *et te* Zulich. *nec te* Schol. Perſ. *ſulcos* emendabat Turnebus, ſed *ſulco* plus poëticæ rationis habet pro, *ſulcis*. *Serane* Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora *Sarannus* vel *Serranus*. vid. Heinſ. et Perizon. Animadv. p. 24.——846. *Quo greſſum r.* Rom. *capitis* Vratiſl. *es* abeſt a Franc.——847. duplex Codd. familia: *reſtituis* Medic. cum al. *reſtitues* Rom. cum cæteris; non video cur hoc præferam. Poëtam decet futura ut præſentia ante oculos ponere. *reſtituet* Leid. et ed. Ven.——848. *molibus* Witt.——849. *cedo* emendavit Markland. ad Stat. p. 5 ſine idonea cauſſa. cf. Burm. *et vivos* aliquot apud Burm., haud dubie mollius. *vivos alicent* Menag. pr., librarii ſtupore.——850. *Orabant* Gud. *Soliſque* ſ. *Phœbique meatus* em. Jo. Schrader., ſed *cæli m.* ſunt ſiderum meatus. ——851. *Deſcribunt* ſec. Moret. *radios* Goth. tert. *lumina* Menag. pr. *ducent* Parrh. cum Goth. tert., perpetuo lapſu.

quis dicitur. De C. Atilio *Serrano* v. Plin. XVIII, 3, ſ. 4. Perizon. Animadv. Hiſt. c. 1.

846. 847. *feſſum*, me longa oratione, cum de Fabiis tot dicenda reſtent. De Fabio *Maximo* Cunctatore verſus debetur Ennio.

848—854. Locus haud dubie e nobiliſſimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Græcis, nam ad hos potiſſimum reſpicere videri debet, comparantur. Græci præſtabant artium elegantia; ex iis poëta æris fundendi marmoriſque ſculpendi artem memorat; felix idem eſt in verborum delectu: *æra ſpirantia* ſtatuæ, quæ vivos viros reddere videntur; et *mollius*, nam proprium in ſignis hoc. v. Quinctil. XII, 10, 7. Scilicrt partim ad veritatem naturæ, corpore et carne tamquam ad tactum molliter ære vel marmore reddita, partim extremitate formæ caſte et molliter circumducta et circumlita. Non male autem Urſinus præclarum Pindari de Rhodiis locum comparat Olymp. VII, 91—99. Græci porro præſtabant eloquentia, et quidem forenſi, *Orabunt cauſſas melius*, et philoſophicis mathematiciſque ſtudiis; at enim, id quod poëtam decebat, ex iis unum genus poſuit Maro, aſtrorum ſcientiam: *cæli meatus*, h. e. ſiderum curſus, *deſcribent*, definient in

ſphera

Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hæ tibi erunt artes; pacisque inponere morem,
Parcere subjectis, et debellare superbos. 854
Sic pater Anchises, atque hæc mirantibus addit:
Adspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis

853. *Hæc* tres Burm. *pacique* multi scripti et editi inde ab Aldd. cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. prætulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heins. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, ut lib. I, 264; verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. *pacisque i. amorem* Zulich. *pacique i. curam* pr. Hamb. *mores* Dorvill.——855. *hoc* Ven. *his* alter Hamb.

sphæra cælesti, *radio*, virga, petitum a geometricis figuris, quæ in pulvere ducebantur. v. Ecl. III, 41. At Romanis proprias artes esse contendit, ut imperent terrarum orbi, et aut in fœderum æquas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma sumant, debellent. Tantum verba subjiciunt, *pacis morem imponere*, h. e. legem, fœderum leges et conditiones; *parcere subjectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis utilitatem sibi ipsis promittere possent. Ad Augustum transtulit Horat. C. S. 51 *bellante prior, jacentem Lenis in hostem.* At viri docti in his verss. scientiam civilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem, expressam a poëta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; satis argute, si modo vere. Saltem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace: fere ut Æn. I, 264 *populosque feroces Contundet moresque viris et mœnia ponet.*

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de Marcello, Octaviæ f., ad quem ut deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem de loco hoc coram Octavia lecto vide in Vita Virgilii §. 47 et Serv. ad v. 862. Videri potest totus locus reliquo jam carmine absoluto insertus esse; nec tamen video, unde viri docti hoc tamquam exploratum satis tradere possint.

856—860. *Spoliis opimis*, occiso Insubrium Gallorum duce Virdomaro. Liv. Epit. XX. v. Perizon. Animadv. c. VII. Eadem sunt v. 860 *tertia arma capta*, h. e. tertia spo-

Ingreditur, victorque viros ſupereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Siſtet, eques ſternet Pœnos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri ſuſpendet capta Quirino.
Atque hic Æneas; una namque ire videbat

857. *viris* alter Hamb.——859. Alii diſtinguunt poſt *Siſtet eques:* nil refert. *equis* Rom., quod male probat Pierius: eſt enim vulgare pro altero poëtico.——860. *Triſtia* Rom. *patris* fragm. Vatic. a m. pr. *ſuſpendent* Franc. *rapta* malebat Markland. ad Stat. p. 277, ut jam Paſſeratius apud Guellium; ſic Ge. III, 32. Sed nec minus alterum bene dictum.

lia opima poſt Romulum et Coſſum, *ſuſpendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli inſtituto Jovi Feretrio ferebantur ſpolia opima. vid. Liv. I, 10. Sed potuit ſerioris ævi religio Romulum Jovi adjungere. Rem alio modo expedit Servius; *Poſſumus et, quod eſt melius, ſecundum legem Numæ hunc locum accipere, qui præcepit, prima opima ſpolia Jovi Feretrio debere ſuſpendi, quod jam Romulus fecerat; ſecunda Marti, quod Coſſus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus.* Tota Burmanni nota ad h. l. Servii concidit, ſi Plutarchum evolveris in Marcello p. 302 C et locum Feſti apud Perizon. l. c. pag. 255 ſq., unde conſtat vulgarem eam Romanorum opinionem fuiſſe et interpretationem Legis Numæ, quæ de tribus diverſis ſpoliorum generibus erat lata. *tumultu* poteſt proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. vid. Cic. Phil. VIII, 1. Serv. inf. ad VIII, 4. *eques* v. 859 ex poëtico ſermone ad majorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861—867. Imitationem vide apud Silium XIII, 778 ſqq., ubi de Homeri umbra. Comparari quoque poteſt recenſus ſimilis apud Eurip. Phœniſſ. 120 ſeqq. 147 ſeq. Summa populi R. de M. Marcelli, Auguſto ex ſorore nepotis, virtutibus ſuſcepta erat expectatio. v. Dio Caſſ. LIII, 30 et Vita Virgilii ad a. 731. Eſt idem, de quo Horatius; *Creſcit occulto velut arbor ævo Fama Marcelli.* Elogia alia Intpp. notarunt ex Velleio II, 93 et Seneca Conſol. ad Marciam c. 2. *frons læta parum*, omen mortis immaturæ. Volebant tamen viri docti frontem Marcelli triſtem agnoſcere in gemma artificis Epitynchani nomine per fraudem, quod ſuſpicor, inſcripta apud Urſin. Imagg. n. 87, ubi v. Jo. Fabri Comment., ad cujus ſimilitudinem plures gemmas paſſim in idem nomen interpretati ſunt: tres ap. Lippert. Dactyl. et Capita Auguſti et Marcelli jugata et velata Ficoronius edidit (*Veſtigi di Roma antica ad* pag. 145). Auctoritatem tamen idoneam ubique deſidero.

Egregium forma juvenem et fulgentibus armis,
Sed frons læta parum, et dejecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum?
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed Nox atra caput tristi circumvolat umbra.
Tum pater Anchises, lacrimis ingressus obortis:

862. *Egregiam formam* fragm. Vatic., felici lapsu. *et* deest binis Burm. ——863. *fraus* fragm. Vatic. a pr. m., *d. lumine vultus* sec. Moret. *lumine vultu* tert. Rottend.——865. *an* ed. Junt.——866. *Qui* Heins. recepit tamquam elegantius ex Gud. a m. pr., nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Quistrepidus*. *est* abest a Medic. Rom. et plerisque vetust.; itaque Heins. expunxerat.——867. *Seu* Goth. tert. *volat tristi circa caput umbra* Bigot.——868. *abortis* et hic esse lectum e Pierio apparet.

desidero. Deprehendere quoque Marcellum sibi visi sunt viri docti in Achate Tiberiana et in numo Seguini, etiam a Spanhemio repetito de Usu Numism. Tom. II, p. 316, in quo tamen caput juvenile nullo cum argumento ad Marcellum trahi dudum docuere viri docti, et nuper monuit V. C. Eckhel. Catal. Mus. Cæs. Vindob. P. II, p. 47. *quantum instar in ipso est*: verisimile fit, si id cogites, quod sententiæ vis postulare videtur, nove h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnæ dignitatis, specie augusta corporis. Nam, etsi non ignorem, quæ disputata sint a viris doctis, nuper repetita a Dorvillio ad Charit. p. 333, non tamen satis acquiescit legentis animus, si nihil aliud assumas quam: quanta similitudo ejus est sc. cum patre; inprimis cum præcesserit: *Qui strepitus circa comitum!* quod sine dubio ad popularem favorem referendum; expectas nunc aliquid, quod dignitatem oris et majestatem corporis commendet. Vs. 867 *Sed nox* haud dubie pulcherrimi phantasmatis. Graviter dictum erat ab Homero Od. *υ*, 351 Ἆ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων εἰλύαται κεφαλαί τε, πρόσωπά τε νέρθε τε γοῦνα. At ornatius Nox (pro Morte) circumvolat caput. Nocti, Somno, Morti, alas tribui, nunc nota res est. cf. Guell. Cerda, et ad Tibull. II, 1, 89.

868—887. Quantopere omnia hæc ad affectum accommodata et dicta sint, monere necesse non est. Sed fatendum est, felicissime hæc a Voltario translata esse ad Burgundiæ Ducem in Henriade Cant. VII *Que. est ce jeune Prince, en qui la*

O nate, ingentem luctum ne quære tuorum;
Ostendent terris hunc tantum fata, neque ultra
Esse sinent. Nimium vobis Romana propago
Visa potens, superi, propria hæc si dona fuissent.
Quantos ille virum magnam Mavortis ad urbem
Campus aget gemitus! vel quæ, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum præterlabere recentem!
Nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos
In tantum spe tollet avos: nec Romula quondam
Ullo se tantum tellus jactabit alumno.
Heu pietas, heu prisca fides, invictaque bello
Dextera! non illi se quisquam inpune tulisset

869. *O gnate* Medic. et al. *suorum* Oudart. pro Var. Lect.——870. *Ostendunt* et *sinunt* Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et Leid., et arridebat Heinsio. *hunc natum* Goth. sec., sed perperam; nam ad virilem ætatem pervenerat, ut vel ex disputationibus virorum doctorum ad Propertium notum. *neque* revocavit Burm., Heinsius secundum potiores: *nec.*——871. *nobis* unus c. Exc. Burm.——872. *Superis* Rom. et Dorvill. a m. pr. *hæc* abest ab Oudart.——874. *vel quot T. videres* ed. Ven.——875. *Funera* post *gemitus* et *tumulum* improbat acutus judex Schrader. in Mſ. et conj. *munera:* ut 885—887. Conf. Not. *præterlabare* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis Heinſ.——877. *in tantam spem* ed. Ven. *in tanta spe* Witt. *in tantum spes* Rom.——880. *quisquam se* alii; et sic ante Heinſ. lectum.

la majesté etc. *propria*, perpetua; ut jam alibi vidimus. cf. Cerda. 868 *ingressus*, infit. *Campus aget gemitus virorum*, noto more pro, in campo agetur, erit gemitus (ut ἄγεσθαι pro ἔχεσθαι, εἶναι) in funere Marcelli. Sed *funus* seorsum memoravit, et præclare ad Tiberim retulit: quanto cum apparatu funus factum videbis, cum ille tumulabitur! De publico hoc in Marcelli funere luctu v. Dio l. c. et Serv. ad v. 862; funus autem in Campo Martio factum est ingenti cum apparatu. v. ibid. *tumulum recentem*, Mausoleum Augusti in campo Martio ad ripam Tiberis, quod sexto suo Consulatu (U.C. 726) exstruxerat. Sueton. c. 100. cf. Strabo V, p. 236. 876. 877. pro vulgari: in tantam spem tollet eos; tantam de se spem faciet. Sed et Gr. ἐλπίσιν ἐπαίρειν. 879. 880. egregia inversio, dum post illa, neminem Roma-

Obvius armato, ſeu quum pedes iret in hoſtem,
Seu ſpumantis equi foderes calcaribus armos.
Heu, miſerande puer! ſi qua fata aſpera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos ſpargam flores, animamque nepotis
His ſaltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota paſſim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia luſtrant.
Quæ poſtquam Anchiſes natum per ſingula duxit,
Incenditque animum famæ venientis amore:
Exin bella viro memorat quæ deinde gerenda,
Laurentiſque docet populos, urbemque Latini;

886. *Hic ſalt.* alii. Sed Heinſ. e codd. *His* repoſuit, aut potius revocavit; ſic enim jam inde ab Aldo editum. *donis effungar* Mentel. pr. *inanis* Medic. et fragm. Vatic., uterque a m. pr.——887. *Munera* Menag. ſec.——888. *Aëriis* Rom. et Mentel. duo, alter etiam ſine *in*. *Aëreis* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Malim virum doctum docuiſſe, quomodo *Aëris campi* accipiendi ſint.——889. *Quem* Montalb.——890. *famæ melioris* Medic. et Colot., quod ex aliis locis tranſlatum eſſe bene monet Heinſ.——891. *Exhinc* multi hic, ut et alibi ſolent. *Bella exinde* Franc.

Romanorum cum ipſo poſſe comparari, pergendum erat: *non jactabit ſe tantum ullo alio alumno Roma* nec pietate, nec fide, nec virtute. 881. 882. Comparari ſolet Odyſſ. ι, 49. 50, ſed ornatior Virgilius. 883. *Si qua* via ac ratione, *fata rumpas*, fatorum ordinem diſſolvere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II clari, nomen ac gloriam es perventurus. Nomen autem ad finem demum memoratum, pleno jam erumpente animi affectu. Illa 884—886. *Manibus date lilia* etc. molliora forte ſunt, quam pro Anchiſæ herois perſona et temporibus; Virgiliani potius ævi habenda talis luctus teſtandi elegantia. Sunt tamen per ſe pulcherrima. 885. *animam accumulem donis* nota elegantia pro vulgari, dona in animam cumulem. *inani munere*, eo ſenſu, quo lib. XI, 51. 52.

887—893. *Aëris in campis.* Etſi aërem in Elyſio ſpirare non dubito: cf. ſup. Var. Lect. ad v. 704; cum tamen *aëris campi*

Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminæ Somni portæ: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus Umbris:
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad cœlum mittunt insomnia Manes.
His ubi tum natum Anchises unaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna:

893. *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr.——894. *Somni* pro *Somnii* dictum esse cum aliis contendit Burm., quasi non elegantius poëta Somnum substituat Somniis, ut toties alibi. *gemini* Goth. pr.——895. *Cornua* Rom. et Dorvill. *datus* alter Hamb. Totus versus Goth. tertio deerat.——897. Insolens videtur Trappio voc. *Sed*, et conj. *Quæ*. Scilicet; altera meliore materia quidem et *candenti perfecta n. e.* Sed *falsa* etc.——898. *ibi* irrepsisse videtur in Burm. edit. Nam Heins. prætulit *ubi* cum Medic. et al.

pi vix bene dicantur, spretis Grammaticorum argutiis puto græce dictum, pro locis caliginosis h. e. inferis. Sic ἀὴρ, ἠερόεις sæpe. *viro* pro, ei. *Laurentesque docet p.* nota inversam orationem, pro, quæ bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini urbem. Ad vaticinia igitur revocat poëta etiam ea, quæ ab Ænea in Italia gerenda sunt. cf. Disquis. II, s. 6.

894—902. Cum emittendus esset Æneas e locis inferis alia porta, quam qua ingressus erat; incidit Maro in duplices somni portas, quibus veteres Somnia prodire luserant. vid. Excurs. XV. Fundus Odyss. τ, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus v. 274. 282 sq. *veris Umbris*, pro Somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum Umbræ somniantibus offerunt se, interdum ut Furiarum loco pœnas expetant, v. ad Propert. IV, 7, 87 et altera porta meliore quidem est materia. sc. eburna, sed ex ea non ipsæ Umbræ, sed earum phantasmata seu Larvæ, procedunt: Horatii *vana imago, quæ porta fugit eburna, somnium ducens:* III, 27, 41. *nitens*, ornat; *perfecta*, τετυγμένη, vel ut Hom. αἱ δ' ἐλέφαντι τετεύχαται. *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (namque id est, *ad cælum)* procedunt hac altera porta Larvæ; hæc, vi oppositi, esse debent *falsa insomnia*; non somnia, quæ falsa rerum specie illudunt. Nec vero ad

poëtæ

Ille viam ſecat ad navis, ſocioſque reviſit;
Tum ſe ad Cajetæ recto fert limite portum.
Ancora de prora jacitur: ſtant litore puppes.

901. *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. Lect. Bigot. et Witt., h. e. recta via, quod cur Heinſ. et Burm. non receperint miror, cum alibi minus gravi auctoritate vulgatam mutaverint. Lapſus librarii in promtu eſt, in vulgata, *litore.*

poëtæ conſilium ullo modo referenda ſunt, quæ hic, mythici tantum ornatus cauſſa, de ſomniis ſ. umbris veris ac falſis, adjecit. *viam ſecat*, *τέμνειν ὁδὸν*, nota res; quaſi ſulco pedum ducto. *recto limite*, ut recta via, v. Var. Lect. Tandem Pomponius Sab. "*Sic finit Homerus lib. XI* (Odyſſ. λ) *et Silius XIV.*"

EXCURSUS I.

Necyiæ in poëtarum carminibus frequentatæ.

CONSENTIUNT in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium Æneidis librum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sextum. Quanto magis ille delectare debuit aut omnino veterum, qui ex poëtarum lectione et puerili institutione his mythis innutriti erant, aut Romanorum animos, qui extrema libri parte annales quodammodo suæ gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum, agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quæ hic expositæ sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis locis Italiæ exponeret, quandoquidem illa tum Græciæ inter ignotas, saltem parum cognitas, terras erat, major utique rerum narratarum novitas et insolentia, majorque ad Græcorum animos admiratione movendos vis esse debuit; habet etiam majorem auctoritatem narratio ex Ulyssis persona instituta: Virgilius tamen non minimum auxilii et præsidii ad suavitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum, habuisse videri debet (Odyss. λ). Non enim uno loco seu superstitio illa seu fraus ludificata est hominum animos antiquioribus ætatibus, ut Manium evocationem fieri posse crederent; quod etiamnum inter feros et barbaros populos passim hominibus persuasum esse narrant qui eos adierunt. Proclivis enim esse solet rudium hominum animus, ut animas post mortem superstites esse easque iterum in vitam redire opinetur, quia interdum mortuorum species sibi per somnum objectas viderat. Possunt etiam mentes fanaticorum aut morbo aut errore ita de statu dejici, ut videre et audire ea, quæ non sunt, sibi videantur; adeo ante subtiliorem doctrinam de animarum immortalitate dudum similis aliqua persuasio hominum indoctorum animos tenuit. Facile itaque existere potuit, qui inter alia divinationum genera etiam hoc uteretur, ut mortuos consuleret et ab iis responsa ferre videretur; contra, in hac, animæ nostræ natura quæ sit, ignoratione, difficile esse debuit,

ista persuasione et fraude animum liberare. Obtinuit ea jam olim in Oriente, ut e sacris vatibus constat, tum in Graecia, Italia, aliis locis. Hinc poëtarum ingenia materiam et ornatum carminum inde petierunt. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed, Νεκυίας condere, res videtur fuisse veteribus poëtis pluribus frequentata; uti plura etiam per Graeciam fuere Necromantia, antiquiore certe aevo; nam talem superstitionem melior vitae cultura statim tollere debuit. In Minyade et in Νόστοις res inferas Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28, et inter Hesiodea Thesei fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31, alius Herculis in Heracliis: quo factum, ut hic ipse Herculis descensus variis modis narraretur: cf. Apollod. II, 5, 12 et Notas pag. 428 sqq. Platonis de inferis mythi, quos e teletis repetunt nonnulli, non aliunde forte petiit, quam ex poëtis antiquioribus. Nec improbabile est, a Tragicis Graecis Romanisque in fabulis, quae de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intextas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factum vides in Hercule furente. Plura ejus generis occurrisse videntur in Theseo Euripidis, si compares Schol. Aristoph. ad Ran. 476 et al., qua ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in evocationibus umbrarum, uti Tiresiae, et in Manium apparitionibus, ut in Euripidis Hecuba; unde latine conversum ab Ennio de Acheronte locum servavit Cicero Tusc. Qu. I, 16 in Ennii fragm. Columm. p. 242 *Adsum atque advenio Acheruntе vix via alta atque ardua, Per speluncas saxeis structas aspereis pendentibus Maxumeis; ubi rigida constat crassa caligo inferum; Unde animae excitantur obscura umbra, aperto ostio Alti Acheruntis, falso sanguine imagines mortuorum.* Quid? quod etiam pictura illa attigit: est descriptio tabulae a Polygnoto factae Delphis in leschae pariete, in qua Necyia exhibita: Paus. X, 28, ubi verus Ulyssis ad inferos descensus fit. Alia Niciae tabula ap. Plin. XXXV, 11 s. 28. Fertur tandem in teletis aliquando rerum inferarum adumbratio dramatica facta esse. Inter haec observatione dignum illud, a quam parvis initiis commenta haec et figmenta de conditione animarum post mortem profecta sint: condonanda utique illa cupiditati mentis humanae, et mira aliqua jucunditate se commendantia, nec indigna, quibus immoretur ingenium erectius. Apud Homerum est *Tartarus* Titanum sedes et carcer; neque aliter apud Hesiodum res se habet, nisi quod Uranidae in iisdem collocantur:

collocantur: cf. inf. Exc. VIII. Alius apud Homerum locus est *Elyſium*, heroibus deſtinatus; alius *Hades*, ſ. Orcus, h. e. omnino loca infera: in quibus promiſcue habitant animæ cum piorum tum impiorum: cf. Not. ad v. 608 huj. libri. Exornavit Elyſium Heſiodus, inde Pindarus Ol. β, 123 ſqq.: de quibus alio loco dictum (Opuſc. T. I, p. 397 ſqq. 400). At in Orco novis fabulis exornando inprimis hominum ingenia ſe exercuere, cum in carminibus, tum in picturis, ut paullo ante dictum eſt.

Non igitur rem novam et inauditam commentus videri debet poëta, cum deſcenſum Æneæ ad inferos carmini intexeret. Enimvero ingenii ſui divini felicitatem declaravit in hoc, quod, cum eo ævo viveret, quo Græciæ doctrina et ſapientia ſatis jam vulgata erat, non in fabulis Homericæ ætatis acquievit, ſed novum ſuæ Necyiæ ornatum, eumque eximium, paravit ex philoſophiæ inprimis Platonicæ placitis; ex quibus, etſi omnino inter magnorum poëtarum inventa etiam hoc eſt, ut vulgares et indoctas opiniones ad philoſophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen inprimis conſequutus eſt, ut non modo, Homeri exemplo, eos, qui jam ante Æneam obiiſſent, verum poſteritatem quoque in Æneidem inferre, reique novitate tantorumque virorum nominibus, auctoritatem carmina et ſuavitatem comparare poſſet. Sequuti idem inventum ſunt recentiores poëtæ epici; de quibus infra ſuo loco (Excurſ. XIII) videbimus. Intellectu itaque facile eſt, varia et multa eruditione hunc librum eſſe refertum. Bene Servius ad v. 1 *Totus quidem Virgilius ſcientia plenus eſt, in qua hic liber poſſidet principatum, cujus ex Homero pars major ſumta eſt. Et dicuntur aliqua ſimpliciter, multa de hiſtoria, multa per altam ſcientiam Philoſophorum Theologicorum Ægyptiorum, adeo ut plerique de his ſingulis hujus libri integras ſcripſerint* πραγματείας. Forte ex his nonnulla inter grammaticas quiſquilias Servii ſunt ſervata, etſi ex iis pleraque poëtæ ſententiam et elegantiam offuſcant potius, quam illuſtrant. Ad poëtæ artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod cum a vaticiniorum et prædictionum ambagibus maximum ſibi epicæ narrationis, quæ animos rerum mirarum expectatione detineret, præſidium petiiſſet, nunc quoque primum Trojanorum ad Italiam acceſſum ſacrorum et oraculorum religione quaſi conſecravit, reique adeo ſummæ miram dignitatem, et fatis ad exitum jam ſpectantibus novam tamen ex novis Sibyllæ reſponſis expectationem paravit.

EXCUR-

EXCURSUS II.

Locorum circa Avernum descriptio, seu topographia agri Cumani.

Libri hujus vix satis magna esse potest suavitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subjectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea litteris cæloque expressa est a Paullo Ant. *Paoli* in *Puteolanis Antiqq.* et coloribus vivide reddita ab Ill. Equ. de Hamilton in *Campis Phlegraeis* To. I, tab. XVII sqq. Add. *Storia della Regione abbrucciata in Campagna felice del. Caval. Niccolò Carletti* Nap. 1787. 4. Nam illam chorographiam, quæ in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere usu facile deprehenditur. Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum desinens. Puteolano s. Baiano sinui imminet lacus Avernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, ut circumcirca colle leviter acclivi et, præter eam partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, fere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum quinque ambitum jam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII et CCLIII passus (secundum Mazzellam l. c. c. 15), aucta olim in immensum. vid. Diodor. l. c. add. Aristot. Mirab. Audit. pag. 727 E. ed. du Vall. Colles, qui ambiunt, silva olim inaccessa consiti erant ad convalles decurrente, cf. Mirab. audit. c. 108. et hi sunt *luci Averni* (VI, 118. 138. 201), in quibus aureæ frondis arbor (v. 138 sqq. 186). Silvam immensam, Ὀμβριμὺς ἄλσος οὐδαίας Κόρης, Lycophron 698 quoque memorat, et multo disertius Homerus: ἔνθ' ἀκτή τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, Μακραί τ' αἴγειροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι. Cupressos altissimas etiamnum lacum Avernum cingentes tristissimam loco faciem adjicere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I, p. 111), etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturæ veritatem expressisse videri debet, qui saxa *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecate (v. 13) seu Proserpinæ, ut Homerus ait: Promiscue enim in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinæ sacram paludem Avernam videas apud Diodor. IV, 22, et templi Hecatæ ruinas esse eas, quas vulgo Apollinis aiunt, ad Avernum lacum, non male conjectat Paolus fol. XXVIII. Sed silvæ istæ inclusum aëris lacum pestilentia infecerant; etsi ipsi antro

tro exhalationem tribuit Virgilius (VI, 237—241) et imitator loci Petronius; quod et ipſum accedere potuit ad alterum, cum eandem naturam ſulphurariæ aliæque in iis locis ſpeluncæ habeant. Contagium tetri aëris fama olim in miraculum auxerat, ut aves adeo ſupervolitantes fœtore enectas decidere affirmarent. vid. Strabo V, p. 244 B. Colles, quos diximus, variis perfoſſi ſpecubus vias habuerunt ſubterraneas, caliginoſas et tetras hoſpitibuſque impervias, quarum binæ, ſed et hæ fere obſtructæ, ſuperſunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprime idoneus ad hominum animos religionum terroribus ſollicitandos. Accedebant tamen ad hanc locorum naturam priſcæ opiniones de extremo occidente, adeoque de locorum inferorum aditu, quem aliquando in his locis conſtituerant Græci omnis terrarum occidentalium faciei prorſus ignari. Ad has opiniones mythos ſuos attemperavit Homerus; Virgilii ævo locorum notitia ſatis magna vigebat, quam ut iis inhærere liceret; adeoque de his diſputandi locus hic non eſt.

Specus olim fuiſſe in his locis plures, modo diximus, etſi terræ motibus ipſaque ætate multi corruerunt, ut adiri nequeant. Habet etiam littus circa Miſenum cautes paſſim excavatas, quas a Lycophrone vſſ. 1278—1280 Ζωστηρίου τε κλιτὺν etc. innui puto. Admodum itaque probabile eſt, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V, p. 244 D Ephorus, cujus magna hac in re auctoritas eſt, cum ipſe Cumanus diligenſque ſcriptor fuerit, priſca ætate eas cavernas hominibus pro domibus fuiſſe, donec ad meliorem vitæ cultum procederent, natamque hinc eſſe de Cimmeriis fabulam Odyſſ. λ, 13 ſqq.; etſi tenebris illis perpetuis ſilvæ quoque continuæ, quibus convalles montium obſitæ erant, majorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam ſuperſtitio ſuis uſibus accommodavit, et necyomantion ibi inſtitutum eſt, ut Manes evocati ſciſcitantibus fata prædicere crederentur, idque Homeri adhuc ætate auctoritatem habuit, qui Ulyſſem ea loca adiiſſe narrat. Erant ſacerdotes, qui ſacra monſtrarent, quibus Manes eſſent placandi (v. Strabo V, p. 244 C, ubi ἐισέπλεον parum accurate ex ſua ætate dixiſſe videtur, ut Maximum Tyr. Diſſ. XIV alioſque omittam). Ex majorum vita ſervaverant ſacerdotes morem, ut religioni ducerent ſolem videre, nec niſi noctu ſpeluncis prodirent, ut Ephorus apud Strabonem l. c. D auctor eſt. Κερβέριον ὑπὸ χθονὶ μαντεῖον in his locis jam Scymnus memoravit v. 248.

Tandem

Tandem Manium sedes et ipsi inferi, quibus evocandis sacra in his locis fiebant, hic esse vel crediti sunt vel a poëtis narrati. Conf. Strabon. l. c. et Eustath. ad Odyss. κ pr., qui eum exscripsit. Habebat autem locorum situs et natura multa, quæ ad fabulam hanc seu fidem accommodari possent, quæ unum in locum congesta videbis ap. Lycophr. 695 sqq. Silium XII, 120 sqq., sicut omnino vetustiorum fabularum maxima pars ad insolita aliqua naturæ phænomena, ad motus inprimis hiatusque terræ, ignesque montium continuos, aliaque naturæ miracula spectant. Cogitandum porro, loca hæc antiquiore ævo a paucis Græcorum fuisse adita, rerumque adeo miracula navigantium sermonibus insigniter fuisse aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis jugum memorari, unde omnes Italiæ fluvii prodeant? Fuit autem totus hic tractus ignibus subterraneis, passim erumpentibus, aliquando infestus: cujus rei vestigia sunt manifesta plurima: specus, colliculi, crateres, lacus, alia: v. Hamilton. in *Campis Phlegræis* cum aliis, qui de Vulcanis scripsere. Scatet totus ager inter Cumas et Baias bitumine, sulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245 C, quod bene Silius expressit verss. suis lib. X, 134 sqq.). Super Puteolos campus est sulphure abundans, collibus inclusus, quibus passim soli spiraculis fumus et calor prodit. Notum est nomen inter veteres *forum* et *olla Vulcani*, nunc *Solfatara* seu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non est, modo Cyclopas modo Gigantas fulminibus percussos passim ad hæc loca referri, inprimisque campos Phlegræos, Gigantumque in iis pugnam. His ignis subterraneis vestigiis accensendus ipse lacus Avernus, olim Crater Vulcani (Hamilt. l. c. pl. XXIX). Non longe a Cumis *palus* est *Acherusia* (Plin. III, 6 *Acherusia palus Cumis vicina*), quam Silius X, 126—129 et XIII, 397 aditum ad inferos esse prodidit, aquas habens ferrugineas, in solo sterili populis passim consito. Omnino *loca feta palustribus ulvis, Littora Cumarum* pronuntiat Ovidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244 C, qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat (καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθά που ἵδρυται), ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. κ, 513. 514. 515. Accedebat specus ab Averno per collem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, Acheron dictus *; ex hoc iter ducebat ad

Campos

* *Acherontem* alii eum esse volunt, qui nunc *Laco di Fusaro* est. Alii ad *Mare mortuum* nomen transferunt.

Campos Elysios, amœnissimum locum, sepulcris passim consitum.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata (cf. *Addison's Remarks* p. 167). Nam primum cum Agrippa portum Julium efficere vellet, ut Avernum Lucrino lacui jungeret, silvam excidere jussit. conf. Strab. V, p. 245 A. Tum MDXXXVIII motu terræ, medio fere inter Lucrinum et Avernum spatio, extitit *novus mons cineritius*, de quo v. Capacc. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, ut ex Strabone cognoscitur lib. V, p. 244 A, ora maritima ita his lacubus erat intercepta, ut Misenum in peninsulæ formam esset redactum. Plures cavernæ oppletæ; aliæ ulterius ductæ, inter quas nobilissima a Cocceio. v. ibidem. cf. Hamilton. *Campi Phlegræi* T. II pl. 28. 29, idemque in *Philos. Transact.* Vol. LXI, 1, p. 15 sqq.

EXCURSUS III.

Eadem topographia ad mentem Maronis.

Videamus nunc locorum situm, qualis a poëta proditus et exhibitus est, in quo ab Interpp. passim multæ magnæque turbæ fiunt.

Infra Cumas, sub promontorium Misenum appellunt Trojani. Eo enim ducunt omnia, ut non in Bajano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. A. c. 9 intelligitur, sed in Cumano littore Trojanorum classis stationem habuerit. Nec aliter Ovid. Met. XIV, 107 sq. tradit, ubi Virgilii vestigiis insistit. Procedit inde Æneas ad Apollinis templum et Sibyllæ antrum.

Templum in monte esse debuit (v. 9 ARCES, *quibus* ALTUS *Apollo præsidet)*; nec longe a Cumis; itaque falsa est vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Avernum ostentant hospitibus loci accolæ. Sed, si in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari potest, an Cumarum colli impositum fuerit, et in ipsa urbe, quod Servius putavit. Silii quidem auctoritas parum me movet, lib. XII, 86, ubi Annibal Cumas oppugnans, adeoque urbe nondum receptus, dum perlustrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa jugo*; nam nihil impedit, quo minus templum in summo arcis vertice positum etiam extra mœnia conspici potuerit. At graviorem dubitationem facit, quod in urbe media lucus et secreta religio Sibyllæ, quæ contigua erat templo, vix esse potuit, et quod, si id ponas, cæterorum locorum, inprimisque speluncarum, situs non satis convenit.

nit. Itaque Paolus, Vir doctiſſimus, in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX templi locum in montium jugo ad Cumas quærendum arbitratus, ejus ruinas *arcum felicem*, quem vocant, eſſe contendit. Ita *lucus Triviæ*, per quem via ad eum erat, in ſilvis, quarum reliquias ille locus habet, et ſpeluncæ in propinquo ſunt. Ex iis tamen locis, in quibus de Apollinis Cumani templo agitur, in arce ſeu acropoli Cumarum illud fuiſſe manifeſtum fit. Scilicet cogitandum erat, Æneæ ætate urbem Cumarum nondum fuiſſe, nec extitiſſe tum niſi templum in monte; viam adeo per loca parum habitata et per lucum ad illud duxiſſe, et in latere montis horridos ſpecus occurriſſe.

Fuit autem hoc Apollinis templum ex antiquiſſimis, Dædali illud opus habitum (v. 14 ſqq.) ſtatuaque dei coloſſea nobilitatum. Servius ad v. 9 h. libri: *Cælius* enim (L. Cælius Antipater, qui belli Punici II hiſtoriam ſcripſit) *de Cumano Apolline ait: Eſt in fano ſignum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV, cujus meminiſſe putatur Virgilius* (v. 9 *altus Apollo*; ſed hoc a ſitu templi petitum. Altitudinem tamen non vulgarem habuiſſe templum neceſſe eſt, cum v. 12 *immania templa* appellentur). De eo Cic. de Div. I, 43 *quid? cum Cumis Apollo ſudavit?* et Obſequens c. 114 *Cumis in arce Apollinis ſimulacrum ſudavit* ſub a. 662, ergo tum adhuc ſupererat. Alia de eo Apolline prodigia narrant Liv. XLIII, 15, Auguſtin. C. D. III, 11. Fuerat Apollinis religio celebrata jam in Cyme Æolidis; fuit in ea urbe Apollinis templum nobile, in quo Alexander dedicaverat lychnuchum: Plin. XXXIV, 3 ſ. 8.

In aſcenſu ad templum *lucus Triviæ* fuit (v. 13), in quo ipſo templum videtur fuiſſe conditum. Dum Æneas argumentum in foribus ſculptum contemplatur, arceſſita ab Achate Deiphobe, Phœbi Triviæque ſacerdos (v. 35), Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Hæc de Apollinis templo ſi accipias, totus rerum ordo turbatur; ſed Sibyllæ antrum, *μαντεῖον*, intelligendum eſſe, manifeſtum fit; et ſubjicitur ſtatim: *Excisum Euboicæ latus ingens rupis* (h. e. montis, cui templum impoſitum erat) *in antrum.* cf. v. 9. 10 et ſup. III, 443. Abeſt autem palmis CCXX ab *Arcu felici*, quas Apollinis templi ruinas eſſe diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllæ antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat.

Jam, ſi Strabonis locum ex Ephoro, lib. V, p. 244 C, conferas, non uno loco olim τὸ μαντεῖον fuiſſe intelligas. Erat primum non longe a Styge ſitum, et διά τινων ὀρυγμάτων—τὺς ξένυς

εἰς

εἰς τὸ μαντεῖον δέχεσθαι narrat ſacerdotes, πολὺ ὑπὸ γῆς ἱδρυμένον. Mox a rege aliquo interfectos ſacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμένειν μεθεστηκὸς εἰς ἕτερον τόπον. Poëta noſter itaque ad antiquius illud oraculum reſpicere putandus.

Edoctus a Sibylla Æneas, aureo ramo opus eſſe, ſi loca infera ingredi velit, ſilvam verſus Avernum pererrat, inventoque ramo apportatoque ad Sibyllam, illa duce ad ſpeluncam accedit, diverſam a priore illa; etenim circa Avernum aditus ad eam v. 238. In hujus ſpeluncæ aditu ſacrum faciunt v. 242 ſqq., a media nocte iter per eam ad inferos inſtituunt, 255. 262. Poſtrema hæc ad unam eandemque ſpeluncam ſpectare videntur, quæ eſt *Baiana*, quam nunc appellant, quoniam verſus Baias ſpectat. Nec probo Paolum, qui deſcenſum quidem per hanc, ſacra autem ad tertiam ſpeluncam, *Cumanam*, facta eſſe (v. 237) contendit. Bajana illa ſuperiore adhuc ſæculo multo profundius et latius iter præbuiſſe videtur, ſi Mazzella (l. c. c. 15) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17) vera narrant.

EXCURSUS IV.

De Æneæ acceſſu ad Italiam.

Æneas ex Sicilia per Tyrrhenum mare profectus, primo *ad Italiam appulſu* portum Palinurum *ſubiit, qui* a quodam Æneæ gubernatore *ibi defuncto nomen accepiſſe fertur.* Hæc Dionyſius ex communi ſcriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famæ veteris fidem prætermiſit; ne tamen frequentiore appulſus commemoratione moleſtus eſſet lectori, alterum ad Cumas acceſſum attigit, Palinurum vero navi excuſſum ad littus Lucaniæ enataſſe, ſed a barbaris occiſum piaculo finitimos obligaſſe narrat. *Mox vero Lucanis peſtilentia laborantibus* (verba Servii ſunt ad VI, 378) *reſpondit oraculum, Manes Palinuri eſſe placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt.* Vide ipſum poëtam v. 378—381, qui etiam oraculi fidem de Palinuri acceſſu ad Italiam olim editi in fabulam adſumſit. Veliam (Ἐλέαν) illo tempore nondum fuiſſe, bene obſervat Servius ad v. 359 *portuſque Velinos*; nam condita ea fuit a Phocæenſibus ſub Cyro profugis, ut ex Strabone lib. VI pr. ſatis conſtat; nec tamen prolepſis talis tam inſolens erat, ut viri docti poſt grammaticos apud Gellium l. c. X, 16 in defendendo

do vel accusando poëta tantum operæ ponere deberent. Operosus quoque in refellendo Ouwens V. C. Noct. Hag. lib. I, c. 2. Sufficit tenere, ipsam necessitatem has prolepses tueri, quoties narratio versatur in iis temporibus, in quibus nulla locorum appellatio est, aut ubi molestus foret poëta, obsoleta et a carminis suavitate aliena ac barbara nomina excitando. Quis dubitet, hanc defensionem esse satis justam! Verum ne *Lucani* quidem, quod Servius ait, illo tempore in his locis fuisse videntur. Fuerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriundi, neque in hæc loca venerunt, nisi postquam Græcorum coloniæ Italiam inferiorem occupare cœperant, id quod post Trojana demum tempora contigit; temporibus vero Trojanis *Chonas* et *Œnotros*, h. e. Pelasgos, e Græcia cum Ausonibus priscis Italiæ colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quæ Strabo lib. VI pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu Œnotros habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus. (Excurs. XXI ad lib. I. Excurs. IV ad lib. VII.)

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Trojanos, a Palinuro provectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Æneæ consobrina, quæ ibi obierat,* Leucasiæ, *seu,* ut fere scribi solet, Leucosiæ *nomen impositum sit.* Communior ratio ab una Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam navigationis Trojanorum in mari Tyrrheno sequi maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Trojanos ad Sardiniam adhæsisse traderent. vid. Pausan. X, 17.

Hinc evecti Trojani (Dionys. ib.) *in pulchrum ac profundum portum in Opicis* (qui Ausonum in his locis populus erat) *delati sunt*; *extinctoque ibi Miseno, nobili quodam viro, portum ab eo* Misenum *denominarunt.*

De *Miseno* fabulam Virgilius magna cum arte intexit carmini suo; sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq—235. Discessit ab aliorum, inter quos Cæsar fuit Pontificalium primo ap. Victor. O. G. R. 9, fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano sed ultra Misenum versus Cumas classem appulsam esse voluit. Gubernatorem fuisse Æneæ Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulo infixi interpretatione, qui tamen nautæ tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixo remo

cum tuba, ad iſtud promontorium eſſe debuit; etſi video hoc quoque a nonnullis tradi, ipſum promontorium navigantibus in alto ſpeciem ſepulcri præbere.

Cum Æneas ad loca hæc ſemel adductus eſſet a poëta, ingenii ad convertendas in rem ſuam veterum poëtarum fabulas præclari, *Necyiæ Homericæ* in his ipſis locis tractatæ memor, ut narrationem tamen variaret, non Manium evocationem ſed ad eos deſcenſum Æneæ comminiſci maluit; *Homerico* tamen *exemplo* prælucente quodam modo etiam in his Odyſſ. ω. Atque hic commode in *Platonicam doctrinam* incidit; de quo alio Excurſu expoſitum eſt.

Quod autem ad *Sibyllam* ſpectat, hanc poëta ex antiquioribus, quæ tum vigebant, fabulis petiit, non primus excogitavit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10 *Addunt præterea quidam Æneam in littore* (Baiano) *Euxini cujuſdam comitis matrem ultimo ætatis affectam, circa ſtagnum, quod eſt inter Miſenon Avernumque, extuliſſe, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius ſinus dicitur* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmerios, quorum ſedem in his locis traditam viderat, a Boſporo et mari Euxino huc vocaverat): *cumque comperiſſet, ibidem Sibyllam mortalibus futura præcinere in oppido, quod vocatur Cimbarionis (Cumarum* non male emendat Arnzenius; an latet *Cimmerion?* Ita apud Tibull. IV, 1, 64 multi: *Cimmerion etiam obſcuras acceſſit ad arces) veniſſe et ſciſcitatum de ſtatu fortunarum ſuarum: auditiſque fatis, vetitum, ne is cognitam* (ultimas duas voces, *is cognitam,* aut ex *incognitam* natas, aut aliunde irrepſiſſe puto, cum *cognatione conjunctam* interpretatus eſſet aliquis *cognatam) in Italia ſepeliret Prochytam, cognatione ſibi conjunctam, quam incolumem reliquerat*; *et, poſtquam ad claſſem rediit, reperitque mortuam, in inſula proxima ſepeliſſe, quæ nunc quoque eodem eſt nomine*; *ut ſcribunt Vulcatius et Acilius Piſo.* Sed epiſodium hoc de Sibylla, ut reliqua, ex priſcis fabulis ſumtum eſſe, multo magis declarat narratio ap. Dionyſ. I, 55 de Sibylla Erythris ab Ænea conventa, et Sibyllæ vaticinium ad Æneam a Troja ſolventem ap. Tibull. II, 5, 19. cf. Diſquiſ. II, ſ. VII.

Quod modo de Prochyta contra Miſenum inſula ex Victore memoravimus, etiam a Dionyſio Halic. I, 53 in medium prolatum eſt. *A Miſeno,* inquit, *ulterius navigantes ad inſulam* Prochytam *et ad promontorium* (recte enim emendata ſunt

Græca

Græca a Casaubono) Caietam *appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctarum servari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram Æneæ cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem.* Et Prochytam *de cognata Æneæ nomen accepisse* etiam *Nævius in primo belli Punici dixerat.* Serv. ad IX, 715. A Plinio Prochytam *non ab Æneæ nutrice, sed quia profusa ab Ænaria erat*, dictam lib. III, 13 recte moneri putamus. Adde Strab. I, p. 60 A. et alia loca ap. Cluver. Ital. ant. IV, 4, sed hic tantum de fama quærimus, quæ de Æneæ erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, ut etiam omittere nonnulla poëtæ necesse fuerit, uti hoc *de Prochyta*; nam alterum de *Caieta* sub f. lib. VI et pr. VII meminit. De qua quæ varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluver. III, 10, pag. 1065.

EXCURSUS V.

Deiphobe Sibylla et sacerdos.

VI, 35. 36 *Phœbi Triviæque sacerdos Deiphobe Glauci.* Sibyllam ab hac sacerdote diversam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius; nam usque ad v. 55 de Deiphobe sacerdote agi; tum Sibyllam, esse enim hanc *Phœbi vatem* v. 77, vaticinari v. 82—155, hinc iterum succedere sacerdotem v. 244, eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f. Ad tam incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258 *adventante dea,* quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla satis commode in istam virorum doctorum sententiam accipi possunt, tamen alia in multo duriorem, quam vulgaris est, rationem deflectuntur, ut vix ita videatur poëta obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 sqq. satis manifestum fit, ipsam sacerdotem a deo afflari et agitari: *cum* VIRGO, P.—CUI *talia fanti Ante fores subito non vultus non color unus.* Continuatur de ea narratio; necesseque adeo est v. 77 nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet ejus esse vaticinium v. 83 sqq., neque aliam et diversam ab ipsa Sibyllam Cumanam esse v. 98! Nec in sqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus adversetur v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdote Sibylla responsum ut Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa est.

est. Etiam apud Ovidium Met. XIV, 104. 106 sqq., qui locum hunc Virgilii expressit, ad unam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Div. I, 6 Deiphobes nomen non legitur, nolim adversus poëtam urgere, qui alios auctores, quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; ut sæpe factum vidimus in aliis, ut reconditam aliquam expromeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diversitas, ut ex iis ipsis, quæ ab Holdsworthо congesta sunt, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Videtur illa Cumis potius Æolidis fuisse oriunda, unde etiam Erythræa est appellata. cf. Aristot. de admir. §. 90. De hoc v. ad Tibull. II, 5, 19 not., ubi Æneæ, ante quam a littore Trojano solveret, Sibylla vaticinatur. Quod si cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, tamen vel sic multo utique serior illa Trojanis est temporibus; ut recte Livius I, 7 dixerit *fatiloquam Carmentam ante Sibyllæ in Italiam adventum.* Itaque Erythræa seriorem Cumanam fecere alii, Demo vero nomine dictam ap. Pauf. X, 12, p. 828. Poëtæ tamen omnia hæc, temporibus adeo remota, in unum cogere licuit; ut etiam, relicta omnino defunctorum evocatione, ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi sacerdotem et vatem constitueret. Quid? quod præterea tertia aliqua muneris parte eam impertiit, dum luco circa Avernum, quem Triviæ dixerat, tum ipsi Averno et aditui ad loca infera eam præfecit, ita ut pro duce descensus ad ea loca esse posset Æneæ v. 109. 117. 118 et 564 *sed, me quum lucis Hecate præfecit Avernis, Ipsa deum pœnas docuit perque omnia duxit.* Constans saltem erat in Italia vetere narratio de Sibylla Cumana, et θάλαμος κατάγειος ejus Cumis monstrabatur, h. e. antrum, quod pro domo fuerat, ap. Auct. de mirab. Audit. l. c., ubi et nomen ejus editum ab aliis Melachræna s. μελάγχλαινα. Hydriam, s. urnam, in qua ejus ossa condita essent, servatam Cumis in Apollinis templo, memorat l. c. Pausanias.

EXCURSUS VI.

Ramus aureus.

VI, 136 sqq. Rami hujus aurei caussas varias, mysticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Servianam notam ad h. l. Metalli mutandi rationes hic quæsivere nonnulli, Borrichius

chius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. Χρυσοῦ ὄζος—ἀδάμας, qui in Timæo Platonis (pag. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poëtæ ad talem rei imaginem nihil prodesse potuit: ex aqua condensata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro æs, tum cætera genera enasci narrat philosophus. A Dianæ Aricinæ sacris res repetitur apud Servium, ante cujus templum fuisse arbor narratur, unde si fugitivus potuisset ramum decerpere, sacerdoti cum homine pugnare necesse esset. Ritus pugnæ notissimus, vel ex Ovidii Fast. III, 263 sqq. At de arbore solum Servium tradere memini. Nec tamen id quicquam commune cum Avernalibus locis et ramo aureo Proserpinæ habere videtur. Latere aliquid occultæ religionis ex initiis Eleusiniis, si cum Warburtono conjectare velis, saltem ad sacrum ramum, quem mysta præfert, aut ad ramum lustralem, non ad myrteam coronam referri res debet; nam, ubi ad Proserpinæ domum accessit, Æneas *corpus recenti Spargit aqua ramumque adverso in limine figit* v. 635. 636, ut suspicari liceat, ad lustrationem in sacris deorum inferorum et Manium faciendam eum respexisse. Enimvero, ramo eodem aureo aquam sparsam et lustrationem factam, poëta non narrat; narrat tantum hoc: *ramum in limine figi, et eum Proserpinæ munus ferri* ex arbore ipsi sacra: v. 137. 142. 408. Qui poma aurea in Junonis nuptiis cum Jove memorata (v. Not. ad Apollod. p. 410) meminerit, intercedere in his seu cognationem seu similitudinem aliquam intelliget, ut Proserpinæ, tamquam Junoni inferæ, pro dono ramus aureus feratur, ut Junoni malum aureum. In Heracliis hoc ipsum malum forte eduxerat arborem Hesperidum, unde poma aurea decerpenda et ad Eurystheum, Junonis jussu, ab Hercule erant afferenda. Altera ex parte in Proserpinæ fabulis est comestio mali Punici, qua illa commisit, ut in Plutonis contubernio sibi manendum esset: v. c. Ovid. Met. V, 535 sqq. Hymn. in Cer. 371. Cæterum, nisi poëta noster ipse doni Proserpinæ ferendi mentionem expressam fecisset, alia esset eaque expeditior ratio, si *ramum* ἱκετείας sollenne insigne ad animum revoces (vide v. c. inf. XI, 101), ut adeo *aureum ramum* præferens Æneas ad Proserpinam supplex accedat; aut, si Mercurii caduceum, *virgam auream*, memineris, qua alii poëtæ ad inferos animas deduci narrant, v. c. Od. ω, 3 ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶ Καλὴν, χρυσείην; cum Mercurium adhibere hujus descensus ducem non posset, auream virgam Æneæ assignare maluit. Ita facile intelligas, quomodo poëta ad hanc rei φαντασίαν devenerit. Ut *aureum* ramum in silvis inventum

tum esse proderet, facile in mentem venire potuit ex Apollonii Rhodii lectione de vellere aureo in silva media lib. IV, 122 sqq.; nam et is sacer Hecates lucus erat. Deorum autem omnia sunt aurea, etiam in Delo χρύσειον-γενέθλιον ἔρνος ἐλαίης. Callim. in Del. 262. Ex vetustiore tamen seu Heracleæ seu Theseidis carmine ramum aureum petitum esse ex illo versu suspicor: 409, quo Charon miratur: *donum fatalis virgæ longo post tempore visum.* Igitur jam Hercules seu Theseus ramum aureum prætulerant manibus, cum ad Inferos descenderent. Cæterum hoc invento bene usus est Claudianus ad arborem auream in inferis locis florescentem, quæ inter alia inferorum bona Proserpinæ a Plutone ostenditur de R. Prof. II, 290. Exornavit hoc arboris aureæ, quæ Proserpinæ sacra est, phantasma Spencerus *Fairy Queen* B. II Cant. VII. LIII sqq.

EXCURSUS VII.

De Miseno.

VI, 162 sqq. De Miseno narrationem intexuit propter fabulæ apud Italos auctoritatem. v. Excurs. IV ad h. lib., et habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur, apud Hom. Odyss. λ, 51 sqq. Quod eum tubicinem nobilem fuisse tradit, cf. III, 239, in hoc Homeri sui auctoritatem deserit; cum Trojanis temporibus nec tubam nec lituum inventum fuisse satis constet. Maluit itaque et hic tragicos sequi, v. c. Æschylum Eumen. v. 570, Sophocl. Aj. 17 et al. Mox v. 172 Tritonem cantu provocat. Hoc elegantissimo poëtæ ingenio deberi videtur, adumbratum ex similibus narrationibus apud veteres poëtas, inprimis Homerum; cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, ut quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis accepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic Thamyris cum Musis Iliad. β, 595 sqq., sic Pierides cum Musis, Marsyas cum Apolline, Eurytus arcu cum eodem Odyss. ϑ, 224 sqq. certarunt. Passim hoc monitum ad Apollodorum.

EXCURSUS VIII.

Chorographia locorum inferorum ex poëtæ mente.

Non injucundum esse potest, uno loco propositam habere animo totam locorum inferorum descriptionem, qualis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Quæ alii seu imitando seu nova fingendo variarint,

variarint, ut Seneca Herc. fur. 658 ſqq., nunc non curamus. Tentavit jam idem Spencius et Jortinus Diſſ. VI, p. 258 præter alios Intpp. Nonnulla iterum tractavit Wernſdorf. V. C. Poët. min. To. II Excurſ. XVIII. Res cum per ſe non inutilis eſſe poteſt ad poëtæ interpretationem, tum vero etiam iis grata eſſe debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce utitur, expreſſumt tum etiam aliorum poëtarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 ſqq. totam inferorum deſcriptionem variavit, decem portis, et ſeptis, puto, in iis conſtitutis; ut Platonis circuli ante oculos fuiſſe videantur; unde etiam Servius ad v. 426 ſuos novem circulos duxiſſe videtur, etſi alieno a Virgilii mente commento. Certe novem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum junctim adumbrati ſunt. Nam Silium ab eo lectum eſſe dubito.

Via quidem prima per ſpeluncam, mox immenſas per ſilvas, calignoſo cælo, ducebat ad amnem.

In *primo Orci aditu* (προάστειον dixeris, poëtæ *veſtibulum* eſt), citraque Acherontem, *Luctus*, *Curæ*, *Morbi*, *Senectus*, *Metus*, *Fames*, *Egeſtas*, *Letum*, *Labor*, *Sopor*, *mala Gaudia*, *Bellum*, *Eumenides*, *Diſcordiæ* ſedem habere dicuntur v. 273—281 elegante mytho; quis enim non intelligat eſſe hæc mala, quibus Mors arceſſitur, quæque illam vel antecedunt vel comitantur!

In medio *Somnia* in ulmo nidulantia, ad Homeri ductum, v. Not. ad 282—284. Porro hinc inde hæc loca tenent *Centauri*, *Scyllæ*, *Briareus*, *Hydra*, *Chimæra*, *Gorgones*, *Harpyiæ*, *Geryon*, v. 282—289, ubi v. Not. ad 285. Omnino hoc proclive fuit, poëtarum ſeu ſapientum animos in hoc phantaſma incurrere, ut in aditu ad Umbrarum loca phantaſmata iſta et monſtra collocarent.

Perventum eſt ad *amnem:* quem 384 *Stygem*, 295 *Acherontem* vocat. De hoc mox ſigillatim diſpiciemus, Excurſ. IX. Petitum eſt phantaſma hoc a regnis ac provinciis, quarum fines per magna flumina reguntur. Ex priſcorum poëtarum opinione Oceanus terrarum orbem more amnis ambiens in occidentali parte, Solis occidentis, Noctis, Somni, ædes, tum Elyſium, tandem aditum ad loca infera continebat (cf. Opuſc. T. I, p. 397 ſqq.): Flumine autem circa Orcum ducto, aditus non erat niſi navi trajiceres; ad hanc regendam inventus portitor. Prætermittimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, cf. ſup. ad v. 417, et de inſepultorum umbris ab amnis trajectu prohibitis, conf. ad v. 325.

Trans amnem, adverso littore Cerberi antrum est 415 sqq., quod prætergressus Æneas ad *prima loca* devenit; Inhabitant hæc loca *infantes* v. 426—429 et qui insontes aut mortem illatam accepere aut sibi ipsi intulere 430—439. Quid in his sequutus sit poëta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, seu lugentium sedes: quas tenent illi, *qui luctuosa morte interiere:* 430—476. Ex his inprimis memorantur *heroinæ et feminæ claræ veteris ævi*, interque eas etiam *misere amantes*. Vulgo quidem ab Intpp. *misere amantium* sedes esse traduntur Lugentes Campi. Enimvero sic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle et Cænis inter misere amantes referri possint; Sed iniqui in poëtam videntur esse viri docti: v. Notam ad v. 440 sqq. Ita scilicet dispescenda est oratio v. 439 sqq. *Hic—Lugentes Campi—: Hic* primum, *quos durus amor* etc. Tum *his Phædram Procrinque locis* etc.

Contigua illis et, si recte intelligo, in extrema Camporum, quos Lugentes tenent, parte sita est sedes *virorum bello clarorum* et inter pugnandum cæsorum: *Arva ultima* v. 477—539. Ita excipiunt se loca eorum, qui morte haud matura interiere, infantum, heroinarum, heroum: Commune omnibus hoc, quod debitum vitæ tempus non exegerunt.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt; etsi poëta non satis subtiliter hæc tractavit, nec adjecit, sitne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos anteverterunt, ad Elysium perventuri; sed in hoc tantum laboravit, ut, quæ passim apud Græcos poëtas de locis inferis memorata videbat, in hæc loca conferret, inprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Hactenus igitur Haden vidimus mythicum ac poëticum. Ad statum aliquem medium inter pœnas et præmia hæc redigere allaborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Hinc duæ viæ (natæ forte ex τριόδοις Platonis in Gorgia pag. 357 A. Frf.), altera ad Plutonis regiam, eamque prætergressos ad Elysium, ducit, sinistra vero ad Tartarum, 540—543.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, a sinistra *Tartarum* ostentat et describit Deiphobe, 548—627. In hunc transtulit omnia poëta, quæ veteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant; v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Iliad. Θ, 14 sqq.: porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phæd. p. 83, atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornavit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen, multo inferiora esse

hæc

hæc omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I et II, et Teutonum Miltonus, Messiadis conditor, lib. II, varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo, Cant. III sqq. In vestibulo Tartari Tisiphone sedet. v. ad 573—579. Subjecit hæc Miltoni ingenio præclarum phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650 sqq.

Cæterum quod Tartarum suppliciorum locum prodidit poëta, hoc philosophis, inprimis Platoni, debuit. Nam apud Hesiodum et Homerum Tartarus est carcer Titanum et Centimanorum cum Cyclopibus, qui Uranidis accensentur. cf. Apollod. pr. At loca infera, Hades, Erebus, continent animas piorum et impiorum promiscue: ut ex Necyia Homeri constat: in qua iisdem locis heroës habentur et simul Orion, Tityus, Tantalus, Sisyphus, et cum iis Hercules. Multo magis mirum in modum miscuit ea, quæ in Orco collocaverat, Polygnotus in tabula Delphica ap. Pausan. X, 28 sq. Idem v. c. Eurynomum Genium apposuerat, qui mortuorum carnes ad ossa usque arroderet: ut adeo ex ejus opinione non umbræ sed carne vestitæ animæ ad inferos descenderent. Etiam Ocnum cum asino ille iisdem in locis pinxerat. Nunc diversa loca videmus esse Elysium et Tartarum. Etiam in scelerum recensu disertior est poëta, quam antiquiores: qua de re vid. Not. ad VI, 608. Omnino, quo magis expoliti philosophia fuere animi, eo melius dispescuere narrata de rebus inferis. Accommodari enim hæc solent ac debent populorum, ætatum et singulorum hominum ingeniis.

Jam ad Plutonis regiam perventum est. Sapienter hanc omnino prætermisit poëta, nec in illam sive ornatus sive narrationis quicquam consumsit præter paucos versus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poëta, si Jovem inferum exhibere voluisset; nec majestatem dei quomodo satis tueretur, in promtu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono Messiadisque auctori. Intrat tamen Æneas vestibulum regiæ, lustrat se et ramum aureum in foribus figit v. 634—636, ubi cf. Not.

Præter regiam Plutonis via ad Elysium ducit. Apud Aristophanem Ran. 162. 163 de initiatis: Οὗτοι γὰρ ἐγγύτατα παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν Ἐπὶ ταῖσι τοῦ Πλούτωνος οἰκοῦσιν θύραις. Sunt autem initiatorum sedes nullæ aliæ quam Elysium. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse traditum forte in Eleusiniis, ut colligere licet ex scurrili Aristophanis insectatione initiorum. Hesiodus Plutonis regiam in vicinia Tartari collocaverat. Nam

ante

ante Tartarum Atlas ſtat cælum ſuſtentans; ibidem Diei et Noctis ædes, circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. Ἔνθα, pergit, θεοῦ χθονίου πρόσθεν δόμοι ἠχήεντες Ἰφθίμου τ' Ἀΐδεω καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης Ἑστᾶσιν. Theogon. 767 ſqq.

De Elyſio ſatis dictum eſt ad ipſum poëtam v. 637 ſqq. In ejus convalle Lethe eſt, ad quam convocantur animæ novum corpus ingreſſuræ v. 675. 679 ſqq.

Secundum ea, quæ poëta v. 739 ſqq. de purgatione animarum narrat, locum aliquem in inferis requiras, quo illa purgatio inſtituatur. Sed de hoc nihil commemoravit Maro.

Aditum ad inferos ſupra vidimus. Exitum per Somni portas monſtrat Æneæ Sibylla ſub f. lib., ubi de eo vide.

EXCURSUS IX.
De fluminibus inferorum.

VI, 296. 298 *Hinc via Tartarei quæ fert Acherontis ad undas; Turbidus hic cæno vaſtaque voragine gurges Æſtuat atque omnem Cocyto eructat arenam.* Mox in eadem re 323 *Cocyti ſtagna alta vides Stygiamque paludem.* Et *unda Stygia* 385. 391. Et ſup. v. 107 *quando hic inferni janua regis Dicitur et tenebroſa palus Acheronte refuſo.* 132 *Tenent media omnia ſilvæ, Cocytuſque ſinu labens circumvenit atro. Quod ſi tantus amor, ſi tanta cupido eſt, Bis Stygios innare lacus.* Mire ſeu turbant ſeu variant in fluminibus inferis poëtæ. Etſi non facile aliquis ad hiſtoricam veritatem hæc exigat, de Virgilio tamen videndum, temerene ille fluminum nomina poſuerit; quod, ſi quis ſtatuat, equidem feram; an certam rationem ſequutus ſit. Jam Cerdæ aliqua hanc in rem nota eſt non indocta, ad v. 295; ſed in pleriſque argutias captat.

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Homerum et Platonem. Alter Odyſſ. κ, 513—515 *Phlegethontem* cum *Cocyto*, quorum hunc quidem *Stygis* facit *partem*, in *Acherontem* deferri narrat, et eſſe petram eo loco, quo duo fluvii committantur. Platoni autem in Phædone vetuſtiorum Theologorum exemplo (vid. Heſiod. Theog. 740 ſqq. 807 ſqq.) *Tartarus* vorago eſt, in quam omnia flumina aquarum confluunt et inde rurſus effluunt. Sed tamen quatuor inprimis orbem terrarum circumfluunt, *Oceanus* unus in extima parte; huic ex adverſo *Acheron*, qui in paludem Acheruſiam defertur, interque duo illos interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emenſus poſt multos flexus, ubi Acheruſiam paludem et ipſe ambiit, infra Tartarum demittitur; et

alter,

alter, huic ex adverſo fluens, *Cocytus*, qui primum in Stygiam paludem ingreſſus, mox, ubi poſt multos flexus ad Acheruſiam paludem pervenit, hanc et ipſe ambit et in Tartarum ſe præcipitat. Ita *Acheruſia palus*, quam Acheron facit, in medio eſt, in quam impii deferuntur, et ſic porro. Commentum, a Socrate expoſitum, ab antiquioribus haud dubie acceptum erat; nam in initiis ſimile dogma ſeu mythus frequentatus eſſe debuit. Nempe quod eorum, qui initiati non eſſent, animæ ἐν βορβόρῳ κεῖσθαι apud Platonem et alios (cf. Menag. ad Diog. Laert. VI, 39) dicuntur, ad hanc ipſam paludem, cui innatant animæ, erat referendum a Moſhemio ad Cudworth. p. 1049. Ex Platonicis autem iſtis fluminum anfractibus natum videtur, ut loca infera, in regni et provinciæ formam redacta, fluviis ambita et incluſa eſſe vellent poëtæ pluribus; etſi Homerus id non habet. In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Æſchini tribui ſolet, ſub f. Plutonis regnum adeunti primo loco objicitur fluvius *Acheron*, tum *Cocytus*, quibus trajectis ad Minoëm et Rhadamanthum via ducit.

Ad hoc itaque aut ſimile exemplum poëta, etſi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua deſcriptionem locorum edit, primo loco videtur *Acherontem* ponere adeundum, vorticoſum fluvium, qui ex imo fundo erutam æſtu ſuo *arenam omnem Cocyto eructat*, ita ut in Cocytum egeratur illa, *Acheronte in Cocytum ſe* exonerante. Verba Virgilii imitatur Silius XIII, 571. 572 *Triſtior his Acheron ſanie nigroque veneno Æſtuat et gelidam eructans cum murmure arenam Deſcendit*; ſed in ſumma rei a Virgilio diſcedens. Alter igitur fluvius *Cocytus* eſt, qui et ipſe ambit regna infera; unde ſup. 132 de aditu ad infera loca: *tenent media* (inter illa et has ſuperas oras) *omnia ſilvæ, Cocytuſque ſinu labens circumvenit atro*; tertia et interior *Styx* eſt, tarda et paludi ſimilis; unde paſſim *palus, lacus.* vide VI, 134. 369, item 416; etſi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem regna infera circumfluunt, etiam hactenus ſtagna et lacus facere videri poſſunt. Styx autem *novies* h. e. ſæpius flexus ſuos repetere dicitur VI, 438. 439. Georg. IV, 478—480, ubi Cocytus cum Styge memoratur.

Ternos hos fluviorum anfractus trajectu opus, antequam ad ulteriora pervenias; etſi, ubi de Charontis tranſvectione agitur, non facile poëtæ de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius unum tantum fluvium nominant: plerumque Stygem aut Acherontem. Nec aliter ipſe Maro VI, 107 et al. 374. 391. Sic et unus in Polygnoti tabula Acheron ap. Pauſan. X, 28. Vec-

torem

torem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, ut flumina trajicienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Ægyptia religione et lacu Mœride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Græculi seriores Ægyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Cæterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poëta recte existimatur et spelunca Cumana duxisse fertur ad *paludem Acherusiam* sub Miseni promontorii extrema ora. Ejus paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Coluccius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert *paludem Acherusiam* fol. 28. Alii poëtæ Virgilium auctorem in his inferorum amnibus deseruerunt. Conf. v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121, qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Averno quærit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem. De fluviis inferorum locus etiam præclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq., dignus qui comparetur; at de etymologia nominum, quæ his amnibus indita sunt, v. loc. Apollodori ap. Stobæum: in Fragmentis Apollod. p. 1047 sqq., ubi p. 1050 locus Sophoclis e Polyxena sic videtur constituendus, ut pro ὦ τὰς legatur Ἀκτὰς et altero versu λιποῦσα λίμνης ἦλθον ἠχούσης γόους Ἀχέροντος ὀξυπλῆγας ἄρσενας χόας. p. 1051 ἀπὸ τοῦ γοργῶς φυίνεσθαι leg. γοργὰ φ., et pag. 1053 l. 3 στερεμνώδη, et l. 5 καμόντων; ultima e Cod. Stobæi Escur. suppeditavit doctiss. Tychsen.

EXCURSUS X.

Descensus ad inferos an ex initiis Eleusiniis sit adumbratus.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Æneæ ad inferos versamur, etsi, unde poëta materiam ejus ornatumque petierit, satis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Glevi seu Glocestriæ Episcopi, sententia prætermittenda a nobis non est, quæ in Commentariis *de Mosis divina legatione* (Tom. I, lib. II, S. 4) olim exposita, præfixa quoque est Tom. III Virgilii Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil ut aliud hoc ad inferos descensu repræsentari a poëta contendat, quam *initia Æneæ* et *descriptionem pompæ* (θιᾶς) *Eleusiniæ* eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solitæ.

litæ. Placere poterat doctrina hæc vel novitate ſua, vel ingenioſa viri doctiſſimi exornatione, vel ipſa veri fiducia, cum qua ab eo expoſita eſt. Neque id negari velim, nihil omnino narrationi Virgilianæ cum Eleuſiniis initiis eſſe commune. Illud enim ex multis paſſim veterum locis, maxime ex Ariſtophanis Ranis, loco, quo Bacchi ad inferos deſcenſus exhibitus eſt, Claudiano de R. Proſerp. lib. I, 619, Pauſania lib. X, p. 876, Luciano in Cataplo, Themiſtio apud Jo. Stobæum et al. ſatis conſtare videtur, iis, qui initiarentur, ſymbolica aliqua repræſentatione piorum impiorumque præmia ac pœnas poſt hanc vitam fuiſſe propoſitas, reſque inferas, Tartarum cum Elyſio, monſtratas, eadem fere ſpecie, qua in ſexto Æneidis libro exhibentur. Etſi vero hoc manifeſtum eſt, cum tamen repræſentatio illa Eleuſinia, ut ex iiſdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philoſophorum vetuſtiorum doctrina primum in Græciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonſtrari poſſe velis quoque hoc, Virgilium non aliunde ſuam inferorum locorum deſcriptionem petiiſſe, eumque Eleuſinias ceremonias vulgare aut voluiſſe aut potuiſſe, cum nec ipſum iiſdem ſacris initiatum eſſe conſtet, nec, ſi hoc conſtaret, talis impietas in caſtiſſimum poëtam cadat, ut arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingenioſa hac Summi Viri hypotheſi retexenda immorandum ſit, otium fecit vir doctus, qui eam in ſingulari libello (*Critical Obſervations on the ſixth Book of the Æneid*, Lond. 1770.), paullo acrius quam velis, perſtrinxit. Hoc equidem inter cætera doctiſſimum Præſulem poſuiſſe nolim, quandoquidem id alieniſſimum eſt ab Æneidis natura et conſilio, poëtam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Æneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluiſſe; quoque modo Homerus ethicum, ac Miltonus religioſum ediderint, ita a Virgilio civile ſeu politicum epos conditum eſſe. Nec minus leve et infirmum eſt, quod altero loco poſuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuiſſe, quin arcanis ſacris initiatus eſſet. Quotus enim quiſque inter Minoës, Charondas, Zaleucos eſt, quem Eleuſiniis initiis imbutum eſſe quiſquam tradiderit? Quæ omnia cum ſine auctore prodita ſint, tum Eleuſinia initia ab Æneæ temporibus et ætate aliquantum ſunt remota, ad Avernum autem Necyomantium quidem aliquando inclaruiſſe narratum eſt, initia autem ulla in his locis

fuiſſe,

fuiſſe, nec traditur, nec probabile fit. Perit tandem omnis epica vis et poëtica ſuavitas, ſi res a poëta narrata ad allegoriam revocetur.

EXCURSUS XI.

De judicibus apud inferos.

VI, 431—433 *Nec vero hæ ſine ſorte datæ, ſine judice, ſedes. Quæſitor Minos urnam movet: ille ſilentum Conciliumque vocat vitaſque et crimina diſcit.* In judicibus ſeu quæſitoribus locorum inferorum poëta peculiarem rationem ſequitur, quod non omnes in uno loco conſtituit, ſed ſingulos in diverſis partibus: in primo ſepto Minoëm v. 432, at Rhadamanthum in Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter poſt Homerum tractari cœpit, aliter ab ipſo Homero. Nam is Minoëm obiter inter cæteras ab inferis excitatas animas nominat; θεμιστεύοντα tamen νεκύεσσιν ἥμενον, adeoque judicem; eo ſcilicet, ut id agat apud inferos, quod in hac vita perſequi erat ſolitus. At Rhadamanthus in Elyſio verſatur, tamquam pius heros, Odyſſ. δ, 564. Apud Pindarum autem idem eſt Κρόνου πάρεδρος Olymp. II, 137 ſq., et quidem, ut ex loco apparet, aſſeſſor juris dicundi cauſſa; ſcilicet heroico ævo ipſi reges jus dicebant. Itaque Homerus in locis inferis unum Plutonem exhibuit, cum Proſerpina, ut Jovem et Junonem e ſuperis æmularetur. Pœnas infligunt regis juſſu Erinnyes, v. c. Iliad. ι, 565—567. Fabula adeo de trinis judicibus inferorum poſt Homerum, forte et poſt Pindarum inventa eſt; eo ævo adoptata, cum reges non amplius ipſi jus dicerent, ſed darent judices; aut cum in civitatibus Græciæ judices ſelecti conſtituerentur. Si Minoëm et Rhadamanthum Creta eſſe oriundos reputes, a Cretenſibus vel a poëta aliquo, qui Creticas fabulas ſectatus erat, primum eos in Plutonis regno judices conſtitutos eſſe ſuſpicari licet. Æacus vero ultimus acceſſit, forte ab Homerico aliquo poëta ſurrogatus, in Achillis honorem, cujus avus erat Æacus. In Axiocho duo tantum in Campo Veritatis ſedent judices, Minos et Rhadamanthus; at in Gorgia (p. 357 A. Frf.) tres: Aſianos quidem judicant Minos et Rhadamanthus, Europæos Æacus; et in Apolog. Socr. ſub f. cum tribus illis Triptolemus et alii heroës, qui juſte vixerunt, judicia inter animas exercent.

Poſt hos omnes nova ratione Virgilius judicium hoc ex Romano

Romano more judiciorum ordinat. In caussa capitali quaestionis judex sedet seu prætor, quæsitor, cui ea quæstio sorte obtigit (nam de quæstione extra ordinem mandata hic non agitur), sive is, cui ille delegavit quæstionem. Adsident ei judices selecti, qui, sortitione nominum ex decuriis a judice quæstionis facta, caussæ cuique contigerunt. Fit judicium et de caussa cognoscitur. Audit Quæsitor dicentes caussam, interrogantur testes (*vitasque et crimina discit*; nam *docere, discere, nosse caussas*, vocabula juris propria sunt); mittuntur judices in consilium, feruntque sententiam.

Ad hunc itaque modum poëta faciem judicii constituit. Videamus de singulis. *Nec vero hæ sine sorte datæ, sine judice, sedes*, sed potius judicum sortito datorum sententiis. Hinc *Quæsitor Minos urnam movet*, sortitur judices. Male hoc ad caussarum sortitionem referunt Servius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecæ imitatio errantes revocare Herc. fur. 731 *Non unus alta sede quæsitor sedens* Judicia *trepidis sera* sortitur *reis. Aditur illo Gnossius Minos foro, Rhadamanthus illo, Thetidis hoc audit socer.* Ad sortitionem caussarum, quo ordine inducendæ sint, respicit idem Agam. 24 quos— *Quæsitor urna Gnossius versat reos.* Idem alio loco: 578 *et qui fronte nimis crimina tetrica Quærunt ac veteres excutiunt reos, Flentes Eurydicem juridici sedent.* Sic quoque apud Propertium Æacus sedet quæsitor et sortitur judices: IV, 11, 19 *Det pater hic umbræ mollia jura meæ* (Pluto mitem de me sententiam ferat): *Aut si quis posita juxta sedet Æacus urna, In mea sortita vindicet ossa pila* (h. aut quæsitor ab eo extra ordinem datus cognoscat de me: *pila sortita* de sortitione judicum facta, pilis in urnam conjectis. *Vindicare in ossa* insolenter dictum, ut alia a Propertio). *Assideant fratres*; *juxta Minoia sella*; *et Eumenidum intento turba severa foro.* (Sint assessores fratres Rhadamanthus et Minos: f. fuit: *Assideat frater, juxta et Minoia sella*, sc. sit, stet, pro ipso Minoë). Porro Quæsitor Minos, sortitione judicum facta, *silentem Concilium vocat*, die dicto citat reos ad judicium (conf. Var. Lect.), *vitasque et crimina discit*, audita utriusque partis oratione.

Jam Rhadamanthus longe alio loco ac modo constitutus est in Tartaro; non tam judex aut magistratus, qui quæstionem exercet, et caussas capitales persequitur: ut Minos; sed qui Triumvirorum capitalium more sententias judicum exsequitur, supplicium sumit, et idem de inferioris ordinis hominibus,

minibus, furti, graſſationis, ſacrilegii, reis cognoſcit; itaque idem tormenta adhibet, ſcelerum convictos quæſtione admota fateri cogit occulto perpetrata: v. 566 *Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna, Caſtigatque auditque dolos, Subigitque fateri, Quæ quis apud ſuperos, furto lætatus inani, Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.*

Iiſdem judicibus apud inferos alii aliter uſi ſunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi. Proxime ad Maronem, ut tamen *Principis Romani cognitionem* adumbret, Statius Theb. VIII, 21 ſq. *Forte ſedens media regni infelicis in arce Dux Erebi populos poſcebat crimina vitæ.—Stant Furiæ circum variæque ex ordine Mortes, Sævaque multiſonas exercet Pœna catenas* (tamquam apparitores, carnifices, ſervi publici). *Fata ferunt animas et eodem pollice damnant* (Parcæ ſ. Μοῖραι accuſant et rapiunt animas ad tribunal Plutonis, et accuſatione ſua movent judicem, ut reos condemnet: *pollex* referendus ad geſtum dicentis. Notus, *infeſtus pollex*). *Vincit opus* (incredibilis eſt cauſſarum multitudo). *Juxta Minos cum fratre verendo Jura bonus meliora monet* (tamquam jureconſultus aliquis, qui Principi cognoſcenti adeſt ſeu aſſidet in conſilio) *regemque cruentum Temperat.*

EXCURSUS XII.
De Salmoneo.

VI, 585—594. De Salmoneo conſulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam hæc fabula, dum a multis tractata eſt, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Odyſſ. λ, 235 Salmoneum ἀμύμονα, *clarum*, ſimpliciter memorat, tamquam heroëm. Celebratus ille fuit propter opes et natam inde magnificentiam et arrogantiam: uti Aloidæ vaſti corporis robore ferocientes. Heſiodi verſus ap. Schol. Pindar. P. IV, 253 Αἰολίδαι δ' ἐγένοντο θεμιςοπόλοι βασιλῆες, Κρηθεύς ἠδ' Ἀθάμας καὶ Σίσυφος αἰολομήτης, Σαλμωνεύς τ' ἄδικος καὶ ὑπέρθυμος περὶ κῆρι. Nunc ille ſecundum nonnullos ſuperbia elatus *quadrigis*, tamquam deus aliquis, *invectus* per Elidem honores divinos affectabat. Pro ferro priſci homines ære utebantur; itaque *currum* ejus *æreum* exhibuiſſe debet antiquus poëta. Cum æris ſtrepitu *fulminis et tonitruum* imitationem affinxerunt alii; quod ſequutus eſt Virgilius. Pontem addit Manil. V, 92. Salmoneus—*qui cælum imitatus in orbe, Pontibus impoſitis, miſſiſque per aëra quadrigis, Expreſſiſſe ſonum mundi ſibi viſus et ipſum Admoviſſe*

Admovisse Jovem terris; male fulmina fingi Sensit, et immissos ignes super ipse sequutus Morte Jovem didicit. (Durum in his versibus, quod *cælum imitatur in orbe*, in terris. An f. *in orbe Pontibus imposito?* ut de machina aënea, lamina, qua in dimidii circuli modum pons instratus erat? Ad v. 97 in Manil. loco, *fulmina fingi*. cf. Cannegieter Obss. Jur. p. 210. Aliter rem tractarant alii. v. Apollodor. I, 9, 7, (cf. Not. p. 146) ubi *pelles induratas, βύρσας ἐξηραμμένας, cum lebetibus* ex curru suspensas per solum tractat. Agnoscis luxurians poëtarum veteres fabulas ornantium ingenium. Aliter ornatur fabula apud Servium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546. Accessit tandem et illud, urbem Salmoneam ab eo conditam fulmine conflagrasse ap. Apollod. l. c. et Notas p. 146. Notabile tamen hoc, quod Virgilius maluit Salmoneum laudare, quam Remulum, Albanorum regem, similis impietatis reum. v. Victor O. G. R. 18 et ibi Not. Dionys. I, 71. Scilicet obscurioris hic erat nominis; et poëta fabulas melius laudat e Græca antiquitate, quam ex Romana: quippe quæ nec parem auctoritatem nec gratiam aut venustatem habent.

Cæterum divinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obtrectare his versibus poëtam *sine dubio* pronuntiat Jos. Wartonus. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque prætermittere plerumque soleo. Sed, si semel ad hæc descendere velis, non tam hoc quod a Maronis ætate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, divini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de divina natura, deorumque numine; quod vulgo putant. Civilis seu politica erat institutio, cum summis aliquem honoribus afficere vellent, quandoquidem ille summo inter mortales erat loco, adeoque nihil, quod quidem humanum esset, addi poterat, ut honorem modo ab heroum ordine modo a deorum loco et nomine peterent; nihil amplius ea re quæsitum. cf. Dionys. II, 56. Sueton. Jul. 88. Plutarch. T. II, p. 210 D. De hujus igitur honoris, qui nobis adeo insolens videtur esse, vi et significatu nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore conjungere potuit. Iidem illi, qui honores divinos magnis viris vel potentibus deferebant, agnoverunt impietatem in eo, qui Jovi se assimulare vellet, ut in hac ipsa de Salmoneo fabula patet.

EXCURSUS XIII.

Animarum origines et fata.

VI, 724—751. Hic jam manifeste poëta veterum philosophorum, inprimis Pythagoreorum et Platonicorum doctrinam (Indoctum enim est commentum, quod ex Servio afferunt, ab Epicuro hæc esse petita. cf. Not. ad v. 265), sed suo ingenio et ad poëtices naturam accommodate, exponit. Conf. nunc Wyttenbachii V. C. dissertatio quæ fuerit veterum philosophorum doctrina de vita et statu animarum post mortem. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia ejus mentem exquiramus, quamquam id interpretatione maxime factum jam est.

In vss. 724—727 *animam mundi* omnia permeantem describit; quam æthereæ et igneæ naturæ credidisse videtur (certe τὸ νοητὸν æthereo corpore tamquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subjicit: *Igneus est illis vigor et cælestis origo* (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3 *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis—quæ divinis animatæ mentibus* etc.) *Ductæ* ex hac mundi anima *vitæ animantum hominumque* v. 728. 729 (tamquam particulæ decerptæ: *divinæ particula auræ*; ut adeo per hanc ipsam ex divina natura *emanasse* videri debeant). *Ab hac origine animæ vitales* (multoque adeo magis animæ hominum ratione præditæ; quibus purioris ætheris pars inesse debet) *habent naturam ætheream* (conf. Ge. IV, 218 sqq., ubi idem dogma, sed aliter deflexum in illam sententiam, ut animæ corpore sejunctæ heroum, puta, sapientum et bonorum virorum, tamquam ex hujus vitæ sanctitate jam satis puræ, in sidera ac cælum recipiantur; quæ jam Ægyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphyr. de Abstin. IV, 10: ea enim in hanc sententiam accipi debere probabiliter Jablonskium docuisse video Panth. p. 32 sqq.), *sed corporis contubernio ætherea vis obtunditur* ac debilitatur v. 720. 722, *unde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 734. *Vitia* vero hæc a corporis contagio contracta *animæ sese tam alte insinuant, ut ne tum quidem, cum a corpore morte sejuncta est* (et hoc genuinum Platonis dogma. v. Phædon. p. 61 C. D.), *ex anima excedant* (nam illud poëta non attingit, quod jam in hac vita purgatio expleri, saltem inchoari, potest, cum per philosophiam tum per teletas) v. 735—738; *Itaque in inferis locis purgatione opus est, qua vitia ista* (animorum cupiditates et perturbationes, curæ, iræ, libidines) *eluan-*

tur et eximantur 739. 740 (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere posse videbant, nisi ab istis morbis ac vitiis liberatæ: cf. Brucker. T. I, p. 713—719). *Fit purgatio aëre, aqua, igni* v. 740. 741. 742 et ibi v. Not. (nec definit poëta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* est, Ægyptiis jam olim *Amenthes*, v. Plutarch. de If. et Ofir. p. 362 D., ubi interpretatio, esse eum τὸν λαβόντα καὶ διδόντα, referenda videtur ad descensum animarum et reditum in nova corpora). *Purgatio porro subeunda est omnibus* v. 743. Nam, de heroum, philosophorum, et bonorum animabus quæ Plato addit, poëta tacet, nec adjicit, quid de iis fiat, quibus tam alte labes ista insidet, ut elui nequeat, qui tamen plures numero esse debent; scilicet hi jam ante in Tartarum erant detrusi. Hoc vero, si modo a poëta est, addit: a crassioribus sordibus liberati, ad Elysium mittuntur, sed *pauci*, ii scilicet, quibus inusta vitia elui possunt, *eo perveniunt*. 743. 744. *Absolvitur hic*, si poëtæ versus hi sunt, *purgatio, animæque in pristinam puritatem ætheres naturæ restituuntur*. 745. 746. 747. *Post mille annos* (non definitur, purgationisne, an, ea peracta, mille annis inter Elysii delicias exactis) *animabus his omnibus* (748) *nova corpora sunt ingredienda*; *quod antequam fiat, Lethe bibenda est*, 748—751, qui amnis Elysii fines præterlabitur (705). Illud igitur non declarat poëta, si, post reditum hunc in corpora, iterum in infera loca descenderint, iterumque purgatæ fuerint, semperne idem rerum orbis, eædem vices subeundæ sint, an, quod commune fuit Platoni (v. inpr. Timæum; tum in Phædro p. 1222. Phædon. p. 84 D. de Rep. p. 761 D. E.) cum Ægyptiis et Pythagoreis placitum, etsi variis modis passim illustratum, animæ illæ post satis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe abstersa niteant, ut divinæ naturæ iterum assimulentur, in hanc revolvantur, aut, ut alii exprimunt, in solem, in sidera, in cælum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tamquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq., post trinas migrationes eum, qui juste vixerit, in Elysium pervenire; aut, ut in fragmento ap. Plat. in Menone T. II, p. 81 Opp. est, inter heroës referri; quod idem Empedocles sequutus erat, ut ex ejus fragmento intelligitur ap. Clement. Alex. Strom. IV, p. 633 Oxon.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgaribus opinionibus esse concinnatum, contendebat Moshemius ad

 Cudworth.

Cudworth. p. 1043 § 9. Illud quidem ſatis liquere puto, ex vulgari vetuſtiorum theologia, ab Ægyptiis, ut probabile ſit, primo petita, et ſymbolice, ut priſco ævo fieri neceſſe erat, expreſſa, Pythagoricorum Platonicorumque non minus quam myſteriorum Eleuſiniorum placita de inferis eſſe ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni* et *Lethe pota* eodem referri poſſint, quæ quidem manifeſte ſunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille ſummus, in ſubtilibus quæſtionibus ſolvendis ſagaciſſimus, poëtarum interpres erat parum idoneus, ut ex tota illa diſputatione Homerica ſatis intelligas; item in quæſtione de ſtigmatibus animorum (v. Not. ad v. 735—739). Hoc ſibi omnino perſuaſum habeant, neceſſe eſt, vetuſtiores philoſophiæ interpretes, fieri plane non poſſe, ut quicquam proficiant in antiquiſſimorum et eorum, qui eos ſequuntur, philoſophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, niſi vim et rationem poëticam antiquiſſimam, mythica et ſymbolica eorum, quæ excogitaverant, ad ſenſum expoſitione et repræſentatione omnia enuntiantem, familiarem ſibi reddiderint. Cum ea ætate ſermonis nondum eſſet ſubtilitas ea, ut proprie efferre poſſent res intelligibiles, utque adeo ne cogitarent quidem ſine ſymbolica aliqua repræſentatione, fieri aliter non poterat, quam ut mythicis involucris, non *arcanæ doctrinæ ſtudio*, quod vanum eſt credere, ſed neceſſitate coacti, philoſophemata ſua obſcurarent. Habuit profecto ea res plurimum moleſtiæ et incommodi; accurate ſatis, ſubtiliter, et definite potuit vix tradi quicquam; verum, ſi ad intelligentiæ ſubtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda eſt fuiſſe ad animos movendos, ad phantaſmata præclara mentibus objicienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis ſenſu pectora. Ita enim attemperatæ ſunt ab æterna et ſumma Mente res, ut in omni ætate et generis humana et ſumma Mente res, ut in omni ætate et generis humani conditione, ſive rudis ætas ſit, ſeu magis magiſque expolita, præſidia in promtu ſint ad recte feliciterque agendum, modo a ſolo corporis animique ſenſu, modo ab intelligendi acriore et ſubtiliore vi, a rerum multarum cognitione, ab artibus et ſcientiis, utque cum his ipſis bonorum malorumque nova genera ſuccedant, quibus animi et corpora exerceantur. Illa tamen antiquiora philoſophemata accipere velle proprie et ſubtiliter et ad ſequioris Græciæ uſum, forte adeo ad noſtri ſermonis genium, id vero eſt,

Pythagoræ, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus injuriam acere * .

Sæpe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctiss. commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui, præter crassius, aliud tenuius corpus animæ indui a Platonicis viderat, hoc interius aërium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, ut crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum pœnas post mortem luat, purgata vero anima defluat, ut anima nunc corpus æthereum illud et *αὐγοειδὲς* ostentet. Subtilitatem hanc recte retudit Moshemius, pag. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super εἰδώλῳ in inferis locis argutatur ad v. 292 h. l., dum corpus illud subtile et tenue, quod animæ manet implicitum, etiam a corpore sejunctæ, per *animum sentientem* interpretatur. Atqui apud poëtas, multo magis apud Homerum, ultra corpus tenue, ex vetere et poëtica ratione nihil est cogitandum, quoties εἴδωλον, umbram, audias. Multo melius hæc Jortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* pag. 216 sqq.), qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inventum est, qui de animorum naturis jam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad majorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres isti contenti erant, res ad sensum revocare, sensui oculorum et animorum subjicere, mythis pro dogmatibus uti. Multo minus, per sermonis, quo utebantur, rationem et naturam, in illam doctrinam incidere potuit vetere ævo quisquam, ut animum incorporeum cogitatione conciperet. Expeditior et facilior fuit via post ideas Platonicas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophabantur, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione uterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel adversus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platonicis et reliquis libris philosophicis tot superesse poëtici alicujus sermonis aut mythicæ vel allegoricæ

* Meliorem viam ingressi sunt, qui post ista ante hos XVI annos scripta veterem philosophiam subtilius exposuere, inprimis VV. CC. *Meiners* et *Tiedeman*.

narrationis

narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta*. Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a sequioribus philosophis de sede, sorte ac conditione, animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius, ac disertius afferri posset. Rerum enim in alio orbe et vita futurarum speciem et conditionem nemo mortalium aliter constituere potuit aut potest, quam ex vitæ suæ notionibus rerumque conditione. Nec aliter a vatibus Hebræis de iis rebus actum est.

Exemplum hujus rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diversis quidem modis, at ubique *mythum* se afferre profitetur. Mirationem sane hæc res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita fit in notissimo Phædonis loco p. 80 sqq. de mundo æthereo, bonorum sede, et, terræ voragine, Tartaro; ubi sub f. adjicit: "hæc ita se habere, nemo sanus asserat, tamen ut vel sic vel alio "modo res se habitura sit cum nostris animis eorumque sedibus, "cum ille immortalis sit, hoc dignum et consentaneum est, ita "sentire." Verum hoc idem præ se ferre videas philosophum, ut *mythos ac veteres fabulas* apponat, de Rep. X, sub f., ubi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, præmiis ac pœnis decuplis, Eri Armenii fabulam afferre se fatetur, et in Gorgia sub fin. de tribus judicibus a Jove constitutis, deque animis nudis inspiciendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animarum alis pertinet in Phædro p. 1223 Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo servatis petita dicitur afferri narratio.

Etsi vero Virgilii animo Platonica placita insedisse supra affirmavimus, non tamen ille putandus est Platonis philosophiam nobis tamquam trutina appendisse aut annumerasse, ut adeo ad illam omnia revocari possint; verum miscuit ille Pythagorea Platonicis, tum tenendum est, philosophemata illum cum dilectu et poëtica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari immiscuisse, quod poëtam epicum facere fas erat. Eo purgationum

* Ab hoc principio ubi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quæ Garnerius exsequutus est (*Memoires de Litterat.* Tom. XXXI, p. 164), cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula usus sit.

modos, quos ſupplicia appellat, refero, v. 739—742, ubi v. Not. Eoſdem in Etruſcis vaſis expreſſos eſſe ſuſpicio eſt non vana Gorii Muſ. Etruſc. T. II, p. 148. 132 ſqq. Paſſerii Paralip. p. 139 Vaſ. Etruſc. T. I, p. 50. Aliter de his ſuppliciis diſputatum a Platone in Gorgia p. 357 E., qui ſedes doctrinæ eſt. Adde Plutarch. de ſera num. vind. T. II, 564. De millenario annorum numero v. Not. ad v. 745.

EXCURSUS XIV.

Futurarum rerum prædictiones in epico carmine.

VI, 752 ſqq. Ita fere hominum ingenium fert, ut futurarum rerum obſcuritate multo magis moveantur, quam præſentis ſtatus perſpicacitate et evidentia; uti ea, quæ præter naturæ morem fiunt, vulgus hominum multo magis percellunt, quam quæ ex præclaro naturæ ordine procedunt, qui tamen animis noſtris multo clariores ac potentiores admirandæ et adorandæ divinæ naturæ ac providentiæ cauſſas ſuppeditare poterat ac debebat. Sed cæcutire malumus in incertis quam in certis perſpiciendis acquieſcere. Itaque poëtæ, qui humanæ naturæ morem et indolem in ſuos uſus trahunt, rem viderunt eſſe accommodatiſſimam ad animos tenendos et delectandos, ut ex rerum geſtarum memoria ea, quæ argumenti epici tempore eſſent ſeriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipſi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati ſunt. Ut enim taceam umbras evocatas, vatumque effata, vel oracula, quæ paſſim in tragicis occurrunt, Æſchyli Prometheus vinctus Ius fata diſerto et ornato vaticinio exponit; fata vero Trojæ reſque poſt Trojam expugnatam doctiſſimo dramate Lycophronis Caſſandra; majore utique cum vi, quam ſi eædem res jam geſtæ et ad eventum perductæ narratæ eſſent. Sed epicæ narrationi variandæ et locupletandæ talis vaticinii expoſitio inprimis accommodata ſit neceſſe eſt, cum ex futurarum rerum prædictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale epiſodium optandum fuit Virgilio, cujus tota Æneis ex oraculis, ſomniis, et vaticiniis pendet.

Prædicendi autem res futuras modi non adeo multi ſunt, nec niſi a vatibus, aut a viſo ſeu vigilantibus ſeu ſomniantibus, modo a dæmonibus ſeu geniis, modo magicis hominum artibus, objecto, aut ab ipſa divina natura, proficiſci poſſe videtur ulla prædictio. Nullum ex his genus eſt, quod intactum a poëtis relictum ſit. Omnium primus *Homerus* evocandis Tireſiæ Manibus

Ulyſſis

Ulyſſis reditum et fata declaravit. Phinei vaticinio rerum ſucceſſum *Argonauticorum ſcriptores* exponunt omnes. Quam inſigne *Maronis* inventum ſit, recenſu animarum in corpora tranſiturarum ſubſtituto, mox videbimus. Homericam Manium evocationem retinere maluit *Silius* XIII, 400 ſqq., qui tamen idem Jovem Veneri futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 ſqq. (Virgilii fere exemplo Æn. I, 257 ſqq). Manibus Tireſiæ evocatis utitur *Statius* in Theb. IV, 406 ſqq. *Lucanus* ſagæ Theſſalæ veneficio, in membra revocato ſpiritu cadaver animat et pugnæ Pharſalicæ eventum prænuntiat lib. VI, 750 ſqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In uno vel altero genere ſubſtiterunt veteres omnes. At recentiores poëtæ epici, quorum incredibilis eſt numerus, varietati et novitati primo loco ſtudendum eſſe arbitrati ſunt. Itaque omnes rationes ac vias circumſpexerunt, quibus futuræ res poſſent prædici, iiſque exponendis carmina ſuavi epiſodio ornari. Cum vero rationes illæ ac modi ſint pauci admodum numero, novique adeo inventi laus non omnibus eſſet parata, pleriſque in ornamentis et pigmentis opera fuit conſumenda. Itaque in varietate quamvis magna, ſi plures contuleris, tædium tamen facit idem ubique revertens rerum ordo, eadem phantaſmatum ſpecies, et in rerum probabilium et abſurdarum operoſa conquiſitione confeſſa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex priſca *re equeſtri* petitum eſt argumentum, qualia Italorum inprimis ſunt et Britannorum, communes fere inter ſe futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam, dum magorum et dæmonum partes in iis tam præcipuæ ſunt, facile per eorum miniſteria etiam hæc carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiſcendi licentiam affert, ut adeo inſolentia etiam et abſurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas; nam in iſto rerum genere ea probabilitate ſua non deſtituuntur. Simpliciſſima eſt *Spenceri (Fairy Queen* Cant. III, VI, XXV ſqq.) ratio; exponitur Britomarti puellæ a Merlino mago ac vate non modo amoris ſucceſſus, verum etiam domus et poſteritatis fortuna; et *Arioſti* (*Orlando furioſo* Canto III); nam caſu ad Merlini ſepulcrum et ſarcophagum delata Bradamantis partim ex Merlini ore, partim Meliſſæ magæ arte evocatis umbris, ſtirpis Ateſtinæ ex ſe et Rogerio orituræ ſeriem cognoſcit. Apud *Taſſum (Gieruſal. liber.* Cant.

XVII,

XVII, LXVI ſqq.) Rinaldo progenies fortunaque domus Ateſtinæ clypeo inſculpta ab eremita exhibetur; quod adumbratum forte eſt ex Æneæ clypeo lib. VIII Æn. Nec multum abludit *Arioſti* alio in loco (*Orlando furioſo* Cant. XXXIII) ratio, nam bella a Gallis in Italia gerenda in pariete Merlini arte magica depicta Bradamantis heroina adſpicit; ejuſdem Merlini arte in Fontis marmorei ſculptura (Canto XXVI, XXX) Franciſci I, Galliarum Regis, in Italiam expeditio efficta eſt; et alio loco (ſub f. Cant. XXXIV, et Cant. XXXV), dum Parcarum manibus tractata vellera in Lethen ſparguntur, de Hippolyto Ateſtino prædictio ſatis ingenioſe ſubjungitur. *Triſſinus (Italia liberata da' Goti)* etiam binis locis hiſtorias ſequentium temporum intexuit carmini; primum (lib. IX) Beliſarius eremitam in Monte Caſinenſi adit, a quo ſpeluncæ incluſus novo viſi genere in collem rapi ſibi videtur, in quo utrinque ſpeculum ſole majus, a læva res præteritas, a dextra futuras, oculis ſubjicit; Angelo Herminio ac patris umbra interpretibus. Exornata ſunt omnia per *perſonas ſymbolicas*; quarum ſtudium ſummum erat ſæculis ſuperioribus, inprimis inter Italos, Platonicæ philoſophiæ amore et Dantis exemplo; Itaque ſub vitæ futuræ ingreſſum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliæque multæ Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res præteritas aditum faciunt tres portæ, quarum unam Cadmi filiæ tenent cum Poëſi et Hiſtoria, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Pictura. Ad res futuras autem patent portæ ſex, quas cuſtodiunt Prophetia, Somnium, Mania, Aſtrologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (lib. XXIV) Narſes dum Nurſiæ moratur, quæ in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani urbs eſt, Sibyllam adit. Eſt vero in vicinis urbis locis inter Montis Victoris juga Lacus Sibyllæ dictus cum ſpecu. Viam, quæ ad Sibyllam ducit, ornavit poëta ſymbolica vitæ humanæ repræſentatione ſecundum planetarum circulos et ſignorum cœleſtium XII rationem. Habitat Sibylla ſub Capricorno et Aquario; in ejus palatio plures ſunt œci ſeu cœnacula ſatis ſpatioſa; quorum parietes depictas exhibent res futuras per periodum CMLX annorum certis rationibus aſtrologicis exactam; ſuccedentibus novis figuris prioribus, quæ jam eventum rerum habuerant.

Cum Italorum vetuſtiorum inventis figmenta, quæ in epicis poëtis Hiſpanis et Luſitanis occurrunt, admodum conſpirare, ex Cervante (in *Don Quixote*) ſuſpicari licuit, et vero etiam a Diezio, viro doctiſſimo et amiciſſimo, accepi. Inter alios nobiliſſimi e recen-

recentioribus Lusitanis poëtae, *Comitis de Ericeira*, in *Henriqueide*, qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniae exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I et II continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cujus aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu palatii, cujus porta variis hieroglyphis et emblematibus exsculpta est, quorum argumentum faciunt res futurae. Interiora aedis exornant primum statuae ex aere XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, usque ad Joannem quintum, subjecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulae pictae aliaque multa, quibus regum Lusitanorum futura soboles, viri illustres, et facta praeclara repraesentantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quae, ubi preces eum facere jussit, tripodi aureo insidens, tribus voluminibus, quae scilicet ex novem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam inprimis utramque Italiam navigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, ut inde B. Virgini sacram aedem exstruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoësii* inventum. Nam Vasco da Gama (*Cant. X*) a Thetide in altum montem evectus omnia terrarum regna, inprimis Indiae, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante (*Cant. V*) ex Adamastore, genio Promontorium Bonae Spei obsidente, calamitates navigationis audierat, et Cantu II ad Virgilii exemplum Æn. I, 223 sqq. Jupiter Veneri Lusitanorum res secundas praedixerat.

Quod primo loco e Camoësio narravi, commentum comparari aliquo modo potest cum *Miltoni* notissimo episodio (lib. XI), etsi hoc ad probabiliorem rationem attemperatum est. Deductus in clivum a Michaële Adamus prospectum habet orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discet. Vestigiis ejus satis obsequiose institit *Noachidis* auctor.

A magicis praestigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda revocavit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos vivebant, natura. Hi fere ad visa ac somnia delapsi sunt, quibus futuros casus praedictos exhiberent, aut Palatium Fatorum commenti sunt, rem ad exornandum satis obviam.

obviam. Intra idem commune multorum inventum ſubſtitit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludovico mente Henricus abreptus peragrat cælum ac ſidera, regiam dei, Tartarum et Elyſium, tandem, ubi ad Fatorum palatium pervenit, eorum, qui naſcentur, ſimulacra et εἴδωλα diſpicit; omnia tractata ſunt arte ſatis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianenſi puella; niſi quod præclarus locus ſequitur, ubi Henrici poſteritatem enarrare orditur. Inventi novitatem ut in reliquis carminis partibus ita et in hac deſideres in Columbiade (*Colombiade de Mme du Boccage* Chant IX). Zamæ anima ad Columbum de cælo delapſa non modo futuros Columbi caſus ſed totius Europæ fata ſatis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianenſis Capellani* non minus laborat in eo epiſodio (Lib. VIII), quo in antro Marculphi eremitæ, per viſum precibus et novendiali ſacro efflagitatum, Regi Carolo cum ſociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis ſeu Fatorum verius Templum deſcripſit exploſus a pleriſque poëta Gallus (*Deſmarets Clovis* Chant. IV). Clotildis a S. Virgine eo deducta in cryſtallinis parietibus futura diſerte ſatis cognoſcit. Necromantia uti bonus *Ronſardus* (in *Franciade* Liv. IV) non refugit; et ad Silii fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingreſſo Sibylla in conſpectum prodiens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liv. X).

Eſt *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontanilles*, *Malthe*, ou *L'Iſle-Adam* etc. Par. 1749), qui ſibi egregie in eo placet, quod in Pandæmonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Inſuladamum ſe arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo (*Le Moine*, *S. Louis*, ou *la Ste Couronne reconquiſe*). Apud hunc primo (lib. V) Necromantes Ægyptius Manes evocat, ut Sultano prædicant belli exitum; quod vero in eo novitate ſua placet, eſt, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum ſepulcra iſta ſacra parantur; tum (lib. VIII) S. Ludovico viſum objicitur, quo in cælum abreptus munitiones cæleſtes, non male verſibus aliquot deſcriptas, intrat, per plures ſphæras ac cælam cryſtallinum tandem ad ſedem beatam pervenit, cujus (ſecundum Dantis exemplum) diverſa ſepta ſunt; primo infantes, altero viri ſancti, tertio heroës belli paciſque artibus et generoſiore aliqua virtute inſignes verſantur.

versantur. Subter dei throno vox exit, quæ Ludovici fata præmonet; alia ejus fata throno insculpta sunt, qui eum aliquando in cælo excepturus est; tandem posteritatis series ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet.

An poëta aliquis Platonis ἰδέαν et exemplar rerum æternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc succurrit, num præter Messiadis auctorem alius poëta propheticas et mysticas futuræ vitæ repræsentationes in suum carmen intulerit, aut æones et alia in certis Christianorum libris ac sectis ad hanc rem obvia ad poëticum ornatum adhibuerit; nam ita aberrare nolim quemquam, ut pro doctrinarum placitis hæc aut similia nobis impertiat. Brachmanum quoque et Indorum somnia, etsi vana et absurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poëta egregie uti possit.

Sed video me paullo longius processisse. Revocanda igitur disputatio in viam. Scilicet si commenta hæc omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium felicissimam esse deprehendas. Transmigratione animarum in nova corpora semel posita, quid opportunius, quam earum ante ingressum in vitam novam recensus; sed recensus hic sub Lethen jamjam potandam, vel inter potandum; et posteritatis tam claræ; et factus a progenitore stirpis; et expositus filio ac stirpis ejusdem auctori; et vulgari de Julia gente opinioni consentaneus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato ex vulgari opinione de Averno; omnia tam præclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, ut, quid in cæteris poëtis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino major laus inventa aliorum ornandi quam nova excogitandi convenit; inventis tamen alienis tam sollerter interdum usus est, ut æqualem cum primo inventore laudem mereatur. Inter hæc ponemus descensum Æneæ ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab Homerica Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Æneidis librum sextum!

EXCURSUS XV.

Portæ Somni.

VI, 894 *Sunt geminæ Somni portæ* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Æneam

poëta

poëta posset, ingeniose satis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. τ, 562 sqq. Penelope ibi somnia admodum diversæ naturæ esse pronuntiat, alia *vera* exire per *portam corneam*, alia *falsa* per *eburneam :* Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν (levium) εἰσὶν ὀνείρων· Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται. αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἳ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος (per fores ex sectili ebore factas), οἵ δ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' (*res*; male reddunt *verba*, ut innumeris Homeri locis) ἀκράαντα φέροντες (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*)· Οἳ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων (h. e. fores ex sectili cornu factas) ἔλθωσι θύραζε, Οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι (h. e. ferunt, nuntiart res, quæ vere eventum erunt habituræ) βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται. Phantasma hoc *forium eburnearum* et *cornearum* ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat utendum, ut symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animadversa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu usus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione ejusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte interpretatio est hæc, *quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est.* Nolo enim suspicioni locum dare, in quam, fateor, incidi, totum hoc petitum esse a lusu verborum : sunt Ονειροι, quorum est τὸ ἐλεφαίρεσθαι, itaque veniunt διὰ ἐλέφαντος; alii sunt, qui κραίνουσι, iique veniunt διὰ κεράων.

Usus est his *Somniorum portis* Virgilius ad dimittendum ex inferis heroëm suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis sedes sua assignata est. vid. Not. ad h. v. et supra ad 282. Quod inventum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, ut Æneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia evolant. Felicius Ovidius Met. XIV, 120, ubi h. l. expressit, Æneam aversa porta redeuntem prodidit : *Inde ferens lassos averso cardine gressus.* Ferrem tamen, si satis habuisset, per Somni portas emittere. Enimvero, dum exornavit commentum suum, ea adjecit, quibus sua vineta ipse cecidisse

dicendus

dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subjicit: Æneam cum Sibylla ab Anchise eadem *porta eburnea* esse emissum; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam jam a Servio expositam videas: *velle eum intelligi, falsa esse omnia quae dixit*. Neque aliter accepisse videtur Ausonius, quantum ex imitatione intelligo *Cupid. cruci aff.* 99 sqq. Quæ si poëtæ mens fuit, nihil unquam a quopiam poëta magis sinistrum profectum esse arbitror, cum omnis ex præstantissimo episodio percepta voluptas hoc uno versu perimatur et juguletur. Nec quicquam excogitari poterat absurdius. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, hæc, quæ adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit?

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poëtæ propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur, inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, ut Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poëtæ studio philosophiæ Epicureæ opinionem in partes vocarunt, ut post alios vir alioqui sagacissimus, Jortinus Diss. VI, p. 305 sqq. Noli in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. vid. Argument Ecl. VI. Si poëta Ge. II, 490 sq. versus ex Lucretio adumbravit, non propterea Epicuri sectæ adscriptus haberi potest. Exordium autem Ciris v. 3 nullam habet probandi vim et auctoritatem.

Warburtonus, Vir ingeniosissimus, in Diss. supra laudata ex hypothesi sua de mysteriis Eleusiniis a poëta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseveraret affabre effecta adeoque *eburna*; sed unde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis hæ eædem Somni portæ memorantur; quippe quæ in proverbii tandem formam abierunt, præeunte Platone in Charmide pag. 475 E; nec tamen in iis locis quicquam animadvertere potui, quod ad poëtam illustrandum lucis quicquam afferret. vid. congesta ad Propert. IV, 7, 87, ubi *piæ portæ*, h. e. qua *pia somnia* veniunt,

nullæ

nullæ aliæ ſunt quam corneæ. Auſonius in Cupid. crucif. ſub f., loco jam laudato, et in Ephemer. ſub f. vulgatam interpretationem ſequutus videri poteſt. Nec Statius quicquam juvat lib. V Silv. 3, 289, ubi, ut Umbra patris ex inferis redeat, precatur: *Inde tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, ſomnique in imagine monſtra, Quæ ſolitus.* At ipſe Homerus alio loco etiam obſcuraſſe rem videri poteſt, ubi Odyſſ. δ, 809 Penelope *dormire* narratur in *Somniorum portis*: ἡδὺ μάλα κνώσσουσ' ἐν ὀνειρείῃσι πύλῃσι. Forte ita hoc expedias: *porta Somniorum* dicta pro domo, ſede, Somniorum; *in qua* quis *verſari* dici poteſt, qui ſomniat. Dormire igitur illa in medio Somniorum domo dicta, ut nos aliquem in Somni regiam abreptum diceremus.

Nolim equidem poëtæ cauſſam defendendam ſuſcipere; hoc tamen mihi ſic ſatis intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de ſuo tribuunt viri docti, ut callide monere voluerit, iſta omnia de inferis narrata pro ſomniis et fabulis ſe habere, ab eo eſt alieniſſimum. Nec in verbis quicquam eſt, quod eo nos adigat, nec in ſententiis nec in poëtæ conſilio. Sed ipſa res deduxit eum in talem locum, unde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Æneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua ſubierat. Incidit poëta in portas Somni. Jam eæ duplices ſunt, altera, per quam *veris umbris* exitus datur; per hanc Æneas et Sibylla, quæ non erant *veræ umbræ*, emitti nequibant; reſtabat itaque, ut per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poëta poſuit aut parum memor, quid inde ſequeretur, ſi eadem illi porta cum Somniis vanis et falſis educerentur, aut fuit hoc inter ea, quæ Maro emendaturus erat, ſi licuiſſet *.

Non quidem aliquis in numerato habere poteſt ea, quæ Maronis, dum hæc ſcriberet, animo ſunt obverſata; hoc tamen ſummis nonnunquam ingeniis evenire ſolet, ut, cum ſemel ſe laqueis certis induerint, et caliginem ſibi offundi paſſi ſint, ita cæcutiant (interdum ὅλας κολοκύντας λημᾶν dixeris cum Comico), ut etiam id, quod aliis minus acutis aut ingenioſis in oculos incurrat, animadvertere nequeant. Quidni enim poëta Æneam educebat eadem porta, qua puræ animæ in corpora nova ſunt exituræ? Atqui Plato ea in re figmentis ſuis præire poterat. Aut ſi duas portas commemoraſſe opus erat, quidni illas piorum vel impiorum

* Hoc aut ſimile quid obverſatum eſſe video animo elegantiſſimi Britanni, qui nuper Warburtoni ſententiam excuſſit (*Critical Obſſ. on the Sixth Book of the Æneid*, p. 55.)

impiorum Manium exitui destinabat; fere ut *pia* et *impia somnia*, h. e. umbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum una vulgus animarum, altera pii, ad inferos descendunt. Homeri quoque duæ portæ in Nympharum antro Odyss. ν, 109 sqq., altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, novas rerum imagines subjicere potuisse videntur. Sed satis de his, ne et ipsi ὄναρ δι' ἐλέφαντος ἐληλυθὸς narrare videamur *.

* Paullo licentius mihi in Excursibus hujus libri indulsisse et nonnulla luxuriantius persequutum esse, lubens agnosco ejusque rei veniam ab æquo lectore postulo. Mirifice me inde a puero detinuere disputationes illæ veterum de rebus inferis, et opinationes de iis, quæ post mortem obventura sunt.

